നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

ദീഘനികായേ

സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗഅഭിനവടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ

യോ ദേസേത്വാന സദ്ധമ്മം, ഗമ്ഭീരം ദുദ്ദസം വരം;
ദീഘദസ്സീ ചിരം കാലം, പതിട്ഠാപേസി സാസനം.൧.

വിനേയ്യജ്ഝാസയേ ഛേകം, മഹാമതിം മഹാദയം;
നത്വാന തം സസദ്ധമ്മഗണം ഗാരവഭാജനം.൨.

സങ്ഗീതിത്തയമാരുള്ഹാ, ദീഘാഗമവരസ്സ യാ;
സംവണ്ണനാ യാ ച തസ്സാ, വണ്ണനാ സാധുവണ്ണിതാ. ൩.

ആചരിയധമ്മപാല- ത്ഥേരേനേവാഭിസങ്ഖതാ;
സമ്മാ നിപുണഗമ്ഭീര-ദുദ്ദസത്ഥപ്പകാസനാ.൪.

കാമഞ്ച സാ തഥാഭൂതാ, പരമ്പരാഭതാ പന;
പാഠതോ അത്ഥതോ ചാപി, ബഹുപ്പമാദലേഖനാ.൫.

സങ്ഖേപത്താ ച സോതൂഹി, സമ്മാ ഞാതും സുദുക്കരാ;
തസ്മാ സബ്രഹ്മചാരീനം, യാചനം സമനുസ്സരം.൬.

യോ'നേകസേതനാഗിന്ദോ, രാജാ നാനാരട്ഠിസ്സരോ;
സാസനസോധനേ ദള്ഹം, സദാ ഉസ്സാഹമാനസോ.൭.

തം നിസ്സായ "മമേസോപി, സത്ഥുസാസനജോതനേ;
അപ്പേവ നാമുപത്ഥമ്ഭോ, ഭവേയ്യാ"തി വിചിന്തയം.൮.

വണ്ണനം ആരഭിസ്സാമി, സാധിപ്പായമഹാപയം;
അത്ഥം തമുപനിസ്സായ, അഞ്ഞഞ്ചാപി യഥാരഹം.൯.

ചക്കാഭിവുഡ്ഢികാമാനം, ധീരാനം ചിത്തതോസനം;
സാധുവിലാസിനിം നാമ, തം സുണാഥ സമാഹിതാതി. ൧൦.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ

നാനാനയനിപുണഗമ്ഭീരവിചിത്രസിക്ഖത്തയസങ്ഗഹസ്സ ബുദ്ധാനുബുദ്ധസംവണ്ണിതസ്സ സദ്ധാവഹഗുണസമ്പന്നസ്സ ദീഘാഗമവരസ്സ ഗമ്ഭീരദുരനുബോധത്ഥദീപകം സംവണ്ണനമിമം കരോന്തോ സകസമയസമയന്തരഗഹനജ്ഝോഗാഹനസമത്ഥോ മഹാവേയ്യാകരണോയമാചരിയോ സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയപണാമപയോജനാദിവിധാനാനി കരോന്തോ പഠമം താവ രതനത്തയപണാമം കാതും **"കരുണാസീതലഹദയ"**ന്തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയപണാമകരണപ്പയോജനം തത്ഥ തത്ഥ ബഹുധാ പപഞ്ചേന്തി ആചരിയാ. തഥാ ഹി വണ്ണയന്തി -

"സംവണ്ണനാരമ്ഭേ സത്ഥരി പണാമകരണം ധമ്മസ്സ സ്വാക്ഖാതഭാവേന സത്ഥരി പസാദജനനത്ഥം, സത്ഥു ച അവിതഥദേസനഭാവപ്പകാസനേന ധമ്മേ പസാദജനനത്ഥം. തദുഭയപ്പസാദാ ഹി മഹതോ അത്ഥസ്സ സിദ്ധി ഹോതീ"തി (ധ॰ സ॰ ടീ॰ ൧-൧).

അഥ വാ "രതനത്തയപണാമവചനം അത്തനോ രതനത്തയപ്പസാദസ്സ വിഞ്ഞാപനത്ഥം, തം പന വിഞ്ഞൂനം ചിത്താരാധനത്ഥം, തം അട്ഠകഥായ ഗാഹണത്ഥം, തം സബ്ബസമ്പത്തിനിപ്ഫാദനത്ഥ"ന്തി. അഥ വാ "സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയവന്ദനാ സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ പഭവനിസ്സയവിസുദ്ധിപടിവേദനത്ഥം, തം പന ധമ്മസംവണ്ണനാസു വിഞ്ഞൂനം ബഹുമാനുപ്പാദനത്ഥം, തം സമ്മദേവ തേസം ഉഗ്ഗഹണധാരണാദിക്കമലദ്ധബ്ബായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സബ്ബഹിതസുഖനിപ്ഫാദനത്ഥ"ന്തി. അഥ വാ "മങ്ഗലഭാവതോ, സബ്ബകിരിയാസു പുബ്ബകിച്ചഭാവതോ, പണ്ഡിതേഹി സമാചരിതഭാവതോ, ആയതിം പരേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനതോ ച സംവണ്ണനായം

രതനത്തയപണാമകിരിയാ"തി. അഥ വാ "ചതുഗമ്ഭീരഭാവയുത്തം ധമ്മവിനയം സംവണ്ണേതുകാമസ്സ മഹാസമുദ്ദം ഓഗാഹന്തസ്സ വിയ പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയസമന്നാഗതസ്സാപി മഹന്തം ഭയം സമ്ഭവതി, ഭയക്ഖയാവഹഞ്ചേതം രതനത്തയഗുണാനുസ്സരണജനിതം പണാമപൂജാവിധാനം, തതോ ച സംവണ്ണനായം രതനത്തയപണാമകിരിയാ"തി. അഥ വാ "അസത്ഥരിപി സത്ഥാഭിനിവേസസ്സ ലോകസ്സ യഥാഭൂതം സത്ഥരി ഏവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ സത്ഥുസമ്ഭാവനത്ഥം, അസത്ഥരി ച സത്ഥുസമ്ഭാവനപരിച്ചജാപനത്ഥം, 'തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം പരിയാപുണിത്വാ അത്തനോ ദഹതീ'തി (പാരാ° ൧൯൪) ച വുത്തദോസപരിഹരണത്ഥം സംവണ്ണനായം പണാമകിരിയാ"തി. അഥ വാ "ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ പണാമവിധാനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവാധിഗമായ ബുദ്ധയാനം പടിപജ്ജന്താനം ഉസ്സാഹജനനത്ഥം, സദ്ധമ്മസ്സ ച പണാമവിധാനേന പച്ചേകബുദ്ധഭാവാധിഗമായ പച്ചേകബുദ്ധയാനം പടിപജ്ജന്താനം ഉസ്സാഹജനനത്ഥം, സങ്ഘസ്സ ച പണാമവിധാനേന പരമത്ഥസങ്ഘഭാവാധിഗമായ സാവകയാനം പടിപജ്ജന്താനം ഉസ്സാഹജനനത്ഥം സംവണ്ണനായം പണാമകിരിയാ"തി. അഥ വാ "മങ്ഗലാദികാനി സത്ഥാനി അനന്തരായാനി, ചിരട്ഠിതികാനി, ബഹുമതാനി ച ഭവന്തീതി ഏവംലദ്ധികാനം ചിത്തപരിതോസനത്ഥം സംവണ്ണനായം പണാമകിരിയാ"തി. അഥ വാ "സോതുജനാനം യഥാവുത്തപണാമേന അനന്തരായേന ഉഗ്ഗഹണധാരണാദിനിപ്ഫാദനത്ഥം സംവണ്ണനായം പണാമകിരിയാ. സോതുജനാനുഗ്ഗഹമേവ ഹി പധാനം കത്വാ ആചരിയേഹി സംവണ്ണനാരമ്ഭേ ഥുതിപണാമപരിദീപകാനി വാക്യാനി നിക്ഖിപീയന്തി, ഇതരഥാ വിനാപി തം നിക്ഖേപം കായമനോപണാമേനേവ യഥാധിപ്പേതപ്പയോജനസിദ്ധിതോ കിമേതേന ഗന്ഥഗാരവകരണേനാ"തി ച ഏവമാദിനാ. മയം പന ഇധാധിപ്പേതമേവ പയോജനം ദസ്സയിസ്സാമ, തസ്മാ സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയപണാമകരണം യഥാപടിഞ്ഞാതസംവണ്ണനായ അനന്തരായേന പരിസമാപനത്ഥന്തി വേദിതബ്ബം. ഇദമേവ ച പയോജനം ആചരിയേന ഇധാധിപ്പേതം. തഥാ ഹി വക്ഖതി "ഇതി മേ പസന്നമതിനോ ...പേ°... തസ്സാനുഭാവേനാ"തി. രതനത്തയപണാമകരണഞ്ഹി യഥാപടിഞ്ഞാതസംവണ്ണനായ അനന്തരായേന പരിസമാപനത്ഥം രതനത്തയപൂജായ പഞ്ഞാപാടവഭാവതോ, തായ ച പഞ്ഞാപാടവം രാഗാദിമലവിധമനതോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"യസ്മിം മഹാനാമ സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ഉജുഗതമേവസ്സ തസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഹോതീ"തിആദി (അം° നി° ൬.൧൦; അം° നി° ൧൧.൧൧).

തസ്മാ രതനത്തയപൂജായ വിക്ഖാലിതമലായ പഞ്ഞായ പാടവസിദ്ധി. അഥ വാ രതനത്തയപൂജായ പഞ്ഞാപദട്ഠാനസമാധിഹേതുത്താ പഞ്ഞാപാടവം. വുത്തഞ്ഹേതം -

"ഉജുഗതചിത്തോ ഖോ പന മഹാനാമ അരിയസാവകോ ലഭതി അത്ഥവേദം, ലഭതി ധമ്മവേദം, ലഭതി ധമ്മോപസംഹിതം പാമോജ്ജം, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതി, പീതിമനസ്സ കായോ പസ്സമ്ഭതി, പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദയതി, സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതീ"തി (അം° നി° ൬.൧൦; അം° നി° ൧൧.൧൧).

സമാധിസ്സ ച പഞ്ഞായ പദട്ഠാനഭാവോ "സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി (സം° നി° ൩.൫; ൪.൯൯; ൫.൧൦൭൧; നേത്തി° ൪°; പേടകോ° ൬൬; മി° പ° ൨൪) വുത്തോയേവ. തതോ ഏവം പടുഭൂതായ പഞ്ഞായ ഖേദമഭിഭുയ്യ പടിഞ്ഞാതം സംവണ്ണനം സമാപയിസ്സതി. തേന വുത്തം "രതനത്തയപണാമകരണഞ്ഹി...പേ°... പഞ്ഞാപാടവഭാവതോ"തി. അഥ വാ രതനത്തയപൂജായ ആയുവണ്ണസുഖബലവഡ്ഢനതോ അനന്തരായേന പരിസമാപനം വേദിതബ്ബം. രതനത്തയപണാമേന ഹി ആയുവണ്ണസുഖബലാനി വഡ്ഢന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"അഭിവാദനസീലിസ്സ, നിച്ചം വുഡ്ഢാപചായിനോ;
ചത്താരോ ധമ്മാ വഡ്ഢന്തി, ആയു വണ്ണോ സുഖം ബല"ന്തി. (ധ° പ° ൧൦൯);

തതോ ആയുവണ്ണസുഖബലവുദ്ധിയാ ഹോത്വേവ കാരിയനിട്ഠാനന്തി വുത്തം "രതനത്തയപൂജായ ആയു...പേ°... വേദിതബ്ബ"ന്തി. അഥ വാ രതനത്തയപൂജായ പടിഭാനാപരിഹാനാവഹത്താ അനന്തരായേന പരിസമാപനം വേദിതബ്ബം. അപരിഹാനാവഹാ ഹി രതനത്തയപൂജാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"സത്തിമേ ഭിക്ഖവേ, അപരിഹാനീയാ ധമ്മാ, കതമേ സത്ത? സത്ഥുഗാരവതാ, ധമ്മഗാരവതാ, സങ്ഘഗാരവതാ, സിക്ഖാഗാരവതാ, സമാധിഗാരവതാ, കല്യാണമിത്തതാ, സോവചസ്സതാ"തി (അം° നി° ൭.൩൪) തതോ പടിഭാനാപരിഹാനേന ഹോത്വേവ യഥാപടിഞ്ഞാതപരിസമാപനന്തി വുത്തം "രതനത്തയ...പേ°... വേദിതബ്ബ"ന്തി. അഥ വാ പസാദവത്ഥൂസു പൂജായ പുഞ്ഞാതിസയഭാവതോ

അനന്തരായേന പരിസമാപനം വേദിതബ്ബം. പുഞ്ഞാതിസയാ ഹി പസാദവത്ഥൂസു പൂജാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “പൂജാരഹേ പൂജയതോ, ബുദ്ധേ യദിവ സാവകേ;
> പപഞ്ചസമതിക്കന്തേ, തിണ്ണസോകപരിദ്ദവേ.
>
> തേ താദിസേ പൂജയതോ, നിബ്ബുതേ അകുതോഭയേ;
> ന സക്കാ പുഞ്ഞം സങ്ഖാതും, ഇമേത്തമപി കേനചീ”തി. (ഖു॰ പാ॰ ൧൯൬; അപ॰ ഥേ.൧.൧൦.൧);

പുഞ്ഞാതിസയോ ച യഥാധിപ്പേതപരിസമാപനുപായോ. യഥാഹ -

> “ഏസ ദേവമനുസ്സാനം, സബ്ബകാമദദോ നിധി;
> യം യദേവാഭിപത്ഥേന്തി, സബ്ബമേതേന ലബ്ഭതീ”തി. (ഖു॰ പാ॰ ൮.൧൦);

ഉപായേസു ച പടിപന്നസ്സ ഹോത്വേവ കാരിയനിട്ഠാനന്തി വുത്തം “പസാദവത്ഥൂസു...പേ॰... വേദിതബ്ബ”ന്തി. ഏവം രതനത്തയപൂജാ നിരതിസയപുഞ്ഞക്ഖേത്തസമ്ബുദ്ധിയാ അപരിമേയ്യപ്പഭാവോ പുഞ്ഞാതിസയോതി ബഹുവിധന്തരായേപി ലോകസന്നിവാസേ അന്തരായനിബന്ധനസകലസംകിലേസവിദ്ധംസനായ പഹോതി, ഭയാദിഉപദ്ദവഞ്ച നിവാരേതി. തസ്മാ സുവുത്തം “സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയപണാമകരണം യഥാപടിഞ്ഞാതസംവണ്ണനായ അനന്തരായേന പരിസമാപനത്ഥന്തി വേദിതബ്ബ”ന്തി.

ഏവം പന സപയോജനം രതനത്തയപണാമം കത്തുകാമോ ബുദ്ധരതനമൂലകത്താ സേസരതനാനം പഠമം തസ്സ പണാമം കാതുമാഹ - **“കരുണാസീതലഹദയം...പേ॰... ഗതിവിമുത്ത”**ന്തി. ബുദ്ധരതനമൂലകാനി ഹി ധമ്മസങ്ഘരതനാനി, തേസു ച ധമ്മരതനമൂലകം സങ്ഘരതനം, തഥാഭാവോ ച “പുണ്ണചന്ദോ വിയ ഭഗവാ, ചന്ദകിരണനികരോ വിയ തേന ദേസിതോ ധമ്മോ, ചന്ദകിരണസമുപ്പാദിതപീണിതോ ലോകോ വിയ സങ്ഘോ”തി ഏവമാദീഹി അട്ഠകഥായമാഗതഉപമാഹി വിഭാവേതബ്ബോ. അഥ വാ സബ്ബസത്താനം അഗ്ഗോതി കത്വാ പഠമം ബുദ്ധോ, തപ്പഭവതോ, തദുപദേസിതതോ ച തദനന്തരം ധമ്മോ, തസ്സ ധമ്മസ്സ സാധാരണതോ , തദാസേവനതോ ച തദനന്തരം സങ്ഘോ വുത്തോ. “സബ്ബസത്താനം വാ ഹിതേ വിനിയോജകോതി കത്വാ പഠമം ബുദ്ധോ, സബ്ബസത്തഹിതത്താ തദനന്തരം ധമ്മോ, ഹിതാധിഗമായ പടിപന്നോ അധിഗതഹിതോ ചാതി കത്വാ തദനന്തരം സങ്ഘോ വുത്തോ”തി അട്ഠകഥാഗതനയേന അനുപുബ്ബതാ വേദിതബ്ബാ.

ബുദ്ധരതനപണാമഞ്ച കരോന്തോ കേവലപണാമതോ ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമോവസാതിസയോതി **“കരുണാസീതലഹദയ”**ന്തിആദിപദേഹി ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമതം ദസ്സേതി. ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമേന ഹി പണാമേന സത്ഥു ഗുണാതിസയയോഗോ, തതോ ചസ്സ അനുത്തരവന്ദനീയഭാവോ, തേന ച അത്തനോ പണാമസ്സ ഖേത്തങ്ഗതഭാവോ, തേന ചസ്സ ഖേത്തങ്ഗതസ്സ പണാമസ്സ യഥാധിപ്പേതനിപ്ഫത്തിഹേതുഭാവോ ദസ്സിതോതി. ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമതഞ്ച ദസ്സേന്തോ യസ്സാ സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ, സാ സുത്തന്തദേസനാ കരുണാപഞ്ഞാപ്പധാനായേവ, ന വിനയദേസനാ വിയ കരുണാപ്പധാനാ, നാപി അഭിധമ്മദേസനാ വിയ പഞ്ഞാപ്പധാനാതി തദുഭയപ്പധാനമേവ ഥോമനമാരഭതി. ഏസാ ഹി ആചരിയസ്സ പകതി, യദിദം ആരമ്ഭാനുരൂപഥോമനാ. തേനേവ ച വിനയദേസനായ സംവണ്ണനാരമ്ഭേ “യോ കപ്പകോടീഹിപി...പേ॰... മഹാകാരുണികസ്സ തസ്സാ”തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) കരുണാപ്പധാനം, അഭിധമ്മദേസനായ സംവണ്ണനാരമ്ഭേ “കരുണാ വിയ...പേ॰... യഥാരുചീ”തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧) പഞ്ഞാപ്പധാനഞ്ച ഥോമനമാരദ്ധം. വിനയദേസനാ ഹി ആസയാദിനിരപേക്ഖകേവലകരുണായ പാകതികസത്തേനാപി അസോതബ്ബാരഹം സുണന്തോ, അപുച്ഛിതബ്ബാരഹം പുച്ഛന്തോ, അവത്തബ്ബാരഹഞ്ച വദന്തോ സിക്ഖാപദം പഞ്ഞപേസീതി കരുണാപ്പധാനാ. തഥാ ഹി ഉക്കംസപരിയന്തഗതഹിരോത്തപ്പോപി ഭഗവാ ലോകിയസാധുജനേഹിപി പരിഹരിതബ്ബാനി “സിഖരണീ, സമ്ഭിന്നാ”തിആദിവചനാനി, (പാരാ॰ ൧൭൭) യഥാപരാധഞ്ച ഗരഹവചനാനി മഹാകരുണാസഞ്ചോദിതമാനസോ മഹാപരിസമജ്ഝേ അഭാസി, തംതംസിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തി കാരണാപേക്ഖായ ച വേരഞ്ജാദീസു സാരീരികം ഖേദമനുഭോസി. തസ്മാ കിഞ്ചാപി ഭൂമന്തരപച്ചയാകാരസമയന്തരകഥാനം വിയ വിനയപഞ്ഞത്തിയാപി സമുട്ഠാപികാ പഞ്ഞാ അനഞ്ഞസാധാരണതായ അതിസയകിച്ചവതീ, കരുണായ കിച്ചം പന തതോപി അധികന്തി വിനയദേസനായ കരുണാപ്പധാനതാ വുത്താ. കരുണാബ്യാപാരാധികതായ ഹി ദേസനായ കരുണാപധാനതാ, അഭിധമ്മദേസനാ പന കേവലപഞ്ഞാപ്പധാനാ പരമത്ഥധമ്മാനം യഥാസഭാവപടിവേധസമത്ഥായ പഞ്ഞായ തത്ഥ സാതിസയപ്പവത്തിതോ. സുത്തന്തദേസനാ പന കരുണാപഞ്ഞാപ്പധാനാ തേസം തേസം സത്താനം ആസയാനുസയാധിമുത്തിചരിതാദിഭേദപരിച്ഛിന്ദനസമത്ഥായ പഞ്ഞായ സത്തേസു ച മഹാകരുണായ തത്ഥ സാതിസയപ്പവത്തിതോ. സുത്തന്തദേസനായ ഹി മഹാകരുണായ സമാപത്തിബഹുലോ

വിനേയ്യസന്താനേ തദജ്ഝാസയാനുലോമേന ഗമ്ഭീരമത്ഥപദം പതിട്ഠപേസി. തസ്മാ ആരമ്ഭാനുരൂപം കരുണാപഞ്ഞാപ്പധാനമേവ ഥോമനം കതന്തി വേദിതബ്ബം, അയമേത്ഥ സമുദായത്ഥോ.

അയം പന അവയവത്ഥോ - കിരതീതി **കരുണാ,** പരദുക്ഖം വിക്ഖിപതി പച്ചയവേകല്ലകരണേന അപനേതീതി അത്ഥോ. ദുക്ഖിതേസു വാ കിരിയതി പസാരിയതീതി **കരുണാ.** അഥ വാ കിണാതീതി **കരുണാ,** പരദുക്ഖേ സതി കാരുണികം ഹിംസതി വിബാധതി, പരദുക്ഖം വാ വിനാസേതീതി അത്ഥോ. പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം കമ്പനം ഹദയഖേദം കരോതീതി വാ **കരുണാ.** അഥ വാ കമിതി സുഖം, തം രുന്ധതീതി **കരുണാ.** ഏസാ ഹി പരദുക്ഖാപനയനകാമതാലക്ഖണാ അത്തസുഖനിരപേക്ഖതായ കാരുണികാനം സുഖം രുന്ധതി വിബന്ധതീതി, സബ്ബത്ഥ സദ്ദസത്ഥാനുസാരേന പദനിപ്ഫത്തി വേദിതബ്ബാ. ഉണ്ഹാഭിതത്തേഹി സേവീയതീതി സീതം, ഉണ്ഹാഭിസമനം. തം ലാതി ഗണ്ഹാതീതി **സീതലം,** "ചിത്തം വാ തേ ഖിപിസ്സാമി, ഹദയം വാ തേ ഫാലേസ്സാമീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ആളവകസുത്ത) ഏത്ഥ ഉരോ "ഹദയ"ന്തി വുത്തം, "വക്കം ഹദയ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦; ൨.൧൧൪; ൩.൧൫൪) ഏത്ഥ ഹദയവത്ഥു, "ഹദയാ ഹദയം മഞ്ഞേ അഞ്ഞായ തച്ഛതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൬൩) ഏത്ഥ ചിത്തം, ഇധാപി ചിത്തമേവ അബ്ഭന്തരട്ഠേന **ഹദയം.** അത്തനോ സഭാവം വാ ഹരതീതി **ഹദയം,** ര-കാരസ്സ ദ-കാരം കത്വാതി നേരുത്തികാ. കരുണായ സീതലം ഹദയമസ്സാതി കരുണാസീതലഹദയോ, തം **കരുണാസീതലഹദയം.**

കാമഞ്ചേത്ഥ പരേസം ഹിതോപസംഹാരസുഖാദിഅപരിഹാനിജ്ഝാനസഭാവതായ, ബ്യാപാദാദീനം ഉജുവിപച്ചനീകതായ ച സത്തസന്താനഗതസന്താപവിച്ഛേദനാകാരപ്പവത്തിയാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ചിത്തസീതലഭാവകാരണതാ ഉപലബ്ഭതി, തഥാപി പരദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്തിയാ പരൂപതാപാസഹനരസാ അവിഹിംസാഭൂതാ കരുണാവ വിസേസേന ഭഗവതോ ചിത്തസ്സ ചിത്തപസ്സദ്ധി വിയ സീതിഭാവനിമിത്തന്തി തസ്സായേവ ചിത്തസീതലഭാവകാരണതാ വുത്താ. കരുണാമുഖേന വാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ഹദയസീതലഭാവകാരണതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി സബ്ബത്ഥ നിരവസേസത്ഥോ ഉപദിസീയതി, പധാനസഹചരണാവിനാഭാവാദിനയേഹിപി യഥാലബ്ഭമാനം ഗയ്ഹമാനത്താ. അപിചേത്ഥ തംസമ്പയുത്തഞാണസ്സ ഛഅസാധാരണഞാണപരിയാപന്നതായ അസാധാരണഞാണവിസേസനിബന്ധനഭൂതാ സാതിസയം, നിരവസേസഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞാണം വിയ സവിസയബ്യാപിതായ മഹാകരുണാഭാവമുപഗതാ അനഞ്ഞസാധാരണസാതിസയഭാവപ്പത്താ കരുണാവ ഹദയസീതലത്തഹേതുഭാവേന വുത്താ. അഥ വാ സതിപി മേത്താമുദിതാനം പരേസം ഹിതോപസംഹാരസുഖാദിഅപരിഹാനിജ്ഝാനസഭാവതായ സാതിസയേ ഹദയസീതലഭാവനിബന്ധനത്തേ സകലബുദ്ധഗുണവിസേസകാരണതായ താസമ്പി കാരണന്തി കരുണായ ഏവ ഹദയസീതലഭാവകാരണതാ വുത്താ. കരുണാനിദാനാ ഹി സബ്ബേപി ബുദ്ധഗുണാ. കരുണാനുഭാവനിബ്ബാപിയമാനസംസാരദുക്ഖസന്താപസ്സ ഹി ഭഗവതോ പരദുക്ഖാപനയനകാമതായ അനേകാനിപി കപ്പാനമസങ്ഖ്യേയ്യാനി അകിലന്തരൂപസ്സേവ നിരവസേസബുദ്ധകരധമ്മസമ്ഭരണനിരതസ്സ സമധിഗതധമ്മാധിപതേയ്യസ്സ ച സന്നിഹിതേസുപി സത്തസങ്ഘാതസമുപനീതഹദയൂപതാപനിമിത്തേസു ന ഈസകമ്പി ചിത്തസീതിഭാവസ്സ അഞ്ഞഥത്തമഹോസീതി. തീസു ചേത്ഥ വികപ്പേസു പഠമേ വികപ്പേ അവിസേസഭൂതാ ബുദ്ധഭൂമിഗതാ, ദുതിയേ തഥേവ മഹാകരുണാഭാവൂപഗതാ, തതിയേ പഠമാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ തീസുപി അവത്ഥാസു പവത്താ ഭഗവതോ കരുണാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

പജാനാതീതി **പഞ്ഞാ,** യഥാസഭാവം പകാരേഹി പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. പഞ്ഞപേതീതി വാ **പഞ്ഞാ,** തം തദത്ഥം പാകടം കരോതീതി അത്ഥോ. സായേവ ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനതോ പകാരേഹി ധമ്മസഭാവജോതനട്ഠേന പജ്ജോതോതി **പഞ്ഞാപജ്ജോതോ.** പഞ്ഞവതോ ഹി ഏകപല്ലങ്കേനപി നിസിന്നസ്സ ദസസഹസ്സിലോകധാതു ഏകപജ്ജോതാ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ "ചത്താരോമേ ഭിക്ഖവേ, പജ്ജോതാ. കതമേ ചത്താരോ? ചന്ദപജ്ജോതോ, സൂരിയപജ്ജോതോ, അഗ്ഗിപജ്ജോതോ, പഞ്ഞാപജ്ജോതോ, ഇമേ ഖോ ഭിക്ഖവേ, ചത്താരോ പജ്ജോതാ. ഏതദഗ്ഗം ഭിക്ഖവേ, ഇമേസം ചതുന്നം പജ്ജോതാനം യദിദം പഞ്ഞാപജ്ജോതോ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൪൫). തേന വിഹതോ വിസേസേന സമുഗ്ഘാടിതോതി **പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതോ,** വിസേസതാ ചേത്ഥ ഉപരി ആവി ഭവിസ്സതി. മുയ്ഹന്തി തേന, സയം വാ മുയ്ഹതി, മുയ്ഹനമത്തമേവ വാ തന്തി **മോഹോ,** അവിജ്ജാ. സ്വേവ വിസയസഭാവപടിച്ഛാദനതോ അന്ധകാരസരിക്ഖതായ തമോ വിയാതി **മോഹതമോ.** സതിപി തമസദ്ദസ്സ സദിസകപ്പനമന്തരേന അവിജ്ജാവാചകത്തേ മോഹസദ്ദസന്നിധാനേന തബ്ബിസേസകതാവേത്ഥ യുത്താതി സദിസകപ്പനാ. പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതോ മോഹതമോ യസ്സാതി പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമോ, തം **പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം.**

നനു ച സബ്ബേസമ്പി ഖീണാസവാനം പഞ്ഞാപജ്ജോതേന അവിജ്ജന്ധകാരഹതതാ സമ്ഭവതി, അഥ കസ്മാ അഞ്ഞസാധാരണാവിസേസഗുണേന ഭഗവതോ ഥോമനാ വുത്താതി?

സവാസനപ്പഹാനേന അനഞ്ഞസാധാരണവിസേസതാസമ്ഭവതോ. സബ്ബേസമ്പി ഹി ഖീണാസവാനം പഞ്ഞാപജ്ജോതഹതാവിജ്ജന്ധകാരത്തേപി സതി സദ്ധാധിമുത്തേഹി വിയ ദിട്ഠിപ്പത്താനം സാവകപച്ചേകബുദ്ധേഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം സവാസനപ്പഹാനേന കിലേസപ്പഹാനസ്സ വിസേസോ വിജ്ജതേവാതി. അഥ വാ പരോപദേസമന്തരേന അത്തനോ സന്താനേ അച്ചന്തം അവിജ്ജന്ധകാരവിഗമസ്സ നിപ്ഫാദിതത്താ (നിബ്ബത്തിതത്താ മ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧), തഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതായ ബലേസു ച വസീഭാവസ്സ സമധിഗതത്താ, പരസന്തതിയഞ്ച ധമ്മദേസനാതിസയാനുഭാവേന സമ്മദേവ തസ്സ പവത്തിതത്താ, ഭഗവായേവ വിസേസതോ പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമഭാവേന ധോമേതബ്ബോതി. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ പഞ്ഞാപജ്ജോതപദേന സസന്താനഗതമോഹവിധമനാ പടിവേധപഞ്ഞാ ചേവ പരസന്താനഗതമോഹവിധമനാ ദേസനാപഞ്ഞാ ച സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ സങ്ഗഹിതാ. ന തു പുരിമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ വിയ പടിവേധപഞ്ഞായേവാതി വേദിതബ്ബം.

അപരോ നയോ - ഭഗവതോ ഞാണസ്സ ഞേയ്യപരിയന്തികത്താ സകലഞേയ്യധമ്മസഭാവാവബോധനസമത്ഥേന അനാവരണഞാണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപജ്ജോതേന സകലഞേയ്യധമ്മസഭാവച്ഛാദകമോഹതമസ്സ വിഹതത്താ അനാവരണഞാണഭൂതേന അനഞ്ഞസാധാരണപഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമഭാവേന ഭഗവതോ ധോമനാ വേദിതബ്ബാ. ഇമസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ മോഹതമവിധമനന്തേ അധിഗതത്താ അനാവരണഞാണം കാരണൂപചാരേന സകസന്താനേ മോഹതമവിധമനന്തി വേദിതബ്ബം. അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ സവാസനപ്പഹാനമേവ ഹി കിലേസാനം ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനന്തി, പരസന്താനേ പന മോഹതമവിധമനസ്സ കാരണഭാവതോ ഫലൂപചാരേന അനാവരണഞാണമേവ മോഹതമവിധമനന്തി വുച്ചതി. **അനാവരണഞാണ**ന്തി ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ, യേന ധമ്മദേസനാപച്ചവേക്ഖണാനി കരോതി. തദിദഞ്ഹി ഞാണദ്വയം അത്ഥതോ ഏകമേവ. അനവസേസസങ്ഖതാസങ്ഖതസമ്മുതിധമ്മാരമ്മണതായ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം തത്ഥാവരണാഭാവതോ നിസ്സങ്ഗചാരമുപാദായ അനാവരണഞാണന്തി, വിസയപ്പവത്തിമുഖേന പന അഞ്ഞേഹി അസാധാരണഭാവദസ്സനത്ഥം ദ്വിധാ കത്വാ ഛളാസാധാരണഞാണഭേദേ വുത്തം.

കിം പനേത്ഥ കാരണം അവിജ്ജാസമുഗ്ഘാതോയേവേകോ പഹാനസമ്പത്തിവസേന ഭഗവതോ ധോമനായ ഗയ്ഹതി, ന പന സാതിസയം നിരവസേസകിലേസപ്പഹാനന്തി? വുച്ചതേ - തപ്പഹാനവചനേനേവ ഹി തദേകട്ഠതായ സകലസംകിലേസസമുഗ്ഘാതസ്സ ജോതിതഭാവതോ നിരവസേസകിലേസപ്പഹാനമേത്ഥ ഗയ്ഹതി. ന ഹി സോ സംകിലേസോ അത്ഥി, യോ നിരവസേസാവിജ്ജാസമുഗ്ഘാതനേന ന പഹീയതീതി. അഥ വാ സകലകുസലധമ്മുപ്പത്തിയാ, സംസാരനിവത്തിയാ ച വിജ്ജാ വിയ നിരവസേസാകുസലധമ്മുപ്പത്തിയാ, സംസാരപ്പവത്തിയാ ച അവിജ്ജായേവ പധാനകാരണന്തി തബ്ബിഘാതവചനേനേവ സകലസംകിലേസസമുഗ്ഘാതവചനസിദ്ധിതോ സോയേവേകോ ഗയ്ഹതീതി. അഥ വാ സകലസംകിലേസധമ്മാനം മുദ്ധഭൂതത്താ അവിജ്ജായ തം സമുഗ്ഘാതോയേവേകോ ഗയ്ഹതി. യഥാഹ -

> ''അവിജ്ജാ മുദ്ധാതി ജാനാഹി, വിജ്ജാ മുദ്ധാധിപാതിനീ;
> സദ്ധാസതിസമാധീഹി, ഛന്ദവീരിയേന സംയുതാ''തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൩൨; ചൂള॰ നി॰ ൭൧);

സനരാമരലോകഗരുന്തി ഏത്ഥ പന പഠമപകതിയാ അവിഭാഗേന സത്തോപി നരോതി വുച്ചതി, ഇധ പന ദുതിയപകതിയാ മനുജപുരിസോയേവ, ഇതരഥാ ലോകസദ്ദസ്സ അവത്തബ്ബതാ സിയാ. ''യഥാ ഹി പഠമപകതിഭൂതോ സത്തോ ഇതരായ പകതിയാ സേട്ഠട്ഠാനേ പുരേ ഉച്ചട്ഠാനേ സേതി പവത്തതീതി **പുരിസോ**തി വുച്ചതി, ഏവം ജേട്ഠഭാവം നേതീതി **നരോ**തി. പുത്തഭാതുഭൂതോപി ഹി പുഗ്ഗലോ മാതുജേട്ഠഭഗിനീനം പിതുട്ഠാനേ തിട്ഠതി, പഗേവ ഭത്തുഭൂതോ ഇതരാസ''ന്തി (വി॰ അട്ഠ॰ ൪൩-൪൪) നാവാവിമാനവണ്ണനായം വുത്തം. ഏകസേസപ്പകപ്പനേന പുഥുവചനന്തവിഗ്ഗഹേന വാ നരാ, മരണം മരോ, സോ നത്ഥി യേസന്തി **അമരാ,** സഹ നരേഹി, അമരേഹി ചാതി **സനരാമരോ.**ഗരതി ഉഗ്ഗച്ഛതി ഉഗ്ഗതോ പാകടോ ഭവതീതി **ഗരു,** ഗരസദ്ദോ ഹി ഉഗ്ഗമേ. അപിച പാസാണച്ഛത്തം വിയ ഭാരിയട്ഠേന ''ഗരൂ''തി വുച്ചതി.

> മാതാപിതാചരിയേസു , ദുജ്ജരേ അലഹുമ്ഹി ച;
> മഹന്തേ ചുഗ്ഗതേ ചേവ, നിഷേകാദികരേസു ച;
> തഥാ വണ്ണവിസേസേസു, **ഗരു**സദ്ദോ പവത്തതി.

ഇധ പന സബ്ബലോകാചരിയേ തഥാഗതേ. കേചി പന ''ഗരു, ഗുരൂതി ച ദ്വിധാ ഗഹേത്വാ ഭാരിയവാചകത്തേ ഗരുസദ്ദോ, ആചരിയവാചകത്തേ തു ഗുരുസദ്ദോ''തി വദന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം. പാളിവിസയേ ഹി സബ്ബേസമ്പി യഥാവുത്താനമത്ഥാനം വാചകത്തേ ഗരുസദ്ദോയേവിച്ഛിതബ്ബോ അകാരസ്സ ആകാരഭാവേന ''ഗാരവ''ന്തി തദ്ധിതന്തപദസ്സ സവുദ്ധികസ്സ ദസ്സനതോ.

സക്കതഭാസാവിസയേ പന ഗുരുസദ്ദോയേവിച്ഛിതബ്ബോ ഉകാരസ്സ വുദ്ധിഭാവേന അഞ്ഞഥാ തദ്ധിതന്തപദസ്സ ദസ്സനതോതി. സനരാമരോ ച സോ ലോകോ ചാതി സനരാമരലോകോ, തസ്സ ഗരൂതി തഥാ, തം **സനരാമരലോകഗരും. "സനരമരൂലോകഗരു"**ന്തിപി പഠന്തി, തദപി അരിയാഗാഥത്താ വുത്തിലക്ഖണതോ, അത്ഥതോ ച യുത്തമേവ. അത്ഥതോ ഹി ദീഘായുകാപി സമാനാ യഥാപരിച്ഛേദം മരണസഭാവത്താ മരൂതി ദേവാ വുച്ചന്തി. ഏതേന ദേവമനുസ്സാനം വിയ തദവസിട്ഠസത്താനമ്പി യഥാരഹം ഗുണവിസേസാവഹതായ ഭഗവതോ ഉപകാരകതം ദസ്സേതി. നനു ചേത്ഥ ദേവമനുസ്സാ പധാനഭൂതാ, അഥ കസ്മാ തേസം അപ്പധാനതാ നിദ്ദിസീയതീതി? അത്ഥതോ പധാനതായ ഗഹേതബ്ബത്താ. അഞ്ഞോ ഹി സദ്ദക്കമോ, അഞ്ഞോ അത്ഥക്കമോതി സദ്ദക്കമാനുസാരേന പധാനാപധാനഭാവോ ന ചോദേതബ്ബോ. ഏദിസേസു ഹി സമാസപദേസു പധാനമ്പി അപ്പധാനം വിയ നിദ്ദിസീയതി യഥാ തം "സരാജികായ പരിസായാ"തി, തസ്മാ സബ്ബത്ഥ അത്ഥതോവ അധിപ്പായോ ഗവേസിതബ്ബോ, ന ബ്യഞ്ജനമത്തേന. യഥാഹു പോരാണാ -

"അത്ഥഞ്ഹി നാഥോ സരണം അവോച,
ന ബ്യഞ്ജനം ലോകഹിതോ മഹേസി.
തസ്മാ അകത്വാ രതിമക്ഖരേസു,
അത്ഥേ നിവേസേയ്യ മതിം മതിമാ"തി. (കങ്ഖാ॰ അട്ഠ॰ പഠമപാരാജികകണ്ഡവണ്ണനാ);

കാമഞ്ചേത്ഥ സത്തസങ്ഖാരഭാജനവസേന തിവിധോ ലോകോ, ഗരുഭാവസ്സ പന അധിപ്പേതത്താ ഗരുകരണസമത്ഥസ്സേവ യുജ്ജനതോ സത്തലോകവസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. സോ ഹി ലോകീയന്തി ഏത്ഥ പുഞ്ഞാപുഞ്ഞാനി , തബ്ബിപാകോ ചാതി **ലോകോ,** ദസ്സനത്ഥേ ച ലോകസദ്ദമിച്ഛന്തി സദ്ദവിദൂ. അമരഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഉപപത്തിദേവാ അധിപ്പേതാ. അപരോ നയോ - സമൂഹത്ഥോ ഏത്ഥ ലോകസദ്ദോ സമുദായവസേന ലോകീയതി പഞ്ഞാപീയതീതി കത്വാ. സഹ നരേഹീതി **സനരാ,** തേയേവ അമരാതി **സനരാമരാ,** തേസം ലോകോ തഥാ, പുരിമനയേനേവ യോജേതബ്ബം. അമരസദ്ദേന ചേത്ഥ ഉപപത്തിദേവാ വിയ വിസുദ്ധിദേവാപി സങ്ഗയ്ഹന്തി. തേപി ഹി പരമത്ഥതോ മരണാഭാവതോ **അമരാ.** ഇമസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ നരാമരാനമേവ ഗഹണം ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന യഥാ "സത്ഥാ ദേവമനുസ്സാന"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൫൭, ൨൫൫). തഥാ ഹി സബ്ബാനത്ഥപരിഹാനപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ, സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തമുപകാരിതായ അപരിമിതനിരുപമപ്പഭാവഗുണസമങ്ഗിതായ ച സബ്ബസത്തുത്തമോ ഭഗവാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ഉത്തമമനഞ്ഞസാധാരണം ഗാരവട്ഠാനന്തി. കാമഞ്ച ഇത്ഥീനമ്പി തഥാഉപകാരത്താ ഭഗവാ ഗരുയേവ, പധാനഭൂതം പന ലോകം ദസ്സേതും പുരിസലിങ്ഗേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. നേരുത്തികാ പന അവിസേസനിച്ഛിതട്ഠാനേ തഥാ നിദ്ദിട്ഠമിച്ഛന്തി യഥാ "നരാ നാഗാ ച ഗന്ധബ്ബാ, അഭിവാദേത്വാന പക്കമു"ന്തി (അപ॰ ൧.൧.ർവ്വ). തഥാ ചാഹു -

"നപുംസകേന ലിങ്ഗേന, സദ്ദോദാഹു പുമേന വാ;
നിദ്ദിസ്സതീതി ഞാതബ്ബമവിസേസവിനിച്ഛിതേ"തി.

വന്ദേതി ഏത്ഥ പന -

വത്തമാനായ പഞ്ചമ്യം, സത്തമ്യഞ്ച വിഭത്തിയം;
ഏതേസു തീസു ഠാനേസു, **വന്ദേ**സദ്ദോ പവത്തതി.

ഇധ പന വത്തമാനായം അഞ്ഞാസമസമ്ഭവതോ. തത്ഥ ച ഉത്തമപുരിസവസേനത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ "അഹം വന്ദാമീ"തി. നമനഥുതിയത്ഥേസു ച വന്ദസദ്ദമിച്ഛന്തി ആചരിയാ, തേന ച സുഗതപദം, നാഥപദം വാ അജ്ഝാഹരിത്വാ യോജേതബ്ബം. സോഭനം ഗതം ഗമനം ഏതസ്സാതി **സുഗതോ.** ഗമനഞ്ചേത്ഥ കായഗമനം, ഞാണഗമനഞ്ച, കായഗമനമ്പി വിനേയ്യജനോപസങ്കമനം, പകതിഗമനഞ്ചാതി ദുബ്ബിധം. ഭഗവതോ ഹി വിനേയ്യജനോപസങ്കമനം ഏകന്തേന തേസം ഹിതസുഖനിപ്ഫാദനതോ സോഭനം, തഥാ ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപടിമണ്ഡിതരൂപകായതായ ദുതവിലമ്ബിതഖലിതാനുകഡ്ഢനനിപ്പീളനുക്കുടിക-കുടിലാകുലതാദിദോസരഹിത-മവഹസിതരാജഹംസ- വസഭവാരണമിഗരാജഗമനം പകതിഗമനഞ്ച, വിമലവിപുലകരുണാസതിവീരിയാദിഗുണവിസേസസഹിതമ്പി ഞാണഗമനം അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ യാവ മഹാബോധി, താവ നിരവജ്ജതായ സോഭനമേവാതി. അഥ വാ "സയമ്ഭൂഞാണേന സകലമ്പി ലോകം പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പരിജാനന്തോ സമ്മാ ഗതോ അവഗതോതി **സുഗതോ.** യോ ഹി ഗത്യത്ഥോ, സോ ബുദ്ധ്യത്ഥോ. യോ ച ബുദ്ധ്യത്ഥോ, സോ ഗത്യത്ഥോതി. തഥാ ലോകസമുദയം പഹാനാഭിസമയവസേന പജഹന്തോ അനുപ്പത്തിധമ്മതമാപാദേന്തോ സമ്മാ ഗതോ അതീതോതി **സുഗതോ.** ലോകനിരോധം സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ അധിഗതോതി സുഗതോ. ലോകനിരോധഗാമിനിം പടിപദം ഭാവനാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ പടിപന്നോതി **സുഗതോ,**

അയഞ്ചത്ഥോ ‘സോതാപത്തിമഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേ കിലേസേ ന പുനേതി ന പച്ചേതി ന പച്ചാഗച്ഛതീ’തി (മഹാനി॰ ൩൧; ചൂളനി॰ ൨൭) **സുഗതോ**തിആദിനാ നിദ്ദേസനയേന വിഭാവേതബ്ബോ.

അപരോ നയോ - സുന്ദരം സമ്മാസമ്ബോധിം, നിബ്ബാനമേവ വാ ഗതോ അധിഗതോതി **സുഗതോ.** ഭൂതം തച്ഛം അത്ഥസംഹിതം യഥാരഹം കാലയുത്തമേവ വാചം വിനേയ്യാനം സമ്മാ ഗദതീതി വാ **സുഗതോ,** ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ, തം **സുഗതം.** പുഞ്ഞാപുഞ്ഞകമ്മേഹി ഉപപജ്ജനവസേന ഗന്തബ്ബാതി **ഗതിയോ,** ഉപപത്തിഭവവിസേസാ. താ പന നിരയാദിഭേദേന പഞ്ചവിധാ, സകലസ്സാപി ഭവഗാമികമ്മസ്സ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന അവിപാകാരഹഭാവകരണേന നിവത്തിതത്താ പഞ്ചഹിപി താഹി വിസംയുത്തോ ഹുത്വാ മുത്തോതി **ഗതിവിമുത്തോ.** ഉദ്ധമുദ്ധഭവഗാമിനോ ഹി ദേവാ തംതംകമ്മവിപാകദാനകാലാനുരൂപേന തതോ തതോ ഭവതോ മുത്താപി മുത്തമത്താവ, ന പന വിസഞ്ഞോഗവസേന മുത്താ, ഗതിപരിയാപന്നാ ച തംതംഭവഗാമികമ്മസ്സ അരിയമഗ്ഗേന അനിവത്തിതത്താ, ന തഥാ ഭഗവാ. ഭഗവാ പന യഥാവുത്തപ്പകാരേന വിസംയുത്തോ ഹുത്വാ മുത്തോതി. തസ്മാ അനേന ഭഗവതോ കത്ഥചിപി ഗതിയാ അപരിയാപന്നതം ദസ്സേതി. യതോ ച ഭഗവാ “ദേവാതിദേവോ”തി വുച്ചതി. തേനേവാഹ -

> “യേന ദേവൂപപത്യസ്സ, ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ;
> യക്ഖത്തം യേന ഗച്ഛേയ്യം, മനുസ്സത്തഞ്ച അബ്ബജേ;
> തേ മയ്ഹം ആസവാ ഖീണാ, വിദ്ധസ്താ വിനളീകതാ”തി. (അ॰ നി॰ ൪.൩൬);

തംതംഗതിസംവത്തനകാനഞ്ഹി കമ്മകിലേസാനം മഹാബോധിമൂലേയേവ അഗ്ഗമഗ്ഗേന പഹീനത്താ നത്ഥി ഭഗവതോ തംതംഗതിപരിയാപന്നതാതി അച്ചന്തമേവ ഭഗവാ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസസത്തനികായേഹി പരിമുത്തോതി. അഥ വാ കാമം സഉപാദിസേസായപി നിബ്ബാനധാതുയാ താഹി ഗതീഹി വിമുത്തോ, ഏസാ പന “പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ”ന്തി ഏത്ഥേവന്തോഗധാതി ഇമിനാ പദേന അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാവ ഥോമേതീതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏത്ഥ പന അത്തഹിതസമ്പത്തിപരഹിതപടിപത്തിവസേന ദ്വീഹാകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ കതാ ഹോതി. തേസു അനാവരണഞാണാധിഗമോ, സഹ വാസനായ കിലേസാനമച്ചന്തപ്പഹാനം, അനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തി ച അത്തഹിതസമ്പത്തി നാമ, ലാഭസക്കാരാദിനിരപേക്ഖചിത്തസ്സ പന സബ്ബദുക്ഖനിയ്യാനികധമ്മദേസനാപയോഗതോ ദേവദത്താദീസുപി വിരുദ്ധസത്തേസു നിച്ചം ഹിതജ്ഝാസയതാ, വിനീതബ്ബസത്താനം ഞാണപരിപാകകാലാഗമനഞ്ച ആസയതോ പരഹിതപടിപത്തി നാമ. സാ പന ആസയപയോഗതോ ദുവിധാ, പരഹിതപടിപത്തി തിവിധാ ച അത്തഹിതസമ്പത്തി ഇമായ ഗാഥായ യഥാരഹം പകാസിതാ ഹോതി. “കരുണാസീതലഹദയ”ന്തി ഹി ഏതേന ആസയതോ പരഹിതപടിപത്തി, സമ്മാ ഗദനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന പയോഗതോ പരഹിതപടിപത്തി. “പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം ഗതിവിമുത്ത”ന്തി ഏതേഹി, ചതുസച്ചപടിവേധത്ഥേന ച സുഗതസദ്ദേന തിവിധാപി അത്തഹിതസമ്പത്തി, അവസിട്ഠട്ഠേന പന തേന, “സനരാമരലോകഗരു”ന്തി ച ഏതേന സബ്ബാപി അത്തഹിതസമ്പത്തി, പരഹിതപടിപത്തി ച പകാസിതാ ഹോതി.

അഥ വാ ഹേതുഫലസത്തൂപകാരവസേന തീഹാകാരേഹി ഥോമനാ കതാ. തത്ഥ **ഹേതു** നാമ മഹാകരുണാസമായോഗോ, ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണഞ്ച, തദുഭയമ്പി പഠമപദേന യഥാരുതതോ, സാമത്ഥിയതോ ച പകാസിതം. **ഫലം** പന ഞാണപ്പഹാനആനുഭാവരൂപകായസമ്പദാവസേന ചതുബ്ബിധം . തത്ഥ സബ്ബഞ്ഞുതഞാണപദട്ഠാനം മഗ്ഗഞാണം, തമ്മൂലകാനി ച ദസബലാദിഞാണാനി ഞാണസമ്പദാ, സവാസനസകലസംകിലേസാനമച്ചന്തമനുപ്പാദധമ്മതാപാദനം പഹാനസമ്പദാ, യഥിച്ഛിതനിപ്ഫാദനേ ആധിപച്ചം ആനുഭാവസമ്പദാ, സകലലോകനയനാഭിസേകഭൂതാ പന ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപടിമണ്ഡിതാ അത്തഭാവസമ്പത്തി രൂപകായസമ്പദാ. താസു ഞാണപ്പഹാനസമ്പദാ ദുതിയപദേന, സച്ചപടിവേധത്ഥേന ച സുഗതസദ്ദേന പകാസിതാ, ആനുഭാവസമ്പദാ തതിയപദേന, രൂപകായസമ്പദാ സോഭനകായഗമനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപാരിപൂരിയാ വിനാ തദഭാവതോ. യഥാവുത്താ ദുവിധാപി പരഹിതപടിപത്തി **സത്തൂപകാരസമ്പദാ,** സാ പന സമ്മാ ഗദനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന പകാസിതാതി വേദിതബ്ബാ.

അപിച ഇമായ ഗാഥായ സമ്മാസമ്ബോധി തമ്മൂല - തപ്പടിപത്തിയാദയോ അനേകേ ബുദ്ധഗുണാ ആചരിയേന പകാസിതാ ഹോന്തി. ഏസാ ഹി ആചരിയാനം പകതി, യദിദം യേന കേനചി പകാരേന അത്ഥന്തരവിഞ്ഞാപനം. കഥം? “കരുണാസീതലഹദയ”ന്തി ഹി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം ദസ്സേതി . മഹാകരുണാസഞ്ചോദിതമാനസോ ഹി ഭഗവാ സംസാരപങ്കതോ സത്താനം സമുദ്ധരണത്ഥം കതാഭിനീഹാരോ അനുപുബ്ബേന പാരമിയോ പൂരേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിമധിഗതോതി കരുണാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം.

“പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ”ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിം ദസ്സേതി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി അഗ്ഗമഗ്ഗഞ്ഞാണം, അഗ്ഗമഗ്ഗഞ്ഞാണപദട്ഠാനഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം “സമ്മാസമ്ബോധീ”തി വുച്ചതി. സമ്മാ ഗമനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ പടിപത്തിം ദസ്സേതി ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖത്തകിലമഥാനുയോഗസസ്സതുച്ഛേദാഭിനിവേസാദിഅന്തദ്വയരഹിതായ കരുണാപഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതായ മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ പകാസനതോ, ഇതരേഹി സമ്മാസമ്ബോധിയാ പധാനാപ്പധാനപ്പഭേദം പയോജനം ദസ്സേതി. സംസാരമഹോഘതോ സത്തസന്താരണഞ്ഹേത്ഥ പധാനം, തദഞ്ഞമപ്പധാനം. തേസു ച പധാനേന പയോജനേന പരഹിതപടിപത്തിം ദസ്സേതി, ഇതരേന അത്തഹിതസമ്പത്തിം, തദുഭയേന ച അത്തഹിതപടിപന്നാദീസു ചതൂസു പുഗ്ഗലേസു ഭഗവതോ ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവം പകാസേതി. തേന ച അനുത്തരം ദക്ഖിണേയ്യഭാവം, ഉത്തമഞ്ച വന്ദനീയഭാവം, അത്തനോ ച വന്ദനായ ഖേത്തങ്ഗതഭാവം വിഭാവേതി.

അപിച കരുണാഗ്ഗഹണേന ലോകിയേസു മഹഗ്ഗതഭാവപ്പത്താസാധാരണഗുണദീപനതോ സബ്ബലോകിയഗുണസമ്പത്തി ദസ്സിതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനമഗ്ഗഞ്ഞാണദീപനതോ സബ്ബലോകുത്തരഗുണസമ്പത്തി. തദുഭയഗ്ഗഹണസിദ്ധോ ഹി അത്ഥോ “സനരാമരലോകഗരു”ന്തിആദിനാ വിപഞ്ചീയതീതി. കരുണാഗ്ഗഹണേന ച നിരുപക്കിലേസമുപഗമനം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന അപഗമനം. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന ലോകസമഞ്ഞാനുരൂപം ഭഗവതോ പവത്തിം ദസ്സേതി ലോകവോഹാരവിസയത്താ കരുണായ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ലോകസമഞ്ഞായ അനതിധാവനം. സഭാവാനവബോധേന ഹി ധമ്മാനം സഭാവം അതിധാവിത്വാ സത്താദിപരാമസനം ഹോതി. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിവിഹാരം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം, ചതുസച്ചഞാണം, ചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണം, ചതുവേസാരജ്ജഞാണം, കരുണാഗ്ഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണസ്സ ഗഹിതത്താ സേസാസാധാരണഞാണാനി, ഛ അഭിഞ്ഞാ, അട്ഠസു പരിസാസു അകമ്പനഞാണാനി, ദസ ബലാനി, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഗുണാ, സോളസ ഞാണചരിയാ, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ, ചതുചത്താരീസ ഞാണവത്ഥൂനി, സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനീതി ഏവമാദീനം അനേകേസം പഞ്ഞാപഭേദാനം വസേന ഞാണചാരം ദസ്സേതി. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന ചരണസമ്പത്തിം, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന വിജ്ജാസമ്പത്തിം. കരുണാഗ്ഗഹണേന അത്താധിപതിതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ധമ്മാധിപതിതാ. കരുണാഗ്ഗഹണേന ലോകനാഥഭാവോ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന അത്തനാഥഭാവോ. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന പുബ്ബകാരീഭാവോ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന കതഞ്ഞുതാ. കരുണാഗ്ഗഹണേന അപരന്തപതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന അനത്തന്തപതാ. കരുണാഗ്ഗഹണേന വാ ബുദ്ധകരധമ്മസിദ്ധി, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന പരസന്താരണം, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന അത്തസന്താരണം. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന സബ്ബസത്തേസു അനുഗ്ഗഹചിത്തതാ, പഞ്ഞാഗ്ഗഹണേന സബ്ബധമ്മേസു വിരത്തചിത്തതാ ദസ്സിതാ ഹോതി സബ്ബേസഞ്ച ബുദ്ധഗുണാനം കരുണാ ആദി തന്നിദാനഭാവതോ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനം തതോ ഉത്തരി കരണീയാഭാവതോ. ഇതി ആദിപരിയോസാനദസ്സനേന സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തഥാ കരുണാഗ്ഗഹണേന സീലക്ഖന്ധപുബ്ബങ്ഗമോ സമാധിക്ഖന്ധോ ദസ്സിതോ ഹോതി. കരുണാനിദാനഞ്ഹി സീലം തതോ പാണാതിപാതാദിവിരതിപ്പവത്തിതോ, സാ ച ഝാനത്തയസമ്പയോഗിനീതി, പഞ്ഞാവചനേന പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. സീലഞ്ച സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം ആദി, സമാധി മജ്ഝേ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനന്തി ഏവമ്പി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി നയതോ ദസ്സിതത്താ. ഏസോ ഏവ ഹി നിരവസേസതോ ബുദ്ധഗുണാനം ദസ്സനുപായോ, യദിദം നയഗ്ഗാഹണം, അഞ്ഞഥാ കോ നാമ സമത്ഥോ ഭഗവതോ ഗുണേ അനുപദം നിരവസേസതോ ദസ്സേതും. തേനേവാഹ -

“ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം,
കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ.
ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ,
വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ”തി.

തേനേവ ച ആയസ്മതാ സാരിപുത്തത്ഥേരേനാപി ബുദ്ധഗുണപരിച്ഛേദനം പതി ഭഗവതാ അനുയുത്തേന “നോ ഹേതം ഭന്തേ”തി പടിക്ഖിപിത്വാ “അപി ച മേ ഭന്തേ ധമ്മന്വയോ വിദിതോ”തി **സമ്പസാദനീയസുത്തേ** വുത്തം.

ഏവം സങ്ഖേപേന സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമം പണാമം കത്വാ ഇദാനി സദ്ധമ്മസ്സാപി ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമം പണാമം കരോന്തോ **“ബുദ്ധോപീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥായം സഹ പദസമ്ബന്ധേന സങ്ഖേപത്ഥോ - യഥാവുത്തവിവിധഗുണഗണസമന്നാഗതോ **ബുദ്ധോപി യം** അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതം **ധമ്മം,** സഹ പുബ്ബഭാഗപടിപത്തിധമ്മേന വാ അരിയമഗ്ഗഭൂതം **ധമ്മം ഭാവേത്വാ ചേവ** യം ഫലനിബ്ബാനസങ്ഖാതം ധമ്മം, പരിയത്തിധമ്മപടിപത്തിധമ്മേഹി വാ സഹ

ഫലനിബ്ബാനഭൂതം ധമ്മം **സച്ഛികത്വാ ച** സമ്മാസമ്ബോധിസങ്ഖാതം ബുദ്ധഭാവമുപഗതോ, വീതമലമനുത്തരം തം ധമ്മമ്പി വന്ദേതി.

തത്ഥ ബുദ്ധസദ്ദസ്സ താവ "ബുജ്ഝിതാ സച്ചാനീതി **ബുദ്ധോ.** ബോധേതാ പജായാതി **ബുദ്ധോ"**തിആദിനാ നിദ്ദേസനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണാധിഗമേന സവാസനായ സമ്മോഹനിദ്ദായ അച്ചന്തവിഗമനതോ, അപരിമിതഗുണഗണാലങ്കതസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപ്പത്തിയാ വികസിതഭാവതോ ച ബുദ്ധവാതി **ബുദ്ധോ** ജാഗരണവികസനത്ഥവസേന. അഥ വാ കസ്സചിപി ഞേയ്യധമ്മസ്സ അനവബുദ്ധസ്സ അഭാവേന ഞേയ്യവിസേസസ്സ കമ്മഭാവാഗഹണതോ കമ്മവചനിച്ഛായാഭാവേന അവഗമനത്ഥവസേന കത്തുനിദ്ദേസോവ ലബ്ഭതി, തസ്മാ ബുദ്ധവാതി **ബുദ്ധോ**തിപി വത്തബ്ബോ. പദേസഗ്ഗഹണേ ഹി അസതി ഗഹേതബ്ബസ്സ നിപ്പദേസതാവ വിഞ്ഞായതി യഥാ "ദിക്ഖിതോ ന ദദാതീ"തി. ഏവഞ്ച കത്വാ കമ്മവിസേസാനപേക്ഖാ കത്തരി ഏവ ബുദ്ധസദ്ദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ, അത്ഥതോ പന പാരമിതാപരിഭാവിതോ സയമ്ഭുഞാണേന സഹ വാസനായ വിഹതവിദ്ധസ്തനിരവസേസകിലേസോമഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദിഅപരിമേയ്യഗുണഗണാധാരോ ഖന്ധസന്താനോ ബുദ്ധോ, യഥാഹ -

"ബുദ്ധോതി യോ സോ ഭഗവാ സയമ്ഭൂ അനാചരിയകോ പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു സാമം സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝി, തത്ഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോ, ബലേസു ച വസീഭാവ"ന്തി (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൧൬൧).

അപിസദ്ദോ സമ്ഭാവനേ, തേന ഏവം ഗുണവിസേസയുത്തോ സോപി നാമ ഭഗവാ ഈദിസം ധമ്മം ഭാവേത്വാ, സച്ഛികത്വാ ച ബുദ്ധഭാവമുപഗതോ, കാ നാമ കഥാ അഞ്ഞേസം സാവകാദിഭാവമുപഗമനേതി ധമ്മേ സമ്ഭാവനം ദീപേതി. **ബുദ്ധഭാവ**ന്തി സമ്മാസമ്ബോധിം. യേന ഹി നിമിത്തഭൂതേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനേന അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണേന, അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനേന ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ഭഗവതി "ബുദ്ധോ"തി നാമം, തദാരമ്മണഞ്ച ഞാണം പവത്തതി, തമേവിധ "ഭാവോ"തി വുച്ചതി. ഭവന്തി ബുദ്ധിസദ്ദാ ഏതേനാതി ഹി **ഭാവോ.** തഥാ ഹി വദന്തി -

> "യേന യേന നിമിത്തേന, ബുദ്ധി സദ്ദോ ച വത്തതേ;
> തംതംനിമിത്തകം ഭാവപച്ചയേഹി ഉദീരിത"ന്തി.

ഭാവേത്വാതി ഉപ്പാദേത്വാ, വഡ്ഢേത്വാ വാ. **സച്ഛികത്വാ**തി പച്ചക്ഖം കത്വാ. **ചേവ**-സദ്ദോ **ച**-സദ്ദോ ച തദുഭയത്ഥ സമുച്ചയേ. തേന ഹി സദ്ദദ്വയേന ന കേവലം ഭഗവാ ധമ്മസ്സ ഭാവനാമത്തേന ബുദ്ധഭാവമുപഗതോ, നാപി സച്ഛികിരിയാമത്തേന, അഥ ഖോ തദുഭയേനേവാതി സമുച്ചിനോതി. **ഉപഗതോ**തി പത്തോ, അധിഗതോതി അത്ഥോ. ഏതസ്സ "ബുദ്ധഭാവ"ന്തി പദേന സമ്ബന്ധോ. **വീതമല**ന്തി ഏത്ഥ വിരഹവസേന ഏതി പവത്തതീതി വീതോ, മലതോ വീതോ, വീതം വാ മലം യസ്സാതി വീതമലോ, തം **വീതമലം. "ഗതമല"**ന്തിപി പാഠോ ദിസ്സതി, ഏവം സതി സഉപസഗ്ഗോ വിയ അനുപസഗ്ഗോപി ഗതസദ്ദോ വിരഹത്ഥവാചകോ വേദിതബ്ബോ ധാതൂനമനേകത്ഥത്താ. ഗച്ഛതി അപഗച്ഛതീതി ഹി ഗതോ, ധമ്മോ . ഗതം വാ മലം, പുരിമനയേന സമാസോ. **അനുത്തര**ന്തി ഉത്തരവിരഹിതം. യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായതോ, സംസാരതോ ച അപതമാനേ കത്വാ ധാരേതീതി **ധമ്മോ,** നവവിധോ ലോകുത്തരധമ്മോ. തപ്പകാസനത്താ, സച്ഛികിരിയാസമ്മസനപരിയായസ്സ ച ലബ്ഭമാനത്താ പരിയത്തിധമ്മോപി ഇധ സങ്ഗഹിതോ . തഥാ ഹി "അഭിധമ്മനയസമുദ്ദം അധിഗച്ഛി, തീണി പിടകാനി സമ്മസീ"തി ച അട്ഠകഥായം വുത്തം, തഥാ "യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ സച്ഛികത്വാ"തി ച വുത്തത്താ ഭാവനാസച്ഛികിരിയായോഗ്യതായ ബുദ്ധകരധമ്മഭൂതാഹി പാരമിതാഹി സഹ പുബ്ബഭാഗഅധിസീലസിക്ഖാദയോപി ഇധ സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. താപി ഹി വിഗതപടിപക്ഖതായ വീതമലാ, അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരാ ച. കഥം പന താ ഭാവേത്വാ, സച്ഛികത്വാ ച ഭഗവാ ബുദ്ധഭാവമുപഗതോതി? വുച്ചതേ - സത്താനഞ്ഹി സംസാരവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണായ [നിസ്സരണത്ഥായ (പണ്ണാസ ടീ॰) നിസ്സരണേ (കത്ഥചി)] കതമഹാഭിനീഹാരോ മഹാകരുണാധിവാസനപേസലജ്ഝാസയോ പഞ്ഞാവിസേസപരിയോദാതനിമ്മലാനം ദാനദമസഞ്ഞമാദീനം ഉത്തമധമ്മാനം കപ്പാനം സതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സക്കച്ചം നിരന്തരം നിരവസേസം ഭാവനാസച്ഛികിരിയാഹി കമ്മാദീസു അധിഗതവസീഭാവോ അച്ഛരിയാചിന്തേയ്യമഹാനുഭാവോ അധിസീലാധിചിത്താനം പരമുക്കംസപാരമിപ്പത്തോ ഭഗവാ പച്ചയാകാരേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സമുഖേന മഹാവജിരഞാണം പേസേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിസങ്ഖാതം ബുദ്ധഭാവമുപഗതോതി.

ഇമായ പന ഗാഥായ വിജ്ജാവിമുത്തിസമ്പദാദീഹി അനേകേഹി ഗുണേഹി യഥാരഹം സദ്ധമ്മം ഥോമേതി. കഥം? ഏത്ഥ ഹി "ഭാവേത്വാ"തി ഏതേന വിജ്ജാസമ്പദായ ഥോമേതി, "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന വിമുത്തിസമ്പദായ. തഥാ പഠമേന ഝാനസമ്പദായ, ദുതിയേന വിമോക്ഖസമ്പദായ. പഠമേന

വാ സമാധിസമ്പദായ, ദുതിയേന സമാപത്തിസമ്പദായ. അഥ വാ പഠമേന ഖയഞാണഭാവേന, ദുതിയേന അനുപ്പാദഞാണഭാവേന. പഠമേന വാ വിജ്ജൂപമതായ, ദുതിയേന വജിരൂപമതായ. പഠമേന വാ വിരാഗസമ്പത്തിയാ, ദുതിയേന നിരോധസമ്പത്തിയാ. തഥാ പഠമേന നിയ്യാനഭാവേന, ദുതിയേന നിസ്സരണഭാവേന. പഠമേന വാ ഹേതുഭാവേന, ദുതിയേന അസങ്ഖതഭാവേന. പഠമേന വാ ദസ്സനഭാവേന, ദുതിയേന വിവേകഭാവേന. പഠമേന വാ അധിപതിഭാവേന, ദുതിയേന അമതഭാവേന ധമ്മം ഥോമേതി. അഥ വാ "യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ ബുദ്ധഭാവം ഉപഗതോ"തി ഏതേന സ്വാക്ഖാതതായ ധമ്മം ഥോമേതി, "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന സന്ദിട്ഠികതായ. തഥാ പഠമേന അകാലികതായ, ദുതിയേന ഏഹിപസ്സികതായ. പഠമേന വാ ഓപനേയ്യികതായ, ദുതിയേന പച്ചത്തംവേദിതബ്ബതായ. പഠമേന വാ സഹ പുബ്ബഭാഗസീലാദീഹി സേക്ഖേഹി സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധേഹി , ദുതിയേന സഹ അസങ്ഖതധാതുയാ അസേക്ഖേഹി ധമ്മം ഥോമേതി.

"വീതമല"ന്തി ഇമിനാ പന സംകിലേസാഭാവദീപനേന വിസുദ്ധതായ ധമ്മം ഥോമേതി, "അനുത്തര"ന്തി ഏതേന അഞ്ഞസ്സ വിസിട്ഠസ്സ അഭാവദീപനേന പരിപുണ്ണതായ. പഠമേന വാ പഹാനസമ്പദായ, ദുതിയേന സഭാവസമ്പദായ. പഠമേന വാ ഭാവനാഫലയോഗ്യതായ. ഭാവനാഗുണേന ഹി സോ സംകിലേസമലസമുഗ്ഘാതകോ, തസ്മാനേന ഭാവനാകിരിയായ ഫലമാഹ. ദുതിയേന സച്ഛികിരിയാഫലയോഗ്യതായ. തദുത്തരികരണീയാഭാവതോ ഹി അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരഭാവോ സച്ഛികിരിയാനിബ്ബത്തിതോ, തസ്മാനേന സച്ഛികിരിയാഫലമാഹാതി.

ഏവം സങ്ഖേപേനേവ സബ്ബസദ്ധമ്മഗുണേഹി സദ്ധമ്മസ്സാപി ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമം പണാമം കത്വാ ഇദാനി അരിയസങ്ഘസ്സാപി ഥോമനാപുബ്ബങ്ഗമം പണാമം കരോന്തോ **"സുഗതസ്സ ഓരസാന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുഗതസ്സാ**തി സമ്ബന്ധനിദ്ദേസോ, "പുത്താന"ന്തി ഏതേന സമ്ബജ്ഝിതബ്ബോ. ഉരസി ഭവാ, ജാതാ, സംവുദ്ധാ വാ **ഓരസാ,** അത്തജോ ഖേത്തജോ അന്തേവാസികോ ദിന്നകോതി ചതുബ്ബിധേസു പുത്തേസു അത്തജാ, തംസരിക്ഖതായ പന അരിയപുഗ്ഗലാ "ഓരസാ"തി വുച്ചന്തി. യഥാ ഹി മനുസ്സാനം ഓരസപുത്താ അത്തജാതതായ പിതുസന്തകസ്സ ദായജ്ജസ്സ വിസേസഭാഗിനോ ഹോന്തി, ഏവമേതേപി സദ്ധമ്മസവനന്തേ അരിയായ ജാതിയാ ജാതതായ ഭഗവതോ സന്തകസ്സ വിമുത്തിസുഖസ്സ ധമ്മരതനസ്സ ച ദായജ്ജസ്സ വിസേസഭാഗിനോതി. അഥ വാ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാനുഭാവേന അരിയഭൂമിം ഓക്കമമാനാ, ഓക്കന്താ ച അരിയസാവകാ ഭഗവതോ ഉരേ വായാമജനിതാഭിജാതതായ സദിസകപ്പനമന്തരേന നിപ്പരിയായേനേവ "ഓരസാ"തി വത്തബ്ബതമരഹന്തി. തഥാ ഹി തേ ഭഗവതാ ആസയാനുസയചരിയാധിമുത്തിആദിഓലോകനേന, വജ്ജാനുചിന്തനേന ച ഹദയേ കത്വാ വജ്ജതോ നിവാരേത്വാ അനവജ്ജേ പതിട്ഠാപേന്തേന സീലാദിധമ്മസരീരപോസനേന സംവഡ്ഢാപിതാ. യഥാഹ ഭഗവാ **ഇതിവുത്തകേ** "അഹമസ്മി ഭിക്ഖവേ ബ്രാഹ്മണോ...പേ॰... തസ്സ മേ തുമ്ഹേ പുത്താ ഓരസാ മുഖതോ ജാതാ"തിആദി (ഇതിവു॰ ൱൦). നനു സാവകദേസിതാപി ദേസനാ അരിയഭാവാവഹാതി? സച്ചം, സാ പന തമ്മൂലികത്താ, ലക്ഖണാദിവിസേസാഭാവതോ ച "ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ" ഇച്ചേവ സങ്ഖ്യം ഗതാ, തസ്മാ ഭഗവതോ ഓരസപുത്തഭാവോയേവ തേസം വത്തബ്ബോതി, ഏതേന ചതുബ്ബിധേസു പുത്തേസു അരിയസങ്ഘസ്സ അത്തജപുത്തഭാവം ദസ്സേതി. അത്തനോ കുലം പുനേന്തി സോധേന്തി, മാതാപിതൂനം വാ ഹദയം പൂരേന്തീതി **പുത്താ,** അത്തജാദയോ. അരിയാ പന ധമ്മതന്തിവിസോധനേന, ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തിയാ ചിത്താരാധനേന ച തപ്പടിഭാഗതായ ഭഗവതോ **പുത്താ** നാമ, തേസം. തസ്സ "സമൂഹ"ന്തി പദേന സമ്ബന്ധോ.

സംകിലേസനിമിത്തം ഹുത്വാ ഗുണം മാരേതി വിബാധതീതി **മാരോ,** ദേവപുത്തമാരോ. സിനാതി പരേ ബന്ധതി ഏതായാതി **സേനാ,** മാരസ്സ സേനാ തഥാ, മാരഞ്ച മാരസേനഞ്ച മഥേന്തി വിലോഥേന്തീതി **മാരസേനമഥനാ** , തേസം. "മാരമാരസേനമഥനാന"ന്തി ഹി വത്തബ്ബേപി ഏകദേസസരൂപേകസേസവസേന ഏവം വുത്തം. മാരസദ്ദസന്നിധാനേന വാ സേനാസദ്ദേന മാരസേനാ ഗഹേതബ്ബാ, ഗാഥാബന്ധവസേന ചേത്ഥ രസ്സോ. **"മാരസേനമദ്ദനാന"**ന്തിപി കത്ഥചി പാഠോ, സോ അയുത്തോവ അരിയാജാതികത്താ ഇമിസ്സാ ഗാഥായ. നനു ച അരിയസാവകാനം മഗ്ഗാധിഗമസമയേ ഭഗവതോ വിയ തദന്തരായകരണത്ഥം ദേവപുത്തമാരോ വാ മാരസേനാ വാ ന അപസാദേതി, അഥ കസ്മാ ഏവം വുത്തന്തി? അപസാദേതബ്ബഭാവകാരണസ്സ വിമഥിതത്താ. തേസഞ്ഹി അപസാദേതബ്ബതായ കാരണേ സംകിലേസേ വിമഥിതേ തേപി വിമഥിതാ നാമ ഹോന്തീതി. അഥ വാ ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരമാരാനം വിയ ദേവപുത്തമാരസ്സാപി ഗുണമാരണേ സഹായഭാവൂപഗമനതോ കിലേസബലകായോ ഇധ "മാരസേനാ"തി വുച്ചതി യഥാഹ ഭഗവാ -

"കാമാ തേ പഠമാ സേനാ, ദുതിയാ അരതി വുച്ചതി;
തതിയാ ഖുപ്പിപാസാ തേ, ചതുത്ഥീ തണ്ഹാ പവുച്ചതി.

പഞ്ചമം ഥിനമിദ്ധം തേ, ഛട്ഠാ ഭീരൂ പവുച്ചതി;
സത്തമീ വിചികിച്ഛാ തേ, മക്ഖോ ഥമ്ഭോ തേ അട്ഠമോ.

ലാഭോ സിലോകോ സക്കാരോ,
മിച്ഛാലദ്ധോ ച യോ യസോ;
യോ ചത്താനം സമുക്കംസേ,
പരേ ച അവജാനതി.

ഏസാ നമുചി തേ സേനാ, കണ്ഹസ്സാഭിപ്പഹാരിനീ;
ന നം അസൂരോ ജിനാതി, ജേത്വാ ച ലഭതേ സുഖ"ന്തി. (സു॰ നി॰ ൪൩൮; മഹാനി॰ ൨൮; ചൂളനി॰ ൪൭);

സാ ച തേഹി അരിയസാവകേഹി ദിയഡ്ഢസഹസ്സഭേദാ, അനന്തഭേദാ വാ കിലേസവാഹിനീ സതിധമ്മവിചയവീരിയസമഥാദിഗുണപഹരണീഹി ഓധിസോ മഥിതാ, വിദ്ധംസിതാ, വിഹതാ ച, തസ്മാ "മാരസേനമഥനാ"തി വുച്ചന്തി. വിലോഥനഞ്ചേത്ഥ വിദ്ധംസനം, വിഹനനം വാ. അപിച ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരമച്ചുദേവപുത്തമാരാനം തേസം സഹായഭാവൂപഗമനതായ സേനാസങ്ഖാതസ്സ കിലേസമാരസ്സ ച മഥനതോ "മാരസേനമഥനാ"തിപി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. ഏവഞ്ച സതി പഞ്ചമാരനിമ്മഥനഭാവേന അത്ഥോ പരിപുണ്ണോ ഹോതി. അരിയസാവകാപി ഹി സമുദയപ്പഹാനപരിഞ്ഞാവസേന ഖന്ധമാരം, സഹായവേകല്ലകരണേന സബ്ബഥാ, അപ്പവത്തികരണേന ച അഭിസങ്ഖാരമാരം, ബലവിധമനവിസയാതിക്കമനവസേന മച്ചുമാരം, ദേവപുത്തമാരഞ്ച സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന സബ്ബസോ അപ്പവത്തികരണേന കിലേസമാരം മഥേന്തീതി, ഇമിനാ പന തേസം ഓരസപുത്തഭാവേ കാരണം, തീസു പുത്തേസു ച അനുജാതതം ദസ്സേതി. മാരസേനമഥനതായ ഹി തേ ഭഗവതോ ഓരസപുത്താ, അനുജാതാ ചാതി.

അട്ഠന്നന്തി ഗണനപരിച്ഛേദോ, തേനസതിപി തേസം തംതംഭേദേന അനേകസതസഹസ്സസങ്ഖ്യാഭേദേ അരിയഭാവകരമഗ്ഗഫലധമ്മഭേദേന ഇമം ഗണനപരിച്ഛേദം നാതിവത്തന്തി മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവാനതിവത്തനതോതി ദസ്സേതി. **പി**-സദ്ദോ, **അപി**-സദ്ദോ വാ പദലീളാദിനാ കാരണേന അട്ഠാനേ പയുത്തോ, സോ "അരിയസങ്ഘ"ന്തി ഏത്ഥ യോജേതബ്ബോ, തേന ന കേവലം ബുദ്ധധമ്മേയേവ, അഥ ഖോ അരിയസങ്ഘമ്പീതി സമ്പിണ്ഡേതി. യദിപി അവയവവിനിമുത്തോ സമുദായോ നാമ കോചി നത്ഥി അവയവം ഉപാദായ സമുദായസ്സ വത്തബ്ബത്താ, അവിഞ്ഞായമാനസമുദായം പന വിഞ്ഞായമാനസമുദായേന വിസേസിതുമരഹതീതി ആഹ **"അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"**ന്തി, ഏതേന "അരിയസങ്ഘ"ന്തി ഏത്ഥ ന യേന കേനചി സണ്ഠാനാദിനാ, കായസാമഗ്ഗിയാ വാ സമുദായഭാവോ, അപി തു മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവേനേവാതി വിസേസേതി. അവയവമേവ സമ്പിണ്ഡേത്വാ ഊഹിതബ്ബോ വിതക്കേതബ്ബോ, സംഊഹനിതബ്ബോ വാ സങ്ഘടിതബ്ബോതി **സമൂഹോ,** സോയേവ **സമോഹോ** വചനസിലിട്ഠതാദിനാ. ദ്വിധാപി ഹി പാഠോ യുജ്ജതി. ആരകത്താ കിലേസേഹി, അനയേ ന ഇരിയനതോ, അയേ ച ഇരിയനതോ **അരിയാ** നിരുത്തിനയേന . അഥ വാ സദേവകേന ലോകേന സരണന്തി അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ, ഉപഗതാനഞ്ച തദത്ഥസിദ്ധിതോ **അരിയാ,** ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതോ, സമഗ്ഗം വാ കമ്മം സമുദായവസേന സമുപഗതോതി **സങ്ഘോ,** അരിയാനം സങ്ഘോ, അരിയോ ച സോ സങ്ഘോ ച യഥാവുത്തനയേനാതി വാ അരിയസങ്ഘോ, തം **അരിയസങ്ഘം.** ഭഗവതോ അപരഭാഗേ ബുദ്ധധമ്മരതനാനമ്പി സമധിഗമോ സങ്ഘരതനാധീനോതി അരിയസങ്ഘസ്സ ബഹൂപകാരതം ദസ്സേതും ഇധേവ **"സിരസാ വന്ദേ"**തി വുത്തം. അവസ്സഞ്ചായമത്ഥോ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബോ വിനയട്ഠകഥാദീസുപി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) തഥാ വുത്തത്താ. കേചി പന പുരിമഗാഥാസുപി തം പദമാനേത്വാ യോജേന്തി, തദയുത്തമേവ രതനത്തയസ്സ അസാധാരണഗുണപ്പകാസനട്ഠാനത്താ, യഥാവുത്തകാരണസ്സ ച സബ്ബേസമ്പി സംവണ്ണനാകാരാനമധിപ്പേതത്താതി.

ഇമായ പന ഗാഥായ അരിയസങ്ഘസ്സ പഭവസമ്പദാ പഹാനസമ്പദാദയോ അനേകേ ഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. കഥം? "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി ഹി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ പഭവസമ്പദം ദസ്സേതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധപഭവതാദീപനതോ. "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏതേന പഹാനസമ്പദം സകലസംകിലേസപ്പഹാനദീപനതോ. "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ഏതേന ഞാണസമ്പദം മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവദീപനതോ . "അരിയസങ്ഘ"ന്തി ഏതേന സഭാവസമ്പദം സബ്ബസങ്ഘാനം അഗ്ഗഭാവദീപനതോ. അഥ വാ "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി അരിയസങ്ഘസ്സ വിസുദ്ധനിസ്സയഭാവദീപനം. "മാരസേനമഥനാന"ന്തി സമ്മാഉജുഞായസാമീചിപടിപന്നഭാവദീപനം. "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ആഹുനേയ്യാദിഭാവദീപനം. "അരിയസങ്ഘ"ന്തി അനുത്തരപുഞ്ഞക്ഖേത്തഭാവദീപനം. തഥാ "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ ലോകുത്തരസരണഗമനസബ്ഭാവം ദസ്സേതി. ലോകുത്തരസരണഗമനേന ഹി തേ ഭഗവതോ ഓരസപുത്താ ജാതാ. "മാരസേനമഥനാന'ന്തി ഏതേന അഭിനീഹാരസമ്പദാസിദ്ധം പുബ്ബഭാഗസമ്മാപടിപത്തിം ദസ്സേതി. കതാഭിനീഹാരാ ഹി സമ്മാപടിപന്നാ മാരം, മാരസേനം വാ അഭിവിജിനന്തി. "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ഏതേന വിദ്ധസ്തവിപക്ഖേ സേക്ഖാസേക്ഖധമ്മേ ദസ്സേതി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന മഗ്ഗഫലധമ്മാനം ദസ്സിതത്താ. "അരിയസങ്ഘ"ന്തി ഏതേന

അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യഭാവം ദസ്സേതി അനുത്തരപുഞ്ഞക്ഖേത്തഭാവസ്സ ദസ്സിതത്താ. സരണഗമനഞ്ച സാവകാനം സബ്ബഗുണസ്സ ആദി, സപുബ്ബഭാഗപടിപദാ സേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ മജ്ഝേ, അസേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ പരിയോസാനന്തിആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സങ്ഖേപതോ സബ്ബേപി അരിയസങ്ഘഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി.

ഏവം ഗാഥാത്തയേന സങ്ഖേപതോ സകലഗുണസംകിത്തനമുഖേന രതനത്തയസ്സ പണാമം കത്വാ ഇദാനി തം നിപച്ചകാരം യഥാധിപ്പേതപയോജനേ പരിണാമേന്തോ **"ഇതി മേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ നിദസ്സനേ. തേന ഗാഥാത്തയേന യഥാവുത്തനയം നിദസ്സേതി. **മേ**തി അത്താനം കരണവചനേന കത്തുഭാവേന നിദ്ദിസതി. തസ്സ "യം പുഞ്ഞം മയാ ലദ്ധ"ന്തി പാഠസേസേന സമ്ബന്ധോ, സമ്പദാനനിദ്ദേസോ വാ ഏസോ, "അത്ഥീ"തി പാഠസേസോ, സാമിനിദ്ദേസോ വാ "യം മമ പുഞ്ഞം വന്ദനാമയ"ന്തി. പസീദീയതേ **പസന്നാ,** താദിസാ മതി പഞ്ഞാ, ചിത്തം വാ യസ്സാതി പസന്നമതി, അഞ്ഞപദലിങ്ഗപ്പധാനത്താ ഇമസ്സ സമാസപദസ്സ **"പസന്നമതിനോ"**തി വുത്തം. രതിം നയതി, ജനേതി, വഹതീതി വാ **രതനം,** സത്തവിധം, ദസവിധം വാ രതനം, തമിവ ഇമാനീതി നേരുത്തികാ. സദിസകപ്പനമഞ്ഞത്ര പന യഥാവുത്തവചനത്ഥേനേവ ബുദ്ധാദീനം രതനഭാവോ യുജ്ജതി. തേസഞ്ഹി "ഇതിപി സോ ഭഗവാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൫൭, ൨൫൫) യഥാഭൂതഗുണേ ആവജ്ജന്തസ്സ അമതാധിഗമഹേതുഭൂതം അനപ്പകം പീതിപാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജതി. യഥാഹ -

"യസ്മിം മഹാനാമ സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസ...പേ॰... ന മോഹ...പേ॰... ഉജുഗതമേവസ്സ തസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഹോതി തഥാഗതം ആരബ്ഭ. ഉജുഗതചിത്തോ ഖോ പന മഹാനാമ അരിയസാവകോ ലഭതി അത്ഥവേദം, ലഭതി ധമ്മവേദം, ലഭതി ധമ്മൂപസംഹിതം പാമോജ്ജം, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതീ"തിആദി (അ॰ നി॰ ൬.൧൦; ൧൧.൧൧).

ചിത്തീകതാദിഭാവോ വാ രതനട്ഠോ. വുത്തഞ്ഹേതം അട്ഠകഥാസു -

> "ചിത്തീകതം മഹഗ്ഘഞ്ച, അതുലം ദുല്ലഭദസ്സനം;
> അനോമസത്തപരിഭോഗം, രതനം തേന വുച്ചതീ"തി. (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൬.൩; ഉദാന॰ അട്ഠ॰ ൪൭; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൩; സം॰ നി॰ ൧.൨൨൬; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨൬);

ചിത്തീകതഭാവാദയോ ച അനഞ്ഞസാധാരണാ സാതിസയതോ ബുദ്ധാദീസുയേവ ലബ്ഭന്തീതി. വിത്ഥാരോ **രതനസുത്തവണ്ണനായം** (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൬.൩; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨൬) ഗഹേതബ്ബോ. അയമത്ഥോ പന നിബ്ബചനത്ഥവസേന ന വുത്തോ, അഥ കേനാതി ചേ? ലോകേ രതനസമ്മതസ്സ വത്ഥുനോ ഗരുകാതബ്ബതാദിഅത്ഥവസേനാതി സദ്ദവിദൂ. സാധൂനഞ്ച രമനതോ, സംസാരണ്ണവാ ച തരണതോ, സുഗതിനിബ്ബാനഞ്ച നയനതോ **രതനം** തുല്യത്ഥസമാസവസേന, അലമതിപപഞ്ചേന. ഏകസേസപകപ്പനേന, പുഥുവചനനിബ്ബചനേന വാ രതനാനി. തിണ്ണം സമൂഹോ, തീണി വാ സമാഹടാനി, തയോ വാ അവയവാ അസ്സാതി **തയം,** രതനാനമേവ തയം, നാഞ്ഞേസന്തി **രതനത്തയം.** അവയവവിനിമുത്തസ്സ പന സമുദായസ്സ അഭാവതോ തീണി ഏവ രതനാനി തഥാ വുച്ചന്തി, ന സമുദായമത്തം, സമുദായാപേക്ഖായ പന ഏകവചനം കതം. വന്ദീയതേ **വന്ദനാ,** സാവ **വന്ദനാമയം** യഥാ "ദാനമയം സീലമയ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; ഇതിവു॰ ൬൦; നേത്തി॰ ൩൩). വന്ദനാ ചേത്ഥ കായവാചാചിത്തേഹി തിണ്ണം രതനാനം ഗുണനിന്നതാ, ഥോമനാ വാ. അപിച തസ്സാ ചേതനായ സഹജാതാദോപകാരേകോ സദ്ധാപഞ്ഞാസതിവീരിയാദിസമ്പയുത്തധമ്മോ വന്ദനാ, തായ പകതന്തി **വന്ദനാമയം** യഥാ "സോവണ്ണമയം രൂപിയമയ"ന്തി, അത്ഥതോ പന യഥാവുത്തചേതനാവ. രതനത്തയേ, രതനത്തയസ്സ വാ വന്ദനാമയം **രതനത്തയവന്ദനാമയം.** പുജ്ജഭവഫലനിബ്ബത്തനതോ **പുഞ്ഞം** നിരുത്തിനയേന, അത്തനോ കാരകം, സന്താനം വാ പുനാതി വിസോധേതീതി **പുഞ്ഞം,** സകമ്മകത്താ ധാതുസ്സ കാരിതവസേന അത്ഥവിവരണം ലബ്ഭതി, സദ്ദനിപ്ഫത്തി പന സുദ്ധവസേനേവാതി സദ്ദവിദൂ.

തംതംസമ്പത്തിയാ വിബന്ധനവസേന സത്തസന്താനസ്സ അന്തരേ വേമജ്ഝേ ഏതി ആഗച്ഛതീതി **അന്തരായോ,** ദിട്ഠധമ്മികാദിഅനത്ഥോ. പണാമപയോജനേ വുത്തവിധിനാ സുട്ഠു വിഹതോ വിദ്ധസ്തോ അന്തരായോ അസ്സാതി **സുവിഹതന്തരായോ.** വിഹനനഞ്ചേത്ഥ തദുപ്പാദകഹേതുപരിഹരണവസേന തേസം അന്തരായാനമനുപ്പത്തികരണന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഹുത്വാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാ, തസ്സ "അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാ**തി യം-സദ്ദേന ഉദ്ദിട്ഠസ്സ വന്ദനാമയപുഞ്ഞസ്സ. **ആനുഭാവേനാ**തി ബലേന.

> "തേജോ ഉസ്സാഹമന്താ ച, പഭൂ സത്തീതി പഞ്ചിമേ;
> 'ആനുഭാവോ'തി വുച്ചന്തി, 'പഭാവോ'തി ച തേ വദേ"തി. -

വുത്തേസു ഹി അത്ഥേസു ഇധ സത്തിയം വത്തതി. അനു പുനപ്പുനം തംസമങ്ഗിം ഭാവേതി വഡ്ഢേതീതി ഹി അനുഭാവോ, സോയേവ **ആനുഭാവോതി ഉദാനട്ഠകഥായം** , അത്ഥതോ പന യഥാലദ്ധസമ്പത്തിനിമിത്തകസ്സ പുരിമകമ്മസ്സ ബലാനുപ്പദാനവസസങ്ഖാതാ വന്ദനാമയപുഞ്ഞസ്സ സത്തിയേവ, സാ ച സുവിഹിതന്തരായതായ കരണം, ഹേതു വാ സമ്ഭവതി.

ഏത്ഥ പന ''പസന്നമതിനോ''തി ഏതേന അത്തനോ പസാദസമ്പത്തിം ദസ്സേതി. ''രതനത്തയവന്ദനാമയ''ന്തി ഏതേന രതനത്തയസ്സ ഖേത്തഭാവസമ്പത്തിം, തതോ ച തസ്സ പുഞ്ഞസ്സ അത്തനോ പസാദസമ്പത്തിയാ, രതനത്തയസ്സ ച ഖേത്തഭാവസമ്പത്തിയാതി ദ്വീഹി അങ്ഗേഹി അത്ഥസംവണ്ണനായ ഉപഘാതകഉപദ്ദവാനം വിഹനനേ സമത്ഥതം ദീപേതി. ചതുരങ്ഗസമ്പത്തിയാ ദാനചേതനാ വിയ ഹി ദ്വയങ്ഗസമ്പത്തിയാ പണാമചേതനാപി അന്തരായവിഹനനേന ദിട്ഠധമ്മികാതി.

ഏവം രതനത്തയസ്സ നിപച്ചകാരകരണേ പയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യസ്സാ ധമ്മദേസനായ അത്ഥം സംവണ്ണേതുകാമോ, തദപി സംവണ്ണേതബ്ബധമ്മഭാവേന ദസ്സേത്വാ ഗുണാഭിത്ഥവനവിസേസേന അഭിത്ഥവേതും **''ദീഘസ്സാ''**തിആദിമാഹ. അയഞ്ഹി ആചരിയസ്സ പകതി, യദിദം തംതംസംവണ്ണനാസു ആദിതോ തസ്സ തസ്സ സംവണ്ണേതബ്ബധമ്മസ്സ വിസേസഗുണകിത്തനേന ഥോമനാ. തഥാ ഹി തേസു തേസു **പപഞ്ചസൂദനീസാരത്ഥപകാസനീമനോരഥപൂരണീഅട്ഠസാലിനീ**ആദീസു യഥാക്കമം ''പരവാദമഥനസ്സ, ഞാണപ്പഭേദജനനസ്സ, ധമ്മകഥികപുങ്ഗവാനം വിചിത്തപടിഭാനജനനസ്സ,

> തസ്സ ഗമ്ഭീരഞാണേഹി, ഓഗാള്ഹസ്സ അഭിണ്ഹസോ;
> നാനാനയവിചിത്തസ്സ, അഭിധമ്മസ്സ ആദിതോ''തി. ആദിനാ -

ഥോമനാ കതാ. തത്ഥ **ദീഘസ്സാ**തി ദീഘനാമകസ്സ. **ദീഘസുത്തങ്കിതസ്സാ**തി ദീഘേഹി അഭിആയതവചനപ്പബന്ധവന്തേഹി സുത്തേഹി ലക്ഖിതസ്സ, അനേന ''ദീഘോ''തി അയം ഇമസ്സ ആഗമസ്സ അത്ഥാനുഗതാ സമഞ്ഞാതി ദസ്സേതി. നനു ച സുത്താനിയേവ ആഗമോ, കഥം സോ തേഹി അങ്കീയതീതി? സച്ചമേതം പരമത്ഥതോ, പഞ്ഞത്തിതോ പന സുത്താനി ഉപാദായ ആഗമഭാവസ്സ പഞ്ഞത്തത്താ അവയവേഹി സുത്തേഹി അവയവീഭൂതോ ആഗമോ അങ്കീയതി. യഥേവ ഹി അത്ഥബ്യഞ്ജനസമുദായേ ''സുത്ത''ന്തി വോഹാരോ, ഏവം സുത്തസമുദായേ ആഗമവോഹാരോതി. പടിച്ചസമുപ്പാദാദിനിപുണത്ഥഭാവതോ **നിപുണസ്സ.** ആഗച്ഛന്തി അത്തത്ഥപരത്ഥാദയോ ഏത്ഥ, ഏതേന, ഏതസ്മാതി വാ **ആഗമോ,** ഉത്തമട്ഠേന, പത്ഥനീയട്ഠേന ച സോ വരോതി **ആഗമവരോ.** അപിച ആഗമസമ്മതേഹി ബാഹിരകപവേദിതേഹി ഭാരതപുരാണകഥാനരസീഹപുരാണകഥാദീഹി വരോതിപി **ആഗമവരോ,** തസ്സ. ബുദ്ധാനമനുബുദ്ധാ **ബുദ്ധാനുബുദ്ധാ,** ബുദ്ധാനം സച്ചപടിവേധം അനുഗമ്മ പടിവിദ്ധസച്ചാ അഗ്ഗസാവകാദയോ അരിയാ, തേഹി അത്ഥസംവണ്ണനാവസേന, ഗുണസംവണ്ണനാവസേന ച സംവണ്ണിതോതി തഥാ. അഥ വാ ബുദ്ധാ ച അനുബുദ്ധാ ച, തേഹി സംവണ്ണിതോ യഥാവുത്തനയേനാതി തഥാ, തസ്സ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനേവ ഹി തിണ്ണമ്പി പിടകാനം അത്ഥസംവണ്ണനാക്കമോ ഭാസിതോ, തതോ പരം സങ്ഗായനാദിവസേന സാവകേഹീതി ആചരിയാ വദന്തി. വുത്തഞ്ച മജ്ഝിമാഗമട്ഠകഥായ **ഉപാലിസുത്തവണ്ണനായം** ''വേയ്യാകരണസ്സാതി വിത്ഥാരേത്വാ അത്ഥദീപകസ്സ. ഭഗവതാ ഹി അബ്യാകതം തന്തിപദം നാമ നത്ഥി, സബ്ബേസംയേവ അത്ഥോ കഥിതോ''തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൭൭). **സദ്ധാവഹഗുണസ്സാ**തി ബുദ്ധാദീസു പസാദാവഹഗുണസ്സ. നനു ച സബ്ബമ്പി ബുദ്ധവചനം തേപിടകം സദ്ധാവഹഗുണമേവ, അഥ കസ്മാ അയമഞ്ഞസാധാരണഗുണേന ഥോമിതോതി? സാതിസയതോ ഇമസ്സ തഗ്ഗുണസമ്പന്നത്താ. അയഞ്ഹി ആഗമോ ബ്രഹ്മജാലാദീസു സീലദിട്ഠാദീനം അനവസേസനിദ്ദേസാദിവസേന, മഹാപദാനാദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧) പുരിമബുദ്ധാനമ്പി ഗുണനിദ്ദേസാദിവസേന, പാഥികസുത്താദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪) തിത്ഥിയേ മദ്ദിത്വാ അപ്പടിവത്തിയസീഹനാദനദനാദിവസേന, അനുത്തരിയസുത്താദീസു വിസേസതോ ബുദ്ധഗുണവിഭാവനേന രതനത്തയേ സാതിസയം സദ്ധം ആവഹതീതി.

ഏവം സംവണ്ണേതബ്ബധമ്മസ്സ അഭിത്ഥവനമ്പി കത്വാ ഇദാനി സംവണ്ണനായ സമ്പതി വക്ഖമാനായ ആഗമനവിസുദ്ധിം ദസ്സേതും **''അത്ഥപ്പകാസനത്ഥ''**ന്തിആദിമാഹ. ഇമായ ഹി ഗാഥായ സങ്ഗീതിത്തയമാരുള്ഹദീഘാഗമട്ഠകഥാതോവ സീഹളഭാസാമത്തം വിനാ അയം വക്ഖമാനസംവണ്ണനാ ആഗതാ, നാഞ്ഞതോ, തദേവ കാരണം കത്വാ വത്തബ്ബാ, നാഞ്ഞന്തി അത്തനോ സംവണ്ണനായ ആഗമനവിസുദ്ധിം ദസ്സേതി. അപരോ നയോ - പരമനിപുണഗമ്ഭീരം ബുദ്ധവിസയമാഗമവരം അത്തനോ ബലേനേവ വണ്ണയിസ്സാമീതി അഞ്ഞേഹി വത്തുമ്പി അസക്കുണേയ്യത്താ സംവണ്ണനാനിസ്സയം ദസ്സേതുമാഹ **''അത്ഥപ്പകാസനത്ഥ''**ന്തിആദി. ഇമായ ഹി പുബ്ബാചരിയാനുഭാവം നിസ്സായേവ തസ്സ അത്ഥം വണ്ണയിസ്സാമീതി അത്തനോ സംവണ്ണനാനിസ്സയം ദസ്സേതി. തത്ഥ **''അത്ഥപ്പകാസനത്ഥ''**ന്തി പാഠത്ഥോ, സഭാവത്ഥോ, ഞേയ്യത്ഥോ, പാഠാനുരൂപത്ഥോ, തദനുരൂപത്ഥോ, സാവസേസത്ഥോ, നിവരസേസത്ഥോ, നീതത്ഥോ, നേയ്യത്ഥോതിആദിനാ അനേകപ്പകാരസ്സ അത്ഥസ്സ പകാസനത്ഥായ, പകാസനായ വാ. ഗാഥാബന്ധസമ്പത്തിയാ ദ്വിഭാവോ. അത്ഥോ കഥീയതി ഏതായാതി അത്ഥകഥാ, സായേവ **അട്ഠകഥാ** ത്ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ യഥാ

“ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ”തി (പടിം മം ൧.൧൭; വ.വ്യ), അയഞ്ച സസഞ്ഞോഗവിധി അരിയാജാതിഭാവതോ. അക്ഖരചിന്തകാപി ഹി “തഥാനംട്ഠം യുഗ”ന്തി ലക്ഖണം വത്വാ ഇദമേവുദാഹരന്തി.

യായ’ത്ഥമഭിവണ്ണേന്തി, ബ്യഞ്ജനത്ഥപദാനുഗം;
നിദാനവത്ഥുസമ്ബന്ധം, ഏസാ അട്ഠകഥാ മതാ.

ആദിതോതിആദിമ്ഹി പഠമസങ്ഗീതിയം. ഛളഭിഞ്ഞതായ പരമേന ചിത്തവസീഭാവേന സമന്നാഗതത്താ, ഝാനാദീസു പഞ്ചവസിതാ സബ്ഭാവതോ ച **വസിനോ,** ഥേരാ മഹാകസ്സപാദയോ, തേസം **സതേഹി പഞ്ചഹി. യാ സങ്ഗീതാ**തി യാ അട്ഠകഥാ അത്ഥം പകാസേതും യുത്തട്ഠാനേ “അയമേതസ്സ അത്ഥോ, അയമേതസ്സ അത്ഥോ”തി സങ്ഗഹേത്വാ വുത്താ. **അനുസങ്ഗീതാ ച പച്ഛാപീ**തി ന കേവലം പഠമസങ്ഗീതിയമേവ, അഥ ഖോ പച്ഛാ ദുതിയതതിയസങ്ഗീതീസുപി. ന ച പഞ്ചഹി വസിസതേഹി ആദിതോ സങ്ഗീതായേവ, അപി തു യസത്ഥേരാദീഹി അനുസങ്ഗീതാ ചാതി സഹ സമുച്ചയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സമുച്ചയദ്വയഞ്ഹി പച്ചേകം കിരിയാകാലം സമുച്ചിനോതി.

അഥ പോരാണട്ഠകഥായ വിജ്ജമാനായ കിമേതായ അധുനാ പുന കതായ സംവണ്ണനായാതി പുനരുത്തിയാ, നിരത്ഥകതായ ച ദോസം സമനുസ്സരിത്വാ തം പരിഹരന്തോ **“സീഹളദീപ”**ന്തിആദിമാഹ. തം പരിഹരണേനേവ ഹി ഇമിസ്സാ സംവണ്ണനായ നിമിത്തം ദസ്സേതി. തത്ഥ സീഹം ലാതി ഗണ്ഹാതീതി **സീഹളോ** ല-കാരസ്സ ള-കാരം കത്വാ യഥാ “ഗരുളോ”തി. തസ്മിം വംസേ ആദിപുരിസോ സീഹകുമാരോ, തബ്ബംസജാതാ പന തമ്ബപണ്ണിദീപേ ഖത്തിയാ, സബ്ബേപി ച ജനാ തദ്ധിതവസേന, സദിസവോഹാരേന വാ സീഹളാ, തേസം നിവാസദീപോപി തദ്ധിതവസേന, ഠാനീനാമേന വാ “സീഹളോ”തി വേദിതബ്ബോ. ജലമജ്ഝേ ദിപ്പതി, ദ്വിധാ വാ ആപോ ഏത്ഥ സന്ദതീതി ദിപോ, സോയേവ **ദീപോ,** ഭേദാപേക്ഖായ തേസം ദീപോതി തഥാ. **പന**സദ്ദോ അരുചിസംസൂചനേ, തേന കാമഞ്ച സാ സങ്ഗീതിത്തയമാരുള്ഹാ, തഥാപി പുന ഏവംഭൂതാതി അരുചിയഭാവം സംസൂചേതി. തദത്ഥസമ്ബന്ധതായ പന പുരിമഗാഥായ “കാമഞ്ച സങ്ഗീതാ അനുസങ്ഗീതാ ചാ”തി സാനുഗ്ഗഹത്ഥയോജനാ സമ്ഭവതി. അഞ്ഞത്ഥാപി ഹി തഥാ ദിസ്സതീതി. **ആഭതാ**തി ജമ്ബുദീപതോ ആനീതാ. **അഥാ**തി സങ്ഗീതികാലതോ പച്ഛാ, ഏവം സതി ആഭതപദേന സമ്ബന്ധോ. **അഥാ**തി വാ മഹാമഹിന്ദത്ഥേരേനാഭതകാലതോ പച്ഛാ, ഏവം സതി ഠപിതപദേന സമ്ബന്ധോ. സാ ഹി ധമ്മസങ്ഗാഹകത്ഥേരേഹി പഠമം തീണി പിടകാനി സങ്ഗായിത്വാ തസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാനുരൂപേനേവ വാചനാമഗ്ഗം ആരോപിതത്താ തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹായേവ, തതോ പച്ഛാ ച മഹാമഹിന്ദത്ഥേരേന തമ്ബപണ്ണിദീപമാഭതാ, പച്ഛാ പന തമ്ബപണ്ണിയേഹി മഹാഥേരേഹി നികായന്തരലദ്ധിസങ്കരപരിഹരണത്ഥം **സീഹളഭാസായ ഠപിതാ**തി. ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരോ പന പച്ഛിമസമ്ബന്ധമേവ ദുദ്ദസത്താ പകാസേതി. തഥാ **“ദീപവാസീനമത്ഥായാ”**തി ഇദമ്പി “ഠപിതാ”തി ച “അപനേത്വാ ആരോപേന്തോ”തി ച ഏതേഹി പദേഹി സമ്ബജ്ഝിതബ്ബം. ഏകപദമ്പി ഹി ആവുത്തിയാദിനയേഹി അനേകത്ഥസമ്ബന്ധമുപഗച്ഛതി. പുരിമസമ്ബന്ധേന ചേത്ഥ സീഹളദീപവാസീനമത്ഥായ നികായന്തരലദ്ധിസങ്കരപരിഹരണേന സീഹളഭാസായ ഠപിതാതി തമ്ബപണ്ണിയത്ഥേരേഹി ഠപനപയോജനം ദസ്സേതി. പച്ഛിമസമ്ബന്ധേന പന ഇമായ സംവണ്ണനായ ജമ്ബുദീപവാസീനം, അഞ്ഞദീപവാസീനഞ്ച അത്ഥായ സീഹളഭാസാപനയനസ്സ, തന്തിനയാനുച്ഛവികഭാസാരോപനസ്സ ച പയോജനന്തി. മഹാഇസ്സരിയത്താ **മഹിന്ദോ**തി രാജകുമാരകാലേ നാമം, പച്ഛാ പന ഗുണമഹന്തതായ **മഹാമഹിന്ദോ**തി വുച്ചതി. **സീഹളഭാസാ** നാമ അനേകക്ഖരേഹി ഏകത്ഥസ്സാപി വോഹരണതോ പരേസം വോഹരിതും അതിദുക്കരാ കഞ്ചുകസദിസാ സീഹളാനം സമുദാചിണ്ണാ ഭാസാ.

ഏവം ഹോതു പോരാണട്ഠകഥായ, അധുനാ കരിയമാനാ പന അട്ഠകഥാ കഥം കരീയതീതി അനുയോഗേ സതി ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായ കരണപ്പകാരം ദസ്സേതുമാഹ **“അപനേത്വാനാ”**തിആദി. തത്ഥ തതോ മൂലട്ഠകഥാതോ സീഹളഭാസം അപനേത്വാ പോത്ഥകേ അനാരോപിതഭാവേന നിരങ്കരിത്വാതി സമ്ബന്ധോ, ഏതേന അയം വക്ഖമാനാ അട്ഠകഥാ സങ്ഗീതിത്തയമാരോപിതായ മൂലട്ഠകഥായ സീഹളഭാസാപനയനമത്തമഞ്ഞത്ര അത്ഥതോ സംസന്ദതി ചേവ സമേതി ച യഥാ “ഗങ്ഗോദകേന യമുനോദക”ന്തി ദസ്സേതി. **“മനോരമ”** മിച്ചാദീനി “ഭാസ”ന്തി ഏതസ്സ സഭാവനിരുത്തിഭാവദീപകാനി വിസേസനാനി. സഭാവനിരുത്തിഭാവേന ഹി പണ്ഡിതാനം മനം രമയതീതി **മനോരമാ.** തനോതി അത്ഥമേതായ, തനീയതി വാ അത്ഥവസേന വിവരീയതി, വട്ടതോ വാ സത്തേ താരേതി , നാനാത്ഥവിസയം വാ കങ്ഖം തരന്തി ഏതായാതി **തന്തി,** പാളി. തസ്സാ നയസങ്ഖാതായ ഗതിയാ ഛവിം ഛായം അനുഗതാതി **തന്തിനയാനുച്ഛവികാ.** അസഭാവനിരുത്തിഭാസന്തരസംകിണ്ണദോസവിരഹിതതായ **വിഗതദോസാ,** താദിസം സഭാവനിരുത്തിഭൂതം -

“സാ മാഗധീ മൂലഭാസാ, നരാ യായാ’ദികപ്പികാ;
ബ്രഹ്മാനോ ചസ്സുതാലാപാ, സമ്ബുദ്ധാ ചാപി ഭാസരേ”തി. -

വുത്തം പാളിഗതിഭാസം പോത്ഥകേ ലിഖനവസേന ആരോപേന്തോതി അത്ഥോ, ഇമിനാ സദ്ദദോസാഭാവമാഹ.

സമയം അവിലോമേന്തോതി സിദ്ധന്തമവിരോധേന്തോ, ഇമിനാ പന അത്ഥദോസാഭാവമാഹ. അവിരുദ്ധത്ഥാ ഏവ ഹി തേ ഥേരവാദാപി ഇധ പകാസയിസ്സന്തി. കേസം പന സമയന്തി ആഹ **"ഥേരാന"**ന്തിആദി, ഏതേന രാഹുലാചരിയാദീനം ജേതവനവാസിഅഭയഗിരിവാസീനികായാനം സമയം നിവത്തേതി. ഥിരേഹി സീലസുതഝാനവിമുത്തിസങ്ഖാതേഹി ഗുണേഹി സമന്നാഗതാതി **ഥേരാ.** യഥാഹ "ചത്താരോമേ ഭിക്ഖവേ ഥേരകരണാ ധമ്മാ. കതമേ ചത്താരോ? ഇധ ഭിക്ഖവേ ഭിക്ഖു സീലവാ ഹോതീ"തിആദി (അം॰ നി॰ ൪.൨൨). അപിച സച്ചധമ്മാദീഹി ഥിരകരണേഹി സമന്നാഗതത്താ **ഥേരാ.** യഥാഹ ധമ്മരാജാ ധമ്മപദേ -

"യമ്ഹി സച്ചഞ്ച ധമ്മോ ച, അഹിംസാ സംയമോ ദമോ;
സ വേ വന്തമലോ ധീരോ, **'ഥേരോ'**ഇതി പവുച്ചതീ"തി. (ധ॰ പ॰ ൨൬൧);

തേസം. മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീഹി ആഗതാ ആചരിയപരമ്പരാ ഥേരവംസോ, തപ്പരിയാപന്നാ ഹുത്വാ ആഗമാധിഗമസമ്പന്നത്താ പഞ്ഞാപജ്ജോതേന തസ്സ സമുജ്ജലനതോ തം പകാരേന ദീപേന്തി, തസ്മിം വാ പദീപസദിസാതി **ഥേരവംസപദീപാ.** വിവിധേന ആകാരേന നിച്ഛീയതീതി **വിനിച്ഛയോ,** ഗണ്ഠിട്ഠാനേസു ഖീലമദ്ദനാകാരേന പവത്താ വിമതിച്ഛേദനീകഥാ, സുട്ഠു നിപുണോ സണ്ഹോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി **സുനിപുണവിനിച്ഛയാ.** അഥ വാ വിനിച്ഛിനോതീതി **വിനിച്ഛയോ,** യഥാവുത്തവിസയം ഞാണം, സുട്ഠു നിപുണോ ഛേകോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി **സുനിപുണവിനിച്ഛയാ.** മഹാമേഘവനേ ഠിതോ വിഹാരോ **മഹാവിഹാരോ,** യോ സത്ഥു മഹാബോധിനാ വിരോചതി, തസ്മിം വസനസീലാ **മഹാവിഹാരവാസിനോ** , താദിസാനം സമയം അവിലോമേന്തോതി അത്ഥോ, ഏതേന മഹാകസ്സപാദിഥേരപരമ്പരാഗതോ, തതോയേവ അവിപരീതോ സണ്ഹസുഖുമോ വിനിച്ഛയോതി മഹാവിഹാരവാസീനം സമയസ്സ പമാണഭൂതതം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനവസേന ദസ്സേതി.

ഹിത്വാ പുനപ്പുനഭതമത്ഥന്തി ഏകത്ഥ വുതമ്പി പുന അഞ്ഞത്ഥ ആഭതമത്ഥം പുനരുത്തിഭാവതോ, ഗന്ഥഗരുകഭാവതോ ച ചജിത്വാ തസ്സ ആഗമവരസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീതി അത്ഥോ.

ഏവം കരണപ്പകാരമ്പി ദസ്സേത്വാ "ദീപവാസീനമത്ഥായാ"തി വുത്തപ്പയോജനതോ അഞ്ഞമ്പി സംവണ്ണനായ പയോജനം ദസ്സേതും **"സുജനസ്സ ചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുജനസ്സ ചാ**തി ച-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, തേന ന കേവലം ജമ്ബുദീപവാസീനമേവ അത്ഥായ, അഥ ഖോ സാധുജനതോസനത്ഥഞ്ചാതി സമുച്ചിനോതി. തേനേവ ച തമ്ബപണ്ണിദീപവാസീനമ്പി അത്ഥായാതി അയമത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി ഉഗ്ഗഹണാദിസുകരതായ തേസമ്പി ബഹൂപകാരത്താ. **ചിരട്ഠിതത്ഥഞ്ചാ**തി ഏത്ഥാപി **ച**-സദ്ദോ ന കേവലം തദുഭയത്ഥമേവ, അപി തു തിവിധസ്സാപി സാസനധമ്മസ്സ, പരിയത്തിധമ്മസ്സ വാ പഞ്ചവസ്സസഹസ്സപരിമാണം ചിരകാലം ഠിതത്ഥഞ്ചാതി സമുച്ചയത്ഥമേവ ദസ്സേതി. പരിയത്തിധമ്മസ്സ ഹി ഠിതിയാ പടിപത്തിധമ്മപടിവേധധമ്മാനമ്പി ഠിതി ഹോതി തസ്സേവ തേസം മൂലഭാവതോ. പരിയത്തിധമ്മോ പന സുനിക്ഖിത്തേന പദബ്യഞ്ജനേന, തദത്ഥേന ച ചിരം സമ്മാ പതിട്ഠാതി, സംവണ്ണനായ ച പദബ്യഞ്ജനം അവിപരീതം സുനിക്ഖിത്തം, തദത്ഥോപി അവിപരീതോ സുനിക്ഖിത്തോ ഹോതി, തസ്മാ സംവണ്ണനായ അവിപരീതസ്സ പദബ്യഞ്ജനസ്സ, തദത്ഥസ്സ ച സുനിക്ഖിത്തസ്സ ഉപായഭാവമുപാദായ വുത്തം **"ചിരട്ഠിതത്ഥഞ്ച ധമ്മസ്സാ"**തി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

"ദ്വേമേ ഭിക്ഖവേ ധമ്മാ സദ്ധമ്മസ്സ ഠിതിയാ അസമ്മോസായ അനന്തരധാനായ സംവത്തന്തി. കതമേ ദ്വേ? സുനിക്ഖിത്തഞ്ച പദബ്യഞ്ജനം, അത്ഥോ ച സുനീതോ, ഇമേ ഖോ...പേ॰... സംവത്തന്തീ"തിആദി (അം॰ നി॰ ൨.൨൧).

ഏവം പയോജനമ്പി ദസ്സേത്വാ വക്ഖമാനായ സംവണ്ണനായ മഹത്തപരിച്ചാഗേന ഗന്ഥഗരുകഭാവം പരിഹരിതുമാഹ **"സീലകഥാ"**തിആദി. തഥാ ഹി വുത്തം "ന തം വിചരയിസ്സാമീ"തി. അപരോ നയോ - യദട്ഠകഥം കത്തുകാമോ, തദേകദേസഭാവേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ ഗഹേതബ്ബോതി കഥികാനം ഉപദേസം കരോന്തോ തത്ഥ വിചാരിതധമ്മേ ഉദ്ദേസവസേന ദസ്സേതുമാഹ **"സീലകഥാ"**തിആദി. തത്ഥ **സീലകഥാ**തി ചാരിത്തവാരിത്താദിവസേന സീലവിത്ഥാരകഥാ. **ധുതധമ്മാ**തി പിണ്ഡപാതികങ്ഗാദയോ തേരസ കിലേസധുനനകധമ്മാ. **കമ്മട്ഠാനാനീ**തി ഭാവനാസങ്ഖാതസ്സ യോഗകമ്മസ്സ പവത്തിട്ഠാനത്താ കമ്മട്ഠാനനാമാനി ധമ്മജാതാനി. താനി പന പാളിയമാഗതാനി അട്ഠതിംസേവ ന ഗഹേതബ്ബാനി, അഥ ഖോ അട്ഠകഥായമാഗതാനിപി ദ്വേതി ഞാപേതും **"സബ്ബാനിപീ"**തി വുത്തം. **ചരിയാവിധാനസഹിതോ**തി രാഗചരിതാദീനം സഭാവാദിവിധാനേന സഹ പവത്തോ, ഇദം പന **"ഝാനസമാപത്തിവിത്ഥാരോ"**തി ഇമസ്സ വിസേസനം. ഏത്ഥ ച രൂപാവചരജ്ഝാനാനി **ഝാനം,** അരൂപാവചരജ്ഝാനാനി **സമാപത്തി.** തദുഭയമ്പി വാ പടിലദ്ധമത്തം **ഝാനം,**

സമാപജ്ജനവസീഭാവപ്പത്തം **സമാപത്തി.** അപിച തദപി ഉഭയം **ഝാനമേവ,** ഫലസമാപത്തിനിരോധസമാപത്തിയോ പന **സമാപത്തി,** താസം വിത്ഥാരോതി അത്ഥോ.

ലോകിയലോകുത്തരഭേദാനം ഛന്നമ്പി അഭിഞ്ഞാനം ഗഹണത്ഥം **"സബ്ബാ ച അഭിഞ്ഞായോ"**തി വുത്തം. ഞാണവിഭങ്ഗാദീസു (വിഭം ൭൫൧) ആഗതനയേന ഏകവിധാദിനാ ഭേദേന പഞ്ഞായ സങ്കലയിത്വാ സമ്പിണ്ഡേത്വാ, ഗണേത്വാ വാ വിനിച്ഛയനം **പഞ്ഞാസങ്കലനവിനിച്ഛയോ. അരിയാനീ**തി ബുദ്ധാദീഹി അരിയേഹി പടിവിജ്ഝിതബ്ബത്താ, അരിയഭാവസാധകത്താ വാ അരിയാനി ഉത്തരപദലോപേന. അവിതഥഭാവേന വാ അരണീയത്താ, അവഗന്തബ്ബത്താ **അരിയാനി,** "സച്ചാനീ"തിമസ്സ വിസേസനം.

ഹേതാദിപച്ചയധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയാദിഭാവേന പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനമുപകാരകതാ **പച്ചയാകാരോ,** തസ്സ ദേസനാ തഥാ, പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാതി അത്ഥോ. സാ പന നികായന്തരലദ്ധിസങ്കരരഹിതതായ സുട്ഠു പരിസുദ്ധാ, ഘനവിനിബ്ഭോഗസ്സ ച സുദുക്കരതായ നിപുണാ, ഏകത്താദിനയസഹിതാ ച തത്ഥ വിചാരിതാതി ആഹ **"സുപരിസുദ്ധനിപുണനയാ"**തി. പദത്തയമ്പി ഹേതം പച്ചയാകാരദേസനായ വിസേസനം. പടിസമ്ഭിദാദീസു ആഗതനയം അവിസ്സജ്ജിത്വാവ വിചാരിതത്താ അവിമുത്തോ തന്തിമഗ്ഗോ യസ്സാതി **അവിമുത്തതന്തിമഗ്ഗാ. മഗ്ഗോ**തി ചേത്ഥ പാളിസങ്ഖാതോ ഉപായോ തംതദത്ഥാനം അവബോധസ്സ, സച്ചപടിവേധസ്സ വാ ഉപായഭാവതോ. പബന്ധോ വാ ദീഘഭാവേന പകതിമഗ്ഗസദിസത്താ, ഇദം പന **"വിപസ്സനാ, ഭാവനാ"**തി പദദ്വയസ്സ വിസേസനം.

ഇതി പന സബ്ബന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ പരിസമാപനേ യഥാഉദ്ദിട്ഠഉദ്ദേസസ്സ പരിനിട്ഠിതത്താ, ഏത്തകം സബ്ബന്തി അത്ഥോ. **പനാ**തി വചനാലങ്കാരമത്തം വിസും അത്ഥാഭാവതോ. പദത്ഥസംകിണ്ണസ്സ, വത്തബ്ബസ്സ ച അവുത്തസ്സ അവസേസസ്സ അഭാവതോ സുവിഞ്ഞേയ്യഭാവേന **സുപരിസുദ്ധം,** "സബ്ബ"ന്തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ, ഭാവനപുംസകം വാ ഏതം "വുത്ത"ന്തി ഇമിനാ സമ്ബജ്ഝനതോ. **ഭിയ്യോ**തി അതിരേകം, അതിവിത്ഥാരന്തി അത്ഥോ, ഏതേന പദത്ഥമത്തമേവ വിചാരയിസ്സാമീതി ദസ്സേതി. ഏതം സബ്ബം ഇധ അട്ഠകഥായ ന വിചാരയിസ്സാമി പുനരുത്തിഭാവതോ, ഗന്ഥഗരുകഭാവതോ ചാതി അധിപ്പായോ. **വിചരയിസ്സാമീ**തി ച ഗാഥാഭാവതോ ന വുദ്ധിഭാവോതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏവമ്പി ഏസ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ ആഗമാനമത്ഥം ന പകാസേയ്യ, അഥ സബ്ബോപേസോ ഇധ വിചാരിതബ്ബോയേവാതി ചോദനായ തഥാ അവിചാരണസ്സ ഏകന്തകാരണം നിദ്ധാരേത്വാ തം പരിഹരന്തോ **"മജ്ഝേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **മജ്ഝേ**തി ഖുദ്ദകതോ അഞ്ഞേസം ചതുന്നമ്പി ആഗമാനം അബ്ഭന്തരേ. **ഹി**-സദ്ദോ കാരണേ, തേന യഥാവുത്തം കാരണം ജോതേതി. **തത്ഥാ**തി തേസു ചതൂസു ആഗമേസു. **യഥാഭാസിത**ന്തി ഭഗവതാ യം യം ദേസിതം, ദേസിതാനുരൂപം വാ. അപി ച സംവണ്ണകേഹി സംവണ്ണനാവസേന യം യം ഭാസിതം, ഭാസിതാനുരൂപന്തിപി അത്ഥോ. **ഇച്ചേവാ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദേന യഥാവുത്തം കാരണം നിദസ്സേതി, ഇമിനാവ കാരണേന, ഇദമേവ വാ കാരണം മനസി സന്നിധായാതി അത്ഥോ. **കതോ**തി ഏത്ഥാപി "വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ ഏസാ"തി പദം കമ്മഭാവേന സമ്ബജ്ഝതി ആവുത്തിയാദിനയേനാതി ദട്ഠബ്ബം. **തമ്പീ**തി തം വിസുദ്ധിമഗ്ഗമ്പി ഞാണേന ഗഹേത്വാന. **ഏതായാ**തി സുമങ്ഗലവിലാസിനിയാ നാമ ഏതായ അട്ഠകഥായ. ഏത്ഥ ച "മജ്ഝേ ഠത്വാ"തി ഏതേന മജ്ഝത്തഭാവദീപനേന വിസേസതോ ചതുന്നമ്പി ആഗമാനം സാധാരണട്ഠകഥാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ, ന സുമങ്ഗലവിലാസിനീആദയോ വിയ അസാധാരണട്ഠകഥാതി ദസ്സേതി. അവിസേസതോ പന വിനയാഭിധമ്മാനമ്പി യഥാരഹം സാധാരണട്ഠകഥാ ഹോതിയേവ, തേഹി സമ്മിസ്സതായ ച തദവസേസസ്സ ഖുദ്ദകാഗമസ്സ വിസേസതോ സാധാരണാ സമാനാപി തം ഠപേത്വാ ചതുന്നമേവ ആഗമാനം സാധാരണാത്വേവ വുത്താതി.

ഇതി സോളസഗാഥാവണ്ണനാ.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ

ഏവം യഥാവുത്തേന വിവിധേന നയേന പണാമാദികം പകരണാരമ്ഭവിധാനം കത്വാ ഇദാനി വിഭാഗവന്താനം സഭാവവിഭാവനം വിഭാഗദസ്സനവസേനേവ സുവിഭാവിതം, സുവിഞ്ഞാപിതഞ്ച ഹോതീതി പഠമം താവ വഗ്ഗസുത്തവസേന വിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥ ദീഘാഗമോ നാമാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി "ദീഘസ്സ ആഗമവരസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി യദിദം വുത്തം, തസ്മിം വചനേ. "യസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി പടിഞ്ഞാതം, സോ ദീഘാഗമോ നാമ വഗ്ഗസുത്തവസേന ഏവം വേദിതബ്ബോ, ഏവം വിഭാഗോതി വാ അത്ഥോ. അഥ വാ **തത്ഥാ**തി "ദീഘാഗമനിസ്സിത"ന്തി യം വുത്തം, ഏതസ്മിം വചനേ. യോ ദീഘാഗമോ വുത്തോ, സോ ദീഘാഗമോ നാമ വഗ്ഗസുത്തവസേന. ഏവം വിഭജിതബ്ബോ, ഏദിസോതി വാ അത്ഥോ. "ദീഘസ്സാ"തിആദിനാ ഹി വുത്തം ദൂരവചനം തം-

സദ്ദേന പടിനിദ്ദിസതി വിയ "ദീഘാഗമനിസ്സിത"ന്തി വുത്തം ആസന്നവചനമ്പി തം-സദ്ദേന പടിനിദ്ദിസതി അത്തനോ ബുദ്ധിയം പരമ്മുഖം വിയ പരിവത്തമാനം ഹുത്വാ പവത്തനതോ. ഏദിസേസു ഹി ഠാനേസു അത്തനോ ബുദ്ധിയം സമ്മുഖം വാ പരമ്മുഖം വാ പരിവത്തമാനം യഥാ തഥാ വാ പടിനിദ്ദിസിതും വട്ടതി സദ്ദമത്തപടിനിദ്ദേസേന അത്ഥസ്സാവിരോധനതോ. വഗ്ഗസുത്താദീനം നിബ്ബചനം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. തയോ വഗ്ഗാ യസ്സാതി **തിവഗ്ഗോ.** ചതുത്തിംസ സുത്താനി ഏത്ഥ സങ്ഗയ്ഹന്തി, തേസം വാ സങ്ഗഹോ ഗണനാ ഏത്ഥാതി **ചതുത്തിംസസുത്തസങ്ഗഹോ.**

അത്തനോ സംവണ്ണനായ പഠമസങ്ഗീതിയം നിക്ഖിത്താനുക്കമേനേവ പവത്തഭാവം ദസ്സേതും **"തസ്സ...പേ॰... നിദാനമാദീ"**തി വുത്തം. ആദിഭാവോ ഹേത്ഥ സങ്ഗീതിക്കമേനേവ വേദിതബ്ബോ. കസ്മാ പന ചതൂസു ആഗമേസു ദീഘാഗമോ പഠമം സങ്ഗീതോ, തത്ഥ ച സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗോ പഠമം നിക്ഖിത്തോ, തസ്മിഞ്ച ബ്രഹ്മജാലസുത്തം, തത്ഥാപി നിദാനന്തി? നായമനുയോഗോ കത്ഥചിപി ന പവത്തതി സബ്ബത്ഥേവ വചനക്കമമത്തം പടിച്ച അനുയുഞ്ജിതബ്ബതോ. അപിച സദ്ധാവഹഗുണത്താ ദീഘാഗമോവ പഠമം സങ്ഗീതോ. സദ്ധാ ഹി കുസലധമ്മാനം ബീജം. യഥാഹ "സദ്ധാ ബീജം തപോ വുട്ഠീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൯൭; സു॰ നി॰ ൭൭). സദ്ധാവഹഗുണതാ ചസ്സ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതായേവ. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - കതിപയസുത്തസങ്ഗഹതായ ചേവ അപ്പപരിമാണതായ ച ഉഗ്ഗഹണധാരണാദിസുഖതോ പഠമം സങ്ഗീതോ. തഥാ ഹേസ ചതുത്തിംസസുത്തസങ്ഗഹോ, ചതുസട്ഠിഭാണവാരപരിമാണോ ച. സീലകഥാബാഹുല്ലതോ പന **സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗോ** പഠമം നിക്ഖിത്തോ. സീലഞ്ഹി സാസനസ്സ ആദി സീലപതിട്ഠാനത്താ സബ്ബഗുണാനം . തേനേവാഹ "തസ്മാ തിഹ ത്വം ഭിക്ഖു ആദിമേവ വിസോധേഹി കുസലേസു ധമ്മേസു. കോ ചാദി കുസലാനം ധമ്മാനം? സീലഞ്ച സുവിസുദ്ധ"ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൩൬൯). സീലക്ഖന്ധകഥാബാഹുല്ലതോ ഹി സോ "സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗോ"തി വുത്തോ. ദിട്ഠിവിനിവേഠനകഥാഭാവതോ പന സുത്തന്തപിടകസ്സ നിരവസേസദിട്ഠിവിഭജനം **ബ്രഹ്മജാലസുത്തം** പഠമം നിക്ഖിത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തേപിടകേ ഹി ബുദ്ധവചനേ ബ്രഹ്മജാലസദിസം ദിട്ഠിഗതാനി നിഗ്ഗുമ്ബം നിജ്ജടം കത്വാ വിഭത്തസുത്തം നത്ഥി. **നിദാനം** പന പഠമസങ്ഗീതിയം മഹാകസ്സപത്ഥേരേന പുട്ഠേന ആയസ്മതാ ആനന്ദേന ദേസകാലാദിനിദസ്സനത്ഥം പഠമം നിക്ഖിത്തന്തി. തേനാഹ **"ബ്രഹ്മജാലസ്സാപീ"**തിആദി. തത്ഥ ച **"ആയസ്മതാ"**തിആദിനാ ദേസകം നിയമേതി, **പഠമസങ്ഗീതികാലേ**തി പന കാലന്തി, അയമത്ഥോ ഉപരി ആവി ഭവിസ്സതി.

പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ

ഇദാനി "പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ"തി വചനപ്പസങ്ഗേന തം പഠമമഹാസങ്ഗീതിം ദസ്സേന്തോ, യസ്സം വാ പഠമമഹാസങ്ഗീതിയം നിക്ഖിത്താനുക്കമേന സംവണ്ണനം കത്തുകാമത്താ തം വിഭാവേന്തോ തസ്സാ തന്തിയാ ആരുള്ഹായപി ഇധ വചനേ കാരണം ദസ്സേതും **"പഠമമഹാസങ്ഗീതി നാമ ചേസാ"**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ഹി **കിഞ്ചാപി...പേ॰... മാരുള്ഹാ**തി ഏതേന നനു സാ സങ്ഗീതിക്ഖന്ധകേ തന്തിമാരുള്ഹാ, കസ്മാ ഇധ പുന വുത്താ, യദി ച വുത്താ അസ്സ നിരത്ഥകതാ, ഗന്ഥഗരുതാ ച സിയാതി ചോദനാലേസം ദസ്സേതി. **"നിദാന...പേ॰... വേദിതബ്ബാ"**തി പന ഏതേന നിദാനകോസല്ലത്ഥഭാവതോ യഥാവുത്തദോസതാ ന സിയാതി വിസേസകാരണദസ്സനേന പരിഹരതി. "പഠമമഹാസങ്ഗീതി നാമ ചേസാ"തി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ ഈദിസേസു ഠാനേസു വത്തബ്ബസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന ഹി പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ വുത്തം നിദാനഞ്ച ആദി, ഏസാ ച പഠമമഹാസങ്ഗീതി നാമ ഏവം വേദിതബ്ബാതി ഇമമത്ഥം സമ്പിണ്ഡേതി. ഉപഞ്ഞാസത്ഥോ വാ **ച**-സദ്ദോ, ഉപഞ്ഞാസോതി ച വാക്യാരമ്ഭോ വുച്ചതി. ഏസാ ഹി ഗന്ഥകാരാനം പകതി, യദിദം കിഞ്ചി വത്വാ പുന അപരം വത്തുമാരഭന്താനം ച-സദ്ദപയോഗോ. യം പന വജിരബുദ്ധിത്ഥേരേന വുത്തം "ഏത്ഥ ച-സദ്ദോ അതിരേകത്ഥോ, തേന അഞ്ഞാപി അത്ഥീതി ദീപേതീ"തി (വജിര ടീ॰ ബാഹിരനിദാനകഥാവണ്ണനാ), തദയുത്തമേവ. ന ഹേത്ഥ ച-സദ്ദേന തദത്ഥോ വിഞ്ഞായതി. യദി ചേത്ഥ തദത്ഥദസ്സനത്ഥമേവ ച-കാരോ അധിപ്പേതോ സിയാ, ഏവം സതി സോ ന കത്തബ്ബോയേവ പഠമസദ്ദേനേവ അഞ്ഞാസം ദുതിയാദിസങ്ഗീതീനമ്പി അത്ഥിഭാവസ്സ ദസ്സിതത്താ. ദുതിയാദിമുപാദായ ഹി പഠമസദ്ദപയോഗോ ദീഘാദിമുപാദായ രസ്സാദിസദ്ദപയോഗോ വിയ. യഥാപച്ചയം തത്ഥ തത്ഥ ദേസിതത്താ, പഞ്ഞത്തത്താ ച വിപ്പകിണ്ണാനം ധമ്മവിനയാനം സങ്ഗഹേത്വാ ഗായനം കഥനം **സങ്ഗീതി,** ഏതേന തം തം സിക്ഖാപദാനം, തംതംസുത്താനഞ്ച ആദിപരിയോസാനേസു, അന്തരന്തരാ ച സമ്ബന്ധവസേന ഠപിതം സങ്ഗീതികാരകവചനം സങ്ഗഹിതം ഹോതി. മഹാവിസയത്താ, പൂജിതത്താ ച മഹതീ സങ്ഗീതി **മഹാസങ്ഗീതി,** പഠമാ മഹാസങ്ഗീതി **പഠമമഹാസങ്ഗീതി. കിഞ്ചാപീ**തി അനുഗ്ഗഹത്ഥോ, തേന പാളിയമ്പി സാ സങ്ഗീതിമാരുള്ഹാവാതി അനുഗ്ഗഹം കരോതി, ഏവമ്പി തത്ഥാരുള്ഹമത്തേന ഇധ സോതൂനം നിദാനകോസല്ലം ന ഹോതീതി **പന**-സദ്ദേന അരുചിയത്ഥം ദസ്സേതി. നിദദാതി ദേസനം ദേസകാലാദിവസേന അവിദിതം വിദിതം കത്വാ നിദസ്സേതീതി **നിദാനം,** തസ്മിം **കോസല്ലം,** തദത്ഥായാതി അത്ഥോ.

ഇദാനി തം വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സേതും **"ധമ്മചക്കപവത്തനഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സത്താനം ദസ്സനാനുത്തരിയസരണാദിപടിലാഭഹേതുഭൂതാസു വിജ്ജമാനാസുപി അഞ്ഞാസു ഭഗവതോ

കിരിയാസു ''ബുദ്ധോ ബോധേയ്യ''ന്തി (ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ അബ്ഭന്തരനിദാന ൧; ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ; ഉദാന അട്ഠ॰ ൧൮) പടിഞ്ഞായ അനുലോമനതോ വിനേയ്യാനം മഗ്ഗഫലുപ്പത്തിഹേതുഭൂതാ കിരിയാവ നിപ്പരിയായേന ബുദ്ധകിച്ചം നാമാതി തം സരൂപതോ ദസ്സേതും **''ധമ്മചക്കപ്പവത്തനഞ്ഹി...പേ॰... വിനയനാ''**തി വുത്തം. ധമ്മചക്കപ്പവത്തനതോ പന പുബ്ബഭാഗേ ഭഗവതാ ഭാസിതം സുണന്താനമ്പി വാസനാഭാഗിയമേവ ജാതം, ന സേക്ഖഭാഗിയം, ന നിബ്ബേധഭാഗിയം തപുസ്സഭല്ലികാനം സരണദാനം വിയ. ഏസാ ഹി ധമ്മതാ, തസ്മാ തമേവ മരിയാദഭാവേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. സദ്ധിന്ദ്രിയാദി ധമ്മോയേവ പവത്തനട്ഠേന ചക്കന്തി **ധമ്മചക്കം.** അഥ വാ **ചക്ക**ന്തി ആണാ, ധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മഞ്ച തം ചക്കഞ്ചാതി **ധമ്മചക്കം.** ധമ്മേന ഞായേന ചക്കന്തിപി **ധമ്മചക്കം.** വുത്തഞ്ഹി പടിസമ്ഭിദായം -

''ധമ്മഞ്ച പവത്തേതി ചക്കഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം. ചക്കഞ്ച പവത്തേതി ധമ്മഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം, ധമ്മേന പവത്തേതീതി ധമ്മചക്കം, ധമ്മചരിയായ പവത്തേതീതി ധമ്മചക്ക''ന്തിആദി (പടി॰ മ॰ ൨.൪൦, ൪൧).

തസ്സ പവത്തനം തഥാ. **പവത്തന**ന്തി ച പവത്തയമാനം, പവത്തിതന്തി പച്ചുപ്പന്നാതീതവസേന ദ്വിധാ അത്ഥോ. യം സന്ധായ അട്ഠകഥാസു വുത്തം ''ധമ്മചക്കപവത്തനസുത്തന്തം ദേസേന്തോ ധമ്മചക്കം പവത്തേതി നാമ, അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരസ്സ മഗ്ഗഫലാധിഗതതോ പട്ഠായ പവത്തിതം നാമാ''തി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൧൦൮൧-൧൦൮൨; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൪൦). ഇധ പന പച്ചുപ്പന്നവസേനേവ അത്ഥോ യുത്തോ. **യാവാ**തി പരിച്ഛേദത്ഥേ നിപാതോ, സുഭദ്ദസ്സ നാമ പരിബ്ബാജകസ്സ വിനയനം അന്തോപരിച്ഛേദം കത്വാതി അഭിവിധിവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തഞ്ഹി ഭഗവാ പരിനിബ്ബാനമഞ്ചേ നിപന്നോയേവ വിനേസീതി. കതം പരിനിട്ഠാപിതം ബുദ്ധകിച്ചം യേനാതി തഥാ, തസ്മിം. കതബുദ്ധകിച്ചേ ഭഗവതി ലോകനാഥേ പരിനിബ്ബുതേതി സമ്ബന്ധോ, ഏതേന ബുദ്ധകത്തബ്ബസ്സ കിച്ചസ്സ കസ്സചിപി അസേസിതഭാവം ദീപേതി. തതോയേവ ഹി ഭഗവാ പരിനിബ്ബുതോതി. നനു ച സാവകേഹി വിനീതാപി വിനേയ്യാ ഭഗവതായേവ വിനീതാ നാമ. തഥാ ഹി സാവകഭാസിതം സുത്തം ''ബുദ്ധഭാസിത''ന്തി വുച്ചതി. സാവകവിനേയ്യാ ച ന താവ വിനീതാ, തസ്മാ ''കതബുദ്ധകിച്ചേ''തി ന വത്തബ്ബന്തി? നായം ദോസോ തേസം വിനയനുപായസ്സ സാവകേസു ഠപിതത്താ. തേനേവാഹ -

''ന താവാഹം പാപിമ പരിനിബ്ബായിസ്സാമി, യാവ മേ ഭിക്ഖൂ ന സാവകാ ഭവിസ്സന്തി വിയത്താ വിനീതാ വിസാരദാ ബഹുസ്സുതാ ധമ്മധരാ...പേ॰... ഉപ്പന്നം പരപ്പവാദം സഹ ധമ്മേന സുനിഗ്ഗഹിതം നിഗ്ഗഹേത്വാ സപാടിഹാരിയം ധമ്മം ദേസേസ്സന്തീ''തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൬൮; ഉദാ॰ ൫൧).

''കുസിനാരായ''ന്തിആദിനാ ഭഗവതോ പരിനിബ്ബുതദേസകാലവിസേസവചനം ''അപരിനിബ്ബുതോ ഭഗവാ''തി ഗാഹസ്സ മിച്ഛാഭാവദസ്സനത്ഥം, ലോകേ ജാതസംവദ്ധാദിഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച. തഥാ ഹി മനുസ്സഭാവസ്സ സുപാകടകരണത്ഥം മഹാബോധിസത്താ ചരിമഭവേ ദാരപരിഗ്ഗഹാദീനിപി കരോന്തീതി. **കുസിനാരായ**ന്തി ഏവം നാമകേ നഗരേ. തഞ്ഹി നഗരം കുസഹത്ഥം പുരിസം ദസ്സനട്ഠാനേ മാപിതത്താ ''കുസിനാര''ന്തി വുച്ചതി, സമീപത്ഥേ ചേതം ഭുമ്മം. **ഉപവത്തനേ മല്ലാനം സാലവനേ**തി തസ്സ നഗരസ്സ ഉപവത്തനഭൂതേ മല്ലരാജൂനം സാലവനേ. തഞ്ഹി സാലവനം നഗരം പവിസിതുകാമാ ഉയ്യാനതോ ഉപച്ച വത്തന്തി ഗച്ഛന്തി ഏതേനാതി **ഉപവത്തനം.** യഥാ ഹി അനുരാധപുരസ്സ ദക്ഖിണപച്ഛിമദിസായം ഥൂപാരാമോ, ഏവം തം ഉയ്യാനം കുസിനാരായ ദക്ഖിണപച്ഛിമദിസായം ഹോതി. യഥാ ച ഥൂപാരാമതോ ദക്ഖിണദ്വാരേന നഗരം പവിസനമഗ്ഗോ പാചീനമുഖോ ഗന്ത്വാ ഉത്തരേന നിവത്തതി, ഏവം ഉയ്യാനതോ സാലപന്തി പാചീനമുഖാ ഗന്ത്വാ ഉത്തരേന നിവത്താ, തസ്മാ തം ''ഉപവത്തന''ന്തി വുച്ചതി. അപരേ പന ''തം സാലവനമുപഗന്ത്വാ മിത്തസുഹജ്ജേ അപലോകേത്വാ നിവത്തനതോ ഉപവത്തനന്തി പാകടം ജാതം കിരാ''തി വദന്തി. **യമകസാലാനമന്തരേ**തി യമകസാലാനം വേമജ്ഝേ. തത്ഥ കിര ഭഗവതോ പഞ്ഞത്തസ്സ പരിനിബ്ബാനമഞ്ചസ്സ സീസഭാഗേ ഏകാ സാലപന്തി ഹോതി, പാദഭാഗേ ഏകാ. തത്രാപി ഏകോ തരുണസാലോ സീസഭാഗസ്സ ആസന്നോ ഹോതി, ഏകോ പാദഭാഗസ്സ. തസ്മാ ''യമകസാലാനമന്തരേ''തി വുത്തം. അപിച ''യമകസാലാ നാമ മൂലക്ഖന്ധവിടപപത്തേഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസിബ്ബേത്വാ ഠിതസാലാ''തിപി മഹാഅട്ഠകഥായം വുത്തം. മാ ഇതി ചന്ദോ വുച്ചതി തസ്സ ഗതിയാ ദിവസസ്സ മിനിതബ്ബതോ, തദാ സബ്ബകലാപാരിപൂരിയാ പുണ്ണോ ഏത്ഥ മാതി **പുണ്ണമാ.** സദ്ദവിദൂ പന ''മോ സിവോ ചന്ദിമാ ചേവാ''തി വുത്തം സക്കതഭാസാനയം ഗഹേത്വാ ഓകാരന്തമ്പി ചന്ദിമവാചക മ-സദ്ദമിച്ഛന്തി. വിസാഖായ യുത്തോ പുണ്ണമാ യത്ഥാതി **വിസാഖാപുണ്ണമോ,** സോയേവ ദിവസോ തഥാ, തസ്മിം. പച്ചൂസതി തിമിരം വിനാസേതീതി **പച്ചൂസോ,** പതി-പുബ്ബോ ഉസ-സദ്ദോ രുജായന്തി ഹി നേരുത്തികാ, സോയേവ സമയോതി രത്തിയാ പച്ഛിമയാമപരിയാപന്നോ കാലവിസേസോ വുച്ചതി, തസ്മിം. വിസാഖാപുണ്ണമദിവസേ ഈദിസേ രത്തിയാ പച്ഛിമസമയേതി വുത്തം ഹോതി.

ഉപാദീയതേ കമ്മകിലേസേഹീതി **ഉപാദി,** വിപാകക്ഖന്ധാ, കടത്താ ച രൂപം. സോ പന ഉപാദി കിലേസാഭിസങ്ഖാരമാരനിമ്മഥനേ അനോസ്സട്ഠോ, ഇധ ഖന്ധമച്ചുമാരനിമ്മഥനേ ഓസ്സട്ഠോന സേസിതോ, തസ്മാ നത്ഥി ഏതിസ്സാ ഉപാദിസങ്ഖാതോ സേസോ, ഉപാദിസ്സ വാ സേസോതി കത്വാ **"അനുപാദിസേസാ"**തി വുച്ചതി. **നിബ്ബാനധാതൂ**തി ചേത്ഥ നിബ്ബുതിമത്തം അധിപ്പേതം, നിബ്ബാനഞ്ച തം സഭാവധാരണതോ ധാതു ചാതി കത്വാ. നിബ്ബുതിയാ ഹി കാരണപരിയായേന അസങ്ഖതധാതു തഥാ വുച്ചതി. ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ ചായം കരണനിദ്ദേസോ. അനുപാദിസേസതാസങ്ഖാതം ഇമം പകാരം ഭൂതസ്സ പത്തസ്സ പരിനിബ്ബുതസ്സ ഭഗവതോ ലക്ഖണേ നിബ്ബാനധാതുസങ്ഖാതേ അത്ഥേ തതിയാതി വുത്തം ഹോതി. നനു ച "അനുപാദിസേസായാ"തി നിബ്ബാനധാതുയാവ വിസേസനം ഹോതി, ന പരിനിബ്ബുതസ്സ ഭഗവതോ, അഥ കസ്മാ തം ഭഗവാ പത്തോതി വുത്തോതി? നിബ്ബാനധാതുയാ സഹചരണതോ. തംസഹചരണേന ഹി ഭഗവാപി അനുപാദിസേസഭാവം പത്തോതി വുച്ചതി. അഥ വാ അനുപാദിസേസഭാവസങ്ഖാതം ഇമം പകാരം പത്തായ നിബ്ബാനധാതുയാ ലക്ഖണേ സഞ്ജാനനകിരിയായ തതിയാതിപി വത്തും യുജ്ജതി. **അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ**തി ച അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതു ഹുത്വാതി അത്ഥോ. "ഊനപഞ്ചബന്ധനേന പത്തേനാ"തി (പാരാ° ൬൧൨). ഏത്ഥ ഹി ഊനപഞ്ചബന്ധനപത്തോ ഹുത്വാതി അത്ഥം വദന്തി. അപിച നിബ്ബാനധാതുയാ അനുപാദിസേസായ അനുപാദിസേസാ ഹുത്വാ ഭൂതായാതിപി യുജ്ജതി. വുത്തഞ്ഹി ഉദാനട്ഠകഥായ **നന്ദസുത്തവണ്ണനായം** "ഉപഡ്ഢുല്ലിഖിതേഹി കേസേഹീതി ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനം വിപ്പകതുല്ലിഖിതേഹി കേസേഹി ഉപലക്ഖിതാതി അത്ഥോ"തി (ഉദാ° അട്ഠ° ൨൨) ഏസനയോ ഈദിസേസു. **ധാതുഭാജനദിവസേ**തി ജേട്ഠമാസസ്സ സുക്കപക്ഖപഞ്ചമീദിവസം സന്ധായ വുത്തം, തഞ്ച ന "സന്നിപതിതാന"ന്തി ഏതസ്സ വിസേസനം, "ഉസ്സാഹം ജനേസീ"തി ഏതസ്സ പന വിസേസനം "ധാതുഭാജനദിവസേ ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹം ജനേസീ"തി ഉസ്സാഹജനനസ്സ കാലവസേന ഭിന്നാധികരണവിസേസനഭാവതോ. ധാതുഭാജനദിവസതോ ഹി പുരിമതരദിവസേസുപി ഭിക്ഖൂ സന്നിപതിതാതി. അഥ വാ **"സന്നിപതിതാന"**ന്തി ഇദം കായസാമഗ്ഗിവസേന സന്നിപതനമേവ സന്ധായ വുത്തം, ന സമാഗമനമത്തേന. തസ്മാ "ധാതുഭാജനദിവസേ"തി ഇദം "സന്നിപതിതാന"ന്തി ഏതസ്സ വിസേസനം സമ്ഭവതി, ഇദഞ്ച **ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹം ജനേസീ**തി ഏത്ഥ **"ഭിക്ഖൂന"**ന്തി ഏതേനപി സമ്ബജ്ഝനീയം . സങ്ഘസ്സ ഥേരോ **സങ്ഘത്ഥേരോ.** സോ പന സങ്ഘോ കിം പരിമാണോതി ആഹ **"സത്തന്നം ഭിക്ഖുസതസഹസ്സാന"**ന്തി. സങ്ഘസദ്ദേന ഹി അവിഞ്ഞായമാനസ്സ പരിമാണസ്സ വിഞ്ഞാപനത്ഥമേവേതം പുന വുത്തം. സദ്ദവിദൂ പന വദന്തി -

"സമാസോ ച തദ്ധിതോ ച, വാക്യത്ഥേസു വിസേസകാ;
പസിദ്ധിയന്തു സാമഞ്ഞം, തേലം സുഗതചീവരം.

തസ്മാ നാമമത്തഭൂതസ്സ സങ്ഘത്ഥേരസ്സ വിസേസനത്ഥമേവേതം പുന വുത്തന്തി, നിച്ചസാപേക്ഖതായ ച ഏദിസേസു സമാസോ യഥാ "ദേവദത്തസ്സ ഗരുകുല"ന്തി. നിച്ചസാപേക്ഖതാ ചേത്ഥ സങ്ഘസദ്ദസ്സ ഭിക്ഖുസതസഹസ്സസദ്ദം സാപേക്ഖത്തേപി അഞ്ഞപദന്തരാഭാവേന വാക്യേ വിയ അപേക്ഖിതബ്ബത്ഥസ്സ ഗമകത്താ. "സത്തന്നം ഭിക്ഖുസതസഹസ്സാന"ന്തി ഹി ഏതസ്സ സങ്ഘസദ്ദേ അവയവീഭാവേന സമ്ബന്ധോ, തസ്സാപി സാമിഭാവേന ഥേരസദ്ദേതി. "സത്തന്നം ഭിക്ഖുസതസഹസ്സാന"ന്തി ച ഗണപാമോക്ഖഭിക്ഖൂയേവ സന്ധായ വുത്തം. തദാ ഹി സന്നിപതിതാ ഭിക്ഖൂ ഏത്തകാതി ഗണനപഥമതിക്കന്താ. തഥാ ഹി വേളുവഗാമേ വേദനാവിക്ഖമ്ഭനതോ പട്ഠായ "നചിരേനേവ ഭഗവാ പരിനിബ്ബായിസ്സതീ"തി സുത്വാ തതോ തതോ ആഗതേസു ഭിക്ഖൂസു ഏകഭിക്ഖുപി പക്കന്തോ നാമ നത്ഥി. യഥാഹു -

"സത്തസതസഹസ്സാനി , തേസു പാമോക്ഖഭിക്ഖവോ;
ഥേരോ മഹാകസ്സപോവ, സങ്ഘത്ഥേരോ തദാ അഹൂ"തി.

ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ അനുസ്സരന്തോ മഞ്ഞമാനോ ചിന്തയന്തോ ഹുത്വാ ഉസ്സാഹം ജനേസി, അനുസ്സരന്തോ മഞ്ഞമാനോ ചിന്തയന്തോ ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ ഉസ്സാഹം ജനേസീതി വാ സമ്ബന്ധോ. മഹന്തേഹി സീലക്ഖന്ധാദീഹി സമന്നാഗതത്താ മഹന്തോ കസ്സപോതി **മഹാകസ്സപോ.** അപിച **"മഹാകസ്സപോ"**തി ഉരുവേലകസ്സപോ നദീകസ്സപോ ഗയാകസ്സപോ കുമാരകസ്സപോതി ഇമേ ഖുദ്ദാനുഖുദ്ദകേ ഥേരേ ഉപാദായ വുച്ചതി. കസ്മാ പനായസ്മാ മഹാകസ്സപോ ഉസ്സാഹം ജനേസീതി അനുയോഗേ സതി തം കാരണം വിഭാവേന്തോ ആഹ **"സത്താഹപരിനിബ്ബുതേ"**തിആദി. സത്ത അഹാനി സമാഹടാനി **സത്താഹം.** സത്താഹം പരിനിബ്ബുതസ്സ അസ്സാതി തഥാ യഥാ "അചിരപക്കന്തോ, മാസജാതോ"തി, അന്തത്ഥഅഞ്ഞപദസമാസോയം, തസ്മിം. ഭഗവതോ പരിനിബ്ബാനദിവസതോ പട്ഠായ സത്താഹേ വീതിവത്തേതി വുത്തം ഹോതി, ഏതസ്സ "വുത്തവചന"ന്തി പദേന സമ്ബന്ധോ, തഥാ **"സുഭദ്ദേന വുഡ്ഢപബ്ബജിതേനാ"**തി ഏതസ്സാപി. തത്ഥ **സുഭദ്ദോ**തി തസ്സ നാമമത്തം, വുഡ്ഢകാലേ പന പബ്ബജിതത്താ **"വുഡ്ഢപബ്ബജിതേനാ"**തി വുത്തം, ഏതേന സുഭദ്ദപരിബ്ബാജകാദീഹി തം വിസേസം കരോതി. **"അലം ആവുസോ"**തിആദിനാ തേന വുത്തവചനം നിദസ്സേതി. സോ ഹി സത്താഹപരിനിബ്ബുതേ ഭഗവതി ആയസ്മതാ

മഹാകസ്സപത്ഥേരേന സദ്ധിം പാവായ കുസിനാരം അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നേസു പഞ്ചമത്തേസു ഭിക്ഖുസതേസു അവീതരാഗേ ഭിക്ഖൂ അന്തരാമഗ്ഗേ ദിട്ഠആജീവകസ്സ സന്തികാ ഭഗവതോ പരിനിബ്ബാനം സുത്വാ പത്തചീവരാനി ഛഡ്ഡേത്വാ ബാഹാ പഗ്ഗയ്ഹ നാനപ്പകാരം പരിദേവന്തേ ദിസ്വാ ഏവമാഹ.

കസ്മാ പന സോ ഏവമാഹാതി? ഭഗവതി ആഘാതേന. അയം കിരേസോ ഖന്ധകേ ആഗതേ **ആതുമാവത്ഥുസ്മിം** (മഹാവ॰ ൩൦൩) നഹാപിതപുബ്ബകോ വുഡ്ഢപബ്ബജിതോ ഭഗവതി കുസിനാരതോ നിക്ഖമിത്വാ അഡ്ഢതേളസേഹി ഭിക്ഖുസതേഹി സദ്ധിം ആതുമം ഗച്ഛന്തേ "ഭഗവാ ആഗച്ഛതീ"തി സുത്വാ "ആഗതകാലേയാഗുദാനം കരിസ്സാമീ"തി സാമണേരഭൂമിയം ഠിതേ ദ്വേ പുത്തേ ഏതദവോച "ഭഗവാ കിര താതാ ആതുമം ആഗച്ഛതി മഹതാ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന സദ്ധിം അഡ്ഢതേളസേഹി ഭിക്ഖുസതേഹി, ഗച്ഛഥ തുമ്ഹേ താതാ, ഖുരഭണ്ഡം ആദായ നാളിയാ വാ പസിബ്ബകേന വാ അനുഘരകം ആഹിണ്ഡഥ, ലോണമ്പി തേലമ്പി തണ്ഡുലമ്പി ഖാദനീയമ്പി സംഹരഥ, ഭഗവതോ ആഗതസ്സ യാഗുദാനം കരിസ്സാമീ"തി. തേ തഥാ അകംസു. അഥ ഭഗവതി ആതുമം ആഗന്ത്വാ ഭുസാഗാരകം പവിട്ഠേ സുഭദ്ദോ സായന്ഹസമയം ഗാമദ്വാരം ഗന്ത്വാ മനുസ്സേ ആമന്തേത്വാ "ഹത്ഥകമ്മമത്തം മേ ദേഥാ"തി ഹത്ഥകമ്മം യാചിത്വാ "കിം ഭന്തേ കരോമാ"തി വുത്തേ "ഇദഞ്ചിദഞ്ച ഗണ്ഹഥാ"തി സബ്ബൂപകരണാനി ഗാഹാപേത്വാ വിഹാരേ ഉദ്ധനാനി കാരേത്വാ ഏകം കാളകം കാസാവം നിവാസേത്വാ താദിസമേവ പാരുപിത്വാ "ഇദം കരോഥ, ഇദം കരോഥാ"തി സബ്ബരത്തിം വിചാരേന്തോ സതസഹസ്സം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഭോജ്ജയാഗുഞ്ച മധുഗോളകഞ്ച പടിയാദാപേസി. **ഭോജ്ജയാഗു** നാമ ഭുഞ്ജിത്വാ പാതബ്ബയാഗു, തത്ഥ സപ്പിമധുഫാണിതമച്ഛമംസപുപ്ഫഫലരസാദി യം കിഞ്ചി ഖാദനീയം നാമ അത്ഥി, തം സബ്ബം പവിസതി. കീളിതുകാമാനം സീസമക്ഖനയോഗ്ഗാ ഹോതി സുഗന്ധഗന്ധാ.

അഥ ഭഗവാ കാലസ്സേവ സരീരപടിജഗ്ഗനം കത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ പിണ്ഡായ ചരിതും ആതുമാഭിമുഖോ പായാസി. അഥ തസ്സ ആരോചേസും "ഭഗവാ പിണ്ഡായ ഗാമം പവിസതി, തയാ കസ്സ യാഗു പടിയാദിതാ"തി. സോ യഥാനിവത്ഥപാരുതേഹേവ തേഹി കാളകകാസാവേഹി ഏകേന ഹത്ഥേന ദബ്ബിഞ്ച കടച്ഛുഞ്ച ഗഹേത്വാ ബ്രഹ്മാ വിയ ദക്ഖിണം ജാണുമണ്ഡലം ഭൂമിയം പതിട്ഠപേത്വാ വന്ദിത്വാ "പടിഗ്ഗണ്ഹാതു മേ ഭന്തേ ഭഗവാ യാഗു"ന്തി ആഹ. തതോ "ജാനന്താപി തഥാഗതാ പുച്ഛന്തീ"തി ഖന്ധകേ (മഹാവ॰ ൩൦൩) ആഗതനയേന ഭഗവാ പുച്ഛിത്വാ ച സുത്വാ ച തം വുഡ്ഢപബ്ബജിതം വിഗരഹിത്വാ തസ്മിം വത്ഥുസ്മിം അകപ്പിയസമാദാനസിക്ഖാപദം, ഖുരഭണ്ഡപരിഹരണസിക്ഖാപദഞ്ചാതി ദ്വേ സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞപേത്വാ "അനേകകപ്പകോടിയോ ഭിക്ഖവേ ഭോജനം പരിയേസന്തേഹേവ വീതിനാമിതാ , ഇദം പന തുമ്ഹാകം അകപ്പിയം, അധമ്മേന ഉപ്പന്നം ഭോജനം ഇമം പരിഭുഞ്ജിത്വാ അനേകാനി അത്തഭാവസഹസ്സാനി അപായേസ്വേവ നിബ്ബത്തിസ്സന്തി, അപേഥ മാ ഗണ്ഹഥാ"തി വത്വാ ഭിക്ഖാചാരാഭിമുഖോ അഗമാസി, ഏകഭിക്ഖുനാപി ന കിഞ്ചി ഗഹിതം. സുഭദ്ദോ അനത്തമനോ ഹുത്വാ "അയം സബ്ബം ജാനാമീ"തി ആഹിണ്ഡതി, സചേ ന ഗഹേതുകാമോ പേസേത്വാ ആരോചേതബ്ബം അസ്സ, പക്കാഹാരോ നാമ സബ്ബചിരം തിട്ഠന്തോ സത്താഹമത്തം തിട്ഠേയ്യ, ഇദഞ്ച മമ യാവജീവം പരിയത്തം അസ്സ, സബ്ബം തേന നാസിതം, അഹിതകാമോ അയം മയ്ഹ"ന്തി ഭഗവതി ആഘാതം ബന്ധിത്വാ ദസബലേ ധരമാനേ കിഞ്ചി വത്തും നാസക്ഖി. ഏവം കിരസ്സ അഹോസി "അയം ഉച്ചാ കുലാ പബ്ബജിതോ മഹാപുരിസോ, സചേ കിഞ്ചി ധരന്തസ്സ വക്ഖാമി, മമംയേവ സന്തജ്ജേസ്സതീ"തി.

സ്വായം അജ്ജ മഹാകസ്സപത്ഥേരേന സദ്ധിം ഗച്ഛന്തോ "പരിനിബ്ബുതോ ഭഗവാ"തി സുത്വാ ലദ്ധസ്സാസോ വിയ ഹട്ഠതുട്ഠോ ഏവമാഹ. ഥേരോ പന തം സുത്വാ ഹദയേ പഹാരം വിയ, മത്ഥകേ പതിതസുക്ഖാസനിം വിയ (സുക്ഖാസനി വിയ ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൨൩൨) മഞ്ഞി, ധമ്മസംവേഗോ ചസ്സ ഉപ്പജ്ജി "സത്താഹമത്തപരിനിബ്ബുതോ ഭഗവാ, അജ്ജാപിസ്സ സുവണ്ണവണ്ണം സരീരം ധരതിയേവ, ദുക്ഖേന ഭഗവതാ ആരാധിതസാസനേ നാമ ഏവം ലഹും മഹന്തം പാപം കസടം കണ്ടകോ ഉപ്പന്നോ, അലം ഖോ പനേസ പാപോ വഡ്ഢമാനോ അഞ്ഞേപി ഏവരൂപേ സഹായേ ലഭിത്വാ സാസനം ഓസക്കാപേതു"ന്തി.

തതോ ഥേരോ ചിന്തേസി "സചേ ഖോ പനാഹം ഇമം മഹല്ലകം ഇധേവ പിലോതികം നിവാസേത്വാ ഛാരികായ ഓകിരാപേത്വാ നീഹരാപേസ്സാമി, മനുസ്സാ 'സമണസ്സ ഗോതമസ്സ സരീരേ ധരമാനേയേവ സാവകാ വിവദന്തീ'തി അമ്ഹാകം ദോസം ദസ്സേസ്സന്തി, അധിവാസേമി താവ. ഭഗവതാ ഹി ദേസിതധമ്മോ അസങ്ഗഹിതപുപ്ഫരാസിസദിസോ, തത്ഥ യഥാ വാതേന പഹടപുപ്ഫാനി യതോ വാ തതോ വാ ഗച്ഛന്തി, ഏവമേവ ഏവരൂപാനം വസേന ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ കാലേ വിനയേ ഏകം ദ്വേ സിക്ഖാപദാനി നസ്സിസ്സന്തി, സുത്തേ ഏകോ ദ്വേ പഞ്ഹാവാരാ നസ്സിസ്സന്തി, അഭിധമ്മേ ഏകം ദ്വേ ഭൂമന്തരാനി നസ്സിസ്സന്തി, ഏവം അനുക്കമേന മൂലേ നട്ഠേ പിസാചസദിസാ ഭവിസ്സാമ, തസ്മാ ധമ്മവിനയസങ്ഗഹം കരിസ്സാമി, ഏവം സതി ദള്ഹസുത്തേന സങ്ഗഹിതപുപ്ഫാനി വിയ അയം ധമ്മവിനയോ നിച്ചലോ ഭവിസ്സതി. ഏതദത്ഥഞ്ഹി ഭഗവാ

മയ്ഹം തീണി ഗാവുതാനി പച്ചുഗ്ഗമനം അകാസി, തീഹി ഓവാദേഹി (സം॰ നി॰ ൨.൧൪൯, ൧൫൦, ൧൫൨) ഉപസമ്പദം അകാസി, കായതോ ചീവരപരിവത്തനം അകാസി, ആകാസേ പാണിം ചാലേത്വാ ചന്ദോപമപടിപദം കഥേന്തോ മഞ്ഞേവ സക്ഖിം കത്വാ കഥേസി, തിക്ഖത്തും സകലസാസനരതനം പടിച്ഛാപേസി, മാദിസേ ഭിക്ഖുമ്ഹി തിട്ഠമാനേ അയം പാപോ സാസനേ വഡ്ഢിം മാ അലത്ഥ, യാവ അധമ്മോ ന ദിപ്പതി, ധമ്മോ ന പടിബാഹിയ്യതി, അവിനയോ ന ദിപ്പതി, വിനയോ ന പടിബാഹിയ്യതി, അധമ്മവാദിനോ ന ബലവന്തോ ഹോന്തി, ധമ്മവാദിനോ ന ദുബ്ബലാ ഹോന്തി, അവിനയവാദിനോ ന ബലവന്തോ ഹോന്തി, വിനയവാദിനോ ന ദുബ്ബലാ ഹോന്തി, താവ ധമ്മഞ്ച വിനയഞ്ച സങ്ഗായിസ്സാമി, തതോ ഭിക്ഖൂ അത്തനോ അത്തനോ പഹോനകം ഗഹേത്വാ കപ്പിയാകപ്പിയേ കഥേസ്സന്തി, അഥായം പാപോ സയമേവ നിഗ്ഗഹം പാപുണിസ്സതി, പുന സീസം ഉക്ഖിപിതും ന സക്ഖിസ്സതി, സാസനം ഇദ്ധഞ്ചേവ ഫീതഞ്ച ഭവിസ്സതീ"തി ചിന്തേത്വാ സോ "ഏവം നാമ മയ്ഹം ചിത്തം ഉപ്പന്ന"ന്തി കസ്സചിപി അനാരോചേത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സമസ്സാസേത്വാ അഥ പച്ഛാ ധാതുഭാജനദിവസേ ധമ്മവിനയസങ്ഗായനത്ഥം ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹം ജനേസി. തേന വുത്തം "ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ സത്താഹപരിനിബ്ബുതേ...പേ॰... ധമ്മവിനയസങ്ഗായനത്ഥം ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹം ജനേസീ"തി.

തത്ഥ **അല**ന്തി പടിക്ഖേപവചനം, ന യുത്തന്തി അത്ഥോ. **ആവുസോ**തി പരിദേവന്തേ ഭിക്ഖൂ ആലപതി. **മാ സോചിത്ഥാ**തി ചിത്തേ ഉപ്പന്നബലവസോകേന മാ സോകമകത്ഥ. **മാ പരിദേവിത്ഥാ**തി വാചായ മാ വിലാപമകത്ഥ. "പരിദേവനം വിലാപോ"തി ഹി വുത്തം. അസോചനാദീനം കാരണമാഹ **"സുമുത്താ"**തിആദിനാ. **തേന മഹാസമണേനാ**തി നിസ്സക്കേ കരണവചനം, സ്മാവചനസ്സ വാ നാബ്യപ്പദേസോ. **"ഉപദ്ദുതാ"**തി പദേ പന കത്തരി തതിയാവസേന സമ്ബന്ധോ. ഉഭയാപേക്ഖഞ്ഹേതം പദം. **ഉപദ്ദുതാ ച ഹോമാ**തി തംകാലാപേക്ഖവത്തമാനവചനം, "തദാ"തി സേസോ. അതീതത്ഥേ വാ വത്തമാനവചനം, അഹുമ്ഹാതി അത്ഥോ. **അനുസ്സരന്തോ** ധമ്മസംവേഗവസേനേവ, ന പന കോധാദിവസേന. ധമ്മസഭാവചിന്താവസേന ഹി പവത്തം സഹോത്തപ്പഞാണം ധമ്മസംവേഗോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "സബ്ബസങ്ഖതധമ്മേസു, ഓത്തപ്പാകാരസണ്ഠിതം;
> ഞാണമോഹിതഭാരാനം, ധമ്മസംവേഗസഞ്ഞിത"ന്തി. (സാരത്ഥ॰ ടീ॰
> ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ);

അഞ്ഞം ഉസ്സാഹജനനകാരണം ദസ്സേതും **"ഈദിസസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഈദിസസ്സ ച സങ്ഘസന്നിപാതസ്സാ**തി
സത്തസതസഹസ്സഗണപാമോക്ഖത്ഥേരപ്പമുഖഗണനപഥാതിക്കന്തസങ്ഘസന്നിപാതം സന്ധായ വദതി. **"ഠാനം ഖോ പനേതം വിജ്ജതീ"**തിആദിനാപി അഞ്ഞം കാരണം ദസ്സേതി. തിട്ഠതി ഏത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി **ഠാനം,** ഹേതു. **ഖോ**തി അവധാരണേ. **പനാ**തി വചനാലങ്കാരേ, ഏതം ഠാനം വിജ്ജതേവ, നോ ന വിജ്ജതീതി അത്ഥോ. കിം പന തന്തി ആഹ **"യം പാപഭിക്ഖൂ"**തിആദി. **യ**ന്തി നിപാതമത്തം, കാരണനിദ്ദേസോ വാ, യേന ഠാനേന അന്തരധാപേയ്യും, തദേതം ഠാനം വിജ്ജതിയേവാതി. പാപേന ലാമകേന ഇച്ഛാവചരേന സമന്നാഗതാ ഭിക്ഖൂ **പാപഭിക്ഖൂ** . അതീതോ സത്ഥാ ഏത്ഥ, ഏതസ്സാതി വാ **അതീതസത്ഥുകം** യഥാ "ബഹുകത്തുകോ"തി. പധാനം വചനം **പാവചനം.** **പാ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ നിപാതോ "പാ ഏവ വുത്യസ്സാ"തിആദീസു വിയ. ഉപസഗ്ഗപദം വാ ഏതം, ദീഘം കത്വാ പന തഥാ വുത്തം യഥാ "പാവദതീ"തിപി വദന്തി. **പക്ഖ**ന്തി അലജ്ജിപക്ഖം. **"യാവ ചാ"**തിആദിനാ സങ്ഗീതിയാ സാസനചിരട്ഠിതികഭാവേ കാരണം, സാധകഞ്ച ദസ്സേതി. "തസ്മാ"തി ഹി പദമജ്ഝാഹരിത്വാ "സങ്ഗായേയ്യ"ന്തി പദേന സമ്ബന്ധനീയം.

തത്ഥ **യാവ ച ധമ്മവിനയോ തിട്ഠതീ**തി യത്തകം കാലം ധമ്മോ ച വിനയോ ച ലജ്ജിപുഗ്ഗലേസു തിട്ഠതി. പരിനിബ്ബാനമഞ്ചകേ നിപന്നേന ഭഗവതാ മഹാപരിനിബ്ബാനസുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൬) വുത്തം സന്ധായ **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദിമാഹ. **ഹി**-സദ്ദോ ആഗമവസേന ദള്ഹിജോതകോ. **ദേസിതോ പഞ്ഞത്തോ**തി ധമ്മോപി ദേസിതോ ചേവ പഞ്ഞത്തോ ച. സുത്താഭിധമ്മസങ്ഗഹിതസ്സ ഹി ധമ്മസ്സ അതിസജ്ജനം പബോധനം ദേസനാ, തസ്സേവ പകാരതോ ഞാപനം വിനേയ്യസന്താനേ ഠപനം പഞ്ഞാപനം. വിനയോപി ദേസിതോ ചേവ പഞ്ഞത്തോ ച. വിനയതന്തിസങ്ഗഹിതസ്സ ഹി അത്ഥസ്സ അതിസജ്ജനം പബോധനം ദേസനാ, തസ്സേവ പകാരതോ ഞാപനം അസങ്കരതോ ഠപനം പഞ്ഞാപനം, തസ്മാ കമ്മദ്വയമ്പി കിരിയാദ്വയേന സമ്ബജ്ഝനം യുജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം.

സോതി സോ ധമ്മോ ച വിനയോ ച. **മമച്ചയേനാ**തി മമ അച്ചയകാലേ. "ഭുമ്മത്ഥേ കരണനിദ്ദേസോ"തി ഹി അക്ഖരചിന്തകാ വദന്തി. ഹേത്വത്ഥേ വാ കരണവചനം, മമ അച്ചയഹേതു തുമ്ഹാകം സത്ഥാ നാമ ഭവിസ്സതീതി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹി മഹാപരിനിബ്ബാനസുത്തവണ്ണനായം "മയി പരിനിബ്ബുതേ തുമ്ഹാകം സത്ഥുകിച്ചം സാധേസ്സതീ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൧൬). ലക്ഖണവചനഞ്ഹേത്ഥ ഹേത്വത്ഥസാധകം യഥാ "നേത്തേ ഉജും ഗതേ സതീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൭൦;

നേത്തി॰ ഫം.ൻം, ൻ൯). ഇദം വുത്തം ഹോതി - മയാ വോ ഠിതേനേവ "ഇദം ലഹുകം, ഇദം ഗരുകം, ഇദം സതേകിച്ഛം, ഇദം അതേകിച്ഛം, ഇദം ലോകവജ്ജം, ഇദം പണ്ണത്തിവജ്ജം, അയം ആപത്തി പുഗ്ഗലസ്സ സന്തികേ വുട്ഠാതി, അയം ഗണസ്സ, അയം സങ്ഘസ്സ സന്തികേ വുട്ഠാതീ"തി സത്തന്നം ആപത്തിക്ഖന്ധാനം അവീതിക്കമനീയതാവസേന ഓതിണ്ണവത്ഥുസ്മിം സഖന്ധകപരിവാരോ ഉഭതോവിഭങ്ഗോ മഹാവിനയോ നാമ ദേസിതോ, തം സകലമ്പി വിനയപിടകം മയി പരിനിബ്ബുതേ തുമ്ഹാകം സത്ഥുകിച്ചം സാധേസ്സതി "ഇദം വോ കത്തബ്ബം, ഇദം വോ ന കത്തബ്ബ"ന്തി കത്തബ്ബാകത്തബ്ബസ്സ വിഭാഗേന അനുസാസനതോ. ഠിതേനേവ ച മയാ "ഇമേ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, പഞ്ച ബലാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ"തി തേന തേന വിനേയ്യാനം അജ്ഝാസയാനുരൂപേന പകാരേന ഇമേ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മേ വിഭജിത്വാ വിഭജിത്വാ സുത്തന്തപിടകം ദേസിതം, തം സകലമ്പി സുത്തന്തപിടകം മയി പരിനിബ്ബുതേ തുമ്ഹാകം സത്ഥുകിച്ചം സാധേസ്സതി തംതംചരിയാനുരൂപം സമ്മാപടിപത്തിയാ അനുസാസനതോ, ഠിതേനേവ ച മയാ "ഇമേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൮൬), ദ്വാദസായതനാനി, അട്ഠാരസ ധാതുയോ, ചത്താരി സച്ചാനി, ബാവീസതിന്ദ്രിയാനി, നവ ഹേതൂ, ചത്താരോ ആഹാരാ, സത്ത ഫസ്സാ, സത്ത വേദനാ, സത്ത സഞ്ഞാ, സത്ത ചേതനാ, സത്ത ചിത്താനി. തത്രാപി ഏത്തകാ ധമ്മാ കാമാവചരാ, ഏത്തകാ രൂപാവചരാ, ഏത്തകാ അരൂപാവചരാ, ഏത്തകാ പരിയാപന്നാ, ഏത്തകാ അപരിയാപന്നാ, ഏത്തകാ ലോകിയാ, ഏത്തകാ ലോകുത്തരാ"തി ഇമേ ധമ്മേ വിഭജിത്വാ വിഭജിത്വാ അഭിധമ്മപിടകം ദേസിതം, തം സകലമ്പി അഭിധമ്മപിടകം മയി പരിനിബ്ബുതേ തുമ്ഹാകം സത്ഥുകിച്ചം സാധേസ്സതി ഖന്ധാദിവിഭാഗേന ഞായമാനം ചതുസച്ചസമ്ബോധാവഹത്താ. ഇതി സബ്ബമ്പേതം അഭിസമ്ബോധിതോ യാവ പരിനിബ്ബാനാ പഞ്ചചത്താലീസ വസ്സാനി ഭാസിതം ലപിതം "തീണി പിടകാനി, പഞ്ച നികായാ, നവങ്ഗാനി, ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനീ"തി ഏവം മഹപ്പഭേദം ഹോതി. ഇമാനി ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനി തിട്ഠന്തി, അഹം ഏകോവ പരിനിബ്ബായിസ്സാമി, അഹഞ്ച പനിദാനി ഏകോവ ഓവദാമി അനുസാസാമി, മയി പരിനിബ്ബുതേ ഇമാനി ചതുരാസീതി ബുദ്ധസഹസ്സാനി തുമ്ഹേ ഓവദിസ്സന്തി അനുസാസിസ്സന്തി ഓവാദാനുസാസനകിച്ചസ്സ നിപ്ഫാദനതോതി.

സാസനന്തി പരിയത്തിപടിപത്തിപടിവേധവസേന തിവിധമ്പി സാസനം, നിപ്പരിയായതോ പന സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ. അദ്ധാനം ഗമിതുമലന്തി **അദ്ധനിയം,** അദ്ധാനഗാമി അദ്ധാനക്ഖമന്തി അത്ഥോ. ചിരം ഠിതി ഏതസ്സാതി **ചിരട്ഠിതികം.** ഇദം വുത്തം ഹോതി - യേന പകാരേന ഇദം സാസനം അദ്ധനിയം, തതോയേവ ച ചിരട്ഠിതികം ഭവേയ്യ, തേന പകാരേന ധമ്മഞ്ച വിനയഞ്ച യദി പനാഹം സങ്ഗായേയ്യം, സാധു വതാതി.

ഇദാനി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന അത്തനോ കതം അനുഗ്ഗഹവിസേസം സമനുസ്സരിത്വാ ചിന്തനാകാരമ്പി ദസ്സേന്തോ **"യഞ്ചാഹം ഭഗവതാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ "യഞ്ചാഹ"ന്തി ഏതസ്സ "അനുഗ്ഗഹിതോ, പസംസിതോ"തി ഏതേഹി സമ്ബന്ധോ. **യന്തി** യസ്മാ, കിരിയാപരാമസനം വാ ഏതം, തേന "അനുഗ്ഗഹിതോ, പസംസിതോ"തി ഏത്ഥ അനുഗ്ഗഹണം, പസംസനഞ്ച പരാമസതി. "ധാരേസ്സസീ"തിആദികം പന വചനം ഭഗവാ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ മഹാകസ്സപത്ഥേരേന പഞ്ഞത്തസങ്ഘാടിയം നിസിന്നോ തം സങ്ഘാടിം പദുമപുപ്ഫവണ്ണേന പാണിനാ അന്തന്തേന പരാമസന്തോ ആഹ. വുത്തഞ്ഹേതം കസ്സപസംയുത്തേ (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪) മഹാകസ്സപത്ഥേരേനേവ ആനന്ദത്ഥേരം ആമന്തേത്വാ കഥേന്തേന -

"അഥ ഖോ ആവുസോ ഭഗവാ മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മ യേന അഞ്ഞതരം രുക്ഖമൂലം തേനുപസങ്കമി, അഥ ഖ്വാഹം ആവുസോ പടപിലോതികാനം സങ്ഘാടിം ചതുഗ്ഗുണം പഞ്ഞപേത്വാ ഭഗവന്തം ഏതദവോചം 'ഇധ ഭന്തേ ഭഗവാ നിസീദതു, യം മമസ്സ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായാ'തി . നിസീദി ഖോ ആവുസോ ഭഗവാ പഞ്ഞത്തേ ആസനേ, നിസജ്ജ ഖോ മം ആവുസോ ഭഗവാ ഏതദവോച 'മുദുകാ ഖോ ത്യായം കസ്സപ പടപിലോതികാനം സങ്ഘാടീ'തി. പടിഗ്ഗണ്ഹാതു മേ ഭന്തേ ഭഗവാ പടപിലോതികാനം സങ്ഘാടിം അനുകമ്പം ഉപാദായാതി. ധാരേസ്സസി പന മേ ത്വം കസ്സപ സാണാനി പംസുകൂലാനി നിബ്ബസനാനീതി. ധാരേസ്സാമഹം ഭന്തേ ഭഗവതോ സാണാനി പംസുകൂലാനി നിബ്ബസനാനീതി. സോ ഖ്വാഹം ആവുസോ പടപിലോതികാനം സങ്ഘാടിം ഭഗവതോ പാദാസിം, അഹം പന ഭഗവതോ സാണാനി പംസുകൂലാനി നിബ്ബസനാനി പടിപജ്ജി"ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪).

തത്ഥ **മുദുകാ ഖോ ത്യായന്തി** മുദുകാ ഖോ തേ അയം. കസ്മാ പന ഭഗവാ ഏവമാഹാതി? ഥേരേന സഹ ചീവരം പരിവത്തേതുകാമതായ. കസ്മാ പരിവത്തേതുകാമോ ജാതോതി? ഥേരം അത്തനോ ഠാനേ ഠപേതുകാമതായ. കിം സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാ നത്ഥീതി? അത്ഥി, ഏവം പനസ്സ അഹോസി "ഇമേ ന ചിരം ഠസ്സന്തി, 'കസ്സപോ പന വീസവസ്സസതായുകോ, സോ മയി പരിനിബ്ബുതേ സത്തപണ്ണിഗുഹായം വസിത്വാ ധമ്മവിനയസങ്ഗഹം കത്വാ മമ സാസനം പഞ്ചവസ്സസഹസ്സപരിമാണകാലം പവത്തനകം കരിസ്സതീ"തി അത്തനോ നം ഠാനേ ഠപേസി, ഏവം

ഭിക്ഖൂ കസ്സപസ്സ സുസ്സൂസിതബ്ബം മഞ്ഞിസ്സന്തീ"തി തസ്മാ ഏവമാഹ. ഥേരോ പന യസ്മാ ചീവരസ്സ വാ പത്തസ്സ വാ വണ്ണേ കഥിതേ "ഇമം തുമ്ഹേ ഗണ്ഹഥാ"തി വചനം ചാരിത്തമേവ, തസ്മാ "പടിഗ്ഗണ്ഹാതു മേ ഭന്തേ ഭഗവാ"തി ആഹ.

ധാരേസ്സസി പന മേ ത്വം കസ്സപാതി കസ്സപ ത്വം ഇമാനി പരിഭോഗജിണ്ണാനി പംസുകൂലാനി പാരുപിതും സക്ഖിസ്സസീതി വദതി. തഞ്ച ഖോ ന കായബലം സന്ധായ, പടിപത്തിപൂരണം പന സന്ധായ ഏവമാഹ. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - അഹം ഇമം ചീവരം പുണ്ണം നാമ ദാസിം പാരുപിത്വാ ആമകസുസാനേ ഛഡ്ഡിതം സുസാനം പവിസിത്വാ തുമ്ബമത്തേഹി പാണകേഹി സമ്പരികിണ്ണം തേ പാണകേ വിധുനിത്വാ മഹാഅരിയവംസേ ഠത്വാ അഗ്ഗഹേസിം, തസ്സ മേ ഇമം ചീവരം ഗഹിതദിവസേ ദസസഹസ്സചക്കവാളേ മഹാപഥവീ മഹാവിരവം വിരവമാനാ കമ്പിത്ഥ, ആകാസം തടതടായി, ചക്കവാളേ ദേവതാ സാധുകാരം അദംസു, ഇമം ചീവരം ഗണ്ഹന്തേന ഭിക്ഖുനാ ജാതിപംസുകൂലികേന ജാതിആരഞ്ഞികേന ജാതിഏകാസനികേന ജാതിസപദാനചാരികേന ഭവിതും വട്ടതി, ത്വം ഇമസ്സ ചീവരസ്സ അനുച്ഛവികം കാതും സക്ഖിസ്സസീതി. ഥേരോപി അത്തനാ പഞ്ചന്നം ഹത്ഥീനം ബലം ധാരേതി, സോ തം അതക്കയിത്വാ "അഹമേതം പടിപത്തിം പൂരേസ്സാമീ"തി ഉസ്സാഹേന സുഗതചീവരസ്സ അനുച്ഛവികം കാതുകാമോ "ധാരേസ്സാമഹം ഭന്തേ"തി ആഹ. **പടിപജ്ജി**ന്തി പടിപന്നോസിം. ഏവം പന ചീവരപരിവത്തനം കത്വാ ഥേരേന പാരുപിതചീവരം ഭഗവാ പാരുപി, സത്ഥു ചീവരം ഥേരോ. തസ്മിം സമയേ മഹാപഥവീ ഉദകപരിയന്തം കത്വാ ഉന്നദന്തീ കമ്പിത്ഥ.

സാണാനി പംസുകൂലാനീതി മതകളേവരം പരിവേഠേത്വാ ഛഡ്ഡിതാനി തുമ്ബമത്തേ കിമീ പപ്ഫോടേത്വാ ഗഹിതാനി സാണവാകമയാനി പംസുകൂലചീവരാനി. **നിബ്ബസനാനീ**തി നിട്ഠിതവസനകിച്ചാനി, പരിഭോഗജിണ്ണാനീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി ഏകമേവ തം ചീവരം, അനേകാവയവത്താ പന ബഹുവചനം കതന്തി **മജ്ഝിമഗണ്ഠിപദേ** വുത്തം. **ചീവരേ സാധാരണപരിഭോഗേനാ**തി ഏത്ഥ അത്തനാ സാധാരണപരിഭോഗേനാതി അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞായമാനത്താ, വിഞ്ഞായമാനത്ഥസ്സ ച സദ്ദസ്സ പയോഗേ കാമാചാരത്താ "അത്തനാ"തി ന വുത്തം. "ധാരേസ്സസി പന മേ ത്വം കസ്സപ സാണാനി പംസുകൂലാനീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪) ഹി വുത്തത്താ "അത്തനാവ സാധാരണപരിഭോഗേനാ"തി വിഞ്ഞായതി, നാഞ്ഞേന. ന ഹി കേവലം സദ്ദതോയേവ സബ്ബത്ഥ അത്ഥനിച്ഛയോ, അത്ഥപകരണാദിനാപി യേഭുയ്യേന അത്ഥസ്സ നിയമിതത്താ. ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന പനേത്ഥ ഏവം വുത്തം "ചീവരേ സാധാരണപരിഭോഗേനാതി ഏത്ഥ 'അത്തനാ സമസമട്ഠപനേനാ'തി ഇധ വുത്തം അത്തനാ - സദ്ദമാനേത്വാ 'ചീവരേ അത്തനാ സാധാരണപരിഭോഗേനാ'തി യോജേതബ്ബം.

യസ്സ യേന ഹി സമ്ബന്ധോ, ദൂരട്ഠമ്പി ച തസ്സ തം;
അത്ഥതോ ഹ്യസമാനാനം, ആസന്നത്തമകാരണന്തി.

അഥ വാ ഭഗവതാ ചീവരേ സാധാരണപരിഭോഗേന ഭഗവതാ അനുഗ്ഗഹിതോതി യോജനീയം. ഏകസ്സാപി ഹി കരണനിദ്ദേസസ്സ സഹാദിയോഗകത്തുത്ഥജോതകത്തസമ്ഭവതോ"തി. സമാനം ധാരണമേതസ്സാതി **സാധാരണോ,** താദിസോ പരിഭോഗോതി **സാധാരണപരിഭോഗോ,** തേന. സാധാരണപരിഭോഗേന ച സമസമട്ഠപനേന ച അനുഗ്ഗഹിതോതി സമ്ബന്ധോ.

ഇദാനി -

"അഹം ഭിക്ഖവേ, യാവദേ ആകങ്ഖാമി വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹി സവിതക്കം സവിചാരം വിവേകജം പീതിസുഖം പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരാമി, കസ്സപോപി ഭിക്ഖവേ യാവദേ ആകങ്ഖതി വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹി സവിതക്കം സവിചാരം വിവേകജം പീതിസുഖം പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൨) -

നവാനുപുബ്ബവിഹാരഛളഭിഞ്ഞാപഭേദേ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ അത്തനാ സമസമട്ഠപനത്ഥായ ഭഗവതാ വുത്തം കസ്സപസംയുത്തേ (സം॰ നി॰ ൨.൧൪൧) ആഗതം പാളിമിമം പേയ്യാലമുഖേന, ആദിഗ്ഗഹണേന ച സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അഹം ഭിക്ഖവേ"**തിആദി.

തത്ഥ **യാവദേ**തി യാവദേവ, യത്തകം കാലം ആകങ്ഖാമി, തത്തകം കാലം വിഹരാമീതി അത്ഥോ. തതോയേവ ഹി **മജ്ഝിമഗണ്ഠിപദേ, ചൂളഗണ്ഠിപദേ** ച **"യാവദേ**തി യാവദേവാതി വുത്തം ഹോതീ"തി ലിഖിതം. **സംയുത്തട്ഠകഥായ**മ്പി "യാവദേ ആകങ്ഖാമീതി യാവദേവ ഇച്ഛാമീ"തി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൧൫൨) അത്ഥോ വുത്തോ. തഥാ ഹി തത്ഥ ലീനത്ഥപകാസനിയം **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** "യാവദേവാതി ഇമിനാ സമാനത്ഥം 'യാവദേ'തി ഇദം പദ"ന്തി വുത്തം. പോത്ഥകേസു പന കത്ഥചി "യാവദേവാ"തി അയമേവ പാഠോ ദിസ്സതി. അപി ച **യാവദേ**തി

യത്തകം സമാപത്തിവിഹാരം വിഹരിതും ആകങ്ഖാമി, തത്തകം സമാപത്തിവിഹാരം വിഹരാമീതി സമാപത്തിട്ഠാനേ, യത്തകം അഭിഞ്ഞാവോഹാരം വോഹരിതും ആകങ്ഖാമി, തത്തകം അഭിഞ്ഞാവോഹാരം വോഹരാമീതി അഭിഞ്ഞാഠാനേ ച സഹ പാഠസേസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേനാ**പി തദേവത്ഥം യഥാലാഭനയേന ദസ്സേതും "യത്തകേ സമാപത്തിവിഹാരേ, അഭിഞ്ഞാവോഹാരേ വാ ആകങ്ഖന്തോ വിഹാരാമി ചേവ വോഹരാമി ച, തഥാ കസ്സപോപീതി അത്ഥോ"തി വുത്തം. അപരേ പന "യാവദേതി 'യം പഠമജ്ഝാനം ആകങ്ഖാമി, തം പഠമജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാരാമീ'തിആദിനാ സമാപത്തിട്ഠാനേ, ഇദ്ധിവിധാഭിഞ്ഞാഠാനേ ച അജ്ഝാഹരിതസ്സ ത-സദ്ദസ്സ കമ്മവസേന 'യം ദിബ്ബസോതം ആകങ്ഖാമി, തേന ദിബ്ബസോതേന സദ്ദേ സുണാമീ'തിആദിനാ സേസാഭിഞ്ഞാഠാനേ കരണവസേന യോജനാ വത്തബ്ബാ"തി വദന്തി. **വിവിച്ചേവ കാമേഹീ**തി എത്ഥ **ഏവ**-സദ്ദോ നിയമത്ഥോ, ഉഭയത്ഥ യോജേതബ്ബോ. യമേത്ഥ വത്തബ്ബം, തദുപരി ആവി ഭവിസ്സതി.

നവാനുപുബ്ബവിഹാരഛളഭിഞ്ഞാപ്പഭേദേതി എത്ഥ **നവാനുപുബ്ബവിഹാരാ** നാമ അനുപടിപാടിയാ സമാപജ്ജിതബ്ബത്താ ഏവംസഞ്ഞിതാ നിരോധസമാപത്തിയാ സഹ അട്ഠ സമാപത്തിയോ. **ഛളഭിഞ്ഞാ** നാമ ആസവക്ഖയഞാണേന സഹ പഞ്ചാഭിഞ്ഞായോ. കത്ഥചി പോത്ഥകേ ചേത്ഥ ആദിസദ്ദോ ദിസ്സതി. സോ അനധിപ്പേതോ യഥാവുത്തായ പാളിയാ ഗഹേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ അനവസേസത്താ. മനുസ്സേസു, മനുസ്സാനം വാ ഉത്തരിഭൂതാനം, ഉത്തരീനം വാ മനുസ്സാനം ഝായീനഞ്ചേവ അരിയാനഞ്ച ധമ്മോതി **ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോ,** മനുസ്സധമ്മാ വാ ഉത്തരീതി **ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോ.** ദസ കുസലകമ്മപഥാ ചേത്ഥ വിനാ ഭാവനാമനസികാരേന പകതിയാവ മനുസ്സേഹി നിബ്ബത്തേതബ്ബതോ, മനുസ്സത്തഭാവാവഹനതോ ച **മനുസ്സധമ്മോ** നാമ, തതോ ഉത്തരി പന ഝാനാദി ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോതി വേദിതബ്ബോ. **സമസമട്ഠപനേനാതി** "അഹം യത്തകം കാലം, യത്തകേ വാ സമാപത്തിവിഹാരേ, യത്തകാ അഭിഞ്ഞായോ ച വളഞ്ജേമി , തഥാ കസ്സപോപീ"തി ഏവം സമസമം കത്വാ ഠപനേന. അനേകട്ഠാനേസു ഠപനം, കസ്സചിപി ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മസ്സ അസേസഭാവേന ഏകന്തസമട്ഠപനം വാ സന്ധായ "സമസമട്ഠപനേനാ"തി വുത്തം, ഇദഞ്ച നവാനുപുബ്ബവിഹാരഛളഭിഞ്ഞാഭാവസാമഞ്ഞേന പസംസാമത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ ഭഗവാ വിയ ദേവസികം ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജതി, യമകപാടിഹാരിയാദിവസേന ച അഭിഞ്ഞായോ വളഞ്ജേതീതി. എത്ഥ ച ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ അത്തനാ സമസമട്ഠപനേനാ"തി ഇദം നിദസ്സനമത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി -

"ഓവദ കസ്സപ ഭിക്ഖൂ, കരോഹി കസ്സപ ഭിക്ഖൂനം ധമ്മിം കഥം, അഹം വാ കസ്സപ ഭിക്ഖൂ ഓവദേയ്യം, ത്വം വാ. അഹം വാ കസ്സപ ഭിക്ഖൂനം ധമ്മിം കഥം കരേയ്യം, ത്വം വാ"തി -

ഏവമ്പി അത്തനാ സമസമട്ഠപനമകാസിയേവാതി.

തഥാതി രൂപൂപസംഹാരോ യഥാ അനുഗ്ഗഹിതോ, തഥാ പസംസിതോതി. **ആകാസേ പാണിം ചാലേത്വാ**തി ഭഗവതാ അത്തനോയേവ പാണിം ആകാസേ ചാലേത്വാ കുലേസു അലഗ്ഗചിത്തതായ ചേവ കരണഭൂതായ പസംസിതോതി സമ്ബന്ധോ. **അലഗ്ഗചിത്തതായാ**തി വാ ആധാരേ ഭുമ്മം, ആകാസേ പാണിം ചാലേത്വാ കുലൂപകസ്സ ഭിക്ഖുനോ അലഗ്ഗചിത്തതായ കുലേസു അലഗ്ഗനചിത്തേന ഭവിതും യുത്തതായ ചേവ മഞ്ഞേവ സക്ഖിം കത്വാ പസംസിതോതി അത്ഥോ. യഥാഹ -

"അഥ ഖോ ഭഗവാ ആകാസേ പാണിം ചാലേസി സേയ്യഥാപി ഭിക്ഖവേ, അയം ആകാസേ പാണി ന സജ്ജതി ന ഗയ്ഹതി ന ബജ്ഝതി, ഏവമേവ ഖോ ഭിക്ഖവേ യസ്സ കസ്സചി ഭിക്ഖുനോ കുലാനി ഉപസങ്കമതോ കുലേസു ചിത്തം ന സജ്ജതി ന ഗയ്ഹതി ന ബജ്ഝതി 'ലഭന്തു ലാഭകാമാ, പുഞ്ഞകാമാ കരോന്തു പുഞ്ഞാനീ'തി. യഥാ സകേന ലാഭേന അത്തമനോ ഹോതി സുമനോ, ഏവം പരേസം ലാഭേന അത്തമനോ ഹോതി സുമനോ. ഏവരൂപോ ഖോ ഭിക്ഖവേ ഭിക്ഖു അരഹതി കുലാനി ഉപസങ്കമിതും. കസ്സപസ്സ ഭിക്ഖവേ കുലാനി ഉപസങ്കമതോ കുലേസു ചിത്തം ന സജ്ജതി ന ഗയ്ഹതി ന ബജ്ഝതി 'ലഭന്തു ലാഭകാമാ, പുഞ്ഞകാമാ കരോന്തു പുഞ്ഞാനീ'തി. യഥാ സകേന ലാഭേന അത്തമനോ ഹോതി സുമനോ, ഏവം പരേസം ലാഭേന അത്തമനോ ഹോതി സുമനോ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൪൬).

തത്ഥ **ആകാസേ പാണിം ചാലേസീ**തി നീലേ ഗഗനന്തരേ യമകവിജ്ജുകം സഞ്ചാലയമാനോ വിയ ഹേട്ഠാഭാഗേ , ഉപരിഭാഗേ, ഉഭതോ ച പസ്സേസു പാണിം സഞ്ചാലേസി, ഇദഞ്ച പന തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ അസമ്ഭിന്നപദം നാമ. **അത്തമനോ**തി സകമനോ, ന ദോമനസ്സേന പച്ഛിന്ദിത്വാ ഗഹിതമനോ. **സുമനോ**തി തുട്ഠമനോ, ഇദാനി യോ ഹീനാധിമുത്തികോ മിച്ഛാപടിപന്നോ ഏവം വദേയ്യ "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ 'അലഗ്ഗചിത്തതായ ആകാസേ ചാലിതപാണൂപമാ കുലാനി ഉപസങ്കമഥാ'തി വദന്തോ അട്ഠാനേ ഠപേതി, അസയ്ഹഭാരം ആരോപേതി, യം ന സക്കാ കാതും, തം കാരേഹീ"തി, തസ്സ വാദപഥം പച്ഛിന്ദിത്വാ "സക്കാ ച ഖോ ഏവം കാതും, അത്ഥി ഏവരൂപോ

ഭിക്ഖൂ”തി ആയസ്മന്തം മഹാകസ്സപത്ഥേരമേവ സക്ഖിം കത്വാ ദസ്സേന്തോ **“കസ്സപസ്സ ഭിക്ഖവേ”**തിആദിമാഹ.

അഞ്ഞമ്പി പസംസനമാഹ **“ചന്ദോപമപടിപദായ ചാ”**തി, ചന്ദപടിഭാഗായ പടിപദായ ച കരണഭൂതായ പസംസിതോ, തസ്സം വാ ആധാരഭൂതായ മഞ്ഞേവ സക്ഖിം കത്വാ പസംസിതോതി അത്ഥോ. യഥാഹ -

“ചന്ദൂപമാ ഭിക്ഖവേ കുലാനി ഉപസങ്കമഥ അപകസ്സേവ കായം, അപകസ്സ ചിത്തം നിച്ചനവകാ കുലേസു അപ്പഗബ്ഭാ. സേയ്യഥാപി ഭിക്ഖവേ പുരിസോ ജരുദപാനം വാ ഓലോകേയ്യ പബ്ബതവിസമം വാ നദീവിദുഗ്ഗം വാ അപകസ്സേവ കായം, അപകസ്സ ചിത്തം, ഏവമേവ ഖോ ഭിക്ഖവേ ചന്ദൂപമാ കുലാനി ഉപസങ്കമഥ അപകസ്സേവ കായം, അപകസ്സ ചിത്തം നിച്ചനവകാ കുലേസു അപ്പഗബ്ഭാ. കസ്സപോ ഭിക്ഖവേ ചന്ദൂപമോ കുലാനി ഉപസങ്കമതി അപകസ്സേവ കായം, അപകസ്സ ചിത്തം നിച്ചനവകോ കുലേസു അപ്പഗബ്ഭോ”തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൪൬).

തത്ഥ **ചന്ദൂപമാ**തി ചന്ദസദിസാ ഹുത്വാ. കിം പരിമണ്ഡലതായ സദിസാതി? നോ, അപിച ഖോ യഥാ ചന്ദോ ഗഗനതലം പക്ഖന്ദമാനോ ന കേനചി സദ്ധിം സന്ഥവം വാ സിനേഹം വാ ആലയം വാ നികന്തിം വാ പത്ഥനം വാ പരിയുട്ഠാനം വാ കരോതി, ന ച ന ഹോതി മഹാജനസ്സ പിയോ മനാപോ, തുമ്ഹേപി ഏവം കേനചി സദ്ധിം സന്ഥവാദീനം അകരണേന ബഹുജനസ്സ പിയാ മനാപാ ചന്ദൂപമാ ഹുത്വാ ഖത്തിയകുലാദീനി ചത്താരി കുലാനി ഉപസങ്കമഥാതി അത്ഥോ. അപിച യഥാ ചന്ദോ അന്ധകാരം വിധമതി, ആലോകം ഫരതി, ഏവം കിലേസന്ധകാരവിധമനേന, ഞാണാലോകഫരണേന ച ചന്ദൂപമാ ഹുത്വാതി ഏവമാദീഹിപി നയേഹി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അപകസ്സേവ കായം, അപകസ്സ ചിത്തന്തി തേനേവ സന്ഥവാദീനമകരണേന കായഞ്ച ചിത്തഞ്ച അപകസ്സിത്വാ, അകഡ്ഢിത്വാ അപനേത്വാതി അത്ഥോ. **നിച്ചനവകാ**തി നിച്ചം നവികാവ, ആഗന്തുകസദിസാ ഏവ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. ആഗന്തുകോ ഹി പടിപാടിയാ സമ്പത്തഗേഹം പവിസിത്വാ സചേ നം ഘരസാമികാ ദിസ്വാ “അമ്ഹാകം പുത്തഭാതരോപി വിപ്പവാസഗതാ ഏവം വിചരിംസൂ”തി അനുകമ്പമാനാ നിസീദാപേത്വാ ഭോജേന്തി, ഭുത്തമത്തോയേവ “തുമ്ഹാകം ഭാജനം ഗണ്ഹഥാ”തി ഉട്ഠായ പക്കമതി, ന തേഹി സദ്ധിം സന്ഥവം വാ കരോതി, കിച്ചകരണീയാനി വാ സംവിദഹതി, ഏവം തുമ്ഹേപി പടിപാടിയാ സമ്പത്തഘരം പവിസിത്വാ യം ഇരിയാപഥേസു പസന്നാ മനുസ്സാ ദേന്തി, തം ഗഹേത്വാ പച്ഛിന്നസന്ഥവാ തേസം കിച്ചകരണീയേ അബ്യാവടാ ഹുത്വാ നിക്ഖമഥാതി ദീപേതി. **അപ്പഗബ്ഭാ**തി ന പഗബ്ഭാ, അട്ഠട്ഠാനേന കായപാഗബ്ഭിയേന, ചതുട്ഠാനേന വചീപാഗബ്ഭിയേന, അനേകട്ഠാനേന മനോപാഗബ്ഭിയേന ച വിരഹിതാ കുലാനി ഉപസങ്കമഥാതി അത്ഥോ.

ജരുദപാനന്തി ജിണ്ണകൂപം. **പബ്ബതവിസമ**ന്തി പബ്ബതേ വിസമം പപാതട്ഠാനം. **നദീവിദുഗ്ഗ**ന്തി നദിയാ വിദുഗ്ഗം ഛിന്നതടട്ഠാനം. **ഏവമേവ ഖോ**തി ഏത്ഥ ഇദം ഓപമ്മസംസന്ദനം - ജരുദപാനാദയോ വിയ ഹി ചത്താരി കുലാനി, ഓലോകനപുരിസോ വിയ ഭിക്ഖു, യഥാ പന അനപകട്ഠകായചിത്തോ താനി ഓലോകേന്തോ പുരിസോ തത്ഥ പതതി, ഏവം അരക്ഖിതേഹി കായാദീഹി കുലാനി ഉപസങ്കമന്തോ ഭിക്ഖു കുലേസു ബജ്ഝതി, തതോ നാനപ്പകാരം സീലപാദഭഞ്ജനാദികം അനത്ഥം പാപുണാതി. യഥാ പന അപകട്ഠകായചിത്തോ പുരിസോ തത്ഥ ന പതതി, ഏവം രക്ഖിതേനേവ കായേന, രക്ഖിതായ വാചായ, രക്ഖിതേഹി ചിത്തേഹി, സൂപട്ഠിതായ സതിയാ അപകട്ഠകായചിത്തോ ഹുത്വാ കുലാനി ഉപസങ്കമന്തോ ഭിക്ഖു കുലേസു ന ബജ്ഝതി, അഥസ്സ സീലസദ്ധാസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതാനി പാദഹത്ഥകുച്ഛിസീസാനി ന ഭഞ്ജന്തി, രാഗകണ്ടകാദയോ ന വിജ്ഝന്തി, സുഖിതോ യേനകാമം അഗതപുബ്ബം നിബ്ബാനദിസം ഗച്ഛതി, ഏവരൂപോ അയം മഹാകസ്സപോതി ഹീനാധിമുത്തികസ്സ മിച്ഛാപടിപന്നസ്സ വാദപഥപച്ഛിന്ദനത്ഥം മഹാകസ്സപത്ഥേരം ഏവ സക്ഖിം കത്വാ ദസ്സേന്തോ **“കസ്സപോ ഭിക്ഖവേ”**തിആദിമാഹാതി. ഏവമേത്ഥ അത്ഥമിച്ഛന്തിഅലഗ്ഗചിത്തതാസങ്ഖാതായ ചന്ദോപമപടിപദായ കരണഭൂതായ പസംസിതോ, തസ്സം വാ ആധാരഭൂതായ മഞ്ഞേവ സക്ഖിം കത്വാ പസംസിതോതി, ഏവം സതി ചേവ-സദ്ദോ, ച-സദ്ദോ ച ന പയുജ്ജിതബ്ബോ ഭിന്നം പദാനം തുല്യാധികരണത്താ, അയമേവ അത്ഥോ പാഠോ ച യുത്തതരോ വിയ ദിസ്സതി **പരിനിബ്ബാനസുത്തവണ്ണനായം** “ആകാസേ പാണിം ചാലേത്വാ ചന്ദൂപമം പടിപദം കഥേന്തോ മം കായസക്ഖിം കത്വാ കഥേസീ”തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൧൨) വുത്തത്താതി.

തസ്സ കിമഞ്ഞം ആണണ്യം ഭവിസ്സതി, അഞ്ഞത്ര ധമ്മവിനയസങ്ഗായനാതി അധിപ്പായോ. തത്ഥ **തസ്സാ**തി യം-സദ്ദസ്സ കാരണനിദസ്സനേ “തസ്മാ”തി അജ്ഝാഹരിത്വാ തസ്സ മേതി അത്ഥോ, കിരിയാപരാമസനേ പന തസ്സ അനുഗ്ഗഹണസ്സ, പസംസനസ്സ ചാതി. പോത്ഥകേസുപി കത്ഥചി “തസ്സ മേ”തി പാഠോ ദിസ്സതി, ഏവം സതി കിരിയാപരാമസനേ “തസ്സാ”തി അപരം പദമജ്ഝാഹരിതബ്ബം. നത്ഥി ഇണം യസ്സാതി അണണോ, തസ്സ ഭാവോ **ആണണ്യം.** ധമ്മവിനയസങ്ഗായനം ഠപേത്വാ

അഞ്ഞം കിം നാമ തസ്സ ഇണവിരഹിതത്തം ഭവിസ്സതി, ന ഭവിസ്സതി ഏവാതി അത്ഥോ. **"നനു മം ഭഗവാ"**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം ഉപമാവസേന വിഭാവേതി. **സകകവചഇസ്സരിയാനുപ്പദാനേനാ**തി ഏത്ഥ **കവചോ** നാമ ഉരച്ഛദോ, യേന ഉരോ ഛാദീയതേ, തസ്സ ച ചീവരനിദസ്സനേന ഗഹണം, ഇസ്സരിയസ്സ പന അഭിഞ്ഞാസമാപത്തിനിദസ്സനേനാതി ദട്ഠബ്ബം. **കുലവംസപ്പതിട്ഠാപക**ന്തി കുലവംസസ്സ കുലപവേണിയാ പതിട്ഠാപകം. **"മേ"**തി പദസ്സ നിച്ചസാപേക്ഖത്താ **സദ്ധമ്മവംസപ്പതിട്ഠാപകോ**തി സമാസോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - സത്തുസങ്ഘനിമ്മദ്ദനേന അത്തനോ കുലവംസപ്പതിട്ഠാപനത്ഥം സകകവചഇസ്സരിയാനുപ്പദാനേന കുലവംസപ്പതിട്ഠാപകം പുത്തം രാജാ വിയ ഭഗവാപി മം ദീഘദസ്സീ "സദ്ധമ്മവംസപ്പതിട്ഠാപകോ മേ അയം ഭവിസ്സതീ"തി മന്ത്വാ സാസനപച്ചത്ഥികഗണനിമ്മദ്ദനേന സദ്ധമ്മവംസപ്പതിട്ഠാപനത്ഥം ചീവരദാനസമസമട്ഠപനസങ്ഖാതേന ഇമിനാ അസാധാരണാനുഗ്ഗഹേന അനുഗ്ഗഹേസി നനു, ഇമായ ച ഉളാരായ പസംസായ പസംസി നനൂതി. **ഇതി ചിന്തയന്തോ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**സദ്ദേന "അന്തരധാപേയ്യും, സങ്ഗായേയ്യം, കിമഞ്ഞം ആണണ്യം ഭവിസ്സതീ"തി വചനപുബ്ബങ്ഗമം, "ഠാനം ഖോ പനേതം വിജ്ജതീ"തിആദി വാക്യത്തയം നിദസ്സേതി.

ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം സങ്ഗീതിക്ഖന്ധകപാളിയാ സാധേന്തോ ആഹ **"യഥാഹാ"**തിആദി. തത്ഥ **യഥാഹാ**തി കിം ആഹ, മയാ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകം കിം ആഹാതി വുത്തം ഹോതി. യഥാ വാ യേന പകാരേന മയാ വുത്തം, തഥാ തേന പകാരേന പാളിയമ്പി ആഹാതി അത്ഥോ. യഥാ വാ യം വചനം പാളിയം ആഹ, തഥാ തേന വചനേന മയാ വുത്തവചനം സംസന്ദതി ചേവ സമേതി ച യഥാ തം ഗങ്ഗോദകേന യമുനോദകന്തിപി വത്തബ്ബോ പാളിയാ സാധനത്ഥം ഉദാഹരിതഭാവസ്സ പച്ചക്ഖതോ വിഞ്ഞായമാനത്താ, വിഞ്ഞായമാനത്ഥസ്സ ച സദ്ദസ്സ പയോഗേ കാമാചാരത്താ. അധിപ്പായവിഭാവനത്ഥാ ഹി അത്ഥയോജനാ. യഥാ വാ യേന പകാരേന ധമ്മവിനയസങ്ഗായനത്ഥം ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹം ജനേസി, തഥാ തേന പകാരേന പാളിയമ്പി ആഹാതി അത്ഥോ. ഏവമീദിസേസു.

ഏകമിദാഹന്തി ഏത്ഥ **ഇദ**ന്തി നിപാതമത്തം. **ഏകം സമയ**ന്തി ച ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനം, ഏകസ്മിം സമയേതി അത്ഥോ. **പാവായാ**തി പാവാനഗരതോ, തത്ഥ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ "കുസിനാരം ഗമിസ്സാമീ"തി **അദ്ധാനമഗ്ഗപ്പടിപന്നോ**തി വുത്തം ഹോതി. **അദ്ധാനമഗ്ഗോ**തി ച ദീഘമഗ്ഗോ വുച്ചതി, ദീഘപരിയായോ ഹേത്ഥ അദ്ധാനസദ്ദോ. **മഹതാ**തി ഗുണമഹത്തേനപി സങ്ഖ്യാമഹത്തേനപി മഹതാ. **"പഞ്ചമത്തേഹീ"**തിആദിനാ സങ്ഖ്യാമഹത്തം ദസ്സേതി, മത്തസദ്ദോ ച പമാണവചനോ "ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൩.൧൬) വിയ. "ധമ്മവിനയസങ്ഗായനത്ഥം ഉസ്സാഹം ജനേസീ"തി ഏതസ്സത്ഥസ്സ സാധനത്ഥം ആഹതാ "അഥ ഖോ"തിആദികാ പാളി യഥാവുത്തമത്ഥം ന സാധേതി . ന ഹേത്ഥ ഉസ്സാഹജനനപ്പകാരോ ആഗതോതി ചോദനം പരിഹരിതുമാഹ **"സബ്ബം സുഭദ്ദകണ്ഡം വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബ"**ന്തി. ഏവമ്പേസാ ചോദനാ തദവത്ഥായേവാതി വുത്തം **"തതോ പരം ആഹാ"**തിആദി. അപിച യഥാവുത്തത്ഥസാധികാ പാളി മഹതരാതി ഗന്ഥഗരുതാപരിഹരണത്ഥം മജ്ഝേ പേയ്യാലമുഖേന ആദിഅന്തമേവ പാളിം ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബം സുഭദ്ദകണ്ഡം വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബ"**ന്തി ആഹ. തേന ഹി "അഥ ഖ്വാഹം ആവുസോ മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിസീദി"തി (ചൂളവ॰ ൪൩൭) വുത്തപാളിതോ പട്ഠായ "യം ന ഇച്ഛിസ്സാമ, ന തം കരിസ്സാമാ"തി (ചൂളവ॰ ൪൩൭) വുത്തപാളിപരിയോസാനം സുഭദ്ദകണ്ഡം ദസ്സേതി.

"തതോ പര"ന്തിആദിനാ പന തദവസേസം "ഹന്ദ മയം ആവുസോ"തിആദികം ഉസ്സാഹജനനപ്പകാരദസ്സനപാളിം. തസ്മാ **തതോ പരം ആഹാ**തി ഏത്ഥ സുഭദ്ദകണ്ഡതോ പരം ഉസ്സാഹജനനപ്പകാരദസ്സനവചനമാഹാതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **മഹാഗണ്ഠിപദേപി** ഹി സോയേവത്ഥോ വുത്തോ. ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേനാപി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) തഥേവ അധിപ്പേതോ. ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന പന "തതോ പരന്തി തതോ ഭിക്ഖൂനം ഉസ്സാഹജനനതോ പരതോ"തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) വുത്തം, തദേതം വിചാരേതബ്ബം ഹേട്ഠാ ഉസ്സാഹജനനപ്പകാരസ്സ പാളിയം അവുത്തത്താ. അയമേവ ഹി ഉസ്സാഹജനനപ്പകാരോ യദിദം "ഹന്ദ മയം ആവുസോ ധമ്മഞ്ച വിനയഞ്ച സങ്ഗായേയ്യാമ, പുരേ അധമ്മോ ദിപ്പതീ"തിആദി. യദി പന സുഭദ്ദകണ്ഡമേവ ഉസ്സാഹജനനഹേതുഭൂതസ്സ സുഭദ്ദേന വുത്തവചനസ്സ പകാസനത്താ ഉസ്സാഹജനനന്തി വദേയ്യ, നത്ഥേവേത്ഥ വിചാരേതബ്ബതാതി. **പുരേ അധമ്മോ ദിപ്പതീ**തി ഏത്ഥ **അധമ്മോ** നാമ ദസകുസലകമ്മപഥപടിപക്ഖഭൂതോ അധമ്മോ. ധമ്മവിനയസങ്ഗായനത്ഥം ഉസ്സാഹജനനപ്പസങ്ഗത്താ വാ തദസങ്ഗായനഹേതുകോ ദോസഗണോപി സമ്ഭവതി, "അധമ്മവാദിനോ ബലവന്തോ ഹോന്തി, ധമ്മവാദിനോ ദുബ്ബലാ ഹോന്തീ"തി വുത്തത്താ സീലവിപത്തിആദിഹേതുകോ പാപിച്ഛതാദിദോസഗണോ അധമ്മോതിപി വദന്തി. **പുരേ ദിപ്പതീ**തി അപി നാമ ദിപ്പതി. സംസയത്ഥേ ഹി പുരേ-സദ്ദോ. അഥ വാ യാവ അധമ്മോ ധമ്മം പടിബാഹിതും സമത്ഥോ ഹോതി, തതോ പുരേതരമേവാതി അത്ഥോ. ആസന്നേ ഹി അനധിപ്പേതേ അയം പുരേ-സദ്ദോ. **ദിപ്പതീ**തി ദിപ്പിസ്സതി, പുരേ-സദ്ദയോഗേന ഹി അനാഗതത്ഥേ അയം വത്തമാനപയോഗോ യഥാ "പുരാ വസ്സതി ദേവോ"തി. തഥാ ഹി വുത്തം -

“അനാഗതേ സന്നിച്ഛയേ, തഥാതീതേ ചിരതനേ;
കാലദ്വയേപി കവീഹി, പുരേസദ്ദോ പയുജ്ജതേ”തി. (വജിരം ടീം ബാഹിരനിദാനകഥാവണ്ണനാ);

“പുരേയാവപുരായോഗേ , നിച്ചം വാ കരഹി കദാ;
ലച്ഛായമപി കിം വുത്തേ, വത്തമാനാ ഭവിസ്സതീ”തി ച.

കേചി പനേത്ഥ ഏവം വണ്ണയന്തി - **പുരേ**തി പച്ഛാ അനാഗതേ, യഥാ അദ്ധാനം ഗച്ഛന്തസ്സ ഗന്തബ്ബമഗ്ഗോ “പുരേ”തി വുച്ചതി, തഥാ ഇധാപി മഗ്ഗഗമനനയേന അനാഗതകാലോ “പുരേ”തി വുച്ചതീതി. ഏവം സതി തംകാലാപേക്ഖായ ചേത്ഥ വത്തമാനപയോഗോ സമ്ഭവതി. **ധമ്മോ പടിബാഹിയ്യതീ**തി ഏത്ഥാപി പുരേ-സദ്ദേന യോജേത്വാ വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, തഥാ ധമ്മോപി അധമ്മവിപരീതവസേന, ഇതോ പരമ്പി ഏസേവ നയോ. **അവിനയോ**തി പഹാനവിനയസംവരവിനയാനം പടിപക്ഖഭൂതോ അവിനയോ. **വിനയവാദിനോ ദുബ്ബലാ ഹോന്തീ**തി ഏവം ഇതി-സദ്ദേന പാഠോ, സോ “തതോ പരം ആഹാ”തി ഏത്ഥ ആഹ-സദ്ദേന സമ്ബജ്ഝിതബ്ബോ.

തേന ഹീതി ഉയ്യോജനത്ഥേ നിപാതോ. ഉച്ചിനനേ ഉയ്യോജേന്തോ ഹി മഹാകസ്സപത്ഥേരം ഏവമാഹംസു **“ഭിക്ഖൂ ഉച്ചിനതൂ”**തി, സങ്ഗീതിയാ അനുരൂപേ ഭിക്ഖൂ ഉച്ചിനിത്വാ ഉപധാരേത്വാ ഗണ്ഹാതൂതി അത്ഥോ. **“സകല…പേ॰… പരിഗ്ഗഹേസീ”**തി ഏതേന സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവപരിയന്താനം യഥാവുത്തപുഗ്ഗലാനം സതിപി ആഗമാധിഗമസമ്ഭവേ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി പന തേവിജ്ജാദിഗുണയുത്താനം ആഗമാധിഗമസമ്പത്തിയാ ഉക്കംസഗതത്താ സങ്ഗീതിയാ ബഹൂപകാരതം ദസ്സേതി. സകലം സുത്തഗേയ്യാദികം നവങ്ഗം ഏത്ഥ, ഏതസ്സാതി വാ **സകലനവങ്ഗം,** സത്ഥു ഭഗവതോ സാസനം **സത്ഥുസാസനം** സാസീയതി ഏതേനാതി കത്വാ, തദേവ സത്ഥുസാസനന്തി **സകലനവങ്ഗസത്ഥുസാസനം.** നവ വാ സുത്തഗേയ്യാദീനി അങ്ഗാനി ഏത്ഥ, ഏതസ്സാതി വാ **നവങ്ഗം,** തമേവ സത്ഥുസാസനം, തഞ്ച സകലമേവ, ന ഏകദേസന്തി തഥാ. അത്ഥകാമേന പരിയാപുണിതബ്ബാ സിക്ഖിതബ്ബാ, ദിട്ഠധമ്മികാദിപുരിസത്ഥം വാ നിപ്ഫാദേതും പരിയത്താ സമത്ഥാതി **പരിയത്തി,** തീണി പിടകാനി, സകലനവങ്ഗസത്ഥുസാസനസങ്ഖാതാ പരിയത്തി, തം ധാരേന്തീതി തഥാ, താദിസേതി അത്ഥോ. **പുഥുജ്ജന…പേ॰… സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവഭിക്ഖൂ**തി ഏത്ഥ -

“ദുവേ പുഥുജ്ജനാ വുത്താ, ബുദ്ധേനാദിച്ചബന്ധുനാ;
അന്ധോ പുഥുജ്ജനോ ഏകോ, കല്യാണേകോ പുഥുജ്ജനോ”തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൬൧; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൫൧; ചൂളനി॰ അട്ഠ॰ ൮൮; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൩൦); -

വുത്തേസു കല്യാണപുഥുജ്ജനാവ അധിപ്പേതാ സദ്ദന്തരസന്നിധാനേനപി അത്ഥവിസേസസ്സ വിഞ്ഞാതബ്ബത്താ. സമഥഭാവനാസിനേഹാഭാവേന സുക്ഖാ ലൂഖാ അസിനിദ്ധാ വിപസ്സനാ ഏതേസന്തി **സുക്ഖവിപസ്സകാ,** തേയേവ ഖീണാസവാതി തഥാ. “ഭിക്ഖൂ”തി പന സബ്ബത്ഥ യോജേതബ്ബം. വുത്തഞ്ഹി -

“യഞ്ചത്ഥവതോ സദ്ദേകസേസതോ വാപി സുയ്യതേ;
തം സമ്ബജ്ഝതേ പച്ചേകം, യഥാലാഭം കദാചിപീ”തി.

തിപിടകസബ്ബപരിയത്തിപ്പഭേദധരേതി ഏത്ഥ തിണ്ണം പിടകാനം സമാഹാരോ **തിപിടകം,** തംസങ്ഖാതം നവങ്ഗാദിവസേന അനേകഭേദഭിന്നം സബ്ബം പരിയത്തിപ്പഭേദം ധാരേന്തീതി തഥാ, താദിസേ. അനു അനു തം സമങ്ഗിനം ഭാവേതി വഡ്ഢേതീതി അനുഭാവോ, സോയേവ **ആനുഭാവോ,** പഭാവോ, മഹന്തോ ആനുഭാവോ യേസം തേ **മഹാനുഭാവാ.** “ഏതദഗ്ഗം ഭിക്ഖവേ”തി ഭഗവതാ വുത്തവചനമുപാദായ പവത്തത്താ “ഏതദഗ്ഗ”ന്തി പദം അനുകരണജനാമം നാമ യഥാ “യേവാപനക”ന്തി, തബ്ബസേന വുത്തട്ഠാനന്തരമിധ **ഏതദഗ്ഗം,** തമാരോപിതേതി അത്ഥോ. ഏതദഗ്ഗം ഏസോ ഭിക്ഖു അഗ്ഗോതി വാ ആരോപിതേപി വട്ടതി. തദനാരോപിതാപി അവസേസഗുണസമ്പന്നത്താ ഉച്ചിനിതാ തത്ഥ സന്തീതി ദസ്സേതും **“യേഭുയ്യേനാ”**തി വുത്തം. തിസ്സോ വിജ്ജാ **തേവിജ്ജാ,** താ ആദി യേസം ഛളഭിഞ്ഞാദീനന്തി **തേവിജ്ജാദയോ,** തേ ഭേദാ അനേകപ്പകാരാ യേസന്തി **തേവിജ്ജാദിഭേദാ.** അഥ വാ തിസ്സോ വിജ്ജാ അസ്സ ഖീണാസവസ്സാതി **തേവിജ്ജോ,** സോ ആദി യേസം ഛളഭിഞ്ഞാദീനന്തി **തേവിജ്ജാദയോ,** തേയേവ ഭേദാ യേസന്തി **തേവിജ്ജാദിഭേദാ.** തേവിജ്ജഛളഭിഞ്ഞാദിവസേന അനേകഭേദഭിന്നേ ഖീണാസവഭിക്ഖൂയേവാതി വുത്തം ഹോതി. **യേ സന്ധായ വുത്ത**ന്തി യേ ഭിക്ഖൂ സന്ധായ ഇദം “അഥ ഖോ”തിആദിവചനം സങ്ഗീതിക്ഖന്ധകേ വുത്തം. ഇമിനാ കിഞ്ചാപി പാളിയം അവിസേസതോവ വുത്തം, തഥാപി വിസേസേന യഥാവുത്തഖീണാസവഭിക്ഖൂയേവ സന്ധായ വുത്തന്തി പാളിയാ സംസന്ദനം കരോതി.

നനു ച സകലനവങ്ഗസത്ഥുസാസനപരിയത്തിധരാ ഖീണാസവാ അനേകസതാ, അനേകസഹസ്സാ ച, കസ്മാ ഥേരോ ഏകേനൂനമകാസീതി ചോദനം ഉദ്ധരിത്വാ വിസേസകാരണദസ്സനേന തം പരിഹരിതും **"കിസ്സ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **കിസ്സാ**തി കസ്മാ. പക്ഖന്തരജോതകോ **പന**-സദ്ദോ. **ഓകാസകരണത്ഥ**ന്തി ഓകാസകരണനിമിത്തം ഓകാസകരണഹേതു. **അത്ഥ**-സദ്ദോ ഹി "ഛണത്ഥഞ്ച നഗരതോ നിക്ഖമിത്വാ മിസ്സകപബ്ബതം അഭിരുഹതൂ"തിആദീസു വിയ കാരണവചനോ, "കിസ്സ ഹേതൂ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൨൩൨) വിയ ച ഹേത്വത്ഥേ പച്ചത്തവചനം. തഥാ ഹി വണ്ണയന്തി "ഛണത്ഥന്തി ഛണനിമിത്തം ഛണഹേതൂതി അത്ഥോ"തി. ഏവഞ്ച സതി പുച്ഛാസഭാഗതാവിസ്സജ്ജനായ ഹോതി, ഏസ നയോ ഈദിസേസു.

കസ്മാ പനസ്സ ഓകാസമകാസീതി ആഹ **"തേനാ"**തിആദി. **ഹി**-സദ്ദോ കാരണത്ഥേ. **"സോ ഹായസ്മാ"**തിആദിനാ "സഹാപി വിനാപി ന സക്കാ"തി വുത്തവചനേ പച്ചേകം കാരണം ദസ്സേതി. കേചി പന "തമത്ഥം വിവരതീ"തി വദന്തി, തദയുത്തം "തസ്മാ"തി കാരണവചനദസ്സനതോ. "തസ്മാ"തിആദിനാ ഹി കാരണദസ്സനട്ഠാനേ കാരണജോതകോയേവ ഹി-സദ്ദോ. സഞ്ഞാണമത്തജോതകാ സാഖാഭങ്ഗോപമാ ഹി നിപാതാതി, ഏവമീദിസേസു. സിക്ഖതീതി **സേക്ഖോ,** സിക്ഖനം വാ **സിക്ഖാ,** സായേവ തസ്സ സീലന്തി **സേക്ഖോ.** സോ ഹി അപരിയോസിതസിക്ഖത്താ, തദധിമുത്തത്താ ച ഏകന്തേന സിക്ഖനസീലോ, ന അസേക്ഖോ വിയ പരിനിട്ഠിതസിക്ഖോ തത്ഥ പടിപ്പസ്സദ്ധുസ്സാഹോ, നാപി വിസ്സട്ഠസിക്ഖോ പചുരജനോ വിയ തത്ഥ അനധിമുത്തോ, കിതവസേന വിയ ച തദ്ധിതവസേനിധ തപ്പകതിയത്ഥോ ഗയ്ഹതി യഥാ "കാരുണികോ"തി. അഥ വാ അരിയായ ജാതിയാ തീസുപി സിക്ഖാസു ജാതോ, തത്ഥ വാ ഭവോതി **സേക്ഖോ.** അപിച ഇക്ഖതി ഏതായാതി **ഇക്ഖാ,** മഗ്ഗഫലസമ്മാദിട്ഠി, സഹ ഇക്ഖായാതി **സേക്ഖോ.** ഉപരിമഗ്ഗത്തയകിച്ചസ്സ അപരിയോസിതത്താ സഹ കരണീയേനാതി **സകരണീയോ.** **അസ്സാ**തി അനേന, "അപ്പച്ചക്ഖം നാമാ"തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **അസ്സാ**തി വാ "നത്ഥീ"തി ഏത്ഥ കിരിയാപടിഗ്ഗഹകവചനം. പഗുണപ്പവത്തിഭാവതോ **അപ്പച്ചക്ഖം** നാമ നത്ഥി. വിനയട്ഠകഥായം പന "അസമ്മുഖാ പടിഗ്ഗഹിതം നാമ നത്ഥീ"തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) വുത്തം, തം" ദ്വേ സഹസ്സാനി ഭിക്ഖുതോ"തി വുത്തമ്പി ഭഗവതോ സന്തികേ പടിഗ്ഗഹിതമേവ നാമാതി കത്വാ വുത്തം. തഥാ ഹി സാവകഭാസിതമ്പി സുത്തം "ബുദ്ധഭാസിത"ന്തി വുച്ചതീതി.

"യഥാഹാ"തിആദിനാ ആയസ്മതാ ആനന്ദേന വുത്തഗാഥമേവ സാധകഭാവേന ദസ്സേതി. അയഞ്ഹി ഗാഥാ ഗോപകമോഗ്ഗല്ലാനേന നാമ ബ്രാഹ്മണേന "ബുദ്ധസാസനേ ത്വം ബഹുസ്സുതോതി പാകടോ, കിത്തകാ ധമ്മാ തേ സത്ഥാരാ ഭാസിതാ, തയാ ച ധാരിതാ"തി പുച്ഛിതേന തസ്സ പടിവചനം ദേന്തേന ആയസ്മതാ ആനന്ദേനേവ ഗോപകമോഗ്ഗല്ലാനസുത്തേ, അത്തനോ ഗുണദസ്സനവസേന വാ ഥേരഗാഥായമ്പി ഭാസിതാ. തത്ഥായം സങ്ഖേപത്ഥോ - **ബുദ്ധതോ** സത്ഥു സന്തികാ **ദ്വാസീതി** ധമ്മക്ഖന്ധ**സഹസ്സാനി** അഹം **ഗണ്ഹിം** അധിഗണ്ഹിം, **ദ്വേ** ധമ്മക്ഖന്ധ**സഹസ്സാനി ഭിക്ഖുതോ** ധമ്മസേനാപതിആദീനം ഭിക്ഖൂനം സന്തികാ **ഗണ്ഹിം. യേ** ധമ്മാ **മേ** ജിവ്ഹാഗ്ഗേ, ഹദയേ വാ **പവത്തിനോ** പഗുണാ വാചുഗ്ഗതാ, തേ ധമ്മാ തദുഭയം സമ്പിണ്ഡേത്വാ **ചതുരാസീ**തി ധമ്മക്ഖന്ധ**സഹസ്സാനീ**തി. കേചി പന "യേമേതി ഏത്ഥ 'യേ ഇമേ'തി പദച്ഛേദം കത്വാ യേ ഇമേ ധമ്മാ ബുദ്ധസ്സ, ഭിക്ഖൂനഞ്ച പവത്തിനോ പവത്തിതാ, തേസു ധമ്മേസു ബുദ്ധതോ ദ്വാസീതി സഹസ്സാനി അഹം ഗണ്ഹിം, ദ്വേ സഹസ്സാനി ഭിക്ഖുതോ ഗണ്ഹിം, ഏവം ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനീ"തി സമ്ബന്ധം വദന്തി, അയഞ്ച സമ്ബന്ധോ "ഏത്തകായേവ ധമ്മക്ഖന്ധാ"തി സന്നിട്ഠാനസ്സ അവിഞ്ഞായമാനത്താ കേചിവാദോ നാമ കതോ.

"സഹാപി ന സക്കാ"തി വത്തബ്ബഹേതുതോ "വിനാപി ന സക്കാ"തി വത്തബ്ബഹേതുയേവ ബലവതരോ സങ്ഗീതിയാ ബഹുകാരത്താ. തസ്മാ തത്ഥ ചോദനം ദസ്സേത്വാ പരിഹരിതും **"യദി ഏവ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യദി ഏവ**ന്തി ഏവം വിനാ യദി ന സക്കാ, തഥാ സതീതി അത്ഥോ. **സേക്ഖോപി സമാനോ**തി സേക്ഖപുഗ്ഗലോ സമാനോപി. മാന-സദ്ദോ ഹേത്ഥ ലക്ഖണേ. **ബഹുകാരത്താ**തി ബഹൂപകാരത്താ. ഉപകാരവചനോ ഹി കാര-സദ്ദോ "അപ്പകമ്പി കതം കാരം, പുഞ്ഞം ഹോതി മഹപ്ഫല"ന്തിആദീസു വിയ. **അസ്സാ**തി ഭവേയ്യ. **അഥ**-സദ്ദോ പുച്ഛായം. പഞ്ഹേ "അഥ ത്വം കേന വണ്ണേനാ"തി ഹി പയോഗമുദാഹരന്തി. "ഏവം സന്തേ"തി പന അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. **പരൂപവാദവിവജ്ജനതോ**തി യഥാവുത്തകാരണം അജാനന്താനം പരേസം ആരോപിതഉപവാദതോ വിവജ്ജിതുകാമത്താ. തം വിവരതി **"ഥേരോ ഹീ"**തിആദിനാ. **അതിവിയ വിസ്സത്ഥോ**തി അതിരേകം വിസ്സാസികോ. കേന വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"തഥാ ഹീ"**തിആദി. ദള്ഹീകരണം വാ ഏതം വചനം. "വുത്തഞ്ഹി, തഥാ ഹി ഇച്ചേതേ ദള്ഹീകരണത്ഥേ"തി ഹി വദന്തി സദ്ദവിദൂ. **നന്തി** ആനന്ദത്ഥേരം. "ഓവദതീ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. ആനന്ദത്ഥേരസ്സ യേഭുയ്യേന നവകായ പരിസായ വിബ്ഭമനേ മഹാകസ്സപത്ഥേരോ "ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪) ആഹ. തഥാ ഹി പരിനിബ്ബുതേ ഭഗവതി മഹാകസ്സപത്ഥേരോ ഭഗവതോ പരിനിബ്ബാനേ സന്നിപതിതസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ മജ്ഝേ നിസീദിത്വാ ധമ്മവിനയസങ്ഗായനത്ഥം പഞ്ചസതേ ഭിക്ഖൂ ഉച്ചിനിത്വാ "രാജഗഹേ ആവുസോ വസ്സം വസന്താ ധമ്മവിനയം സങ്ഗായിസ്സാമ, തുമ്ഹേ പുരേ വസ്സൂപനായികായ

അത്തനോ അത്തനോ പലിബോധം പച്ഛിന്ദിത്വാ രാജഗഹേ സന്നിപതഥാ"തി വത്വാ അത്തനാ രാജഗഹം ഗതോ.

ആനന്ദത്ഥേരോപി ഭഗവതോ പത്തചീവരമാദായ മഹാജനം സഞ്ഞാപേന്തോ സാവത്ഥിം ഗന്ത്വാ തതോ നിക്ഖമ്മ രാജഗഹം ഗച്ഛന്തോ ദക്ഖിണാഗിരിസ്മിം ചാരികം ചരി. തസ്മിം സമയേ ആനന്ദത്ഥേരസ്സ തിംസമത്താ സദ്ധിവിഹാരികാ യേഭുയ്യേന കുമാരകാ ഏകവസ്സികദുവസ്സികഭിക്ഖൂ ചേവ അനുപസമ്പന്നാ ച വിബ്ഭമിംസു. കസ്മാ പനേതേ പബ്ബജിതാ, കസ്മാ ച വിബ്ഭമിംസൂതി? തേസം കിര മാതാപിതരോ ചിന്തേസും "ആനന്ദത്ഥേരോ സത്ഥുവിസ്സാസികോ അട്ഠ വരേ യാചിത്വാ ഉപട്ഠഹതി, ഇച്ഛിതിച്ഛിതട്ഠാനം സത്ഥാരം ഗഹേത്വാ ഗന്തും സക്കോതി, അമ്ഹാകം ദാരകേ ഏതസ്സ സന്തികേ പബ്ബജേയ്യാമ, ഏവം സോ സത്ഥാരം ഗഹേത്വാ ആഗമിസ്സതി, തസ്മിം ആഗതേ മയം മഹാസക്കാരം കാതും ലഭിസ്സാമാ"തി. ഇമിനാ താവ കാരണേന നേസം ഞാതകാ തേ പബ്ബാജേസും, സത്ഥരി പന പരിനിബ്ബുതേ തേസം സാ പത്ഥനാ ഉപച്ഛിന്നാ, അഥ നേ ഏകദിവസേനേവ ഉപ്പബ്ബാജേസും. അഥ ആനന്ദത്ഥേരം ദക്ഖിണാഗിരിസ്മിം ചാരികം ചരിത്വാ രാജഗഹമാഗതം ദിസ്വാ മഹാകസ്സപത്ഥേരോ ഏവമാഹാതി. വുത്തഞ്ഹേതം **കസ്സപസംയുത്തേ -**

"അഥ കിഞ്ചരഹി ത്വം ആവുസോ ആനന്ദ ഇമേഹി നവേഹി ഭിക്ഖൂഹി ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരേഹി ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞൂഹി ജാഗരിയം അനനുയുത്തേഹി സദ്ധിം ചാരികം ചരസി, സസ്സഘാതം മഞ്ഞേ ചരസി, കുലൂപഘാതം മഞ്ഞേ ചരസി, ഓലുജ്ജതി ഖോ തേ ആവുസോ ആനന്ദ പരിസാ, പലുജ്ജന്തി ഖോ തേ ആവുസോ നവപ്പായാ, ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീതി.

അപി മേ ഭന്തേ കസ്സപ സിരസ്മിം പലിതാനി ജാതാനി, അഥ ച പന മയം അജ്ജാപി ആയസ്മതോ മഹാകസ്സപസ്സ കുമാരകവാദാ ന മുച്ചാമാതി. തഥാ ഹി പന ത്വം ആവുസോ ആനന്ദ ഇമേഹി നവേഹി ഭിക്ഖൂഹി ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരേഹി ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞൂഹി ജാഗരിയം അനനുയുത്തേഹി സദ്ധിം ചാരികം ചരസി, സസ്സഘാതം മഞ്ഞേ ചരസി, കുലൂപഘാതം മഞ്ഞേ ചരസി, ഓലുജ്ജതി ഖോ തേ ആവുസോ ആനന്ദ പരിസാ, പലുജ്ജന്തി ഖോ തേ ആവുസോ നവപ്പായാ, ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪).

തത്ഥ **സസ്സഘാതം മഞ്ഞേ ചരസീ**തി സസ്സം ഘാതേന്തോ വിയ ആഹിണ്ഡസി. **കുലൂപഘാതം മഞ്ഞേ ചരസീ**തി കുലാനി ഉപഘാതേന്തോ വിയ ആഹിണ്ഡസി. **ഓലുജ്ജതീ**തി പലുജ്ജതി ഭിജ്ജതി. **പലുജ്ജന്തി ഖോ തേ ആവുസോ നവപ്പായാ**തി ആവുസോ ആനന്ദ ഏതേ തുയ്ഹം പായേന യേഭുയ്യേന നവകാ ഏകവസ്സികദുവസ്സികദഹരാ ചേവ സാമണേരാ ച പലുജ്ജന്തി. **ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീ**തി അയം കുമാരകോ അത്തനോ പമാണം ന വത ജാനാതീതി ഥേരം തജ്ജേന്തോ ആഹ. **കുമാരകവാദാ ന മുച്ചാമാ**തി കുമാരകവാദതോ ന മുച്ചാമ. **തഥാ ഹി പന ത്വ**ന്തി ഇദമസ്സ ഏവം വത്തബ്ബതായ കാരണദസ്സനത്ഥം വുത്തം. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - യസ്മാ ത്വം ഇമേഹി നവേഹി ഇന്ദ്രിയസംവരവിരഹിതേഹി ഭോജനേ അമത്തഞ്ഞൂഹി സദ്ധിം വിചരസി, തസ്മാ കുമാരകേഹി സദ്ധിം വിചരന്തോ "കുമാരകോ"തി വത്തബ്ബതം അരഹസീതി.

ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീതി ഏത്ഥ വാ-സദ്ദോ പദപൂരണേ. വാ-സദ്ദോ ഹി ഉപമാനസമുച്ചയസംസയവിസ്സഗ്ഗവികപ്പപദപൂരണാദീസു ബഹൂസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "പണ്ഡിതോ വാപി തേന സോ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൬൩) ഉപമാനേ ദിസ്സതി, സദിസഭാവേതി അത്ഥോ. "തം വാപി ധീരാ മുനി വേദയന്തീ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൨൧൫) സമുച്ചയേ. "കേ വാ ഇമേ കസ്സ വാ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൯൬) സംസയേ. "അയം വാ ഇമേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം സബ്ബബാലോ സബ്ബമൂള്ഹോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൮൧) വവസ്സഗ്ഗേ. "യേ ഹി കേചി ഭിക്ഖവേ സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ"തിആദീസുപി (മ॰ നി॰ ൧.൧൭൦; സം॰ നി॰ ൨.൧൫) വികപ്പേ. "ന വാഹം പണ്ണം ഭുഞ്ജാമി, ന ഹേതം മയ്ഹ ഭോജന"ന്തിആദീസു പദപൂരണേ. ഇധാപി പദപൂരണേ ദട്ഠബ്ബോ. തേനേവ ച ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന വാ-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരം കരോന്തേന വുത്തം "ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീ"തിആദീസു പദപൂരണേ"തി. **സംയുത്തട്ഠകഥായമ്പി** ഇദമേവ വുത്തം "ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീതി അയം കുമാരകോ അത്തനോ പമാണം ന വത ജാനാസീതി ഥേരം തജ്ജേന്തോ ആഹാ"തി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൫൪). ഏത്ഥാപി "വതാ"തി വചനസിലിട്ഠതായ വുത്തം. **"ന വായ"**ന്തി ഏതസ്സ വാ "ന വേ അയ"ന്തി പദച്ഛേദം കത്വാ വേ-സദ്ദസ്സത്ഥം ദസ്സേന്തേന "വതാ"തി വുത്തം. തഥാ ഹി വേ-സദ്ദസ്സ ഏകംസത്ഥഭാവേ തദേവ പാളിം പയോഗം കത്വാ ഉദാഹരന്തി നേരുത്തികാ. വജിരബുദ്ധിത്ഥേരോ പന ഏവം വദതി **"ന വായ**ന്തി ഏത്ഥ ച **വാ**തി വിഭാസാ, അഞ്ഞാസിപി ന അഞ്ഞാസിപീ"തി, (വജിര॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) തം തസ്സ മതിമത്തം സംയുത്തട്ഠകഥായ തഥാ അവുത്തത്താ. ഇദമേകം പരൂപവാദസമ്ഭവകാരണം "തത്ഥ കേചീ"തിആദിനാ സമ്ബജ്ഝിതബ്ബം.

അഞ്ഞമ്പി കാരണമാഹ **"സക്യകുലപ്പസുതോ ചായസ്മാ"**തി. സാകിയകുലേ ജാതോ, സാകിയകുലഭാവേന വാ പാകടോ ച ആയസ്മാ ആനന്ദോ. തത്ഥ...പേ॰... ഉപവദേയ്യുന്തി സമ്ബന്ധോ.

അഞ്ഞമ്പി കാരണം വദതി **"തഥാഗതസ്സ ഭാതാ ചൂളപിതുപുത്തോ"**തി. ഭാതാതി ചേത്ഥ കനിട്ഠഭാതാ ചൂളപിതുപുത്തഭാവേന, ന പന വയസാ സഹജാതഭാവതോ.

> "സുദ്ധോദനോ ധോതോദനോ, സക്കസുക്കാമിതോദനാ;
> അമിതാ പാലിതാ ചാതി, ഇമേ പഞ്ച ഇമാ ദുവേ"തി.

വുത്തേസു ഹി സബ്ബകനിട്ഠസ്സ അമിതോദനസക്കസ്സ പുത്തോ ആയസ്മാ ആനന്ദോ. വുത്തഞ്ഹി **മനോരഥപൂരണിയം -**

"കപ്പസതസഹസ്സം പന ദാനം ദദമാനോ അമ്ഹാകം ബോധിസത്തേന സദ്ധിം തുസിതപുരേ നിബ്ബത്തിത്വാ തതോ ചുതോ അമിതോദനസക്കസ്സ ഗേഹേ നിബ്ബത്തി, അഥസ്സ സബ്ബേ ഞാതകേ ആനന്ദിതേ പമോദിതേ കരോന്തോ ജാതോതി 'ആനന്ദോ'ത്വേവ നാമമകംസൂ"തി.

തഥായേവ വുത്തം **പപഞ്ചസൂദനിയമ്പി -**

"അഞ്ഞേ പന വദന്തി - നായസ്മാ ആനന്ദോ ഭഗവതാ സഹജാതോ, വയസാ ച ചൂളപിതുപുത്തതായ ച ഭഗവതോ കനിട്ഠഭാതായേവ. തഥാ ഹി **മനോരഥപൂരണിയം** ഏകനിപാതവണ്ണനായം സഹജാതഗണനേ സോ ന വുതോ"തി.

യം വുച്ചതി, തം ഗഹേതബ്ബം. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം വിസ്സത്ഥാദിഭാവേ സതി. അതിവിസ്സത്ഥസക്യകുലപ്പസുതതഥാഗതഭാതുഭാവതോതി വുത്തം ഹോതി. ഭാവേനഭാവലക്ഖണേ ഹി കത്ഥചി ഹേത്വത്ഥോ സമ്പജ്ജതി. തഥാ ഹി ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന **നേത്തിട്ഠകഥായം** "ഗുന്നഞ്ചേ തരമാനാന"ന്തി ഗാഥാവണ്ണനായം വുത്തം -

"സബ്ബാ താ ജിമ്ഹം ഗച്ഛന്തീതി സബ്ബാ താ ഗാവിയോ കുടിലമേവ ഗച്ഛന്തി, കസ്മാ? നേത്തേ ജിമ്ഹഗതേ സതി നേത്തേ കുടിലം ഗതേ സതി, നേത്തസ്സ കുടിലം ഗതത്താതി അത്ഥോ"തി.

ഉദാനട്ഠകഥായമ്പി "ഇതി ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ"തി സുത്തപദവണ്ണനായം "ഹേതുഅത്ഥതാ ഭുമ്മവചനസ്സ കാരണസ്സ ഭാവേന തദവിനാഭാവീ ഫലസ്സ ഭാവോ ലക്ഖീയതീതി വേദിതബ്ബാ"തി (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧). **തത്ഥാ**തി വാ നിമിത്തഭൂതേ വിസ്സത്ഥാദിമ്ഹീതി അത്ഥോ, തസ്മിം ഉച്ഛിനനേതിപി വദന്തി. **ഛന്ദാഗമനം വിയാ**തി ഏത്ഥ ഛന്ദാ ആഗമനം വിയാതി പദച്ഛേദോ. **ഛന്ദാ**തി ച ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനം, ഛന്ദേന ആഗമനം പവത്തനം വിയാതി അത്ഥോ, ഛന്ദേന അകത്തബ്ബകരണമിവാതി വുത്തം ഹോതി, ഛന്ദം വാ ആഗച്ഛതി സമ്പയോഗവസേനാതി **ഛന്ദാഗമനം,** തഥാ പവത്തോ അപായഗമനീയോ അകുസലചിത്തുപ്പാദോ. അഥ വാ അനനുരൂപം ഗമനം അഗമനം. ഛന്ദേന അഗമനം **ഛന്ദാഗമനം,** ഛന്ദേന സിനേഹേന അനനുരൂപം ഗമനം പവത്തനം വിയ അകത്തബ്ബകരണം വിയാതി വുത്തം ഹോതി. അസേക്ഖഭൂതാ പടിസമ്ഭിദാ, തംപത്താതി തഥാ, അസേക്ഖാ ച തേ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്താ ചാതി വാ തഥാ, താദിസേ. **സേക്ഖപടിസമ്ഭിദാപ്പത്ത**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസ നയോ. **പരിവജ്ജേന്തോ**തി ഹേത്വത്ഥേ അന്തസദ്ദോ, പരിവജ്ജനഹേതൂതി അത്ഥോ. **അനുമതിയാ**തി അനുഞ്ഞായ, യാചനായാതി വുത്തം ഹോതി.

"കിഞ്ചാപി സേക്ഖോ"തി ഇദം അസേക്ഖാനംയേവ ഉച്ചിനിതത്താ വുത്തം, ന സേക്ഖാനം അഗതിഗമനസമ്ഭവേന. പഠമമഗ്ഗേനേവ ഹി ചത്താരി അഗതിഗമനാനി പഹീയന്തി, തസ്മാ കിഞ്ചാപി സേക്ഖോ, തഥാപി ഥേരോ ആയസ്മന്തം ആനന്ദം ഉച്ചിനതൂതി സമ്ബന്ധോ. ന പന കിഞ്ചാപി സേക്ഖോ, തഥാപി അഭബ്ബോ അഗതിം ഗന്തുന്തി. **"അഭബ്ബോ"**തിആദിനാ പന ധമ്മസങ്ഗീതിയാ തസ്സ അരഹഭാവം ദസ്സേന്തോ വിജ്ജമാനഗുണേ കഥേതി, തേന സങ്ഗീതിയാ ധമ്മവിനയവിനിച്ഛയേ സമ്പത്തേ ഛന്ദാദിവസേന അഞ്ഞഥാ അകഥേത്വാ യഥാഭൂതമേവ കഥേസ്സതീതി ദസ്സേതി. ന ഗന്തബ്ബാ, അനനുരൂപാ വാ ഗതീതി **അഗതി,** തം. **പരിയത്തോ**തി അധിഗതോ ഉഗ്ഗഹിതോ.

"ഏവ"ന്തിആദിനാ സന്നിട്ഠാനഗണനം ദസ്സേതി. **ഉച്ചിനിതേനാ**തി ഉച്ചിനിത്വാ ഗഹിതേന. അപിച **ഏവം...പേ॰... ഉച്ചിനീ**തി നിഗമനം, **"തേനായസ്മതാ"**തിആദി പന സന്നിട്ഠാനഗണനദസ്സനന്തിപി വദന്തി.

ഏവം സങ്ഗായകവിചിനനപ്പകാരം ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞമ്പി സങ്ഗായനത്ഥം ദേസവിചിനനാദിപ്പകാരം ദസ്സേന്തോ **"അഥ ഖോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏതദഹോസീ**തി ഏതം പരിവിതക്കനം അഹോസി. നു-സദ്ദേന ഹി പരിവിതക്കനം ദസ്സേതി. **രാജഗഹ**ന്തി "രാജഗഹസാമന്തം ഗഹേത്വാ വുത്ത"ന്തി **ഗണ്ഠിപദേസു** വദന്തി. ഗാവോ ചരന്തി ഏത്ഥാതി **ഗോചരോ,** ഗുന്നം ചരണട്ഠാനം, സോ വിയാതി **ഗോചരോ,** ഭിക്ഖൂനം ചരണട്ഠാനം, മഹന്തോ സോ അസ്സ, ഏത്ഥാതി വാ **മഹാഗോചരം.** അട്ഠാരസന്നം മഹാവിഹാരാനമ്പി അത്ഥിതായ **പഹൂതസേനാസനം.**

ഥാവരകമ്മന്തി ചിരട്ഠായികമ്മം. **വിസഭാഗപുഗ്ഗലോ** സുഭദ്ദസദിസോ. **ഉക്കോടേയ്യാ**തി നിവാരേയ്യ. **ഇതി**-സദ്ദോ ഇദമത്ഥേ, ഇമിനാ മനസികാരേന ഹേതുഭൂതേന ഏതദഹോസീതി അത്ഥോ. ഗരുഭാവജനനത്ഥം ഞത്തിദുതിയേന കമ്മേന സങ്ഘം സാവേസി, ന അപലോകനഞത്തികമ്മമത്തേനാതി അധിപ്പായോ.

കദാ പനായം കതാതി ആഹ **"അയം പനാ"**തിആദി. ഏവം കതഭാവോ ച ഇമായ ഗണനായ വിഞ്ഞായതീതി ദസ്സേതി **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദിനാ. **അഥാ**തി അനന്തരത്ഥേ നിപാതോ, പരിനിബ്ബാനന്തരമേവാതി അത്ഥോ. **സത്താഹ**ന്തി ഹി പരിനിബ്ബാനദിവസമ്പി സങ്ഗണ്ഹിത്വാ വുത്തം. **അസ്സാ**തി ഭഗവതോ, "സരീര"ന്തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. സംവേഗവത്ഥും കിത്തേത്വാ കിത്തേത്വാ അനിച്ചതാപടിസഞ്ഞുത്താനി ഗീതാനി ഗായിത്വാ പൂജാവസേന കീളനതോ സുന്ദരം കീളനദിവസാ **സാധുകീളനദിവസാ നാമ,** സപരഹിതസാധനട്ഠേന വാ സാധൂതി വുത്താനം സപ്പുരിസാനം സംവേഗവത്ഥും കിത്തേത്വാ കിത്തേത്വാ കീളനദിവസാതിപി യുജ്ജതി. ഇമസ്മിഞ്ച പുരിമസത്താഹേ ഏകദേസേനേവ സാധുകീളനമകംസു. വിസേസതോ പന ധാതുപൂജാദിവസേസുയേവ. തഥാ ഹി വുത്തം **മഹാപരിനിബ്ബാനസുത്തട്ഠകഥായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൩൫) -

"ഇതോ പുരിമേസു ഹി ദ്വീസു സത്താഹേസു തേ ഭിക്ഖൂ സങ്ഘസ്സ ഠാനനിസജ്ജോകാസം കരോന്താ ഖാദനീയം ഭോജനീയം സംവിദഹന്താ സാധുകീളികായ ഓകാസം ന ലഭിംസു, തതോ നേസം അഹോസി 'ഇമം സത്താഹം സാധുകീളിതം കീളിസ്സാമ, ഠാനം ഖോ പനേതം വിജ്ജതി, യം അമ്ഹാകം പമത്തഭാവം ഞത്വാ കോചിദേവ ആഗന്ത്വാ ധാതുയോ ഗണ്ഹേയ്യ, തസ്മാ ആരക്ഖം ഠപേത്വാ കീളിസ്സാമാ'തി, തേന തേ ഏവമകംസൂ"തി.

തഥാപി തേ ധാതുപൂജായപി കതത്താ ധാതുപൂജാദിവസാ നാമ. ഇമേയേവ വിസേസേന ഭഗവതി കത്തബ്ബസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവതോ ഏകദേസേന കതമ്പി സാധുകീളനം ഉപാദായ "സാധുകീളനദിവസാ"തി പാകടാ ജാതാതി ആഹ **"ഏവം സത്താഹം സാധുകീളനദിവസാ നാമ അഹേസു"**ന്തി.

ചിതകായാതി വീസസതരതനുച്ചായ ചന്ദനദാരുചിതകായ, പധാനകിച്ചവസേനേവ ച സത്താഹം ചിതകായം അഗ്ഗിനാ ഝായീതി വുത്തം. ന ഹി അച്ചന്തസംയോഗവസേന നിരന്തരം സത്താഹമേവ അഗ്ഗിനാ ഝായി തത്ഥ പച്ഛിമദിവസേയേവ ഝായിതത്താ, തസ്മാ സത്താഹസ്മിന്തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പുരിമപച്ഛിമാനഞ്ഹി ദ്വിന്നം സത്താഹാനമന്തരേ സത്താഹേ യത്ഥ കത്ഥചിപി ദിവസേ ഝായമാനേ സതി "സത്താഹേ ഝായീ"തി വത്തും യുജ്ജതി. യഥാഹ -

"തേന ഖോ പന സമയേന ചത്താരോ മല്ലപാമോക്ഖാ സീസം ന്ഹാതാ അഹതാനി വത്ഥാനി നിവത്ഥാ 'മയം ഭഗവതോ ചിതകം ആളിമ്പേസ്സാമാ'തി ന സക്കോന്തി ആളിമ്പേതു"ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൩൩).

സത്തിപഞ്ജരം കത്വാതി സത്തിഖഗ്ഗാദിഹത്ഥേഹി പുരിസേഹി മല്ലരാജൂനം ഭഗവതോ ധാതുആരക്ഖകരണം ഉപലക്ഖണവസേനാഹ. സത്തിഹത്ഥാ പുരിസാ ഹി സത്തിയോ യഥാ "കുന്താ പചരന്തീ"തി, താഹി സമന്തതോ രക്ഖാപനവസേന പഞ്ജരപടിഭാഗത്താ സത്തിപഞ്ജരം. **സന്ധാഗാരം** നാമ രാജൂനം ഏകാ മഹാസാലാ. ഉയ്യോഗകാലാദീസു ഹി രാജാനോ തത്ഥ ഠത്വാ "ഏത്തകാ പുരതോ ഗച്ഛന്തു, ഏത്തകാ പച്ഛതോ, ഏത്തകാ ഉഭോഹി പസ്സേഹി, ഏത്തകാ ഹത്ഥീസു അഭിരുഹന്തു, ഏത്തകാ അസ്സേസു, ഏത്തകാ രഥേസൂ"തി ഏവം സന്ധിം കരോന്തി മരിയാദം ബന്ധന്തി, തസ്മാ തം ഠാനം **"സന്ധാഗാര"**ന്തി വുച്ചതി. അപിച ഉയ്യോഗട്ഠാനതോ ആഗന്ത്വാപി യാവ ഗേഹേസു അല്ലഗോമയപരിഭണ്ഡാദീനി കരോന്തി, താവ ദ്വേ തീണി ദിവസാനി രാജാനോ തത്ഥ സന്ഥമ്ഭന്തി വിസ്സമന്തി പരിസ്സയം വിനോദേന്തീതിപി **സന്ധാഗാരം,** രാജൂനം വാ സഹ അത്ഥാനുസാസനം അഗാരന്തിപി **സന്ധാഗാരം** ഹ-കാരസ്സ ധ-കാരം, അനുസരാഗമഞ്ച കത്വാ, യസ്മാ വാ രാജാനോ തത്ഥ സന്നിപതിത്വാ "ഇമസ്മിം കാലേ കസിതും വട്ടതി, ഇമസ്മിം കാലേ വപിതു"ന്തി ഏവമാദിനാ നയേന ഘരാവാസകിച്ചാനി സമ്മന്തയന്തി, തസ്മാ ഛിന്നവിച്ഛിന്നം ഘരാവാസം തത്ഥ സന്ധാരേന്തീതിപി **സന്ധാഗാരം.** വിസാഖപുണ്ണമിതോ പട്ഠായ യാവ വിസാഖമാസസ്സ അമാവാസീ, താവ സോളസ ദിവസാ സീഹളവോഹാരവസേന ഗഹിതത്താ, ജേട്ഠമൂലമാസസ്സ സുക്കപക്ഖേ ച പഞ്ച ദിവസാതി ആഹ **"ഇതി ഏകവീസതി ദിവസാ ഗതാ"**തി. തത്ഥ ചരിമദിവസേയേവ ധാതുയോ ഭാജയിംസു, തസ്മിംയേവ ച ദിവസേ അയം കമ്മവാചാ കതാ. തേന വുത്തം **"ജേട്ഠമൂലസുക്കപക്ഖപഞ്ചമിയ"**ന്തിആദി. തത്ഥ ജേട്ഠനക്ഖത്തം വാ മൂലനക്ഖത്തം വാ തസ്സ മാസസ്സ പുണ്ണമിയം ചന്ദേന യുത്തം, തസ്മാ സോ മാസോ "ജേട്ഠമൂലമാസോ"തി വുച്ചതി. **അനാചാര**ന്തി ഹേട്ഠാ വുത്തം അനാചാരം.

യദി ഏവം കസ്മാ **വിനയട്ഠകഥായം,** (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) **മങ്ഗലസുത്തട്ഠകഥായഞ്ച** (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ മങ്ഗലസുത്തവണ്ണനാ) "സത്തസു സാധുകീളനദിവസേസു, സത്തസു ച ധാതുപൂജാദിവസേസു വീതിവത്തേസൂ"തി വുത്തന്തി? സത്തസു ധാതുപൂജാദിവസേസു ഗഹിതേസു തദവിനാഭാവതോ മജ്ഝേ ചിതകായ ഝായനസത്താഹമ്പി ഗഹിതമേവാതി കത്വാ വിസും ന വുത്തം വിയ ദിസ്സതി. യദി ഏവം കസ്മാ "അഡ്ഢമാസോ അതിക്കന്തോ, ദിയഡ്ഢമാസോ സേസോ"തി ച വുത്തന്തി? നായം ദോസോ. അപ്പകഞ്ഹി ഊനമധികം വാ ഗണനൂപഗം ന ഹോതി, തസ്മാ അപ്പകേന അധികോപി സമുദായോ അനധികോ വിയ ഹോതീതി കത്വാ അഡ്ഢമാസതോ അധികേപി പഞ്ചദിവസേ "അഡ്ഢമാസോ അതിക്കന്തോ"തി വുത്തം ദ്വാസീതിഖന്ധകവത്താനം കത്ഥചി "അസീതി ഖന്ധകവത്താനീ"തി വചനം വിയ, തഥാ അപ്പകേന ഊനോപി സമുദായോ അനൂനോ വിയ ഹോതീതി കത്വാ ദിയഡ്ഢമാസതോ ഊനേപി പഞ്ചദിവസേ "ദിയഡ്ഢമാസോ സേസോ"തി വുത്തം **സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗട്ഠകഥായം** (വിഭ॰ ൩൫൬) ഛമാസതോ ഊനേപി അഡ്ഢമാസേ "ഛമാസം സജ്ഝായോ കാതബ്ബോ"തി വചനം വിയ, അഞ്ഞഥാ അട്ഠകഥാനം അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധോ സിയാ. അപിച ദീഘഭാണകാനം മതേന തിണ്ണം സത്താഹാനം വസേന "ഏകവീസതി ദിവസാ ഗതാ"തി ഇധ വുത്തം. വിനയസുത്തനിപാതഖുദ്ദകപാഠട്ഠകഥാസു പന ഖുദ്ദകഭാണകാനം മതേന ഏകമേവ ഝായനദിവസം കത്വാ തദവസേസാനം ദ്വിന്നം സത്താഹാനം വസേന "അഡ്ഢമാസോ അതിക്കന്തോ, ദിയഡ്ഢമാസോ സേസോ"തി ച വുത്തം. പഠമബുദ്ധവചനാദീസു വിയ തം തം ഭാണകാനം മതേന അട്ഠകഥാസുപി വചനഭേദോ ഹോതീതി ഗഹേതബ്ബം. ഏവമ്പേത്ഥ വദന്തി - പരിനിബ്ബാനദിവസതോ പട്ഠായ ആദിമ്ഹി ചത്താരോ സാധുകീളനദിവസായേവ, തതോ പരം തയോ സാധുകീളനദിവസാ ചേവ ചിതകഝായനദിവസാ ച, തതോ പരം ഏകോ ചിതകഝായനദിവസോയേവ, തതോ പരം തയോ ചിതകഝായനദിവസാ ചേവ ധാതുപൂജാദിവസാ ച, തതോ പരം ചത്താരോ ധാതുപൂജാദിവസായേവ, ഇതി തം തം കിച്ചാനുരൂപഗണനവസേന തീണി സത്താഹാനി പരിപൂരേന്തി, അഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന അഡ്ഢമാസോവ ഹോതി. "ഏകവീസതി ദിവസാ ഗതാ"തി ഇധ വുത്തവചനഞ്ച തം തം കിച്ചാനുരൂപഗണനേനേവ. ഏവഞ്ഹി ചതൂസുപി അട്ഠകഥാസു വുത്തവചനം സമേതീതി വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബം. **വജിരബുദ്ധിത്ഥേരേന** പന വുത്തം "അഡ്ഢമാസോ അതിക്കന്തോതി ഏത്ഥ ഏകോ ദിവസോ നട്ഠോ, സോ പാടിപദദിവസോ, കോലാഹലദിവസോ നാമ സോ, തസ്മാ ഇധ ന ഗഹിതോ"തി, (വജിര॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) തം ന സുന്ദരം **പരിനിബ്ബാനസുത്തന്തപാളിയം** (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൨൭) പാടിപദദിവസതോയേവ പട്ഠായ സത്താഹസ്സ വുത്തത്താ, അട്ഠകഥായഞ്ച പരിനിബ്ബാനദിവസേന സദ്ധിം തിണ്ണം സത്താഹാനം ഗണിതത്താ. തഥാ ഹി പരിനിബ്ബാനദിവസേന സദ്ധിം തിണ്ണം സത്താഹാനം ഗണനേനേവ ജേട്ഠമൂലസുക്കപക്ഖപഞ്ചമീ ഏകവീസതിമോ ദിവസോ ഹോതി.

ചത്താലീസ ദിവസാതി ജേട്ഠമൂലസുക്കപക്ഖഛട്ഠദിവസതോ യാവ ആസള്ഹീ പുണ്ണമീ, താവ ഗണേത്വാ വുത്തം. **ഏത്ഥന്തരേ**തി ചത്താലീസദിവസബ്ഭന്തരേ. രോഗോ ഏവ **രോഗപലിബോധോ.** ആചരിയുപജ്ഝായേസു കത്തബ്ബകിച്ചമേവ **ആചരിയുപജ്ഝായപലിബോധോ** , തഥാ **മാതാപിതുപലിബോധോ.** യഥാധിപ്പേതം അത്ഥം, കമ്മം വാ പരിബുന്ധേതി ഉപരോധേതി പവത്തിതും ന ദേതീതി **പലിബോധോ** ര-കാരസ്സ ല-കാരം കത്വാ. **തം പലിബോധം ഛിന്ദിത്വാ തം കരണീയം കരോതൂ**തി സങ്ഗാഹകേന ഛിന്ദിതബ്ബം തം സബ്ബം പലിബോധം ഛിന്ദിത്വാ ധമ്മവിനയസങ്ഗായനസങ്ഖാതം തദേവ കരണീയം കരോതു.

അഞ്ഞേപി മഹാഥേരാതി അനുരുദ്ധത്ഥേരാദയോ. **സോകസല്ലസമപ്പിത**ന്തി സോകസങ്ഖാതേന സല്ലേന അനുപവിട്ഠം പടിവിദ്ധം. അസമുച്ഛിന്നഅവിജ്ജാതണ്ഹാനുസയത്താ അവിജ്ജാതണ്ഹാഭിസങ്ഖാതേന കമ്മുനാ ഭവയോനിഗതിട്ഠിതിസത്താവാസേസു ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതം അത്തഭാവം ജനേതി അഭിനിബ്ബത്തേതീതി **ജനോ.** കിലേസേ ജനേതി, അജനി, ജനിസ്സതീതി വാ **ജനോ,** മഹന്തോ ജനോ തഥാ, തം. **ആഗതാഗത**ന്തി ആഗതമാഗതം യഥാ "ഏകേകോ"തി. ഏത്ഥ സിയാ - "ഥേരോ അത്തനോ പഞ്ചസതായ പരിസായ പരിവുത്തോ രാജഗഹം ഗതോ, അഞ്ഞേപി മഹാഥേരാ അത്തനോ അത്തനോ പരിവാരേ ഗഹേത്വാ സോകസല്ലസമപ്പിതം മഹാജനം അസ്സാസേതുകാമാ തം തം ദിസം പക്കന്താ"തി ഇധ വുത്തവചനം സമന്തപാസാദികായ "മഹാകസ്സപത്ഥേരോ 'രാജഗഹം ആവുസോ ഗച്ഛാമാ'തി ഉപഡ്ഢം ഭിക്ഖുസങ്ഘം ഗഹേത്വാ ഏകം മഗ്ഗം ഗതോ, അനുരുദ്ധത്ഥേരോപി ഉപഡ്ഢം ഗഹേത്വാ ഏകം മഗ്ഗം ഗതോ"തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) വുത്തവചനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞം വിരുദ്ധം ഹോതി. ഇധ ഹി മഹാകസ്സപത്ഥേരാദയോ അത്തനോ അത്തനോ പരിവാരഭിക്ഖൂഹിയേവ സദ്ധിം തം തം ദിസം ഗതാതി അത്ഥോ ആപജ്ജതി, തത്ഥ പന മഹാകസ്സപത്ഥേരഅനുരുദ്ധത്ഥേരായേവ പച്ചേകമുപഡ്ഢസങ്ഘേന സദ്ധിം ഏകേകം മഗ്ഗം ഗതാതി? വുച്ചതേ - തദുഭയമ്പി ഹി വചനം ന വിരുജ്ഝതി അത്ഥതോ സംസന്ദനത്താ. ഇധ ഹി നിരവസേസേന ഥേരാനം പച്ചേകഗമനവചനമേവ തത്ഥ നയവസേന ദസ്സേതി, ഇധ അത്തനോ അത്തനോ പരിസായ ഗമനവചനഞ്ച തത്ഥ ഉപഡ്ഢസങ്ഘേന സദ്ധിം ഗമനവചനേന. **ഉപഡ്ഢസങ്ഘോ**തി ഹി സകസകപരിസാഭൂതോ

ഭിക്ഖുഗണോ ഗയ്ഹതി ഉപഡ്ഢസദ്ദസ്സ അസമേപി ഭാഗേ പവത്തത്താ. യദി ഹി സന്നിപതിതേ സങ്ഘേ ഉപഡ്ഢസങ്ഘേന സദ്ധിന്തി അത്ഥം ഗണ്ഹേയ്യ, തദാ സങ്ഘസ്സ ഗണനപഥമതീതത്താ ന യുജ്ജതേവ , യദി ച സങ്ഗായനത്ഥം ഉച്ചിനിതാനം പഞ്ചന്നം ഭിക്ഖുസതാനം മജ്ഝേ ഉപഡ്ഢസങ്ഘേന സദ്ധിന്തി അത്ഥം ഗണ്ഹേയ്യ, ഏവമ്പി തേസം ഗണപാമോക്ഖാനംയേവ ഉച്ചിനിതത്താ ന യുജ്ജതേവ. പച്ചേകഗണിനോ ഹേതേ. വുത്തഞ്ഹി "സത്തസതസഹസ്സാനി, തേസു പാമോക്ഖഭിക്ഖവോ"തി , ഇതി അത്ഥതോ സംസന്ദനത്താ തദേതം ഉഭയമ്പി വചനം അഞ്ഞമഞ്ഞം ന വിരുജ്ഝതീതി. തംതംഭാണകാനം മതേനേവം വുത്തന്തിപി വദന്തി.

"അപരിനിബ്ബുതസ്സ ഭഗവതോ"തിആദിനാ യോജേതബ്ബം. **പത്തചീവരമാദായാതി** ഏത്ഥ ചതുമഹാരാജദത്തിയസേലമയപത്തം, സുഗതചീവരഞ്ച ഗണ്ഹിത്വാതി അത്ഥോ. സോയേവ ഹി പത്തോ ഭഗവതാ സദാ പരിഭുത്തോ. വുത്തഞ്ഹി **സമചിത്തപടിപദാസുത്തട്ഠകഥായം** "വസ്സംവുത്ഥാനുസാരേന അതിരേകവീസതിവസ്സകാലേപി തസ്സേവ പരിഭുത്തഭാവം ദീപേതുകാമേന പാതോവ സരീരപടിജഗ്ഗനം കത്വാ സുനിവത്ഥനിവാസനോ സുഗതചീവരം പാരുപിത്വാ സേലമയപത്തമാദായ ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ ദക്ഖിണദ്വാരേന നഗരം പവിസിത്വാ പിണ്ഡായ ചരന്തോ"തി (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭) ഗന്ധമാലാദയോ നേസം ഹത്ഥേതി **ഗന്ധമാലാദിഹത്ഥാ.**

തത്രാതി തിസ്സം സാവത്ഥിയം. **സുദന്തി** നിപാതമത്തം. **അനിച്ചതാദിപടിസംയുത്തായാതി** "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ"തിആദിനാ (ധ॰ പ॰ ൨൭൭) അനിച്ചസഭാവപടിസഞ്ഞുത്തായ. ധമ്മേന യുത്താ, ധമ്മസ്സ വാ പതിരൂപാതി **ധമ്മീ,** താദിസായ. **സഞ്ഞാപേത്വാതി** സുട്ഠു ജാനാപേത്വാ, സമസ്സാസേത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **വസിതഗന്ധകുടിന്തി** നിച്ചസാപേക്ഖത്താ സമാസോ. പരിഭോഗചേതിയഭാവതോ **"ഗന്ധകുടിം വന്ദിത്വാ"**തി വുത്തം. "വന്ദിത്വാ"തി ച "വിവരിത്വാ"തി ഏത്ഥ പുബ്ബകാലകിരിയാ. തഥാ ഹി ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേന വുത്തം "ഗന്ധകുടിയാ ദ്വാരം വിവരിത്വാതി പരിഭോഗചേതിയഭാവതോ ഗന്ധകുടിം വന്ദിത്വാ ഗന്ധകുടിയാ ദ്വാരം വിവരീതി വേദിതബ്ബ"ന്തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ) മിലാതാ മാലാ, സായേവ കചവരം, മിലാതം വാ മാലാസങ്ഖാതം കചവരം തഥാ. **അതിഹരിത്വാതി** പഠമം ഠപിതട്ഠാനമഭിമുഖം ഹരിത്വാ. **യഥാഠാനേ ഠപേത്വാതി** പഠമം ഠപിതട്ഠാനം അനതിക്കമിത്വാ യഥാഠിതട്ഠാനേയേവ ഠപേത്വാ. **ഭഗവതോ ഠിതകാലേ കരണീയം വത്തം സബ്ബമകാസീതി** സേനാസനേ കത്തബ്ബവത്തം സന്ധായ വുത്തം. **കുരുമാനോ ചാതി** തം സബ്ബം വത്തം കരോന്തോ ച. ലക്ഖണേ ഹി അയം മാന-സദ്ദോ. ന്ഹാനകോട്ഠകസ്സ സമ്മജ്ജനഞ്ച തസ്മിം ഉദകസ്സ ഉപട്ഠാപനഞ്ച, താനി ആദീനി യേസം ധമ്മദേസനാഓവാദാദീനന്തി തഥാ, തേസം കാലേസൂതി അത്ഥോ. സീഹസ്സ മിഗരാജസ്സ സേയ്യാ **സീഹസേയ്യാ,** തദ്ധിതവസേന, സദിസവോഹാരേന വാ ഭഗവതോ സേയ്യാപി "സീഹസേയ്യാ"തി വുച്ചതി. തേജുസ്സദഇരിയാപഥത്താ ഉത്തമസേയ്യാ വാ, യം സന്ധായ വുത്തം "അഥ ഖോ ഭഗവാ ദക്ഖിണേന പസ്സേന സീഹസേയ്യം കപ്പേസി പാദേ പാദം അച്ചാധായ സതോ സമ്പജാനോ"തി, (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൯൮) തം. കപ്പനകാലോ കരണകാലോ നനൂതി യോജേതബ്ബം.

"യഥാ ത"ന്തിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമായ ആവി കരോതി. തത്ഥ യഥാ അഞ്ഞോപി ഭഗവതോ...പേ॰... പതിട്ഠിതപേമോ ചേവ അഖീണാസവോ ച അനേകേസു...പേ॰... ഉപകാരസഞ്ജനിതചിത്തമദ്ദവോ ച അകാസി, ഏവം ആയസ്മാപി ആനന്ദോ ഭഗവതോ ഗുണ...പേ॰... മദ്ദവോ ച ഹുത്വാ അകാസീതി യോജനാ. ന്തി നിപാതമത്തം. അപിച ഏതേന തഥാകരണഹേതും ദസ്സേതി, യഥാ അഞ്ഞേപി യഥാവുത്തസഭാവാ അകംസു, തഥാ ആയസ്മാപി ആനന്ദോ ഭഗവതോ... പേ॰... പതിട്ഠിതപേമത്താ ചേവ അഖീണാസവത്താ ച അനേകേസു...പേ॰... ഉപകാരസഞ്ജനിതചിത്തമദ്ദവത്താ ചാതി ഹേതുഅത്ഥസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ. ഹേതുഗബ്ഭാനി ഹി ഏതാനി പദാനി തദത്ഥസ്സേവ തഥാകരണഹേതുഭാവതോ. ധനപാലദമന (ചൂളവ॰ ൩൪൨), സുവണ്ണകക്കട (ജാ॰ ൧.൭.൪൯), ചൂളഹംസ (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൩൩) -മഹാഹംസജാതകാദീഹി (ജാ॰ ൨.൨൧.൯൪) ചേത്ഥ വിഭാവേതബ്ബോ. ഗുണാനം ഗണോ, സോയേവ അമതനിപ്ഫാദകരസസദിസതായ **അമതരസോ.** തം ജാനനപകതിതായാതി പതിട്ഠിതപദേ ഹേതു. **ഉപകാര...പേ॰... മദ്ദവോതി** ഉപകാരപുബ്ബഭാവേന സമ്മാജനിതചിത്തമുദുകോ. ഏവമ്പി സോ ഇമിനാ കാരണേന അധിവാസേസീതി ദസ്സേന്തോ **"തമേന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തമേനന്തി** തം ആയസ്മന്തം ആനന്ദം. ഏത-സദ്ദോ ഹി പദാലങ്കാരമത്തം. അയഞ്ഹി സദ്ദപകതി, യദിദം ദ്വീസു സബ്ബനാമേസു പുബ്ബപദസ്സേവ അത്ഥപദതാ. **സംവേജേസീതി** "നനു ഭഗവതാ പടികച്ചേവ അക്ഖാതം 'സബ്ബേഹേവ പിയേഹി മനാപേഹി നാനാഭാവോ വിനാഭാവോ'തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮൩; സം॰ നി॰ ൫.൩൭൯; അം॰ നി॰ ൧൦.൪൮) സംവേഗം ജനേസീ"തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** വുത്തം, ഏവം സതി "ഭന്തേ...പേ॰... അസ്സാസേസ്സഥാതി പഠമം വത്വാ"തി സഹ പാഠസേസേന യോജനാ അസ്സ. യഥാരുതതോ പന ആദ്യത്ഥേന ഇതി-സദ്ദേന "ഏവമാദിനാ സംവേജേസീ"തി യോജനാപി യുജ്ജതേവ. യേന കേനചി ഹി വചനേന സംവേഗം ജനേസി, തം സബ്ബമ്പി സംവേജനസ്സ കരണം സമ്ഭവതീതി. **സന്ഥമ്ഭിത്വാതി** പരിദേവനാദിവിരഹേന അത്താനം പടിബന്ധേത്വാ പതിട്ഠാപേത്വാ. **ഉസ്സന്നധാതുകന്തി** ഉപചിതപിത്തസേമ്ഹാദിദോസം.

പിത്തസേമ്ഹവാതവസേന ഹി തിസ്സോ ധാതുയോ ഇധ ഭേസജ്ജകരണയോഗ്യതായ അധിപ്പേതാ, യാ "ദോസാ, മലാ"തി ച ലോകേ വുച്ചന്തി, പഥവീ ആപോ തേജോ വായോ ആകാസോതി ച ഭേദേന പച്ചേകം പഞ്ചവിധാ. വുത്തഞ്ഹി -

"വായുപിത്തകഫാ ദോസാ, ധാതവോ ച മലാ തഥാ;
തത്ഥാപി പഞ്ചധാഖ്യാതാ, പച്ചേകം ദേഹധാരണാ.

സരീരദൂസനാ ദോസാ, മലീനകരണാ മലാ;
ധാരണാ ധാതവോ തേ തു, ഇത്ഥമന്വത്ഥസഞ്ഞകാ"തി.

സമസ്സാസേതുന്തി സന്തപ്പേതും. ദേവതായ സംവേജിതദിവസതോ, ജേതവനവിഹാരം പവിട്ഠദിവസതോ വാ **ദുതിയദിവസേ.** വിരിച്ചതി ഏതേനാതി **വിരേചനം,** ഓസധപരിഭാവിതം ഖീരമേവ വിരേചനം തഥാ. **യം സന്ധായാ**തി യം ഭേസജ്ജപാനം സന്ധായ. അങ്ഗപച്ചങ്ഗേന സോഭതീതി **സുഭോ,** മനുനോ അപച്ചം **മാനവോ,** ന-കാരസ്സ പന ണ-കാരേ കതേ മാണവോ. **മനൂ**തി ഹി പഠമകപ്പികകാലേ മനുസ്സാനം മാതാപിതുട്ഠാനേ ഠിതോ പുരിസോ, യോ സാസനേ "മഹാസമ്മതരാജാ"തി വുത്തോ. സോ ഹി സകലലോകസ്സ ഹിതം മനതി ജാനാതീതി മനൂതി വുച്ചതി. ഏവമ്പേത്ഥ വദന്തി "ദന്തജ ന-കാരസഹിതോ മാനവസദ്ദോ സബ്ബസത്തസാധാരണവചനോ, മുദ്ധജ ണ-കാരസഹിതോ പന മാണവസദ്ദോ കുച്ഛിതമൂള്ഹാപച്ചവചനോ"തി. **ചൂളകമ്മവിഭങ്ഗസുത്തട്ഠകഥായ**മ്പി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൪.൨൮൯) ഹി മുദ്ധജ ണ-കാരസഹിതസ്സേവ മാണവസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വണ്ണിതോ. തട്ടീകായമ്പി "യം അപച്ചം കുച്ഛിതം മൂള്ഹം വാ, തത്ഥ ലോകേ മാണവവോഹാരോ, യേഭുയ്യേന ച സത്താ ദഹരകാലേ മൂള്ഹധാതുകാ ഹോന്തീതി തസ്സേവത്ഥോ പകാസിതോ"തി വദന്തി ആചരിയാ. അഞ്ഞത്ഥ ച വീസതിവസ്സബ്ഭന്തരോ യുവാ മാണവോ, ഇധ പന തബ്ബോഹാരേന മഹല്ലകോപി. വുത്തഞ്ഹി **ചൂളകമ്മവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനായം** "മാണവോതി പന തം തരുണകാലേ വോഹരിംസു, സോ മഹല്ലകകാലേപി തേനേവ വോഹാരേന വോഹരീയതീ"തി, (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൪.൨൮൯) സുഭനാമകേന ലദ്ധമാണവവോഹാരേനാതി അത്ഥോ. സോ പന "സത്ഥാ പരിനിബ്ബുതോ, ആനന്ദത്ഥേരോ കിരസ്സ പത്തചീവരമാദായ ആഗതോ, മഹാജനോ തം ദസ്സനായ ഉപസങ്കമതീ"തി സുത്വാ "വിഹാരം ഖോ പന ഗന്ത്വാ മഹാജനമജ്ഝേ ന സക്കാ സുഖേന പടിസന്ഥാരം വാ കാതും, ധമ്മകഥം വാ സോതും, ഗേഹമാഗതംയേവ നം ദിസ്വാ സുഖേന പടിസന്ഥാരം കരിസ്സാമി , ഏകാ ച മേ കങ്ഖാ അത്ഥി, തമ്പി നം പുച്ഛിസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ ഏകം മാണവകം പേസേസി, തം സന്ധായാഹ **"പഹിതം മാണവക"**ന്തി ഖുദ്ദകേ ചേത്ഥ കപച്ചയോ. **ഏതദവോചാ**തി ഏതം "അകാലോ"തിആദികം വചനം ആനന്ദത്ഥേരോ അവോച.

അകാലോതി അജ്ജ ഗന്തും അയുത്തകാലോ. കസ്മാതി ചേ **"അത്ഥി മേ"**തിആദിമാഹ. **ഭേസജ്ജമത്താ**തി അപ്പകം ഭേസജ്ജം. അപ്പത്ഥോ ഹേത്ഥ മത്താസദ്ദോ "മത്താസുഖപരിച്ചാഗാ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൨൯൦) വിയ. **പീതാ**തി പിവിതാ. **സ്വേപീ**തി ഏത്ഥ **"അപി**-സദ്ദോ അപേക്ഖോ മന്താ നുഞ്ഞായാ"തി (വജിര॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) **വജിരബുദ്ധിത്ഥേരേന** വുത്തം. അയം പന തസ്സാധിപ്പായോ - "അപ്പേവ നാമാ"തി സംസയമത്തേ വുത്തേ അനുഞ്ഞാതഭാവോ ന സിദ്ധോ, തസ്മാ തം സാധനത്ഥം "അപീ"തി വുത്തം, തേന ഇമമത്ഥം ദീപേതി "അപ്പേവ നാമ സ്വേ മയം ഉപസങ്കമേയ്യാമ, ഉപസങ്കമിതും പടിബലാ സമാനാ ഉപസങ്കമിസ്സാമ ചാ"തി.

ദുതിയദിവസേതി ഖീരവിരേചനപീതദിവസതോ ദുതിയദിവസേ. **ചേതകത്ഥേരേനാ**തി ചേതിയരട്ഠേ ജാതത്താ **ചേതകോ**തി ഏവം ലദ്ധനാമേന ഥേരേന. **പച്ഛാസമണേനാ**തി പച്ഛാനുഗതേന സമണേന. സഹത്ഥേ ചേതം കരണവചനം. **സുഭേന മാണവേന പുട്ഠോ**തി "യേസു ധമ്മേസു ഭവം ഗോതമോ ഇമം ലോകം പതിട്ഠപേസി, തേ തസ്സ അച്ചയേന നട്ഠാ നു ഖോ, ധരന്തി നു ഖോ, സചേ ധരന്തി, ഭവം (നത്ഥി ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൪൭) ആനന്ദോ ജാനിസ്സതി, ഹന്ദ നം പുച്ഛാമീ"തി ഏവം ചിന്തേത്വാ "യേസം സോ ഭവം ഗോതമോ ധമ്മാനം വണ്ണവാദീ അഹോസി, യത്ഥ ച ഇമം ജനതം സമാദപേസി നിവേസേസി പതിട്ഠാപേസി, കതമേസാനം ഖോ ഭോ ആനന്ദ ധമ്മാനം സോ ഭവം ഗോതമോ വണ്ണവാദീ അഹോസീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൭) പുട്ഠോ, അഥസ്സ ഥേരോ തീണി പിടകാനി സീലക്ഖന്ധാദീഹി തീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേന്തോ "തിണ്ണം ഖോ മാണവ ഖന്ധാനം സോ ഭഗവാ വണ്ണവാദീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൮) ഇധ സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗേ ദസമം സുത്തമഭാസി, തം സന്ധായാഹ **"ഇമസ്മിം...പേ॰... മഭാസീ"**തി.

ഖണ്ഡന്തി ഛിന്നം. ഫുല്ലന്തി ഭിന്നം, സേവാലാഹിഛത്തകാദിവികസ്സനം വാ, തേസം **പടിസങ്ഖരണം** സമ്മാ പാകതികകരണം, അഭിനവപടികരണന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഉപകട്ഠായാ**തി ആസന്നായ. വസ്സം ഉപനേന്തി ഉപഗച്ഛന്തി ഏത്ഥാതി **വസ്സൂപനായികാ,** വസ്സൂപഗതകാലോ, തായ. **സങ്ഗീതിപാളിയം** (ചൂളവ॰ ൪൩൭) സാമഞ്ഞേന വുത്തമ്പി വചനം ഏവം ഗതേയേവ സന്ധായ വുത്തന്തി സംസന്ദേതും സാധേതും വാ ആഹ **"ഏവഞ്ഹീ"**തിആദി.

രാജഗഹം പരിവാരേത്വാതി ബഹിനഗരേ ഠിതഭാവേന വുത്തം. **ഛഡ്ഡിതപതിതഉക്ലാപാതി** ഛഡ്ഡിതാ ച പതിതാ ച ഉക്ലാപാ ച. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഭഗവതോ പരിനിബ്ബാനട്ഠാനം ഗച്ഛന്തേഹി ഭിക്ഖൂഹി ഛഡ്ഡിതാ വിസ്സട്ഠാ, തതോയേവ ച ഉപചികാദീഹി ഖാദിതത്താ ഇതോ ചിതോ ച പതിതാ, സമ്മജ്ജനാഭാവേന ആകിണ്ണകചവരത്താ ഉക്ലാപാ ചാതി. തദേവത്ഥം **"ഭഗവതോ ഹീ"**തിആദിനാ വിഭാവേതി. അവകുഥി പൂതിഭാവമഗമാസീതി **ഉക്ലാപോ** ഥ-കാരസ്സ ല-കാരം കത്വാ, ഉജ്ഝിട്ഠോ വാ കലാപോസമൂഹോതി **ഉക്ലാപോ,** വണ്ണസങ്ഗമനവസേനേവം വുത്തം യഥാ "ഉപക്ലേസോ, സ്നേഹോ" - ഇച്ചാദി, തേന യുത്താതി ത്ഥാ. പരിച്ഛേദവസേന വേണിയന്തി ദിസ്സന്തീതി **പരിവേണാ. കുരുമാനാതി** കത്തുകാമാ. സേനാസനവത്താനം പഞ്ഞത്തത്താ, സേനാസനക്ഖന്ധകേ ച സേനാസനപടിബദ്ധാനം ബഹൂനമ്പി വചനാനം വുത്തത്താ സേനാസനപടിസങ്ഖരണമ്പി തസ്സ പൂജായേവ നാമാതി ആഹ **"ഭഗവതോ വചനപൂജനത്ഥ"**ന്തി. **പഠമം മാസന്തി** വസ്സാനസ്സ പഠമം മാസം. അച്ചന്തസംയോഗേ ചേതം ഉപയോഗവചനം. **"തിത്ഥിയവാദപരിമോചനത്ഥഞ്ചാ"**തി വുത്തമത്ഥം പാകടം കാതും **"തിത്ഥിയാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

യന്തി കതികവത്തകരണം. ഏദിസേസു ഹി ഠാനേസു യം-സദ്ദോ തം-സദ്ദാനപേക്ഖോ തേനേവ അത്ഥസ്സ പരിപുണ്ണത്താ. യം വാ കതികവത്തം സന്ധായ **"അഥ ഖോ"**തിആദി വുത്തം, തദേവ മയാപി വുത്തന്തി അത്ഥോ. ഏസ നയോ ഈദിസേസു **ഭഗവതാ...പേ॰... വണ്ണിതന്തി** സേനാസനവത്തം പഞ്ഞപേന്തേന സേനാസനക്ഖന്ധകേ (ചൂളവ॰ ൩൧൫) ച സേനാസനപടിബദ്ധവചനം കഥേന്തേന വണ്ണിതം. **സങ്ഗായിസ്സാമാതി** ഏത്ഥ ഇതി-സദ്ദസ്സ "വുത്തം അഹോസീ"തി ച ഉഭയത്ഥ സമ്ബന്ധോ, ഏകസ്സ വാ ഇതി-സദ്ദസ്സ ലോപോ.

ദുതിയദിവസേതി ഏവം ചിന്തിതദിവസതോ ദുതിയദിവസേ, സോ ച ഖോ വസ്സൂപനായികദിവസതോ ദുതിയദിവസോവ. ഥേരാ ഹി ആസള്ഹിപുണ്ണമിതോ പാടിപദദിവസേയേവ സന്നിപതിത്വാ വസ്സമുപഗന്ത്വാ ഏവം ചിന്തേസുന്തി. **രാജദ്വാരേതി** രാജഗേഹദ്വാരേ. **ഹത്ഥകമ്മന്തി** ഹത്ഥകിരിയം, ഹത്ഥകമ്മസ്സ കരണന്തി വുത്തം ഹോതി. **പടിവേദേസുന്തി** ജാനാപേസും. **വിസട്ഠാതി** നിരാസങ്കചിത്താ. ആണായേവ അപ്പടിഹതവുത്തിയാ പവത്തനട്ഠേന ചക്കന്തി **ആണാചക്കം.** തഥാ ധമ്മോയേവ ചക്കന്തി **ധമ്മചക്കം,** തം പനിധ ദേസനാഞാണപടിവേധഞാണവസേന ദുവിധമ്പി യുജ്ജതി തദുഭയേനേവ സങ്ഗീതിയാ പവത്തനതോ. "ധമ്മചക്കന്തി ചേതം ദേസനാഞാണസ്സാപി നാമം, പടിവേധഞാണസ്സാപീ"തി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩.൭൮) ഹി **അട്ഠകഥാസു** വുത്തം. **സന്നിസജ്ജട്ഠാനന്തി** സന്നിപതിത്വാ നിസീദനട്ഠാനം. സത്ത പണ്ണാനി യസ്സാതി **സത്തപണ്ണീ,** യോ "ഛത്തപണ്ണോ, വിസമച്ഛദോ" തിപി വുച്ചതി, തസ്സ ജാതഗുഹദ്വാരേതി അത്ഥോ.

വിസ്സകമ്മുനാതി സക്കസ്സ ദേവാനമിന്ദസ്സ കമ്മാകമ്മവിധായകം ദേവപുത്തം സന്ധായാഹ. **സുവിഭത്തഭിത്തിഥമ്ഭസോപാനന്തി** ഏത്ഥ സുവിഭത്തപദസ്സ ദ്വന്ദതോ പുബ്ബേ സുയ്യമാനത്താ സബ്ബേഹി ദ്വന്ദപദേഹി സമ്ബന്ധോ, തഥാ **"നാനാവിധ...പേ॰... വിചിത്ത"**ന്തിആദീസുപി. **രാജഭവനവിഭൂതിന്തി** രാജഭവനസമ്പത്തിം, രാജഭവനസോഭം വാ. **അവഹസന്തമിവാതി** അവഹാസം കുരുമാനം വിയ. **സിരിയാതി** സോഭാസങ്ഖാതായ ലക്ഖിയാ. **നികേതനമിവാതി** വസനട്ഠാനമിവ, "ജലന്തമിവാ"തിപി പാഠോ. ഏകസ്മിംയേവ പാനീയതിത്ഥേ നിപതന്താ പക്ഖിനോ വിയ സബ്ബേസമ്പി ജനാനം ചക്ഖൂനി മണ്ഡപേയേവ നിപതന്തീതി വുത്തം **"ഏകനിപാത...പേ॰... വിഹങ്ഗാന"**ന്തി. **നയനവിഹങ്ഗാനന്തി** നയനസങ്ഖാതവിഹങ്ഗാനം. **ലോകരാമണേയ്യകമിവ സമ്പിണ്ഡിതന്തി** യദി ലോകേ വിജ്ജമാനം രാമണേയ്യകം സബ്ബമേവ ആനേത്വാ ഏകത്ഥ സമ്പിണ്ഡിതം സിയാ, തം വിയാതി വുത്തം ഹോതി, യം യം വാ ലോകേ രമിതുമരഹതി, തം സബ്ബം സമ്പിണ്ഡിതമിവാതിപി അത്ഥോ. **ദട്ഠബ്ബസാരമണ്ഡന്തി** ഫേഗ്ഗുരഹിതം സാരം വിയ, കസടവിനിമുത്തം പസന്നം വിയ ച ദട്ഠുമരഹരൂപേസു സാരഭൂതം, പസന്നഭൂതഞ്ച. അപിച ദട്ഠബ്ബോ ദസ്സനീയോ സാരഭൂതോ വിസിട്ഠതരോ മണ്ഡോ മണ്ഡനം അലങ്കാരോ ഏതസ്സാതി **ദട്ഠബ്ബസാരമണ്ഡോ,** തം. മണ്ഡം സൂരിയരസ്മിം പാതി നിവാരേതി, സബ്ബേസം വാ ജനാനം മണ്ഡം പസന്നം പാതി രക്ഖതി, മണ്ഡനമലങ്കാരം വാ പാതി പിവതി അലങ്കരിതും യുത്തഭാവേനാതി **മണ്ഡപോ,** തം.

കുസുമദാമാനി ച താനി ഓലമ്ബകാനി ചേതി **കുസുമദാമോലമ്ബകാനി.** വിസേസനസ്സ ചേത്ഥ പരനിപാതോ യഥാ "അഗ്യാഹിതോ"തി. വിവിധാനിയേവ കുസുമദാമോലമ്ബകാനി തഥാ, താനി വിനിഗ്ഗലന്തം വിസേസേന വമേന്തം നിക്ഖാമേന്തമിവ ചാരു സോഭനം വിതാനം ഏത്ഥാതി തഥാ. കുട്ടേന ഗഹിതോ സമം കതോതി **കുട്ടിമോ, കോട്ടിമോ** വാ, താദിസോയേവ മണീതി **മണികോട്ടിമോ** , നാനാരതനേഹി വിചിത്തോ മണികോട്ടിമോ, തസ്സ തലം തഥാ. അഥ വാ മണിയോ കോട്ടേത്വാ കതതലത്താ മണികോട്ടേന നിപ്ഫത്തന്തി **മണികോട്ടിമം,** തമേവ തലം, നാനാരതനവിചിത്തം മണികോട്ടിമതലം തഥാ. തമിവ ച നാനാപുപ്ഫൂപഹാരവിചിത്തം സുപരിനിട്ഠിതഭൂമികമ്മന്തി സമ്ബന്ധോ. പുപ്ഫപൂജാ **പുപ്ഫൂപഹാരോ.** ഏത്ഥ ഹി നാനാരതനവിചിത്തഗ്ഗഹണം നാനാപുപ്ഫൂപഹാരവിചിത്തതായനിദസ്സനം, മണികോട്ടിമതലഗ്ഗഹണം

സുപരിനിട്ഠിതഭൂമികമ്മതായാതി ദട്ഠബ്ബം. നന്തി മണ്ഡപം. **ബ്രഹ്മവിമാനസദിസ**ന്തി ഭാവനപുംസകം, യഥാ ബ്രഹ്മവിമാനം സോഭതി, തഥാ അലങ്കരിത്വാതി അത്ഥോ. വിസേസേന മാനേതബ്ബന്തി **വിമാനം.** സദ്ദവിദൂ പന "വിഹേ ആകാസേ മായന്തി ഗച്ഛന്തി ദേവാ യേനാതി വിമാന"ന്തി വദന്തി. വിസേസേന വാ സുചരിതകമ്മുനാ മീയതി നിമ്മീയതീതി **വിമാനം, വീ**തി വാ സകുണോ വുച്ചതി, തം സണ്ഠാനേന മീയതി നിമ്മീയതീതി **വിമാന**ന്തിആദിനാപി വത്തബ്ബോ. **വിമാനട്ഠകഥായം** പന "ഏകയോജനദ്വിയോജനാദിഭാവേന പമാണവിസേസയുത്തതായ, സോഭാതിസയയോഗേന ച വിസേസതോ മാനനീയതായ വിമാന"ന്തി (വി॰ വ॰ അട്ഠ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) വുത്തം. നത്ഥി അഗ്ഘമേതേസന്തി **അനഗ്ഘാനി,** അപരിമാണഗ്ഘാനി അഗ്ഘിതുമസക്കുണേയ്യാനീതി വുത്തം ഹോതി. പതിരൂപം, പച്ചേകം വാ അത്ഥരിതബ്ബാനീതി **പച്ചത്ഥരണാനി,** തേസം സതാനി തഥാ. **ഉത്തരാഭിമുഖ**ന്തി ഉത്തരദിസാഭിമുഖം. ധമ്മോപി സത്ഥായേവ സത്ഥുകിച്ചനിപ്ഫാദനതോതി വുത്തം **"ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ആസനാരഹം ധമ്മാസനം പഞ്ഞപേത്വാ"**തി. യഥാഹ "യോ ഖോ…പേ॰… മമച്ചയേന സത്ഥാ"തിആദി, (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൬) തഥാഗതപ്പവേദിതധമ്മദേസകസ്സ വാ സത്ഥുകിച്ചാവഹത്താ തഥാരൂപേ ആസനേ നിസീദിതുമരഹതീതി ദസ്സേതുമ്പി ഏവം വുത്തം. **ആസനാരഹ**ന്തി നിസീദനാരഹം. **ധമ്മാസന**ന്തി ധമ്മദേസകാസനം, ധമ്മം വാ കഥേതും യുത്താസനം. **ദന്തഖചിത**ന്തി ദന്തേഹി ഖചിതം, ഹത്ഥിദന്തേഹി കതന്തി വുത്തം ഹോതി. "ദന്തോ നാമ ഹത്ഥിദന്തോ വുച്ചതീ"തി ഹി വുത്തം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ധമ്മാസനേ. **മമ കിച്ച**ന്തി മമ കമ്മം, മയാ വാ കരണീയം.

ഇദാനി ആയസ്മതോ ആനന്ദസ്സ അസേക്ഖഭൂമിസമാപജ്ജനം ദസ്സേന്തോ **"തസ്മിഞ്ച പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തസ്മിഞ്ച പന ദിവസ**ന്തി തഥാ രഞ്ഞാ ആരോചാപിതദിവസേ, സാവണമാസസ്സ കാളപക്ഖചതുത്ഥിദിവസേതി വുത്തം ഹോതി. അനത്ഥജനനതോ വിസസങ്കാസതായ കിലേസോ **വിസം,** തസ്സ ഖീണാസവഭാവതോ അഞ്ഞഥാഭാവസങ്ഖാതോ സത്തി **ഗന്ധോ.** തഥാ ഹി സോ ഭഗവതോ പരിനിബ്ബാനാദീസു വിലാപാദിമകാസി. അപിച വിസജനനകപുപ്ഫാദിഗന്ധപടിഭാഗതായ നാനാവിധദുക്ഖഹേതുകിരിയാജനനകോ കിലേസോവ **"വിസഗന്ധോ"**തി വുച്ചതി. തഥാ ഹി സോ "വിസം ഹരതീതി വിസത്തികാ, വിസമൂലാതി വിസത്തികാ, വിസഫലാതി വിസത്തികാ, വിസപരിഭോഗാതി വിസത്തികാ"തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൩) വുത്തോതി. അപിച **വിസഗന്ധോ**നാമ വിരൂപോ മംസാദിഗന്ധോ, തംസദിസതായ പന കിലേസോ. "വിസ്സസദ്ദോ ഹി വിരൂപേ"തി (ധ॰ സ॰ ടീ॰ ൹൨൪) **അഭിധമ്മടീകായം**വുത്തം. **അദ്ധാ**തി ഏകംസതോ. **സംവേഗ**ന്തി ധമ്മസംവേഗം. "ഓഹിതഭാരാന"ന്തി ഹി യേഭുയ്യേന, പധാനേന ച വുത്തം. ഏദിസേസു പന ഠാനേസു തദഞ്ഞേസമ്പി ധമ്മസംവേഗോയേവ അധിപ്പേതോ. തഥാ ഹി "സംവേഗോ നാമ സഹോത്തപ്പം ഞാണം, സോ തസ്സാ ഭഗവതോ ദസ്സനേ ഉപ്പജ്ജീ"തി (വി॰ വ॰ അട്ഠ॰ ൮൩൭) **രജ്ജുമാലാവിമാനവണ്ണനായം**വുത്തം, സാ ച തദാ അവിഞ്ഞാതസാസനാ അനാഗതഫലാതി. ഇതരഥാ ഹി ചിത്തുത്രാസവസേന ദോസോയേവ സംവേഗോതി ആപജ്ജതി, ഏവഞ്ച സതി സോ തസ്സ അസേക്ഖഭൂമിസമാപജ്ജനസ്സ ഏകംസകാരണം ന സിയാ. ഏവമഭൂതോ ച സോ ഇധ ന വത്തബ്ബോയേവാതി അലമതിപപഞ്ചേന. **തേനാ**തി തസ്മാ സ്വേ സങ്ഘസന്നിപാതസ്സ വത്തമാനത്താ, സേക്ഖസകരണീയത്താ വാ. **തേ ന യുത്ത**ന്തി തവ ന യുത്തം, തയാ വാ സന്നിപാതം ഗന്തും ന പതിരൂപം.

മേതന്തി മമ ഏതം ഗമനം. **യ്വാഹ**ന്തി യോ അഹം, **യ**ന്തി വാ കിരിയാപരാമസനം, തേന "ഗച്ഛേയ്യ"ന്തി ഏത്ഥ ഗമനകിരിയം പരാമസതി, കിരിയാപരാമസനസ്സ ച യം തം-സദ്ദസ്സ അയം പകതി, യദിദം നപുംസകലിങ്ഗേന, ഏകവചനേന ച യോഗ്യതാ തഥായേവ തത്ഥ തത്ഥ ദസ്സനതോ. കിരിയായ ഹി സഭാവതോ നപുംസകത്തമേകത്തഞ്ച ഇച്ഛന്തി സദ്ദവിദൂ. **ആവജ്ജേസീ**തി ഉപനാമേസി. **മുത്താ**തി മുച്ചിതാ. **അപ്പത്തഞ്ചാ**തി അഗതഞ്ച, ബിമ്ബോഹനേ ന താവ ഠപിതന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഏതസ്മിം അന്തരേ**തി ഏത്ഥന്തരേ, ഇമിനാ പദദ്വയേന ദസ്സിതകാലാനം വേമജ്ഝക്ഖണേ, തഥാദസ്സിതകാലദ്വയസ്സ വാ വിവരേതി വുത്തം ഹോതി.

"കാരണേ ചേവ ചിത്തേ ച, ഖണസ്മിം വിവരേപി ച;
വേമജ്ഝാദീസു അത്ഥേസു 'അന്തരാ'തി രവോ ഗതോ"തി.

ഹി വുത്തം. **അനുപാദായാ**തി തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന കഞ്ചി ധമ്മം അഗ്ഗഹേത്വാ, യേഹി വാ കിലേസേഹി മുച്ചതി, തേസം ലേസമത്തമ്പി അഗ്ഗഹേത്വാ. **ആസവേഹീ**തി ഭവതോ ആ ഭവഗ്ഗം, ധമ്മതോ ച ആ ഗോത്രഭും സവനതോ പവത്തനതോ ആസവസഞ്ഞിതേഹി കിലേസേഹി. ഉപലക്ഖണവചനമത്തഞ്ചേതം. തദേകട്ഠതായ ഹി സബ്ബേഹിപി കിലേസേഹി സബ്ബേഹിപി പാപധമ്മേഹി ചിത്തം വിമുച്ചതിയേവ. **ചിത്തം വിമുച്ചീ**തി **ചിത്തം** അരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണേ ആസവേഹി വിമുച്ചമാനം ഹുത്വാ അരഹത്തഫലക്ഖണേ വിമുച്ചി. തദത്ഥം വിവരതി **"അയഞ്ഹീ"**തിആദിനാ. **ചങ്കമേനാ**തി ചങ്കമനകിരിയായ. **വിസേസ**ന്തി അത്തനാ ലദ്ധമഗ്ഗഫലതോ വിസേസമഗ്ഗഫലം. വിവട്ടൂപനിസ്സയഭൂതം കതം ഉപചിതം പുഞ്ഞം യേനാതി **കതപുഞ്ഞോ,** അരഹത്താധിഗമായ കതാധികാരോതി അത്ഥോ. **പധാനമനുയുഞ്ജാ**തി വീരിയമനുയുഞ്ജാഹി,

അരഹത്തസമാപത്തിയാ അനുയോഗം കരോഹീതി വുത്തം ഹോതി. **ഹോഹിസീ**തി ഭവിസ്സസി. **കഥാദോസോ**തി കഥായ ദോസോ വിതഥഭാവോ. **അച്ചാരദ്ധ**ന്തി അതിവിയ ആരദ്ധം. **ഉദ്ധച്ചായാ**തി ഉദ്ധതഭാവായ. **ഹന്ദാ**തി വോസ്സഗ്ഗവചനം. തേന ഹി അധുനായേവ യോജേമി, ന പനാഹം പപഞ്ചം കരോമീതി വോസ്സഗ്ഗം കരോതി. **വീരിയസമതം യോജേമീ**തി ചങ്കമനവീരിയസ്സ അധിമത്തത്താ തസ്സ ഹാപനവസേന സമാധിനാ സമതാപാദനേന വീരിയസ്സ സമതം സമഭാവം യോജേമി, വീരിയേന വാ സമഥസങ്ഖാതം സമാധിം യോജേമീതിപി അത്ഥോ. ദ്വിധാപി ഹി പാഠോ ദിസ്സതി. **വിസ്സമിസ്സാമീ**തി അസ്സസിസ്സാമി. ഇദാനി തസ്സ വിസേസതോ പസംസനാരഹഭാവം ദസ്സേതും **"തേനാ"**തിആദി വുത്തം. **തേനാ**തി ചതുഇരിയാപഥവിരഹിതതാകാരണേന. **"അനിപന്നോ"**തിആദീനി പച്ചുപ്പന്നവചനാനേവ. പരിനിബ്ബുതോപി സോ ആകാസേയേവ പരിനിബ്ബായി. തസ്മാ ഥേരസ്സ കിലേസപരിനിബ്ബാനം, ഖന്ധപരിനിബ്ബാനഞ്ച വിസേസേന പസംസാരഹം അച്ഛരിയബ്ഭുതമേവാതി.

ദുതിയദിവസേതി ഥേരേന അരഹത്തപത്തദിവസതോ ദുതിയദിവസേ. **പഞ്ചമിയ**ന്തി തിഥീപേക്ഖായ വുത്തം, "ദുതിയദിവസേ"തി ഇമിനാ തുല്യാധികരണം. ഭിന്നലിങ്ഗമ്പി ഹി തുല്യത്ഥപദം ദിസ്സതി യഥാ "ഗുണോ പമാണം, വീസതി ചിത്താനി" ഇച്ചാദി. **കാളപക്ഖസ്സാ**തി സാവണമാസകാളപക്ഖസ്സ. പഠമഞ്ഹി മാസം ഖണ്ഡഫുല്ലപടിസങ്ഖരണമകംസു, പഠമമാസഭാവോ ച മജ്ഝിമപ്പദേസവോഹാരേന. തഥ ഹി പുരിമപുണ്ണമിതോ യാവ അപരാ പുണ്ണമീ, താവ ഏകോ മാസോതി വോഹരന്തി. തതോ തീണി ദിവസാനി രാജാ മണ്ഡപമകാസി, തതോ ദുതിയദിവസേ ഥേരോ അരഹത്തം സച്ഛാകാസി, തതിയദിവസേ പന സന്നിപതിത്വാ ഥേരാ സങ്ഗീതിമകംസു, തസ്മാ ആസള്ഹിമാസകാളപക്ഖപാടിപദതോ യാവ സാവണമാസകാളപക്ഖപഞ്ചമീ , താവ പഞ്ചദിവസാധികോ ഏകമാസോ ഹോതി. **സമാനോ**തി ഉപ്പജ്ജമാനോ. **ഹട്ഠതുട്ഠചിത്തോ**തി അതിവിയ സോമനസ്സചിത്തോ, പാമോജ്ജേന വാ ഹട്ഠചിത്തോ പീതിയാ തുട്ഠചിത്തോ. **ഏകംസ**ന്തി ഏകസ്മിം അംസേ, വാമംസേതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി **വങ്ഗീസസുത്തവണ്ണനായം** വുത്തം -

"ഏകംസം ചീവരന്തി ഏത്ഥ പുന സണ്ഠാപനവസേന ഏവം വുത്തം, ഏകംസന്തി ച വാമംസം പാരുപിത്വാ ഠിതസ്സേതം അധിവചനം. യതോ യഥാ വാമംസം പാരുപിത്വാ ഠിതം ഹോതി, തഥാ ചീവരം കത്വാതി ഏവമസ്സത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"തി (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൪൩).

ബന്ധ...പേ॰... വിയാതി വണ്ടതോ പവുത്തസുപരിപക്കതാലഫലമിവ. **പണ്ഡു...പേ॰... വിയാ**തി സിതപീതപഭായുത്തപണ്ഡുരോമജകമ്ബലേ ഠപിതോ ജാതിമാ മണി വിയ, ജാതിവചനേന ചേത്ഥ കുത്തിമം നിവത്തേതി. **സമുഗ്ഗതപുണ്ണചന്ദോ വിയാ**തി ജുണ്ഹപക്ഖപന്നരസുപോസഥേ സമുഗ്ഗതോ സോളസകലാപരിപുണ്ണോ ചന്ദോ വിയ. **ബാലാ...പേ॰... വിയാ**തി തരുണസൂരിയപഭാസമ്ഫസ്സേന ഫുല്ലിതസുവണ്ണവണ്ണപരാഗഗബ്ഭം സതപത്തപദ്ധം വിയ. "പിഞ്ജരസദ്ദോ ഹി ഹേമവണ്ണപരിയായോ"തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൨൨) **സാരത്ഥദീപനിയം** വുത്തോ. **പരിയോദാതേനാ**തി പഭസ്സരേന. **സപ്പഭേനാ**തി വണ്ണപ്പഭായ, സീലപ്പഭായ ച സമന്നാഗതേന. **സസ്സിരികേനാ**തി സരീരസോഭഗ്ഗാദിസങ്ഖാതായ സിരിയാ അതിവിയ സിരിമതാ. **മുഖവരേനാ**തി യഥാവുത്തസോഭാസമലങ്കതത്താ ഉത്തമമുഖേന. കാമം "അഹമസ്മി അരഹത്തം പത്തോ"തി നാരോചേസി, തഥാരൂപായ പന ഉത്തമലീളായ ഗമനതോ പസ്സന്താ സബ്ബേപി തമത്ഥം ജാനന്തി, തസ്മാ ആരോചേന്തോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"അത്തനോ അരഹത്തപ്പത്തിം ആരോചയമാനോ വിയ അഗമാസീ"**തി.

കിമത്ഥം പനായം ഏവമാരോചയമാനോ വിയ അഗമാസീതി? വുച്ചതേ - സോ ഹി "അത്തുപനായികം അകത്വാ അഞ്ഞബ്യാകരണം ഭഗവതാ സംവണ്ണിത"ന്തി മനസി കരിത്വാ "സേക്ഖതായ ധമ്മവിനയസങ്ഗീതിയാ ഗഹേതുമയുത്തമ്പി ബഹുസ്സുതത്താ ഗണ്ഹിസ്സാമാ"തി നിസിന്നാനം ഥേരാനം അരഹത്തപ്പത്തിവിജാനനേന സോമനസ്സുപ്പാദനത്ഥം, "അപ്പമത്തോ ഹോഹീ"തി ഭഗവതാ ദിന്നഓവാദസ്സ ച സഫലതാദീപനത്ഥം ഏവമാരോചയമാനോ വിയ അഗമാസീതി. **ആയസ്മതോ മഹാകസ്സപസ്സ ഏതദഹോസി** സമസമട്ഠപനാദിനാ യഥാവുത്തകാരണേന സത്ഥുകപ്പത്താ. **ധരേയ്യാ**തി വിജ്ജമാനോ ഭവേയ്യ. "സോഭതി വത തേ ആവുസോ ആനന്ദ അരഹത്തസമധിഗമതാ"തിആദിനാ സാധുകാരമദാസി. അയമിധ ദീഘഭാണകാനം വാദോ. ഖുദ്ദകഭാണകേസു ച സുത്തനിപാതഖുദ്ദകപാഠഭാണകാനം വാദോതിപി യുജ്ജതി തദട്ഠകഥാസുപി തഥാ വുത്തത്താ.

മജ്ഝിമം നികായം ഭണന്തി സീലേനാതി **മജ്ഝിമഭാണകാ,** തപ്പഗുണാ ആചരിയാ. **യഥാവുഡ്ഢ**ന്തി വുഡ്ഢപടിപാടിം, തദനതിക്കമിത്വാ വാ. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ഭിക്ഖുസങ്ഘേ. ആനന്ദസ്സ ഏതമാസനന്തി സമ്ബന്ധോ. **തസ്മിം സമയേ**തി തസ്മിം ഏവംകഥനസമയേ. **ഥേരോ ചിന്തേസി** "കുഹിം ഗതോ"തി പുച്ഛന്താനം അത്താനം ദസ്സേന്തേ അതിവിയ പാകടഭാവേന ഭവിസ്സമാനത്താ, അയമ്പി മജ്ഝിമഭാണകേസ്വേവ ഏകച്ചാനം വാദോ, തസ്മാ ഇതിപി ഏകേ വദന്തീതി സമ്ബന്ധോ. ആകാസേന ആഗന്ത്വാ അത്തനോ ആസനേയേവ അത്താനം ദസ്സേസീതിപി

തേസമേവ ഏകച്ചേ വദന്തി. പുല്ലിങ്ഗവിസയേ ഹി "ഏകേ"തി വുത്തേ സബ്ബത്ഥ "ഏകച്ചേ"തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തീസുപി ചേത്ഥ വാദേസു തേസം തേസം ഭാണകാനം തേന തേനാകാരേന ആഗതമത്തം ഠപേത്വാ വിസും വിസും വചനേ അഞ്ഞം വിസേസകാരണം നത്ഥി. സത്തമാസം കതായ ഹി ധമ്മവിനയസങ്ഗീതിയാ കദാചി പകതിയാവ, കദാചി പഥവിയം നിമുജ്ജിത്വാ, കദാചി ആകാസേന ആഗതത്താ തം തദാഗമനമുപാദായ തഥാ തഥാ വദന്തി. അപിച സങ്ഗീതിയാ ആദിദിവസേയേവ പഠമം പകതിയാ ആഗന്ത്വാ തതോ പരം ആകാസമബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ പരിസം പത്തകാലേ തതോ ഓതരിത്വാ ഭിക്ഖുപന്തിം അപീളേന്തോ പഥവിയം നിമുജ്ജിത്വാ ആസനേ അത്താനം ദസ്സേസീതിപി വദന്തി. യഥാ വാ തഥാ വാ ആഗച്ഛതു, ആഗമനാകാരമത്തം ന പമാണം, ആഗന്ത്വാ ഗതകാലേ ആയസ്മതോ മഹാകസ്സപസ്സ സാധുകാരദാനമേവ പമാണം സത്ഥാരാ ദാതബ്ബസാധുകാരദാനേനേവ അരഹത്തപ്പത്തിയാ അഞ്ഞേസമ്പി ഞാപിതത്താ, ഭഗവതി ധരമാനേ പടിഗ്ഗഹേതബ്ബായ ച പസംസായ ഥേരസ്സ പടിഗ്ഗഹിതത്താ. തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"യഥാ വാ"**തിആദിമാഹ. **സബ്ബത്ഥാപീ**തി സബ്ബേസുപി തീസു വാദേസു.

ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീതി ഭിക്ഖൂ ആലപീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ, അഞ്ഞത്ര പന ഞാപനേപി ദിസ്സതി യഥാ "ആമന്തയാമി വോ ഭിക്ഖവേ, (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൮) പടിവേദയാമി വോ ഭിക്ഖവേ"തി (അ॰ നി॰ ൭.൭൨) പക്കോസനേപി ദിസ്സതി യഥാ "ഏഹി ത്വം ഭിക്ഖു മമ വചനേന സാരിപുത്തം ആമന്തേഹീ"തി (അ॰ നി॰ ൯.൧൧) ആലപനേപി ദിസ്സതി യഥാ "തത്ര ഖോ ഭഗവാ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസി 'ഭിക്ഖവോ'തി" (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯), ഇധാപി ആലപനേതി സാരത്ഥദീപനിയം (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) വുത്തം. ആലപനമത്തസ്സ പന അഭാവതോ "കിം പഠമം സങ്ഗായാമാ"തിആദിനാ വുത്തേന വിഞ്ഞാപിയമാനത്ഥന്തരേന ച സഹചരണതോ ഞാപനേവ വട്ടതി, തസ്മാ **ആമന്തേസീ**തി പടിവേദേസി വിഞ്ഞാപേസീതി അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. "തത്ര ഖോ ഭഗവാ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസി 'ഭിക്ഖവോ'തി, 'ഭദന്തേ'തി തേ ഭിക്ഖൂ ഭഗവതോ പച്ചസ്സോസു"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ഹി ആലപനമത്തമേവ ദിസ്സതി, ന വിഞ്ഞാപിയമാനത്ഥന്തരം, തം പന "ഭൂതപുബ്ബം ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) പച്ചേകമേവ ആരദ്ധം. തസ്മാ താദിസേസ്വേവ ആലപനേ വട്ടതീതി നോ തക്കോ. സദ്ദവിദൂ പന വദന്തി "ആമന്തയിത്വാ ദേവിന്ദോ, വിസ്സകമ്മം മഹിദ്ധിക'ന്തിആദീസു (ചരിയാ॰ ൧൦൭) വിയ മന്തസദ്ദോ ഗുത്തഭാസനേ. തസ്മാ 'ആമന്തേസീ'തി ഏതസ്സ സമ്മന്തയീതി അത്ഥോ"തി. **"ആവുസോ"**തിആദി ആമന്തനാകാരദീപനം. **ധമ്മം വാ വിനയം വാ**തി ഏത്ഥ വാ-സദ്ദോ വികപ്പനേ, തേന "കിമേകം തേസു പഠമം സങ്ഗായാമാ"തി ദസ്സേതി. കസ്മാ ആയൂതി ആഹ **"വിനയോ ഠിതേ"**തിആദി. "യസ്മാ, തസ്മാ"തി ച അജ്ഝാഹരിത്വാ യോജേതബ്ബം. **തസ്മാ**തി തായ ആയുസരിക്ഖതായ . **ധുരന്തി** ജേട്ഠകം. **നോ നപ്പഹോതീ**തി പഹോതിയേവ. ദ്വിപടിസേധോ ഹി സഹ അതിസയേന പകത്യത്ഥദീപകോ.

ഏതദഗ്ഗന്തി ഏസോ അഗ്ഗോ. ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന ഹി അയം നിദ്ദേസോ. **യദിദ**ന്തി ച യോ അയം, യദിദം ഖന്ധപഞ്ചകന്തി വാ യോജേതബ്ബം. ഏവഞ്ഹി സതി "ഏതദഗ്ഗ"ന്തി യഥാരുതലിങ്ഗമേവ. "യദിദ"ന്തി പദസ്സ ച അയം സഭാവോ, യാ തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ വത്തബ്ബസ്സ ലിങ്ഗാനുരൂപേന "യോ അയ"ന്തി വാ "യാ അയ"ന്തി വാ "യം ഇദ"ന്തി വാ യോജേതബ്ബതാ തഥായേവസ്സ തത്ഥ തത്ഥ ദസ്സിതത്താ. **ഭിക്ഖൂനം വിനയധരാന**ന്തി നിദ്ധാരണഛട്ഠീനിദ്ദേസോ.

അത്തനാവ അത്താനം സമ്മന്നീതി സയമേവ അത്താനം സമ്മതം അകാസി. "അത്തനാ"തി ഹി ഇദം തതിയാവിസേസനം ഭവതി, തഞ്ച പരേഹി സമ്മന്നനം നിവത്തേതി, "അത്തനാ"തി വാ അയം വിഭത്യന്തപതിരൂപകോ അബ്യയസദ്ദോ . കേചി പന "ലിങ്ഗത്ഥേ തതിയാ അഭിഹിതകത്തുഭാവതോ"തി വദന്തി. തദയുത്തമേവ "ഥേരോ"തി കത്തുനോ വിജ്ജമാനത്താ. വിസ്സജ്ജനത്ഥായ അത്തനാവ അത്താനം സമ്മന്നീതി യോജേതബ്ബം. പുച്ഛധാതുസ്സ ദ്വികമ്മികത്താ "ഉപാലിം വിനയ"ന്തി കമ്മദ്വയം വുത്തം.

ബീജനിം ഗഹേത്വാതി ഏത്ഥ ബീജനീഗഹണം ധമ്മകഥികാനം ധമ്മതാതി വേദിതബ്ബം. തായ ഹി ധമ്മകഥികാനം പരിസായ ഹത്ഥകുക്കുച്ചമുഖവികാരാദി പടിച്ഛാദീയതി. ഭഗവാ ച ധമ്മകഥികാനം ധമ്മതാദസ്സനത്ഥമേവ വിചിത്രബീജനിം ഗണ്ഹാതി. അഞ്ഞഥാ ഹി സബ്ബസ്സപി ലോകസ്സ അലങ്കാരഭൂതം പരമുക്കംസഗതസിക്ഖാസംയമാനം ബുദ്ധാനം മുഖചന്ദമണ്ഡലം പടിച്ഛാദേതബ്ബം ന സിയാ. "പഠമം ആവുസോ ഉപാലി പാരാജികം കത്ഥ പഞ്ഞത്ത"ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു തസ്സ സങ്ഗീതിയാ പുരിമകാലേ പഠമഭാവോ ന യുത്തോതി? നോ ന യുത്തോ ഭഗവതാ പഞ്ഞത്താനുക്കമേന, പാതിമോക്ഖുദ്ദേസാനുക്കമേന ച പഠമഭാവസ്സ സിദ്ധത്താ. യേഭുയ്യേന ഹി തീണി പിടകാനി ഭഗവതോ ധരമാനകാലേ ഠിതാനുക്കമേനേവ സങ്ഗീതാനി, വിസേസതോ വിനയാഭിധമ്മപിടകാനീതി ദട്ഠബ്ബം. **കിസ്മിം വത്ഥുസ്മി**ന്തി, **മേഥുനധമ്മേ**തി ച നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മവചനം. **"കത്ഥ പഞ്ഞത്ത"**ന്തിആദിനാ ദസ്സിതേന സഹ തദവസിട്ഠമ്പി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **"വത്ഥുമ്പി പുച്ഛീ"**തിആദി വുത്തം.

സങ്ഗീതികാരകവചനസമ്മിസ്സം വാ നു ഖോ, സുദ്ധം വാ ബുദ്ധവചനന്തി ആസങ്കാപരിഹരണത്ഥം, യഥാസങ്ഗീതസ്സേവ പമാണഭാവം ദസ്സനത്ഥഞ്ച പുച്ഛം സമുദ്ധരിത്വാ വിസ്സജ്ജേന്തോ **"കിം പനേത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. എത്ഥ **പഠമപാരാജികേതി** എതിസ്സം തഥാസങ്ഗീതായ പഠമപാരാജികപാളിയം. തേനേവാഹ "ന ഹി തഥാഗതാ എകബ്യഞ്ജനമ്പി നിരത്ഥകം വദന്തീ"തി. **അപനേതബ്ബന്തി** അതിരേകഭാവേന നിരത്ഥകതായ, വിതഥഭാവേന വാ അയുത്തതായ ഛഡ്ഡേതബ്ബവചനം. **പക്ഖിപിതബ്ബന്തി** അസമ്പുണ്ണതായ ഉപനേതബ്ബവചനം. കസ്മാതി ആഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. **സാവകാനം പന ദേവതാനം വാ ഭാസിതന്തി** ഭഗവതോ പുച്ഛാഥോമനാദിവസേന ഭാസിതം സന്ധായാഹ. **സബ്ബത്ഥാപീതി** ഭഗവതോ സാവകാനം ദേവതാനഞ്ച ഭാസിതേപി. തം പന പക്ഖിപനം സമ്ബന്ധവചനമത്തസ്സേവ, ന സഭാവായുത്തിയാ അത്ഥസ്സാതി ദസ്സേതി **"കിം പന ത"**ന്തിആദിനാ **സമ്ബന്ധവചനമത്തന്തി** പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധവചനമേവ. **ഇദം പഠമപാരാജികന്തി** വവത്ഥപേത്വാ **ഠപേസും** ഇമിനാവ വാചനാമഗ്ഗേന ഉഗ്ഗഹണധാരണാദികിച്ചനിപ്ഫാദനത്ഥം, തദത്ഥമേവ ച **ഗണസജ്ഝായമകംസു "തേന...പേ०... വിഹരതീ"**തി. സജ്ഝായാരമ്ഭകാലേയേവ പഥവീ അകമ്പിത്ഥാതി വദന്തി, തദിദം പന പഥവീകമ്പനം ഥേരാനം ധമ്മസജ്ഝായാനുഭാവേനാതി ഞാപേതും **"സാധുകാരം ദദമാനാ വിയാ"**തി വുത്തം. **ഉദകപരിയന്തന്തി** പഥവീസന്ധാരകഉദകപരിയന്തം. തസ്മിഞ്ഹി ചലിതേയേവ സാപി ചലതി, എതേന ച പദേസപഥവീകമ്പനം നിവത്തേതി.

കിഞ്ചാപി പാളിയം ഗണനാ നത്ഥി, സങ്ഗീതിമാരോപിതാനി പന എത്തകാനേവാതി ദീപേതും **"പഞ്ചസത്തതി സിക്ഖാപദാനീ"**തി വുത്തം **"പുരിമനയേനേവാ"**തി എതേന സാധുകാരം ദദമാനാ വിയാതി അത്ഥമാഹ. ന കേവലം സിക്ഖാപദകണ്ഡവിഭങ്ഗനിയമേനേവ, അഥ ഖോ പമാണനിയമേനാപീതി ദസ്സേതും **"ചതുസട്ഠിഭാണവാരാ"**തി വുത്തം. എത്ഥ ച **ഭാണവാരോതി** -

> "അട്ഠക്ഖരാ **ഏകപദം, ഏകഗാഥാ** ചതുപ്പദം;
> ഗാഥാ ചേകാ മതോ **ഗന്ഥോ,** ഗന്ഥോ ബാത്തിംസതക്ഖരോ.
>
> ബാത്തിംസക്ഖരഗന്ഥാനം, പഞ്ഞാസദ്വിസതം പന;
> **ഭാണവാരോ** മതോ ഏകോ, സ്വട്ഠക്ഖരസഹസ്സകോ"തി.

ഏവം അട്ഠക്ഖരസഹസ്സപരിമാണോ പാഠോ വുച്ചതി. ഭണിതബ്ബോ വാരോ യസ്സാതി ഹി **ഭാണവാരോ,** എകേന സജ്ഝായനമഗ്ഗേന കഥേതബ്ബവാരോതി അത്ഥോ. **ഖന്ധകന്തി** മഹാവഗ്ഗചൂളവഗ്ഗം. ഖന്ധാനം സമൂഹതോ, പകാസനതോ വാ ഖന്ധകോതി ഹി വുച്ചതി, **ഖന്ധാതി** ചേത്ഥ പബ്ബജ്ജൂപസമ്പദാദിവിനയകമ്മസങ്ഖാതാ, ചാരിത്തവാരിത്തസിക്ഖാപദസങ്ഖാതാ ച പഞ്ഞത്തിയോ അധിപ്പേതാ. പബ്ബജ്ജാദീനി ഹി ഭഗവതാ പഞ്ഞത്തത്താ പഞ്ഞത്തിയോതി വുച്ചന്തി. പഞ്ഞത്തിയഞ്ച ഖന്ധസദ്ദോ ദിസ്സതി "ദാരുക്ഖന്ധോ, (അ० നി० ൬.൪൧) അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ (അ० നി० ൭.൭൨), ഉദകക്ഖന്ധോ"തിആദീസു (അ० നി० ൪.൫൧; ൬.൩൭) വിയ. അപിച ഭാഗരാസട്ഠതാപി യുജ്ജതിയേവ താസം പഞ്ഞത്തീനം ഭാഗതോ, രാസിതോ ച വിഭത്തത്താ, തം പന വിനയപിടകം ഭാണകേഹി രക്ഖിതം ഗോപിതം സങ്ഗഹാരുള്ഹനയേനേവ ചിരകാലം അനസ്സമാനം ഹുത്വാ പതിട്ഠഹിസ്സതീതി ആയസ്മന്തം ഉപാലിത്ഥേരം പടിച്ഛാപേസും "ആവുസോ ഇമം തുയ്ഹം നിസ്സിതകേ വാചേഹീ"തി.

ധമ്മം സങ്ഗായിതുകാമോതി സുത്തന്താഭിധമ്മസങ്ഗീതിം കത്തുകാമോ "ധമ്മോ ച വിനയോ ച ദേസിതോ പഞ്ഞത്തോ"തിആദീസു (ദീ० നി० ൨.൨൧൬) വിയ പാരിസേസനയേന ധമ്മസദ്ദസ്സ സുത്തന്താഭിധമ്മേസ്വേവ പവത്തനതോ. അയമത്ഥോ ഉപരി ആവി ഭവിസ്സതി.

സങ്ഘം ഞാപേസീതി എത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **കതരം ആവുസോ പിടകന്തി** വിനയാവസേസേസു ദ്വീസു പിടകേസു കതരം പിടകം. വിനയാഭിധമ്മാനമ്പി ഖുദ്ദകസങ്ഗീതിപരിയാപന്നത്താ തമന്തരേന വുത്തം **"സുത്തന്തപിടകേ ചതസ്സോ സങ്ഗീതിയോ"**തി. **സങ്ഗീതിയോതി** ച സങ്ഗായനകാലേ ദീഘാദിവസേന വിസും വിസും നിയമേത്വാ സങ്ഗയ്ഹമാനത്താ നികായാവ വുച്ചന്തി. തേനാഹ **"ദീഘസങ്ഗീതി"**ന്തിആദി. സുത്താനേവ സമ്പിണ്ഡേത്വാ വഗ്ഗകരണവസേന തയോ വഗ്ഗാ, നാഞ്ഞാനീതി ദസ്സേതും **"ചതുത്തിംസ സുത്താനി തയോ വഗ്ഗാ"**തി വുത്തം. തസ്മാ ചതുത്തിസം സുത്താനി തയോ വഗ്ഗാ ഹോന്തി, സുത്താനി വാ ചതുത്തിംസ, തേസം വഗ്ഗകരണവസേന തയോ വഗ്ഗാ, തേസു തീസു വഗ്ഗേസൂതി യോജേതബ്ബം. "ബ്രഹ്മജാലസുത്തം നാമ അത്ഥി, തം പഠമം സങ്ഗായാമാ"തി വുത്തേ കസ്മാതി ചോദനാസമ്ഭവതോ **"തിവിധസീലാലങ്കത"**ന്തിആദിമാഹ. ഹേതുഗബ്ഭാനി ഹി എതാനി. ചൂളമജ്ഝിമമഹാസീലവസേന തിവിധസ്സാപി സീലസ്സ പകാസനത്താ തേന അലങ്കതം വിഭൂസിതം തഥാ നാനാവിധേ മിച്ഛാജീവഭൂതേ കുഹനലപനാദയോ വിദ്ധംസേതീതി **നാനാവിധമിച്ഛാജീവകുഹനലപനാദിവിദ്ധംസനം.** തത്ഥ **കുഹനാതി** കുഹായനാ, പച്ചയപടിസേവനസാമന്തജപ്പനഇരിയാപഥസന്നിസ്സിതസങ്ഖാതേന തിവിധേന വത്ഥുനാ വിമ്ഹാപനാതി അത്ഥോ. **ലപനാതി** വിഹാരം ആഗതേ മനുസ്സേ ദിസ്വാ "കിമത്ഥായ ഭോന്തോ

ആഗതാ, കിം ഭിക്ഖൂ നിമന്തേതും. യദി ഏവം ഗച്ഛഥ, അഹം പച്ഛതോ ഭിക്ഖൂ ഗഹേത്വാ ആഗച്ഛാമീ"തി ഏവമാദിനാ ഭാസനാ. ആദിസദ്ദേന പുപ്ഫദാനാദയോ, നേമിത്തികതാദയോ ച സങ്ഗണ്ഹാതി. അപിചേത്ഥ മിച്ഛാജീവസദ്ദേന കുഹനലപനാഹി സേസം അനേസനം ഗണ്ഹാതി. ആദിസദ്ദേന പന തദവസേസം മഹിച്ഛതാദികം ദുസ്സില്യന്തി ദട്ഠബ്ബം. ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ ഏവ പലിവേഠനട്ഠേന ജാലസരിക്ഖതായ **ജാലം,** തസ്സ വിനിവേഠനം അപലിവേഠകരണം തഥാ.

അന്തരാ ച ഭന്തേ രാജഗഹം അന്തരാ ച നാളന്ദന്തി ഏത്ഥ **അന്തരാ**സദ്ദോ വിവരേ "അപിചായം ഭിക്ഖവേ തപോദാദ്വിന്നം മഹാനിരയാനം അന്തരികായ ആഗച്ഛതീ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൩൧) വിയ. തസ്മാ രാജഗഹസ്സ ച നാളന്ദസ്സ ച വിവരേതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അന്തരാസദ്ദേന പന യുത്തത്താ ഉപയോഗവചനം കതം. ഈദിസേസു ഠാനേസു അക്ഖരചിന്തകാ "അന്തരാ ഗാമഞ്ച നദിഞ്ച യാതീ"തി ഏവം ഏകമേവ അന്തരാസദ്ദം പയുജ്ജന്തി, സോ ദുതിയപദേനപി യോജേതബ്ബോ ഹോതി. അയോജിയമാനേ ഹി ഉപയോഗവചനം ന പാപുണാതി സാമിവചനസ്സ പസങ്ഗേ അന്തരാസദ്ദയോഗേന ഉപയോഗവചനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തത്ഥ രഞ്ഞോ കീളനത്ഥം പടിഭാനചിത്തവിചിത്രഅഗാരമകംസു, തം **"രാജാഗാരക"**ന്തി വുച്ചതി, തസ്മിം. **അമ്ബലട്ഠികാ**തി രഞ്ഞോ ഉയ്യാനം. തസ്സ കിര ദ്വാരസമീപേ തരുണോ അമ്ബരുക്ഖോ അത്ഥി, തം "അമ്ബലട്ഠികാ"തി വദന്തി, തസ്സ സമീപേ പവത്തത്താ ഉയ്യാനമ്പി "അമ്ബലട്ഠികാ" ത്വേവ സങ്ഖ്യം ഗതം യഥാ "വരുണനഗര"ന്തി, തസ്മാ അമ്ബലട്ഠികായം നാമ ഉയ്യാനേ രാജാഗാരകേതി അത്ഥോ. അവിഞ്ഞായമാനസ്സ ഹി വിഞ്ഞാപനത്ഥം ഏതം ആധാരദ്വയം വുത്തം രാജാഗാരമേതസ്സാതി വാ **രാജാഗാരകം,** ഉയ്യാനം, രാജാഗാരവതി അമ്ബലട്ഠികായം നാമ ഉയ്യാനേതി അത്ഥോ. ഭിന്നലിങ്ഗമ്പി ഹി വിസേസനപദമത്ഥീ"തി കേചി വദന്തി, ഏവം സതി രാജാഗാരം ആധാരോ ന സിയാ. **"രാജാഗാരകേ**തി ഏവംനാമകേ ഉയ്യാനേ അഭിരമനാരഹം കിര രാജാഗാരമ്പി. തത്ഥ, യസ്സ വസേനേതം ഏവം നാമം ലഭതീ"തി (വജിര॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) **വജിരബുദ്ധിത്ഥേരോ**. ഏവം സതി "അമ്ബലട്ഠികായ"ന്തി ആസന്നതരുണമ്ബരുക്ഖേന വിസേസേത്വാ "രാജാഗാരകേ"തി ഉയ്യാനമേവ നാമവസേന വുത്തന്തി അത്ഥോ ആപജ്ജതി, തഥാ ച വുത്തദോസോവ സിയാ. **സുപ്പിയഞ്ച പരിബ്ബാജക**ന്തി സുപ്പിയം നാമ സഞ്ചയസ്സ അന്തേവാസിം ഛന്നപരിബ്ബാജകഞ്ച. **ബ്രഹ്മദത്തഞ്ച മാണവ**ന്തി ഏത്ഥ തരുണോ "മാണവോ"തി വുത്തോ "അമ്ബട്ഠോ മാണവോ, അങ്ഗകോ മാണവോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൫൮, ൨൩൧) വിയ, തസ്മാ ബ്രഹ്മദത്തം നാമ തരുണപുരിസഞ്ച ആരബ്ഭാതി അത്ഥോ. **വണ്ണാവണ്ണേ**തി പസംസായ ചേവ ഗരഹായ ച. അഥ വാ ഗുണോ വണ്ണോ, അഗുണോ അവണ്ണോ, തേസം ഭാസനം ഉത്തരപദലോപേന തഥാ വുത്തം യഥാ "രൂപഭവോ രൂപ"ന്തി.

"തതോ പര"ന്തിആദിമ്ഹി അയം വചനക്കമോ - സാമഞ്ഞഫലം പനാവുസോ ആനന്ദ കത്ഥ ഭാസിതന്തി? രാജഗഹേ ഭന്തേ ജീവകമ്ബവനേതി. കേന സദ്ധിന്തി? അജാതസത്തുനാ വേദേഹിപുത്തേന സദ്ധിന്തി. അഥ ഖോ ആയസ്മാ മഹാകസ്സപോ ആയസ്മന്തം ആനന്ദം സാമഞ്ഞഫലസ്സ നിദാനമ്പി പുച്ഛി, പുഗ്ഗലമ്പി പുച്ഛീതി. ഏത്ഥ ഹി "കം ആരബ്ഭാ"തി അവത്വാ "കേന സദ്ധി"ന്തി വത്തബ്ബം. കസ്മാതി ചേ? ന ഭഗവതാ ഏവ ഏതം സുത്തം ഭാസിതം, രഞ്ഞാപി "യഥാ നു ഖോ ഇമാനി പുഥുസിപ്പായതനാനീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൩) കിഞ്ചി കിഞ്ചി വുത്തമത്ഥി, തസ്മാ ഏവമേവ വത്തബ്ബന്തി. ഇമിനാവ നയേന സബ്ബത്ഥ "കം ആരബ്ഭാ"തി വാ "കേന സദ്ധി"ന്തി വാ യഥാരഹം വത്വാ സങ്ഗീതിമകാസീതി ദട്ഠബ്ബം. **തന്തി**ന്തി സുത്തവഗ്ഗസമുദായവസേന വവത്ഥിതം പാളിം. ഏവഞ്ച കത്വാ "തിവഗ്ഗസങ്ഗഹം ചതുത്തിംസസുത്തപടിമണ്ഡിത"ന്തി വചനം ഉപപന്നം ഹോതി. **പരിഹരഥാ**തി ഉഗ്ഗഹണവാചനാദിവസേന ധാരേഥ. തതോ അനന്തരം സങ്ഗായിത്വാതി സമ്ബന്ധോ.

"ധമ്മസങ്ഗഹോ ചാ"തിആദിനാ സമാസോ. ഏവം സംവണ്ണിതം പോരാണകേഹീതി അത്ഥോ. ഏതേന "മഹാധമ്മഹദയേന, മഹാധാതുകഥായ വാ സദ്ധിം സത്തപ്പകരണം അഭിധമ്മപിടകം നാമാ"തി വുത്തം വിതണ്ഡവാദിമതം പടിക്ഖിപിത്വാ "കഥാവത്ഥുനാവ സദ്ധി"ന്തി വുത്തം സമാനവാദിമതം ദസ്സേതി. സണ്ഹഞാണസ്സ, സണ്ഹഞാണവന്താനം വാ വിസയഭാവതോ **സുഖുമഞാണഗോചരം.**

ചൂളനിദ്ദേസമഹാനിദ്ദേസവസേന ദുവിധോപി **നിദ്ദേസോ.** ജാതകാദികേ ഖുദ്ദകനികായപരിയാപന്നേ, യേഭുയ്യേന ച ധമ്മനിദ്ദേസഭൂതേ താദിസേ അഭിധമ്മപിടകേവ സങ്ഗണ്ഹിതും യുത്തം, ന പന ദീഘനികായാദിപ്പകാരേ സുത്തന്തപിടകേ, നാപി പഞ്ഞത്തിനിദ്ദേസഭൂതേ വിനയപിടകേതി **ദീഘഭാണകാ** ജാതകാദീനം അഭിധമ്മപിടകേ സങ്ഗഹം വദന്തി. ചരിയാപിടകബുദ്ധവംസാനഞ്ചേത്ഥ അഗ്ഗഹണം ജാതകഗതികത്താ, നേത്തിപേടകോപദേസാദീനഞ്ച നിദ്ദേസപടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗഗതികത്താ. **മജ്ഝിമഭാണകാ** പന അട്ഠുപ്പത്തിവസേന ദേസിതാനം ജാതകാദീനം യഥാനുലോമദേസനാഭാവതോ താദിസേ സുത്തന്തപിടകേ സങ്ഗഹോ യുത്തോ, ന പന സഭാവധമ്മനിദ്ദേസഭൂതേ യഥാധമ്മസാസനേ

അഭിധമ്മപിടകേ, നാപി പഞ്ഞത്തിനിദ്ദേസഭൂതേ യഥാപരാധസാസനേ വിനയപിടകേതി ജാതകാദീനം സുത്തന്തപിടകപരിയാപന്നതം വദന്തി. യുത്തമേത്ഥ വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

ഏവം നിമിത്തപയോജനകാലദേസകാരകകരണപ്പകാരേഹി പഠമം സങ്ഗീതിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തത്ഥ വവത്ഥാപിതേസു ധമ്മവിനയേസു നാനപ്പകാരകോസല്ലത്ഥം ഏകവിധാദിഭേദം ദസ്സേതും **"ഏവമേത"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **"ഏവ"**ന്തി ഇമിനാ ഏതസദ്ദേന പരാമസിതബ്ബം യഥാവുത്തസങ്ഗീതിപ്പകാരം നിദസ്സേതി. **"യഞ്ഹീ"**തിആദി വിത്ഥാരോ. **അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധി**ന്തി അനാവരണഞാണപദട്ഠാനം മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച അനാവരണഞാണം. **ഏത്ഥന്തരേ**തി അഭിസമ്ബുജ്ഝനസ്സ, പരിനിബ്ബായനസ്സ ച വിവരേ. തദേതം **പഞ്ചചത്താലീസ വസ്സാനീ**തി കാലവസേന നിയമേതി. **പച്ചവേക്ഖന്തേന വാ**തി ഉദാനാദിവസേന പവത്തധമ്മം സന്ധായാഹ. യം വചനം വുത്തം, സബ്ബം തന്തി സമ്ബന്ധോ. കിം പനേതന്തി ആഹ **"വിമുത്തിരസമേവാ"**തി, ന തദഞ്ഞരസന്തി വുത്തം ഹോതി. വിമുച്ചിത്ഥാതി **വിമുത്തി,** രസിതബ്ബം അസ്സാദേതബ്ബന്തി **രസം,** വിമുത്തിസങ്ഖാതം രസമേതസ്സാതി **വിമുത്തിരസം,** അരഹത്തഫലസ്സാദന്തി അത്ഥോ. അയം **ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ** മതി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ). **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരോ** പന തം കേചിവാദം കത്വാ ഇമമത്ഥമാഹ "വിമുച്ചതി വിമുച്ചിത്ഥാതി **വിമുത്തി,** യഥാരഹം മഗ്ഗോ ഫലഞ്ച. **രസ**ന്തി ഗുണോ, സമ്പത്തികിച്ചം വാ , വുത്തനയേന സമാസോ. വിമുത്താനിസംസം, വിമുത്തിസമ്പത്തികം വാ മഗ്ഗഫലനിപ്ഫാദനതോ, വിമുത്തികിച്ചം വാ കിലേസാനമച്ചന്തവിമുത്തിസമ്പാദനതോതി അത്ഥോ"തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ). **അങ്ഗുത്തരട്ഠകഥായം** പന "അത്ഥരസസ്സാദീസു അത്ഥരസോ നാമ ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി, ധമ്മരസോ നാമ ചത്താരോ മഗ്ഗാ, വിമുത്തിരസോ നാമ അമതനിബ്ബാന"ന്തി (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൩൩൩) വുത്തം.

കിഞ്ചാപി അവിസേസേന സബ്ബമ്പി ബുദ്ധവചനം കിലേസവിനയനേന **വിനയോ,** യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായപതനാദിതോ ധാരണേന **ധമ്മോ** ച ഹോതി, തഥാപി ഇധാധിപ്പേതേയേവ ധമ്മവിനയേ വത്തിച്ഛാവസേന സരൂപതോ നിദ്ധാരേതും **"തത്ഥ വിനയപിടക"**ന്തിആദിമാഹ. **അവസേസം ബുദ്ധവചനം ധമ്മോ** ഖന്ധാദിവസേന സഭാവധമ്മദേസനാബാഹുല്ലതോ. അഥ വാ യദിപി വിനയോ ച ധമ്മോയേവ പരിയത്തിയാദിഭാവതോ, തഥാപി വിനയസദ്ദസന്നിധാനേ ഭിന്നാധികരണഭാവേന പയുത്തോ ധമ്മസദ്ദോ വിനയതന്തി വിപരീതം തന്തിമേവ ദീപേതി യഥാ "പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരാ, ഗോബലീബദ്ദ"ന്തി. പയോഗവസേന തം ദസ്സേന്തേന **"തേനേവാഹാ"**തിആദി വുത്തം. യേന വിനയ...പേ॰... ധമ്മോ, തേനേവ തേസം തഥാഭാവം **സങ്ഗീതിക്ഖന്ധകേ** (ചൂളവ॰ ൩൯) ആഹാതി അത്ഥോ.

"അനേകജാതിസംസാര"ന്തി അയം ഗാഥാ ഭഗവതാ അത്തനോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനം അരഹത്തപ്പത്തിം പച്ചവേക്ഖന്തേന ഏകൂനവീസതിമസ്സ പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ അനന്തരം ഭാസിതാ, തസ്മാ **"പഠമബുദ്ധവചന"**ന്തി വുത്താ. ഇദം കിര സബ്ബബുദ്ധേഹി അവിജഹിതം ഉദാനം. അയമസ്സ സങ്ഖേപത്ഥോ - അഹം ഇമസ്സ അത്തഭാവസങ്ഖാതസ്സ ഗേഹസ്സ കാരകം തണ്ഹാവഡ്ഢകിം **ഗവേസന്തോ** യേന ഞാണേന തം ദട്ഠും സക്കാ, തസ്സ ബോധിഞാണസ്സത്ഥായ ദീപങ്കരപാദമൂലേ കതാഭിനീഹാരോ ഏത്തകം കാലം **അനേകജാതിസംസാരം** അനേകജാതിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യം സംസാരവട്ടം **അനിബ്ബിസം** അനിബ്ബിസന്തോ തം ഞാണം അവിന്ദന്തോ അലഭന്തോയേവ **സന്ധാവിസ്സം** സംസരിം. യസ്മാ ജരാബ്യാധിമരണമിസ്സതായ **ജാതി** നാമേസാ **പുനപ്പുനം** ഉപഗന്തും **ദുക്ഖാ,** ന ച സാ തസ്മിം അദിട്ഠേ നിവത്തതി, തസ്മാ തം ഗവേസന്തോ സന്ധാവിസ്സന്തി അത്ഥോ. ഇദാനി ഭോ അത്തഭാവസങ്ഖാതസ്സ ഗേഹസ്സ കാരക തണ്ഹാവഡ്ഢകി ത്വം മയാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പടിവിജ്ഝന്തേന **ദിട്ഠോ അസി. പുന** ഇമം അത്തഭാവസങ്ഖാതം മമ **ഗേഹം ന കാഹസി** ന കരിസ്സസി. തവ **സബ്ബാ** അവസേസകിലേസ **ഫാസുകാ** മയാ **ഭഗ്ഗാ** ഭഞ്ജിതാ . ഇമസ്സ തയാ കതസ്സ അത്തഭാവസങ്ഖാതസ്സ ഗേഹസ്സ **കൂടം** അവിജ്ജാസങ്ഖാതം കണ്ണികമണ്ഡലം **വിസങ്ഖതം** വിദ്ധംസിതം. ഇദാനി മമ **ചിത്തം വിസങ്ഖാരം** നിബ്ബാനം ആരമ്മണകരണവസേന **ഗതം** അനുപവിട്ഠം. അഹഞ്ച **തണ്ഹാനം ഖയ** സങ്ഖാതം അരഹത്തമഗ്ഗം, അരഹത്തഫലം വാ **അജ്ഝഗാ** അധിഗതോ പത്തോസ്മീതി. **ഗണ്ഠിപദേസു** പന വിസങ്ഖാരഗതം ചിത്തമേവ തണ്ഹാനം ഖയസങ്ഖാതം അരഹത്തമഗ്ഗം, അരഹത്തഫലം വാ അജ്ഝഗാ അധിഗതന്തി അത്ഥോ വുത്തോ.

"സന്ധാവിസ്സ"ന്തി ഏത്ഥ ച "ഗാഥായമതീതത്ഥേ ഇമിസ്സ"ന്തി നേരുത്തികാ. "തംകാലവചനിച്ഛായമതീതേപി ഭവിസ്സന്തീ"തി കേചി. **പുനപ്പുന**ന്തി അഭിണ്ഹത്ഥേ നിപാതോ. പാതബ്ബാ രക്ഖിതബ്ബാതി **ഫാസു** പ-കാരസ്സ ഫ-കാരം കത്വാ, ഫുസിതബ്ബാതി വാ **ഫാസു,** സായേവ **ഫാസുകാ. അജ്ഝഗാ**തി ച "അജ്ജതനിയമാത്തമിം വാ അം വാ"തി വദന്തി. യദി പന ചിത്തമേവ കത്താ, തദാ പരോക്ഖായേവ. അന്തോജപ്പനവസേന കിര ഭഗവാ "അനേകജാതിസംസാര"ന്തി

ഗാഥാദ്വയമാഹ, തസ്മാ ഏസാ മനസാ പവത്തിതധമ്മാനമാദി. "യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തി ധമ്മാ"തി അയം പന വാചായ പവത്തിതധമ്മാനന്തി വദന്തി.

കേചീതി ഖന്ധകഭാണകാ. പഠമം വുത്തോ പന ധമ്മപദഭാണകാനം വാദോ. **യദാ...പേ॰... ധമ്മാ**തി ഏത്ഥ നിദസ്സനത്ഥോ, ആദ്യത്ഥോ ച ഇതി-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ. നിദസ്സനേന ഹി മരിയാദവചനേന വിനാ പദത്ഥവിപല്ലാസകാരിനാവ അത്ഥോ പരിപുണ്ണോ ന ഹോതി. തത്ഥ ആദ്യത്ഥമേവ ഇതി-സദ്ദം ഗഹേത്വാ ഇതി-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, "തേന ആതാപിനോ...പേ॰... സഹേതുധമ്മ'ന്തിആദിഗാഥാത്തയം സങ്ഗണ്ഹാതീ"തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) **ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേന** വുത്തം. **ഖന്ധകേ**തി മഹാവഗ്ഗേ. **ഉദാനഗാഥ**ന്തി ജാതിയാ ഏകവചനം, തത്ഥാപി വാ പഠമഗാഥമേവ ഗഹേത്വാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ഏത്ഥ ച **ഖന്ധകഭാണകാ** ഏവം വദന്തി "ധമ്മപദഭാണകാനം ഗാഥാ മനസാവ ദേസിതത്താ തദാ മഹതോ ജനസ്സ ഉപകാരായ നാഹോസി, അമ്ഹാകം പന ഗാഥാ വചീഭേദം കത്വാ ദേസിതത്താ തദാ സുണന്താനം ദേവബ്രഹ്മാനം ഉപകാരായ അഹോസി, തസ്മാ ഇദമേവ പഠമബുദ്ധവചന"ന്തി. **ധമ്മപദഭാണകാ** പന "ദേസനായ ജനസ്സ ഉപകാരാനുപകാരഭാവോ പഠമഭാവേ ലക്ഖണം ന ഹോതി, ഭഗവതാ മനസാ പഠമം ദേസിതത്താ ഇദമേവ പഠമബുദ്ധവചന"ന്തി വദന്തി . തസ്മാ ഉഭയമ്പി ഉഭയഥാ യുജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം. നനു ച യദി "അനേകജാതിസംസാര"ന്തി ഗാഥാ മനസാവ ദേസിതാ, അഥ കസ്മാ **ധമ്മപദട്ഠകഥായം** "അനേകജാതിസംസാര'ന്തി ഇമം ധമ്മദേസനം സത്ഥാ ബോധിരുക്ഖമൂലേ നിസിന്നോ ഉദാനവസേന ഉദാനേത്വാ അപരഭാഗേ ആനന്ദത്ഥേരേന പുട്ഠോ കഥേസീ"തി (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൫൩-൧൫൪ ഉദാനവത്ഥു) വുത്തന്തി? അത്ഥവസേന തഥായേവ ഗഹേതബ്ബത്താ. തത്ഥാപി ഹി മനസാ ഉദാനേത്വാതി അത്ഥോയേവ ഗഹേതബ്ബോ. ദേസനാ വിയ ഹി ഉദാനമ്പി മനസാ ഉദാനം, വചസാ ഉദാനന്തി ദ്വിധാ വിഞ്ഞായതി. യദി ചായം വചസാ ഉദാനം സിയാ, ഉദാനപാളിയമാരുള്ഹാ ഭവേയ്യ , തസ്മാ ഉദാനപാളിയമനാരുള്ഹഭാവോയേവ വചസാ അനുദാനേത്വാ മനസാ ഉദാനഭാവേ കാരണന്തി ദട്ഠബ്ബം. **"പാടിപദദിവസേ"**തി ഇദം "സബ്ബഞ്ഞുഭാവപ്പത്തസ്സാ"തി ഏതേന ന സമ്ബജ്ഝിതബ്ബം, "പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ"തി ഏതേന പന സമ്ബജ്ഝിതബ്ബം. വിസാഖപുണ്ണമായമേവ ഹി ഭഗവാ പച്ചൂസസമയേ സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോ. ലോകിയസമയേ പന ഏവമ്പി സമ്ബജ്ഝനം ഭവതി, തഥാപി നേസ സാസനസമയോതി ന ഗഹേതബ്ബം. സോമനസ്സമേവ **സോമനസ്സമയം** യഥാ "ദാനമയം, സീലമയ"ന്തി, (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; ഇതിവു॰ ൬൦; നേത്തി॰ ൩൪) തംസമ്പയുത്തഞാണേനാതി അത്ഥോ. സോമനസ്സേന വാ സഹജാതാദിസത്തിയാ പകതം, താദിസേന ഞാണേനാതിപി വട്ടതി.

ഹന്ദാതി ചോദനത്ഥേ നിപാതോ. ഇങ്ഘ സമ്പാദേഥാതി ഹി ചോദേതി. **ആമന്തയാമീ**തി പടിവേദയാമി, ബോധേമീതി അത്ഥോ. **വോ**തി പന "ആമന്തയാമീ"തി ഏതസ്സ കമ്മപദം. "ആമന്തനത്ഥേ ദുതിയായേവ, ന ചതുത്ഥീ"തി ഹി വത്വാ തമേവുദാഹരന്തി അക്ഖരചിന്തകാ. **വയധമ്മാ**തി അനിച്ചലക്ഖണമുഖേന സങ്ഖാരാനം ദുക്ഖാനത്തലക്ഖണമ്പി വിഭാവേതി "യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖം. യം ദുക്ഖം, തദനത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫, ൪൫, ൭൬, ൭൭; ൨.൩൧, ൪; പടി॰ മ॰ ൨.൧൦) വചനതോ. ലക്ഖണത്തയവിഭാവനനയേനേവ ച തദാരമ്മണം വിപസ്സനം ദസ്സേന്തോ സബ്ബതിത്ഥിയാനം അവിസയഭൂതം ബുദ്ധാവേണികം ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനാധിട്ഠാനം അവിപരീതം നിബ്ബാനഗാമിനിപടിപദം പകാസേതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഇദാനി തത്ഥ സമ്മാപടിപത്തിയം നിയോജേതി "അപ്പമാദേന സമ്പാദേഥാ"തി, തായ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനാധിട്ഠാനായ അവിപരീതനിബ്ബാനഗാമിനിപടിപദായ അപ്പമാദേന സമ്പാദേഥാതി അത്ഥോ. അപിച **"വയധമ്മാ സങ്ഖാരാ"**തി ഏതേന സങ്ഖേപേന സംവേജേത്വാ **"അപ്പമാദേന സമ്പാദേഥാ"**തി സങ്ഖേപേനേവ നിരവസേസം സമ്മാപടിപത്തിം ദസ്സേതി . അപ്പമാദപദഞ്ഹി സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതം കേവലപരിപുണ്ണം സാസനം പരിയാദിയിത്വാ തിട്ഠതി, സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതായ കേവലപരിപുണ്ണായ സാസനസങ്ഖാതായ സമ്മാപടിപത്തിയാ അപ്പമാദേന സമ്പാദേഥാതി അത്ഥോ. **ഉഭിന്നമന്തരേ**തി ദ്വിന്നം വചനാനമന്തരാളേ വേമജ്ഝേ. ഏത്ഥ ഹി കാലവതാ കാലോപി നിദസ്സിതോ തദവിനാഭാവിത്താതി വേദിതബ്ബോ.

സുത്തന്തപിടകന്തി ഏത്ഥ സുത്തമേവ **സുത്തന്തം** യഥാ "കമ്മന്തം, വനന്ത"ന്തി. **സങ്ഗീതഞ്ച അസങ്ഗീതഞ്ചാ**തി സബ്ബസരൂപമാഹ. **"അസങ്ഗീത**ന്തി ച സങ്ഗീതിക്ഖന്ധകകഥാവത്ഥുപ്പകരണാദി. കേചി പന 'സുഭസുത്തം (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൪) പഠമസങ്ഗീതിയമസങ്ഗീത'ന്തി വദന്തി, തം ന യുജ്ജതി. പഠമസങ്ഗീതിതോ പുരേതരമേവ ഹി ആയസ്മതാ ആനന്ദത്ഥേരേന ജേതവനേ വിഹരന്തേന സുഭസ്സ മാണവസ്സ ഭാസിത"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** വുത്തം. സുഭസുത്തം പന "ഏവം മേ സുത്തം ഏകം സമയം ആയസ്മാ ആനന്ദോ സാവത്ഥിയം വിഹരതി ജേതവനേ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ അചിരപരിനിബ്ബുതേ ഭഗവതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൪) ആഗതം. തത്ഥ "ഏവം മേ സുത"ന്തിആദിവചനം പഠമസങ്ഗീതിയം ആയസ്മതാ ആനന്ദത്ഥേരേനേവ വത്തും യുത്തരൂപം ന ഹോതി. ന ഹി ആനന്ദത്ഥേരോ സയമേവ സുഭസുത്തം

ദേസേത്വാ "ഏവം മേ സുത"ന്തിആദീനി വദതി. ഏവം പന വത്തബ്ബം സിയാ "ഏകമിദാഹം ഭന്തേ സമയം സാവത്ഥിയം വിഹരാമി ജേതവനേ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ"തിആദി. തസ്മാ ദുതിയതതിയസങ്ഗീതികാരകേഹി "ഏവം മേ സുത"ന്തിആദിനാ സുഭസുത്തം സങ്ഗീതിമാരോപിതം വിയ ദിസ്സതി. അഥാ**ചരിയധമ്മപാലത്ഥേരസ്സ** ഏവമധിപ്പായോ സിയാ "ആനന്ദത്ഥേരേനേവ വുത്തമ്പി സുഭസുത്തം പഠമസങ്ഗീതിമാരോപേത്വാ തന്തിം ഠപേതുകാമേഹി മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീഹി അഞ്ഞേസു സുത്തേസു ആഗതനയേനേവ 'ഏവം മേ സുത'ന്തിആദിനാ തന്തി ഠപിതാ"തി. ഏവം സതി യുജ്ജേയ്യ. അഥ വാ ആയസ്മാ ആനന്ദോ സുഭസുത്തം സയം ദേസേന്തോപി സാമഞ്ഞഫലാദീസു ഭഗവതാ ദേസിതനയേനേവ ദേസേസീതി ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ലദ്ധനയേ ഠത്വാ ദേസിതത്താ ഭഗവതാ ദേസിതം ധമ്മം അത്തനി അദഹന്തോ "ഏവം മേ സുത"ന്തിആദിമാഹാതി ഏവമധിപ്പായേപി സതി യുജ്ജതേവ. **"അനുസങ്ഗീതഞ്ചാ"**തിപി പാഠോ. ദുതിയതതിയസങ്ഗീതീസു പുന സങ്ഗീതഞ്ചാതി അത്ഥവസേന നിന്നാനാകരണമേവ. സമോധാനേത്വാ വിനയപിടകം നാമ വേദിതബ്ബം, സുത്ത…പേ॰… അഭിധമ്മപിടകം നാമ വേദിതബ്ബന്തി യോജനാ.

ഭിക്ഖുഭിക്ഖുനീപാതിമോക്ഖവസേന **ഉഭയാനി പാതിമോക്ഖാനി.** ഭിക്ഖുഭിക്ഖുനീവിഭങ്ഗവസേന **ദ്വേ വിഭങ്ഗാ.** മഹാവഗ്ഗചൂളവഗ്ഗേസു ആഗതാ **ദ്വാവീസതി ഖന്ധകാ.** പച്ചേകം സോളസഹി വാരേഹി ഉപലക്ഖിതത്താ **സോളസ പരിവാരാ**തി വുത്തം. പരിവാരപാളിയഞ്ഹി മഹാവിഭങ്ഗേ സോളസ വാരാ, ഭിക്ഖുനീവിഭങ്ഗേ സോളസ വാരാ ചാതി ബാത്തിംസ വാരാ ആഗതാ. പോത്ഥകേസു പന കത്ഥചി "പരിവാരാ"തി ഏത്തകമേവ ദിസ്സതി, ബഹൂസു പന പോത്ഥകേസു വിനയട്ഠകഥായം, അഭിധമ്മട്ഠകഥായഞ്ച "സോളസ പരിവാരാ"തി ഏവമേവ ദിസ്സമാനത്താ അയമ്പി പാഠോ ന സക്കാ പടിബാഹിതുന്തി തസ്സേവത്ഥോ വുത്തോ. **"ഇതീ"**തി യഥാവുത്തം ബുദ്ധവചനം നിദസ്സേത്വാ **"ഇദ"**ന്തി തം പരാമസതി. **ഇതി**-സദ്ദോ വാ ഇദമത്ഥേ, **ഇദ**ന്തി വചനസിലിട്ഠതാമത്തം, **ഇതി ഇദ**ന്തി വാ പരിയായദ്വയം ഇദമത്ഥേയേവ വത്തതി "ഇദാനേതരഹി വിജ്ജതീ"തിആദീസു വിയ. ഏസ നയോ ഈദിസേസു. ബ്രഹ്മജാലാദീനി ചതുത്തിംസ സുത്താനി സങ്ഗയ്ഹന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന വാ, തേസം വാ സങ്ഗഹോ ഗണനാ ഏതസ്സാതി **ബ്രഹ്മജാലാദിചതുത്തിംസസുത്തസങ്ഗഹോ.** ഏവമിതരേസുപി. ഹേട്ഠാ വുത്തേസു ദീഘഭാണകമജ്ഝിമഭാണകാനം വാദേസു മജ്ഝിമഭാണകാനഞ്ഞേവ വാദസ്സ യുത്തതരത്താ ഖുദ്ദകപാഠാദയോപി സുത്തന്തപിടകേയേവ സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"ഖുദ്ദക…പേ॰… സുത്തന്തപിടകം നാമാ"**തി ആഹ. തത്ഥ "സുണാഥ ഭാവിതത്താനം, ഗാഥാ അത്ഥൂപനായികാതി (ഥേരഗാ॰ നിദാനഗാഥാ) വുത്തത്താ "ഥേരഗാഥാ ഥേരീഗാഥാ"തി ച പാഠോ യുത്തോ.

ഏവം സരൂപതോ പിടകത്തയം നിയമേത്വാ ഇദാനി നിബ്ബചനം ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. **തത്ഥാ**തി തേസു തിബ്ബിധേസു പിടകേസു. **വിവിധവിസേസനയത്താ**തി വിവിധനയത്താ, വിസേസനയത്താ ച. **വിനയനതോ**തി വിനയനഭാവതോ, ഭാവപ്പധാനനിദ്ദേസോയം, ഭാവലോപോ വാ, ഇതരഥാ ദബ്ബമേവ പധാനം സിയാ, തഥാ ച സതി വിനയനതാഗുണസമങ്ഗിനാ വിനയദബ്ബേനേവ ഹേതുഭൂതേന വിനയോതി അക്ഖാതോ, ന പന വിനയനതാഗുണേനാതി അനധിപ്പേതത്ഥപ്പസങ്ഗോ ഭവേയ്യ. അയം നയോ ഏദിസേസു. വിനീയതേ വാ **വിനയനം,** തതോതി അത്ഥോ. **അയം വിനയോ**തി അത്ഥപഞ്ഞത്തിഭൂതോ സഞ്ഞീസങ്ഖാതോ അയം തന്തി വിനയോ. **വിനയോതി അക്ഖാതോ**തി സദ്ദപഞ്ഞത്തിഭൂതോ സഞ്ഞാസങ്ഖാതോ വിനയോ നാമാതി കഥിതോ. അത്ഥപഞ്ഞത്തിയാ ഹി നാമപഞ്ഞത്തിവിഭാവനം നിബ്ബചനന്തി.

ഇദാനി ഇമിസ്സാ ഗാഥായ അത്ഥം വിഭാവേന്തോ ആഹ **"വിവിധാ ഹീ"**തിആദി. "വിവിധാ ഏത്ഥ നയാ, തസ്മാ വിവിധനയത്താ വിനയോതി അക്ഖാതോ"തിആദിനാ യോജേതബ്ബം. വിവിധത്തം സരൂപതോ ദസ്സേതി **"പഞ്ചവിധാ"**തിആദിനാ, തഥാ വിസേസത്തമ്പി **"ദള്ഹീകമ്മാ"**തിആദിനാ. ലോകവജ്ജേസു സിക്ഖാപദേസു **ദള്ഹീകമ്മപയോജനാ,** പണ്ണത്തിവജ്ജേസു **സിഥിലകരണപയോജനാ.** സഞ്ഞമവേലം അഭിഭവിത്വാ പവത്തോ ആചാരോ **അജ്ഝാചാരോ,** വീതിക്കമോ, കായേ, വാചായ ച പവത്തോ സോ, തസ്സ നിസേധനം തഥാ, തേന തഥാനിസേധനമേവ പരിയായേന കായവാചാവിനയനം നാമാതി ദസ്സേതി. **"തസ്മാ"**തി വത്വാ തസ്സാനേകധാ പരാമസനമാഹ **"വിവിധനയത്താ"**തിആദി. യഥാവുത്താ ച ഗാഥാ ഈദിസസ്സ നിബ്ബചനസ്സ പകാസനത്ഥം വുത്താതി ദസ്സേതും **"തേനാ"**തിആദി വുത്തം. **തേനാ**തി വിവിധനയത്താദിഹേതുനാ കരണഭൂതേനാതി വദന്തി. അപിച "വിവിധാ ഹീ"തിആദിവാക്യസ്സ യഥാവുത്തസ്സ ഗുണം ദസ്സേന്തോ **"തേനാ"**തിആദിമാഹാതിപി സമ്ബന്ധം വദന്തി. ഏവം സതി **തേനാ**തി വിവിധനയത്താദിനാ ഹേതുഭൂതേനാതി അത്ഥോ. അഥ വാ യഥാവുത്തവചനമേവ സന്ധായ പോരാണേഹി അയം ഗാഥാ വുത്താതി സംസന്ദേതും **"തേനാ"**തിആദി വുത്തന്തിപി വദന്തി, ദുതിയനയേ വിയ "തേനാ"തി പദസ്സ അത്ഥോ. **ഏത**ന്തി ഗാഥാവചനം. **ഏതസ്സാ**തി വിനയസദ്ദസ്സ, "വചനത്ഥാ"തി പദേന സമ്ബന്ധോ. "വചനസ്സ അത്ഥോ"തി ഹി സമ്ബന്ധേ വുത്തേപി തസ്സ വചനസാമഞ്ഞതോ വിസേസം ദസ്സേതും **"ഏതസ്സാ"**തി പുന വുത്തം. നേരുത്തികാ പന സമാസതദ്ധിതേസു സിദ്ധേസു സാമഞ്ഞത്താ, നാമസദ്ദത്താ ച ഏദിസേസു സദ്ദന്തരേന വിസേസിതഭാവം ഇച്ഛന്തി.

“അത്ഥാന”ന്തി പദം “സൂചനതോ…പേ॰… സുത്താണാ”തി പദേഹി യഥാരഹം കമ്മസമ്ബന്ധവസേന യോജേതബ്ബം. തമത്ഥം വിവരതി **“തഞ്ഹീ”**തിആദിനാ. **അത്തത്ഥപരത്ഥാദിഭേദേ അത്ഥേ**തി യോ തം സുത്തം സജ്ഝായതി, സുണാതി, വാചേതി, ചിന്തേതി, ദേസേതി ച, സുത്തേന സങ്ഗഹിതോ സീലാദിഅത്ഥോ തസ്സപി ഹോതി, തേന പരസ്സ സാധേതബ്ബതോ പരസ്സപീതി തദുഭയം തം സുത്തം സൂചേതി ദീപേതി, തഥാ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികത്ഥേ ലോകിയലോകുത്തരത്ഥേ ചാതി ഏവമാദിഭേദേ അത്ഥേ **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗണ്ഹാതി. അത്ഥസദ്ദോ ചായം ഹിതപരിയായോ, ന ഭാസിതത്ഥവചനോ. യദി സിയാ, സുത്തം അത്തനോപി ഭാസിതത്ഥം സൂചേതി, പരസ്സപീതി അയമനധിപ്പേതത്ഥോ വുത്തോ സിയാ. സുത്തേന ഹി യോ അത്ഥോ പകാസിതോ, സോ തസ്സേവ പകാസകസ്സ സുത്തസ്സ ഹോതി, തസ്മാ ന തേന പരത്ഥോ സൂചിതോ, തേന സൂചേതബ്ബസ്സ പരത്ഥസ്സ നിവത്തേതബ്ബസ്സ അഭാവാ അത്തത്ഥഗ്ഗഹണഞ്ച ന കത്തബ്ബം. അത്തത്ഥപരത്ഥവിനിമുത്തസ്സ ഭാസിതത്ഥസ്സ അഭാവാ ആദിഗ്ഗഹണഞ്ച ന കത്തബ്ബം, തസ്മാ യഥാവുത്തസ്സ ഹിതപരിയായസ്സ അത്ഥസ്സ സുത്തേ അസമ്ഭവതോ സുത്താധാരസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വസേന അത്തത്ഥപരത്ഥാ വുത്താ.

അഥ വാ സുത്തം അനപേക്ഖിത്വാ യേ അത്തത്ഥാദയോ അത്ഥപ്പഭേദാ “ന ഹ’ഞ്ഞദത്ഥ’ത്ഥി പസംസലാഭാ”തി ഏതസ്സ പദസ്സ നിദ്ദേസേ (മഹാനി॰ ൩൯) വുത്താ “അത്തത്ഥോ, പരത്ഥോ, ഉഭയത്ഥോ, ദിട്ഠധമ്മികോ അത്ഥോ, സമ്പരായികോ അത്ഥോ, ഉത്താനോ അത്ഥോ, ഗമ്ഭീരോ അത്ഥോ, ഗൂള്ഹോ അത്ഥോ, പടിച്ഛന്നോ അത്ഥോ, നേയ്യോ അത്ഥോ, നീതോ അത്ഥോ, അനവജ്ജോ അത്ഥോ, നിക്കിലേസോ അത്ഥോ, വോദാനോ അത്ഥോ, പരമത്ഥോ”തി, (മഹാനി॰ ൩൯) തേ അത്ഥപ്പഭേദേ സൂചേതീതി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. കിഞ്ചാപി ഹി സുത്തനിരപേക്ഖം അത്തത്ഥാദയോ വുത്താ സുത്തത്ഥഭാവേന അനിദ്ദിട്ഠത്താ, തേസു പന ഏകോപി അത്ഥപ്പഭേദോ സുത്തേന ദീപേതബ്ബതം നാതിവത്തതീതി. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ അത്ഥസദ്ദോ ഭാസിതത്ഥപരിയായോപി ഹോതി. ഏത്ഥ ഹി പുരിമകാ പഞ്ച അത്ഥപ്പഭേദാ ഹിതപരിയായാ, തതോ പരേ ഛ ഭാസിതത്ഥപ്പഭേദാ, പച്ഛിമകാ ചത്താരോ ഉഭയസഭാവാ. തത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യതായ വിഭാവേന അനഗാധഭാവോ **ഉത്താനോ.** ദുരധിഗമതായ വിഭാവേന അഗാധഭാവോ **ഗമ്ഭീരോ.** അവിവടോ **ഗൂള്ഹോ.** മൂലുദകാദയോ വിയ പംസുനാ അക്ഖരസന്നിവേസാദിനാ തിരോഹിതോ **പടിച്ഛന്നോ.** നിദ്ധാരേത്വാ ഞാപേതബ്ബോ **നേയ്യോ.** യഥാരുതവസേന വേദിതബ്ബോ **നീതോ.** **അനവജ്ജനിക്കിലേസവോദാനാ** പരിയായവസേന വുത്താ, കുസലവിപാകകിരിയാധമ്മവസേന വാ യഥാക്കമം യോജേതബ്ബാ. **പരമത്ഥോ** നിബ്ബാനം, ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവോ ഏവ വാ.

അഥ വാ “അത്തനാ ച അപ്പിച്ഛോ ഹോതീ”തി അത്തത്ഥം, “അപ്പിച്ഛകഥഞ്ച പരേസം കത്താ ഹോതീ”തി പരത്ഥം സൂചേതി. ഏവം “അത്തനാ ച പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ ഹോതി, പരഞ്ച പാണാതിപാതാ വേരമണിയാ സമാദപേതീ”തിആദിസുത്താനി (അ॰ നി॰ ൪.൯൯, ൨൬൪) യോജേതബ്ബാനി. അപരേ പന “യഥാസഭാവം ഭാസിതം അത്തത്ഥം, പൂരണകസ്സപാദീനമഞ്ഞതിത്ഥിയാനം സമയഭൂതം പരത്ഥം സൂചേതി, സുത്തേന വാ സങ്ഗഹിതം അത്തത്ഥം, സുത്താനുലോമഭൂതം പരത്ഥം, സുത്തന്തനയഭൂതം വാ അത്തത്ഥം, വിനയാഭിധമ്മനയഭൂതം പരത്ഥം സൂചേതീ”തിപി വദന്തി. വിനയാഭിധമ്മേഹി ച വിസേസേത്വാ സുത്തസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വത്തബ്ബോ, തസ്മാ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസപ്പവത്തായ ദേസനായ സാതിസയം അത്തഹിതപരഹിതാദീനി പകാസിതാനി ഹോന്തി തപ്പധാനഭാവതോ, ന പന ആണാധമ്മസഭാവ-വസപ്പവത്തായാതി ഇദമേവ “അത്ഥാനം സൂചനതോ സുത്ത”ന്തി വുത്തം. സൂച-സദ്ദസ്സ ചേത്ഥ രസ്സോ. “ഏവഞ്ച കത്വാ ‘ഏത്തകം തസ്സ ഭഗവതോ സുത്താഗതം സുത്തപരിയാപന്ന’ന്തി (പാചി॰ ൬൫൫, ൧൨൪൨) ച സകവാദേ പഞ്ച സുത്തസതാനീ’തി (അട്ഠസാ॰ നിദാനകഥാ, കഥാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) ച ഏവമാദീസു സുത്തസദ്ദോ ഉപചരിതോതി ഗഹേതബ്ബോ”തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) **ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേന** വുത്തം. അഞ്ഞേ പന യഥാവുത്തസദിസേനേവ നിബ്ബചനേന സുത്തസദ്ദസ്സ വിനയാഭിധമ്മാനമ്പി വാചകത്തം വദന്തി.

സുത്തേ ച ആണാധമ്മസഭാവോ വേനേയ്യജ്ഝാസയമനുവത്തതി, ന വിനയാഭിധമ്മേസു വിയ വേനേയ്യജ്ഝാസയോ ആണാധമ്മസഭാവേ, തസ്മാ വേനേയ്യാനം ഏകന്തഹിതപടിലാഭസംവത്തനികാ സുത്തന്തദേസനാതി ആഹ **“സുവുത്താ ചേത്ഥ അത്ഥാ”**തിആദി. “ഏകന്തഹിതപടിലാഭസംവത്തനികാ സുത്തന്തദേസനാ”തി ഇദമ്പി വേനേയ്യാനം ഹിതസമ്പാദനേ സുത്തന്തദേസനായ തപ്പരഭാവമേവ സന്ധായ വുത്തം. **തപ്പരഭാവോ** ച വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുലോമതോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനേവാഹ **“വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുലോമേന വുത്തത്താ”**തി. ഏതേന ച ഹേതുനാ നനു വിനയാഭിധമ്മാപി സുവുത്താ, അഥ കസ്മാ ഇദമേവ ഏവം വുത്തന്തി അനുയോഗം പരിഹരതി.

അനുപുബ്ബസിക്ഖാദിവസേന കാലന്തരേന അത്ഥാഭിനിപ്ഫത്തിം ദസ്സേതും **“സസ്സമിവ ഫല”**ന്തി വുത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ സസ്സം നാമ വപനരോപനാദിക്ഖണേയേവ ഫലം ന പസവതി, അനുപുബ്ബജഗ്ഗനാദിവസേന കാലന്തരേനേവ പസവതി, തഥാ ഇദമ്പി സവനധാരണാദിക്ഖണേയേവ അത്ഥേ ന പസവതി, അനുപുബ്ബസിക്ഖാദിവസേന കാലന്തരേനേവ

പസവതീതി. **പസവതീ**തി ച ഫലതി, അഭിനിപ്ഫാദേതീതി അത്ഥോ. അഭിനിപ്ഫാദനമേവ ഹി ഫലനം. ഉപായസമങ്ഗീനഞ്ഞേവ അത്ഥാഭിനിപ്ഫത്തിം ദസ്സേന്തോ **"ധേനു വിയ ഖീര"**ന്തി ആഹ. അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ - യഥാ ധേനു നാമ കാലേ ജാതവച്ഛാ ഥനം ഗഹേത്വാ ദുഹതം ഉപായവന്താനമേവ ഖീരം പഗ്ഘരാപേതി, ന അകാലേ അജാതവച്ഛാ. കാലേപി വാ വിസാണാദികം ഗഹേത്വാ ദുഹതം അനുപായവന്താനം, തഥാ ഇദമ്പി നിസ്സരണാദിനാ സവനധാരണാദീനി കുരുതം ഉപായവന്താനമേവ സീലാദിഅത്ഥേ പഗ്ഘരാപേതി, ന അലഗദ്ദൂപമായ സവനധാരണാദീനി കുരുതം അനുപായവന്താനന്തി. യദിപി **"സൂദതീ"**തി ഏതസ്സ ഘരതി സിഞ്ചതീതി അത്ഥോ, തഥാപി സകമ്മികധാതുത്താ **പഗ്ഘരാപേതീ**തി കാരിതവസേന അത്ഥോ വുത്തോ യഥാ "തരതീ"തി ഏതസ്സ നിപാതേതീതി അത്ഥോ"തി. **"സുത്താണാ"**തി ഏതസ്സ അത്ഥമാഹ **"സുട്ഠു ച നേ തായതീ"**തി. **നേ**തി അത്ഥേ.

സുത്തസഭാഗന്തി സുത്തസദിസം. തബ്ഭാവം ദസ്സേതി **"യഥാ ഹീ"**തിആദിനാ. **തച്ഛകാനം സുത്ത**ന്തി വഡ്ഢകീനം കാളസുത്തം. **പമാണം ഹോതി** തദനുസാരേന തച്ഛനതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ കാളസുത്തം പസാരേത്വാ സഞ്ഞാണേ കതേ ഗഹേതബ്ബം, വിസ്സജ്ജേതബ്ബഞ്ച പഞ്ഞായതി, തസ്മാ തം തച്ഛകാനം പമാണം ഹോതി, ഏവം വിവാദേസു ഉപ്പന്നേസു സുത്തേ ആനീതമത്തേ "ഇദം ഗഹേതബ്ബം, ഇദം വിസ്സജ്ജേതബ്ബ"ന്തി പാകടത്താ വിവാദോ വൂപസമ്മതി, തസ്മാ ഏതം വിഞ്ഞൂനം പമാണന്തി. ഇദാനി അഞ്ഞഥാപി സുത്തസഭാഗതം വിഭാവേന്തോ **"യഥാ ചാ"**തിആദിമാഹ. **സുത്തേനാ**തി പുപ്ഫാവുതേന യേന കേനചി ഥിരസുത്തേന. **സങ്ഗഹിതാനീ**തി സുട്ഠു, സമം വാ ഗഹിതാനി, ആവുതാനീതി അത്ഥോ. **ന വികിരിയന്തീ**തി ഇതോ ചിതോ ച വിപ്പകിണ്ണാഭാവമാഹ, **ന വിദ്ധംസീയന്തീ**തി ഛേജ്ജഭേജ്ജാഭാവം. അയമേത്ഥാധിപ്പായോ - യഥാ ഥിരസുത്തേന സങ്ഗഹിതാനി പുപ്ഫാനി വാതേന ന വികിരിയന്തി ന വിദ്ധംസീയന്തി, ഏവം സുത്തേന സങ്ഗഹിതാ അത്ഥാ മിച്ഛാവാദേന ന വികിരിയന്തി ന വിദ്ധംസീയന്തീതി. വേനേയ്യജ്ഝാസയവസപ്പവത്തായ ച ദേസനായ അത്തത്ഥപരത്ഥാദീനം സാതിസയപ്പകാസനതോ ആണാധമ്മസഭാവേഹി വിനയാഭിധമ്മേഹി വിസേസേത്വാ ഇമസ്സേവ സുത്തസഭാഗതാ വുത്താ. **"തേനാ"**തിആദീസു വുത്തനയാനുസാരേന സമ്ബന്ധോ ചേവ അത്ഥോ ച യഥാരഹം വത്തബ്ബോ. ഏത്ഥ ച "സുത്തന്തപിടക"ന്തി ഹേട്ഠാ വുത്തേപി അന്തസദ്ദസ്സ അവചനം തസ്സ വിസും അത്ഥാഭാവദസ്സനത്ഥം തബ്ഭാവവുത്തിതോ. സഹയോഗസ്സ ഹി സദ്ദസ്സ അവചനേന സേസതാ തസ്സ തുല്യാധികരണതം, അനത്ഥകതം വാ ഞാപേതി.

യന്തി ഏസ നിപാതോ കാരണേ, യേനാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ അഭിധമ്മേ വുഡ്ഢിമന്തോ ധമ്മാ യേന വുത്താ, തേന അഭിധമ്മോ നാമ അക്ഖാതോതി പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. അഭി-സദ്ദസ്സ അത്ഥവസേനായം പഭേദോതി തസ്സ തദത്ഥപ്പവത്തതാദസ്സനേന തമത്ഥം സാധേന്തോ **"അയഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. അഭി-സദ്ദോ കമനകിരിയായ വുഡ്ഢിഭാവസങ്ഖാതമതിരേകത്ഥം ദീപേതീതി വുത്തം **"അഭിക്കമന്തീതിആദീസു വുഡ്ഢിയം ആഗതോ"**തി. **അഭിഞ്ഞാതാ**തി അഡ്ഢചന്ദാദിനാ കേനചി സഞ്ഞാണേന ഞാതാ, പഞ്ഞാതാ പാകടാതി വുത്തം ഹോതി. അഡ്ഢചന്ദാദിഭാവോ ഹി രത്തിയാ ഉപലക്ഖണവസേന പഞ്ഞാണം ഹോതി "യസ്മാ അഡ്ഢോ, തസ്മാ അട്ഠമീ. യസ്മാ ഊനോ, തസ്മാ ചാതുദ്ദസീ. യസ്മാ പുണ്ണോ, തസ്മാ പന്നരസീ"തി. **അഭിലക്ഖിതാ**തി ഏത്ഥാപി അയമേവത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, ഇദം പന മൂലപണ്ണാസകേ **ഭയഭേരവസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൩൪) അഭിലക്ഖിതസദ്ദപരിയായോ അഭിഞ്ഞാതസദ്ദോതി ആഹ **"അഭിഞ്ഞാതാ അഭിലക്ഖിതാതിആദീസു ലക്ഖണേ"**തി. യജ്ജേവം ലക്ഖിതസദ്ദസ്സേവ ലക്ഖണത്ഥദീപനതോ അഭി-സദ്ദോ അനത്ഥകോവ സിയാതി? നേവം ദട്ഠബ്ബം തസ്സാപി തദത്ഥജോതനതോ. വാചകസദ്ദസന്നിധാനേ ഹി ഉപസഗ്ഗനിപാതാ തദത്ഥജോതകമത്താതി ലക്ഖിതസദ്ദേന വാചകഭാവേന പകാസിതസ്സ ലക്ഖണത്ഥസ്സേവ ജോതകഭാവേന പകാസനതോ അഭി-സദ്ദോപി ലക്ഖണേ പവത്തതീതി വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **രാജാഭിരാജാ**തി പരേഹി രാജൂഹി പൂജിതുമരഹോ രാജാ. **പൂജിതേ**തി പൂജാരഹേ. ഇദം പന സുത്തനിപാതേ സേലസുത്തേ (സു॰ നി॰ ൫൫൩ ആദയോ).

അഭിധമ്മേതി "സുപിനന്തേന സുക്കവിസട്ഠിയാ അനാപത്തിഭാവേപി അകുസലചേതനാ ഉപലബ്ഭതീ"തിആദിനാ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) വിനയപഞ്ഞത്തിയാ സങ്കരവിരഹിതേ ധമ്മേ. പുബ്ബാപരവിരോധാഭാവേന യഥാവുത്തധമ്മാനമേവ അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരവിരഹതോ അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരവിരഹിതേ ധമ്മേതിപി വദന്തി. "പാണാതിപാതോ അകുസല"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൫൩) ഏവമാദീസു വാ മരണാധിപ്പായസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ അകുസലോ, ന പാണസങ്ഖാതജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപച്ഛേദസങ്ഖാതോ അതിപാതോ. തഥാ "അദിന്നസ്സ പരസന്തകസ്സ ആദാനസങ്ഖാതാ വിഞ്ഞത്തി അബ്യാകതോ ധമ്മോ, തംവിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപികാ ഥേയ്യചേതനാ അകുസലോ ധമ്മോ"തി ഏവമാദിനാപി അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരവിരഹിതേ ധമ്മേതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അഭിവിനയേ**തി ഏത്ഥ പന "ജാതരൂപരജതം ന പടിഗ്ഗഹേതബ്ബ"ന്തി വദന്തോ വിനയേ വിനേതി നാമ. ഏത്ഥ ച "ഏവം

പടിഗ്ഗണ്ഹതോ പാചിത്തിയം, ഏവം പന ദുക്കട''ന്തി വദന്തോ അഭിവിനയേ വിനേതി നാമാതി വദന്തി. തസ്മാ ജാതരൂപരജതം പരസന്തകം ഥേയ്യചിത്തേന ഗണ്ഹന്തസ്സ യഥാവത്ഥും പാരാജികഥുല്ലച്ചയദുക്കടേസു അഞ്ഞതരം, ഭണ്ഡാഗാരികസീസേന ഗണ്ഹന്തസ്സ പാചിത്തിയം, അത്തനോ അത്ഥായ ഗണ്ഹന്തസ്സ നിസ്സഗ്ഗിയം പാചിത്തിയം, കേവലം ലോലതായ ഗണ്ഹന്തസ്സ അനാമാസദുക്കടം, രൂപിയഛഡ്ഡകസമ്മതസ്സ അനാപത്തീതി ഏവം അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരവിരഹിതേ വിനയേപി പടിബലോ വിനേതുന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവം പന പരിച്ഛിന്നതം സരൂപതോ സങ്ഖേപേനേവ ദസ്സേന്തോ **"അഞ്ഞമഞ്ഞ...പേ॰... ഹോതീ"**തി ആഹ.

അഭിക്കന്തേനാതി ഏത്ഥ കന്തിയാ അധികത്തം അഭി-സദ്ദോ ദീപേതീതി വുത്തം **"അധികേ"**തി. നനു ച "അഭിക്കമന്തീ"തി ഏത്ഥ അഭി-സദ്ദോ കമനകിരിയായ വുഡ്ഢിഭാവം അതിരേകത്തം ദീപേതി, "അഭിഞ്ഞാതാ അഭിലക്ഖിതാ"തി ഏത്ഥ ഞാണലക്ഖണകിരിയാനം സുപാകടതം വിസേസം, "അഭിക്കന്തേനാ"തി ഏത്ഥ കന്തിയാ അധികത്തം വിസിട്ഠഭാവം ദീപേതീതി ഇദം താവ യുത്തം കിരിയാവിസേസകത്താ ഉപസഗ്ഗസ്സ. "പാദയോ കിരിയായോഗേ ഉപസഗ്ഗാ"തി ഹി **സദ്ദസത്ഥേ** വുത്തം. "അഭിരാജാ, അഭിവിനയേ"തി പന പൂജിതപരിച്ഛിന്നേസു രാജവിനയേസു അഭി-സദ്ദോ വത്തതീതി കഥമേതം യുജ്ജേയ്യ. ന ഹി അസത്വവാചീ സദ്ദോ സത്വവാചകോ സമ്ഭവതീതി? നത്ഥി അത്ര ദോസോ പൂജനപരിച്ഛേദനകിരിയാനമ്പി ദീപനതോ, താഹി ച കിരിയാഹി യുത്തേസു രാജവിനയേസുപി പവത്തത്താ. അഭിപൂജിതോ രാജാതി ഹി അത്ഥേന കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധം നിമിത്തം കത്വാ കമ്മസാധനഭൂതം രാജദബ്ബം അഭി-സദ്ദോ പധാനതോ വദതി, പൂജനകിരിയം പന അപ്പധാനതോ. തഥാ അഭിപരിച്ഛിന്നോ വിനയോതി അത്ഥേന കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധം നിമിത്തം കത്വാ കമ്മസാധനഭൂതം വിനയദബ്ബം അഭി-സദ്ദോ പധാനതോ വദതി, പരിച്ഛിന്ദനകിരിയം പന അപ്പധാനതോ. തസ്മാ അതിമാലാദീസു അതി-സദ്ദോ വിയ അഭി-സദ്ദോ ഏത്ഥ സഹ സാധനേന കിരിയം വദതീതി അഭിരാജഅഭിവിനയസദ്ദാ സോപസഗ്ഗാവ സിദ്ധാ. ഏവം അഭിധമ്മസദ്ദേപി അഭിസദ്ദോ സഹ സാധനേന വുഡ്ഢിയാദികിരിയം വദതീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബം.

ഹോതു അഭി-സദ്ദോ യഥാവുത്തേസു അത്ഥേസു, തപ്പയോഗേന പന ധമ്മസദ്ദേന ദീപിതാ വുഡ്ഢിമന്താദയോ ധമ്മാ ഏത്ഥ വുത്താ ന ഭവേയ്യും, കഥം അയമത്ഥോ യുജ്ജേയ്യാതി അനുയോഗേ സതി തം പരിഹരന്തോ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം അഭിധമ്മേ. ഉപന്യാസേ **ച**-സദ്ദോ. **ഭാവേതീ**തി ചിത്തസ്സ വഡ്ഢനം വുത്തം, **ഫരിത്വാ**തി ആരമ്മണസ്സ വഡ്ഢനം, തസ്മാ താഹി ഭാവനാഫരണവുഡ്ഢീഹി വുഡ്ഢിമന്തോപി ധമ്മാ വുത്താതി അത്ഥോ . **ആരമ്മണാദീഹീ**തി ആരമ്മണസമ്പയുത്തകമ്മദ്വാരപടിപദാദീഹി. ഏകന്തതോ ലോകുത്തരധമ്മാനഞ്ഞേവ പൂജാരഹത്താ **"സേക്ഖാ ധമ്മാ"**തിആദിനാ തേയേവ പൂജിതാതി ദസ്സിതാ. **"പൂജാരഹാ"**തി ഏതേന കത്താദിസാധനം, അതീതാദികാലം, സക്കുണേയ്യത്ഥം വാ നിവത്തേതി. പൂജിതബ്ബായേവ ഹി ധമ്മാ കാലവിസേസനിയമരഹിതാ പൂജാരഹാ ഏത്ഥ വുത്താതി അധിപ്പായോ ദസ്സിതോ. **സഭാവപരിച്ഛിന്നത്താ**തി ഫുസനാദിസഭാവേന പരിച്ഛിന്നത്താ. കാമാവചരേഹി മഹന്തഭാവതോ മഹഗ്ഗതാ ധമ്മാ അധികാ, തതോപി ഉത്തരവിരഹതോ അനുത്തരാ ധമ്മാതി ദസ്സേതി **"മഹഗ്ഗതാ"**തിആദിനാ. **തേനാ**തി "വുഡ്ഢിമന്തോ"തിആദിനാ വചനേന കരണഭൂതേന, ഹേതുഭൂതേന വാ.

യം പനേത്ഥാതി ഏതേസു വിനയാദീസു തീസു അഞ്ഞമഞ്ഞവിസിട്ഠേസു യം **അവിസിട്ഠം** സമാനം, **തം** പിടകന്തി അത്ഥോ. വിനയാദയോ ഹി തയോ സദ്ദാ അഞ്ഞമഞ്ഞാസാധാരണത്താ വിസിട്ഠാ നാമ, പിടകസദ്ദോ പന തേഹി തീഹിപി സാധാരണത്താ "അവിസിട്ഠോ"തി വുച്ചതി. **പരിയത്തിബ്ഭാജനത്ഥതോ**തി പരിയാപുണിതബ്ബത്ഥപതിട്ഠാനത്ഥേഹി കരണഭൂതേഹി, വിസേസനഭൂതേഹി വാ. അപിച **പരിയത്തിബ്ഭാജനത്ഥതോ** പരിയത്തിഭാജനത്ഥന്തി ആഹൂതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. പച്ചത്തത്ഥേ ഹി തോ-സദ്ദോ ഇതി-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബത്താ. ഇതിനാ നിദ്ദിസിതബ്ബേഹിതോ - സദ്ദമിച്ഛന്തി നേരുത്തികാ യഥാ "അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൪, ൪൦൬, ൪൧൧) ഏതേന പരിയാപുണിതബ്ബതോ, തംതദത്ഥാനം ഭാജനതോ ച **പിടകം** നാമാതി ദസ്സേതി. അനിപ്ഫന്നപാടിപദികപദഞ്ഹേതം. സദ്ദവിദൂ പന "പിട സദ്ദസങ്ഘാടേസൂ"തി വത്വാ ഇധ വുത്തമേവ പയോഗമുദാഹരന്തി, തസ്മാ തേസം മതേന പിടീയതി സദ്ദീയതി പരിയാപുണീയതീതി **പിടകം,** പിടീയതി വാ സങ്ഘാടീയതി തംതദത്ഥോ ഏത്ഥാതി **പിടക**ന്തി നിബ്ബചനം കാതബ്ബം. **"തേനാ"**തിആദിനാ സമാസം ദസ്സേതി.

മാ പിടകസമ്പദാനേനാതി കാലാമസുത്തേ, (അ॰ നി॰ ൩.൬൬) സാള്ഹസുത്തേ (അ॰ നി॰ ൩.൬൭) ച ആഗതം പാളിമാഹ. തദട്ഠകഥായഞ്ച "അമ്ഹാകം പിടകതന്തിയാ സദ്ധിം സമേതീതി മാ ഗണ്ഹിത്ഥാ"തി (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩.൬൬) അത്ഥോ വുത്തോ. **ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേന** പന "പാളിസമ്പദാനവസേന മാ ഗണ്ഹഥാ"തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) വുത്തം. **കുദാലപിടകമാദായാ**തി കുദാലഞ്ച പിടകഞ്ച ആദായ. **കു** വുച്ചതി പഥവീ, തസ്സാ ദാലനതോ വിദാലനതോ അയോമയഉപകരണവിസേസോ **കുദാലം** നാമ. തേസം തേസം വത്ഥൂനം

ഭാജനഭാവതോ താലപണ്ണവേത്തലതാദീഹി കതോ ഭാജനവിസേസോ **പിടകം** നാമ. ഇദം പന മൂലപണ്ണാസകേ **കകചൂപമസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൭).

"തേന...പേ॰... ഞേയ്യാ"തി ഗാഥാപദം ഉല്ലിങ്ഗേത്വാ **"തേനാ"**തിആദിനാ വിവരതി. സബ്ബാദീഹി സബ്ബനാമേഹി വുത്തസ്സ വാ ലിങ്ഗമാദിയതേ, വുച്ചമാനസ്സ വാ, ഇധ പന വത്തിച്ഛായ വുത്തസ്സേവാതി കത്വാ **"വിനയോ ച സോ പിടകഞ്ചാ"**തി വുത്തം. **"യഥാവുത്തേനേവ നയേനാ"**തി ഇമിനാ "ഏവം ദുവിധത്ഥേന...പേ॰... കത്വാ"തി ച "പരിയത്തിഭാവതോ, തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ ഭാജനതോ ചാ"തി ച വുത്തം സബ്ബമതിദിസതി. **തയോപീ**തി ഏത്ഥ **അപി**സദ്ദോ, **പി**-സദ്ദോ വാ അവയവസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. "അപീ"തി അവത്വാ "പീ"തി വദന്തോ ഹി അപി-സദ്ദോ വിയ പി-സദ്ദോപി വിസും നിപാതോ അത്ഥീതി ദസ്സേതി.

കഥേതബ്ബാനം അത്ഥാനം ദേസകായത്തേന ആണാദിവിധിനാ അതിസജ്ജനം പബോധനം **ദേസനാ.** സാസിതബ്ബപുഗ്ഗലഗതേന യഥാപരാധാദിസാസിതബ്ബഭാവേന അനുസാസനം വിനയനം **സാസനം.** കഥേതബ്ബസ്സ സംവരാസംവരാദിനോ അത്ഥസ്സ കഥനം വചനപടിബദ്ധതാകരണം **കഥാ,** ഇദം വുത്തം ഹോതി - ദേസിതാരം ഭഗവന്തമപേക്ഖിത്വാ **ദേസനാ,** സാസിതബ്ബപുഗ്ഗലവസേന **സാസനം,** കഥേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ വസേന **കഥാ**തി ഏവമിമേസം നാനാകരണം വേദിതബ്ബന്തി. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി ദേസനാദയോ ദേസേതബ്ബാദിനിരപേക്ഖാ ന ഹോന്തി, ആണാദയോ പന വിസേസതോ ദേസകാദിഅധീനാതി തം തം വിസേസയോഗവസേന ദേസനാദീനം ഭേദോ വുത്തോ. യഥാ ഹി ആണാവിധാനം വിസേസതോ ആണാരഹാധീനം തത്ഥ കോസല്ലയോഗതോ, ഏവം വോഹാരപരമത്ഥവിധാനാനി ച വിധായകാധീനാനീതി ആണാദിവിധിനോ ദേസകായത്തതാ വുത്താ. അപരാധജ്ഝാസയാനുരൂപം വിയ ച ധമ്മാനുരൂപമ്പി സാസനം വിസേസതോ, തഥാ വിനേതബ്ബപുഗ്ഗലാപേക്ഖന്തി സാസിതബ്ബപുഗ്ഗലവസേന സാസനം വുത്തം. സംവരാസംവരനാമരൂപാനം വിയ ച വിനിബ്ബേഠേതബ്ബായ ദിട്ഠിയാ കഥനം സതി വാചാവത്ഥുസ്മിം, നാസതീതി വിസേസതോ തദധീനം, തസ്മാ കഥേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ വസേന കഥാ വുത്താ. ഹോന്തി ചേത്ഥ -

> "ദേസകസ്സ വസേനേത്ഥ, ദേസനാ പിടകത്തയം;
> സാസിതബ്ബവസേനേതം, സാസനന്തി പവുച്ചതി.
>
> കഥേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ, വസേനാപി കഥാതി ച;
> ദേസനാസാസനകഥാ-ഭേദമേവം പകാസയേ"തി.

പദത്തയമേതം സമോധാനേത്വാ താസം ഭേദോതി കത്വാ ഭേദസദ്ദോ വിസും വിസും യോജേതബ്ബോ ദ്വന്ദപദതോ പരം സുയ്യമാനത്താ "ദേസനാഭേദം, സാസനഭേദം, കഥാഭേദഞ്ച യഥാരഹം പരിദീപയേ"തി. **ഭേദന്തി** ച നാനത്തം, വിസേസം വാ. **തേസു** പിടകേസു. സിക്ഖാ ച പഹാനഞ്ച ഗമ്ഭീരഭാവോ ച, തഞ്ച **യഥാരഹം പരിദീപയേ.**

ദുതിയഗാഥായ **പരിയത്തിഭേദം** പരിയാപുണനസ്സ പകാരം, വിസേസഞ്ച വിഭാവയേ. **യഹിം** വിനയാദികേ പിടകേ. യം സമ്പത്തിം, വിപത്തിഞ്ച യഥാ ഭിക്ഖു പാപുണാതി, തഥാ തമ്പി സബ്ബം തഹിം വിഭാവയേതി സമ്ബന്ധോ. അഥ വാ യം പരിയത്തിഭേദം സമ്പത്തിം, വിപത്തിഞ്ച യഹിം യഥാ ഭിക്ഖു പാപുണാതി, തഥാ തമ്പി സബ്ബം തഹിം വിഭാവയേതി യോജേതബ്ബം. **യഥാ**തി ച യേഹി ഉപാരമ്ഭാദിഹേതുപരിയാപുണനാദിപ്പകാരേഹി, ഉപാരമ്ഭനിസ്സരണധമ്മകോസരക്ഖണഹേതുപരിയാപുണനം സുപ്പടിപത്തിദുപ്പടിപത്തീതി ഏതേഹി പകാരേഹീതി വുത്തം ഹോതി. സന്തേസുപി ച അഞ്ഞേസു തഥാ പാപുണന്തേസു ജേട്ഠസേട്ഠാസന്നസദാസന്നിഹിതഭാവതോ, യഥാനുസിട്ഠം സമ്മാപടിപജ്ജനേന ധമ്മാധിട്ഠാനഭാവതോ ച **ഭിക്ഖൂ**തി വുത്തം.

തത്രാതി താസു ഗാഥാസു. **അയ**ന്തി അധുനാ വക്ഖമാനാ കഥാ. **പരിദീപനാ**തി സമന്തതോ പകാസനാ, കിഞ്ചിമത്തമ്പി അസേസേത്വാ വിഭജനാതി വുത്തം ഹോതി. **വിഭാവനാ**തി ഏവം പരിദീപനായപി സതി ഗൂള്ഹം പടിച്ഛന്നമകത്വാ സോതൂനം സുവിഞ്ഞേയ്യഭാവേന ആവിഭാവനാ. സങ്ഖേപേന പരിദീപനാ, വിത്ഥാരേന വിഭാവനാതിപി വദന്തി. അപിച ഏതം പദദ്വയം ഹേട്ഠാ വുത്താനുരൂപതോ കഥിതം, അത്ഥതോ പന ഏകമേവ. തസ്മാ പരിദീപനാ പഠമഗാഥായ, വിഭാവനാ ദുതിയഗാഥായാതി യോജേതബ്ബം. ച-സദ്ദേന ഉഭയത്ഥം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമുച്ചേതി. കസ്മാ, വുച്ചന്തീതി ആഹ **"ഏത്ഥ ഹീ"**തിആദി. **ഹീ**തി കാരണേ നിപാതോ "അക്ഖരവിപത്തിയം ഹീ"തിആദീസു വിയ. യസ്മാ, കസ്മാതി വാ അത്ഥോ. ആണം പണേതും [ഠപേതും (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ)] അരഹതീതി **ആണാരഹോ,** സമ്മാസമ്ബുദ്ധത്താ, മഹാകാരുണികതായ ച അവിപരീതഹിതോപദേസകഭാവേന പമാണവചനത്താ ആണാരഹേന ഭഗവതാതി അത്ഥോ. വോഹാരപരമത്ഥധമ്മാനമ്പി തത്ഥ സബ്ഭാവതോ **"ആണാബാഹുല്ലതോ"**തി

വുത്തം, തേന യേഭുയ്യനയം ദസ്സേതി. ഇതോ പരേസുപി ഏസേവ നയോ. വിസേസേന സത്താനം മനം അവഹരതീതി **വോഹാരോ,** പഞ്ഞത്തി, തസ്മിം കുസലോ, തേന.

പചുരോ ബഹുലോ അപരാധോ ദോസോ വീതിക്കമോ യേസം തേ **പചുരാപരാധാ,** സേയ്യസകത്ഥേരാദയോ. **യഥാപരാധ**ന്തി ദോസാനുരൂപം. **"അനേകജ്ഝാസയാ"**തിആദീസു ആസയോവ **അജ്ഝാസയോ,** സോ അത്ഥതോ ദിട്ഠി, ഞാണഞ്ച, പഭേദതോ പന ചതുബ്ബിധോ ഹോതി. വുത്തഞ്ച -

"സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠീ ച, ഖന്തി ചേവാനുലോമികാ;
യഥാഭൂതഞ്ച യം ഞാണം, ഏതം ആസയസദ്ദിത"ന്തി.

തത്ഥ സബ്ബദിട്ഠീനം സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠീഹി സങ്ഗഹിതത്താ സബ്ബേപി ദിട്ഠിഗതികാ സത്താ ഇമാ ഏവ ദ്വേ ദിട്ഠിയോ സന്നിസ്സിതാ. യഥാഹ "ദ്വയനിസ്സിതോ ഖോ പനായം കച്ചാന ലോകോ യേഭുയ്യേന അത്ഥിതഞ്ച നത്ഥിതഞ്ചാ"തി, (സം॰ നി॰ ൨.൧൫) **അത്ഥിതാ**തി ഹി സസ്സതഗ്ഗാഹോ അധിപ്പേതോ, **നത്ഥിതാ**തി ഉച്ഛേദഗ്ഗാഹോ. അയം താവ വട്ടനിസ്സിതാനം പുഥുജ്ജനാനം ആസയോ. വിവട്ടനിസ്സിതാനം പന സുദ്ധസത്താനം അനുലോമികാ ഖന്തി, യഥാഭൂതഞാണന്തി ദുവിധോ ആസയോ. തത്ഥ ച **അനുലോമികാ ഖന്തി** വിപസ്സനാഞാണം. **യഥാഭൂതഞാണം** പന കമ്മസകതാഞാണം. ചതുബ്ബിധോ പേസോ ആസയന്തി സത്താ ഏത്ഥ നിവസന്തി, ചിത്തം വാ ആഗമ്മ സേതി ഏത്ഥാതി **ആസയോ** മിഗാസയോ വിയ. യഥാ മിഗോ ഗോചരായ ഗന്ത്വാപി പച്ചാഗന്ത്വാ തത്ഥേവ വനഗഹനേ സയതീതി തം തസ്സ "ആസയോ"തി വുച്ചതി, തഥാ ചിത്തം അഞ്ഞഥാപി പവത്തിത്വാ യത്ഥ പച്ചാഗമ്മ സേതി, തസ്സ സോ "ആസയോ"തി. കാമരാഗാദയോ സത്ത **അനുസയാ.** മൂസികവിസം വിയ കാരണലാഭേ ഉപ്പജ്ജമാനാരഹാ അനാഗതാ, അതീതാ, പച്ചുപ്പന്നാ ച തംസഭാവത്താ തഥാ വുച്ചന്തി. ന ഹി ധമ്മാനം കാലഭേദേന സഭാവഭേദോതി. **ചരിയാ**തി രാഗചരിയാദികാ ഛ മൂലചരിയാ, അന്തരഭേദേന അനേകവിധാ, സംസഗ്ഗവസേന പന തേസട്ഠി ഹോന്തി. അഥ വാ **ചരിയാ**തി സുചരിതദുച്ചരിതവസേന ദുവിധം ചരിതം. തഞ്ഹി വിഭങ്ഗേ ചരിതനിദ്ദേസേ നിദ്ദിട്ഠം.

"അധിമുത്തി നാമ 'അജ്ജേവ പബ്ബജിസ്സാമി, അജ്ജേവ അരഹത്തം ഗണ്ഹിസ്സാമീ'തിആദിനാ തന്നിന്നഭാവേന പവത്തമാനം സന്നിട്ഠാന"ന്തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) **ഗണ്ഠിപദേസു** വുത്തം. **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** പന "അധിമുത്തി നാമ സത്താനം പുബ്ബചരിയവസേന അഭിരുചി, സാ ദുവിധാ ഹീനപണീതഭേദേനാ'തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) വുത്തം. തഥാ ഹി യായ ഹീനാധിമുത്തികാ സത്താ ഹീനാധിമുത്തികേയേവ സത്തേ സേവന്തി, പണീതാധിമുത്തികാ പണീതാധിമുത്തികേയേവ . സചേ ഹി ആചരിയുപജ്ഝായാ സീലവന്തോ ന ഹോന്തി, സദ്ധിവിഹാരികാ സീലവന്തോ, തേ അത്തനോ ആചരിയുപജ്ഝായേപി ന ഉപസങ്കമന്തി, അത്തനാ സദിസേ സാരുപ്പഭിക്ഖൂയേവ ഉപസങ്കമന്തി. സചേ ആചരിയുപജ്ഝായാ സാരുപ്പഭിക്ഖൂ, ഇതരേ അസാരുപ്പാ, തേപി ന ആചരിയുപജ്ഝായേ ഉപസങ്കമന്തി, അത്തനാ സദിസേ അസാരുപ്പഭിക്ഖൂയേവ ഉപസങ്കമന്തി. ധാതുസംയുത്തവസേന (സം॰ നി॰ ൨.൮൬ ആദയോ) ചേസ അത്ഥോ ദീപേതബ്ബോ. ഏവമയം ഹീനാധിമുത്തികാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞോ പസേവനാദിനിയമിതാ അഭിരുചി അജ്ഝാസയധാതു "അധിമുത്തീ"തി വേദിതബ്ബാ. അനേകാ അജ്ഝാസയാദയോ തേ യേസം അത്ഥി, അനേകാ വാ അജ്ഝാസയാദയോ യേസന്തി തഥാ യഥാ "ബഹുകത്തുകോ, ബഹുനദികോ"തി. **യഥാനുലോമ**ന്തി അജ്ഝാസയാദീനം അനുലോമം അനതിക്കമ്മ, യേ യേ വാ അജ്ഝാസയാദയോ അനുലോമാ, തേഹി തേഹീതി അത്ഥോ. ആസയാദീനം അനുലോമസ്സ വാ അനുരൂപന്തിപി വദന്തി. ഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവതോ ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാവസേന "അഹം മമ സന്തക"ന്തി ഏവം പവത്ത**സഞ്ഞിനോ. യഥാധമ്മ**ന്തി "നത്ഥേത്ഥ അത്താ, അത്തനിയം വാ, കേവലം ധമ്മമത്തമേവേത"ന്തി ഏവമാദിനാ ധമ്മസഭാവാനുരൂപന്തി അത്ഥോ.

സംവരണം **സംവരോ,** കായവാചാഹി അവീതിക്കമോ. മഹന്തോ സംവരോ **അസംവരോ.** വുഡ്ഢിഅത്ഥോ ഹി അയം അ-കാരോ യഥാ "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൨൧) തംയോഗതായ ച ഖുദ്ദകോ സംവരോ പാരിസേസാദിനയേന സംവരോ, തസ്മാ ഖുദ്ദകോ, മഹന്തോ ച സംവരോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"സംവരാ സംവരോ"**തിആദി. **ദിട്ഠിവിനിവേഠനാ**തി ദിട്ഠിയാ വിമോചനം, അത്ഥതോ പന തസ്സേ ഉജുവിപച്ചനികാ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ ധമ്മാ. തഥാ ചാഹ **"ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിപടിപക്ഖഭൂതാ"**തി. നാമസ്സ, രൂപസ്സ, നാമരൂപസ്സ ച പരിച്ഛിന്ദനം **നാമരൂപപരിച്ഛേദോ,** സോ പന "രാഗാദിപടിപക്ഖഭൂതോ"തി വചനതോ തഥാപവത്തമേവ ഞാണം.

"തീസുപീ"തിആദിനാ അപരഡ്ഢം വിവരതി. തീസുപി താസം വചനസമ്ഭവതോ **"വിസേസേനാ"**തി വുത്തം. തദേതം സബ്ബത്ഥ യോജേതബ്ബം. തത്ര "യായം അധിസീലസിക്ഖാ, അയം ഇമസ്മിം അത്ഥേ അധിപ്പേതാ സിക്ഖാ"തി വചനതോ ആഹ **"വിനയപിടകേ അധിസീലസിക്ഖാ"**തി. **സുത്തന്തപാളിയം** "വിവിച്ചേവ കാമേഹീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൬; സം॰ നി॰ ൧.൧൫൨; അ॰ നി॰

ർ.ഫ്ര.ന) സമാധിദേസനാബാഹുല്ലതോ **"സുത്തന്ത പിടകേ അധിചിത്തസിക്ഖാ"**തി വുത്തം. നാമരൂപപരിച്ഛേദസ്സ അധിപഞ്ഞാപദട്ഠാനതോ, അധിപഞ്ഞായ ച അത്ഥായ തദവസേസനാമരൂപധമ്മകഥനതോ ആഹ **"അഭിധമ്മപിടകേ അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ"**തി.

കിലേസാനന്തി സംക്ലേസധമ്മാനം, കമ്മകിലേസാനം വാ, ഉഭയാപേക്ഖഞ്ചേതം "യോ കായവചീദ്വാരേഹി കിലേസാനം വീതിക്കമോ, തസ്സ പഹാനം, തസ്സ പടിപക്ഖത്താ"തി ച. "വീതിക്കമോ"തി അയം "പടിപക്ഖ"ന്തി ഭാവയോഗേ സമ്ബന്ധോ, "സീലസ്സാ"തി പന ഭാവപച്ചയേ. ഏവം സബ്ബത്ഥ. അനുസയവസേന സന്താനേ അനുവത്തന്താ കിലേസാ കാരണലാഭേ പരിയുട്ഠിതാപി സീലഭേദഭയവസേന വീതിക്കമിതും ന ലഭന്തീതി ആഹ **"വീതിക്കമപടിപക്ഖത്താ സീലസ്സാ"**തി. ഓകാസാദാനവസേന കിലേസാനം ചിത്തേ കുസലപ്പവത്തിം പരിയാദിയിത്വാ ഉട്ഠാനം **പരിയുട്ഠാനം,** തസ്സ പഹാനം, ചിത്തസന്താനേ ഉപ്പത്തിവസേന കിലേസാനം പരിയുട്ഠാനസ്സ പഹാനന്തി വുത്തം ഹോതി. "കിലേസാന"ന്തി ഹി അധികാരോ, തം പന പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം ചിത്തസമാദഹനവസേന ഭവതീതി ആഹ **"പരിയുട്ഠാനപടിപക്ഖത്താ സമാധിസ്സാ"**തി. അപ്പഹീനഭാവേന സന്താനേ അനു അനു സയനകാ അനുരൂപകാരണലാഭേ ഉപ്പജ്ജനാരഹാ ഥാമഗതാ കാമരാഗാദയോ സത്ത കിലേസാ **അനുസയാ,** തേസം പഹാനം, തേ പന സബ്ബസോ അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞായ പഹീയന്തീതി ആഹ **"അനുസയപടിപക്ഖത്താ പഞ്ഞായാ"**തി.

ദീപാലോകേന വിയ തമസ്സ ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുഗതേന തേന തേന കുസലങ്ഗേന തസ്സ തസ്സ അകുസലസ്സ പഹാനം **തദങ്ഗപ്പഹാനം.** ഇധ പന അധിസീലസിക്ഖായ വുത്തട്ഠാനത്താ തേന തേന സുസീല്യങ്ഗേന തസ്സ തസ്സ ദുസ്സീല്യങ്ഗസ്സ പഹാനം "തദങ്ഗപ്പഹാന"ന്തി ഗഹേതബ്ബം. ഉപചാരപ്പനാഭേദേന സമാധിനാ പവത്തിനിവാരണേന ഘടപ്പഹാരേന വിയ ജലതലേ സേവാലസ്സ തേസം തേസം നീവരണാദിധമ്മാനം വിക്ഖമ്ഭനവസേന പഹാനം **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം.** ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ഭാവിതത്താ തം തം മഗ്ഗവതോ സന്താനേ സമുദയപക്ഖികസ്സ കിലേസഗണസ്സ അച്ചന്തമപ്പവത്തിസങ്ഖാത സമുച്ഛിന്ദനവസേന പഹാനം **സമുച്ഛേദപ്പഹാനം.** ദുട്ഠു ചരിതം, സംകിലേസേഹി വാ ദൂസിതം ചരിതം **ദുച്ചരിതം.** തദേവ യഥ ഉപ്പന്നം, തം സന്താനം സമ്മാ കിലിസതി വിബാധതി, ഉപതാപേതി ചാതി **സംകിലേസോ,** തസ്സ പഹാനം. കായവചീദുച്ചരിതവസേന പവത്തസംകിലേസസ്സ തദങ്ഗവസേന പഹാനം വുത്തം സീലസ്സ ദുച്ചരിതപടിപക്ഖത്താ. സിക്ഖത്തയാനുസാരേന ഹി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തസതീതി **തണ്ഹാ,** സാവ വുത്തനയേന സംകിലേസോ, തസ്സ വിക്ഖമ്ഭനവസേന പഹാനം വുത്തം സമാധിസ്സ കാമച്ഛന്ദപടിപക്ഖത്താ. **ദിട്ഠിയേവ** യഥാവുത്തനയേന **സംകിലേസോ,** തസ്സ സമുച്ഛേദവസേന പഹാനം വുത്തം പഞ്ഞായ അത്താദിവിനിമുത്തസഭാവ ധമ്മപ്പകാസനതോ.

ഏകമേകസ്മിഞ്ചേത്ഥാതി ഏതേസു തീസു പിടകേസു ഏകമേകസ്മിം പിടകേ, **ച**-സദ്ദോ വാക്യാരമ്ഭേ, പക്ഖന്തരേ വാ. **പി**-സദ്ദോ, **അപി**-സദ്ദോ വാ അവയവസമ്പിണ്ഡനേ, തേന ന കേവലം ചതുബ്ബിധസ്സേവ ഗമ്ഭീരഭാവോ, അഥ ഖോ പച്ചേകം തദവയവാനമ്പീതി സമ്പിണ്ഡനം കരോതി. ഏസ നയോ ഈദിസേസു. ഇദാനി തേ സരൂപതോ ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തന്തീ**തി പാളി. സാ ഹി ഉക്കട്ഠാനം സീലാദിഅത്ഥാനം ബോധനതോ, സഭാവനിരുത്തിഭാവതോ, ബുദ്ധാദീഹി ഭാസിതത്താ ച പകട്ഠാനം വചനാനം ആളി പന്തീതി **"പാളീ"**തി വുച്ചതി.

ഇധ പന **വിനയഗണ്ഠിപദകാരാദീനം** സദ്ദവാദീനം മതേന പുബ്ബേ വവത്ഥാപിതാ പരമത്ഥസദ്ദപ്പബന്ധഭൂതാ തന്തി **ധമ്മോ** നാമ. **ഇതി**-സദ്ദോ ഹി നാമത്ഥേ, "ധമ്മോ"തി വാ വുച്ചതി. **തസ്സായേവാ**തി തസ്സാ യഥാവുത്തായ ഏവ തന്തിയാ അത്ഥോ. **മനസാ വവത്ഥാപിതായാ**തി ഉഗ്ഗഹണ-ധാരണാദിവസപ്പവത്തേന മനസാ പുബ്ബേ വവത്ഥാപിതായ യഥാവുത്തായ പരമത്ഥസദ്ദപ്പബന്ധഭൂതായ തസ്സാ തന്തിയാ. **ദേസനാ**തി പച്ഛാ പരേസമവബോധനത്ഥം ദേസനാസങ്ഖാതാ പരമത്ഥസദ്ദപ്പബന്ധഭൂതാ തന്തിയേവ. അപിച യഥാവുത്തതന്തി സങ്ഖാതസദ്ദസമുട്ഠാപകോ ചിത്തുപ്പാദോ **ദേസനാ. തന്തിയാ, തന്തിഅത്ഥസ്സ ചാ**തി യഥാവുത്തായ ദുവിധായപി തന്തിയാ, തദത്ഥസ്സ ച യഥാഭൂതാവബോധോതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേ ഹി ഭഗവതാ വുച്ചമാനസ്സ അത്ഥസ്സ, വോഹാരസ്സ ച ദീപകോ സദ്ദോയേവ **തന്തി** നാമാതി വദന്തി. തേസം പന വാദേ ധമ്മസ്സാപി സദ്ദസഭാവത്താ ധമ്മദേസനാനം കോ വിസേസോതി ചേ? തേസം തേസം അത്ഥാനം ബോധകഭാവേന ഞാതോ, ഉഗ്ഗഹണാദിവസേന ച പുബ്ബേ വവത്ഥാപിതോ പരമത്ഥസദ്ദപ്പബന്ധോ **ധമ്മോ,** പച്ഛാ പരേസം അവബോധനത്ഥം പവത്തിതോ തം തദത്ഥപ്പകാസകോ സദ്ദോ **ദേസനാ**തി അയമിമേസം വിസേസോതി. അഥ വാ യഥാവുത്തസദ്ദസമുട്ഠാപകോ ചിത്തുപ്പാദോ **ദേസനാ** ദേസീയതി സമുട്ഠാപീയതി സദ്ദോ ഏതേനാതി കത്വാ മുസാവാദാദയോ വിയ തത്ഥാപി ഹി മുസാവാദാദിസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ മുസാവാദാദിസദ്ദേഹി വോഹരീയതീതി. കിഞ്ചാപി അക്ഖരാവലിഭൂതോ പഞ്ഞത്തിസദ്ദോയേവ അത്ഥസ്സ ഞാപകോ, തഥാപി മൂലകാരണഭാവതോ "അക്ഖരസഞ്ഞാതോ"തിആദീസു വിയ തസ്സായേവ അത്ഥോതി പരമത്ഥസദ്ദോയേവ അത്ഥസ്സ ഞാപകഭാവേന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. "തസ്സാ തന്തിയാ ദേസനാ"തി ച സദിസവോഹാരേന വുത്തം യഥാ "ഉപ്പന്നാ ച കുസലാധമ്മാ ഭിയ്യോഭാവായ വേപുല്ലായ സംവത്തന്തീ"തി.

അഭിധമ്മഗണ്ഠിപദകാരാദീനം പന പണ്ണത്തിവാദീനം മതേന സമ്മുതിപരമത്ഥഭേദസ്സ അത്ഥസ്സ അനുരൂപവാചകഭാവേന പരമത്ഥസദ്ദേസു ഏകന്തേന ഭഗവതാ മനസാ വവത്ഥാപിതാ നാമപഞ്ഞത്തിപബന്ധഭൂതാ തന്തി **ധമ്മോ** നാമ, "ധമ്മോ"തി വാ വുച്ചതി. **തസ്സായേവാ**തി തസ്സാ നാമപഞ്ഞത്തിഭൂതായ തന്തിയാ ഏവ അത്ഥോ. **മനസാ വവത്ഥാപിതായാ**തി സമ്മുതിപരമത്ഥഭേദസ്സ അത്ഥസ്സാനുരൂപവാചകഭാവേന പരമത്ഥസദ്ദേസു ഭഗവതാ മനസാ വവത്ഥാപിതായ നാമപണ്ണത്തിപബന്ധഭൂതായ തസ്സാ തന്തിയാ. **ദേസനാ**തി പരേസം പബോധനേന അതിസജ്ജനാ വാചായ പകാസനാ വചീഭേദഭൂതാ പരമത്ഥസദ്ദപ്പബന്ധസങ്ഖാതാ തന്തി. **തന്തിയാ, തന്തിഅത്ഥസ്സ ചാ**തി യഥാവുത്തായ ദുബ്ബിധായപി തന്തിയാ, തദത്ഥസ്സ ച യഥാഭൂതാവബോധോതി അത്ഥോ. തേ ഹി ഏവം വദന്തി - സഭാവത്ഥസ്സ, സഭാവവോഹാരസ്സ ച അനുരൂപവസേനേവ ഭഗവതാ മനസാ വവത്ഥാപിതാ പണ്ണത്തി ഇധ "തന്തീ"തി വുച്ചതി. യദി ച സദ്ദവാദീനം മതേന സദ്ദോയേവ ഇധ തന്തി നാമ സിയാ. തന്തിയാ, ദേസനായ ച നാനത്തേന ഭവിതബ്ബം, മനസാ വവത്ഥാപിതായ ച തന്തിയാ വചീഭേദകരണമത്തം ഠപേത്വാ ദേസനായ നാനത്തം നത്ഥി. തഥാ ഹി ദേസനം ദസ്സേന്തേന മനസാ വവത്ഥാപിതായ തന്തിയാ ദേസനാതി വചീഭേദകരണമത്തം വിനാ തന്തിയാ സഹ ദേസനായ അനഞ്ഞതാ വുത്താ. തഥാ ച ഉപരി "ദേസനാതി പഞ്ഞത്തീ"തി വുത്തത്താ ദേസനായ അനഞ്ഞഭാവേന തന്തിയാപി പണ്ണത്തിഭാവോ കഥിതോ ഹോതി.

അപിച യദി തന്തിയാ അഞ്ഞായേവ ദേസനാ സിയാ, "തന്തിയാ ച തന്തിഅത്ഥസ്സ ച ദേസനായ ച യഥാഭൂതാവബോധോ"തി വത്തബ്ബം സിയാ. ഏവം പന അവത്വാ "തന്തിയാ ച തന്തിഅത്ഥസ്സ ച യഥാഭൂതാവബോധോ"തി വുത്തത്താ തന്തിയാ, ദേസനായ ച അനഞ്ഞഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ ഉപരി "ദേസനാ നാമ പഞ്ഞത്തീ"തി ദസ്സേന്തേന ദേസനായ അനഞ്ഞഭാവതോ തന്തിയാ പണ്ണത്തിഭാവോ കഥിതോ ഹോതീതി. തദുഭയമ്പി പന പരമത്ഥതോ സദ്ദോയേവ പരമത്ഥവിനിമുത്തായ സമ്മുതിയാ അഭാവാ, ഇമമേവ ച നയം ഗഹേത്വാ കേചി ആചരിയാ "ധമ്മോ ച ദേസനാ ച പരമത്ഥതോ സദ്ദോ ഏവാ"തി വോഹരന്തി, തേപി അനുപവജ്ജായേവ. യഥാ കാമാവചരപടിസന്ധിവിപാകാ "പരിത്താരമ്മണാ"തി വുച്ചന്തി, ഏവം സമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി കാമാവചരപടിസന്ധിവിപാകാ "നിബ്ബത്തിതപരമത്ഥവിസയായേവാ"തി സക്കാ വത്തും ഇത്ഥിപുരിസാദിആകാരപരിവിതക്കപുബ്ബകാനം രാഗാദിഅകുസലാനം, മേത്താദികുസലാനഞ്ച ആരമ്മണം ഗഹേത്വാപി സമുപ്പജ്ജനതോ. പരമത്ഥധമ്മമൂലകത്താ പനസ്സ പരികപ്പസ്സ പരമത്ഥവിസയതാ സക്കാ പഞ്ഞപേതും, ഏവമിധാപി ദട്ഠബ്ബന്തി ച. ഏവമ്പി പണ്ണത്തിവാദീനം മതം ഹോതു, സദ്ദവാദീനം മതേപി ധമ്മദേസനാനം നാനത്തം വുത്തനയേനേവ **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരാ** ദീഹി പകാസിതന്തി. ഹോതി ചേത്ഥ -

"സദ്ദോ ധമ്മോ ദേസനാ ച, ഇച്ചാഹു അപരേ ഗരൂ;
ധമ്മോ പണ്ണത്തി സദ്ദോ തു, ദേസനാ വാതി ചാപരേ"തി.

തീസുപി ചേതേസു ഏതേ ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധാതി ഏത്ഥ തന്തിഅത്ഥോ, തന്തിദേസനാ, തന്തിഅത്ഥപടിവേധോ ചാതി ഇമേ തയോ തന്തിവിസയാ ഹോന്തീതി വിനയപിടകാദീനം അത്ഥദേസനാപടിവേധാധാരഭാവോ യുത്തോ, പിടകാനി പന തന്തിയേവാതി തേസം ധമ്മാധാരഭാവോ കഥം യുജ്ജേയ്യാതി? തന്തിസമുദായസ്സ അവയവതന്തിയാ ആധാരഭാവതോ. സമുദായോ ഹി അവയവസ്സ പരികപ്പനാമത്തസിദ്ധേന ആധാരഭാവേന വുച്ചതി യഥാ "രുക്ഖേ സാഖാ"തി. ഏത്ഥ ച ധമ്മാദീനം ദുക്ഖോഗാഹഭാവതോ തേഹി ധമ്മാദീഹി വിനയാദയോ ഗമ്ഭീരാതി വിനയാദീനമ്പി ചതുബ്ബിധോ ഗമ്ഭീരഭാവോ വുത്തോയേവ, തസ്മാ ധമ്മാദയോ ഏവ ദുക്ഖോഗാഹത്താ ഗമ്ഭീരാ, ന വിനയാദയോതി ന ചോദേതബ്ബമേതം സമുഖേന, വിസയവിസയീമുഖേന ച വിനയാദീനഞ്ഞേവ ഗമ്ഭീരഭാവസ്സ വുത്തത്താ. ധമ്മോ ഹി വിനയാദയോ ഏവ അഭിന്നത്താ. തേസം വിസയോ അത്ഥോ വാചകഭൂതാനം തേസമേവ വാച്ചഭാവതോ, വിസയിനോ ദേസനാപടിവേധാ ധമ്മത്ഥവിസയഭാവതോതി. തത്ഥ പടിവേധസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ധമ്മത്ഥാനം, ദേസനാഞാണസ്സ ദുക്കരഭാവതോ ദേസനായ ച ദുക്ഖോഗാഹഭാവോ വേദിതബ്ബോ, പടിവേധസ്സ പന ഉപ്പാദേതും അസക്കുണേയ്യത്താ, തബ്ബിസയഞാണുപ്പത്തിയാ ച ദുക്കരഭാവതോ ദുക്ഖോഗാഹതാ വേദിതബ്ബാ. ധമ്മത്ഥദേസനാനം ഗമ്ഭീരഭാവതോ തബ്ബിസയോ പടിവേധോപി ഗമ്ഭീരോ യഥാ തം ഗമ്ഭീരസ്സ ഉദകസ്സ പമാണഗ്ഗഹണേ ദീഘേന പമാണേന ഭവിതബ്ബം, ഏവംസമ്പദമിദന്തി (വജിര॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) **വജിരബുദ്ധിത്ഥേരോ.** പിടകാവയവാനം ധമ്മാദീനം വുച്ചമാനോ ഗമ്ഭീരഭാവോ തംസമുദായസ്സ പിടകസ്സാപി വുത്തോയേവ, തസ്മാ തഥാ ന ചോദേതബ്ബന്തിപി വദന്തി, വിചാരേതബ്ബമേതം സബ്ബേസമ്പി തേസം പിടകാവയവാസമ്ഭവതോ. മഹാസമുദ്ദോ ദുക്ഖോഗാഹോ, അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠോ വിയ ചാതി സമ്ബന്ധോ. അത്ഥവസാ ഹി വിഭത്തിവചനലിങ്ഗപരിണാമോതി. ദുക്ഖേന ഓഗയ്ഹന്തി, ദുക്ഖോ വാ ഓഗാഹോ അന്തോ പവിസനമേതേസൂതി **ദുക്ഖോഗാഹാ.** ന ലഭിതബ്ബോതി അലബ്ഭനീയോ, സോയേവ **അലബ്ഭനേയ്യോ,** ലഭീയതേ വാ ലബ്ഭനം, തം നാരഹതീതി **അലബ്ഭനേയ്യോ.** പതിട്ഠഹന്തി ഏത്ഥ ഓകാസേതി **പതിട്ഠോ,** പതിട്ഠഹനം വാ **പതിട്ഠോ,** അലബ്ഭനേയ്യോ സോ യേസു തേ **അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാ.**

ഏകദേസേന ഓഗാഹന്തേഹിപി മന്ദബുദ്ധീഹി പതിട്ഠാ ലദ്ധും ന സക്കായേവാതി ദസ്സേതും ഏതം പുന വുത്തം. **"ഏവ"**ന്തിആദി നിഗമനം.

ഇദാനി ഹേതുഹേതുഫലാദീനമ്പി വസേന ഗമ്ഭീരഭാവം ദസ്സേന്തോ **"അപരോ നയോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഹേതൂ**തി പച്ചയോ. സോ ച അത്തനോ ഫലം ദഹതി വിദഹതീതി **ധമ്മോ** ദ-കാരസ്സ ധ-കാരം കത്വാ. ധമ്മസദ്ദസ്സ ചേത്ഥ ഹേതുപരിയായതാ കഥം വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദി. **വുത്തം** പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗേ (വിഭം° ൭൨൦). നനു ച "ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതേന വചനേന ധമ്മസ്സ ഹേതുഭാവോ കഥം വിഞ്ഞായതീതി? "ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതസ്സ സമാസപദസ്സ അവയവപദത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഹേതുമ്ഹി ഞാണ"ന്തി വുത്തത്താ. "ധമ്മേ പടിസമ്ഭിദാ ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി ഏത്ഥ ഹി "ധമ്മേ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഹേതുമ്ഹീ"തി വുത്തം, "പടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തേന **"ഞാണ"**ന്തി. തസ്മാ ഹേതുധമ്മസദ്ദാ ഏകത്ഥാ, ഞാണപടിസമ്ഭിദാ സദ്ദാ ചാതി ഇമമത്ഥം വദന്തേന സാധിതോ ധമ്മസ്സ ഹേതുഭാവോതി. തഥാ **"ഹേതുഫലേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"**തി ഏതേന വചനേന സാധിതോ അത്ഥസ്സ ഹേതുഫലഭാവോതി ദട്ഠബ്ബോ. ഹേതുനോ ഫലം **ഹേതുഫലം,** തഞ്ച ഹേതുഅനുസാരേന അരീയതി അധിഗമീയതീതി **അത്ഥോ**തി വുച്ചതി.

ദേസനാതി പഞ്ഞത്തീതി ഏത്ഥ സദ്ദവാദീനം വാദേ അത്ഥബ്യഞ്ജനകാ അവിപരീതാഭിലാപധമ്മനിരുത്തിഭൂതാ പരമത്ഥസദ്ദപ്പബന്ധസങ്ഖാതാ തന്തി "ദേസനാ"തി വുച്ചതി, ദേസനാ നാമാതി വാ അത്ഥോ. ദേസീയതി അത്ഥോ ഏതായാതി ഹി **ദേസനാ.** പകാരേന ഞാപീയതി അത്ഥോ ഏതായ, പകാരതോ വാ ഞാപേതീതി **പഞ്ഞത്തി.** തമേവ സരൂപതോ ദസ്സേതും **"യഥാധമ്മം ധമ്മാഭിലാപോതി അധിപ്പായോ"**തി വുത്തം. **യഥാധമ്മ**ന്തി ഏത്ഥ പന ധമ്മസദ്ദോ ഹേതും, ഹേതുഫലഞ്ച സബ്ബം സങ്ഗണ്ഹാതി. സഭാവവാചകോ ഹേസ ധമ്മസദ്ദോ, ന പരിയത്തിഹേതുആദിവാചകോ, തസ്മാ യോ യോ അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിധമ്മോ, തസ്മിം തസ്മിന്തി അത്ഥോ. തേസം തേസം അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിധമ്മാനം അനുരൂപം വാ യഥാധമ്മം. ദേസനാപി ഹി പടിവേധോ വിയ അവിപരീതസവിസയവിഭാവനതോ ധമ്മാനുരൂപം പവത്തതി, തതോയേവ ച അവിപരീതാഭിലാപോതി വുച്ചതി. **ധമ്മാഭിലാപോ**തി ഹി അത്ഥബ്യഞ്ജനകോ അവിപരീതാഭിലാപോ ധമ്മനിരുത്തിഭൂതോ തന്തിസങ്ഖാതോ പരമത്ഥസദ്ദപ്പബന്ധോ. സോ ഹി അഭിലപ്പതി ഉച്ചാരീയതീതി **അഭിലാപോ,** ധമ്മോ അവിപരീതോ സഭാവഭൂതോ അഭിലാപോ ധമ്മാഭിലാപോതി വുച്ചതി, ഏതേന "തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭം° ൭൨൦) ഏത്ഥ വുത്തം ധമ്മനിരുത്തിം ദസ്സേതി സദ്ദസഭാവത്താ ദേസനായ. തഥാ ഹി നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദായ പരിത്താരമ്മണാദിഭാവോ **പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗപാളിയം** (വിഭം° ൭൨൦) വുത്തോ. **തദട്ഠകഥായ** ച "തം സഭാവനിരുത്തിം സദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ"തിആദിനാ (വിഭം° അട്ഠ° ൭൨൦) തസ്സാ സദ്ദാരമ്മണതാ ദസ്സിതാ. "ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ അയം സദ്ദോ വാചകോ"തി ഹി വചനവചനത്ഥേ വവത്ഥപേത്വാ തം തം വചനത്ഥവിഭാവനവസേന പവത്തിതോ സദ്ദോ "ദേസനാ"തി വുച്ചതി. **"അധിപ്പായോ"**തി ഏതേന "ദേസനാതി പഞ്ഞത്തീ"തി ഏതം വചനം ധമ്മനിരുത്താഭിലാപം സന്ധായ വുത്തം, ന തതോ വിനിമുത്തം പഞ്ഞത്തിം സന്ധായാതി ദസ്സേതി അനേകധാ അത്ഥസമ്ഭവേ അത്തനാ അധിപ്പേതത്ഥസ്സേവ വുത്തത്താതി അയം സദ്ദവാദീനം വാദതോ വിനിച്ഛയോ.

പഞ്ഞത്തിവാദീനം വാദേ പന സമ്മുതിപരമത്ഥഭേദസ്സ അത്ഥസ്സാനുരൂപവാചകഭാവേന പരമത്ഥസദ്ദേസു ഭഗവതാ മനസാ വവത്ഥാപിതാ തന്തിസങ്ഖാതാ നാമപഞ്ഞത്തി **ദേസനാ** നാമ, "ദേസനാ"തി വാ വുച്ചതീതി അത്ഥോ. തദേവ മൂലകാരണഭൂതസ്സ സദ്ദസ്സ ദസ്സനവസേന കാരണൂപചാരേന ദസ്സേതും **"യഥാധമ്മം ധമ്മാഭിലാപോതി അധിപ്പായോ"**തി വുത്തം. കിഞ്ചാപി ഹി "ധമ്മാഭിലാപോ"തി ഏത്ഥ അഭിലപ്പതി ഉച്ചാരീയതീതി **അഭിലാപോ**തി സദ്ദോ വുച്ചതി, ന പണ്ണത്തി, തഥാപി സദ്ദേ വുച്ചമാനേ തദനുരൂപം വോഹാരം ഗഹേത്വാ തേന വോഹാരേന ദീപിതസ്സ അത്ഥസ്സ ജാനനതോ സദ്ദേ കഥിതേ തദനുരൂപാ പണ്ണത്തിപി കാരണൂപചാരേന കഥിതായേവ ഹോതി. അപിച "ധമ്മാഭിലാപോതി അത്ഥോ"തി അവത്വാ "ധമ്മാഭിലാപോതി അധിപ്പായോ"തി വുത്തത്താ ദേസനാ നാമ സദ്ദോ ന ഹോതീതി ദീപിതമേവ. തേന ഹി അധിപ്പായമത്തമേവ മൂലകാരണസദ്ദവസേന കഥിതം, ന ഇധ ഗഹേതബ്ബോ "ദേസനാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥോതി അയം പഞ്ഞത്തിവാദീനം വാദതോ വിനിച്ഛയോ. അത്ഥന്തരമാഹ **"അനുലോമ...പേ°... കഥന"**ന്തി, ഏതേന ഹേട്ഠാ വുത്തം ദേസനാസമുട്ഠാപകം ചിത്തുപ്പാദം ദസ്സേതി. കഥീയതി അത്ഥോ ഏതേനാതി ഹി **കഥനം.** ആദിസദ്ദേന നീതനേയ്യാദികാ പാളിഗതിയോ, ഏകത്താദിനന്ദിയാവത്താദികാ പാളിനിസ്സിതാ ച നയാ സങ്ഗഹിതാ.

സയമേവ പടിവിജ്ഝതി, ഏതേന വാ പടിവിജ്ഝന്തീതി **പടിവേധോ,** ഞാണം. തദേവ അഭിസമേതി, ഏതേന വാ അഭിസമേന്തീതി **അഭിസമയോ**തിപി വുച്ചതി. ഇദാനി തം പടിവേധം അഭിസമയപ്പഭേദതോ, അഭിസമയാകാരതോ, ആരമ്മണതോ, സഭാവതോ ച പാകടം കാതും **"സോ ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഹി **ലോകിയലോകുത്തരോ**തി പഭേദതോ, **വിസയതോ,**

അസമ്മോഹതോതി ആകാരതോ, **ധമ്മേസു, അത്ഥേസു, പഞ്ഞത്തീസൂ**തി ആരമ്മണതോ, **അത്ഥാനുരൂപം, ധമ്മാനുരൂപം, പഞ്ഞത്തിപഥാനുരൂപ**ന്തി സഭാവതോ ച പാകടം കരോതി. തത്ഥ വിസയതോ അത്ഥാദിഅനുരൂപം ധമ്മാദീസു അവബോധോ നാമ അവിജ്ജാദിധമ്മാരമ്മണോ, സങ്ഖാരാദിഅത്ഥാരമ്മണോ, തദുഭയപഞ്ഞാപനാരമ്മണോ ച **ലോകിയോ അഭിസമയോ.** അസമ്മോഹതോ അത്ഥാദിഅനുരൂപം ധമ്മാദീസു അവബോധോ നാമ നിബ്ബാനാരമ്മണോ മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ യഥാവുത്തധമ്മത്ഥപഞ്ഞത്തീസു സമ്മോഹവിദ്ധംസനോ **ലോകുത്തരോ അഭിസമയോ.** തഥാ ഹി "അയം ഹേതു, ഇദമസ്സ ഫലം, അയം തദുഭയാനുരൂപോ വോഹാരോ"തി ഏവം ആരമ്മണകരണവസേന ലോകിയഞാണം വിസയതോ പടിവിജ്ഝതി, ലോകുത്തരഞാണം പന തേസു ഹേതുഹേതുഫലാദീസു സമ്മോഹസ്സ ഞാണേന സമുച്ഛിന്നത്താ അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝതി. ലോകുത്തരോ പന പടിവേധോ വിസയതോ നിബ്ബാനസ്സ, അസമ്മോഹതോ ച ഇതരസ്സാതിപി വദന്തി ഏകേ.

അത്ഥാനുരൂപം ധമ്മേസൂതി "അവിജ്ജാ ഹേതു, സങ്ഖാരാ ഹേതുസമുപ്പന്നാ, സങ്ഖാരേ ഉപ്പാദേതി അവിജ്ജാ"തി ഏവം കാരിയാനുരൂപം കാരണേസൂതി അത്ഥോ. അഥ വാ "പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരഅപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരേസു തീസു അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരസ്സ അവിജ്ജാ സമ്പയുത്തപച്ചയോ, ഇതരേസം യഥാനുരൂപ"ന്തിആദിനാ കാരിയാനുരൂപം കാരണേസു പടിവേധോതിപി അത്ഥോ. **ധമ്മാനുരൂപം അത്ഥേസൂ**തി "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧; വിഭ॰ ൨൨൫) കാരണാനുരൂപം കാരിയേസു. ഛബ്ബിധായ പഞ്ഞത്തിയാ പഥോ **പഞ്ഞത്തിപഥോ,** തസ്സ അനുരൂപം തഥാ, പഞ്ഞത്തിയാ വുച്ചമാനധമ്മാനുരൂപം പഞ്ഞത്തീസു അവബോധോതി അത്ഥോ. അഭിസമയതോ അഞ്ഞമ്പി പടിവേധത്ഥം ദസ്സേതും **"തേസ"**ന്തിആദിമാഹ. പടിവിജ്ഝീയതീതി പടിവേധോതി ഹി തം‌തം‌രൂപാദിധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവോ വുച്ചതി. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി തസ്മിം തസ്മിം പിടകേ, പാളിപദേസേ വാ. **സലക്ഖണസങ്ഖാതോ**തി രുപ്പനനമനഫുസനാദിസകസകലക്ഖണസങ്ഖാതോ.

യഥാവുത്തേഹി ധമ്മാദീഹി പിടകാനം ഗമ്ഭീരഭാവം ദസ്സേതും **"ഇദാനീ"**തിആദിമാഹ. **ധമ്മജാത**ന്തി കാരണപ്പഭേദോ, കാരണമേവ വാ. **അത്ഥജാത**ന്തി കാരിയപ്പഭേദോ, കാരിയമേവ വാ. യാ ചായം ദേസനാതി സമ്ബന്ധോ. തദത്ഥവിജാനനവസേന **അഭിമുഖോ** ഹോതി. **യോ ചേത്ഥാതി** യോ ഏതാസു തം തം പിടകാഗതാസു ധമ്മത്ഥദേസനാസു പടിവേധോ, യോ ച ഏതേസു പിടകേസു തേസം തേസം ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവോതി അത്ഥോ. സമ്ഭരിതബ്ബതോ കുസലമേവ **സമ്ഭാരോ,** സോ സമ്മാ അനുപചിതോ യേഹി തേ **അനുപചിതകുസലസമ്ഭാരാ,** തതോവ **ദുപ്പഞ്ഞേഹി,** നിപ്പഞ്ഞേഹീതി അത്ഥോ. ന ഹി പഞ്ഞവതോ, പഞ്ഞായ വാ ദുട്ഠുഭാവോ ദൂസിതഭാവോ ച സമ്ഭവതീതി നിപ്പഞ്ഞത്തായേവ ദുപ്പഞ്ഞാ യഥാ "ദുസ്സീലോ"തി (അം॰ നി॰ ൭.൨.൧൨; ൧൦.൭൫; പാരാ॰ ൨൯൫; ധ॰ പ॰ ൩൦൮). ഏത്ഥ ച അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദീനം ധമ്മത്ഥാനം ദുപ്പടിവിജ്ഝതായ ദുക്ഖോഗാഹതാ, തേസം പഞ്ഞാപനസ്സ ദുക്കരഭാവതോ തം‌ദേസനായ, അഭിസമയസങ്ഖാതസ്സ പടിവേധസ്സ ഉപ്പാദനവിസയീകരണാനം അസക്കുണേയ്യത്താ, അവിപരീതസഭാവസങ്ഖാതസ്സ പടിവേധസ്സ ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യതായ ദുക്ഖോഗാഹതാ വേദിതബ്ബാ. **ഏവമ്പീതി പി**-സദ്ദോ പുബ്ബേ വുത്തം പകാരന്തരം സമ്പിണ്ഡേതി. ഏവം പഠമഗാഥായ അനൂനം പരിപുണ്ണം പരിദീപിതത്ഥഭാവം ദസ്സേന്തോ **"ഏത്താവതാ"**തിആദിമാഹ. "സിദ്ധേ ഹി സത്യാരമ്ഭോ അത്ഥന്തരവിഞ്ഞാപനായ വാ ഹോതി, നിയമായ വാ"തി ഇമിനാ പുനാരമ്ഭവചനേന അനൂനം പരിപുണ്ണം പരിദീപിതത്ഥഭാവം ദസ്സേതി. **ഏത്താവതാ**തി പരിച്ഛേദത്ഥേ നിപാതോ, ഏത്തകേന വചനക്കമേനാതി അത്ഥോ. ഏതം വാ പരിമാണം യസ്സാതി **ഏത്താവം,** തേന, ഏതപരിമാണവതാ സദ്ദത്ഥക്കമേനാതി അത്ഥോ. "സദ്ദേ ഹി വുത്തേ തദത്ഥോപി വുത്തോയേവ നാമാ"തി വദന്തി. വുത്തോ സംവണ്ണിതോ അത്ഥോ യസ്സാതി **വുത്തത്ഥാ.**

ഏത്ഥാതി ഏതിസ്സാ ഗാഥായ. ഏവം അത്ഥോ, വിനിച്ഛയോതി വാ സേസോ. **തീസു പിടകേസൂ**തി ഏത്ഥ "ഏകേകസ്മി"ന്തി അധികാരതോ, പകരണതോ വാ വേദിതബ്ബം. "ഏകമേകസ്മിഞ്ചേത്ഥാ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ) ഹി ഹേട്ഠാ വുത്തം. അഥ വാ വത്തിച്ഛാനുപുബ്ബികത്താ സദ്ദപടിപത്തിയാ നിദ്ധാരണമിധ അവത്തുകാമേന ആധാരോയേവ വുത്തോ. ന ചേത്ഥ ചോദേതബ്ബം "തീസുയേവ പിടകേസു തിവിധോ പരിയത്തിഭേദോ ദട്ഠബ്ബോ സിയാ"തി സമുദായവസേന വുത്തസ്സാപി വാക്യസ്സ അവയവാധിപ്പായസമ്ഭവതോ. ദിസ്സതി ഹി അവയവവാക്യനിപ്ഫത്തി "ബ്രാഹ്മണാദയോ ഭുഞ്ജന്തൂ"തിആദീസു, തസ്മാ അലമതിപപഞ്ചേന. യഥാ അത്ഥോ ന വിരുജ്ഝതി, തഥായേവ ഗഹേതബ്ബോതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ. **പരിയത്തിഭേദോ**തി പരിയാപുണനം **പരിയത്തി.** പരിയാപുണനവാചകോ ഹേത്ഥ പരിയത്തിസദ്ദോ, ന പന പാളിപരിയായോ, തസ്മാ പരിയാപുണനപ്പകാരോതി അത്ഥോ. അഥ വാ തീഹി പകാരേഹി പരിയാപുണിതബ്ബാ പാളിയോ ഏവ **"പരിയത്തീ"**തി വുച്ചന്തി. തഥാ ചേവ അഭിധമ്മട്ഠകഥായ സീഹളഗണ്ഠിപദേ വുത്തന്തി വദന്തി. ഏവമ്പി ഹി അലഗദ്ദൂപമാപരിയാപുണനയോഗതോ "അലഗദ്ദൂപമാ പരിയത്തീ"തി പാളിപി സക്കാ വത്തും. ഏവഞ്ച കത്വാ "ദുഗ്ഗഹിതാ

ഉപാരമ്ഭാദിഹേതു പരിയാപുടാ അലഗദ്ദൂപമാ"തി പരതോ നിദ്ദേസവചനമ്പി ഉപപന്നം ഹോതി. തഥ ഹി പാളിയേവ "ദുഗ്ഗഹിതാ, പരിയാപുടാ"തി ച വത്തും യുത്താ.

അലഗദ്ദോ അലഗദ്ദഗ്ഗഹണം ഉപമാ ഏതിസ്സാതി **അലഗദ്ദൂപമാ.** അലഗദ്ദസ്സ ഗഹണഞ്ഹേത്ഥ അലഗദ്ദസദ്ദേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ആപൂപികോതി ഏത്ഥ ആപൂപ-സദ്ദേന ആപൂപഖാദനം വിയ, വേണികോതി ഏത്ഥ വീണാസദ്ദേന വീണാവാദനഗ്ഗഹണം വിയ ച. അലഗദ്ദഗ്ഗഹണേന ഹി പരിയത്തി ഉപമീയതി , ന അലഗദ്ദേന. "അലഗദ്ദഗ്ഗഹണൂപമാ"തി വാ വത്തബ്ബേ മജ്ഝേപദലോപം കത്വാ "അലഗദ്ദൂപമാ"തി വുത്തം "ഓട്ഠമുഖോ"തിആദീസു വിയ. അലഗദ്ദോതി ച ആസീവിസോ വുച്ചതി. **ഗദോ**തി ഹി വിസസ്സ നാമം, തഞ്ച തസ്സ അലം പരിപുണ്ണം അത്ഥി, തസ്മാ അലം പരിയത്തോ പരിപുണ്ണോ ഗദോ അസ്സാതി **അലഗദ്ദോ** അനുനാസികലോപം, ദ-കാരാഗമഞ്ച കത്വാ, അലം വാ ജീവിതഹരണേ സമത്ഥോ ഗദോ യസ്സാതി **അലഗദ്ദോ** വുത്തനയേന. വട്ടദുക്ഖതോ നിസ്സരണം അത്ഥോ പയോജനമേതിസ്സാതി **നിസ്സരണത്ഥാ.** ഭണ്ഡാഗാരേ നിയുത്തോ **ഭണ്ഡാഗാരികോ,** രാജരതനാനുപാലകോ, സോ വിയാതി തഥാ, ധമ്മരതനാനുപാലകോ ഖീണാസവോ. അഞ്ഞമത്ഥമനപേക്ഖിത്വാ ഭണ്ഡാഗാരികസ്സേവ സതോ പരിയത്തി **ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി.**

ദുഗ്ഗഹിതാതി ദുട്ഠു ഗഹിതാ. തദേവ സരൂപതോ നിയമേതും **"ഉപാരമ്ഭാദിഹേതു പരിയാപുടാ"**തി ആഹ, ഉപാരമ്ഭഇതിവാദപ്പമോക്ഖാദിഹേതു ഉഗ്ഗഹിതാതി അത്ഥോ. ലാഭസക്കാരാദിഹേതു പരിയാപുണനമ്പി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. വുത്തഞ്ഹേതം **അലഗദ്ദസുത്തട്ഠകഥായം -**

"യോ ബുദ്ധവചനം ഉഗ്ഗഹേത്വാ 'ഏവം ചീവരാദീനി വാ ലഭിസ്സാമി, ചതുപരിസമജ്ഝേ വാ മം ജാനിസ്സന്തീ'തി ലാഭസക്കാരഹേതു പരിയാപുണാതി, തസ്സ സാ പരിയത്തി **അലഗദ്ദപരിയത്തി** നാമ. ഏവം പരിയാപുണനതോ ഹി ബുദ്ധവചനം അപരിയാപുണിത്വാ നിദ്ദോക്കമനം വരതര"ന്തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൩൯).

നനു ച അലഗദ്ദഗ്ഗഹണൂപമാ പരിയത്തി "അലഗദ്ദൂപമാ"തി വുച്ചതി, ഏവഞ്ച സതി സുഗ്ഗഹിതാപി പരിയത്തി "അലഗദ്ദൂപമാ"തി വത്തും വട്ടതി തത്ഥാപി അലഗദ്ദഗ്ഗഹണസ്സ ഉപമാഭാവേന പാളിയം വുത്തത്താ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ അലഗദ്ദത്ഥികോ അലഗദ്ദഗവേസീ അലഗദ്ദപരിയേസനം ചരമാനോ, സോ പസ്സേയ്യ മഹന്തം അലഗദ്ദം, തമേനം അജപദേന ദണ്ഡേന സുനിഗ്ഗഹിതം നിഗ്ഗണ്ഹേയ്യ , അജപദേന ദണ്ഡേന സുനിഗ്ഗഹിതം നിഗ്ഗഹിത്വാ ഗീവായ സുഗ്ഗഹിതം ഗണ്ഹേയ്യ. കിഞ്ചാപി സോ ഭിക്ഖവേ, അലഗദ്ദോ തസ്സ പുരിസസ്സ ഹത്ഥം വാ ബാഹം വാ അഞ്ഞതരം വാ അങ്ഗപച്ചങ്ഗം ഭോഗേഹി പലിവേഠേയ്യ . അഥ ഖോ സോ നേവ തതോനിദാനം മരണം വാ നിഗച്ഛേയ്യ മരണമത്തം വാ ദുക്ഖം. തം കിസ്സ ഹേതു, സുഗ്ഗഹിതത്താ ഭിക്ഖവേ, അലഗദ്ദസ്സ. ഏവമേവ ഖോ ഭിക്ഖവേ, ഇധേകച്ചേ കുലപുത്താ ധമ്മം പരിയാപുണന്തി സുത്തം ഗേയ്യ"ന്തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൮).

തസ്മാ ഇധ ദുഗ്ഗഹിതാ ഏവ പരിയത്തി അലഗദ്ദൂപമാതി അയം വിസേസോ കുതോ വിഞ്ഞായതി, യേന ദുഗ്ഗഹിതാ ഉപാരമ്ഭാദിഹേതു പരിയാപുടാ "അലഗദ്ദൂപമാ"തി വുച്ചതീതി? സച്ചമേതം, ഇദം പന പാരിസേസഞായേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി നിസ്സരണത്ഥഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തീനം വിസും ഗഹിതത്താ പാരിസേസതോ അലഗദ്ദസ്സ ദുഗ്ഗഹണൂപമായേവ പരിയത്തി "അലഗദ്ദൂപമാ"തി വിഞ്ഞായതി. അലഗദ്ദസ്സ സുഗ്ഗഹണൂപമാ ഹി പരിയത്തി നിസ്സരണത്ഥാ വാ ഹോതി, ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി വാ. തസ്മാ സുവുത്തമേതം "ദുഗ്ഗഹിതാ…പേ॰… പരിയത്തീ"തി. ഇദാനി തമത്ഥം പാളിയാ സാധേന്തോ "യം **സന്ധായാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യ**ന്തി യം പരിയത്തിദുഗ്ഗഹണം. മജ്ഝിമനികായേ മൂലപണ്ണാസകേ അലഗദ്ദസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൮) ഭഗവതാ വുത്തം.

അലഗദ്ദത്ഥികോതി ആസീവിസേന, ആസീവിസം വാ അത്ഥികോ, അലഗദ്ദം ഗവേസതി പരിയേസതി സീലേനാതി **അലഗദ്ദഗവേസീ. അലഗദ്ദപരിയേസനം ചരമാനോ**തി ആസീവിസപരിയേസനത്ഥം ചരമാനോ. തദത്ഥേ ഹേതം പച്ചത്തവചനം, ഉപയോഗവചനം വാ, അലഗദ്ദപരിയേസനട്ഠാനം വാ ചരമാനോ. അലഗദ്ദം പരിയേസന്തി ഏത്ഥാതി ഹി **അലഗദ്ദപരിയേസനം. തമേന**ന്തി തം അലഗദ്ദം. **ഭോഗേ**തി സരീരേ. "ഭോഗോ തു ഫണിനോ തനൂ"തി ഹി വുത്തം. ഭുജീയതി കുടിലം കരീയതീതി **ഭോഗോ. തസ്സാ**തി പുരിസസ്സ. ഹത്ഥേ വാ ബാഹായ വാതി സമ്ബന്ധോ. മണിബന്ധതോ പട്ഠായ യാവ അഗ്ഗനഖാ **ഹത്ഥോ.** സദ്ധിം അഗ്ഗബാഹായ അവസേസാ **ബാഹാ,** കത്ഥചി പന കപ്പരതോ പട്ഠായ യാവ അഗ്ഗനഖാ **"ഹത്ഥോ"**തി വുത്തം ബാഹായ വിസും അനാഗതത്താ. വുത്തലക്ഖണം ഹത്ഥഞ്ച ബാഹഞ്ച ഠപേത്വാ അവസേസം സരീരം **അങ്ഗപച്ചങ്ഗം. തതോനിദാന**ന്തി തന്നിദാനം, തംകാരണാതി അത്ഥോ. തം ഹത്ഥാദീസു

ഡംസനം നിദാനം കാരണം ഏതസ്സാതി "തന്നിദാന"ന്തി ഹി വത്തബ്ബേ "തതോനിദാന"ന്തി പുരിമപദേ പച്ചത്തത്ഥേ നിസ്സക്കവചനം കത്വാ, തസ്സ ച ലോപമകത്വാ നിദ്ദേസോ, ഹേത്വത്ഥേ ച പച്ചത്തവചനം. കാരണത്ഥേ നിപാതപദമേതന്തിപി വദന്തി. അപിച "തതോനിദാന"ന്തി ഏതം "മരണം വാ മരണമത്തം വാ ദുക്ഖ"ന്തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന വിസേസനം. **തം കിസ്സ ഹേതൂ**തി യം വുത്തം ഹത്ഥാദീസു ഡംസനം, തന്നിദാനഞ്ച മരണാദിഉപഗമനം , തം കിസ്സ ഹേതു കേന കാരണേനാതി ചേ? **തസ്സ പുരിസസ്സ അലഗദ്ദസ്സ ദുഗ്ഗഹിതത്താ.**

ഇധാതി ഇമസ്മിം സാസനേ. **മോഘപുരിസാ**തി ഗുണസാരരഹിതതായ തുച്ഛപുരിസാ. **ധമ്മ**ന്തി പാളിധമ്മം. **പരിയാപുണന്തീ**തി ഉഗ്ഗണ്ഹന്തി, സജ്ഝായന്തി ചേവ വാചുഗ്ഗതം കരോന്താ ധാരേന്തി ചാതി വുത്തം ഹോതി. "ധമ്മ"ന്തി സാമഞ്ഞതോ വുത്തമേവ സരൂപേന ദസ്സേതി **"സുത്ത"**ന്തിആദിനാ. ന ഹി സുത്താദിനവങ്ഗതോ അഞ്ഞോ ധമ്മോ നാമ അത്ഥി. തഥാ ഹി വുത്തം **"തേസം ധമ്മാന"**ന്തി. **അത്ഥ**ന്തി ചേത്ഥ സമ്ബന്ധീനിദ്ദേസോ ഏസോ, **അത്ഥ**ന്തി ച യഥാഭൂതം ഭാസിതത്ഥം, പയോജനത്ഥഞ്ച സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ വുത്തം. യഞ്ഹി പദം സുതിസാമഞ്ഞേന അനേകധാ അത്ഥം ദീപേതി, തം സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാതി സബ്ബത്ഥ വേദിതബ്ബം. **ന ഉപപരിക്ഖന്തീ**തി ന പരിഗ്ഗണ്ഹന്തി ന വിചാരേന്തി. ഇക്ഖസദ്ദസ്സ ഹി ദസ്സനങ്കേസു ഇധ ദസ്സനമേവ അത്ഥോ, തസ്സ ച പരിഗ്ഗണ്ഹനചക്ഖുലോചനേസു പരിഗ്ഗണ്ഹനമേവ, തഞ്ച വിചാരണാ പരിയാദാനവസേന ദുബ്ബിധേസു വിചാരണായേവ, സാ ച വീമംസായേവ, ന വിചാരോ, വീമംസാ ച നാമേസാ ഭാസിതത്ഥവീമംസാ, പയോജനത്ഥവീമംസാ ചാതി ഇധ ദുബ്ബിധാവ അധിപ്പേതാ, താസു "ഇമസ്മിം ഠാനേ സീലം കഥിതം, ഇമസ്മിം സമാധി, ഇമസ്മിം പഞ്ഞാ, മയഞ്ച തം പൂരേസ്സാമാ"തി ഏവം ഭാസിതത്ഥവീമംസഞ്ചേവ "സീലം സമാധിസ്സ കാരണം, സമാധി വിപസ്സനായാ"തിആദിനാ പയോജനത്ഥവീമംസഞ്ച ന കരോന്തീതി അത്ഥോ. **അനുപപരിക്ഖത**ന്തി അനുപപരിക്ഖന്താനം തേസം മോഘപുരിസാനം. **ന നിജ്ഝാനക്ഖമന്തീ**തി നിജ്ഝാനം നിസ്സേസേന പേക്ഖനം പഞ്ഞം ന ഖമന്തി. ഝേ-സദ്ദോ ഹി ഇധ പേക്ഖനേയേവ, ന ചിന്തനഝാപനേസു, തഞ്ച ഞാണപേക്ഖനമേവ, ന ചക്ഖുപേക്ഖനം, ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനമേവ വാ, ന ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം, തസ്മാ പഞ്ഞായ ദിസ്വാ രോചേത്വാ ഗഹേതബ്ബാ ന ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. നിസ്സേസേന ഝായതേ പേക്ഖതേതി ഹി **നിജ്ഝാനം.** സന്ധിവസേന അനുസ്വാരലോപോ നിജ്ഝാനക്ഖമന്തീതി, **"നിജ്ഝാനം ഖമന്തീ"**തിപി പാഠോ, തേന ഇമമത്ഥം ദീപേതി "തേസം പഞ്ഞായ അത്ഥസ്സ അനുപപരിക്ഖനതോ തേ ധമ്മാ ന ഉപട്ഠഹന്തി, ഇമസ്മിം ഠാനേ സീലം, സമാധി, വിപസ്സനാ, മഗ്ഗോ, വട്ടം, വിവട്ടം കഥിതന്തി ഏവം ജാനിതും ന സക്കാ ഹോന്തീ"തി.

ഉപാരമ്ഭാനിസംസാ ചേവാതി പരേസം വാദേ ദോസാരോപനാനിസംസാ ച ഹുത്വാ. ഭുസോ ആരമ്ഭനഞ്ഹി പരേസം വാദേ ദോസാരോപനം **ഉപാരമ്ഭോ,** പരിയത്തിം നിസ്സായ പരവമ്ഭനന്തി വുത്തം ഹോതി. തഥാ ഹേസ "പരവജ്ജാനുപനയനലക്ഖണോ"തി വുത്തോ. **ഇതി വാദപ്പമോക്ഖാനിസംസാ ചാ**തി ഇതി ഏവം ഏതായ പരിയത്തിയാ വാദപ്പമോക്ഖാനിസംസാ അത്തനോ ഉപരി പരേഹി ആരോപിതസ്സ വാദസ്സ നിഗ്ഗഹസ്സ അത്തതോ, സകവാദതോ വാ പമോക്ഖപയോജനാ ച ഹുത്വാ. **ഇതി** സദ്ദോ ഇദമത്ഥേ, തേന "പരിയാപുണന്തീ"തി ഏത്ഥ പരിയാപുണനം പരാമസതി. വദന്തി നിഗ്ഗണ്ഹന്തി ഏതേനാതി **വാദോ,** ദോസോ, പമുച്ചനം, പമുച്ചാപനം വാ **പമോക്ഖോ,** അത്തനോ ഉപരി ആരോപിതസ്സ പമോക്ഖോ ആനിസംസോ യേസം തഥാ. ആരോപിതവാദോ ഹി "വാദോ"തി വുത്തോ യഥാ "ദേവേന ദത്തോ ദത്തോ"തി. **വാദോ**തി വാ ഉപവാദോനിന്ദാ യഥാവുത്തനയേനേവ സമാസോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - പരേഹി സകവാദേ ദോസേ ആരോപിതേ, നിന്ദായ വാ ആരോപിതായ തം ദോസം, നിന്ദം വാ ഏവഞ്ച ഏവഞ്ച മോചേസ്സാമാതി ഇമിനാ ച കാരണേന പരിയാപുണന്തീതി. അഥ വാ സോ സോ വാദോ **ഇതി വാദോ** ഇതി-സദ്ദസ്സ സഹ വിച്ഛായ ത-സദ്ദത്ഥേ പവത്തത്താ. ഇതിവാദസ പമോക്ഖോ യഥാവുത്തനയേന, സോ ആനിസംസോ യേസം തഥാ, തം തം വാദപമോചനാനിസംസാ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **യസ്സ ചത്ഥായാ**തി യസ്സ ച സീലാദിപൂരണസ്സ, മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനഭൂതസ്സ വാ അനുപാദാവിമോക്ഖസ്സ അത്ഥായ. അഭേദേപി ഭേദവോഹാരോ ഏസോ യഥാ "പടിമായ സരീര"ന്തി, ഭേദ്യഭേദകം വാ ഏതം യഥാ "കഥിനസ്സത്ഥായ ആഭതം ദുസ്സ"ന്തി. "തഞ്ചസ്സ അത്ഥ"ന്തി ഹി വുത്തം. ച-സദ്ദോ അവധാരണേ, തേന തദത്ഥായ ഏവ പരിയാപുണനം സമ്ഭവതി, നാഞ്ഞത്ഥായാതി വിനിച്ഛിനോതി. **ധമ്മം പരിയാപുണന്തീ**തി ഹി ജാതിആചാരവസേന ദുവിധാപി കുലപുത്താ ഞായേന ധമ്മം പരിയാപുണന്തീതി അത്ഥോ. **തഞ്ചസ്സ അത്ഥം നാനുഭോന്തീ**തി അസ്സ ധമ്മസ്സ സീലാദിപൂരണസങ്ഖാതം, മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനഭൂതം വാ അനുപാദാവിമോക്ഖസങ്ഖാതം അത്ഥം ഏതേ ദുഗ്ഗഹിതഗാഹിനോ നാനുഭോന്തി ന വിന്ദന്തിയേവ.

അപരോ നയോ - യസ്സ ഉപാരമ്ഭസ്സ, ഇതിവാദപ്പമോക്ഖസ്സ വാ അത്ഥായ യേ മോഘപുരിസാ ധമ്മം പരിയാപുണന്തി, തേ പരേഹി "അയമത്ഥോ ന ഹോതീ"തി വുത്തേ ദുഗ്ഗഹിതത്തായേവ "തദത്ഥോവ ഹോതീ"തി പടിപാദനക്ഖമാ ന ഹോന്തി, തസ്മാ പരസ്സ വാദേ ഉപാരമ്ഭം ആരോപേതും അത്തനോ വാദം പമോചേതുഞ്ച അസക്കോന്താപി തം അത്ഥം നാനുഭോന്തി ച ന

വിന്ദന്തിയേവാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഇധാപി ഹി ച-സദ്ദോ അവധാരണത്ഥോവ. **"തേസ"**ന്തിആദീസു തേസം തേ ധമ്മാ ദുഗ്ഗഹിതത്താ ഉപാരമ്ഭമാനദബ്ബമക്ഖപലാസാദിഹേതുഭാവേന ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തീതി അത്ഥോ. **ദുഗ്ഗഹിതാ**തി ഹി ഹേതുഗബ്ഭവചനം. തേനാഹ "ദുഗ്ഗഹിതത്താ ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാന"ന്തി (മ॰ നി॰ ౧.౨౩౯). ഏത്ഥ ച കാരണേ ഫലവോഹാരവസേന "തേ ധമ്മാ അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തീ'തി വുത്തം യഥാ "ഘതമായു, ദധി ബല"ന്തി. തഥാ ഹി കിഞ്ചാപി ന തേ ധമ്മാ അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തന്തി, തഥാപി വുത്തനയേന പരിയാപുണന്താനം സജ്ഝായനകാലേ, വിവാദകാലേ ച തമ്മൂലകാനം ഉപാരമ്ഭാദീനം അനേകേസം അകുസലാനം ഉപ്പത്തിസമ്ഭവതോ "തേ...പേ॰... സംവത്തന്തീ"തി വുച്ചതി. **തം കിസ്സ ഹേതൂ**തി ഏത്ഥ ന്തി യഥാവുത്തസ്സത്ഥസ്സ അനനുഭവനം, തേസഞ്ച ധമ്മാനം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തനം പരാമസതി. **കിസ്സാ**തി സാമിവചനം ഹേത്വത്ഥേ, തഥാ **ഹേതൂ**തി പച്ചത്തവചനഞ്ച.

യാ പനാതി ഏത്ഥ കിരിയാ പാളിവസേന വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ കിരിയാപക്ഖേ യാ സുഗ്ഗഹിതാതി അഭേദേപി ഭേദവോഹാരോ "ചാരികം പക്കമതി, ചാരികം ചരമാനോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ౧.౨൪൭, ൩൦൦) വിയ. തദേവത്ഥം വിവരതി **"സീലക്ഖന്ധാദീ"**തിആദിനാ, **ആദി**സദ്ദേന ചേത്ഥ സമാധിവിപസ്സനാദീനം സങ്ഗഹോ. യോ ഹി ബുദ്ധവചനം ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാ സീലസ്സ ആഗതട്ഠാനേ സീലം പൂരേത്വാ, സമാധിനോ ആഗതട്ഠാനേ സമാധിം ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേത്വാ, വിപസ്സനായ ആഗതട്ഠാനേ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ, മഗ്ഗഫലാനം ആഗതട്ഠാനേ "മഗ്ഗം ഭാവേസ്സാമി, ഫലം സച്ഛികരിസ്സാമീ"തി ഉഗ്ഗണ്ഹാതി, തസ്സേവ സാ പരിയത്തി നിസ്സരണത്ഥാ നാമ ഹോതി. **യ**ന്തി യം പരിയത്തിസുഗ്ഗഹണം. **വുത്തം** അലഗദ്ദസുത്തേ. **ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ സംവത്തന്തീ**തി സീലാദീനം ആഗതട്ഠാനേ സീലാദീനി പൂരേന്താനമ്പി അരഹത്തം പത്വാ പരിസമജ്ഝേ ധമ്മം ദേസേത്വാ ധമ്മദേസനായ പസന്നേഹി ഉപനീതേ ചത്താരോ പച്ചയേ പരിഭുഞ്ജന്താനമ്പി പരേസം വാദേ സഹധമ്മേന ഉപാരമ്ഭം ആരോപേന്താനമ്പി സകവാദതോ പരേഹി ആരോപിതദോസം പരിഹരന്താനമ്പി ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ സംവത്തന്തീതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി ന കേവലം സുഗ്ഗഹിതപരിയത്തിം നിസ്സായ മഗ്ഗഭാവനാഫലസച്ഛികിരിയാദീനിയേവ, അപി തു പരവാദനിഗ്ഗഹസകവാദപതിട്ഠാപനാനിപി ഇജ്ഝന്തി. തഥാ ച വുത്തം **പരിനിബ്ബാനസുത്താ**ദീസു "ഉപ്പന്നം പരപ്പവാദം സഹധമ്മേന സുനിഗ്ഗഹിതം നിഗ്ഗഹേത്വാ സപ്പാടിഹാരിയം ധമ്മം ദേസേസ്സന്തീ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ౨.౧൬൮).

യം പനാതി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേന ദുവിധേന അത്ഥോ. ദുക്ഖപരിജാനേന **പരിഞ്ഞാതക്ഖന്ധോ.** സമുദയപ്പഹാനേന **പഹീനകിലേസോ.** പടിവിദ്ധാരഹത്തഫലതായ **പടിവിദ്ധാകുപ്പോ. അകുപ്പ**ന്തി ച അരഹത്തഫലസ്സേതം നാമ. സതിപി ഹി ചതുന്നം മഗ്ഗാനം, ചതുന്നഞ്ച ഫലാനം അവിനസ്സനഭാവേ സത്തന്നം സേക്ഖാനം സകസകനാമപരിച്ചാഗേന ഉപരൂപരി നാമന്തരപ്പത്തിതോ തേസം മഗ്ഗഫലാതി "അകുപ്പാമി"തി ന വുച്ചന്തി. അരഹാ പന സബ്ബദാപി അരഹായേവ നാമാതി തസ്സേവ ഫലം പുഗ്ഗലനാമവസേന "അകുപ്പ"ന്തി വുത്തം, ഇമിനാ ച ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി "ഖീണാസവസ്സേവ പരിയത്തി ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി നാമാ"തി. തസ്സ ഹി അപരിഞ്ഞാതം, അപ്പഹീനം അഭാവിതം, അസച്ഛികതം വാ നത്ഥി, തസ്മാ സോ ബുദ്ധവചനം പരിയാപുണന്തോപി തന്തിധാരകോ പവേണീപാലകോ വംസാനുരക്ഖകോവ ഹുത്വാ പരിയാപുണാതി, തേനേവാഹ **"പവേണീപാലനത്ഥായാ"**തിആദി. **പവേണീ** ചേത്ഥ ധമ്മസന്തതി ധമ്മസ്സ അവിച്ഛേദേന പവത്തി. ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ **വംസോ**തി ച യഥാവുത്തപവേണീയേവ.

നനു ച യദി പവേണീപാലനത്ഥായ ബുദ്ധവചനസ്സ പരിയാപുണനം ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി, അഥ കസ്മാ "ഖീണാസവോ"തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. ഏകച്ചസ്സ ഹി പുഥുജ്ജനസ്സാപി അയം നയോ ലബ്ഭതി. തഥാ ഹി ഏകച്ചോ പുഥുജ്ജനോ ഭിക്ഖു ഛാതകഭയാദിനാ ഗന്ഥധുരേസു ഏകസ്മിം ഠാനേ വസിതുമസക്കോന്തേസു സയം ഭിക്ഖാചാരേന അതികിലമമാനോ "അതിമധുരം ബുദ്ധവചനം മാ നസ്സതു, തന്തിം ധാരേസ്സാമി, വംസം ഠപേസ്സാമി, പവേണിം പാലേസ്സാമീ"തി പരിയാപുണാതി. തസ്മാ തസ്സാപി പരിയത്തി ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി നാമ കസ്മാ ന ഹോതീതി? വുച്ചതേ - ഏവം സന്തേപി ഹി പുഥുജ്ജനസ്സ പരിയത്തി ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തി നാമ ന ഹോതി. കിഞ്ചാപി ഹി പുഥുജ്ജനോ "പവേണിം പാലേസ്സാമീ"തി അജ്ഝാസയേന പരിയാപുണാതി, അത്തനോ പന ഭവകന്താരതോ അവിതിണ്ണത്താ തസ്സ സാ പരിയത്തി നിസ്സരണത്ഥായേവ നാമ ഹോതി, തസ്മാ പുഥുജ്ജനസ്സ പരിയത്തി അലഗദ്ദൂപമാ വാ ഹോതി, നിസ്സരണത്ഥാ വാ. സത്തന്നം സേക്ഖാനം നിസ്സരണത്ഥാവ. ഖീണാസവാനം ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തിയേവാതി വേദിതബ്ബം. ഖീണാസവോ ഹി ഭണ്ഡാഗാരിക സദിസത്താ "ഭണ്ഡാഗാരികോ"തി വുച്ചതി. യഥാ ഹി ഭണ്ഡാഗാരികോ അലങ്കാരഭണ്ഡം പടിസാമേത്വാ പസാധനകാലേ തദുപിയം അലങ്കാരഭണ്ഡം രഞ്ഞോ ഉപനാമേത്വാ തം അലങ്കരോതി, ഏവം ഖീണാസവോപി ധമ്മരതനഭണ്ഡം സമ്പടിച്ഛിത്വാ മോക്ഖാധിഗമായ ഭബ്ബരൂപേ സഹേതുകേ സത്തേ പസ്സിത്വാ തദനുരൂപം ധമ്മദേസനം വഡ്ഢേത്വാ മഗ്ഗങ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാദിസങ്ഖാതേന ലോകുത്തരേന അലങ്കാരേന അലങ്കരോതീതി.

ഏവം തിസ്സോ പരിയത്തിയോ വിഭജിത്വാ ഇദാനി തീസുപി പിടകേസു യഥാരഹം സമ്പത്തിവിപത്തിയോ നിദ്ധാരേത്വാ വിഭജന്തോ **"വിനയേ പനാ"**തിആദിമാഹ. **"സീലസമ്പദം നിസ്സായ തിസ്സോ വിജ്ജാ പാപുണാതീ"**തിആദീസു യസ്മാ സീലം വിസുജ്ഝമാനം സതിസമ്പജഞ്ഞബലേന, കമ്മസ്സകതാഞാണബലേന ച സംകിലേസമലതോ വിസുജ്ഝതി, പാരിപൂരിഞ്ച ഗച്ഛതി, തസ്മാ സീലസമ്പദാ സിജ്ഝമാനാ ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിഭാവേന സതിബലം, ഞാണബലഞ്ച പച്ചുപട്ഠപേതീതി തസ്സാ വിജ്ജത്തയൂപനിസ്സയതാ വേദിതബ്ബാ സഭാഗഹേതുസമ്പാദനതോ. സതിബലേന ഹി പുബ്ബേനിവാസവിജ്ജാസിദ്ധി. സമ്പജഞ്ഞബലേന സബ്ബകിച്ചേസു സുദിട്ഠകാരിതാപരിചയേന ചുതൂപപാതഞാണാനുബദ്ധായ ദുതിയവിജ്ജായ സിദ്ധി. വീതിക്കമാഭാവേന സംകിലേസപ്പഹാനസബ്ഭാവതോ വിവട്ടൂപനിസ്സയതാവസേന അജ്ഝാസയസുദ്ധിയാ തതിയവിജ്ജാസിദ്ധി. പുരേതരസിദ്ധാനം സമാധിപഞ്ഞാനം പാരിപൂരിം വിനാ സീലസ്സ ആസവക്ഖയഞാണൂപനിസ്സയതാ സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവേഹി ദീപേതബ്ബാ. "സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി (സം॰ നി॰ ന.൫; ൫.൧൦൭൧; നേത്തി॰ ൪൦; മി॰ പ॰ ൧൪) വചനതോ സമാധിസമ്പദാ ഛളഭിഞ്ഞതായ ഉപനിസ്സയോ. "യോഗാ വേ ജായതേ ഭൂരീ"തി (ധ॰ പ॰ ൨൮൨) വചനതോ പുബ്ബയോഗേന ഗരുവാസദേസഭാസാകോസല്ലഉഗ്ഗഹണപരിപുച്ഛാദീഹി ച പരിഭാവിതാ പഞ്ഞാസമ്പദാ പടിസമ്ഭിദാപ്പഭേദസ്സ ഉപനിസ്സയോ. ഏത്ഥ ച "സീലസമ്പദം നിസ്സായാ"തി വുത്തത്താ യസ്സ സമാധിവിജമ്ഭനഭൂതാ അനവസേസാ ഛ അഭിഞ്ഞാ ന ഇജ്ഝന്തി, തസ്സ ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദവസേന ന സമാധിസമ്പദാ അത്ഥീതി സതിപി വിജ്ജാനം അഭിഞ്ഞേകദേസഭാവേ സീലസമ്പദാസമുദാഗതാ ഏവ തിസ്സോ വിജ്ജാ ഗഹിതാ, യഥാ ച പഞ്ഞാസമ്പദാസമുദാഗതാ ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ ഉപനിസ്സയസമ്പന്നസ്സ മഗ്ഗേനേവ ഇജ്ഝന്തി മഗ്ഗക്ഖണേയേവ താസം പടിലദ്ധത്താ. ഏവം സീലസമ്പദാസമുദാഗതാ തിസ്സോ വിജ്ജാ, സമാധിസമ്പദാസമുദാഗതാ ച ഛ അഭിഞ്ഞാ ഉപനിസ്സയസമ്പന്നസ്സ മഗ്ഗേനേവ ഇജ്ഝന്തീതി മഗ്ഗാധിഗമേനേവ താസം അധിഗമോ വേദിതബ്ബോ. പച്ചേകബുദ്ധാനം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനഞ്ച പച്ചേകബോധിസമ്മാസമ്ബോധിസമധിഗമസദിസാ ഹി ഇമേസം അരിയാനം ഇമേ വിസേസാധിഗമാതി.

താസംയേവ ച തത്ഥ പഭേദവചനതോതി ഏത്ഥ "താസംയേവാ"തി അവധാരണം പാപുണിതബ്ബാനം ഛളഭിഞ്ഞാചതുപടിസമ്ഭിദാനം വിനയേ പഭേദവചനാഭാവം സന്ധായ വുത്തം. **വേരഞ്ജകണ്ഡേ** (പാരാ॰ ൧൨) ഹി തിസ്സോ വിജ്ജാവ വിഭത്താതി. **ച**സദ്ദേന സമുച്ചിനനഞ്ച താസം ഏത്ഥ ഏകദേസവചനം സന്ധായ വുത്തം അഭിഞ്ഞാപടിസമ്ഭിദാനമ്പി ഏകദേസാനം തത്ഥ വുത്തത്താ. ദുതിയേ "താസംയേവാ"തി അവധാരണം ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ അപേക്ഖിത്വാ കതം, ന തിസ്സോ വിജ്ജാ. താ ഹി ഛസു അഭിഞ്ഞാസു അന്തോഗധത്താ സുത്തേ വിഭത്തായേവാതി. ച-സദ്ദേന ച പടിസമ്ഭിദാനമേകദേസവചനം സമുച്ചിനോതി. തതിയേ "താസഞ്ചാ"തി ച-സദ്ദേന സേസാനമ്പി തത്ഥ അത്ഥിഭാവം ദീപേതി. അഭിധമ്മേ ഹി തിസ്സോ വിജ്ജാ, ഛ അഭിഞ്ഞാ, ചതസ്സോ ച പടിസമ്ഭിദാ വുത്തായേവ. പടിസമ്ഭിദാനം പന അഞ്ഞത്ഥ പഭേദവചനാഭാവം, തത്ഥേവ ച സമ്മാ വിഭത്തഭാവം ദീപേതുകാമോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന അവധാരണമകത്വാ **"തത്ഥേവാ"**തി പരിവത്തേത്വാ അവധാരണം ഠപേതി. "അഭിധമ്മേ പന തിസ്സോ വിജ്ജാ, ഛ അഭിഞ്ഞാ, ചതസ്സോ ച പടിസമ്ഭിദാ അഞ്ഞേ ച സമ്മപ്പധാനാദയോ ഗുണവിസേസാ വിഭത്താ. കിഞ്ചാപി വിഭത്താ, വിസേസതോ പന പഞ്ഞാജാതികത്താ ചതസ്സോവ പടിസമ്ഭിദാ പാപുണാതീതി ദസ്സനത്ഥം 'താസഞ്ച തത്ഥേവാ'തി അവധാരണവിപല്ലാസോ കതോ"തി **വജിരബുദ്ധിത്ഥേരോ. "ഏവ"**ന്തിആദി നിഗമനം.

സുഖോ സമ്ഫസ്സോ ഏതേസന്തി **സുഖസമ്ഫസ്സാനി,** അനുഞ്ഞാതാനിയേവ താദിസാനി അത്ഥരണപാവുരണാദീനി, തേസം ഫസ്സസാമഞ്ഞതോ സുഖോ വാ സമ്ഫസ്സോ തഥാ, അനുഞ്ഞാതോ സോ യേസന്തി **അനുഞ്ഞാതസുഖസമ്ഫസ്സാനി,** താദിസാനി അത്ഥരണപാവുരണാദീനി തേസം ഫസ്സേന സമാനതായ. **ഉപാദിന്നകഫസ്സോ** ഇത്ഥിഫസ്സോ, മേഥുനധമ്മോയേവ. **വുത്തം** അരിട്ഠേന നാമ ഗദ്ധബാധിപുബ്ബേന ഭിക്ഖുനാ (മ॰ നി॰ ൨.൨൩൪; പാചി॰ ൪൧൭). സോ ഹി ബഹുസ്സുതോ ധമ്മകഥികോ കമ്മകിലേസവിപാകഉപവാദആണാവീതിക്കമവസേന പഞ്ചവിധേസു അന്തരായികേസു ആണാവീതിക്കമന്തരായികം ന ജാനാതി, സേസന്തരായികേയേവ ജാനാതി, തസ്മാ സോ രഹോഗതോ ഏവം ചിന്തേസി "ഇമേ അഗാരികാ പഞ്ച കാമഗുണേ പരിഭുഞ്ജന്താ സോതാപന്നാപി സകദാഗാമിനോപി അനാഗാമിനോപി ഹോന്തി, ഭിക്ഖൂപി മനാപികാനി ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാനി രൂപാനി പസ്സന്തി ...പേ॰... കായവിഞ്ഞേയ്യേ ഫോട്ഠബ്ബേ ഫുസന്തി, മുദുകാനി അത്ഥരണപാവുരണാനി പരിഭുഞ്ജന്തി, ഏതം സബ്ബമ്പി വട്ടതി, കസ്മാ ഇത്ഥീനംയേവ രൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബാ ന വട്ടന്തി, ഏതേപി വട്ടന്തിയേവാ"തി അനവജ്ജേന പച്ചയപരിഭോഗരസേന സാവജ്ജം കാമഗുണപരിഭോഗരസം സംസന്ദിത്വാ സഛന്ദരാഗപരിഭോഗഞ്ച നിച്ഛന്ദരാഗപരിഭോഗഞ്ച ഏകം കത്വാ ഥുല്ലവാകേഹി സദ്ധിം അതിസുഖുമസുത്തം ഘടേന്തോ വിയ, സാസപേന സദ്ധിം സിനേരുനോ സദിസതം ഉപസംഹരന്തോ വിയ ച പാപകം ദിട്ഠിഗതം ഉപ്പാദേത്വാ "കിം ഭഗവതാ മഹാസമുദ്ദം ബന്ധന്തേന വിയ മഹതാ ഉസ്സാഹേന പഠമപാരാജികം പഞ്ഞത്തം, നത്ഥി ഏത്ഥ ദോസോ"തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന സദ്ധിം പടിവിരുജ്ഝന്തോ വേസാരജ്ജഞാണം പടിബാഹന്തോ അരിയമഗ്ഗേ ഖാണുകണ്ടകാദീനി

പക്ഖിപന്തോ ‘‘മേഥുനധമ്മേ ദോസോ നത്ഥീ’’തി ജിനചക്കേ പഹാരമദാസി, തേനാഹ **‘‘തഥാഹ’’**ന്തിആദി.

അനതിക്കമനത്ഥേന അന്തരായേ നിയുത്താ, അന്തരായം വാ ഫലം അരഹന്തി, അന്തരായസ്സ വാ കരണസീലാതി **അന്തരായികാ,** സഗ്ഗമോക്ഖാനം അന്തരായകരാതി വുത്തം ഹോതി. തേ ച കമ്മകിലേസവിപാകഉപവാദആണാവീതിക്കമവസേന പഞ്ചവിധാ. വിത്ഥാരോ അരിട്ഠസിക്ഖാപദവണ്ണനാദീസു (പാചി॰ അട്ഠ॰ ൪൧൭) ഗഹേതബ്ബോ. അയം പനേത്ഥ പദത്ഥസമ്ബന്ധോ - യേ ഇമേ ധമ്മാ അന്തരായികാ ഇതി ഭഗവതാ വുത്താ ദേസിതാ ചേവ പഞ്ഞത്താ ച, തേ ധമ്മേ പടിസേവതോ പടിസേവന്തസ്സ യഥാ യേന പകാരേന തേ ധമ്മാ അന്തരായായ സഗ്ഗമോക്ഖാനം അന്തരായകരണത്ഥം നാലം സമത്ഥാ ന ഹോന്തി, തഥാ തേന പകാരേന അഹം ഭഗവതാ ദേസിതം ധമ്മം ആജാനാമീതി. **തതോ ദുസ്സീലഭാവം പാപുണാതീ**തി തതോ അനവജ്ജസഞ്ഞിഭാവഹേതുതോ വീതിക്കമിത്വാ ദുസ്സീലഭാവം പാപുണാതി.

ചത്താരോ…പേ॰…ആദീസൂതി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന -

‘‘ചത്താരോമേ ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലാ സന്തോ സംവിജ്ജമാനാ ലോകസ്മിം. കതമേ ചത്താരോ? അത്തഹിതായ പടിപന്നോ നോ പരഹിതായ, പരഹിതായ പടിപന്നോ നോ അത്തഹിതായ, നേവത്തഹിതായ പടിപന്നോ നോ പരഹിതായ, അത്തഹിതായ ചേവ പടിപന്നോ പരഹിതായ ച… പേ॰… ഇമേ ഖോ ഭിക്ഖവേ…പേ॰… ലോകസ്മി’’ന്തി (അം॰ നി॰ ൪.൯൬) -

ഏവമാദിനാ **പുഗ്ഗലദേസനാപടിസഞ്ഞുത്തസുത്തന്തപാളിം** നിദസ്സേതി. **അധിപ്പായ**ന്തി ‘‘അയം പുഗ്ഗലദേസനാവോഹാരവസേന, ന പരമത്ഥതോ’’തി ഏവം ഭഗവതോ അധിപ്പായം. വുത്തഞ്ഹി -

> ‘‘ദുവേ സച്ചാനി അക്ഖാസി, സമ്ബുദ്ധോ വദതം വരോ;
> സമ്മുതിം പരമത്ഥഞ്ച, തതിയം നൂപലബ്ഭതി.
>
> സങ്കേതവചനം സച്ചം, ലോകസമ്മുതികാരണാ;
> പരമത്ഥവചനം സച്ചം, ധമ്മാനം ഭൂതകാരണാ.
>
> തസ്മാ വോഹാരകുസലസ്സ, ലോകനാഥസ്സ സത്ഥുനോ;
> സമ്മുതിം വോഹരന്തസ്സ, മുസാവാദോ ന ജായതീ’’തി. (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൬; അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൭൦; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൨൪);

ന ഹി ലോകസമ്മുതിം ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ വിജഹന്തി, ലോകസമഞ്ഞായ ലോകനിരുത്തിയാ ലോകാഭിലാപേ ഠിതായേവ ധമ്മം ദേസേന്തി. അപിച ‘‘ഹിരോത്തപ്പദീപനത്ഥം, കമ്മസ്സകതാദീപനത്ഥ’’ന്തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൬; അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൨൨; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൨൪; കഥാ॰ അനുടീ॰ ൧) ഏവമാദീഹിപി അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ പുഗ്ഗലകഥം കഥേതീ’’തി ഏവം അധിപ്പായമജാനന്തോ. അയമത്ഥോ ഉപരി ആവി ഭവിസ്സതി. **ദുഗ്ഗഹിതം ഗണ്ഹാതീ**തി ‘‘തഥാഹം ഭഗവതാ ധമ്മം ദേസിതം ആജാനാമി, യഥാ തദേവിദം വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതി അനഞ്ഞ’’ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൬) ദുഗ്ഗഹിതം കത്വാ ഗണ്ഹാതി, വിപരീതം ഗണ്ഹാതീതി വുത്തം ഹോതി. **ദുഗ്ഗഹിത**ന്തി ഹി ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ കിരിയായവിസേസനഭാവേന നപുംസകലിങ്ഗേന നിദ്ദിസിതബ്ബത്താ. അയഞ്ഹി ഭാവനപുംസകപദസ്സ പകതി, യദിദം നപുംസകലിങ്ഗേന നിദ്ദിസിതബ്ബത്താ, ഭാവപ്പട്ഠാനതാ, സകമ്മാകമ്മകിരിയാനുയോഗം പച്ചത്തോപയോഗവചനതാ ച. തേന വുത്തം ‘‘ദുഗ്ഗഹിതം കത്വാ’’തി. **യ**ന്തി ദുഗ്ഗഹിതഗാഹം. മജ്ഝിമനികായേ മൂലപണ്ണാസകേ **മഹാതണ്ഹാസങ്ഖയസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൬) തഥാവാദീനം സാധിനാമകം കേവട്ടപുത്തം ഭിക്ഖും ആരബ്ഭ ഭഗവതാ **വുത്തം.** അത്തനാ ദുഗ്ഗഹിതേന ധമ്മേനാതി പാഠസേസോ, മിച്ഛാസഭാവേനാതി അത്ഥോ. അഥ വാ ദുഗ്ഗഹണം ദുഗ്ഗഹിതം, **അത്തനാ**തി ച സാമിഅത്ഥേ കരണവചനം, വിഭത്തിയന്തപതിരൂപകം വാ അബ്യയപദം, തസ്മാ അത്തനോ ദുഗ്ഗഹണേന വിപരീതഗാഹേനാതി അത്ഥോ. **അബ്ഭാചിക്ഖതീ**തി അബ്ഭക്ഖാനം കരോതി. അത്തനോ കുസലമൂലാനി ഖനന്തോ **അത്താനം ഖനതി** നാമ. **തതോ**തി ദുഗ്ഗഹിതഭാവഹേതുതോ.

ധമ്മചിന്തന്തി ധമ്മസഭാവവിചാരം. **അതിധാവന്തോ**തി ഠാതബ്ബമരിയാദായം അട്ഠത്വാ ‘‘ചിത്തുപ്പാദമത്തേനപി ദാനം ഹോതി, സയമേവ ചിത്തം അത്തനോ ആരമ്മണം ഹോതി, സബ്ബമ്പി ചിത്തം സഭാവധമ്മാരമ്മണമേവ ഹോതീ’’തി ച ഏവമാദിനാ അതിക്കമിത്വാ പവത്തയമാനോ. ചിന്തേതുമസക്കുണേയ്യാനി , അനരഹരൂപാനി വാ **അചിന്തേയ്യാനി** നാമ, താനി ദസ്സേന്തോ **‘‘വുത്തഞ്ഹേത’’**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അചിന്തേയ്യാനീ**തി തേസം സഭാവദസ്സനം. **ന ചിന്തേതബ്ബാനീ**തി തത്ഥ കത്തബ്ബകിച്ചദസ്സനം. **‘‘യാനീ’’**തിആദി തസ്സ ഹേതുദസ്സനം. യാനി ചിന്തേന്തോ ഉമ്മാദസ്സ ചിത്തക്ഖേപസ്സ, വിഘാതസ്സ വിഹേസസ്സ ച ഭാഗീ അസ്സ, അചിന്തേയ്യാനി ഇമാനി ചത്താരി ന

ചിന്തേതബ്ബാനി, ഇമാനി വാ ചത്താരി അചിന്തേയ്യാനി നാമ ന ചിന്തേതബ്ബാനി, യാനി വാ...പേ॰... അസ്സ, തസ്മാ ന ചിന്തേതബ്ബാനി അചിന്തേതബ്ബഭൂതാനി ഇമാനി ചത്താരി അചിന്തേയ്യാനി നാമാതി യോജനാ. **ഇതി**-സദ്ദേന പന -

"കതമാനി ചത്താരി? ബുദ്ധാനം ഭിക്ഖവേ ബുദ്ധവിസയോ അചിന്തേയ്യോ ന ചിന്തേതബ്ബോ, യം ചിന്തേന്തോ ഉമ്മാദസ്സ വിഘാതസ്സ ഭാഗീ അസ്സ. ഝായിസ്സ ഭിക്ഖവേ ഝാനവിസയോ അചിന്തേയ്യോ... പേ॰... കമ്മവിപാകോ ഭിക്ഖവേ അചിന്തേയ്യോ...പേ॰... ലോകചിന്താ ഭിക്ഖവേ അചിന്തേയ്യാ...പേ॰... ഇമാനി...പേ॰... അസ്സാ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൭൭) -

ചതുരങ്ഗുത്തരേ വുത്തം **അചിന്തേയ്യസുത്തം** ആദിം കത്വാ സബ്ബം അചിന്തേയ്യഭാവദീപകം പാളിം സങ്ഗണ്ഹാതി. കാമം അചിന്തേയ്യാനി ഛ അസാധാരണഞാണാദീനി, താനി പന അനുസ്സരന്തസ്സ കുസലുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ ചിന്തേതബ്ബാനി, ഇമാനി പന ഏവം ന ഹോന്തി അഫലഭാവതോ, തസ്മാ ന ചിന്തേതബ്ബാനി. **"ദുസ്സീല്യ...പേ॰... പഭേദ"**ന്തി ഇമിനാ വിപത്തിം സരൂപതോ ദസ്സേതി. "കഥം? പിടകവസേനാ"തിആദിവചനസമ്ബജ്ഝനേന പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധം ദസ്സേന്തോ **"ഏവം നാനപ്പകാരതോ"**തിആദിമാഹ. പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധവിരഹിതഞ്ഹി വചനം ബ്യാകുലം. സോതൂനഞ്ച അത്ഥവിഞ്ഞാപകം ന ഹോതി, പുബ്ബാപരഞ്ഞൂനമേവ ച തഥാവിചാരിതവചനം വിസയോ. യഥാഹ -

"പുബ്ബാപരഞ്ഞൂ അത്ഥഞ്ഞൂ, നിരുത്തിപദകോവിദോ;
സുഗ്ഗഹീതഞ്ച ഗണ്ഹാതി, അത്ഥഞ്ചോ' പപരിക്ഖതീ"തി. (ഥേരഗാ॰ ൧൦൨൮);

തേസന്തി പിടകാനം. **ഏത**ന്തി ബുദ്ധവചനം.

സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗമഹാവഗ്ഗപാഥികവഗ്ഗസങ്ഖാതേഹി തീഹി വഗ്ഗേഹി സങ്ഗഹോ ഏതേസന്തി **തിവഗ്ഗസങ്ഗഹാനി.** ഗാഥായ പന **യസ്സ** നികായസ്സ സുത്തഗണനതോ **ചതുത്തിംസേവ സുത്തന്താ.** വഗ്ഗസങ്ഗഹവസേന തയോ വഗ്ഗാ അസ്സ സങ്ഗഹസ്സാതി **തിവഗ്ഗോ സങ്ഗഹോ. പഠമോ ഏസ** നികായോ **ദീഘനികായോതി അനുലോമികോ** അപച്ചനീകോ, അത്ഥാനുലോമനതോ അത്ഥാനുലോമനാമികോ വാ, അന്വത്ഥനാമോതി അത്ഥോ. തത്ഥ "തിവഗ്ഗോ സങ്ഗഹോ"തി ഏതം "യസ്സാ"തി അന്തരികേപി സമാസോയേവ ഹോതി, ന വാക്യന്തി ദട്ഠബ്ബം "നവം പന ഭിക്ഖുനാ ചീവരലാഭേനാ"തി (പാചി॰ ൩൬൮) ഏത്ഥ "നവംചീവരലാഭേനാ"തി പദം വിയ. തഥാ ഹി അട്ഠകഥാചരിയാ വണ്ണയന്തി "അലബ്ഭീതി ലഭോ, ലഭോ ഏവ ലാഭോ. കിം അലബ്ഭി? ചീവരം. കീദിസം? നവം, ഇതി 'നവചീവരലാഭേനാ'തി വത്തബ്ബേ അനുനാസികലോപം അകത്വാ 'നവംചീവരലാഭേനാ'തി വുത്തം, പടിലദ്ധനവചീവരേനാതി അത്ഥോ. മജ്ഝേ ഠിതപദദ്വയേ പനാതി നിപാതോ. ഭിക്ഖുനാതി യേന ലദ്ധം, തസ്സ നിദസ്സന"ന്തി (പാചി॰ അട്ഠ॰ ൩൬൮). ഇധാപി സദ്ദതോ, അത്ഥതോ ച വാക്യേ യുത്തിയാഅഭാവതോ സമാസോയേവ സമ്ഭവതി. "തിവഗ്ഗോ"തി പദഞ്ഹി "സങ്ഗഹോ"തി ഏത്ഥ യദി കരണം, ഏവം സതി കരണവചനന്തമേവ സിയാ. യദി ച പദദ്വയമേതം തുല്യാധികരണം, തഥാ ച സതി നപുംസകലിങ്ഗമേവ സിയാ "തിലോക"ന്തിആദിപദം വിയ. തഥാ "തിവഗ്ഗോ"തി ഏതസ്സ "സങ്ഗഹോ"തി പദമന്തരേന അഞ്ഞത്ഥാസമ്ബന്ധോ ന സമ്ഭവതി, തത്ഥ ച താദിസേന വാക്യേന സമ്ബജ്ഝനം ന യുത്തം, തസ്മാ സമാനേപി പദന്തരന്തരികേ സദ്ദത്ഥാവിരോധഭാവോയേവ സമാസതാകാരണന്തി സമാസോ ഏവ യുത്തോ. തയോ വഗ്ഗാ അസ്സ സങ്ഗഹസ്സാതി ഹി **തിവഗ്ഗോസങ്ഗഹോ** അകാരസ്സ ഓകാരാദേസം, ഓകാരാഗമം വാ കത്വാ യഥാ "സത്താഹപരിനിബ്ബുതോ, അചിരപക്കന്തോ, മാസജാതോ"തിആദി, **അസ്സ സങ്ഗഹസ്സാതി** ച സങ്ഗഹിതസ്സ അസ്സ നികായസ്സാതി അത്ഥോ. അപരേ പന "തയോ വഗ്ഗാ യസ്സാതി കത്വാ 'സങ്ഗഹോ'തി പദേന തുല്യാധികരണമേവ സമ്ഭവതി, സങ്ഗഹോതി ച ഗണനാ. **ടീകാചരിയേഹി** (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) പന 'തയോ വഗ്ഗാ അസ്സ സങ്ഗഹസ്സാ'തി പദദ്വയസ്സ തുല്യാധികരണതായേവ ദസ്സിതാ"തി വദന്തി, തദയുത്തമേവ സങ്ഖ്യാസങ്ഖ്യേയ്യാനം മിസ്സകത്താ, അപാകടത്താ ച.

അത്ഥാനുലോമികത്തം വിഭാവേതുമാഹ **"കസ്മാ"**തിആദി. ഗുണോപചാരേന, തദ്ധിതവസേന വാ ദീഘ-സദ്ദേന ദീഘപ്പമാണാനി സുത്താനിയേവ ഗഹിതാനി , നികായസദ്ദോ ച രുള്ഹിവസേന സമൂഹനിവാസത്ഥേസു വത്തതീതി ദസ്സേതി **"ദീഘപ്പമാണാന"**ന്തിആദിനാ. സങ്കേതസിദ്ധത്താ വചനീയവാചകാനം പയോഗതോ തദത്ഥേസു തസ്സ സങ്കേതസിദ്ധതം ഞാപേന്തോ **"നാഹ"**ന്തിആദിമാഹ. **ഏകനികായമ്പീ**തി ഏകസമൂഹമ്പി. **ഏവം ചിത്ത**ന്തി ഏവം വിചിത്തം. **യഥയിദ**ന്തി യഥാ ഇമേ തിരച്ഛാനഗതാ പാണാ. പോണികാ, ചിക്ഖല്ലികാ ച ഖത്തിയാ, തേസം നിവാസോ **"പോണികനികായോ ചിക്ഖല്ലികനികായോ"**തി വുച്ചതി. **ഏത്ഥാ**തി നികായസദ്ദസ്സ സമൂഹനിവാസാനം വാചകഭാവേ. **സാധകാനീ**തി അധിപ്പേതസ്സത്ഥസ്സ സാധനതോ ഉദാഹരണാനി വുച്ചന്തി. "സമാനീതാനീ"തി പാഠസേസേന ചേതസ്സ സമ്ബന്ധോ, സക്ഖീനി വാ യഥാവുത്തനയേന സാധകാനി. യഞ്ഹി നിദ്ധാരേത്വാ അധിപ്പേതത്ഥം സാധേന്തി , തം "സക്ഖീ"തി വദന്തി. തഥാ ഹി

മനോരഥപൂരണിയം വുത്തം ''പഞ്ചഗരുജാതകം (ജാ॰ ൧.൧.൧൩൨) പന സക്ഖിഭാവത്ഥായ ആഹരിത്വാ കഥേതബ്ബ''ന്തി (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൫) **സാസനതോ**തി സാസനപയോഗതോ, സാസനേ വാ. **ലോകതോ**തി ലോകിയപയോഗതോ, ലോകേ വാ. ഇദം പന പിടകത്തയേ ന വിജ്ജതി, തസ്മാ ഏവം വുത്തന്തി വദന്തി. ഏത്ഥ ച പഠമമുദാഹരണം സാസനതോ സാധകവചനം, ദുതിയം ലോകതോതി ദട്ഠബ്ബം.

മൂലപരിയായ വഗ്ഗാദിവസേന പഞ്ചദസവഗ്ഗസങ്ഗഹാനി. അഡ്ഢേന ദുതിയം **ദിയഡ്ഢം,** തദേവ സതം, ഏകസതം, പഞ്ഞാസ ച സുത്താനീതി വുത്തം ഹോതി. **യത്ഥാ**തി യസ്മിം നികായേ. **പഞ്ചദസവഗ്ഗപരിഗ്ഗഹോ**തി പഞ്ചദസഹി വഗ്ഗേഹി പരിഗ്ഗഹിതോ സങ്ഗഹിതോ.

സംയുജ്ജന്തി ഏത്ഥാതി **സംയുത്തം,** കേസം സംയുത്തം? സുത്തവഗ്ഗാനം. യഥാ ഹി ബ്യഞ്ജനസമുദായേ പദം, പദസമുദായേ ച വാക്യം, വാക്യസമുദായേ സുത്തം, സുത്തസമുദായേ വഗ്ഗോതി സമഞ്ഞാ, ഏവം വഗ്ഗസമുദായേ സംയുത്തസമഞ്ഞാ. ദേവതായ പുച്ഛിതേന കഥിതസുത്തവഗ്ഗാദീനം സംയുത്തത്താ ദേവതാസംയുത്താദിഭാവോ (സം॰ നി॰ ൧.൧), തേനാഹ **''ദേവതാസംയുത്താദിവസേനാ''**തിആദി. ''സുത്തന്താനം സഹസ്സാനി സത്ത സുത്തസതാനി ചാ''തി പാഠേ സുത്തന്താനം സത്ത സഹസ്സാനി, സത്ത സുത്തസതാനി ചാതി യോജേതബ്ബം. **''സത്ത സുത്തസഹസ്സാനി, സത്ത സുത്തസതാനി ചാ''**തിപി പാഠോ. **സംയുത്തസങ്ഗഹോ**തി സംയുത്തനികായസ്സ സങ്ഗഹോ ഗണനാ.

ഏകേകേഹി അങ്ഗേഹി ഉപരൂപരി ഉത്തരോ അധികോ ഏത്ഥാതി **അങ്ഗുത്തരോ**തി ആഹ **''ഏകേകഅങ്ഗാതിരേകവസേനാ''**തിആദി. തത്ഥ ഹി ഏകേകതോ പട്ഠായ യാവ ഏകാദസ അങ്ഗാനി കഥിതാനി. **അങ്ഗ**ന്തി ച ധമ്മകോട്ഠാസോ.

പുബ്ബേതി സുത്തന്തപിടകനിദ്ദേസേ. വുത്തമേവ പകാരന്തരേന സങ്ഖിപിത്വാ അവിസേസേത്വാ ദസ്സേതും **''ഠപേത്വാ''**തിആദി വുത്തം. **''സകലം വിനയപിടക''**ന്തിആദിനാ വുത്തമേവ ഹി ഇമിനാ പകാരന്തരേന സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സേതി. അപിച യഥാവുത്തതോ അവസിട്ഠം യം കിഞ്ചി ഭഗവതാ ദിന്നനയേ ഠത്വാ ദേസിതം, ഭഗവതാ ച അനുമോദിതം നേത്തിപേടകോപദേസാദികം, തം സബ്ബമ്പി ഏത്ഥേവ പരിയാപന്നന്തി അനവസേസപരിയാദാനവസേന ദസ്സേതും ഏവം വുത്തന്തിപി ദട്ഠബ്ബം. സിദ്ധേപി ഹി സതി ആരമ്ഭോ അത്ഥന്തരവിഞ്ഞാപനായ വാ ഹോതി, നിയമായ വാതി. ഏത്ഥ ച യഥാ ''ദീഘപ്പമാണാന''ന്തിആദി വുത്തം, ഏവം ''ഖുദ്ദകപ്പമാണാന''ന്തിആദിമവത്വാ സരൂപസ്സേവ കഥനം വിനയാഭിധമ്മാദീനം ദീഘപ്പമാണാനമ്പി തദന്തോഗധതായാതി ദട്ഠബ്ബം, തേന ച വിഞ്ഞായതി ''ന സബ്ബത്ഥ ഖുദ്ദകപരിയാപന്നേസു തസ്സ അന്വത്ഥസമഞ്ഞതാ, ദീഘനികായാദിസഭാവവിപരീതഭാവസാമഞ്ഞേന പന കത്ഥചി തബ്ബോഹാരതാ''തി. **തദഞ്ഞ**ന്തി തേഹി ചതൂഹി നികായേഹി അഞ്ഞം, അവസേസന്തി അത്ഥോ.

നവപ്പഭേദന്തി ഏത്ഥ കഥം പനേതം നവപ്പഭേദം ഹോതി. തഥാ ഹി നവഹി അങ്ഗേഹി വവത്ഥിതേഹി അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരരഹിതേഹി ഭവിതബ്ബം, തഥാ ച സതി അസുത്തസഭാവാനേവ ഗേയ്യങ്ഗാദീനി സിയും, അഥ സുത്തസഭാവാനേവ ഗേയ്യങ്ഗാദീനി, ഏവം സതി സുത്തന്തി വിസും സുത്തങ്ഗമേവ ന സിയാ, ഏവം സന്തേ അട്ഠങ്ഗം സാസനന്തി ആപജ്ജതി. അപിച ''സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണ''ന്തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰, പാരാ॰ അട്ഠ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ) **അട്ഠകഥായം** വുത്തം. സുത്തഞ്ച നാമ സഗാഥകം വാ സിയാ, നിഗ്ഗാഥകം വാ, തസ്മാ അങ്ഗദ്വയേനേവ തദുഭയം സങ്ഗഹിതന്തി തദുഭയവിനിമുത്തം സുത്തം ഉദാനാദിവിസേസസഞ്ഞാരഹിതം നത്ഥി, യം സുത്തങ്ഗം സിയാ, അഥാപി കഥഞ്ചി വിസും സുത്തങ്ഗം സിയാ, **മങ്ഗലസുത്താദീനം** (ഖു॰ പാ॰ ൧; സു॰ നി॰ ൨൬൧) സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ ഗാഥാഭാവതോ ധമ്മപദാദീനം വിയ. ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ വാ സിയാ സഗാഥകത്താ സഗാഥാവഗ്ഗസ്സ വിയ. തഥാ ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനന്തി? വുച്ചതേ -

> സുത്തന്തി സാമഞ്ഞവിധി, വിസേസവിധയോ പരേ;
> സനിമിത്താ നിരുള്ഹത്താ, സഹതാഞ്ഞേന നാഞ്ഞതോ. (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ);
>
> യഥാവുത്തസ്സ ദോസസ്സ, നത്ഥി ഏത്ഥാവഗാഹണം;
> തസ്മാ അസങ്കരംയേവ, നവങ്ഗം സത്ഥുസാസനം. (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ);

സബ്ബസ്സാപി ഹി ബുദ്ധവചനസ്സ **സുത്തന്തി** അയം **സാമഞ്ഞവിധി**. തഥാ ഹി ''ഏത്തകം തസ്സ ഭഗവതോ സുത്താഗതം സുത്തപരിയാപന്നം, (പാചി॰ അട്ഠ॰ ൬൫൫, ൧൨൪൨) സാവത്ഥിയാ സുത്തവിഭങ്ഗേ, (ചൂളവ॰ ൪൫൭) സകവാദേ പഞ്ച സുത്തസതാനീ''തിആദി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) വചനതോ വിനയാഭിധമ്മപരിയത്തി വിസേസേസുപി സുത്തവോഹാരോ ദിസ്സതി.

തേനേവ ച ആയസ്മാ മഹാകച്ചായനോ **നേത്തിയം** ആഹ "നവവിധസുത്തന്തപരിയേട്ഠീ"തി (നേത്തി॰ സങ്ഗഹവാരവണ്ണനാ) തത്ഥ ഹി സുത്താദിവസേന നവങ്ഗസ്സ സാസനസ്സ പരിയേട്ഠി പരിയേസനാ അത്ഥവിചാരണാ "നവവിധ സുത്തന്തപരിയേട്ഠീ"തി വുത്താ. തദേകദേസേസു പന **പരേ** ഗേയ്യാദയോ **സനിമിത്താ വിസേസവിധയോ** തേന തേന നിമിത്തേന പതിട്ഠിതാ. തഥാ ഹി ഗേയ്യസ്സ സഗാഥകത്തം തബ്ഭാവനിമിത്തം. ലോകേപി ഹി സസിലോകം സഗാഥകം ചുണ്ണിയഗന്ഥം "ഗേയ്യ"ന്തി വദന്തി, ഗാഥാവിരഹേ പന സതി പുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്തം. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഞ്ഹി "ബ്യാകരണ"ന്തി വുച്ചതി, ബ്യാകരണമേവ വേയ്യാകരണം. ഏവം സന്തേ സഗാഥകാദീനമ്പി പുച്ഛം കത്വാ വിസ്സജ്ജനവസേന പവത്താനം വേയ്യാകരണഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാനം അനോകാസഭാവതോ. സഓകാസവിധിതോ ഹി അനോകാസവിധി ബലവാ. അപിച "ഗാഥാവിരഹേ സതീ"തി വിസേസിതത്താ. യഥാധിപ്പേതസ്സ ഹി അത്ഥസ്സ അനധിപ്പേതതോ ബ്യവച്ഛേദകം വിസേസനം. തഥാ ഹി ധമ്മപദാദീസു കേവലഗാഥാബന്ധേസു, സഗാഥകത്തേപി സോമനസ്സഞാണമയികഗാഥാപടിസഞ്ഞുത്തേസു, "വുത്തം ഹേത"ന്തിആദിവചന സമ്ബന്ധേസു, അബ്ഭുതധമ്മപടിസംയുത്തേസു ച സുത്തവിസേസേസു യഥാക്കമം ഗാഥാഉദാനഇതിവുത്തക അബ്ഭുതധമ്മസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ. ഏത്ഥ ഹി സതിപി സഞ്ഞാന്തരനിമിത്തയോഗേ അനോകാസസഞ്ഞാനം ബലവഭാവേനേവ ഗാഥാദിസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ, തഥാ സതിപി ഗാഥാബന്ധഭാവേ ഭഗവതോ അതീതാസു ജാതീസു ചരിയാനുഭാവപ്പകാസകേസു ജാതകസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ, സതിപി പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനഭാവേ , സഗാഥകത്തേ ച കേസുചി സുത്തന്തേസു വേദസ്സ ലഭാപനതോ വേദല്ലസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ, ഏവം തേന തേന സഗാഥകത്താദിനാ നിമിത്തേന തേസു തേസു സുത്തവിസേസേസു ഗേയ്യാദിസഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാതി വിസേസവിധയോ സുത്തങ്ഗതോ പരേ ഗേയ്യാദയോ, യം പനേത്ഥ ഗേയ്യങ്ഗാദിനിമിത്തരഹിതം, തം സുത്തങ്ഗമേവ വിസേസസഞ്ഞാപരിഹാരേന സാമഞ്ഞസഞ്ഞായ പവത്തനതോ. നനു ച ഏവം സന്തേപി സഗാഥകം സുത്തം ഗേയ്യം, നിഗ്ഗാഥകം സുത്തം വേയ്യാകരണന്തി തദുഭയവിനിമുത്തസ്സ സുത്തസ്സ അഭാവതോ വിസും സുത്തങ്ഗമേവ ന സിയാതി ചോദനാ തദവത്ഥാ ഏവാതി? ന തദവത്ഥാ സോധിതത്താ. സോധിതഞ്ഹി പുബ്ബേ ഗാഥാവിരഹേ സതി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഭാവോ വേയ്യാകരണസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്തന്തി.

യഞ്ച വുത്തം "ഗാഥാഭാവതോ **മങ്ഗലസുത്താദീനം** (ഖു॰ പാ॰ ൫; സു॰ നി॰ ൨൬൧) സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ന സിയാ"തി, തമ്പി ന, നിരുള്ഹത്താ. നിരുള്ഹോ ഹി **മങ്ഗലസുത്താദീനം** സുത്തഭാവോ. ന ഹി താനി ധമ്മപദബുദ്ധവംസാദയോ വിയ ഗാഥാഭാവേന സഞ്ഞിതാനി, അഥ ഖോ സുത്തഭാവേനേവ. തേനേവ ഹി അട്ഠകഥായം "സുത്തനാമക"ന്തി നാമഗ്ഗഹണം കതം. യഞ്ച പന വുത്തം "സഗാഥകത്താ ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ വാ സിയാ"തി, തമ്പി നത്ഥി. കസ്മാതി ചേ? യസ്മാ **സഹതാഞ്ഞേന,** തസ്മാ. സഹഭാവോ ഹി നാമ അത്തതോ അഞ്ഞേന ഹോതി. സഹ ഗാഥാഹീതി ച സഗാഥകം, ന ച **മങ്ഗലസുത്താദീസു** ഗാഥാവിനിമുത്തോ കോചി സുത്തപദേസോ അത്ഥി, യോ "സഹ ഗാഥാഹീ"തി വുച്ചേയ്യ, നനു ച ഗാഥാസമുദായോ തദേകദേസാഹി ഗാഥാഹി അഞ്ഞോ ഹോതി, യസ്സ വസേന "സഹ ഗാഥാഹീ"തി സക്കാ വത്തുന്തി? തം ന. ന ഹി അവയവവിനിമുത്തോ സമുദായോ നാമ കോചി അത്ഥി, യോ തദേകദേസേഹി സഹ ഭവേയ്യ. കത്ഥചി പന "ദീഘസുത്തങ്കിതസ്സാ"തിആദീസു സമുദായേകദേസാനം വിഭാഗവചനം വോഹാരമത്തം പതി പരിയായവചനമേവ, അയഞ്ച നിപ്പരിയായേന പഭേദവിഭാഗദസ്സനകഥാതി . യമ്പി വുത്തം "ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു സഗാഥകപ്പദേസാനം ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹോ സിയാ"തി, തമ്പി ന, അഞ്ഞതോ. അഞ്ഞായേവ ഹി താ ഗാഥാ ജാതകാദിപരിയാപന്നത്താ. താദിസായേവ ഹി കാരണാനുരൂപേന തത്ഥ ദേസിതാ, അതോ ന താഹി ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീനം ഗേയ്യങ്ഗഭാവോതി. ഏവം സുത്താദിനവങ്ഗാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരാഭാവോ വേദിതബ്ബോതി.

ഇദാനി ഏതാനി നവങ്ഗാനി വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. നിദ്ദേസോ നാമ **സുത്തനിപാതേ** -

"കാമം കാമയമാനസ്സ, തസ്സ ചേ തം സമിജ്ഝതി;
അദ്ധാ പീതിമനോ ഹോതി, ലദ്ധാ മച്ചോ യദിച്ഛതീ"തിആദിനാ. (സു॰ നി॰ ൭൭൨); -

ആഗതസ്സ അട്ഠകവഗ്ഗസ്സ;

"കേനസ്സു നിവുതോ ലോകോ, (ഇച്ചായസ്മാ അജിതോ);
കേനസ്സു ന പകാസതി;
കിസ്സാഭിലേപനം ബ്രൂസി,
കിംസു തസ്സ മഹബ്ഭയ"ന്തിആദിനാ. (സു॰ നി॰ ൧൦൩൮); -

ആഗതസ്സ പാരായനവഗ്ഗസ്സ;

“സബ്ബേസു ഭൂതേസു നിധായ ദണ്ഡം,
അവിഹേഠയം അഞ്ഞതരമ്പി തേസം;
ന പുത്തമിച്ഛേയ്യ കുതോ സഹായം,
ഏകോ ചരേ ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പോ”തിആദിനാ. (സു॰ നി॰ ൩൫); -

ആഗതസ്സ ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തസ്സ ച അത്ഥവിഭാഗവസേന സത്ഥുകപ്പേന ആയസ്മതാ **ധമ്മസേനാപതിസാരിപുത്തത്ഥേരേന** കതോ നിദ്ദേസോ, യോ “മഹാനിദ്ദേസോ, ചൂളനിദ്ദേസോ”തി വുച്ചതി. ഏവമിധ നിദ്ദേസസ്സ സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ **ഭദന്തബുദ്ധഘോസാചരിയേന** ദസ്സിതോ, തഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി വിനയട്ഠകഥാദീസു , **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേനാ**പി നേത്തിപ്പകരണട്ഠകഥായം. അപരേ പന നിദ്ദേസസ്സ ഗാഥാവേയ്യാകരണങ്ഗേസു ദ്വീസു സങ്ഗഹം വദന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം നിദ്ദേസട്ഠകഥായം ഉപസേനത്ഥേരേന -

“സോ പനേസ വിനയപിടകം…പേ॰… അഭിധമ്മപിടകന്തി തീസു പിടകേസു സുത്തന്തപിടകപരിയാപന്നോ, ദീഘനികായോ…പേ॰… ഖുദ്ദകനികായോതി പഞ്ചസു നികായേസു ഖുദ്ദകമഹാനികായപരിയാപന്നോ, സുത്തം…പേ॰… വേദല്ലന്തി നവസു സത്ഥുസാസനങ്ഗേസു യഥാസമ്ഭവം ഗാഥങ്ഗവേയ്യാകരണങ്ഗദ്വയസങ്ഗഹിതോ”തി (മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ).

ഏത്ഥ താവ കത്ഥചി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനസബ്ഭാവതോ നിദ്ദേസേകദേസസ്സ വേയ്യാകരണങ്ഗസങ്ഗഹോ യുജ്ജതു, അഗാഥാഭാവതോ ഗാഥങ്ഗസങ്ഗഹോ കഥം യുജ്ജേയ്യാതി വീമംസിതബ്ബമേതം. ധമ്മാപദാദീനം വിയ ഹി കേവലം ഗാഥാബന്ധഭാവോ ഗാഥങ്ഗസ്സ തബ്ഭാവനിമിത്തം. ധമ്മപദാദീസു ഹി കേവലം ഗാഥാബന്ധേസു ഗാഥാസമഞ്ഞാ പതിട്ഠിതാ, നിദ്ദേസേ ച ന കോചി കേവലോ ഗാഥാബന്ധപ്പദേസോ ഉപലബ്ഭതി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഭാസിതാനംയേവ ഹി അട്ഠകവഗ്ഗാദിസങ്ഗഹിതാനം ഗാഥാനം നിദ്ദേസമത്തം ധമ്മസേനാപതിനാ കതം. അത്ഥവിഭജനത്ഥം ആനീതാപി ഹി താ അട്ഠകവഗ്ഗാദിസങ്ഗഹിതാ നിദ്ദിസിതബ്ബാ മൂലഗാഥായോ സുത്തനിപാതപരിയാപന്നത്താ അഞ്ഞായേവാതി ന നിദ്ദേസസങ്ഖ്യം ഗച്ഛന്തി ഉഭതോവിഭങ്ഗാദീസു ആഗതാപി തം വോഹാരമലഭമാനാ ജാതകാദിപരിയാപന്നാ ഗാഥായോ വിയ, തസ്മാ കാരണന്തരമേത്ഥ ഗവേസിതബ്ബം, യുത്തതരം വാ ഗഹേതബ്ബം.

നാലകസുത്തം നാമ ധമ്മചക്കപ്പവത്തിത ദിവസതോ സത്തമേ ദിവസേ നാലകത്ഥേരസ്സ “മോനേയ്യം തേ ഉപഞ്ഞിസ്സ”ന്തിആദിനാ (സു॰ നി॰ ൭൦൩) ഭഗവതാ ഭാസിതം മോനേയ്യ പടിപദാപരിദീപകം സുത്തം. **തുവട്ടകസുത്തം** നാമ മഹാസമയസുത്തന്തദേസനായ സന്നിപതിതേസു ദേവേസു “കാ നു ഖോ അരഹത്തപ്പത്തിയാ പടിപത്തീ”തി ഉപ്പന്നചിത്താനം ഏകച്ചാനം ദേവതാനം തമത്ഥം പകാസേതും നിമ്മിതബുദ്ധേന അത്താനം പുച്ഛാപേത്വാ “മൂലം പപഞ്ചസങ്ഖായാ”തിആദിനാ (സു॰ നി॰ ൯൨൨) ഭഗവതാ ഭാസിതം സുത്തം. ഏവമിധ സുത്തനിപാതേ ആഗതാനം മങ്ഗലസുത്താദീനം സുത്തങ്ഗസങ്ഗഹോ ദസ്സിതോ, തഥേവ ആഗതാനം അസുത്തനാമികാനം സുദ്ധികഗാഥാനം ഗാഥങ്ഗസങ്ഗഹഞ്ച ദസ്സയിസ്സതി, ഏവം സതി സുത്തനിപാതട്ഠകഥാരമ്ഭേ -

“ഗാഥാസതസമാകിണ്ണോ, ഗേയ്യബ്യാകരണങ്കിതോ;
കസ്മാ സുത്തനിപാതോതി, സങ്ഖമേസ ഗതോതി ചേ”തി. (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ); -

സകലസ്സാപി സുത്തനിപാതസ്സ ഗേയ്യവേയ്യാകരണങ്ഗസങ്ഗഹോ കസ്മാ ചോദിതോതി? നായം വിരോധോ. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ ചോദകേന സഗാഥകത്തം, കത്ഥചി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനത്തഞ്ച ഗഹേത്വാ ചോദനാമത്തം കതം, അഞ്ഞഥാ സുത്തനിപാതേ നിഗ്ഗാഥകസ്സ സുത്തസ്സേവ അഭാവതോ വേയ്യാകരണങ്ഗസങ്ഗഹോ ന ചോദേതബ്ബോ സിയാ, തസ്മാ ചോദകസ്സ വചനമേതം അപ്പമാണന്തി ഇധ, അഞ്ഞാസു ച വിനയട്ഠകഥാദീസു വുത്തനയേനേവ തസ്സ സുത്തങ്ഗഗാഥങ്ഗസങ്ഗഹോ ദസ്സിതോതി. **സുത്ത**ന്തി ചുണ്ണിയസുത്തം. **വിസേസേനാ**തി രാസിഭാവേന ഠിതം സന്ധായാഹ. സഗാഥാവഗ്ഗോ ഗേയ്യന്തി സമ്ബന്ധോ.

“അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി അസങ്ഗഹിതം നാമ പടിസമ്ഭിദാദീ”തി തീസുപി കിര **ഗണ്ഠിപദേസു** വുത്തം. അപരേ പന പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗസ്സ ഗേയ്യവേയ്യാകരണങ്ഗദ്വയസങ്ഗഹം വദന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം **തദട്ഠകഥായം** “നവസു സത്ഥുസാസനങ്ഗേസു യഥാസമ്ഭവം ഗേയ്യവേയ്യാകരണങ്ഗദ്വയസങ്ഗഹിത”ന്തി (പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ), ഏത്ഥാപി ഗേയ്യങ്ഗസങ്ഗഹിതഭാവോ വുത്തനയേന വീമംസിതബ്ബോ. **നോ സുത്തനാമികാ**തി അസുത്തനാമികാ സങ്ഗീതികാലേ സുത്തസമഞ്ഞായ അപഞ്ഞാതാ. “സുദ്ധികഗാഥാ നാമ വത്ഥുഗാഥാ”തി തീസുപി കിര **ഗണ്ഠിപദേസു** വുത്തം, **വത്ഥുഗാഥാ**തി ച പാരായനവഗ്ഗസ്സ നിദാനമാരോപേന്തേന ആയസ്മതാ ആനന്ദത്ഥേരേന സങ്ഗീതികാലേ വുത്താ ഛപ്പഞ്ഞാസ ഗാഥായോ, നാലകസുത്തസ്സ നിദാനമാരോപേന്തേന തേനേവ തദാ വുത്താ വീസതിമത്താ ഗാഥായോ ച വുച്ചന്തി.

സുത്തനിപാതട്ഠകഥായം (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൬൭൯) പന "പരിനിബ്ബുതേ ഭഗവതി സങ്ഗീതിം കരോന്തേനായസ്മതാ മഹാകസ്സപേന തമേവ മോനേയ്യപടിപദം പുട്ഠോ ആയസ്മാ ആനന്ദോ യേന, യദാ ച സമാദപിതോ നാലകത്ഥേരോ ഭഗവന്തം പുച്ഛി, തം സബ്ബം പാകടം കത്വാ ദസ്സേതുകാമോ 'ആനന്ദജാതേ'തിആദികാ (സു॰ നി॰ ൬൮൪) വീസതി വത്ഥുഗാഥായോ വത്വാ വിസ്സജ്ജേസി, തം സബ്ബമ്പി 'നാലകസുത്ത''ന്തി വുച്ചതീ"തി ആഗതത്താ നാലകസുത്തസ്സ വത്ഥുഗാഥായോ നാലകസുത്തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാതി പാരായനവഗ്ഗസ്സ വത്ഥുഗാഥായോ ഇധ സുദ്ധികഗാഥാതി ഗഹേതബ്ബം. തത്ഥേവ ച പാരായനവഗ്ഗേ അജിതമാണവകാദീനം സോളസന്നം ബ്രാഹ്മണാനം പുച്ഛാഗാഥാ, ഭഗവതോ വിസ്സജ്ജനഗാഥാ ച പാളിയം സുത്തനാമേന അവത്വാ 'അജിതമാണവകപുച്ഛാ, തിസ്സമേത്തേയ്യമാണവകപുച്ഛാ''തിആദിനാ (സു॰ നി॰ ൧൦൩൮) ആഗതത്താ, ചുണ്ണിയഗന്ഥേ ഹി അസമ്മിസ്സത്താ ച "നോ സുത്തനാമികാ സുദ്ധികഗാഥാ നാമാ"തി വത്തും വട്ടതി.

"സോമനസ്സഞാണമയികഗാഥാപടിസംയുത്താ"തി ഏതേന ഉദാനട്ഠേന ഉദാനന്തി അന്വത്ഥസഞ്ഞതം ദസ്സേതി (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) കിമിദം ഉദാനം നാമ? പീതിവേഗസമുട്ഠാപിതോ ഉദാഹാരോ. യഥാ ഹി യം തേലാദി മിനിതബ്ബവത്ഥു മാനം ഗഹേതും ന സക്കോതി, വിസ്സന്ദിത്വാ ഗച്ഛതി, തം "അവസേസകോ"തി വുച്ചതി. യഞ്ച ജലം തളാകം ഗഹേതും ന സക്കോതി, അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ ഗച്ഛതി, തം "മഹോഘോ'തി വുച്ചതി, ഏവമേവ യം പീതിവേഗസമുട്ഠാപിതം വിതക്കവിപ്ഫാരം അന്തോഹദയം സന്ധാരേതും ന സക്കോതി, സോ അധികോ ഹുത്വാ അന്തോ അസണ്ഠഹിത്വാ ബഹി വചീദ്വാരേന നിക്ഖന്തോ പടിഗ്ഗാഹകനിരപേക്ഖോ ഉദാഹാരവിസേസോ "ഉദാന"ന്തി വുച്ചതി (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) "ഉദ മോദേ കീളായഞ്ചാ"തി ഹി **അക്ഖരചിന്തകാ** വദന്തി, ഇദഞ്ച യേഭുയ്യേന വുത്തം ധമ്മസംവേഗവസേന ഉദിതസ്സാപി "സചേ ഭായഥ ദുക്ഖസ്സാ"തിആദിഉദാനസ്സ (ഉദാ॰ ൪൪) **ഉദാനപാളിയം** ആഗതത്താ, തഥാ"ഗാഥാപടിസംയുത്താ"തി ഇദമ്പി യേഭുയ്യേനേവ "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ, തദായതനം, യത്ഥ നേവ പഥവീ, ന ആപോ"തിആദികസ്സ (ഉദാ॰ ൭൧) ചുണ്ണിയവാക്യവസേന ഉദിതസ്സാപി തത്ഥ ആഗതത്താ. നനു ച ഉദാനം നാമ പീതിസോമനസ്സസമുട്ടാപിതോ, ധമ്മസംവേഗസമുട്ഠാപിതോ വാ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകനിരപേക്ഖോ ഗാഥാബന്ധവസേന, ചുണ്ണിയവാക്യവസേന ച പവത്തോ ഉദാഹാരോ, തഥാ ചേവ സബ്ബത്ഥ ആഗതം, ഇധ കസ്മാ "ഭിക്ഖവേ"തി ആമന്തനം വുത്തന്തി? തേസം ഭിക്ഖൂനം സഞ്ഞാപനത്ഥം ഏവ, ന പടിഗ്ഗാഹകകരണത്ഥം. നിബ്ബാനപടിസംയുത്തഞ്ഹി ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേത്വാ നിബ്ബാനഗുണാനുസ്സരണേന ഉപ്പന്നപീതിസോമനസ്സേന ഉദാനം ഉദാനേന്തോ "അയം നിബ്ബാനധമ്മോ കഥമപച്ചയോ ഉപലബ്ഭതീ"തി തേസം ഭിക്ഖൂനം ചേതോപരിവിതക്കമഞ്ഞായ തേസം തമത്ഥം ഞാപേതുകാമേന "തദായതന"ന്തി വുത്തം, ന പന ഏകന്തതോ തേ പടിഗ്ഗാഹകേ കത്വാതി വേദിതബ്ബന്തി.

തയിദം സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധഭാസിതം പച്ചേകബുദ്ധഭാസിതം സാവകഭാസിതന്തി തിബ്ബിധം ഹോതി. തത്ഥ പച്ചേകബുദ്ധഭാസിതം -

"സബ്ബേസു ഭൂതേസു നിധായ ദണ്ഡം,
അവിഹേഠയം അഞ്ഞതരമ്പി തേസ''ന്തി. ആദിനാ (സു॰ നി॰ ൩൫) -

ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തേ ആഗതം. സാവകഭാസിതമ്പി -

"സബ്ബോ രാഗോ പഹീനോ മേ,
സബ്ബോ ദോസോ സമൂഹതോ;
സബ്ബോ മേ വിഹതോ മോഹോ,
സീതിഭൂതോസ്മി നിബ്ബുതോ"തി. ആദിനാ (ഥേരഗാ॰ ൭൯) -

ഥേരഗാഥാസു ,

"കായേന സംവുതാ ആസിം, വാചായ ഉദ ചേതസാ;
സമൂലം തണ്ഹമബ്ബുയ്ഹ, സീതിഭൂതാമ്ഹി നിബ്ബുതാ"തി. (ഥേരീഗാ॰ ൧൬); -

ഥേരീഗാഥാസു ച ആഗതം. അഞ്ഞാനിപി സക്കാദീഹി ദേവേഹി ഭാസിതാനി "അഹോ ദാനം പരമദാനം, കസ്സപേ സുപ്പതിട്ഠിത"ന്തിആദീനി (ഉദാ॰ ൨൭). സോണദണ്ഡബ്രാഹ്മണാദീഹി മനുസ്സേഹി ച ഭാസിതാനി "നമോ തസ്സ ഭഗവതോ"തിആദീനി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൫; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൦; ൨.൨൯൦, ൩൮൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൮൭; ൨.൩൮; അ॰ നി॰ ൭.൧൯൪) തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹാനി ഉദാനാനി സന്തി ഏവ, താനി സബ്ബാനിപി ഇധ ന അധിപ്പേതാനി. യം പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന സാമം ആഹച്ചഭാസിതം ജിനവചനഭൂതം, തദേവ ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി "ഉദാന"ന്തി സങ്ഗീതം, തദേവ ച സന്ധായ ഭഗവതാ പരിയത്തിധമ്മം നവധാ വിഭജിത്വാ ഉദ്ദിസന്തേന "ഉദാന"ന്തി വുത്തം. യാ പന "അനേകജാതിസംസാര"ന്തിആദികാ (ധ॰ പ॰ ൧൫൩) ഗാഥാ ഭഗവതാ ബോധിമൂലേ ഉദാനവസേന

പവത്തിതാ, അനേകസതസഹസ്സാനം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം ഉദാനഭൂതാ ച, താ അപരഭാഗേ ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികസ്സ ഭഗവതാ ദേസിതത്താ ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി **ഉദാനപാളിയം** സങ്ഗഹം അനാരോപേത്വാ **ധമ്മപദേ** സങ്ഗഹിതാ, യഞ്ച "അഞ്ഞാസി വത ഭോ കോണ്ഡഞ്ഞോ അഞ്ഞാസി വത ഭോ കോണ്ഡഞ്ഞോ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൭; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) ഉദാനവചനം ദസസഹസ്സിലോകധാതുയാ ദേവമനുസ്സാനം പവേദനസമത്ഥനിഗ്ഘോസവിപ്ഫാരം ഭഗവതാ ഭാസിതം, തദപി പഠമബോധിയം സബ്ബേസം ഏവ ഭിക്ഖൂനം സമ്മാപടിപത്തിപച്ചവേക്ഖണഹേതുകം "ആരാധയിംസു വത മം ഭിക്ഖൂ ഏകം സമയ"ന്തിആദിവചനം (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൫) വിയ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തന്തദേസനാപരിയോസാനേ അത്തനാപി അധിഗതധമ്മേകദേസസ്സ യഥാദേസിതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ സബ്ബപഠമം സാവകേസു ഥേരേന അധിഗതത്താ അത്തനോ പരിസ്സമസ്സ സഫലഭാവപച്ചവേക്ഖണഹേതുതം പീതിസോമനസ്സജനിതം ഉദാഹാരമത്തം, ന പന "യദാ ഹവേ പാതുഭവന്തി ധമ്മാ"തിആദിവചനം വിയ (മഹാവ॰ ൧; ഉദാ॰ ൧) പവത്തിയാ, നിവത്തിയാ വാ പകാസനന്തി ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി **ഉദാനപാളിയം** ന സങ്ഗീതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഉദാനപാളിയം** പന അട്ഠസു വഗ്ഗേസു ദസ ദസ കത്വാ അസീതിയേവ സുത്തന്താ സങ്ഗീതാ. തഥാ ഹി **തദട്ഠകഥായം** വുത്തം -

"അസീതിയേവ സുത്തന്താ, വഗ്ഗാ അട്ഠ സമാസതോ"തി. (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ).

ഇധ പന "ദ്വേഅസീതി സുത്തന്താ"തി വുത്തം, തം ഉദാനപാളിയാ ന സമേതി, തസ്മാ "അസീതി സുത്തന്താ"തി പാഠേന ഭവിതബ്ബം. അപിച ന കേവലം ഇധേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞാസുപി (വി॰ അട്ഠ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ) വിനയാഭിധമ്മട്ഠകഥാസു (ധ॰ സം॰ നിദാനകഥാ) തഥായേവ വുത്തത്താ "അപ്പകം പന ഊനമധികം വാ ഗണനൂപഗം ന ഹോതീ"തി പരിയായേന അനേകംസേന വുത്തം സിയാ. യഥാ വാ തഥാ വാ അനുമാനേന ഗണനമേവ ഹി തത്ഥ തത്ഥ ഊനാധികസങ്ഖ്യാ, ഇതരഥാ തായേവ ന സിയുന്തിപി വദന്തി, പച്ഛാ പമാദലേഖവചനം വാ ഏതം.

വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാതിആദിനയപ്പവത്താതി ഏത്ഥ **ആദി**സദ്ദേന "വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ, വുത്തമരഹതാതി മേ സുതം. ഏകധമ്മം ഭിക്ഖവേ, പജഹഥ, അഹം വോ പാടിഭോഗോ അനാഗാമിതായ. കതമം ഏകധമ്മം? ലോഭം ഭിക്ഖവേ, ഏകധമ്മം പജഹഥ, അഹം വോ പാടിഭോഗോ അനാഗാമിതായാ"തി (ഇതിവു॰ ൧) ഏവമാദിനാ ഏകദുകതികചതുക്കനിപാതവസേന വുത്തം ദ്വാദസുത്തരസതസുത്തസമൂഹം സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥാ ഹി ഇതിവുത്തകപാളിയമേവ ഉദാനഗാഥാഹി ദ്വാദസുത്തരസതസുത്താനി ഗണേത്വാ സങ്ഗീതാനി, **തദട്ഠകഥായ**മ്പി (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ നിദാനവണ്ണനാ) തഥായേവ വുത്തം. തസ്മാ "ദ്വാദസുത്തരസതസുത്തന്താ" ഇച്ചേവ പാഠേന ഭവിതബ്ബം, യഥാവുത്തനയേന വാ അനേകംസതോ വുത്തന്തിപി വത്തും സക്കാ, തഥാപി ഈദിസേ ഠാനേ പമാണം ദസ്സേന്തേന യാഥാവതോവ നിയമേത്വാ ദസ്സേതബ്ബന്തി "ദസുത്തരസതസുത്തന്താ"തി ഇദം പച്ഛാ പമാദലേഖമേവാതി ഗഹേതബ്ബന്തി വദന്തി. ഇതി ഏവം ഭഗവതാ വുത്തം **ഇതിവുത്തം.** ഇതിവുത്തന്തി സങ്ഗീതം **ഇതിവുത്തകം.** രുള്ഹിനാമം വാ ഏതം യഥാ "യേവാപനകം, നതുമ്ഹാകവഗ്ഗോ"തി, വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ, വുത്തമരഹതാതി മേ സുതന്തി നിദാനവചനേന സങ്ഗീതം യഥാവുത്തസുത്തസമൂഹം.

ജാതം ഭൂതം പുരാവുത്ഥം ഭഗവതോ പുബ്ബചരിതം കായതി കഥേതി പകാസേതി ഏതേനാതി **ജാതകം,** തം പന ഇമാനീതി ദസ്സേതും **"അപണ്ണകജാതകാദീനീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **"പഞ്ഞാസാധികാനി പഞ്ചജാതകസതാനീ"**തി ഇദം അപ്പകം പന ഊനമധികം വാ ഗണനൂപഗം ന ഹോതീതി കത്വാ അനേകംസേന, വോഹാരസുഖതാമത്തേന ച വുത്തം. ഏകംസതോ ഹി സത്തചത്താലീസാധികാനിയേവ യഥാവുത്തഗണനതോ തീഹി ഊനത്താ. തഥാ ഹി ഏകനിപാതേ പഞ്ഞാസസതം, ദുകനിപാതേ സതം, തികനിപാതേ പഞ്ഞാസ, തഥാ ചതുക്കനിപാതേ, പഞ്ചകനിപാതേ പഞ്ചവീസ, ഛക്കനിപാതേ വീസ, സത്തനിപാതേ ഏകവീസ, അട്ഠനിപാതേ ദസ, നവനിപാതേ ദ്വാദസ, ദസനിപാതേ സോളസ, ഏകാദസനിപാതേ നവ, ദ്വാദസനിപാതേ ദസ, തഥാ തേരസനിപാതേ, പകിണ്ണകനിപാതേ തേരസ, വീസതിനിപാതേ ചുദ്ദസ, തിംസനിപാതേ ദസ, ചത്താലീസനിപാതേ പഞ്ച, പണ്ണാസനിപാതേ തീണി, സട്ഠിനിപാതേ ദ്വേ, തഥാ സത്തതിനിപാതേ, അസീതിനിപാതേ പഞ്ച, മഹാനിപാതേ ദസാതി സത്തചത്താലീസാധികാനേവ പഞ്ച ജാതകസതാനി സങ്ഗീതാനീതി.

അബ്ഭുതോ ധമ്മോ സഭാവോ വുത്തോ യത്ഥാതി **അബ്ഭുതധമ്മം,** തം പനിദന്തി ആഹ **"ചത്താരോമേ"**തിആദി. **ആദി**സദ്ദേന ചേത്ഥ -

"ചത്താരോമേ ഭിക്ഖവേ, അച്ഛരിയാ അബ്ഭുതാ ധമ്മാ ആനന്ദേ. കതമേ ചത്താരോ? സചേ ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുപരിസാ ആനന്ദം ദസ്സനായ ഉപസങ്കമതി, ദസ്സനേനപി സാ അത്തമനാ ഹോതി. തത്ര ചേ ആനന്ദോ, ധമ്മം ഭാസതി, ഭാസിതേനപി സാ അത്തമനാ ഹോതി, അതിത്താവ ഭിക്ഖവേ ഭിക്ഖുപരിസാ ഹോതി, അഥ ആനന്ദോ തുണ്ഹീ ഭവതി. സചേ ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനീപരിസാ...പേ॰...

ഉപാസകപരിസാ…പേ॰… ഉപാസികാ - പരിസാ…പേ॰… തുണ്ഹീ ഭവതി. ഇമേ ഖോ ഭിക്ഖവേ…പേ॰… ആനന്ദേ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൧൨൯) -

ഏവമാദിനയപ്പവത്തം തത്ഥ തത്ഥ ഭാസിതം സബ്ബമ്പി അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മപടിസംയുത്തം സുത്തന്തം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ചൂളവേദല്ലാദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൦) വിസാഖേന നാമ ഉപാസകേന പുട്ഠായ ധമ്മദിന്നായ നാമ ഭിക്ഖുനിയാ ഭാസിതം സുത്തം **ചൂളവേദല്ലം** നാമ. മഹാകോട്ഠികത്ഥേരേന പുച്ഛിതേന ആയസ്മതാ **സാരിപുത്തത്ഥേരേന** ഭാസിതം **മഹാവേദല്ലം** (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൯) നാമ. **സമ്മാദിട്ഠിസുത്തമ്പി** (മ॰ നി॰ ൧.൮൯) ഭിക്ഖൂഹി പുട്ഠേന തേനേവ ഭാസിതം, ഏതാനി മജ്ഝിമനികായപരിയാപന്നാനി. **സക്കപഞ്ഹം** (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൪൪) പന സക്കേന പുട്ഠോ ഭഗവാ അഭാസി, തം ദീഘനികായപരിയാപന്നം. **മഹാപുണ്ണമസുത്തം** (മ॰ നി॰ ൩.൮൫) പന തദഹുപോസഥേ പന്നരസേ പുണ്ണമായ രത്തിയാ അഞ്ഞതരേന ഭിക്ഖുനാ പുട്ഠേന ഭഗവതാ ഭാസിതം, തം മജ്ഝിമനികായപരിയാപന്നം. ഏവമാദയോ **സബ്ബേപി** തത്ഥ തത്ഥാഗതാ **വേദഞ്ച തുട്ഠിഞ്ച ലദ്ധാ ലദ്ധാ പുച്ഛിതസുത്തന്താ "വേദല്ല"ന്തി വേദിതബ്ബം. വേദന്തി** ഞാണം. **തുട്ഠി**ന്തി യഥാഭാസിതധമ്മദേസനം വിദിത്വാ "സാധു അയ്യേ സാധാവുസോ"തിആദിനാ അബ്ഭനുമോദനവസപ്പവത്തം പീതിസോമനസ്സം. **ലദ്ധാ ലദ്ധാ**തി ലഭിത്വാ ലഭിത്വാ, പുനപ്പുനം ലഭിത്വാതി വുത്തം ഹോതി, ഏതേന **വേദസദ്ദോ** ഞാണേ, സോമനസ്സേ ച ഏകസേസനയേന, സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന വാ പവത്തതി, വേദമ്ഹി നിസ്സിതം തസ്സ ലഭാപനവസേനാതി **വേദല്ല**ന്തി ച ദസ്സേതി.

ഏവം അങ്ഗവസേന സകലമ്പി ബുദ്ധവചനം വിഭജിത്വാ ഇദാനി ധമ്മക്ഖന്ധവസേന വിഭജിതുകാമോ **"കഥ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ധമ്മക്ഖന്ധവസേനാ**തി ധമ്മരാസിവസേന. **"ദ്വാസീതീ"**തി അയം ഗാഥാ വുത്തത്ഥാവ. **ഏവം പരിദീപിതധമ്മക്ഖന്ധവസേനാ**തി ഗോപകമോഗ്ഗല്ലാനേന നാമ ബ്രാഹ്മണേന പുട്ഠേന ഗോപക**മോഗ്ഗല്ലാനസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൩.൭൯) അത്തനോ ഗുണപ്പകാസനത്ഥം വാ **ഥേരഗാഥായം** (ഥേരഗാ॰ ൧൦൨൭ ആദയോ) ആയസ്മതാ ആനന്ദത്ഥേരേന സമന്തതോ ദീപിതധമ്മക്ഖന്ധവസേന ഇമിനാ ഏവം തേന അപരിദീപിതാപി ധമ്മക്ഖന്ധാ സന്തീതി പകാസേതി, തസ്മാ കഥാവത്ഥുപ്പകരണ **മാധുരിയസുത്താദീനം** (മ॰ നി॰ ൨.൩൧൭) വിമാനവത്ഥാദീസു കേസഞ്ചി ഗാഥാനഞ്ച വസേന ചതുരാസീതിസഹസ്സതോപി ധമ്മക്ഖന്ധാനം അധികതാ വേദിതബ്ബാ.

ഏത്ഥ ച **സുഭസുത്തം** (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൪), **ഗോപകമോഗ്ഗല്ലാനസുത്തഞ്ച** പരിനിബ്ബുതേ ഭഗവതി ആനന്ദത്ഥേരേന ഭാസിതത്താ ചതുരാസീതിധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സേസു അന്തോഗധം ഹോതി, ന ഹോതീതി? **പടിസമ്ഭിദാഗണ്ഠിപദേ** താവ ഇദം വുത്തം "സയം വുത്തധമ്മക്ഖന്ധാനമ്പി ഭിക്ഖുതോ ഗഹിതേയേവ സങ്ഗഹേത്വാ ഏവമാഹാതി ദട്ഠബ്ബ"ന്തി, ഭഗവതാ പന ദിന്നനയേ ഠത്വാ ഭാസിതത്താ "സയം വുത്തമ്പി ചേതം സുത്തദ്വയം ഭഗവതോ ഗഹിതേയേവ സങ്ഗഹേത്വാ വുത്ത"ന്തി ഏവമ്പി വത്തും യുത്തതരം വിയ ദിസ്സതി. ഭഗവതാ ഹി ദിന്നനയേ ഠത്വാ സാവകാ ധമ്മം ദേസേന്തി, തേനേവ സാവകഭാസിതമ്പി കഥാവത്ഥാദികം ബുദ്ധഭാസിതം നാമ ജാതം , തതോയേവ ച അത്തനാ ഭാസിതമ്പി സുഭസുത്താദികം സങ്ഗീതിമാരോപേന്തേന ആയസ്മതാ ആനന്ദത്ഥേരേന "ഏവം മേ സുത"ന്തി വുത്തം.

ഏകാനുസന്ധികം സുത്തം സതിപട്ഠാനാദി. സതിപട്ഠാനസുത്തഞ്ഹി "ഏകായനോ അയം ഭിക്ഖവേ, മഗ്ഗോ സത്താനം വിസുദ്ധിയാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൬; സം॰ നി॰ ൫.൩൬൭-൩൮൪) ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ആരഭിത്വാ തേസംയേവ വിഭാഗദസ്സനവസേന പവത്തത്താ "ഏകാനുസന്ധിക"ന്തി വുച്ചതി. **അനേകാനുസന്ധികം** പരിനിബ്ബാനസുത്താദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩൧ ആദയോ) പരിനിബ്ബാനസുത്തഞ്ഹി നാനാഠാനേസു നാനാധമ്മദേസനാനം വസേന പവത്തത്താ "അനേകാനുസന്ധിക"ന്തി വുച്ചതി.

"കതി ഛിന്ദേ കതി ജഹേ, കതി ചുത്തരി ഭാവയേ;
കതി സങ്ഗാതിഗോ ഭിക്ഖു, 'ഓഘതിണ്ണോ'തി വുച്ചതീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൫); -

ഏവമാദിനാ പഞ്ഹാപുച്ഛനം ഗാഥാബന്ധേസു ഏകോ ധമ്മക്ഖന്ധോ.

"പഞ്ച ഛിന്ദേ പഞ്ച ജഹേ, പഞ്ച ചുത്തരി ഭാവയേ;
പഞ്ച സങ്ഗാതിഗോ ഭിക്ഖു, 'ഓഘതിണ്ണോ'തി വുച്ചതീ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൫); -

ഏവമാദിനാ ച വിസ്സജ്ജനം ഏകോ ധമ്മക്ഖന്ധോ.

തികദുകഭാജനം ധമ്മസങ്ഗണിയം നിക്ഖേപകണ്ഡഅട്ഠകഥാകണ്ഡവസേന ഗഹേതബ്ബം. തസ്മാ യം **കുസലത്തികമാതികാപദസ്സ** (ധ॰ സ॰ ൧) വിഭജനവസേന **നിക്ഖേപകണ്ഡേ** വുത്തം -

"കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? തീണി കുസലമൂലാനി...പേ... ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ. കതമേ ധമ്മാ അകുസലാ? തീണി അകുസലമൂലാനി...പേ... ഇമേ ധമ്മാ അകുസലാ. കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ"? കുസലാകുസലാനം ധമ്മാനം വിപാകാ...പേ... ഇമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൮൭),

അയമേകോ ധമ്മക്ഖന്ധോ. ഏസ നയോ സേസത്തികദുകപദവിഭജനേസുപി. യദപി **അട്ഠകഥാകണ്ഡേ** വുത്തം -

"കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? ചതൂസു ഭൂമീസു കുസലം. ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ. കതമേ ധമ്മാ അകുസലാ? ദ്വാദസ അകുസലചിത്തുപ്പാദാ. ഇമേ ധമ്മാ അകുസലാ. കതമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ? ചതൂസു ഭൂമീസു വിപാകോ തീസു ഭൂമീസു കിരിയാബ്യാകതം രൂപഞ്ച നിബ്ബാനഞ്ച. ഇമേ ധമ്മാ അബ്യാകതാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൩൮൪),

അയം കുസലത്തികമാതികാപദസ്സ വിഭജനവസേന പവത്തോ ഏകോ ധമ്മക്ഖന്ധോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ചിത്തവാരഭാജനം** പന **ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡ** വസേന (ധ॰ സ॰ ൧) ഗഹേതബ്ബം. യഞ്ഹി തത്ഥ വുത്തം കുസലചിത്തവിഭജനത്ഥം -

"കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം രൂപാരമ്മണം വാ...പേ... തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി...പേ... അവിക്ഖേപോ ഹോതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧),

അയമേകോ ധമ്മക്ഖന്ധോ. ഏവം സേസചിത്തവാരവിഭജനേസു. **ഏകോ ധമ്മക്ഖന്ധോതി** (ഏകമേകോ ധമ്മക്ഖന്ധോ ഛള അട്ഠ॰) ച ഏകേകോ ധമ്മക്ഖന്ധോതി അത്ഥോ. "ഏകമേകം തികദുകഭാജനം, ഏകമേകം ചിത്തവാരഭാജന"ന്തി ച വചനതോ ഹി "ഏകേകോ"തി അവുത്തേപി അയമത്ഥോ സാമത്ഥിയതോ വിഞ്ഞായമാനോവ ഹോതി.

വത്ഥു നാമ സുദിന്നകണ്ഡാദി. **മാതികാ** നാമ "യോ പന ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂനം സിക്ഖാസാജീവസമാപന്നോ"തിആദിനാ (പാരാ॰ ൪൪) തസ്മിം തസ്മിം അജ്ഝാചാരേ പഞ്ഞത്തം ഉദ്ദേസ സിക്ഖാപദം. **പദഭാജനിയ**ന്തി തസ്സ തസ്സ സിക്ഖാപദസ്സ "യോ പനാതി യോ യാദിസോ"തിആദി (പാരാ॰ ൪൫) നയപ്പവത്തം പദവിഭജനം. **അന്തരാപത്തീ**തി "പടിലാതം ഉക്ഖിപതി, ആപത്തി ദുക്കടസ്സാ"തി (പാചി॰ ൩൫൫) ഏവമാദിനാ സിക്ഖാപദന്തരേസു പഞ്ഞത്താ ആപത്തി. **ആപത്തീ**തി തംതംസിക്ഖാപദാനുരൂപം വുത്തോ തികച്ഛേദമുത്തോ ആപത്തിവാരോ. **അനാപത്തീ**തി "അനാപത്തി അജാനന്തസ്സ അസാദിയന്തസ്സ ഖിത്തചിത്തസ്സ വേദനാട്ടസ്സ ആദികമ്മികസ്സാ"തിആദി (പാരാ॰ ൬൬) നയപ്പവത്തോ അനാപത്തിവാരോ. **തികച്ഛേദോതി** "ദസാഹാതിക്കന്തേ അതിക്കന്തസഞ്ഞീ നിസ്സഗ്ഗിയം പാചിത്തിയം, ദസാഹാതിക്കന്തേ വേമതികോ...പേ... ദസാഹാതിക്കന്തേ അനതിക്കന്തസഞ്ഞീ നിസ്സഗ്ഗിയം പാചിത്തിയ"ന്തി (പാരാ॰ ൪൬൭) ഏവമാദിനയപ്പവത്തോ തികപാചിത്തിയ-തിക-ദുക്കടാദിഭേദോ തികപരിച്ഛേദോ. **തത്ഥാ**തി തേസു വത്ഥുമാതികാദീസു.

ഏവം അനേകനയസമലങ്കതം സങ്ഗീതിപ്പകാരം ദസ്സേത്വാ "അയം ധമ്മോ, അയം വിനയോ...പേ... ഇമാനി ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനീ"തി ബുദ്ധവചനം ധമ്മവിനയാദിഭേദേന വവത്ഥപേത്വാ സങ്ഗായന്തേന മഹാകസ്സപപ്പമുഖേന വസീഗണേന അനേകച്ഛരിയപാതുഭാവപടിമണ്ഡിതായ സങ്ഗീതിയാ ഇമസ്സ ദീഘാഗമസ്സ ധമ്മഭാവോ, മജ്ഝിമബുദ്ധവചനാദിഭാവോ ച വവത്ഥാപിതോതി ദസ്സേന്തോ **"ഏവമേത"**ന്തിആദിമാഹ. സാധാരണവചനേന ദസ്സിതേപി ഹി "യദത്ഥം സംവണ്ണേതും ഇദമാരഭതി, സോയേവ പധാനവസേന ദസ്സിതോ"തി ആചരിയേഹി അയം സമ്ബന്ധോ വുത്തോ. അപരോ നയോ - ഹേട്ഠാ വുത്തേസു ഏകവിധാദിഭേദഭിന്നേസു പകാരേസു ധമ്മവിനയാദിഭാവോ സങ്ഗീതികാരകേ ഹേവ സങ്ഗീതികാലേ വവത്ഥാപിതോ, ന പച്ഛാ കപ്പനമത്തസിദ്ധോതി ദസ്സേന്തോ **"ഏവമേത"**ന്തിആദിമാഹാതിപി വത്തബ്ബോ. ന കേവലം യഥാവുത്തപ്പകാരമേവ വവത്ഥാപേത്വാ സങ്ഗീതം, അഥ ഖോ അഞ്ഞമ്പീതി ദസ്സേതി **"ന കേവലഞ്ചാ"**തിആദിനാ. **ഉദാനസങ്ഗഹോ** നാമ പഠമപാരാജികാദീസു ആഗതാനം വിനീതവത്ഥുആദീനം സങ്ഖേപതോ സങ്ഗഹദസ്സനവസേന ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി ഠപിതാ -

"മക്കടീ വജ്ജിപുത്താ ച, ഗിഹീ നഗ്ഗോ ച തിത്ഥിയാ;
ദാരികുപ്പലവണ്ണാ ച, ബ്യഞ്ജനേഹി പരേ ദുവേ"തി. ആദികാ (പാരാ॰ ൬൬); -

ഗാഥായോ. വുച്ചമാനസ്സ ഹി വുത്തസ്സ വാ അത്ഥസ്സ വിപ്പകിണ്ണഭാവേന പവത്തിതും അദത്വാ ഉദ്ധം ദാനം രക്ഖണം **ഉദാനം,** സങ്ഗഹവചനന്തി അത്ഥോ. സീലക്ഖന്ധവഗ്ഗമൂലപരിയായവഗ്ഗാദിവസേന **വഗ്ഗസങ്ഗഹോ. വഗ്ഗോ**തി ഹി ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹേവ കതാ സുത്തസമുദായസ്സ സമഞ്ഞാ. ഉത്തരിമനുസ്സപേയ്യാലനീലപേയ്യാലാദിവസേന **പേയ്യാലസങ്ഗഹോ.** പാതും രക്ഖിതും, വിത്ഥാരിതും വാ അലന്തി ഹി **പേയ്യാലം,** സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സനവചനം. അങ്ഗുത്തരനികായാദീസു

നിപാതസങ്ഗഹോ, ഗാഥങ്ഗാദിവസേന നിപാതനം. സമുദായകരണഞ്ഹി നിപാതോ. ദേവതാസംയുത്താദിവസേന (സം॰ നി॰ ൧.൧) **സംയുത്തസങ്ഗഹോ.** വഗ്ഗസമുദായേ ഏവ ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി കതാ സംയുത്തസമഞ്ഞാ. മൂലപണ്ണാസകാദിവസേന **പണ്ണാസസങ്ഗഹോ,** പഞ്ഞാസ പഞ്ഞാസ സുത്താനി ഗണേത്വാ സങ്ഗഹോതി വുത്തം ഹോതി. **ആദി**സദ്ദേന തസ്സം തസ്സം പാളിയം ദിസ്സമാനം സങ്ഗീതികാരകവചനം സങ്ഗണ്ഹാതി. ഉദാനസങ്ഗഹ...പേ॰... പണ്ണാസസങ്ഗഹാദീഹി അനേകവിധം തഥാ. **സത്തഹി മാസേഹീ**തി കിരിയാപവഗ്ഗേ തതിയാ "ഏകാഹേനേവ ബാരാണസിം പായാസി. നവഹി മാസേഹി വിഹാരം നിട്ഠാപേസീ"തിആദീസു വിയ. കിരിയായ ആസും പരിനിട്ഠാപനഞ്ഹി കിരിയാപവഗ്ഗോ.

തദാ അനേകച്ഛരിയപാതുഭാവദസ്സനേന സാധൂനം പസാദജനനത്ഥമാഹ **"സങ്ഗീതിപരിയോസാനേ ചസ്സാ"**തിആദി. അസ്സ ബുദ്ധവചനസ്സ സങ്ഗീതിപരിയോസാനേ സഞ്ജാതപ്പമോദാ വിയ, സാധുകാരം ദദമാനാ വിയ ച സങ്കമ്പി...പേ॰... പാതുരഹേസുന്തി സമ്ബന്ധോ. **വിയാ**തി ഹി ഉഭയത്ഥ യോജേതബ്ബം. പവത്തനേ, പവത്തനായ വാ സമത്ഥം **പവത്തനസമത്ഥം. ഉദകപരിയന്ത**ന്തി പഥവീസന്ധാരകഉദകപരിയോസാനം കത്വാ, സഹ തേന ഉദകേന, തം വാ ഉദകം ആഹച്ചാതി വുത്തം ഹോതി, തേന ഏകദേസകമ്പനം നിവാരേതി. **സങ്കമ്പീ**തി ഉദ്ധം ഉദ്ധം ഗച്ഛന്തീ സുട്ഠു കമ്പി. **സമ്പകമ്പീ**തി ഉദ്ധമധോ ച ഗച്ഛന്തീ സമ്മാ പകാരേന കമ്പി. **സമ്പവേധീ**തി ചതൂസു ദിസാസു ഗച്ഛന്തീ സുട്ഠു ഭിയ്യോ പവേധി. ഏവം ഏതേന പദത്തയേന ഛപ്പകാരം പഥവീചലനം ദസ്സേതി. അഥ വാ പുരത്ഥിമതോ, പച്ഛിമതോ ച ഉന്നമനഓനമനവസേന **സങ്കമ്പി.** ഉത്തരതോ, ദക്ഖിണതോ ച ഉന്നമനഓനമനവസേന **സമ്പകമ്പി.** മജ്ഝിമതോ, പരിയന്തതോ ച ഉന്നമനഓനമനവസേന **സമ്പവേധി.** ഏവമ്പി ഛപ്പകാരം പഥവീചലനം ദസ്സേതി, യം സന്ധായ **അട്ഠകഥാസു** വുത്തം –

"പുരത്ഥിമതോ ഉന്നമതി പച്ഛിമതോ ഓനമതി, പച്ഛിമതോ ഉന്നമതി പുരത്ഥിമതോ ഓനമതി, ഉത്തരതോ ഉന്നമതി ദക്ഖിണതോ ഓനമതി, ദക്ഖിണതോ ഉന്നമതി ഉത്തരതോ ഓനമതി , മജ്ഝിമതോ ഉന്നമതി പരിയന്തതോ ഓനമതി, പരിയന്തതോ ഉന്നമതി മജ്ഝിമതോ ഓനമതീതി ഏവം ഛപ്പകാരം...പേ॰... അകമ്പിത്ഥാ"തി (ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൩൫).

അച്ഛരം പഹരിതും യുത്താനി **അച്ഛരിയാനി,** പുപ്ഫവസ്സചേലുക്ഖേപാദീനി അഞ്ഞായപി സാ സമഞ്ഞായ പാകടാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"യാ ലോകേ"**തിആദി. യാ പഠമമഹാസങ്ഗീതി ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി മഹാകസ്സപാദീഹി പഞ്ചഹി സതേഹി യേന കതാ സങ്ഗീതാ, തേന പഞ്ച സതാനി ഏതിസ്സാതി **"പഞ്ചസതാ"**തി ച ഥേരേഹേവ കതത്താ ഥേരാ മഹാകസ്സപാദയോ ഏതിസ്സാ, ഥേരേഹി വാ കതാതി **"ഥേരികാ"**തി ച ലോകേ പവുച്ചതി, അയം പഠമമഹാസങ്ഗീതി നാമാതി സമ്ബന്ധോ.

ഏവം പഠമമഹാസങ്ഗീതി ദസ്സേത്വാ യദത്ഥം സാ ഇധ ദസ്സിതാ, ഇദാനി തം നിദാനം നിഗമനവസേന ദസ്സേന്തോ **"ഇമിസ്സാ"**തിആദിമാഹ. **ആദിനികായസ്സാ**തി സുത്തന്തപിടകപരിയാപന്നേസു പഞ്ചസു നികായേസു ആദിഭൂതസ്സ ദീഘനികായസ്സ. ഖുദ്ദകപരിയാപന്നോ ഹി വിനയോ പഠമം സങ്ഗീതോ. തഥാ ഹി വുത്തം **"സുത്തന്ത പിടകേ"**തി. **തേനാ**തി തഥാവുത്തത്താ, ഇമിനാ യഥാവുത്തപഠമമഹാസങ്ഗീതിയം തഥാവചനമേവ സന്ധായ മയാ ഹേട്ഠാ ഏവം വുത്തന്തി പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധം, യഥാവുത്തവിത്ഥാരവചനസ്സ വാ ഗുണം ദസ്സേതീതി.

ഇതി സുമങ്ഗലവിലാസിനിയാ ദീഘനികായട്ഠകഥായ പരമസുഖുമഗമ്ഭീരദുരനുബോധത്ഥപരിദീപനായ സുവിമലവിപുലപഞ്ഞാവേയ്യത്തിയജനനായ അജ്ജവമദ്ദവസോരച്ചസദ്ധാസതിധിതിബുദ്ധിഖന്തി വീരിയാദിധമ്മസമങ്ഗിനാ സാട്ഠകഥേ പിടകത്തയേ അസങ്ഗാസംഹീരവിസാരദഞാണചാരിനാ അനേകപ്പഭേദസകസമയസമയന്തരഗഹനജ്ഝോഗാഹിനാ മഹാഗണിനാ മഹാവേയ്യാകരണേന ഞാണാഭിവംസധമ്മസേനാപതിനാമഥേരേന മഹാധമ്മരാജാധിരാജഗരുനാ കതായ സാധുവിലാസിനിയാ നാമ ലീനത്ഥപകാസനിയാ ബാഹിരനിദാനവണ്ണനായ ലീനത്ഥപകാസനാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ബ്രഹ്മജാലസുത്തം

പരിബ്ബാജകകഥാവണ്ണനാ

൧. ഏത്താവതാ ച പരമസണ്ഹസുഖുമഗമ്ഭീരദുദ്ദസാനേകവിധനയസമലങ്കതം ബ്രഹ്മജാലസ്സ സാധാരണതോ ബാഹിരനിദാനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അബ്ഭന്തരനിദാനം സംവണ്ണേന്തോ അത്ഥാധിഗമസ്സ സുനിക്ഖിത്തപദമൂലകത്താ, സുനിക്ഖിത്തപദഭാവസ്സ ച "ഇദമേവ"ന്തി സഭാവവിഭാവനേന പദവിഭാഗേന സാധേതബ്ബത്താ പഠമം താവ പദവിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥ ഏവ"**ന്തിആദിമാഹ. പദവിഭാഗേന ഹി "ഇദം നാമ ഏതം പദ"ന്തി വിജാനനേന തംതംപദാനുരൂപം ലിങ്ഗവിഭത്തി വചന കാലപയോഗാദികം സമ്മാപതിട്ഠാപനതോ യഥാവുത്തസ്സ പദസ്സ സുനിക്ഖിത്തതാ ഹോതി, തായ ച അത്ഥസ്സ സമധിഗമിയതാ. യഥാഹ "സുനിക്ഖിത്തസ്സ ഭിക്ഖവേ - പദബ്യഞ്ജനസ്സ അത്ഥോപി സുനയോഹോതീ"തിആദി. അപിച സമ്ബന്ധതോ, പദതോ, പദവിഭാഗതോ, പദത്ഥതോ അനുയോഗതോ, പരിഹാരതോ ചാതി ഛഹാകാരേഹി അത്ഥവണ്ണനാ കാതബ്ബാ. തത്ഥ **സമ്ബന്ധോ** നാമ ദേസനാസമ്ബന്ധോ, യം ലോകിയാ "ഉമ്മുഗ്ഘാതോ"തിപി വദന്തി, സോ പന പാളിയാ നിദാനപാളിവസേന, നിദാനപാളിയാ ച സങ്ഗീതിവസേന വേദിതബ്ബോ. പഠമമഹാസങ്ഗീതിം ദസ്സേന്തേന ഹി നിദാനപാളിയാ സമ്ബന്ധോ ദസ്സിതോ, തസ്മാ പദാദിവസേനേവ സംവണ്ണനം കരോന്തോ **"ഏവ"**ന്തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച **"ഏവന്തി നിപാതപദ**ന്തിആദിനാ പദതോ, പദവിഭാഗതോ ച സംവണ്ണനം കരോതി പദാനം തബ്ബിസേസാനഞ്ച ദസ്സിതത്താ. **പദവിഭാഗോ**തി ഹി പദാനം വിസേസോയേവ അധിപ്പേതോ, ന പദവിഗ്ഗഹോ. പദാനി ച പദവിഭാഗോ ച **പദവിഭാഗോ.** അഥ വാ പദവിഭാഗോ ച പദവിഗ്ഗഹോ ച **പദവിഭാഗോ**തി ഏകസേസവസേന പദപദവിഗ്ഗഹാപി പദവിഭാഗസദ്ദേന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. പദവിഗ്ഗഹതോ പന "ഭിക്ഖൂനം സങ്ഘോ"തിആദിനാ ഉപരി സംവണ്ണനം കരിസ്സതി, തഥാ പദത്ഥാനുയോഗപരിഹാരേഹിപി. **ഏവ**ന്തി ഏത്ഥ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠഇതി-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ അന്തരാസദ്ദ ച സദ്ദാദീനമ്പി സങ്ഗഹിതത്താ, നയഗ്ഗഹണേന വാ തേ ഗഹിതാ. തേനാഹ **"മേതിആദീനി നാമപദാനീ"**തി. ഇതരഥാ ഹി അന്തരാസദ്ദം ച സദ്ദാദീനമ്പി നിപാതഭാവോ വത്തബ്ബോ സിയാ. **മേതിആദീനീ**തി ഏത്ഥ പന **ആദി**-സദ്ദേന യാവ പടിസദ്ദോ , താവ തദവസിട്ഠായേവ സദ്ദാ സങ്ഗഹിതാ. **പടീതി ഉപസഗ്ഗപദം** പതിസദ്ദസ്സ കാരിയഭാവതോ.

ഇദാനി അത്ഥുദ്ധാരക്കമേന പദത്ഥതോ സംവണ്ണനം കരോന്തോ **"അത്ഥതോ പനാ"**തിആദിമാഹ. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ സോതൂനം സംവണ്ണനാനയകോസല്ലത്ഥം സംവണ്ണനാപ്പകാരാ വത്തബ്ബാ. കഥം?

ഏകനാളികാ കഥാ ച, ചതുരസ്സാ തഥാപി ച;
നിസിന്നവത്തികാ ചേവ, തിധാ സംവണ്ണനം വദേ.

തത്ഥ പാളിം വത്വാ ഏകേകപദസ്സ അത്ഥകഥനം ഏകായ നാളിയാ മിനിതസദിസത്താ, ഏകേകം വാ പദം നാളം മൂലം, ഏകമേകം പദം വാ നാളികാ അത്ഥനിഗ്ഗമനമഗ്ഗോ ഏതിസ്സാതി കത്വാ **ഏകനാളികാ** നാമ. പടിപക്ഖം ദസ്സേത്വാ, പടിപക്ഖസ്സ ച ഉപമം ദസ്സേത്വാ, സപക്ഖം ദസ്സേത്വാ, സപക്ഖസ്സ ച ഉപമം ദസ്സേത്വാ, കഥനം ചതൂഹി ഭാഗേഹി വുത്തത്താ, ചത്താരോ വാ രസ്സാ സല്ലക്ഖണൂപായാ ഏതിസ്സാതി കത്വാ **ചതുരസ്സാ** നാമ, വിസഭാഗധമ്മവസേനേവ പരിയോസാനം ഗന്ത്വാ പുന സഭാഗധമ്മവസേനേവ പരിയോസാനഗമനം നിസീദാപേത്വാ പതിട്ഠാപേത്വാ ആവത്തനയുത്തത്താ, നിയമതോ വാ നിസിന്നസ്സ ആരദ്ധസ്സ വത്തോ സംവത്തോ ഏതിസ്സാതി കത്വാ **നിസിന്നവത്തികാ** നാമ, യഥാരദ്ധസ്സ അത്ഥസ്സ വിസും വിസും പരിയോസാനാപി നിയുത്താതി വുത്തം ഹോതി, സോദാഹരണാ പന കഥാ അങ്ഗുത്തരട്ഠകഥായ തട്ടീകായം ഏകാദസനിപാതേ ഗോപാലകസുത്തവണ്ണനാതോ ഗഹേതബ്ബാ.

ഭേദകഥാ തത്വകഥാ, പരിയായകഥാപി ച;
ഇതി അത്ഥക്കമേ വിദ്വാ, തിധാ സംവണ്ണനം വദേ.

തത്ഥ പകതിആദിവിചാരണാ **ഭേദകഥാ** യഥാ "ബുജ്ഝതീതി ബുദ്ധോ"തിആദി. സരൂപവിചാരണാ **തത്വകഥാ** യഥാ "ബുദ്ധോതി യോ സോ ഭഗവാ സയമ്ഭൂ അനാചരിയകോ"തിആദി (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൨). വേവചനവിചാരണാ **പരിയായകഥാ** യഥാ "ബുദ്ധോ ഭഗവാ സബ്ബഞ്ഞൂ ലോകനായകോ"തിആദി (നേത്തി॰ ൩൭ വേവചനാഹാരവിഭങ്ഗനിസ്സിതോ പാളി).

പയോജനഞ്ച പിണ്ഡത്ഥോ, അനുസന്ധി ച ചോദനാ;
പരിഹാരോ ച സബ്ബത്ഥ, പഞ്ചധാ വണ്ണനം വദേ.

തത്ഥ **പയോജനം** നാമ ദേസനാഫലം, തം പന സുതമയഞാണാദി. **പിണ്ഡത്ഥോ** നാമ വിപ്പകിണ്ണസ്സ അത്ഥസ്സ സുവിജാനനത്ഥം സമ്പിണ്ഡേത്വാ കഥനം. **അനുസന്ധി** നാമ പുച്ഛാനുസന്ധാദി. **ചോദനാ** നാമ യഥാവുത്തസ്സ വചനസ്സ വിരോധികഥനം. **പരിഹാരോ** നാമ തസ്സ അവിരോധികഥനം.

ഉമ്മുഗ്ഘാതോ പദഞ്ചേവ, പദത്ഥോ പദവിഗ്ഗഹോ;
ചാലനാ പച്ചുപട്ഠാനം, ഛധാ സംവണ്ണനം വദേ. (വജിര॰ ടീ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതിവണ്ണനാ);

തത്ഥ അജ്ഝത്തികാദിനിദാനം **ഉമ്മുഗ്ഘാതോ.** "ഏവമിദ"ന്തി നാനാവിധേന പദവിസേസതാകഥനം **പദം,** സദ്ദത്ഥാധിപ്പായത്ഥാദി **പദത്ഥോ.** അനേകധാ നിബ്ബചനം **പദവിഗ്ഗഹോ. ചാലനാ** നാമ ചോദനാ. **പച്ചുപട്ഠാനം** പരിഹാരോ.

സമുട്ഠാനം പദത്ഥോ ച, ഭാവാനുവാദവിധയോ;
വിരോധോ പരിഹാരോ ച, നിഗമനന്തി അട്ഠധാ.

തത്ഥ **സമുട്ഠാന**ന്തി അജ്ഝത്തികാദിനിദാനം. **പദത്ഥോ**തി അധിപ്പേതാനധിപ്പേതാദിവസേന അനേകധാ പദസ്സ അത്ഥോ. **ഭാവോ**തി അധിപ്പായോ. **അനുവാദവിധയോ**തി പഠമവചനം **വിധി,** തദാവികരണവസേന പച്ഛാ വചനം **അനുവാദോ,** വിസേസനവിസേസ്യാനം വാ **വിധാനുവാദ** സമഞ്ഞാ. **വിരോധോ**തി അത്ഥനിച്ഛയനത്ഥം ചോദനാ. **പരിഹാരോ**തി തസ്സാ സോധനാ. **നിഗമന**ന്തി അനുസന്ധിയാ അനുരൂപം അപ്പനാ.

ആദിതോ തസ്സ നിദാനം, വത്തബ്ബം തപ്പയോജനം;
പിണ്ഡത്ഥോ ചേവ പദത്ഥോ, സമ്ബന്ധോ അധിപ്പായകോ;
ചോദനാ സോധനാ ചേതി, അട്ഠധാ വണ്ണനം വദേ.

തത്ഥ **സമ്ബന്ധോ** നാമ പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധോ, യോ "അനുസന്ധീ"തി വുച്ചതി. സേസാ വുത്തത്ഥാവ, ഏവമാദിനാ തത്ഥ തത്ഥാഗതേ സംവണ്ണനാപ്പകാരേ ഞത്വാ സബ്ബത്ഥ യഥാരഹം വിചേതബ്ബാതി.

ഏവമനേകത്ഥപ്പഭേദതാ പയോഗതോവ ഞാതബ്ബാതി തബ്ബസേന തം സമത്ഥേതും **"തഥാ ഹേസാ"**തിആദി വുത്തം. അഥ വാ അയം സദ്ദോ ഇമസ്സത്ഥസ്സ വാചകോതി സങ്കേതവവത്ഥിതായേവ സദ്ദാ തം തദത്ഥസ്സ വാചകാ , സങ്കേതോ ച നാമ പയോഗവസേന സിദ്ധോതി ദസ്സേതുമ്പി ഇദം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏവമീദിസേസു. നനു ച -

"യഥാപി പുപ്ഫരാസിമ്ഹാ, കയിരാ മാലാഗുണേ ബഹൂ;
ഏവം ജാതേന മച്ചേന, കത്തബ്ബം കുസലം ബഹു"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൫൩);

ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദേന ഉപമാകാരസ്സേവ വുത്തത്താ ആകാരത്ഥോയേവ ഏവം-സദ്ദോ സിയാതി? ന, വിസേസസബ്ഭാവതോ. "ഏവം ബ്യാ ഖോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൩൮, ൩൯൬) ഹി ആകാരമത്തവാചകോയേവ ആകാരത്ഥോതി അധിപ്പേതോ, ന പന ആകാരവിസേസവാചകോ. ഏത്ഥ ഹി കിഞ്ചാപി പുപ്ഫരാസിസദിസതോ മനുസ്സൂപപത്തി സപ്പുരിസൂപനിസ്സയ സദ്ധമ്മസവന യോനിസോമനസികാരഭോഗസമ്പത്തിആദിദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയാഹേതുസമുദായതോ സോഭാസുഗന്ധതാദിഗുണയോഗേന മാലാഗുണസദിസിയോ ബഹുകാ പുഞ്ഞകിരിയാ മരിതബ്ബസഭാവതായ മച്ചേന സത്തേന കത്തബ്ബാതി അത്ഥസ്സ ജോതിതത്താ പുപ്ഫരാസിമാലാഗുണാവ ഉപമാ നാമ ഉപമീയതി ഏതായാതി കത്വാ, തേസം ഉപമാകാരോ ച യഥാസദ്ദേന അനിയമതോ ജോതിതോ, തസ്മാ "ഏവം-സദ്ദോ നിയമതോ ഉപമാകാരനിഗമനത്ഥോ"തി വത്തും യുത്തം, തഥാപി സോ ഉപമാകാരോ നിയമിയമാനോ അത്ഥതോ ഉപമാവ ഹോതി നിസ്സയഭൂതം തമന്തരേന നിസ്സിതഭൂതസ്സ ഉപമാകാരസ്സ അലബ്ഭമാനത്താതി അധിപ്പായേനാഹ **"ഉപമായം ആഗതോ"**തി. അഥ വാ ഉപമീയനം സദിസീകരണന്തി കത്വാ പുപ്ഫരാസിമാലാഗുണേഹി സദിസഭാവസങ്ഖാതോ ഉപമാകാരോയേവ ഉപമാ നാമ. "സദ്ധമ്മത്തം സിയോപമാ"തി ഹി വുത്തം, തസ്മാ ആകാരമത്തവാചകോവ ആകാരത്ഥോ ഏവം-സദ്ദോ. ഉപമാസങ്ഖാതആകാരവിസേസവാചകോ പന ഉപമാത്ഥോയേവാതി വുത്തം "ഉപമായം ആഗതോ"തി.

തഥാ "ഏവം ഇമിനാ ആകാരേന അഭിക്കമിതബ്ബ"ന്തിആദിനാ ഉപദിസിയമാനായ സമണസാരുപ്പായ ആകപ്പസമ്പത്തിയാ ഉപദിസനാകാരോപി അത്ഥതോ ഉപദേസോയേവാതി ആഹ **"ഏവം…പേ॰… ഉപദേസേ"**തി. **ഏവമേത**ന്തി ഏത്ഥ പന ഭഗവതാ യഥാവുത്തമത്ഥം അവിപരീതതോ ജാനന്തേഹി കതം തത്ഥ സംവിജ്ജമാനഗുണാനം പകാരേഹി ഹംസനം ഉദഗ്ഗതാകരണം **സമ്പഹംസനം.** തത്ഥ സമ്പഹംസനാകാരോപി അത്ഥതോ സമ്പഹംസനമേവാതി വുത്തം **"സമ്പഹംസനേ**തി. **ഏവമേവ പനായ**ന്തി ഏത്ഥ ച ദോസവിഭാവനേന ഗാരയ്ഹവചനം **ഗരഹണം,** തദാകാരോപി അത്ഥതോ ഗരഹണം നാമ, തസ്മാ **"ഗരഹണേ"**തി വുത്തം. സോ ചേത്ഥ ഗരഹണാകാരോ "വസലീ"തിആദിഖുംസനസദ്ദസന്നിധാനതോ ഏവം-സദ്ദേന പകാസിതോതി വിഞ്ഞായതി, യഥാ ചേത്ഥ ഏവം ഉപമാകാരാദയോപി ഉപമാദിവസേന വുത്താനം പുപ്ഫരാസിആദിസദ്ദാനം സന്നിധാനതോതി ദട്ഠബ്ബം. ജോതകമത്താ ഹി നിപാതാതി. **ഏവമേവാ**തി ച അധുനാ ഭാസിതാകാരേനേവ. അയം വസലഗുണയോഗതോ വസലീ കാളകണ്ണീ യസ്മിം വാ തസ്മിം വാ ഠാനേ ഭാസതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഏവം ഭന്തേ**തി സാധു ഭന്തേ, സുട്ഠു ഭന്തേതി വുത്തം ഹോതി. ഏത്ഥ പന ധമ്മസ്സ സാധുകം സവനമനസികാരേ സന്നിയോജിതേഹി ഭിക്ഖൂഹി തത്ഥ അത്തനോ ഠിതഭാവസ്സ പടിജാനനമേവ **വചനസമ്പടിഗ്ഗഹോ,** തദാകാരോപി അത്ഥതോ വചനസമ്പടിഗ്ഗഹോയേവ നാമ, തേനാഹ **"വചനസമ്പടിഗ്ഗഹേ"**തി.

ഏവം ബ്യാ ഖോതി ഏവം വിയ ഖോ. ഏവം ഖോതി ഹി ഇമേസം പദാനമന്തരേ വിയസദ്ദസ്സ ബ്യാപദേസോതി നേരുത്തികാ **"വ-കാരസ്സ, ബ-കാരം, യ-കാരസംയോഗഞ്ച കത്വാ ദീഘവസേന പദസിദ്ധീ"**തിപി വദന്തി. **ആകാരേ**തി ആകാരമത്തേ. **അപ്പാബാധ**ന്തി വിസഭാഗവേദനാഭാവം. **അപ്പാതങ്ക**ന്തി

കിച്ഛജീവിതകരരോഗാഭാവം. **ലഹുട്ഠാന**ന്തി നിഗ്ഗേലഞ്ഞതായ ലഹുതായുത്തം ഉട്ഠാനം. **ബല**ന്തി കായബലം. **ഫാസുവിഹാര**ന്തി ചതൂസു ഇരിയാപഥേസു സുഖവിഹാരം. വിത്ഥാരോ ദസമ **സുഭസുത്തട്ഠകഥായ** മേവ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪൪൬) ആവി ഭവിസ്സതി. **ഏവഞ്ച വദേഹീ**തി യഥാഹം വദാമി, ഏവമ്പി സമണം ആനന്ദം വദേഹി. **"സാധു കിര ഭവ"**ന്തിആദികം ഇദാനി വത്തബ്ബവചനം, സോ ച വദനാകാരോ ഇധ ഏവം-സദ്ദേന നിദസ്സീയതീതി വുത്തം **"നിദസ്സനേ"**തി. **കാലാമാ**തി കാലാമഗോത്തസമ്ബന്ധേ ജനേ ആലപതി. **"ഇമേ...പേ॰... വാ"**തി യം മയാ വുത്തം, തം കിം മഞ്ഞഥാതി അത്ഥോ. **സമത്താ**തി പരിപൂരിതാ. **സമാദിന്നാ**തി സമാദിയിതാ. സംവത്തന്തി വാ നോ വാ സംവത്തന്തി ഏത്ഥ വചനദ്വയേ കഥം വോ തുമ്ഹാകം മതി ഹോതീതി യോജേതബ്ബം. **ഏവം നോ**തി ഏവമേവ അമ്ഹാകം മതി ഏത്ഥ ഹോതി, അമ്ഹാകമേത്ഥ മതി ഹോതി യേവാതിപി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച തേസം യഥാവുത്തധമ്മാനം അഹിതദുക്ഖാവഹഭാവേ സന്നിട്ഠാനജനനത്ഥം അനുമതിഗ്ഗഹണവസേന "സംവത്തന്തി നോ വാ, കഥം വോ ഏത്ഥ ഹോതീ"തി പുച്ഛായ കതായ "ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീ"തി വുത്തത്താ തദാകാരസന്നിട്ഠാനം ഏവം-സദ്ദേന വിഭാവിതം, സോ ച തേസം ധമ്മാനം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തനാകാരോ നിയമിയമാനോ അത്ഥതോ അവധാരണമേവാതി വുത്തം **"അവധാരണേ"**തി. ആകാരത്ഥമഞ്ഞത്ര സബ്ബത്ഥ വുത്തനയേന ചോദനാ, സോധനാ ച വേദിതബ്ബാ.

ആദിസദ്ദേന ചേത്ഥ ഇദമത്ഥപുച്ഛാപരിമാണാദിഅത്ഥാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി "ഏവംഗതാനി, ഏവംവിധോ, ഏവമാകാരോ"തി ച ആദീസു **ഇദമത്ഥേ,** ഗതവിധാകാരസദ്ദാ പന പകാരപരിയായാ. ഗതവിധയുത്താകാരസദ്ദേ ഹി ലോകിയാ പകാരത്ഥേ വദന്തി. "ഏവം സു തേ സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ കപ്പിതകേസമസ്സൂ ആമുത്തമണികുണ്ഡലാഭരണാ ഓദാതവത്ഥവസനാ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതാ സമങ്ഗീഭൂതാ പരിചാരേന്തി, സേയ്യഥാപി ത്വം ഏതരഹി സാചരിയകോതി? നോ ഹിദം ഭോ ഗോതമാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮൬) **പുച്ഛായം.** "ഏവം ലഹുപരിവത്തം (അ॰ നി॰ ൧.൪൮), ഏവമായുപരിയന്തോ"തി (പാരാ॰ ൧൨) ച ആദീസു **പരിമാണേ.** ഏത്ഥാപി "സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ"തിആദിവചനം പുച്ഛാ, ലഹുപരിവത്തം, ആയൂനം പമാണഞ്ച പരിമാണം, തദാകാരോപി അത്ഥതോ പുച്ഛാ ച പരിമാണഞ്ച നാമ, തസ്മാ ഏതേസു പുച്ഛത്ഥോ, പരിമാണത്ഥോ ച ഏവംസദ്ദോ വേദിതബ്ബോതി. ഇധ പന സോ കതമേസു ഭവതി, സബ്ബത്ഥ വാ, അനിയമതോ പദേസേ വാതി ചോദനായ **"സ്വായമിധാ"**തിആദി വുത്തം.

നനു ഏകസ്മിംയേവ അത്ഥേ സിയാ, കസ്മാ തീസുപീതി ച, ഹോതു തിബ്ബിധേസു അത്ഥേസു, കേന കിമത്ഥം ദീപേതീതി ച അനുയോഗം പരിഹരന്തോ **"തഥാ"**തിആദിമാഹ. **തഥാ**തി തേസു തീസു അത്ഥേസു. ഏകത്തനാനത്തഅബ്യാപാരഏവംധമ്മതാസങ്ഖാതാ, നന്ദിയാവത്തതിപുക്ഖലസീഹവിക്കീളിതഅങ്കുസദിസാലോചനസങ്ഖാതാ വാ ആധാരാദിഭേദവസേന നാനാവിധാ നയാ **നാനാനയാ,** പാളിഗതിയോ വാ നയാ, താ ച പഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തി ആദിവസേന, സങ്ഖേപവിത്ഥാരാദിവസേന, സംകിലേസഭാഗിയാദിലോകിയാദിതദുഭയവോമിസ്സകാദിവസേന, കുസലാദിവസേന, ഖന്ധാദിവസേന, സങ്ഗഹാദിവസേന, സമയവിമുത്താദിവസേന, ഠപനാദിവസേന, കുസലമൂലാദിവസേന, തികപട്ഠാനാദിവസേന ച പിടകത്തയാനുരൂപം നാനാപ്പകാരാതി **നാനാനയാ.** തേഹി **നിപുണം** സണ്ഹം സുഖുമം തഥാ. ആസയോവ **അജ്ഝാസയോ,** തേ ച സസ്സതാദിഭേദേന, തത്ഥ ച അപ്പരജക്ഖതാദിവസേന അനേകാ, അത്തജ്ഝാസയാദയോ ഏവ വാ സമുട്ഠാനമുപ്പത്തിഹേതു ഏതസ്സാതി തഥാ, ഉപനേതബ്ബാഭാവതോ അത്ഥബ്യഞ്ജനേ ഹി സമ്പന്നം പരിപുണ്ണം തഥാ. അപിച സങ്കാസനപകാസനവിവരണവിഭജനഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി, അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനആകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമ്പന്നം സമന്നാഗതം തഥാ. അഥ വാ വിഞ്ഞൂനം ഹദയങ്ഗമതോ, സവനേ അതിത്തിജനനതോ, ബ്യഞ്ജനരസവസേന പരമഗമ്ഭീരഭാവതോ, വിചാരണേ അതിത്തിജനനതോ, അത്ഥരസവസേന ച സമ്പന്നം സാദുരസം തഥാ.

പാടിഹാരിയപദസ്സ വചനത്ഥം "പടിപക്ഖഹരണതോ രാഗാദികിലേസാപനയനതോ **പാടിഹാരിയ"**ന്തി വദന്തി. ഭഗവതോ പന പടിപക്ഖാ രാഗാദയോ ന സന്തി, യേ ഹരിതബ്ബാ ബോധിമൂലേയേവ സവാസനസകലസംകിലേസാനം പഹീനത്താ. പുഥുജ്ജനാനമ്പി ച വിഗതൂപക്കിലേസേ അട്ഠഗുണസമന്നാഗതേ ചിത്തേ ഹതപടിപക്ഖേ സതിയേവ ഇദ്ധിവിധം പവത്തതി, തസ്മാ പുഥുജ്ജനേസു പവത്തവോഹാരേനപി ന സക്കാ ഇധ "പാടിഹാരിയ"ന്തി വത്തും, സചേ പന മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യഗതാവ കിലേസാ പടിപക്ഖാ സംസാരപങ്കനിമുഗ്ഗസ്സ സത്തനികായസ്സ സമുദ്ധരിതുകാമതോ, തസ്മാ തേസം വേനേയ്യഗതകിലേസസങ്ഖാതാനം പടിപക്ഖാനം ഹരണതോ പാടിഹാരിയന്തി വുത്തം അസ്സ, ഏവം സതി യുത്തമേതം.

അഥ വാ ഭഗവതോ സാസനസ്സ പടിപക്ഖാ തിത്ഥിയാ, തേസം തിത്ഥിയഭൂതാനം പടിപക്ഖാനം ഹരണതോ പാടിഹാരിയന്തിപി യുജ്ജതി. കാമഞ്ചേത്ഥ തിത്ഥിയാ ഹരിതബ്ബാ നാസ്സു, തേസം പന സന്താനഗതദിട്ഠിഹരണവസേന ദിട്ഠിപ്പകാസനേ അസമത്ഥതാകാരണേന ച ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീസങ്ഖാതേഹി തീഹിപി പാടിഹാരിയേഹി തേ ഹരിതാ അപനീതാ നാമ ഹോന്തി. **പടീ**തി വാ അയം സദ്ദോ "പച്ഛാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ബോധേതി "തസ്മിം പടിപവിട്ഠമ്ഹി, അഞ്ഞോ ആഗഞ്ഛി ബ്രാഹ്മണോ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൯൮൫; ചൂളനി॰ ൪) വിയ, തസ്മാ സമാഹിതേ ചിത്തേ വിഗതൂപക്കിലേസേ കതകിച്ചേന പച്ഛാ ഹരിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി പടിഹാരിയം, തദേവ ദീഘവസേന, സകത്ഥവുത്തിപച്ചയവസേന വാ **പാടിഹാരിയം,** അത്തനോ വാ ഉപക്കിലേസേസു

ചതുത്ഥജ്ഝാനമഗ്ഗേഹി ഹരിതേസു പച്ഛാ തദഞ്ഞേസം ഹരണം **പാടിഹാരിയം** വുത്തനയേന. ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിയോ ഹി വിഗതൂപക്കിലേസേന, കതകിച്ചേന ച സത്തഹിതത്ഥം പുന പവത്തേതബ്ബാ, ഹതേസു ച അത്തനോ ഉപക്കിലേസേസു പരസത്താനം ഉപക്കിലേസഹരണാനി ച ഹോന്തീതി തദുഭയമ്പി നിബ്ബചനം യുജ്ജതി.

അപിച യഥാവുത്തേഹി നിബ്ബചനേഹി ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീസങ്ഖാതോ സമുദായോ പടിഹാരിയം നാമ. ഏകേകം പന തസ്മിം ഭവം **"പാടിഹാരിയ"**ന്തി വുച്ചതി വിസേസത്ഥജോതകപച്ചയന്തരേന സദ്ദരചനാവിസേസസമ്ഭവതോ, പടിഹാരിയം വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം, മഗ്ഗോ ച പടിപക്ഖഹരണതോ, തത്ഥ ജാതം, തസ്മിം വാ നിമിത്തഭൂതേ, തതോ വാ ആഗതന്തി **പാടിഹാരിയം.** വിചിത്രാ ഹി തദ്ധിതവുത്തി. തസ്സ പന ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഭേദേന, വിസയഭേദേന ച ബഹുവിധസ്സ ഭഗവതോ ദേസനായ ലബ്ഭമാനത്താ **"വിവിധപാടിഹാരിയ**ന്തി വുത്തം. ഭഗവാ ഹി കദാചി ഇദ്ധിവസേനാപി ദേസനം കരോതി നിമ്മിതബുദ്ധേന സഹ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാദീസു, കദാചി ആദേസനാവസേനാപി ആമഗന്ധബ്രാഹ്മണസ്സ ധമ്മദേസനാദീസു (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൪൨), യേഭുയ്യേന പന അനുസാസനിയാ. അനുസാസനീപാടിഹാരിയഞ്ഹി ബുദ്ധാനം സതതം ധമ്മദേസനാ. ഇതി തംതംദേസനാകാരേന അനേകവിധപാടിഹാരിയതാ ദേസനായ ലബ്ഭതി. അയമത്ഥോ ഉപരി ഏകാദസമസ്സ കേവട്ടസുത്തസ്സ വണ്ണനായ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൮൧) ആവി ഭവിസ്സതി. അഥ വാ തസ്സ വിവിധസ്സാപി പാടിഹാരിയസ്സ ഭഗവതോ ദേസനായ സംസൂചനതോ **"വിവിധപാടിഹാരിയ"**ന്തി വുത്തം, അനേകവിധപാടിഹാരിയദസ്സനന്തി അത്ഥോ.

ധമ്മനിരുത്തിയാവ ഭഗവതി ധമ്മം ദേസേന്തേ സബ്ബേസം സുണന്താനം നാനാഭാസിതാനം തംതംഭാസാനുരൂപതോ ദേസനാ സോതപഥമാഗച്ഛതീതി ആഹ **"സബ്ബ…പേ॰… മാഗച്ഛന്ത"**ന്തി. സോതമേവ **സോതപഥോ,** സവനം വാ **സോതം,** തസ്സ പഥോ തഥാ, സോതദ്വാരന്തി അത്ഥോ. **സബ്ബാകാരേനാതി** യഥാദേസിതാകാരേന. **കോ സമത്ഥോ വിഞ്ഞാതും,** അസമത്ഥോയേവ, തസ്മാതി പാഠസേസോ. **പനാതി** ഏകംസത്ഥേ , തേന സദ്ധാസതിധിതിവീരിയാദിബലസങ്ഖാതേന **സബ്ബഥാമേന** ഏകംസേനേവ സോതുകാമതാസങ്ഖാതകുസലച്ഛന്ദസ്സ ജനനം ദസ്സേതി. **ജനേത്വാപീ**തി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദോ, **അപി**-സദ്ദോ വാ സമ്ഭാവനത്ഥോ "ബുദ്ധോപി ബുദ്ധഭാവം ഭാവേത്വാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ ൧; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧; അ॰ നി॰ അട്ഠ ൧.പഠമഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) വിയ, തേന "സബ്ബഥാമേന ഏകംസേനേവ സോതുകാമതം ജനേത്വാപി നാമ ഏകേനാകാരേന സുതം, കിമങ്ഗം പന അഞ്ഞഥാ"തി തഥാസുതേ ധമ്മേ സമ്ഭാവനം കരോതി. കേചി പന "ഏദിസേസു ഗരഹത്ഥോ"തി വദന്തി, തദയുത്തമേവ ഗരഹത്ഥസ്സ അവിജ്ജമാനത്താ, വിജ്ജമാനത്ഥസ്സേവ ച ഉപസഗ്ഗനിപാതാനം ജോതകത്താ. "നാനാനയനിപുണ"ന്തിആദിനാ ഹി സബ്ബപ്പകാരേന സോതുമസക്കുണേയ്യഭാവേന ധമ്മസ്സ ഇധ സമ്ഭാവനമേവ കരോതി, തസ്മാ "അപി ദിബ്ബേസു കാമേസു, രതിം സോ നാധിഗച്ഛതീ"തിആദീസുയേവ (ധ॰ പ॰ ൧൮൭) ഗരഹത്ഥസമ്ഭവേസു ഗരഹത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി. **അപി**-സദ്ദോ ച ഈദിസേസു ഠാനേസു നിപാതോയേവ, ന ഉപസഗ്ഗോ. തഥാ ഹി "അപി-സദ്ദോ ച നിപാതപക്ഖികോ കാതബ്ബോ, യത്ഥ കിരിയാവാചകതോ പുബ്ബോ ന ഹോതീ"തി അക്ഖരചിന്തകാ വദന്തി. **മയാപീ**തി ഏത്ഥ പന ന കേവലം മയാവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞേഹിപി തഥാരൂപേഹീതി സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ.

സാമം ഭവതീതി **സയമ്ഭൂ,** അനാചരിയകോ. **ന മയം ഇദം സച്ഛികത**ന്തി ഏത്ഥ പന "ന അത്തനോ ഞാണേനേവ അത്തനാ സച്ഛികത"ന്തി പകരണതോ അത്ഥോ വിഞ്ഞായതി. സാമഞ്ഞവചനസ്സാപി ഹി സമ്പയോഗവിപ്പയോഗസഹചരണവിരോധസദ്ദന്തരസന്നിധാനലിങ്ഗഓചിത്യകാലദേസപകരണാദിവസേന വിസേസത്ഥഗ്ഗഹണം സമ്ഭവതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ. **പരിമോചേന്തോതി** "പുന ചപരം ഭിക്ഖവേ, ഇധേകച്ചോ പാപഭിക്ഖു തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം പരിയാപുണിത്വാ അത്തനോ ദഹതീ"തി (പാരാ॰ ൧൯൫) വുത്തദോസതോ പരിമോചാപനഹേതു. ഹേത്വത്ഥേ ഹി അന്ത-സദ്ദോ "അസമ്ബുധം ബുദ്ധനിസേവിത"ന്തിആദീസു (വി॰ അട്ഠ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) വിയ. ഇമസ്സ സുത്തസ്സ സംവണ്ണനാപ്പകാരവിചാരണേന അത്തനോ ഞാണസ്സ പച്ചക്ഖതം സന്ധായ **"ഇദാനി വത്തബ്ബ"**ന്തി വുത്തം. ഏസാ ഹി സംവണ്ണനാകാരാനം പകതി, യദിദം സംവണ്ണേതബ്ബധമ്മേ സബ്ബത്ഥ "അയമിമസ്സ അത്ഥോ, ഏവമിധ സംവണ്ണയിസ്സാമീ"തി പുരേതരമേവ സംവണ്ണനാപ്പകാരവിചാരണാ.

ഏതദഗ്ഗപദസ്സത്ഥോ വുത്തോവ. **"ബഹുസ്സുതാന"**ന്തിആദീസു പന അഞ്ഞേപി ഥേരാ ബഹുസ്സുതാ, സതിമന്തോ, ഗതിമന്തോ, ധിതിമന്തോ, ഉപട്ഠാകാ ച അത്ഥി, അയം പനായസ്മാ ബുദ്ധവചനം ഗണ്ഹന്തോ ദസബലസ്സ സാസനേ ഭണ്ഡാഗാരികപരിയത്തിയം ഠത്വാ ഗണ്ഹി, തസ്മാ ബഹുസ്സുതാനം അഗ്ഗോ നാമ ജാതോ. ഇമസ്സ ച ഥേരസ്സ ബുദ്ധവചനം ഉഗ്ഗഹേത്വാ ധാരണസതി അഞ്ഞേഹി ഥേരേഹി ബലവതരാ അഹോസി, തസ്മാ സതിമന്താനം അഗ്ഗോ നാമ ജാതോ. അയമേവായസ്മാ ഏകപദേ ഠത്വാ സട്ഠിപദസഹസ്സാനി ഗണ്ഹന്തോ സത്ഥാരാ കഥിതനിയാമേന സബ്ബപദാനി ജാനാതി, തസ്മാ ഗതിമന്താനം അഗ്ഗോ നാമ ജാതോ . തസ്സേവ ചായസ്മതോ ബുദ്ധവചനം ഉഗ്ഗണ്ഹനവീരിയം, സജ്ഝായനവീരിയഞ്ച അഞ്ഞേഹി അസദിസം അഹോസി, തസ്മാ ധിതിമന്താനം അഗ്ഗോ നാമ ജാതോ. തഥാഗതം ഉപട്ഠഹന്തോ ചേസ ന അഞ്ഞേസം ഉപട്ഠാകഭിക്ഖൂനം ഉപട്ഠഹനാകാരേന ഉപട്ഠഹതി. അഞ്ഞേപി ഹി തഥാഗതം ഉപട്ഠഹിംസു, ന ച പന ബുദ്ധാനം മനം ഗഹേത്വാ ഉപട്ഠഹിതും സക്കോന്തി, അയം പന ഥേരോ ഉപട്ഠാകട്ഠാനം ലദ്ധദിവസതോ പട്ഠായ ആരദ്ധവീരിയോ ഹുത്വാ തഥാഗതസ്സ മനം ഗഹേത്വാ ഉപട്ഠഹി, തസ്മാ ഉപട്ഠാകാനം അഗ്ഗോ നാമ ജാതോ. **അത്ഥകുസലോതി** ഭാസിതത്ഥേ, പയോജനത്ഥേ ച ഛേകോ.

ധമ്മോതി പാളിധമ്മോ, നാനാവിധോ വാ ഹേതു. **ബ്യഞ്ജന**ന്തി അക്ഖരം അത്ഥസ്സ ബ്യഞ്ജനതോ. പദേന ഹി ബ്യഞ്ജിതോപി അത്ഥോ അക്ഖരമൂലകത്താ പദസ്സ "അക്ഖരേന ബ്യഞ്ജിതോ"തി വുച്ചതി. അത്ഥസ്സ വിയഞ്ജനതോ വാ വാക്യമ്പി ഇധ **ബ്യഞ്ജനം** നാമ. വാക്യേന ഹി അത്ഥോ പരിപുണ്ണം ബ്യഞ്ജീയതി, യതോ "ബ്യഞ്ജനേഹി വിവരതീ"തി ആയസ്മതാ മഹാകച്ചായനത്ഥേരേന വുത്തം. **നിരുത്തീ**തി നിബ്ബചനം, പഞ്ചവിധാ വാ നിരുത്തിനയാ. തേസമ്പി ഹി സദ്ദരചനാവിസേസേന അത്ഥാധിഗമഹേതുതോ ഇധ ഗഹണം യുജ്ജതി. **പുബ്ബാപരം** നാമ പുബ്ബാപരാനുസന്ധി, സുത്തസ്സ വാ പുബ്ബഭാഗേന അപരഭാഗസ്സ സംസന്ദനം. ഭഗവതാ ച പഞ്ചവിധഏതദഗ്ഗട്ഠാനേന ധമ്മസേനാപതിനാ ച പഞ്ചവിധകോസല്ലേന പസട്ഠഭാവാനുരൂപന്തി സമ്ബന്ധോ. **ധാരണബല**ന്തി ധാരണസങ്ഖാതം ബലം, ധാരണേ വാ ബലം, ഉഭയത്ഥാപി ധാരേതും സാമത്ഥിയന്തി വുത്തം ഹോതി. **ദസ്സേന്തോ** ഹുത്വാ, ദസ്സനഹേതൂതിപി അത്ഥോ. **തഞ്ച ഖോ അത്ഥതോ വാ ബ്യഞ്ജനതോ വാ അനൂനമനധിക**ന്തി അവധാരണഫലമാഹ. **ന അഞ്ഞഥാ ദട്ഠബ്ബ**ന്തി പന നിവത്തേതബ്ബത്ഥം. **ന അഞ്ഞഥാ**തി ച ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതാകാരതോ ന അഞ്ഞഥാ, ന പന ഭഗവതാ ദേസിതാകാരതോ. അചിന്തേയ്യാനുഭാവാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാ, ഏവഞ്ച കത്വാ "സബ്ബപ്പകാരേന കോ സമത്ഥോ വിഞ്ഞാതു"ന്തി ഹേട്ഠാ വുത്തവചനം സമത്ഥിതം ഹോതി, ഇതരഥാ ഭഗവതാ ദേസിതാകാരേനേവ സോതും സമത്ഥത്താ തദേതം ന വത്തബ്ബം സിയാ. യഥാവുത്തേന പന അത്ഥേന ധാരണബലദസ്സനഞ്ച ന വിരുജ്ഝതി സുതാകാരാവിരുജ്ഝനവസേന ധാരണസ്സ അധിപ്പേതത്താ, അഞ്ഞഥാ ഭഗവതാ ദേസിതാകാരേനേവ ധാരിതും സമത്ഥനതോ ഹേട്ഠാ വുത്തവചനേന വിരുജ്ഝേയ്യ. ന ഹേത്ഥ ദ്വിന്നം അത്ഥാനം അത്ഥന്തരതാപരിഹാരോ യുത്തോ തേസം ദ്വിന്നമ്പി അത്ഥാനം സുതഭാവദീപനേന ഏകവിസയത്താ, ഇതരഥാ ഥേരോ ഭഗവതോ ദേസനായ സബ്ബഥാ പടിഗ്ഗഹണേ പച്ഛിമത്ഥവസേന സമത്ഥോ, പുരിമത്ഥവസേന ച അസമത്ഥോതി ആപജ്ജേയ്യാതി.

"യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താ"തി വുത്തായ നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതായ സന്തതിയാ പവത്തനകോ തിവിധോപി മേ-സദ്ദോ, തസ്മാ കിഞ്ചാപി നിയകജ്ഝത്തസന്തതിവസേന ഏകസ്മിം യേവത്ഥേ മേ-സദ്ദോ ദിസ്സതി, തഥാപി കരണസമ്പദാനസാമിനിദ്ദേസവസേന വിജ്ജമാനവിഭത്തിഭേദം സന്ധായ വുത്തം **"തീസു അത്ഥേസു ദിസ്സതീ"**തി, തീസു വിഭത്തിയത്ഥേസു അത്തനാ സഞ്ഞുത്തവിഭത്തിതോ ദിസ്സതീതി അത്ഥോ . **ഗാഥാഭിഗീത**ന്തി ഗാഥായ അഭിഗീതം അഭിമുഖം ഗായിതം. **അഭോജനേയ്യ**ന്തി ഭോജനം കാതുമനരഹരൂപം. അഭിഗീതപദസ്സ കത്തുപേക്ഖത്താ മയാതി അത്ഥോ. ഏവം സേസേസുപി യഥാരഹം. സുതസദ്ദസ്സ കമ്മഭാവസാധനവസേന ദ്വാധിപ്പായികപദത്താ യഥായോഗം "മയാ സുത"ന്തി ച "മമ സുത"ന്തി ച അത്ഥദ്വയേ യുജ്ജതി.

കിഞ്ചാപി ഉപസഗ്ഗോ കിരിയം വിസേസേതി, ജോതകമത്തഭാവതോ പന സതിപി തസ്മിം സുതസദ്ദോയേവ തം തം അത്ഥം വദതീതി അനുപസഗ്ഗസ്സ സുതസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ സഉപസഗ്ഗസ്സ ഗഹണം ന വിരുജ്ഝതീതി ആഹ **"സഉപസഗ്ഗോ ച അനുപസഗ്ഗോ ചാ"**തി. **അസ്സാ**തി സുതസദ്ദസ്സ. ഉപസഗ്ഗവസേനപി ധാതുസദ്ദോ വിസേസത്ഥവാചകോ യഥാ "അനുഭവതി പരാഭവതീ"തി വുത്തം **"ഗച്ഛന്തോതി അത്ഥോ"**തി. തഥാ അനുപസഗ്ഗോപി ധാതുസദ്ദോ സഉപസഗ്ഗോ വിയ വിസേസത്ഥവാചകോതി ആഹ **"വിസ്സുതധമ്മസ്സാതി അത്ഥോ"**തി. ഏവമീദിസേസു. **സോതവിഞ്ഞേയ്യ**ന്തി സോതദ്വാരനിസ്സിതേന വിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതബ്ബം, സസമ്ഭാരകഥാ വാ ഏസാ, സോതദ്വാരേന വിഞ്ഞാതബ്ബന്തി അത്ഥോ. **സോതദ്വാരാനുസാരവിഞ്ഞാതധരോ**തി സോതദ്വാരാനുസാരേന മനോവിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതധമ്മധരോ. ന ഹി സോതദ്വാരനിസ്സിതവിഞ്ഞാണമത്തേന ധമ്മോ വിഞ്ഞായതി, അഥ ഖോ തദനുസാരമനോവിഞ്ഞാണേനേവ, **സുതധരോ**തി ച തഥാ വിഞ്ഞാതധമ്മധരോ വുത്തോ, തസ്മാ തദത്ഥോയേവ സമ്ഭവതീതി ഏവം വുത്തം. കമ്മഭാവസാധനാനി സുതസദ്ദേ സമ്ഭവന്തീതി ദസ്സേതും **"ഇധ പനാ"**തിആദിമാഹ. പുബ്ബാപരപദസമ്ബന്ധവസേന അത്ഥസ്സ ഉപപന്നതാ, അനുപപന്നതാ ച വിഞ്ഞായതി, തസ്മാ സുതസദ്ദസ്സേവ വസേന അയമത്ഥോ "ഉപപന്നോ, അനുപപന്നോ"തി വാ ന വിഞ്ഞാതബ്ബോതി ചോദനായ പുബ്ബാപരപദസമ്ബന്ധവസേന ഏതദത്ഥസ്സ ഉപപന്നതം ദസ്സേതും **"മേ-സദ്ദസ്സ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **മയാതി അത്ഥേ സതീ**തി കത്തുത്ഥേ കരണനിദ്ദേസവസേന മയാതി അത്ഥേ വത്തബ്ബേ സതി, യദാ മേ-സദ്ദസ്സ കത്തുവസേന കരണനിദ്ദേസോ, തദാതി വുത്തം ഹോതി. **മമാതി അത്ഥേ സതീ**തി സമ്ബന്ധീയത്ഥേ സാമിനിദ്ദേസവസേന മമാതി അത്ഥേ വത്തബ്ബേ സതി, യദാ സമ്ബന്ധവസേന സാമി നിദ്ദേസോ, തദാതി വുത്തം ഹോതി.

ഏവം സദ്ദതോ ഞാതബ്ബമത്ഥം വിഞ്ഞാപേത്വാ ഇദാനി തേഹി ദസ്സേതബ്ബമത്ഥം നിദസ്സേന്തോ **"ഏവമേതേസൂ"**തിആദിമാഹ. സുതസദ്ദസന്നിധാനേ പയുത്തേന **ഏവം**-സദ്ദേന സവനകിരിയാജോതകേനേവ ഭവിതബ്ബം വിജ്ജമാനത്ഥസ്സ ജോതകമത്തത്താ നിപാതാനന്തി വുത്തം **"ഏവന്തി സോതവിഞ്ഞാണാദിവിഞ്ഞാണകിച്ചനിദസ്സന"**ന്തി. സവനായ ഏവ ഹി ആകാരോ, നിദസ്സനം, അവധാരണമ്പി, തസ്മാ യഥാവുത്തോ ഏവം-സദ്ദസ്സ തിവിധോപി അത്ഥോ സവനകിരിയാജോതകഭാവേന ഇധാധിപ്പേതോതി. **ആദി**-സദ്ദേന ചേത്ഥ സമ്പടിച്ഛനാദീനം സോതദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം, തദഭിനിപാതാനഞ്ച മനോദ്വാരിക വിഞ്ഞാണാനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം, യതോ സോതദ്വാരാനുസാരവിഞ്ഞാതത്ഥേ ഇധ സുതസദ്ദോതി വുത്തോ. അവധാരണഫലത്താ സദ്ദപയോഗസ്സ സബ്ബമ്പി വാക്യം അന്തോഗധാവധാരണം, തസ്മാ **"സുത"**ന്തി ഏതസ്സ സുതമേവാതി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ"**തി. ഏതേന ഹി വചനേന അവധാരണേന നിരാകതം ദസ്സേതി. യഥാ പന യം സുതം സുതമേവാതി നിയമേതബ്ബം, തഥാ ച തം സുതം സമ്മാ സുതം ഹോതീതി അവധാരണഫലം ദസ്സേതും വുത്തം **"അനൂനാധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"**ന്തി. അഥ വാ സദ്ദന്തരത്ഥാപോഹനവസേന സദ്ദോ അത്ഥം വദതി, തസ്മാ **"സുത"**ന്തി ഏതസ്സ അസുതം ന ഹോതീതി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി സന്ധായ

“അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ”തി വുത്തം, ഇമിനാ ദിട്ഠാദിനിവത്തനം കരോതി ദിട്ഠാദീനം “അസുത”ന്തി സദ്ദന്തരത്ഥഭാവേന നിവത്തേതബ്ബത്താ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ന ഇദം മയാ അത്തനോ ഞാണേന ദിട്ഠം, ന ച സയമ്ഭുഞാണേന സച്ഛികതം, അഥ ഖോ സുതം, തഞ്ച ഖോ സുതം സമ്മദേവാതി. തദേവ സമ്മാ സുതഭാവം സന്ധായാഹ **“അനൂനാ...പേ॰... ദസ്സന”**ന്തി. ഹോതി ചേത്ഥ -

> “ഏവാദിസത്തിയാ ചേവ, അഞ്ഞത്ഥാപോഹനേന ച;
> ദ്വിധാ സദ്ദോ അത്ഥന്തരം, നിവത്തേതി യഥാരഹ”ന്തി.

അപിച അവധാരണത്ഥേ ഏവം-സദ്ദേ അയമത്ഥയോജനാ കരീയതീതി തദപേക്ഖസ്സ സുതസദ്ദസ്സ സാവധാരണത്ഥോ വുത്തോ **“അസ്സവനഭാവപടിക്ഖേപതോ”**തി, തദവധാരണഫലം ദസ്സേതി **“അനൂ...പേ॰... ദസ്സന”**ന്തി ഇമിനാ. സവന-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഭാവസദ്ദേന യോഗതോ കമ്മസാധനോ വേദിതബ്ബോ “സുയ്യതീ”തി. അനൂനാധികതായ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതാകാരതോ അവിപരീതം , അവിപരീതസ്സ വാ സുത്തസ്സ ഗഹണം, തസ്സ നിദസ്സനം തഥാ, ഇതി സവനഹേതു സുണന്തപുഗ്ഗലസവനവിസേസവസേന അയം യോജനാ കതാ.

ഏവം പദത്തയസ്സ ഏകേന പകാരേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പകാരന്തരേനാപി തം ദസ്സേതും **“തഥാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തസ്സാ**തി യാ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ധമ്മസ്സവനാകാരേന പവത്താ മനോദ്വാരികവിഞ്ഞാണവീഥി, തസ്സാ. സാ ഹി നാനാപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തിതും സമത്ഥാ, ന സോതദ്വാരിക വിഞ്ഞാണവീഥി ഏകാരമ്മണേയേവ പവത്തനതോ, തഥാ ചേവ വുത്തം **“സോതദ്വാരാനുസാരേനാ”**തി. തേന ഹി സോതദ്വാരികവിഞ്ഞാണവീഥി നിവത്തതി. **നാനപ്പകാരേനാ**തി വക്ഖമാനേന അനേകവിഹിതേന ബ്യഞ്ജനത്ഥഗ്ഗഹണാകാരസങ്ഖാതേന നാനാവിധേന ആകാരേന, ഏതേന ഇമിസ്സാ യോജനായ ആകാരത്ഥോ ഏവം-സദ്ദോ ഗഹിതോതി ദസ്സേതി. **പവത്തിഭാവപ്പകാസന**ന്തി പവത്തിയാ അത്ഥിഭാവപ്പകാസനം. യസ്മിം പകാരേ വുത്തപ്പകാരാ വിഞ്ഞാണവീഥി നാനപ്പകാരേന പവത്താ, തദേവ ആരമ്മണം സന്ധായ **“ധമ്മപ്പകാസന”**ന്തി വുത്തം, ന പന സുതസദ്ദസ്സ ധമ്മത്ഥം, തേന വുത്തം “അയം ധമ്മോ സുതോ”തി. തസ്സാ ഹി വിഞ്ഞാണവീഥിയാ ആരമ്മണമേവ “അയം ധമ്മോ സുതോ”തി വുച്ചതി. തഞ്ച നിയമിയമാനം യഥാവുത്തായ വിഞ്ഞാണവീഥിയാ ആരമ്മണഭൂതം സുത്തമേവ. **അയഞ്ഹേത്ഥാ**തിആദി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടീകരണം. തപ്പാകടീകരണത്ഥോ ഹേത്ഥ **ഹി**-സദ്ദോ. **വിഞ്ഞാണവീഥിയാ** കരണഭൂതായ **മയാ ന അഞ്ഞം കതം, ഇദം പന** ആരമ്മണം **കതം.** കിം പന തന്തി ചേ? **അയം ധമ്മോ സുതോ**തി. അയം പനേത്ഥാധിപ്പായോ - ആകാരത്ഥേ ഏവം-സദ്ദേ “ഏകേനാകാരേനാ”തി യോ ആകാരോ വുത്തോ, സോ അത്ഥതോ സോതദ്വാരാനുസാരവിഞ്ഞാണവീഥിയാ നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തിഭാവോയേവ, തേന ച തദാരമ്മണഭൂതസ്സ ധമ്മസ്സേവ സവനം കതം, ന അഞ്ഞന്തി. ഏവം സവനകിരിയായ കരണകത്തുകമ്മവിസേസോ ഇമിസ്സാ യോജനായ ദസ്സിതോ.

അഞ്ഞമ്പി യോജനമാഹ **“തഥാ”**തിആദിനാ. നിദസ്സനത്ഥം ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ നിദസ്സനേന ച നിദസ്സിതബ്ബസ്സാവിനാഭാവതോ **“ഏവന്തി നിദസ്സിതബ്ബപ്പകാസന”**ന്തി വുത്തം. ഇമിനാ ഹി തദവിനാഭാവതോ ഏവംസദ്ദേന സകലമ്പി സുത്തം പച്ചാമട്ഠന്തി ദസ്സേതി, സുതസദ്ദസ്സ കിരിയാപരത്താ, സവനകിരിയായ ച സാധാരണവിഞ്ഞാണപ്പബന്ധപടിബദ്ധത്താ തസ്മിഞ്ച വിഞ്ഞാണപ്പബന്ധേ പുഗ്ഗലവോഹാരോതി വുത്തം **“പുഗ്ഗലകിച്ചപ്പകാസന”**ന്തി. സാധാരണവിഞ്ഞാണപ്പബന്ധോ ഹി പണ്ണത്തിയാ ഇധ **പുഗ്ഗലോ** നാമ, സവനകിരിയാ പന തസ്സ **കിച്ചം** നാമ. ന ഹി പുഗ്ഗലവോഹാരരഹിതേ ധമ്മപ്പബന്ധേ സവനകിരിയാ ലബ്ഭതി വോഹാരവിസയത്താ തസ്സാ കിരിയായാതി ദട്ഠബ്ബം. **“ഇദ”**ന്തിആദി പിണ്ഡത്ഥദസ്സനം **മയാ**തി യഥാവുത്തവിഞ്ഞാണപ്പബന്ധസങ്ഖാതപുഗ്ഗലഭൂതേന മയാ. **സുത**ന്തി സവനകിരിയാസങ്ഖാതേന പുഗ്ഗലകിച്ചേന യോജിതം, ഇമിസ്സാ പന യോജനായ പുഗ്ഗലബ്യാപാരവിസയസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ, പുഗ്ഗലബ്യാപാരസ്സ ച നിദസ്സനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ പുരിമയോജനായ അഞ്ഞഥാപി അത്ഥയോജനം ദസ്സേതും **“തഥാ”**തിആദി വുത്തം. **ചിത്തസന്താനസ്സാ**തി യഥാവുത്തവിഞ്ഞാണപ്പബന്ധസ്സ. **നാനാകാരപ്പവത്തിയാ**തി നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തിയാ. നാനപ്പകാരം അത്ഥബ്യഞ്ജനസ്സ ഗഹണം, നാനപ്പകാരസ്സ വാ അത്ഥബ്യഞ്ജനസ്സ ഗഹണം തഥാ, തതോയേവ സാ “ആകാരപഞ്ഞത്തീ”തി വുത്താതി തദേവത്ഥം സമത്ഥേതി **“ഏവന്തി ഹീ”**തിആദിനാ. **ആകാരപഞ്ഞത്തീ**തി ച ഉപാദാപഞ്ഞത്തിയേവ, ധമ്മാനം പന പവത്തിആകാരമുപാദായ പഞ്ഞത്തത്താ തദഞ്ഞായ ഉപാദാപഞ്ഞത്തിയാ വിസേസനത്ഥം **“ആകാരപഞ്ഞത്തീ”**തി വുത്താ **വിസയനിദ്ദേസോ**തി ഉപ്പത്തിട്ഠാനനിദ്ദേസോ. സോതബ്ബഭൂതോ ഹി ധമ്മോ സവനകിരിയാകത്തുഭൂതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സവനകിരിയാവസേന പവത്തിട്ഠാനം കിരിയായ കത്തുകമ്മട്ഠത്താ തബ്ബസേന ച തദാധാരസ്സാപി ദബ്ബസ്സ ആധാരഭാവസ്സ ഇച്ഛിതത്താ, ഇധ പന കിരിയായ കത്തുപവത്തിട്ഠാനഭാവോ ഇച്ഛിതോതി കമ്മമേവ ആധാരവസേന വുത്തം, തേനാഹ “കത്തു വിസയഗ്ഗഹണസന്നിട്ഠാന”ന്തി, ആരമ്മണമേവ വാ വിസയോ. ആരമ്മണഞ്ഹി തദാരമ്മണികസ്സ പവത്തിട്ഠാനം. ഏവമ്പി ഹി അത്ഥോ സുവിഞ്ഞേയ്യതരോ ഹോതി. യഥാവുത്തവചനേ പിണ്ഡത്ഥം ദസ്സേതും **“ഏത്താവതാ”**തിആദി വുത്തം. ഏത്താവതാ ഏത്തകേന യഥാവുത്തത്ഥേന പദത്തയേന, കതം ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **നാനാകാരപ്പവത്തേനാ**തി നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തേന. **ചിത്തസന്താനേനാ**തി യഥാവുത്തവിഞ്ഞാണവീഥിസങ്ഖാതേന ചിത്തപ്പബന്ധേന. ഗഹണസദ്ദേ ചേതം കരണം. ചിത്തസന്താനവിനിമുത്തസ്സ കസ്സചി കത്തു പരമത്ഥതോ അഭാവേപി സദ്ദവോഹാരേന ബുദ്ധിപരികപ്പിതഭേദവചനിച്ഛായ ചിത്തസന്താനതോ അഞ്ഞമിവ തംസമങ്ഗിം കത്വാ അഭേദേപി

ഭേദവോഹാരേന **“ചിത്തസന്താനേന തംസമങ്ഗിനോ”**തി വുത്തം. വോഹാരവിസയോ ഹി സദ്ദോ നേകന്തപരമത്ഥികോതി (കാരകരൂപസിദ്ധിയം യോ കാരേതി സഹേതുസുത്തം പസ്സിതബ്ബം) സവനകിരിയാവിസയോപി സോതബ്ബധമ്മോ സവനകിരിയാവസേന പവത്തചിത്തസന്താനസ്സ ഇധ പരമത്ഥതോ കത്തുഭാവതോ തസ്സ വിസയോയേവാതി വുത്തം **“കത്തു വിസയഗ്ഗഹണസന്നിട്ഠാന”ന്തി.**

അപിച സവനവസേന ചിത്തപ്പവത്തിയാ ഏവ സവനകിരിയാഭാവതോ തംവസേന തദഞ്ഞനാമരൂപധമ്മസമുദായഭൂതസ്സ തംകിരിയാകത്തു ച വിസയോ ഹോതീതി കത്വാ തഥാ വുത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - പുരിമനയേ സവനകിരിയാ, തക്കത്താ ച പരമത്ഥതോ തഥാപവത്തചിത്തസന്താനമേവ, തസ്മാ കിരിയാവിസയോപി “കത്തു വിസയോ”തി വുത്തോ. പച്ഛിമനയേ പന തഥാപവത്തചിത്തസന്താനം കിരിയാ, തദഞ്ഞധമ്മസമുദായോ പന കത്താ, തസ്മാ കാമം ഏകന്തതോ കിരിയാവിസയോയേവേസ ധമ്മോ, തഥാപി കിരിയാവസേന “തബ്ബന്തകത്തു വിസയോ”തി വുത്തോതി. **തംസമങ്ഗിനോതി** തേന ചിത്തസന്താനേന സമങ്ഗിനോ. **കത്തൂതി** കത്താരസ്സ. **വിസയോതി** ആരമ്മണവസേന പവത്തിട്ഠാനം, ആരമ്മണമേവ വാ. സുതാകാരസ്സ ച ഥേരസ്സ സമ്മാ നിച്ഛിതഭാവതോ “ഗഹണസന്നിട്ഠാന”ന്തി വുത്തം.

അപരോ നയോ - **യസ്സ...പേ...ആകാരപഞ്ഞത്തീ**തി ആകാരത്ഥേന ഏവം-സദ്ദേന യോജനം കത്വാ തദേവ അവധാരണത്ഥമ്പി ഗഹേത്വാ ഇമസ്മിംയേവ നയേ യോജേതും “ഗഹണം കതം” ഇച്ചേവ അവത്വാ **“ഗഹണസന്നിട്ഠാനം കത”**ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അവധാരണേന ഹി സന്നിട്ഠാനമിധാധിപ്പേതം, തസ്മാ **“ഏത്താവതാ”**തിആദിനാ അവധാരണത്ഥമ്പി ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ അയമേവ യോജനാ കതാതി ദസ്സേതീതി വേദിതബ്ബം, ഇമിസ്സാ പന യോജനായ ഗഹണാകാരഗാഹകതബ്ബിസയവിസേസനിദസ്സനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അഞ്ഞമ്പി യോജനമാഹ **“അഥ വാ”**തിആദിനാ. പുബ്ബേ അത്തനാ സുതാനം നാനാവിഹിതാനം സുത്തസങ്ഖാതാനം അത്ഥബ്യഞ്ജനാനം ഉപധാരിതരൂപസ്സ ആകാരസ്സ നിദസ്സനസ്സ, അവധാരണസ്സ വാ പകാസനസഭാവോ **ഏവം**-സദ്ദോതി തദാകാരാദിഭൂതസ്സ ഉപധാരണസ്സ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതധമ്മപ്പബന്ധബ്യാപാരതായ **“പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി വുത്തം അത്തനാ സുതാനഞ്ഹി അത്ഥബ്യഞ്ജനാനം പുന ഉപധാരണം ആകാരാദിത്തയം, തഞ്ച ഏവം-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ. സോ പന യം ധമ്മപ്പബന്ധം ഉപാദായ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി പവത്താ, തസ്സ ബ്യാപാരഭൂതം കിച്ചമേവ , തസ്മാ ഏവം-സദ്ദേന പുഗ്ഗലകിച്ചം നിദ്ദിസീയതീതി. കാമം സവനകിരിയാ പുഗ്ഗലബ്യാപാരോപി അവിസേസേന, തഥാപി വിസേസതോ വിഞ്ഞാണബ്യാപാരോവാതി വുത്തം **“വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. തഥാ ഹി പുഗ്ഗലവാദീനമ്പി സവനകിരിയാ വിഞ്ഞാണനിരപേക്ഖാ നത്ഥി സവനാദീനം വിസേസതോ വിഞ്ഞാണബ്യാപാരഭാവേന ഇച്ഛിതത്താ. **മേതി** സദ്ദപ്പവത്തിയാ ഏകന്തേനേവ സത്തവിസയത്താ, വിഞ്ഞാണകിച്ചസ്സ ച സത്തവിഞ്ഞാണാനമഭേദകരണവസേന തത്ഥേവ സമോദഹിതബ്ബതോ **“ഉഭയകിച്ചയുത്തപുഗ്ഗലനിദ്ദേസോ”**തി വുത്തം. “അയ”ന്തിആദി തപ്പാകടീകരണം. ഏത്ഥ ഹി **സവനകിച്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിനാതി ഏവം**-സദ്ദേന നിദ്ദിട്ഠം പുഗ്ഗലകിച്ചം സന്ധായ വുത്തം, തം പന പുഗ്ഗലസ്സ സവനകിച്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗീഭാവേന പുഗ്ഗലകിച്ചം നാമാതി ദസ്സേതും “പുഗ്ഗലകിച്ചസമങ്ഗിനാ”തി അവത്വാ **“സവനകിച്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിനാ”**തി ആഹ, തസ്മാ “പുഗ്ഗലകിച്ച”ന്തി നിദ്ദിട്ഠസവനകിച്ചവതാ വിഞ്ഞാണേന സമങ്ഗിനാതി അത്ഥോ. **വിഞ്ഞാണവസേന, ലദ്ധസവനകിച്ചവോഹാരേനാതി** ച സുതസദ്ദേന നിദ്ദിട്ഠം വിഞ്ഞാണകിച്ചം സന്ധായ വുത്തം. സവനമേവ കിച്ചം യസ്സാതി തഥാ. സവനകിച്ചന്തി വോഹാരോ **സവനകിച്ചവോഹാരോ,** ലദ്ധോ സോ യേനാതി തഥാ. **ലദ്ധസവനകിച്ചവോഹാരേന** വിഞ്ഞാണസങ്ഖാതേന വസേന സാമത്ഥിയേനാതി അത്ഥോ. അയം പന സമ്ബന്ധോ - സവനകിച്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിനാ പുഗ്ഗലേന മയാ ലദ്ധസവനകിച്ചവോഹാരേന വിഞ്ഞാണവസേന കരണഭൂതേന സുതന്തി.

അപിച **“ഏവ”**ന്തി സദ്ദസ്സത്ഥോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, **“സുത”**ന്തി സദ്ദസ്സത്ഥോ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, തസ്മാ തേ തഥാരൂപപഞ്ഞത്തി ഉപാദാനഭൂതപുഗ്ഗലബ്യാപാരഭാവേനേവ ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ഏവന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ. സുതന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ”**തി. ന ഹി പരമത്ഥതോയേവ നിയമിയമാനേ സതി പുഗ്ഗലകിച്ചവിഞ്ഞാണകിച്ചവസേന അയം വിഭാഗോ ലബ്ഭതീതി. ഇമിസ്സാ പന യോജനായ കത്തുബ്യാപാരകരണബ്യാപാരകത്തുനിദ്ദേസോ കതോതി വേദിതബ്ബോ.

സബ്ബസ്സാപി സദ്ദാധിഗമനീയസ്സ അത്ഥസ്സ പഞ്ഞത്തിമുഖേനേവ പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ, സബ്ബാസഞ്ച പഞ്ഞത്തീനം വിജ്ജമാനാദിവസേന ഛസു പഞ്ഞത്തിഭേദേസു അന്തോഗധത്താ താസു “ഏവ”ന്തിആദീനം പഞ്ഞത്തീനം സരൂപം നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേന്തോ **“ഏവന്തി ചാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ “ഏവ”ന്തി ച “മേ”തി ച വുച്ചമാനസ്സ അത്ഥസ്സ ആകാരാദിഭൂതസ്സ ധമ്മാനം അസല്ലക്ഖണഭാവതോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോതി ആഹ **“സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”**തി. **സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേനാതി** ച ഭൂതത്ഥഉത്തമത്ഥവസേനാതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യോ മായാമരീചിആദയോ വിയ അഭൂതത്ഥോ, അനുസ്സവാദീഹി ഗഹേതബ്ബോ വിയ അനുത്തമത്ഥോ ച ന ഹോതി, സോ രൂപസദ്ദാദിസഭാവോ, രുപ്പനാനുഭവനാദിസഭാവോ വാ അത്ഥോ “സച്ചികട്ഠോ, പരമത്ഥോ”തി ച വുച്ചതി, “ഏവം മേ”തി പദാനം പന അത്ഥോ അഭൂതത്താ, അനുത്തമത്താ ച ന തഥാ വുച്ചതി, തസ്മാ ഭൂതത്ഥഉത്തമത്ഥസങ്ഖാതേന സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന വിസേസനഭൂതേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിയേവാതി. ഏതേന ച വിസേസനേന ബാലജനേഹി “അത്ഥീ”തി പരികപ്പിതം പഞ്ഞത്തിമത്തം നിവത്തേതി. തദേവത്ഥം പാകടം കരോതി, ഹേതുനാ വാ സാധേതി **“കിഞ്ഹേത്ഥ ത”**ന്തിആദിനാ. യം ധമ്മജാതം, അത്ഥജാതം വാ “ഏവ”ന്തി വാ “മേ”തി വാ നിദ്ദേസം ലഭേഥ, **തം ഏത്ഥ** രൂപഫസ്സാദിധമ്മസമുദായേ, “ഏവം മേ”തി

പദാനം വാ അത്ഥേ. പരമത്ഥതോ ന അത്ഥീതി യോജനാ. രൂപഫസ്സാദിഭാവേന നിദ്ദിട്ഠോ പരമത്ഥതോ ഏത്ഥ അത്ഥേവ, "ഏവം മേ"തി പന നിദ്ദിട്ഠോ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. **സുതന്തി** പന സദ്ദായതനം സന്ധായാഹ **"വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ"**തി. "സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേനാ"തി ചേത്ഥ അധികാരോ. **"യഞ്ഹീ"**തിആദി തപ്പാകടീകരണം, ഹേതുദസ്സനം വാ. **യം തം** സദ്ദായതനം **സോതേന** സോതദ്വാരേന, തന്നിസ്സിതവിഞ്ഞാണേന വാ **ഉപലദ്ധം** അധിഗമിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. തേന ഹി സദ്ദായതനമിധ ഗഹിതം കമ്മസാധനേനാതി ദസ്സേതി.

ഏവം അട്ഠകഥാനയേന പഞ്ഞത്തിസരൂപം നിദ്ധാരേത്വാ ഇദാനി അട്ഠകഥാമുത്തകേനാപി നയേന വുത്തേസു ഛസു പഞ്ഞത്തിഭേദേസു "ഏവ"ന്തിആദീനം പഞ്ഞത്തീനം സരൂപം നിദ്ധാരേന്തോ **"തഥാ"**തിആദിമാഹ. ഉപാദാപഞ്ഞത്തി ആദയോ ഹി പോരാണട്ഠകഥാതോ മുത്താ സങ്ഗഹകാരേനേവ ആചരിയേന വുത്താ. വിത്ഥാരോ അഭിധമ്മട്ഠകഥായ ഗഹേതബ്ബോ. **തം തന്തി** തം തം ധമ്മജാതം, സോതപഥമാഗതേ ധമ്മേ ഉപാദായ തേസം ഉപധാരിതാകാരനിദസ്സനാവധാരണസ്സ പച്ഛാമസനവസേന **ഏവന്തി ച** സസന്തതിപരിയാപന്നേ ഖന്ധേ ഉപാദായ **മേതി ച** വത്തബ്ബത്താതി അത്ഥോ. രൂപവേദനാദിഭേദേഹി ധമ്മേ ഉപാദായ നിസ്സായ കാരണം കത്വാ പഞ്ഞത്തി **ഉപാദാപഞ്ഞത്തി** യഥാ "താനി താനി അങ്ഗാനി ഉപാദായ രഥോ ഗേഹം, തേ തേ രൂപരസാദയോ ഉപാദായ ഘടോ പടോ, ചന്ദിമസൂരിയപരിവത്താദയോ ഉപാദായ കാലോ ദിസാ"തിആദി. പഞ്ഞപേതബ്ബട്ഠേന ചേസാ പഞ്ഞത്തി നാമ, ന പഞ്ഞാപനട്ഠേന. യാ പന തസ്സ അത്ഥസ്സ പഞ്ഞാപനാ, അയം അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിയേവ. **ദിട്ഠാദീനി ഉപനിധായ വത്തബ്ബതോതി** ദിട്ഠമുതവിഞ്ഞാതേ ഉപനിധായ ഉപത്ഥമ്ഭം കത്വാ അപേക്ഖിത്വാ വത്തബ്ബത്താ. ദിട്ഠാദിസഭാവവിരഹിതേ സദ്ദായതനേ വത്തമാനോപി ഹി സുതവോഹാരോ "ദുതിയം തതിയ"ന്തിആദികോ വിയ പഠമാദീനി ദിട്ഠമുതവിഞ്ഞാതേ അപേക്ഖിത്വാ പവത്തോ **"ഉപനിധാപഞ്ഞത്തീ"**തി വുച്ചതേ. സാ പനേസാ അനേകവിധാ തദഞ്ഞപേക്ഖൂപനിധാ ഹത്ഥഗതൂപനിധാ സമ്പയുത്തൂപനിധാസമാരോപിതൂപനിധാ അവിദൂരഗതൂപനിധാ പടിഭാഗൂപനിധാ തബ്ബഹുലൂപനിധാതബ്ബിസിട്ഠൂപനിധാ"തിആദിനാ. താസു അയം "ദുതിയം തതിയ"ന്തിആദികാ വിയ പഠമാദീനം ദിട്ഠാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞമപേക്ഖിത്വാ വുത്തത്താ തദഞ്ഞപേക്ഖൂപനിധാപഞ്ഞത്തി നാമ.

ഏവം പഞ്ഞത്തിയാപി അത്ഥാധിഗമനീയതാസങ്ഖാതം ദസ്സേതബ്ബത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സദ്ദസാമത്ഥിയേന ദീപേതബ്ബമത്ഥം നിദ്ധാരേത്വാ ദീപേന്തോ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിമാഹ. **ഏത്ഥാതി** ഏതസ്മിം വചനത്തയേ. **ച**-സദ്ദോ ഉപന്യാസോ അത്ഥന്തരം ആരഭിതുകാമേന യോജിതത്താ. "സുത"ന്തി വുത്തേ അസുതം ന ഹോതീതി പകാസിതോയമത്ഥോ, തസ്മാ തഥാ സുത-സദ്ദേന പകാസിതാ അത്തനാ പടിവിദ്ധസുത്തസ്സ പകാരവിസേസാ **"ഏവ"**ന്തി ഥേരേന പച്ഛാമട്ഠാതി തേന ഏവം-സദ്ദേന അസമ്മോഹോ ദീപിതോ നാമ, തേനാഹ **"ഏവന്തി വചനേന അസമ്മോഹം ദീപേതീ"**തി. **അസമ്മോഹന്തി** ച യഥാസുതേ സുത്തേ അസമ്മോഹം. തദേവ യുത്തിയാ, ബ്യതിരേകേന ച സമത്ഥേഹി **"ന ഹീ"**തിആദിനാ വക്ഖമാനഞ്ച സുത്തം നാനപ്പകാരം ദുപ്പടിവിദ്ധഞ്ച. ഏവം നാനപ്പകാരേ ദുപ്പടിവിദ്ധേ സുത്തേ കഥം സമ്മൂള്ഹോ നാനപ്പകാരപടിവേധസമത്ഥോ ഭവിസ്സതി. ഇമായ യുത്തിയാ, ഇമിനാ ച ബ്യതിരേകേന ഥേരസ്സ തത്ഥ അസമ്മൂള്ഹഭാവസങ്ഖാതോ ദീപേതബ്ബോ അത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി വുത്തം ഹോതി. ഏവമീദിസേസു യഥാരഹം. ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതാകാരസ്സ യാഥാവതോ ഉപരി ഥേരേന ദസ്സിയമാനത്താ **"സുത്തസ്സ അസമ്മോസം ദീപേതീ"**തി വുത്തം. **കാലന്തരേനാതി** സുതകാലതോ അപരേന കാലേന. **യസ്സ...പേ॰... പടിജാനാതി,** ഥേരസ്സ പന സുവണ്ണഭാജനേ പക്ഖിത്തസീഹവസാ വിയ അനസ്സമാനം അസമ്മുട്ഠം തിട്ഠതി, തസ്മാ സോ ഏവം പടിജാനാതീതി വുത്തം ഹോതി. ഏവം ദീപിതേന പന അത്ഥേന കിം പകാസിതന്തി ആഹ **"ഇച്ചസ്സാ"**തിആദി. തത്ഥ **ഇച്ചസ്സാതി** ഇതി അസ്സ, തസ്മാ അസമ്മോഹസ്സ, അസമ്മോസസ്സ ച ദീപിതത്താ അസ്സ ഥേരസ്സപഞ്ഞാസിദ്ധീതിആദിനാ സമ്ബന്ധോ. **അസമ്മോഹേനാതി** സമ്മോഹാഭാവേന. പഞ്ഞാവജ്ജിതസമാധിആദിധമ്മജാതേന തംസമ്പയുത്തായ പഞ്ഞായ സിദ്ധി സഹജാതാദിസത്തിയാ സിജ്ഝനതോ. സമ്മോഹപടിപക്ഖേന വാ പഞ്ഞാസങ്ഖാതേന ധമ്മജാതേന. സവനകാലസമ്ഭൂതായ ഹി പഞ്ഞായ തദുത്തരികാലപഞ്ഞാസിദ്ധി ഉപനിസ്സയാദികോടിയാ സിജ്ഝനതോ. ഇതരത്ഥാപി യഥാരഹം നയോ നേതബ്ബോ.

ഏവം പകാസിതേന പന അത്ഥേന കിം വിഭാവിതന്തി ആഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി. **തത്ഥാതി** തേസു ദുബ്ബിധേസു ധമ്മേസു. ബ്യഞ്ജനാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ ആകാരോ നാതിഗമ്ഭീരോ, യഥാസുതധാരണമേവ തത്ഥ കരണീയം, തസ്മാ തത്ഥ സതിയാ ബ്യാപാരോ അധികോ, പഞ്ഞാ പന ഗുണീഭൂതാതി വുത്തം **"പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമായാ"**തിആദി. പഞ്ഞായ പുബ്ബങ്ഗമാ **പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമാതി** ഹി നിബ്ബചനം, പുബ്ബങ്ഗമതാ ചേത്ഥ പധാനഭാവോ "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧) വിയ. അപിച യഥാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു ആവജ്ജനാദയോ പുബ്ബങ്ഗമാ സമാനാപി തദാരമ്മണസ്സ അവിജാനനതോ അപ്പധാനഭൂതാ, ഏവം പുബ്ബങ്ഗമായപി അപ്പധാനത്തേ സതി പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമാ ഏതിസ്സാതി നിബ്ബചനമ്പി യുജ്ജതി. പുബ്ബങ്ഗമതാ ചേത്ഥ പുരേചാരിഭാവോ. ഇതി സഹജാതപുബ്ബങ്ഗമോ പുരേജാതപുബ്ബങ്ഗമോതി ദുവിധോപി പുബ്ബങ്ഗമോ ഇധ സമ്ഭവതി, യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം സതി "പുബ്ബങ്ഗമായാ"തി ഏത്ഥാപി യഥാസമ്ഭവമേസ നയോ വേദിതബ്ബോ. ഏവം വിഭാവിതേന സമത്ഥതാവചനേന കിമനുഭാവിതന്തി ആഹ **"തദുഭയസമത്ഥതായോഗേനാ"**തിആദി. തത്ഥ **അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നസ്സാതി** അത്ഥബ്യഞ്ജനേന പരിപുണ്ണസ്സ, സങ്കാസനാദീഹി വാ ഛഹി അത്ഥപദേഹി, അക്ഖരാദീഹി ച ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി സമന്നാഗതസ്സ, അത്ഥബ്യഞ്ജനസങ്ഖാതേന വാ രസേന സാദുരസസ്സ. പരിയത്തിധമ്മോയേവ നവലോകുത്തരരതനസന്നിധാനതോ സത്തവിധസ്സ, ദസവിധസ്സ വാ രതനസ്സ സന്നിധാനോ കോസോ വിയാതി

ധമ്മകോസോ, തഥാ ധമ്മഭണ്ഡാഗാരോ, തത്ഥ നിയുത്തോതി **ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികോ.** അഥ വാ നാനാരാജഭണ്ഡരക്ഖകോ ഭണ്ഡാഗാരികോ വിയാതി **ഭണ്ഡാഗാരികോ,** ധമ്മസ്സ അനുരക്ഖകോ ഭണ്ഡാഗാരികോതി തമേവ സദിസതാകാരണദസ്സനേന വിസേസേത്വാ **"ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികോ"**തി വുത്തോ. യഥാഹ -

"ബഹുസ്സുതോ ധമ്മധരോ, സബ്ബപാഠീ ച സാസനേ;
ആനന്ദോ നാമ നാമേന, ധമ്മാരക്ഖോ തവം മുനേ"തി. (അപ॰ ൧.൪൮൨);

അഞ്ഞഥാപി ദീപേതബ്ബമത്ഥം ദീപേതി **"അപരോ നയോ"**തിആദിനാ, ഏവം സദ്ദേന വുച്ചമാനാനം ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥാനം അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയത്താ തബ്ബിസയേഹി തേഹി അത്ഥേഹി യോനിസോ മനസികാരസ്സ ദീപനം യുത്തന്തി വുത്തം **"യോനി...പേ॰... ദീപേതീ"**തി. **"അയോനിസോ"**തിആദിനാ ബ്യതിരേകേന ഞാപകഹേതുദസ്സനം. തത്ഥ കത്ഥചി ഹി-സദ്ദോ ദിസ്സതി, സോ കാരണേ, കസ്മാതി അത്ഥോ, ഇമിനാ വചനേനേവ യോനിസോ മനസികരോതോ നാനപ്പകാരപടിവേധസമ്ഭവതോ അഗ്ഗി വിയ ധൂമേന കാരിയേന കാരണഭൂതോ സോ വിഞ്ഞായതീതി തദന്വയമ്പി അത്ഥാപത്തിയാ ദസ്സേതി. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ യഥാരഹം. "ബ്രഹ്മജാലം ആവുസോ കത്ഥ ഭാസിത"ന്തിആദി പുച്ഛാവസേന അധുനാ പകരണപ്പത്തസ്സ വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ "സുത"ന്തി പദേന വുച്ചമാനം ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സവനം സമാധാനമന്തരേന ന സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം **"അവിക്ഖേപം ദീപേതീ"**തി. **"വിക്ഖിത്തചിത്തസ്സാ"**തിആദിനാ ബ്യതിരേകകാരണേന ഞാപകഹേതും ദസ്സേത്വാ തദേവ സമത്ഥേതി **"തഥാ ഹീ"**തിആദിനാ. **സബ്ബസമ്പത്തിയാ**തി സബ്ബേന അത്ഥബ്യഞ്ജനദേസകപയോജനാദിനാ സമ്പത്തിയാ. കിം ഇമിനാ പകാസിതന്തി ആഹ **"യോനിസോ മനസികാരേന ചേത്ഥാ"**തിആദി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ധമ്മദ്വയേ. **"ന ഹി വിക്ഖിത്തചിത്തോ"**തിആദിനാ കാരണഭൂതേന അവിക്ഖേപേന, സപ്പുരിസൂപനിസ്സയേന ച ഫലഭൂതസ്സ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ സിദ്ധിയാ ഏവ സമത്ഥനം വുത്തം, അവിക്ഖേപേന പന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയസ്സ സിദ്ധിയാ സമത്ഥനം ന വുത്തം. കസ്മാതി ചേ? വിക്ഖിത്തചിത്താനം സപ്പുരിസേ പയിരുപാസനാഭാവസ്സ അത്ഥതോ സിദ്ധത്താ. അത്ഥവസേനേവ ഹി സോ പാകടോതി ന വുത്തോ.

ഏത്ഥാഹ - യഥാ യോനിസോ മനസികാരേന ഫലഭൂതേന അത്തസമ്മാപണിധിപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാനം കാരണഭൂതാനം സിദ്ധി വുത്താ തദവിനാഭാവതോ, ഏവം അവിക്ഖേപേന ഫലഭൂതേന സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാനം കാരണഭൂതാനം സിദ്ധി വത്തബ്ബാ സിയാ അസ്സുതവതോ, സപ്പുരിസൂപനിസ്സയവിരഹിതസ്സ ച തദഭാവതോ. ഏവം സന്തേപി "ന ഹി വിക്ഖിത്തചിത്തോ"തിആദിസമത്ഥനവചനേന അവിക്ഖേപേന, സപ്പുരിസൂപനിസ്സയേന ച കാരണഭൂതേന സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സേവ ഫലഭൂതസ്സ സിദ്ധി വുത്താ, കസ്മാ പനേവം വുത്താതി? വുച്ചതേ - അധിപ്പായന്തരസമ്ഭവതോ ഹി തഥാ സിദ്ധി വുത്താ. അയം പനേത്ഥാധിപ്പായോ - സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാ ന ഏകന്തേന അവിക്ഖേപസ്സ കാരണം ബാഹിരകാരണത്താ, അവിക്ഖേപോ പന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ വിയ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ ഏകന്തകാരണം അജ്ഝത്തികകാരണത്താ, തസ്മാ ഏകന്തകാരണേ ഹോന്തേ കിമത്ഥിയാ അനേകന്തകാരണം പതി ഫലഭാവപരികപ്പനാതി തഥായേവേതസ്സ സിദ്ധി വുത്താതി. ഏത്ഥ ച പഠമം ഫലേന കാരണസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം നദീപൂരേന വിയ ഉപരി വുട്ഠിസബ്ഭാവസ്സ, ദുതിയം കാരണേന ഫലസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം ഏകന്തവസ്സിനാ വിയ മേഘവുട്ഠാനേന വുട്ഠിപവത്തിയാ.

"അപരോ നയോ"തിആദിനാ അഞ്ഞഥാപി ദീപേതബ്ബത്ഥമാഹ, യസ്മാ ന ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഏവന്തി...പേ॰... നാനാകാരനിദ്ദേസോ**തി ഹേട്ഠാ **വുത്തം, സോ ച ആകാരോ**തി സോതദ്വാരാനുസാരവിഞ്ഞാണവീഥിസങ്ഖാതസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സ നാനാകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തിയാ നാനത്ഥബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണസങ്ഖാതോ സോ ഭഗവതോ വചനസ്സ അത്ഥബ്യഞ്ജനപ്പഭേദപരിച്ഛേദവസേന സകലസാസനസമ്പത്തിഓഗാഹനാകാരോ. **ഏവം ഭദ്ദകോ**തി നിരവസേസപരഹിതപാരിപൂരിഭാവകാരണത്താ ഏവം യഥാവുത്തേന നാനത്ഥബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണേന സുന്ദരോ സേട്ഠോ, സമാസപദം വാ ഏതം ഏവം ഈദിസോ ഭദ്ദോ യസ്സാതി കത്വാ. ന പണിഹിതോ **അപ്പണിഹിതോ,** സമ്മാ അപ്പണി ഹിതോ അത്താ യസ്സാതി തഥാ, തസ്സ. **പച്ഛിമചക്കദ്വയസമ്പത്തി**ന്തി അത്തസമ്മാപണിധിപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാസങ്ഖാതഗുണദ്വയസമ്പത്തിം. ഗുണസ്സേവ ഹി അപരാപരവുത്തിയാ പവത്തനട്ഠേന ചക്കഭാവോ. ചരന്തി വാ ഏതേന സത്താ സമ്പത്തിഭവം, സമ്പത്തിഭവേസൂതി വാ **ചക്കം.** യം സന്ധായ വുത്തം "ചത്താരിമാനി ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി, യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതീ"തിആദി (അ॰ നി॰ ൪.൩൧) പച്ഛിമഭാവോ ചേത്ഥ ദേസനാക്കമവസേനേവ. **പുരിമചക്കദ്വയസമ്പത്തി**ന്തി പതിരൂപദേസവാസസപ്പുരിസൂപനിസ്സയസങ്ഖാതഗുണദ്വയസമ്പത്തിം. സേസം വുത്തനയമേവ. **തസ്മാ**തി പുരിമകാരണം പുരിമസ്സേവാതി ഇധ കാരണമാഹ **"ന ഹീ"**തിആദിനാ.

തേന കിം പകാസിതന്തി ആഹ **"ഇച്ചസ്സാ"**തിആദി. **ഇതി** ഇമായ ചതുചക്കസമ്പത്തിയാ കാരണഭൂതായ. **അസ്സ** ഥേരസ്സ. **പച്ഛിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ**തി പച്ഛിമചക്കദ്വയസ്സ അത്ഥിഭാവേന സിദ്ധിയാ . **ആസയസുദ്ധീ**തി വിപസ്സനാഞാണസങ്ഖാതായ അനുലോമികഖന്തിയാ, കമ്മസ്സകതാഞാണ-മഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതസ്സ യഥാഭൂതഞാണസ്സ ചാതി ദുവിധസ്സാപി ആസയസ്സ അസുദ്ധിഹേതുഭൂതാനം കിലേസാനം ദൂരീഭാവേന **സുദ്ധി.** തദേവ ഹി ദ്വയം വിവട്ടനിസ്സിതാനം സുദ്ധസത്താനം ആസയോ. സമ്മാപണിഹിതത്തോ ഹി പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞോ സുദ്ധാസയോ ഹോതി. തഥാ ഹി വുത്തം "സമ്മാപണിഹിതം ചിത്തം, സേയ്യസോ നം തതോ കരേ"തി, (ധ॰ പ॰ ൪൩) "കതപുഞ്ഞോസി ത്വം ആനന്ദ, പധാനമനുയുഞ്ജ ഖിപ്പം ഹോഹിസി

അനാസവോ”തി (ദീ॰ നി॰ വ.വ.൩) ച. കേചി പന “കത്തുകമ്യതാചരന്തോ ആസയോ”തി വദന്തി, തദയുത്തമേവ “തായ ച ആസയസുദ്ധിയാ അധിഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ”തി വചനേന വിരോധതോ. ഏവമ്പി മഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതസ്സ ആസയസ്സ സുദ്ധി ന യുത്താ തായ അധിഗമബ്യത്തിസിദ്ധിയാ അവത്തബ്ബതോതി? നോ ന യുത്തോ പുരിമസ്സ മഗ്ഗസ്സ, പച്ഛിമാനം മഗ്ഗാനം, ഫലാനഞ്ച കാരണഭാവതോ. **പയോഗസുദ്ധീ**തി യോനിസോമനസികാരപുബ്ബങ്ഗമസ്സ ധമ്മസ്സവനപയോഗസ്സ വിസദഭാവേന സുദ്ധി, സബ്ബസ്സ വാ കായവചീപയോഗസ്സ നിദ്ദോസഭാവേന സുദ്ധി. പതിരൂപദേസവാസീ, ഹി സപ്പുരിസസേവീ ച യഥാവുത്തവിസുദ്ധപയോഗോ ഹോതി. തഥാവിസുദ്ധേന യോനിസോമനസികാരപുബ്ബങ്ഗമേന ധമ്മസ്സവനപയോഗേന, വിപ്പടിസാരാഭാവാവഹേന ച കായവചീപയോഗേന അവിക്ഖിത്തചിത്തോ പരിയത്തിയം വിസാരദോ ഹോതി, തഥാഭൂതോ ച ഥേരോ, തേന വിഞ്ഞായതി പുരിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ ഥേരസ്സ പയോഗസുദ്ധി സിദ്ധാവാതി. തേന കിം വിഭാവിതന്തി ആഹ **“തായ ചാ”**തിആദി. **അധിഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ**തി പടിവേധസങ്ഖാതേ അധിഗമേ ഛേകഭാവസിദ്ധി. അധിഗമേതബ്ബതോ ഹി പടിവിജ്ഝിതബ്ബതോ പടിവേധോ **“അധിഗമോ”**തി അട്ഠകഥാസു വുത്തോ, **ആഗമോ**തി ച പരിയത്തി ആഗച്ഛന്തി അത്തത്ഥപരത്ഥാദയോ ഏതേന, ആഭുസോ വാ ഗമിതബ്ബോ ഞാതബ്ബോതി കത്വാ.

തേന കിമനുഭാവിതന്തി ആഹ **“ഇതീ”**തിആദി. **ഇതീ**തി ഏവം വുത്തനയേന, തസ്മാ സിദ്ധത്താതി വാ കാരണനിദ്ദേസോ. **വചന**ന്തി നിദാനവചനം ലോകതോ, ധമ്മതോ ച സിദ്ധായ ഉപമായ തമത്ഥം ഞാപേതും **“അരുണുഗ്ഗം വിയാ”**തിആദിമാഹ. “ഉപമായ മിധേകച്ചേ, അത്ഥം ജാനന്തി പണ്ഡിതാ”തി (ജാ॰ വ.൧൬.൨൪) ഹി വുത്തം. **അരുണോ**തി സൂരിയസ്സ ഉദയതോ പുബ്ബഭാഗേ ഉട്ഠിതരംസി, തസ്സ **ഉഗ്ഗം** ഉഗ്ഗമനം **ഉദയതോ** ഉദയന്തസ്സ ഉദയാവാസമുഗ്ഗച്ഛതോ **സൂരിയസ്സ പുബ്ബങ്ഗമം** പുരേചരം **ഭവിതും അരഹതി വിയാ**തി സമ്ബന്ധോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ആഗമാധിഗമബ്യത്തിയാ ഈദിസസ്സ ഥേരസ്സ വുത്തനിദാനവചനം ഭഗവതോ വചനസ്സ പുബ്ബങ്ഗമം ഭവിതുമരഹതി, നിദാനഭാവം ഗതം ഹോതീതി ഇദമത്ഥജാതം അനുഭാവിതന്തി.

ഇദാനി അപരമ്പി പുബ്ബേ വുത്തസ്സ അസമ്മോഹാസമ്മോസസങ്ഖാതസ്സ ദീപേതബ്ബസ്സത്ഥസ്സ ദീപകേഹി ഏവം-സദ്ദ സുത-സദ്ദേഹി പകാസേതബ്ബമത്ഥം പകാസേന്തോ **“അപരോ നയോ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഹി “നാനപ്പകാരപടിവേധദീപകേന , സോതബ്ബപ്പഭേദപടിവേധദീപകേനാ”തി ച ഇമിനാ തേഹി സദ്ദേഹി പുബ്ബേ ദീപിതം അസമ്മോഹാസമ്മോസസങ്ഖാതം ദീപേതബ്ബത്ഥമാഹ അസമ്മോഹേന നാനപ്പകാരപടിവേധസ്സ, അസമ്മോസേന ച സോതബ്ബപ്പഭേദപടിവേധസ്സ സിജ്ഝനതോ. **“അത്തനോ”**തിആദീഹി പന പകാസേതബ്ബത്ഥം. തേന വുത്തം **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** “നാനപ്പകാരപടിവേധദീപകേനാതിആദിനാ ഏവം-സദ്ദ സുത-സദ്ദാനം ഥേരസ്സ അത്ഥബ്യഞ്ജനേസു അസമ്മോഹാസമ്മോസദീപനതോ ചതുപടിസമ്ഭിദാവസേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧). ഹേതുഗബ്ഭഞ്ചേതം പദദ്വയം, നാനപ്പകാരപടിവേധസങ്ഖാതസ്സ, സോതബ്ബപ്പഭേദ-പടിവേധസങ്ഖാതസ്സ ച ദീപേതബ്ബത്ഥസ്സ ദീപകത്താതി വുത്തം ഹോതി. സന്തസ്സ വിജ്ജമാനസ്സ ഭാവോ **സബ്ഭാവോ,** അത്ഥപടിഭാനപടിസമ്ഭിദാഹി സമ്പത്തിയാ സബ്ഭാവോ തഥാ. “സമ്ഭവ”ന്തിപി പാഠോ, സമ്ഭവനം **സമ്ഭവോ,** അത്ഥപടിഭാനപടിസമ്ഭിദാസമ്പത്തീനം സമ്ഭവോ തഥാ. ഏവം ഇതരത്ഥാപി. **“സോതബ്ബപ്പഭേദപടിവേധദീപകേനാ”**തി ഏതേന പന അയം സുത-സദ്ദോ ഏവം-സദ്ദസന്നിധാനതോ, വക്ഖമാനാപേക്ഖായ വാ സാമഞ്ഞേനേവ വുത്തേപി സോതബ്ബധമ്മവിസേസം ആമസതീതി ദസ്സേതി. ഏത്ഥ ച സോതബ്ബധമ്മസങ്ഖാതായ പാളിയാ നിദസ്സേതബ്ബാനം ഭാസിതത്ഥപയോജനത്ഥാനം, തീസു ച ഞാണേസു പവത്തഞാണസ്സ നാനപ്പകാരഭാവതോ തബ്ഭാവപടിവേധദീപകേന ഏവം-സദ്ദേന അത്ഥപടിഭാനപടിസമ്ഭിദാസമ്പത്തിസബ്ഭാവദീപനം യുത്തം, സോതബ്ബധമ്മസ്സ പന അത്ഥാധിഗമഹേതുതോ, തംവസേന ച തദവസേസഹേതുപ്പഭേദസ്സ ഗഹിതത്താ, നിരുത്തിഭാവതോ ച സോതബ്ബപ്പഭേദദീപകേന സുത-സദ്ദേന ധമ്മനിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാസമ്പത്തിസബ്ഭാവദീപനം യുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തദേവത്ഥഞ്ഹി ഞാപേതും “അസമ്മോഹദീപകേന, അസമ്മോസദീപകേനാ”തി ച അവത്വാ തഥാ വുത്തന്തി.

ഏവം അസമ്മോഹാസമ്മോസസങ്ഖാതസ്സ ദീപേതബ്ബസ്സത്ഥസ്സ ദീപകേഹി ഏവം-സദ്ദ സുത-സദ്ദേഹി പകാസേതബ്ബമത്ഥം പകാസേത്വാ ഇദാനി യോനിസോമനസികാരാവിക്ഖേപസങ്ഖാതസ്സ ദീപേതബ്ബസ്സത്ഥസ്സ ദീപകേഹിപി തേഹി പകാസേതബ്ബമത്ഥം പകാസേന്തോ **“ഏവന്തി ചാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഹി **“ഏവന്തി... പേ॰... ഭാസമാനോ, സുതന്തി ഇദം...പേ॰... ഭാസമാനോ”**തി ച ഇമിനാ തേഹി സദ്ദേഹി പുബ്ബേ ദീപിതം യോനിസോമനസികാരാവിക്ഖേപസങ്ഖാതം ദീപേതബ്ബത്ഥമാഹ, **“ഏതേ മയാ”**തിആദീഹി പന പകാസേതബ്ബത്ഥം **സവനയോഗദീപക**ന്തി ച അവിക്ഖേപവസേന സവനയോഗസ്സ സിജ്ഝനതോ തദേവ സന്ധായാഹ . തഥാ ഹി **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** വുത്തം “സവനധാരണവചീപരിചരിയാ പരിയത്തിധമ്മാനം വിസേസേന സോതാവധാരണപടിബദ്ധാതി തേ അവിക്ഖേപദീപകേന സുതസദ്ദേന യോജേത്വാ”തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧). മനോദിട്ഠീഹി പരിയത്തിധമ്മാനം അനുപേക്ഖനസുപ്പടിവേധാ വിസേസതോ മനസികാരപടിബദ്ധാ, തസ്മാ തദ്ദീപകവചനേനേവ ഏതേ മയാ ധമ്മാ മനസാനുപേക്ഖിതാ ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധാതി ഇമമത്ഥം പകാസേതീതി വുത്തം “ഏവന്തി ച...പേ॰... ദീപേതീ”തി തത്ഥ **ധമ്മാ**തി പരിയത്തിധമ്മാ. **മനസാനുപേക്ഖിതാ**തി “ഇധ സീലം കഥിതം, ഇധ സമാധി, ഇധ പഞ്ഞാ, ഏത്തകാവ ഏത്ഥ അനുസന്ധയോ”തിആദിഭേദേന മനസാ അനുപേക്ഖിതാ. **ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധാ**തി നിജ്ഝാനക്ഖന്തിസങ്ഖാതായ, ഞാതപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതായ വാ ദിട്ഠിയാ തത്ഥ വുത്തരൂപാരൂപധമ്മേ “ഇതി രൂപം, ഏത്തകം രൂപ”ന്തിആദിനാ സുട്ഠു വവത്ഥാപേത്വാ പടിവിദ്ധാ.

സവനധാരണവചീപരിചരിയാ ച പരിയത്തിധമ്മാനം വിസേസേന സോതാവധാരണപടിബദ്ധാ, തസ്മാ തദ്ദീപകവചനേനേവ ബഹൂ മയാ ധമ്മാ സുതാ ധാതാ വചസാ പരിചിതാതി ഇമമത്ഥം പകാസേതീതി വുത്തം **"സുതന്തി ഇദം...പേ॰... ദീപേതീ"**തി. തത്ഥ **സുതാ**തി സോതദ്വാരാനുസാരേന വിഞ്ഞാതാ. **ധാതാ**തി സുവണ്ണഭാജനേ പക്ഖിത്തസീഹവസാ വിയ മനസി സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനേന ഉപധാരിതാ. **വചസാ പരിചിതാ**തി പഗുണതാസമ്പാദനേന വാചായ പരിചിതാ സജ്ഝായിതാ. ഇദാനി പകാസേതബ്ബത്ഥദ്വയദീപകേന യഥാവുത്തസദ്ദദ്വയേന വിഭാവേതബ്ബമത്ഥം വിഭാവേന്തോ **"തദുഭയേനപീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തദുഭയേനാ**തി പുരിമനയേ, പച്ഛിമനയേ ച യഥാവുത്തസ്സ പകാസേതബ്ബസ്സത്ഥസ്സ പകാസകേന തേന ദുബ്ബിധേന സദ്ദേന. **അത്ഥബ്യഞ്ജനപാരിപൂരിം ദീപേന്തോ**തി ആദരജനനസ്സ കാരണവചനം. തദേവ കാരണം ബ്യതിരേകേന വിവരതി, യുത്തിയാ വാ ദള്ഹം കരോതി **"അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണഞ്ഹീ"**തിആദിനാ. **അസുണന്തോ**തി ചേത്ഥ ലക്ഖണേ, ഹേതുമ്ഹി വാ അന്ത-സദ്ദോ. **മഹതാ ഹിതാ**തി മഹന്തതോ ഹിതസ്മാ. **പരിബാഹിരോ**തി സബ്ബതോ ഭാഗേന ബാഹിരോ.

ഏതേന പന വിഭാവേതബ്ബത്ഥദീപകേന സദ്ദദ്വയേന അനുഭാവേതബ്ബത്ഥമനുഭാവേന്തോ **"ഏവം മേ സുതന്തി ഇമിനാ"**തിആദിമാഹ. പുബ്ബേ വിസും വിസും അത്ഥേ യോജിതായേവ ഏതേ സദ്ദാ ഇധ ഏകസ്സേവാനുഭാവത്ഥസ്സ അനുഭാവകഭാവേന ഗഹിതാതി ഞാപേതും **"സകലേനാ"**തി വുത്തം. കാമഞ്ച മേ-സദ്ദോ ഇമസ്മിം ഠാനേ പുബ്ബേന യോജിതോ, തദപേക്ഖാനം പന ഏവം-സദ്ദ സുത-സദ്ദാനം സഹചരണതോ, അവിനാഭാവതോ ച തഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **തഥാഗതപ്പവേദിത**ന്തി തഥാഗതേന പകാരതോ വിദിതം, ഭാസിതം വാ. **അത്തനോ അദഹന്തോ**തി അത്തനി "മമേദ"ന്തി അട്ഠപേന്തോ. ഭുമ്മത്ഥേ ചേതം സാമിവചനം. **അസപ്പുരിസഭൂമി**ന്തി അസപ്പുരിസവിസയം, സോ ച അത്ഥതോ അപകതഞ്ഞുതാസങ്ഖാതാ "ഇധേകച്ചോ പാപഭിക്ഖു തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം പരിയാപുണിത്വാ അത്തനോ ദഹതീ"തി (പാരാ॰ ൧൯൫) ഏവം മഹാചോരദീപകേന ഭഗവതാ വുത്താ അനരിയവോഹാരാവത്ഥാ, തഥാ ചാഹ **"തഥാഗത...പേ॰... അദഹന്തോ"**തി. ഹുത്വാതി ചേത്ഥ സേസോ. തഥാ **സാവകത്തം പടിജാനന്തോ**തി സപ്പുരിസഭൂമിഓക്കമനസരൂപകഥനം. നനു ച ആനന്ദത്ഥേരസ്സ "മമേതം വചന"ന്തി അധിമാനസ്സ, മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനഞ്ച തദാസങ്കായ അഭാവതോ അസപ്പുരിസഭൂമിസമതിക്കമാദിവചനം നിരത്ഥകം സിയാതി? നയിദമേവം "ഏവം മേ സുത"ന്തി വദന്തേന അയമ്പി അത്ഥോ അനുഭാവിതോതി അത്ഥസ്സേവ ദസ്സനതോ. തേന ഹി അനുഭാവേതബ്ബമത്ഥംയേവ തഥാ ദസ്സേതി, ന പന ആനന്ദത്ഥേരസ്സ അധിമാനസ്സ, മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനഞ്ച തദാസങ്കായ സമ്ഭവന്തി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. കേചി പന "ദേവതാനം പരിവിതക്കാപേക്ഖം തഥാവചനം, തസ്മാ ഏദിസീ ചോദനാ അനവകാസാ"തി വദന്തി. തസ്മിം കിര സമയേ ഏകച്ചാനം ദേവതാനം ഏവം ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉദപാദി "ഭഗവാ ച പരിനിബ്ബുതോ, അയഞ്ചായസ്മാ ആനന്ദോ ദേസനാകുസലോ, ഇദാനി ധമ്മം ദേസേതി, സക്യകുലപ്പസുതോ തഥാഗതസ്സ ഭാതാ, ചൂളപിതുപുത്തോ ച, കിം നു ഖോ സോ സയം സച്ഛികതം ധമ്മം ദേസേതി, ഉദാഹു ഭഗവതോയേവ വചനം യഥാസുത"ന്തി, തേസമേവ ചേതോപരിവിതക്കമഞ്ഞായ തദഭിപരിഹരണത്ഥം അസപ്പുരിസഭൂമിസമതിക്കമനാദിഅത്ഥോ അനുഭാവിതോതി. സായേവ യഥാവുത്താ അനരിയവോഹാരാവത്ഥാ **അസദ്ധമ്മോ,** തദവത്ഥാനോക്കമനസങ്ഖാതാ ച സാവകത്തപടിജാനനാ **സദ്ധമ്മോ.** ഏവം സതി പരിയായന്തരേന പുരിമത്ഥമേവ ദസ്സേതീതി ഗഹേതബ്ബം. അപിച കുഹനലപനാദിവസേന പവത്തോ അകുസലരാസി **അസദ്ധമ്മോ,** തബ്ബിരഹിതഭാവോ ച **സദ്ധമ്മോ. "കേവല"**ന്തിആദിനാപി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പരിയായന്തരേന ദസ്സനം, യഥാവുത്തായ അനരിയവോഹാരാവത്ഥായ **പരിമോചേതി.** സാവകത്തം പടിജാനനേന **സത്ഥാരം അപദിസതീ**തി അത്ഥോ. അപിച സത്ഥുകപ്പാദികിരിയതോ **അത്താനം പരിമോചേതി** തക്കിരിയാസങ്കായ സമ്ഭവതോ. "സത്ഥു ഭഗവതോയേവ വചനം മയാസുത"ന്തി സത്ഥാരം **അപദിസതീ**തി അത്ഥന്തരമനുഭാവനം ഹോതി. **"ജിനവചന"**ന്തിആദിപി പരിയായന്തരദസ്സനം, അത്ഥന്തരമനുഭാവനമേവ വാ. **അപ്പേതീ**തി നിദസ്സേതി. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേസു യഥാരഹം സത്തേ നേതീതി **നേത്തി,** ധമ്മോയേവ നേത്തി തഥാ. വുത്തനയേന ചേത്ഥ ഉഭയത്ഥാ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ.

അപരമ്പി അനുഭാവേതബ്ബമത്ഥമനുഭാവേതി **"അപിചാ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **ഉപ്പാദിതഭാവ**ന്തി ദേസനാവസേന പവത്തിതഭാവം. **പുരിമവചനം വിവരന്തോ**തി ഭഗവതാ ദേസിതവസേന പുരിമതരം സംവിജ്ജമാനം ഭഗവതാ വചനമേവ ഉത്താനിം കരോന്തോ, ഇദം വചനന്തി സമ്ബന്ധോ. ചതൂഹി വേസാരജ്ജഞാണേഹി വിസാരദസ്സ, വിസാരദഹേതുഭൂതചതുവേസാരജ്ജഞാണസമ്പന്നസ്സ വാ. ദസഞാണബലധരസ്സ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവസങ്ഖാതേ ഉത്തമട്ഠാനേ ഠിതസ്സ, ഉസഭസ്സ ഇദന്തി വാ അത്ഥേന ആസഭസങ്ഖാതേ അകമ്പനസഭാവഭൂതേ ഠാനേ ഠിതസ്സ. "ഏവമേവ ഖോ ഭിക്ഖവേ, യദാ തഥാഗതോ ലോകേ ഉപ്പജ്ജതി...പേ॰... സോ ധമ്മം ദേസേതീ"തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൪.൩൩) **സീഹോപമസുത്താദീസു** ആഗതേന അനേകനയേന സീഹനാദനദിനോ. സബ്ബസത്തേസു, സബ്ബസത്താനം വാ ഉത്തമസ്സ. ന ചേത്ഥ നിദ്ധാരണലക്ഖണാഭാവതോ നിദ്ധാരണവസേന സമാസോ. സബ്ബത്ഥ ഹി സക്കതഗന്ഥേസു, സാസനഗന്ഥേസു ച ഏവമേവ വുത്തം. ധമ്മേന സത്താനമിസ്സരസ്സ. ധമ്മസ്സേവ ഇസ്സരസ്സ തദുപ്പാദനവസേനാതിപി വദന്തി. സേസപദദ്വയം തസ്സേവത്ഥസ്സ പരിയായന്തരദീപനം. ധമ്മേന ലോകസ്സ പദീപമിവ ഭൂതസ്സ, തദുപ്പാദകഭാവേന വാ ധമ്മസങ്ഖാതപദീപസമ്പന്നസ്സ. "ധമ്മകായോതി ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതസ്സേതം അധിവചന"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൧൮) ഹി വുത്തം. ധമ്മേന ലോകപടിസരണഭൂതസ്സ, ധമ്മസങ്ഖാതേന വാ പടിസരണേന സമ്പന്നസ്സ. "യംനൂനാഹം...പേ॰... തമേവ ധമ്മം സക്കത്വാ ഗരും കത്വാ മാനേത്വാ പൂജേത്വാ ഉപനിസ്സായ വിഹരേയ്യ"ന്തി (അം॰ നി॰ ൪.൨൧; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൩) ഹി വുത്തം. സദ്ധിന്ദ്രിയാദിസദ്ധമ്മസങ്ഖാതസ്സ വരചക്കസ്സ പവത്തിനോ, സദ്ധമ്മാനമേതസ്സ വാ ആണാചക്കവരസ്സ

പവത്തിനോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തസ്സ ഭഗവതോ ഇദം വചനം സമ്മുഖാവ മയാ പടിഗ്ഗഹിതന്തി യോജേതബ്ബം. **ബ്യഞ്ജനേതി** പദസമുദായഭൂതേ വാക്യേ. **കങ്ഖാ വാ വിമതി വാതി** ഏത്ഥ ദള്ഹതരം നിവിട്ഠാ വിചികിച്ഛാ **കങ്ഖാ.** നാതിസംസപ്പനം മതിഭേദമത്തം **വിമതി. സമ്മുഖാ പടിഗ്ഗഹിതമിദം മയാതി** തഥാ അകതത്ഥബ്ബഭാവകാരണവചനം. **അത്തനാ ഉപ്പാദിതഭാവം അപ്പടിജാനന്തോ പുരിമവചനം വിവരന്തോതി** പന അസ്സദ്ധിയവിനാസനസ്സ, സദ്ധാസമ്പദമുപ്പാദനസ്സ ച കാരണവചനം. **"തേനേത"**ന്തിആദിനാ യഥാവുത്തമേവത്ഥം ഉദാനവസേന ദസ്സേതി.

"ഏവം മേ സുത"ന്തി ഏവം വദന്തോ ഗോതമഗോത്തസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സാവകോ, ഗോതമഗോത്തസമ്ബന്ധോ വാ സാവകോ ആയസ്മാ ആനന്ദോ ഭഗവതാ ഭാസിതഭാവസ്സ, സമ്മുഖാ പടിഗ്ഗഹിതഭാവസ്സ ച സൂചനതോ, തഥാസൂചനേനേവ ച ഖലിതദുന്നിരുത്താദിഗഹണദോസാഭാവസ്സ സിജ്ഝനതോ സാസനേ അസ്സദ്ധം വിനാസയതി, സദ്ധം വഡ്ഢേതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച പഞ്ചമാദയോ തിസ്സോ അത്ഥയോജനാ ആകാരാദിഅത്ഥേസു അഗ്ഗഹിതവിസേസമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ ദസ്സിതാ, തതോ പരാ തിസ്സോ ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ വിഭാവിതാ, പച്ഛിമാ പന തിസ്സോ യഥാക്കമം ആകാരത്ഥം, നിദസ്സനത്ഥം, അവധാരണത്ഥഞ്ച ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ യോജിതാതി ദട്ഠബ്ബം. ഹോന്തി ചേത്ഥ -

"ദസ്സനം ദീപനഞ്ചാപി, പകാസനം വിഭാവനം;
അനുഭാവനമിച്ചത്ഥോ, കിരിയായോഗേന പഞ്ചധാ.

ദസ്സിതോ പരമ്പരായ, സിദ്ധോ നേകത്ഥവുത്തിയാ;
ഏവം മേ സുതമിച്ചേത്ഥ, പദത്തയേ നയഞ്ഞുനാ"തി.

ഏക-സദ്ദോ പന അഞ്ഞസേട്ഠാസഹായസങ്ഖ്യാദീസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച, ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൭) അഞ്ഞത്ഥേ ദിസ്സതി, "ചേതസോ ഏകോദിഭാവ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൮; പാരാ॰ ൧൧) സേട്ഠേ, "ഏകോവൂപകട്ഠോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.ർ൦൫; ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൫; മ॰ നി॰ ൧.൮൦; സം॰ നി॰ ൩.൬൩; വിഭ॰ ർ.ർ൫) അസഹായേ, "ഏകോവ ഖോ ഭിക്ഖവേ, ഖണോ ച സമയോ ച ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൮.൨൯) സങ്ഖ്യായം, ഇധാപി സങ്ഖ്യായമേവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏകന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ"**തി (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൧; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.പരിബ്ബാജകകഥാവണ്ണനാ) ഏകോയേവേസ സമയോ, ന ദ്വേ വാ തയോ വാതി ഊനാധികാഭാവേന ഗണനസ്സ പരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ ഏകന്തി അയം സദ്ദോതി അത്ഥോ, തേന കസ്സ പരിച്ഛിന്ദനന്തി അനുയോഗേ സതി "സമയ"ന്തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സമയന്തി പരിച്ഛിന്നനിദ്ദേസോ"**തി. ഏവം പരിച്ഛേദപരിച്ഛിന്നവസേന വുത്തേപി "അയം നാമ സമയോ"തി സരൂപതോ അനിയമിതത്താ അനിയമിതവചനമേവാതി ദസ്സേതി **"ഏകം...പേ॰.... ദീപന"**ന്തി ഇമിനാ.

ഇദാനി സമയസദ്ദസ്സ അനേകത്ഥവുത്തിതം അത്ഥുദ്ധാരവസേന ദസ്സേത്വാ ഇധാധിപ്പേതമത്ഥം നിയമേന്തോ **"തത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. **തത്ഥാതി** തസ്മിം "ഏകം സമയ"ന്തി പദദ്വയേ, സമഭിനിവിട്ഠോ സമയ സദ്ദോതി സമ്ബന്ധോ. ന പന ദിസ്സതീതി തേസ്വേകസ്മിംയേവ അത്ഥേ ഇധ പവത്തനതോ. **സമവായേതി** പച്ചയസാമഗ്ഗിയം, കാരണസമവായേതി അത്ഥോ. **ഖണേതി** ഓകാസേ. **ഹേതുദിട്ഠീസൂ**തി ഹേതുമ്ഹി ചേവ ലദ്ധിയഞ്ച. **അസ്സാതി** സമയസദ്ദസ്സ. **കാലഞ്ച സമയഞ്ച ഉപാദായാതി** ഏത്ഥ **കാലോ** നാമ ഉപസങ്കമനസ്സ യുത്തകാലോ. **സമയോ** നാമ തസ്സേവ പച്ചയസാമഗ്ഗീ, അത്ഥതോ പന തദനുരൂപസരീരബലഞ്ചേവ തപ്പച്ചയപരിസ്സയാഭാവോ ച. **ഉപാദാനം** നാമ ഞാണേന തേസം ഗഹണം, തസ്മാ യഥാവുത്തം കാലഞ്ച സമയഞ്ച പഞ്ഞായ ഗഹേത്വാ ഉപധാരേത്വാതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - സചേ അമ്ഹാകം സ്വേ ഗമനസ്സ യുത്തകാലോ ഭവിസ്സതി, കായേ ബലമത്താ ച ഫരിസ്സതി, ഗമനപച്ചയാ ച അഞ്ഞോ അഫാസുവിഹാരോ ന ഭവിസ്സതി, അഥേതം കാലഞ്ച ഗമനകാരണസമവായസങ്ഖാതം സമയഞ്ച ഉപധാരേത്വാ അപ്പേവ നാമ സ്വേപി ആഗച്ഛേയ്യാമാതി. **ഖണോതി** ഓകാസോ. തഥാഗതുപ്പാദാദികോ ഹി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഓകാസോ തപ്പച്ചയപടിലാഭഹേതുത്താ. ഖണോ ഏവ ച സമയോ. യോ "ഖണോ"തി ച "സമയോ"തി ച വുച്ചതി, സോ ഏകോവാതി അധിപ്പായോ. ദിയഡ്ഢോ മാസോ സേസോ ഗിമ്ഹാനം **ഉണ്ഹസമയോ.** വസ്സാനസ്സ പഠമോ മാസോ **പരിളാഹസമയോ. മഹാസമയോതി** മഹാസമൂഹോ. സമാസോ വാ ഏസ, ബ്യാസോ വാ. പവുട്ഠം വനം **പവനം,** തസ്മിം, കപിലവത്ഥുസാമന്തേ മഹാവനസങ്ഖാതേ വനസണ്ഡേതി അത്ഥോ. **സമയോപി ഖോതി** ഏത്ഥ **സമയോതി** സിക്ഖാപദപൂരണസ്സ ഹേതു. **ഭദ്ദാലീതി** തസ്സ ഭിക്ഖുസ്സ നാമം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തയാ ഭദ്ദാലി പടിവിജ്ഝിതബ്ബയുത്തകം ഏകം കാരണം അത്ഥി, തമ്പി തേ ന പടിവിദ്ധം ന സല്ലക്ഖിതന്തി. കിം തം കാരണന്തി ആഹ **"ഭഗവാപി ഖോ"**തിആദി.

"ഉഗ്ഗഹമാനോ"തിആദീസു **മാനോതി** തസ്സ പരിബ്ബാജകസ്സ പകതിനാമം, കിഞ്ചി കിഞ്ചി പന സിപ്പം ഉഗ്ഗഹേതും സമത്ഥതായ "ഉഗ്ഗഹമാനോ"തി നം സഞ്ജാനന്തി, തസ്മാ **"ഉഗ്ഗഹമാനോ"**തി വുച്ചതി. സമണമുണ്ഡികസ്സ പുത്തോ **സമണമുണ്ഡികാപുത്തോ.** സോ കിര ദേവദത്തസ്സ ഉപട്ഠാകോ. സമയം ദിട്ഠിം പകാരേന വദന്തി ഏത്ഥാതി **സമയപ്പവാദകോ,** തസ്മിം, ദിട്ഠിപ്പവാദകേതി അത്ഥോ. തസ്മിം കിര ഠാനേ ചങ്കീതാരുക്ഖപോക്ഖരസാതിപ്പഭൂതയോ ബ്രാഹ്മണാ, നിഗണ്ഠാചേലകപരിബ്ബാജകാദയോ ച പബ്ബജിതാ സന്നിപതിത്വാ അത്തനോ അത്തനോ സമയം പകാരേന വദന്തി കഥേന്തി ദീപേന്തി, തസ്മാ സോ ആരാമോ "സമയപ്പവാദകോ"തി വുച്ചതി. സ്വേവ തിന്ദുകാചീരസങ്ഖാതായ തിമ്ബരൂസകരുക്ഖപന്തിയാ

പരിക്ഖിത്തത്താ **“തിന്ദുകാചീരോ”**തി വുച്ചതി. ഏകാ സാലാ ഏത്ഥാതി **ഏകസാലകോ.** യസ്മാ പനേത്ഥ പഠമം ഏകാ സാലാ അഹോസി, പച്ഛാ പന മഹാപുഞ്ഞം പോട്ഠപാദപരിബ്ബാജകം നിസ്സായ ബഹൂ സാലാ കതാ, തസ്മാ തമേവ പഠമം കതം ഏകം സാലം ഉപാദായ ലദ്ധപുബ്ബനാമവസേന “ഏകസാലകോ”തി വുച്ചതി. മല്ലികായ നാമ പസേനദിരഞ്ഞോ ദേവിയാ ഉയ്യാനഭൂതോ സോ പുപ്ഫഫലസച്ഛന്നോ ആരാമോ, തേന വുത്തം **“മല്ലികായ ആരാമേ”**തി. **പടിവസതീ**തി തസ്മിം ഫാസുതായ വസതി.

ദിട്ഠേ ധമ്മേതി പച്ചക്ഖേ അത്തഭാവേ. **അത്ഥോ**തി വുഡ്ഢി. കമ്മകിലേസവസേന സമ്പരേതബ്ബതോ സമ്മാ പാപുണിതബ്ബതോ **സമ്പരായോ,** പരലോകോ, തത്ഥ നിയുത്തോ സമ്പരായികോ, പരലോകത്ഥോ. **അത്ഥാഭിസമയാ**തി യഥാവുത്തഉഭയത്ഥസങ്ഖാതഹിതപടിലാഭാ. സമ്പരായികോപി ഹി അത്ഥോ കാരണസ്സ നിപ്ഫന്നത്താ പടിലദ്ധോ നാമ ഹോതീതി തം അത്ഥദ്വയമേകതോ കത്വാ “അത്ഥാഭിസമയാ”തി വുത്തം. ധിയാ പഞ്ഞായ തംതദത്ഥേ രാതി ഗണ്ഹാതി, ധീ വാ പഞ്ഞാ ഏതസ്സത്ഥീതി **ധീരോ. പണ്ഡാ** വുച്ചതി പഞ്ഞാ. സാ ഹി സുഖുമേസുപി അത്ഥേസു പണ്ഡതി ഗച്ഛതി, ദുക്ഖാദീനം വാ പീളനാദിആകാരം ജാനാതീതി **പണ്ഡാ.** തായ ഇതോ ഗതോതി **പണ്ഡിതോ.** അഥ വാ ഇതാ സഞ്ജാതാ പണ്ഡാ ഏതസ്സ, പണ്ഡതി വാ ഞാണഗതിയാ ഗച്ഛതീതി **പണ്ഡിതോ. സമ്മാ മാനാഭിസമയാ**തി മാനസ്സ സമ്മാ പഹാനേന. **സമ്മാ**തി ചേത്ഥ അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണേന സമുച്ഛേദപ്പഹാനം വുത്തം. **അന്ത**ന്തി അവസാനം. **പീളനം** തംസമങ്ഗിനോ ഹിംസനം അവിപ്ഫാരിതാകരണം. തദേവ അത്ഥോ തഥാ ഥ-കാരസ്സ ഠ-കാരം കത്വാ. സമേച്ച പച്ചയേഹി കതഭാവോ **സങ്ഖതട്ഠോ.** ദുക്ഖദുക്ഖതാദിവസേന സന്താപനം പരിദഹനം **സന്താപട്ഠോ.** ജരായ, മരണേന ചാതി ദ്വിധാ വിപരിണാമേതബ്ബോ **വിപരിണാമട്ഠോ** . അഭിസമേതബ്ബോ പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ **അഭിസമയട്ഠോ,** പീളനാദീനിയേവ. താനി ഹി അഭിസമേതബ്ബഭാവേന ഏകീഭാവമുപനേത്വാ “അഭിസമയട്ഠോ”തി വുത്താനി. അഭിസമയസ്സ വാ പടിവേധസ്സ അത്ഥോ ഗോചരോ അഭിസമയട്ഠോതി താനിയേവ തബ്ബിസയ-ഭാവൂപഗമന-സാമഞ്ഞതോ ഏകത്തേന വുത്താനി. ഏത്ഥ ച ഉപസഗ്ഗാനം ജോതകമത്തത്താ തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ വാചകോ സമയസദ്ദോ ഏവാതി സമയസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേപി സഉപസഗ്ഗോ അഭിസമയോ വുത്തോ.

തേസു പന അത്ഥേസു അയം വചനത്ഥോ - സഹകാരീകാരണവസേന സന്നിജ്ഝം സമേതി സമവേതീതി **സമയോ,** സമവായോ. സമേതി സമാഗച്ഛതി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയമേത്ഥ തദാധാരപുഗ്ഗലവസേനാതി **സമയോ,** ഖണോ. സമേന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന വാ സംഗച്ഛന്തി ധമ്മാ, സത്താ വാ സഹജാതാദീഹി, ഉപ്പാദാദീഹി ചാതി **സമയോ,** കാലോ. ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ ഹി അത്ഥതോ അഭൂതോപി കാലോ ധമ്മപ്പവത്തിയാ അധികരണം, കരണം വിയ ച പരികപ്പനാമത്തസിദ്ധേന രൂപേന വോഹരീയതി. സമം, സമ്മാ വാ അവയവാനം അയനം പവത്തി അവട്ഠാനന്തി **സമയോ,** സമൂഹോ യഥാ “സമുദായോ”തി. അവയവാനം സഹാവട്ഠാനമേവ ഹി സമൂഹോ, ന പന അവയവവിനിമുത്തോ സമൂഹോ നാമ കോചി പരമത്ഥതോ അത്ഥി. പച്ചയന്തരസമാഗമേ ഏതി ഫലം ഉപ്പജ്ജതി, പവത്തതി വാ ഏതസ്മാതി **സമയോ,** ഹേതു യഥാ “സമുദയോ”തി. സോ ഹി പച്ചയന്തരസമാഗമനേനേവ അത്തനോ ഫലം ഉപ്പാദട്ഠിതിസമങ്ഗീഭാവം കരോതി. സമേതി സംയോജനഭാവതോ സമ്ബന്ധോ ഹുത്വാ ഏതി അത്തനോ വിസയേ പവത്തതി, ദള്ഹഗ്ഗണഭാവതോ വാ തംസഞ്ഞുത്താ സത്താ അയന്തി ഏതേന യഥാഭിനിവേസം പവത്തന്തീതി **സമയോ,** ദിട്ഠി. ദിട്ഠിസംയോജനേന ഹി സത്താ അതിവിയ ബജ്ഝന്തി. സമിതി സങ്ഗതി സമോധാനം **സമയോ,** പടിലാഭോ. സമസ്സ നിരോധസ്സ യാനം പാപുണനം, സമ്മാ വാ യാനം അപഗമോ അപ്പവത്തി **സമയോ,** പഹാനം. അഭിമുഖം ഞാണേന സമ്മാ ഏതബ്ബോ അഭിഗന്തബ്ബോതി **അഭിസമയോ,** ധമ്മാനം അവിപരീതോ സഭാവോ. അഭിമുഖഭാവേന തം തം സഭാവം സമ്മാ ഏതി ഗച്ഛതി ബുജ്ഝതീതി **അഭിസമയോ,** ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവാവബോധോ.

നനു ച അത്ഥമത്തം യഥാധിപ്പേതം പതി സദ്ദാ അഭിനിവിസന്തീതി ന ഏകേന സദ്ദേന അനേകേ അത്ഥാ അഭിധീയന്തി, അഥ കസ്മാ ഇധ സമയസദ്ദസ്സ അനേകധാ അത്ഥോ വുത്തോതി? സച്ചമേതം സദ്ദവിസേസേ അപേക്ഖിതേ സദ്ദവിസേസേ ഹി അപേക്ഖിതേ ന ഏകേന സദ്ദേന അനേകത്ഥാഭിധാനം സമ്ഭവതി. ന ഹി യോ കാലാദിഅത്ഥോ സമയ-സദ്ദോ, സോയേവ സമൂഹാദിഅത്ഥം വദതി. ഏത്ഥ പന തേസം തേസമത്ഥാനം സമയസദ്ദവചനീയതാസാമഞ്ഞമുപാദായ അനേകത്ഥതാ സമയ-സദ്ദസ്സ വുത്താതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ അത്ഥുദ്ധാരേ. ഹോതി ചേത്ഥ -

> “സാമഞ്ഞവചനീയതം, ഉപാദായ അനേകധാ;
> അത്ഥം വദേ ന ഹി സദ്ദോ, ഏകോ നേകത്ഥകോ സിയാ”തി.

സമവായാദിഅത്ഥാനം ഇധ അസമ്ഭവതോ, കാലസ്സേവ ച അപദിസിതബ്ബത്താ **“ഇധ പനസ്സ കാലോ അത്ഥോ”**തി വുത്തം. ദേസദേസകാദീനം വിയ ഹി കാലസ്സ നിദാനഭാവേന അധിപ്പേതത്താ സോപി ഇധ അപദിസീയതി. ‘ഇമിനാ കീദിസം കാലം ദീപേതീതി ആഹ **“തേനാ”**തിആദി. **തേനാ**തി കാലത്ഥേന സമയ-സദ്ദേന. അഡ്ഢമാസോ പക്ഖവസേന വുത്തോ, പുബ്ബണ്ഹാദികോ ദിവസഭാഗവസേന, പഠമയാമാദികോ പഹാരവസേന. **ആദി**-സദ്ദേന ഖണലയാദയോ സങ്ഗഹിതാ, അനിയമിതവസേന **ഏകം കാലം ദീപേതീ**തി അത്ഥോ.

കസ്മാ പനേത്ഥ അനിയമിതവസേന കാലോ നിദ്ദിട്ഠോ, ന ഉതുസംവച്ഛരാദിനാ നിയമിതവസേനാതി ആഹ **“തത്ഥ കിഞ്ചാപീ”**തിആദി. കിഞ്ചാപി പഞ്ഞായ വിദിതം സുവവത്ഥാപിതം, തഥാപീതി സമ്ബന്ധോ.

വചസാ **ധാരേതും വാ** സയം **ഉദ്ദിസിതും വാ** പരേന **ഉദ്ദിസാപേതും വാ ന സക്കാ** നാനപ്പകാരഭാവതോ **ബഹു ച വത്തബ്ബം ഹോതി** യാവ കാലപ്പഭേദോ, താവ വത്തബ്ബത്താ. **“ഏകം സമയ”**ന്തി വുത്തേ പന ന സോ കാലപ്പഭേദോ അത്ഥി, യോ ഏത്ഥാനന്തോഗധോ സിയാതി ദസ്സേതി **“ഏകേനേവ പദേന തമത്ഥം സമോധാനേത്വാ”**തി ഇമിനാ. ഏവം ലോകിയസമ്മതകാലവസേന സമയത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സാസനേ പാകടകാലവസേന സമയത്ഥം ദസ്സേതും **“യേ വാ ഇമേ”**തിആദി വുത്തം. അപിച ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമം അകത്വാ സമയസദ്ദസ്സ വചനേ അയമ്പി ഗുണോ ലദ്ധോയേവാതി ദസ്സേന്തോ **“യേ വാ ഇമേ”**തിആദിമാഹ. സാമഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതി തസ്സാ വിസേസപരിഹാരവിസയത്താ. തത്ഥ യേ ഇമേ സമയാതി സമ്ബന്ധോ. ഭഗവതോ മാതുകുച്ഛിഓക്കമനകാലോ ചേത്ഥ **ഗബ്ഭോക്കന്തിസമയോ.** ചത്താരി നിമിത്താനി പസ്സിത്വാ സംവേജനകാലോ **സംവേഗസമയോ.** ഛബ്ബസ്സാനി സമ്ബോധിസമധിഗമായ ചരിയകാലോ **ദുക്കരകാരികസമയോ.** ദേവസികം ഝാനഫലസമാപത്തീഹി വീതിനാമനകാലോ **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ,** വിസേസതോ പന സത്തസത്താഹാനി ഝാനസമാപത്തിവളഞ്ജനകാലോ. പഞ്ചചത്താലീസവസ്സാനി തംതംധമ്മദേസനാകാലോ **ദേസനാസമയോ.** **ആദി**-സദ്ദേന യമകപാടിഹാരിയസമയാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. **പകാസാതി** ദസസഹസ്സിലോകധാതുപകമ്പനഓഭാസപാതുഭാവാദീഹി പാകടാ. ‘‘ഏകം സമയ’’ന്തി വുത്തേ തദഞ്ഞേപി സമയാ സന്തീതി അത്ഥാപത്തിതോ തേസു സമയേസു ഇധ ദേസനാസമയസങ്ഖാതോ സമയവിസേസോ ‘‘ഏകം സമയ’’ന്തി വുത്തോതി ദീപേതീതി അധിപ്പായോ.

യഥാവുത്തപ്പഭേദേസുയേവ സമയേസു ഏകദേസം പകാരന്തരേഹി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **“യോ ചായ”**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഹി ഞാണകിച്ചസമയോ, അത്തഹിതപടിപത്തിസമയോ ച **അഭിസമ്ബോധിസമയോയേവ.** അരിയതുണ്ഹീഭാവസമയോ **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ.** കരുണാകിച്ചപരഹിതപടിപത്തിധമ്മികഥാസമയോ **ദേസനാസമയോ,** തസ്മാ തേസു വുത്തപ്പഭേദേസു സമയേസു ഏകദേസോവ പകാരന്തരേന ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം. ‘‘സന്നിപതിതാനം വോ ഭിക്ഖവേ ദ്വയം കരണീയം ധമ്മീ കഥാ വാ അരിയോ വാ തുണ്ഹീഭാവോ’’തി (ഉദാ॰ ൧൨) വുത്തസമയേ സന്ധായ **“സന്നിപതിതാനം കരണീയദ്വയസമയേസൂ”**തി വുത്തം. **തേസുപി സമയേസൂ**തി കരുണാകിച്ചപരഹിതപടിപത്തിധമ്മികഥാദേസനാസമയേസുപി. അഞ്ഞതരം സമയം സന്ധായ ‘‘ഏകം സമയ’’ന്തി വുത്തം അത്ഥതോ അഭേദത്താ.

അഞ്ഞത്ഥ വിയ ഭുമ്മവചനേന ച കരണവചനേന ച നിദ്ദേസമകത്വാ ഇധ ഉപയോഗവചനേന നിദ്ദേസപയോജനം നിദ്ധാരേതുകാമോ പരമ്മുഖേന ചോദനം സമുട്ഠപേതി **“കസ്മാ പനേത്ഥാ”**തിആദിനാ. **ഏത്ഥാ**തി ‘‘ഏകം സമയ’’ന്തി ഇമസ്മിം പദേ, കരണവചനേന നിദ്ദേസോ കതോ യഥാതി സമ്ബന്ധോ. ഭവന്തി ഏത്ഥാതി **ഭുമ്മം,** ഓകാസോ, തത്ഥ പവത്തം വചനം വിഭത്തി **ഭുമ്മവചനം.** കരോതി കിരിയമഭിനിപ്ഫാദേതി ഏതേനാതി **കരണം,** കിരിയാനിപ്ഫത്തികാരണം. ഉപയുജ്ജിതബ്ബോ കിരിയായാതി **ഉപയോഗോ,** കമ്മം, തത്ഥ വചനം തഥാ. **“തത്ഥാ”**തിആദിനാ യഥാവുത്തചോദനം പരിഹരതി. **തത്ഥാ**തി തേസു അഭിധമ്മതദഞ്ഞസുത്തപദവിനയേസു. **തഥാ**തി ഭുമ്മവചനകരണവചനേഹി അത്ഥസമ്ഭവതോ ചാതി യോജേതബ്ബം, അധികരണഭാവേനഭാവലക്ഖണത്ഥാനം, ഹേതുകരണത്ഥാനഞ്ച സമ്ഭവതോതി അത്ഥോ. **ഇധാ**തി ഇധസ്മിം സുത്തപദേ. **അഞ്ഞഥാ**തി ഉപയോഗവചനേന. **അത്ഥസമ്ഭവതോ**തി അച്ചന്തസംയോഗത്ഥസ്സ സമ്ഭവതോ.

“തത്ഥ ഹീ”തിആദി തബ്ബിവരണം. **ഇതോ**തി ‘‘ഏകം സമയ’’ന്തി സുത്തപദതോ. **അധികരണത്ഥോ**തി ആധാരത്ഥോ. ഭവനം **ഭാവോ,** കിരിയാ, കിരിയായ കിരിയന്തരലക്ഖണം **ഭാവേനഭാവലക്ഖണം,** തദേവത്ഥോ തഥാ. കേന സമയത്ഥേന ഇദം അത്ഥദ്വയം സമ്ഭവതീതി അനുയോഗേ സതി തദത്ഥദ്വയസമ്ഭവാനുരൂപേന സമയത്ഥേന, തം ദള്ഹം കരോന്തോ **“അധികരണഞ്ഹീ”**തിആദിമാഹ. പദത്ഥതോയേവ ഹി യഥാവുത്തമത്ഥദ്വയം സിദ്ധം, വിഭത്തി പന ജോതകമത്താ. തത്ഥ കാലസങ്ഖാതോ, കാലസദ്ദസ്സ വാ അത്ഥോ യസ്സാതി **കാലത്ഥോ.** സമൂഹസങ്ഖാതോ, ‘സമൂഹസദ്ദസ്സ വാ അത്ഥോ യസ്സാതി **സമൂഹത്ഥോ,** കോ സോ? സമയോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - കാലത്ഥോ, സമൂഹത്ഥോ ച സമയോ തത്ഥ അഭിധമ്മേ വുത്താനം ഫസ്സാദിധമ്മാനം അധികരണം ആധാരോതി, യസ്മിം കാലേ, ധമ്മപുഞ്ജേ വാ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ കാലേ, ധമ്മപുഞ്ജേ വാ ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി അയഞ്ഹി തത്ഥ അത്ഥോ. നനു ചായം ഉപാദാപഞ്ഞത്തിമത്തോ കാലോ, വോഹാരമത്തോ ച സമൂഹോ, സോ കഥം അധികരണം സിയാ തത്ഥ വുത്തധമ്മാനന്തി? നായം ദോസോ. യഥാ ഹി കാലോ സയം പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി സഭാവധമ്മപരിച്ഛിന്നത്താ ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാതോ, സഭാവധമ്മപരിച്ഛിന്നോ ച തങ്ഖണപ്പവത്താനം തതോ പുബ്ബേ, പരതോ ച അഭാവതോ ‘‘പുബ്ബണ്ഹേജാതോ, സായന്ഹേ ആഗച്ഛതീ’’തിആദീസു, സമൂഹോ ച അവയവവിനിമുത്തോ വിസും അവിജ്ജമാനോപി കപ്പനാമത്തസിദ്ധത്താ അവയവാനം ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാപീയതി ‘‘രുക്ഖേ സാഖാ, യവരാസിയം പത്തസമ്ഭൂതോ’’തിആദീസു, ഏവമിധാപി സഭാവധമ്മപരിച്ഛിന്നത്താ, കപ്പനാമത്തസിദ്ധത്താ ച തദുഭയം തത്ഥ വുത്തധമ്മാനം അധികരണഭാവേന പഞ്ഞാപീയതീതി.

“ഖണസമവായഹേതുസങ്ഖാതസ്സാ”തിആദി ഭാവേനഭാവലക്ഖണത്ഥസമ്ഭവദസ്സനം. തത്ഥ **ഖണോ** നാമ അട്ഠക്ഖണവിനിമുത്തോ നവമോ ബുദ്ധുപ്പാദക്ഖണോ, യാനി വാ പനേതാനി ‘‘ചത്താരിമാനി ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി, യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം പവത്തതീ’’തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൧) ഏത്ഥ പതിരൂപദേസവാസോ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ അത്തസമ്മാപണീധി പുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാതി ചത്താരി ചക്കാനി വുത്താനി, താനി ഏകജ്ഝം കത്വാ ഓകാസട്ഠേന ‘‘ഖണോ’’തി വേദിതബ്ബാനി. താനി ഹി

കുസലുപ്പത്തിയാ ഓകാസഭൂതാനി. **സമവായോ** നാമ "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪; ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩, ൪൫; സം॰ നി॰ ൩.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫, ൪൬൭) നിദ്ദിട്ഠാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിസാധാരണഫലനിപ്ഫാദകത്തേന സണ്ഠിതാ ചക്ഖുരൂപാദിപച്ചയസാമഗ്ഗീ. ചക്ഖുരൂപാദീനഞ്ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദി സാധാരണഫലം. **ഹേതു** നാമ യോനിസോമനസികാരാദിജനകഹേതു. യഥാവുത്തസ്സ ഖണസങ്ഖാതസ്സ, സമവായസങ്ഖാതസ്സ, ഹേതുസങ്ഖാതസ്സ ച സമയസ്സ സത്താസങ്ഖാതേന ഭാവേന തേസം ഫസ്സാദീനം ധമ്മാനം സത്താസങ്ഖാതോ ഭാവോ ലക്ഖീയതി വിഞ്ഞായതീതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ "ഗാവീസു ദുയ്ഹമാനാസു ഗതോ, ദുദ്ധാസു ആഗതോ"തി എത്ഥ ദോഹനകിരിയായ ഗമനകിരിയാ ലക്ഖീയതി, എവമിധാപി യഥാവുത്തസ്സ സമയസ്സ സത്താകിരിയായ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദകിരിയാ, ഫസ്സാദീനം ഭവനകിരിയാ ച ലക്ഖീയതീതി. നനു ചേത്ഥ സത്താകിരിയാ അവിജ്ജമാനാവ, കഥം തായ ലക്ഖീയതീതി? സച്ചം, തഥാപി "യസ്മിം സമയേ"തി ച വുത്തേ സതീതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായമാനോ എവഹോതി അഞ്ഞകിരിയാസമ്ബന്ധാഭാവേ പദത്ഥസ്സ സത്താവിരഹാഭാവതോ, തസ്മാ അത്ഥതോ ഗമ്യമാനായ തായ സത്താകിരിയായ ലക്ഖീയതീതി. അയഞ്ഹി തത്ഥ അത്ഥോ - യസ്മിം യഥാവുത്തേ ഖണേ, പച്ചയസമവായേ, ഹേതുമ്ഹി വാ സതി കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ ഖണേ, പച്ചയസമവായേ, ഹേതുമ്ഹി വാ സതി ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി. അയം പന അത്ഥോ അഭിധമ്മേയേവ (അട്ഠസാ॰ കാമാവചരകുസലപദഭാജനീയേ) നിദസ്സനവസേന വുത്തോ, യഥാരഹമേസ നയോ അഞ്ഞേസുപി സുത്തപദേസൂതി. **തസ്മാ**തി അധികരണത്ഥസ്സ, ഭാവേനഭാവലക്ഖണത്ഥസ്സ ച സമ്ഭവതോ. **തദത്ഥജോതനത്ഥ**ന്തി തദുഭയത്ഥസ്സ സമയസദ്ദത്ഥഭാവേന വിജ്ജമാനസ്സേവ ഭുമ്മവചനവസേന ദീപനത്ഥം. വിഭത്തിയോ ഹി പദീപോ വിയ വത്ഥുനോ വിജ്ജമാനസ്സേവ അത്ഥസ്സ ജോതകാതി, അയമത്ഥോ സദ്ദസത്ഥേസു പാകടോയേവ.

ഹേതുഅത്ഥോ, കരണത്ഥോ ച സമ്ഭവതീതി "അന്നേന വസതി, വിജ്ജായ വസതീ"തിആദീസു വിയ ഹേതുഅത്ഥോ, "ഫരസുനാ ഛിന്ദതി, കുദാലേന ഖണതീ"തിആദീസു വിയ കരണത്ഥോ ച സമ്ഭവതി. കഥം പന സമ്ഭവതീതി ആഹ **"യോ ഹി സോ"**തിആദി. **വിനയേ** (പാരാ॰ ൨൦) ആഗതസിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാചനവത്ഥുവസേന ഥേരം മരിയാദം കത്വാ **"സാരിപുത്താദീഹിപി ദുവിഞ്ഞേയ്യോ"**തി വുത്തം. **തേന സമയേന ഹേതുഭൂതേന കരണഭൂതേനാ**തി എത്ഥ പന തംതംവത്ഥുവീതിക്കമോവ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ ഹേതു ചേവ കരണഞ്ച. തഥാ ഹി യദാ ഭഗവാ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ പഠമമേവ തേസം തേസം തത്ഥ തത്ഥ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഭൂതം തം തം വീതിക്കമം അപേക്ഖമാനോ വിഹരതി , തദാ തം തം വീതിക്കമം അപേക്ഖിത്വാ തദത്ഥം വസതീതി സിദ്ധോ വത്ഥുവീതിക്കമസ്സ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഭാവോ "അന്നേനവസതീ"തിആദീസു അന്നമപേക്ഖിത്വാ തദത്ഥം വസതീതിആദിനാ കാരണേന അന്നാദീനം ഹേതുഭാവോ വിയ. സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തികാലേ പന തേനേവ പുബ്ബസിദ്ധേന വീതിക്കമേന സിക്ഖാപദം പഞ്ഞപേതി, തസ്മാ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ സാധകതമത്താ കരണഭാവോപി വീതിക്കമസ്സേവ സിദ്ധോ "അസിനാ ഛിന്ദതീ"തിആദീസു അസിനാ ഛിന്ദനകിരിയം സാധേതീതിആദിനാ കാരണേന അസിആദീനം കരണഭാവോ വിയ. എവം സന്തേപി വീതിക്കമം അപേക്ഖമാനോ തേനേവ സദ്ധിം തന്നിസ്സിതമ്പി കാലം അപേക്ഖിത്വാ വിഹരതീതി കാലസ്സാപി ഇധ ഹേതുഭാവോ വുത്തോ, സിക്ഖാപദം പഞ്ഞപേന്തോ ച തം തം വീതിക്കമകാലം അനതിക്കമിത്വാ തേനേവ കാലേന സിക്ഖാപദം പഞ്ഞപേതീതി വീതിക്കമനിസ്സയസ്സ കാലസ്സാപി കരണഭാവോ വുത്തോ, തസ്മാ ഇമിനാ പരിയായേന കാലസ്സാപി ഹേതുഭാവോ, കരണഭാവോ ച ലബ്ഭതീതി വുത്തം "തേന സമയേന ഹേതുഭൂതേന കരണഭൂതേനാ"തി, നിപ്പരിയായേന പന വീതിക്കമോയേവ ഹേതുഭൂതോ, കരണഭൂതോ ച. സോ ഹി വീതിക്കമക്ഖണേ ഹേതു ഹുത്വാ പച്ഛാ സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനക്ഖണേ കരണമ്പി ഹോതീതി. **സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞാപയന്തോ**തി വീതിക്കമം പുച്ഛിത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സന്നിപാതാപേത്വാ ഓതിണ്ണവത്ഥും തം പുഗ്ഗലം പടിപുച്ഛിത്വാ, വിഗരഹിത്വാ ച തം തം വത്ഥുഓതിണ്ണകാലം അനതിക്കമിത്വാ തേനേവ കാലേന കരണഭൂതേന സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞപേന്തോ. **സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഞ്ച അപേക്ഖമാനോ**തി തതിയപാരാജികാദീസു (പാരാ॰ ൧൬൨) വിയ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ ഹേതുഭൂതം തം തം വത്ഥുവീതിക്കമസമയം അപേക്ഖമാനോ തേന സമയേന ഹേതുഭൂതേന ഭഗവാ തത്ഥ തത്ഥ വിഹാസീതി അത്ഥോ.

"സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞാപയന്തോ, സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഞ്ച അപേക്ഖമാനോ"തി ഇദം യഥാക്കമം കരണഭാവസ്സ, ഹേതുഭാവസ്സ ച സമത്ഥനവചനം, തസ്മാ തദനുരൂപം "തേനസമയേന കരണഭൂതേന ഹേതുഭൂതേനാ"തി എവം വത്തബ്ബേപി പഠമം "ഹേതുഭൂതേനാ"തി ഉപ്പടിപാടിവചനം തത്ഥ ഹേതുഭാവസ്സ സാതിസയമധിപ്പേതത്താ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. "ഭഗവാ ഹി വേരഞ്ജായം വിഹരന്തോ ധമ്മസേനാപതിത്ഥേരസ്സ സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാചനഹേതുഭൂതം പരിവിതക്കസമയം അപേക്ഖമാനോ തേന സമയേന ഹേതുഭൂതേന വിഹാസീ"തി തീസുപി കിര **ഗണ്ഠിപദേസു** വുത്തം. "കിം പനേത്ഥ യുത്തിചിന്തായ, ആചരിയസ്സ ഇധ കമവചനിച്ഛാ നത്ഥീതി എവമേതം ഗഹേതബ്ബം - അഞ്ഞാസുപി ഹി അട്ഠകഥാസു അയമേവ അനുക്കമോ വുത്തോ, ന ച താസു 'തേന സമയേന വേരഞ്ജായം വിഹരതീ'തി വിനയപാളിപദേ ഹേതുഅത്ഥസ്സേവ സാതിസയം അധിപ്പേതഭാവദീപനത്ഥം വുത്തോ അവിസയത്താ, സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞാപയന്തോ ഹേതുഭൂതേന, കരണഭൂതേന ച സമയേന വിഹാസി, സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഞ്ച അപേക്ഖമാനോ ഹേതുഭൂതേന സമയേന വിഹാസീതി എവമേത്ഥ യഥാലാഭം സമ്ബന്ധഭാവതോ എവം വുത്തോ"തിപി വദന്തി. **തസ്മാ**തി യഥാവുത്തസ്സ ദുവിധസ്സാപി അത്ഥസ്സ സമ്ഭവതോ. **തദത്ഥജോതനത്ഥ**ന്തി വുത്തനയേന കരണവചനേന തദുഭയത്ഥസ്സ ജോതനത്ഥം.

തത്ഥാതി തസ്മിം വിനയേ. എത്ഥ ച സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ ഏവ വീതിക്കമസമയസ്സ സാധകതമത്താ തസ്സ കരണഭാവേ "സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞാപയന്തോ"തി അജ്ഝാഹരിതപദേന സമ്ബന്ധോ, ഹേതുഭാവേ പന തദപേക്ഖനമത്തത്താ "വിഹരതീ"തി പദേനേവാതി ദട്ഠബ്ബം. തഥായേവ ഹി വുത്തം "തേന സമയേന ഹേതുഭൂതേന, കരണഭൂതേന ച സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞാപയന്തോ, സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഞ്ച അപേക്ഖമാനോ ഭഗവാ തത്ഥ തത്ഥ വിഹാസീ"തി. കരണഞ്ഹി കിരിയത്ഥം, ന ഹേതു വിയ കിരിയാകാരണം. ഹേതു പന കിരിയാകാരണം, ന കരണം വിയ കിരിയത്ഥോതി.

"ഇധ പനാ"തിആദിനാ ഉപയോഗവചനസ്സ അച്ചന്തസംയോഗത്ഥസമ്ഭവദസ്സനം, അച്ചന്തമേവ ദബ്ബഗുണകിരിയാഹി സംയോഗോ **അച്ചന്തസംയോഗോ,** നിരന്തരമേവ തേഹി സംയുത്തഭാവോതി വുത്തം ഹോതി. സോയേവത്ഥോ തഥാ. **ഏവംജാതികേ**തി ഏവംസഭാവേ. കഥം സമ്ഭവതീതി ആഹ **"യഞ്ഹീ"**തിആദി. **അച്ചന്തമേവാ**തി ആരബ്ഭതോ പട്ഠായ യാവ ദേസനാനിട്ഠാനം, താവ ഏകംസമേവ, നിരന്തരമേവാതി അത്ഥോ. **കരുണാവിഹാരേനാ**തി പരഹിതപടിപത്തിസങ്ഖാതേന കരുണാവിഹാരേന. തഥാ ഹി കരുണാനിദാനത്താ ദേസനായ ഇധ പരഹിതപടിപത്തി "കരുണാവിഹാരോ"തി വുത്താ, ന പന കരുണാസമാപത്തിവിഹാരോ. ന ഹി ദേസനാകാലേ ദേസേതബ്ബധമ്മവിസയസ്സ ദേസനാഞാണസ്സ സത്തവിസയായ മഹാകരുണായ സഹുപ്പത്തി സമ്ഭവതി ഭിന്നവിസയത്താ, തസ്മാ കരുണായ പവത്തോ വിഹാരോതി കത്വാ പരഹിതപടിപത്തിവിഹാരോ ഇധ "കരുണാവിഹാരോ"തി വേദിതബ്ബോ. **തസ്മാ**തി അച്ചന്തസംയോഗത്ഥസമ്ഭവതോ. **തദത്ഥജോതനത്ഥ**ന്തി വുത്തനയേന ഉപയോഗവിഭത്തിയാ തദത്ഥസ്സ ജോതനത്ഥം ഉപയോഗനിദ്ദേസോ കതോ യഥാ "മാസം സജ്ഝായതി, ദിവസം ഭുഞ്ജതീ"തി. **തേനാ**തി യേന കാരണേന അഭിധമ്മേ, ഇതോ അഞ്ഞേസു ച സുത്തപദേസു ഭുമ്മവചനസ്സ അധികരണത്ഥോ, ഭാവേനഭാവലക്ഖണത്ഥോ ച, വിനയേ കരണവചനസ്സ ഹേതുഅത്ഥോ, കരണത്ഥോ ച ഇധ ഉപയോഗവചനസ്സ അച്ചന്തസംയോഗത്ഥോ സമ്ഭവതി, തേനാതി അത്ഥോ. **ഏത**ന്തി യഥാ വുത്തസ്സത്ഥസ്സ സങ്ഗഹഗാഥാപദം **അഞ്ഞത്രാ**തി അഭിധമ്മേ ഇതോ അഞ്ഞേസു സുത്തപദേസു, വിനയേ ച. **സമയോ**തി സമയസദ്ദോ. സദ്ദേയേവ ഹി വിഭത്തിപരാ ഭവതിഅത്ഥേ അസമ്ഭവതോ. **സോ**തി സ്വേവ സമയസദ്ദോ.

ഏവം അത്തനോ മതിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പോരാണാചരിയമതിം ദസ്സേതും **"പോരാണാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **പോരാണാ**തി ച പുരിമാ അട്ഠകഥാചരിയാ. "തസ്മിം സമയേ"തി വാ...പേ॰... "ഏകം സമയ"ന്തി വാ ഏസ ഭേദോതി സമ്ബന്ധോ. **അഭിലാപമത്തഭേദോ**തി വചനമത്തേന ഭേദോ വിസേസോ, ന പന അത്ഥേന, തേനാഹ **"സബ്ബത്ഥ ഭുമ്മമേവത്ഥോ"**തി, സബ്ബേസുപി അത്ഥതോ ആധാരോ ഏവ അത്ഥോതി വുത്തം ഹോതി . ഇമിനാ ച വചനേന സുത്തവിനയേസു വിഭത്തിവിപരിണാമോ കതോ, ഭുമ്മത്ഥേ വാ ഉപയോഗകരണവിഭത്തിയോ സിദ്ധാതി ദസ്സേതി. **"തസ്മാ"**തിആദിനാ തേസം മതിദസ്സനേ ഗുണമാഹ.

ഭാരിയട്ഠേന **ഗരു.** തദേവത്ഥം സങ്കേതതോ സമത്ഥേതി **"ഗരും ഹീ"**തിആദിനാ സങ്കേതവിസയോ ഹി സദ്ദോ തംവവത്ഥിതോയേവ ചേസ അത്ഥബോധകോതി. **ഗരു**ന്തി ഗരുകാതബ്ബം ജനം. **"ലോകേ"**തി ഇമിനാ ന കേവലം സാസനേയേവ, ലോകേപി ഗരുകാതബ്ബട്ഠേന **ഭഗവാ**തി സങ്കേതസിദ്ധീതി ദസ്സേതി. യദി ഗരുകാതബ്ബട്ഠേന ഭഗവാ, അഥ അയമേവ സാതിസയം ഭഗവാ നാമാതി ദസ്സേന്തോ "അയഞ്ചാ"തിആദിമാഹ. തഥാ ഹി ലോകനാഥോ അപരിമിതനിരുപമപ്പഭാവസീലാദിഗുണവിസേസസമങ്ഗിതായ, സബ്ബാനത്ഥപരിഹാരപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തുപകാരിതായ ച അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ഉത്തമം ഗാരവട്ഠാനന്തി. ന കേവലം ലോകേയേവ, അഥ ഖോ സാസനേപീതി ദസ്സേതി **"പോരാണേഹീ"**തിആദിനാ, **പോരാണേഹീ**തി ച അട്ഠകഥാചരിയേഹീതി അത്ഥോ. സേട്ഠവാചകവചനമ്പി സേട്ഠഗുണസഹചരണതോ സേട്ഠമേവാതി വുത്തം **"ഭഗവാതി വചനം സേട്ഠ"**ന്തി. വുച്ചതി അത്ഥോ, ഏതേനാതി ഹി **വചനം,** സദ്ദോ. അഥ വാ വുച്ചതീതി **വചനം,** അത്ഥോ, തസ്മാ യോ "ഭഗവാ"തി വചനേന വചനീയോ അത്ഥോ, സോ സേട്ഠോതി അത്ഥോ. **ഭഗവാതി വചനമുത്തമ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ഗാരവയുത്തോ**തി ഗരുഭാവയുത്തോ ഗരുഗുണയോഗത്താ, സാതിസയം വാ ഗരുകരണാരഹതായ **ഗാരവയുത്തോ,** ഗാരവാരഹോതി അത്ഥോ. യേന കാരണത്തയേന സോ തഥാഗതോ ഗരു ഭാരിയട്ഠേന, തേന "ഭഗവാ"തി വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ. ഗരുതാകാരണദസ്സനഞ്ഹേതം പദത്തയം. "സിപ്പാദിസിക്ഖാപകാപി ഗരൂയേവ നാമ ഹോന്തി, ന ച ഗാരവയുത്താ, അയം പന താദിസോ ന ഹോതി, തസ്മാ ഗരൂതി കത്വാ 'ഗാരവയുത്തോ'തി വുത്ത"ന്തി കേചി. ഏവം സതി തദേതം വിസേസനപദമത്തം, പുരിമപദദ്വയമേവ കാരണദസ്സനം സിയാ.

അപി ചാതി അത്ഥന്തരവികപ്പത്ഥേ നിപാതോ, അപരോ നയോതി അത്ഥോ. തത്ഥ -

"വണ്ണാഗമോ വണ്ണവിപരിയായോ,
ദ്വേ ചാപരേ വണ്ണവികാരനാസാ;
ധാതൂനമത്ഥാതിസയേന യോഗോ,
തദുച്ചതേ പഞ്ചവിധാ നിരുത്തീ"തി. -

വുത്തം നിരുത്തിലക്ഖണം ഗഹേത്വാ, "പിസോദരാദീനി യഥോപദിട്ഠ"ന്തി വുത്തസദ്ദനയേന വാ പിസോദരാദിആകതിഗണപക്ഖേപലക്ഖണം ഗഹേത്വാ ലോകിയ ലോകുത്തരസുഖാഭിനിബ്ബത്തകം സീലാദിപാരപ്പത്തം ഭാഗ്യമസ്സ അത്ഥീതി "ഭാഗ്യവാ"തി വത്തബ്ബേ "ഭഗവാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"ഭാഗ്യവാ"**തി. തഥാ അനേകഭേദഭിന്നകിലേസസതസഹസ്സാനി, സങ്ഖേപതോ വാ പഞ്ചമാരേ അഭഞ്ജീതി

"ഭഗ്ഗവാ"തി വത്തബ്ബേ "ഭഗവാ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി **"ഭഗ്ഗവാ"**തി ഇമിനാ. ലോകേ ച ഭഗ-സദ്ദോ ഇസ്സരിയധമ്മയസസിരീകാമപയത്തേസു ഛസു ധമ്മേസു പവത്തതി, തേ ച ഭഗസങ്ഖാതാ ധമ്മാ അസ്സ സന്തീതി ഭഗവാതി അത്ഥം ദസ്സേതും **"യുത്തോ ഭഗേഹി ചാ"**തി വുത്തം. കുസലാദീഹി അനേകഭേദേഹി സബ്ബധമ്മേ വിഭജി വിഭജിത്വാ വിവരിത്വാ ദേസേസീതി "വിഭത്തവാ"തി വത്തബ്ബേ "ഭഗവാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"വിഭത്തവാ"**തി. ദിബ്ബബ്രഹ്മഅരിയവിഹാരേ, കായചിത്തഉപധിവിവേകേ, സുഞ്ഞതാനിമിത്താപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേ, അഞ്ഞേ ച ലോകിയലോകുത്തരേ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ ഭജി സേവി ബഹുലമകാസീതി "ഭത്തവാ"തി വത്തബ്ബേ "ഭഗവാ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി **"ഭത്തവാ"**തി ഇമിനാ. തീസു ഭവേസു തണ്ഹാസങ്ഖാതം ഗമനമനേന വന്തം വമിതന്തി "ഭവേസു വന്തഗമനോ"തി വത്തബ്ബേ ഭവസദ്ദതോ ഭ-കാരം ഗമനസദ്ദതോ ഗ-കാരം വന്തസദ്ദതോ വ-കാരം ആദായ, തസ്സ ച ദീഘം കത്വാ വണ്ണവിപരിയായേന "ഭഗവാ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേതും **"വന്തഗമനോ ഭവേസൂ"**തി വുത്തം. "യതോ ഭാഗ്യവാ, തതോ ഭഗവാ"തിആദിനാ പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. **അസ്സ പദസ്സാ**തി "ഭഗവാ"തി പദസ്സ. **വിത്ഥാരത്ഥോ**തി വിത്ഥാരഭൂതോ അത്ഥോ. **"സോ ചാ"**തിആദിനാ ഗന്ഥമഹത്തം പരിഹരതി. **വുത്തോയേവ,** ന പന ഇധ പന വത്തബ്ബോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗസ്സ ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായ ഏകദേസഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

അപിച ഭഗേ വനി, വമീതി വാ **ഭഗവാ.** സോ ഹി ഭഗേ സീലാദിഗുണേ വനി ഭജി സേവി, തേ വാ ഭഗസങ്ഖാതേ സീലാദിഗുണേ വിനേയ്യസന്താനേസു "കഥം നു ഖോ ഉപ്പജ്ജേയ്യു"ന്തി വനി യാചി പത്ഥയി, ഏവം ഭഗേ വനീതി **ഭഗവാ,** ഭഗേ വാ സിരിം, ഇസ്സരിയം, യസഞ്ച വമി ഖേളപിണ്ഡം വിയ ഛഡ്ഡയി. തഥാ ഹി ഭഗവാ ഹത്ഥഗതം ചക്കവത്തിസിരിം, ചതുദീപിസ്സരിയം, ചക്കവത്തിസമ്പത്തിസന്നിസ്സയഞ്ച സത്തരതനസമുജ്ജലം യസം അനപേക്ഖോ ഛഡ്ഡയി. അഥ വാ ഭാനി നാമ നക്ഖത്താനി, തേഹി സമം ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി **ഭഗാ** ആകാരസ്സ രസ്സം കത്വാ, സിനേരുയുഗന്ധരാദിഗതാ ഭാജനലോകസോഭാ. താ ഭഗാ വമി തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന പജഹി, ഏവം ഭഗേ വമീതി **ഭഗവാ**തി ഏവമാദീഹി തത്ഥ തത്ഥാഗതനയേഹി ചസ്സ അത്ഥോ വത്തബ്ബോ, അമ്ഹേഹി പന സോ ഗന്ഥഭീരുജനാനുഗ്ഗഹണത്ഥം, ഗന്ഥഗരുതാപരിഹരണത്ഥഞ്ച അജ്ഝുപേക്ഖിതോതി.

ഏവമേതേസം അവയവത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സമുദായത്ഥം ദസ്സേന്തോ പുരിമപദത്തയസ്സ സമുദായത്ഥേന വുത്താവസേസേന തേസമത്ഥാനം പടിയോഗിതായ തേനാപി സഹ ദസ്സേതും **"ഏത്താവതാ"**തിആദിമാഹ. **ഏത്താവതാ**തി ഏതസ്സ "ഏവം മേ സുത"ന്തി വചനേന "ഏകം സമയം ഭഗവാ" തിവചനേനാതി ഇമേഹി സമ്ബന്ധോ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം നിദാനവചനേ. **യഥാസുതം ധമ്മം ദേസേന്തോ**തി ഏത്ഥ **അന്ത**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. തഥാദേസിതത്താ ഹി പച്ചക്ഖം കരോതി നാമ. ഏസ നയോ അപരത്ഥാപി. "യോ ഖോ ആനന്ദ, മയാ ധമ്മോ ച...പേ॰... സത്ഥാ"തി വചനതോ ധമ്മസ്സ സത്ഥുഭാവപരിയായോ വിജ്ജതേവാതി കത്വാ **"ധമ്മസരീരം പച്ചക്ഖം കരോതീ"**തി വുത്തം. **ധമ്മകായ**ന്തി ഹി ഭഗവതോ സമ്ബന്ധീഭൂതം ധമ്മസങ്ഖാതം കായന്തി അത്ഥോ. തഥാ ച വുത്തം "ധമ്മകായോതി ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതസ്സേതം അധിവചന"ന്തി. തം പന കിമത്ഥിയന്തി ആഹ **"തേനാ"**തിആദി. **തേനാ**തി ച താദിസേന പച്ചക്ഖകരണേനാതി അത്ഥോ. **ഇദം** അധുനാ വക്ഖമാനസുത്തം **പാവചനം** പകട്ഠം ഉത്തമം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ വചനം നാമ. തസ്മാ തുമ്ഹാകം **അതിക്കന്തസത്ഥുകം** അതീതസത്ഥുകഭാവോ **ന** ഹോതീതി അത്ഥോ. ഭാവപ്പധാനോ ഹി അയം നിദ്ദേസോ, ഭാവലോപോ വാ, ഇതരഥാ പാവചനമേവ അനതിക്കന്തസത്ഥുകം, സത്ഥുഅദസ്സനേന പന ഉക്കണ്ഠിതസ്സ ജനസ്സ അതിക്കന്തസത്ഥുകഭാവോതി അത്ഥോ ആപജ്ജേയ്യ, ഏവഞ്ച സതി "അയം വോ സത്ഥാതി സത്ഥുഅദസ്സനേന ഉക്കണ്ഠിതം ജനം സമസ്സാസേതീ" തിവചനേന സഹ വിരോധോ ഭവേയ്യാതി വദന്തി. ഇദം പാവചനം സത്ഥുകിച്ചനിപ്ഫാദനേന ന അതീതസത്ഥുകന്തി പന അത്ഥോ. **സത്ഥൂ**തി കമ്മത്ഥേ ഛട്ഠീ, സമാസപദം വാ ഏതം **സത്ഥുഅദസ്സനേനാ**തി. ഉക്കണ്ഠനം **ഉക്കണ്ഠോ,** കിച്ഛജീവിതാ. "കഠ കിച്ഛജീവനേ"തി ഹി വദന്തി. തമിതോ പത്തോതി ഉക്കണ്ഠിതോ, അനഭിരതിയാ വാ പീളിതോ വിക്ഖിത്തചിത്തോ ഹുത്വാ സീസം ഉക്ഖിപിത്വാ ഉദ്ധം കണ്ഠം കത്വാ ഇതോ ചിതോ ച ഓലോകേന്തോ ആഹിണ്ഡതി, വിഹരതി ചാതി ഉക്കണ്ഠിതോ നിരുത്തിനയേന, തം **ഉക്കണ്ഠിതം.** സദ്ദസാമത്ഥിയാധിഗതമത്ഥോ ചേസ, വോഹാരതോ പന അനഭിരതിയാ പീളിതന്തി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ. **സമസ്സാസേതീ**തി അസ്സാസം ജനേതി.

തസ്മിം സമയേതി ഇമസ്സ സുത്തസ്സ സങ്ഗീതിസമയേ. കാമം വിജ്ജമാനേപി ഭഗവതി ഏവം വത്തുമരഹതി, ഇധ പന അവിജ്ജമാനേയേവ തസ്മിം ഏവം വദതി, തസ്മാ സന്ധായഭാസിതവസേന തദത്ഥം ദസ്സേതീതി ആഹ **"അവിജ്ജമാനഭാവം ദസ്സേന്തോ"**തി. **പരിനിബ്ബാന**ന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുവസേന ഖന്ധപരിനിബ്ബാനം. **തേനാ**തി തഥാസാധനേന. **ഏവംവിധസ്സാ**തി ഏവംപകാരസ്സ, ഏവംസഭാവസ്സാതിപി അത്ഥോ. **നാമ**-സദ്ദോ ഗരഹായം നിപാതോ "അത്ഥി നാമ ആനന്ദ ഥേരം ഭിക്ഖും വിഹേസിയമാനം അജ്ഝുപേക്ഖിസ്സഥാ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൫.൧൬൬) വിയ, തേന ഏദിസോ അപി ഭഗവാ പരിനിബ്ബുതോ, കാ നാമ കഥാ അഞ്ഞേസന്തി ഗരഹത്ഥം ജോതേതി. **അരിയധമ്മസ്സാ**തി അരിയാനം ധമ്മസ്സ, അരിയഭൂതസ്സ വാ ധമ്മസ്സ. ദസവിധസ്സ കായബലസ്സ, ഞാണബലസ്സ ച വസേന **ദസബലധരോ.** വജിരസ്സ നാമ മണിവിസേസസ്സ സങ്ഘാതോ സമൂഹോ ഏകഗ്ഘനോ, തേന സമാനോ കായോ യസ്സാതി തഥാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ വജിരസങ്ഘാതോ നാമ ന അഞ്ഞേന മണിനാ വാ പാസാണേന വാ ഭേജ്ജോ, അപി തു സോയേവ അഞ്ഞം മണിം വാ പാസാണം വാ ഭിന്ദതി. തേനേവ വുത്തം "വജിരസ്സ നത്ഥി കോചി അഭേജ്ജോ മണി വാ പാസാണോ വാ"തി, ഏവം ഭഗവാപി കേനചി അഭേജ്ജസരീരോ. ന ഹി ഭഗവതോ രൂപകായേ കേനചി അന്തരായോ കാതും സക്കാതി. നാമസദ്ദസ്സ ഗരഹാജോതകത്താ പി-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനജോതകോ "ന കേവലം ഭഗവായേവ, അഥ ഖോ

അഞ്ഞേപീ"തി. ഏത്ഥ ച ഏവംഗുണസമന്നാഗതത്താ അപരിനിബ്ബുതസഭാവേന ഭവിതും യുത്തോപി ഏസ പരിനിബ്ബുതോ ഏവാതി പകരണാനുരൂപമത്ഥം ദസ്സേതും "ഏവ"ന്തിആദി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ആസാ** പത്ഥനാ കേന **ജനേതബ്ബാ,** ന ജനേതബ്ബാ ഏവാതി അത്ഥോ. "അഹം ചിരം ജീവിം, ചിരം ജീവാമി, ചിരം ജീവിസ്സാമി, സുഖം ജീവിം, സുഖം ജീവാമി, സുഖം ജീവിസ്സാമീ"തി മജ്ജനവസേന ഉപ്പന്നോ മാനോ **ജീവിതമദോ** നാമ, തേന മത്തോ പമത്തോ തഥാ. **സംവേജേതീ**തി സംവേഗം ജനേതി, തതോയേവ അസ്സ ജനസ്സ സദ്ധമ്മേ ഉസ്സാഹം ജനേതി. സംവേജനഞ്ഹി ഉസ്സാഹഹേതു "സംവിഗ്ഗോ യോനിസോ പദഹതീ"തി വചനതോ.

ദേസനാസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി വക്ഖമാനസ്സ സകലസുത്തസ്സ "ഏവ"ന്തി നിദസ്സനതോ. **സാവകസമ്പത്തി**ന്തി സുണന്തപുഗ്ഗലസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തേന പഞ്ചസു ഠാനേസു ഭഗവതാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതേന, പഞ്ചസു ച കോസല്ലേസു ആയസ്മതാ ധമ്മസേനാപതിനാ പസംസിതേന മയാ മഹാസാവകേന സുതം, തഞ്ച ഖോ സയമേവ സുതം ന അനുസ്സുതം, ന ച പരമ്പരാഭതന്തി അത്ഥസ്സ ദീപനതോ. **കാലസമ്പത്തിം** നിദ്ദിസതി ഭഗവാതിസദ്ദസന്നിധാനേ പയുത്തസ്സ സമയസദ്ദസ്സ ബുദ്ധുപ്പാദ-പടിമണ്ഡിത-സമയ-ഭാവ-ദീപനതോ. ബുദ്ധുപ്പാദപരമാ ഹി കാലസമ്പദാ. തേനേതം വുച്ചതി -

> "കപ്പകസായകലിയുഗേ , ബുദ്ധുപ്പാദോ അഹോ മഹച്ഛരിയം;
> ഹുതവഹമജ്ഝേ ജാതം, സമുദിതമകരന്ദമരവിന്ദ"ന്തി. (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧);

തസ്സായമത്ഥോ - കപ്പസങ്ഖാതകാലസഞ്ചയസ്സ ലേഖനവസേന പവത്തേ കലിയുഗസങ്ഖാതേ സകരാജസമ്മതേ വസ്സാദിസമൂഹേ ജാതോ ബുദ്ധുപ്പാദഖണസങ്ഖാതോ ദിനസമൂഹോ അന്ധസ്സ പബ്ബതാരോഹനമിവ കദാചി പവത്തനട്ഠേന, അച്ഛരം പഹരിതും യുത്തട്ഠേന ച മഹച്ഛരിയം ഹോതി. കിമിവ ജാതന്തി ചേ? ഹുതവഹസങ്ഖാതസ്സ പാവകസ്സ മജ്ഝേ സമ്മാ ഉദിതമധുമന്തം അരവിന്ദസങ്ഖാതം വാരിജമിവ ജാതന്തി. **ദേസകസമ്പത്തിം** നിദ്ദിസതി ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമഗാരവാധിവചനതോ.

ഏവം പദത്ഥക്കസ്സ പദാനുക്കമേന നാനപ്പകാരതോ അത്ഥവണ്ണനം കത്വാ ഇദാനി "അന്തരാ ച രാജഗഹ"ന്തിആദീനം പദാനമത്ഥവണ്ണനം കരോന്തോ **"അന്തരാ ചാ"**തിആദിമാഹ. **അന്തരാ ച രാജഗഹം അന്തരാ ച നാളന്ദ**ന്തി ഏത്ഥ സമഭിനിവിട്ഠോ അന്തരാ-സദ്ദോ ദിസ്സതി സാമഞ്ഞവചനീയത്ഥമപേക്ഖിത്വാ പകരണാദിസാമത്ഥിയാദിഗതത്ഥമന്തരേനാതി അത്ഥോ. ഏവം പനസ്സ നാനത്ഥഭാവോ പയോഗതോ അവഗമീയതീതി ദസ്സേതി **"തദന്തര"**ന്തിആദിനാ. തത്ഥ **തദന്തര**ന്തി തം കാരണം. മഞ്ച തഞ്ച മന്തേന്തി, കിമന്തരം കിം കാരണന്തി അത്ഥോ. **വിജ്ജന്തരികായാ**തി വിജ്ജുനിച്ഛരണക്ഖണേ. ധോവന്തീ ഇത്ഥീ അദ്ദസാതി സമ്ബന്ധോ. **അന്തരതോ**തി ഹദയേ. **കോപാ**തി ചിത്തകാലുസ്സിയകരണതോ ചിത്തപകോപാ രാഗാദയോ. **അന്തരാ വോസാന**ന്തി ആരമ്ഭനിപ്ഫത്തീനം വേമജ്ഝേ പരിയോസാനം ആപാദി. **അപിചാ**തി തഥാപി, ഏവം പഭവസമ്പന്നേപീതി അത്ഥോ. **ദ്വിന്നം മഹാനിരയാന**ന്തി ലോഹകുമ്ഭീനിരയേ സന്ധായാഹ. **അന്തരികായാ**തി അന്തരേന. രാജഗഹനഗരം കിര ആവിജ്ഝിത്വാ മഹാപേതലോകോ. തത്ഥ ദ്വിന്നം മഹാലോഹകുമ്ഭീനിരയാനം അന്തരേന അയം തപോദാ നദീ ആഗച്ഛതി, തസ്മാ സാ കുഥിതാ സന്ദതീതി. **സ്വായമിധ വിവരേ പവത്തതി** തദഞ്ഞേസമസമ്ഭവതോ. ഏത്ഥ ച "തദന്തരം കോ ജാനേയ്യ, (അ॰ നി॰ ൬.൪൪; ൧൦.൭൫) ഏത്തേസം അന്തരാ കപ്പാ, ഗണനാതോ അസങ്ഖിയാ, (ബു॰ വം॰ ൨൭.൯) അന്തരന്തരാ കഥം ഓപാതേതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൪൨൬; പഹാ॰ വ॰ ൬൬; ചൂളവ॰ ൩൭൬) വിയ കാരണവേമജ്ഝേസു വത്തമാനാ അന്തരാസദ്ദായേവ ഉദാഹരിതബ്ബാ സിയും, ന പന ചിത്തഖണവിവരേസു വത്തമാനാ അന്തരികഅന്തരസദ്ദാ . അന്തരാസദ്ദസ്സ ഹി അയമത്ഥുദ്ധാരോതി. അയം പനേത്ഥാധിപ്പായോ സിയാ - യേസു അത്ഥേസു അന്തരികസദ്ദോ, അന്തരസദ്ദോ ച പവത്തതി, തേസു അന്തരാസദ്ദോപീതി സമാനത്ഥത്താ അന്തരാസദ്ദത്ഥേ വത്തമാനോ അന്തരികസദ്ദോ, അന്തരസദ്ദോ, ച ഉദാഹടോതി. അഥ വാ അന്തരാസദ്ദോയേവ "യസ്സന്തരതോ"തി (ഉദാ॰ ൨൦) ഏത്ഥ ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥം രസ്സം കത്വാ വുത്തോ -

> "യസ്സന്തരതോ ന സന്തി കോപാ,
> ഇതിഭവാഭവതഞ്ച വീതിവത്തോ;
> തം വിഗതഭയം സുഖിം അസോകം,
> ദേവാ നാനുഭവന്തി ദസ്സനായാ"തി. (ഉദാ॰ ൨൦); -

ഹി അയം ഉദാനേ **ഭദ്ദിയസുത്തേ** ഗാഥാ. സോയേവ ഇക-സദ്ദേന സകത്ഥപവത്തേന പദം വഡ്ഢേത്വാ "അന്തരികായാ"തി ച വുത്തോ, തസ്മാ ഉദാഹരണോദാഹരിതബ്ബാനമേത്ഥ വിരോധാഭാവോ വേദിതബ്ബോതി. കിമത്ഥം അത്ഥവിസേസനിയമോ കതോതി ആഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. നനു ചേത്ഥ ഉപയോഗവചനമേവ, അഥ കസ്മാ സമ്ബന്ധീയത്ഥോ വുത്തോ, സമ്ബന്ധീയത്ഥേ വാ കസ്മാ ഉപയോഗവചനം കതന്തി അനുയോഗസമ്ഭവതോ തം പരിഹരിതും **"അന്തരാസദ്ദേന പനാ"**തിആദി വുത്തം, തേന സമ്ബന്ധീയത്ഥേ സാമിവചനപ്പസങ്ഗേ സദ്ദന്തരയോഗേന ലദ്ധമിദം ഉപയോഗവചനന്തി ദസ്സേതി, ന കേവലം സാസനേവ, ലോകേപി ഏവമേവിദം ലദ്ധന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഈദിസേസു ചാ"**തിആദിമാഹ. വിസേസയോഗതാദസ്സനമുഖേന ഹി അയമത്ഥോപി ദസ്സിതോ. ഏകേനപി അന്തരാ-സദ്ദേന യുത്തത്താ ദ്വേ ഉപയോഗവചനാനി കാതബ്ബാനി. ദ്വീഹി പന യോഗേ കാ കഥാതി അത്ഥസ്സ സിജ്ഝനതോ. അക്ഖരം ചിന്തേന്തി ലിങ്ഗവിഭത്തിയാദീഹീതി **അക്ഖരചിന്തകാ,** സദ്ദവിദൂ. അക്ഖര-സദ്ദേന ചേത്ഥ തമ്മൂലകാനി

പദാദീനിപി ഗഹേതബ്ബാനി. യദിപി സദ്ദതോ ഏകമേവ യുജ്ജന്തി, അത്ഥതോ പന സോ ദ്വിക്ഖത്തും യോജേതബ്ബോ ഏകസ്സാപി പദസ്സ ആവുത്തിയാദിനയേന അനേകധാ സമ്പജ്ജനതോതി ദസ്സേതി **"ദുതിയപദേനപീ"**തിആദിനാ. കോ പന ദോസോ അയോജിതേതി ആഹ **"അയോജിയമാനേ ഉപയോഗവചനം ന പാപുണാതീ"**തി. ദുതിയപദം ന പാപുണാതീതി അത്ഥോ സദ്ദന്തരയോഗവസാ സദ്ദേയേവ സാമിവചനപ്പസങ്ഗേ ഉപയോഗവിഭത്തിയാ ഇച്ഛിതത്താ. സദ്ദാധികാരോ ഹി വിഭത്തിപയോഗോ.

അദ്ധാന-സദ്ദോ ദീഘപരിയായോതി ആഹ **"ദീഘമഗ്ഗ"**ന്തി. കിത്താവതാ പന സോ ദീഘോ നാമ തദത്ഥഭൂതോതി ചോദനമപനേതി **"അദ്ധാനഗമനസമയസ്സ ഹീ"**തിആദിനാ. **അദ്ധാനഗമനസമയസ്സ വിഭങ്ഗേ**തി ഗണഭോജനസിക്ഖാപദാദീസു അദ്ധാനഗമനസമയസദ്ദസ്സ പദഭാജനീയഭൂതേ വിഭങ്ഗേ (പാചി॰ ൨൧൭). **അഡ്ഢയോജനമ്പി അദ്ധാനമഗ്ഗോ,** പഗേവ തദുത്തരി. അഡ്ഢമേവ യോജനസ്സ **അഡ്ഢയോജനം,** ദ്വിഗാവുതമത്തം. ഇധ പന ചതുഗാവുതപ്പമാണം യോജനമേവ, തസ്മാ "അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നോ"തി വദതീതി അധിപ്പായോ.

മഹന്തസദ്ദോ ഉത്തമത്ഥോ, ബഹുവത്ഥോ ച ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **"മഹതാ"**തിആദി. ***ഗുണമഹത്തേനാ***തി അപ്പിച്ഛതാദിഗുണമഹന്തഭാവേന. **സങ്ഖ്യാമഹത്തേനാ**തി ഗണനമഹന്തഭാവേന. തദേവത്ഥം സമത്ഥേതി **"സോ ഹീ"**തിആദിനാ. **സോ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ**തി ഇധ ആഗതോ തദാ പരിവാരഭൂതോ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ. **മഹാ**തി ഉത്തമോ. വാക്യേപി ഹി തമിച്ഛന്തി പയോഗവസാ. **അപ്പിച്ഛതാ**തി നില്ലോഭതാ സദ്ദോ ചേത്ഥ സാവസേസോ, അത്ഥോ പന നിരവസേസോ. ന ഹി "അപ്പലോഭതാതി അഭിത്ഥവിതുമരഹതീ"തി **അട്ഠകഥാസു** വുത്തം. മജ്ഝിമാഗമടീകാകാരോ പന **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരോ** ഏവമാഹ "അപ്പസദ്ദസ്സ പരിത്തപരിയായം മനസി കത്വാ 'ബ്യഞ്ജനം സാവസേസം വിയാ'തി (മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൱൭) **അട്ഠകഥായം** വുത്തം. അപ്പസദ്ദോ പനേത്ഥ 'അഭാവത്ഥോ' തിപി സക്കാ വിഞ്ഞാതും 'അപ്പാബാധതഞ്ചസഞ്ജാനാമീ'തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൨൫) വിയാ"തി. **സങ്ഖ്യായപി മഹാ**തി ഗണനായപി ബഹു അഹോസി, "ഭിക്ഖുസങ്ഘോ"തി പദാവത്ഥികന്തവചനവസേന സംവണ്ണേതബ്ബപദസ്സ ഛേദനമിവ ഹോതീതി തദപരാമസിത്വാ "തേന ഭിക്ഖുസങ്ഘേനാ"തി പുന വാക്യാവത്ഥികന്തവചനവസേന സംവണ്ണേതബ്ബപദേന സദിസീകരണം. ഏസാ ഹി സംവണ്ണനകാനം പകതി, യദിദം വിഭത്തിയാനപേക്ഖാവസേന യഥാരഹം സംവണ്ണേതബ്ബപദത്ഥം സംവണ്ണേത്വാ പുന തത്ഥ വിജ്ജമാനവിഭത്തിവസേന പരിവത്തേത്വാ നിക്ഖിപനന്തി. ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതത്താ സങ്ഘോതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തോ ആഹ **"ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞസങ്ഘാതേന സമണഗണേനാ"**തി. ഏത്ഥ പന "യായം ദിട്ഠി അരിയാ നിയ്യാനികാ നിയ്യാതി തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായ, തഥാരൂപായ ദിട്ഠിയാ ദിട്ഠിസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൬, ൩൨൪; മ॰ നി॰ ൧.൪൯൨; ൩.൫൪; പരി॰ ൨൭൪) ഏവം വുത്തായ ദിട്ഠിയാ. "യാനി താനി സീലാനി അഖണ്ഡാനി അച്ഛിദ്ദാനി അസബലാനി അകമ്മാസാനി ഭുജിസ്സാനി വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാനി അപരാമട്ഠാനി സമാധിസംവത്തനികാനി, തഥാരൂപേസു സീലേസു സീലസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൬; മ॰ നി॰ ൧.൪൯൨; ൩.൫൪; അ॰ നി॰ ൬.൧൧; പരി॰ ൨൭൪) ഏവം വുത്താനഞ്ച സീലാനം സാമഞ്ഞേന സങ്ഘാതോ സങ്ഘടിതോ സമേതോതി **ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞസങ്ഘാതോ,** സമണഗണോ, ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതോതി വുത്തം ഹോതി. **"ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞസങ്ഘാടസങ്ഖാതേനാ"** തിപി പാഠോ. തത്ഥ സങ്ഖാതേന കഥിതേനാതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി ദിട്ഠിസീലാദീനം നിയതസഭാവത്താ സോതാപന്നാപി അഞ്ഞമഞ്ഞം ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതാ, പഗേവ സകദാഗാമിആദയോ, തഥാ ച വുത്തം "നിയതോ സമ്ബോധിപരായണോ"തി, (സം॰ നി॰ ൨.൪൧; ൫.൧൯൭, ൧൦൦൪) "അട്ഠാനമേതം ഭിക്ഖവേ, അനവകാസോ, യം ദിട്ഠിസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ സഞ്ചിച്ചപാണം ജീവിതാ വോരോപേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തി ച ആദി. അരിയപുഗ്ഗലസ്സ ഹി യത്ഥ കത്ഥചി ദൂരേ ഠിതാപി അത്തനോ ഗുണസാമഗ്ഗിയാ സംഹതതായേവ, "തഥാരൂപായ ദിട്ഠിയാ ദിട്ഠിസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതി, (മ॰ നി॰ ൧.൪൯൨) തഥാരൂപേസു സീലേസു സീലസാമഞ്ഞഗതോ വിഹരതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൯൨) വചനതോ പന പുഥുജ്ജനാനമ്പി ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതഭാവോ ലബ്ഭതിയേവ. **സദ്ധിം**-സദ്ദോ ഏകതോതി അത്ഥേ നിപാതോ. **പഞ്ച...പേ॰... മത്താനീ**തി പഞ്ച-സദ്ദേന മത്തസദ്ദം സങ്ഖിപിത്വാ ബാഹിരത്ഥസമാസോ വുത്തോ. **ഏതേസ**ന്തി ഭിക്ഖുസതാനം. പുന പഞ്ച മത്താ പമാണാതി ബ്യാസോ, നികാരലോപോ ചേത്ഥ നപുംസകലിങ്ഗത്താ.

സുപ്പിയോതി തസ്സ നാമമേവ, ന ഗുണാദി. ന കേവലം ഭിക്ഖുസങ്ഘേന സദ്ധിം ഭഗവായേവ, അഥ ഖോ സുപ്പിയോപി പരിബ്ബാജകോ ബ്രഹ്മദത്തേന മാണവേന സദ്ധിന്തി പുഗ്ഗലം സമ്പിണ്ഡേതി, തഞ്ച ഖോ മഗ്ഗപടിപന്നസഭാഗതായ ഏവ, ന സീലാചാരാദിസഭാഗതായാതി വുത്തം **"പി-കാരോ"**തിആദി. സുഖുച്ചാരണവസേന പുബ്ബാപരപദാനം സമ്ബന്ധമത്തകരഭാവം സന്ധായ **"പദസന്ധികരോ"**തി വുത്തം, ന പന സരബ്യഞ്ജനാദിസന്ധിഭാവം, തേനാഹ **"ബ്യഞ്ജനസിലിട്ഠതാവസേന വുത്തോ"**തി, ഏതേന പദപൂരണമത്തന്തി ദസ്സേതി. അപിച അവധാരണത്ഥോപി ഖോ-സദ്ദോ യുത്തോ "അസ്സോസി ഖോ വേരഞ്ജോ ബ്രാഹ്മണോ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൧) വിയ, തേന അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നോ അഹോസിയേവ, നാസ്സ മഗ്ഗപടിപത്തിയാ കോചി അന്തരായോ അഹോസീതി അയമത്ഥോ ദീപിതോ ഹോതി. **സഞ്ജയസ്സാ**തി രാജഗഹവാസിനോ സഞ്ജയനാമസ്സ പരിബ്ബാജകസ്സ, യസ്സ സന്തികേ പഠമം ഉപതിസ്സകോലിതാപി പബ്ബജിംസു ഛന്നപരിബ്ബാജകോവ , ന അചേലകപരിബ്ബാജകോ. **"യദാ, തദാ"**തി ച ഏതേന സമകാലമേവ അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നതം ദസ്സേതി. **അതീതകാലത്ഥോ** പാളിയം **ഹോതിസദ്ദോ** യോഗവിഭാഗേന, തംകാലാപേക്ഖായ വാ ഏവം വുത്തം, തദാ ഹോതീതി അത്ഥോ.

അന്തേതി സമീപേ. **വസതീ**തി വത്തപടിവത്താദികരണവസേന സബ്ബിരിയാപഥസാധാരണവചനം, അവചരതീതി വുത്തം ഹോതി, തേനേവാഹ **"സമീപചാരോ സന്തികാവചരോ സിസ്സോ"**തി. **ചോദിതാ ദേവദൂതേഹീ**തി ദഹരകുമാരോ ജരാജിണ്ണസത്തോ ഗിലാനോ കമ്മകാരണാ, കമ്മകാരണികാ വാ മതസത്തോതി ഇമേഹി പഞ്ചഹി ദേവദൂതേഹി **ചോദിതാ** ഓവദിതാ സംവേഗം ഉപ്പാദിതാ സമാനാപി. തേ ഹി ദേവാ വിയ ദൂതാ, വിസുദ്ധിദേവാനം വാ ദൂതാതി **ദേവദൂതാ. ഹീനകായൂപഗാ**തി അപായകായമുപഗതാ. നരസങ്ഖാതാ തേ മാണവാതി സമ്ബന്ധോ. സാമഞ്ഞവസേന ചേത്ഥ സത്തോ "മാണവോ"തി വുത്തോ, ഇതരേ പന വിസേസവസേന. പകരണാധിഗതോ ഹേസ അത്ഥുദ്ധാരോതി. **കതകമ്മേഹീ**തി കതചോരകമ്മേഹി. **തരുണോ**തി സോളസവസ്സതോ പട്ഠായ പത്തവീസതിവസ്സോ, **ഉദാനട്ഠകഥായഞ്ഹി** "സത്താ ജാതദിവസതോ പട്ഠായ യാവ പഞ്ചദസവസ്സകാ, താവ 'കുമാരകാ, ബാലാ'തി ച വുച്ചന്തി. തതോ പരം വീസതിവസ്സാനി 'യുവാനോ'"തി (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൪൪) വുത്തം. തരുണോ, മാണവോ, യുവാതി ച അത്ഥതോ ഏകം, ലോകിയാ പന "ദ്വാദസവസ്സതോ പട്ഠായ യാവ ജരമപ്പത്തോ, താവ തരുണോ"തിപി വദന്തി.

തേസു വാ ദ്വീസു ജനേസൂതി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. യോ വാ "ഏകം സമയ"ന്തി പുബ്ബേ അധിഗതോ കാലോ, തസ്സ പടിനിദ്ദേസോ **തത്രാ**തി യഞ്ഹി സമയം ഭഗവാ അന്തരാ രാജഗഹഞ്ച നാളന്ദഞ്ച അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നോ, തസ്മിംയേവ സമയേ സുപ്പിയോപി തം അദ്ധാനമഗ്ഗം പടിപന്നോ അവണ്ണം ഭാസതി, ബ്രഹ്മദത്തോ ച വണ്ണം ഭാസതീതി. **നിപാതമത്ത**ന്തി ഏത്ഥ **മത്ത**സദ്ദേന വിസേസത്ഥാഭാവതോ പദപൂരണത്തം ദസ്സേതി. **മധുപിണ്ഡികപരിയായോ**തി മധുപിണ്ഡികദേസനാ നാമ ഇതി നം സുത്തന്തം **ധാരേഹി, രാജഞ്ഞാ**തി പായാസിരാജഞ്ഞനാമകം രാജാനമാലപതി. പരിയായതി പരിവത്തതീതി **പരിയായോ,** വാരോ. പരിയായേതി ദേസേതബ്ബമത്ഥം പടിപാദേതീതി **പരിയായോ,** ദേസനാ. പരിയായതി അത്തനോ ഫലം പടിഗ്ഗഹേത്വാ പവത്തതീതി **പരിയായോ,** കാരണം. അനേകസദ്ദേനേവ അനേകവിധേനാതി അത്ഥോ വിഞ്ഞായതി അധിപ്പായമത്തേനാതി ആഹ **"അനേകവിധേനാ"**തി. കാരണഞ്ചേത്ഥ കാരണപതിരൂപകമേവ, ന ഏകംസകാരണം അവണ്ണകാരണസ്സ അഭൂതത്താ, തസ്മാ **കാരണേനാ**തി കാരണപതിരൂപകേനാതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "അകാരണമേവ 'കാരണ'ന്തി വത്വാ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧). ജാതിവസേനിദം ബഹുവത്ഥേ ഏകവചനന്തി ദസ്സേതി **"ബഹൂഹീ"**തിആദിനാ.

"അവണ്ണവിരഹിതസ്സ അസമാനവണ്ണസമന്നാഗതസ്സപീ"തി വക്ഖമാനകാരണസ്സ അകാരണഭാവഹേതുദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ദോസവിരഹിതസ്സപി അസദിസഗുണസമന്നാഗതസ്സാപീതി അത്ഥോ. ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അവണ്ണം ദോസം നിന്ദന്തി സമ്ബന്ധോ. **"യം ലോകേ"**തിആദിനാ അരസരൂപനിബ്ഭോഗഅകിരിയവാദഉച്ഛേദവാദജേഗുച്ഛീവേനയികതപസ്സീഅപഗബ്ഭഭാവാനം കാരണപതിരൂപകം ദസ്സേതി. **തസ്മാ**തി ഹി ഏതം "അരസരൂപോ...പേ॰... അപഗബ്ഭോ"തി ഇമേഹി പദേഹി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ലോകസമ്മതോ അഭിവാദനപച്ചുട്ഠാനഅഞ്ജലീകമ്മസാമീചികമ്മആസനാഭിനിമന്തനസങ്ഖാതോ സാമഗ്ഗീരസോ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ നത്ഥി, തസ്മാ സോ സാമഗ്ഗീരസസങ്ഖാതേന രസേന അസമ്പന്നസഭാവോ, തേന സാമഗ്ഗീരസസങ്ഖാതേന പരിഭോഗേന അസമന്നാഗതോ. തസ്സ അകത്തബ്ബതാവാദോ, ഉച്ഛിജ്ജിതബ്ബതാവാദോ ച, തം സബ്ബം ഗൂഥം വിയ മണ്ഡനജാതിയോ പുരിസോ ജേഗുച്ഛീ. തസ്സ വിനാസകോ സോവ തദകരണതോ വിനേതബ്ബോ. തദകരണേന വയോവുഡ്ഢേ താപേതി തദാചാരവിരഹിതതായ വാ കപണപുരിസോ. തദകരണേന ദേവലോകഗബ്ഭതോ അപഗതോ, തദകരണതോ വാ സോ ഹീനഗബ്ഭോ ചാതി ഏവം തദേവ അഭിവാദനാദിഅകരണം അരസരൂപതാദീനം കാരണപതിരൂപകം ദട്ഠബ്ബം. **"നത്ഥി...പേ॰... വിസേസോ"**തി ഏതസ്സ പന "സുന്ദരികായ നാമ പരിബ്ബാജികായ മരണാനവബോധോ, സംസാരസ്സ ആദികോടിയാ അപഞ്ഞായനപടിഞ്ഞാ, ഠപനീയപുച്ഛായ അബ്യാകതവത്ഥുബ്യാകരണ"ന്തി ഏവമാദീനി കാരണപതിരൂപകാനി നിദ്ധാരിതബ്ബാനി, തഥാ **"തക്കപരിയാഹതം സമണോ...പേ॰... സയമ്പടിഭാന"**ന്തി ഏതസ്സ "അനാചരിയകേന സാമം പടിവേധേന തത്ഥ തത്ഥ തഥാ തഥാ ധമ്മദേസനാ, കത്ഥചി പരേസം പടിപുച്ഛാകഥനം, മഹാമോഗ്ഗല്ലാനാദീഹി ആരോചിതനയേനേവ ബ്യാകരണ"ന്തി ഏവമാദീനി, **"സമണോ... പേ॰... ന അഗ്ഗപുഗ്ഗലോ"**തി ഏതേസം പന "സബ്ബധമ്മാനം കമേനേവ അനവബോധോ, ലോകന്തസ്സ അജാനനം, അത്തനാ ഇച്ഛിതപചാരാഭാവോ"തി ഏവമാദീനി. ഝാനവിമോക്ഖാദി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന **ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോ.** അരിയം വിസുദ്ധം, ഉത്തമം വാ ഞാണസങ്ഖാതം ദസ്സനം, അലം കിലേസവിദ്ധംസനസമത്ഥം അരിയഞാണദസ്സനം ഏത്ഥ, ഏതസ്സാതി വാ **അലമരിയഞാണദസ്സനോ.** സ്വേവ **വിസേസോ** തഥാ. അരിയഞാണദസ്സനമേവ വാ വിസേസം വുത്തനയേന അലം പരിയത്തം യസ്സ, യസ്മിന്തി വാ **അലമരിയഞാണദസ്സനവിസേസോ,** ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോവ. **തക്കപരിയാഹത**ന്തി കപ്പനാമത്തേന സമന്തതോ ആഹരിതം, വിതക്കേന വാ പരിഘട്ടിതം. **വീമംസാനുചരിത**ന്തി വീമംസനായ പുനപ്പുനം പരിമജ്ജിതം. **സയമ്പടിഭാന**ന്തി സയമേവ അത്തനോ വിഭൂതം, താദിസം ധമ്മന്തി സമ്ബന്ധോ. **അകാരണ**ന്തി അയുത്തം അനുപപത്തിം. കാരണപദേ ചേതം വിസേസനം. ന ഹി അരസരൂപതാദയോ ദോസാ ഭഗവതി സംവിജ്ജന്തി, ധമ്മസങ്ഘേസു ച ദുരക്ഖാതദുപ്പടിപന്നാദയോ **അകാരണ**ന്തി വാ യുത്തികാരണരഹിതം അത്തനാ പടിഞ്ഞാമത്തം. പകതികമ്മപദഞ്ചേതം. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥേ **കാരണം വത്വാ**തി ഏത്ഥ കാരണം ഇവാതി ഇവ-സദ്ദത്ഥോ രൂപകനയേന യോജേതബ്ബോ പതിരൂപകകാരണസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **തഥാ തഥാ**തി ജാതിവുഡ്ഢാനമനഭിവാദനാദിനാ തേന തേന ആകാരേന. **വണ്ണ**സദ്ദസ്സ ഗുണപസംസാസു പവത്തനതോ യഥാക്കമം "അവണ്ണം ദോസം നിന്ദ"ന്തി വുത്തം.

ദുരക്ഖാതോതി ദുട്ഠുമാക്ഖാതോ, തഥാ **ദുപ്പടിവേദിതോ.** വട്ടതോ നിയ്യാതീതി **നിയ്യാനം,** തദേവ **നിയ്യാനികോ,** തതോ വാ നിയ്യാനം നിസ്സരണം, തത്ഥ നിയുത്തോതി **നിയ്യാനികോ.** വട്ടതോ വാ നിയ്യാതീതി **നിയ്യാനികോ** യ-കാരസ്സ ക-കാരം, ഈ-കാരസ്സ ച രസ്സം കത്വാ. "അനീയ-സദ്ദോ ഹി ബഹുലാ കത്തുഅഭിധായകോ"തി സദ്ദവിദൂ വദന്തി, ന നിയ്യാനികോ തഥാ. സംസാരദുക്ഖസ്സ **അനുപസമസംവത്തനികോ** വുത്തനയേന. **പച്ചനീകപടിപദ**ന്തി സമ്മാപടിപത്തിയാ വിരുദ്ധപടിപദം. **അനനുലോമപടിപദ**ന്തി സപ്പുരിസാനം അനനുലോമപടിപദം. **അധമ്മാനുലോമപടിപദ**ന്തി ലോകുത്തരധമ്മസ്സ അനനുലോമപടിപദം. കസ്മാ പനേത്ഥ "അവണ്ണം ഭാസതി, വണ്ണം ഭാസതീ"തി ച വത്തമാനകാലനിദ്ദേസോ കതോ, നനു സങ്ഗീതികാലതോ സോ അവണ്ണവണ്ണാനം ഭാസനകാലോ അതീതോതി? സച്ചമേതം, "അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നോ ഹോതീ"തി എത്ഥ ഹോതി-സദ്ദോ വിയ അതീതകാലത്ഥത്താ പന ഭാസതി-സദ്ദസ്സ എവം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ യസ്മിം കാലേ തേഹി അവണ്ണോ വണ്ണോ ച ഭാസീയതി, തമപേക്ഖിത്വാ എവം വുത്തം, എവഞ്ച കത്വാ "തത്രാ"തി പദസ്സ കാലപടിനിദ്ദേസവികപ്പനം അട്ഠകഥായം അവുത്തമ്പി സുപപന്നം ഹോതി.

"സുപ്പിയസ്സ പന...പേ॰... ഭാസതീ"തി പാളിയാ സമ്ബന്ധദസ്സനം **"അന്തേവാസീ പനസ്സാ"**തിആദിവചനം. **അപരാമസിതബ്ബം** അരിയൂപവാദകമ്മം, തഥാ **അനക്കമിതബ്ബം. സ്വായ**ന്തി സോ ആചരിയോ. **അസിധാര**ന്തി അസിനാ തിഖിണഭാഗം. **കകചദന്തപന്തിയ**ന്തി ഖന്ധകകചസ്സ ദന്തസങ്ഖാതായ വിസമപന്തിയാ. ഹത്ഥേന വാ പാദേന വാ യേന കേനചി വാ അങ്ഗപച്ചങ്ഗേന പഹരിത്വാ **കീളമാനോ വിയ.** അക്ഖികണ്ണകോസസങ്ഖാതട്ഠാനവസേന തീഹി പകാരേഹി ഭിന്നോ മദോ യസ്സാതി **പഭിന്നമദോ,** തം. **അവണ്ണം ഭാസമാനോ**തി അവണ്ണം ഭാസനഹേതു. ഹേതുഅത്ഥോ ഹി അയം മാന-സദ്ദോ. ന അയോ വുഡ്ഢി **അനയോ.** സോയേവ **ബ്യസനം,** അതിരേകബ്യസനന്തി അത്ഥോ, തം **പാപുണിസ്സതി** ഏകന്തമഹാസാവജ്ജത്താ രതനത്തയോപവാദസ്സ. തേനേവാഹ -

"യോ നിന്ദിയം പസംസതി,
തം വാ നിന്ദതി യോ പസംസിയോ;
വിചിനാതി മുഖേന സോ കലിം,
കലിനാ തേന സുഖം ന വിന്ദതീ"തി. (സു॰ നി॰ ൬൬൩; സം നി॰ ൧.൧൮൦-൧൮൧; നേത്തി॰ ൯൨);

"അമ്ഹാകം ആചരിയോ"തിആദിനാ ബ്രഹ്മദത്തസ്സ സംവേഗുപ്പത്തിം, അത്തനോ ആചരിയേ ച കാരുഞ്ഞപ്പവത്തിം ദസ്സേത്വാ കിഞ്ചാപി അന്തേവാസിനാ ആചരിയസ്സ അനുകൂലേന ഭവിതബ്ബം, അയം പന പണ്ഡിതജാതികത്താ ന ഈദിസേസു ഠാനേസു തമനുവത്തതീതി ഇദാനിസ്സ കമ്മസ്സകതാഞാണപ്പവത്തിം ദസ്സേന്തോ **"ആചരിയേ ഖോ പനാ"**തിആദിമാഹ. **ഹലാഹല**ന്തി തങ്ഖണഞ്ഞേവ മാരണകം വിസം. ഹനതീതി ഹി **ഹലോ** ന-കാരസ്സ ല-കാരം കത്വാ, ഹലാനമ്പി വിസേസോ ഹലോ **ഹലാഹലോ** മജ്ഝേദീഘവസേന, എതേന ച അഞ്ഞേ അട്ഠവിധേ വിസേ നിവത്തേതി. വുത്തഞ്ച -

"പുമേ പണ്ഡേ ച കാകോല, കാളകൂടഹലാഹലാ;
സരോത്ഥികോസുങ്കികേ യോ, ബ്രഹ്മപുത്തോ പദീപനോ;
ദാരദോ വച്ഛനാഭോ ച, വിസഭേദാ ഇമേ നവാ"തി.

ഖരോദകന്തി ചണ്ഡസോതോദകം. **"ഖാരോദക"**ന്തിപി പാഠോ, അതിലോണതായ തിത്തോദകന്തി അത്ഥോ. **നരകപപാത**ന്തി ചോരപപാതം. **മാണവകാ**തി അത്താനമേവ ഓവദിതും ആലപതി "സമയോപി ഖോ തേ ഭദ്ദാലി അപ്പടിവിദ്ധോഅഹോസീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൧൩൫) വിയ. "കമ്മസ്സകാ"തി കമ്മമേവ അത്തസന്തകഭാവം വത്വാ തദേവ വിവരതി **"അത്തനോ കമ്മാനുരൂപമേവ ഗതിം ഗച്ഛന്തീ"**തിആദിനാ. **യോനിസോ**തി ഉപായേന ഞായേന. **ഉമ്മുജ്ജിത്വാ**തി ആചരിയോ വിയ അയോനിസോ അരിയൂപവാദേ അനിമ്മുജ്ജന്തോ യോനിസോ അരിയൂപവാദതോ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ, ഉദ്ധം ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **മദ്ദമാനോ**തി മദ്ദന്തോ ഭിന്ദന്തോ. എകംസകാരണമേവ ഇധ കാരണന്തി ദസ്സേതുകാമേന **"സമ്മാ"**തി വുത്തം. **"യഥാ ത"**ന്തിആദിനാ തസ്സ സമാരദ്ധഭാവം ദസ്സേതി, ന്തി ച നിപാതമത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ അഞ്ഞോ പണ്ഡിതസഭാവോ ജാതി ആചാരവസേന കുലപുത്തോ അനേകപരിയായേന തിണ്ണം രതനാനം വണ്ണം ഭാസിതുമാരഭതി, തഥാ അയമ്പി ആരദ്ധോ, തഞ്ച ഖോ അപി നാമായമാചരിയോ എത്തകേനാപി രതനത്തയാവണ്ണഭാസതോ ഓരമേയ്യാതി.

സപ്പരാജവണ്ണന്തി അഹിരാജവണ്ണം. **വണ്ണപോക്ഖരതായാ**തി വണ്ണസുന്ദരതായ, വണ്ണസരീരേന വാ. **വാരിജം** കമലം ന **പഹരാമി ന ഭഞ്ജാമി, ആരാ** ദൂരതോവ ഉപസിങ്ഘാമീതി അത്ഥോ. **അഥാ**തി എവം സന്തേപി. **ഗന്ധത്ഥേനോ**തി ഗന്ധചോരോ. **സഞ്ഞൂള്ഹാ**തി ഗന്ഥിതാ ബന്ധിതാ. **ഗഹപതീ**തി ഉപാലിഗഹപതിം നാടപുത്തസ്സ ആലപനം. എത്ഥ ച വണ്ണിതബ്ബോ "അയമീദിസോ"തി പകാസേതബ്ബോതി **വണ്ണോ,** സണ്ഠാനം. വണ്ണീയതി അസങ്കരതോ വവത്ഥാപീയതീതി **വണ്ണോ,** ജാതി. വണ്ണേതി വികാരമാപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേതീതി **വണ്ണോ,** രൂപായതനം. വണ്ണീയതി ഫലമേതേന യഥാസഭാവതോ വിഭാവീയതീതി **വണ്ണോ,** കാരണം. വണ്ണീയതി അപ്പമഹന്താദിവസേന പമീയതീതി **വണ്ണോ,** പമാണം. വണ്ണീയതി പസംസീയതീതി **വണ്ണോ** , ഗുണോ. വണ്ണനം ഗുണസംകിത്തനം **വണ്ണോ,** പസംസാ. എവം തത്ഥ തത്ഥ വണ്ണസദ്ദസ്സുപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ. ആദിസദ്ദേന ജാതരൂപപുളിനക്ഖരാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. "ഇധ ഗുണോപി പസംസാപീ"തി വുത്തമേവ സമത്ഥേതി **"അയം കിരാ"**തിആദിനാ. **കിരാ**തി ചേത്ഥ അനുസ്സവനത്ഥേ, പദപൂരണമത്തേ വാ. **ഗുണൂപസഞ്ഹിത**ന്തി ഗുണോപസഞ്ഹിതം.

“ഗുണൂപസഞ്ഹിതം പസംസ”ന്തി പന വദന്തോ പസംസായ ഏവ ഗുണഭാസനം സിദ്ധം തസ്സാ തദവിനാഭാവതോ, തസ്മാ ഇദമത്ഥദ്വയം യുജ്ജതീതി ദസ്സേതി.

കഥം ഭാസതീതി ആഹ **“തഥാ”**തിആദി. ഏകോ ച സോ പുഗ്ഗലോ ചാതി **ഏകപുഗ്ഗലോ.** കേനട്ഠേന ഏകപുഗ്ഗലോ? അസദിസട്ഠേന, ഗുണവിസിട്ഠട്ഠേന, അസമസമട്ഠേന ച. സോ ഹി പഠമാഭിനീഹാരകാലേ ദസന്നം പാരമീനം പടിപാടിയാ ആവജ്ജനം ആദിം കത്വാ ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണഗുണേഹി ചേവ ബുദ്ധഗുണേഹി ച സേസമഹാജനേന അസദിസോ. യേ ചസ്സ ഗുണാ, തേപി അഞ്ഞസത്താനം ഗുണേഹി വിസിട്ഠാ, പുരിമകാ ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ സബ്ബസത്തേഹി **അസമാ,** തേഹി പന അയമേവേകോ രൂപകായനാമകായേഹി **സമോ. ലോകേതി** സത്തലോകേ. **“ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതീ”**തി പന ഇദം ഉഭയമ്പി വിപ്പകതവചനമേവ ഉപ്പാദകിരിയായ വത്തമാനകാലികത്താ. **ഉപ്പജ്ജമാനോ** ബഹുജനഹിതായ **ഉപ്പജ്ജതി,** ന അഞ്ഞേന കാരണേനാതി ഏവം പനേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ലക്ഖണേ ഹേസ മാന-സദ്ദോ, ഏവരൂപഞ്ചേത്ഥ ലക്ഖണം ന സക്കാ അഞ്ഞേന സദ്ദലക്ഖണേന പടിബാഹിതും. അപിച ഉപ്പജ്ജമാനോ നാമ, ഉപ്പജ്ജതി നാമ, ഉപ്പന്നോ നാമാതി അയമേത്ഥ ഭേദോ വേദിതബ്ബോ. ഏസ ഹി ദീപങ്കരപാദമൂലതോ പട്ഠായ യാവ അനാഗാമിഫലം, താവ ഉപ്പജ്ജമാനോ നാമ, അരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജതി നാമ, അരഹത്തഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നോ നാമ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി സാവകാനം വിയ ന പടിപാടിയാ ഇദ്ധിവിധഞാണാദീനി ഉപ്പജ്ജന്തി, സഹേവ പന അരഹത്തമഗ്ഗേന സകലോപി സബ്ബഞ്ഞുഗുണരാസി ആഗതോവ നാമ ഹോതി, തസ്മാ നിബ്ബത്തസബ്ബകിച്ചത്താ അരഹത്തഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നോ നാമ, തദനിബ്ബത്തത്താ തദഞ്ഞക്ഖണേ യഥാരഹം “ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി” ച്ചേവ വുച്ചതി. ഇമസ്മിമ്പി സുത്തേ അരഹത്തഫലക്ഖണംയേവ സന്ധായ “ഉപ്പജ്ജതീ”തി വുത്തം. അതീതകാലികസ്സാപി വത്തമാനപയോഗസ്സ കത്ഥചി ദിട്ഠത്താ ഉപ്പന്നോ ഹോതീതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. ഏവം സതി “ഉപ്പജ്ജമാനോ”തി ചേത്ഥ മാന-സദ്ദോ സാമത്ഥിയത്ഥോ. യാവതാ സാമത്ഥിയേന മഹാബോധിസത്താനം ചരിമഭവേ ഉപ്പത്തി ഇച്ഛിതബ്ബാ, താവതാ സാമത്ഥിയേന ബോധിസമ്ഭാരഭൂതേന പരിപുണ്ണേന സമന്നാഗതോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. തഥാസാമത്ഥിയയോഗേന ഹി ഉപ്പജ്ജമാനോ നാമാതി. സബ്ബസത്തേഹി **അസമോ,** അസമേഹി പുരിമബുദ്ധേഹേവ **സമോ** മജ്ഝേ ഭിന്നസുവണ്ണ നിക്ഖം വിയ നിബ്ബിസിട്ഠോ, “ഏകപുഗ്ഗലോ”തി ചേതസ്സ വിസേസനം. ആലയസങ്ഖാതം തണ്ഹം സമുഗ്ഘാതേതി സമുച്ഛിന്ദതീതി **ആലയസമുഗ്ഘാതോ.** വട്ടം ഉപച്ഛിന്ദതീതി **വട്ടുപച്ഛേദോ.**

പഹോന്തേനാതി സക്കോന്തേന. “പഞ്ചനികായേ”തി വത്വാപി അനേകാവയവത്താ തേസം ന ഏത്തകേന സബ്ബഥാ പരിയാദാനന്തി **“നവങ്ഗം സത്ഥുസാസനം ചതുരാസീതി ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനീ”**തി വുത്തം. **അതിത്ഥേനാതി** അനോതരണട്ഠാനേന. ന വത്തബ്ബോ അപരിമാണവണ്ണത്താ ബുദ്ധാദീനം, നിരവസേസാനഞ്ച തേസം ഇധ പകാസനേന പാളിസംവണ്ണനായ ഏവ സമ്പജ്ജനതോ, ചിത്തസമ്പഹംസനകമ്മട്ഠാനസമ്പജ്ജനവസേന ച സഫലത്താ. **ഥാമോ വേദിതബ്ബോ** സബ്ബഥാമേന പകാസിതത്താ. കിം പന സോ തഥാ ഓഗാഹേത്വാ ഭാസതീതി ആഹ. **“ബ്രഹ്മദത്തോ പനാ”**തിആദി. അനുക്കമേന പുനപ്പുനം വാ സവനം **അനുസ്സവോ,** പരമ്പരസവനം. **ആദി-**സദ്ദേന ആകാരപരിവിതക്കദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ “സുന്ദരമിദം കാരണ”ന്തി ഏവം സയമേവ കാരണപരിവിതക്കനം **ആകാരപരിവിതക്കോ.** അത്തനോ ദിട്ഠിയാ നിജ്ഝായിത്വാ ഖമനം രുച്ചനം **ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തീതി അട്ഠകഥാസു** വുത്തം, തേഹിയേവ സമ്ബന്ധിതേനാതി അത്ഥോ. **മത്ത-**സദ്ദോ ഹേത്ഥ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ, തേന യഥാവുത്തം കാരണം നിവത്തേതി. **അത്തനോ ഥാമേനാതി** അത്തനോ ഞാണബലേനേവ, ന പന ബുദ്ധാദീനം ഗുണാനുരൂപന്തി അധിപ്പായോ. അസങ്ഖ്യേയ്യാപരിമേയ്യപ്പഭേദാ ഹി ബുദ്ധാദീനം ഗുണാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം,
> കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ;
> ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ,
> വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ”തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൦൪; ൩.൧൪൧; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪൨൫; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൪.൧; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.൬൧; ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ ൯, ൩൨൯);

ഇധാപി വക്ഖതി “അപ്പമത്തകം ഖോ പനേത”ന്തിആദി.

ഇതി-സദ്ദോ നിദസ്സനത്ഥോ വുത്തപ്പകാരം നിദസ്സേതി. **ഹ-**കാരോ നിപാതമത്തന്തി ആഹ **“ഏവം തേ”**തി. **അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സാ”**തി ഇദം രുള്ഹിപദം “ഏകോ ഏകായാ”തി (പാരാ॰ ൪൪൪, ൪൫൨) പദം വിയാതി ദസ്സേന്തോ **“അഞ്ഞോഅഞ്ഞസ്സാ”**തി രുള്ഹിപദേനേവ വിവരതി. **“ഉജുമേവാ”**തി സാവധാരണസമാസതം വത്വാ തേന നിവത്തേതബ്ബത്ഥം ആഹ **“ഈസകമ്പി അപരിഹരിത്വാ”**തി, ഥോകതരമ്പി അവിരജ്ഝിത്വാതി അത്ഥോ. കഥന്തി ആഹ **“ആചരിയേന ഹി”**തിആദി. പുബ്ബേ ഏകവാരമിവ അവണ്ണവണ്ണഭാസനേ നിദ്ദിട്ഠേപി “ഉജുവിപച്ചനീകവാദാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧) വുത്തത്താ അനേകവാരമേവ തേ ഏവം ഭാസന്തീതി വേദിതബ്ബന്തി ദസ്സേതും **“പുന ഇതരോ അവണ്ണം ഇതരോ വണ്ണ”**ന്തി വുത്തം. തേന ഹി വിസദ്ദസ്സ വിവിധത്ഥതം സമത്ഥേതി. **സാരഫലകേതി** സാരദാരുഫലകേ , ഉത്തമഫലകേ വാ. **വിസരുക്ഖആണിന്തി** വിസദാരുമയപടാണിം. **ഇരിയാപഥാനുബന്ധനേന അനുബന്ധാ ഹോന്തി,** ന സമ്മാപടിപത്തിഅനുബന്ധനേന.

സീസാനുലോകിനോതി സീസേന അനുലോകിനോ, സീസം ഉക്ഖിപിത്വാ മഗ്ഗാനുക്കമേന ഓലോകയമാനാതി അത്ഥോ. **തസ്മിം കാലേതി** യമ്ഹി സംവച്ഛരേ, ഉതുമ്ഹി, മാസേ, പക്ഖേ വാ ഭഗവാ

തം അദ്ധാനമഗ്ഗം പടിപന്നോ, തസ്മിം കാലേ. തേന ഹി അനിയമതോ സംവച്ഛരഉതുമാസഡ്ഢമാസാവ നിദ്ദിസിതാ "തം ദിവസ"ന്തി ദിവസസ്സ വിസും നിദ്ദിട്ഠത്താ, മുഹുത്താദീനഞ്ച ദിവസപരിയാപന്നതോ. "തം അദ്ധാനം പടിപന്നോ"തി ചേത്ഥ ആധാരവചനമേതം. തേനേവ ഹി കിരിയാവിച്ഛേദദസ്സനവസേന "രാജഗഹേ പിണ്ഡായ ചരതീ"തി സഹ പുബ്ബകാലകിരിയാഹി വത്തമാനനിദ്ദേസോ കതോ, ഇതരഥാ തസ്മിം കാലേ രാജഗഹേ പിണ്ഡായ ചരതി, തം അദ്ധാനമഗ്ഗഞ്ച പടിപന്നോതി അനധിപ്പേതത്ഥോ ആപജ്ജേയ്യ. ന ഹി അസമാനവിസയാ കിരിയാ ഏകാധാരാ സമ്ഭവന്തി, യാ ചേത്ഥ അധിപ്പേതാ അദ്ധാനപടിപജ്ജനകിരിയാ, സാ ച അനിയമിതാ ന യുത്താതി. **രാജഗഹപരിവത്തകേസൂ**തി രാജഗഹം പരിവത്തേത്വാ ഠിതേസു. **"അഞ്ഞതരസ്മി"**ന്തി ഇമിനാ തേസു ഭഗവതോ അനിബദ്ധവാസം ദസ്സേതി. **സോ**തി ഏവം രാജഗഹേ വസമാനോ സോ ഭഗവാ. പിണ്ഡായ ചരണേനപി ഹി തത്ഥ പടിബദ്ധഭാവവചനതോ സന്നിവാസത്തമേവ ദസ്സേതി. യദി പന "പിണ്ഡായ ചരമാനോ സോ ഭഗവാ"തി പച്ചാമസേയ്യ, യഥാവുത്തോവ അനധിപ്പേതത്ഥോ ആപജ്ജേയ്യാതി. **തം ദിവസ**ന്തി യം ദിവസം അദ്ധാനമഗ്ഗം പടിപന്നോ, തം ദിവസ. **തം അദ്ധാനം പടിപന്നോതി** ഏത്ഥ അച്ചന്തസംയോഗവചനമേതം. ഭത്തഭുഞ്ജനതോ പച്ഛാ **പച്ഛാഭത്തം,** തസ്മിം പച്ഛാഭത്തസമയേ. **പിണ്ഡപാതപടിക്കന്തോ**തി യത്ഥ പിണ്ഡപാതത്ഥായ ചരിത്വാ ഭുഞ്ജന്തി, തതോ അപക്കന്തോ. **തം അദ്ധാനം പടിപന്നോ**തി "നാളന്ദായം വേനേയ്യാനം വിവിധഹിതസുഖനിപ്ഫത്തിം ആകങ്ഖമാനോ ഇമിസ്സാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ തിവിധസീലാലങ്കതം നാനാവിധകുഹനലപനാദിമിച്ഛാജീവവിദ്ധംസനം ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിജാലവിനിവേഠനം ദസസഹസ്സിലോകധാതുപകമ്പനം ബ്രഹ്മജാലസുത്തം ദേസേസ്സാമീ"തി തം യഥാവുത്തം ദീഘമഗ്ഗം പടിപന്നോ, ഇദം പന കാരണം പകരണതോവ പാകടന്തി ന വുത്തം. ഏത്താവതാ "കസ്മാ പന ഭഗവാ തം അദ്ധാനം പടിപന്നോ"തി ചോദനാ വിസോധിതാ ഹോതി.

ഇദാനി ഇതരമ്പി ചോദനം വിസോധിതും **"സുപ്പിയോപീ"**തി വുത്തം. തസ്മിം കാലേ, തം ദിവസം അനുബന്ധോതി ച വുത്തനയേന സമ്ബന്ധോ. പാതോ അസിതബ്ബോതി **പാതരാസോ,** സോ ഭുത്തോ യേനാതി **ഭുത്തപാതരാസോ. ഇച്ഛേവാ**തി ഏവമേവ മനസി സന്നിധായ, ന പന "ഭഗവന്തം, ഭിക്ഖുസങ്ഘഞ്ച പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ അനുബന്ധിസ്സാമീ"തി. തേന വുത്തം **"ഭഗവതോ തം മഗ്ഗം പടിപന്നഭാവം അജാനന്തോവാ"**തി, തഥാ അജാനന്തോ ഏവ ഹുത്വാ അനുബന്ധോതി അത്ഥോ. ന ഹി സോ ഭഗവന്തം ദട്ഠുമേവ ഇച്ഛതി, തേനാഹ **"സചേ പന ജാനേയ്യ, നാനുബന്ധേയ്യാ"**തി. ഏത്താവതാ "കസ്മാ ച സുപ്പിയോ അനുബന്ധോ"തി ചോദനാ വിസോധിതാ ഹോതി. **"സോ"**തിആദിനാ അപരമ്പി ചോദനം വിസോധേതി. കദാചി പന ഭഗവാ അഞ്ഞതരവേസേനേവ ഗച്ഛതി അങ്ഗുലിമാലദമനപക്കുസാതിഅഭിഗ്ഗമനാദീസു, കദാചി ബുദ്ധസിരിയാ, ഇധാപി ഈദിസായ ബുദ്ധസിരിയാതി ദസ്സേതും **"ബുദ്ധസിരിയാ സോഭമാന"**ന്തിആദി വുത്തം. **സിരീ**തി ചേത്ഥ സരീരസോഭഗ്ഗാദിസമ്പത്തി, തദേവ ഉപമാവസേന ദസ്സേതി **"രത്തകമ്ബലപരിക്ഖിത്തമിവാ"**തിആദിനാ. ഗച്ഛതീതി ജങ്ഗമോ യഥാ "ചങ്കമോ"തി. ചഞ്ചലമാനോ ഗച്ഛന്തോ **ഗിരി,** താദിസസ്സ കനകഗിരിനോ സിഖരമിവാതി അത്ഥോ.

"തസ്മിം കിരാ"തിആദി തബ്ബിവരണം, പാളിയം അദസ്സിതത്താ, പോരാണട്ഠകഥായഞ്ച അനാഗതത്താ അനുസ്സവസിദ്ധാ അയം കഥാതി ദസ്സേതും **"കിരാ"**തി വുത്തന്തി വദന്തി, തഥാ വാ ഹോതു അഞ്ഞഥാ വാ, അത്തനാ അദിട്ഠം, അസുതം, അമുതഞ്ച അനുസ്സവമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജിട്ഠപഭസ്സരവസേന **ഛബ്ബണ്ണാ. സമന്താ**തി സമന്തതോ ദസഹി ദിസാഹി. **അസീതിഹത്ഥപ്പമാണേ**തി തേസം രസ്മീനം പകതിയാ പവത്തിട്ഠാനവസേന വുത്തം, തസ്മാ സമന്തതോ, ഉപരി ച പച്ചേകം അസീതിഹത്ഥമത്തേ പദേസേ പകതിയാവ ഘനീഭൂതാ രസ്മിയോ തിട്ഠന്തീതി ദട്ഠബ്ബം, **വിനയടീകായം** പന "തായേവ ബ്യാമപ്പഭാ നാമ. യതോ ഛബ്ബണ്ണാ രസ്മിയോ തളാകതോ മാതികാ വിയ ദസസു ദിസാസു ധാവന്തി, സാ യസ്മാ ബ്യാമമത്താ വിയ ഖായതി, തസ്മാ ബ്യാമപ്പഭാതി വുച്ചതീ"തി വുത്തം, (വിം വിം ടീം ൧.൧൬) **സങ്ഗീതിസുത്തവണ്ണനായം** പന വക്ഖതി "പുരത്ഥിമകായതോ സുവണ്ണവണ്ണാ രസ്മി ഉട്ഠഹിത്വാ അസീതിഹത്ഥം ഠാനം ഗണ്ഹാതി. പച്ഛിമകായതോ. ദക്ഖിണഹത്ഥതോ. വാമഹത്ഥതോ സുവണ്ണവണ്ണാ രസ്മി ഉട്ഠഹിത്വാ അസീതിഹത്ഥം ഠാനം ഗണ്ഹാതി. ഉപരി കേസന്തതോ പട്ഠായ സബ്ബകേസാവട്ടേഹി മോരഗീവവണ്ണാ രസ്മി ഉട്ഠഹിത്വാ ഗഗനതലേ അസീതിഹത്ഥം ഠാനം ഗണ്ഹാതി. ഹേട്ഠാ പാദതലേഹി പവാളവണ്ണാ രസ്മി ഉട്ഠഹിത്വാ ഘനപഥവിയം അസീതിഹത്ഥം ഠാനം ഗണ്ഹാതി. ഏവം സമന്താ അസീതിഹത്ഥമത്തം ഠാനം ഛബ്ബണ്ണാ ബുദ്ധരസ്മിയോ വിജ്ജോതമാനാ വിപ്ഫന്ദമാനാ വിധാവന്തീ"തി (ദീം നിം അട്ഠം ൩.൩൦൫) കേചി പന അഞ്ഞഥാപി പരികപ്പനാമത്തേന വദന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം തഥാ അഞ്ഞത്ഥ അനാഗതത്താ, അയുത്തത്താ ച. താസം പന ബുദ്ധരസ്മീനം തദാ അനിഗ്ഗൂഹിതഭാവദസ്സനത്ഥം "തസ്മിം കിര സമയേ"തി വുത്തം. പക്കുസാതിഅഭിഗ്ഗമനാദീസു വിയ ഹി തദാ താസം നിഗ്ഗൂഹനേ കിഞ്ചി കാരണം നത്ഥി. **ആധാവന്തീ**തി അഭിമുഖം ദിസം ധാവന്തി. **വിധാവന്തീ**തി വിവിധാ ഹുത്വാ വിദിസം ധാവന്തി.

തസ്മിം വനന്തരേ ദിസ്സമാനാകാരേന താസം രസ്മീനം സോഭാ വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"രതനാവേളാ"**തിആദി. **രതനാവേളാ** നാമ രതനമയവടംസകം മുദ്ധം അവതി രക്ഖതീതി ഹി **അവേളാ, ആവേളാ** വാ, മുദ്ധമാലാ. **ഉക്കാ** നാമ യാ സജോതിഭൂതാ, താസം സതം, നിപതനം **നിപാതോ,** തസ്സ നിപാതോ, തേന സമാകുലം തഥാ. പിസിതബ്ബത്താ **പിട്ഠം,** ചീനദേസേ ജാതം പിട്ഠം **ചീനപിട്ഠം,** രത്തചുണ്ണം, യം **"സിന്ദൂരോ"**തിപി വുച്ചതി, ചീനപിട്ഠമേവ ചുണ്ണം. വായുനോ വേഗേന ഇതോ ചിതോ ച ഖിത്തം തന്തി തഥാ. ഇന്ദസ്സ ധനു ലോകസങ്കേതവസേനാതി **ഇന്ദധനു,** സൂരിയരസ്മിവസേന ഗഗനേ

പഞ്ഞായമാനാകാരവിസേസോ. കുടിലം അചിരട്ഠായിത്താ വിരൂപം ഹുത്വാ ജവതി ധാവതീതി **വിജ്ജു,** സായേവ **ലതാ** തംസദിസഭാവേനാതി തഥാ, വായുവേഗതോ വലാഹകഘട്ടനേനേവ ജാതരസ്മി. തായതി അവിജഹനവസേന ആകാസം പാലേതീതി **താരാ,** ഗണസദ്ദോ പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ. തസ്സ പഭാ തഥാ. **വിപ്ഫുരിതവിച്ഛുരിതമിവാതി** ആഭായ വിവിധം ഫരമാനം, വിജ്ജോതയമാനം വിയ ച. വനസ്സ അന്തരം വിവരം **വനന്തരം,** ഭഗവതാ പത്തപത്തവനപ്പദേസന്തി വുത്തം ഹോതി.

അസീതിയാ അനുബ്യഞ്ജനേഹി തമ്ബനഖതാദീഹി അനുരഞ്ജിതം തഥാ. **കമലം** പദുമപുണ്ഡരീകാനി, അവസേസം നീലരത്തസേതഭേദം സരോരുഹം **ഉപ്പലം,** ഇതി പഞ്ചവിധാ പങ്കജജാതി പരിഗ്ഗഹിതാ ഹോതി. വികസിതം ഫുല്ലിതം തദുഭയം യസ്സ സരസ്സ തഥാ. സബ്ബേന പകാരേന പരിതോ സമന്തതോ ഫുല്ലതി വികസതീതി **സബ്ബപാലിഫുല്ലം** അ-കാരസ്സ ആ-കാരം, ര-കാരസ്സ ച ല-കാരം കത്വാ യഥാ "പാലിഭദ്ദോ"തി, താരാനം മരീചി പഭാ, തായ വികസിതം വിജ്ജോതിതം തഥാ. ബ്യാമപ്പഭായ പരിക്ഖേപോ പരിമണ്ഡലോ, തേന വിലാസിനീ സോഭിനീ തഥാ. മഹാപുരിസലക്ഖണാനി അഞ്ഞമഞ്ഞപടിബദ്ധത്താ മാലാകാരേനേവ ഠിതാനീതി വുത്തം **"ദ്വത്തിംസവരലക്ഖണമാലാ"**തി. ദ്വത്തിംസചന്ദാദീനം മാലാ കേനചി ഗന്ഥേത്വാ പടിപാടിയാ ച ഠപിതാതി ന വത്തബ്ബാ "യദി സിയാ"തി പരികപ്പനാമത്തേന ഹി **"ഗന്ഥേത്വാ ഠപിതദ്വത്തിംസചന്ദമാലായാ"**തിആദി വുത്തം. പരികപ്പോപമാ ഹേസാ, ലോകേപി ച ദിസ്സതി.

> "മയേവ മുഖസോഭാസ്സേ, ത്യലമിന്ദുവികത്ഥനാ;
> യതോമ്ബുജേപി സാത്ഥീതി, പരികപ്പോപമാ അയ"ന്തി.

ദ്വത്തിംസചന്ദമാലായ സിരിം അത്തനോ സിരിയാ അഭിഭവന്തീ ഇവാതി സമ്ബന്ധോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

ഏവം ഭഗവതോ തദാ സോഭം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സാപി സോഭം ദസ്സേന്തോ **"തഞ്ച പനാ"**തിആദിമാഹ . ചതുബ്ബിധായ അപ്പിച്ഛതായ **അപ്പിച്ഛാ.** ദ്വാദസഹി സന്തോസേഹി **സന്തുട്ഠാ.** തിവിധേന വിവേകേന **പവിവിത്താ.** രാജരാജമഹാമത്താദീഹി **അസംസട്ഠാ.** ദുപ്പടിപത്തികാനം **ചോദകാ. പാപേ** അകുസലേ **ഗരഹിനോ** പരേസം ഹിതപടിപത്തിയാ **വത്താരോ.** പരേസഞ്ച **വചനക്ഖമാ. വിമുത്തിഞാണദസ്സനം** നാമ പച്ചവേക്ഖണഞാണം. **"തേസ"**ന്തിആദിനാ തദഭിസമ്ബന്ധേന ഭഗവതോ സോഭം ദസ്സേതി. രത്തപദുമാനം സണ്ഡോ സമൂഹോ വനം, തസ്സ മജ്ഝേ ഗതാ തഥാ. "രത്തം **പദുമം,** സേതം **പുണ്ഡരീക"**ന്തി പത്തനിയമമന്തരേന തഥാ വുത്തം, പത്തനിയമേന പന സതപത്തം **പദുമം,** ഊനകസതപത്തം **പുണ്ഡരീകം. പവാളം** വിദ്ദുമോ, തേന കതായ വേദികായ പരിക്ഖിത്തോ വിയ. **മിഗപക്ഖീനമ്പീതി പി**-സദ്ദോ, **അപി**-സദ്ദോ വാ സമ്ഭാവനായം, തേനാഹ **"പഗേവ ദേവമനുസ്സാന"**ന്തി. **മഹാഥേരാതി** മഹാസാവകേ സന്ധായാഹ. സുരഞ്ജിതഭാവേന ഈസകം കണ്ഹവണ്ണതായ **മേഘവണ്ണം. ഏകംസം കരിത്വാതി** ഏകംസപാരുപനവസേന വാമംസേ കരിത്വാ. കത്തരസ്സ ജിണ്ണസ്സ ആലമ്ബനോ ദണ്ഡോ **കത്തരദണ്ഡോ,** ബാഹുല്ലവസേനായം സമഞ്ഞാ. **സുവമ്മം** നാമ സോഭണുരച്ഛദോ, തേന **വമ്മിതാ** സന്നദ്ധാതി **സുവമ്മവമ്മിതാ,** ഇദം തേസം പംസുകൂലധാരണനിദസ്സനം. യേസം കുച്ഛിഗതം സബ്ബമ്പി തിണപലാസാദി ഗന്ധജാതമേവ ഹോതി, തേ **ഗന്ധഹത്ഥിനോ** നാമ, യേ "ഹേമവതാ"തിപി വുച്ചന്തി, തേസമ്പി ഥേരാനം സീലാദിഗുണഗന്ധതായ തംസദിസതാ. അന്തോജടാബഹിജടാസങ്ഖാതായ തണ്ഹാജടായ വിജടിതഭാവതോ **വിജടിതജടാ.** തണ്ഹാബന്ധനായ ഛിന്നത്താ **ഛിന്നബന്ധനാ. "സോ"**തിആദി യഥാവുത്തവചനസ്സ ഗുണദസ്സനം. **അനുബുദ്ധേഹീ**തി ബുദ്ധാനമനുബുദ്ധേഹി. തേപി ഹി ഏകദേസേന ഭഗവതാ പടിവിദ്ധപടിഭാഗേനേവ ചത്താരി സച്ചാനി ബുജ്ഝന്തി. **പത്തപരിവാരിത**ന്തി പുപ്ഫദലേന പരിവാരിതം. **കം** വുച്ചതി കമലാദി, തസ്മിം സരതി വിരാജതീതി **കേസരം,** കിഞ്ജക്ഖോ. കണ്ണേ കരീയതീതി **കണ്ണികാ.** കണ്ണാലങ്കാരോ, തംസദിസണ്ഠാനതായ **കണ്ണികാ,** ബീജകോസോ. ഛന്നം ഹംസകുലാനം സേട്ഠോ **ധതരട്ഠോ ഹംസരാജാ വിയ, ഹാരിതോ** നാമ **മഹാബ്രഹ്മാ വിയ.**

ഏവം ഗച്ഛന്തം ഭഗവന്തം, ഭിക്ഖൂ ച ദിസ്വാ അത്തനോ പരിസം ഓലോകേസീതി സമ്ബന്ധോ. **കാജദണ്ഡകേ**തി കാജസങ്ഖാതേ ഭാരാവഹദണ്ഡകേ, കാജസ്മിം വാ ഭാരലഗ്ഗിതദണ്ഡകേ. ഖുദ്ദകം പീഠം **പീഠകം.** മൂലേ, അഗ്ഗേ ച തിധാ കതോ ദണ്ഡോ **തിദണ്ഡോ.** മോരഹത്ഥകോ **മോരപിഞ്ഛം.** ഖുദ്ദകം പസിബ്ബം **പസിബ്ബകം. കുണ്ഡികാ** കമണ്ഡലു. സാ ഹി കം ഉദകം ഉദേതി പസവേതി, രക്ഖതീതി വാ **കുണ്ഡികാ** നിരുത്തിനയേന. ഗഹിതം ഓമകതോ ലുജ്ജിതം, വിവിധം ലുജ്ജിതഞ്ച പീഠക...പേ॰... കുണ്ഡികാദിഅനേകപരിക്ഖാരസങ്ഖാതം ഭാരം ഭരതി വഹതീതി **ഗഹിത...പേ॰... ഭാരഭരിതാ. ഇതീതി** നിദസ്സനത്ഥോ. **ഏവന്തി** ഇദമത്ഥോ. ഏവം ഇദം വചനമാദി യസ്സ വചനസ്സ തഥാ, തദേവ നിരത്ഥകം വചനം യസ്സാതി **ഏവമാദിനിരത്ഥകവചനാ.** മുഖം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **മുഖരാ,** സബ്ബേപി മുഖവന്താ ഏവ, അയം പന ഫരുസാഭിലാപമുഖവതീ, തസ്മാ ഏവം വുത്തം. നിന്ദായഞ്ഹി അയം രപച്ചയോ. മുഖേന വാ അമനാപം കമ്മം രാതി ഗണ്ഹാതീതി **മുഖരാ.** വിവിധാ കിണ്ണാ വാചാ യസ്സാതി **വികിണ്ണവാചാ. തസ്സാതി** സുപ്പിയസ്സ പരിബ്ബാജകസ്സ. ന്തി യഥാവുത്തപ്പകാരം പരിസം.

ഇദാനീതി തസ്സ തഥാരൂപായ പരിസായ ദസ്സനക്ഖണേ. **പനാതി** അരുചിസംസൂചനത്ഥോ, തഥാപീതി അത്ഥോ. **ലാഭ...പേ॰... ഹാനിയാ ചേവ** ഹേതുഭൂതായ. കഥം ഹാനീതി ആഹ **"അഞ്ഞതിത്ഥിയാനഞ്ഹീ"**തിആദി. **നിസ്സിരീകത**ന്തി നിസോഭതം, അയമത്ഥോ മോരജാതകാദീഹിപി ദീപേതബ്ബോ. **"ഉപതിസ്സകോലിതാനഞ്ചാ"**തിആദിനാ പക്ഖഹാനിതായ വിത്ഥാരോ. ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ, മഹാമോഗ്ഗല്ലാനസ്സ ച ഭഗവതോ സന്തികേ പബ്ബജ്ജം സന്ധായ **"തേസു പന പക്കന്തേസൂ"**തി

വുത്തം. തേസം പബ്ബജിതകാലേയേവ അഡ്ഢതേയ്യസതം പരിബ്ബാജകപരിസാ പബ്ബജി, തതോ പരമ്പി തദനുപബ്ബജിതാ പരിബ്ബാജകപരിസാ അപരിമാണാതി ദസ്സേതി **"സാപി തേസം പരിസാ ഭിന്നാ"**തി ഇമിനാ. യായ കായചി ഹി പരിബ്ബാജകപരിസായ പബ്ബജിതായ തസ്സ പരിസാ ഭിന്നായേവ നാമ സമാനഗണത്താതി തഥാ വുത്തം. **"ഇമേഹീ"**തിആദിനാ ലാഭപക്ഖഹാനിം നിഗമനവസേന ദസ്സേതി. ഉസൂയസങ്ഖാതസ്സ വിസസ്സ ഉഗ്ഗാരോ ഉഗ്ഗിലനം **ഉസൂയവിസുഗ്ഗാരോ,** തം. ഏത്ഥ ച "യസ്മാ പനേസാ"തിആദിനാവ "കസ്മാ ച സോ രതനത്തയസ്സ അവണ്ണം ഭാസതീ"തി ചോദനം വിസോധേതി, **"സചേ"**തിആദികം പന സബ്ബമ്പി തപ്പരിവാരവചനമേവാതി തേഹിപി സാ വിസോധിതായേവ നാമ. ഭഗവതോ വിരോധാനുനയാഭാവവീമംസനത്ഥം ഏതേ അവണ്ണം വണ്ണം ഭാസന്തി. "മാരേന അന്വാവിട്ഠാ ഏവം ഭാസന്തീ"തി ച കേചി വദന്തി, തദയുത്തമേവ അട്ഠകഥായ ഉജുവിപച്ചനീകത്താ. പാകടോയേവായമത്ഥോതി.

൨. യസ്മാ അത്ഥങ്ഗതോ സൂരിയോ, തസ്മാ അകാലോ ദാനി ഗന്തുന്തി സമ്ബന്ധോ.

അമ്ബലട്ഠികാതി സാമീപികവോഹാരോ യഥാ "വരുണനഗരം, ഗോദാഗാമോ"തി ആഹ **"തസ്സ കിരാ"**തിആദി. തരുണപരിയായോ **ലട്ഠികാ**-സദ്ദോ രുക്ഖവിസയേ യഥാ "മഹാവനം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ ബേലുവലട്ഠികായ മൂലേ ദിവാവിഹാരം നിസീദീ"തിആദീസൂതി ദസ്സേതി" **"തരുണമ്ബരുക്ഖോ"**തി ഇമിനാ. കേചി പന "അമ്ബലട്ഠികാ നാമ വുത്തനയേന ഏകോ ഗാമോ"തി വദന്തി, തേസം മതേ **അമ്ബലട്ഠികായ**ന്തി സമീപത്ഥേ ഭുമ്മവചനം. **ഛായൂദകസമ്പന്ന**ന്തി ഛായായ ചേവ ഉദകേന ച സമ്പന്നം. **മഞ്ജുസാ**തി പേളാ. **പടിഭാനചിത്തവിചിത്ത**ന്തി ഇത്ഥിപുരിസസഞ്ഞോഗാദിനാ പടിഭാനചിത്തേന വിചിത്തം, ഏതേന രഞ്ഞോ **അഗാരം,** തദേവ **രാജാഗാരക**ന്തി ദസ്സേതി. രാജാഗാരകം നാമ വേസ്സവണമഹാരാജസ്സ ദേവായതനന്തി ഏകേ.

ബഹുപരിസ്സയോതി ബഹുപദ്ദവോ. കേഹീതി വുത്തം "ചോരേ'ഹിപീ"തിആദി. **ഹന്ദാ**തി വചനവോസ്സഗ്ഗത്ഥേ നിപാതോ, തദാനുഭാവതോ നിപ്പരിസ്സയത്ഥായ ഇദാനി ഉപഗന്ത്വാ സ്വേ ഗമിസ്സാമീതി അധിപ്പായോ. **"സദ്ധിം അന്തേവാസിനാ ബ്രഹ്മദത്തേന മാണവേനാ"** തിച്ചേവ സീഹളട്ഠകഥായം വുത്തം, തഞ്ച ഖോ പാളിആരുള്ഹവസേനേവ, ന പന തദാ സുപ്പിയസ്സ പരിസായ അഭാവതോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"സദ്ധിം അത്തനോ പരിസായാ"**തി ഇധ വുത്തം. കസ്മാ പനേത്ഥ ബ്രഹ്മദത്തോയേവ പാളിയമാരുള്ഹോ, ന പന തദവസേസോ സുപ്പിയസ്സ പരിസാതി ? ദേസനാനയനീഭാവേന പയോജനാഭാവതോ. യഥാ ചേതം, ഏവം അഞ്ഞേമ്പി ഏദിസം പയോജനാഭാവതോ സങ്ഗീതികാരകേഹി ന സങ്ഗീതന്തി ദട്ഠബ്ബം. കേചി പന "പാളിയം വുത്ത"ന്തി ആധാരം വത്വാ 'തദേതം ന സീഹളട്ഠകഥാനയദസ്സനം, പാളിയം വുത്തഭാവദസ്സനമേവാ'തി" വദന്തി, തം ന യുജ്ജതി. പാളിആരുള്ഹവസേനേവ പാളിയം വുത്തന്തി അധിപ്പേതത്ഥസ്സ ആപജ്ജനതോ. തസ്മാ യഥാവുത്തനയേനേവ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി. **"വുത്ത**ന്തി വാ അമ്ഹേഹിപി ഇധ വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. ഏവഞ്ഹി തദാ അഞ്ഞായപി പരിസായ വിജ്ജമാനഭാവദസ്സനത്ഥം ഏവം വുത്തം, പാളിയമാരുള്ഹവസേന പന അഞ്ഞഥാപി ഇധ വത്തബ്ബന്തി അധിപ്പായോ യുത്തോ"തി വദന്തി.

ഇദാനി "തത്രാപി സുദ"ന്തിആദിപാളിയാ സമ്ബന്ധം ദസ്സേതും **"ഏവം വാസം ഉപഗതോ പനാ"**തിആദി വുത്തം. പരിവാരേത്വാ നിസിന്നോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. കുച്ഛിതം കത്തബ്ബന്തി **കുകതം,** തസ്സ ഭാവോ **കുക്കുച്ചം,** കുച്ഛിതകിരിയാ, ഇതോ ചിതോ ച ചഞ്ചലനന്തി അത്ഥോ, ഹത്ഥസ്സ കുക്കുച്ചം തഥാ. **"സാ ഹീ"**തിആദിനാ തഥാഭൂതതായ കാരണം ദസ്സേതി. **നിവാതേ**തി വാതവിരഹിതട്ഠാനേ. യഥാവുത്തദോസാഭാവേന **നിച്ചലാ. തം വിഭൂതി**ന്തി താദിസം സോഭം. **വിപ്പലപന്തീ**തി സതിവോസ്സഗ്ഗവസേന വിവിധാ ലപന്തി. **നില്ലാലിതജിവ്ഹാ**തി ഇതോ ചിതോ ച നിക്ഖന്തജിവ്ഹാ. **കാകച്ഛമാനാ**തി കാകാനം സദ്ദസദിസം സദ്ദം കുരുമാനാ. **ഘരുഘരുപസ്സാസിനോ**തി ഘരുഘരുഇതി സദ്ദം ജനേത്വാ പസ്സസന്താ. **ഇസ്സാവസേനാ**തി യഥാവുത്തേഹി ദ്വീഹി കാരണേഹി ഉസൂയനവസേന. **"സബ്ബം വത്തബ്ബ"**ന്തി ഇമിനാ "ആദിപേയ്യാലനയോയ"ന്തി ദസ്സേതി.

൩. സമ്മാ പഹോന്തി തം തം കമ്മന്തി **സമ്പഹുലാ,** ബഹവോ, തേനാഹ **"ബഹുകാന"**ന്തി. സബ്ബന്തിമേന പരിച്ഛേദേന ചതുവഗ്ഗസങ്ഘേനേവ വിനയകമ്മസ്സ കത്തബ്ബത്താ **"വിനയപരിയായേനാ"**തിആദി വുത്തം. **തയോ ജനാ**തി ചേസ ഉപലക്ഖണനിദ്ദേസോ ദ്വിന്നമ്പി സമ്പഹുലത്താ. തത്ഥ തത്ഥ തഥായേവാഗതത്താ **"സുത്തന്തപരിയായേനാ"**തിആദിമാഹ. തം തം പാളിയാ ആഗതവോഹാരവസേന ഹി അയം ഭേദോ. തയോ ജനാ തയോ ഏവ നാമ, തതോ പട്ഠായ ഉത്തരി ചതുപഞ്ചജനാദികാ സമ്പഹുലാതി അത്ഥോ. **തതോ**തി ചായം മരിയാദാവധി. **മണ്ഡലമാളോ**തി അനേകത്ഥപവത്താ സമഞ്ഞാ, ഇധ പന ഈദിസായ ഏവാതി നിയമേന്തോ ആഹ **"കത്ഥചീ"**തിആദി. **കണ്ണികാ** വുച്ചതി കൂടം. **ഹംസവട്ടകച്ഛന്നേനാ**തി ഹംസമണ്ഡലാകാരഛന്നേന. തദേവ ഛന്നം അഞ്ഞത്ഥ "സുപണ്ണവങ്കച്ഛദന"ന്തി വുത്തം. കൂടേന യുത്തോ അഗാരോ, സോയേവ സാലാതി **കൂടാഗാരസാലാ. ഥമ്ഭപന്തിം പരിക്ഖിപിത്വാ**തി ഥമ്ഭമാലം പരിവാരേത്വാ, പരിമണ്ഡലാകാരേന ഥമ്ഭപന്തിം കത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **ഉപട്ഠാനസാലാ** നാമ പയിരുപാസനസാലാ. യത്ഥ ഉപട്ഠാനമത്തം കരോന്തി, ന ഏകരത്തദ്വിരത്താദിവസേന നിസീദനം, ഇധ പന തഥാ കതാ നിസീദനസാലായേവാതി ദസ്സേതി **"ഇധ പനാ"**തിആദിനാ. തേനേവ പാളിയം "സന്നിപതിതാന" ന്ത്വേവ അവത്വാ "സന്നിസിന്നാന"ന്തിപി വുത്തം. മാനിതബ്ബോതി **മാളോ,** മീയതി പമീയതീതി വാ **മാളോ.** മണ്ഡലാകാരേന പടിച്ഛന്നോ മാളോതി **മണ്ഡലമാളോ,** അനേകകോണവന്തോ പടിസ്സയവിസേസോ. **"സന്നിസിന്നാന"**ന്തി **നിസജ്ജനവസേന** വുത്തം, **നിസജ്ജനവസേന** വാ

“സന്നിസിന്നാന”ന്തി സംവണ്ണേതബ്ബപദമജ്ഝാഹരിത്വാ സമ്ബന്ധോ. ഇമിനാ നിസീദനഇരിയാപഥം, കായസാമഗ്ഗീവസേന ച സമോധാനം സന്ധായ പദദ്വയമേതം വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **സങ്ഖിയാ വുച്ചതി കഥാ** സമ്മാ ഖിയനതോ കഥനതോ. **കഥാധമ്മോ**തി കഥാസഭാവോ, ഉപപരിക്ഖാ വിധീതി കേചി.

“അച്ഛരിയ”ന്തിആദി തസ്സ രൂപദസ്സനന്തി ആഹ **“കതമോ പന സോ”**തിആദി. **സോ**തി കഥാധമ്മോ. “നീയതീതി **നയോ,** അത്ഥോ, സദ്ദസത്ഥം അനുഗതോ നയോ **സദ്ദനയോ”**തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨) **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** വുത്തം. നീയതി അത്ഥോ ഏതേനാതി വാ **നയോ,** ഉപായോ, സദ്ദസത്ഥേ ആഗതോ നയോ അത്ഥഗഹണൂപായോ **സദ്ദനയോ.** തത്ഥ ഹി അനഭിണ്ഹവുത്തികേ അച്ഛരിയ-സദ്ദോ ഇച്ഛിതോ രുള്ഹിവസേന. തേനേവാഹ **“അന്ധസ്സ പബ്ബതാരോഹണം വിയാ”**തിആദി. തസ്സ ഹി തദാരോഹണം ന നിച്ചം, കദാചിയേവ സിയാ, ഏവമിദമ്പി. അച്ഛരായോഗ്ഗം **അച്ഛരിയം** നിരുത്തിനയേന യോഗ്ഗസദ്ദസ്സ ലോപതോ, തദ്ധിതവസേന വാ ണിയപച്ചയസ്സ വിചിത്രവുത്തിതോ, സോ പന പോരാണട്ഠകഥായമേവ ആഗതത്താ **“അട്ഠകഥാനയോ”**തി വുത്തോ. പുബ്ബേ അഭൂതന്തി **അഭൂതപുബ്ബം,** ഏതേന ന ഭൂതം അഭൂതന്തി നിബ്ബചനം, ഭൂത-സദ്ദസ്സ ച അതീതത്ഥം ദസ്സേതി. **യാവഞ്ചിദ**ന്തി സന്ധിവസേന നിഗ്ഗഹിതാഗമോതി ആഹ **“യാവ ച ഇദ”**ന്തി, ഏതസ്സ ച “സുപ്പടിവിദിതാ”തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **യാവ** ചയത്തകം **ഇദം** അയം നാനാധിമുത്തികതാ സുപ്പടിവിദിതാ, തം “ഏത്തകമേവാ”തി ന സക്കാ അമ്ഹേഹി പടിവിജ്ഝിതും, അക്ഖാതുഞ്ചാതി സപാഠസേസത്ഥോ. തേനേവാഹ **“തേന സുപ്പടിവിദിതതായ അപ്പമേയ്യതം ദസ്സേതീ”**തി.

“ഭഗവതാ”തിആദീഹി പദേഹി സമാനാധികരണഭാവേന വുത്തത്താ **തേനാ**തി ഏത്ഥ **ത**-സദ്ദോ സകത്ഥപടിനിദ്ദേസോ, തസ്മാ യേന അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവേന ഭഗവാ പകതോ സമാനോ സുപാകടോ നാമ ഹോതി, തദഭിസമ്ബുദ്ധഭാവം സദ്ധിം ആഗമനപടിപദായ തസ്സ അത്ഥഭാവേന ദസ്സേന്തോ **“യോ സോ”**തിആദിമാഹ . ന ഹേത്ഥ സോ പുബ്ബേ വുത്തോ അത്ഥി, യോ അത്ഥോ തേഹി ഥേരേഹി ത-സദ്ദേന പരാമസിതബ്ബോ ഭവേയ്യ. തസ്മാ യഥാവുത്തഗുണസങ്ഖാതം സകത്ഥംയേവേസ പധാനഭാവേന പരാമസതീതി ദട്ഠബ്ബം. **അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധി**ന്തി അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനം അനാവരണഞാണം, അനാവരണഞാണപദട്ഠാനഞ്ച അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണം. തദുഭയഞ്ഹി സമ്മാ അവിപരീതം സയമേവ ബുജ്ഝതി, സമ്മാ വാ പസട്ഠാ സുന്ദരം ബുജ്ഝതീതി **സമ്മാസമ്ബോധി.** സാ പന ബുദ്ധാനം സബ്ബഗുണസമ്പത്തിം ദേതി അഭിസേകോ വിയ രഞ്ഞോ സബ്ബലോകിസ്സരിയഭാവം, തസ്മാ “അനുത്തരാ സമ്മാസമ്ബോധീ”തി വുച്ചതി. **അഭിസമ്ബുദ്ധോ**തി അബ്ഭഞ്ഞാസി പടിവിജ്ഝി, തേന താദിസേന ഭഗവതാതി അത്ഥോ. സതിപി ഞാണദസ്സനാനം ഇധ പഞ്ഞാവേവചനഭാവേ തേന തേന വിസേസേന നേസം വിസയവിസേസപ്പവത്തിം ദസ്സേന്തോ **“തേസം തേസം സത്താന”**ന്തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ഹി പഠമമത്ഥം അസാധാരണഞാണവസേന ദസ്സേതി. ആസയാനുസയഞാണേന **ജാനതാ** സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണേഹി **പസ്സതാ**തി അത്ഥോ.

ദുതിയം വിജ്ജത്തയവസേന. **പുബ്ബേനിവാസാദീഹീ**തി പുബ്ബേനിവാസാസവക്ഖയഞാണേഹി. തതിയം അഭിഞ്ഞാനാവരണഞാണവസേന. അഭിഞ്ഞാപരിയാപന്നേപി **“തീഹി വിജ്ജാഹീ”**തി താസം രാസിഭേദദസ്സനത്ഥം വുത്തം. അനാവരണഞാണസങ്ഖാതേന **സമന്തചക്ഖുനാ** പസ്സതാതി അത്ഥോ. ചതുത്ഥം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമംസചക്ഖുവസേന. **പഞ്ഞായാ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന. **കുട്ടസ്സ** ഭിത്തിയാ **തിരോ** പരം, അന്തോ വാ, തദാദീസു ഗതാനി. **അതിവിസുദ്ധേനാ**തി അതിവിയ വിസുദ്ധേന പഞ്ചവണ്ണസമന്നാഗതേന സുനീലപാസാദികഅക്ഖിലോമസമലങ്കതേന രത്തിഞ്ചേവ ദിവാ ച സമന്താ യോജനം പസ്സന്തേന **മംസചക്ഖുനാ.** പഞ്ചമം പടിവേധദേസനാഞാണവസേന. **“അത്തഹിതസാധികായാ”**തി ഏകംസതോ വുത്തം, പരിയായതോ പനേസാ പരഹിതസാധികാപി ഹോതി. തായ ഹി ധമ്മസഭാവപടിച്ഛാദകകിലേസസമുഗ്ഘാതായ ദേസനാഞാണാദി സമ്ഭവതി. **പടിവേധപഞ്ഞായാ**തി അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞായ. വിപസ്സനാസഹഗതോ സമാധി പദട്ഠാനം ആസന്നകാരണമേതിസ്സാതി **സമാധിപദട്ഠാനാ,** തായ. **ദേസനാപഞ്ഞായാ**തി ദേസനാകിച്ചനിപ്ഫാദകേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന. **അരീന**ന്തി കിലേസാരീനം, പഞ്ചമാരാനം വാ, സാസനപച്ചത്ഥികാനം വാ അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം. തേസം ഹനനം പാടിഹാരിയേഹി അഭിഭവനം അപ്പടിഭാനതാകരണം, അജ്ഝുപേക്ഖനഞ്ച മജ്ഝിമപണ്ണാസകേ പഞ്ചമവഗ്ഗേ സങ്ഗീതം **ചങ്കീസുത്ത**ഞ്ചേത്ഥ (മ॰ നി॰ ൨.൪൨൨) നിദസ്സനം, ഏതേന അരയോ ഹതാ അനേനാതി നിരുത്തിനയേന പദസിദ്ധിമാഹ. അതോ നാവചനസ്സ താബ്യപ്പദേസോ മഹാവിസയേനാതി ദട്ഠബ്ബം. അപിച അരയോ ഹനതീതി അന്തസദ്ദേന പദസിദ്ധി, ഇകാരസ്സ ച അകാരോ. പച്ചയാദീനം സമ്പദാനഭൂതാനം, തേസം വാ പടിഗ്ഗഹണം, പടിഗ്ഗഹിതും വാ അരഹതീതി അരഹന്തി ദസ്സേതി **“പച്ചയാദീനഞ്ച അരഹത്താ”**തി ഇമിനാ. **സമ്മാ**തി അവിപരീതം. **സാമഞ്ചാ**തി സയമേവ, അപരനേയ്യോ ഹുത്വാതി വുത്തം ഹോതി. കഥം പനേത്ഥ “സബ്ബധമ്മാന”ന്തി അയം വിസേസോ ലബ്ഭതീതി? സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസേ അവട്ഠാനതോ, വിസേസത്ഥിനാ ച വിസേസസ്സ അനുപയോജേതബ്ബതോ യജ്ജേവം “ധമ്മാന”ന്തി വിസേസോവാനുപയോജിതോ സിയാ, കസ്മാ സബ്ബധമ്മാനന്തി അയമത്ഥോ അനുപയോജീയതീതി? ഏകദേസസ്സ അഗ്ഗഹണതോ. പദേസഗ്ഗഹണേ ഹി അസതി ഗഹേതബ്ബസ്സ നിപ്പദേസതാ വിഞ്ഞായതി യഥാ “ദിക്ഖിതോ ന ദദാതീ”തി, ഏസ നയോ ഈദിസേസു.

ഇദാനി ച ചതൂഹി പദേഹി ചതുവേസാരജ്ജവസേന അത്തനാ അധിപ്പേതതരം ഛട്ഠമത്ഥം ദസ്സേതും **“അന്തരായികധമ്മേ വാ”**തിആദി വുത്തം. തഥാ ഹി തദേവ നിഗമനം കരോതി **“ഏവ”**ന്തിആദിനാ. തത്ഥ അന്തരായകരധമ്മഞാണേന **ജാനതാ,** നിയ്യാനികധമ്മഞാണേന **പസ്സതാ,** ആസവക്ഖയഞാണേന **അരഹതാ,** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന**ആതി യഥാക്കമം യോജേതബ്ബം. അനത്ഥചരണേന കിലേസാ ഏവ അരയോതി **കിലേസാരയോ,** തേസം **കിലേസാരീനം.** ഏത്ഥാഹ - യസ്സ ഞാണസ്സ വസേന സമ്മാ സാമഞ്ച

സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ ഭഗവാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ നാമ ജാതോ, കിം പനിദം ഞാണം സബ്ബധമ്മാനം ബുജ്ഝനവസേന പവത്തമാനം സകിംയേവ സബ്ബസ്മിം വിസയേ പവത്തതി, ഉദാഹു കമേനാതി. കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ സകിംയേവ സബ്ബസ്മിം വിസയേ പവത്തതി, ഏവം സതി അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാദിഭേദഭിന്നാനം സങ്ഖതധമ്മാനം, അസങ്ഖതസമ്മുതിധമ്മാനഞ്ച ഏകജ്ഝം ഉപട്ഠാനേ ദൂരതോ ചിത്തപടം പേക്ഖന്തസ്സ വിയ പടിഭാഗേനാവബോധോ ന സിയാ, തഥാ ച സതി "സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൧൩൭; ധ॰ പ॰ ൨൭൯; മഹാനി॰ ൨൭; ചൂളനി॰ ൸, ൧൦; നേത്തി॰ ൫) വിപസ്സന്താനം അനത്താകാരേന വിയ സബ്ബേ ധമ്മാ അനിരൂപിതരൂപേന ഭഗവതോ ഞാണവിസയാ ഹോന്തീതി ആപജ്ജതി. യേപി "സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മാനം ഠിതിലക്ഖണവിസയം വികപ്പരഹിതം സബ്ബകാലം ബുദ്ധാനം ഞാണം പവത്തതി, തേന തേ 'സബ്ബവിദൂ'തി വുച്ചന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ -

> 'ഗച്ഛം സമാഹിതോ നാഗോ, ഠിതോ നാഗോ സമാഹിതോ;
> സേയ്യം സമാഹിതോ നാഗോ, നിസിന്നോപി സമാഹിതോ'തി. (അം॰ നി॰ ൬.൪൩); -

ഇദമ്പി സബ്ബദാ ഞാണപ്പവത്തിദീപകം അങ്ഗുത്തരാഗമേ നാഗോപമസുത്തവചനം സുവുത്തം നാമ ഹോതീ"തി വദന്തി, തേസമ്പി വാദേ വുത്തദോസാ നാതിവത്തി. ഠിതിലക്ഖണാരമ്മണതായ ച അതീതാനാഗതധമ്മാനം തദഭാവതോ ഏകദേസവിസയമേവ ഭഗവതോ ഞാണം സിയാ, തസ്മാ സകിഞ്ഞേവ സബ്ബസ്മിം വിസയേ ഞാണം പവത്തതീതി ന യുജ്ജതി. അഥ കമേന സബ്ബസ്മിമ്പി വിസയേ ഞാണം പവത്തതി, ഏവമ്പി ന യുജ്ജതി. ന ഹി ജാതിഭൂമിസഭാവാദിവസേന, ദിസാദേസകാലാദിവസേന ച അനേകഭേദഭിന്നേ ഞേയ്യേ കമേന ഗയ്ഹമാനേ തസ്സ അനവസേസപടിവേധോ സമ്ഭവതി അപരിയന്തഭാവതോ ഞേയ്യസ്സ. യേ പന "അത്ഥസ്സ അവിസംവാദനതോ ഞേയ്യസ്സ ഏകദേസം പച്ചക്ഖം കത്വാ സേസേപി ഏവന്തി അധിമുച്ചിത്വാ വവത്ഥാപനേന സബ്ബഞ്ഞൂ നാമ ഭഗവാ ജാതോ, തഞ്ച ഞാണം ന അനുമാനികം നാമ സംസയാഭാവതോ. സംസയാനുബദ്ധഞ്ഹി ഞാണം ലോകേ അനുമാനിക"ന്തി വദന്തി, തേസമ്പി തം ന യുത്തമേവ. സബ്ബസ്സ ഹി അപ്പച്ചക്ഖഭാവേ അത്ഥാവിസംവാദനേന ഞേയ്യസ്സ ഏകദേസം പച്ചക്ഖം കത്വാ സേസേപി ഏവന്തി അധിമുച്ചിത്വാ വവത്ഥാപനസ്സേവ അസമ്ഭവതോ തഥാ അസക്കുണേയ്യത്താ ച. യഞ്ഹി സേസം, തദപച്ചക്ഖമേവ, അഥ തമ്പി പച്ചക്ഖം, തസ്സ സേസഭാവോ ഏവ ന സിയാ, അപരിയന്തഭാവതോ ഞേയ്യസ്സ തഥാവവത്ഥിതുമേവ ന സക്കാതി? സബ്ബമേതം അകാരണം. കസ്മാ? അവിസയവിചാരണഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ "ബുദ്ധാനം ഭിക്ഖവേ, ബുദ്ധവിസയോ അചിന്തേയ്യോ ന ചിന്തേതബ്ബോ, യം ചിന്തേന്തോ ഉമ്മാദസ്സ വിഘാതസ്സ ഭാഗീ അസ്സാ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൭൭) ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം - യം കിഞ്ചി ഭഗവതാ ഞാതും ഇച്ഛിതം, സകലമേകദേസോ വാ, തത്ഥ തത്ഥ അപ്പടിഹതവുത്തിതായ പച്ചക്ഖതോ ഞാണം പവത്തതി നിച്ചസമാധാനഞ്ച വിക്ഖേപാഭാവതോ, ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ ച സകലസ്സ അവിസയഭാവേ തസ്സ ആകങ്ഖാപടിബദ്ധവുത്തിതാ ന സിയാ, ഏകന്തേനേവ സാ ഇച്ഛിതബ്ബാ, സബ്ബേ ധമ്മാ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ആവജ്ജനപടിബദ്ധാ ആകങ്ഖാപടിബദ്ധാ മനസികാരപടിബദ്ധാ ചിത്തുപ്പാദപടിബദ്ധാതി (മഹാനി॰ ൯൬, ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൸൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) വചനതോ. അതീതാനാഗതവിസയമ്പി ഭഗവതോ ഞാണം അനുമാനാഗമതക്കഗഹണവിരഹിതത്താ പച്ചക്ഖമേവ.

നനു ച ഏതസ്മിമ്പി പക്ഖേ യദാ സകലം ഞാതും ഇച്ഛിതം, തദാ സകിംയേവ സകലവിസയതായ അനിരൂപിതരൂപേന ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തേയ്യാതി വുത്തദോസാ നാതിവത്തിയേവാതി? ന, തസ്സ വിസോധിതത്താ. വിസോധിതോ ഹി സോ ബുദ്ധവിസയോ അചിന്തേയ്യോതി. അഞ്ഞഥാ പചുരജനഞാണസമാനവുത്തിതായ ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം ഞാണസ്സ അചിന്തേയ്യതാ ന സിയാ, തസ്മാ സകലധമ്മാരമ്മണമ്പി തം ഏകധമ്മാരമ്മണം വിയ സുവവത്ഥാപിതേയേവ തേ ധമ്മേ കത്വാ പവത്തതീതി ഇദമേത്ഥ അചിന്തേയ്യം, "യാവതകം നേയ്യം, താവതകം ഞാണം. യാവതകം ഞാണം, താവതകം നേയ്യം. നേയ്യപരിയന്തികം ഞാണം, ഞാണപരിയന്തികം നേയ്യം. നേയ്യം അതിക്കമിത്വാ ഞാണം നപ്പവത്തതി, ഞാണം അതിക്കമിത്വാ നേയ്യപഥോ നത്ഥി. അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയന്തട്ഠായിനോ തേ ധമ്മാ, യഥാ ദ്വിന്നം സമുഗ്ഗപടലാനം സമ്മാ ഫുസിതാനം ഹേട്ഠിമം സമുഗ്ഗപടലം ഉപരിമം നാതിവത്തതി, ഉപരിമം സമുഗ്ഗപടലം ഹേട്ഠിമം നാതിവത്തതി. അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയന്തട്ഠായിനോ, ഏവമേവ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ നേയ്യഞ്ച ഞാണഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയന്തട്ഠായിനോ...പേ॰... തേ ധമ്മാ"തി (മഹാനി॰ ൯൬, ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൸൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) ഏവമേകജ്ഝം, വിസും, സകിം, കമേന വാ ഇച്ഛാനുരൂപം പവത്തസ്സ തസ്സ ഞാണസ്സ വസേന സമ്മാ സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ ഭഗവാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ നാമ ജാതോതി.

അയം പനേത്ഥ അട്ഠകഥാമുത്തകോ നയോ - ഠാനാഠാനാദീനി ഛബ്ബിസയാനി ഛഹി ഞാണേഹി **ജാനതാ,** യഥാകമ്മൂപഗേ സത്തേ ചുതൂപപാതദിബ്ബചക്ഖുഞാണേഹി **പസ്സതാ,** സവാസനാനമാസവാനം ആസവക്ഖയഞാണേന ഖീണത്താ **അരഹതാ,** ഝാനാദിധമ്മേ സംകിലേസവോദാനവസേന സാമംയേവ അവിപരീതാവബോധതോ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന,** ഏവം ദസബലഞാണവസേന ചതൂഹാകാരേഹി ഥോമിതേന. അപിച തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണതായ **ജാനതാ,** തിണ്ണമ്പി കമ്മാനം ഞാണാനുപരിവത്തിതോ നിസമ്മകാരിതായ **പസ്സതാ,** ദവാദീനം ഛന്നമഭാവസാധികായ പഹാനസമ്പദായ **അരഹതാ,** ഛന്ദാദീനം ഛന്നമഹാനിഹേതുഭൂതായ അപരിക്ഖയപടിഭാനസാധികായ സബ്ബഞ്ഞുതായ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന** , ഏവം അട്ഠാരസാവേണികബുദ്ധധമ്മവസേന (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൫) ചതൂഹാകാരേഹി ഥോമിതേനാതി ഏവമാദിനാ തേസം തേസം ഞാണദസ്സനപഹാനബോധനത്ഥേഹി സങ്ഗഹിതാനം ബുദ്ധഗുണാനം വസേന യോജനാ കാതബ്ബാതി.

ചതുവേസാരജ്ജം സന്ധായ **"ചതൂഹാകാരേഹീ"**തി വുത്തം. **"ഥോമിതേനാ"**തി ഏതേന ഇമേസം "ഭഗവതാ"തി പദസ്സ വിസേസനതം ദസ്സേതി. യദിപി ഹീനപണീതഭേദേന ദുവിധാവ അധിമുത്തി പാളിയം വുത്താ, പവത്തിആകാരവസേന പന അനേകഭേദഭിന്നാവാതി ആഹ **"നാനാധിമുത്തികതാ"**തി. സാ പന അധിമുത്തി അജ്ഝാസയധാതുയേവ, തദപി തഥാ തഥാ ദസ്സനം, ഖമനം, രോചനഞ്ചാതി അത്ഥം വിഞ്ഞാപേതി **"നാനജ്ഝാസയതാ"**തി ഇമിനാ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "നാനാധിമുത്തികതാ നാനജ്ഝാസയതാ നാനാദിട്ഠികതാ നാനക്ഖന്തിതാ നാനാരുചിതാ"തി. "യാവഞ്ചിദ"ന്തി ഏതസ്സ "സുപ്പടിവിദിതാ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ ച **ഇദന്തി** പദപൂരണമത്തം, **"നാനാധിമുത്തികതാ"**തി ഏതേന വാ പദേന സമാനാധികരണം, തസ്സത്ഥോ പന പാകടോയേവാതി ആഹ **"യാവ ച സുട്ഠു പടിവിദിതാ"**തി.

"യാ ച അയ"ന്തിആദിനാ ധാതുസംയുത്തപാളിം ദസ്സേന്തോ തദേവ സംയുത്തം മനസി കരിത്വാ തേസം അവണ്ണവണ്ണഭാസനേന സദ്ധിം ഘടേത്വാ ഥേരാനമയം സങ്ഖിയധമ്മോ ഉദപാദീതി ദസ്സേതി. അതോ **അസ്സ** ഭഗവതോ ധാതുസംയുത്തദേസനാനയേന താസം **സുപ്പടിവിദിതഭാവം** സമത്ഥനവസേന **ദസ്സേതും "അയം ഹീ"തിആദിമാഹാ**തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. സുപ്പടിവിദിതഭാവസമത്ഥനഞ്ഹി **"അയം ഹീ"**തിആദിവചനം. തത്ഥ യാ അയം നാനാധിമുത്തികതാ...പേ... രുചിതാതി സമ്ബന്ധോ. **ധാതുസോതി** അജ്ഝാസയധാതുയാ. **സംസന്ദന്തീതി** സമ്ബന്ധേന്തി വിസ്സാസേന്തി. **സമേന്തീതി** സമ്മാ, സഹ വാ ഭവന്തി. **"ഹീനാധിമുത്തികാ"**തിആദി തഥാഭാവവിഭാവനം. **അതീതമ്പി അദ്ധാനന്തി** അതീതസ്മിം കാലേ, അച്ചന്തസംയോഗേ വാ ഏതം ഉപയോഗവചനം. **നാനാധിമുത്തികതാ**-പദസ്സ **നാനജ്ഝാസയതാ**തി അത്ഥവചനം. **നാനാദിട്ഠി...പേ... രുചിതാ**തി തസ്സ സരൂപദസ്സനം. സസ്സതാദിലദ്ധിവസേന **നാനാദിട്ഠികതാ.** പാപാചാരകല്യാണാചാരാദിപകതിവസേന **നാനക്ഖന്തിതാ**. പാപിച്ഛഅപ്പിച്ഛാദിവസേന **നാനാരുചിതാ. നാളിയാ**തി തുമ്ബേന, ആള്ഹകേന വാ. **തുലായാ**തി മാനേന. **നാനാധിമുത്തികതാഞാണന്തി** ചേത്ഥ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ അധിപ്പേതം, ന ദസബലഞാണന്തി ആഹ **"സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേനാ"**തി. ഏവം **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩) വുത്തം, അഭിധമ്മട്ഠകഥായം, ദസബലസുത്തട്ഠകഥാസു (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൮; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൧൦.൨൧; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൬൦) ച ഏവമാഗതം.

പരവാദീ പനാഹ "ദസബലഞാണം നാമ പാടിയേക്കം നത്ഥി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സേവായം പഭേദോ"തി, തം തഥാ ന ദട്ഠബ്ബം. അഞ്ഞമേവ ഹി ദസബലഞാണം, അഞ്ഞം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. ദസബലഞാണഞ്ഹി സകകിച്ചമേവ ജാനാതി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പന തമ്പി തതോ അവസേസമ്പി ജാനാതി. ദസബലഞാണേസു ഹി പഠമം കാരണാകാരണമേവ ജാനാതി, ദുതിയം കമ്മന്തരവിപാകന്തരമേവ, തതിയം കമ്മപരിച്ഛേദമേവ, ചതുത്ഥം ധാതുനാനത്തകാരണമേവ, പഞ്ചമം സത്താനമജ്ഝാസയാധിമുത്തിമേവ, ഛട്ഠം ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖമുദുഭാവമേവ, സത്തമം ഝാനാദീഹി സദ്ധിം തേസം സംകിലേസാദിമേവ, അട്ഠമം പുബ്ബേനിവുത്ഥക്ഖന്ധസന്തതിമേവ, നവമം സത്താനം ചുതിപടിസന്ധിമേവ, ദസമം സച്ചപരിച്ഛേദമേവ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പന ഏതേഹി ജാനിതബ്ബഞ്ച തതോ ഉത്തരിഞ്ച ജാനാതി, ഏതേസം പന കിച്ചം ന സബ്ബം കരോതി. തഞ്ഹി ഝാനം ഹുത്വാ അപ്പേതും ന സക്കോതി, ഇദ്ധി ഹുത്വാ വികുബ്ബിതും ന സക്കോതി, മഗ്ഗോ ഹുത്വാ കിലേസേ ഖേപേതും ന സക്കോതി. അപിച പരവാദീ ഏവം പുച്ഛിതബ്ബോ "ദസബലഞാണം നാമ ഏതം സവിതക്കസവിചാരം അവിതക്കവിചാരമത്തം അവിതക്കഅവിചാരം, കാമാവചരം രൂപാവചരം അരൂപാവചരം, ലോകിയം ലോകുത്തര"ന്തി. ജാനന്തോ പടിപാടിയാ സത്ത ഞാണാനി "സവിതക്കസവിചാരാനീ"തി വക്ഖതി, തതോ പരാനി ദ്വേ "അവിതക്കഅവിചാരാനീ"തി വക്ഖതി, ആസവക്ഖയഞാണം "സിയാ സവിതക്കസവിചാരം, സിയാ അവിതക്കവിചാരമത്തം, സിയാ അവിതക്കഅവിചാര"ന്തി വക്ഖതി, തഥാ പടിപാടിയാ സത്ത കാമാവചരാനി, തതോ പരം ദ്വേ രൂപാവചരാനി, അവസാനേ ഏകം "ലോകുത്തര'ന്തി വക്ഖതി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പന സവിതക്കസവിചാരമേവ, കാമാവചരമേവ, ലോകിയമേവാതി. ഇതി അഞ്ഞദേവ ദസബലഞാണം, അഞ്ഞം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണന്തി, തസ്മാ പഞ്ചമബലഞാണസങ്ഖാതേന നാനാധിമുത്തികതാഞാണേന ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ച വിദിതാതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ച-കാരോപി ഹി പോത്ഥകേസു ദിസ്സതി. **സാതി** യഥാവുത്താ നാനാധിമുത്തികതാ. **"ദ്വേപി നാമാ"**തിആദിനാ യഥാവുത്തസുത്തസ്സത്ഥം സങ്ഖേപേന ദസ്സേത്വാ **"ഇമേസു ചാപീ"**തിആദിനാ തസ്സ സങ്ഖിയധമ്മസ്സ തദഭിസമ്ബന്ധതം ആവി കരോതി. **ഇതി ഹ മേതി** ഏത്ഥ ഏവംസദ്ദത്ഥേ **ഇതി**-സദ്ദോ, ഹ-കാരോ നിപാതമത്തം, ആഗമോ വാ. സന്ധിവസേന ഇകാരലോപോ, അകാരാദേസോ വാതി ദസ്സേതി **"ഏവം ഇമേ"**തി ഇമിനാ.

൪. "വിദിത്വാ"തി ഏത്ഥ പകതിയത്ഥഭൂതാ വിജാനനകിരിയാ സാമഞ്ഞേന അഭേദവതീപി സമാനാ തംതംകരണയോഗ്യതായ അനേകപ്പഭേദാതി ദസ്സേതും **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **വത്ഥൂനീതി** ഘരവത്ഥൂനി. "സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ദിസ്വാ അഞ്ഞാസീ"തി ച വോഹാരവചനമത്തമേതം. ന ഹി തേന ദസ്സനതോ അഞ്ഞം ജാനനം നാമ നത്ഥി. തദിദം ഞാണം ആവജ്ജനപടിബദ്ധം ആകങ്ഖാപടിബദ്ധം മനസികാരപടിബദ്ധം ചിത്തുപ്പാദപടിബദ്ധം ഹുത്വാ പവത്തതി. കിം നാമ കരോന്തോ ഭഗവാ തേന ഞാണേന ആവജ്ജനാദിപടിബദ്ധേന അഞ്ഞാസീതി സോതൂനമത്ഥസ്സ സുവിഞ്ഞാപനത്ഥം പരമ്മുഖാ വിയ ചോദനം സമുട്ഠാപേതി **"കിം കരോന്തോ അഞ്ഞാസീ"**തി ഇമിനാ, പച്ഛിമയാമകിച്ചം കരോന്തോ തം ഞാണം ആവജ്ജനാദിപടിബദ്ധം ഹുത്വാ തേന തഥാ അഞ്ഞാസീതി വുത്തം ഹോതി. സാമഞ്ഞസ്മിം സതി വിസേസവചനം സാത്ഥകം സിയാതി അനുയോഗേനാഹ **"കിച്ചഞ്ചനാമേത"**ന്തിആദി. **അരഹത്തമഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതം കതം** തസ്സ സമുട്ഠാപകകിലേസസമുഗ്ഘാടനേന, യതോ "നത്ഥി അബ്യാവടമനോ"തി അട്ഠാരസസു ബുദ്ധധമ്മേസു വുച്ചതി. നിരത്ഥകോ ചിത്തസമുദാചാരോ നത്ഥീതി ഹേത്ഥ അത്ഥോ.

ഏവമ്പി വുത്താനുയോഗോ തദവത്ഥോയേവാതി ചോദനമപനേതി **"തം പഞ്ചവിധ"**ന്തിആദിനാ. തത്ഥ പുരിമകിച്ചദ്വയം ദിവസഭാഗവസേന, ഇതരത്തയം രത്തിഭാഗവസേന ഗഹേതബ്ബം തഥായേവ വക്ഖമാനത്താ.

"ഉപട്ഠാകാനുഗ്ഗഹണത്ഥം, സരീരഫാസുകത്ഥഞ്ചാ"തി ഏതേന അനേകകപ്പസമുപചിതപുഞ്ഞസമ്ഭാരജനിതം ഭഗവതോ മുഖവരം ദുഗ്ഗന്ധാദിദോസം നാമ നത്ഥി, തദുഭയത്ഥമേവ പന മുഖധോവനാദീനി കരോതീതി ദസ്സേതി. സബ്ബോപി ഹി ബുദ്ധാനം കായോ ബാഹിരബ്ഭന്തരേഹി മലേഹി അനുപക്കിലിട്ഠോ സുധോതമണി വിയ ഹോതി. **വിവിത്താസനേതി** ഫലസമാപത്തിനമനുരൂപേ വിവേകാനുബ്രൂഹനാസനേ. **വീതിനാമേത്വാ**തി ഫലസമാപത്തീഹി വീതിനാമനം വുത്തം, തമ്പി ന വിവേകനിന്നതായ, പരേസഞ്ച ദിട്ഠാനുഗതി ആപജ്ജനത്ഥം. സുരത്തദുപട്ടം അന്തരവാസകം വിഹാരനിവാസനപരിവത്തനവസേന നിവാസേത്വാ വിജ്ജുലതാസദിസം കായബന്ധനം ബന്ധിത്വാ മേഘവണ്ണം സുഗതചീവരം പാരുപിത്വാ സേലമയപത്തം ആദായാതി അധിപ്പായോ. തഥായേവ ഹി തത്ഥ തത്ഥ വുത്തോ. **"കദാചി ഏകകോ"**തിആദി തേസം തേസം വിനേയ്യാനം വിനയനാനുകൂലം ഭഗവതോ ഉപസങ്കമനദസ്സനം. **ഗാമം വാ നിഗമം വാ**തി ഏത്ഥ **വാ**-സദ്ദോ വികപ്പനത്ഥോ, തേന നഗരമ്പി വികപ്പേതി. യഥാരുചി വത്തമാനേഹി അനേകേഹി പാടിഹാരിയേഹി പവിസതീതി സമ്ബന്ധോ.

"സേയ്യഥിദ"ന്തിആദിനാ പച്ഛിമപക്ഖം വിത്ഥാരേതി. **സേയ്യഥിദ**ന്തി ച തം കതമന്തി അത്ഥേ നിപാതോ, ഇദം വാ സപ്പാടിഹീരപവിസനം കതമന്തിപി വട്ടതി. **മുദുഗതവാതാ**തി മുദുഭൂതാ, മുദുഭാവേന വാ ഗതാ വാതാ. **ഉദകഫുസിതാനീ**തി ഉദകബിന്ദൂനി. **മുഞ്ചന്താ**തി ഓസിഞ്ചന്താ. **രേണും വൂപസമേത്വാ**തി രജം സന്നിസീദാപേത്വാ ഉപരി **വിതാനം ഹുത്വാ തിട്ഠന്തി** ചണ്ഡ-വാതാതപ-ഹിമപാതാദി-ഹരണേന വിതാനകിച്ചനിപ്ഫാദകത്താ, തതോ തതോ ഹിമവന്താദീസു പുപ്ഫൂപഗരുക്ഖതോ ഉപസംഹരിത്വാതി അത്ഥസ്സ വിഞ്ഞായമാനത്താ തഥാ ന വുത്തം. സമഭാഗകരണമത്തേന **ഓനമന്തി, ഉന്നമന്തി** ച, തതോയേവ **പാദനിക്ഖേപസമയേ സമാവ ഭൂമി ഹോതി**. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം സക്ഖരകഥലകണ്ടകസങ്കുകലലാദിഅപഗമനസ്സാപി സമ്ഭവതോ, തഞ്ച സുപ്പതിട്ഠിതപാദതാലക്ഖണസ്സ നിസ്സന്ദഫലം, ന ഇദ്ധിനിമ്മാനം. **പദുമപുപ്ഫാനി വാ**തി ഏത്ഥ **വാ**-സദ്ദോ വികപ്പനത്ഥോ, തേന "യദി യഥാവുത്തനയേന സമാ ഭൂമി ഹോതി, ഏവം സതി താനി ന പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി, തഥാ പന അസതിയേവ പടിഗ്ഗണ്ഹന്തീ"തി ഭഗവതോ യഥാരുചി പവത്തനം ദസ്സേതി. സബ്ബദാവ ഭഗവതോ ഗമനം പഠമം ദക്ഖിണപാദുദ്ധരണസങ്ഖാതാനുബ്യഞ്ജനപടിമണ്ഡിതന്തി ആഹ **"ഠപിതമത്തേ ദക്ഖിണപാദേ"**തി. ബുദ്ധാനം സബ്ബദക്ഖിണതായ തഥാ വുത്തന്തി **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരോ,**(ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ൻ) **ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരോ** (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.ൡ) ച വദതി, സബ്ബേസം ഉത്തമതായ ഏവം വുത്തന്തി അത്ഥോ. ഏവം സതി ഉത്തമപുരിസാനം തഥാപകതിതായാതി ആപജ്ജതി. ഠപിതമത്തേ നിക്ഖമിത്വാ ധാവന്തീതി സമ്ബന്ധോ. ഇദഞ്ച യാവദേവ വിനേയ്യജനവിനയനത്ഥം സത്ഥു പാടിഹാരിയന്തി തേസം ദസ്സനട്ഠാനം സന്ധായ വുത്തം. **"ഛബ്ബണ്ണരസ്മിയോ"**തി വത്വാപി **"സുവണ്ണരസപിഞ്ജരാനി വിയാ"**തി വചനം ഭഗവതോ സരീരേ പീതാഭായ യേഭുയ്യതായാതി ദട്ഠബ്ബം. **"രസ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഉദകപരിയായോ, **പിഞ്ജര**-സദ്ദോ ഹേമവണ്ണപരിയായോ, സുവണ്ണജലധാരാ വിയ സുവണ്ണവണ്ണാനീതി അത്ഥോ"തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.ബുദ്ധാചിണ്ണകഥാ.൳) **സാരത്ഥദീപനിയം** വുത്തം. **പാസാദകൂടാഗാരാദീനി** തേസു തേസു ഗാമനിഗമാദീസു സംവിജ്ജമാനാനി **അലങ്കരോന്തിയോ** ഹുത്വാ.

"തഥാ"തിആദിനാ സയമേവ ധമ്മതാവസേന തേസം സദ്ദകരണം ദസ്സേതി. തദാ കായം ഉപഗച്ഛന്തീതി **കായൂപഗാനി,** ന യത്ഥ കത്ഥചി ഠിതാനി. **"അന്തരവീഥി"**ന്തി ഇമിനാ ഭഗവതോ പിണ്ഡായ ഗമനാനുരൂപവീഥിം ദസ്സേതി. ന ഹി ഭഗവാ ലോലുപ്പചാരപിണ്ഡചാരികോ വിയ യത്ഥ കത്ഥചി ഗച്ഛതി. യേ പഠമം ഗതാ, യേ വാ തദനുച്ഛവികം പിണ്ഡപാതം ദാതും സമത്ഥാ, തേ **ഭഗവതോപി പത്തം** ഗണ്ഹന്തീതി വേദിതബ്ബം. **പടിമാനേന്തീ**തി പതിസ്സമാനസാ പൂജേന്തി, ഭഗവന്തം വാ പടിമാനാപേന്തി പടിമാനന്തം കരോന്തി. വോഹാരമത്തഞ്ചേതം, ഭഗവതോ പന അപടിമാനനാ നാമ നത്ഥി. **ചിത്തസന്താനാനീ**തി അതീതേ, ഏതരഹി ച പവത്തചിത്തസന്താനാനി. യഥാ കേചി അരഹത്തേ പതിട്ഠഹന്തി, തഥാ ധമ്മം ദേസേതീതി സമ്ബന്ധോ. **കേചി പബ്ബജിത്വാ**തി ച അരഹത്തസമാപന്നാനം പബ്ബജ്ജാസങ്ഖേപഗതദസ്സനത്ഥം , ന പന ഗിഹീനം അരഹത്തസമാപന്നതാപടിക്ഖേപനത്ഥം. അയഞ്ഹി അരഹത്തപ്പത്താനം ഗിഹീനം സഭാവോ, യാ തദഹേവ പബ്ബജ്ജാ വാ, കാലം കിരിയാവാതി. തഥാ ഹി വുത്തം ആയസ്മതാ **നാഗസേനത്ഥേരേന** "വിസമം മഹാരാജ, ഗിഹിലിങ്ഗം, വിസമേ ലിങ്ഗേ ലിങ്ഗദുബ്ബലതായ അരഹത്തം പത്തോ ഗിഹീ തസ്മിംയേവ ദിവസേ പബ്ബജതി വാ പരിനിബ്ബായതി വാ നേസോ മഹാരാജ, ദോസോ അരഹത്തസ്സ, ഗിഹിലിങ്ഗസ്സേവേസോ ദോസോ യദിദം ലിങ്ഗദുബ്ബലതാ"തി (മി॰ പ॰ ൬.൨.൨) സബ്ബം വത്തബ്ബം. ഏത്ഥ ച സപ്പാടിഹീരപ്പവേസനസമ്ബന്ധേനേവ മഹാജനാനുഗ്ഗഹണം ദസ്സിതം, അപ്പാടിഹീരപ്പവേസനേന ച പന "തേ സുനിവത്ഥാ സുപാരുതാ"തിആദിവചനം യഥാരഹം സമ്ബന്ധിത്വാ മഹാജനാനുഗ്ഗഹണം അത്ഥതോ വിഭാവേതബ്ബം ഹോതി. തമ്പി ഹി പുരേഭത്തകിച്ചമേവാതി. ഉപട്ഠാനസാലാ ചേത്ഥ **മണ്ഡലമാളോ. തത്ഥ ഗന്ത്വാ മണ്ഡലമാളേ**തി ഇധ പാഠോ ലിഖിതോ. "ഗന്ധമണ്ഡലമാളേ"തിപി (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.ൡ) **മനോരഥപൂരണിയാ** ദിസ്സതി, തട്ടീകായഞ്ച "ചതുജ്ജാതിയഗന്ധേന പരിഭണ്ഡേ മണ്ഡലമാളേ"തി വുത്തം. **ഗന്ധകുടിം പവിസതീ**തി ച പവിസനകിരിയാസമ്ബന്ധതായ, തസ്സമീപതായ ച വുത്തം, തസ്മാ പവിസിതും ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, ന പന അന്തോ തിട്ഠതീതി. ഏവഞ്ഹി "അഥ ഖോ ഭഗവാ"തിആദിവചനം (ദീ॰ നി॰ ൧.ൻ) സൂപപന്നം ഹോതി.

അഥ ഖോതി ഏവം ഗന്ധകുടിം പവിസിതും ഗമനകാലേ. **ഉപട്ഠാനേതി** സമീപപദേസേ. **"പാദേ പക്ഖാലേത്വാ പാദപീഠേ ഠത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം ഓവദതീ"**തി ഏത്ഥ പാദേ പക്ഖാലേന്തോവ പാദപീഠേ തിട്ഠന്തോ ഓവദതീതി വേദിതബ്ബം. ഏതദത്ഥംയേവ ഹി ഭിക്ഖൂനം ഭത്തകിച്ചപരിയോസാനം ആഗമയമാനോ നിസീദി. **ദുല്ലഭാ സമ്പത്തീ**തി സതിപി മനുസ്സത്തപടിലാഭേ പതിരൂപദേസവാസഇന്ദ്രിയാവേകല്ലസദ്ധാപടിലാഭാദയോ സമ്പത്തിസങ്ഖാതാ ഗുണാ ദുല്ലഭാതി അത്ഥോ. പോത്ഥകേസു പന "ദുല്ലഭാ സദ്ധാസമ്പത്തീ"തി പാഠോ ദിസ്സതി, സോ അയുത്തോവ. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം പാദപീഠേ ഠത്വാ ഓവദനകാലേ, തേസു വാ ഭിക്ഖൂസു, രത്തിയാ വസനം ഠാനം **രത്തിട്ഠാനം,** തഥാ **ദിവാഠാനം. "കേചീ"**തിആദി തബ്ബിവരണം. **ചാതുമഹാരാജികഭവന**ന്തി ചാതുമഹാരാജികദേവലോകേ സുഞ്ഞവിമാനാനി സന്ധായ വുത്തം. ഏസ നയോ **താവതിംസഭവനാദീസുപി.** തതോ ഭഗവാ ഗന്ധകുടിം പവിസിത്വാ പച്ഛാഭത്തം തയോ ഭാഗേ കത്വാ പഠമഭാഗേ സചേ ആകങ്ഖതി, ദക്ഖിണേന പസ്സേന സീഹസേയ്യം കപ്പേതി, സചേ നാകങ്ഖതി, ബുദ്ധാചിണ്ണം ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, അഥ യഥാകാലപരിച്ഛേദം തതോ വുട്ഠഹിത്വാ ദുതിയഭാഗേ പച്ഛിമയാമസ്സ തതിയകോട്ഠാസേ വിയ ലോകം വോലോകേതി വേനേയ്യാനം ഞാണപരിപാകം പസ്സിതും, തേനാഹ **"സചേ ആകങ്ഖതീ"**തിആദി. **സീഹസേയ്യ**ന്തിആദീനമത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോവ. യഞ്ഹി അപുബ്ബം പദം അനുത്താനം, തദേവ വണ്ണയിസ്സാമ. സമ്മാ അസ്സാസിതബ്ബോതി ഗാഹാപനവസേന ഉപത്ഥമ്ഭിതബ്ബോതി **സമസ്സാസിതോ.** താദിസോ കായോ യസ്സാതി തഥാ. ധമ്മസ്സവനത്ഥം **സന്നിപതതി.** തസ്സാ പരിസായ ചിത്താചാരം ഞത്വാ കതഭാവം സന്ധായാഹ **"സമ്പത്തപരിസായഅനുരൂപേന പാടിഹാരിയേനാ"**തി. യത്ഥ ധമ്മം സഹ ഭാസന്തി, സാ **ധമ്മസഭാ** നാമ. **കാലയുത്ത**ന്തി "ഇമിസ്സാ വേലായ ഇമസ്സ ഏവം വത്തബ്ബ"ന്തി തംതംകാലാനുരൂപം. **സമയയുത്ത**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം, അട്ഠുപ്പത്തിഅനുരൂപം വാ **സമയയുത്തം.** അഥ വാ **സമയയുത്ത**ന്തി ഹേതുദാഹരണേഹി യുത്തം. കാലേന സാപദേസഞ്ഹി ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി. **കാലം വിദിത്വാ പരിസം ഉയ്യോജേതി,** ന യാവ സമന്ധകാരാ ധമ്മം ദേസേതീതി അധിപ്പായോ. "സമയം വിദിത്വാ പരിസം ഉയ്യോജേസീ"തിപി കത്ഥചി പരിയായവചനപാഠോ ദിസ്സതി, സോ പച്ഛാ പമാദലിഖിതോ.

ഗത്താനീതി കായോയേവ അനേകാവയവത്താ വുത്തോ. **"ഉതും ഗണ്ഹാപേതീ"**തി ഇമിനാ ഉതുഗണ്ഹാപനത്ഥമേവ ഓസിഞ്ചനം, ന പന മലവിക്ഖാലനത്ഥന്തി ദസ്സേതി. ന ഹി ഭഗവതോ കായേ രജോജല്ലം ഉപലിമ്പതീതി. ചതുജ്ജാതികേന ഗന്ധേന പരിഭാവിതാ കുടീ **ഗന്ധകുടീ.** തസ്സാ പരിവേണം തഥാ. ഫലസമാപത്തീഹി **മുഹുത്തം പടിസല്ലീനോ. തതോ തതോ**തി അത്തനോ അത്തനോ രത്തിട്ഠാനദിവാഠാനതോ, ഉപഗന്ത്വാ, സമീപേ വാ ഠാനം **ഉപട്ഠാനം,** ഭജനം സേവനന്തി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം നിസീദനട്ഠാനേ, പുരിമയാമേ വാ, തേസു വാ ഭിക്ഖൂസു.

പഞ്ഹാകഥനാദിവസേന അധിപ്പായം സമ്പാദേന്തോ "ദസസഹസ്സിലോകധാതൂ"തി ഏവം അവത്വാ തസ്സാ അനേകാവയവസങ്ഗഹണത്ഥം **"സകലദസസഹസ്സിലോകധാതൂ"**തി വുത്തം. പുരേഭത്തപച്ഛാഭത്തപുരിമയാമേസു മനുസ്സപരിസാബാഹുല്ലതോ ഓകാസം അലഭിത്വാ ഇദാനി മജ്ഝിമയാമേയേവ ഓകാസം ലഭമാനാ, ഭഗവതാ വാ കതോകാസതായ ഓകാസം ലഭമാനാതി അധിപ്പായോ. കീദിസം പന പുച്ഛന്തീതി ആഹ **"യഥാഭിസങ്ഖതം അന്തമസോ ചതുരക്ഖരമ്പീ"**തി. **യഥാഭിസങ്ഖത**ന്തി അഭിസങ്ഖതാനുരൂപം, തദനതിക്കമ്മ വാ, ഏതേന യഥാ തഥാ അത്തനോ പടിഭാനാനുരൂപം പുച്ഛന്തീതി ദസ്സേതി.

പച്ഛാഭത്തകാലസ്സ തീസു ഭാഗേസു പഠമഭാഗേ സീഹസേയ്യാകപ്പനം ഏകന്തം ന ഹോതീതി ആഹ **"പുരേഭത്തതോ പട്ഠായ നിസജ്ജായ പീളിതസ്സ സരീരസ്സാ"**തി. തേനേവ ഹി പുബ്ബേ "സചേ ആകങ്ഖതീ"തി തദാ സീഹസേയ്യാകപ്പനസ്സ അനിബദ്ധതാ വിഭാവിതാ. **കിലാസുഭാവോ** കിലമഥോ. സരീരസ്സ കിലാസുഭാവമോചനത്ഥം ചങ്കമേന വീതിനാമേതി സീഹസേയ്യം കപ്പേതീതി സമ്ബന്ധോ. **ബുദ്ധചക്ഖുനാ**തി ആസയാനുസയഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണസങ്ഖാതേന പഞ്ചമഛട്ഠബലഭൂതേന ബുദ്ധചക്ഖുനാ. തേന ഹി ലോകവോലോകനബാഹുല്ലതായ തം "ബുദ്ധചക്ഖൂ"തി വുച്ചതി, ഇദഞ്ച പച്ഛിമയാമേ ഭഗവതോ ബഹുലം ആചിണ്ണവസേന വുത്തം. അപേക്ഖദാ അവസിട്ഠബലഞാണേഹി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേനേവ ച ഭഗവാ തമത്ഥം സാധേതി.

"പച്ഛിമയാമകിച്ചം കരോന്തോ അഞ്ഞാസീ"തി പുബ്ബേ വുത്തമത്ഥം സമത്ഥേന്തോ **"തസ്മിം പന ദിവസേ"**തിആദിമാഹ. ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താനം യത്ഥ കത്ഥചി വസന്താനം ഇദം പഞ്ചവിധം കിച്ചം അവിജഹിതമേവ ഹോതി സബ്ബകാലം സുപ്പതിട്ഠിതസതിസമ്പജഞ്ഞത്താ, തസ്മാ തദഹേപി തദവിജഹനഭാവദസ്സനത്ഥം ഇധ പഞ്ചവിധകിച്ചപയോജനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ചങ്കമ**ന്തി തത്ഥ ചങ്കമനാനുരൂപട്ഠാനം. ചങ്കമമാനോ അഞ്ഞാസീതി യോജേതബ്ബം. പുബ്ബേ വുത്തേ അത്ഥദ്വയേ പച്ഛിമത്ഥഞ്ഞേവ ഗഹേത്വാ **"സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ആരബ്ഭാ"**തി വുത്തം. പുരിമത്ഥോ ഹി പകരണാധിഗതത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യോതി.

"അഥ ഖോ ഭഗവാ തേസം ഭിക്ഖൂനം ഇമം സങ്ഖിയധമ്മം വിദിത്വാ യേന മണ്ഡലമാളോ, തേനുപസങ്കമീ"തി അയം സാവസേസപാഠോ, തസ്മാ ഏതം വിദിത്വാ, ഏവം ചിന്തേത്വാ ച ഉപസങ്കമീതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേതും **"ഞത്വാ ച പനസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അസ്സ ഏതദഹോസീതി** അസ്സ ഭഗവതോ ഏതം പരിവിതക്കനം, ഏസോ വാ ചേതസോ പരിവിതക്കോ അഹോസി, ലിങ്ഗവിപല്ലാസോയം "ഏതദഗ്ഗ"ന്തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൧.൧൮൮ ആദയോ) വിയ. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണകിച്ചം ന സബ്ബഥാ പാകടം. നിരന്തര**ന്തി അനുപുബ്ബാരോചനവസേന നിബ്ബിവരം, യഥാഭാസിതസ്സ വാ

ആരോചനവസേന നിബ്ബിസേസം. ഭാവനപുംസകഞ്ചേതം. **തം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ**തി തം യഥാരോചിതം വചനം ഇമസ്സ സുത്തസ്സ ഉപ്പത്തികാരണം കത്വാ, ഇമസ്സ വാ സുത്തസ്സ ദേസനായ ഉപ്പന്നം കാരണം കത്വാതിപി അത്ഥോ. **അത്ഥ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ കാരണേ, തേന ഇമസ്സ സുത്തസ്സ അട്ഠുപ്പത്തികം നിക്ഖേപം ദസ്സേതി. **ദ്വാസട്ഠിയാ ഠാനേസൂ**തി ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതട്ഠാനേസു. **അപ്പടിവത്തിയ**ന്തി സമണേന വാ ബ്രാഹ്മണേന വാ ദേവേന വാ മാരേന വാ ബ്രഹ്മുനാ വാ കേനചി വാ ലോകസ്മിം അനിവത്തിയം. **സീഹനാദം നദന്തോ**തി സേട്ഠനാദസങ്ഖാതം അഭീതനാദം നദന്തോ. യം പന ലോകിയാ വദന്തി -

> "ഉത്തരസ്മിം പദേ ബ്യഗ്ഘപുങ്ഗവോസഭകുഞ്ജരാ;
> സീഹസദ്ദൂലനാഗാദ്യാ, പുമേ സേട്ഠത്ഥഗോചരാ"തി.

തം യേഭുയ്യവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. സീഹനാദസദിസം വാ നാദം നദന്തോ. അയമത്ഥോ സീഹനാദസുത്തേന (അം॰ നി॰ ൯.൧൧; ൧൦.൨൧) ദീപേതബ്ബോ. യഥാ വാ കേസരോ മിഗരാജാ സഹനതോ, ഹനനതോ, ച "സീഹോ"തി വുച്ചതി, ഏവം തഥാഗതോപി ലോകധമ്മാനം സഹനതോ, പരപ്പവാദാനം ഹനനതോ ച "സീഹോ"തി വുച്ചതി. തസ്മാ സീഹസ്സ തഥാഗതസ്സ നാദം നദന്തോതിപി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യഥാ ഹി സീഹോ സീഹബലേന സമന്നാഗതോ സബ്ബത്ഥ വിസാരദോ വിഗതലോമഹംസോ സീഹനാദം നദതി, ഏവം തഥാഗതസീഹോപി തഥാഗതബലേഹി സമന്നാഗതോ അട്ഠസു പരിസാസു വിസാരദോ വിഗതലോമഹംസോ "ഇമേ ദിട്ഠിട്ഠാനാ"തിആദിനാ നയേന നാനാവിധദേസനാവിലാസസമ്പന്നം സീഹനാദം നദതി . യം സന്ധായ വുത്തം "സീഹോതി ഖോ ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതസ്സേതം അധിവചനം അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ. യം ഖോ ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ പരിസായ ധമ്മം ദേസേതി, ഇദമസ്സ ഹോതി സീഹനാദസ്മി"ന്തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൨൧). "ഇമേ ദിട്ഠിട്ഠാനാ"തിആദികാ ഹി ഇധ വക്ഖമാനദേസനായേവ **സീഹനാദോ.** തേസം "വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ"തിആദിനാ വക്ഖമാനനയേന പച്ചയാകാരസ്സ സമോധാനമ്പി വേദിതബ്ബം. **സിനേരും...പേ॰... വിയ ചാ**തി ഉപമാദ്വയേന ബ്രഹ്മജാലദേസനായ അനഞ്ഞസാധാരണത്താ സുദുക്കരതം ദസ്സേതി. **സുവണ്ണകൂടേനാ**തി സുവണ്ണമയപഹരണോപകരണവിസേസേന. രതനനികൂടേന വിയ അഗാരം **അരഹത്തനികൂടേന** ബ്രഹ്മജാലസുത്തന്തം നിട്ഠപേന്തോ, **നികൂടേനാ**തി ച നിട്ഠാനഗതേന അച്ചുഗ്ഗതകൂടേനാതി അത്ഥോ. ഇദഞ്ച അരഹത്തഫലപരിയോസാനത്താ സബ്ബഗുണാനം തദേവ സബ്ബേസം ഉത്തരിതരന്തി വുത്തം. പുരിമോ പന **മേ**-സദ്ദോ ദേസനാപേക്ഖോതി പരിനിബ്ബുതസ്സാപി മേ സാ ദേസനാ അപരഭാഗേ പഞ്ചവസ്സസഹസ്സാനീതി അത്ഥോ യുത്തോ. സവനഉഗ്ഗഹണധാരണവാചനാദിവസേന പരിചയം കരോന്തേ, തഥാ ച പടിപന്നേ നിബ്ബാനം സമ്പാപികാ ഭവിസ്സതീതി അധിപ്പായോ.

യദഗ്ഗേന **യേനാ**തി കരണനിദ്ദേസോ, തദഗ്ഗേന **തേനാ** തിപി ദട്ഠബ്ബം. **ഏത**ന്തി "യേന തേനാ"തി ഏതം പദദ്വയം. **തത്ഥാ**തി ഹി തസ്മിം മണ്ഡലമാളേതി അത്ഥോ. **യേനാ**തി വാ ഭുമ്മത്ഥേ കരണവചനം. **തേനാ**തി പന ഉപയോഗത്ഥേ. തസ്മാ **തത്ഥാ**തി തം മണ്ഡലമാളന്തിപി വദന്തി. **ഉപസങ്കമീ**തി ച ഉപസങ്കമന്തോതി അത്ഥോ പച്ചുപ്പന്നകാലസ്സ അധിപ്പേതത്താ, തദുപസങ്കമനസ്സ പന അതീതഭാവസ്സ സൂചനതോ "ഉപസങ്കമീ"തി തക്കാലാപേക്ഖനവസേന അതീതപയോഗോ വുത്തോ. ഏവഞ്ഹി "ഉപസങ്കമിത്വാ"തി വചനം സൂപപന്നം ഹോതി. ഇതരഥാ ദ്വിന്നമ്പി വചനാനം അതീതകാലികത്താ തഥാവത്തബ്ബമേവ ന സിയാ. ഉപസങ്കമനസ്സ ച ഗമനം, ഉപഗമനഞ്ചാതി ദ്വിധാ അത്ഥോ, ഇധ പന ഗമനമേവ. സമ്പത്തുകാമതായ ഹി യം കിഞ്ചി ഠാനം ഗച്ഛന്തോ തം തം പദേസാതിക്കമനവസേന "തം ഠാനം ഉപസങ്കമി ഉപസങ്കമന്തോ"തി വത്തബ്ബതം ലഭതി, തേനാഹ **"തത്ഥ ഗതോ"**തി, തേന ഉപഗമനത്ഥം നിവത്തേതി. യഞ്ഹി ഠാനം പത്തുമിച്ഛന്തോ ഗച്ഛതി, തം പത്തതായേവ "ഉപഗമന"ന്തി വുച്ചതി. യമേത്ഥ ന സംവണ്ണിതം **"ഉപസങ്കമിത്വാ"**തി പദം, തം ഉപസങ്കമനപരിയോസാനദീപനം. അഥ വാ **ഗതോ**തി ഉപഗതോ. അനുപസഗ്ഗോപി ഹി സദ്ദോ സഉപസഗ്ഗോ വിയ അത്ഥന്തരം വദതി സഉപസഗ്ഗോപി അനുപസഗ്ഗോ വിയാതി. അതോ **"ഉപസങ്കമിത്വാ"**തി പദസ്സ ഏവം ഉപഗതോ തതോ ആസന്നതരം ഭിക്ഖൂനം സമീപസങ്ഖാതം പഞ്ഹം വാ കഥേതും, ധമ്മം വാ ദേസേതും സക്കുണേയ്യട്ഠാനം ഉപഗന്ത്വാതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അപിച **യേനാ**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം. യേന കാരണേന ഭഗവതാ സോ മണ്ഡലമാളോ ഉപസങ്കമിതബ്ബോ, തേന കാരണേന ഉപസങ്കമീതി അത്ഥോ. കാരണം പന "ഇമേ ഭിക്ഖൂ"തിആദിനാ അട്ഠകഥായം വുത്തമേവ.

പഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസീദീതി ഏത്ഥ കേനിദം പഞ്ഞത്തന്തി അനുയോഗേ സതി ഭിക്ഖൂഹീതി ദസ്സേതും **"ബുദ്ധകാലേ കിരാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ബുദ്ധകാലേ**തി ധരമാനസ്സ ഭഗവതോ കാലേ. **വിസേസ**ന്തി യഥാലദ്ധതോ ഉത്തരി ഝാനമഗ്ഗഫലം. **അഥാ**തി സംസയത്ഥേ നിപാതോ, യദി പസ്സതീതി അത്ഥോ. വിതക്കയമാനം നം ഭിക്ഖുന്തി സമ്ബന്ധോ, തഥാ **തതോ** പസ്സനഹേതു ദസ്സേത്വാ, ഓവദിത്വാതി ച. **അനമതഗ്ഗേ**തി അനാദിമതി. **ആകാസം ഉപ്പതിത്വാ**തി ആകാസേ ഉഗ്ഗന്ത്വാ. ഈദിസേസു ഹി ഭുമ്മത്ഥോ ഏവ യുജ്ജതീതി **ഉദാനട്ഠകഥായം** വുത്തം. **ഭാരോ**തി തണ്ഖണേയേവ ഭഗവതോ അനുച്ഛവികാസനസ്സ ദുല്ലഭത്താ ഗരുകമ്മം. **ഫലക**ന്തി നിസീദനത്ഥായ കതം ഫലം. **കട്ഠക**ന്തി നിസീദനയോഗ്യം ഫലകതോ അഞ്ഞം ദാരുക്ഖന്ധം. **സങ്കഡ്ഢിത്വാ**തി സംഹരിത്വാ. **തത്ഥാ**തി പുരാണപണ്ണേസു, കേവലം തേസു ഏവ നിസീദിതുമനനുച്ഛവികത്താ തഥാ വുത്തം, **തത്ഥാ**തി വാ തേസു പീഠാദീസു. ഏവം സതി സങ്കഡ്ഢിത്വാ പഞ്ഞപേന്തീതി അത്ഥവസാ വിഭത്തിം വിപരിണാമേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **പപ്ഫോടേത്വാ**തി യഥാഠിതം രജോജല്ലാദി-സംകിണ്ണമനനുരൂപന്തി തബ്ബിസോധനത്ഥം സഞ്ചാലേത്വാ. "അമ്ഹാകം ഈദിസാ കഥാ അഞ്ഞതരിസ്സാ ദേസനായ കാരണം ഭവിതും യുത്താ, അവസ്സം ഭഗവാ ആഗമിസ്സതീ"തി ഞത്വാ യഥാനിസീദനം സന്ധായ ഏവം വുത്തം. ഏത്ഥ ച "ഇധാഗതോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ താവകാലികം ഗണ്ഹിത്വാ പരിഭുഞ്ജതൂ"തി രഞ്ഞാ ഠപിതം, തേന ച ആഗതകാലേ പരിഭുത്തം ആസനം **രഞ്ഞോ നിസീദനാസന**ന്തി വേദിതബ്ബം. ന ഹി തഥാ അട്ഠപിതം ഭിക്ഖൂഹി പരിഭുഞ്ജിതും, ഭഗവതോ ച

പഞ്ഞപേതും വട്ടതി. തസ്മാ താദിസം രഞ്ഞോ നിസീദനാസനം പാളിയം കഥിതന്തി ദസ്സേതും **"തം സന്ധായാ"**തിആദി വുത്തം. **അധിമുത്തിഞാണ**ന്തി ച സത്താനം നാനാധിമുത്തികതാരമ്മണം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, ബലഞാണഞ്ച, വുത്തോവായമത്ഥോ.

"നിസജ്ജാ"തി ഇദം നിസീദനപരിയോസാനദീപനന്തി ദസ്സേതി **"ഏവ"**ന്തിആദിനാ. "തേസം ഭിക്ഖൂനം ഇമേ സങ്ഖിയധമ്മം വിദിത്വാ"തി വുത്തത്താ ജാനന്തോയേവ പുച്ഛീതി അയമത്ഥോ സിദ്ധോതി ആഹ **"ജാനന്തോയേവാ"**തി. അസതി കഥാവത്ഥുമ്ഹി തദനുരൂപാ ഉപരൂപരി വത്തബ്ബാ വിസേസകഥാ ന സമൂപബ്രൂഹതീതി കഥാസമുട്ഠാപനത്ഥം പുച്ഛനം വേദിതബ്ബം. **നു**-ഇതി പുച്ഛനത്ഥേ. **അസ**-സദ്ദോ പവത്തനത്ഥേതി വുത്തം **"കതമായ നു...പേ॰... ഭവഥാ"**തി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ഠാനേ സന്ധിവസേന ഉകാരസ്സ ഓകാരാദേസോവ, ന പഠമായ പാളിയാ അത്ഥതോ വിസേസോതി ദസ്സേതി **"തസ്സാപി പുരിമോയേവ അത്ഥോ"**തി ഇമിനാ. **പുരിമോയേവത്ഥോ**തി ച "കതമായ നു ഭവഥാ"തി ഏവം വുത്തോ അത്ഥോ.

"കാ ച പനാ"തി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകേ "യോ ച ബുദ്ധഞ്ച ധമ്മഞ്ച, സങ്ഘഞ്ച സരണം ഗതോ"തിആദീസു വിയ. ബ്യതിരേകോ ച നാമ പുബ്ബേ വുത്തത്ഥാപേക്ഖകോ വിസേസാതിരേകത്ഥോ, സോ ച തം പുബ്ബേ യഥാപുച്ഛിതായ കഥായ വക്ഖമാനം വിപ്പകതഭാവസങ്ഖാതം ബ്യതിരേകത്ഥം ജോതേതി. പന-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരോ . താദിസോ പന അത്ഥോ സദ്ദസത്ഥതോവ സുവിഞ്ഞേയ്യോതി കത്വാ തദഞ്ഞേസമേവ അത്ഥം ദസ്സേതും **"അന്തരാകഥാതി കമ്മട്ഠാന...പേ॰... കഥാ"**തിആദിമാഹ. കമ്മട്ഠാനമനസികാരഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദയോ സമണകരണീയഭൂതാതി അന്തരാസദ്ദേന അപേക്ഖിതേ കരണീയവിസേസേ സമ്ബന്ധാപാദാനഭാവേന വത്തബ്ബേ തേസമേവ വത്തബ്ബരൂപത്താ **"കമ്മട്ഠാനമനസികാരഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദീന"**ന്തി വുത്തം. യായ ഹി കഥായ തേ ഭിക്ഖൂ സന്നിസിന്നാ, സാ ഏവ അന്തരാകഥാ വിപ്പകതാ വിസേസേന പുന പുച്ഛീയതി, ന തദഞ്ഞേ കമ്മട്ഠാനമനസികാരഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദയോതി. അന്തരാസദ്ദസ്സ അഞ്ഞത്ഥമാഹ **"അഞ്ഞാ, ഏകാ"**തി ച. പരിയായവചനഞ്ഹേതം പദദ്വയം. യസ്മാ അഞ്ഞത്ഥേ അയം അന്തരാസദ്ദോ "ഭൂമന്തരം, സമയന്തര"ന്തിആദീസു വിയ. തസ്മാ **"കമ്മട്ഠാനമനസികാരഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദീന"**ന്തി നിസ്സക്കത്ഥേ സാമിവചനം ദട്ഠബ്ബം. വേമജ്ഝേ വാ അന്തരാസദ്ദോ, സാ പന തേസം വേമജ്ഝഭൂതത്താ അഞ്ഞായേവ, തേഹി ച അസമ്മിസ്സത്താ വിസും ഏകായേവാതി അധിപ്പായം ദസ്സേതും **"അഞ്ഞാ, ഏകാ"**തി ച വുത്തം. പകാരേന കരണം **പകതോ,** തതോ വിഗതാ, വിഗതം വാ പകതം യസ്സാതി **വിപ്പകതാ,** അപരിനിട്ഠിതാ. **സിഖ**ന്തി പരിയോസാനം. അയം പന തദഭിസമ്ബന്ധവസേന ഉത്തരി കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ, തം സന്ധായാഹ **"നാഹ"**ന്തിആദി. **കഥാഭങ്ഗത്ഥ**ന്തി കഥായ ഭഞ്ജനത്ഥം. അത്ഥതോ ആപന്നത്താ **സബ്ബഞ്ഞുപവാരണം പവാരേതി.** അനിയ്യാനികത്താ സഗ്ഗമോക്ഖമഗ്ഗാനം തിരച്ഛാനഭൂതാ കഥാ **തിരച്ഛാനകഥാ. തിരച്ഛാനഭൂതാ**തി ച തിരോകരണഭൂതാ, വിബന്ധനഭൂതാതി അത്ഥോ. **ആദി**-സദ്ദേന ചേത്ഥ ചോരമഹാമത്തസേനാഭയകഥാദികം അനേകവിഹിതം നിരത്ഥകകഥം സങ്ഗണ്ഹാതി. അയം കഥാ ഏവാതി അന്തോഗധാവധാരണതം , അഞ്ഞത്ഥാപോഹനം വാ സന്ധായ ചേതം വുത്തം. **അഥാ**തി തസ്സാ അവിപ്പകതകാലേയേവ. **"തം നോ"**തിആദിനാ അത്ഥതോ ആപന്നമാഹ. ഏസ നയോ ഈദിസേസു. നനു ച തേഹി ഭിക്ഖൂഹി സാ കഥാ "ഇതി ഹ മേ"തിആദിനാ യഥാധിപ്പായം നിട്ഠാപിതായേവാതി? ന നിട്ഠാപിതാ ഭഗവതോ ഉപസങ്കമനേന ഉപച്ഛിന്നത്താ. യദി ഹി ഭഗവാ തസ്മിം ഖണേ ന ഉപസങ്കമേയ്യ, ഭിയ്യോപി തപ്പടിബദ്ധായേവ തഥാ പവത്തേയ്യും, ഭഗവതോ ഉപസങ്കമനേന പന ന പവത്തേസും, തേനേവാഹ **"അയം നോ...പേ॰... അനുപ്പത്തോ"**തി.

ഇദാനി നിദാനസ്സ, നിദാനവണ്ണനായ വാ പരിനിട്ഠിതഭാവം ദസ്സേന്തോ തസ്സ ഭഗവതോ വചനസ്സാനുകൂലഭാവമ്പി സമത്ഥേതും **"ഏത്താവതാ"**തിആദിമാഹ. **ഏത്താവതാ**തി ഹി ഏത്തകേന "ഏവം മേ സുത"ന്തിആദിവചനക്കമേന യം നിദാനം ഭാസിതന്തി വാ ഏത്തകേന "തത്ഥ ഏവന്തി നിപാതപദ"ന്തിആദിവചനക്കമേന അത്ഥവണ്ണനാ സമത്താതി വാ ദ്വിധാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **"കമല...പേ॰... സലിലായാ"**തിആദിനാ പന തസ്സ നിദാനസ്സ ഭഗവതോ വചനസ്സാനുകൂലഭാവം ദീപേതി. തത്ഥ **കമലകുവലയുജ്ജലവിമലസാധുരസസലിലായാ**തി കമലസങ്ഖാതേഹി പദുമപുണ്ഡരീകസേതുപ്പലരത്തുപ്പലേഹി ചേവ കുവലയസങ്ഖാതേന നീലുപ്പലേന ച ഉജ്ജലവിമലസാധുരസസലിലവതിയാ. **നിമ്മലസിലാതലരചനവിലാസസോഭിതരതനസോപാന**ന്തി നിമ്മലേന സിലാതലേന രചനായ വിലാസേന ലീലായ സോഭിതരതനസോപാനവന്തം, നിമ്മലസിലാതലേന വാ രചനവിലാസേന, സുസങ്ഖതകിരിയാസോഭേന ച സോഭിതരതനസോപാനം, വിലാസസോഭിതസദ്ദേഹി വാ അതിവിയ സോഭിതഭാവോ വുത്തോ. **വിപ്പകിണ്ണമുത്താതലസദിസവാലുകാചുണ്ണപണ്ഡരഭൂമിഭാഗ**ന്തി വിവിധേന പകിണ്ണായ മുത്തായ തലസദിസാനം വാലുകാനം ചുണ്ണേഹി പണ്ഡരവണ്ണഭൂമിഭാഗവന്തം. **സുവിഭത്തഭിത്തിവിചിത്രവേദികാപരിക്ഖിത്തസ്സാ**തി സുട്ഠു വിഭത്താഹി ഭിത്തീഹി വിചിത്രസ്സ, വേദികാഹി പരിക്ഖിത്തസ്സ ച. ഉച്ചതരേന നക്ഖത്തപഥം ആകാസം ഫുസിതുകാമതായ വിയ, വിജമ്ഭിതസദ്ദേന ചേതസ്സ സമ്ബന്ധോ. **വിജമ്ഭിതസമുസ്സയസ്സാ**തി വിക്കീളനസമൂഹവന്തസ്സ. **ദന്തമയസണ്ഹമുദുഫലകകഞ്ചനലതാവിനദ്ധമണിഗണപ്പഭാസമുദയുജ്ജലസോഭ**ന്തി ദന്തമയേ അതിവിയ സിനിദ്ധഫലകേ കഞ്ചനമയാഹി ലതാഹി വിനദ്ധാനം മണീനം ഗണപ്പഭാസമുദായേന സമുജ്ജലസോഭാസമ്പന്നം. **സുവണ്ണവലയനുപുരാദിസങ്ഘട്ടനസദ്ദസമ്മിസ്സിതകഥിതഹസിത-മധുരസ്സരഗേഹജനവിചരിതസ്സാ**തി സുവണ്ണമയനിയുരപാദകടകാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സങ്ഘട്ടനേന ജനിതസദ്ദേഹി സമ്മിസ്സിതകഥിതസരഹസിതസരസങ്ഖാതേന മധുരസ്സരേന സമ്പന്നാനം ഗേഹനിവാസീനം

നരനാരീനം വിചരിതട്ഠാനഭൂതസ്സ. **ഉളാരിസ്സരിയവിഭവസോഭിതസ്സാതി** ഉളാരതാസമ്പന്നജനഇസ്സരിയസമ്പന്നജനവിഭവസമ്പന്നജനേഹി, തന്നിവാസീനം വാ നരനാരീനം ഉത്തമാധിപച്ചഭോഗേഹി സോഭിതസ്സ. **സുവണ്ണരജതമണിമുത്താപവാളാദിജുതിവിസ്സരവിജ്ജോതിതസുപ്പതിട്ഠിതവിസാല ദ്വാരബാഹന്തി** സുവണ്ണരജതനാനാമണിമുത്താപവാളാദീനം ജുതീഹി പഭസ്സരവിജ്ജോതിതസുപ്പതിട്ഠിതവിത്ഥതദ്വാരബാഹം.

തിവിധസീലാദിദസ്സനവസേന ബുദ്ധസ്സ ഗുണാനുഭാവം സമ്മാ സൂചേതീതി **ബുദ്ധഗുണാനുഭാവസംസൂചകം,** തസ്സ. കാലോ ച ദേസോ ച ദേസകോ ച വത്ഥു ച പരിസാ ച, താസം അപദേസേന നിദസ്സനേന പടിമണ്ഡിതം തഥാ.

കിമത്ഥം പനേത്ഥ ധമ്മവിനയസങ്ഗഹേ കരിയമാനേ നിദാനവചനം വുത്തം, നനു ഭഗവതാ ഭാസിതവചനസ്സേവ സങ്ഗഹോ കാതബ്ബോതി? വുച്ചതേ - ദേസനായ ഠിതിഅസമ്മോസസദ്ധേയ്യഭാവസമ്പാദനത്ഥം. കാലദേസദേസകവത്ഥുപരിസാപദേസേഹി ഉപനിബന്ധിത്വാ ഠപിതാ ഹി ദേസനാ ചിരട്ഠിതികാ ഹോതി, അസമ്മോസധമ്മാ, സദ്ധേയ്യാ ച ദേസകാലവത്ഥുഹേതുനിമിത്തേഹി ഉപനിബന്ധോ വിയ വോഹാരവിനിച്ഛയോ, തേനേവ ചായസ്മതാ മഹാകസ്സപേന "ബ്രഹ്മജാലം ആവുസോ ആനന്ദ കത്ഥ ഭാസിത"ന്തിആദിനാ (ചൂളവ॰ ൪൩൯) ദേസാദിപുച്ഛാസു കതാസു താസം വിസ്സജ്ജനം കരോന്തേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന ആയസ്മതാ ആനന്ദത്ഥേരേന നിദാനം ഭാസിതന്തി തദേവിധാപി വുത്തം **"കാലദേസദേസകവത്ഥുപരിസാപദേസപടിമണ്ഡിതം നിദാന"**ന്തി.

അപിച സത്ഥുസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. തഥാഗതസ്സ ഹി ഭഗവതോ പുബ്ബ-രചനാ-നുമാനാഗമ-തക്കാഭാവതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധത്തസിദ്ധി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവേന ഹിസ്സ പുരേതരം രചനായ, "ഏവമ്പി നാമ ഭവേയ്യാ"തി അനുമാനസ്സ, ആഗമന്തരം നിസ്സായ പരിവിതക്കസ്സ ച അഭാവോ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരതായ ഏകപ്പമാണത്താ ഞേയ്യധമ്മേസു. തഥാ ആചരിയമുട്ഠിധമ്മമച്ഛരിയസാസനസാവകാനുരോധഭാവതോ ഖീണാസവത്തസിദ്ധി. ഖീണാസവതായ ഹി ആചരിയമുട്ഠിആദീനമഭാവോ, വിസുദ്ധാ ച പരാനുഗ്ഗഹപ്പവത്തി. ഇതി ദേസകസംകിലേസഭൂതാനം ദിട്ഠിസീലസമ്പത്തിദൂസകാനം അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അഭാവസംസൂചകേഹി , ഞാണപ്പഹാനസമ്പദാഭിബ്യഞ്ജനകേഹി ച സമ്ബുദ്ധവിസുദ്ധഭാവേഹി പുരിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധി. തതോയേവ ച അന്തരായികനിയ്യാനികേസു സമ്മോഹാഭാവസിദ്ധിതോ പച്ഛിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധീതി ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജസമന്നാഗമോ, അത്തഹിതപരഹിതപടിപത്തി ച നിദാനവചനേന പകാസിതാ ഹോതി സമ്പത്തപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനേന ധമ്മദേസനാദീപനതോ, "ജാനതാ പസ്സതാ"തിആദിവചനതോ ച, തേന വുത്തം "സത്ഥുസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചന"ന്തി.

അപിച സാസനസമ്പത്തിപകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. ഞാണകരുണാപരിഗ്ഗഹിതസബ്ബകിരിയസ്സ ഹി ഭഗവതോ നത്ഥി നിരത്ഥികാ പവത്തി, അത്തഹിതത്ഥാ വാ, തസ്മാ പരേസംയേവ ഹിതായ പവത്തസബ്ബകിരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സകലമ്പി കായവചീമനോകമ്മം യഥാപവത്തം വുച്ചമാനം ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം സത്താനം അനുസാസനട്ഠേന സാസനം, ന കബ്ബരചനാ. തയിദം സത്ഥു ചരിതം കാലദേസദേസകവത്ഥുപരിസാപദേസേഹി സദ്ധിം തത്ഥ തത്ഥ നിദാനവചനേഹി യഥാസമ്ഭവം പകാസീയതി. അഥ വാ സത്ഥുനോ പമാണഭാവപ്പകാസനേന സാസനസ്സ പമാണഭാവപ്പകാസനത്ഥം നിദാനവചനം, തഞ്ചസ്സ പമാണഭാവദസ്സനം "ഭഗവാ"തി ഇമിനാ തഥാഗതസ്സ ഗുണവിസിട്ഠസബ്ബസത്തുത്തമഭാവദീപനേന ചേവ "ജാനതാ പസ്സതാ"തിആദിനാ ആസയാനുസയഞാണാദിപയോഗദീപനേന ച വിഭാവിതം ഹോതി, ഇദമേത്ഥ നിദാനവചനപയോജനസ്സ മുഖമത്തനിദസ്സനം. കോ ഹി സമത്ഥോ ബുദ്ധാനുബുദ്ധേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന ഭാസിതസ്സ നിദാനസ്സ പയോജനാനി നിരവസേസതോ വിഭാവിതുന്തി. ഹോന്തി ചേത്ഥ -

"ദേസനാചിരട്ഠിതത്ഥം, അസമ്മോസായ ഭാസിതം;
സദ്ധായ ചാപി നിദാനം, വേദേഹേന യസസ്സിനാ.

സത്ഥുസമ്പത്തിയാ ചേവ, സാസനസമ്പദായ ച;
തസ്സ പമാണഭാവസ്സ, ദസ്സനത്ഥമ്പി ഭാസിത"ന്തി.

ഇതി സുമങ്ഗലവിലാസിനിയാ ദീഘനികായട്ഠകഥായ പരമസുഖുമഗമ്ഭീരദുരനുബോധത്ഥപരിദീപനായ സുവിമലവിപുലപഞ്ഞാവേയ്യത്തിയജനനായ അജ്ജവമദ്ദവസോരച്ചസദ്ധാസതിധിതിബുദ്ധിഖന്തിവീരിയാദിധമ്മസമങ്ഗിനാ സാട്ഠകഥേ പിടകത്തയേ അസങ്ഗാസംഹീരവിസാരദഞാണചാരിനാ അനേകപ്പഭേദസകസമയസമയന്തരഗഹനജ്ഝോഗാഹിനാ മഹാഗണിനാ മഹാവേയ്യാകരണേന ഞാണാഭിവംസധമ്മസേനാപതിനാമഥേരേന മഹാധമ്മരാജാധിരാജഗരുനാ കതായ സാധുവിലാസിനിയാ നാമ ലീനത്ഥപകാസനിയാ അബ്ഭന്തരനിദാനവണ്ണനായ ലീനത്ഥപകാസനാ.

നിദാനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ഏവം അബ്ഭന്തരനിദാനസംവണ്ണനം കത്വാ ഇദാനി യഥാനിക്ഖിത്തസ്സ സുത്തസ്സ സംവണ്ണനം കരോന്തോ അനുപുബ്ബാവിരോധിനീ സംവണ്ണനാ കമാനതിക്കമനേന ബ്യാകുലദോസപ്പഹായിനീ, വിഞ്ഞൂനഞ്ച

ചിത്താരാധിനീ, ആഗതഭാരോ ച അവസ്സം ആവഹിതബ്ബോതി സംവണ്ണകസ്സ സമ്പത്തഭാരാവഹനേന പണ്ഡിതാചാരസമതിക്കമാഭാവവിഭാവിനീ, തസ്മാ തദാവികരണസാധകം സംവണ്ണനോകാസവിചാരണം കാതുമാഹ **"ഇദാനീ"**തിആദി. **നിക്ഖിത്തസ്സാ**തി ദേസിതസ്സ, "ദേസനാ നിക്ഖേപോ"തി ഹി ഏതം അത്ഥതോ ഭിന്നമ്പി സരൂപതോ ഏകമേവ, ദേസനാപി ഹി ദേസേതബ്ബസ്സ സീലാദിഅത്ഥസ്സ വേനേയ്യസന്താനേസു നിക്ഖിപനതോ "നിക്ഖേപോ"തി വുച്ചതി. നനു സുത്തമേവ സംവണ്ണീയതീതി ആഹ **"സാ പനേസാ"**തിആദി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - സുത്തനിക്ഖേപം വിചാരേത്വാ വുച്ചമാനാ സംവണ്ണനാ "അയം ദേസനാ ഏവംസമുട്ഠാനാ"തി സുത്തസ്സ സമ്മദേവ നിദാനപരിജ്ഝാനേന തബ്ബണ്ണനായ സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ പാകടാ ഹോതി, തസ്മാ തദേവ സാധാരണതോ പഠമം വിചാരയിസ്സാമാതി. യാ ഹി സാ കഥാ സുത്തത്ഥസംവണ്ണനാപാകടകാരിനീ, സാ സബ്ബാപി സംവണ്ണകേന വത്തബ്ബാ. തദത്ഥവിജാനനുപായത്താ ച സാ പരിയായേന സംവണ്ണനായേവാതി. ഇധ പന തസ്മിം വിചാരിതേ യസ്സാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ഇദം സുത്തം നിക്ഖിത്തം, തസ്സാ വിഭാഗവസേന "മമം വാ ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൫), "അപ്പമത്തകം ഖോ പനേത"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൭), "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮) ച വുത്താനം സുത്തപദേസാനം സംവണ്ണനാ വുച്ചമാനാ തംതംഅനുസന്ധിദസ്സനസുഖതായ സുവിഞ്ഞേയ്യാതി ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ യഥാ അനേകസതഅനേകസഹസ്സഭേദാനിപി സുത്തന്താനി സംകിലേസഭാഗിയാദിസാസനപട്ഠാനനയേന സോളസവിധഭാവം നാതിവത്തന്തി, ഏവം അത്തജ്ഝാസയാദി-സുത്ത-നിക്ഖേപവസേന ചതുബ്ബിധഭാവന്തി ആഹ **"ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ"**തി. നനു സംസഗ്ഗഭേദോപി സമ്ഭവതി, അഥ കസ്മാ "ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ"തി വുത്തന്തി? സംസഗ്ഗഭേദസ്സ സബ്ബത്ഥ അലബ്ഭമാനത്താ. അത്തജ്ഝാസയസ്സ, ഹി അട്ഠുപ്പത്തിയാ ച പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികേഹി സദ്ധിം സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി. "അത്തജ്ഝാസയോ ച പരജ്ഝാസയോ ച, അത്തജ്ഝാസയോ ച പുച്ഛാവസികോ ച, അത്തജ്ഝാസയോ ച പരജ്ഝാസയോ ച പുച്ഛാവസികോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പരജ്ഝാസയോ ച അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പുച്ഛാവസികോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പരജ്ഝാസയോ ച പുച്ഛാവസികോ ചാ"തി അജ്ഝാസയപുച്ഛാനുസന്ധിസബ്ഭാവതോ. അത്തജ്ഝാസയട്ഠുപ്പത്തീനം പന അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസഗ്ഗോ നത്ഥി, തസ്മാ നിരവസേസം പത്ഥാരനയേന സംസഗ്ഗഭേദസ്സ അലബ്ഭനതോ ഏവം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അഥ വാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ അത്തജ്ഝാസയേനപി സിയാ സംസഗ്ഗഭേദോ, തദന്തോഗധത്താ പന സംസഗ്ഗവസേന വുത്താനം സേസനിക്ഖേപാനം മൂലനിക്ഖേപേയേവ സന്ധായ "ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ"തി വുത്തം. ഇമസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ യഥാരഹം ഏകകദുകതികചതുകവസേന സാസനപട്ഠാനനയേന സുത്തനിക്ഖേപാ വത്തബ്ബാതി നയമത്തം ദസ്സേതീതി വേദിതബ്ബം. തത്രായം വചനത്ഥോ - നിക്ഖിപനം കഥനം **നിക്ഖേപോ,** സുത്തസ്സ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ,** സുത്തദേസനാതി അത്ഥോ. നിക്ഖിപീയതീതി വാ **നിക്ഖേപോ,** സുത്തമേവ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ.** അത്തനോ അജ്ഝാസയോ **അത്തജ്ഝാസയോ,** സോ അസ്സ അത്ഥി കാരണവസേനാതി **അത്തജ്ഝാസയോ,** അത്തനോ അജ്ഝാസയോ വാ ഏതസ്സ യഥാവുത്തനയേനാതി **അത്തജ്ഝാസയോ.** പരജ്ഝാസയേപി ഏസേവ നയോ. പുച്ഛായ വസോ **പുച്ഛാവസോ,** സോ ഏതസ്സ അത്ഥി യഥാവുത്തനയേനാതി **പുച്ഛാവസികോ.** അരണീയതോ അവഗന്തബ്ബതോ **അത്ഥോ** വുച്ചതി സുത്തദേസനായ വത്ഥു, തസ്സ ഉപ്പത്തി അത്ഥുപ്പത്തി, സാ ഏവ **അട്ഠുപ്പത്തി** ത്ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ, സാ ഏതസ്സ അത്ഥി വുത്തനയേനാതി **അട്ഠുപ്പത്തികോ.** അപിച നിക്ഖിപീയതി സുത്തമേതേനാതി **നിക്ഖേപോ,** അത്തജ്ഝാസയാദിസുത്തദേസനാകാരണമേവ. ഏതസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ അത്തനോ അജ്ഝാസയോ **അത്തജ്ഝാസയോ.** പരേസം അജ്ഝാസയോ **പരജ്ഝാസയോ.** പുച്ഛീയതീതി **പുച്ഛാ,** പുച്ഛിതബ്ബോ അത്ഥോ. തസ്സാ പുച്ഛായ വസേന പവത്തം ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാനം വചനം പുച്ഛാവസികം. തദേവ നിക്ഖേപസദ്ദാപേക്ഖായ പുല്ലിങ്ഗവസേന വുത്തം **"പുച്ഛാവസികോ"**തി. വുത്തനയേന അട്ഠുപ്പത്തിയേവ **അട്ഠുപ്പത്തികോ**തി ഏവം അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച പരേസം ഇന്ദ്രിയപരിപാകാദികാരണം നിരപേക്ഖിത്വാ അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ ധമ്മതന്തിംപനത്ഥം പവത്തിതദേസനത്താ അത്തജ്ഝാസയസ്സ വിസും നിക്ഖേപഭാവോ യുത്തോ. തേനേവ വക്ഖതി "അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ കഥേതീ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൫). പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം പന പരേസം അജ്ഝാസയപുച്ഛാനം ദേസനാനിമിത്തഭൂതാനം ഉപ്പത്തിയം പവത്തത്താ കഥം അട്ഠുപ്പത്തികേ അനവരോധോ സിയാ, പുച്ഛാവസികട്ഠുപ്പത്തികാനം വാ പരജ്ഝാസയാനുരോധേന പവത്തിതദേസനത്താ കഥം പരജ്ഝാസയേ അനവരോധോ സിയാതി ന ചോദേതബ്ബമേതം. പരേസഞ്ഹി അഭിനീഹാരപരിപുച്ഛാദിവിനിമുത്തസ്സേവ സുത്തദേസനാകാരണുപ്പാദസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിവസേന ഗഹിതത്താ പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം വിസും ഗഹണം. തഥാ ഹി **ധമ്മദായാദസുത്താദീനം** (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) ആമിസുപ്പാദാദിദേസനാനിമിത്തം "അട്ഠുപ്പത്തീ"തി വുച്ചതി. പരേസം പുച്ഛം വിനാ അജ്ഝാസയമേവ നിമിത്തം കത്വാ ദേസിതോ **പരജ്ഝാസയോ.** പുച്ഛാവസേന ദേസിതോ **പുച്ഛാവസികോ**തി പാകടോവായമത്ഥോ.

അനജ്ഝിട്ഠോതി പുച്ഛാദിനാ അനജ്ഝേസിതോ അയാചിതോ, **അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ കഥേതി** ധമ്മതന്തിംപനത്ഥന്തി അധിപ്പായോ. **ഹാരോ**തി ആവളി യഥാ "മുത്താഹാരോ"തി, സ്വേവ ഹാരകോ, സമ്മപ്പധാനസുത്തന്താനം ഹാരകോ തഥാ. അനുപുബ്ബേന ഹി സംയുത്തകേ നിദ്ദിട്ഠാനം സമ്മപ്പധാനപടിസംയുത്താനം സുത്തന്താനം ആവളി **"സമ്മപ്പധാനസുത്തന്തഹാരകോ"**തി വുച്ചതി, തഥാ **ഇദ്ധിപാദഹാരകാദി. ഇദ്ധിപാദഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗസുത്തന്തഹാരകോ**തി പുബ്ബപദേസു പരപദലോപോ, ദ്വന്ദഗബ്ഭസമാസോ വാ ഏസോ, പേയ്യാലനിദ്ദേസോ വാ. **തേസന്തി** യഥാവുത്തസുത്താനം.

പരിപക്കാതി പരിണതാ. **വിമുത്തിപരിപാചനീയാ**തി അരഹത്തഫലം പരിപാചേന്താ സദ്ധിന്ദ്രിയാദയോ ധമ്മാ. **ഖയേ**തി ഖയനത്ഥം, ഖയകാരണഭൂതായ വാ ധമ്മദേസനായ. **അജ്ഝാസയ**ന്തി അധിമുത്തിം. **ഖന്തി**ന്തി ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം. **മന**ന്തി ചിത്തം. **അഭിനീഹാര**ന്തി പണിധാനം. **ബുജ്ഝനഭാവ**ന്തി ബുജ്ഝനസഭാവം, ബുജ്ഝനാകാരം വാ. **അവേക്ഖിത്വാ**തി പച്ചവേക്ഖിത്വാ, അപേക്ഖിത്വാ വാ.

ചത്താരോ വണ്ണാതി ചത്താരി കുലാനി, ചത്താരോ വാ രൂപാദിപമാണാ സത്താ. **മഹാരാജാനോ**തി ചത്താരോ മഹാരാജാനോ **ദേവാ**. വുച്ചന്തി കിം, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ കിന്തി അത്ഥോ.

കസ്മാതി ആഹ **"അട്ഠുപ്പത്തിയം ഹീ"**തിആദി. **വണ്ണാവണ്ണേ**തി നിമിത്തേ ഭുമ്മം, വണ്ണസദ്ദേന ചേത്ഥ "അച്ഛരിയം ആവുസോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൪) ഭിക്ഖുസങ്ഘേന വുത്തോപി വണ്ണോ സങ്ഗഹിതോ. തമ്പി ഹി അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ അഞ്ഞേ ധമ്മാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮) ഉപരി ദേസനം ആരഭിസ്സതി. തദേവ വിവരതി **"ആചരിയോ"**തിആദിനാ. "മമം വാ ഭിക്ഖവേ, പരേ വണ്ണം ഭാസേയ്യു"ന്തി ഇമിസ്സാ ദേസനായ ബ്രഹ്മദത്തേന വുത്തം വണ്ണം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ ദേസിതത്താ ആഹ **"അന്തേവാസീ വണ്ണ"**ന്തി. ഇദാനി പാളിയാ സമ്ബന്ധം ദസ്സേതും **"ഇതീ"**തിആദി വുത്തം. **ദേസനാകുസലോ**തി "ഇമിസ്സാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ അയം ദേസനാ സമ്ഭവതീ"തി ദേസനായ കുസലോ, ഏതേന പകരണാനുഗുണം ഭഗവതോ ഥോമനമകാസി. ഏസാ ഹി സംവണ്ണനകാനം പകതി, യദിദം തത്ഥ തത്ഥ പകരണാധിഗതഗുണേന ഭഗവതോ ഥോമനാ. **വാ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഉപമാനസമുച്ചയസംസയവചനവോസ്സഗ്ഗപദപൂരണസദിസവികപ്പാദീസു ബഹൂസ്വത്ഥേസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "പണ്ഡിതോവാപി തേന സോ"തിആദീസു ഉപമാനേ ദിസ്സതി, സദിസഭാവേതി അത്ഥോ. "തം വാപി ധീരാ മുനിം പവേദയന്തീ"തിആദീസു (സു॰ നി॰൨൧൩) സമുച്ചയേ. "കേ വാ ഇമേ കസ്സ വാ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൯൬) സംസയേ. "അയം വാ (അയഞ്ച) (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൮൧) ഇമേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം സബ്ബബാലോ സബ്ബമൂള്ഹോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൮൧) വചനവോസ്സഗ്ഗേ. "ന വായം കുമാരകോ മത്തമഞ്ഞാസീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪) പദപൂരണേ. "മധും വാ മഞ്ഞതി ബാലോ, യാവ പാപം ന പച്ചതീ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൬൯) സദിസേ. "യേ ഹി കേചി ഭിക്ഖവേ, സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൭൦; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൨) വികപ്പേ. ഇധാപി വികപ്പേയേവ. മമ വാ ധമ്മസ്സ വാ സങ്ഘസ്സ വാതി വിവിധാ വിസും വികപ്പനസ്സ ജോതകത്താതി ആഹ **"വാ-സദ്ദോ വികപ്പനത്ഥോ"**തി. **പര**-സദ്ദോ പന അത്ഥേവ അഞ്ഞത്ഥോ "അഹഞ്ചേവ ഖോ പന ധമ്മം ദേസേയ്യം, പരേ ച മേ ന ആജാനേയ്യു"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൪; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; മഹാവ॰ ൭, ൮) അത്ഥി അധികത്ഥോ "ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്ത"ന്തിആദീസു (വിഭ॰ ൮൧൪; അ॰ നി॰ ൧൦.൨൧; മ॰ നി॰ ൧.൧൪൮; പടി॰ മ॰ ൧.൬൮; ൧.൧൧൧) അത്ഥി പച്ഛാഭാഗത്ഥോ "പരതോ ആഗമിസ്സതീ"തിആദീസു. അത്ഥി പച്ചനീകത്ഥോ "ഉപ്പന്നം പരപ്പവാദം സഹധമ്മേന സുനിഗ്ഗഹിതം നിഗ്ഗഹേത്വാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൬൮; സം॰ നി॰ ൫.൮൨൨; അ॰ നി॰ ൮.൭൦; ഉദാ॰ ൫൧) ഇധാപി പച്ചനീകത്ഥോതി ദസ്സേതി **"പടിവിരുദ്ധാ സത്താ"**തി ഇമിനാ. സാസനസ്സ പച്ചനീകഭൂതാ പച്ചത്ഥികാ സത്താതി അത്ഥോ. ത-സദ്ദോ പരേതി വുത്തമത്ഥം അവണ്ണഭാസനകിരിയാവിസിട്ഠം പരാമസതീതി വുത്തം **"യേ അവണ്ണം വദന്തി, തേസൂ"**തി.

നനു തേസം ആഘാതോ നത്ഥി ഗുണമഹത്തത്താ, അഥ കസ്മാ ഏവം വുത്തന്തി ചോദനാലേസം ദസ്സേത്വാ തദപനേതി **"കിഞ്ചാപീ"**തിആദിനാ. കിഞ്ചാപി നത്ഥി, അഥ ഖോ തഥാപീതി അത്ഥോ. **ഈദിസേസുപീ**തി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദോ സമ്ഭാവനത്ഥോ, തേന രതനത്തയനിമിത്തമ്പി അകുസലചിത്തം ന ഉപ്പാദേതബ്ബം, പഗേവ വട്ടാമിസലോകാമിസനിമിത്തന്തി സമ്ഭാവേതി. പരിയത്തിധമ്മോയേവ സദ്ധമ്മനയനട്ഠേന നേത്തീതി **ധമ്മനേത്തി. ആഹനതീ**തി ആഭുസോ ഘട്ടേതി, ഹിംസതി വാ, വിബാധതി, ഉപതാപേതി ചാതി അത്ഥോ. കത്ഥചി "ഏത്ഥാ"തി പാഠോ ദിസ്സതി, സോ പച്ഛാലിഖിതോ പോരാണപാഠാനുഗതായ ടീകായ വിരോധത്താ, അത്ഥയുത്തിയാ ച അഭാവതോ. യദിപി ദോമനസ്സാദയോ ച ആഹനന്തി, കോപേയേവ പനായം നിരുള്ഹോതി ദസ്സേതി **"കോപസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി ഇമിനാ. അവയവത്ഥഞ്ഹി ദസ്സേത്വാ തത്ഥ പരിയായേന അത്ഥം ദസ്സേന്തോ ഏവമാഹ. **അധിവചന**ന്തി ച അധികിച്ച പവത്തം വചനം, പസിദ്ധം വാ വചനം, നാമന്തി അത്ഥോ. ഏവമിതരേസുപി. ഏത്ഥ ച സഭാവധമ്മതോ അഞ്ഞസ്സ കത്തുഅഭാവജോതനത്ഥം "ആഹനതീ"തി കത്തുത്ഥേ ആഘാതസദ്ദം ദസ്സേതി. ആഹനതി ഏതേന, ആഹനനമത്തം വാ **ആഘാതോ**തി കരണഭാവത്ഥാപി സമ്ഭവന്തിയേവ. **"അപ്പതീതാ"**തി ഏതസ്സത്ഥോ **"അതുട്ഠാ അസോമനസ്സികാ"**തി വുത്തോ, ഇദം പന പാകടപരിയായേന അപച്ചയസദ്ദസ്സ നിബ്ബചനദസ്സനം, തമ്മുഖേന പന ന പച്ചേതി തേനാതി **അപ്പച്ചയോ**തി കാതബ്ബം. **അഭിരാധയതീ**തി സാധയതി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു തീസു പദേസു. **ദ്വീഹീ**തി ആഘാതഅനഭിരദ്ധിപദേഹി. **ഏകേനാ**തി അപച്ചയപദേന. ഏത്തകേസു ഗഹിതേസു തംസമ്പയുത്താ അഗ്ഗഹിതാ സിയും, ന ച സക്കാ തേപി അഗ്ഗഹിതും ഏകുപ്പാദാദിസഭാവത്താതി ചോദനം വിസോധേതും **"തേസ"**ന്തിആദി വുത്തം, **തേസ**ന്തി യഥാവുത്താനം സങ്ഖാരക്ഖന്ധവേദനാക്ഖന്ധേകദേസാനം. **സേസാന**ന്തി സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണാവസിട്ഠസങ്ഖാരക്ഖന്ധേകദേസാനം. **കരണ**ന്തി ഉപ്പാദനം. ആഘാതാദീനഞ്ഹി പവത്തിയാ പച്ചയസമവായനം ഇധ "കരണ"ന്തി വുത്തം, തം പന അത്ഥതോ ഉപ്പാദനമേവ. തദനുപ്പാദനഞ്ഹി സന്ധായ പാളിയം "ന കരണീയാ"തി വുത്തം. **പടിക്ഖിത്തമേവ** യഥാരഹം ഏകുപ്പാദനിരോധാരമ്മണവത്ഥുഭാവതോ.

തത്ഥാതി തസ്മിം മനോപദോസേ. **"തേസു അവണ്ണഭാസകേസൂ"**തി ഇമിനാ ആധാരത്ഥേ ഭുമ്മം ദസ്സേതി. നിമിത്തത്ഥേ, ഭാവലക്ഖണേ വാ ഏതം ഭുമ്മന്തി ആഹ **"തസ്മിം വാ അവണ്ണേ"**തി. ന ഹി അഗുണോ,

നിന്ദാ വാ കോപദോമനസ്സാനം ആധാരോ സമ്ഭവതി തബ്ഭാസകായത്തത്താ തേസം. **അസ്സഥാതി** സത്തമിയാ രൂപം ചേ-സദ്ദയോഗേന പരികപ്പനവിസയത്താതി ദസ്സേതി **"ഭവേയ്യാഥാ"**തി ഇമിനാ. "ഭവേയ്യാഥ ചേ, യദി ഭവേയ്യാഥാ'തി ച വദന്തോ 'യഥാക്കമം പുബ്ബാപരയോഗിനോ ഏതേ സദ്ദാ'തി ഞാപേതീ"തി വദന്തി. **"കുപിതാ കോപേന അനത്തമനാ ദോമനസ്സേനാ"**തി ഇമിനാ "ഏവം പഠമേന നയേനാ"തിആദിനാ വുത്തവചനം അത്ഥന്തരാഭാവദസ്സനേന സമത്ഥേതി. **"തുമ്ഹാക"**ന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോ **"തുമ്ഹ"**ന്തി ഏകോ സദ്ദോ "അമ്ഹാക"ന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോ "അമ്ഹ"ന്തി സദ്ദോ വിയ യഥാ "തസ്മാ ഹി അമ്ഹം ദഹരാ ന മീയരേ"തി (ജാ॰ ൧.൧൦.൯൨) ആഹ **"തുമ്ഹാകംയേവാ"**തി. അത്ഥവസാ ലിങ്ഗവിപരിയായോതി കത്വാ **"തായ ച അനത്തമനതായാ"**തി വുത്തം. "അന്തരായോ"തി വുത്തേ സമണധമ്മവിസേസാനന്തി അത്ഥസ്സ പകരണതോ വിഞ്ഞായമാനത്താ, വിഞ്ഞായമാനത്ഥസ്സ ച സദ്ദസ്സ പയോഗേ കാമചാരത്താ **"പഠമജ്ഝാനാദീനം അന്തരായോ"**തി വുത്തം. ഏത്ഥ ച **"അന്തരായോ"**തി ഇദം മനോപദോസസ്സ അകരണീയതായ കാരണവചനം. യസ്മാ തുമ്ഹാകമേവ തേന കോപാദിനാ പഠമജ്ഝാനാദീനമന്തരായോ ഭവേയ്യ, തസ്മാ തേ കോപാദിപരിയായേന വുത്താ ആഘാതാദയോ ന കരണീയാതി അധിപ്പായോ, തേന "നാഹം സബ്ബഞ്ഞൂ"തി ഇസ്സരഭാവേന തുമ്ഹേ തതോ നിവാരേമി, അഥ ഖോ ഇമിനാവ കാരണേനാതി ദസ്സേതി. തം പന കാരണവചനം യസ്മാ ആദീനവവിഭാവനം ഹോതി, തസ്മാ "ആദീനവം ദസ്സേന്തോ"തി ഹേട്ഠാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

സോ പന മനോപദോസോ ന കേവലം കാലന്തരഭാവിനോയേവ ഹിതസുഖസ്സ അന്തരായകരോ, അഥ ഖോ തങ്ഖണപവത്തനാരഹസ്സപി ഹിതസുഖസ്സ അന്തരായകരോതി മനോപദോസേ ആദീനവം ദള്ഹതരം കത്വാ ദസ്സേതും **"അപി നൂ"**തിആദിമാഹാതിപി സമ്ബന്ധോ വത്തബ്ബോ. **പരേസന്തി** യേ അത്തതോ അഞ്ഞേ, തേസന്തി അത്ഥോ, ന പന "പരേ അവണ്ണം ഭാസേയ്യു"ന്തിആദീസു വിയ പടിവിരുദ്ധസത്താനന്തി ആഹ **"യേസം കേസഞ്ചീ"**തി. തദേവത്ഥം സമത്ഥേതി **"കുപിതോ ഹീ"**തിആദിനാ. പാളിയം സുഭാസിതദുബ്ഭാസിതവചനജാനനമ്പി തദത്ഥജാനനേനേവ സിദ്ധന്തി ആഹ **"സുഭാസിതദുബ്ഭാസിതസ്സ അത്ഥ"**ന്തി.

അന്ധംതമന്തി അന്ധഭാവകരം തമം, അതിവിയ വാ തമം. യം നരം സഹതേ അഭിഭവതി, തസ്സ അന്ധതമന്തി സമ്ബന്ധോ. **യ**ന്തി വാ ഭുമ്മത്ഥേ പച്ചത്തവചനം, യസ്മിം കാലേ സഹതേ, തദാ അന്ധതമം ഹോതീതി അത്ഥോ , കാരണനിദ്ദേസോ വാ, യേന കാരണേന സഹതേ, തേന അന്ധതമന്തി. ഏവം സതി യംതം-സദ്ദാനം നിച്ചസമ്ബന്ധത്താ "യദാ"തി അജ്ഝാഹരിതബ്ബം. കിരിയാപരാമസനം വാ ഏതം, "കോധോ സഹതേ"തി യദേതം കോധസ്സ അഭിഭവനം വുത്തം, ഏതം അന്ധതമന്തി. തതോ ച കുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതി, കുദ്ധോ ധമ്മം ന പസ്സതീതി യോജേതബ്ബം. **അത്ഥം ധമ്മ**ന്തി പാളിഅത്ഥം, പാളിധമ്മഞ്ച. **ചിത്തപ്പകോപനോതി** ചിത്തസ്സ പകതിഭാവവിജഹനേന പദൂസകോ. **അന്തരതോതി** അബ്ഭന്തരതോ, ചിത്തതോ വാ കോധവസേന ഭയം ജാതം. ന്തി തഥാസഭാവം കോധം, കോധസ്സ വാ അനത്ഥജനനാദിപ്പകാരം.

സബ്ബത്ഥാപീതി സബ്ബേസുപി പഠമദുതിയതതിയനയേസു. "അവണ്ണേ പടിപജ്ജിതബ്ബാകാര"ന്തി അധികാരോ. അവണ്ണഭാസകാനമവിസയത്താ **"തത്രാ"**തി പദസ്സ തസ്മിം അവണ്ണേതി അത്ഥോവ ദസ്സിതോ. **അഭൂത**ന്തി കത്തുഭൂതം വചനം, യം വചനം അഭൂതം ഹോതീതി അത്ഥോ. **അഭൂതതോതി** പന അഭൂതതാകിരിയാവ ഭാവപ്പധാനത്താ, ഭാവലോപത്താ ചാതി ദസ്സേതി **"അഭൂതഭാവേനേവാ"**തി ഇമിനാ. "ഇതിപേത"ന്തിആദി നിബ്ബേഠനാകാരനിദസ്സനന്തി ദസ്സേതും **"കഥ"**ന്തിആദി വുത്തം. **തത്രാതി** തസ്മിം വചനേ. **യോജനാതി** അധിപ്പായപയോജനാ. **തുണ്ഹീതി** അഭാസനത്ഥേ നിപാതോ, ഭാവനപുംസകോ ചേസ. "ഇതിപേതം അഭൂത"ന്തി വത്വാ **"യം തുമ്ഹേഹീ"**തിആദിനാ തദത്ഥം വിവരതി. **ഇമിനാപീതി പി**-സദ്ദേന അനേകവിധം കാരണം സമ്പിണ്ഡേതി. കാരണസരൂപമാഹ **"സബ്ബഞ്ഞുയേവാ"**തിആദിനാ. **ഏവ**-സദ്ദോ തീസുപി പദേസു യോജേതബ്ബോ, സബ്ബഞ്ഞുഭാവതോ ന അസബ്ബഞ്ഞൂ, സ്വാക്ഖാതത്താ ന ദുരക്ഖാതോ, സുപ്പടിപന്നത്താ ന ദുപ്പടിപന്നോതി ഇമിനാപി കാരണേന നിബ്ബേഠേതബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി. "കസ്മാ പന സബ്ബഞ്ഞൂ"തിആദിപടിചോദനായപി തംകാരണദസ്സനേന നിബ്ബേഠേതബ്ബമേവാതി ആഹ **"തത്ര ഇദഞ്ചിദഞ്ച കാരണ"**ന്തി. **തത്രാതി** തേസു സബ്ബഞ്ഞുതാദീസു. **ഇദഞ്ച ഇദഞ്ച കാരണ**ന്തി അനേകവിധേന കാരണാനുകാരണം ദസ്സേത്വാ "ന സബ്ബഞ്ഞൂ"തിആദിവചനം നിബ്ബേഠേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. തത്രിദം കാരണം - സബ്ബഞ്ഞൂ ഏവ അമ്ഹാകം സത്ഥാ അവിപരീതധമ്മദേസനത്താ. സ്വാക്ഖാതോ ഏവ ധമ്മോ ഏകന്തനിയ്യാനികത്താ. സുപ്പടിപന്നോ ഏവ സങ്ഘോ സംകിലേസരഹിതത്താതി. കാരണാനുകാരണദസ്സനമ്പേത്ഥ അസബ്ബഞ്ഞുതാദിവചന-നിബ്ബേഠനമേവ തഥാദസ്സനസ്സ തേസമ്പി കാരണഭാവതോതി ദട്ഠബ്ബം. കാരണകാരണമ്പി ഹി "കാരണ"ന്ത്വേവ വുച്ചതി, പതിട്ഠാനപതിട്ഠാനമ്പി "പതിട്ഠാന"ന്ത്വേവ യഥാ "തിണേഹി ഭത്തം സിനിദ്ധം, പാസാദേ ധമ്മമജ്ഝായതീ"തി. **ദുതിയം പദ**ന്തി "അതച്ഛ"ന്തി പദം. **പഠമസ്സ പദസ്സാതി** "അഭൂത"ന്തി പദസ്സ. **ചതുത്ഥ**ന്തി "ന ച പനേതം അമ്ഹേസു സംവിജ്ജതീ"തി പദം. **തതിയസ്സാതി** "നത്ഥി ചേതം അമ്ഹേസൂ"തി പദസ്സ. വിവിധമേകത്ഥേയേവ പവത്തം വചനം വിവചനം, തദേവ **വേവചനം, വചന**ന്തി വാ അത്ഥോ സദ്ദേന വചനീയത്താ "ഭഗവാതി വചനം സേട്ഠം, ഭഗവാതി വചനമുത്തമ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧ മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧; അ॰ നി॰ ൧.രൂപാദിവഗ്ഗവണ്ണനാ; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧) വിയ. നാനാസഭാവതോ വിഗതം വചനം യസ്സാതി **വേവചനം** വുത്തനയേന, പരിയായവചനന്തി അത്ഥോ.

ഏത്ഥാഹ - കസ്മാ പനേത്ഥ പരിയായവചനം വുത്തം, നനു ഏകേകപദവസേനേവ അധിപ്പേതോ അത്ഥോ സിദ്ധോ, ഏവം സിദ്ധേ സതി കിമേതേ തേന പരിയായവചനേന. തദേതഞ്ഹി

ഗന്ഥഗാരവാദിഅനേകദോസകരം, യദി ച തം വത്തബ്ബം സിയാ, തദേവ വുത്തം അസ്സ, ന തദഞ്ഞന്തി? വുച്ചതേ - ദേസനാകാലേ, ഹി ആയതിഞ്ച കസ്സചി കഥഞ്ചി തദത്ഥപടിവേധനത്ഥം പരിയായവചനം വുത്തം. ദേസനാപടിഗ്ഗാഹകേസു ഹി യോ തേസം പരിയായവചനാനം യം പുബ്ബേ സങ്കേതം കരോതി "ഇദമിമസ്സത്ഥസ്സ വചന"ന്തി, തസ്സ തേനേവ തദത്ഥപടിവേധോ ഹോതി. അപിച തസ്മിം ഖണേ വിക്ഖിത്തചിത്താനം അഞ്ഞവിഹിതാനം വിപരിയായാനം അഞ്ഞേന പരിയായേന തദത്ഥാവബോധനത്ഥമ്പി പരിയായവചനം വുത്തം. യഞ്ഹി യേ ന സുണന്തി, തപ്പരിഹായനവസേന തേസം സബ്ബഥാ പരിപുണ്ണസ്സ യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ അനവബോധോ സിയാ, പരിയായവചനേ പന വുത്തേ തബ്ബസേന പരിപുണ്ണമത്ഥാവബോധോ ഹോതി. അഥ വാ മന്ദബുദ്ധീനം പുനപ്പുനം തദത്ഥലക്ഖണേന അസമ്മോഹനത്ഥം പരിയായവചനം വുത്തം. മന്ദബുദ്ധീനഞ്ഹി ഏകേനേവ പദേന ഏകത്ഥസ്സ സല്ലക്ഖണേന സമ്മോഹോ ഹോതി, അനേകേന പരിയായേന പന ഏകത്ഥസ്സ സല്ലക്ഖണേന തഥാസമ്മോഹോ ന ഹോതി അനേകപ്പവത്തിനിമിത്തേന ഏകത്ഥേയേവ പവത്തസദ്ദേന യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ നിച്ഛിതത്താ.

അപരോ നയോ - "അനേകേപി അത്ഥാ സമാനബ്യഞ്ജനാ ഹോന്തീ"തി യാ അത്ഥന്തരപരികപ്പനാ സിയാ, തസ്സാ പരിവജ്ജനത്ഥമ്പി പരിയായവചനം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അനേകേസമ്പി ഹി അത്ഥാനം ഏകപദവചനീയതാവസേന സമാനബ്യഞ്ജനത്താ യഥാവുത്തസ്സ പദസ്സ "അയമത്ഥോ നു ഖോ അധിപ്പേതോ, ഉദാഹു അയമത്ഥോവാ"തി പവത്തം സോതൂനമത്ഥന്തരപരികപ്പനം വേവചനം അഞ്ഞമഞ്ഞം ഭേദകവസേന പരിവജ്ജേതി. വുത്തഞ്ച -

"നേകത്ഥവുത്തിയാ സദ്ദോ, ന വിസേസത്ഥഞാപകോ;
പരിയായേന യുത്തോ തു, പരിയായോ ച ഭേദകോ"തി.

അപരോ നയോ - അനഞ്ഞസ്സാപി പരിയായവചനസ്സ വചനേ അനേകാഹി താഹി താഹി നാമപഞ്ഞത്തീഹി തേസം തേസം അത്ഥാനം പഞ്ഞാപനത്ഥമ്പി പരിയായവചനം വത്തബ്ബം ഹോതി. തഥാ ഹി പരിയായവചനേ വുത്തേ "ഇമസ്സത്ഥസ്സ ഇദമിദമ്പി നാമ"ന്തി സോതൂനം അനേകധാ നാമപഞ്ഞത്തിവിജാനനം. തതോ ച തംതംപഞ്ഞത്തികോസല്ലം ഹോതി സേയ്യഥാപി നിഘണ്ടുസത്ഥേ പരിചയതം. അപിച ധമ്മകഥികാനം തന്തിഅത്ഥുപനിബന്ധനപരാവബോധനാനം സുഖസിദ്ധിയാപി പരിയായവചനം. തബ്ബചനേന ഹി ധമ്മദേസകാനം തന്തിഅത്ഥസ്സ അത്തനോ ചിത്തേ ഉപനിബന്ധനേന ഠപനേന പരേസം സോതൂനമവബോധനം സുഖസിദ്ധം ഹോതി. അഥ വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ അത്തനോ ധമ്മനിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാസമ്പത്തിയാ വിഭാവനത്ഥം, വേനേയ്യാനഞ്ച തത്ഥ ബീജവാപനത്ഥം പരിയായവചനം ഭഗവാ നിദ്ദിസതി. തദസമ്പത്തികസ്സ ഹി തഥാവചനം ന സമ്ഭവതി. തേന ച പരിയായവചനേന യഥാസുതേന തസ്സം ധമ്മനിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാസമ്പത്തിയം തപ്പരിചരണേന, തദഞ്ഞസുചരിതസമുപബ്രൂഹനേന ച പുഞ്ഞസങ്ഖാതസ്സ ബീജസ്സ വപനം സമ്ഭവതി. കോ ഹി ഈദിസായ സമ്പത്തിയാ വിഞ്ഞായമാനായ തദേതം നാഭിപത്ഥേയ്യാതി, കിം വാ ബഹുനാ. യസ്സാ ധമ്മധാതുയാ സുപ്പടിവിദ്ധത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ യഥാ സബ്ബസ്മിം അത്ഥേ അപ്പടിഹതഞാണചാരോ, തഥാ സബ്ബസ്മിം സദ്ദവോഹാരേതി ഏകമ്പി അത്ഥം അനേകേഹി പരിയായേഹി ബോധേതി, നത്ഥി തത്ഥ ദന്ധായിതത്തം വിത്ഥാരിതത്തം, നാപി ധമ്മദേസനായ ഹാനി, ആവേണികോ ചായം ബുദ്ധധമ്മോ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ ഹി സുപ്പടിവിദിതഭാവേന പടിസമ്ഭിദാഞാണേഹി വിയ തേനപി ഞാണേന അത്ഥേ, ധമ്മേ, നിരുത്തിയാ ച അപ്പടിഹതവുത്തിതായ ബുദ്ധലീളായ ഏകമ്പി അത്ഥം അനേകേഹി പരിയായേഹി ബോധേതി, ന പന തസ്മിം സദ്ദവോഹാരേ, തഥാബോധനേ വാ മന്ദഭാവോ സമ്മാബോധനസ്സ സാധനത്താ, ന ച തേന അത്ഥസ്സ വിത്ഥാരഭാവോ ഏകസ്സേവത്ഥസ്സ ദേസേതബ്ബസ്സ സുബ്ബിജാനനകാരണത്താ, നാപി തബ്ബചനേന ധമ്മദേസനാഹാനി തസ്സ ദേസനാസമ്പത്തിഭാവതോ. തസ്മാ സാത്ഥകം പരിയായവചനം, ന ചാപി തം ഗന്ഥഗാരവാദിഅനേകദോസകരന്തി ദട്ഠബ്ബം. യം പനേതം വുത്തം "യദി ച തം വത്തബ്ബം സിയാ, തദേവ വുത്തം അസ്സ, ന തദഞ്ഞ"ന്തി, തമ്പി ന യുത്തം പയോജനന്തരസമ്ഭവതോ. തദേവ ഹി അവത്വാ തദഞ്ഞസ്സ വചനേന ദേസനാക്ഖണേ സമാഹിതചിത്താനമ്പി സമ്മദേവ പടിഗ്ഗണ്ഹന്താനം തംതംപദന്തോഗധപവത്തിനിമിത്തമാരബ്ഭ തദത്ഥാധിഗമോ ഹോതി, ഇതരഥാ തസ്മിംയേവ പദേ പുനപ്പുനം വുത്തേ തേസം തദത്ഥാനധിഗതതാ സിയാതി. ഹോന്തി ചേത്ഥ -

"യേന കേനചി അത്ഥസ്സ, ബോധായ അഞ്ഞസദ്ദതോ;
വിക്ഖിത്തകമനാനമ്പി, പരിയായകഥാ കതാ.

മന്ദാനഞ്ച അമൂള്ഹത്ഥം, അത്ഥന്തരനിസേധയാ;
തംതംനാമനിരുള്ഹത്ഥം, പരിയായകഥാ കതാ.

ദേസകാനം സുകരത്ഥം, തന്തിഅത്ഥാവബോധനേ;
ധമ്മനിരുത്തിബോധത്ഥം, പരിയായകഥാ കതാ.

വേനേയ്യാനം തത്ഥ ബീജവാപനത്ഥഞ്ച അത്തനോ;
ധമ്മധാതുയാ ലീളായ, പരിയായകഥാ കതാ.

തദേവ തു അവത്വാന, തദഞ്ഞേഹി പബോധനം;

സമ്മാപടിഗ്ഗണ്ഹന്താനം, അത്ഥാധിഗമായ കത"ന്തി.

ഇദം പന നിബ്ബേഠനം ഈദിസേയേവ, ന സബ്ബത്ഥ കാതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഇദഞ്ചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അവണ്ണേയേവാ**തി കാരണപതിരൂപം വത്വാ, അവത്വാ വാ ദോസപതിട്ഠാപനവസേന നിന്ദായ ഏവ. **ന സബ്ബത്ഥാ**തി ന കേവലം അക്കോസനഖുംസനവമ്ഭനാദീസു സബ്ബത്ഥ നിബ്ബേഠനം കാതബ്ബന്തി അത്ഥോ. തദേവത്ഥം **"യദി ഹീ"**തിആദിനാ പാകടം കരോതി. "സാസങ്കനീയോ ഹോതീ"തി വുത്തം തഥാനിബ്ബേഠേതബ്ബതായ കാരണമേവ **"തസ്മാ"**തി പടിനിദ്ദിസതി. **"ഓട്ഠോസീ"**തിആദി "ന സബ്ബത്ഥാ"തി ഏതസ്സ വിവരണം. ജാതിനാമഗോത്തകമ്മസിപ്പആബാധ ലിങ്ഗ കിലേസ ആപത്തി അക്കോസനസങ്ഖാതേഹി **ദസഹി അക്കോസവത്ഥൂഹി.** അധിവാസനമേവ ഖന്തി, ന ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖമനാദയോതി **അധിവാസനഖന്തി.**

൬. ഏവം അവണ്ണഭൂമിയാ സംവണ്ണനം കത്വാ ഇദാനി വണ്ണഭൂമിയാപി സംവണ്ണനം കാതുമാഹ **"ഏവ"**ന്തിആദി. തത്ഥ **അവണ്ണഭൂമിയ**ന്തി അവണ്ണപ്പകാസനട്ഠാനേ. **താദിലക്ഖണ**ന്തി ഏത്ഥ "പഞ്ചഹാകാരേഹി താദീ ഇട്ഠാനിട്ഠേ താദീ, ചത്താവീതി താദീ, തിണ്ണാവീതി താദീ, മുത്താവീതി താദീ, തംനിദ്ദേസാ താദീ"തി (മഹാനി॰ ൩൮) നിദ്ദേസനയേന പഞ്ചസു അത്ഥേസു ഇധ പഠമേനത്ഥേന താദീ. തത്രായം നിദ്ദേസോ -

കഥം അരഹാ ഇട്ഠാനിട്ഠേ താദീ, അരഹാ ലാഭേപി താദീ, അലാഭേപി താദീ, യസേപി, അയസേപി, പസംസായപി, നിന്ദായപി, സുഖേപി , ദുക്ഖേപി താദീ, ഏകഞ്ചേ ബാഹം ഗന്ധേന ലിമ്പേയ്യും, ഏകഞ്ചേ ബാഹം വാസിയാ തച്ഛേയ്യും, അമുസ്മിം നത്ഥി രാഗോ, അമുസ്മിം നത്ഥി പടിഘോ , അനുനയപടിഘവിപ്പഹീനോ ഉഗ്ഘാടിനിഗ്ഘാടിവീതിവത്തോ, അനുരോധവിരോധസമതിക്കന്തോ, ഏവം അരഹാ ഇട്ഠാനിട്ഠേ താദീതി (മഹാനി॰ ൩൮).

വചനത്ഥോ പന തമിവ ദിസ്സതീതി **താദീ,** ഇട്ഠമിവ അനിട്ഠമ്പി പസ്സതീതി അത്ഥോ. തസ്സ ലക്ഖണം **താദിലക്ഖണം,** ഇട്ഠാനിട്ഠേസു സമപേക്ഖനസഭാവോ. അഥ വാ തമിവ ദിസ്സതേ **താദീ,** സോ ഏവ സഭാവോ, തദേവ ലക്ഖണം **താദിലക്ഖണ**ന്തി. വണ്ണഭൂമിയം താദിലക്ഖണം ദസ്സേതുന്തി സമ്ബന്ധോ. **പര-**സദ്ദോ അഞ്ഞത്ഥേതി ആഹ **"യേ കേചീ"**തിആദി. ആനന്ദന്തി ഭുസം പമോദന്തി തംസമങ്ഗിനോ സത്താ ഏതേനാതി ആനന്ദസദ്ദസ്സ കരണത്ഥതം ദസ്സേതി. സോഭനമനോ **സുമനോ,** ചിത്തം, സോഭനം വാ മനോ യസ്സാതി **സുമനോ,** തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ. നനു ച ചിത്തവാചകഭാവേ സതി ചേതസികസുഖസ്സ ഭാവത്ഥതാ യുത്താ, പുഗ്ഗലവാചകഭാവേ പന ചിത്തമേവ ഭാവത്ഥോ സിയാ, ന ചേതസികസുഖം, സുമനസദ്ദസ്സ ദബ്ബനിമിത്തം പതി പവത്തത്താ യഥാ "ദണ്ഡിത്തം സിഖിത്ത"ന്തിആദീതി? സച്ചമേതം ദബ്ബേ അപേക്ഖിതേ, ഇധ പന തദനപേക്ഖിത്വാ തേന ദബ്ബേന യുത്തം മൂലനിമിത്തഭൂതം ചേതസികസുഖമേവ അപേക്ഖിത്വാ സുമനസദ്ദോ പവത്തോ, തസ്മാ ഏത്ഥാപി ചേതസികസുഖമേവ ഭാവത്ഥോ സമ്ഭവതി, തേനാഹ **"ചേതസികസുഖസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി. ഏതേന ഹി വചനേന തദഞ്ഞചേതസികാനമ്പി ചിത്തപടിബദ്ധത്താ, ചിത്തകിരിയത്താ ച യഥാസമ്ഭവം സോമനസ്സഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചോദനം നാപജ്ജതേവ രുള്ഹിസദ്ദത്താ തസ്സ യഥാ "പങ്കജ"ന്തി പരിഹരതി. ഉബ്ബിലയതീതി ഉബ്ബിലം, ഭിന്ദതി പുരിമാവത്ഥായ വിസേസം ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ. തദേവ **ഉബ്ബിലാവിതം** പച്ചയന്തരാഗമാദിവസേന. ഉദ്ധം പലവതീതി വാ **ഉബ്ബിലാവിതം** അകാരാനം ഇകാരം, ആകാരഞ്ച കത്വാ, ചിത്തമേവ "ചേതസോ"തി വുത്തത്താ. തദ്ധിതേ പന സിദ്ധേ തം അബ്യതിരിത്തം തസ്മിം പദേ വചനീയസ്സ സാമഞ്ഞഭാവതോ, തസ്സ വാ സദ്ദസ്സ നാമപദത്താ, തസ്മാ കസ്സാതി സമ്ബന്ധീവിസേസാനുയോഗേ "ചേതസോ"തി വുത്തന്തി ദസ്സേതും **"കസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. ഏസ നയോ ഈദിസേസു. യായ ഉപ്പന്നായ കായചിത്തം വാതപൂരിതഭസ്താ വിയ ഉദ്ധുമായനാകാരപ്പത്തം ഹോതി തസ്സാ ഗേഹസിതായ ഓദഗ്യപീതിയാ ഏതം അധിവചനന്തി സരൂപം ദസ്സേതി **"ഉദ്ധച്ചാവഹായാ"**തിആദിനാ. **ഉദ്ധച്ചാവഹായാ**തി ഉദ്ധതഭാവാവഹായ. ഉപ്പിലാപേതി ചിത്തം ഉപ്പിലാവിതം കരോതീതി **ഉബ്ബിലാപനാ,** സാ ഏവ പീതി, തസ്സാ. ഖന്ധവസേന ധമ്മവിസേസത്തം ആഹ **"ഇധാപീ"**തിആദിനാ. അവണ്ണഭൂമിമപേക്ഖായ അപി-സദ്ദോ "അയമ്പി പാരാജികോ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൧൮൯, ൧൯൯, ൨൦൬, ൨൩൭, ൨൪൮, ൨൪൯) വിയ, ഇധ ച കിഞ്ചാപി തേസം ഭിക്ഖൂനം ഉബ്ബിലാവിതമേവ നത്ഥി, അഥ ഖോ ആയതിം കുലപുത്താനം ഏദിസേസുപി ഠാനേസു അകുസലുപ്പത്തിം പടിസേധേന്തോ ധമ്മനേത്തിം ഠപേതീതി. **ദ്വീഹി പദേഹി സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, ഏകേന വേദനാക്ഖന്ധോ വുത്തോ**തി ഏത്ഥാപി "തേസം വസേന സേസാനം സമ്പയുത്തധമ്മാനം കരണം പടിക്ഖിത്തമേവാ"തി ച അട്ഠകഥായം വുത്തനയേന സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി ന വുത്തം. "പി-സദ്ദോ സമ്ഭാവനത്ഥോ"തിആദിനാ വുത്തനയേന ചേത്ഥ അത്ഥോ യഥാസമ്ഭവം വേദിതബ്ബോ.

തുമ്ഹംയേവസ്സ തേന അന്തരായോതി ഏത്ഥാപി **"അന്തരായോ"**തി ഇദം "ഉബ്ബിലാവിതത്തസ്സ അകരണീയതാകാരണവചന"തിആദിനാ ഹേട്ഠാ അവണ്ണപക്ഖേ അമ്ഹേഹി വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏത്ഥ ച "ആനന്ദിനോ ഉബ്ബിലാവിതാ"തി ദീപിതം പീതിമേവ ഗഹേത്വാ **"തേന ഉബ്ബിലാവിതത്തേനാ"**തി വചനം സോമനസ്സരഹിതായ പീതിയാ അഭാവതോ തബ്ബചനേനേവ "സുമനാ"തി ദീപിതം സോമനസ്സമ്പി സിദ്ധമേവാതി കത്വാ വുത്തം. അഥ വാ സോമനസ്സസ്സ അന്തരായകരതാ പാകടാ, ന തഥാ പീതിയാതി ഏവം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **കസ്മാ പനേത**ന്തി യഥാവുത്തം അത്ഥം അവിഭാഗതോ മനസി കത്വാ ചോദേതി. ആചരിയോ **"സച്ച"**ന്തി തമത്ഥം പടിജാനിത്വാ **"തം പനാ"**തിആദിനാ വിഭജ്ജബ്യാകരണവസേന പരിഹരതി.

തത്ഥ **ഏത**ന്തി ആനന്ദാദീനമകരണീയതാവചനം, നനു ഭഗവതാ വണ്ണിതന്തി സമ്ബന്ധോ. **ബുദ്ധോതി കിത്തയന്തസ്സാ**തി "ബുദ്ധോ"തി വചനം ഗുണാനുസ്സരണവസേന കഥേന്തസ്സ സാധുജനസ്സ. **കസിണേനാ**തി കസിണതായ സകലഭാവേന. **ജമ്ബുദീപസ്സാ**തി ചേതസ്സ അവയവഭാവേന സമ്ബന്ധീവചനം. അപരേ പന **"ജമ്ബുദീപസ്സാ**തി കരണവചനത്ഥേ സാമിവചന"ന്തി വദന്തി, തേസം മതേന കസിണജമ്ബുദീപസദ്ദാനം സമാനാധികരണഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ, കരണവചനഞ്ച നിസ്സക്കത്ഥേ. പഗേവ ഏകദേസതോ പനാതി **അപി**-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ. **ആദി**-സദ്ദേന ചേത്ഥ -

"മാ സോചി ഉദായി, ആനന്ദോ അവീതരാഗോ കാലം കരേയ്യ, തേന ചിത്തപ്പസാദേന സത്തക്ഖത്തും ദേവരജ്ജം കാരേയ്യ, സത്തക്ഖത്തും ഇമസ്മിംയേവ ജമ്ബുദീപേ മഹാരജ്ജം കാരേയ്യ, അപിച ഉദായി ആനന്ദോ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ പരിനിബ്ബായിസ്സതീ"തിആദിസുത്തം (അം॰ നി॰ ൩.൮൧) -

സങ്ഗഹിതം. ന്തി സുത്തന്തരേ വുത്തം പീതിസോമനസ്സം. **നേക്ഖമ്മസ്സിത**ന്തി കാമതോ നിക്ഖമനേ കുസലധമ്മേ നിസ്സിതം. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ. **ഗേഹസ്സിത**ന്തി ഗേഹവാസീനം സമുദാചിണ്ണതോ ഗേഹസങ്ഖാതേ കാമഗുണേ നിസ്സിതം. കസ്മാ തദേവിധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ഇദഞ്ഹീ"**തിആദി. "ആയസ്മതോ ഛന്നസ്സ ഉപ്പന്നസദിസ"ന്തി വുത്തമത്ഥം പാകടം കാതും, സമത്ഥേതും വാ **"തേനേവാ"**തിആദി വുത്തം. **വിസേസം നിബ്ബത്തേതും നാസക്ഖി** ഭഗവതി, ധമ്മേ ച പവത്തഗേഹസ്സിതപേമതായ. **പരിനിബ്ബാനകാലേ**തി പരിനിബ്ബാനാസന്നകാലേ ഭഗവതാ പഞ്ഞത്തേന തജ്ജിതോതി വാ സമ്ബന്ധോ. **പരിനിബ്ബാനകാലേ**തി വാ ഭഗവതോ പരിനിബ്ബുതകാലേ സങ്ഘേന തജ്ജിതോ നിബ്ബത്തേതീതി വാ സമ്ബന്ധോ. **ബ്രഹ്മദണ്ഡേനാ**തി "ഭിക്ഖൂഹി ഇത്ഥന്നാമോ നേവ വത്തബ്ബോ, ന ഓവദിതബ്ബോ, നാനുസാസിതബ്ബോ"തി (ചൂളവ॰ ൪൪൫) കതേന ബ്രഹ്മദണ്ഡേന. **തജ്ജിതോ**തി സംവേജിതോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഗേഹസ്സിതപീതിസോമനസ്സം ഝാനാദീനം അന്തരായകരം, തസ്മാ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ **സക്കപഞ്ഹസുത്തേ** "സോമനസ്സംപാഹം ദേവാനമിന്ദ, ദുവിധേന വദാമി സേവിതബ്ബമ്പി അസേവിതബ്ബമ്പീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൬൦).

"അയഞ്ഹീ"തിആദിനാ തദേവത്ഥം കാരണതോ സമത്ഥേതി. രാഗസഹിതത്താ ഹി സാ അന്തരായകരാതി. ഏത്ഥ പന "ഇദഞ്ഹി രാഗസഞ്ഹിതം പീതിസോമനസ്സ"ന്തി വത്തബ്ബം സിയാ, തഥാപി പീതിഗ്ഗഹണേന സോമനസ്സമ്പി ഗഹിതമേവ ഹോതി സോമനസ്സരഹിതായ പീതിയാ അഭാവതോതി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന പീതിയേവ ഗഹിതാ. അപിച സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബവിഭാഗസ്സ സുത്തേ വചനതോ സോമനസ്സസ്സ പാകടോ അന്തരായകരഭാവോ, ന തഥാ പീതിയാതി സായേവ രാഗസഹിതത്ഥേന വിസേസേത്വാ വുത്താ. അവണ്ണഭൂമിയാ സദ്ധിം സമ്ബന്ധിത്വാ പാകടം കാതും **"ലോഭോ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **കോധസദിസോവാ**തി അവണ്ണഭൂമിയം വുത്തകോധസദിസോ ഏവ. **"ലുദ്ധോ"**തിആദിഗാഥാനം "കുദ്ധോ"തിആദിഗാഥാസു വുത്തനയേന അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

"മമം വാ ഭിക്ഖവേ പരേ വണ്ണം ഭാസേയ്യും, ധമ്മസ്സ വാ വണ്ണം ഭാസേയ്യും, സങ്ഘസ്സ വാ വണ്ണം ഭാസേയ്യും, തത്ര ചേ തുമ്ഹേ അസ്സഥ ആനന്ദിനോ സുമനാ ഉബ്ബിലാവിതാ , അപി നു തുമ്ഹേ പരേസം സുഭാസിതദുബ്ഭാസിതം ആജാനേയ്യാഥാതി? നോ ഹേതം ഭന്തേ"തി അയം തതിയവാരോ നാമ അവണ്ണഭൂമിയം വുത്തനയവസേന തതിയവാരട്ഠാനേ നീഹരിതബ്ബത്താ, സോ ദേസനാകാലേ തേന വാരേന ബോധേതബ്ബപുഗ്ഗലാഭാവതോ ദേസനായ **അനാഗതോപി** തദത്ഥസമ്ഭവതോ **അത്ഥതോ ആഗതോയേവ.** യഥാ തം വിത്ഥാരവസേന കഥാവത്ഥുപ്പകരണന്തി ദസ്സേതും **"തതിയവാരോ പനാ"**തിആദി വുത്തം, ഏതേന സംവണ്ണനാകാലേ തഥാബുജ്ഝനകസത്താനം വസേന സോ വാരോ ആനേത്വാ സംവണ്ണേതബ്ബോതി ദസ്സേതി. **"യഥേവ ഹീ"**തിആദിനാ തദേവത്ഥസമ്ഭവം വിഭാവേതി. കുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതി യഥേവാതി സമ്ബന്ധോ.

പടിപജ്ജിതബ്ബാകാരദസ്സനവാരേതി യഥാവുത്തം തതിയവാരം ഉപാദായ വത്തബ്ബേ ചതുത്ഥവാരേ. "തുമ്ഹാകം സത്ഥാ"തി വചനതോ പഭുതി യാവ "ഇമിനാപി കാരണേന തച്ഛ"ന്തി വചനം, താവ യോജനാ. **"സോ ഹി ഭഗവാ"**തിആദി തബ്ബിവരണം. തത്ഥ **ഇതിപീ**തി ഇമിനാപി കാരണേന. വിത്ഥാരോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൨൩ ആദയോ) "അനാപത്തി ഉപസമ്പന്നസ്സ ഭൂതം ആരോചേതീ"തി (പാചി॰ ൭൭) വുത്തേപി സഭാഗാനമേവ ആരോചനം യുത്തന്തി ആഹ **"സഭാഗാനം ഭിക്ഖൂനംയേവ പടിജാനിതബ്ബ"**ന്തി. തേയേവ ഹി തസ്സ അത്ഥകാമാ, സദ്ധേയ്യവചനത്തഞ്ച മഞ്ഞന്തി, തതോ ച "സാസനസ്സ അമോഘതാ ദീപിതാ ഹോതീ"തി വുത്തത്ഥസമത്ഥനം സിയാ. **"ഏവഞ്ഹീ"**തിആദി കാരണവചനം. പാപിച്ഛതാ ചേവ പരിവജ്ജിതാ, കത്തുഭൂതാ വാ സാ, ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **അമോഘതാ**തി നിയ്യാനികഭാവേന അതുച്ഛതാ. **വുത്തനയേനാ**തി "തത്ര തുമ്ഹേഹീതി തസ്മിം വണ്ണേ തുമ്ഹേഹീ"തിആദിനാ ചേവ "ദുതിയം പദം പഠമസ്സ പദസ്സ, ചതുത്ഥഞ്ച തതിയസ്സ വേവചന"ന്തിആദിനാ ച വുത്തനയേന.

ചൂളസീലവണ്ണനാ

൭. **കോ അനുസന്ധീ**തി പുച്ഛാ "നനു ഏത്തകേനേവ യഥാവുത്തേഹി അവണ്ണവണ്ണേഹി സമ്ബന്ധാ ദേസനാമത്ഥകം പത്താ"തി അനുയോഗസമ്ഭവതോ കതാ. **വണ്ണേന ച അവണ്ണേന ചാ**തി തദുഭയപദേന. അത്ഥനിദ്ദേസോ വിയ ഹി സദ്ദനിദ്ദേസോപീതി അക്ഖരചിന്തകാ. അഥ വാ തഥാഭാസനസ്സ കാരണത്താ, കോട്ഠാസത്താ ച **"പദേഹീ"**തി വുത്തം. **അവണ്ണേന ച വണ്ണേന ചാ**തി പന അഗുണഗുണവസേന,

നിന്ദാപസംസാവസേന ച സരൂപദസ്സനം. **"നിവത്തോ** അമൂലകതായ വിസ്സജ്ജേതബ്ബതാഭാവതോ"തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭) **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** വുത്തം. തം വിത്ഥാരേത്വാ ദേസനായ ബോധേതബ്ബപുഗ്ഗലാഭാവതോ ഏത്തകാവ സാ യുത്തരൂപാതി ഭഗവതോ അജ്ഝാസയേനേവ അദേസനാഭാവേന **നിവത്തോ,** യഥാ തം വണ്ണഭൂമിയം തതിയവാരോതിപി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ബോധേതബ്ബപുഗ്ഗലസമ്ഭവേന വിസ്സജ്ജേതബ്ബതായ അധിഗതഭാവതോ **അനുവത്തതിയേവ. ഇതിപേതം ഭൂത**ന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ തദുപരിപി അനുവത്തകത്താ, തേന വക്ഖതി **"ഇധ പനാ"**തിആദി. ഏത്താവതാ അയം വണ്ണാനുസന്ധീതി ദസ്സേത്വാ ദുവിധേസു പന തേസു വണ്ണേസു ബ്രഹ്മദത്തസ്സ വണ്ണാനുസന്ധീതി ദസ്സേന്തോ **"സോ പനാ"**തിആദിമാഹ. **ഉപരി സുഞ്ഞതാപകാസനേ അനുസന്ധിം ദസ്സേസ്സതി** "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮).

ഏവം പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാമുഖേന സമുദായത്ഥം വത്വാ ഇദാനി അവയവത്ഥം ദസ്സേതി **"തത്ഥാ"**തിആദിനാ. അപ്പമേവ പരിതോ സമന്തതോ ഖണ്ഡിതത്താ **പരിത്തം** നാമാതി ആഹ **"അപ്പമത്തകന്തി പരിത്തസ്സ നാമ"**ന്തി. **മത്താ വുച്ചതി പമാണം** മീയതേ പരിമീയതേതി കത്വാ. സമാസന്തകകാരേന **അപ്പമത്തകം** യഥാ "ബഹുപുത്തകോ"തി, ഏവം **ഓരമത്തകേ**പി. ഏതേനേവ "അപ്പാ മത്താ **അപ്പമത്താ,** സാ ഏതസ്സാതി **അപ്പമത്തക"**ന്തിആദിനാ കപച്ചയസ്സ സാത്ഥകതമ്പി ദസ്സേതി അത്ഥതോ അഭിന്നത്താ. മത്തകസദ്ദസ്സ അനത്ഥകഭാവതോ **സീലമേവ സീലമത്തകം. അനത്ഥകഭാവോ**തി ച സകത്ഥതാ പുരിമപദത്ഥേയേവ പവത്തനതോ. ന ഹി സദ്ദാ കേവലം അനത്ഥകാ ഭവന്തീതി അക്ഖരചിന്തകാ. നനു ച ഭഗവതോ പാരമിതാനുഭാവേന നിരത്ഥകമേകക്ഖരമ്പി മുഖവരം നാരോഹതി, സകലഞ്ച പരിയത്തിസാസനം പദേ പദേ ചതുസച്ചപ്പകാസനന്തി വുത്തം, കഥം തസ്സ അനത്ഥകതാ സമ്ഭവതീതി? സച്ചം, തമ്പി പദന്തരാഭിഹിതസ്സ അത്ഥസ്സ വിസേസനവസേന തദഭിഹിതം അത്ഥം വദതി ഏവ, സോ പന അത്ഥോ വിനാപി തേന പദന്തരേനേവ സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി അനത്ഥകമിച്ചേവ വുത്തന്തി. നനു അവോചുമ്ഹ "അനത്ഥകഭാവോ...പേ॰... പവത്തനതോ"തി. അപിച വിനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപവസേന ഭഗവതോ ദേസനാ പവത്തതി, വിനേയ്യാ ച അനാദിമതിസംസാരേ ലോകിയേസുയേവ സദ്ദേസു പരിഭാവിതചിത്താ, ലോകേ ച അസതിപി അത്ഥന്തരാവബോധേ വാചാസിലിട്ഠതാദിവസേന സദ്ദപയോഗോ ദിസ്സതി "ലബ്ഭതി പലബ്ഭതി, ഖഞ്ജതി നിഖഞ്ജതി, ആഗച്ഛതി പച്ചാഗച്ഛതീ"തിആദിനാ. തഥാപരിചിതാനഞ്ച തഥാവിധേനേവ സദ്ദപയോഗേന അത്ഥാവഗമോ സുഖോ ഹോതീതി അനത്ഥകസദ്ദപയോഗോ വുത്തോതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ. ഹോതി ചേത്ഥ -

"പദന്തരവചനീയ-സ്സത്ഥസ്സ വിസേസനായ;
ബോധനായ വിനേയ്യാനം, തഥാനത്ഥപദം വദേ"തി.

അഥ വാ **സീലമത്തക**ന്തി ഏത്ഥ **മത്ത**-സദ്ദോ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ "അവിതക്കവിചാരമത്താ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ) മനോമത്താ ധാതു മനോധാതൂ"തി (ധ॰ സ॰ മൂലടീ॰ ൪൯) ച ആദീസു വിയ. "അപ്പമത്തകം ഓരമത്തക"ന്തി പദദ്വയേന സാമഞ്ഞതോ വുത്തോയേവ ഹി അത്ഥോ "സീലമത്തക"ന്തി പദേന വിസേസതോ വുത്തോ, തേന ച സീലം ഏവ സീലമത്തം, തദേവ സീലമത്തകന്തി നിബ്ബചനം കാതബ്ബന്തി ദസ്സേതും **"സീലമേവ സീലമത്തക"**ന്തി വുത്തം.

അയം പന അട്ഠകഥാമുത്തകോ നയോ - **ഓരമത്തക**ന്തി ഏത്ഥ ഓരന്തി അപാരഭാഗോ "ഓരതോ ഭോഗം (മഹാവ॰ ൩൩) ഓരം പാര"ന്തിആദീസു വിയ. അഥ വാ ഹേട്ഠാഅത്ഥോ ഓരസദ്ദോ ഓരം ആഗമനായ യേ പച്ചയാ, തേ ഓരമ്ഭാഗിയാനി സംയോജനാനീതിആദീസു വിയ. സീലഞ്ഹി സമാധിപഞ്ഞായോ അപേക്ഖിത്വാ അപാരഭാഗേ, ഹേട്ഠാഭാഗേ ച ഹോതി, ഉഭയത്ഥാപി "ഓരേ പവത്തം മത്തം യസ്സാ"തിആദിനാ വിഗ്ഗഹോ. **സീലമത്തക**ന്തി ഏത്ഥാപി **മത്ത**സദ്ദോ അമഹത്ഥവാചകോ "ഭേസജ്ജമത്താ"തിആദീസു വിയ. അഥ വാ സീലേപി തദേകദേസസ്സേവ സങ്ഗഹണത്ഥം അമഹത്ഥവാചകോ ഏത്ഥ മത്തസദ്ദോ വുത്തോ. തഥാ ഹി ഇന്ദ്രിയസംവരപച്ചയസന്നിസ്സിതസീലാനി ഇധ ദേസനം അനാരുള്ഹാനി. കസ്മാതി ചേ? യസ്മാ താനി പാതിമോക്ഖസംവരആജീവപാരിസുദ്ധിസീലാനി വിയ ന സബ്ബപുഥുജ്ജനേസു പാകടാനീതി. **മത്ത**ന്തി ചേത്ഥ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥേ നപുംസകലിങ്ഗം. പമാണപ്പകത്ഥേസു പന "മത്ത"ന്തി വാ "മത്താ"തി വാ നപുംസകിത്ഥിലിങ്ഗം.

"ഇദം വുത്തം ഹോതീ"തിആദിനാ സഹ യോജനായ പിണ്ഡത്ഥം ദസ്സേതി. യേന സീലേന വദേയ്യ, ഏതം സീലമത്തകം നാമാതി സമ്ബന്ധോ. **"വണ്ണം വദാമീതി ഉസ്സാഹം കത്വാപീ"**തി ഇദം "വണ്ണം വദമാനോ"തി ഏതസ്സ വിവരണം. ഏതേന ഹി "ഏകപുഗ്ഗലോ ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൧.൧൭൦) വിയ മാനസദ്ദസ്സ സാമത്ഥിയത്ഥം ദസ്സേതി. "ഉസ്സാഹം കുരുമാനോ"തി അവത്വാ "കത്വാ"തി ച വചനം ത്വാദിപച്ചയന്തപദാനമിവ മാനന്തപച്ചയന്തപദാനമ്പി പരകിരിയാപേക്ഖമേവാതി ദസ്സനത്ഥം. **"തത്ഥ സിയാ"**തിആദിനാ സന്ധായഭാസിതമത്ഥം അജാനിത്വാ നീതത്ഥമേവ ഗഹേത്വാ സുത്തന്തരവിരോധിതം മഞ്ഞമാനസ്സ കസ്സചി ഈദിസീ ചോദനാ സിയാതി ദസ്സേതി. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം "അപ്പമത്തകം ഖോ പനേത"ന്തിആദിവചനേ (ദീ॰ നി॰ ൧.൭). കമ്മട്ഠാനഭാവനേ യുഞ്ജതി സീലേനാതി **യോഗീ,** തസ്സ.

അലങ്കരണം വിഭൂസനം **അലങ്കാരോ,** പസാധനകിരിയാ. അലം കരോതി ഏതേനേവാതി വാ **അലങ്കാരോ,** കുണ്ഡലാദിപസാധനം. മണ്ഡീയതേ **മണ്ഡനം,** ഊനട്ഠാനപൂരണം. മണ്ഡീയതി ഏതേനാതി വാ **മണ്ഡനം,** മുഖചുണ്ണാദിഊനപൂരണോപകരണം. ഇധ പന സദിസവോഹാരേന, തദ്ധിതവസേന വാ സീലമേവ തഥാ വുത്തം. **മണ്ഡനേ**തി മണ്ഡനഹേതു, മണ്ഡനകിരിയാനിമിത്തം ഗതോതി അത്ഥോ. അഥ വാ

മണ്ഡതി സീലേനാതി **മണ്ഡനോ,** മണ്ഡനജാതികോ പുരിസോ. ബഹുമ്ഹി ചേതം ജാത്യാപേക്ഖായ ഏകവചനം. ഉബ്ബാഹനത്ഥേപി ഹി ഏകവചനമിച്ഛന്തി കേചി, തദയുത്തമേവ സദ്ദസത്ഥേ അനാഗതത്താ, അത്ഥയുത്തിയാ ച അഭാവതോ. കഥഞ്ഹി ഏകവചനനിദ്ദിട്ഠതോ ഉബ്ബാഹനകരണം യുത്തം സിയാ ഏകസ്മിം യേവത്ഥേ ഉബ്ബാഹിതബ്ബസ്സ അഞ്ഞസ്സത്ഥസ്സ അഭാവതോ. തസ്മാ വിപല്ലാസവസേന ബഹവത്ഥേ ഇദം ഏകവചനം ദട്ഠബ്ബം, മണ്ഡനസീലേസൂതി അത്ഥോ. **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേനപി** ഹി അയമേവിധ വിനിച്ഛയോ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭) വുത്തോ. **അഗ്ഗത**ന്തി ഉത്തമഭാവം.

അസ്സം ഭവിസ്സാമീതി ആകങ്ഖേയ്യാതി സമ്ബന്ധോ. **അസ്സാ**തി ഭവേയ്യ. **പരിപൂരകാരീ**തി ചേത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ, തേന സകലമ്പി സീലത്ഥോമനസുത്തം ദസ്സേതി.

കികീവ അണ്ഡന്തി ഏത്ഥാപി തദത്ഥേന **ഇതി**-സദ്ദേന -

"കികീവ അണ്ഡം ചമരീവ വാലധിം,
പിയംവ പുത്തം നയനംവ ഏകകം;
തഥേവ സീലം അനുരക്ഖമാനാ,
സുപേസലാ ഹോഥ സദാ സഗാരവാ"തി. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൯); -

ഗാഥം സങ്ഗണ്ഹാതി. "പുപ്ഫഗന്ധോ"തി വത്വാ തദേകദേസേന ദസ്സേതും **"ന ചന്ദന"**ന്തിആദി വുത്തം. ചന്ദനം തഗരം മല്ലികാതി ഹി തംസഹചരണതോ തേസം ഗന്ധോവ വുത്തോ. **പുപ്ഫഗന്ധോ**തി ച പുപ്ഫഞ്ച തദവസേസോ ഗന്ധോ ചാതി അത്ഥോ. തഗരമല്ലികാഹി വാ അവസിട്ഠോ "പുപ്ഫഗന്ധോ"തി വുത്തോ. **സതഞ്ച ഗന്ധോ**തി ഏത്ഥ സീലമേവ സദിസവോഹാരേന വാ തദ്ധിതവസേന വാ ഗന്ധോ. സീലനിബന്ധനോ വാ ഥുതിഘോസോ വുത്തനയേന "ഗന്ധോ"തി അധിപ്പേതോ. സീലഞ്ഹി കിത്തിയാ നിമിത്തം. യഥാഹ "സീലവതോ കല്യാണോ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൫൦; ൩.൩൧൬; അ॰ നി॰ ൫.൨൧൩; മഹാവ॰ ൨൮൫; ഉദാ॰ ൭൬). **സപ്പുരിസോ പവായതി** പകാരേഹി ഗന്ധതി തസ്സ ഗന്ധൂപഗരുക്ഖപടിഭാഗത്താ.

വസ്സികീതി സുമനപുപ്ഫം, **"വസ്സിക"**ന്തിപി പാഠോ, തദത്ഥോവ. ഗന്ധാ ഏവ **ഗന്ധജാതാ,** ഗന്ധപ്പകാരാ വാ. **യ്വായ**ന്തി യദിദം, ഉത്തമോ ഗന്ധോ വാതീതി സമ്ബന്ധോ.

സമ്മദഞ്ഞാ വിമുത്താനന്തി സമ്മാ അഞ്ഞായ ജാനിത്വാ, അഗ്ഗമഗ്ഗേന വാ വിമുത്താനം. **മഗ്ഗം ന വിന്ദതീ**തി കാരണം ന ലഭതി, ന ജാനാതി വാ.

"സീലേ പതിട്ഠായാ"തി ഗാഥായ പടിസന്ധിപഞ്ഞായ **സപഞ്ഞോ ആതാപീ** വീരിയവാ പാരിഹാരികപഞ്ഞായ **നിപകോ** നരസങ്ഖാതോ **ഭിക്ഖു** സീലേ പതിട്ഠായ **ചിത്തം** തപ്പധാനേന വുത്തം സമാധിം ഭാവയം ഭാവയന്തോ ഭാവനാഹേതു തഥാ **പഞ്ഞം** വിപസ്സനഞ്ച **ഇമം** അന്തോജടാബഹിജടാസങ്ഖാതം **ജടം വിജടയേ** വിജടേയ്യ വിജടിതും സമത്ഥോയ്യാതി സങ്ഖേപത്ഥോ.

പഥവിം നിസ്സായാതി പഥവിം രസഗ്ഗഹണവസേന നിസ്സായ, സീലസ്മിം പന പരിപൂരണവസേന നിസ്സായ പതിട്ഠാനം ദട്ഠബ്ബം.

അപ്പകമഹന്തതായ പാരാപാരാദി വിയ ഉപനിധാപഞ്ഞത്തിഭാവതോ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപനിധായ ആഹാതി വിസ്സജ്ജേതും **"ഉപരി ഗുണേ ഉപനിധായാ"**തി വുത്തം. **സീലഞ്ഹീ**തി ഏത്ഥ **ഹി**-സദ്ദോ കാരണത്ഥോ, തേനിദം കാരണം ദസ്സേതി "യസ്മാ സീലം കിഞ്ചാപി പതിട്ഠാഭാവേന സമാധിസ്സ ബഹൂപകാരം, പഭാവാദിഗുണവിസേസേ പനസ്സ ഉപനിധായ കലമ്പി ഭാഗം ന ഉപേതി, തഥാ സമാധി ച പഞ്ഞായാ"തി. തേനേവാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. **ന പാപുണാതീ**തി ഗുണസമഭാവേന ന സമ്പാപുണാതി, ന സമേതീതി വുത്തം ഹോതി. **ഉപരിമ**ന്തി സമാധിപഞ്ഞം. **ഉപനിധായാ**തി ഉപത്ഥമ്ഭം കത്വാ. തഞ്ഹി താദിസായ പഞ്ഞത്തിയാ ഉപത്ഥമ്ഭനം ഹോതി. **ഹേട്ഠിമ**ന്തി സീലസമാധിദ്വയം.

"കഥ"ന്തിആദി വിത്ഥാരവചനം. കണ്ഡമ്ബമൂലികപാടിഹാരിയകഥനഞ്ചേത്ഥ യഥാകഥഞ്ചിപി സീലസ്സ സമാധിമപാപുണതാസിദ്ധിയേവിധാധിപ്പേതാതി പാകടതരപാടിഹാരിയഭാവേന, നിദസ്സനനയേന ചാതി ദട്ഠബ്ബം. **"അഭി...പേ॰... തിത്ഥിയമദ്ദന"**ന്തി ഇദം പന തസ്സ യമകപാടിഹാരിയസ്സ സുപാകടഭാവദസ്സനത്ഥം, അഞ്ഞേഹി ബോധിമൂലേ ഞാതിസമാഗമാദീസു ച കതപാടിഹാരിയേഹി വിസേസദസ്സനത്ഥഞ്ച വുത്തം. സമ്ബോധിതോ ഹി അട്ഠമേപി ദിവസേ ദേവതാനം "ബുദ്ധോ വാ നോ വാ"തി ഉപ്പന്നകങ്ഖാവിധമനത്ഥം ആകാസേ രതനചങ്കമം മാപേത്വാ ചങ്കമന്തോ പാടിഹാരിയം അകാസി, തതോ ദുതിയസംവച്ഛരേ കുലനഗരഗതോ കപിലവത്ഥുപുരേ നിഗ്രോധാരാമേ ഞാതീനം സമാഗമേപി തേസം മാനമദപ്പഹാനത്ഥം യമകപാടിഹാരിയം അകാസി. തത്ഥ **അഭിസമ്ബോധിതോ**തി അഭിസമ്ബുജ്ഝനകാലതോ. **സാവത്ഥിനഗരദ്വാരേ**തി സാവത്ഥിനഗരസ്സ ദക്ഖിണദ്വാരേ. **കണ്ഡമ്ബരുക്ഖമൂലേ**തി കണ്ഡേന നാമ പസേനദിരഞ്ഞോ ഉയ്യാനപാലേന രോപിതത്താ കണ്ഡമ്ബനാമകസ്സ രുക്ഖസ്സ മൂലേ. യമകപാടിഹാരിയകരണത്ഥായ ഭഗവതോ ചിത്തേ ഉപ്പന്നേ "തദനുച്ഛവികം ഠാനം ഇച്ഛിതബ്ബ"ന്തി രതനമണ്ഡപാദി സക്കേന ദേവരഞ്ഞാ ആണത്തേന വിസ്സകമ്മുനാ കതന്തി വദന്തി കേചി. ഭഗവതാ നിമ്മിതന്തി അപരേ. **അട്ഠകഥാസു** പന അനേകാസു "സക്കേന ദേവാനമിന്ദേന ആണാപിതേന വിസ്സകമ്മദേവപുത്തേന മണ്ഡപോ കതോ, ചങ്കമോ പന ഭഗവതാ നിമ്മിതോ"തി വുത്തം. **ദിബ്ബസേതച്ഛത്തേ**

ദേവതാഹി **ധാരിയമാനേതി** അത്ഥോ വിഞ്ഞായതി അഞ്ഞേസമസമ്ഭവതോ. **"ദ്വാദസയോജനായ പരിസായാ"**തി ഇദം ചതൂസു ദിസാസു പച്ചേകം ദ്വാദസയോജനം മനുസ്സപരിസം സന്ധായ വുത്തം. തദാ കിര ദസസഹസ്സിലോകധാതുതോ ചക്കവാളഗബ്ഭം പരിപൂരേത്വാ ദേവബ്രഹ്മാനോപി സന്നിപതിംസു. യോ കോചി ഏവരൂപം പാടിഹാരിയം കാതും സമത്ഥോ ചേ, സോ ആഗച്ഛതൂതി ചോദനാസദിസത്താ വുത്തം **"അത്താദാനപരിദീപന"**ന്തി. **അത്താദാനഞ്ഹി** അനുയോഗോ പടിപക്ഖസ്സ അത്തസ്സ ആദാനം ഗഹണന്തി കത്വാ. **തിത്ഥിയമദ്ദനന്തി** "പാടിഹാരിയം കരിസ്സാമാ"തി കുഹായനവസേന പുബ്ബേ ഉട്ഠിതാനം തിത്ഥിയാനം മദ്ദനം, തഞ്ച തഥാ കാതും അസമത്ഥതാസമ്പാദനമേവ. തദേതം പദദ്വയം **"യമകപാടിഹാരിയ"**ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധിതബ്ബം. രാജഗഹസേട്ഠിനോ ചന്ദനഘടികുപ്പത്തിതോ പട്ഠായ സബ്ബമേവ ചേത്ഥ വത്തബ്ബം.

ഉപരിമകായതോതിആദി പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൬) ആഗതനയദസ്സനം, തേന വുത്തം **"ഇതിആദിനയപ്പവത്ത"**ന്തി, **"സബ്ബം വിത്ഥാരേതബ്ബ"**ന്തി ച. തത്ഥായം പാളിസേസോ -

"ഹേട്ഠിമകായതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ഉപരിമകായതോ ഉദകധാരാ പവത്തതി. പുരത്ഥിമകായതോ അഗ്ഗി, പച്ഛിമകായതോ ഉദകം. പച്ഛിമകായതോ അഗ്ഗി, പുരത്ഥിമകായതോ ഉദകം. ദക്ഖിണഅക്ഖിതോ അഗ്ഗി, വാമഅക്ഖിതോ ഉദകം. വാമഅക്ഖിതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണഅക്ഖിതോ ഉദകം. ദക്ഖിണകണ്ണസോതതോ അഗ്ഗി, വാമകണ്ണസോതതോ ഉദകം. വാമകണ്ണസോതതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണകണ്ണസോതതോ ഉദകം. ദക്ഖിണനാസികാസോതതോ അഗ്ഗി, വാമനാസികാസോതതോ ഉദകം. വാമനാസികാസോതതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണനാസികാസോതതോ ഉദകം. ദക്ഖിണഅംസകൂടതോ അഗ്ഗി, വാമഅംസകൂടതോ ഉദകം. വാമഅംസകൂടതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണഅംസകൂടതോ ഉദകം. ദക്ഖിണഹത്ഥതോ അഗ്ഗി, വാമഹത്ഥതോ ഉദകം. വാമഹത്ഥതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണഹത്ഥതോ ഉദകം. ദക്ഖിണപസ്സതോ അഗ്ഗി, വാമപസ്സതോ ഉദകം. വാമപസ്സതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണപസ്സതോ ഉദകം. ദക്ഖിണപാദതോ അഗ്ഗി, വാമപാദതോ ഉദകം. വാമപാദതോ അഗ്ഗി, ദക്ഖിണപാദതോ ഉദകം. അങ്ഗുലങ്ഗുലേഹി അഗ്ഗി, അങ്ഗുലന്തരികാഹി ഉദകം. അങ്ഗുലന്തരികാഹി അഗ്ഗി, അങ്ഗുലങ്ഗുലേഹി ഉദകം. ഏകേകലോമതോ അഗ്ഗി, ഏകേകലോമതോ ഉദകം. ലോമകൂപതോ ലോമകൂപതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ലോമകൂപതോ ലോമകൂപതോ ഉദകധാരാ പവത്തതീ"തി.

അട്ഠകഥായം പന "ഏകേകലോമകൂപതോ" ഇച്ചേവ (പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧.൧൧൬) ആഗതം.

ഛന്നം വണ്ണാനന്തി ഏത്ഥാപി നീലാനം പീതകാനം ലോഹിതകാനം ഓദാതാനം മഞ്ജിട്ഠാനം പഭസ്സരാനന്തി അയം സബ്ബോപി പാളിസേസോ പേയ്യാലനയേന, ആദി-സദ്ദേന ച ദസ്സിതോ. ഏത്ഥ ച ഛന്നം വണ്ണാനം ഉബ്ബാഹനഭൂതാനം യമകാ യമകാ വണ്ണാ പവത്തന്തീതി പാഠസേസേന സമ്ബന്ധോ, തേന വക്ഖതി "ദുതിയാ ദുതിയാ രസ്മിയോ"തിആദി. തത്ഥ ഹി താസം യമകം യമകം പവത്തനാകാരേന സഹ ആവജ്ജനപരികമ്മാധിട്ഠാനാനം വിസും പവത്തി ദസ്സിതാ. കേചി പന "ഛന്നം വണ്ണാന"ന്തി ഏതസ്സ "അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ ഉദകധാരാ"തി പുരിമേഹി പദേഹി സമ്ബന്ധം വദന്തി, തദയുത്തമേവ അഗ്ഗിക്ഖന്ധഉദകധാരാനം അത്ഥായ തേജോകസിണവായോകസിണാനം സമാപജ്ജനസ്സ വക്ഖമാനത്താ. **ഛന്നം വണ്ണാനം** ഛബ്ബണ്ണാ പവത്തന്തീതി കത്തുവസേന വാ സമ്ബന്ധോ യഥാ "ഏകസ്സ ചേപി ഭിക്ഖുനോ ന പടിഭാസേയ്യ തം ഭിക്ഖുനിം അപസാദേതു"ന്തി (പാചി॰ ൭൦൪). കത്തുകമ്മേസു ഹി ബഹുലാ സാമിവചനം ആഖ്യാതപയോഗേപി ഇച്ഛന്തി നേരുത്തികാ.

ഏവം പാളിനയേന യമകപാടിഹാരിയം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തം അട്ഠകഥാനയേന വിവരന്തോ പച്ചാസത്തിനയേന "ഛന്നം വണ്ണാന"ന്തി പദമേവ പഠമം വിവരിതും **"തസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തസ്സാതി** ഭഗവതോ. **"സുവണ്ണവണ്ണാ രസ്മിയോ"**തി ഇദം താസം പീതാഭാനം യേഭുയ്യതായ വുത്തം, ഛബ്ബണ്ണാഹി രസ്മീഹി അലങ്കരണകാലോ വിയാതി അത്ഥോ. താപി ഹി ചക്കവാളഗബ്ഭതോ ഉഗ്ഗന്ത്വാ ബ്രഹ്മലോകമാഹച്ച പടിനിവത്തിത്വാ ചക്കവാളമുഖവട്ടിമേവ ഗണ്ഹിംസു. ഏകചക്കവാളഗബ്ഭം വങ്കഗോപാനസികം വിയ ബോധിഘരം അഹോസി ഏകാലോകം. **ദുതിയാ ദുതിയാ രസ്മിയോതി** പുരിമപുരിമതോ പച്ഛാ പച്ഛാ നിക്ഖന്താ രസ്മിയോ. കസ്മാ സദിസാകാരവസേന "വിയാ"തി വചനം വുത്തന്തി ആഹ **"ദ്വിന്നഞ്ചാ"**തിആദി. **ദ്വിന്നഞ്ച ചിത്താനം ഏകക്ഖണേ പവത്തി നാമ നത്ഥി,** യേഹി താ ഏവം സിയും, തഥാപി ഇമിനാ കാരണദ്വയേന ഏവമേവ ഖായന്തീതി അധിപ്പായോ. **ഭവങ്ഗപരിവാസസ്സാതി** ഭവങ്ഗവസേന പരിവസനസ്സ, ഭവങ്ഗസങ്ഖാതസ്സ പരിവസനസ്സ വാ, ഭവങ്ഗപതനസ്സാതി വുത്തം ഹോതി. **ആചിണ്ണവസിതായാതി** ആവജ്ജനസമാപജ്ജനാദീഹി പഞ്ചഹാകാരേഹി സമാചിണ്ണപരിചയതായ. നനു ച ഏകസ്സാപി ചിത്തസ്സ പവത്തിയാ ദ്വേ കിസ്സോ രസ്മിയോപി സമ്ഭവേയ്യുന്തി അനുയോഗമപനേതി **"തസ്സാ തസ്സാ പന രസ്മിയാ"**തിആദിനാ. ചിത്തവാരനാനത്താ **ആവജ്ജനപരികമ്മ**ചിത്താനി, കസിണനാനത്താ **അധിട്ഠാന**ചിത്തവാരാനിപി **വിസും വിസുംയേവ പവത്തന്തി**. ആവജ്ജനാവസാനേ തിക്ഖത്തും പവത്തജവനാനി പരികമ്മനാമേനേവ ഇധ വുത്താനി.

കഥന്തി ആഹ **"നീലരസ്മിഅത്ഥായ ഹീ"**തിആദി. "മഞ്ജിട്ഠരസ്മിഅത്ഥായ ലോഹിതകസിണം, പഭസ്സരരസ്മിഅത്ഥായ പീതകസിണ"ന്തി ഇദം ലോഹിതപീതരസ്മീനം കാരണേയേവ വുത്തേ സിദ്ധന്തി ന വുത്തം. താസമേവ ഹി മഞ്ജിട്ഠപഭസ്സരരസ്മിയോ വിസേസപഭേദഭൂതാതി. **"അഗ്ഗിക്ഖന്ധത്ഥായാ"**തിആദിനാ **"ഉപരിമകായതോ"**തിആദീനം വിവരണം. അഗ്ഗിക്ഖന്ധഉദകക്ഖന്ധാപി അഞ്ഞമഞ്ഞഅസമ്മിസ്സാ യാവ ബ്രഹ്മലോകാ ഉഗ്ഗന്ത്വാ ചക്കവാളമുഖവട്ടിയം പതിംസു, തം ദിവസം പന

സത്ഥാ യോ യോ യസ്മിം യസ്മിം ധമ്മേ ച പാടിഹാരിയേ ച പസന്നോ, തസ്സ തസ്സ അജ്ഝാസയവസേന തം തം ധമ്മഞ്ച കഥേസി, പാടിഹാരിയഞ്ച ദസ്സേസി, ഏവം ധമ്മേ ഭാസിയമാനേ, പാടിഹാരിയേ ച കരിയമാനേ മഹാജനോ ധമ്മാഭിസമയോ അഹോസി. തസ്മിഞ്ച സമാഗമേ അത്തനോ മനം ഗഹേത്വാ പഞ്ഹം പുച്ഛിതും സമത്ഥം അദിസ്വാ നിമ്മിതം ബുദ്ധം മാപേസി, തേന പുച്ഛിതം പഞ്ഹം സത്ഥാ വിസ്സജ്ജേസി. സത്ഥാരാ പുച്ഛിതം പഞ്ഹം സോ വിസ്സജ്ജേസി, സത്ഥു ചങ്കമനകാലേ നിമ്മിതോ ഠാനാദീസു അഞ്ഞതരം കപ്പേസി, തസ്സ ചങ്കമനകാലേ സത്ഥാ ഠാനാദീസു അഞ്ഞതരം കപ്പേസീതി ഏതമത്ഥം ദസ്സേതും **"സത്ഥാ ചങ്കമതീ"**തിആദി വുത്തം. **"സബ്ബം വിത്ഥാരേതബ്ബ"**ന്തി ഏതേന "സത്ഥാ തിട്ഠതി, നിമ്മിതോ ചങ്കമതി വാ നിസീദതി വാ സേയ്യം വാ കപ്പേതീ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൬) ചതൂസു ഇരിയാപഥേസു ഏകേകമൂലകാ സത്ഥുപക്ഖേ ചത്താരോ , നിമ്മിതപക്ഖേ ചത്താരോതി സബ്ബേ അട്ഠ വാരാ വിത്ഥാരേത്വാ വത്തബ്ബാതി ദസ്സേതി. യസ്മാ സീലം സമാധിസ്സ പതിട്ഠാമത്തമേവ ഹുത്വാ നിവത്തതി, സമാധിയേവ തത്ഥ പതിട്ഠായ യഥാവുത്തം സബ്ബം പാടിഹാരിയകിച്ചം പവത്തേതി, തസ്മാ തദേതം സമാധികിച്ചമേവാതി വുത്തം **"ഏത്ഥ ഏകമ്പീ"**തിആദി.

"യം പനാ"തിആദിനാ സമാധിസ്സ പഞ്ഞമപാപുണതാ വിഭാവിതാ, യം പന **പടിവിജ്ഝി, ഇദം** പടിവിജ്ഝനം **പഞ്ഞാകിച്ച**ന്തി അത്ഥോ. തം അനുക്കമതോ ദസ്സേതി **"ഭഗവാ"**തിആദിനാ. **"കപ്പസതസഹസ്സാധികാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനീ"**തി ഇദം ദീപങ്കരപാദമൂലേ കതപഠമാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ വുത്തം, തതോ പുബ്ബേപി യത്തകേന തസ്മിം ഭവേ ഇച്ഛന്തോ സാവകബോധിം പത്തും സക്കുണേയ്യ, തത്തകം പുഞ്ഞസമ്ഭാരം സമുപചിനീതി വേദിതബ്ബം. തതോയേവ ഹി "മനുസ്സത്തം ലിങ്ഗസമ്പത്തി, ഹേതു സത്ഥാരദസ്സന"ന്തിആദിനാ (ബു॰ വം॰ ൫൯) വുത്തേസു അട്ഠധമ്മേസു ഹേതുസമ്പന്നതാ അഹോസി. കേചി പന മനോപണിധാനവചീപണിധാനവസേന അനേകധാ അസങ്ഖ്യേയ്യപരിച്ഛേദം കത്വാ പുബ്ബസമ്ഭാരം വദന്തി, തദയുത്തമേവ സങ്ഗഹാരുള്ഹാസു അട്ഠകഥാസു തഥാ അവുത്തത്താ. താസു ഹി യഥാവുത്തനയേന പഠമാഭിനീഹാരതോ പുബ്ബേ ഹേതുസമ്പന്നതായേവ ദസ്സിതാ. ഏകൂനതിംസവസ്സകാലേ നിക്ഖമ്മ പബ്ബജിത്വാതി സമ്ബന്ധോ. ചക്കരതനാരഹപുഞ്ഞവന്തതായ ബോധിസത്തോ ചക്കവത്തിസിരിസമ്പന്നോതി തസ്സ നിവാസഭവനം **"ചക്കവത്തിസിരിനിവാസഭൂത"**ന്തി വുത്തം. **ഭവനാ**തി രമ്മസുരമ്മസുഭസങ്ഖാതാ നികേതനാ. **പധാനയോഗ**ന്തി ദുക്കരചരിയായ ഉത്തമവീരിയാനുയോഗം.

ഉരുവേലായം കിര സേനാനിഗമേ കുടുമ്ബികസ്സ ധീതാ സുജാതാ നാമ ദാരികാ വയപ്പത്താ നേരഞ്ജരായ തീരേ നിഗ്രോധമൂലേ പത്ഥനമകാസി "സചാഹം സമജാതികം കുലഘരം ഗന്ത്വാ പഠമഗബ്ഭേ പുത്തം ലഭിസ്സാമി, ഖീരപായാസേന ബലികമ്മം കരിസ്സാമീ"തി, (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൮൪; ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.അവിദൂരേ നിദാനകഥാ) തസ്സാ സാ പത്ഥനാ സമിജ്ഝി. സാ സത്ത ധേനുയോ ലട്ഠിവനേ ഖാദാപേത്വാ താസമ്പി ധീതരോ ഗാവിയോ ലദ്ധാ തഥേവ ഖാദാപേത്വാ പുന താസമ്പി ധീതരോ തഥേവാതി സത്തപുത്തിനത്തിപനത്തിപരമ്പരാഗതാഹി ധേനൂഹി ഖീരം ഗഹേത്വാ ഖീരപായാസം പചിതുമാരഭി. തസ്മിം ഖണേ മഹാബ്രഹ്മാ തിയോജനികം സേതച്ഛത്തം ഉപരി ധാരേസി, സക്കോ ദേവരാജാ അഗ്ഗിം ഉജ്ജാലേസി, സകലലോകേ വിജ്ജമാനരസം ദേവതാ പക്ഖിപിംസു, പായാസം ദക്ഖിണാവട്ടം ഹുത്വാ പചതി, തം സാ സുവണ്ണപാതിയാ സതസഹസ്സഗ്ഘനികായ സഹേവ ബോധിസത്തസ്സ ദത്വാ പക്കാമി. അഥ ബോധിസത്തോ തം ഗഹേത്വാ നേരഞ്ജരായ തീരേ സുപ്പതിട്ഠിതേ നാമ തിത്ഥേ ഏകതാലട്ഠിപ്പമാണേ ഏകൂനപഞ്ഞാസപിണ്ഡേ കരോന്തോ പരിഭുഞ്ജി, തം സന്ധായ വുത്തം **"വിസാഖാപുണ്ണമായം ഉരുവേലഗാമേ സുജാതായ ദിന്നം പക്ഖിത്തദിബ്ബോജം മധുപായാസം പരിഭുഞ്ജിത്വാ"**തി. തത്ഥ **സുജാതായാ**തി ആയസ്മതോ യസത്ഥേരസ്സ മാതുഭൂതായ പച്ഛാ സരണഗമനട്ഠാനേ ഏതദഗ്ഗപ്പത്തായ സുജാതായ നാമ സേട്ഠിഭരിയായ. അങ്ഗമങ്ഗാനുസാരിനോ രസസ്സ സാരോ ഉപത്ഥമ്ഭബലകരോ ഭൂതനിസ്സിതോ ഏകോ വിസേസോ **ഓജാ** നാമ, സാ ദിബ്ബാ പക്ഖിത്താ ഏത്ഥാതി **പക്ഖിത്തദിബ്ബോജോ,** തം. പാതബ്ബോ ച സോ അസിതബ്ബോ ചാതി **പായാസോ,** രസം കത്വാ പിവിതും, ആലോപം കത്വാ ച ഭുഞ്ജിതും യുത്തോ ഭോജനവിസേസോ, മധുനാ സിത്തോ പായാസോ **മധുപായാസോ,** തം.

തതോ നേരഞ്ജരായ തീരേ മഹാസാലവനേ നാനാസമാപത്തീഹി ദിവാവിഹാരസ്സ കതത്താ **"സായന്ഹസമയേ"**തിആദി വുത്തം. വിത്ഥാരോ തത്ഥ തത്ഥ ഗഹേതബ്ബോ. **ദക്ഖിണുത്തരേനാ**തി ദിവാവിഹാരതോ ബോധിയാ പവിസനമഗ്ഗം സന്ധായാഹ, ഉജുകം ദക്ഖിണുത്തരഗതേന ദേവതാഹി അലങ്കതേന മഗ്ഗേനാതി അത്ഥോ . ഏവമ്പി വദന്തി **"ദക്ഖിണുത്തരേനാ**തി ദക്ഖിണപച്ഛിമുത്തരേന ആദിഅവസാനഗഹണേന മജ്ഝിമസ്സാപി ഗഹിതത്താ, തഥാ ലുത്തപയോഗസ്സ ച ദസ്സനതോ. ഏവഞ്ഹി സതി 'ദക്ഖിണപച്ഛിമുത്തരദിസാഭാഗേന ബോധിമണ്ഡം പവിസിത്വാ തിട്ഠതീ'തി (ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.അവിദൂരേനിദാനകഥാ) **ജാതകനിദാനേ** വുത്തവചനേന സമേതീ"തി. ദക്ഖിണദിസതോ ഗന്തബ്ബോ ഉത്തരദിസാഭാഗോ **ദക്ഖിണുത്തരോ,** തേന പവിസിത്വാതി അപരേ. കേചി പന "ഉത്തരസദ്ദോ ചേത്ഥ മഗ്ഗവാചകോ. യദി ഹി ദിസാവാചകോ ഭവേയ്യ, 'ദക്ഖിണുത്തരായാ'തി വദേയ്യാ"തി, തം ന "ഉത്തരേന നദീ സീദാ, ഗമ്ഭീരാ ദുരതിക്കമാ"തിആദിനാ ദിസാവാചകസ്സാപി ഏനയോഗസ്സ ദസ്സനതോ, ഉത്തരസദ്ദസ്സ ച മഗ്ഗവാചകസ്സ അനാഗതത്താ. അപിച ദിസാഭാഗം സന്ധായ ഏവം വുത്തം. ദിസാഭാഗോപി ഹി ദിസാ ഏവാതി. അഥ അന്തരാമഗ്ഗേ സോത്ഥിയേന നാമ തിണഹാരകബ്രാഹ്മണേന ദിന്നാ അട്ഠ കുസതിണമുട്ഠിയോ ഗഹേത്വാ അസിതഞ്ചനഗിരിസങ്കാസം സബ്ബബോധിസത്താനമസ്സാസജനനട്ഠാനേ സമാവിരുള്ഹം ബോധിയാ മണ്ഡനഭൂതം ബോധിമണ്ഡമുപഗന്ത്വാ തിക്ഖത്തും പദക്ഖിണം കത്വാ

ദക്ഖിണദിസാഭാഗേ അട്ഠാസി, സോ പന പദേസോ പദുമിനിപത്തേ ഉദകബിന്ദു വിയ പകമ്പിത്ഥ, തതോ പച്ഛിമദിസാഭാഗം, ഉത്തരദിസാഭാഗഞ്ച ഗന്ത്വാ തിട്ഠന്തേപി മഹാപുരിസേ തഥേവ തേ അകമ്പിംസു, തതോ "നായം സബ്ബോപി പദേസോ മമ ഗുണം സന്ധാരേതും സമത്ഥോ"തി പുരത്ഥിമദിസാഭാഗമഗമാസി, തത്ഥ പല്ലങ്കപ്പമാണം നിച്ചലമഹോസി, തസ്സേവ ച നിപ്പരിയായേന ബോധിമണ്ഡസമഞ്ഞാ, മഹാപുരിസോ "ഇദം കിലേസവിദ്ധംസനട്ഠാന"ന്തി സന്നിട്ഠാനം കത്വാ പുബ്ബുത്തരദിസാഭാഗേ ഠിതോ തത്ഥ അകമ്പനപ്പദേസേ താനി തിണാനി അഗ്ഗേ ഗഹേത്വാ സഞ്ചാലേസി, താവദേവ ചുദ്ദസഹത്ഥോ പല്ലങ്കോ അഹോസി, താനിപി തിണാനി വിചിത്താകാരേന തൂലികായ ലേഖാ ഗഹിതാനി വിയ അഹേസും. സോ തത്ഥ തിസന്ധിപല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം മേത്താകമ്മട്ഠാനം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ചതുരങ്ഗികം വീരിയം അധിട്ഠഹിത്വാ നിസീദി, തമത്ഥം സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"ബോധിമണ്ഡം പവിസിത്വാ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ബോധി** വുച്ചതി അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഞ്ച, സാ മണ്ഡതി ഥാമഗതതായ പസീദതി ഏത്ഥാതി **ബോധിമണ്ഡോ,** നിപ്പരിയായേന യഥാവുത്തപ്പദേസോ, പരിയായേന പന ഇധ ദുമരാജാ. തഥാ ഹി **ആചരിയാനന്ദത്ഥേരേന** വുത്തം "ബോധിമണ്ഡസദ്ദോപഠമാഭിസമ്ബുദ്ധട്ഠാനേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ, ന യത്ഥ കത്ഥചി ബോധിരുക്ഖസ്സ പതിട്ഠിതട്ഠാനേ"തി, തം.

മാരവിജയസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപടിലാഭാദീഹി ഭഗവന്തം അസ്സാസേതീതി **അസ്സത്ഥോ.** ആപുബ്ബഞ്ഹി സാസസദ്ദം അനുസിട്ഠിതോസനേസു ഇച്ഛന്തി, യം തു ലോകേ "ചലദലോ, കുഞ്ജരാസനോ" തിപി വദന്തി. അച്ചുഗ്ഗതഭാവേന, അജേയ്യഭൂമിസീസഗതഭാവേന, സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണപടിലാഭട്ഠാനവിരുള്ഹഭാവേന ച ദുമാനം രാജാതി **ദുമരാജാ,** അസ്സത്ഥോ ച സോ ദുമരാജാ ചാതി **അസ്സത്ഥദുമരാജാ** തം. ദ്വിന്നം ഊരുജാണുസന്ധീനം, ഊരുമൂലകടിസന്ധിസ്സ ച വസേന തയോ സന്ധയോ, സണ്ഠാനവസേന വാ തയോ കോണാ യസ്സാതി **തിസന്ധി,** സ്വേവ പല്ലങ്കോ ഊരുബദ്ധാസനം പരിസമന്തതോ അങ്കനം ആസനന്തി അത്ഥേന ര-കാരസ്സ ല-കാരം, ദ്വിഭാവഞ്ച കത്വാ, തീഹി വാ സന്ധീഹി ലക്ഖിതോ പല്ലങ്കോ **തിസന്ധിപല്ലങ്കോ,** തം. **ആഭുജിത്വാ**തി ആബന്ധിത്വാ, ഉഭോ പാദേ സമഞ്ഛിതേ കത്വാതി വുത്തം ഹോതി. വിത്ഥാരോ **സാമഞ്ഞഫലസുത്തവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൧൬) ആഗമിസ്സതി. അത്താ, മിത്തോ, മജ്ഝത്തോ, വേരീതി ചതൂസുപി സമപ്പവത്തനവസേന **ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം മേത്താകമ്മട്ഠാനം.** "ചതുരങ്ഗസമന്നാഗത"ന്തി ഇദം പന "വീരിയാധിട്ഠാന"ന്തി ഏതേനാപി യോജേതബ്ബം. തമ്പി ഹി -

കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച അട്ഠി ച അവസിസ്സതു, ഉപസുസ്സതു സരീരേ മംസലോഹിതം, യം തം പുരിസഥാമേന പുരിസവീരിയേന പുരിസപരക്കമേന പത്തബ്ബം, ന തം അപാപുണിത്വാ വീരിയസ്സ സണ്ഠാനം ഭവിസ്സതീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൪; സം॰ നി॰ ൧.൨൩൭; അ॰ നി॰ ൩.൧൩; അ॰ നി॰ ൮.൧൩; മഹാനി॰ ൧൭, ൧൯൬) -

വുത്തനയേന ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതമേവ.

ചുദ്ദസ ഹത്ഥാ വിത്ഥതപ്പമാണഭാവേന യസ്സാതി **ചുദ്ദസഹത്ഥോ.** പരിസമന്തതോ അങ്കീയതേ ലക്ഖീയതേ പരിച്ഛേദവസേനാതി **പല്ലങ്കോ** ര-കാരസ്സ ല-കാരം, തസ്സ ച ദ്വിത്തം കത്വാ. അപിച "ഇദം കിലേസവിദ്ധംസനട്ഠാന"ന്തി അട്ഠകഥാസു വചനതോ പല്ലം കിലേസവിദ്ധംസനം കരോതി ഏത്ഥാതി **പല്ലങ്കോ** നിഗ്ഗഹിതാഗമവസേന, അലുത്തസമാസവസേന വാ, ചുദ്ദസഹത്ഥോ ച സോ പല്ലങ്കോ ച, സ്വേവ ഉത്തമട്ഠേന പത്ഥനീയട്ഠേന ച വരോതി **ചുദ്ദസഹത്ഥപല്ലങ്കവരോ,** തത്ഥ ഗതോ പവത്തോ നിസിന്നോ തഥാ. ചുദ്ദസഹത്ഥതാ ചേത്ഥ വിത്ഥാരവസേന ഗഹേതബ്ബാ. താനിയേവ ഹി തിണാനി അപരിമിതപുഞ്ഞാനുഭാവതോ ചുദ്ദസഹത്ഥവിത്ഥതപല്ലങ്കഭാവേന പവത്താനി, ന ച താനി അട്ഠമുട്ഠിപ്പമാണാനി ചുദ്ദസഹത്ഥഅച്ചുഗ്ഗതാനി സമ്ഭവന്തി . തതോയേവ ച ഇധ "തിണസന്ഥരം സന്ഥരിത്വാ"തി വുത്തം, **ധമ്മപദട്ഠകഥാദീസു** ച "തിണാനി സന്ഥരിത്വാ...പേ॰... പുരത്ഥിമാഭിമുഖോ നിസീദിത്വാ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧.സാരിപുത്തത്ഥേരവണ്ണനാ; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧.നിദാനകഥാ). അഞ്ഞത്ഥ ച "തിണാസനേ ചുദ്ദസഹത്ഥസമ്മതേ"തി. കേചി പന "അച്ചുഗ്ഗതഭാവേനേവ ചുദ്ദസഹത്ഥോ"തി യഥാ തഥാ പരികപ്പനാവസേന വദന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം യഥാവുത്തേന കാരണേന, സാധകേന ച വിരുദ്ധത്താ. കാമഞ്ച മനോരഥപൂരണിയാ **ചതുരങ്ഗുത്തരവണ്ണനായ** "തിക്ഖത്തും ബോധിം പദക്ഖിണം കത്വാ ബോധിമണ്ഡം ആരുയ്ഹ ചുദ്ദസഹത്ഥുബ്ബേധേ ഠാനേ തിണസന്ഥരം സന്ഥരിത്വാ ചതുരങ്ഗവീരിയം അധിട്ഠായ നിസിന്നകാലതോ"തി (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪.൩൩) പാഠോ ദിസ്സതി, തഥാപി തത്ഥ ഉബ്ബേധസദ്ദോ വിത്ഥാരവാചകോതി വേദിതബ്ബോ, യഥാ "തിരിയം സോളസുബ്ബേധോ, ഉദ്ധമാഹു സഹസ്സധാ"തി (ജാ॰ ൧.൩.൪൦) **മഹാപനാദജാതകേ.** തഥാ ഹി തദട്ഠകഥായം വുത്തം "തിരിയം സോളസുബ്ബേധോതി വിത്ഥാരതോ സോളസകണ്ഡപാതവിത്ഥാരോ അഹോസീ"തി (ജാതക അട്ഠ॰ ൨-൩൦൨ പിട്ഠേ). അഞ്ഞഥാ ഹി ആകാസേയേവ ഉക്ഖിപിത്വാ തിണസന്ഥരണം കതം, ന അചലപദേസേതി അത്ഥോ ആപജ്ജേയ്യ സന്ഥരണകിരിയാധാരഭാവതോ തസ്സ, സോ ചത്ഥോ അനധിപ്പേതോ അഞ്ഞത്ഥ അനാഗതത്താതി.

രജതക്ഖന്ധം പിട്ഠിതോ കത്വാ വിയാതി സമ്ബന്ധോ. **അത്ഥന്തി** പച്ഛിമപബ്ബതം. **മാരബലന്തി** മാരം, മാരബലഞ്ച, മാരസ്സ വാ സാമത്ഥിയം. **പുബ്ബേനിവാസന്തി** പുബ്ബേ നിവുത്ഥക്ഖന്ധം. **ദിബ്ബചക്ഖുന്തി** ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം. "കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; സം॰ നി॰ ൨.൪) ജരാമരണമുഖേന **പച്ചയാകാരേ ഞാണം ഓതാരേത്വാ. ആനാപാനചതുത്ഥജ്ഝാനന്തി** ഏത്ഥാപി "സബ്ബബുദ്ധാനം ആചിണ്ണ"ന്തി വിഭത്തിവിപരിണാമം കത്വാ യോജേതബ്ബം. തമ്പി ഹി ബുദ്ധാനമാചിണ്ണമേവാതി വദന്തി. **പാദകം കത്വാ**തി കാരണം, പതിട്ഠാനം വാ കത്വാ. **"വിപസ്സനം**

വഡ്ഢേത്വാതി ഛത്തിംസകോടിസതസഹസ്സമുഖേന ആസവക്ഖയഞാണസങ്ഖാതമഹാവജിരഞാണഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപനവസേന വിപസ്സനം ഭാവേത്വാ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാധിഗമായ അനുപദധമ്മവിപസ്സനാവസേന അനേകാകാരവോകാരേ സങ്ഖാരേ സമ്മസതോ ഛത്തിംസകോടിസതസഹസ്സമുഖേന പവത്തം വിപസ്സനാഞാണമ്പി ഹി "മഹാവജിരഞാണ"ന്തി വുച്ചതി, ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യായ ദേവസികം വളഞ്ജനകസമാപത്തീനം പുരേചരാനുചരഞാണമ്പി. ഇധ പന മഗ്ഗഞാണമേവ, വിസേസതോ ച അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണം, തസ്മാ തസ്സേവ വിപസ്സനാഗബ്ഭഭാവോ വേദിതബ്ബോതി. **സബ്ബബുദ്ധഗുണേ**തി സബ്ബഞ്ഞുതാദിനിരവസേസബുദ്ധഗുണേ. തസ്സാ പാദകം കത്വാ സമാധി നിവത്തോതി വുത്തം **"ഇദമസ്സ പഞ്ഞാകിച്ച"**ന്തി. **അസ്സാ**തി ഭഗവതോ.

"തത്ഥ യഥാ ഹത്ഥേ"തിആദിനാ ഉപമായ പാകടീകരണം. **ഹത്ഥേ**തി ഹത്ഥപസതേ, കരപുടേ വാ. **പാതിയ**ന്തി സരാവകേ. **ഘടേ**തി ഉദകഹരണഘടേ. ദ്വത്തിംസദോണഗണ്ഹനപ്പമാണം കുണ്ഡം **കോലമ്ബോ.** തതോ മഹതരാ **ചാടി.** തതോപി മഹതീ **മഹാകുമ്ഭീ.** സോണ്ഡീ **കുസോബ്ഭോ.** നദീഭാഗോ **കന്ദരോ.** ചക്കവാളപാദേസു സമുദ്ദോ **ചക്കവാളമഹാസമുദ്ദോ. സിനേരുപാദകേ മഹാസമുദ്ദേ**തി സീദന്തരസമുദ്ദം സന്ധായാഹ. **"പാതിയ"**ന്തിആദിനാപി തദേവത്ഥം പകാരന്തരേന വിഭാവേതി. പരിത്തം ഹോതീതി യഥാതി സമ്ബന്ധോ. യസ്സാ പാളിയാ അത്ഥവിഭാവനത്ഥായ യാ സംവണ്ണനാ വുത്താ, തദേവ തസ്സാ ഗുണഭാവേന ദസ്സേതും **"തേനാഹാ"**തിആദി വുത്തം. ഏവം സബ്ബത്ഥ.

"ദുവേ പുഥുജ്ജനാ"തിആദി പുഥുജ്ജനേസു ലബ്ഭമാനവിഭാഗദസ്സനത്ഥമേവ വുത്തം, ന പന **മൂലപരിയായസംവണ്ണനാദീസു** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨) വിയ പുഥുജ്ജനവിസേസനിദ്ധാരണത്ഥം നിരവസേസപുഥുജ്ജനസ്സേവ ഇധ അധിപ്പേതത്താ. സബ്ബോപി ഹി പുഥുജ്ജനോ ഭഗവതോ ഉപരിഗുണേ വിഭാവേതും ന സക്കോതി, തിട്ഠതു താവ പുഥുജ്ജനോ, അരിയസാവകപച്ചേകബുദ്ധാനമ്പി അവിസയാ ഏവ ബുദ്ധഗുണാ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സോതാപന്നോ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭). ഗോത്തസമ്ബന്ധതായ ആദിച്ചസ്സ സൂരിയദേവപുത്തസ്സ ബന്ധൂതി **ആദിച്ചബന്ധു,** തേന വുത്തം **നിദ്ദേസേ** -

"ആദിച്ചോ വുച്ചതി സൂരിയോ. സൂരിയോ ഗോതമോ ഗോത്തേന, ഭഗവാപി ഗോതമോ ഗോത്തേന, ഭഗവാ സൂരിയസ്സ ഗോത്തഞാതകോ ഗോത്തബന്ധു, തസ്മാ ബുദ്ധോ ആദിച്ചബന്ധൂ"തി (മഹാനി॰ ൧൫൦; ചൂളനി॰ ൯൪).

സദ്ദവിദൂ പന "ബുദ്ധസ്സാദിച്ചബന്ധുനാ"തി പാഠമിച്ഛന്തി. ആദിച്ചസ്സ ബന്ധുനാ ഗോത്തേന സമാനോ ഗോത്തസങ്ഖാതോ ബന്ധു യസ്സ, ബുദ്ധോ ച സോ ആദിച്ചബന്ധു ചാതി കത്വാ. യസ്മാ പന ഖന്ധകഥാദികോസല്ലേനാപി ഉപക്കിലേസാനുപക്കിലേസാനം ജാനനഹേതുഭൂതം ബാഹുസച്ചം ഹോതി, യഥാഹ -

"കിത്താവതാ നു ഖോ ഭന്തേ ബഹുസ്സുതോ ഹോതീതി? യതോ ഖോ ഭിക്ഖു ഖന്ധകുസലോ ഹോതി. ധാതു…പേ॰… ആയതന…പേ॰… പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലോ ഹോതി, ഏത്താവതാ ഖോ ഭിക്ഖു ബഹുസ്സുതോ ഹോതീ"തി.

തസ്മാ **"യസ്സ ഖന്ധധാതുആയതനാദീസൂ"**തിആദി വുത്തം. **ആദി**-സദ്ദേന ചേത്ഥ യാവ പടിച്ചസമുപ്പാദാ സങ്ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ വാചുഗ്ഗതകരണം **ഉഗ്ഗഹോ.** അത്ഥസ്സ പരിപുച്ഛനം **പരിപുച്ഛാ.** അട്ഠകഥാവസേന അത്ഥസ്സ സോതദ്വാരപടിബദ്ധതാകരണം **സവനം.** ബ്യഞ്ജനത്ഥാനം സുനിക്ഖേപസുനയനേന ധമ്മസ്സ പരിഹരണം **ധാരണം.** ഏവം സുതധാതപരിചിതാനം വിതക്കനം മനസാനുപേക്ഖനം **പച്ചവേക്ഖണം**.

ഏവം പഭേദം ദസ്സേത്വാ വചനത്ഥമ്പി ദസ്സേതി **"ദുവിധോ"**തിആദിനാ. **പുഥൂന**ന്തി അനേകവിധാനം കിലേസാദീനം. **പുഥുജ്ജനന്തോഗധത്താ**തി ബഹൂനം ജനാനം അബ്ഭന്തരേ സമവരോധഭാവതോ പുഥുജ്ജനോതി സമ്ബന്ധോ. **പുഥു ചായം ജനോ**തി പുഥു ഏവ വിസുംയേവ അയം സങ്ഖ്യം ഗതോ. **ഇതീ**തി തസ്മാ പുഥുജ്ജനോതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം ഗാഥാബന്ധേന സങ്ഖേപതോ ദസ്സിതമത്ഥം **"സോ ഹീ"**തിആദിനാ വിവരതി. **"നാനപ്പകാരാന"**ന്തി ഇമിനാ **പുഥു**-സദ്ദോ ഇധ ബഹവത്ഥോതി ദസ്സേതി.

ആദി-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതമത്ഥം, തദത്ഥസ്സ ച സാധകം അമ്ബസേചനഗരുസിനാനനയേന നിദ്ദേസപാളിയാ ദസ്സേന്തോ **"യഥാഹാ"**തിആദിമാഹ. **അവിഹതാ** സക്കായദിട്ഠിയോ, പുഥു ബഹുകാ താ ഏതേസന്തി **പുഥുഅവിഹതസക്കായദിട്ഠികാ,** ഏതേന അവിഹതത്താ പുഥു സക്കായദിട്ഠിയോ ജനേന്തി, പുഥൂഹി വാ സക്കായദിട്ഠീഹി ജനിതാതി അത്ഥം ദസ്സേതി. അവിഹതത്ഥമേവ വാ ജനസദ്ദോ വദതി, തസ്മാ പുഥു സക്കായദിട്ഠിയോ ജനേന്തി ന വിഹനന്തി, ജനാ വാ അവിഹതാ പുഥു സക്കായദിട്ഠിയോ ഏതേസന്തി അത്ഥം ദസ്സേതീതിപി വട്ടതി, വിസേസനപരനിപാതനഞ്ചേത്ഥ ദട്ഠബ്ബം യഥാ "അഗ്യാഹിതോ"തി. **"പുഥു സത്ഥാരാനം മുഖുല്ലോകികാ"**തി ഏതേന പുഥു ബഹവോ ജനാ സത്ഥാരോ ഏതേസന്തി നിബ്ബചനം ദസ്സിതം. **പുഥു സബ്ബഗതീഹി അവുട്ഠിതാ**തി ഏത്ഥ പന കമ്മകിലേസേഹി ജനേതബ്ബാ, ജായന്തി വാ സത്താ ഏത്ഥാതി **ജനാ,** ഗതിയോ, പുഥു സബ്ബാ ഏവ ജനാ ഗതിയോ ഏതേസന്തി വചനത്ഥോ. **"പുഥു നാനാഭിസങ്ഖാരേ അഭിസങ്ഖരോന്തീ"**തി ഏതേന ച ജായന്തി ഏതേഹി സത്താതി **ജനാ,** പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോ, പുഥു നാനാവിധാ ജനാ സങ്ഖാരാ ഏതേസം വിജ്ജന്തി, പുഥു വാ നാനാഭിസങ്ഖാരേ ജനേന്തി അഭിസങ്ഖരോന്തീതി അത്ഥമാഹ. തതോ പരം പന **"പുഥു നാനാഓഘേഹി വുയ്ഹന്തീ"**തിആദിഅത്ഥത്തയം ജനേന്തി ഏതേഹി സത്താതി **ജനാ,** കാമോഘാദയോ, രാഗസന്താപാദയോ,

രാഗപരിളാഹാദയോ ച, സബ്ബേപി വാ കിലേസപരിളാഹാ. പുഥു നാനപ്പകാരാ തേ എതേസം വിജ്ജന്തി, തേഹി വാ ജനേന്തി വുയ്ഹന്തി, സന്താപേന്തി, പരിഡഹന്തി ചാതി നിബ്ബചനം ദസ്സേതും വുത്തം. **"രത്താ ഗിദ്ധാ"**തിആദി പരിയായവചനം.

അപി ച **രത്താ**തി വത്ഥം വിയ രങ്ഗജാതേന ചിത്തസ്സ വിപരിണാമകരേന ഛന്ദരാഗേന രത്താ. **ഗിദ്ധാ**തി അഭികങ്ഖനസഭാവേന അഭിഗിജ്ഝനേന ഗിദ്ധാ. **ഗധിതാ**തി ഗന്ഥിതാ വിയ ദുമ്മോചനീയഭാവേന തത്ഥ പടിബദ്ധാ. **മുച്ഛിതാ**തി കിലേസാവിസനവസേന വിസഞ്ഞീഭൂതാ വിയ അനഞ്ഞകിച്ചമോഹം സമാപന്നാ. **അജ്ഝോസന്നാ**തി അനഞ്ഞാസാധാരണേ വിയ കത്വാ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠപേത്വാ ഠിതാ. **ലഗ്ഗാ**തി ഗാവോ കണ്ടകേ വിയ ആസത്താ, മഹാപലിപേ വാ പതനേന നാസികഗ്ഗപലിപന്നപുരിസോ വിയ ഉദ്ധരിതുമസക്കുണേയ്യഭാവേന നിമുഗ്ഗാ. **ലഗ്ഗിതാ**തി മക്കടാലേപേന വിയ മക്കടോ പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന ആസങ്ഗിതാ, **പലിബുദ്ധാ**തി സമ്ബദ്ധാ, ഉപദ്ദുതാ വാതി അയമത്ഥോ **അങ്ഗുത്തരടീകായം** (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൬) വുത്തോ. എതേന ജായതീതി **ജനോ,** "രാഗോ ഗേധോ"തി എവമാദികോ, പുഥു നാനാവിധോ ജനോ രാഗാദികോ എതേസം, പുഥൂസു വാ പഞ്ചസു കാമഗുണേസു ജനാ രത്താ ഗിദ്ധാ...പേ॰... പലിബുദ്ധാതി അത്ഥം ദസ്സേതി.

"ആവുതാ"തിആദിപി പരിയായവചനമേവ. അപിച **"ആവുതാ**തി ആവരിതാ. **നിവുതാ**തി നിവാരിതാ. **ഓഫുതാ**തി പലിഗുണ്ഠിതാ, പരിയോനദ്ധാ വാ. **പിഹിതാ**തി പിദഹിതാ. **പടിച്ഛന്നാ**തി ഛാദിതാ. **പടികുജ്ജിതാ**തി ഹേട്ഠാമുഖജാതാ"തി തത്ഥേവ (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൬) വുത്തം. എത്ഥ ച ജനേന്തി എതേഹീതി **ജനാ,** നീവരണാ, പുഥു നാനാവിധാ ജനാ നീവരണാ എതേസം, പുഥൂഹി വാ നീവരണേഹി ജനാ ആവുതാ...പേ॰... പടികുജ്ജിതാതി നിബ്ബചനം ദസ്സേതി. പുഥൂസു നീചധമ്മസമാചാരേസു ജായതി, പുഥൂനം വാ അബ്ഭന്തരേ ജനോ അന്തോഗധോ, പുഥു വാ ബഹുകോ ജനോതി അത്ഥം ദസ്സേതി **"പുഥൂന"**ന്തിആദിനാ, എതേന ച തതിയപാദം വിവരതി, സമത്ഥേതി വാ. **"പുഥുവാ"**തിആദിനാ പന ചതുത്ഥപാദം. പുഥു വിസംസട്ഠോ എവ ജനോ പുഥുജ്ജനോതി അയഞ്ഹേത്ഥ വചനത്ഥോ.

യേഹി ഗുണവിസേസേഹി നിമിത്തഭൂതേഹി ഭഗവതി "തഥാഗതോ"തി അയം സമഞ്ഞാ പവത്താ, തം ദസ്സനത്ഥം **"അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ"**തിആദി വുത്തം. ഏകോപി ഹി സദ്ദോ അനേകപവത്തിനിമിത്തമധികിച്ച അനേകധാ അത്ഥപ്പകാസകോ, ഭഗവതോ ച സബ്ബേപി നാമസദ്ദാ അനേകഗുണനേമിത്തികായേവ. യഥാഹ -

> "അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
> ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമസഹസ്സതോ"തി. (ധ॰ സ॰ ൧൩൧൩; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൬; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൪൧൩);

കാനി പന താനീതി അനുയോഗേ സതി പഠമം തസ്സരൂപം സങ്ഖേപതോ ഉദ്ദിസിത്വാ **"കഥ"**ന്തിആദിനാ നിദ്ദിസതി. **തഥാ ആഗതോ**തി എത്ഥ ആകാരനിയമനവസേന ഓപമ്മസമ്പടിപാദനത്ഥോ **തഥാ**-സദ്ദോ. സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസാവട്ഠാനതോ, വിസേസത്ഥിനാ ച സാമഞ്ഞസദ്ദസ്സാപി വിസേസേത്ഥേയേവ അനുപയുജ്ജിതബ്ബതോ പടിപദാഗമനത്ഥോ **ആഗത** സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ, ന ഞാണഗമനത്ഥോ തഥലക്ഖണം ആഗതോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൨; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩.൭൮; അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൭൦; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൩; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩൮; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൭; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൧൪) വിയ , നാപി കായഗമനാദി അത്ഥോ "ആഗതോ ഖോ മഹാസമണോ, മാഗധാനം ഗിരിബ്ബജ"ന്തിആദീസു (മഹാവ॰ ൬൩) വിയ. തത്ഥ യസ്സ ആകാരസ്സ നിയമനവസേന ഓപമ്മസമ്പടിപാദനത്ഥോ തഥാ-സദ്ദോ, തദാകാരം കരുണാപധാനത്താ തസ്സ മഹാകരുണാമുഖേന പുരിമബുദ്ധാനം ആഗമനപടിപദായ ഉദാഹരണവസേന സാമഞ്ഞതോ ദസ്സേന്തോ **"യഥാ സബ്ബലോകേ"**തിആദിമാഹ. യംതം-സദ്ദാനം ഏകന്തസമ്ബന്ധഭാവതോ ചേത്ഥ തഥാ-സദ്ദസ്സത്ഥദസ്സനേ യഥാ-സദ്ദേന അത്ഥോ വിഭാവിതോ. തദേവ വിത്ഥാരേതി **"യഥാ വിപസ്സീ ഭഗവാ"**തിആദിനാ, വിപസ്സീആദീനഞ്ചേത്ഥ ഛന്നം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം മഹാപദാനസുത്താദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൪) സമ്പഹുലനിദ്ദേസേന (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.സമ്ബഹുലപരിച്ഛേദവണ്ണനാ) സുപാകടത്താ, ആസന്നത്താ ച തേസം വസേന തം പടിപദം ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. ആഗതോ യഥാ, തഥാ ആഗതോതി സബ്ബത്ര സമ്ബന്ധോ. **"കിം വുത്തം ഹോതീ"**തിആദിനാപി തദേവ പടിനിദ്ദിസതി. തത്ഥ **യേന അഭിനീഹാരേന**തി മനുസ്സത്തലിങ്ഗസമ്പത്തിഹേതുസത്ഥാരദസ്സനപബ്ബജ്ജാഗുണസമ്പത്തിഅധികാരഛന്ദാനം വസേന അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതേന മഹാപണിധാനേന . സബ്ബേസഞ്ഹി ബുദ്ധാനം പഠമപണിധാനം ഇമിനാവ നീഹാരേന സമിജ്ഝതി. അഭിനീഹാരോതി ചേത്ഥ മൂലപണിധാനസ്സേതം അധിവചനന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏവം മഹാഭിനീഹാരവസേന "തഥാഗതോ"തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പാരമീപൂരണവസേനപി ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. "എത്ഥ ച സുത്തന്തികാനം മഹാബോധിയാനപടിപദായ കോസല്ലജനനത്ഥം പാരമീസു അയം വിത്ഥാരകഥാ"തിആദിനാ **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭) യാ പാരമീസു വിനിച്ഛയകഥാ വുത്താ, കിഞ്ചാപി സാ അമ്ഹേഹി ഇധ വുച്ചമാനാ ഗന്ഥവിത്ഥാരകരാ വിയ ഭവിസ്സതി, യസ്മാ പനായം സംവണ്ണനാ എതിസ്സം പച്ഛാ പമാദലേഖവിസോധനവസേന, തദവസേസത്ഥപരിയാദാനവസേന ച പവത്താ, തസ്മാ സാപി

പാരമീകഥാ ഇധ വത്തബ്ബായേവാതി തതോ ചേവ ചരിയാപിടകട്ഠകഥാതോ ച ആഹരിത്വാ യഥാരഹം ഗാഥാബന്ധേഹി സമലങ്കരിത്വാ അത്ഥമധിപ്പായഞ്ച വിസോധയമാനാ ഭവിസ്സതി. കഥം?

കാ പനേതാ പാരമിയോ, കേനട്ഠേന കതീവിധാ;
കോ ച താസം കമോ കാനി, ലക്ഖണാദീനി സബ്ബഥാ.

കോ പച്ചയോ, സംകിലേസോ, വോദാനം പടിപക്ഖകോ;
പടിപത്തിവിഭാഗോ ച, സങ്ഗഹോ സമ്പദാ തഥാ.

കിത്തകേന സമ്പാദനം, ആനിസംസോ ച കിം ഫലം;
പഞ്ഹമേതം വിസ്സജ്ജിത്വാ, ഭവിസ്സതി വിനിച്ഛയോ.

തത്രിദം വിസ്സജ്ജനം -

കാ പനേതാ പാരമിയോതി -

തണ്ഹാമാനാദിമഞ്ഞത്ര, ഉപായകുസലേന യാ;
ഞാണേന പരിഗ്ഗഹിതാ, പാരമീ സാ വിഭാവിതാ.

തണ്ഹാമാനാദിനാ ഹി അനുപഹതാ കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതാ ദാനാദയോ ഗുണസങ്ഖാതാ ഏതാ കിരിയാ "പാരമീ"തി വിഭാവിതാ.

കേനട്ഠേന പാരമിയോതി -

പരമോ ഉത്തമട്ഠേന, തസ്സായം പാരമീ തഥാ;
കമ്മം ഭാവോതി ദാനാദി, തദ്ധിതതോ തിധാ മതാ.

പൂരേതി മവതി പരേ, പരം മജ്ജതി മയതി;
മുനാതി മിനോതി തഥാ, മിനാതീതി വാ പരമോ.

പാരേ മജ്ജതി സോധേതി, മവതി മയതീതി വാ;
മായേതി തം വാ മുനാതി, മിനോതി മിനാതി തഥാ.

പാരമീതി മഹാസത്തോ, വുത്താനുസാരതോ പന;
തദ്ധിതത്ഥത്തയേനേവ, പാരമീതി അയം മതാ.

ദാനസീലാദിഗുണവിസേസയോഗേന ഹി സത്തുത്തമതായ മഹാബോധിസത്തോ **പരമോ,** തസ്സ അയം, ഭാവോ, കമ്മന്തി വാ **പാരമീ,** ദാനാദികിരിയാ. അഥ വാ പരതി പൂരേതീതി **പരമോ** നിരുത്തിനയേന, ദാനാദിഗുണാനം പൂരകോ, പാലകോ ച ബോധിസത്തോ, പരമസ്സ അയം, ഭാവോ, കമ്മം വാ **പാരമീ.** അപിച പരേ സത്തേ മവതി അത്തനി ബന്ധതി ഗുണവിസേസയോഗേന, പരം വാ അതിരേകം മജ്ജതി സംകിലേസമലതോ, പരം വാ സേട്ഠം നിബ്ബാനം വിസേസേന മയതി ഗച്ഛതി, പരം വാ ലോകം പമാണഭൂതേന ഞാണവിസേസേന ഇധലോകമിവ മുനാതി പരിച്ഛിന്ദതി, പരം വാ അതിവിയ സീലാദിഗുണഗണം അത്തനോ സന്താനേ മിനോതി പക്ഖിപതി, പരം വാ അത്തഭൂതതോ ധമ്മകായതോ അഞ്ഞം, പടിപക്ഖം വാ തദനത്ഥകരം കിലേസചോരഗണം മിനാതി ഹിംസതീതി **പരമോ,** മഹാസത്തോ, "പരമസ്സ അയ"ന്തിആദിനാ വുത്തനയേന **പാരമീ.** പാരേ വാ നിബ്ബാനേ മജ്ജതി സുജ്ഝതി, സത്തേ ച സോധേതി, തത്ഥ വാ സത്തേ മവതി ബന്ധതി യോജേതി, തം വാ മയതി ഗച്ഛതി, സത്തേ ച മായേതി ഗമേതി, തം വാ യാഥാവതോ മുനാതി പരിച്ഛിന്ദതി, തത്ഥ വാ സത്തേ മിനോതി പക്ഖിപതി, തത്ഥ വാ സത്താനം കിലേസാരിം മിനാതി ഹിംസതീതി **പാരമീ,** മഹാസത്തോ, "തസ്സ അയ"ന്തിആദിനാ ദാനാദികിരിയാവ **പാരമീ**തി. ഇമിനാ നയേന പാരമീനം വചനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

കതിവിധാതി സങ്ഖേപതോ ദസവിധാ, താ പന **ബുദ്ധവംസപാളിയം** (ബു॰ വം॰ ൧.൭൬) സരൂപതോ ആഗതായേവ. യഥാഹ "വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, പഠമം ദാനപാരമി"ന്തിആദി (ബു॰ വം॰ ൨.൧൧൬). യഥാ ചാഹ -

"കതി നു ഖോ ഭന്തേ ബുദ്ധകാരകാ ധമ്മാതി? ദസ ഖോ സാരിപുത്ത ബുദ്ധകാരകാ ധമ്മാ, കതമേ ദസ? ദാനം ഖോ സാരിപുത്ത ബുദ്ധകാരകോ ധമ്മോ, സീലം നേക്ഖമ്മം പഞ്ഞാ വീരിയം ഖന്തി സച്ചം അധിട്ഠാനം മേത്താ ഉപേക്ഖാ ബുദ്ധകാരകോ ധമ്മോ, ഇമേ ഖോ സാരിപുത്ത ദസ ബുദ്ധകാരകാ ധമ്മാതി. ഇദമവോച ഭഗവാ, ഇദം വത്വാന സുഗതോ അഥാപരം ഏതദവോച സത്ഥാ -

'ദാനം സീലഞ്ച നേക്ഖമ്മം, പഞ്ഞാവീരിയേന പഞ്ചമം;
ഖന്തിസച്ചമധിട്ഠാനം, മേത്തുപേക്ഖാതി തേ ദസാ'തി". (ബു॰ വം॰ ൧.൭൬);

കേചി പന "ഛബ്ബിധാ"തി വദന്തി, തം ഏതാസം സങ്ഗഹവസേന വുത്തം. സോ പന സങ്ഗഹോ പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി.

കോ ച താസം കമോതി ഏത്ഥ **കമോ** നാമ ദേസനാക്കമോ, സോ ച പഠമസമാദാനഹേതുകോ, സമാദാനം പവിചയഹേതുകം, ഇതി യഥാ ആദിമ്ഹി പഠമാഭിനീഹാരകാലേ പവിചിതാ, സമാദിന്നാ ച, തഥാ ദേസിതാ. യഥാഹ "വിചിനന്തോ തദാദക്ഖിം, പഠമം ദാനപാരമി"ന്തിആദി (ബു॰ വം॰ ൨.൧൧൬) തേനേതം വുച്ചതി -

> "പഠമം സമാദാനതാ-വസേനായം കമോ രുതോ;
> അഥ വാ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ, ബഹൂപകാരതോപി ചാ"തി.

തഥ ഹി ദാനം സീലസ്സ ബഹൂപകാരം, സുകരഞ്ചാതി തം ആദിമ്ഹി വുത്തം. ദാനം പന സീലപരിഗ്ഗഹിതം മഹപ്ഫലം ഹോതി മഹാനിസംസന്തി ദാനാനന്തരം സീലം വുത്തം. സീലം നേക്ഖമ്മപരിഗ്ഗഹിതം...പേ॰... നേക്ഖമ്മം പഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതം...പേ॰... പഞ്ഞാ വീരിയപരിഗ്ഗഹിതാ...പേ॰... വീരിയം ഖന്തിപരിഗ്ഗഹിതം...പേ॰... ഖന്തി സച്ചപരിഗ്ഗഹിതാ...പേ॰... സച്ചം അധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതം...പേ॰... അധിട്ഠാനം മേത്താപരിഗ്ഗഹിതം...പേ॰... മേത്താ ഉപേക്ഖാപരിഗ്ഗഹിതാ മഹപ്ഫലാ ഹോതി മഹാനിസംസാതി മേത്താനന്തരം ഉപേക്ഖാ വുത്താ. ഉപേക്ഖാ പന കരുണാപരിഗ്ഗഹിതാ, കരുണാ ച ഉപേക്ഖാപരിഗ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. കഥം പന മഹാകാരുണികാ ബോധിസത്താ സത്തേസു ഉപേക്ഖകാ ഹോന്തീതി? ഉപേക്ഖിതബ്ബയുത്തകേസു കഞ്ചി കാലം ഉപേക്ഖകാ ഹോന്തി, ന പന സബ്ബത്ഥ, സബ്ബദാ ചാതി കേചി. അപരേ പന ന ച സത്തേസു ഉപേക്ഖകാ, സത്തകതേസു പന വിപ്പകാരേസു ഉപേക്ഖകാ ഹോന്തീതി, ഇദമേവേത്ഥ യുത്തം.

അപരോ നയോ -

> സബ്ബസാധാരണതാദി-കാരണേഹിപി ഈരിതം;
> ദാനം ആദിമ്ഹി സേസാ തു, പുരിമേപി അപേക്ഖകാ.

പചുരജനേസുപി ഹി പവത്തിയാ സബ്ബസത്തസാധാരണത്താ, അപ്പഫലത്താ, സുകരത്താ ച **ദാനം** ആദിമ്ഹി വുത്തം. സീലേന ദായകപടിഗ്ഗാഹകസുദ്ധിതോ പരാനുഗ്ഗഹം വത്വാ പരപീളാനിവത്തിവചനതോ, കിരിയധമ്മം വത്വാ അകിരിയധമ്മവചനതോ, ഭോഗസമ്പത്തിഹേതും വത്വാ ഭവസമ്പത്തിഹേതുവചനതോ ച ദാനസ്സാനന്തരം **സീലം** വുത്തം. നേക്ഖമ്മേന സീലസമ്പത്തിസിദ്ധിതോ, കായവചീസുചരിതം വത്വാ മനോസുചരിതവചനതോ, വിസുദ്ധസീലസ്സ സുഖേനേവ ഝാനസമിജ്ഝനതോ, കമ്മാപരാധപ്പഹാനേന പയോഗസുദ്ധിം വത്വാ കിലേസാപരാധപ്പഹാനേന ആസയസുദ്ധിവചനതോ, വീതിക്കമപ്പഹാനേ ഠിതസ്സ പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനവചനതോ ച സീലസ്സാനന്തരം **നേക്ഖമ്മം** വുത്തം. പഞ്ഞായ നേക്ഖമ്മസ്സ സിദ്ധിപരിസുദ്ധിതോ, ഝാനാഭാവേ പഞ്ഞാഭാവവചനതോ. സമാധിപദട്ഠാനാ ഹി പഞ്ഞാ, പഞ്ഞാപച്ചുപട്ഠാനോ ച സമാധി. സമഥനിമിത്തം വത്വാ ഉപേക്ഖാനിമിത്തവചനതോ, പരഹിതജ്ഝാനേന പരഹിതകരണൂപായകോസല്ലവചനതോ ച നേക്ഖമ്മസ്സാനന്തരം **പഞ്ഞാ** വുത്താ. വീരിയാരമ്ഭേന പഞ്ഞാകിച്ചസിദ്ധിതോ, സത്തസുഞ്ഞതാധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം വത്വാ സത്തഹിതായ ആരമ്ഭസ്സ അച്ഛരിയതാവചനതോ, ഉപേക്ഖാനിമിത്തം വത്വാ പഗ്ഗഹനിമിത്തവചനതോ, നിസമ്മകാരിതം വത്വാ ഉട്ഠാനവചനതോ ച. നിസമ്മകാരിനോ ഹി ഉട്ഠാനം ഫലവിസേസമാവഹതീതി പഞ്ഞായാനന്തരം **വീരിയം** വുത്തം.

വീരിയേന തിതിക്ഖാസിദ്ധിതോ. വീരിയവാ ഹി ആരദ്ധവീരിയത്താ സത്തസങ്ഖാരേഹി ഉപനീതം ദുക്ഖം അഭിഭുയ്യ വിഹരതി. വീരിയസ്സ തിതിക്ഖാലങ്കാരഭാവതോ. വീരിയവതോ ഹി തിതിക്ഖാ സോഭതി. പഗ്ഗഹനിമിത്തം വത്വാ സമഥനിമിത്തവചനതോ, അച്ചാരമ്ഭേന ഉദ്ധച്ചദോസപ്പഹാനവചനതോ. ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിയാ ഹി ഉദ്ധച്ചദോസോ പഹീയതി. വീരിയവതോ സാതച്ചകരണവചനതോ. ഖന്തിബഹുലോ ഹി അനുദ്ധതോ സാതച്ചകാരീ ഹോതി. അപ്പമാദവതോ പരഹിതകിരിയാരമ്ഭേ പച്ചുപകാരതണ്ഹാഭാവവചനതോ. യാഥാവതോ ധമ്മനിജ്ഝാനേ ഹി സതി തണ്ഹാ ന ഹോതി. പരഹിതാരമ്ഭേ പരമേപി പരകതദുക്ഖസഹനതാവചനതോ ച വീരിയസ്സാനന്തരം **ഖന്തി** വുത്താ. സച്ചേന ഖന്തിയാ ചിരാധിട്ഠാനതോ, അപകാരിനോ അപകാരഖന്തിം വത്വാ തദുപകാരകരണേ അവിസംവാദവചനതോ, ഖന്തിയാ അപവാദവാചാവികമ്പനേന ഭൂതവാദിതായ അവിജഹനവചനതോ, സത്തസുഞ്ഞതാധമ്മ-നിജ്ഝാനക്ഖന്തിം വത്വാ തദുപബ്രൂഹിതഞാണസച്ചസ്സ വചനതോ ച ഖന്തിയാനന്തരം **സച്ചം** വുത്തം. അധിട്ഠാനേന സച്ചസിദ്ധിതോ. അചലാധിട്ഠാനസ്സ ഹി വിരതി സിജ്ഝതി. അവിസംവാദിതം വത്വാ തത്ഥ അചലഭാവവചനതോ. സച്ചസന്ധോ ഹി ദാനാദീസു പടിഞ്ഞാനുരൂപം നിച്ചലോ പവത്തതി. ഞാണസച്ചം വത്വാ സമ്ഭാരേസു പവത്തിനിട്ഠാപനവചനതോ. യഥാഭൂതഞാണവാ ഹി ബോധിസമ്ഭാരേസു അധിട്ഠാതി, തേ ച നിട്ഠാപേതി. പടിപക്ഖേഹി അകമ്പിയഭാവതോ ച സച്ചസ്സാനന്തരം **അധിട്ഠാനം** വുത്തം. മേത്തായ പരഹിതകരണസമാദാനാധിട്ഠാനസിദ്ധിതോ, അധിട്ഠാനം വത്വാ ഹിതൂപസംഹാരവചനതോ. ബോധിസമ്ഭാരേ ഹി അധിതിട്ഠമാനോ മേത്താവിഹാരീ ഹോതി. അചലാധിട്ഠാനസ്സ സമാദാനാവികോപനേന സമാദാനസമ്ഭവതോ ച അധിട്ഠാനസ്സാനന്തരം **മേത്താ** വുത്താ. ഉപേക്ഖായ മേത്താവിസുദ്ധിതോ, സത്തേസു ഹിതൂപസംഹാരം വത്വാ തദപരാധേസു ഉദാസീനതാവചനതോ, മേത്താഭാവനം വത്വാ തന്നിസ്സന്ദഭാവനാവചനതോ, "ഹിതകാമസത്തേപി

ഉപേക്ഖകോ"തി അച്ഛരിയഗുണതാവചനതോ ച മേത്തായാനന്തരം **ഉപേക്ഖാ** വുത്താതി ഏവമേതാസം കമോ വേദിതബ്ബോ.

കാനി ലക്ഖണാദീനി സബ്ബഥാതി ഏത്ഥ പന അവിസേസേന -

പരേസമനുഗ്ഗഹണം , **ലക്ഖണ**ന്തി പവുച്ചതി;
ഉപകാരോ അകമ്പോ ച, **രസോ** ഹിതേസിതാപി ച.

ബുദ്ധത്തം **പച്ചുപട്ഠാനം,** ദയാ ഞാണം പവുച്ചതി;
പദട്ഠാനന്തി താസന്തു, പച്ചേകം താനി ഭേദതോ.

സബ്ബാപി ഹി പാരമിയോ പരാനുഗ്ഗഹലക്ഖണാ, പരേസം ഉപകാരകരണരസാ, അവികമ്പനരസാ വാ, ഹിതേസിതാപച്ചുപട്ഠാനാ, ബുദ്ധത്തപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, മഹാകരുണാപദട്ഠാനാ, കരുണൂപായകോസല്ലപദട്ഠാനാ വാ.

വിസേസേന പന യസ്മാ കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതാ അത്തുപകരണപരിച്ചാഗചേതനാ **ദാനപാരമീ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതം കായവചീസുചരിതം അത്ഥതോ അകത്തബ്ബവിരതി, കത്തബ്ബകരണചേതനാദയോ ച **സീലപാരമീ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ ആദീനവദസ്സനപുബ്ബങ്ഗമോ കാമഭവേഹി നിക്ഖമനചിത്തുപ്പാദോ **നേക്ഖമ്മപാരമീ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ ധമ്മാനം സാമഞ്ഞവിസേസലക്ഖണാവബോധോ **പഞ്ഞാപാരമീ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ കായചിത്തേഹി പരഹിതാരമ്ഭോ **വീരിയപാരമീ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ സത്തസങ്ഖാരാപരാധസഹനസങ്ഖാതോ അദോസപ്പധാനോ തദാകാരപ്പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ **ഖന്തിപാരമീ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതം വിരതിചേതനാദിഭേദം അവിസംവാദനം **സച്ചപാരമീ** . കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ അചലസമാദാനാധിട്ഠാനസങ്ഖാതോ തദാകാരപ്പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ **അധിട്ഠാനപാരമീ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതോ ലോകസ്സ ഹിതസുഖൂപസംഹാരോ അത്ഥതോ അബ്യാപാദോ **മേത്താപാരമീ.** കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതാ അനുനയപടിഘവിദ്ധംസനസങ്ഖാതാ ഇട്ഠാനിട്ഠേസു സത്തസങ്ഖാരേസു സമപ്പവത്തി **ഉപേക്ഖാപാരമീ.**

തസ്മാ പരിച്ചാഗലക്ഖണം **ദാനം,** ദേയ്യധമ്മേ ലോഭവിദ്ധംസനരസം, അനാസത്തിപച്ചുപട്ഠാനം, ഭവവിഭവസമ്പത്തിപച്ചുപട്ഠാനം വാ, പരിച്ചജിതബ്ബവത്ഥുപദട്ഠാനം. സീലനലക്ഖണം **സീലം,** സമാധാനലക്ഖണം, പതിട്ഠാനലക്ഖണം വാതി വുത്തം ഹോതി. ദുസ്സീല്യവിദ്ധംസനരസം, അനവജ്ജരസം വാ, സോചേയ്യപച്ചുപട്ഠാനം, ഹിരോത്തപ്പപദട്ഠാനം. കാമതോ, ഭവതോ ച നിക്ഖമനലക്ഖണം **നേക്ഖമ്മം,** തദാദീനവവിഭാവനരസം, തതോയേവ വിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, സംവേഗപദട്ഠാനം. യഥാസഭാവപടിവേധലക്ഖണാ **പഞ്ഞാ,** അക്ഖലിതപടിവേധലക്ഖണാ വാ കുസലിസ്സാസഖിത്തഉസുപടിവേധോ വിയ, വിസയോഭാസനരസാ പദീപോ വിയ, അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനാ അരഞ്ഞഗതസുദേസകോ വിയ, സമാധിപദട്ഠാനാ , ചതുസച്ചപദട്ഠാനാ വാ. ഉസ്സാഹലക്ഖണം **വീരിയം,** ഉപത്ഥമ്ഭനരസം, അസംസീദനപച്ചുപട്ഠാനം, വീരിയാരമ്ഭവത്ഥുപദട്ഠാനം, സംവേഗപദട്ഠാനം വാ.

ഖമനലക്ഖണാ **ഖന്തി,** ഇട്ഠാനിട്ഠസഹനരസാ, അധിവാസനപച്ചുപട്ഠാനാ, അവിരോധപച്ചുപട്ഠാനാ വാ, യഥാഭൂതദസ്സനപദട്ഠാനാ. അവിസംവാദനലക്ഖണം **സച്ചം,** യാഥാവവിഭാവനരസം, സാധുതാപച്ചുപട്ഠാനം, സോരച്ചപദട്ഠാനം. ബോധിസമ്ഭാരേസു അധിട്ഠാനലക്ഖണം **അധിട്ഠാനം,** തേസം പടിപക്ഖാഭിഭവനരസം, തത്ഥ അചലതാപച്ചുപട്ഠാനം, ബോധിസമ്ഭാരപദട്ഠാനം. ഹിതാകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ **മേത്താ,** ഹിതൂപസംഹാരരസാ, ആഘാതവിനയനരസാ വാ, സോമ്മഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ, സത്താനം മനാപഭാവദസ്സനപദട്ഠാനാ. മജ്ഝത്താകാരപ്പവത്തിലക്ഖണാ **ഉപേക്ഖാ,** സമഭാവദസ്സനരസാ, പടിഘാനുനയവൂപസമപച്ചുപട്ഠാനാ, കമ്മസ്സകതാപച്ചവേക്ഖണപദട്ഠാനാ. ഏത്ഥ ച കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതതാ ദാനാദീനം പരിച്ചാഗാദിലക്ഖണസ്സ വിസേസനഭാവേന വത്തബ്ബാ, യതോ താനി പാരമീസങ്ഖ്യം ലഭന്തി. ന ഹി സമ്മാസമ്ബോധിയാദിപത്ഥനമഞ്ഞത്ര അകരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതാനി വട്ടഗാമീനി ദാനാദീനി പാരമീസങ്ഖ്യം ലഭന്തീതി.

കോ പച്ചയോതി -

അഭിനീഹാരോ ച താസം, ദയാ ഞാണഞ്ച പച്ചയോ;
ഉസ്സാഹുമ്മങ്ഗവത്ഥാനം, ഹിതാചാരാദയോ തഥാ.

അഭിനീഹാരോ താവ പാരമീനം സബ്ബാസമ്പി പച്ചയോ. യോ ഹി അയം "മനുസ്സത്തം ലിങ്ഗസമ്പത്തീ"തിആദി (ബു॰ വം॰ ൨.൫൯) അട്ഠധമ്മസമോധാനസമ്പാദിതോ "തിണ്ണോ താരേയ്യം മുത്തോ മോചേയ്യം, ബുദ്ധോ ബോധേയ്യം സുദ്ധോ സോധേയ്യം, ദന്തോ ദമേയ്യം, സന്തോ സമേയ്യം, അസ്സത്ഥോ അസ്സാസേയ്യം, പരിനിബ്ബുതോ പരിനിബ്ബാപേയ്യ"ന്തിആദിനാ പവത്തോ **അഭിനീഹാരോ,** സോ അവിസേസേന സബ്ബപാരമീനം പച്ചയോ. തപ്പവത്തിയാ ഹി ഉദ്ധം പാരമീനം പവിചയുപട്ഠാനസമാദാനാധിട്ഠാനനിപ്ഫത്തിയോ മഹാപുരിസാനം സമ്ഭവന്തി, അഭിനീഹാരോ ച നാമേസ അത്ഥതോ ഭേസമട്ഠങ്ഗാനം സമോധാനേന തഥാപവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ, "അഹോ വതാഹം

അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝേയ്യം, സബ്ബസത്താനം ഹിതസുഖം നിപ്ഫാദേയ്യ"ന്തിആദിപത്ഥനാസങ്ഖാതോ അചിന്തേയ്യം ബുദ്ധഭൂമിം, അപരിമാണം ലോകഹിതഞ്ച ആരബ്ഭ പവത്തിയാ സബ്ബബുദ്ധകാരകധമ്മമൂലഭൂതോ പരമഭദ്ദകോ പരമകല്യാണോ അപരിമേയ്യപ്പഭാവോ പുഞ്ഞവിസേസോതി ദട്ഠബ്ബോ.

തസ്സ ച ഉപ്പത്തിയാ സഹേവ മഹാപുരിസോ മഹാബോധിയാനപടിപത്തിം ഓതിണ്ണോ നാമ ഹോതി, നിയതഭാവസമധിഗമനതോ, തതോ ച അനിവത്തനസഭാവതോ "ബോധിസത്തോ"തി സമഞ്ഞം ലഭതി, സബ്ബഭാഗേന സമ്മാസമ്ബോധിയം സമ്മാസത്തമാനസതാ, ബോധിസമ്ഭാരേ സിക്ഖാസമത്ഥതാ ചസ്സ സന്തിട്ഠതി. യഥാവുത്താഭിനീഹാരസമിജ്ഝനേന ഹി മഹാപുരിസാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാധിഗമനപുബ്ബലിങ്ഗേന സയമ്ഭുഞാണേന സമ്മദേവ സബ്ബപാരമിയോ വിചിനിത്വാ സമാദായ അനുക്കമേന പരിപൂരേന്തി, യഥാ തം കതമഹാഭിനീഹാരോ സുമേധപണ്ഡിതോ. യഥാഹ -

"ഹന്ദ ബുദ്ധകരേ ധമ്മേ, വിചിനാമി ഇതോ ചിതോ;
ഉദ്ധം അധോ ദസ ദിസാ, യാവതാ ധമ്മധാതുയാ;
വിചിനന്തോ തദാ ദക്ഖിം, പഠമം ദാനപാരമി"ന്തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൧൧൬, ൧൧൭); -

വിത്ഥാരോ. ലക്ഖണാദിതോ പനേസ സമ്മദേവ സമ്മാസമ്ബോധിപണിധാനലക്ഖണോ, "അഹോ വതാഹം അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝേയ്യം, സബ്ബസത്താനം ഹിതസുഖം നിപ്ഫാദേയ്യ"ന്തിആദിപത്ഥനാരസോ, ബോധിസമ്ഭാരഹേതുഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ, മഹാകരുണാപദട്ഠാനോ, ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിപദട്ഠാനോ വാ.

തസ്സ പന അഭിനീഹാരസ്സ ചത്താരോ പച്ചയാ, ചത്താരോ ഹേതൂ, ചത്താരി ച ബലാനി വേദിതബ്ബാനി. തത്ഥ കതമേ **ചത്താരോ പച്ചയാ** മഹാഭിനീഹാരായ? ഇധ മഹാപുരിസോ പസ്സതി തഥാഗതം മഹതാ ബുദ്ധാനുഭാവേന അച്ഛരിയബ്ഭുതം പാടിഹാരിയം കരോന്തം, തസ്സ തം നിസ്സായ തം ആരമ്മണം കത്വാ മഹാബോധിയം ചിത്തം സന്തിട്ഠതി "മഹാനുഭാവാ വതായം ധമ്മധാതു, യസ്സാ സുപ്പടിവിദ്ധത്താ ഭഗവാ ഏവം അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മോ, അചിന്തേയ്യാനുഭാവോ ചാ"തി, സോ തമേവ മഹാനുഭാവദസ്സനം നിസ്സായ തം പച്ചയം കത്വാ സമ്ബോധിയം അധിമുച്ചന്തോ തത്ഥ ചിത്തം ഠപേതി, **അയം പഠമോ പച്ചയോ** മഹാഭിനീഹാരായ.

ന ഹേവ ഖോ പസ്സതി തഥാഗതസ്സ യഥാവുത്തം മഹാനുഭാവതം, അപിച ഖോ സുണാതി "ഏദിസോ ച ഏദിസോ ച ഭഗവാ"തി, സോ തം നിസ്സായ തം പച്ചയം കത്വാ സമ്ബോധിയം അധിമുച്ചന്തോ തത്ഥ ചിത്തം ഠപേതി, അയം **ദുതിയോ പച്ചയോ** മഹാഭിനീഹാരായ.

ന ഹേവ ഖോ പസ്സതി തഥാഗതസ്സ യഥാവുത്തം മഹാനുഭാവതം, നാപി തം പരതോ സുണാതി, അപിച ഖോ തഥാഗതസ്സ ധമ്മം ദേസേന്തസ്സ "ദസബലസമന്നാഗതോ ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൨൧) ബുദ്ധാനുഭാവപടിസംയുത്തം ധമ്മം സുണാതി, സോ തം നിസ്സായ...പേ॰... അയം **തതിയോ പച്ചയോ** മഹാഭിനീഹാരായ.

ന ഹേവ ഖോ പസ്സതി തഥാഗതസ്സ യഥാവുത്തം മഹാനുഭാവതം, നാപി തം പരതോ സുണാതി, നാപി തഥാഗതസ്സ ധമ്മം സുണാതി, അപിച ഖോ ഉളാരജ്ഝാസയോ കല്യാണാധിമുത്തികോ "അഹമേതം ബുദ്ധവംസം ബുദ്ധതന്തിം ബുദ്ധപവേണിം ബുദ്ധധമ്മതം പരിപാലേസ്സാമീ"തി യാവദേവ ധമ്മഞ്ഞേവ സക്കരോന്തോ ഗരും കരോന്തോ മാനേന്തോ പൂജേന്തോ ധമ്മം അപചയമാനോ തം നിസ്സായ...പേ॰... ഠപേതി, അയം **ചതുത്ഥോ പച്ചയോ** മഹാഭിനീഹാരായാതി.

കതമേ **ചത്താരോ ഹേതൂ** മഹാഭിനീഹാരായ? ഇധ മഹാപുരിസോ പകതിയാ ഉപനിസ്സയസമ്പന്നോ ഹോതി പുരിമകേസു ബുദ്ധേസു കതാധികാരോ, അയം **പഠമോ ഹേതു** മഹാഭിനീഹാരായ. പുന ചപരം മഹാപുരിസോ പകതിയാപി കരുണാജ്ഝാസയോ ഹോതി കരുണാധിമുത്തോ സത്താനം ദുക്ഖം അപനേതുകാമോ, അപിച അത്തനോ കായഞ്ച ജീവിതഞ്ച പരിച്ചജി, അയം **ദുതിയോ ഹേതു** മഹാഭിനീഹാരായ. പുന ചപരം മഹാപുരിസോ സകലതോപി വട്ടദുക്ഖതോ സത്തഹിതായ ദുക്കരചരിയതോ സുചിരമ്പി കാലം ഘടേന്തോ വായമന്തോ അനിബ്ബിന്നോ ഹോതി അനുത്രാസീ, യാവ ഇച്ഛിതത്ഥനിപ്ഫത്തി, അയം **തതിയോ ഹേതു** മഹാഭിനീഹാരായ. പുന ചപരം മഹാപുരിസോ കല്യാണമിത്തസന്നിസ്സിതോ ഹോതി, യോ അഹിതതോ നം നിവാരേതി, ഹിതേ പതിട്ഠാപേതി, അയം **ചതുത്ഥോ ഹേതു** മഹാഭിനീഹാരായ.

തത്രായം മഹാപുരിസസ്സ ഉപനിസ്സയസമ്പദാ - ഏകന്തേനേവസ്സ യഥാ അജ്ഝാസയോ സമ്ബോധിനിന്നോ ഹോതി സമ്ബോധിപോണോ സമ്ബോധിപബ്ഭാരോ, തഥാ സത്താനം ഹിതചരിയായ, യതോ അനേന പുരിമബുദ്ധാനം സന്തികേ സമ്ബോധിയാ പണിധാനം കതം ഹോതി മനസാ, വാചായ ച "അഹമ്പി ഏദിസോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ സമ്മദേവ സത്താനം ഹിതസുഖം നിപ്ഫാദേയ്യ"ന്തി. ഏവം സമ്പന്നൂപനിസ്സയസ്സ പനസ്സ ഇമാനി ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ ലിങ്ഗാനി സമ്ഭവന്തി, യേഹി സമന്നാഗതസ്സ സാവകബോധിസത്തേഹി, പച്ചേകബോധിസത്തേഹി ച മഹാവിസേസോ മഹന്തം നാനാകരണം പഞ്ഞായതി ഇന്ദ്രിയതോ, പടിപത്തിതോ, കോസല്ലതോ ച. ഇധ ഹി ഉപനിസ്സയസമ്പന്നോ മഹാപുരിസോ

യഥാ വിസദിന്ദ്രിയോ ഹോതി വിസദഞാണോ, ന തഥാ ഇതരേ. പരഹിതായ പടിപന്നോ ഹോതി, നോ അത്തഹിതായ. തഥാ ഹി സോ യഥാ ബഹുജനഹിതായ ബഹുജനസുഖായ ലോകാനുകമ്പായ അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ ദേവമനുസ്സാനം പടിപജ്ജി, ന തഥാ ഇതരേ, തത്ഥ ച കോസല്ലം ആവഹതി ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനേന, ഠാനാഠാനകുസലതായ ച.

തഥാ മഹാപുരിസോ പകതിയാ ദാനജ്ഝാസയോ ഹോതി ദാനാഭിരതോ, സതി ദേയ്യധമ്മേ ദേതിയേവ, ന ദാനതോ സങ്കോചം ആപജ്ജതി, സതതം സമിതം സംവിഭാഗസീലോ ഹോതി, പമുദിതോവ ദേതി ആദരജാതോ, ന ഉദാസീനചിത്തോ, മഹന്തമ്പി ദാനം ദത്വാ നേവ ദാനേന സന്തുട്ഠോ ഹോതി, പഗേവ അപ്പം. പരേസഞ്ച ഉസ്സാഹം ജനേന്തോ ദാനേ വണ്ണം ഭാസതി, ദാനപടിസംയുത്തം ധമ്മകഥം കരോതി, അഞ്ഞേ ച പരേസം ദേന്തേ ദിസ്വാ അത്തമനോ ഹോതി, ഭയട്ഠാനേസു ച പരേസം അഭയം ദേതീതി ഏവമാദീനി ദാനജ്ഝാസയസ്സ മഹാപുരിസസ്സ ദാനപാരമിയാ ലിങ്ഗാനി.

തഥാ പാണാതിപാതാദീഹി പാപധമ്മേഹി ഹിരീയതി ഓത്തപ്പതി, സത്താനം അവിഹേഠനജാതികോ ഹോതി, സോരതോ സുഖസീലോ അസഠോ അമായാവീ ഉജുജാതികോ സുബ്ബചോ സോവചസ്സകരണീയേഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ മുദുജാതികോ അത്ഥദ്ധോ അനതിമാനീ, പരസന്തകം നാദിയതി അന്തമസോ തിണസലാകമുപാദായ, അത്തനോ ഹത്ഥേ നിക്ഖിത്തം ഇണം വാ ഗഹേത്വാ പരം ന വിസംവാദേതി, പരസ്മിം വാ അത്തനോ സന്തകേ ബ്യാമൂള്ഹേ, വിസ്സരിതേ വാ തം സഞ്ഞാപേത്വാ പടിപാദേതി യഥാ തം ന പരഹത്ഥഗതം ഹോതി, അലോലുപ്പോ ഹോതി, പരപരിഗ്ഗഹിതേസു പാപകം ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേതി, ഇത്ഥിബ്യസനാദീനി ദൂരതോ പരിവജ്ജേതി, സച്ചവാദീ സച്ചസന്ധോ ഭിന്നാനം സന്ധാതാ സഹിതാനം അനുപ്പദാതാ പിയവാദീ മിഹിതപുബ്ബങ്ഗമോ പുബ്ബഭാസീ അത്ഥവാദീ ധമ്മവാദീ അനഭിജ്ഝാലു അബ്യാപന്നചിത്തോ അവിപരീതദസ്സനോ കമ്മസ്സകതാഞാണേന, സച്ചാനുലോമികഞാണേന ച, കതഞ്ഞൂ കതവേദീ വുഡ്ഢാപചായീ സുവിസുദ്ധാജീവോ ധമ്മകാമോ, പരേസമ്പി ധമ്മേ സമാദപേതാ സബ്ബേന സബ്ബം അകിച്ചതോ സത്തേ നിവാരേതാ കിച്ചേസു പതിട്ഠപേതാ അത്തനാ ച തത്ഥ കിച്ചേ യോഗം ആപജ്ജിതാ, കത്വാ വാ പന സയം അകത്തബ്ബം സീഘഞ്ഞേവ തതോ പടിവിരതോ ഹോതീതി ഏവമാദീനി സീലജ്ഝാസയസ്സ മഹാപുരിസസ്സ സീലപാരമിയാ ലിങ്ഗാനി.

തഥാ മന്ദകിലേസോ ഹോതി മന്ദനീവരണോ പവിവേകജ്ഝാസയോ അവിക്ഖേപബഹുലോ, ന തസ്സ പാപകാ വിതക്കാ ചിത്തമന്വാസ്സവന്തി, വിവേകഗതസ്സ ചസ്സ അപ്പകസിരേനേവ ചിത്തം സമാധിയതി, അമിത്തപക്ഖേപി തുവടം മേത്തചിത്തതാ സന്തിട്ഠതി, പഗേവ ഇതരസ്മിം, സതിമാ ച ഹോതി ചിരകതമ്പി ചിരഭാസിതമ്പി സുസരിതാ അനുസ്സരിതാ, മേധാവീ ച ഹോതി ധമ്മോജപഞ്ഞായ സമന്നാഗതോ, നിപകോ ച ഹോതി താസു താസു ഇതികത്തബ്ബതാസു, ആരദ്ധവീരിയോ ച ഹോതി സത്താനം ഹിതകിരിയാസു, ഖന്തിബലസമന്നാഗതോ ച ഹോതി സബ്ബസഹോ, അചലാധിട്ഠാനോ ച ഹോതി ദള്ഹസമാദാനോ, അജ്ഝുപേക്ഖകോ ച ഹോതി ഉപേക്ഖാഠാനീയേസു ധമ്മേസൂതി ഏവമാദീനി മഹാപുരിസസ്സ നേക്ഖമ്മജ്ഝാസയാദീനം വസേന നേക്ഖമ്മപാരമിയാദീനം ലിങ്ഗാനി വേദിതബ്ബാനി.

ഏവമേതേഹി ബോധിസമ്ഭാരലിങ്ഗേഹി സമന്നാഗതസ്സ മഹാപുരിസസ്സ യം വുത്തം "മഹാഭിനീഹാരായ കല്യാണമിത്തസന്നിസ്സയോ ഹേതൂ"തി, തത്രിദം സങ്ഖേപതോ കല്യാണമിത്തലക്ഖണം - ഇധ കല്യാണമിത്തോ സദ്ധാസമ്പന്നോ ഹോതി സീലസമ്പന്നോ സുതസമ്പന്നോ ചാഗവീരിയസതിസമാധിപഞ്ഞാസമ്പന്നോ. തത്ഥ സദ്ധാസമ്പത്തിയാ സദ്ദഹതി തഥാഗതസ്സ ബോധിം കമ്മം, കമ്മഫലഞ്ച, തേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ ഹേതുഭൂതം സത്തേസു ഹിതേസിതം ന പരിച്ചജതി. സീലസമ്പത്തിയാ സത്താനം പിയോ ഹോതി മനാപോ ഗരു ഭാവനീയോ ചോദകോ പാപഗരഹികോ വത്താ വചനക്ഖമോ. സുതസമ്പത്തിയാ സത്താനം ഹിതസുഖാവഹം ഗമ്ഭീരം ധമ്മകഥം കത്താ ഹോതി. ചാഗസമ്പത്തിയാ അപ്പിച്ഛോ ഹോതി സമാഹിതോ സന്തുട്ഠോ പവിവിത്തോ അസംസട്ഠോ. വീരിയസമ്പത്തിയാ ആരദ്ധവീരിയോ ഹോതി സത്താനം ഹിതപടിപത്തിയാ. സതിസമ്പത്തിയാ ഉപട്ഠിതസ്സതീ ഹോതി അനവജ്ജേസു ധമ്മേസു. സമാധിസമ്പത്തിയാ അവിക്ഖിത്തോ ഹോതി സമാഹിതചിത്തോ. പഞ്ഞാസമ്പത്തിയാ അവിപരീതം പജാനാതി. സോ സതിയാ കുസലാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസമാനോ പഞ്ഞായ സത്താനം ഹിതാഹിതം യഥാഭൂതം ജാനിത്വാ സമാധിനാ തത്ഥ ഏകഗ്ഗചിത്തോ ഹുത്വാ വീരിയേന അഹിതാ സത്തേ നിസേധേത്വാ ഹിതേ നിയോജേതി. തേനാഹ -

> "പിയോ ഗരു ഭാവനീയോ, വത്താ ച വചനക്ഖമോ;
> ഗമ്ഭീരഞ്ച കഥം കത്താ, നോ ചട്ഠാനേ നിയോജകോ"തി. (അം॰ നി॰ ൭.൩൭; നേത്തി॰ ൧൧൩);

ഏവം ഗുണസമന്നാഗതംവ കല്യാണമിത്തം ഉപനിസ്സായ മഹാപുരിസോ അത്തനോ ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിം സമ്മദേവ പരിയോദപേതി. സുവിസുദ്ധാസയപയോഗോവ ഹുത്വാ ചതൂഹി ബലേഹി സമന്നാഗതോ നചിരേനേവ അട്ഠങ്ഗേ സമോധാനേത്വാ മഹാഭിനീഹാരം കരോന്തോ ബോധിസത്തഭാവേ പതിട്ഠഹതി അനിവത്തിധമ്മോ നിയതോ സമ്ബോധിപരായണോ.

തസ്സിമാനി **ചത്താരി ബലാനി അജ്ഝത്തികബലം** യാ സമ്മാസമ്ബോധിയം അത്തസന്നിസ്സയാ ധമ്മഗാരവേന അഭിരുചി ഏകന്തനിന്നജ്ഝാസയതാ, യായ മഹാപുരിസോ അത്താധിപതിലജ്ജാസന്നിസ്സയോ, അഭിനീഹാരസമ്പന്നോ ച ഹുത്വാ പാരമിയോ പൂരേത്വാ

സമ്മാസമ്ബോധിം പാപുണാതി. **ബാഹിരബലം** യാ സമ്മാസമ്ബോധിയം പരസന്നിസ്സയാ അഭിരുചി ഏകന്തനിന്നജ്ഝാസയതാ, യായ മഹാപുരിസോ ലോകാധിപതിഓത്തപ്പനസന്നിസ്സയോ, അഭിനീഹാരസമ്പന്നോ ച ഹുത്വാ പാരമിയോ പൂരേത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിം പാപുണാതി. **ഉപനിസ്സയബലം** യാ സമ്മാസമ്ബോധിയം ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ അഭിരുചി ഏകന്തനിന്നജ്ഝാസയതാ, യായ മഹാപുരിസോ തിക്ഖിന്ദ്രിയോ, വിസദധാതുകോ, സതിസന്നിസ്സയോ, അഭിനീഹാരസമ്പന്നോ ച ഹുത്വാ പാരമിയോ പൂരേത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിം പാപുണാതി. **പയോഗബലം** യാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ തജ്ജാ പയോഗസമ്പദാ സക്കച്ചകാരിതാ സാതച്ചകാരിതാ, യായ മഹാപുരിസോ വിസുദ്ധപയോഗോ, നിരന്തരകാരീ, അഭിനീഹാരസമ്പന്നോ ച ഹുത്വാ പാരമിയോ പൂരേത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിം പാപുണാതി. ഏവമയം ചതൂഹി പച്ചയേഹി, ചതൂഹി ഹേതൂഹി, ചതൂഹി ച ബലേഹി സമ്പന്നസമുദാഗമോ അട്ഠങ്ഗസമോധാനസമ്പാദിതോ അഭിനീഹാരോ പാരമീനം പച്ചയോ ഹോതി മൂലകാരണഭാവതോ.

യസ്സ ച പവത്തിയാ മഹാപുരിസേ **ചത്താരോ അച്ഛരിയാ അബ്ഭുതാ ധമ്മാ** പതിട്ഠഹന്തി, സബ്ബം സത്തനികായം അത്തനോ ഓരസപുത്തം വിയ പിയചിത്തേന പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, ന ചസ്സ ചിത്തം പുന സംകിലേസവസേന സംകിലിസ്സതി, സത്താനം ഹിതസുഖാവഹോ ചസ്സ അജ്ഝാസയോ, പയോഗോ ച ഹോതി, അത്തനോ ച ബുദ്ധകാരകധമ്മാ ഉപരൂപരി വഡ്ഢന്തി, പരിപച്ചന്തി ച, യതോ മഹാപുരിസോ ഉളാരതരേന പുഞ്ഞാഭിസന്ദേന കുസലാഭിസന്ദേന പവഡ്ഢിയാ [പവത്തിയാ (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ)] പച്ചയേന സുഖസ്സാഹാരേന സമന്നാഗതോ സത്താനം ദക്ഖിണേയ്യോ ഉത്തമം ഗാരവട്ഠാനം, അസദിസം പുഞ്ഞക്ഖേത്തഞ്ച ഹോതി. ഏവമനേകഗുണോ അനേകാനിസംസോ മഹാഭിനീഹാരോ പാരമീനം പച്ചയോതി വേദിതബ്ബോ.

യഥാ ച മഹാഭിനീഹാരോ, ഏവം മഹാകരുണാ, ഉപായകോസല്ലഞ്ച. തത്ഥ **ഉപായകോസല്ലം** നാമ ദാനാദീനം ബോധിസമ്ഭാരഭാവസ്സ നിമിത്തഭൂതാ പഞ്ഞാ, യാഹി മഹാകരുണൂപായകോസല്ലതാഹി മഹാപുരിസാനം അത്തസുഖനിരപേക്ഖതാ, നിരന്തരം പരസുഖകരണപസുതതാ, സുദുക്കരേഹി മഹാബോധിസത്തചരിതേഹി വിസാദാഭാവോ, പസാദസംവുദ്ധിദസ്സനസവനാനുസ്സരണാവത്ഥാസുപി സത്താനം ഹിതസുഖപടിലാഭഹേതുഭാവോ ച സമ്പജ്ജതി. തഥാ ഹി തസ്സ പഞ്ഞായ ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി, കരുണായ ബുദ്ധകമ്മസിദ്ധി. പഞ്ഞായ സയം തരതി, കരുണായ പരേ താരേതി. പഞ്ഞായ പരദുക്ഖം പരിജാനാതി, കരുണായ പരദുക്ഖപടികാരം ആരഭതി. പഞ്ഞായ ദുക്ഖം നിബ്ബിന്ദതി, കരുണായ ദുക്ഖം സമ്പടിച്ഛതി. പഞ്ഞായ നിബ്ബാനാഭിമുഖോ ഹോതി, കരുണായ തം ന പാപുണാതി. തഥാ കരുണായ സംസാരാഭിമുഖോ ഹോതി, പഞ്ഞായ തത്ര നാഭിരമതി. പഞ്ഞായ സബ്ബത്ഥ വിരജ്ജതി, കരുണാനുഗതത്താ ന ച ന സബ്ബേസമനുഗ്ഗഹായ പവത്തോ, കരുണായ സബ്ബേപി അനുകമ്പതി, പഞ്ഞാനുഗതത്താ ന ച ന സബ്ബത്ഥ വിരത്തചിത്തോ. പഞ്ഞായ അഹംകാരമമംകാരാഭാവോ, കരുണായ ആലസിയദീനതാഭാവോ.

തഥാ പഞ്ഞാകരുണാഹി യഥാക്കമം അത്തനാഥപരനാഥതാ, ധീരവീരഭാവോ, അനത്തന്തപാപരന്തപതാ, അത്തഹിതപരഹിതനിപ്ഫത്തി, നിബ്ഭയാഭീസനകഭാവോ, ധമ്മാധിപതിലോകാധിപതിതാ, കതഞ്ഞുപുബ്ബകാരിഭാവോ, മോഹതണ്ഹാവിഗമോ, വിജ്ജാചരണസിദ്ധി, ബലവേസാരജ്ജനിപ്ഫത്തീതി സബ്ബസ്സാപി പാരമിതാഫലസ്സ വിസേസേന ഉപായഭാവതോ പഞ്ഞാ കരുണാ പാരമീനം പച്ചയോ. ഇദം പന ദ്വയം പാരമീനം വിയ പണിധാനസ്സാപി പച്ചയോ.

തഥാ ഉസ്സാഹഉമ്മങ്ഗഅവത്ഥാനഹിതചരിയാ ച പാരമീനം പച്ചയോതി വേദിതബ്ബോ. യാ ച ബുദ്ധഭാവസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ **"ബുദ്ധഭൂമിയോ"**തി വുച്ചന്തി. തത്ഥ **ഉസ്സാഹോ** നാമ ബോധിസമ്ഭാരാനം അബ്ഭുസ്സാഹനവീരിയം. ഉമ്മങ്ഗോ നാമ ബോധിസമ്ഭാരേസു ഉപായകോസല്ലഭൂതാ പഞ്ഞാ. **അവത്ഥാനം** നാമ അധിട്ഠാനം, അചലാധിട്ഠാനതാ. **ഹിതചരിയാ** നാമ മേത്താഭാവനാ, കരുണാഭാവനാ ച. യഥാഹ -

"കതി പന ഭന്തേ, ബുദ്ധഭൂമിയോതി? ചതസ്സോ ഖോ സാരിപുത്ത, ബുദ്ധഭൂമിയോ. കതമാ ചതസ്സോ? ഉസ്സാഹോ ച ഹോതി വീരിയം, ഉമ്മങ്ഗോ ച ഹോതി പഞ്ഞാഭാവനാ, അവത്ഥാനഞ്ച ഹോതി അധിട്ഠാനം, ഹിതചരിയാ ച ഹോതി മേത്താഭാവനാ. ഇമാ ഖോ സാരിപുത്ത, ചതസ്സോ ബുദ്ധഭൂമിയോ"തി (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൱൮).

തഥാ നേക്ഖമ്മപവിവേകഅലോഭാദോസാമോഹനിസ്സരണപ്പഭേദാ ച **ഛ അജ്ഝാസയാ.** വുത്തഞ്ഹേതം -

"നേക്ഖമ്മജ്ഝാസയാ ച ബോധിസത്താ കാമേസു, ഘരാവാസേ ച ദോസദസ്സാവിനോ, പവിവേകജ്ഝാസയാ ച ബോധിസത്താ സങ്ഗണികായ ദോസദസ്സാവിനോ. അലോഭ...പേ॰... ലോഭേ...പേ॰... അദോസ...പേ॰... ദോസേ...പേ॰... അമോഹ...പേ॰... മോഹേ...പേ॰... നിസ്സരണ...പേ॰... സബ്ബഭവേസു ദോസദസ്സാവിനോ"തി (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൱൮; വിസുദ്ധി॰ ൧.൪൯).

തസ്മാ ഏതേ ച ഛ അജ്ഝാസയാപി പാരമീനം പച്ചയാതി വേദിതബ്ബാ. ന ഹി ലോഭാദീസു ആദീനവദസ്സനേന, അലോഭാദീനം അധികഭാവേന ച വിനാ ദാനാദിപാരമിയോ സമ്ഭവന്തി. അലോഭാദീനഞ്ഹി അധികഭാവേന പരിച്ചാഗാദിനിന്നചിത്തതാ, അലോഭജ്ഝാസയാദിതാ ചാതി, യഥാ ചേതേ, ഏവം ദാനജ്ഝാസയതാദയോപി. യഥാഹ -

"കതി പന ഭന്തേ ബോധായ ചരന്താനം ബോധിസത്താനം അജ്ഝാസയാതി? ദസ ഖോ സാരിപുത്ത, ബോധായ ചരന്താനം ബോധിസത്താനം അജ്ഝാസയാ. കതമേ ദസ? ദാനജ്ഝാസയാ സാരിപുത്ത, ബോധിസത്താ മച്ഛേരേ ദോസദസ്സാവിനോ. സീല...പേ॰... അസംവരേ...പേ॰... നേക്ഖമ്മ...പേ॰... കാമേസു...പേ॰... യഥാഭൂതഞാണ...പേ॰... വിചികിച്ഛായ....പേ॰... വീരിയ ...പേ॰... കോസജ്ജേ...പേ॰... ഖന്തി...പേ॰... അക്ഖന്തിയം... പേ॰... സച്ച...പേ॰... വിസംവാദനേ...പേ॰... അധിട്ഠാന...പേ॰... അനധിട്ഠാനേ...പേ॰... മേത്താ...പേ॰... ബ്യാപാദേ... പേ॰... ഉപേക്ഖാ...പേ॰... സുഖദുക്ഖേസു ആദീനവദസ്സാവിനോ"തി.

ഏതേസു ഹി മച്ഛേരഅസംവരകാമവിചികിച്ഛാകോസജ്ജഅക്ഖന്തിവിസംവാദനഅനധിട്ഠാന-ബ്യാപാദസുഖദുക്ഖസങ്ഖാതേസു ആദീനവദസ്സനപുബ്ബങ്ഗമാ ദാനാദിനിന്നചിത്തതാസങ്ഖാതാ ദാനജ്ഝാസയതാദയോ ദാനാദിപാരമീനം നിബ്ബത്തിയാ പച്ചയോ. തഥാ അപരിച്ചാഗപരിച്ചാഗാദീസു യഥാക്കമം ആദീനവാനിസംസപച്ചവേക്ഖണമ്പി ദാനാദിപാരമീനം പച്ചയോ ഹോതി.

തത്രായം പച്ചവേക്ഖണാവിധി - ഖേത്തവത്ഥുഹിരഞ്ഞസുവണ്ണഗോമഹിംസദാസീദാസപുത്തദാരാദിപരിഗ്ഗഹബ്യാസത്തചിത്താനം സത്താനം ഖേത്താദീനം വത്ഥുകാമഭാവേന ബഹുപത്ഥനീയഭാവതോ, രാജചോരാദിസാധാരണഭാവതോ, വിവാദാധിട്ഠാനതോ, സപത്തകരണതോ, നിസ്സാരതോ, പടിലാഭപരിപാലനേസു പരവിഹേഠനഹേതുഭാവതോ, വിനാസനിമിത്തഞ്ചസോകാദിഅനേകവിഹിതബ്യസനാവഹതോ തദാസത്തിനിദാനഞ്ച മച്ഛേരമലപരിയുട്ഠിതചിത്താനം അപായൂപപത്തിഹേതുഭാവതോതി ഏവം വിവിധവിപുലാനത്ഥാവഹാനി പരിഗ്ഗഹിതവത്ഥൂനി നാമ, തേസം പരിച്ചാഗോയേവേകോ സോത്ഥിഭാവോതി പരിച്ചാഗേ അപ്പമാദോ കരണീയോ.

അപിച "യാചകോ യാചമാനോ അത്തനോ ഗുയ്ഹസ്സ ആചിക്ഖനതോ മയ്ഹം വിസ്സാസികോ"തി ച "പഹായ ഗമനീയം അത്തനോ സന്തകം ഗഹേത്വാ പരലോകം യാഹീതിഉപദിസനതോ മയ്ഹം ഉപദേസകോ"തി ച "ആദിത്തേ വിയ അഗാരേ മരണഗ്ഗിനാ ആദിത്തേ ലോകേ തതോ മയ്ഹം സന്തകസ്സ അപഹരണതോ അപവാഹകസഹായോ"തി ച "അപവാഹിതസ്സ ചസ്സ അജ്ഝാപനനിക്ഖേപട്ഠാനഭൂതോ"തി ച "ദാനസങ്ഖാതേ കല്യാണകമ്മസ്മിം സഹായഭാവതോ, സബ്ബസമ്പത്തീനം അഗ്ഗഭൂതായ പരമദുല്ലഭായ ബുദ്ധഭൂമിയാ സമ്പത്തിഹേതുഭാവതോ ച പരമോ കല്യാണമിത്തോ"തി ച പച്ചവേക്ഖിതബ്ബം.

തഥാ "ഉളാരേ കമ്മനി അനേനാഹം സമ്ഭാവിതോ, തസ്മാ സാ സമ്ഭാവനാ അവിതഥാ കാതബ്ബാ"തി ച "ഏകന്തഭേദിതായ ജീവിതസ്സ ആയാചിതേനാപി മയാ ദാതബ്ബം, പഗേവ യാചിതേനാ"തി ച "ഉളാരജ്ഝാസയേഹി ഗവേസിത്വാപി ദാതബ്ബോ, [ദാതബ്ബതോ (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ)] സയമേവാഗതോ മമ പുഞ്ഞേനാ"തി ച "യാചകസ്സ ദാനാപദേസേന മയ്ഹമേവായമനുഗ്ഗഹോ"തി ച "അഹം വിയ അയം സബ്ബോപി ലോകോ മയാ അനുഗ്ഗഹേതബ്ബോ"തി ച "അസതി യാചകേ കഥം മയ്ഹം ദാനപാരമീ പൂരേയ്യാ"തി ച "യാചകാനമേവത്ഥായ മയാ സബ്ബോപി പരിഗ്ഗഹേതബ്ബോ"തി ച "അയാചിത്വാപി മം മമ സന്തകം യാചകാ കദാ സയമേവ ഗണ്ഹേയ്യു"ന്തി ച "കഥമഹം യാചകാനം പിയോ ചസ്സം മനാപോ"തി ച "കഥം വാ തേ മയ്ഹം പിയാ ചസ്സു മനാപാ"തി ച "കഥം വാഹം ദദമാനോ ദത്വാപി ച അത്തമനോ അസ്സം പമുദിതോ പീതിസോമനസ്സജാതോ"തി ച "കഥം വാ മേ യാചകാ ഭവേയ്യും, ഉളാരോ ച ദാനജ്ഝാസയോ"തി ച "കഥം വാഹമയാചിതോ ഏവ യാചകാനം ഹദയമഞ്ഞായ ദദേയ്യ"ന്തി "സതി ധനേ, യാചകേ ച അപരിച്ചാഗോ മഹതീ മയ്ഹം വഞ്ചനാ"തി ച "കഥമഹം അത്തനോ അങ്ഗാനി, ജീവിതഞ്ചാപി പരിച്ചജേയ്യ"ന്തി ച ചാഗനിന്നതാ ഉപട്ഠപേതബ്ബാ.

അപിച "അത്ഥോ നാമായം നിരപേക്ഖം ദായകമനുഗച്ഛതി യഥാ തം നിരപേക്ഖം ഖേപകം കിടകോ"തി അത്ഥേ നിരപേക്ഖതായ ചിത്തം ഉപ്പാദേതബ്ബം. യാചമാനോ പന യദി പിയപുഗ്ഗലോ ഹോതി "പിയോ മം യാചതീ"തി സോമനസ്സം ഉപ്പാദേതബ്ബം. അഥ ഉദാസീനപുഗ്ഗലോ ഹോതി "അയം മം യാചമാനോ അദ്ധാ ഇമിനാ പരിച്ചാഗേന മിത്തോ ഹോതീ"തി സോമനസ്സം ഉപ്പാദേതബ്ബം. ദദന്തോ ഹി യാചകാനം പിയോ ഹോതീതി. അഥ പന വേരീപുഗ്ഗലോ യാചതി, "പച്ചത്ഥികോ മം യാചതി, അയം മം യാചമാനോ അദ്ധാ ഇമിനാ പരിച്ചാഗേന വേരീപി പിയോ മിത്തോ ഹോതീ"തി വിസേസതോ സോമനസ്സം ഉപ്പാദേതബ്ബം. ഏവം പിയപുഗ്ഗലേ വിയ മജ്ഝത്തവേരീപുഗ്ഗലേസുപി മേത്താപുബ്ബങ്ഗമം കരുണം ഉപട്ഠപേത്വാവ ദാതബ്ബം.

സചേ പനസ്സ ചിരകാലം പരിഭാവിതത്താ ലോഭസ്സ ദേയ്യധമ്മവിസയാ ലോഭധമ്മാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തേന ബോധിസത്തപടിഞ്ഞേന ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖിതബ്ബം "നനു തയാ സപ്പുരിസ സമ്ബോധായ അഭിനീഹാരം കരോന്തേന സബ്ബസത്താനമുപകാരായ അയം കായോ നിസ്സട്ഠോ, തപ്പരിച്ചാഗമയഞ്ച പുഞ്ഞം, തത്ഥ നാമ തേ ബാഹിരേപി വത്ഥുസ്മിം അഭിസങ്ഗപ്പവത്തി ഹത്ഥിസിനാനസദിസീ ഹോതി, തസ്മാ തയാ ന കത്ഥചി അഭിസങ്ഗോ ഉപ്പാദേതബ്ബോ. സേയ്യഥാപി നാമ മഹതോ ഭേസജ്ജരുക്ഖസ്സ തിട്ഠതോ മൂലം മൂലത്ഥികാ ഹരന്തി, പപടികം, തചം, ഖന്ധം, വിടപം, സാഖം, പലാസം, പുപ്ഫം, ഫലം ഫലത്ഥികാ ഹരന്തി, ന തസ്സ രുക്ഖസ്സ 'മയ്ഹം സന്തകം ഏതേ ഹരന്തീ'തി വിതക്കസമുദാചാരോ ഹോതി, ഏവമേവ സബ്ബലോകഹിതായ ഉസ്സുക്കമാപജ്ജന്തേന മയാ മഹാദുക്ഖേ അകതഞ്ഞുകേ നിച്ചാസുചിമ്ഹി കായേ പരേസം ഉപകാരായ വിനിയുജ്ജമാനേ അണുമത്തോപി മിച്ഛാവിതക്കോ ന ഉപ്പാദേതബ്ബോ. കോ വാ ഏത്ഥ വിസേസോ അജ്ഝത്തികബാഹിരേസു മഹാഭൂതേസു ഏകന്തഭേദനവികിരണവിദ്ധംസനധമ്മേസു.

കേവലം പന സമ്മോഹവിജമ്ഭിതമേതം, യദിദം ‘ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ’തി അഭിനിവേസോ, തസ്മാ ബാഹിരേസു മഹാഭൂതേസു വിയ അജ്ഝത്തികേസുപി കരചരണനയനാദീസു, മംസാദീസു ച അനപേക്ഖേന ഹുത്വാ ‘തം തദത്ഥികാ ഹരന്തൂ’തി നിസ്സട്ഠചിത്തേന ഭവിതബ്ബ”ന്തി. ഏവം പടിസഞ്ചിക്ഖതോ ചസ്സ സമ്ബോധായ പഹിതത്തസ്സ കായജീവിതേസു നിരപേക്ഖസ്സ അപ്പകസിരേനേവ കായവചീമനോകമ്മാനി സുവിസുദ്ധാനി ഹോന്തി, സോ വിസുദ്ധകായവചീമനോകമ്മന്തോ വിസുദ്ധാജീവോ ഞായപടിപത്തിയം ഠിതോ ആയാപായുപായകോസല്ലസമന്നാഗമേന ഭിയ്യോസോ മത്തായ ദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗേന, അഭയദാനസദ്ധമ്മദാനേഹി ച സബ്ബസത്തേ അനുഗ്ഗണ്ഹിതും സമത്ഥോ ഹോതി, അയം താവ **ദാനപാരമിയം** പച്ചവേക്ഖണാനയോ.

സീലപാരമിയം പന ഏവം പച്ചവേക്ഖിതബ്ബം - “ഇദഞ്ഹി സീലം നാമ ഗങ്ഗോദകാദീഹി വിസോധേതും അസക്കുണേയ്യസ്സ ദോസമലസ്സ വിക്ഖാലനജലം, ഹരിചന്ദനാദീഹി വിനേതും അസക്കുണേയ്യസ്സ രാഗാദിപരിളാഹസ്സ വിനയനം, മുത്താഹാരമകുടകുണ്ഡലാദീഹി പചുരജനാലങ്കാരേഹി അസാധാരണോ സാധൂനമലങ്കാരവിസേസോ, സബ്ബദിസാവായനകോ അതികിത്തിമോ [സബ്ബദിസാവായനതോ അകിത്തിമോ (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭)] സബ്ബകാലാനുരൂപോ ച സുരഭിഗന്ധോ, ഖത്തിയമഹാസാലാദീഹി, ദേവതാഹി ച വന്ദനീയാദിഭാവാവഹനതോ പരമോ വസീകരണമന്തോ, ചാതുമഹാരാജികാദിദേവലോകാരോഹണസോപാനപന്തി, ഝാനാഭിഞ്ഞാനം അധിഗമൂപായോ, നിബ്ബാനമഹാനഗരസ്സ സമ്പാപകമഗ്ഗോ, സാവകബോധിപച്ചേകബോധിസമ്മാസമ്ബോധീനം പതിട്ഠാനഭൂമി, യം യം വാ പനിച്ഛിതം പത്ഥിതം, തസ്സ തസ്സ സമിജ്ഝനൂപായഭാവതോ ചിന്താമണികപ്പരുക്ഖാദികേ ച അതിസേതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ “ഇജ്ഝതി ഭിക്ഖവേ, സീലവതോ ചേതോപണിധി വിസുദ്ധത്താ”തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൪.൩൫൨; അ॰ നി॰ ൮.൩൫). അപരമ്പി വുത്തം “ആകങ്ഖേയ്യ ചേ ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സബ്രഹ്മചാരീനം പിയോ ച അസ്സം മനാപോ ച ഗരു ച ഭാവനീയോ ചാതി, സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ”തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൬൫). തഥാ “അവിപ്പടിസാരത്ഥാനി ഖോ ആനന്ദ കുസലാനി സീലാനീ”തി, (അ॰ നി॰ ൧൦.൧; ൧൧.൧) “പഞ്ചിമേ ഗഹപതയോ, ആനിസംസാ സീലവതോ സീലസമ്പദായാ”തിആദിസുത്താനഞ്ച (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൫൦; അ॰ നി॰ ൫.൨൧൩; ഉദാ॰ ൭൬; മഹാവ॰ ൨൮൫) വസേന സീലഗുണാ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ. തഥാ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമസുത്താദീനം (അ॰ നി॰ ൭.൭൨) വസേന സീലവിരഹേ ആദീനവാ.

അപിച പീതിസോമനസ്സനിമിത്തതോ, അത്താനുവാദപരാനുവാദദണ്ഡദുഗ്ഗതിഭയാഭാവതോ, വിഞ്ഞൂഹി പാസംസഭാവതോ, അവിപ്പടിസാരഹേതുതോ, പരമസോത്ഥിട്ഠാനതോ, കുലസാപതേയ്യാധിപതേയ്യജീവിതരൂപട്ഠാനബന്ധുമിത്തസമ്പത്തീനം അതിസയനതോ ച സീലം പച്ചവേക്ഖിതബ്ബം. സീലവതോ ഹി അത്തനോ സീലസമ്പദാഹേതു മഹന്തം പീതിസോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി “കതം വത മയാ കുസലം, കതം കല്യാണം, കതം ഭീരുത്താണ”ന്തി.

തഥാ സീലവതോ അത്താ ന ഉപവദതി, ന ച പരേ വിഞ്ഞൂ, ദണ്ഡദുഗ്ഗതിഭയാനഞ്ച സമ്ഭവോയേവ നത്ഥി, “സീലവാ പുരിസപുഗ്ഗലോ കല്യാണധമ്മോ”തി വിഞ്ഞൂനം പാസംസോ ച ഹോതി. തഥാ സീലവതോ യ്വായം “കതം വത മയാ പാപം, കതം ലുദ്ദം, കതം കിബ്ബിസ”ന്തി ദുസ്സീലസ്സ വിപ്പടിസാരോ ഉപ്പജ്ജതി, സോ ന ഹോതി. സീലഞ്ച നാമേതം അപ്പമാദാധിട്ഠാനതോ, ഭോഗബ്യസനാദിപരിഹാരമുഖേന മഹതോ അത്ഥസ്സ സാധനതോ, മങ്ഗലഭാവതോ, പരമം സോത്ഥിട്ഠാനം. നിഹീനജച്ചോപി സീലവാ ഖത്തിയമഹാസാലാദീനം പൂജനീയോ ഹോതീതി കുലസമ്പത്തിം അതിസേതി സീലസമ്പദാ, “തം കിം മഞ്ഞസി മഹാരാജ, ഇധ തേ അസ്സ ദാസോ കമ്മകരോ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൮൩) വക്ഖമാനസാമഞ്ഞസുത്തവചനഞ്ചേത്ഥ സാധകം, ചോരാദീഹി അസാധാരണതോ, പരലോകാനുഗമനതോ, മഹപ്ഫലഭാവതോ, സമഥാദിഗുണാധിട്ഠാനതോ ച ബാഹിരധനം സാപതേയ്യം അതിസേതി സീലം. പരമസ്സ ചിത്തിസ്സരിയസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ ഖത്തിയാദീനമിസ്സരിയം അതിസേതി സീലം. സീലനിമിത്തഞ്ഹി തംതംസത്തനികായേസു സത്താനമിസ്സരിയം, വസ്സസതാദിദീഘപ്പമാണതോ ച ജീവിതതോ ഏകാഹമ്പി സീലവതോ ജീവിതസ്സ വിസിട്ഠതാവചനതോ, സതിപി ജീവിതേ സിക്ഖാനിക്ഖിപനസ്സ മരണതാവചനതോ ച സീലം ജീവിതതോ വിസിട്ഠതരം. വേരീനമ്പി മനുഞ്ഞഭാവാവഹനതോ, ജരാരോഗവിപത്തീഹി അനഭിഭവനീയതോ ച രൂപസമ്പത്തിം അതിസേതി സീലം. പാസാദഹമ്മിയാദിട്ഠാനപ്പഭേദേ രാജയുവരാജസേനാപതിആദിഠാനവിസേസേ ച സുഖവിസേസാധിട്ഠാനഭാവതോ അതിസേതി സീലം. സഭാവസിനിദ്ധേ സന്തികാവചരേപി ബന്ധുജനേ, മിത്തജനേ ച ഏകന്തഹിതസമ്പാദനതോ, പരലോകാനുഗമനതോ ച അതിസേതി സീലം. “ന തം മാതാ പിതാ കയിരാ”തിആദി (ധ॰ പ॰ ൪൩) വചനഞ്ചേത്ഥ സാധകം. തഥാ ഹത്ഥിഅസ്സരഥപത്തിബലകായേഹി, മന്താഗദസോത്ഥാനപയോഗേഹി ച ദുരാരക്ഖാനമനാഥാനം അത്താധീനതോ, അനപരാധീനതോ, മഹാവിസയതോ ച ആരക്ഖഭാവേന സീലമേവ വിസിട്ഠതരം. തേനേവാഹ “ധമ്മോ ഹവേ രക്ഖതി ധമ്മചാരി”ന്തിആദി (ഥേരഗാ॰ ൩൦൩; ജാ॰ ൧.൧൦.൧൦൨). ഏവമനേകഗുണസമന്നാഗതം സീലന്തി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ അപരിപുണ്ണാ ചേവ സീലസമ്പദാ പാരിപൂരിം ഗച്ഛതി, അപരിസുദ്ധാ ച പാരിസുദ്ധിം.

സചേ പനസ്സ ദീഘരത്തം പരിചയേന സീലപടിപക്ഖധമ്മാ ദോസാദയോ അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തേന ബോധിസത്തപടിഞ്ഞേന ഏവം പടിസഞ്ചിക്ഖിതബ്ബം “നനു തയാ ബോധായ പണിധാനം കതം, സീലവേകല്ലേന ച ന സക്കാ ന ച സുകരാ ലോകിയാപി സമ്പത്തിയോ പാപുണിതും, പഗേവ ലോകുത്തരാ”തി. സബ്ബസമ്പത്തീനമഗ്ഗഭൂതായ സമ്മാസമ്ബോധിയാ അധിട്ഠാനഭൂതേന സീലേന

പരമുക്കംസഗതേന ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ ''കികീവ അണ്ഡ''ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൯) വുത്തനയേന സമ്മദേവ സീലം രക്ഖന്തേന സുട്ഠു തയാ പേസലേന ഭവിതബ്ബം.

അപിച തയാ ധമ്മദേസനായ യാനത്തയേ സത്താനമവതാരണപരിപാചനാനി കാതബ്ബാനി, സീലവേകല്ലസ്സ ച വചനം ന പച്ചേതബ്ബം ഹോതി, അസപ്പായാഹാരവിചാരസ്സ വിയ വേജ്ജസ്സ തികിച്ഛനം, തസ്മാ ''കഥാഹം സദ്ധേയ്യോ ഹുത്വാ സത്താനമവതാരണപരിപാചനാനി കരേയ്യ''ന്തി സഭാവപരിസുദ്ധസീലേന ഭവിതബ്ബം. കിഞ്ച ഝാനാദിഗുണവിസേസയോഗേന മേ സത്താനമുപകാരകരണസമത്ഥതാ, പഞ്ഞാപാരമീആദിപരിപൂരണഞ്ച ഝാനാദയോ ഗുണാ ച സീലപാരിസുദ്ധിം വിനാ ന സമ്ഭവന്തീതി സമ്മദേവ സീലം സോധേതബ്ബം.

തഥാ ''സമ്ബാധോ ഘരാവാസോ രജോപഥോ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൧൧; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൧, ൩൭൧; ൨.൧൦; ൩.൧൩, ൨൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪; ൫.൧൦൦൨; അം॰ നി॰ ൧൦.൯൯; നേത്തി॰ ൯൪) ഘരാവാസേ, ''അട്ഠികങ്കലൂപമാ കാമാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪; ൨.൪൨; പാചി॰ ൪൧൭; ചൂളനി॰ ൧൪൭) ''മാതാപി പുത്തേന വിവദതീ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൮) ച കാമേസു, ''സേയ്യഥാപി പുരിസോ ഇണം ആദായ കമ്മന്തേ പയോജേയ്യാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൨൬) കാമച്ഛന്ദാദീസു ആദീനവദസ്സനപുബ്ബങ്ഗമാ, വുത്തവിപരിയായേന ''അബ്ഭോകാസോ പബ്ബജ്ജാ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൯൧, ൩൯൮; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൧, ൩൭൧; ൨.൧൦; ൩.൧൩, ൨൧൮; സം॰ നി॰ ൧.൨൯൧; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൦൨; അം॰ നി॰ ൧൦.൯൯; നേത്തി॰ ൯൮) പബ്ബജ്ജാദീസു ആനിസംസാപടിസങ്ഖാവസേന **നേക്ഖമ്മപാരമിയം** പച്ചവേക്ഖണാ കാതബ്ബാ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന ദുക്ഖക്ഖന്ധആസിവിസോപമസുത്താദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൩, ൧൭൫; സം॰ നി॰ ൪.൨൩൮) വസേന വേദിതബ്ബോ.

തഥാ ''പഞ്ഞായ വിനാ ദാനാദയോ ധമ്മാ ന വിസുജ്ഝന്തി, യഥാസകം ബ്യാപാരസമത്ഥാ ച ന ഹോന്തീ''തി പഞ്ഞായ ഗുണാ മനസി കാതബ്ബാ. യഥേവ ഹി ജീവിതേന വിനാ സരീരയന്തം ന സോഭതി, ന ച അത്തനോ കിരിയാസു പടിപത്തിസമത്ഥം ഹോതി. യഥാ ച ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി വിഞ്ഞാണേന വിനാ യഥാസകം വിസയേസു കിച്ചം കാതും നപ്പഹോന്തി, ഏവം സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി പഞ്ഞായ വിനാ സകകിച്ചപടിപത്തിയമസമത്ഥാനീതി പരിച്ചാഗാദിപടിപത്തിയം പഞ്ഞാ പധാനകാരണം. ഉമ്മീലിതപഞ്ഞാചക്ഖുകാ ഹി മഹാസത്താ ബോധിസത്താ അത്തനോ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനിപി ദത്വാ അനത്തുക്കംസകാ, അപരവമ്ഭകാ ച ഹോന്തി, ഭേസജ്ജരുക്ഖാ വിയ വികപ്പരഹിതാ കാലത്തയേപി സോമനസ്സജാതാ. പഞ്ഞാവസേന ഹി ഉപായകോസല്ലയോഗതോ പരിച്ചാഗോ പരഹിതപവത്തിയാ ദാനപാരമിഭാവം ഉപേതി. അത്തത്ഥഞ്ഹി ദാനം മുദ്ധസദിസം [വുദ്ധിസദിസം (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭)] ഹോതി.

തഥാ പഞ്ഞായ അഭാവേന തണ്ഹാദിസംകിലേസാവിയോഗതോ സീലസ്സ വിസുദ്ധിയേവ ന സമ്ഭവതി, കുതോ സബ്ബഞ്ഞുഗുണാധിട്ഠാനഭാവോ. പഞ്ഞവാ ഏവ ച ഘരാവാസേ കാമഗുണേസു സംസാരേ ച ആദീനവം, പബ്ബജ്ജായ ഝാനസമാപത്തിയം നിബ്ബാനേ ച ആനിസംസം സുട്ഠു സല്ലക്ഖേന്തോ പബ്ബജിത്വാ ഝാനസമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേത്വാ നിബ്ബാനനിന്നോ, പരേ ച തത്ഥ പതിട്ഠപേതി.

വീരിയഞ്ച പഞ്ഞാരഹിതം യഥിച്ഛിതമത്ഥം ന സാധേതി ദുരാരമ്ഭഭാവതോ. അനാരമ്ഭോയേവ ഹി ദുരാരമ്ഭതോ സേയ്യോ, പഞ്ഞാസഹിതേന പന വീരിയേന ന കിഞ്ചി ദുരധിഗമം ഉപായപടിപത്തിതോ. തഥാ പഞ്ഞവാ ഏവ പരാപകാരാദീനമധിവാസകജാതിയോ ഹോതി, ന ദുപ്പഞ്ഞോ. പഞ്ഞാവിരഹിതസ്സ ച പരേഹി ഉപനീതാ അപകാരാ ഖന്തിയാ പടിപക്ഖമേവ അനുബ്രൂഹേന്തി. പഞ്ഞവതോ പന തേ ഖന്തിസമ്പത്തിയാ അനുബ്രൂഹനവസേന അസ്സാ ഥിരഭാവായ സംവത്തന്തി. പഞ്ഞവാ ഏവ തീണിപി സച്ചാനി തേസം കാരണാനി പടിപക്ഖേ ച യഥാഭൂതം ജാനിത്വാ പരേസം അവിസംവാദകോ ഹോതി. തഥാ പഞ്ഞാബലേന അത്താനമുപത്ഥമ്ഭേത്വാ ധിതിസമ്പദായ സബ്ബപാരമീസു അചലസമാദാനാധിട്ഠാനോ ഹോതി. പഞ്ഞവാ ഏവ ച പിയമജ്ഝത്തവേരിവിഭാഗമകത്വാ സബ്ബത്ഥ ഹിതൂപസംഹാരകുസലോ ഹോതി. തഥാ പഞ്ഞാവസേന ലാഭാലാഭാദിലോകധമ്മസന്നിപാതേ നിബ്ബികാരതായ മജ്ഝത്തോ ഹോതി. ഏവം സബ്ബാസം പാരമീനം പഞ്ഞാവ പാരിസുദ്ധിഹേതൂതി **പഞ്ഞാഗുണാ** പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

അപിച പഞ്ഞായ വിനാ ന ദസ്സനസമ്പത്തി, അന്തരേന ച ദിട്ഠിസമ്പദം ന സീലസമ്പദാ, സീലദിട്ഠിസമ്പദാരഹിതസ്സ ച ന സമാധിസമ്പദാ, അസമാഹിതേന ച ന സക്കാ അത്തഹിതമത്തമ്പി സാധേതും, പഗേവ ഉക്കംസഗതം പരഹിതന്തി. ''നനു തയാ പരഹിതായ പടിപന്നേന സക്കച്ചം പഞ്ഞാപാരിസുദ്ധിയാ ആയോഗോ കരണീയോ''തി ബോധിസത്തേന അത്താ ഓവദിതബ്ബോ. പഞ്ഞാനുഭാവേന ഹി മഹാസത്തോ ചതുരധിട്ഠാനാധിട്ഠിതോ ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി ലോകം അനുഗ്ഗണ്ഹന്തോ സത്തേ നിയ്യാനമഗ്ഗേ അവതാരേതി, ഇന്ദ്രിയാനി ച നേസം പരിപാചേതി. തഥാ പഞ്ഞാബലേന ഖന്ധായതനാദീസു പവിചയബഹുലോ പവത്തിനിവത്തിയോ യാഥാവതോ പരിജാനന്തോ ദാനാദയോ ഗുണവിസേസേ നിബ്ബേധഭാഗിയഭാവം നയന്തോ ബോധിസത്തസിക്ഖായ പരിപൂരകാരീ ഹോതീതി ഏവമാദിനാ അനേകാകാരവോകാരേ പഞ്ഞാഗുണേ വവത്ഥപേത്വാ പഞ്ഞാപാരമീ അനുബ്രൂഹേതബ്ബാ.

തഥാ ദിസ്സമാനപാരാനിപി ലോകിയാനി കമ്മാനി നിഹീനവീരിയേന പാപുണിതുമസക്കുണേയ്യാനി, അഗണിതഖേദേന പന ആരദ്ധവീരിയേന ദുരധിഗമം നാമ നത്ഥി. നിഹീനവീരിയോ ഹി ''സംസാരമഹോഘതോ സബ്ബസത്തേ സന്താരേസ്സാമീ''തി ആരഭിതുമേവ ന സക്കുണോതി. മജ്ഝിമോ പന

ആരഭിത്വാന അന്തരാവോസാനമാപജ്ജതി. ഉക്കട്ഠവീരിയോ പന അത്തസുഖനിരപേക്ഖോ ആരഭിത്വാ പാരമധിഗച്ഛതീതി വീരിയസമ്പത്തി പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

അപിച "യസ്സ അത്തനോ ഏവ സംസാരപങ്കതോ സമുദ്ധരണത്ഥമാരമ്ഭോ, തസ്സാപി വീരിയസ്സ സിഥിലഭാവേന മനോരഥാനം മത്ഥകപ്പത്തി ന സക്കാ സമ്ഭാവേതും, പഗേവ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ സമുദ്ധരണത്ഥം കതാഭിനീഹാരേനാ"തി ച "രാഗാദീനം ദോസഗണാനം മത്തമഹാനാഗാനമിവ ദുന്നിവാരണഭാവതോ, തന്നിദാനാനഞ്ച കമ്മസമാദാനാനം ഉക്ഖിത്താസികവധകസദിസഭാവതോ, തന്നിമിത്താനഞ്ച ദുഗ്ഗതീനം സബ്ബദാ വിവടമുഖഭാവതോ, തത്ഥ നിയോജകാനഞ്ച പാപമിത്താനം സദാ സന്നിഹിതഭാവതോ, തദോവാദകാരിതായ ച വസലസ്സ പുഥുജ്ജനഭാവസ്സ സതി സമ്ഭവേ യുത്തം സയമേവ സംസാരദുക്ഖതോ നിസ്സരിതു"ന്തി ച "മിച്ഛാവിതക്കാ വീരിയാനുഭാവേന ദൂരീ ഭവന്തീ"തി ച "യദി പന സമ്ബോധിം അത്താധീനേന വീരിയേന സക്കാ സമധിഗന്തും, കിമേത്ഥ ദുക്കര"ന്തി ച ഏവമാദിനാ നയേന **വീരിയഗുണാ** പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

തഥാ "ഖന്തി നാമായം നിരവസേസഗുണപടിപക്ഖസ്സ കോധസ്സ വിധമനതോ ഗുണസമ്പാദനേ സാധൂനം അപ്പടിഹതമായുധം, പരാഭിഭവനേ സമത്ഥാനമലങ്കാരോ, സമണബ്രാഹ്മണാനം ബലസമ്പദാ, കോധഗ്ഗിവിനയനാ ഉദകധാരാ, കല്യാണകിത്തിസദ്ദസ്സ സഞ്ജാതിദേസോ, പാപപുഗ്ഗലാനം വചീവിസവൂപസമകരോ മന്താഗദോ, സംവരേ ഠിതാനം പരമാ ധീരപകതി, ഗമ്ഭീരാസയതായ സാഗരോ, ദോസമഹാസാഗരസ്സ വേലാ, അപായദ്വാരസ്സ പിധാനകവാടം ദേവബ്രഹ്മലോകാനം ആരോഹണസോപാനം, സബ്ബഗുണാനമധിവാസഭൂമി, ഉത്തമാ കായവചീമനോവിസുദ്ധീ"തി മനസി കാതബ്ബം. അപിച "ഏതേ സത്താ ഖന്തിസമ്പത്തിയാ അഭാവതോ ഇധലോകേ തപന്തി, പരലോകേ ച തപനീയധമ്മാനുയോഗതോ"തി ച "യദിപി പരാപകാരനിമിത്തം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പന ദുക്ഖസ്സ ഖേത്തഭൂതോ അത്തഭാവോ, ബീജഭൂതഞ്ച കമ്മം മയാവ അഭിസങ്ഖത"ന്തി ച "തസ്സ ച ദുക്ഖസ്സ ആണണ്യകരണമേത"ന്തി ച "അപകാരകേ അസതി കഥം മയ്ഹം ഖന്തിസമ്പദാ സമ്ഭവതീ"തി ച "യദിപായം ഏതരഹി അപകാരകോ , അയം നാമ പുബ്ബേ അനേന മയ്ഹം ഉപകാരോ കതോ"തി ച "അപകാരോ ഏവ വാ ഖന്തിനിമിത്തതായ ഉപകാരോ"തി ച "സബ്ബേപിമേ സത്താ മയ്ഹം പുത്തസദിസാ, പുത്തകതാപരാധേസു ച കോ കുജ്ഝിസ്സതീ"തി ച "യേന കോധഭൂതാവേസേന അയം മയ്ഹം അപരജ്ഝതി, സ്വായം കോധഭൂതാവേസോ മയാ വിനേതബ്ബോ"തി ച "യേന അപകാരേന ഇദം മയ്ഹം ദുക്ഖം ഉപ്പന്നം, തസ്സ അഹമ്പി നിമിത്ത"ന്തി ച "യേഹി ധമ്മേഹി അപകാരോ കതോ, യത്ഥ ച കതോ, സബ്ബേപി തേ തസ്മിംയേവ ഖണേ നിരുദ്ധാ, കസ്സിദാനി കേന കോപോ കാതബ്ബോ"തി ച "അനത്തതായ സബ്ബധമ്മാനം കോ കസ്സ അപരജ്ഝതീ"തി ച പച്ചവേക്ഖന്തേന ഖന്തിസമ്പദാ ബ്രൂഹേതബ്ബാ.

യദി പനസ്സ ദീഘരത്തം പരിചയേന പരാപകാരനിമിത്തകോ കോധോ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠേയ്യ, തേന ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖിതബ്ബം "ഖന്തി നാമേസാ പരാപകാരസ്സ പടിപക്ഖപടിപത്തീനം പച്ചുപകാരകാരണ"ന്തി ച "അപകാരോ ച മയ്ഹം ദുക്ഖുപ്പാദനേന ദുക്ഖുപനിസായ സദ്ധായ, സബ്ബലോകേ അനഭിരതിസഞ്ഞായ ച പച്ചയോ"തി ച "ഇന്ദ്രിയപകതിരേസാ, യദിദം ഇട്ഠാനിട്ഠവിസയസമായോഗോ, തത്ഥ അനിട്ഠവിസയസമായോഗോ മയ്ഹം ന സിയാതി തം കുതേത്ഥ ലബ്ഭാ"തി ച "കോധവസികോ സത്തോ കോധേന ഉമ്മത്തോ വിക്ഖിത്തചിത്തോ, തത്ഥ കിം പച്ചപകാരേനാ"തി ച "സബ്ബേപിമേ സത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഓരസപുത്താ വിയ പരിപാലിതാ, തസ്മാ ന തത്ഥ മയാ ചിത്തകോപോ കാതബ്ബോ"തി ച "അപരാധകേ ച സതി ഗുണേ ഗുണവതി മയാ കോപോ ന കാതബ്ബോ"തി ച "അസതി ഗുണേ കസ്സചിപി ഗുണസ്സാഭാവതോ വിസേസേന കരുണായിതബ്ബോ"തി ച "കോപേന മയ്ഹം ഗുണയസാ നിഹീയന്തീ"തി ച "കുജ്ഝനേന മയ്ഹം ദുബ്ബണ്ണദുക്ഖസേയ്യാദയോ സപത്തകന്താ ആഗച്ഛന്തീ"തി ച "കോധോ ച നാമായം സബ്ബദുക്ഖാഹിതകാരകോ സബ്ബസുഖഹിതവിനാസകോ ബലവാ പച്ചത്ഥികോ"തി ച "സതി ച ഖന്തിയാ ന കോചി പച്ചത്ഥികോ"തി ച "അപരാധകേന അപരാധനിമിത്തം യം ദുക്ഖം ആയതിം ലദ്ധബ്ബം, സതി ച ഖന്തിയാ മയ്ഹം തദഭാവോ"തി ച "ചിന്തേന്തേന, കുജ്ഝന്തേന ച മയാ പച്ചത്ഥികോയേവ അനുവത്തിതോ"തി ച "കോധേ ച മയാ ഖന്തിയാ അഭിഭൂതേ തസ്സ ദാസഭൂതോ പച്ചത്ഥികോ സമ്മദേവ അഭിഭൂതോ"തി ച "കോധനിമിത്തം ഖന്തിഗുണപരിച്ചാഗോ മയ്ഹം ന യുത്തോ"തി ച "സതി ച കോധേ ഗുണവിരോധപച്ചനീകധമ്മേ കഥം മേ സീലാദിധമ്മാ പാരിപൂരിം ഗച്ഛേയ്യും, അസതി ച തേസു കഥാഹം സത്താനം ഉപകാരബഹുലോ പടിഞ്ഞാനുരൂപം ഉത്തമം സമ്പത്തിം പാപുണിസ്സാമീ"തി ച "ഖന്തിയാ ച സതി ബഹിദ്ധാ വിക്ഖേപാഭാവതോ സമാഹിതസ്സ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്തതോ നിബ്ബാനം അസങ്ഖതാമതസന്തപണീതതാദിഭാവതോ നിജ്ഝാനം ഖമന്തി, 'ബുദ്ധധമ്മാ ച അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യപ്പഭവാ'തി", തതോ ച "അനുലോമികഖന്തിയം ഠിതോ 'കേവലാ ഇമേ അത്തത്തനിയഭാവരഹിതാ ധമ്മമത്താ യഥാസകം പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജന്തി വിനസ്സന്തി, ന കുതോചി ആഗച്ഛന്തി, ന കുഹിഞ്ചി ഗച്ഛന്തി, ന ച കത്ഥചി പതിട്ഠിതാ, ന ചേത്ഥ കോചി കസ്സചി ബ്യാപാരോ'തി അഹംകാരമമംകാരാനധിട്ഠാനതാ നിജ്ഝാനം ഖമതി, യേന ബോധിസത്തോ ബോധിയാ നിയതോ അനാവത്തിധമ്മോ ഹോതീ"തി ഏവമാദിനാ **ഖന്തിപാരമിയാ** പച്ചവേക്ഖണാ വേദിതബ്ബാ.

തഥാ "സച്ചേന വിനാ സീലാദീനമസമ്ഭവതോ, പടിഞ്ഞാനുരൂപപടിപത്തിയാ അഭാവതോ, സച്ചധമ്മാതിക്കമേ ച സബ്ബപാപധമ്മാനം സമോസരണഭാവതോ, അസച്ചസന്ധസ്സ അപ്പച്ചയികഭാവതോ, ആയതിഞ്ച അനാദേയ്യവചനതാവഹനതോ, സമ്പന്നസച്ചസ്സ സബ്ബഗുണാധിട്ഠാനഭാവതോ, സച്ചാധിട്ഠാനേന സബ്ബസമ്ബോധിസമ്ഭാരാനം പാരിസുദ്ധിപാരിപൂരിസമന്വായതോ, സഭാവധമ്മാവിസംവാദനേന

സബ്ബബോധിസമ്ഭാരകിച്ചകരണതോ , ബോധിസത്തപടിപത്തിയാ ച പരിനിപ്ഫത്തിതോ”തിആദിനാ **സച്ചപാരമിയാ** സമ്പത്തിയോ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

തഥാ “ദാനാദീസു ദള്ഹസമാദാനം, തപ്പടിപക്ഖസന്നിപാതേ ച നേസം അചലാധിട്ഠാനം, തത്ഥ ച ധീരവീരഭാവം വിനാ ന ദാനാദിസമ്ഭാരാ സമ്ബോധിനിമിത്താ സമ്ഭവന്തീ”തിആദിനാ **അധിട്ഠാനഗുണാ** പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

തഥാ “അത്തഹിതമത്തേ അവതിട്ഠന്തേനാപി സത്തേസു ഹിതചിത്തതം വിനാ ന സക്കാ ഇധലോകപരലോകസമ്പത്തിയോ പാപുണിതും, പഗേവ സബ്ബസത്തേ നിബ്ബാനസമ്പത്തിയം പതിട്ഠാപേതുകാമേനാ”തി ച “പച്ഛാ സബ്ബസത്താനം ലോകുത്തരസമ്പത്തിമാകങ്ഖന്തേന ഇദാനി ലോകിയസമ്പത്തിമാകങ്ഖാ യുത്തരൂപാ”തി ച “ഇദാനി ആസയമത്തേന പരേസം ഹിതസുഖൂപസംഹാരം കാതുമസക്കോന്തോ കദാ പയോഗേന തം സാധയിസ്സാമീ”തി ച “ഇദാനി മയാ ഹിതസുഖൂപസംഹാരേന സംവഡ്ഢിതാ പച്ഛാ ധമ്മസംവിഭാഗസഹായാ മയ്ഹം ഭവിസ്സന്തീ”തി ച “ഏതേഹി വിനാ ന മയ്ഹം ബോധിസമ്ഭാരാ സമ്ഭവന്തി, തസ്മാ സബ്ബബുദ്ധഗുണവിഭൂതിനിപ്ഫത്തികാരണത്താ മയ്ഹം ഏതേ പരമം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം അനുത്തരം കുസലായതനം ഉത്തമം ഗാരവട്ഠാന”ന്തി ച “സവിസേസം സബ്ബേസുപി സത്തേസു ഹിതജ്ഝാസയതാ പച്ചുപട്ഠപേതബ്ബാ, കിഞ്ച കരുണാധിട്ഠാനതോപി സബ്ബസത്തേസു മേത്താ അനുബ്രൂഹേതബ്ബാ. വിമരിയാദീകതേന ഹി ചേതസാ സത്തേസു ഹിതസുഖൂപസംഹാരനിരതസ്സ തേസം അഹിതദുക്ഖാപനയനകാമതാ ബലവതീ ഉപ്പജ്ജതി ദള്ഹമൂലാ, കരുണാ ച സബ്ബേസം ബുദ്ധകാരകധമ്മാനം ആദി ചരണം പതിട്ഠാ മൂലം മുഖം പമുഖ”ന്തി ഏവമാദിനാ **മേത്താഗുണാ** പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ.

തഥാ “ഉപേക്ഖായ അഭാവേ സത്തേഹി കതാ വിപ്പകാരാ ചിത്തസ്സ വികാരം ഉപ്പാദേയ്യും, സതി ച ചിത്തവികാരേ ദാനാദിസമ്ഭാരാനം സമ്ഭവോ ഏവ നത്ഥീ”തി ച “മേത്താസിനേഹേന സിനേഹിതേ ചിത്തേ ഉപേക്ഖായ വിനാ സമ്ഭാരാനം പാരിസുദ്ധി ന ഹോതീ”തി ച “അനുപേക്ഖകോ സങ്ഖാരേസു പുഞ്ഞസമ്ഭാരം, തബ്ബിപാകഞ്ച സത്തഹിതത്ഥം പരിണാമേതും ന സക്കോതീ”തി ച ഉപേക്ഖായ അഭാവേ ദേയ്യധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാനം വിഭാഗമകത്വാ പരിച്ചജിതും ന സക്കോതീ”തി ച “ഉപേക്ഖാരഹിതേന ജീവിതപരിക്ഖാരാനം, ജീവിതസ്സ വാ അന്തരായം അമനസികരിത്വാ സീലവിസോധനം കാതും ന സക്കാ”തി ച തഥാ “ഉപേക്ഖാവസേന അരതിരതിസഹസ്സേവ നേക്ഖമ്മബലസിദ്ധിതോ, ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖനവസേനേവ സബ്ബസമ്ഭാരകിച്ചനിപ്ഫത്തിതോ, അച്ചാരദ്ധവീരിയസ്സ അനുപേക്ഖനേ പധാനകിച്ചാകരണതോ, ഉപേക്ഖതോ ഏവ തിതിക്ഖാനിജ്ഝാനസമ്ഭവതോ, ഉപേക്ഖാവസേന സത്തസങ്ഖാരാനം അവിസംവാദനതോ, ലോകധമ്മാനം അജ്ഝുപേക്ഖനേന സമാദിന്നധമ്മേസു അചലാധിട്ഠാനസിദ്ധിതോ, പരാപകാരാദീസു അനാഭോഗവസേനേവ മേത്താവിഹാരനിപ്ഫത്തിതോതി സബ്ബസമ്ബോധിസമ്ഭാരാനം സമാദാനാധിട്ഠാനപാരിപൂരിനിപ്ഫത്തിയോ ഉപേക്ഖാനുഭാവേന സമ്പജ്ജന്തീ”തി ഏവമാദിനാ നയേന **ഉപേക്ഖാപാരമീ** പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ. ഏവം അപരിച്ചാഗപരിച്ചാഗാദീസു യഥാക്കമം ആദീനവാനിസംസപച്ചവേക്ഖണാ ദാനാദിപാരമീനം പച്ചയോതി ദട്ഠബ്ബം.

തഥാ സപരിക്ഖാരാ പഞ്ചദസ ചരണധമ്മാ പഞ്ച ച അഭിഞ്ഞായോ. തത്ഥ **ചരണധമ്മാ** നാമ സീലസംവരോ, ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ ജാഗരിയാനുയോഗോ, സത്ത സദ്ധമ്മാ, ചത്താരി ഝാനാനി ച. തേസു **സീലാദീനം** ചതുന്നം തേരസപി ധുതങ്ഗധമ്മാ, അപ്പിച്ഛതാദയോ ച പരിക്ഖാരാ. സദ്ധമ്മേസു **സദ്ധായ** ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘസീലചാഗദേവതുപസമാനുസ്സതി ലൂഖപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, സിനിദ്ധപുഗ്ഗലസേവനാ, സമ്പസാദനീയധമ്മപച്ചവേക്ഖണാ, തദധിമുത്തതാ ച പരിക്ഖാരാ. ഹിരോത്തപ്പാനം അകുസലാദീനവപച്ചവേക്ഖണാ, അപായാദീനവപച്ചവേക്ഖണാ , കുസലധമ്മൂപത്ഥമ്ഭഭാവപച്ചവേക്ഖണാ, ഹിരോത്തപ്പരഹിതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, ഹിരോത്തപ്പസമ്പന്നപുഗ്ഗലസേവനാ, തദധിമുത്തതാ ച. **ബാഹുസച്ചസ്സ** പുബ്ബയോഗോ, പരിപുച്ഛകഭാവോ, സദ്ധമ്മാഭിയോഗോ, അനവജ്ജവിജ്ജാട്ഠാനാദിപരിചയോ, പരിപക്കിന്ദ്രിയതാ, കിലേസദൂരീഭാവോ, അപ്പസ്സുതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ ബഹുസ്സുതപുഗ്ഗലസേവനാ, തദധിമുത്തതാ ച. **വീരിയസ്സ** അപായഭയപച്ചവേക്ഖണാ, ഗമനവീഥിപച്ചവേക്ഖണാ, ധമ്മമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, ഥിനമിദ്ധവിനോദനാ, കുസീതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, ആരദ്ധവീരിയപുഗ്ഗലസേവനാ, സമ്മപ്പധാനപച്ചവേക്ഖണാ, തദധിമുത്തതാ ച. **സതിയാ** സതിസമ്പജഞ്ഞം, മുട്ഠസ്സതിപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ ഉപട്ഠിതസ്സതിപുഗ്ഗലസേവനാ, തദധിമുത്തതാ ച. പഞ്ഞായ പരിപുച്ഛകഭാവോ, വത്ഥുവിസദകിരിയാ, ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനാ, ദുപ്പഞ്ഞപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, പഞ്ഞവന്തപുഗ്ഗലസേവനാ, ഗമ്ഭീരഞാണചരിയസുത്തന്തപച്ചവേക്ഖണാ, ധമ്മമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, തദധിമുത്തതാ ച. **ചതുന്നം ഝാനാനം** സീലാദിചതുക്കം, അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു പുബ്ബഭാഗഭാവനാ, ആവജ്ജനാദിവസീഭാവകരണഞ്ച പരിക്ഖാരാ.

തത്ഥ സീലാദീഹി പയോഗസുദ്ധിയാ സത്താനം അഭയദാനേ, ആസയസുദ്ധിയാ ആമിസദാനേ, ഉഭയസുദ്ധിയാ ധമ്മദാനേ സമത്ഥോഹോതീതിആദിനാ ചരണാദീനം ദാനാദിസമ്ഭാരപച്ചയതാ യഥാരഹം നിദ്ധാരേതബ്ബാ. അതിവിത്ഥാരഭയേന പന മയം ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ. തഥാ സമ്പത്തിചക്കാദയോപി ദാനാദീനം പച്ചയോതി വേദിതബ്ബാ.

കോ സംകിലേസോതി ഏത്ഥ -

തണ്ഹാദീഹി പരാമട്ഠ-ഭാവോ താസം കിലിസ്സനം;
സാമഞ്ഞതോ വിസേസേന, യഥാരഹം വികപ്പതാ.

അവിസേസേന ഹി തണ്ഹാദീഹി പരാമട്ഠഭാവോ പാരമീനം സംകിലേസോ. വിസേസേന പന ദേയ്യധമ്മപടിഗ്ഗാഹകവികപ്പാ ദാനപാരമിയാ സംകിലേസോ. സത്തകാലവികപ്പാ സീലപാരമിയാ. കാമഭവതദുപസമേസു അഭിരതിഅനഭിരതിവികപ്പാ നേക്ഖമ്മപാരമിയാ. "അഹം മമാ"തി വികപ്പാ പഞ്ഞാപാരമിയാ. ലീനുദ്ധച്ചവികപ്പാ വീരിയപാരമിയാ. അത്തപരവികപ്പാ ഖന്തിപാരമിയാ. അദിട്ഠാദീസു ദിട്ഠാദിവികപ്പാ സച്ചപാരമിയാ. ബോധിസമ്ഭാരതബ്ബിപക്ഖേസു ദോസഗുണവികപ്പാ അധിട്ഠാനപാരമിയാ. ഹിതാഹിതവികപ്പാ മേത്താപാരമിയാ. ഇട്ഠാനിട്ഠവികപ്പാ ഉപേക്ഖാപാരമിയാ സംകിലേസോതി വേദിതബ്ബോ.

കിം വോദാനന്തി -

തണ്ഹാദീഹി അഘാതതാ, രഹിതതാ വികപ്പാനം;
വോദാനന്തി വിജാനിയാ, സബ്ബാസമേവ താസമ്പി.

അനുപഘാതാ ഹി തണ്ഹാ മാന ദിട്ഠി കോധു പനാഹ മക്ഖ പലാസ ഇസ്സാമച്ഛരിയ മായാ സാഠേയ്യ ഥമ്ഭ സാരമ്ഭ മദ പമാദാദീഹി കിലേസേഹി ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകവികപ്പാദിരഹിതാ ച ദാനാദിപാരമിയോ പരിസുദ്ധാ പഭസ്സരാ ഭവന്തീതി.

കോ പടിപക്ഖോതി -

അകുസലാ കിലേസാ ച, പടിപക്ഖാ അഭേദതോ;
ഭേദതോ പന പുബ്ബേപി, വുത്താ മച്ഛരിയാദയോ.

അവിസേസേന ഹി സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ, സബ്ബേപി കിലേസാ ച ഏതാസം പടിപക്ഖാ. വിസേസേന പന പുബ്ബേ വുത്താ മച്ഛരിയാദയോതി വേദിതബ്ബാ. അപിച ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകദാനഫലേസു അലോഭാദോസാമോഹഗുണയോഗതോ ലോഭദോസമോഹപടിപക്ഖം ദാനം, കായാദിദോസത്തയവങ്കാപഗമതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖം സീലം, കാമസുഖപരൂപഘാതഅത്തകിലമഥപരിവജ്ജനതോ ദോസത്തയപടിപക്ഖം നേക്ഖമ്മം, ലോഭാദീനം അന്ധീകരണതോ, ഞാണസ്സ ച അനന്ധീകരണതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖാ പഞ്ഞാ, അലീനാനുദ്ധതഞായാരമ്ഭവസേന ലോഭാദിപടിപക്ഖം വീരിയം, ഇട്ഠാനിട്ഠസുഞ്ഞതാനം ഖമനതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖാ ഖന്തി, സതിപി പരേസം ഉപകാരേ, അപകാരേ ച യഥാഭൂതപ്പവത്തിയാ ലോഭാദിപടിപക്ഖം സച്ചം, ലോകധമ്മേ അഭിഭുയ്യ യഥാസമാദിന്നേസു സമ്ഭാരേസു അചലനതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖം അധിട്ഠാനം, നീവരണവിവേകതോ ലോഭാദിപടിപക്ഖാ മേത്താ, ഇട്ഠാനിട്ഠേസു അനുനയപടിഘവിദ്ധംസനതോ, സമപ്പവത്തിതോ ച ലോഭാദിപടിപക്ഖാ ഉപേക്ഖാതി ദട്ഠബ്ബം.

കാ പടിപത്തീതി -

ദാനാകാരാദയോ ഏവ, ഉപ്പാദിതാ അനേകധാ;
പടിപത്തീതി വിഞ്ഞേയ്യാ, പാരമീപൂരണക്കമേ.

ദാനപാരമിയാ ഹി താവ സുഖൂപകരണസരീരജീവിതപരിച്ചാഗേന, ഭയാപനയനേന, ധമ്മോപദേസേന ച ബഹുധാ സത്താനം അനുഗ്ഗഹകരണം പടിപത്തി. തത്ഥ ആമിസദാനം അഭയദാനം ധമ്മദാനന്തി ദാതബ്ബവത്ഥുവസേന തിവിധം ദാനം. തേസു ബോധിസത്തസ്സ ദാതബ്ബവത്ഥു അജ്ഝത്തികം, ബാഹിരന്തി ദുവിധം. തത്ഥ **ബാഹിരം** അന്നം പാനം വത്ഥം യാനം മാലാ ഗന്ധം വിലേപനം സേയ്യാ ആവസഥം പദീപേയ്യന്തി ദസവിധം. അന്നാദീനം ഖാദനീയഭോജനീയാദിവിഭാഗേന അനേകവിധഞ്ച. തഥാ രൂപാരമ്മണം യാവ ധമ്മാരമ്മണന്തി ആരമ്മണതോ ഛബ്ബിധം. രൂപാരമ്മണാദീനഞ്ച നീലാദിവിഭാഗേന അനേകവിധം. തഥാ മണികനകരജതമുത്താപവാളാദിഖേത്തവത്ഥുആരാമാദി ദാസീദാസഗോമഹിംസാദിനാനാവിധവത്ഥൂപകരണവസേന അനേകവിധം.

തത്ഥ മഹാപുരിസോ ബാഹിരം വത്ഥും ദേന്തോ "യോ യേന അത്ഥികോ, തം തസ്സേവ ദേതി. ദേന്തോ ച തസ്സ അത്ഥികോ"തി സയമേവ ജാനന്തോ അയാചിതോപി ദേതി, പഗേവ യാചിതോ. മുത്തചാഗോ ദേതി, നോ അമുത്തചാഗോ. പരിയത്തം ദേതി, നോ അപരിയത്തം. സതി ദേയ്യധമ്മേ പച്ചുപകാരസന്നിസ്സിതോ ന ദേതി, അസതി ദേയ്യധമ്മേ, പരിയത്തേ ച സംവിഭാഗാരഹം വിഭജതി. ന ച ദേതി പരൂപഘാതാവഹം സത്ഥവിസമജ്ജാദികം, നാപി കീളനകം, യം അനത്ഥുപസംഹിതം, പമാദാവഹഞ്ച, ന ച ഗിലാനസ്സ യാചകസ്സ പാനഭോജനാദിഅസപ്പായം, പമാണരഹിതം വാ ദേതി, പമാണയുത്തം പന സപ്പായമേവ ദേതി.

തഥാ യാചിതോ ഗഹട്ഠാനം ഗഹട്ഠാനുച്ഛവികം ദേതി, പബ്ബജിതാനം പബ്ബജിതാനുച്ഛവികം ദേതി. മാതാപിതരോ ഞാതിസാലോഹിതാ മിത്താമച്ചാ പുത്തദാരദാസകമ്മകരാതി ഏതേസു കസ്സചി പീളം അജനേന്തോ ദേതി, ന ച ഉളാരം ദേയ്യധമ്മം പടിജാനിത്വാ ലൂഖം ദേതി, ന ച

ലാഭസക്കാരസിലോകസന്നിസ്സിതോ ദേതി, ന ച പച്ചുപകാരസന്നിസ്സിതോ ദേതി, ന ച ഫലപാടികങ്ഖീ ദേതി അഞ്ഞത്ര സമ്മാസമ്ബോധിയാ, ന ച യാചിതോ, ദേയ്യധമ്മം വാ ജിഗുച്ഛന്തോ ദേതി, ന ച അസഞ്ഞതാനം യാചകാനം അക്കോസകപരിഭാസകാനമ്പി അപവിദ്ധാ ദാനം ദേതി, അഞ്ഞദത്ഥു പസന്നചിത്തോ അനുകമ്പന്തോ സക്കച്ചമേവ ദേതി, ന ച കോതൂഹലമങ്ഗലികോ ഹുത്വാ ദേതി, കമ്മഫലമേവ പന സദ്ദഹന്തോ ദേതി, നാപി യാചകേ പയിരുപാസനാദീഹി സംകിലമേത്വാ ദേതി, അപരികിലമേന്തോ ഏവ പന ദേതി, ന ച പരേസം വഞ്ചനാധിപ്പായോ, ഭേദാധിപ്പായോ വാ ദാനം ദേതി, അസംകിലിട്ഠചിത്തോവ ദേതി, നാപി ഫരുസവാചോ ഭാകുടികമുഖോ ദാനം ദേതി, പിയവാദീ ച പന പുബ്ബഭാസീ മിഹിതസിതവചനോ ഹുത്വാ ദേതി, യസ്മിം ചേ ദേയ്യധമ്മേ ഉളാരമനുഞ്ഞതായ വാ ചിരപരിചയേന വാ ഗേധസഭാവതായ വാ ലോഭധമ്മോ അധിമത്തോ ഹോതി, ജാനന്തോ ബോധിസത്തോ തം ഖിപ്പമേവ പടിവിനോദയിത്വാ യാചകേ പരിയേസേത്വാപി ദേതി, യഞ്ച ദേയ്യവത്ഥു പരിത്തം, യാചകോപി പച്ചുപട്ഠിതോ, തം അചിന്തേത്വാ അപി അത്താനം ധാവിത്വാ ദേന്തോ യാചകം സമ്മാനേതി യഥാ തം അകിത്തിപണ്ഡിതോ, ന ച മഹാപുരിസോ അത്തനോ പുത്തദാരദാസകമ്മകരപോരിസേ യാചിതോ തേ അസഞ്ഞാപിതേ ദോമനസ്സപ്പത്തേ യാചകാനം ദേതി, സമ്മദേവ പന സഞ്ഞാപിതേ സോമനസ്സപ്പത്തേ ദേതി, ദേന്തോ ച യക്ഖരക്ഖസപിസാചാദീനം വാ മനുസ്സാനം വാ കുരൂരകമ്മന്താനം ജാനന്തോ ന ദേതി, തഥാ രജ്ജമ്പി താദിസാനം ന ദേതി, യേ ലോകസ്സ അഹിതായ ദുക്ഖായ അനത്ഥായ പടിപജ്ജന്തി, യേ പന ധമ്മികാ ധമ്മേന ലോകം പാലേന്തി, തേസം രജ്ജദാനം ദേതി. ഏവം താവ ബാഹിരദാനേ പടിപത്തി വേദിതബ്ബാ.

അജ്ഝത്തികദാനമ്പി ദ്വീഹാകാരേഹി വേദിതബ്ബം. കഥം? യഥാ നാമ കോചി പുരിസോ ഘാസച്ഛാദനഹേതു അത്താനം പരസ്സ നിസ്സജ്ജതി, വിധേയ്യഭാവം ഉപഗച്ഛതി ദാസബ്യം, ഏവമേവ മഹാപുരിസോ സമ്ബോധിഹേതു നിരാമിസചിത്തോ സത്താനം അനുത്തരം ഹിതസുഖം ഇച്ഛന്തോ അത്തനോ ദാനപാരമിം പരിപൂരേതുകാമോ അത്താനം പരസ്സ നിസ്സജ്ജതി, വിധേയ്യഭാവം ഉപഗച്ഛതി യഥാകാമകരണീയതം, കരചരണനയനാദിഅങ്ഗപച്ചങ്ഗം തേന തേന അത്ഥികാനം അകമ്പിതോ അലീനോ അനുപ്പദേതി, ന തത്ഥ സജ്ജതി, ന സങ്കോചം ആപജ്ജതി യഥാ തം ബാഹിരവത്ഥുസ്മിം. തഥാ ഹി മഹാപുരിസോ ദ്വീഹാകാരേഹി ബാഹിരവത്ഥും പരിച്ചജതി യഥാസുഖം പരിഭോഗായ വാ യാചകാനം, തേസം മനോരഥം പൂരേന്തോ അത്തനോ വസീഭാവായ വാ. തത്ഥ സബ്ബേന സബ്ബം മുത്തചാഗോ ഏവമാഹ "നിസ്സങ്ഗഭാവേനാഹം സമ്ബോധിം പാപുണിസ്സാമീ"തി, ഏവം അജ്ഝത്തികവത്ഥുസ്മിമ്പി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ യം അജ്ഝത്തികവത്ഥു ദിയ്യമാനം യാചകസ്സ ഏകന്തേനേവ ഹിതായ സംവത്തതി, തം ദേതി, ന ഇതരം. ന ച മഹാപുരിസോ മാരസ്സ, മാരകായികാനം വാ ദേവതാനം വിഹിംസാധിപ്പായാനം അത്തനോ അത്തഭാവം , അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനി വാ ജാനമാനോ ദേതി "മാ തേസം അനത്ഥോ അഹോസീ"തി. യഥാ ച മാരകായികാനം, ഏവം തേഹി അന്വാവിട്ഠാനമ്പി ന ദേതി, നാപി ഉമ്മത്തകാനം, ഇതരേസം പന യാചിയമാനോ സമനന്തരമേവ ദേതി താദിസായ യാചനായ ദുല്ലഭഭാവതോ, താദിസസ്സ ച ദാനസ്സ ദുക്കരഭാവതോ.

അഭയദാനം പന രാജതോ ചോരതോ അഗ്ഗിതോ ഉദകതോ വേരീപുഗ്ഗലതോ സീഹബ്യഗ്ഘാദിവാളമിഗതോ നാഗയക്ഖരക്ഖസപിസാചാദിതോ സത്താനം ഭയേ പച്ചുപട്ഠിതേ തതോ പരിത്താണഭാവേന ദാതബ്ബം.

ധമ്മദാനം പന അസംകിലിട്ഠചിത്തസ്സ അവിപരീതധമ്മദേസനാ. ഓപായികോ ഹി തസ്സ ഉപദേസോ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥവസേന, യേന സാസനേ അനോതിണ്ണാനം അവതാരണം ഓതിണ്ണാനം പരിപാചനം. തത്ഥായം നയോ - സങ്ഖേപതോ താവ ദാനകഥാ സീലകഥാ സഗ്ഗകഥാ കാമാനം ആദീനവോ സംകിലേസോ ഓകാരോ ച നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസോ. വിത്ഥാരതോ പന സാവകബോധിയം അധിമുത്തചിത്താനം സരണഗമനം, സീലസംവരോ, ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, ജാഗരിയാനുയോഗോ, സത്ത സദ്ധമ്മാ, അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു കമ്മകരണവസേന സമഥാനുയോഗോ, രൂപമുഖാദീസു വിപസ്സനാഭിനിവേസേസു യഥാരഹം അഭിനിവേസനമുഖേന വിപസ്സനാനുയോഗോ, തഥാ വിസുദ്ധിപടിപദായ സമ്മത്തഗഹണം, തിസ്സോ വിജ്ജാ, ഛ അഭിഞ്ഞാ, ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ, സാവകബോധീതി ഏതേസം ഗുണസംകിത്തനവസേന യഥാരഹം തത്ഥ തത്ഥ പതിട്ഠാപനാ, പരിയോദപനാ ച. തഥാ പച്ചേകബോധിയം, സമ്മാസമ്ബോധിയഞ്ച അധിമുത്തചിത്താനം യഥാരഹം ദാനാദിപാരമീനം സഭാവസരസലക്ഖണാദിസംകിത്തനമുഖേന തീസുപി അവത്ഥാഭേദേസു തേസം ബുദ്ധാനം മഹാനുഭാവതാവിഭാവനേന യാനദ്വയേ പതിട്ഠാപനാ, പരിയോദപനാ ച. ഏവം മഹാപുരിസോ സത്താനം ധമ്മദാനം ദേതി.

തഥാ മഹാപുരിസോ ആമിസദാനം ദേന്തോ "ഇമിനാഹം ദാനേന സത്താനം ആയുവണ്ണസുഖബലപടിഭാനാദിസമ്പത്തിഞ്ച രമണീയം അഗ്ഗഫലസമ്പത്തിഞ്ച നിപ്ഫാദേയ്യ"ന്തി **അന്നം** ദേതി, തഥാ സത്താനം കാമകിലേസപിപാസവൂപസമായ **പാനം** ദേതി, തഥാ സുവണ്ണവണ്ണതായ, ഹിരോത്തപ്പാലങ്കാരസ്സ ച നിപ്ഫത്തിയാ **വത്ഥാനി** ദേതി, തഥാ ഇദ്ധിവിധസ്സ ചേവ നിബ്ബാനസുഖസ്സ ച നിപ്ഫത്തിയാ **യാനം** ദേതി, തഥാ സീലഗന്ധനിപ്ഫത്തിയാ **ഗന്ധം** ദേതി, തഥാ ബുദ്ധഗുണസോഭാനിപ്ഫത്തിയാ **മാലാവിലേപനം** ദേതി, തഥാ ബോധിമണ്ഡാസനനിപ്ഫത്തിയാ **ആസനം** ദേതി, തഥാഗതസേയ്യനിപ്ഫത്തിയാ **സേയ്യം** ദേതി, സരണഭാവനിപ്ഫത്തിയാ **ആവസഥം** ദേതി, പഞ്ചചക്ഖുപടിലാഭായ **പദീപേയ്യം** ദേതി.

ബ്യാമപ്പഭാനിപ്ഫത്തിയാ **രൂപദാനം** ദേതി, ബ്രഹ്മസ്സരനിപ്ഫത്തിയാ **സദ്ദദാനം** ദേതി, സബ്ബലോകസ്സ പിയഭാവായ **രസദാനം** ദേതി, ബുദ്ധസുഖുമാലഭാവായ **ഫോട്ഠബ്ബദാനം** ദേതി, അജരാമരണഭാവായ ഭേസജ്ജദാനം ദേതി, കിലേസദാസബ്യവിമോചനത്ഥം ദാസാനം ഭുജിസ്സതാദാനം ദേതി, സദ്ധമ്മാഭിരതിയാ അനവജ്ജഖിഡ്ഡാരതിഹേതുദാനം ദേതി, സബ്ബേപി സത്തേ അരിയായ ജാതിയാ അത്തനോ പുത്തഭാവൂപനയനായ പുത്തദാനം ദേതി, സകലസ്സാപി ലോകസ്സ പതിഭാവൂപഗമനായ ദാരദാനം ദേതി, സുഭലക്ഖണസമ്പത്തിയാ സുവണ്ണമണിമുത്താപവാളാദിദാനം, അനുബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ നാനാവിധവിഭൂസനദാനം, സദ്ധമ്മകോസാധിഗമായ വിത്തകോസദാനം, ധമ്മരാജഭാവായ രജ്ജദാനം, ദാനാദിസമ്പത്തിയാ ആരാമുയ്യാനാദിവനദാനം, ചക്കങ്കിതേഹി പാദേഹി ബോധിമണ്ഡൂപസങ്കമനായ ചരണദാനം, ചതുരോഘനിത്ഥരണേ സത്താനം സദ്ധമ്മഹത്ഥദാനത്ഥം ഹത്ഥദാനം, സദ്ധിന്ദ്രിയാദിപടിലാഭായ കണ്ണനാസാദിദാനം, സമന്തചക്ഖുപടിലാഭായ ചക്ഖുദാനം, "ദസ്സനസവനാനുസ്സരണപാരിചരിയാദീസു സബ്ബകാലം സബ്ബസത്താനം ഹിതസുഖാവഹോ സബ്ബലോകേന ച ഉപജീവിതബ്ബോ മേ കായോ ഭവേയ്യാ"തി മംസലോഹിതാദിദാനം. "സബ്ബലോകുത്തമോ ഭവേയ്യ"ന്തി ഉത്തമങ്ഗദാനം ദേതി.

ഏവം ദദന്തോ ച ന അനേസനായ ദേതി, ന പരോപഘാതേന, ന ഭയേന, ന ലജ്ജായ, ന ദക്ഖിണേയ്യരോസനേന, ന പണീതേ സതി ലൂഖം, ന അത്തുക്കംസനേന, ന പരവമ്ഭനേന, ന ഫലാഭികങ്ഖായ, ന യാചകജിഗുച്ഛായ, ന അചിത്തീകാരേന, അഥ ഖോ സക്കച്ചം ദേതി, സഹത്ഥേന ദേതി, കാലേന ദേതി, ചിത്തിം കത്വാ ദേതി, അവിഭാഗേന ദേതി, തീസു കാലേസു സോമനസ്സികോ ദേതി, തതോ ഏവ ച ദത്വാ ന പച്ഛാനുതാപീ ഹോതി, ന പടിഗ്ഗാഹകവസേന മാനാവമാനം കരോതി, പടിഗ്ഗാഹകാനം പിയസമുദാചാരോ ഹോതി വദഞ്ഞൂ യാചയോഗോ സപരിവാരദായകോ. അന്നദാനഞ്ഹി ദേന്തോ "തം സപരിവാരം കത്വാ ദസ്സാമീ"തി വത്ഥാദീഹി സദ്ധിം ദേതി, തഥാ വത്ഥദാനം ദേന്തോ "തം സപരിവാരം കത്വാ ദസ്സാമീ"തി അന്നാദീഹി സദ്ധിം ദേതി. പാനദാനാദീസുപി ഏസേവ നയോ, തഥാ രൂപദാനം ദേന്തോ ഇതരാരമ്മണാനിപി തസ്സ പരിവാരം കത്വാ ദേതി, ഏവം സേസേസുപി.

തത്ഥ രൂപദാനം നാമ നീലപീതലോഹിതോദാതാദിവണ്ണാദീസു പുപ്ഫവത്ഥധാതൂസു അഞ്ഞതരം ലഭിത്വാ രൂപവസേന ആഭുജിത്വാ "രൂപദാനം ദസ്സാമി, രൂപദാനം മയ്ഹ"ന്തി ചിന്തേത്വാ താദിസേ ദക്ഖിണേയ്യേ ദാനം പതിട്ഠാപേതി, ഏതം **രൂപദാനം** നാമ.

സദ്ദദാനം പന ഭേരീസദ്ദാദിവസേന വേദിതബ്ബം. തത്ഥ സദ്ദം കന്ദമൂലാനി വിയ ഉപ്പാടേത്വാ, നീലുപ്പലഹത്ഥകം വിയ ച ഹത്ഥേ ഠപേത്വാ ദാതും ന സക്കോതി, സവത്ഥുകം പന കത്വാ ദദന്തോ സദ്ദദാനം ദേതി നാമ, തസ്മാ യദാ "സദ്ദദാനം ദസ്സാമീ"തി ഭേരീമുദിങ്ഗാദീസു അഞ്ഞതരേന തൂരിയേന തിണ്ണം രതനാനം ഉപഹാരം കരോതി, കാരേതി ച, "സദ്ദദാനം ദസ്സാമി, സദ്ദദാനം മേ"തി ഭേരീആദീനി ഠപാപേതി, ധമ്മകഥികാനം പന സദ്ദഭേസജ്ജം, തേലഫാണിതാദീനി ച ദേതി, ധമ്മസ്സവനം ഘോസേതി, സരഭഞ്ഞം ഭണതി, ധമ്മകഥം കഥേതി, ഉപനിസിന്നകഥം, അനുമോദനകഥഞ്ച കരോതി, കാരേതി ച, തദാ **സദ്ദദാനം** നാമ ഹോതി.

തഥാ മൂലഗന്ധാദീസു അഞ്ഞതരം രജനീയം ഗന്ധവത്ഥും, പിസിതമേവ വാ ഗന്ധം യം കിഞ്ചി ലഭിത്വാ ഗന്ധവസേന ആഭുജിത്വാ "ഗന്ധദാനം ദസ്സാമി, ഗന്ധദാനം മയ്ഹ"ന്തി ബുദ്ധരതനാദീനം പൂജം കരോതി, കാരേതി ച, ഗന്ധപൂജനത്ഥായ അഗരുചന്ദനാദികേ ഗന്ധവത്ഥുകേ പരിച്ചജതി, ഇദം **ഗന്ധദാനം.**

തഥാ മൂലരസാദീസു യം കിഞ്ചി രജനീയം രസവത്ഥും ലഭിത്വാ രസവസേന ആഭുജിത്വാ "രസദാനം ദസ്സാമി, രസദാനം മയ്ഹ"ന്തി ദക്ഖിണേയ്യാനം ദേതി, രസവത്ഥുമേവ വാ അഞ്ഞം ഗവാദികം പരിച്ചജതി, ഇദം **രസദാനം.**

തഥാ ഫോട്ഠബ്ബദാനം മഞ്ചപീഠാദിവസേന, അത്ഥരണപാവുരണാദിവസേന ച വേദിതബ്ബം. യദാ ഹി മഞ്ചപീഠഭിസിബിബ്ബോഹനാദികം, നിവാസനപാരുപനാദികം വാ സുഖസമ്ഫസ്സം രജനീയം അനവജ്ജം ഫോട്ഠബ്ബവത്ഥും ലഭിത്വാ ഫോട്ഠബ്ബവസേന ആഭുജിത്വാ "ഫോട്ഠബ്ബദാനം ദസ്സാമി, ഫോട്ഠബ്ബദാനം മയ്ഹ"ന്തി ദക്ഖിണേയ്യാനം ദേതി. യഥാവുത്തം ഫോട്ഠബ്ബവത്ഥും ലഭിത്വാ പരിച്ചജതി, ഏതം **ഫോട്ഠബ്ബദാനം.**

ധമ്മദാനം പന ധമ്മാരമ്മണസ്സ അധിപ്പേതത്താ ഓജാപാനജീവിതവസേന വേദിതബ്ബം. ഓജാദീസു ഹി അഞ്ഞതരം രജനീയം ധമ്മവത്ഥും ലഭിത്വാ ധമ്മാരമ്മണവസേന ആഭുജിത്വാ "ധമ്മദാനം ദസ്സാമി, ധമ്മദാനം മയ്ഹ"ന്തി സപ്പിനവനീതാദി **ഓജദാനം** ദേതി, അമ്ബപാനാദിഅട്ഠവിധം **പാനദാനം** ദേതി, **ജീവിതദാന**ന്തി ആഭുജിത്വാ സലാകഭത്തപക്ഖികഭത്താദീനി ദേതി. അഫാസുകഭാവേന അഭിഭൂതാനം ബ്യാധികാനം വേജ്ജം പട്ഠപേതി, ജാലം ഫാലാപേതി, കുമീനം വിദ്ധംസാപേതി, സകുണപഞ്ജരം വിദ്ധംസാപേതി, ബന്ധനേന ബദ്ധാനം സത്താനം ബന്ധനമോക്ഖം കാരേതി, മാഘാതഭേരിം ചരാപേതി, അഞ്ഞാനിപി സത്താനം ജീവിതപരിത്താണത്ഥം ഏവരൂപാനി കമ്മാനി കരോതി, കാരാപേതി ച, ഇദം **ധമ്മദാനം** നാമ.

സബ്ബമ്പേതം യഥാവുത്തദാനസമ്പദം സകലലോകഹിതസുഖായ പരിണാമേതി അത്തനോ ച അകുപ്പായ വിമുത്തിയാ അപരിക്ഖയസ്സ ഛന്ദസ്സ അപരിക്ഖയസ്സ വീരിയസ്സ അപരിക്ഖയസ്സ സമാധിസ്സ അപരിക്ഖയസ്സ പടിഭാനസ്സ അപരിക്ഖയസ്സ ഝാനസ്സ അപരിക്ഖയായ സമ്മാസമ്ബോധിയാ പരിണാമേതി , ഇമഞ്ച ദാനപാരമിം പടിപജ്ജന്തേന മഹാസത്തേന ജീവിതേ അനിച്ചസഞ്ഞാ

പച്ചുപട്ഠപേതബ്ബാ. തഥാ ഭോഗേസു, ബഹുസാധാരണതാ ച നേസം മനസി കാതബ്ബാ, സത്തേസു ച മഹാകരുണാ സതതം സമിതം പച്ചുപട്ഠപേതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി ഭോഗേഹി ഗഹേതബ്ബസാരം ഗണ്ഹന്തോ ആദിത്തതോ വിയ അഗാരതോ സബ്ബം സാപതേയ്യം, അത്താനഞ്ച ബഹി നീഹരന്തോ ന കിഞ്ചി സേസേതി, ന കത്ഥചി വിഭാഗം കരോതി, അഞ്ഞദത്ഥു നിരപേക്ഖോ നിസ്സജ്ജതി ഏവ. അയം താവ **ദാനപാരമിയാ** പടിപത്തിക്കമോ.

സീലപാരമിയാ പന അയം പടിപത്തിക്കമോ - യസ്മാ സബ്ബഞ്ഞുസീലാലങ്കാരേഹി സത്തേ അലങ്കരിതുകാമേന മഹാപുരിസേന ആദിതോ അത്തനോ ഏവ താവ സീലം വിസോധേതബ്ബം. തത്ഥ ചതൂഹാകാരേഹി സീലം വിസുജ്ഝതി അജ്ഝാസയവിസുദ്ധിതോ, സമാദാനതോ, അവീതിക്കമനതോ, സതി വീതിക്കമേ പുന പാകടീകരണതോ ച. വിസുദ്ധാസയതായ ഹി ഏകച്ചോ അത്താധിപതി ഹുത്വാ പാപജിഗുച്ഛനസഭാവോ അജ്ഝത്തം ഹിരിധമ്മം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ സുപരിസുദ്ധസമാചാരോ ഹോതി, തഥാ പരതോ സമാദാനേ സതി ഏകച്ചോ ലോകാധിപതി ഹുത്വാ പാപതോ ഉത്തസന്തോ ഓത്തപ്പധമ്മം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ സുപരിസുദ്ധസമാചാരോ ഹോതി, ഇതി ഉഭയത്ഥാപി ഏതേ അവീതിക്കമനതോ സീലേ പതിട്ഠഹന്തി. അഥ ച പന കദാചി സതിസമ്മോസേന സീലസ്സ ഖണ്ഡാദിഭാവോ സിയാ, തായയേവ യഥാവുത്തായ ഹിരോത്തപ്പസമ്പത്തിയാ ഖിപ്പമേവ നം വുട്ഠാനാദിനാ പടിപാകതികം കരോന്തീതി.

തയിദം സീലം വാരിത്തം ചാരിത്തന്തി ദുവിധം. തത്ഥായം ബോധിസത്തസ്സ വാരിത്തസീലേ പടിപത്തിക്കമോ - തേന സബ്ബസത്തേസു തഥാ ദയാപന്നചിത്തേന ഭവിതബ്ബം, യഥാ സുപിനന്തേനപി ന ആഘാതോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, പരൂപകരണവിരതതായ പരസന്തകോ അലഗദ്ദോ വിയ ന പരാമസിതബ്ബോ. സചേ പബ്ബജിതോ ഹോതി, അബ്രഹ്മചരിയതോപി ആരാചാരീ ഹോതി സത്തവിധമേഥുനസംയോഗവിരതോ, പഗേവ പരദാരഗമനതോ. ഗഹട്ഠോ സമാനോ പരേസം ദാരേസു സദാ പാപകം ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേതി. കഥേന്തോ സച്ചം ഹിതം പിയം പരിമിതമേവ ച കാലേന ധമ്മിം കഥം ഭാസിതാ ഹോതി. സബ്ബത്ഥ അനഭിജ്ഝാലു , അബ്യാപന്നചിത്തോ, അവിപരീതദസ്സനോ കമ്മസ്സകതാഞാണേന ച സമന്നാഗതോ. സമഗ്ഗതേസു സമ്മാപടിപന്നേസു നിവിട്ഠസദ്ധോ ഹോതി നിവിട്ഠപേമോതി.

ഇതി ചതുരാപായവട്ടദുക്ഖാനം പഥഭൂതേഹി അകുസലകമ്മപഥേഹി, അകുസലധമ്മേഹി ച ഓരമിത്വാ സഗ്ഗമോക്ഖാനം പഥഭൂതേസു കുസലകമ്മപഥേസു, കുസലധമ്മേസു ച പതിട്ഠിതസ്സ മഹാപുരിസസ്സ പരിസുദ്ധാസയപയോഗതോ യഥാഭിപത്ഥിതാ സത്താനം ഹിതസുഖൂപസഞ്ഹിതാ മനോരഥാ സീഘം സീഘം അഭിനിപ്ഫജ്ജന്തി, പാരമിയോ പരിപൂരേന്തി. ഏവംഭൂതോ ഹി അയം. തത്ഥ ഹിംസാനിവത്തിയാ സബ്ബസത്താനം അഭയദാനം ദേതി, അപ്പകസിരേനേവ മേത്താഭാവനം സമ്പാദേതി, ഏകാദസ മേത്താനിസംസേ അധിഗച്ഛതി, അപ്പാബാധോ ഹോതി അപ്പാതങ്കോ, ദീഘായുകോ സുഖബഹുലോ, ലക്ഖണവിസേസേ പാപുണാതി, ദോസവാസനഞ്ച സമുച്ഛിന്ദതി. തഥാ അദിന്നാദാനനിവത്തിയാ ചോരാദീഹി അസാധാരണേ ഭോഗേ അധിഗച്ഛതി, പരേഹി അനാസങ്കനീയോ, പിയോ, മനാപോ, വിസ്സാസനീയോ, ഭവസമ്പത്തീസു അലഗ്ഗചിത്തോ പരിച്ചാഗസീലോ, ലോഭവാസനഞ്ച സമുച്ഛിന്ദതി. അബ്രഹ്മചരിയനിവത്തിയാ അലോഭോ ഹോതി സന്തകായചിത്തോ, സത്താനം പിയോ ഹോതി മനാപോ അപരിസങ്കനീയോ, കല്യാണോ ചസ്സ കിത്തിസദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതി, അലഗ്ഗചിത്തോ ഹോതി മാതുഗാമേസു അലുദ്ധാസയോ, നേക്ഖമ്മബഹുലോ, ലക്ഖണവിസേസേ അധിഗച്ഛതി, ലോഭവാസനഞ്ച സമുച്ഛിന്ദതി.

മുസാവാദനിവത്തിയാ സത്താനം പമാണഭൂതോ ഹോതി പച്ചയികോ ഥേതോ ആദേയ്യവചനോ ദേവതാനം പിയോ മനാപോ സുരഭിഗന്ധമുഖോ അസദ്ധമ്മാരക്ഖിതകായവചീസമാചാരോ, ലക്ഖണവിസേസേ അധിഗച്ഛതി, കിലേസവാസനഞ്ച സമുച്ഛിന്ദതി. പേസുഞ്ഞനിവത്തിയാ പരൂപക്കമേഹി അഭേജ്ജകായോ ഹോതി അഭേജ്ജപരിവാരോ, സദ്ധമ്മേ ച അഭേജ്ജനകസദ്ധോ, ദള്ഹമിത്തോ ഭവന്തരപരിചിതാനമ്പി സത്താനം ഏകന്തപിയോ, അസംകിലേസബഹുലോ. ഫരുസവാചാനിവത്തിയാ സത്താനം പിയോ ഹോതി മനാപോ സുഖസീലോ മധുരവചനോ സമ്ഭാവനീയോ, അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതോ ചസ്സ സരോ നിബ്ബത്തതി. സമ്ഫപ്പലാപനിവത്തിയാ സത്താനം പിയോ ഹോതി മനാപോ, ഗരുഭാവനീയോ ച, ആദേയ്യവചനോ പരിമിതാലാപോ, മഹേസക്ഖോ ച ഹോതി മഹാനുഭാവോ, ഠാനുപ്പത്തികേന പടിഭാനേന പഞ്ഹാബ്യാകരണകുസലോ, ബുദ്ധഭൂമിയഞ്ച ഏകായ ഏവ വാചായ അനേകഭാസാനം സത്താനം അനേകേസം പഞ്ഹാനം ബ്യാകരണസമത്ഥോ ഹോതി.

അനഭിജ്ഝാലുതായ അകിച്ഛലാഭീ ഹോതി, ഉളാരേസു ച ഭോഗേസു രുചിം പടിലഭതി, ഖത്തിയമഹാസാലാദീനം സമ്മതോ ഹോതി, പച്ചത്ഥികേഹി അനഭിഭവനീയോ, ഇന്ദ്രിയവേകല്ലം ന പാപുണാതി, അപ്പടിപുഗ്ഗലോ ച ഹോതി. അബ്യാപാദേന പിയദസ്സനോ ഹോതി സത്താനം സമ്ഭാവനീയോ, പരഹിതാഭിനന്ദിതായ ച സത്തേ അപ്പകസിരേനേവ പസാദേതി, അലൂഖസഭാവോ ച ഹോതി മേത്താവിഹാരീ, മഹേസക്ഖോ ച ഹോതി മഹാനുഭാവോ. മിച്ഛാദസ്സനാഭാവേന കല്യാണേ സഹായേ പടിലഭതി, സീസച്ഛേദം പാപുണന്തോപി പാപകമ്മം ന കരോതി, കമ്മസ്സകതാദസ്സനതോ അകോതൂഹലമങ്ഗലികോ ച ഹോതി, സദ്ധമ്മേ ചസ്സ സദ്ധാ പതിട്ഠിതാ ഹോതി മൂലജാതാ, സദ്ദഹതി ച തഥാഗതാനം ബോധിം, സമയന്തരേസു നാഭിരമതി ഉക്കാരട്ഠാനേ രാജഹംസോ വിയ, ലക്ഖണത്തയവിജാനനേ കുസലോ ഹോതി, അന്തേ ച അനാവരണഞാണലാഭീ, യാവ ച ബോധിം ന പാപുണാതി, താവ തസ്മിം തസ്മിം സത്തനികായേ ഉക്കട്ഠുക്കട്ഠോ ഹോതി, ഉളാരുളാരസമ്പത്തിയോ പാപുണാതി.

“ഇതി ഹിദം സീലം നാമ സബ്ബസമ്പത്തീനം അധിട്ഠാനം, സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം പഭവഭൂമി, സബ്ബബുദ്ധകാരകധമ്മാനം ആദി ചരണം കാരണം മുഖം പമുഖ”ന്തി ബഹുമാനം ഉപ്പാദേത്വാ കായവചീസംയമേ, ഇന്ദ്രിയദമനേ, ആജീവപാരിസുദ്ധിയം, പച്ചയപരിഭോഗേ ച സതിസമ്പജഞ്ഞബലേന അപ്പമത്തോ ഹോതി, ലാഭസക്കാരസിലോകം ഉക്ഖിത്താസികപച്ചത്ഥികം വിയ സല്ലക്ഖേത്വാ “കികീവ അണ്ഡ”ന്തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൭; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭) വുത്തനയേന സക്കച്ചം സീലം സമ്പാദേതബ്ബം. അയം താവ **വാരിത്തസീലേ** പടിപത്തിക്കമോ.

ചാരിത്തസീലേ പന പടിപത്തി ഏവം വേദിതബ്ബാ - ഇധ ബോധിസത്തോ കല്യാണമിത്താനം ഗരുട്ഠാനിയാനം അഭിവാദനം പച്ചുട്ഠാനം അഞ്ജലികമ്മം സാമീചികമ്മം കാലേന കാലം കത്താ ഹോതി, തഥാ തേസം കാലേന കാലം ഉപട്ഠാനം കത്താ ഹോതി, ഗിലാനാനം കായവേയ്യാവടികം, വാചായ പുച്ഛനഞ്ച കത്താ ഹോതി, സുഭാസിതപദാനി സുത്വാ സാധുകാരം കത്താ ഹോതി, ഗുണവന്താനം ഗുണേ വണ്ണേതാ, പരേസം അപകാരേ ഖന്താ, ഉപകാരേ അനുസ്സരിതാ, പുഞ്ഞാനി അനുമോദിതാ, അത്തനോ പുഞ്ഞാനി സമ്മാസമ്ബോധിയാ പരിണാമേതാ, സബ്ബകാലം അപ്പമാദവിഹാരീ കുസലേസു ധമ്മേസു, സതി അച്ചയേ അച്ചയതോ ദിസ്വാ താദിസാനം സഹധമ്മികാനം യഥാഭൂതം ആവി കത്താ, ഉത്തരിഞ്ച സമ്മാപടിപത്തിം സമ്മദേവ പരിപൂരേതാ.

തഥാ അത്തനോ അനുരൂപാസു അത്ഥൂപസംഹിതാസു സത്താനം ഇതികത്തബ്ബതാപുരേക്ഖാരോ അനലസോ സഹായഭാവം ഉപഗച്ഛതി. ഉപ്പന്നേസു ച സത്താനം ബ്യാധിആദിദുക്ഖേസു യഥാരഹം പതികാരവിധായകോ, ഞാതിഭോഗാദിബ്യസനപതിതേസു സോകപനോദനോ, ഉല്ലുമ്പനസഭാവാവട്ഠിതോ ഹുത്വാ നിഗ്ഗഹാരഹാനം ധമ്മേനേവ നിഗ്ഗണ്ഹനകോ യാവദേവ അകുസലാ വുട്ഠാപേത്വാ കുസലേ പതിട്ഠാപനായ, പഗ്ഗഹാരഹാനം ധമ്മേനേവ പഗ്ഗണ്ഹനകോ. യാനി പുരിമകാനം മഹാബോധിസത്താനം ഉളാരതമാനി പരമദുക്കരാനി അചിന്തേയ്യാനുഭാവാനി സത്താനം ഏകന്തഹിതസുഖാവഹാനി ചരിതാനി, യേഹി നേസം ബോധിസമ്ഭാരാ സമ്മദേവ പരിപാകം അഗമിംസു, താനി സുത്വാ അനുബ്ബിഗ്ഗോ അനുത്രാസോ “തേപി മഹാപുരിസാ മനുസ്സാ ഏവ, അനുക്കമേന പന സിക്ഖാപാരിപൂരിയാ ഭാവിതത്താ താദിസായ ഉളാരതമായ ആനുഭാവസമ്പത്തിയാ ബോധിസമ്ഭാരേസു ഉക്കംസപാരമിപ്പത്താ അഹേസും, തസ്മാ മയാപി സീലാദിസിക്ഖാസു സമ്മദേവ തഥാ പടിപജ്ജിതബ്ബം, യായ പടിപത്തിയാ അഹമ്പി അനുക്കമേന സിക്ഖം പരിപൂരേത്വാ ഏകന്തതോ പദം അനുപാപുണിസ്സാമീ”തി സദ്ധാപുരേചാരികം വീരിയം അവിസ്സജ്ജന്തോ സമ്മദേവ സീലേസു പരിപൂരകാരീ ഹോതി.

തഥാ പടിച്ഛന്നകല്യാണോ ഹോതി വിവടാപരാധോ, അപ്പിച്ഛോ സന്തുട്ഠോ പവിവിത്തോ അസംസട്ഠോ ദുക്ഖസഹോ അവിപരീതദസ്സനജാതികോ അനുദ്ധതോ അനുന്നളോ അചപലോ അമുഖരോ അവികിണ്ണവാചോ സംവുതിന്ദ്രിയോ സന്തമാനസോ കുഹനാദിമിച്ഛാജീവവിരഹിതോ ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ, അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീ സമാദായ സിക്ഖതി സിക്ഖാപദേസു, ആരദ്ധവീരിയോ പഹിതത്തോ കായേ ച ജീവിതേ ച നിരപേക്ഖോ, അപ്പമത്തകമ്പി കായേ, ജീവിതേ വാ അപേക്ഖം നാധിവാസേതി പജഹതി വിനോദേതി, പഗേവ അധിമത്തം. സബ്ബേപി ദുസ്സീല്യഹേതുഭൂതേ കോധുപനാഹാദികേ കിലേസുപക്കിലേസേ പജഹതി വിനോദേതി, അപ്പമത്തകേന വിസേസാധിഗമേന അപരിതുട്ഠോ ഹോതി, ന സങ്കോചം ആപജ്ജതി, ഉപരൂപരിവിസേസാധിഗമായ വായമതി.

യേന യഥാലദ്ധാ സമ്പത്തി ഹാനഭാഗിയാ വാ ഠിതിഭാഗിയാ വാ ന ഹോതി, തഥാ മഹാപുരിസോ അന്ധാനം പരിണായകോ ഹോതി, മഗ്ഗം ആചിക്ഖതി, ബധിരാനം ഹത്ഥമുദ്ദായ സഞ്ഞം ദേതി, അത്ഥമനുഗ്ഗാഹേതി, തഥാ മൂഗാനം. പീഠസപ്പികാനം പീഠം ദേതി, വാഹേതി വാ. അസ്സദ്ധാനം സദ്ധാപടിലാഭായ വായമതി, കുസീതാനം ഉസ്സാഹജനനായ, മുട്ഠസ്സതീനം സതിസമായോഗായ. വിബ്ഭന്തത്താനം സമാധിസമ്പദായ, ദുപ്പഞ്ഞാനം പഞ്ഞാധിഗമായ വായമതി. കാമച്ഛന്ദപരിയുട്ഠിതാനം കാമച്ഛന്ദപടിവിനോദനായ വായമതി. ബ്യാപാദഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചവിചികിച്ഛാപരിയുട്ഠിതാനം വിചികിച്ഛാവിനോദനായ വായമതി. കാമവിതക്കാദിപകതാനം കാമവിതക്കാദിമിച്ഛാവിതക്കവിനോദനായ വായമതി. പുബ്ബകാരീനം സത്താനം കതഞ്ഞുതം നിസ്സായ പുബ്ബഭാസീ പിയവാദീ സങ്ഗാഹകോ സദിസേന, അധികേന വാ പച്ചുപകാരേ സമ്മാനേതാ ഹോതി.

ആപദാസു സഹായകിച്ചം അനുതിട്ഠതി, തേസം തേസഞ്ച സത്താനം പകതിം, സഭാവഞ്ച പരിജാനിത്വാ യേഹി യഥാ സംവസിതബ്ബം ഹോതി, തേഹി തഥാ സംവസതി. യേസു ച യഥാ പടിപജ്ജിതബ്ബം ഹോതി, തേസു തഥാ പടിപജ്ജതി. തഞ്ച ഖോ അകുസലതോ വുട്ഠാപേത്വാ കുസലേ പതിട്ഠാപനവസേന, ന അഞ്ഞഥാ. പരചിത്താനുരക്ഖണാ ഹി ബോധിസത്താനം യാവദേവ കുസലാഭിവഡ്ഢിയാ. തഥാ ഹിതജ്ഝാസയേനാപി പരോ ന സാഹസിതബ്ബോ, ന ഭണ്ഡിതബ്ബോ, ന മങ്കുഭാവമാപാദേതബ്ബോ, ന പരസ്സ കുക്കുച്ചം ഉപ്പാദേതബ്ബം, ന നിഗ്ഗഹട്ഠാനേ ചോദേതബ്ബോ, ന നീചതരം പടിപന്നസ്സ അത്താ ഉച്ചതരേ ഠപേതബ്ബോ, ന ച പരേസു സബ്ബേന സബ്ബം അസേവിനാ ഭവിതബ്ബം, ന അതിസേവിനാ, ന അകാലസേവിനാ ഭവിതബ്ബം.

യുത്തേ പന സത്തേ ദേസകാലാനുരൂപം സേവതി, ന ച പരേസം പുരതോ പിയേപി ഗരഹതി, അപ്പിയേ വാ പസംസതി, ന അധിട്ഠായ വിസ്സാസീ ഹോതി, ന ധമ്മികം ഉപനിമന്തനം പടിക്ഖിപതി, ന പഞ്ഞത്തിം ഉപഗച്ഛതി, നാധികം പടിഗ്ഗണ്ഹാതി, സദ്ധാസമ്പന്നേ സദ്ധാനിസംസകഥായ സമ്പഹംസേതി,

സീലസുതചാഗപഞ്ഞാസമ്പന്നേ പഞ്ഞാനിസംസകഥായ സമ്പഹംസേതി. സചേ പന ബോധിസത്തോ അഭിഞ്ഞാബലപ്പത്തോ ഹോതി, പമാദാപന്നേ സത്തേ അഭിഞ്ഞാബലേന യഥാരഹം നിരയാദികേ ദസ്സേന്തോ സംവേജേത്വാ അസ്സദ്ധാദികേ സദ്ധാദീസു പതിട്ഠാപേതി, സാസനേ ഓതാരേതി, സദ്ധാദിഗുണസമ്പന്നേ പരിപാചേതി. ഏവമസ്സ മഹാപുരിസസ്സ ചാരിത്തഭൂതോ അപരിമാണോ പുഞ്ഞാഭിസന്ദോ കുസലാഭിസന്ദോ ഉപരൂപരി അഭിവഡ്ഢതീതി വേദിതബ്ബം.

അപിച യാ സാ "കിം സീലം, കേനട്ഠേന സീല"ന്തിആദിനാ പുച്ഛം കത്വാ "പാണാതിപാതാദീഹി വിരമന്തസ്സ, വത്തപടിപത്തിം വാ പൂരേന്തസ്സ ചേതനാദയോ ധമ്മാ സീല"ന്തിആദിനാ നയേന നാനപ്പകാരതോ സീലസ്സ വിത്ഥാരകഥാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ၁.൬) വുത്താ, സാ സബ്ബാപി ഇധ ആഹരിത്വാ വത്തബ്ബാ. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ സാവകബോധിസത്തവസേന സീലകഥാ ആഗതാ, ഇധ മഹാബോധിസത്തവസേന കരുണൂപായകോസല്ലപുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ വത്തബ്ബാതി അയമേവ വിസേസോ. യതോ ഇദം സീലം മഹാപുരിസോ യഥാ ന അത്തനോ ദുഗ്ഗതിയം പരികിലേസവിമുത്തിയാ, സുഗതിയമ്പി ന രജ്ജസമ്പത്തിയാ, ന ചക്കവത്തി, ന ദേവ, ന സക്ക, ന മാര, ന ബ്രഹ്മസമ്പത്തിയാ പരിണാമേതി, തഥാ ന അത്തനോ തേവിജ്ജതായ, ന ഛളഭിഞ്ഞതായ, ന ചതുപടിസമ്ഭിദാധിഗമായ, ന സാവകബോധിയാ, ന പച്ചേകബോധിയാ പരിണാമേതി, അഥ ഖോ സബ്ബഞ്ഞുഭാവേന സബ്ബസത്താനം അനുത്തരസീലാലങ്കാരസമ്പാദനത്ഥമേവ പരിണാമേതീതി അയം **സീലപാരമിയാ** പടിപത്തിക്കമോ.

തഥാ യസ്മാ കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹിതാ ആദീനവദസ്സനപുബ്ബങ്ഗമാ കാമേഹി ച ഭവേഹി ച നിക്ഖമനവസേന പവത്താ കുസലചിത്തുപ്പത്തി നേക്ഖമ്മപാരമീ, തസ്മാ സകലസംകിലേസനിവാസനട്ഠാനതായ, പുത്തദാരാദീഹി മഹാസമ്ബാധതായ, കസിവാണിജ്ജാദിനാനാവികമ്മന്താധിട്ഠാനബ്യാകുലതായ ച ഘരാവാസസ്സ നേക്ഖമ്മസുഖാദീനം അനോകാസതം, കാമാനഞ്ച "സത്ഥധാരാലഗ്ഗമധുബിന്ദു വിയ ച കദലീ വിയ ച അവലേയ്ഹമാനപരിത്തസ്സാദവിപുലാനത്ഥാനുബന്ധാ"തി ച വിജ്ജുലതോഭാസേന ഗഹേതബ്ബം നച്ചം വിയ പരിത്തകാലൂപലബ്ഭാ, ഉമ്മത്തകാലങ്കാരോ വിയ വിപരീതസഞ്ഞായ അനുഭവിതബ്ബാ, കരീസാവച്ഛാദനമുഖം വിയ പടികാരഭൂതാ, ഉദകേ തേമിതങ്ഗുലിയാ നിസാരുദകപാനം വിയ അതിത്തികരാ, ഛാതജ്ഝത്തഭോജനം വിയ സാബാധാ, ബലിസാമിസം വിയ ബ്യാസനുപനിപാതകാരണാ (ബ്യസനസന്നിപാതകാരണാ - ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ၁.൭), അഗ്ഗിസന്താപോ വിയ കാലത്തയേപി ദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുഭൂതാ, മക്കടാലേപോ വിയ ബന്ധനനിമിത്താ, ഘാതകാവച്ഛാദനകിമാലയോ വിയ അനത്ഥച്ഛാദനാ, സപത്തഗാമവാസോ വിയ ഭയട്ഠാനഭൂതാ, പച്ചത്ഥികപോസകോ വിയ കിലേസമാരാദീനം ആമിസഭൂതാ, ഛണസമ്പത്തിയോ വിയ വിപരിണാമദുക്ഖാ, കോടരഗ്ഗി വിയ അന്തോദാഹകാ, പുരാണകൂപാവലമ്ബബീരണമധുപിണ്ഡം വിയ അനേകാദീനവാ, ലോണൂദകപാനം വിയ പിപാസാഹേതുഭൂതാ, സുരാമേരയം വിയ നീചജനസേവിതാ , അപ്പസ്സാദതായ അട്ഠികങ്കലൂപമാ"തിആദിനാ ച നയേന ആദീനവം സല്ലക്ഖേത്വാ തബ്ബിപരിയായേന നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസം പസ്സന്തേന നേക്ഖമ്മപവിവേകഉപസമസുഖാദീസു നിന്നപോണപബ്ഭാരചിത്തേന നേക്ഖമ്മപാരമിയം പടിപജ്ജിതബ്ബം.

യസ്മാ പന നേക്ഖമ്മം പബ്ബജ്ജാമൂലകം, തസ്മാ പബ്ബജ്ജാ താവ അനുട്ഠാതബ്ബാ. പബ്ബജ്ജമനുതിട്ഠന്തേന മഹാസത്തേന അസതി ബുദ്ധുപ്പാദേ കമ്മവാദീനം കിരിയവാദീനം താപസപരിബ്ബാജകാനം പബ്ബജ്ജാ അനുട്ഠാതബ്ബാ. ഉപ്പന്നേസു പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേസു തേസം സാസനേ ഏവ പബ്ബജിതബ്ബം. പബ്ബജിത്വാ ച യഥാവുത്തേ സീലേ പതിട്ഠിതേന തസ്സാ ഏവ സീലപാരമിയാ വോദാപനത്ഥം ധുതഗുണാ സമാദാതബ്ബാ. സമാദിന്നധുതധമ്മാ ഹി മഹാപുരിസാ സമ്മദേവ തേ പരിഹരന്താ അപ്പിച്ഛാസന്തുട്ഠസല്ലേഖപവിവേകഅസംസഗ്ഗവീരിയാരമ്ഭസുഭരതാദിഗുണസലിലവിക്ഖാലിതകിലേസമലതായ അനവജ്ജസീലവതഗുണപരിസുദ്ധസമാചാരാ പോരാണേ അരിയവംസത്തയേ പതിട്ഠിതാ ചതുത്ഥം ഭാവനാരാമതാസങ്ഖാതം അരിയവംസം ഗന്തും ചത്താരീസായ ആരമ്മണേസു യഥാരഹം ഉപചാരപ്പനാഭേദം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരന്തി. ഏവഞ്ഹിസ്സ സമ്മദേവ നേക്ഖമ്മപാരമീ പാരിപൂരിതാ ഹോതി. ഇമസ്മിം പന ഠാനേ തേരസഹി ധുതധമ്മേഹി സദ്ധിം ദസ കസിണാനി ദസാസുഭാനി ദസാനുസ്സതിയോ ചത്താരോ ബ്രഹ്മവിഹാരാ ചത്താരോ ആരുപ്പാ ഏകാ സഞ്ഞാ ഏകം വവത്ഥാനന്തി ചത്താരീസ സമാധിഭാവനാകമ്മട്ഠാനാനി, ഭാവനാവിധാനഞ്ച വിത്ഥാരതോ വത്തബ്ബാനി, തം പനേതം സബ്ബം യസ്മാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ၁.൨൨, ൪൭) സബ്ബാകാരതോ വിത്ഥാരേത്വാ വുത്തം, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ സാവകബോധിസത്തസ്സ വസേന വുത്തം, ഇധ മഹാബോധിസത്തസ്സ വസേന കരുണൂപായകോസല്ലപുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ വത്തബ്ബന്തി അയമേവ വിസേസോ. ഏവമേത്ഥ **നേക്ഖമ്മപാരമിയാ** പടിപത്തിക്കമോ വേദിതബ്ബോ.

തഥാ പഞ്ഞാപാരമിം സമ്പാദേതുകാമേന യസ്മാ പഞ്ഞാ ആലോകോ വിയ അന്ധകാരേന മോഹേന സഹ ന വത്തതി, തസ്മാ മോഹകാരണാനി താവ ബോധിസത്തേന പരിവജ്ജേതബ്ബാനി. തത്ഥിമാനി മോഹകാരണാനി-അരതി തന്ദീ വിജമ്ഭിതാ ആലസിയം ഗണസങ്ഗണികാരാമതാ നിദ്ദാസീലതാ അനിച്ഛയസീലതാ ഞാണസ്മിം അകുതൂഹലതാ മിച്ഛാധിമാനോ അപരിപുച്ഛകതാ കായസ്സ നസമ്മാപരിഹാരോ അസമാഹിതചിത്തതാ ദുപ്പഞ്ഞാനം പുഗ്ഗലാനം സേവനാ പഞ്ഞവന്താനം അപയിരുപാസനാ അത്തപരിഭവോ മിച്ഛാവികപ്പോ വിപരീതാഭിനിവേസോ കായദള്ഹീബഹുലതാ അസംവേഗസീലതാ പഞ്ച നീവരണാനി, സങ്ഖേപതോ യേവാപനധമ്മേ ആസേവതോ അനുപ്പന്നാ പഞ്ഞാ

നുപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നാ പരിഹായതി , ഇതി ഇമാനി മോഹകാരണാനി, താനി പരിവജ്ജന്തേന ബാഹുസച്ചേ, ഝാനാദീസു ച യോഗോ കരണീയോ.

തത്ഥായം ബാഹുസച്ചസ്സ വിസയവിഭാഗോ - പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദ്വാദസായതനാനി അട്ഠാരസ ധാതുയോ ചത്താരി സച്ചാനി ബാവീസതിന്ദ്രിയാനി ദ്വാദസപദികോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ, തഥാ സതിപട്ഠാനാദയോ കുസലാദിധമ്മപ്പഭേദാ ച, യാനി ച ലോകേ അനവജ്ജാനി വിജ്ജാട്ഠാനാനി, യോ ച സത്താനം ഹിതസുഖവിധാനനയോ ബ്യാകരണവിസേസോ. ഇതി ഏവം പകാരം സകലമേവ സുതവിസയം ഉപായകോസല്ലപുബ്ബങ്ഗമായ പഞ്ഞായ, സതിയാ, വീരിയേന ച സാധുകം ഉഗ്ഗഹണസവനധാരണപരിചയപരിപുച്ഛാഹി ഓഗാഹേത്വാ തത്ഥ ച പരേസം പതിട്ഠാപനേന സുതമയാ പഞ്ഞാ നിബ്ബത്തേതബ്ബാ, തഥാ സത്താനം ഇതികത്തബ്ബതാസു ഠാനുപ്പത്തികാ പടിഭാനഭൂതാ, ആയാപായഉപായകോസല്ലഭൂതാ ച പഞ്ഞാ ഹിതേസിതം നിസ്സായ തത്ഥ തത്ഥ യഥാരഹം പവത്തേതബ്ബാ, തഥാ ഖന്ധാദീനം സഭാവധമ്മാനം ആകാരപരിതക്കനമുഖേന ചേവ നിജ്ഝാനം ഖമാപേന്തേന ച ചിന്താമയാ പഞ്ഞാ നിബ്ബത്തേതബ്ബാ.

ഖന്ധാദീനംയേവ പന സലക്ഖണസാമഞ്ഞലക്ഖണപരിഗ്ഗഹണവസേന ലോകിയപരിഞ്ഞം നിബ്ബത്തേന്തേന പുബ്ബഭാഗഭാവനാപഞ്ഞാ സമ്പാദേതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി “നാമരൂപമത്തമിദം, യഥാരഹം പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി ചേവ നിരുജ്ഝതി ച, ന ഏത്ഥ കോചി കത്താ വാ കാരേതാ വാ, ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചം, ഉദയബ്ബയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖം, അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താ”തി അജ്ഝത്തികധമ്മേ, ബാഹിരകധമ്മേ ച നിബ്ബിസേസം പരിജാനന്തോ തത്ഥ ആസങ്ഗം പജഹന്തോ, പരേ ച തത്ഥ തം പജഹാപേന്തോ കേവലം കരുണാവസേനേവ യാവ ന ബുദ്ധഗുണാ ഹത്ഥതലം ആഗച്ഛന്തി, താവ യാനത്തയേ സത്തേ അവതാരണപരിപാചനേഹി പതിട്ഠാപേന്തോ, ഝാനവിമോക്ഖസമാധിസമാപത്തിയോ, അഭിഞ്ഞായോ ച ലോകിയവസീഭാവം പാപേന്തോ പഞ്ഞായ മത്ഥകം പാപുണാതി.

തത്ഥ യാചിമാ ഇദ്ധിവിധഞാണം ദിബ്ബസോതധാതുഞാണം ചേതോപരിയഞാണം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം യഥാകമ്മൂപഗഞാണം അനാഗതംസഞാണന്തി സപരിഭണ്ഡാ പഞ്ചലോകിയാഭിഞ്ഞാസങ്ഖാതാ ഭാവനാപഞ്ഞാ, യാ ച ഖന്ധായതനധാതുഇന്ദ്രിയസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിഭേദേസു ചതുഭൂമകേസു ധമ്മേസു ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവസേന ഞാണപരിചയം കത്വാ സീലവിസുദ്ധി ചിത്തവിസുദ്ധീതി മൂലഭൂതാസു ഇമാസു ദ്വീസു വിസുദ്ധീസു പതിട്ഠായ ദിട്ഠിവിസുദ്ധി കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധി മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീതി സരീരഭൂതാ ഇമാ പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ സമ്പാദേന്തേന ഭാവേതബ്ബാ ലോകിയലോകുത്തരഭേദാ ഭാവനാപഞ്ഞാ, താസം സമ്പാദനവിധാനം യസ്മാ “തത്ഥ ‘ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീ’തിആദികം ഇദ്ധിവികുബ്ബനം കാതുകാമേന ആദികമ്മികേന യോഗിനാ”തിആദിനാ, (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൬൭) “ഖന്ധാതി പഞ്ച ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ വേദനാക്ഖന്ധോ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ”തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൩൧) ച വിസയവിസയിവിഭാഗേന (വിസയവിഭാഗേന - ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ) സദ്ധിം വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ സബ്ബാകാരതോ വിത്ഥാരേത്വാ വുത്തം, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ സാവകബോധിസത്തസ്സ വസേന പഞ്ഞാ ആഗതാ, ഇധ മഹാബോധിസത്തസ്സ വസേന കരുണൂപായകോസല്ലപുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ വത്തബ്ബാ. ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം അപാപേത്വാ പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയംയേവ വിപസ്സനാ ഠപേതബ്ബാതി അയമേവ വിസേസോതി. ഏവമേത്ഥ **പഞ്ഞാപാരമിയാ** പടിപത്തിക്കമോ വേദിതബ്ബോ.

തഥാ യസ്മാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ കതാഭിനീഹാരേന മഹാസത്തേന പാരമീപരിപൂരണത്ഥം സബ്ബകാലം യുത്തപ്പയുത്തേന ഭവിതബ്ബം ആബദ്ധപരികരണേന, തസ്മാ കാലേന കാലം “കോ നു ഖോ അജ്ജ മയാ പുഞ്ഞസമ്ഭാരോ, ഞാണസമ്ഭാരോ വാ ഉപചിതോ, കിം വാ മയാ പരഹിതം കത”ന്തി ദിവസേ ദിവസേ പച്ചവേക്ഖന്തേന സത്തഹിതത്ഥം ഉസ്സാഹോ കരണീയോ, സബ്ബേസമ്പി സത്താനം ഉപകാരായ അത്തനോ പരിഗ്ഗഹഭൂതം വത്ഥും, കായം, ജീവിതഞ്ച നിരപേക്ഖചിത്തേന ഓസ്സജ്ജിതബ്ബം, യം കിഞ്ചി കമ്മം കരോതി കായേന, വാചായ വാ, തം സബ്ബം സമ്ബോധിയം നിന്നചിത്തേനേവ കാതബ്ബം, ബോധിയാ പരിണാമേതബ്ബം, ഉളാരേഹി, ഇത്തരേഹി ച കാമേഹി വിനിവത്തചിത്തേനേവ ഭവിതബ്ബം, സബ്ബാസു ച ഇതികത്തബ്ബതാസു ഉപായകോസല്ലം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ പടിപജ്ജിതബ്ബം.

തസ്മിം തസ്മിഞ്ച സത്തഹിതേ ആരദ്ധവീരിയേന ഭവിതബ്ബം ഇട്ഠാനിട്ഠാദിസബ്ബസഹേന അവിസംവാദിനാ. സബ്ബേപി സത്താ അനോധിസോ മേത്തായ, കരുണായ ച ഫരിതബ്ബാ. യാ കാചി സത്താനം ദുക്ഖുപ്പത്തി, സബ്ബാ സാ അത്തനി പാടികങ്ഖിതബ്ബാ. സബ്ബേസഞ്ച സത്താനം പുഞ്ഞം അബ്ഭനുമോദിതബ്ബം, ബുദ്ധാനം മഹന്തതാ മഹാനുഭാവതാ അഭിണ്ഹം പച്ചവേക്ഖിതബ്ബാ, യഞ്ച കിഞ്ചി കമ്മം കരോതി കായേന, വാചായ വാ, തം സബ്ബം ബോധിചിത്തപുബ്ബങ്ഗമം കാതബ്ബം. ഇമിനാ ഹി ഉപായേന ദാനാദീസു യുത്തപ്പയുത്തസ്സ ഥാമവതോ ദള്ഹപരക്കമസ്സ മഹാസത്തസ്സ ബോധിസത്തസ്സ അപരിമേയ്യോ പുഞ്ഞസമ്ഭാരോ, ഞാണസമ്ഭാരോ ച ദിവസേ ദിവസേ ഉപചീയതി.

അപിച സത്താനം പരിഭോഗത്ഥം, പരിപാലനത്ഥഞ്ച അത്തനോ സരീരം, ജീവിതഞ്ച പരിച്ചജിത്വാ ഖുപ്പിപാസസീതുണ്ഹവാതാതപാദിദുക്ഖപതികാരോ പരിയേസിതബ്ബോ ച ഉപ്പാദേതബ്ബോ ച, യഞ്ച യഥാവുത്തദുക്ഖപതികാരജം സുഖം അത്തനാ പടിലഭതി, തഥാ രമണീയേസു

ആരാമുയ്യാനപാസാദതളാകാദീസു , അരഞ്ഞായതനേസു ച കായചിത്തസന്താപാഭാവേന അഭിനിബ്ബുതത്താ അത്തനാ സുഖം പടിലഭതി, യഞ്ച സുണാതി "ബുദ്ധാനുബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധാ, മഹാബോധിസത്താ ച നേക്ഖമ്മപടിപത്തിയം ഠിതാ"തി ച "ദിട്ഠധമ്മികസുഖവിഹാരഭൂതം ഈദിസം നാമ ഝാനസമാപത്തിസുഖമനുഭവന്തീ"തി ച, തം സബ്ബം സത്തേസു അനോധിസോ ഉപസംഹരതി. അയം താവ നയോ അസമാഹിതഭൂമിയം പതിട്ഠിതസ്സ.

സമാഹിതഭൂമിയം പന പതിട്ഠിതോ അത്തനാ യഥാനുഭൂതം വിസേസാധിഗമനിബ്ബത്തം പീതിം, പസ്സദ്ധിം, സുഖം, സമാധിം, യഥാഭൂതഞാണഞ്ച സത്തേസു അധിമുച്ചന്തോ ഉപസംഹരതി പരിണാമേതി, തഥാ മഹതി സംസാരദുക്ഖേ, തസ്സ ച നിമിത്തഭൂതേ കിലേസാഭിസങ്ഖാരദുക്ഖേ നിമുഗ്ഗം സത്തനികായം ദിസ്വാ തത്രാപി ഖാദനഛേദനഭേദനസേദനപിസനഹിംസനഅഗ്ഗിസന്താപാദിജനിതാ ദുക്ഖാ തിബ്ബാ ഖരാ കടുകാ വേദനാ നിരന്തരം ചിരകാലം വേദയന്തേ നരകേ, അഞ്ഞമഞ്ഞം കുജ്ഝനസന്താസനവിസോധനഹിംസനപരാധീനതാദീഹി മഹാദുക്ഖം അനുഭവന്തേ തിരച്ഛാനഗതേ, ജോതിമാലാകുലസരീരേ ഖുപ്പിപാസവാതാതപാദീഹി ഡയ്ഹമാനേ, വിസുസ്സമാനേ ച വന്തഖേളാദിആഹാരേ, ഉദ്ധബാഹു വിരവന്തേ നിജ്ഝാമതണ്ഹികാദികേ മഹാദുക്ഖം വേദയമാനേ പേതേ ച പരിയേട്ഠിമൂലകം മഹന്തം അനയബ്യസനം പാപുണന്തേ ഹത്ഥച്ഛേദാദികരണയോഗേന ദുബ്ബണ്ണദുദ്ദസികദലിദ്ദാദിഭാവേന ഖുപ്പിപാസാദിആബാധയോഗേന ബലവന്തേഹി അഭിഭവനീയതോ, പരേസം വഹനതോ, പരാധീനതോ ച നരകേ, പേതേ, തിരച്ഛാനഗതേ ച അതിസയന്തേ അപായദുക്ഖനിബ്ബിസേസം ദുക്ഖമനുഭവന്തേ മനുസ്സേ ച തഥാ വിസയപരിഭോഗവിക്ഖിത്തചിത്തതായ രാഗാദിപരിളാഹേന ഡയ്ഹമാനേ വാതവേഗസമുട്ഠിതജാലാസമിദ്ധസുക്ഖകട്ഠസന്നിപാതേ അഗ്ഗിക്ഖന്ധേ വിയ അനുപസന്തപരിളാഹവുത്തികേ അനുപസന്തനിഹതപരാധീനേ (അനിഹതപരാധിനേ ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭) കാമാവചരദേവേ ച മഹതാ വായാമേന വിദൂരമാകാസം വിഗാഹിതസകുന്താ വിയ, ബലവതാ ദൂരേ പാണിനാ ഖിത്തസരാ വിയ ച "സതിപി ചിരപ്പവത്തിയം അനച്ചന്തികതായ പാതപരിയോസാനാ അനതിക്കന്തജാതിജരാമരണാ ഏവാ"തി രൂപാവചരാരൂപാവചരദേവേ ച പസ്സന്തേന മഹന്തം സംവേഗം പച്ചുപട്ഠാപേത്വാ മേത്തായ, കരുണായ ച അനോധിസോ സത്താ ഫരിതബ്ബാ. ഏവം കായേന, വാചായ, മനസാ ച ബോധിസമ്ഭാരേ നിരന്തരം ഉപചിനന്തേന യഥാ പാരമിയോ പരിപൂരേന്തി, ഏവം സക്കച്ചകാരിനാ സാതച്ചകാരിനാ അനോലീനവുത്തിനാ ഉസ്സാഹോ പവത്തേതബ്ബോ, വീരിയപാരമീ പരിപൂരേതബ്ബാ.

അപിച "അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യവിപുലോളാരവിമലനിരുപമനിരുപക്കിലേസഗുണഗണനിചയനിദാനഭൂതസ്സ ബുദ്ധഭാവസ്സ ഉസ്സക്കിത്വാ സമ്പഹംസനയോഗ്ഗം വീരിയം നാമ അചിന്തേയ്യാനുഭാവമേവ, യം ന പചുരജനാ സോതുമ്പി സക്കുണന്തി, പഗേവ പടിപജ്ജിതും. തഥാ ഹി തിവിധാ അഭിനീഹാരചിത്തുപ്പത്തി, ചതസ്സോ ബുദ്ധഭൂമിയോ, (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൪) ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി , (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൧൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൨) കരുണേകരസതാ, ബുദ്ധധമ്മേസു സച്ഛികരണേന വിസേസപ്പച്ചയോ, നിജ്ഝാനക്ഖന്തി, സബ്ബധമ്മേസു നിരുപലേപോ, സബ്ബസത്തേസു പിയപുത്തസഞ്ഞാ, സംസാരദുക്ഖേഹി അപരിഖേദോ, സബ്ബദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗോ, തേന ച നിരതിമാനതാ, അധിസീലാദിഅധിട്ഠാനം, തത്ഥ ച അചഞ്ചലതാ, കുസലകിരിയാസു പീതിപാമോജ്ജതാ, വിവേകനിന്നചിത്തതാ, ഝാനാനുയോഗോ, അനവജ്ജധമ്മേസു അതിത്തിയതാ, യഥാസുതസ്സ ധമ്മസ്സ പരേസം ഹിതജ്ഝാസയേന ദേസനായ ആരമ്ഭദള്ഹതാ, ധീരവീരഭാവോ, പരാപവാദപരാപകാരേസു വികാരാഭാവോ, സച്ചാധിട്ഠാനം, സമാപത്തീസു വസീഭാവോ, അഭിഞ്ഞാസു ബലപ്പത്തി, ലക്ഖണത്തയാവബോധോ, സതിപട്ഠാനാദീസു അഭിയോഗേന ലോകുത്തരമഗ്ഗസമ്ഭാരസമ്ഭരണം, നവലോകുത്തരാവക്കന്തീ"തി ഏവമാദികാ സബ്ബാപി ബോധിസമ്ഭാരപടിപത്തി വീരിയാനുഭാവേനേവ സമിജ്ഝതീതി അഭിനീഹാരതോ യാവ മഹാബോധി അനോസ്സജ്ജന്തേന സക്കച്ചം നിരന്തരം വീരിയം യഥാ ഉപരൂപരി വിസേസാവഹം ഹോതി, ഏവം സമ്പാദേതബ്ബം. സമ്പജ്ജമാനേ ച യഥാവുത്തേ വീരിയേ, ഖന്തിസച്ചാധിട്ഠാനാദയോ ച ദാനസീലാദയോ ച സബ്ബേപി ബോധിസമ്ഭാരാ തദധീനവുത്തിതായ സമ്പന്നാ ഏവ ഹോന്തീതിഖന്തിആദീസുപി ഇമിനാവ നയേന പടിപത്തി വേദിതബ്ബാ.

ഇതി സത്താനം സുഖൂപകരണപരിച്ചാഗേന ബഹുധാനുഗ്ഗഹകരണം ദാനേന പടിപത്തി, സീലേന തേസം ജീവിതസാപതേയ്യദാരരക്ഖാഭേദപിയഹിതവചനാവിഹിംസാദികരണാനി, നേക്ഖമ്മേന തേസം ആമിസപടിഗ്ഗഹണധമ്മദാനാദിനാ അനേകവിധാ ഹിതചരിയാ, പഞ്ഞായ തേസം ഹിതകരണൂപായകോസല്ലം, വീരിയേന തത്ഥ ഉസ്സാഹാരമ്ഭഅസംഹീരകരണാനി, ഖന്തിയാ തദപരാധസഹനം, സച്ചേന നേസം അവഞ്ചനതദുപകാരകിരിയാസമാദാനാവിസംവാദനാദി, അധിട്ഠാനേന തദുപകരണേ അനത്ഥസമ്പാതേപി അചലനം, മേത്തായ നേസം ഹിതസുഖാനുചിന്തനം, ഉപേക്ഖായ നേസം ഉപകാരാപകാരേസു വികാരാനാപത്തീതി ഏവം അപരിമാണേ സത്തേ ആരബ്ഭ അനുകമ്പിതസബ്ബസത്തസ്സ ബോധിസത്തസ്സ പുഥുജ്ജനേഹി അസാധാരണോ അപരിമാണോ പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരുപചയോ ഏത്ഥ പടിപത്തീതി വേദിതബ്ബം. യോ ചേതാസം പച്ചയോ വുത്തോ, തത്ഥ ച സക്കച്ചം സമ്പാദനം.

കോ വിഭാഗോതി -

സാമഞ്ഞഭേദതോ ഏതാ, ദസവിധാ വിഭാഗതോ;
തിധാ ഹുത്വാന പച്ചേകം, സമതിംസവിധാ സമം.

ദസ പാരമിയോ ദസ ഉപപാരമിയോ ദസ പരമത്ഥപാരമിയോതി ഹി സമതിംസ പാരമിയോ. തത്ഥ "കതാഭിനീഹാരസ്സ ബോധിസത്തസ്സ പരഹിതകരണാഭിനിന്നാസയപയോഗസ്സ കണ്ഹധമ്മവോകിണ്ണാ സുക്കാ ധമ്മാ പാരമിയോ, തേഹി അവോകിണ്ണാ സുക്കാ ധമ്മാ ഉപപാരമിയോ, അകണ്ഹാ അസുക്കാ ധമ്മാ പരമത്ഥപാരമിയോ"തി **കേചി.** "സമുദാഗമനകാലേസു പൂരിയമാനാ പാരമിയോ, ബോധിസത്തഭൂമിയം പുണ്ണാ ഉപപാരമിയോ, ബുദ്ധഭൂമിയം സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണാ പരമത്ഥപാരമിയോ. ബോധിസത്തഭൂമിയം വാ പരഹിതകരണതോ പാരമിയോ, അത്തഹിതകരണതോ ഉപപാരമിയോ, ബുദ്ധഭൂമിയം ബലവേസാരജ്ജസമധിഗമേന ഉഭയഹിതപരിപൂരണതോ പരമത്ഥപാരമിയോതി ഏവം ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു പണിധാനാരമ്ഭപരിനിട്ഠാനേസു തേസം വിഭാഗോ"തി **അപരേ.** "ദോസുപസമകരുണാപകതികാനം ഭവസുഖവിമുത്തിസുഖപരമസുഖപ്പത്താനം പുഞ്ഞൂപചയഭേദതോ തബ്ബിഭാഗോ"തി **അഞ്ഞേ.**

"ലജ്ജാസതിമാനാപസ്സയാനം ലോകുത്തരധമ്മാധിപതീനം സീലസമാധിപഞ്ഞാഗരുകാനം താരിതതരിതതാരയിതൂനം അനുബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധസമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം പാരമീഉപപാരമീപരമത്ഥപാരമീഹി ബോധിത്തയപ്പത്തിതോ യഥാവുത്തവിഭാഗോ"തി **കേചി.** "ചിത്തപണിധിതോ യാവ വചീപണിധി, താവ പവത്താ സമ്ഭാരാ പാരമിയോ , വചീപണിധിതോ യാവ കായപണിധി, താവ പവത്താ ഉപപാരമിയോ, കായപണിധിതോ പഭുതി പരമത്ഥപാരമിയോ"തി **അപരേ. അഞ്ഞേ** പന "പരപുഞ്ഞാനുമോദനവസേന പവത്താ സമ്ഭാരാ പാരമിയോ, പരേസം കാരാപനവസേന പവത്താ ഉപപാരമിയോ, സയം കരണവസേന പവത്താ പരമത്ഥപാരമിയോ"തി വദന്തി. തഥാ "ഭവസുഖാവഹോ പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരോ പാരമീ, അത്തനോ നിബ്ബാനസുഖാവഹോ ഉപപാരമീ, പരേസം തദുഭയസുഖാവഹോ പരമത്ഥപാരമീ"തി **ഏകേ.**

പുത്തദാരധനാദിഉപകരണപരിച്ചാഗോ പന ദാനപാരമീ, അത്തനോ അങ്ഗപരിച്ചാഗോ ദാനഉപപാരമീ, അത്തനോ ജീവിതപരിച്ചാഗോ ദാനപരമത്ഥപാരമീ. തഥാ പുത്തദാരാദികസ്സ തിവിധസ്സാപി ഹേതു അവീതിക്കമനവസേന തിസ്സോ സീലപാരമിയോ, തേസു ഏവ തിവിധേസു വത്ഥൂസു ആലയം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ നിക്ഖമനവസേന തിസ്സോ നേക്ഖമ്മപാരമിയോ, ഉപകരണഅങ്ഗജീവിതതണ്ഹം സമൂഹനിത്വാ സത്താനം ഹിതാഹിതവിനിച്ഛയകരണവസേന തിസ്സോ പഞ്ഞാപാരമിയോ, യഥാവുത്തഭേദാനം പരിച്ചാഗാദീനം വായമനവസേന തിസ്സോ വീരിയപാരമിയോ, ഉപകരണഅങ്ഗജീവിതന്തരായകരാനം ഖമനവസേന തിസ്സോ ഖന്തിപാരമിയോ, ഉപകരണഅങ്ഗജീവിതഹേതു സച്ചാപരിച്ചാഗവസേന തിസ്സോ സച്ചപാരമിയോ, ദാനാദിപാരമിയോ അകുപ്പാധിട്ഠാനവസേനേവ സമിജ്ഝന്തീതി ഉപകരണാദിവിനാസേപി അചലാധിട്ഠാനവസേന തിസ്സോ അധിട്ഠാനപാരമിയോ, ഉപകരണാദിവിഘാതകേസുപി സത്തേസു മേത്തായ അവിജഹനവസേന തിസ്സോ മേത്താപാരമിയോ, യഥാവുത്തവത്ഥുത്തയസ്സ ഉപകാരാപകാരേസു സത്തസങ്ഖാരേസു മജ്ഝത്തതാപടിലാഭവസേന തിസ്സോ ഉപേക്ഖാപാരമിയോതി ഏവമാദിനാ ഏതാസം വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

കോ സങ്ഗഹോതി ഏത്ഥ പന -

യഥാ വിഭാഗതോ തിംസ-വിധാ സങ്ഗഹതോ ദസ;
ഛപ്പകാരാവ ഏതാസു, യുഗളാദീഹി സാധയേ.

യഥാ ഹി ഏസാ വിഭാഗതോ തിംസവിധാപി ദാനപാരമിആദിഭാവതോ ദസവിധാ, ഏവം ദാനസീലഖന്തിവീരിയഝാനപഞ്ഞാസഭാവേന ഛബ്ബിധാ. ഏതാസു ഹി നേക്ഖമ്മപാരമീ സീലപാരമിയാ സങ്ഗഹിതാ തസ്സാ പബ്ബജ്ജാഭാവേ. നീവരണവിവേകഭാവേ പന ഝാനപാരമിയാ, കുസലധമ്മഭാവേ ഛഹിപി സങ്ഗഹിതാ, സച്ചപാരമീ സീലപാരമിയാ ഏകദേസാ ഏവ വചീസച്ചവിരതിസച്ചപക്ഖേ. ഞാണസച്ചപക്ഖേ പന പഞ്ഞാപാരമിയാ സങ്ഗഹിതാ, മേത്താപാരമീ ഝാനപാരമിയാ ഏവ, ഉപേക്ഖാപാരമീ ഝാനപഞ്ഞാപാരമീഹി, അധിട്ഠാനപാരമീ സബ്ബാഹിപി സങ്ഗഹിതാതി.

ഏതേസഞ്ച ദാനാദീനം ഛന്നം ഗുണാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധാനം പഞ്ചദസ യുഗളാദീനി പഞ്ചദസ യുഗളാദിസാധകാനി ഹോന്തി. സേയ്യഥിദം? ദാനസീലയുഗളേന പരഹിതാഹിതാനം കരണാകരണയുഗളസിദ്ധി, ദാനഖന്തിയുഗളേന അലോഭാദോസയുഗളസിദ്ധി, ദാനവീരിയയുഗളേന ചാഗസുതയുഗളസിദ്ധി, ദാനഝാനയുഗളേന കാമദോസപ്പഹാനയുഗളസിദ്ധി, ദാനപഞ്ഞായുഗളേന അരിയയാനധുരയുഗളസിദ്ധി, സീലഖന്തിദ്വയേന പയോഗാസയസുദ്ധദ്വയസിദ്ധി, സീലവീരിയദ്വയേന ഭാവനാദ്വയസിദ്ധി, സീലഝാനദ്വയേന ദുസ്സീല്യപരിയുട്ഠാനപ്പഹാനദ്വയസിദ്ധി, സീലപഞ്ഞാദ്വയേന ദാനദ്വയസിദ്ധി, ഖന്തിവീരിയദ്വയേന ഖമാതേജദ്വയസിദ്ധി, ഖന്തിഝാനദുകേന വിരോധാനുരോധപ്പഹാനദുകസിദ്ധി, ഖന്തിപഞ്ഞാദുകേന സുഞ്ഞതാഖന്തിപടിവേധദുകസിദ്ധി, വീരിയഝാനദുകേന പഗ്ഗഹാവിക്ഖേപദുകസിദ്ധി, വീരിയപഞ്ഞാദുകേന സരണദുകസിദ്ധി, ഝാനപഞ്ഞാദുകേന യാനദുകസിദ്ധി. ദാനസീലഖന്തിതികേന ലോഭദോസമോഹപ്പഹാനതികസിദ്ധി, ദാനസീലവീരിയതികേന ഭോഗജീവിതകായസാരാദാനതികസിദ്ധി, ദാനസീലഝാനതികേന പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുതികസിദ്ധി, ദാനസീലപഞ്ഞാതികേന ആമിസാഭയധമ്മദാനതികസിദ്ധീതി ഏവം ഇതരേഹിപി തികേഹി, ചതുക്കാദീഹി ച യഥാസമ്ഭവം തികാനി, ചതുക്കാദീനി ച യോജേതബ്ബാനി.

ഏവം ഛബ്ബിധാനമ്പി പന ഇമാസം പാരമീനം ചതൂഹി അധിട്ഠാനേഹി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. സബ്ബപാരമീനം സമൂഹസങ്ഗഹതോ ഹി ചത്താരി അധിട്ഠാനാനി. സേയ്യഥിദം? സച്ചാധിട്ഠാനം, ചാഗാധിട്ഠാനം, ഉപസമാധിട്ഠാനം, പഞ്ഞാധിട്ഠാനന്തി. തത്ഥ അധിതിട്ഠതി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ അധിതിട്ഠതി, അധിട്ഠാനമത്തമേവ വാ തന്തി **അധിട്ഠാനം,** സച്ചഞ്ച തം അധിട്ഠാനഞ്ച, സച്ചസ്സ വാ അധിട്ഠാനം, സച്ചം വാ അധിട്ഠാനമേതസ്സാതി **സച്ചാധിട്ഠാനം.** ഏവം സേസേസുപി. തത്ഥ അവിസേസതോ താവ കതാഭിനീഹാരസ്സ അനുകമ്പിതസബ്ബസത്തസ്സ മഹാസത്തസ്സ പടിഞ്ഞാനുരൂപം സബ്ബപാരമീപരിഗ്ഗഹതോ **സച്ചാധിട്ഠാനം,** തേസം പടിപക്ഖപരിച്ചാഗതോ **ചാഗാധിട്ഠാനം,** സബ്ബപാരമിതാഗുണേഹി ഉപസമനതോ **ഉപസമാധിട്ഠാനം.** തേഹി ഏവ പരഹിതേസു ഉപായകോസല്ലതോ **പഞ്ഞാധിട്ഠാനം.**

വിസേസതോ പന "യാചകാനം ജനാനം അവിസംവാദേത്വാ ദസ്സാമീ"തി പടിജാനനതോ, പടിഞ്ഞം അവിസംവാദേത്വാ ദാനതോ, ദാനം അവിസംവാദേത്വാ അനുമോദനതോ , മച്ഛരിയാദിപടിപക്ഖപരിച്ചാഗതോ, ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകദാനദേയ്യധമ്മക്ഖയേസു ലോഭദോസമോഹഭയവൂപസമനതോ, യഥാരഹം യഥാകാലം യഥാവിധാനഞ്ച ദാനതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച കുസലധമ്മാനം ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനം ദാനം. തഥാ സംവരസമാദാനസ്സ അവീതിക്കമനതോ, ദുസ്സീല്യപരിച്ചാഗതോ, ദുച്ചരിതവൂപസമനതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനം സീലം. യഥാപടിഞ്ഞം ഖമനതോ, കതാപരാധവികപ്പപരിച്ചാഗതോ, കോധപരിയുട്ഠാനവൂപസമനതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനാ ഖന്തി. പടിഞ്ഞാനുരൂപം പരഹിതകരണതോ, വിസയപരിച്ചാഗതോ, അകുസലവൂപസമനതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനം വീരിയം. പടിഞ്ഞാനുരൂപം ലോകഹിതാനുചിന്തനതോ, നീവരണപരിച്ചാഗതോ, ചിത്തവൂപസമനതോ, പഞ്ഞുത്തരതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനം ഝാനം. യഥാപടിഞ്ഞം പരഹിതൂപായകോസല്ലതോ, അനുപായകിരിയപരിച്ചാഗതോ, മോഹജപരിളാഹവൂപസമനതോ, സബ്ബഞ്ഞുതാപടിലാഭതോ ച ചതുരധിട്ഠാനപദട്ഠാനാ പഞ്ഞാ.

തത്ഥ ഞേയ്യപടിഞ്ഞാനുവിധാനേഹി സച്ചാധിട്ഠാനം, വത്ഥുകാമകിലേസകാമപരിച്ചാഗേഹി ചാഗാധിട്ഠാനം, ദോസദുക്ഖവൂപസമേഹി ഉപസമാധിട്ഠാനം, അനുബോധപടിവേധേഹി പഞ്ഞാധിട്ഠാനം. തിവിധസച്ചപരിഗ്ഗഹിതം ദോസത്തയവിരോധി സച്ചാധിട്ഠാനം, തിവിധചാഗപരിഗ്ഗഹിതം ദോസത്തയവിരോധി ചാഗാധിട്ഠാനം, തിവിധവൂപസമപരിഗ്ഗഹിതം ദോസത്തയവിരോധി ഉപസമാധിട്ഠാനം, തിവിധഞാണപരിഗ്ഗഹിതം ദോസത്തയവിരോധി പഞ്ഞാധിട്ഠാനം. സച്ചാധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതാനി ചാഗൂപസമപഞ്ഞാധിട്ഠാനാനി അവിസംവാദനതോ, പടിഞ്ഞാനുവിധാനതോ ച. ചാഗാധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതാനി സച്ചൂപസമപഞ്ഞാധിട്ഠാനാനി പടിപക്ഖപരിച്ചാഗതോ, സബ്ബപരിച്ചാഗഫലത്താ ച. ഉപസമാധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതാനി സച്ചചാഗപഞ്ഞാധിട്ഠാനാനി കിലേസപരിളാഹൂപസമനതോ, കമ്മപരിളാഹൂപസമനതോ ച. പഞ്ഞാധിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹിതാനി സച്ചചാഗൂപസമാധിട്ഠാനാനി ഞാണപുബ്ബങ്ഗമതോ, ഞാണാനുപരിവത്തനതോ ചാതി ഏവം സബ്ബാപി പാരമിയോ സച്ചപ്പഭാവിതാ ചാഗപരിബ്യഞ്ജിതാ ഉപസമോപബ്രൂഹിതാ പഞ്ഞാപരിസുദ്ധാ. സച്ചഞ്ഹി ഏതാസം ജനകഹേതു, ചാഗോ പടിഗ്ഗാഹകഹേതു, ഉപസമോ പരിബുദ്ധിഹേതു പഞ്ഞാ പാരിസുദ്ധിഹേതു. തഥാ ആദിമ്ഹി സച്ചാധിട്ഠാനം സച്ചപടിഞ്ഞത്താ, മജ്ഝേ ചാഗാധിട്ഠാനം കതപണിധാനസ്സ പരഹിതായ അത്തപരിച്ചാഗതോ, അന്തേ ഉപസമാധിട്ഠാനം സബ്ബൂപസമപരിയോസാനത്താ. ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു പഞ്ഞാധിട്ഠാനം തസ്മിം സതി സമ്ഭവതോ, അസതി അസമ്ഭവതോ, യഥാപടിഞ്ഞഞ്ച സമ്ഭവതോ.

തത്ഥ മഹാപുരിസാ സതതം അത്തഹിതപരഹിതകരേഹി ഗരുപിയഭാവകരേഹി സച്ചചാഗാധിട്ഠാനേഹി ഗിഹിഭൂതാ ആമിസദാനേന പരേ അനുഗ്ഗണ്ഹന്തി. തഥാ അത്തഹിതപരഹിതകരേഹി, ഗരുപിയഭാവകരേഹി, ഉപസമപഞ്ഞാധിട്ഠാനേഹി ച പബ്ബജിതഭൂതാ ധമ്മദാനേന പരേ അനുഗ്ഗണ്ഹന്തി.

തത്ഥ അന്തിമഭവേ ബോധിസത്തസ്സ ചതുരധിട്ഠാനപരിപൂരണം. പരിപുണ്ണചതുരധിട്ഠാനസ്സ ഹി ചരിമകഭവൂപപത്തീതി ഏകേ. തത്രാപി ഹി ഗബ്ഭാവക്കന്തിഅഭിനിക്ഖമനേസു പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സതോ സമ്പജാനോ സച്ചാധിട്ഠാനപാരിപൂരിയാ സമ്പതിജാതോ ഉത്തരാഭിമുഖോ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗന്ത്വാ സബ്ബാ ദിസാ ഓലോകേത്വാ സച്ചാനുപരിവത്തിനാ വചസാ "അഗ്ഗോഹമസ്മി ലോകസ്സ, ജേട്ഠോഹമസ്മി ലോകസ്സ, സേട്ഠോഹമസ്മി ലോകസ്സാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൧; മ॰ നി॰ ൩.൨൦൭) തിക്ഖത്തും സീഹനാദം നദി, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ജിണ്ണാതുരമതപബ്ബജിതദസ്സാവിനോ ചതുധമ്മപ്പദേസകോവിദസ്സ യോബ്ബനാരോഗ്യജീവിതസമ്പത്തിമദാനം ഉപസമോ, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന മഹതോ ഞാതിപരിവട്ടസ്സ, ഹത്ഥഗതസ്സ ച ചക്കവത്തിരജ്ജസ്സ അനപേക്ഖപരിച്ചാഗോതി.

ദുതിയേ ഠാനേ അഭിസമ്ബോധിയം ചതുരധിട്ഠാനപരിപൂരണന്തി കേചി. തത്ഥ ഹി യഥാപടിഞ്ഞം സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം അഭിസമയോ. തതോ ഹി സച്ചാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം. ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന സബ്ബകിലേസുപക്കിലേസപരിച്ചാഗോ. തതോ ഹി ചാഗാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം. ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന പരമൂപസമസമ്പത്തി. തതോ ഹി ഉപസമാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം.

പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന അനാവരണഞ്ഞാണപടിലാഭോ. തതോ ഹി പഞ്ഞാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണന്തി, തം അസിദ്ധം അഭിസമ്ബോധിയാപി പരമത്ഥഭാവതോ.

തതിയേ ഠാനേ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ ചതുരധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണന്തി അഞ്ഞേ. തത്ഥ ഹി സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ ദ്വാദസഹി ആകാരേഹി അരിയസച്ചദേസനായ സച്ചാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സദ്ധമ്മമഹായാഗകരണേന ചാഗാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സയം ഉപസന്തസ്സ പരേസം ഉപസമനേന ഉപസമാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണം, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ വിനേയ്യാനം ആസയാദിപരിജാനനേന പഞ്ഞാധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണന്തി, തദപി അസിദ്ധം അപരിയോസിതത്താ ബുദ്ധകിച്ചസ്സ.

ചതുത്ഥേ ഠാനേ പരിനിബ്ബാനേ ചതുരധിട്ഠാനം പരിപുണ്ണന്തി അപരേ. തത്ര ഹി പരിനിബ്ബുതത്താ പരമത്ഥസച്ചസമ്പത്തിയാ സച്ചാധിട്ഠാനപരിപൂരണം, സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗേന ചാഗാധിട്ഠാനപരിപൂരണം, സബ്ബസങ്ഖാരൂപസമേന ഉപസമാധിട്ഠാനപരിപൂരണം, പഞ്ഞാപയോജനപരിനിബ്ബാനേന പഞ്ഞാധിട്ഠാനപരിപൂരണന്തി.

തത്ര മഹാപുരിസസ്സ വിസേസേന മേത്തായഖേത്തേ അഭിജാതിയം സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സച്ചാധിട്ഠാനപരിപൂരണമഭിബ്യത്തം, വിസേസേന കരുണായഖേത്തേ അഭിസമ്ബോധിയം പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ പഞ്ഞാധിട്ഠാനപരിപൂരണമഭിബ്യത്തം, വിസേസേന മുദിതായഖേത്തേ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ ചാഗാധിട്ഠാനപരിപൂരണമഭിബ്യത്തം, വിസേസേന ഉപേക്ഖായഖേത്തേ പരിനിബ്ബാനേ ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ ഉപസമാധിട്ഠാനപരിപൂരണമഭിബ്യത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

തത്രാപി സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സംവാസേന സീലം വേദിതബ്ബം, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സംവോഹാരേന സോചേയ്യം വേദിതബ്ബം, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ ആപദാസു ഥാമോ വേദിതബ്ബോ, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗതസ്സ സാകച്ഛായ പഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം സീലാജീവചിത്തദിട്ഠിവിസുദ്ധിയോ വേദിതബ്ബാ. തഥാ സച്ചാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ദോസാഗതിം ന ഗച്ഛതി അവിസംവാദനതോ, ചാഗാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ഛന്ദാഗതിം ന ഗച്ഛതി അനഭിസങ്ഗതോ, ഉപസമാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന ഭയാഗതിം ന ഗച്ഛതി അനുപരോധതോ, പഞ്ഞാധിട്ഠാനസമുദാഗമേന മോഹാഗതിം ന ഗച്ഛതി യഥാഭൂതാവബോധതോ.

തഥാ പഠമേന അദുട്ഠോ അധിവാസേതി, ദുതിയേന അലുദ്ധോ പടിസേവതി, തതിയേന അഭീതോ പരിവജ്ജേതി, ചതുത്ഥേന അസംമൂള്ഹോ വിനോദേതി. പഠമേന നേക്ഖമ്മസുഖുപ്പത്തി, ഇതരേഹി പവിവേകഉപസമസമ്ബോധിസുഖുപ്പത്തിയോ ഹോന്തി. തഥാ വിവേകജപീതിസുഖസമാധിജപീതിസുഖഅപീതിജകായസുഖ സതിപാരിസുദ്ധിജഉപേക്ഖാസുഖുപ്പത്തിയോ ഏതേഹി ചതൂഹി യഥാക്കമം ഹോന്തീതി. ഏവമനേകഗുണാനുബന്ധേഹി ചതൂഹി അധിട്ഠാനേഹി സബ്ബപാരമിസമൂഹസങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. യഥാ ച ചതൂഹി അധിട്ഠാനേഹി സബ്ബപാരമിസങ്ഗഹോ, ഏവം കരുണാപഞ്ഞാഹിപീതി ദട്ഠബ്ബം. സബ്ബോപി ഹി ബോധിസമ്ഭാരോ കരുണാപഞ്ഞാഹി സങ്ഗഹിതോ. കരുണാപഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതാ ഹി ദാനാദിഗുണാ മഹാബോധിസമ്ഭാരാ ഭവന്തി ബുദ്ധത്തസിദ്ധിപരിയോസാനാതി. ഏവമേതാസം സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ.

കോ സമ്പാദനൂപായോതി -

> സബ്ബാസം പന താസമ്പി, ഉപായോതി സമ്പാദനേ;
> അവേകല്ലാദയോ അത്ത-നിയ്യാതനാദയോ മതാ.

സകലസ്സാപി ഹി പുഞ്ഞാദിസമ്ഭാരസ്സ സമ്മാസമ്ബോധിം ഉദ്ദിസ്സ **അനവസേസസമ്ഭരണം** അവേകല്ലകാരിതായോഗേന, തത്ഥ ച **സക്കച്ചകാരിതാ** ആദരബഹുമാനയോഗേന, **സാതച്ചകാരിതാ** നിരന്തരപയോഗേന, **ചിരകാലാദിയോഗോ** ച അന്തരാ അവോസാനാപജ്ജനേനാതി. തം പനസ്സ കാലപരിമാണം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. ഇതി ചതുരങ്ഗയോഗോ ഏതാസം പാരമീനം സമ്പാദനൂപായോ.

തഥാ മഹാസത്തേന ബോധായ പടിപജ്ജന്തേന സമ്മാസമ്ബോധായ ബുദ്ധാനം പുരേതരമേവ അത്താ നിയ്യാതേതബ്ബോ "ഇമാഹം അത്തഭാവം ബുദ്ധാനം നിയ്യാതേമീ"തി. തം തം പരിഗ്ഗഹവത്ഥുഞ്ച പടിലാഭതോ പുരേതരമേവ ദാനമുഖേ നിസ്സജ്ജിതബ്ബം "യം കിഞ്ചി മയ്ഹം ഉപ്പജ്ജനകം ജീവിതപരിക്ഖാരജാതം, തം സബ്ബം സതി യാചകേ ദസ്സാമി, തേസം പന ദിന്നാവസേസം ഏവ മയാ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബ"ന്തി.

ഏവഞ്ഹിസ്സ സമ്മദേവ പരിച്ചാഗായ കതേ ചിത്താഭിസങ്ഖാരേ യം ഉപ്പജ്ജതി പരിഗ്ഗഹവത്ഥു അവിഞ്ഞാണകം, സവിഞ്ഞാണകം വാ, തത്ഥ യേ ഇമേ പുബ്ബേ ദാനേ അകതപരിചയോ, പരിഗ്ഗഹവത്ഥുസ്സ പരിത്തഭാവോ, ഉളാരമനുഞ്ഞതാ, പരിക്ഖയചിന്താതി **ചത്താരോ ദാനവിനിബന്ധാ.** തേസു യദാ മഹാബോധിസത്തസ്സ സംവിജ്ജമാനേസു ദേയ്യധമ്മേസു, പച്ചുപട്ഠിതേ ച യാചകജനേ ദാനേ ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതി ന കമതി, തേന നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം "അദ്ധാഹം ദാനേ പുബ്ബേ അകതപരിചയോ, തേന മേ ഏതരഹി ദാതുകമ്യതാ ചിത്തേ ന സണ്ഠാതീ"തി. സോ "ഏവം മേ ഇതോ പരം ദാനാഭിരതം

ചിത്തം ഭവിസ്സതി, ഹന്ദാഹം ഇതോ പട്ഠായ ദാനം ദസ്സാമി, നനു മയാ പടികച്ചേവ പരിഗ്ഗഹവത്ഥും യാചകാനം പരിച്ചത്ത"ന്തി ദാനം ദേതി മുത്തചാഗോ പയതപാണി വോസ്സഗ്ഗരതോ യാചയോഗോ ദാനസംവിഭാഗരതോ. ഏവം മഹാസത്തസ്സ **പഠമോ ദാനവിനിബന്ധോ** ഹതോ ഹോതി വിഹതോ സമുച്ഛിന്നോ.

തഥാ മഹാസത്തോ ദേയ്യധമ്മസ്സ പരിത്തഭാവേ സതി പച്ചയവേകല്ലേ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി "അഹം ഖോ പുബ്ബേ അദാനസീലതായ ഏതരഹി ഏവം പച്ചയവേകല്ലോ ജാതോ, തസ്മാ ഇദാനി മയാ പരിത്തേന വാ ഹീനേന വാ യഥാലദ്ധേന ദേയ്യധമ്മേന അത്താനം പീളേത്വാപി ദാനമേവ ദാതബ്ബം, യേനാഹം ആയതിമ്പി ദാനപാരമിം മത്ഥകം പാപേസ്സാമീ"തി സോ ഇതരീതരേന ദാനം ദേതി മുത്തചാഗോ പയതപാണി വോസ്സഗ്ഗരതോ യാചയോഗോ ദാനസംവിഭാഗരതോ. ഏവം മഹാസത്തസ്സ **ദുതിയോ ദാനവിനിബന്ധോ** ഹതോ ഹോതി വിഹതോ സമുച്ഛിന്നോ.

തഥാ മഹാസത്തോ ദേയ്യധമ്മസ്സ ഉളാരമനുഞ്ഞതായ അദാതുകമ്യതാചിത്തേ ഉപ്പജ്ജമാനേ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി "നനു തയാ സപ്പുരിസ ഉളാരതമാ സബ്ബസേട്ഠാ സമ്മാസമ്ബോധി അഭിപത്ഥിതാ, തസ്മാ തദത്ഥം തയാ ഉളാരമനുഞ്ഞേ ഏവ ദേയ്യധമ്മേ ദാതും യുത്തരൂപ"ന്തി. സോ ഉളാരം, മനുഞ്ഞഞ്ച ദാനം ദേതി മുത്തചാഗോ പയതപാണി വോസ്സഗ്ഗരതോ യാചയോഗോ ദാനസംവിഭാഗരതോ. ഏവം മഹാപുരിസസ്സ **തതിയോ ദാനവിനിബന്ധോ** ഹതോ ഹോതി വിഹതോ സമുച്ഛിന്നോ.

തഥാ മഹാസത്തോ ദാനം ദേന്തോ യദാ ദേയ്യധമ്മസ്സ പരിക്ഖയം പസ്സതി, സോ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി "അയം ഖോ ഭോഗാനം സഭാവോ, യദിദം ഖയധമ്മതാ വയധമ്മതാ, അപിച മേ പുബ്ബേ താദിസസ്സ ദാനസ്സ അകതത്താ ഏവം ഭോഗാനം പരിക്ഖയോ ദിസ്സതി, ഹന്ദാഹം യഥാലദ്ധേന ദേയ്യധമ്മേന പരിത്തേന വാ, വിപുലേന വാ ദാനമേവ ദദേയ്യം, യേനാഹം ആയതിം ദാനപാരമിയാ മത്ഥകം പാപുണിസ്സാമീ'തി. സോ യഥാലദ്ധേന ദാനം ദേതി മുത്തചാഗോ പയതപാണി വോസ്സഗ്ഗരതോ യാചയോഗോ ദാനസംവിഭാഗരതോ. ഏവം മഹാസത്തസ്സ **ചതുത്ഥോ ദാനവിനിബന്ധോ** ഹതോ ഹോതി വിഹതോ സമുച്ഛിന്നോ. ഏവം യേ യേ ദാനപാരമിയാ വിനിബന്ധഭൂതാ അനത്ഥാ, തേസം തേസം യഥാരഹം പച്ചവേക്ഖിത്വാ പടിവിനോദനം ഉപായോ. യഥാ ച ദാനപാരമിയാ, ഏവം സീലപാരമിആദീസുപി ദട്ഠബ്ബം.

അപിച യം മഹാസത്തസ്സ ബുദ്ധാനം അത്തസന്നിയ്യാതനം, തം സമ്മദേവ സബ്ബപാരമീനം സമ്പാദനൂപായോ, ബുദ്ധാനഞ്ച അത്താനം നിയ്യാതേത്വാ ഠിതോ മഹാപുരിസോ തത്ഥ തത്ഥ ബോധിസമ്ഭാരപാരിപൂരിയാ ഘടേന്തോ വായമന്തോ സരീരസ്സ, സുഖൂപകരണാനഞ്ച ഉപച്ഛേദകേസു ദുസ്സഹേസുപി കിച്ഛേസു (കിച്ഛേസു ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ) ദുരഭിസമ്ഭവേസുപി സത്തസങ്ഖാരസമുപനീതേസു അനത്ഥേസു തിബ്ബേസു പാണഹരേസു "അയം മയാ അത്തഭാവോ ബുദ്ധാനം പരിച്ചത്തോ, യം വാ തം വാ ഏത്ഥ ഹോതൂ"തി തന്നിമിത്തം ന കമ്പതി ന വേധതി ഈസകമ്പി അഞ്ഞഥത്തം ന ഗച്ഛതി, കുസലാരമ്ഭേ അഞ്ഞദത്ഥു അചലാധിട്ഠാനോ ച ഹോതി, ഏവം **അത്തസന്നിയ്യാതനമ്പി** ഏതാസം സമ്പാദനൂപായോ.

അപിച സമാസതോ കതാഭിനീഹാരസ്സ അത്തനി സിനേഹസ്സ പരിയാദാനം, (പരിസോസനം ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ) പരേസു ച സിനേഹസ്സ പരിവഡ്ഢനം ഏതാസം സമ്പാദനൂപായോ. സമ്മാസമ്ബോധിസമധിഗമായ ഹി കതമഹാപണിധാനസ്സ മഹാസത്തസ്സ യാഥാവതോ പരിജാനനേന സബ്ബേസു ധമ്മേസു അനുപലിത്തസ്സ അത്തനി സിനേഹോ പരിക്ഖയം പരിയാദാനം ഗച്ഛതി, മഹാകരുണാസമായോഗവസേന (സമാസേവനേന ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ) പന പിയപുത്തേ വിയ സബ്ബസത്തേ സമ്പസ്സമാനസ്സ തേസു മേത്താകരുണാസിനേഹോ പരിവഡ്ഢതി, തതോ ച തം തദാവത്ഥാനുരൂപം അത്തപരസന്താനേസു ലോഭദോസമോഹവിഗമേന വിദൂരീകതമച്ഛരിയാദിബോധിസമ്ഭാരപടിപക്ഖോ മഹാപുരിസോ ദാനപിയവചനഅത്ഥചരിയാ സമാനത്തതാസങ്ഖാതേഹി ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൩; അം॰ നി॰ ൪.൩൨) ചതുരധിട്ഠാനാനുഗതേഹി അച്ചന്തം ജനസ്സ സങ്ഗഹകരണേന ഉപരി യാനത്തയേ അവതാരണം, പരിപാചനഞ്ച കരോതി.

മഹാസത്താനഞ്ഹി മഹാകരുണാ, മഹാപഞ്ഞാ ച ദാനേന അലങ്കതാ, ദാനം പിയവചനേന, പിയവചനം അത്ഥചരിയായ, അത്ഥചരിയാ സമാനത്തതായ അലങ്കതാ, സങ്ഗഹിതാ ച. തേസഞ്ഹി സബ്ബേപി സത്തേ അത്തനാ നിബ്ബിസേസേ കത്വാ ബോധിസമ്ഭാരേസു പടിപജ്ജന്താനം സബ്ബത്ഥ സമാനസുഖദുക്ഖതായ സമാനത്തതാസിദ്ധി. ബുദ്ധഭൂതാനമ്പി ച തേഹേവ ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി ചതുരധിട്ഠാനേന പരിപൂരിതാഭിബുദ്ധേഹി ജനസ്സ അച്ചന്തികസങ്ഗഹകരണേന അഭിവിനയനം സിജ്ഝതി. ദാനഞ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം ചാഗാധിട്ഠാനേന പരിപൂരിതാഭിബുദ്ധം. പിയവചനം സച്ചാധിട്ഠാനേന, അത്ഥചരിയാ പഞ്ഞാധിട്ഠാനേന, സമാനത്തതാ ഉപസമാധിട്ഠാനേന പരിപൂരിതാഭിബുദ്ധാ. തഥാഗതാനഞ്ഹി സബ്ബസാവകപച്ചേകബുദ്ധേഹി സമാനത്തതാ പരിനിബ്ബാനേ. തത്ര ഹി നേസം അവിസേസതോ ഏകീഭാവോ. തേനേവാഹ "നത്ഥി വിമുത്തിയാ നാനത്ത"ന്തി. ഹോന്തി ചേത്ഥ -

"സച്ചോ ചാഗീ ഉപസന്തോ, പഞ്ഞവാ അനുകമ്പകോ;
സമ്ഭതസബ്ബസമ്ഭാരോ, കം നാമത്ഥം ന സാധയേ.

മഹാകാരുണികോ സത്ഥാ, ഹിതേസീ ച ഉപേക്ഖകോ;
നിരപേക്ഖോ ച സബ്ബത്ഥ, അഹോ അച്ഛരിയോ ജിനോ.

വിരത്തോ സബ്ബധമ്മേസു, സത്തേസു ച ഉപേക്ഖകോ;
സദാ സത്തഹിതേ യുത്തോ, അഹോ അച്ഛരിയോ ജിനോ.

സബ്ബദാ സബ്ബസത്താനം, ഹിതായ ച സുഖായ ച;
ഉയ്യുത്തോ അകിലാസൂ ച, അഹോ അച്ഛരിയോ ജിനോ''തി. (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ);

കിത്തകേന കാലേന സമ്പാദനന്തി -

പഞ്ഞാധികാദിഭേദേന, ഉഗ്ഘാടിതഞ്ഞുആദിനാ;
തിണ്ണമ്പി ബോധിസത്താനം, വസാ കാലോ തിധാ മതോ.

ഹേട്ഠിമേന ഹി താവ പരിച്ഛേദേന ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി, മഹാകപ്പാനം സതസഹസ്സഞ്ച, മജ്ഝിമേന അട്ഠ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി, മഹാകപ്പാനം സതസഹസ്സഞ്ച, ഉപരിമേന പന സോളസ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി, മഹാകപ്പാനം സതസഹസ്സഞ്ച. ഏതേ ച ഭേദാ യഥാക്കമം പഞ്ഞാധികസദ്ധാധികവീരിയാധികവസേന വേദിതബ്ബാ. പഞ്ഞാധികാനഞ്ഹി സദ്ധാ മന്ദാ ഹോതി, പഞ്ഞാ തിക്ഖാ. സദ്ധാധികാനം പഞ്ഞാ മജ്ഝിമാ ഹോതി. വീരിയാധികാനം പഞ്ഞാ മന്ദാ. പഞ്ഞാനുഭാവേന ച സമ്മാസമ്ബോധി അഭിഗന്തബ്ബാതി (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൪ അത്ഥതോ സമാനം) **അട്ഠകഥായം** വുത്തം.

അപരേ പന ''വീരിയസ്സ തിക്ഖമജ്ഝിമമുദുഭാവേന ബോധിസത്താനം അയം കാലവിഭാഗോ''തി വദന്തി, അവിസേസേന പന വിമുത്തിപരിപാചനീയാനം ധമ്മാനം തിക്ഖമജ്ഝിമമുദുഭാവേന യഥാവുത്തകാലഭേദേന ബോധിസമ്ഭാരാ തേസം പാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തീതി തയോപേതേ കാലഭേദാ യുത്താതിപി വദന്തി. ഏവം തിവിധാ ഹി ബോധിസത്താ അഭിനീഹാരക്ഖണേ ഭവന്തി ഏകോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ, ഏകോ വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ, ഏകോ നേയ്യോതി. തേസു യോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ, സോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സമ്മുഖാ ചതുപ്പദഗാഥം സുണന്തോ ഗാഥായ തതിയപദേ അപരിയോസിതേ ഏവ ഛഹി അഭിഞ്ഞാഹി സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം അധിഗന്തും സമത്ഥൂപനിസ്സയോ ഹോതി, സചേ സാവകബോധിയം അധിമുത്തോ സിയാ.

ദുതിയോ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ചതുപ്പദഗാഥം സുണന്തോ അപരിയോസിതേ ഏവ ഗാഥായ ചതുത്ഥപദേ ഛഹി അഭിഞ്ഞാഹി അരഹത്തം അധിഗന്തും സമത്ഥൂപനിസ്സയോ ഹോതി, യദി സാവകബോധിയം അധിമുത്തോ സിയാ.

ഇതരോ പന ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ചതുപ്പദഗാഥം സുത്വാ പരിയോസിതായ ഗാഥായ ഛഹി അഭിഞ്ഞാഹി അരഹത്തം അധിഗന്തും സമത്ഥൂപനിസ്സയോ ഹോതി.

തയോപേതേ വിനാ കാലഭേദേന കതാഭിനീഹാരാ, ബുദ്ധാനം സന്തികേ ലദ്ധബ്യാകരണാ ച അനുക്കമേന പാരമിയോ പൂരേന്താ യഥാക്കമം യഥാവുത്തഭേദേന കാലേന സമ്മാസമ്ബോധിം പാപുണന്തി. തേസു തേസു പന കാലഭേദേസു അപരിപുണ്ണേസു തേ തേ മഹാസത്താ ദിവസേ ദിവസേ വേസ്സന്തരദാനസദിസം മഹാദാനം ദേന്താപി തദനുരൂപേ സീലാദിസബ്ബപാരമിധമ്മേ ആചിനന്താപി പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ പരിച്ചജന്താപി ഞാതത്ഥചരിയം ലോകത്ഥചരിയം ബുദ്ധത്ഥചരിയം പരമകോടിം പാപേന്താപി അന്തരാവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ഭവിസ്സന്തീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. കസ്മാ? ഞാണസ്സ അപരിപച്ചനതോ, ബുദ്ധകാരകധമ്മാനഞ്ച അപരിനിട്ഠാനതോ. പരിച്ഛിന്നകാലനിപ്ഫാദിതം വിയ ഹി സസ്സം യഥാവുത്തകാലപരിച്ഛേദേന പരിനിപ്ഫാദിതാ സമ്മാസമ്ബോധി തദന്തരാ പന സബ്ബുസ്സാഹേന വായമന്തേനാപി ന സക്കാ അധിഗന്തുന്തി പാരമിപാരിപൂരി യഥാവുത്തകാലവിസേസേന സമ്പജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം.

കോ ആനിസംസോതി -

യേ തേ കതാഭിനീഹാരാനം ബോധിസത്താനം -

''ഏവം സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നാ, ബോധിയാ നിയതാ നരാ;
സംസരം ദീഘമദ്ധാനം, കപ്പകോടിസതേഹിപി.

അവീചിമ്ഹി നുപ്പജ്ജന്തി, തഥാ ലോകന്തരേസു ച;
നിജ്ഝാമതണ്ഹാ ഖുപ്പിപാസാ, ന ഹോന്തി കാലകഞ്ചികാ. (കാലകഞ്ചികാ ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ);

ന ഹോന്തി ഖുദ്ദകാ പാണാ, ഉപപജ്ജന്താപി ദുഗ്ഗതിം;
ജായമാനാ മനുസ്സേസു, ജച്ചന്ധാ ന ഭവന്തി തേ.

സോതവേകല്ലതാ നത്ഥി, ന ഭവന്തി മൂഗപക്ഖികാ;

ഇത്ഥിഭാവം ന ഗച്ഛന്തി, ഉഭതോബ്യഞ്ജനപണ്ഡകാ.

ന ഭവന്തി പരിയാപന്നാ, ബോധിയാ നിയതാ നരാ;
മുത്താ ആനന്തരികേഹി, സബ്ബത്ഥ സുദ്ധഗോചരാ.

മിച്ഛാദിട്ഠിം ന സേവന്തി, കമ്മകിരിയദസ്സനാ;
വസമാനാപി സഗ്ഗേസു, അസഞ്ഞം നുപപജ്ജരേ.

സുദ്ധാവാസേസു ദേവേസു, ഹേതു നാമ ന വിജ്ജതി;
നേക്ഖമ്മനിന്നാ സപ്പുരിസാ, വിസംയുത്താ ഭവാഭവേ;
ചരന്തി ലോകത്ഥചരിയായോ, പൂരേന്തി സബ്ബപാരമീ"തി. (അട്ഠസാ॰ നിദാനകഥാ; ചരിയാ॰ പകിണ്ണകകഥാ; അപ॰ അട്ഠ॰ ൧.ദൂരേനിദാനകഥാ; ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.ദൂരേനിദാനകഥാ; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨൭.ദൂരേനിദാനകഥാ); -

ഏവം സംവണ്ണിതാ ആനിസംസാ, യേ ച "സതോ സമ്പജാനോ ആനന്ദ ബോധിസത്തോ തുസിതാ കായാ ചവിത്വാ മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൦൦) സോളസ അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മപ്പകാരാ, യേ ച "സീതം ബ്യപഗതം ഹോതി, ഉണ്ഹഞ്ച വൂപസമതീ"തിആദിനാ, (ബു॰ നി॰ ൪-൩൧൩ പിട്ഠേ) "ജായമാനേ ഖോ സാരിപുത്ത, ബോധിസത്തേ അയം ദസസഹസ്സിലോകധാതു സങ്കമ്പതി സമ്പകമ്പതി സമ്പവേധതീ"തിആദിനാ ച ദ്വത്തിംസ പുബ്ബനിമിത്തപ്പകാരാ, യേ വാ പനഞ്ഞേപി ബോധിസത്താനം അധിപ്പായസമിജ്ഝനം, കമ്മാദീസു ച വസിഭാവോതി ഏവമാദയോ തത്ഥ തത്ഥ ജാതകബുദ്ധവംസാദീസു ദസ്സിതപ്പകാരാ ആനിസംസാ, തേ സബ്ബേപി ഏതാസം ആനിസംസാ, തഥാ യഥാനിദസ്സിതഭേദാ അലോഭാദോസാദിഗുണയുഗളാദയോ ചാതി വേദിതബ്ബാ.

അപിച യസ്മാ ബോധിസത്തോ അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ സബ്ബസത്താനം പിതുസമോ ഹോതി ഹിതേസിതായ, ദക്ഖിണേയ്യകോ ഗരു ഭാവനീയോ പരമഞ്ച പുഞ്ഞക്ഖേത്തം ഹോതി ഗുണവിസേസയോഗേന, യേഭുയ്യേന ച മനുസ്സാനം പിയോ ഹോതി, അമനുസ്സാനം പിയോ ഹോതി, ദേവതാഹി അനുപാലീയതി, മേത്താകരുണാപരിഭാവിതസന്താനതായ വാളമിഗാദീഹി ച അനഭിഭവനീയോ ഹോതി, യസ്മിം യസ്മിഞ്ച സത്തനികായേ പച്ചാജായതി, തസ്മിം തസ്മിം ഉളാരേന വണ്ണേന ഉളാരേന യസേന ഉളാരേന സുഖേന ഉളാരേന ബലേന ഉളാരേന ആധിപതേയ്യേന അഞ്ഞേ സത്തേ അഭിഭവതി പുഞ്ഞവിസേസയോഗതോ.

അപ്പാബാധോ ഹോതി അപ്പാതങ്കോ, സുവിസുദ്ധാ ചസ്സ സദ്ധാ ഹോതി സുവിസദാ, സുവിസുദ്ധം വീരിയം, സതി സമാധി പഞ്ഞാ സുവിസദാ, മന്ദകിലേസോ ഹോതി മന്ദദരഥോ മന്ദപരിളാഹോ, കിലേസാനം മന്ദഭാവേനേവ സുബ്ബചോ ഹോതി പദക്ഖിണഗ്ഗാഹീ, ഖമോ ഹോതി സോരതോ, സഖിലോ ഹോതി പടിസന്ധാരകുസലോ , അകോധനോ ഹോതി അനുപനാഹീ, അമക്ഖീ ഹോതി അപളാസീ, അനിസ്സുകീ ഹോതി അമച്ഛരീ, അസഠോ ഹോതി അമായാവീ, അഥദ്ധോ ഹോതി അനതിമാനീ, അസാരദ്ധോ ഹോതി അപ്പമത്തോ , പരതോ ഉപതാപസഹോ ഹോതി പരേസം അനുപതാപീ, യസ്മിഞ്ച ഗാമഖേത്തേ പടിവസതി, തത്ഥ സത്താനം ഭയാദയോ ഉപദ്ദവാ യേഭുയ്യേന അനുപ്പന്നാ നുപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച വൂപസമന്തി, യേസു ച അപായേസു ഉപ്പജ്ജതി, ന തത്ഥ പചുരജനോ വിയ ദുക്ഖേന അധിമത്തം പീളീയതി, ഭിയ്യോസോ മത്തായ സംവേഗഭയമാപജ്ജതി. തസ്മാ മഹാപുരിസസ്സ യഥാരഹം തസ്മിം തസ്മിം ഭവേ ലബ്ഭമാനാ ഏതേ സത്താനം പിതുസമതാദക്ഖിണേയ്യതാദയോ ഗുണവിസേസാ ആനിസംസാതി വേദിതബ്ബാ.

തഥാ ആയുസമ്പദാ രൂപസമ്പദാ കുലസമ്പദാ ഇസ്സരിയസമ്പദാ ആദേയ്യവചനതാ മഹാനുഭാവതാതി ഏതേപി മഹാപുരിസസ്സ പാരമീനം ആനിസംസാതി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ **ആയുസമ്പദാ** നാമ തസ്സം തസ്സം ഉപപത്തിയം ദീഘായുകതാ ചിരട്ഠിതികതാ, തായ യഥാരദ്ധാനി കുസലസമാദാനാനി പരിയോസാപേതി, ബഹുഞ്ച കുസലം ഉപചിനോതി. **രൂപസമ്പദാ** നാമ അഭിരൂപതാ ദസ്സനീയതാ പാസാദികതാ, തായ രൂപപ്പമാണാനം സത്താനം പസാദാവഹോ ഹോതി സമ്ഭാവനീയോ. **കുലസമ്പദാ** നാമ ഉളാരേസു കുലേസു അഭിനിബ്ബത്തി, തായ [ജാതിമദാദിമദസത്താനമ്പി (മദമത്താനമ്പി ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ)] ഉപസങ്കമനീയോ ഹോതി പയിരുപാസനീയോ, തേന തേ നിബ്ബിസേവനേ കരോന്തി. **ഇസ്സരിയസമ്പദാ** നാമ മഹാവിഭവതാ, മഹേസക്ഖതാ, മഹാപരിവാരതാ ച, താഹി സങ്ഗഹിതബ്ബേ ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൩; അ॰ നി॰ ൪.൩൨) സങ്ഗഹിതും, നിഗ്ഗഹേതബ്ബേ ധമ്മേന നിഗ്ഗഹേതുഞ്ച സമത്ഥോ ഹോതി. **ആദേയ്യവചനതാ** നാമ സദ്ധേയ്യതാ പച്ചയികതാ, തായ സത്താനം പമാണഭൂതോ ഹോതി, അലങ്ഘനീയാ ചസ്സ ആണാ ഹോതി. **മഹാനുഭാവതാ** നാമ പഭാവമഹന്തതാ, തായ പരേഹി ന അഭിഭുയ്യതി, സയമേവ പന പരേ അഞ്ഞദത്ഥു അഭിഭവതി ധമ്മേന, സമേന, യഥാഭൂതഗുണേഹി ച, ഏവമേതേസം ആയുസമ്പദാദയോ മഹാപുരിസസ്സ പാരമീനം ആനിസംസാ, സയഞ്ച അപരിമാണസ്സ പുഞ്ഞസമ്ഭാരസ്സ പരിവുദ്ധിഹേതുഭൂതാ യാനത്തയേ സത്താനം അവതാരണസ്സ പരിപാചനസ്സ കാരണഭൂതാതി വേദിതബ്ബാ.

കിം ഫലന്തി -

സമ്മാസമ്ബുദ്ധതാ താസം, ജഞ്ഞാ ഫലം സമാസതോ;
വിത്ഥാരതോ അനന്താപ-മേയ്യാ ഗുണഗണാ മതാ.

സമാസതോ ഹി താവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവോ ഏതാസം ഫലം. വിത്ഥാരതോ പന ബാത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩ ആദയോ; ൩.൧൯൮; മ॰ നി॰ ൨.൩൮൫) അസീതാനുബ്യഞ്ജന, ബ്യാമപ്പഭാദിഅനേകഗുണഗണസമുജ്ജലരൂപകായസമ്പത്തിഅധിട്ഠാനാ ദസബല- (മ॰ നി॰ ര്.വ്വ; അ॰ നി॰ ൧൦.൨൧) ചതുവേസാരജ്ജ- (അ॰ നി॰ ര്.വ്വ) ഛഅസാധാരണഞാണഅട്ഠാരസാവേണികബുദ്ധധമ്മ- (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൫;) പഭുതിഅനന്താപരിമാണഗുണസമുദയോപസോഭിനീ ധമ്മകായസിരീ, യാവതാ പന ബുദ്ധഗുണാ യേ അനേകേഹിപി കപ്പേഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനാപി വാചായ പരിയോസാപേതും ന സക്കാ, ഇദമേവ താസം ഫലം. വുത്തഞ്ചേതം ഭഗവതാ -

“ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം,
കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ;
ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ,
വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ”തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൦ർ; ൩.൧ർ൧; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ, പകിണ്ണകകഥാ) -

ഏവമേത്ഥ പാരമീസു പകിണ്ണകകഥാ വേദിതബ്ബാ.

ഏവം യഥാവുത്തായ പടിപദായ യഥാവുത്തവിഭാഗാനം പാരമീനം പൂരിതഭാവം സന്ധായാഹ **“സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ”**തി. സതിപി മഹാപരിച്ചാഗാനം ദാനപാരമിഭാവേ പരിച്ചാഗവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥം, വിസേസസമ്ഭാരതാദസ്സനത്ഥം, സുദുക്കരഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച തേസം വിസും ഗഹണം, തതോയേവ ച അങ്ഗപരിച്ചാഗതോ നയനപരിച്ചാഗസ്സ, പരിഗ്ഗഹപരിച്ചാഗഭാവസാമഞ്ഞേപി ധനരജ്ജപരിച്ചാഗതോ പുത്തദാരപരിച്ചാഗസ്സ വിസും ഗഹണം കതം, തഥായേവ **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭) വുത്തം. ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേനപി **അങ്ഗുത്തരടീകായം,** (അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഏകപുഗ്ഗലവഗ്ഗസ്സ പഠമേ) കത്ഥചി പന പുത്തദാരപരിച്ചാഗേ വിസും കത്വാ നയനപരിച്ചാഗമഞ്ഞത്ര ജീവിതപരിച്ചാഗം വാ പക്ഖിപിത്വാ രജ്ജപരിച്ചാഗമഞ്ഞത്ര പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ വദന്തി.

ഗതപച്ചാഗതികവത്തസങ്ഖാതായ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൯; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦.൯; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൩൭൪; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൫൨൩; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൩൪) പുബ്ബഭാഗപടിപദായ സദ്ധിം അഭിഞ്ഞാസമാപത്തിനിപ്ഫാദനം **പുബ്ബയോഗോ.** ദാനാദീസുയേവ സാതിസയപടിപത്തിനിപ്ഫാദനം **പുബ്ബചരിയാ.** യാ വാ ചരിയാപിടകസങ്ഗഹിതാ, സാ **പുബ്ബചരിയാ.** കേചി പന “അഭിനീഹാരോ **പുബ്ബയോഗോ.** ദാനാദിപടിപത്തി വാ കായവിവേകവസേന ഏകചരിയാ വാ **പുബ്ബചരിയാ”**തി വദന്തി. ദാനാദീനഞ്ചേവ അപ്പിച്ഛതാദീനഞ്ച സംസാരനിബ്ബാനേസു ആദീനവാനിസംസാനഞ്ച വിഭാവനവസേന, സത്താനം ബോധിത്തയേ പതിട്ഠാപനപരിപാചനവസേന ച പവത്താ കഥാ **ധമ്മക്ഖാനം.** ഞാതീനമത്ഥസ്സ ചരിയാ **ഞാതത്ഥചരിയാ,** സാപി കരുണായനവസേനേവ. **ആദി**-സദ്ദേന **ലോകത്ഥചരിയാ**ദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. കമ്മസ്സകതാഞാണവസേന, അനവജ്ജകമ്മായതനസിപ്പായതനവിജ്ജാട്ഠാനപരിചയവസേന, ഖന്ധായതനാദിപരിചയവസേന, ലക്ഖണത്തയതീരണവസേന ച ഞാണചാരോ **ബുദ്ധിചരിയാ,** സാ പനത്ഥതോ പഞ്ഞാപാരമീയേവ, ഞാണസമ്ഭാരദസ്സനത്ഥം പന വിസും ഗഹണം. **കോടിന്തി** പരിയന്തം ഉക്കംസം. **തഥാ അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവാ ആഗതോതി** ഏത്ഥാപി “ദാനപാരമിം പൂരേത്വാ”തിആദിനാ സമ്ബന്ധോ.

ഏവം പാരമിപൂരണവസേന **“തഥാ ആഗതോ”**തി പദസ്സത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ബോധിപക്ഖിയധമ്മവസേനപി ദസ്സേന്തോ **“ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സതിപട്ഠാനാദിഗ്ഗഹണേന ആഗമനപടിപദം മത്ഥകം പാപേത്വാ ദസ്സേതി മഗ്ഗഫലപക്ഖികാനഞ്ചേവ ഗഹേതബ്ബത്താ, വിപസ്സനാസങ്ഗഹിതാ ഏവ വാ സതിപട്ഠാനാദയോ ദട്ഠബ്ബാ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഗഹണതോ. **ഭാവേത്വാതി** ഉപ്പാദേത്വാ. **ബ്രൂഹേത്വാതി** വഡ്ഢേത്വാ. ഏത്ഥ ച “യേന അഭിനീഹാരേനാ”തിആദിനാ ആഗമനപടിപദായആദിം ദസ്സേതി, “ദാനപാരമിം പൂരേത്വാ”തിആദിനാ മജ്ഝേ, “ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ”തിആദിനാ പരിയോസാനം. തസ്മാ “ആഗതോ”തി വുത്തസ്സ ആഗമനസ്സ കാരണഭൂതപടിപദാവിസേസദസ്സനംയേവ തിണ്ണം നയാനം വിസേസോതി ദട്ഠബ്ബം. ഇദാനി യഥാവുത്തേന അത്ഥയോജനത്തയേന സിദ്ധം പഠമകാരണമേവ ഗാഥാബന്ധവസേന ദസ്സേതും **“യഥേവാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഇധലോകമ്ഹി വിപസ്സിആദയോ മുനയോ സബ്ബഞ്ഞുഭാവം യഥാവുത്തേന കാരണത്തയേന ആഗതാ യഥേവ, തഥാ പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി ചക്ഖുമാ അയം സക്യമുനിപി യേന കാരണേന ആഗതോ, തേനേസ തഥാഗതോ നാമ വുച്ചതീതി യോജനാ.

സമ്പതിജാതോതി മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ മുഹുത്തജാതോ, ന പന മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖന്തമത്തോ മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖന്തമത്തഞ്ഹി മഹാസത്തം പഠമം ബ്രഹ്മാനോ സുവണ്ണജാലേന പടിഗ്ഗണ്ഹിംസു, തേസം ഹത്ഥതോ ചത്താരോ മഹാരാജാനോ അജിനപ്പവേണിയാ, തേസം ഹത്ഥതോ മനുസ്സാ ദുകൂലചുമ്ബടകേന പടിഗ്ഗണ്ഹിംസു, “മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ പഥവിയം പതിട്ഠിതോ”തി

(ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൩) വക്ഖതി. **“കഥഞ്ചാ”**തിആദി വിത്ഥാരദസ്സനം. **യഥാഹ** ഭഗവാ മഹാപദാനദേസനായം. **സേതമ്ഹി ഛത്തേ**തി ദിബ്ബസേതച്ഛത്തേ. **അനുഹീരമാനേ**തി ധാരിയമാനേ. **“അനുധാരിയമാനേ”**തിപി ഇദാനി പാഠോ. “ഏത്ഥ ച ഛത്തഗ്ഗഹണേനേവ ഖഗ്ഗദീനി പഞ്ച കകുധഭണ്ഡാനിപി ഗഹിതാനേവാതി ദട്ഠബ്ബം. ഖഗ്ഗതാലവണ്ടമോരഹത്ഥകവാലബീജനിഉണ്ഹീസപട്ടാപി ഹി ഛത്തേന സഹ തദാ ഉപട്ഠിതാ അഹേസും. ഛത്താദീനിയേവ ച തദാ പഞ്ഞായിംസു, ന ഛത്താദിഗാഹകാ”തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൭) **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** വുത്തം, ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേനാപി **അങ്ഗുത്തരടീകായം** (അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഏകപുഗ്ഗലവഗ്ഗസ്സ പഠമേ) ഏവം സതി താലവണ്ടാദീനമ്പി കകുധഭണ്ഡസമഞ്ഞാ. അപിച ഖഗ്ഗാദീനി കകുധഭണ്ഡാനി, തദഞ്ഞാനിപി താലവണ്ടാദീനി തദാ ഉപട്ഠിതാനീതി അധിപ്പായേന തഥാ വുത്തം.

സബ്ബാ ച ദിസാതി ദസ ദിസാ. **അനുവിലോകേതീ**തി പുഞ്ഞാനുഭാവേന ലോകവിവരണപാടിഹാരിയേ ജാതേ പഞ്ഞായമാനം ദസസഹസ്സിലോകധാതും മംസചക്ഖുനാവ ഓലോകേതീതി അത്ഥോ. നയിദം സബ്ബദിസാനുവിലോകനം സത്തപദവീതിഹാരുത്തരകാലം പഠമമേവാനുവിലോകനതോ. മഹാസത്തോ ഹി മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ പുരത്ഥിമം ദിസം ഓലോകേസി. തത്ഥ ദേവമനുസ്സാ ഗന്ധമാലാദീഹി പൂജയമാനാ “മഹാപുരിസ ഇധ തുമ്ഹേഹി സദിസോപി നത്ഥി, കുതോ തയാ ഉത്തരിതരോ”തി ആഹംസു. ഏവം ചതസ്സോ ദിസാ ചതസ്സോ അനുദിസാ ഹേട്ഠാ ഉപരീതി സബ്ബാ ദിസാഅനുവിലോകേത്വാ സബ്ബത്ഥ അത്തനാ സദിസമദിസ്വാ “അയം ഉത്തരാ ദിസാ”തി സത്തപദവീതിഹാരേന അഗമാസീതി **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൭) **ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേന** (അ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.ഏകപുഗ്ഗലവഗ്ഗസ്സ പഠമേ) ച വുത്തം. **മഹാപദാനസുത്തട്ഠകഥായ**മ്പി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൩) ഏവമേവ വണ്ണിതം. തസ്മാ സത്തപദവീതിഹാരതോ പഠമം സബ്ബദിസാനുവിലോകനം കത്വാ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗന്ത്വാ തദുപരി ആസഭിം വാചം ഭാസതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഇധ, പന അഞ്ഞാസു ച അട്ഠകഥാസു സമേഹി പാദേഹി പതിട്ഠഹനതോ പട്ഠായ യാവ ആസഭീവാചാഭാസനം താവ യഥാക്കമം ഏവ പുബ്ബനിമിത്തഭാവം വിഭാവേന്തോ “സത്തമപദൂപരി ഠത്വാ സബ്ബദിസാനുവിലോകനം സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണപടിലാഭസ്സാ”തിആദീനി വദതി, ഏവമ്പി യഥാ ന വിരുജ്ഝതി, തഥാ ഏവ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. “സത്തമപദൂപരി ഠത്വാ”തി ച പാഠോ പച്ഛാ പമാദലേഖവസേന ഏദിസേന വചനക്കമേന മഹാപദാനട്ഠകഥായമദിസ്സമാനത്താതി. **ആസഭി**ന്തി ഉത്തമം, അകമ്പനികം വാ, നിബ്ഭയന്തി അത്ഥോ. ഉസഭസ്സ ഇദന്തി ഹി **ആസഭം,** സൂരഭാവോ, തേന യുത്തത്താ പനായം വാചാ “ആസഭീ”തി വുച്ചതി. **അഗ്ഗോ**തി സബ്ബപഠമോ. **ജേട്ഠോ, സേട്ഠോ**തി ച തസ്സേവ വേവചനം. സദ്ദത്ഥമത്തതോ പന **അഗ്ഗോ**തി ഗുണേഹി സബ്ബപധാനോ. **ജേട്ഠോ**തി ഗുണവസേനേവ സബ്ബേസം വുദ്ധതമോ, ഗുണേഹി മഹല്ലകതമോതി വുത്തം ഹോതി. **സേട്ഠോ**തി ഗുണവസേനേവ സബ്ബേസം പസട്ഠതമോ. **ലോകസ്സാ**തി വിഭത്താവധിഭൂതേ നിസ്സക്കത്ഥേ സാമിവചനം. **അയമന്തിമാ ജാതി, നത്ഥി ദാനി പുനബ്ഭവോ**തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ പത്തബ്ബം അരഹത്തം ബ്യാകാസി തബ്ബസേനേവ പുനബ്ഭവാഭാവതോ.

ഇദാനി തഥാഗമനം സമ്ഭാവേന്തോ **“തഞ്ചസ്സാ”**തിആദിമാഹ. പുബ്ബനിമിത്തഭാവേന തഥം അവിതഥന്തി സമ്ബന്ധോ. **വിസേസാധിഗമാന**ന്തി ഗുണവിസേസാധിഗമാനം. തദേവത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതി **“യഞ്ഹീ”**തിആദിനാ . തത്ഥ **യ**ന്തി കിരിയാപരാമസനം, തേന “പതിട്ഠഹീ”തി ഏത്ഥ പകതിയത്ഥംപതിട്ഠാനകിരിയം പരാമസതി. **ഇദമസ്സാ**തി ഇദം പതിട്ഠഹനം അസ്സ ഭഗവതോ. പടിലാഭസദ്ദേ സാമിനിദ്ദേസോ ചേസ, കത്തുനിദ്ദേസോ വാ. **പുബ്ബനിമിത്ത**ന്തി തപ്പടിലാഭസങ്ഖാതസ്സ ആയതിം ഉപ്പജ്ജമാനകസ്സ ഹിതസ്സ പഠമം പവത്തം സഞ്ജാനനകാരണം. ഭഗവതോ ഹി അച്ഛരിയബ്ഭുതഗുണവിസേസാധിഗമനേ പഞ്ച മഹാസുപിനാദയോ വിയ ഏതാനി സഞ്ജാനനനിമിത്താനി പാതുഭവന്തി, യഥാ തം ലോകേ പുഞ്ഞവന്താനം പുഞ്ഞഫലവിസേസാധിഗമനേതി.

സബ്ബലോകുത്തരഭാവസ്സാതി സബ്ബലോകാനമുത്തമഭാവസ്സ, സബ്ബലോകാതിക്കമനഭാവസ്സ വാ. സത്ത പദാനി **സത്തപദം,** തസ്സ വീതിഹാരോ വിസേസേന അതിഹരണം **സത്തപദവീതിഹാരോ,** സത്തപദനിക്ഖേപോതി അത്ഥോ. സോ പന സമഗമനേ ദ്വിന്നം പദാനമന്തരേ മുട്ഠിരതനമത്തന്തി വുത്തം.

> “അനേകസാഖഞ്ച സഹസ്സമണ്ഡലം,
> ഛത്തം മരൂ ധാരയുമന്തലിക്ഖേ;
> സുവണ്ണദണ്ഡാ വീതിപതന്തി ചാമരാ,
> ന ദിസ്സരേ ചാമരഛത്തഗാഹകാ”തി. (സു॰ നി॰ ൬൯൩); -

സുത്തനിപാതേ നാളകസുത്തേ ആയസ്മതാ ആനന്ദത്ഥേരേന വുത്തം നിദാനഗാഥാപദം സന്ധായ **“സുവണ്ണദണ്ഡാ വീതിപതന്തി ചാമരാതി ഏത്ഥാ”**തി വുത്തം. **ഏത്ഥാ**തി ഹി ഏതസ്മിം ഗാഥാപദേതി അത്ഥോ. മഹാപദാനസുത്തേ അനാഗതത്താ പന ചാമരുക്ഖേപസ്സ തഥാ വചനം ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ ആഗതാനുസാരേന ഹി ഇധ പുബ്ബനിമിത്തഭാവം വദതി, **ചമരോ** നാമ മിഗവിസേസോ. യസ്സ വാലേന രാജകകുധഭൂതം വാലബീജനിം കരോന്തി, തസ്സ അയന്തി **ചാമരീ.** തസ്സാ ഉക്ഖേപോ തഥാ, വുത്തോ സോതി **വുത്തചാമരുക്ഖേപോ. അരഹത്തവിമുത്തിവരവിമലസേതച്ഛത്തപടിലാഭസ്സാ**തി അരഹത്തഫലസമാപത്തിസങ്ഖാതവരവിമലസേതച്ഛത്തപടിലാഭസ്സ. **സത്തമപദൂപരീ**തി ഏത്ഥ **പദ**-സദ്ദോ പദവളഞ്ജനവാചകോ, തസ്മാ സത്തമസ്സ പദവളഞ്ജനസ്സ ഉപരീതി അത്ഥോ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതചാരതായ അനാവരണന്തി ആഹ **“സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണപടിലാഭസ്സാ”**തി. **തഥാ അയം ഭഗവാ…പേ॰… പുബ്ബനിമിത്തഭാവനാ**തി ഏത്ഥ “യഞ്ഹീ”തിആദി അധികാരത്താ, ഗമ്യമാനത്താ ച ന

വുത്തം, ഏതേന ച അഭിജാതിയം ധമ്മതാവസേന ഉപ്പജ്ജനകവിസേസാ സബ്ബബോധിസത്താനം സാധാരണാതി ദസ്സേതി. പാരമിതാനിസ്സന്ദാ ഹി തേ.

പോരാണാതി അട്ഠകഥാചരിയാ. ഗവമ്പതി ഉസഭോ സമേഹി പാദേഹി വസൂനം രതനാനം ധാരണതോ വസുന്ദരസങ്ഖാതം ഭൂമിം ഫുസീ യഥാ, തഥാ മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ മുഹുത്തജാതോ സോ ഗോതമോ സമേഹി പാദേഹി വസുന്ധരം ഫുസീതി അത്ഥോ. **വിക്കമീ**തി അഗമാസി. **സത്ത പദാനീ**തി സത്തപദവളഞ്ജനട്ഠാനാനി. അച്ചന്തസംയോഗേ ചേതം ഉപയോഗവചനം, സത്തപദവാരേഹീതി വാ കരണത്ഥോ ഉത്തരപദലോപവസേന ദട്ഠബ്ബോ. **മരൂ**തി ദേവാ യഥാമരിയാദം മരണസഭാവതോ. **സമാ**തി വിലോകനസമതായ സമാ സദിസിയോ. മഹാപുരിസോ ഹി യഥാ ഏകം ദിസം വിലോകേസി, ഏവം സേസദിസാപി, ന കത്ഥചി വിലോകനേ വിനിബന്ധോ തസ്സ അഹോസി, സമാതി വാ വിലോകേതും യുത്താതി അത്ഥോ. ന ഹി തദാ ബോധിസത്തസ്സ വിരൂപബീഭച്ഛവിസമരൂപാനി വിലോകേതുമയുത്താനി ദിസാസു ഉപട്ഠഹന്തി , വിസ്സട്ഠമഞ്ജൂവിഞ്ഞേയ്യാദിവസേന അട്ഠങ്ഗുപേതം ഗിരം അബ്ഭുദീരയി പബ്ബതമുദ്ധനിട്ഠിതോ സീഹോ യഥാ അഭിനദീതി അത്ഥോ.

ഏവം കായഗമനത്ഥേന ഗതസദ്ദേന തഥാഗതസദ്ദം നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി ഞാണഗമനത്ഥേന നിദ്ദിസിതും **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ "യഥാ വിപസ്സീ ഭഗവാ"തിആദീസുപി "നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദം പഹായാ"തിആദിനാ യോജേതബ്ബം. **നേക്ഖമ്മേനാ**തി അലോഭപധാനേന കുസലചിത്തുപ്പാദേന. കുസലാ ഹി ധമ്മാ ഇധ നേക്ഖമ്മം തേസം സബ്ബേസമ്പി കാമച്ഛന്ദപടിപക്ഖത്താ, ന പബ്ബജ്ജാദയോ ഏവ. "പഠമജ്ഝാനേനാ"തിപി വദന്തി കേചി, തദയുത്തമേവ പഠമജ്ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഏവ ഇധ ഇച്ഛിതത്താ. **പഹായാ**തി പജഹിത്വാ. **ഗതോ**തി ഉത്തരിവിസേസം ഞാണഗമനേന പടിപന്നോ. **പഹായാ**തി വാ പഹാനഹേതു, പഹാനേ വാ സതി. ഹേതുലക്ഖണത്ഥേസു ഹി അയം ത്വാ-സദ്ദോ "സക്കോ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൫൭) വിയ. കാമച്ഛന്ദാദിപ്പഹാനഹേതുകഞ്ച "ഗതോ"തി ഏത്ഥ വുത്തം അവബോധസങ്ഖാതം, പടിപത്തിസങ്ഖാതം വാ ഗമനം കാമച്ഛന്ദാദിപ്പഹാനേന ച തം ലക്ഖീയതി, ഏസ നയോ **"പദാലേത്വാ"**തിആദീസുപി. **അബ്യാപാദേനാ**തി മേത്തായ. **ആലോകസഞ്ഞായാ**തി വിഭൂതം കത്വാ മനസികാരേന ഉപട്ഠിതാലോകസഞ്ജാനനേന. **അവിക്ഖേപേനാ**തി സമാധിനാ. **ധമ്മവവത്ഥാനേനാ**തി കുസലാദിധമ്മാനം യാഥാവനിച്ഛയേന, സപ്പച്ചയനാമരൂപവവത്ഥാനേനാതിപി വദന്തി.

ഏവം കാമച്ഛന്ദാദിനീവരണപ്പഹാനേന "അഭിജ്ഝം ലോകേ പഹായാ"തിആദിനാ വുത്തായ പഠമജ്ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഭഗവതോ ഞാണഗമനവിസിട്ഠം തഥാഗതഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സഹ ഉപായേന അട്ഠഹി സമാപത്തീഹി, അട്ഠാരസഹി ച മഹാവിപസ്സനാഹി തം ദസ്സേതും **"ഞാണേനാ"**തിആദിമാഹ. നാമരൂപപരിഗ്ഗഹകങ്ഖാവിതരണാനഞ്ഹി വിനിബന്ധഭൂതസ്സ മോഹസ്സ ദൂരീകരണേന ഞാതപരിഞ്ഞായം ഠിതസ്സ അനിച്ചസഞ്ഞാദയോ സിജ്ഝന്തി, തസ്മാ അവിജ്ജാപദാലനം വിപസ്സനായ ഉപായോ. തഥാ ഝാനസമാപത്തീസു അഭിരതിനിമിത്തേന പാമോജ്ജേന, തത്ഥ അനഭിരതിയാ വിനോദിതായ ഝാനാദീനം സമധിഗമോതി സമാപത്തിയാ അരതിവിനോദനം ഉപായോ. സമാപത്തിവിപസ്സനാനുക്കമേന പന ഉപരി വക്ഖമാനനയേന നിദ്ദിസിതബ്ബേപി നീവരണസഭാവായ അവിജ്ജായ ഹേട്ഠാ കാമച്ഛന്ദാദിവസേന ദസ്സിതനീവരണേസുപി സങ്ഗഹദസ്സനത്ഥം ഉപ്പടിപാടിനിദ്ദേസോ ദട്ഠബ്ബോ.

സമാപത്തിവിഹാരപവേസനനിബന്ധനേന നീവരണാനി കവാടസദിസാനീതി ആഹ **"നീവരണകവാടം ഉഗ്ഘാടേത്വാ"**തി. "രത്തിം അനുവിതക്കേത്വാ അനുവിചാരേത്വാ ദിവാ കമ്മന്തേ പയോജേതീ"തി മജ്ഝിമാഗമവരേ മൂലപണ്ണാസകേ **വമ്മികസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൯) വുത്തട്ഠാനേ വിയ വിതക്കവിചാരാ വൂപസമാ [ധൂമായനാ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭)] അധിപ്പേതാതി സന്ധായ **"വിതക്കവിചാരധൂമം വൂപസമേത്വാ"**തി വുത്തം, വിതക്കവിചാരസങ്ഖാതം ധൂമം വൂപസമേത്വാതി അത്ഥോ. "വിതക്കവിചാര"മിച്ചേവ അധുനാ പാഠോ, സോ ന പോരാണോ ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന, ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേന ച യഥാവുത്തപാഠസ്സേവ ഉദ്ധതത്താ. **വിരാജേത്വാ**തി ജിഗുച്ഛിത്വാ, സമതിക്കമിത്വാ വാ. തദുഭയത്ഥോ ഹേസ "പീതിയാ ച വിരാഗാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ ൩.൧൫൪; പാരാ॰ ൧൧; വിഭ॰ ൬൨൫) വിയ. കാമം പഠമജ്ഝാനൂപചാരേ ഏവ ദുക്ഖം, ചതുത്ഥജ്ഝാനൂപചാരേ ഏവ ച സുഖം പഹീയതി, അതിസയപ്പഹാനം പന സന്ധായാഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനേന സുഖദുക്ഖം പഹായാ"**തി.

രൂപസഞ്ഞാതി സഞ്ഞാസീസേന രൂപാവചരജ്ഝാനാനി ചേവ തദാരമ്മണാനി ച വുത്താനി. രൂപാവചരജ്ഝാനമ്പി ഹി "രൂപ"ന്തി വുച്ചതി ഉത്തരപദലോപേന "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൪൮) തസ്സ ആരമ്മണമ്പി കസിണരൂപം പുരിമപദലോപേന "ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൦൪ ആദയോ) തസ്മാ ഇധ രൂപേ രൂപജ്ഝാനേ തംസഹഗതാ സഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാതി ഏവം സഞ്ഞാസീസേന രൂപാവചരജ്ഝാനാനി വുത്താനി, രൂപം സഞ്ഞാ അസ്സാതി **രൂപസഞ്ഞം,** രൂപസഞ്ഞാസമന്നാഗതന്തി വുത്തം ഹോതി. ഏവം പഥവീകസിണാദിഭേദസ്സ തദാരമ്മണസ്സ ചേതം അധിവചനന്തി വേദിതബ്ബം. **പടിഘസഞ്ഞാ**തി ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം, രൂപാദീനം ആരമ്മണാനഞ്ച പടിഘാതേന പടിഹനനേന വിസയിവിസയസമോധാനേന സമുപ്പന്നാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണസഹഗതാ സഞ്ഞാ. **നാനത്തസഞ്ഞാ**തി അട്ഠ കാമാവചരകുസലസഞ്ഞാ, ദ്വാദസ അകുസലസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ദ്വേ അകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകിരിയസഞ്ഞാതി ഏതാസം ചതുചത്താലീസസഞ്ഞാനമേതം അധിവചനം. ഏതാ ഹി യസ്മാ

രൂപസദ്ദാദിഭേദേ നാനത്തേ നാനാസഭാവേ ഗോചരേ പവത്തന്തി, യസ്മാ ച നാനത്താ നാനാസഭാവാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അസദിസാ, തസ്മാ "നാനത്തസഞ്ഞാ"തി വുച്ചന്തി.

അനിച്ചസ്സ , അനിച്ചന്തി വാ അനുപസ്സനാ **അനിച്ചാനുപസ്സനാ,** തേഭൂമകധമ്മാനം അനിച്ചതം ഗഹേത്വാ പവത്തായ വിപസ്സനായേതം നാമം. **നിച്ചസഞ്ഞ**ന്തി സങ്ഖതധമ്മേ "നിച്ചാ സസ്സതാ"തി പവത്തമിച്ഛാസഞ്ഞം, സഞ്ഞാസീസേന ചേത്ഥ ദിട്ഠിചിത്താനമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **നിബ്ബിദാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരേസു നിബ്ബിന്ദനാകാരേന പവത്തായ അനുപസ്സനായ. **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികതണ്ഹം. **വിരാഗാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരേസു വിരജ്ജനാകാരേന പവത്തായ അനുപസ്സനായ. **നിരോധാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരാനം നിരോധസ്സ അനുപസ്സനായ, "തേ സങ്ഖാരാ നിരുജ്ഝന്തിയേവ, ആയതിം സമുദയവസേന ന ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി ഏവം വാ അനുപസ്സനാ **നിരോധാനുപസ്സനാ.** തേനേവാഹ "നിരോധാനുപസ്സനായ നിരോധേതി, നോ സമുദേതീ"തി. മുഞ്ചിതുകമ്യതാ ഹി അയം ബലപ്പത്താതി. പടിനിസ്സജ്ജനാകാരേന പവത്താ അനുപസ്സനാ **പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ.** പടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാ ഹി അയം. **ആദാന**ന്തി നിച്ചാദിവസേന ഗഹണം. സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണാനം വസേന ഏകത്തഗ്ഗഹണം **ഘനസഞ്ഞാ. ആയൂഹനം** അഭിസങ്ഖരണം. അവത്ഥാവിസേസാപത്തി **വിപരിണാമോ. ധുവസഞ്ഞ**ന്തി ഥിരഭാവഗ്ഗഹണസഞ്ഞം. **നിമിത്ത**ന്തി സമൂഹാദിഘനവസേന സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ സങ്ഖാരാനം സവിഗ്ഗഹതം. **പണിധി**ന്തി രാഗാദിപണിധിം. സാ പനത്ഥതോ തണ്ഹാവസേന സങ്ഖാരേസു നിന്നതാ.

അഭിനിവേസന്തി അത്താനുദിട്ഠിം. അനിച്ചാദിവസേന സബ്ബധമ്മതീരണം **അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ. സാരാദാനാഭിനിവിസേ**ന്തി അസാരേ സാരഗ്ഗഹണവിപല്ലാസം. ഇസ്സരകുത്താദിവസേന ലോകോ സമുപ്പന്നോതി അഭിനിവേസോ **സമ്മോഹാഭിനിവേസോ** നാമ. കേചി പന "അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന'ന്തിആദിനാ പവത്തസംസയാപത്തി **സമ്മോഹാഭിനിവേസോ"**തി വദന്തി. സങ്ഖാരേസു ലേണതാണഭാവഗ്ഗഹണം **ആലയാഭിനിവേസോ.** "ആലയരതാ ആലയസമുദിതാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൪; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; മഹാവ॰ ൭, ൮) വചനതോ **ആലയോ** വുച്ചതി തണ്ഹാ, സായേവ ചക്ഖാദീസു, രൂപാദീസു ച അഭിനിവേസവസേന പവത്തിയാ **ആലയാഭിനിവേസോ**തി കേചി. "ഏവംവിധാ സങ്ഖാരാ പടിനിസ്സജ്ജീയന്തീ'തി പവത്തഞാണം **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ.** വട്ടതോ വിഗതത്താ വിവട്ടം, നിബ്ബാനം, തത്ഥ ആരമ്മണകരണസങ്ഖാതേന അനുപസ്സനേന പവത്തിയാ **വിവട്ടാനുപസ്സനാ,** ഗോത്രഭു. **സംയോഗാഭിനിവേസ**ന്തി സംയുജ്ജനവസേന സങ്ഖാരേസു അഭിനിവിസനം. **ദിട്ഠേകട്ഠേ**തി ദിട്ഠിയാ സഹജാതേകട്ഠേ, പഹാനേകട്ഠേ ച. **ഓളാരികേ**തി ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝേ കിലേസേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം, അഞ്ഞഥാ ദസ്സനപഹാതബ്ബാ ച ദുതിയമഗ്ഗവജ്ഝേഹിപി ഓളാരികാതി തേസമ്പി തബ്ബചനീയതാ സിയാ. **അണുസഹഗതേ**തി അണുഭൂതേ. തബ്ഭാവവുത്തികോ ഹി ഏത്ഥ **സഹഗത**സദ്ദോ. ഇദം പന ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം . **സബ്ബകിലേസേ**തി അവസിട്ഠസബ്ബകിലേസേ. ന ഹി പഠമാദിമഗ്ഗേഹി പഹീനാ കിലേസാ പുന പഹീയന്തി. **സബ്ബ**സദ്ദോ ചേത്ഥ സപ്പദേസവിസയോ "സബ്ബേ തസന്തി ദണ്ഡസ്സാ"തിആദീസു വിയ (ധ॰ പ॰ ൧൨൯).

കക്ഖളത്തം കഠിനഭാവോ. **പഗ്ഘരണം** ദ്രവഭാവോ. ലോകിയവായുനാ ഭസ്തസ്സ വിയ യേന തംതംകലാപസ്സ ഉദ്ധുമായനം, ഥമ്ഭഭാവോ വാ, തം **വിത്ഥമ്ഭനം.** വിജ്ജമാനേപി കലാപന്തരഭൂതാനം കലാപന്തരഭൂതേഹി ഫുട്ഠഭാവേ തംതംഭൂതവിവിത്തതാ രൂപപരിയന്തോ ആകാസോതി യേസം യോ പരിച്ഛേദോ, തേഹി സോ അസമ്ഫുട്ഠോവ, അഞ്ഞഥാ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദഭാവോ ന സിയാ ബ്യാപിതഭാവാപത്തിതോ. യസ്മിം കലാപേ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദോ, തേഹി തത്ഥ അസമ്ഫുട്ഠഭാവോ **അസമ്ഫുട്ഠലക്ഖണം,** തേനാഹ ഭഗവാ **ആകാസധാതുനിദ്ദേസേ** "അസമ്ഫുട്ഠോ ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹീ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൩൭).

വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിസദിസുപ്പത്തി **രുപ്പനം.** ചേതനാപധാനത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാനം ചേതനാവസേനേതം വുത്തം **"സങ്ഖാരാനം അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണ"**ന്തി. തഥാ ഹി സുത്തന്തഭാജനിയേ **സങ്ഖാരക്ഖന്ധവിഭങ്ഗേ** "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ ചേതനാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൨൧) ചേതനാവ വിഭത്താ. അഭിസങ്ഖാരലക്ഖണാ ച ചേതനാ. യഥാഹ "തത്ഥ കതമോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ, കുസലാ ചേതനാ"തിആദി (വിഭ॰ ൨൨൬) സമ്പയുത്തധമ്മാനം ആരമ്മണേ ഠപനം **അഭിനിരോപനം.** ആരമ്മണാനമനുബന്ധനം **അനുമജ്ജനം.** സവിപ്ഫാരികതാ **ഫരണം.** അധിമുച്ചനം സദ്ദഹനം **അധിമോക്ഖോ. അസ്സദ്ധിയേ**തി അസ്സദ്ധിയഹേതു. നിമിത്തത്ഥേ ചേതം ഭുമ്മം. ഏസ നയോ **കോസജ്ജാ**ദീസുപി. കായചിത്തപരിളാഹൂപസമോ **വൂപസമലക്ഖണം.** ലീനുദ്ധച്ചരഹിതേ അധിചിത്തേ വത്തമാനേ പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമ്പഹംസനേസു അബ്യാവടതായ അജ്ഝുപേക്ഖനം **പടിസങ്ഖാനം** പക്ഖപാതുപച്ഛേദതോ.

മുസാവാദാദീനം വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം പടിപക്ഖഭാവതോ പരിഗ്ഗാഹകസഭാവാ സമ്മാവാചാ സിനിദ്ധഭാവതോ സമ്പയുത്തധമ്മേ, സമ്മാവാചാപച്ചയസുഭാസിതം സോതാരഞ്ച പുഗ്ഗലം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി സാ **പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ.** കായികകിരിയാ കിഞ്ചി കത്തബ്ബം സമുട്ഠാപേതി, സയഞ്ച സമുട്ഠാനം ഘടനം ഹോതീതി സമ്മാകമ്മന്തസങ്ഖാതാ വിരതി **സമുട്ഠാനലക്ഖണാ**തി ദട്ഠബ്ബാ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ഉക്ഖിപനം **സമുട്ഠാനം** കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ. ജീവമാനസ്സ സത്തസ്സ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ജീവിതിന്ദ്രിയവുത്തിയാ, ആജീവസ്സേവ വാ സുദ്ധി **വോദാനം.**

“സങ്ഖാരാ”തി ഇധ ചേതനാ അധിപ്പേതാ, ന പന “സങ്ഖാരാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ”തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൭൨൩, ൯൨൮; വിഭ॰ ൧, ൨൦, ൭൬) വിയ സമപഞ്ഞാസചേതസികാതി വുത്തം **“സങ്ഖാരാനം ചേതനാലക്ഖണ”**ന്തി. അവിജ്ജാപച്ചയാ ഹി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദികാവ ചേതനാ. ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവോ **നമനം. ആയതനം** പവത്തനം. സളായതനവസേന ഹി ചിത്തചേതസികാനം പവത്തി. **തണ്ഹായ ഹേതുലക്ഖണ**തി എത്ഥ വട്ടസ്സ ജനകഹേതുഭാവോ തണ്ഹായ ഹേതുലക്ഖണം, മഗ്ഗസ്സ പന വക്ഖമാനസ്സ നിബ്ബാനസമ്പാപകത്തന്തി അയമേതേസം വിസേസോ. ആരമ്മണസ്സ **ഗഹണലക്ഖണം.** പുന ഉപ്പത്തിയാ **ആയൂഹനലക്ഖണം.** സത്തജീവതോ **സുഞ്ഞതാലക്ഖണം. പദഹനം** ഉസ്സാഹനം. **ഇജ്ഝനം** സമ്പത്തി. വട്ടതോ നിസ്സരണം **നിയ്യാനം.** അവിപരീതഭാവോ **തഥലക്ഖണം.** അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനം **ഏകരസോ,** അനൂനാധികഭാവോവ. **യുഗനദ്ധാ** നാമ സമഥവിപസ്സനാ അഞ്ഞമഞ്ഞോപകാരതായ യുഗളവസേന ബന്ധിതബ്ബതോ. “സദ്ധാപഞ്ഞാ പഗ്ഗഹാവിക്ഖേപാ”തിപി വദന്തി. **ചിത്തവിസുദ്ധി** നാമ സമാധി. **ദിട്ഠിവിസുദ്ധി** നാമ പഞ്ഞാ. **ഖയോതി** കിലേസക്ഖയോ മഗ്ഗോ, തസ്മിം പവത്തസ്സ സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതസ്സ **ഞാണസ്സ സമുച്ഛേദനലക്ഖണം.** കിലേസാനമനുപ്പാദപരിയോസാനതായ **അനുപ്പാദോ,** ഫലം. കിലേസവൂപസമോ **പസ്സദ്ധി. ഛന്ദസ്സാ**തി കത്തുകാമതാഛന്ദസ്സ. പതിട്ഠാഭാവോ **മൂലലക്ഖണം.** ആരമ്മണപടിപാദകതായ സമ്പയുത്ത-ധമ്മാനമുപ്പത്തിഹേതുതാ **സമുട്ഠാപനലക്ഖണം.** വിസയാദിസന്നിപാതേന ഗഹേതബ്ബാകാരോ **സമോധാനം.** യാ “സങ്ഗതീ”തി വുച്ചതി “തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ”തിആദീസു. സമം, സമ്മാ വാ ഓദഹന്തി സമ്പിണ്ഡിതാ ഭവന്തി സമ്പയുത്തധമ്മാ അനേനാതിപി **സമോധാനം,** ഫസ്സോ, തബ്ഭാവോ **സമോധാനലക്ഖണം.** സമോസരന്തി സന്നിപതന്തി എത്ഥാതി **സമോസരണം,** വേദനാ. തായ ഹി വിനാ അപ്പവത്തമാനാ സമ്പയുത്തധമ്മാ വേദനാനുഭവനനിമിത്തം സമോസടാ വിയ ഹോന്തീതി ഏവം വുത്തം, തബ്ഭാവോ **സമോസരണലക്ഖണം.** പാസാദാദീസു ഗോപാനസീനം കൂടം വിയ സമ്പയുത്തധമ്മാനം പാമോക്ഖഭാവോ **പമുഖലക്ഖണം.** സതിയാ സബ്ബത്ഥകത്താ സമ്പയുത്താനം അധിപതിഭാവോ **ആധിപതേയ്യലക്ഖണം.** തതോ സമ്പയുത്തധമ്മതോ, തേസം വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ഉത്തരി പധാനം **തതുത്തരി,** തബ്ഭാവോ **തതുത്തരിയലക്ഖണം.** പഞ്ഞുത്തരാ ഹി കുസലാ ധമ്മാ. **വിമുത്തീ**തി ഫലം കിലേസേഹി വിമുച്ചിത്ഥാതി കത്വാ. തം പന സീലാദിഗുണസാരസ്സ പരമുക്കംസഭാവേന **സാരം.** തതോ ഉത്തരി ധമ്മസ്സാഭാവതോ **പരിയോസാനം.** അയഞ്ച ലക്ഖണവിഭാഗോ ഛധാതുപഞ്ചഝാനങ്ഗാദിവസേന തംതംസുത്തപദാനുസാരേന പോരാണട്ഠകഥായമാഗതനയേന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി പുബ്ബേ വുത്തോപി കോചി ധമ്മോ പരിയായന്തരപ്പകാസനത്ഥം പുന ദസ്സിതോ. തതോ ഏവ ച “ഛന്ദമൂലകാ ധമ്മാ മനസികാരസമുട്ഠാനാ ഫസ്സസമോധാനാ വേദനാസമോസരണാ”തി “പഞ്ഞുത്തരാ കുസലാ ധമ്മാ”തി, “വിമുത്തിസാരമിദം ബ്രഹ്മചരിയ”ന്തി, “നിബ്ബാനോഗധഞ്ഹി ആവുസോ ബ്രഹ്മചരിയം നിബ്ബാനപരിയോസാന”ന്തി [സം॰ നി॰ ൩.൫൧൨ (അത്ഥതോ സമാനം)] ച സുത്തപദാനം വസേന ഛന്ദസ്സ മൂലലക്ഖണ”ന്തിആദി വുത്തം. തേസം തേസം ധമ്മാനം തഥം അവിതഥം ലക്ഖണം ആഗതോതി അത്ഥം ദസ്സേതി **“ഏവ”**ന്തിആദിനാ. തം പന ഗമനം ഇധ ഞാണഗമനമേവാതി വുത്തം **“ഞാണഗതിയാ”**തി. സതിപി ഗതസദ്ദസ്സ അവബോധനത്ഥഭാവേ ഞാണഗമനത്ഥേനേവേസോ സിദ്ധോതി ന വുത്തോ. ആ-സദ്ദസ്സ ചേത്ഥ ഗതസദ്ദാനുവത്തിമത്തമേവ. തേനാഹ **“പത്തോ അനുപ്പത്തോ”**തി.

അവിപരീതസഭാവത്താ **“തഥധമ്മാ നാമ ചത്താരി അരിയസച്ചാനീ”**തി വുത്തം. അവിപരീതസഭാവതോ **തഥാനി.** അമുസാസഭാവതോ **അവിതഥാനി.** അഞ്ഞാകാരരഹിതതോ **അനഞ്ഞഥാനി.** സച്ചസംയുത്താദീസു ആഗതം പരിപുണ്ണസച്ചചതുക്കകഥം സന്ധായ **“ഇതി വിത്ഥാരോ”**തി ആഹ. **“തസ്മാ”**തി വത്വാ തദപരാമസിതബ്ബമേവ ദസ്സേതി **“തഥാനം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ”**തി ഇമിനാ. ഏസ നയോ ഈദിസേസു.

ഏവം സച്ചവസേന ചതുത്ഥകാരണം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേന അവിപരീതസഭാവത്താ തഥഭൂതാനം പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനം വസേനാപി ദസ്സേന്തോ **“അപിചാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ**തി ജാതിപച്ചയാ സമ്ഭൂതം ഹുത്വാ സഹിതസ്സ അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപസ്സ ഉദ്ധം ഉദ്ധം ആഗതസഭാവോ, അനുപവത്തട്ഠോതി **അത്ഥോ.** അഥ വാ സമ്ഭൂതട്ഠോ ച സമുദാഗതട്ഠോ ച **സമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ** പുബ്ബപദേ ഉത്തരപദലോപവസേന. സമാഹാരദ്വന്ദേപി ഹി പുല്ലിങ്ഗമിച്ഛന്തി നേരുത്തികാ. ന ചേത്ഥ ജാതിതോ ജരാമരണം ന ഹോതി, ന ച ജാതിം വിനാ അഞ്ഞതോ ഹോതീതി **ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതട്ഠോ.** ഇത്ഥമേവ ജാതിതോ സമുദാഗച്ഛതീതി ജാതി **പച്ചയസമുദാഗതട്ഠോ.** ഇദം വുത്തം ഹോതി - യാ യാ ജാതി യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, തദനുരൂപം പാതുഭൂതസഭാവോതി. പച്ചയപക്ഖേ പന **അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ**തി എത്ഥ ന അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ ന ഹോതി, ന ച അവിജ്ജം വിനാ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി. യാ യാ അവിജ്ജാ യേസം യേസം സങ്ഖാരാനം യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, അയം അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ പച്ചയസഭാവോതി അത്ഥോ. **തഥാനം ധമ്മാന**ന്തി പച്ചയാകാരധമ്മാനം. “സുഗതോ”തിആദീസു (പാരാ॰ ൧) വിയ ഗമുസദ്ദസ്സ ബുദ്ധിയത്ഥതം സന്ധായ **“അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ”**തി വുത്തം, ന ഞാണഗമനത്ഥം. ഗതിബുദ്ധിയത്ഥാ ഹി സദ്ദാ അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയായാ. തസ്മാ “അഭിസമ്ബുദ്ധത്ഥോ ഹേത്ഥ ഗതസദ്ദോ”തി അധികാരോ, ഗമ്യമാനത്താ വാ ന പയുത്തോ.

യം രൂപാരമ്മണം നാമ അത്ഥി, തം ഭഗവാ ജാനാതി പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. **സദേവകേ...പേ॰... പജായാ**തി ആധാരോ “അത്ഥീ”തി പദേതി പുന **അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസ**ഊതി തംനിവാസസത്താപേക്ഖായ, ആപാഥഗമനാപേക്ഖായ വാ വുത്തം. തേന ഭഗവതാ വിഭജ്ജമാനം തം രൂപായതനം തഥമേവ ഹോതീതി യോജേതബ്ബം. തഥാവിതഥഭാവേ കാരണമാഹ **“ഏവം ജാനതാ പസ്സതാ”**തി. സബ്ബാകാരതോ ഞാതത്താ പസ്സിതത്താതി ഹി ഹേത്വന്തോഗധമേതം പദദ്വയം. **ഇട്ഠാനിട്ഠാദിവസേനാ**തി

ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന മജ്ഝത്തം സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥാ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നപരിത്തഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാതദുഭയാദിഭേദമ്പി. **ലബ്ഭമാനകപദവസേനാ**തി "രൂപായതനം ദിട്ഠം സദ്ദായതനം സുതം ഗന്ധായതനം രസായതനം ഫോട്ഠബ്ബായതനം മുതം സബ്ബം രൂപം മനസാ വിഞ്ഞാത"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൯൬൬) വചനതോ ദിട്ഠപദഞ്ച വിഞ്ഞാതപദഞ്ച രൂപാരമ്മണേ ലബ്ഭതി. രൂപാരമ്മണം ഇട്ഠം അനിട്ഠം മജ്ഝത്തം പരിത്തം അതീതം അനാഗതം പച്ചുപ്പന്നം അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ ദിട്ഠം വിഞ്ഞാതം രൂപം രൂപായതനം രൂപധാതു വണ്ണനിഭാ സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം നീലം പീതകന്തി ഏവമാദീഹി **അനേകേഹി നാമേഹി.** "ഇട്ഠാനിട്ഠാദിവസേനാ"തിആദിനാ ഹി അനേകനാമഭാവം സരൂപതോ നിദസ്സേതി. **തേരസഹി വാരേഹീ**തി ധമ്മസങ്ഗണിയം രൂപകണ്ഡേ (ധ॰ സ॰ ൬൧൬) ആഗതേ തേരസ നിദ്ദേസവാരേ സന്ധായാഹ. ഏകേകസ്മിം വാരേ ചേത്ഥ ചതുന്നം ചതുന്നം വവത്ഥാപനനയാനം വസേന **"ദ്വിപഞ്ഞാസായ നയേഹീ"**തി വുത്തം. **തഥമേവാ**തി യഥാവുത്തേന ഞാണനേന അപ്പടിവത്തിയദേസനതായ, യഥാവുത്തേന ച പസ്സനേന അവിപരീതദസ്സിതായ സച്ചമേവ. തമത്ഥം ചതുരങ്ഗുത്തരേ **കാളകാരാമസുത്തേന** (അ॰ നി॰ ൪.൨൪) സാധേന്തോ **"വുത്തഞ്ചേത"**ന്തിആദിമാഹ. **ച**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ദള്ഹീകരണജോതകോ, തേന യഥാവുത്തസ്സത്ഥസ്സ ദള്ഹീകരണം ജോതേതി, സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ വാ അട്ഠാനപയുത്തോ, ന കേവലം മയാ ഏവ, അഥ ഖോ ഭഗവതാപീതി. **അനുവിചരിത**ന്തി പരിചരിതം. **ജാനാമി അബ്ഭഞ്ഞാസി**ന്തി പച്ചുപ്പന്നാതീതകാലേസു ഞാണപ്പവത്തിദസ്സനേന അനാഗതേപി ഞാണപ്പവത്തി ദസ്സിതായേവ നയതോ ദസ്സിതത്താ. **വിദിത**-സദ്ദോ പന അനാമട്ഠകാലവിസേസോ കാലത്തയസാധാരണത്താ "ദിട്ഠം സുത്തം മുത"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ૩.൧൮൭; മ॰ നി॰ ൧.൭; സം॰ നി॰ ൨.൨൦൭; അ॰ നി॰ ൪.൨൩; പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൧) വിയ, പാകടം കത്വാ ഞാതന്തി അത്ഥോ, ഇമിനാ ചേതം ദസ്സേതി "അഞ്ഞേ ജാനന്തിയേവ, മയാ പന പാകടം കത്വാ വിദിത"ന്തി. ഭഗവതാ ഹി ഇമേഹി പദേഹി സബ്ബഞ്ഞുഭൂമി നാമ കഥിതാ. **ന ഉപട്ഠാസീ**തി തം ഛദ്വാരികമാരമ്മണം തണ്ഹായ വാ ദിട്ഠിയാ വാ തഥാഗതോ അത്തത്തനിയവസേന ന ഉപട്ഠാസി ന ഉപഗച്ഛതി, ഇമിനാ പന പദേന ഖീണാസവഭൂമി കഥിതാ. യഥാ രൂപാരമ്മണാദയോ ധമ്മാ യംസഭാവാ, യംപകാരാ ച, തഥാ തേ ധമ്മേ തംസഭാവേ തംപകാരേ ഗമതി പസ്സതി ജാനാതീതി **തഥാഗതോ**തി ഇമമത്ഥം സന്ധായ **"തഥദസ്സീഅത്ഥേ"**തി വുത്തം. അനേകത്ഥാ ഹി ധാതുസദ്ദാ. കേചി പന നിരുത്തിനയേന, പിസോദരാദിഗണപക്ഖേപേന (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧; വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൪൨) വാ ദസ്സീ-സദ്ദലോപം, ആഗത-സദ്ദസ്സ ചാഗമം കത്വാ "തഥാഗതോ"തി പദസിദ്ധിമേത്ഥ വണ്ണേന്തി, തദയുത്തമേവ വിജ്ജമാനപദം ഛഡ്ഡേത്വാ അവിജ്ജമാനപദസ്സ ഗഹണതോ. വുത്തഞ്ച **ബുദ്ധവംസട്ഠകഥായം** -

> "തഥാകാരേന യോ ധമ്മേ, ജാനാതി അനുപസ്സതി;
> തഥദസ്സീതി സമ്ബുദ്ധോ, തസ്മാ വുത്തോ തഥാഗതോ"തി. (ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ രതനചങ്കമനകണ്ഡവണ്ണനാ);

ഏത്ഥ **"അനുപസ്സതീ"**തി ആഗതസദ്ദത്ഥം വത്വാ തദിദം ഞാണപസ്സനമേവാതി ദസ്സേതും **"ജാനാതീ"**തി, സദ്ദാധിഗതമത്ഥം പന വിഭാവേതും **"തഥദസ്സീ"**തി ച വുത്തം.

യം രത്തിന്തി യസ്സ രത്തിയം, അച്ചന്തസംയോഗേ വാ ഏതം ഉപയോഗവചനം രത്തേകദേസഭൂതസ്സ അഭിസമ്ബുജ്ഝനക്ഖണസ്സ അച്ചന്തസംയോഗത്താ, സകലാപി വാ ഏസാ രത്തി അഭിസമ്ബോധായ പദഹനകാലത്താ പരിയായേന അച്ചന്തസംയോഗഭൂതാതി ദട്ഠബ്ബം. പഥവീപുക്ഖലനിരുത്തരഭൂമിസീസഗതത്താ ന പരാജിതോ അഞ്ഞേഹി ഏത്ഥാതി **അപരാജിതോ,** സ്വേവ പല്ലങ്കോതി **അപരാജിതപല്ലങ്കോ,** തസ്മിം. **തിണ്ണംമാരാന**ന്തി കിലേസാഭിസങ്ഖാരദേവപുത്തമാരാനം, ഇദഞ്ച നിപ്പരിയായതോ വുത്തം, പരിയായതോ പന ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന പഞ്ചന്നമ്പി മാരാനം മദ്ദനം വേദിതബ്ബം. **മത്ഥക**ന്തി സാമത്ഥിയസങ്ഖാതം സീസം. **ഏത്ഥന്തരേ**തി ഉഭിന്നം രത്തീനമന്തരേ. **"പഠമബോധിയാപീ"**തിആദിനാ പഞ്ചചത്താലീസവസ്സപരിമാണകാലമേവ അന്തോഗധഭേദേന നിയമേത്വാ വിസേസേതി. താസു പന വീസതിവസ്സപരിച്ഛിന്നാ പഠമബോധീതി **വിനയഗണ്ഠിപദേ** വുത്തം, തഞ്ച തദട്ഠകഥായമേവ "ഭഗവതോ ഹി പഠമബോധിയം വീസതിവസ്സന്തരേ നിബദ്ധുപട്ഠാകോ നാമ നത്ഥീ"തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൬) കഥിതത്താ പഠമബോധി നാമ വീസതിവസ്സാനീതി ഗഹേത്വാ വുത്തം. **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** പന "പഞ്ചചത്താലീസായ വസ്സേസു ആദിതോ പന്നരസ വസ്സാനി പഠമബോധീ"തി വുത്തം, ഏവഞ്ച സതി മജ്ഝേ പന്നരസ വസ്സാനി മജ്ഝിമബോധി, അന്തേ പന്നരസ വസ്സാനി പച്ഛിമബോധീതി തിണ്ണം ബോധീനം സമപ്പമാണതാ സിയാ, തമ്പി യുത്തം. പന്നരസതികേന ഹി പഞ്ചചത്താലീസവസ്സാനി പരിപൂരേന്തി. അട്ഠകഥായം പന പന്നരസവസ്സപ്പമാണായ പഠമബോധിയാ വീസതിവസ്സേസുയേവ അന്തോഗധത്താ "പഠമബോധിയം വീസതിവസ്സന്തരേ"തി വുത്തന്തി ഏവമ്പി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. "യം സുത്ത"ന്തിആദിനാ സമ്ബന്ധോ.

നിദ്ദോസതായ **അനുപവജ്ജം** അനുപവദനീയം. പക്ഖിപിതബ്ബാഭാവേന **അനൂനം.** അപനേതബ്ബാഭാവേന **അനധികം.** അത്ഥബ്യഞ്ജനാദിസമ്പത്തിയാ **സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണം.** നിമ്മദനഹേതു **നിമ്മദനം. വാലഗ്ഗമത്തമ്പീ**തി വാലധിലോമസ്സ കോടിപ്പമാണമ്പി. **അവക്ഖലിത**ന്തി വിരാധിതം മുസാ ഭണിതം. **ഏകമുദ്ദികായാ**തി ഏകരാജലഞ്ഛനേന. **ഏകനാളിയാ**തി ഏകാള്ഹകേന, ഏകതുമ്ബേന വാ. **ഏകതുലായാ**തി ഏകമാനേന. **"തഥമേവാ"**തി വുത്തമേവത്ഥം **നോ അഞ്ഞഥാ**തി ബ്യതിരേകതോ ദസ്സേതി, തേന യദത്ഥം ഭാസിതം, ഏകന്തേന തദത്ഥനിപ്ഫാദനതോ യഥാ ഭാസിതം ഭഗവതാ, തഥായേവാതി

അവിപരീതദേസനതം ദസ്സേതി. **"ഗദത്ഥോ"**തി ഏതേന തഥം ഗദതി ഭാസതീതി **തഥാഗതോ ദ**-കാരസ്സ ത-കാരം, നിരുത്തിനയേന ച ആകാരാഗമം കത്വാ, ധാതുസദ്ദാനുഗതേന വാ ആകാരേനാതി നിബ്ബചനം ദസ്സേതി.

ഏവം "സുഗതോ"തിആദീസു (പാരാ॰ ള) വിയ ധാതുസദ്ദനിപ്ഫത്തിപരികപ്പേന നിരുത്തിം ദസ്സേത്വാ ബാഹിരത്ഥസമാസേനപി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. **ആഗദനന്തി** സബ്ബഹിതനിപ്ഫാദനതോ ഭുസം കഥനം വചനം, തബ്ഭാവമത്തോ വാ **ആ**-സദ്ദോ.

തഥാ ഗതമസ്സാതി **തഥാഗതോ.** യഥാ വാചായ ഗതം പവത്തി, തഥാ കായസ്സ, യഥാ വാ കായസ്സ ഗതം പവത്തി, തഥാ വാചായ അസ്സ, തസ്മാ തഥാഗതോതി അത്ഥോ. തദേവ നിബ്ബചനം ദസ്സേതും **"ഭഗവതോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഹി **"ഗതോ പവത്തോ, ഗതാ പവത്താ"**തി ച ഏതേന കായവചീകിരിയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാനുലോമനവചനിച്ഛായ കായസ്സ, വാചായ ച പവത്തി ഇധ ഗത-സദ്ദേന കഥിതാതി ദസ്സേതി, **"ഏവംഭൂതസ്സാ"**തിആദിനാ ബാഹിരത്ഥസമാസം, **"യഥാ തഥാ"**തി ഏതേന യംതം-സദ്ദാനം അബ്യഭിചാരിതസമ്ബന്ധതായ "തഥാ"തി വുത്തേ "യഥാ"തി അയമത്ഥോ ഉപട്ഠിതോയേവ ഹോതീതി തഥാസദ്ദത്ഥം, **"വാദീ കാരീ"**തി ഏതേന പവത്തിസരൂപം, **"ഭഗവതോ ഹീ"**തി ഏതേന യഥാവാദീതഥാകാരിതാദികാരണന്തി. **"ഏവംഭൂതസ്സാ"**തി യഥാവാദീതഥാകാരിതാദിനാ പകാരേന പവത്തസ്സ, ഇമം പകാരം വാ പത്തസ്സ. **ഇതീ**തി വുത്തപ്പകാരം നിദ്ദിസതി. യസ്മാ പനേത്ഥ ഗത-സദ്ദോ വാചായ പവത്തിമ്പി ദസ്സേതി, തസ്മാ കാമം തഥാവാദിതായ തഥാഗതോതി അയമ്പി അത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി, സോ പന പുബ്ബേ പകാരന്തരേന ദസ്സിതോതി പാരിസേസനയേന തഥാകാരിതാഅത്ഥമേവ ദസ്സേതും **"ഏവം തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ"**തി വുത്തം. വുത്തഞ്ച -

"യഥാ വാചാ ഗതാ യസ്സ,
തഥാ കായോ ഗതോ യതോ;
യഥാ കായോ തഥാ വാചാ,
തതോ സത്ഥാ തഥാഗതോ"തി.

ഭവഗ്ഗം പരിയന്തം കത്വാതി സമ്ബന്ധോ. യം പനേകേ വദന്തി "തിരിയം വിയ ഉപരി, അധോ ച സന്തി അപരിമാണാ ലോകധാതുയോ"തി, തേസം തം പടിസേധേതും ഏവം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **വിമുത്തിയാ**തി ഫലേന. **വിമുത്തിഞാണദസ്സനേനാ**തി പച്ചവേക്ഖണാഞാണസങ്ഖാതേന ദസ്സനേന. **തുലോ**തി സദിസോ. **പമാണ**ന്തി മിനനകാരണം. പരേ അഭിഭവതി ഗുണേന അജ്ഝോത്ഥരതി അധികോ ഭവതീതി **അഭിഭൂ.** പരേഹി ന അഭിഭൂതോ അജ്ഝോത്ഥടോതി **അനഭിഭൂതോ. അഞ്ഞദത്ഥൂ**തി ഏകംസവചനേ നിപാതോ. ദസ്സനവസേന **ദസോ,** സബ്ബം പസ്സതീതി അത്ഥോ. പരേ അത്തനോ വസം വത്തേതീതി **വസവത്തീ.**

"അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ"തി അയം ന സദ്ദതോ ലബ്ഭതി, സദ്ദതോ പന ഏവന്തി ദസ്സേതും **"തത്രേവ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അഗദോ**തി ദിബ്ബാഗദോ അഗം രോഗം ദാതി അവഖണ്ഡതി, നത്ഥി വാ ഗദോ രോഗോ ഏതേനാതി കത്വാ , തസ്സദിസട്ഠേന ഇധ ദേസനാവിലാസസ്സ, പുഞ്ഞുസ്സയസ്സ ച അഗദതാ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"അഗദോ വിയാ"**തി. യായ ധമ്മധാതുയാ ദേസനാവിജമ്ഭനപ്പത്താ, സാ **ദേസനാവിലാസോ. ധമ്മധാത**ഊതി ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ. തേന ഹി ധമ്മാനമാകാരഭേദം ഞത്വാ തദനുരൂപം ദേസനം നിയാമേതി. ദേസനാവിലാസോയേവ **ദേസനാവിലാസമയോ** യഥാ "ദാനമയം സീലമയ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; ഇതിവു॰ ൬൦; നേത്തി॰ ൩൪) അധുനാ പന പോത്ഥകേസു ബഹൂസുപി മയ-സദ്ദോ ന ദിസ്സതി. **പുഞ്ഞുസ്സയോ**തി ഉസ്സനം, അതിരേകം വാ ഞാണാദിസമ്ഭാരഭൂതം പുഞ്ഞം. **"തേനാ"**തിആദി ഓപമ്മസമ്പാദനം. **തേനാ**തി ച തദുഭയേന ദേസനാവിലാസേന ചേവ പുഞ്ഞുസ്സയേന ച സോ ഭഗവാ അഭിഭവതീതി സമ്ബന്ധോ. **"ഇതീ"**തിആദിനാ ബാഹിരത്ഥസമാസം ദസ്സേതി. സബ്ബലോകാഭിഭവനേന **തഥോ,** ന അഞ്ഞഥാതി വുത്തം ഹോതി.

തഥായ ഗതോതി പുരിമസച്ചത്തയം സന്ധായാഹ, **തഥം ഗതോ**തി പന പച്ഛിമസച്ചം. ചതുസച്ചാനുക്കമേന ചേത്ഥ ഗത-സദ്ദസ്സ അത്ഥചതുക്കം വുത്തം. വാചകസദ്ദസന്നിധാനേ ഉപസഗ്ഗനിപാതാനം തദത്ഥജോതനഭാവേന പവത്തനതോ ഗത-സദ്ദോയേവ അനുപസഗ്ഗോ അവഗതത്ഥം, അതീതത്ഥഞ്ച വദതീതി ദസ്സേതി **"അവഗതോ അതീതോ"**തി ഇമിനാ.

"തത്ഥാ"തിആദി തബ്ബിവരണം. **ലോക**ന്തി ദുക്ഖസച്ചഭൂതം ലോകം. തഥായ തീരണപരിഞ്ഞായാതി യോജേതബ്ബം. **ലോകനിരോധഗാമിനിം പടിപദ**ന്തി അരിയമഗ്ഗം, ന പന അഭിസമ്ബുജ്ഝനമത്തം. തത്ഥ കത്തബ്ബകിച്ചമ്പി കതമേവാതി ദസ്സേതും **"ലോകസ്മാ തഥാഗതോ വിസംയുത്തോ"**തിആദിനാ സച്ചചതുക്കേപി ദുതിയപക്ഖം വുത്തം, അഭിസമ്ബുജ്ഝനഹേതും വാ ഏതേഹി ദസ്സേതി. തതോയേവ ഹി താനി അഭിസമ്ബുദ്ധോതി. "യം ഭിക്ഖവേ, സദേവകസ്സ ലോകസ്സ സമാരകസ്സ സബ്രഹ്മകസ്സ സസ്സമണബ്രാഹ്മണിയാ പജായ സദേവമനുസ്സായ ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാതം പത്തം പരിയേസിതം അനുവിചരിതം മനസാ, സബ്ബം തം തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധം, തസ്മാ തഥാഗതോതി വുച്ചതീ"തി (അം॰ നി॰ ർ.൨൩) അങ്ഗുത്തരാഗമേ **ചതുക്കനിപാതേ** ആഗതം പാളിമിമം പേയ്യാലമുഖേന ദസ്സേതി, തഞ്ച അത്ഥസമ്ബന്ധതായ ഏവ, ന ഇമസ്സത്ഥസ്സ സാധകതായ. സാ ഹി പേയ്യാലനിദ്ദിട്ഠാ പാളി തഥദസ്സിതാ അത്ഥസ്സ സാധികാതി. **"തസ്സപി ഏവം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"**തി ഇമിനാ സാധ്യസാധകസംസന്ദനം കരോതി. **"ഇദമ്പി ചാ"**തിആദിനാ തഥാഗതപദസ്സ മഹാവിസയതം , അട്ഠവിധസ്സാപി യഥാവുത്തകാരണസ്സ

നിദസ്സനമത്തഞ്ച ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഇദന്തി** അതിബ്യാസരൂപേന വുത്തം അട്ഠവിധം കാരണം, **പി**-സദ്ദോ, **അപി**-സദ്ദോ വാ സമ്ഭാവനേ "ഇത്ഥമ്പി മുഖമത്തമേവ, പഗേവ അഞ്ഞഥാ"തി. **തഥാഗതഭാവദീപനേതി** തഥാഗതനാമദീപനേ. ഗുണേന ഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ നാമ, നാമേന ച ഭഗവതി തഥാഗത-സദ്ദോതി. "അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ"തിആദി (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൩൦൩; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൨.൭൩) ഹി വുത്തം. അപ്പമാദപദം വിയ സകലകുസലധമ്മപടിപത്തിയാ സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം തഥാഗതപദം സങ്ഗാഹകന്തി ദസ്സേതും **"സബ്ബാകാരേനാ"**തിആദിമാഹ . **വണ്ണേയ്യാ**തി പരികപ്പവചനമേതം "വണ്ണേയ്യ വാ, ന വാ വണ്ണേയ്യാ"തി. വുത്തഞ്ച -

> "ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം,
> കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ;
> ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ,
> വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൦൪; ൩.൧൪൧; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.൭.൨൦; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ കോണ്ഡഞ്ഞബുദ്ധവംസവണ്ണനാ; ചരിയാ॰ പകിണ്ണകകഥാ); -

സമത്ഥനേ വാ ഏതം "സോ ഇമം വിജടയേ ജട"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൨൩) വിയാതിപി വദന്തി കേചി.

അയം പനേത്ഥ അട്ഠകഥാമുത്തകോ നയോ - അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ യാവ സമ്മാസമ്ബോധി, ഏത്ഥന്തരേ മഹാബോധിയാനപടിപത്തിയാ ഹാനട്ഠാനസംകിലേസനിവത്തീനം അഭാവതോ യഥാപണിധാനം തഥാഗതോ അഭിനീഹാരാനുരൂപം പടിപന്നോതി **തഥാഗതോ.** അഥ വാ മഹിദ്ധികതായ, പടിസമ്ഭിദാനം ഉക്കംസാധിഗമേന അനാവരണഞാണതായ ച കത്ഥചിപി പടിഘാതാഭാവതോ യഥാരുചി, തഥാ കായവചീചിത്താനം ഗതാനി ഗമനാനി പവത്തിയോ ഏതസ്സാതി **തഥാഗതോ.** അപിച യസ്മാ ലോകേ വിധയുത്തഗതപകാരസദ്ദാ സമാനത്ഥാ ദിസ്സന്തി, തസ്മാ യഥാ വിധാ വിപസ്സിആദയോ ഭഗവന്തോ നിഖിലസബ്ബഞ്ഞുഗുണസമങ്ഗിതായ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാ വിധോതി **തഥാഗതോ,** യഥാ യുത്താ ച തേ ഭഗവന്തോ വുത്തനയേന, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാ യുത്തോതി **തഥാഗതോ.** അപരോ നയോ-യസ്മാ സച്ചം തച്ഛം തഥന്തി ഞാണസ്സേതം അധിവചനം, തസ്മാ തഥേന ഞാണേന ആഗതോതി **തഥാഗതോതി**.

> "പഹായ കാമാദിമലേ യഥാ ഗതാ,
> സമാധിഞാണേഹി വിപസ്സിആദയോ;
> മഹേസിനോ സക്യമുനീ ജുതിന്ധരോ,
> തഥാ ഗതോ തേന **തഥാഗതോ** മതോ.
>
> തഥഞ്ച ധാതായതനാദിലക്ഖണം,
> സഭാവസാമഞ്ഞവിഭാഗഭേദതോ;
> സയമ്ഭുഞാണേന ജിനോ സമാഗതോ,
> **തഥാഗതോ** വുച്ചതി സക്യപുങ്ഗവോ.
>
> തഥാനി സച്ചാനി സമന്തചക്ഖുനാ,
> തഥാ ഇദപ്പച്ചയതാ ച സബ്ബസോ;
> അനഞ്ഞനേയ്യേന യതോ വിഭാവിതാ,
> യാഥാവതോ തേന ജിനോ **തഥാഗതോ.**
>
> അനേകഭേദാസുപി ലോകധാതൂസു,
> ജിനസ്സ രൂപായതനാദിഗോചരേ;
> വിചിത്തഭേദേ തഥമേവ ദസ്സനം,
> **തഥാഗതോ** തേന സമന്തലോചനോ.
>
> യതോ ച ധമ്മം തഥമേവ ഭാസതി,
> കരോതി വാചായനുലോമമത്തനോ;
> ഗുണേഹി ലോകം അഭിഭുയ്യിരീയതി,
> **തഥാഗതോ** തേനപി ലോകനായകോ.
>
> യഥാഭിനീഹാരമതോ യഥാരുചി,
> പവത്തവാചാതനുചിത്തഭാവതോ;
> യഥാവിധാ യേന പുരാ മഹേസിനോ,
> തഥാവിധോ തേന ജിനോ **തഥാഗതോ.**
>
> യഥാ ച യുത്താ സുഗതാ പുരാതനാ,
> തഥാവ യുത്തോ തഥഞാണതോ ച സോ;
> സമാഗതോ തേന സമന്തലോചനോ,
> **തഥാഗതോ** വുച്ചതി സക്യപുങ്ഗവോ"തി. (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൩൮ ഥോകം വിസദിസം); -

സങ്ഗഹഗാഥാ.

“കതമഞ്ച തം ഭിക്ഖവേ”തി അയം കസ്സ പുച്ഛാതി ആഹ **“യേനാ”**തിആദി. ഏവം സാമഞ്ഞതോ യഥാവുത്തസ്സ സീലമത്തകസ്സ പുച്ഛാഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പുച്ഛാവിസേസഭാവഞാപനത്ഥം **മഹാനിദ്ദേസേ** (മഹാനി॰ ൧൫൦) ആഗതാ സബ്ബാവ പുച്ഛാ അത്ഥുദ്ധാരവസേന ദസ്സേതി **“തത്ഥ പുച്ഛാ നാമാ”**തിആദിനാ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി “തം കതമന്തി പുച്ഛതീ”തി ഏത്ഥ യദേതം സാമഞ്ഞതോ പുച്ഛാവചനം വുത്തം, തസ്മിം.

പകതിയാതി അത്തനോ ധമ്മതായ, സയമേവാതി വുത്തം ഹോതി. **ലക്ഖണ**ന്തി യോ കോചി ഞാതുമിച്ഛിതോ സഭാവോ. **അഞ്ഞാത**ന്തി ദസ്സനാദിവിസേസയുത്തേന, ഇതരേന വാ യേന കേനചിപി ഞാണേന അഞ്ഞാതം. അവത്ഥാവിസേസാനി ഹി ഞാണദസ്സനതുലനതീരണാനി. **അദിട്ഠ**ന്തി ദസ്സനഭൂതേന ഞാണേന പച്ചക്ഖമിവ അദിട്ഠം. **അതുലിത**ന്തി “ഏത്തകമേത”ന്തി തുലനഭൂതേന അതുലിതം. **അതീരിത**ന്തി “ഏവമേവിദ”ന്തി തീരണഭൂതേന അകതഞാണകിരിയാസമാപനം. **അവിഭൂത**ന്തി ഞാണസ്സ അപാകടഭൂതം. **അവിഭാവിത**ന്തി ഞാണേന അപാകടകതം. **തസ്സാ**തി യഥാവുത്തലക്ഖണസ്സ. അദിട്ഠം ജോതീയതി പകാസീയതി ഏതായാതി **അദിട്ഠജോതനാ. സംസന്ദനത്ഥായാ**തി സാകച്ഛാവസേന വിനിച്ഛയകരണത്ഥായ. സംസന്ദനഞ്ഹി സാകച്ഛാവസേന വിനിച്ഛയകരണം. ദിട്ഠം സംസന്ദീയതി ഏതായാതി **ദിട്ഠസംസന്ദനാ. “സംസയപക്ഖന്ദോ”**തിആദീസു ദള്ഹതരംനിവിട്ഠാ വിചികിച്ഛാ **സംസയോ.** നാതിസംസപ്പനമതിഭേദമത്തം **വിമതി.** തതോപി അപ്പതരം “ഏവം നു ഖോ, ന നു ഖോ”തിആദിനാ ദ്വിധാ വിയ പവത്തം **ദ്വേള്ഹകം.** ദ്വിധാ ഏലതി കമ്പതി ചിത്തമേതേനാതി ഹി **ദ്വേള്ഹകം** ഹപച്ചയം, സകത്ഥവുത്തികപച്ചയഞ്ച കത്വാ, തേന ജാതോ, തം വാ ജാതം യസ്സാതി **ദ്വേള്ഹകജാതോ.** വിമതി ഛിജ്ജതി ഏതായാതി **വിമതിച്ഛേദനാ. അനത്തലക്ഖണസുത്താദീസു** (സം॰ നി॰ ൩.൫൯) ആഗതം ഖന്ധപഞ്ചകപടിസംയുത്തം പുച്ഛം സന്ധായാഹ **“സബ്ബം വത്തബ്ബ”**ന്തി. അനുമതിയാ പുച്ഛാ **അനുമതിപുച്ഛാ. “തം കിം മഞ്ഞഥ ഭിക്ഖവേ”**തിആദിപുച്ഛായ ഹി “കാ തുമ്ഹാകം അനുമതീ”തി അനുമതി പുച്ഛിതാ ഹോതി. **കഥേതുകമ്യതാ**തി കഥേതുകാമതായ. “അഞ്ഞാണതാ ആപജ്ജതീ”തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൭൪) വിയ ഹി ഏത്ഥ യ-കാരലോപോ, കരണത്ഥേ വാ പച്ചത്തവചനം, കഥേതുകമ്യതായ വാ പുച്ഛാ **കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ**തിപി വട്ടതി. അത്ഥതോ പന സബ്ബാപി തഥാ പവത്തവചനം, തദുപ്പാദകോ വാ ചിത്തുപ്പാദോതി വേദിതബ്ബം.

യദത്ഥം പനായം നിദ്ദേസനയോ ആഹരിതോ, തസ്സ പുച്ഛാവിസേസഭാവസ്സ ഞാപനത്ഥം **“ഇമാസൂ”**തിആദിമാഹ. ചിത്താഭോഗോ **സമന്നാഹാരോ.** ഭുസം, സമന്തതോ ച സംസപ്പനാ കങ്ഖാ **ആസപ്പനാ, പരിസപ്പനാ** ച. **സബ്ബാ കങ്ഖാ ഛിന്നാ** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനേന അഗ്ഗമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്ദനതോ. പരേസം അനുമതിയാ, കഥേതുകമ്യതായ ച ധമ്മദേസനാസമ്ഭവതോ, തഥാ ഏവ തത്ഥ തത്ഥ ദിട്ഠത്താ ച വുത്തം **“അവസേസാ പന ദ്വേ പുച്ഛാ ബുദ്ധാനം അത്ഥീ”**തി. യാ പനേതാ “സത്താധിട്ഠാനാ പുച്ഛാ ധമ്മാധിട്ഠാനാ പുച്ഛാ ഏകാധിട്ഠാനാ പുച്ഛാ അനേകാധിട്ഠാനാ പുച്ഛാ”തിആദിനാ അപരാപി അനേകധാ പുച്ഛായോ നിദ്ദേസേ ആഗതാ, താ സബ്ബാപി നിദ്ധാരേത്വാ ഇധ അവിചയനം “അലം ഏത്താവതാവ, അത്ഥികേഹി പന ഇമിനാ നയേന നിദ്ധാരേത്വാ വിചേതബ്ബാ”തി നയദാനസ്സ സിജ്ഝനതോതി ദട്ഠബ്ബം.

വ്വ. പുച്ഛാ ച നാമേസാ വിസ്സജ്ജനായ സതിയേവ യുത്തരൂപാതി ചോദനായ **“ഇദാനീ”**തിആദി വുത്തം. അതിപാതനം **അതിപാതോ. അതി**-സദ്ദോ ചേത്ഥ അതിരേകത്ഥോ. സീഘഭാവോ ഏവ ച അതിരേകതാ, തസ്മാ സരസേനേവ പതനസഭാവസ്സ അന്തരാ ഏവ അതിരേകം പാതനം, സണികം പതിതും അദത്വാ സീഘം പാതനന്തി അത്ഥോ, അഭിഭവനത്ഥോ വാ, അതിക്കമ്മ സത്ഥാദീഹി അഭിഭവിത്വാ പാതനന്തി വുത്തം ഹോതി, വോഹാരവചനമേതം “അതിപാതോ”തി. അത്ഥതോ പന പകരണാദിവസേനാധിഗതത്താ **പാണവധോ പാണഘാതോതി വുത്തം ഹോതീ**തി അധിപ്പായോ. **വോഹാരതോ**തി പഞ്ഞത്തിതോ. **സത്തോ**തി ഖന്ധസന്താനോ. തത്ഥ ഹി സത്തപഞ്ഞത്തി. വുത്തഞ്ച -

> “യഥാ ഹി അങ്ഗസമ്ഭാരാ, ഹോതി സദ്ദോ രഥോ ഇതി;
> ഏവം ഖന്ധേസു സന്തേസു, ഹോതി സത്തോതി സമ്മുതീ”തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൧);

ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയേ ഹി വികോപിതേ ഇതരമ്പി തംസമ്ബന്ധതായ വിനസ്സതി. കസ്മാ പനേത്ഥ “പാണസ്സ അതിപാതോ”തി, “പാണോതി ചേത്ഥ വോഹാരതോ സത്തോ”തി ച ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ, നനു നിരവസേസാനം പാണാനം അതിപാതതോ വിരതി ഇധ അധിപ്പേതാ. തഥാ ഹി വക്ഖതി “സബ്ബപാണഭൂതഹിതാനുകമ്പീതി സബ്ബേ പാണഭൂതേ”തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭) ബഹുവചനനിദ്ദേസന്തി? സച്ചമേതം, പാണഭാവസാമഞ്ഞേന പനേത്ഥ ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ, തത്ഥ പന സബ്ബസദ്ദസന്നിധാനേന പുഥുത്തം സുവിഞ്ഞായമാനമേവാതി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസമകത്വാ ഭേദവചനിച്ഛാവസേന ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോ. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - സാമഞ്ഞതോ സംവരസമാദാനം, തബ്ബിസേസതോ സംവരഭേദോതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ഞാപനത്ഥമ്പി അയം വചനഭേദോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. **“പാണസ്സ അതിപാതോ”**തിആദി ഹി സംവരഭേദദസ്സനം. “സബ്ബേ പാണഭൂതേ”തിആദി പന സംവരസമാദാനദസ്സനന്തി. സദ്ദവിദൂ പന “ഈദിസേസു ഠാനേസു ജാതിദബ്ബാപേക്ഖവസേന വചനഭേദമത്തം, അത്ഥതോ സമാന”ന്തി വദന്തി.

തസ്മിം പന പാണേതി യഥാവുത്തേ ദുബ്ബിധേപി പാണേ. **പാണസഞ്ഞിനോ**തി പാണസഞ്ഞാസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലസ്സ . യായ പന ചേതനായ പവത്തമാനസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ നിസ്സയഭൂതേസു മഹാഭൂതേസു

ഉപക്കമകരണഹേതു തംമഹാഭൂതപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനകമഹാഭൂതാ നുപ്പജ്ജിസ്സന്തി, സാ താദിസപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ പാണാതിപാതോതി ആഹ **"ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകഉപക്കമസമുട്ഠാപികാ"**തി, ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകസ്സ കായവചീപയോഗസ്സ തന്നിസ്സയേസു മഹാഭൂതേസു സമുട്ഠാപികാതി അത്ഥോ. ലദ്ധുപക്കമാനി ഹി ഭൂതാനി പുരിമഭൂതാനി വിയ ന വിസദാനി, തസ്മാ സമാനജാതിയാനം ഭൂതാനം കാരണാനി ന ഹോന്തീതി തേസ്വേവ ഉപക്കമേ കതേ തതോ പരാനം അസതി അന്തരായേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ഭൂതാനം, തന്നിസ്സിതസ്സ ച ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപച്ഛേദോ ഹോതി. **"കായവചീദ്വാരാന"**ന്തി ഏതേന വിതണ്ഡവാദിമതം മനോദ്വാരേ പവത്തായ വധകചേതനായ പാണാതിപാതഭാവം പടിക്ഖിപതി.

പയോഗവത്ഥുമഹന്തതാദീഹി മഹാസാവജ്ജതാ തേഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജമാനായ ചേതനായ ബലവഭാവതോ വേദിതബ്ബാ. ഏകസ്സാപി ഹി പയോഗസ്സ സഹസാ നിപ്ഫാദനവസേന, കിച്ചസാധികായ ബഹുക്ഖത്തും പവത്തജവനേഹി ലദ്ധാസേവനായ ച സന്നിട്ഠാപകചേതനായ വസേന പയോഗസ്സ മഹന്തഭാവോ. സതിപി കദാചി ഖുദ്ദകേ ചേവ മഹന്തേ ച പാണേ പയോഗസ്സ സമഭാവേ മഹന്തം ഹനന്തസ്സ ചേതനാ തിബ്ബതരാ ഉപ്പജ്ജതീതി വത്ഥുസ്സ മഹന്തഭാവോ. ഇതി ഉഭയമ്പേതം ചേതനായ ബലവഭാവേനേവ ഹോതി. സതിപി ച പയോഗവത്ഥൂനം അമഹന്തഭാവേ ഹന്തബ്ബസ്സ ഗുണമഹത്തേനപി തത്ഥ പവത്തഉപകാരചേതനാ വിയ ഖേത്തവിസേസനിപ്ഫത്തിയാ അപകാരചേതനാപി ബലവതീ, തിബ്ബതരാ ച ഉപ്പജ്ജതീതി തസ്സാ മഹാസാവജ്ജതാ ദട്ഠബ്ബാ . തേനാഹ **"ഗുണവന്തേസു"**തിആദി. **"കിലേസാന"**ന്തിആദിനാ പന സതിപി പയോഗവത്ഥുഗുണാനം അമഹന്തഭാവേ കിലേസുപക്കമാനം മുദുതിബ്ബതായ ചേതനായ ദുബ്ബലബലവഭാവവസേന അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജഭാവോ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേതി.

സമ്ഭരീയന്തി സഹരീയന്തി ഏതേഹീതി **സമ്ഭാരാ,** അങ്ഗാനി. തേസു പാണസഞ്ഞിതാ, വധകചിത്തഞ്ച പുബ്ബഭാഗിയാനിപി ഹോന്തി. **ഉപക്കമോ** പന വധകചേതനാസമുട്ഠാപിതോ സഹജാതോവ. പഞ്ചസമ്ഭാരവതീ പന പാണാതിപാതചേതനാതി സാ പഞ്ചസമ്ഭാരവിനിമുത്താ ദട്ഠബ്ബാ. ഏസ നയോ അദിന്നാദാനാദീസുപി.

ഏത്ഥാഹ - ഖണേ ഖണേ നിരുജ്ഝനസഭാവേസു സങ്ഖാരേസു കോ ഹന്തി, കോ വാ ഹഞ്ഞതി, യദി ചിത്തചേതസികസന്താനോ, ഏവം സോ അനുപതാപനഛേദനഭേദനാദിവസേന ന വികോപനസമത്ഥോ, നാപി വികോപനീയോ, അഥ രൂപസന്താനോ, ഏവമ്പി സോ അചേതനതായ കട്ഠകലിങ്ഗരൂപമോതി ന തത്ഥ ഛേദനാദിനാ പാണാതിപാതോ ലബ്ഭതി യഥാ മതസരീരേ. പയോഗോപി പാണാതിപാതസ്സ പഹരണപ്പകാരാദിഅതീതേസു വാ സങ്ഖാരേസു ഭവേയ്യ, അനാഗതേസു വാ പച്ചുപ്പന്നേസു വാ. തത്ഥ ന താവ അതീതാനാഗതേസു സമ്ഭവതി തേസം അഭാവതോ. പച്ചുപ്പന്നേസു ച സങ്ഖാരാനം ഖണികത്താ സരസേനേവ നിരുജ്ഝനസഭാവതായ വിനാസാഭിമുഖേസു നിപ്പയോജനോ ഏവ പയോഗോ സിയാ. വിനാസസ്സ ച കാരണരഹിതത്താ ന പഹരണപ്പകാരാദിപയോഗഹേതുകം മരണം, നിരീഹകതായ ച സങ്ഖാരാനം കസ്സ സോ പയോഗോ, ഖണികത്താ വധാധിപ്പായസമകാലഭിജ്ജനകസ്സ കിരിയാപരിയോസാനകാലാനവട്ഠാനതോ കസ്സ വാ പാണാതിപാതകമ്മബദ്ധോതി?

വുച്ചതേ - വധകചേതനാസഹിതോ സങ്ഖാരാനം പുഞ്ജോ സത്തസങ്ഖാതോ ഹന്തി, തേന പവത്തിതവധപ്പയോഗനിമിത്താപഗതുസ്മാവിഞ്ഞാണജീവിതിന്ദ്രിയോ മതവോഹാരപ്പവത്തിനിബന്ധനോ യഥാവുത്തവധപ്പയോഗാകരണേ ഉപ്പജ്ജനാരഹോ രൂപാരൂപധമ്മസമൂഹോ ഹഞ്ഞതി, കേവലോ വാ ചിത്തചേതസികസന്താനോ, വധപ്പയോഗാവിസയഭാവേപി തസ്സ പഞ്ചവോകാരഭവേ രൂപസന്താനാധീനവുത്തിതായ രൂപസന്താനേ പരേന പയോജിതജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകപയോഗവസേന തന്നിബ്ബത്തിവിബന്ധകവിസദിസരൂപുപ്പത്തിയാ വിഹതേ വിച്ഛേദോ ഹോതീതി ന പാണാതിപാതസ്സ അസമ്ഭവോ, നാപി അഹേതുകോ പാണാതിപാതോ, ന ച പയോഗോ നിപ്പയോജനോ പച്ചുപ്പന്നേസു സങ്ഖാരേസു കതപയോഗവസേന തദനന്തരം ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ സങ്ഖാരകലാപസ്സ തഥാഅനുപ്പത്തിതോ, ഖണികാനം സങ്ഖാരാനം ഖണികമരണസ്സ ഇധ മരണഭാവേന അനധിപ്പേതത്താ സന്തതിമരണസ്സ ച യഥാവുത്തനയേന സഹേതുകഭാവതോ ന അഹേതുകം മരണം, ന ച കത്തുരഹിതോ പാണാതിപാതപ്പയോഗോ നിരീഹകേസുപി സങ്ഖാരേസു സന്നിഹിതതാമത്തേന ഉപകാരകേസു അത്തനോ അത്തനോ അനുരൂപഫലുപ്പാദനനിയതേസു കാരണേസു കത്തുവോഹാരസിദ്ധിതോ യഥാ "പദീപോ പകാസേതി, നിസാകരോ ചന്ദിമാ"തി, ന ച കേവലസ്സ വധാധിപ്പായസഹഭുനോ ചിത്തചേതസികകലാപസ്സ പാണാതിപാതോ ഇച്ഛിതോ സന്താനവസേന അവട്ഠിതസ്സേവ പടിജാനനതോ, സന്താനവസേന പവത്തമാനാനഞ്ച പദീപാദീനം അത്ഥകിരിയാസിദ്ധി ദിസ്സതീതി അത്ഥേവ പാണാതിപാതേന കമ്മബദ്ധോതി. അയഞ്ച വിചാരോ അദിന്നാദാനാദീസുപി യഥാസമ്ഭവം വിഭാവേതബ്ബോ.

സാഹത്ഥികോതി സയം മാരേന്തസ്സ കായേന വാ കായപടിബദ്ധേന വാ പഹരണം. **ആണത്തികോ**തി അഞ്ഞം ആണാപേന്തസ്സ "ഏവം വിജ്ഝിത്വാ വാ പഹരിത്വാ വാ മാരേഹീ"തി ആണാപനം. **നിസ്സഗ്ഗിയോ**തി ദൂരേ ഠിതം മാരേതുകാമസ്സ കായേന വാ കായപടിബദ്ധേന വാ ഉസുയന്തപാസാണാദീനം നിസ്സജ്ജനം. **ഥാവരോ**തി അസഞ്ചാരിമേന ഉപകരണേന മാരേതുകാമസ്സ ഓപാതാപസ്സേനഉപനിക്ഖിപനം, ഭേസജ്ജസംവിധാനഞ്ച. **വിജ്ജാമയോ**തി മാരണത്ഥം മന്തപരിജപ്പനം ആഥബ്ബണികാദീനം വിയ. ആഥബ്ബണികാ ഹി ആഥബ്ബണം പയോജേന്തി നഗരേ വാ രുദ്ധേ സങ്ഗാമേ വാ പച്ചുപട്ഠിതേ പടിസേനായ പച്ചത്ഥികേസു പച്ചാമിത്തേസു ഈതിം ഉപ്പാദേന്തി ഉപദ്ദവം ഉപ്പാദേന്തി രോഗം ഉപ്പാദേന്തി പജ്ജരകം

ഉപ്പാദേന്തി സൂചികം ഉപ്പാദേന്തി വിസൂചികം കരോന്തി പക്ഖന്ദിയം കരോന്തി. വിജ്ജാധരാ ച വിജ്ജം പരിവത്തേത്വാ നഗരേ വാ രുദ്ധേ...പേ॰... പക്ഖന്ദിയം കരോന്തി. **ഇദ്ധിമയോ**തി കമ്മവിപാകജിദ്ധിമയോ ദാഠാകോടനാദീനി വിയ. പിതുരഞ്ഞോ കിര സീഹളനരിന്ദസ്സ ദാഠാകോടനേന ചൂളസുമനകുടുമ്ബിയസ്സ മരണം ഹോതി. **"ഇമസ്മിം പനത്ഥേ"**തിആദിനാ ഗന്ഥഗാരവം പരിഹരിത്വാ തസ്സ അനൂനഭാവമ്പി കരോതി **"അത്ഥികേഹീ"**തിആദിനാ. ഇധ അവുത്തോപി ഹി ഏസ അത്ഥോ അതിദിസനേന വുത്തോ വിയ അനൂനോ പരിപുണ്ണോതി.

ദുസ്സീലസ്സ ഭാവോ **ദുസ്സീല്യം,** യഥാവുത്താ ചേതനാ. "പഹായാ"തി ഏത്ഥ ത്വാ-സദ്ദോ പുബ്ബകാലേതി ആഹ **"പഹീനകാലതോ പട്ഠായാ"**തി, ഹേതുഅത്ഥതം വാ സന്ധായ ഏവം വുത്തം. ഏതേന ഹി പഹാനഹേതുകാ ഇധാധിപ്പേതാ സമുച്ഛേദനികാ വിരതീതി ദസ്സേതി. കമ്മക്ഖയഞാണേന ഹി പാണാതിപാതദുസ്സീല്യസ്സ പഹീനത്താ ഭഗവാ അച്ചന്തമേവ തതോ പടിവിരതോതി വുച്ചതി സമുച്ഛേദവസേന പഹാനവിരതീനമധിപ്പേതത്താ. കിഞ്ചാപി "പഹായ പടിവിരതോ"തി പദേഹി വുത്താനം പഹാനവിരമണാനം പുരിമപച്ഛിമകാലതാ നത്ഥി, മഗ്ഗധമ്മാനം പന സമ്മാദിട്ഠിആദീനം, പച്ചയഭൂതാനം സമ്മാവാചാദീനഞ്ച പച്ചയുപ്പന്നഭൂതാനം പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേ അപേക്ഖിതേ സഹജാതാനമ്പി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേന ഗഹണം പുരിമപച്ഛിമഭാവേന വിയ ഹോതി. പച്ചയോ ഹി പുരിമതരം പച്ചയസത്തിയാ ഠിതോ, തതോ പരം പച്ചയുപ്പന്നം പച്ചയസത്തിം പടിച്ച പവത്തതി, തസ്മാ ഗഹണപ്പവത്തിആകാരവസേന സഹജാതാദിപച്ചയഭൂതേസു സമ്മാദിട്ഠിആദീസു പഹായകധമ്മേസു പഹാനകിരിയായ പുരിമകാലവോഹാരോ, തപ്പച്ചയുപ്പന്നാസു ച വിരതീസു വിരമണകിരിയായ അപരകാലവോഹാരോ സമ്ഭവതി. തസ്മാ "സമ്മാദിട്ഠിആദീഹി പാണാതിപാതം പഹായ സമ്മാവാചാദീഹി പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ"തി പാളിയം അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അയം പനേത്ഥ അട്ഠകഥാമുത്തകോ നയോ - പഹാനം സമുച്ഛേദവസേന വിരതിപടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന യോജേതബ്ബാ, തസ്മാ മഗ്ഗേന പാണാതിപാതം പഹായ ഫലേന പാണാതിപാതാ പടിവിരതോതി അത്ഥോ. അപിച പാണോ അതിപാതീയതി ഏതേനാതി പാണാതിപാതോ, പാണഘാതഹേതുഭൂതോ ധമ്മസമൂഹോ. കോ പനേസോ? അഹിരികാനോത്തപ്പദോസമോഹവിഹിംസാദയോ കിലേസാ. തേ ഹി ഭഗവാ അരിയമഗ്ഗേന പഹായ സമുഗ്ഘാടേത്വാ പാണാതിപാതദുസ്സീല്യതോ അച്ചന്തമേവ പടിവിരതോ കിലേസേസു പഹീനേസു തന്നിമിത്തകമ്മസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ, തസ്മാ മഗ്ഗേന പാണാതിപാതം യഥാവുത്തകിലേസം പഹായ തേനേവ പാണാതിപാതാ ദുസ്സീല്യചേതനാ പടിവിരതോതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ "അദിന്നാദാനം പഹായാ"തിആദീസുപി.

ഓരതോ വിരതോതി പരിയായവചനമേതം, പതി-വിസദ്ദാനം വാ പച്ചേകം യോജേതബ്ബതോ തഥാ വുത്തം. **ഓരതോ**തി ഹി അവരതോ അഭിമുഖം രതോ, തേന ഉജുകം വിരമണവസേന സാതിസയതം ദസ്സേതി. പടിരതസ്സ ചേതം അത്ഥവചനം. **വിരതോ**തി വിസേസേന രതോ, തേന സഹ വാസനായ വിരമണഭാവം, ഉഭയേന പന സമുച്ഛേദവിരതിഭാവം വിഭാവേതി. **ഏവ**-സദ്ദോ പന തസ്സാ വിരതിയാ കാലാദിവസേന അപരിയന്തതം ദസ്സേതും വുത്തോ. സോ ഉഭയത്ഥ യോജേതബ്ബോ. യഥാ ഹി അഞ്ഞേ സമാദിന്നവിരതികാപി അനവട്ഠിതചിത്തതായ ലാഭജീവിതാദിഹേതു സമാദാനം ഭിന്നന്തി, ന ഏവം ഭഗവാ, സബ്ബസോ പഹീനപാണാതിപാതത്താ പനേസ അച്ചന്തവിരതോ ഏവാതി. **"നത്ഥി തസ്സാ"**തിആദിനാ **ഏവ**-സദ്ദേന ദസ്സിതം യഥാവുത്തമത്ഥം നിവത്തേതബ്ബത്ഥവസേന സമത്ഥേതി. തത്ഥ **വീതിക്കമിസ്സാമീ**തി ഉപ്പജ്ജനകാ ധമ്മാതി സഹ പാഠസേസേന സമ്ബന്ധോ. തേ പന അനവജ്ജധമ്മേഹി വോകിണ്ണാ അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജനകാ ദുബ്ബലാ സാവജ്ജാ ധമ്മാ, യസ്മാ ച "കായവചീപയോഗം ഉപലഭിത്വാ ഇമസ്സ കിലേസാ ഉപ്പന്നാ"തി വിഞ്ഞുനാ സക്കാ ഞാതും, തസ്മാ തേ ഇമിനാവ പരിയായേന **"ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞേയ്യാ"**തി വുത്താ, ന പന ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണാരമ്മണത്താ. അതോ സസമ്ഭാരകഥായ ചക്ഖുസോതേഹി, തന്നിസ്സിതവിഞ്ഞാണേഹി വാ കായികവാചസികപയോഗമുപലഭിത്വാ മനോവിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞേയ്യാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **കായികാ**തി കായേന കതാ പാണാതിപാതാദിനിപ്ഫാദകാ ബലവന്തോ അകുസലാ. "കാളകാ" തിപി ടീകായം ഉദ്ധതപാഠോ, കണ്ഹപക്ഖികാ ബലവന്തോ അകുസലാതി അത്ഥോ. **"ഇമിനാവാ"**തിആദിനാ നയദാനം കരോതി, തഞ്ച ഖോ "അദിന്നാദാനം പഹായ അദിന്നാദാനാ പടിവിരതോ"തിആദിപദേസു.

പാപേ സമേതീതി **സമണോ,** ഗോതമസമഞ്ഞാ, തേന ഗോത്തേനസമ്ബന്ധോ ഗോതമോതി അത്ഥം സന്ധായ **"സമണോതി ഭഗവാ"**തിആദി വുത്തം. ഗോത്തവസേന ലദ്ധവോഹാരോതി സമ്ബന്ധോ. ബ്രഹ്മദത്തേന ഭാസിതവണ്ണാനുസന്ധിയാ ഇമിസ്സാ ദേസനായ പവത്തനതോ, തേന ച ഭിക്ഖുസങ്ഘവണ്ണസ്സാപി ഭാസിതത്താ ഭിക്ഖുസങ്ഘവണ്ണോപി വുത്തനയേന ദേസിതബ്ബോ, സോ ന ദേസിതോ. കിം സോ പാണാതിപാതാ പടിവിരതഭാവോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ന വിജ്ജതീതി അനുയോഗമപനേന്തോ **"ന കേവലഞ്ചാ"**തിആദിമാഹ. ഏവം സതി കസ്മാ ന ദേസിതോതി പുനാനുയോഗം പരിഹരതി **"ദേസനാ പനാ"**തിആദിനാ. **ഏവന്തി** ഏവമേവ.

ഏത്ഥായമധിപ്പായോ -"അത്ഥി ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞേ ച ധമ്മാ"തിആദിനാ അനഞ്ഞസാധാരണേ ബുദ്ധഗുണേ ആരബ്ഭ ഉപരി ദേസനം വഡ്ഢേതുകാമോ ഭഗവാ ആദിതോ പട്ഠായ "തഥാഗതസ്സ വണ്ണം വദമാനോ വദേയ്യാ"തിആദിനാ ബുദ്ധഗുണവസേനേവ ദേസനം ആരഭി, ന ഭിക്ഖുസങ്ഘഗുണവസേനാപി. ഏസാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനായ പകതി, യദിദം ഏകരസേനേവ ദേസനം ദസ്സേതും ലബ്ഭമാനസ്സാപി കസ്സചി അഗ്ഗഹണം. തഥാ ഹി രൂപകണ്ഡേ ദുകാദീസു, തന്നിദ്ദേസേസു ച ഹദയവത്ഥു ന ഗഹിതം.

ഇതരവത്ഥൂഹി അസമാനഗതികത്താ ദേസനാഭേദോ ഹോതീതി. യഥാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ഏകന്തതോ ചക്ഖാദിനിസ്സയാനി, ന ഏവം മനോവിഞ്ഞാണം ഏകന്തേന ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം ആരുപ്പേ തദഭാവതോ, നിസ്സയനിസ്സിതവസേന ച വത്ഥുദുകാദിദേസനാ പവത്താ "അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥു, അത്ഥി രൂപം ന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥൂ"തിആദിനാ. യമ്പി മനോവിഞ്ഞാണം ഏകന്തതോ ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം, തസ്സ വസേന "അത്ഥി രൂപം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥൂ"തിആദിനാ ദുകാദീസു വുച്ചമാനേസുപി ന തദനുരൂപാ ആരമ്മണദുകാദയോ സമ്ഭവന്തി. ന ഹി "അത്ഥി രൂപം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണം, അത്ഥി രൂപം ന മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണ"ന്തി സക്കാ വത്തും തദനാരമ്മണരൂപസ്സാഭാവതോതി വത്ഥാരമ്മണദുകാ ഭിന്നഗതികാ സിയും, തസ്മാ ന ഏകരസാ ദേസനാ ഭവേയ്യാതി ന വുത്തം, തഥാ നിക്ഖേപകണ്ഡേ ചിത്തുപ്പാദവിഭാഗേന വിസും അവുച്ചമാനത്താ അവിതക്കഅവിചാരപദവിസ്സജ്ജനേ "വിചാരോ ചാ"തി വത്തും ന സക്കാതി ആവിതക്കവിചാരമത്തപദവിസ്സജനേ ലബ്ഭമാനോപി വിതക്കോ ന ഉദ്ധതോ. അഞ്ഞഥാ ഹി "വിതക്കോ ചാ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, ഏവമേവിധാപി ഭിക്ഖുസങ്ഘഗുണോ ന ദേസിതോതി. കാമം സദ്ദതോ ഏവം ന ദേസിതോ, അത്ഥതോ പന ബ്രഹ്മദത്തേന ഭാസിതവണ്ണസ്സ അനുസന്ധിദസ്സനവസേന ഇമിസ്സാ ദേസനായ ആരദ്ധത്താ ദീപേതും വട്ടതീതി ആഹ **"അത്ഥം പനാ"**തിആദി.

തത്ഥായം ദീപനാ - "പാണാതിപാതം പഹായ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ സാവകസങ്ഘോ നിഹിതദണ്ഡോ നിഹിതസത്ഥോ"തി വിത്ഥാരേതബ്ബം. നനു ധമ്മസ്സാപി വണ്ണോ ബ്രഹ്മദത്തേന ഭാസിതോതി? സച്ചം ഭാസിതോ, സോ പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധപഭവത്താ, അരിയസങ്ഘാധാരത്താ ച ധമ്മസ്സ ധമ്മാനുഭാവസിദ്ധത്താ ച തേസം, തദുഭയവണ്ണദീപനേനേവ ദീപിതോതി വിസും ന ഉദ്ധതോ. സദ്ധമ്മാനുഭാവേനേവ ഹി ഭഗവാ, ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ച പാണാതിപാതാദിപ്പഹാനസമത്ഥോ ഹോതി. അത്ഥാപത്തിവസേന പരവിഹേഠനസ്സ പരിവജ്ജിതഭാവദീപനത്ഥം ദണ്ഡസത്ഥാനം നിക്ഖേപവചന്തി ആഹ **"പരൂപഘാതത്ഥായാ"**തിആദി. **അവത്തനതോ**തി അപവത്തനതോ, അസഞ്ചരണതോ വാ. നിക്ഖിത്തോ ദണ്ഡോ യേനാതി **നിക്ഖിത്തദണ്ഡോ.** തഥാ **നിക്ഖിത്തസത്ഥോ.** മജ്ഝിമസ്സ പുരിസസ്സ ചതുഹത്ഥപ്പമാണോ ചേത്ഥ **ദണ്ഡോ.** തദവസേസോ മുഗ്ഗരഖഗ്ഗാദയോ **സത്ഥം,** തേന വുത്തം **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി. **വിഹേഠനഭാവതോ**തി വിഹിംസനഭാവതോ, ഏതേന സസതി ഹിംസതി അനേനാതി **സത്ഥ**ന്തി അത്ഥം ദസ്സേതി. "പരൂപഘാതത്ഥായാ"തിആദിനാ ആപന്നമത്ഥം വിവരിതും **"യം പനാ"**തിആദി വുത്തം. **കതരോ** ജിണ്ണോ, തസ്സ, തേനവാ ആലമ്ബിതോ ദണ്ഡോ **കത്തരദണ്ഡോ.** ദന്തസോധനം കാതും യോഗ്ഗം കട്ഠം **ദന്തകട്ഠം,** ന പന ദന്തസോധനകട്ഠം. "ദന്തകട്ഠവാസിം വാ"തിപി പാഠോ, ദന്തകട്ഠച്ഛേദനകവാസിന്തി അത്ഥോ. ഖുദ്ദകം നഖച്ഛേദനാദികിച്ചനിപ്ഫാദകം സത്ഥം **പിപ്ഫലികം.** ഇദം പന ഭിക്ഖുസങ്ഘാധീനവചനം. **"ഭിക്ഖുസങ്ഘവസേനപി ദീപേതും വട്ടതീ"**തി വുത്തതാ തസ്സാപി ഏകദേസേന ദീപനത്ഥം വുത്തം.

ലജ്ജാ-സദ്ദോ ഹിരിഅത്ഥോതി ആഹ **"പാപജിഗുച്ഛനലക്ഖണായാ"**തി. ധമ്മഗരുതായ ഹി ബുദ്ധാനം, ധമ്മസ്സ ച അത്താധീനത്താ അത്താധിപതിഭൂതാ ലജ്ജാവ വുത്താ, ന ലോകാധിപതിഭൂതം ഓത്തപ്പം. അപിച "ലജ്ജീ"തി ഏത്ഥ വുത്തലജ്ജായ ഓത്തപ്പമ്പി വുത്തമേവ, തസ്മാ **ലജ്ജാ**തി ഹിരിഓത്തപ്പാനമധിവചനം ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി പാപജിഗുച്ഛനം പാപുത്താസനരഹിതം, പാപഭയം വാ അലജ്ജനം നാമ അത്ഥീതി. "ദയം മേത്തചിത്തതം ആപന്നോ"തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ദയാ-സദ്ദോ "ദയാപന്നോ"തിആദീസു കരുണായപി വത്തതീതി? സച്ചമേതം, അയം പന ദയാസദ്ദോ അനുരക്ഖണത്ഥം അന്തോനീതം കത്വാ പവത്തമാനോ മേത്തായ, കരുണായ ച പവത്തതീതി ഇധ മേത്തായ പവത്തമാനോ വുത്തോ കരുണായ, വക്ഖമാനത്താ. മിദതി സിനേഹതീതി **മേത്താ,** സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **മേത്തം,** മേത്തം ചിത്തം ഏതസ്സാതി **മേത്തചിത്തോ,** മേത്തായ സമ്പയുത്തം ചിത്തം ഏതസ്സാതി വാ, തസ്സ ഭാവോ **മേത്തചിത്തതാ** മേത്താ ഏവ മൂലഭൂതേന തന്നിമിത്തേന പുഗ്ഗലസ്മിം ബുദ്ധിയാ, സദ്ദസ്സ ച പവത്തനതോ.

"പാണഭൂതേതി പാണജാതേ"തി വുത്തം. ഏവം സതി പാണോ ഭൂതോ യേസന്തി പാണഭൂതാതി നിബ്ബചനം കത്തബ്ബം. അഥ വാ ജീവിതിന്ദ്രിയസമങ്ഗിതായ പാണസങ്ഖാതേ തംതംകമ്മാനുരൂപം പവത്തനതോ ഭൂതനാമകേ സത്തേതി അത്ഥോ. **അനുകമ്പകോ**തി കരുണായനകോ. യസ്മാ പന മേത്താ കരുണായ വിസേസപച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ പുരിമപദത്ഥഭൂതാ മേത്താ ഏവ പച്ചയഭാവേന **"തായ ഏവ ദയാപന്നതായാ"**തി വുത്താ. ഇമിനാ ഹി പദേന കരുണായ ഗഹിതായ യേഹി ധമ്മേഹി പാണാതിപാതാ പടിവിരതി സമ്പജ്ജതി, തേഹി ലജ്ജാമേത്താകരുണാഹി സമങ്ഗിഭാവോ യഥാക്കമം പദത്തയേന ദസ്സിതോ. പരദുക്ഖാപനയനകാമതാപി ഹി ഹിതാനുകമ്പനമേവാതി അവസ്സം അയമത്ഥോ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബോതി. ഇമായ പാളിയാ, സംവണ്ണനായ ച തസ്സാ വിരതിയാ സത്തവസേന അപരിയന്തതം ദസ്സേതി.

വിഹരതീതി ഏത്ഥ **വി**-സദ്ദോ വിച്ഛിന്ദനത്ഥേ, **ഹര**-സദ്ദോ നയനത്ഥേ, നയനഞ്ച നാമേതം ഇധ പവത്തനം, യാപനം, പാലനം വാതി ആഹ **"ഇരിയതി യപേതി യാപേതി പാലേതീ"**തി. **യപേതി യാപേതീ**തി ചേത്ഥ പരിയായവചനം. തസ്മാ യഥാവുത്തപ്പകാരോ ഹുത്വാ ഏകസ്മിം ഇരിയാപഥേ ഉപ്പന്നം ദുക്ഖം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ ഹരതി പവത്തേതി, അത്തഭാവം വാ യാപേതി പാലേതീതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഇതി വാ ഹീ**തി ഏത്ഥ **ഹി**-സദ്ദോ വചനസിലിട്ഠതാമത്തേ കസ്സചിപി തേന ജോതിതത്ഥസ്സ അഭാവതോ. തേനാഹ **"ഏവം വാ ഭിക്ഖവേ"**തി. വിസും കപ്പനമേവ അത്ഥോ **വികപ്പത്ഥോ**തി സോ അനേകഭിന്നേസുയേവ അത്ഥേസു ലബ്ഭതി, അനേകഭേദാ ച അത്ഥാ

ഉപരിവക്ഖമാനാ ഏവാതി വുത്തം **"ഉപരി അദിന്നാ...പേ॰... അപേക്ഖിത്വാ"**തി. **"ഏവ"**ന്തിആദി ഗന്ഥഗാരവപരിഹരണം, നയദാനം വാ.

ഇദാനി സമ്പിണ്ഡനത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അയം പനേത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ന ഹനതീ**തി ന ഹിംസതി. **ന ഘാതേതീ**തി ന വധതി. **തത്ഥാ**തി പാണാതിപാതേ. **സമനുഞ്ഞോ**തി സന്തുട്ഠോ. **അഹോ വത രേ**തി ഭോന്തോ ഏകംസതോ അച്ഛരിയാതി അത്ഥോ. **ആചാരസീലമത്തക**ന്തി സാധുജനാചാരമത്തകം, **മത്ത**-സദ്ദോ ചേത്ഥ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ, തേന ഇന്ദ്രിയസംവരാദിഗുണേഹിപി ലോകിയപുഥുജ്ജനോ തഥാഗതസ്സ വണ്ണം വത്തും ന സക്കോതീതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി ഇന്ദ്രിയസംവരപച്ചയപരിഭോഗസീലാനി ഇധ ന വിഭത്താനി. **ഏവ**-സദ്ദോ പദപൂരണമത്തം, മത്ത-സദ്ദേന വാ യഥാവുത്തത്ഥസ്സാവധാരണം കരോതി, ഏവ-സദ്ദേന ആചാരസീലമേവ വത്തും സക്കോതീതി സന്നിട്ഠാനം. ഏവമീദിസേസു. "ഇതി വാ ഹി ഭിക്ഖവേ പുഥുജ്ജനോ തഥാഗതസ്സ വണ്ണം വദമാനോ വദേയ്യാ"തി വചനസാമത്ഥിയേനേവ തദുത്തരി ഗുണം വത്തും ന സക്ഖിസ്സതി. "തം വോ ഉപരി വക്ഖാമീ"തി ച അത്ഥസ്സാപജ്ജനതോ തഥാപന്നമത്ഥം ദസ്സേതും **"ഉപരി അസാധാരണഭാവ"**ന്തിആദി വുത്തം. **"ന കേവലഞ്ചാ"**തിആദിനാ പുഗ്ഗലവിവേചനേന പന "പുഥുജ്ജനോ"തി ഇദം നിദസ്സനമത്തന്തി ദസ്സിതം. **"ഇതോ പര"**ന്തിആദിനാ ഗന്ഥഗാരവം പരിഹരതി. പുബ്ബേ വുത്തം പദം **പുബ്ബപദം,**ന പുബ്ബപദം തഥാ, ന പുബ്ബം വാ **അപുബ്ബം,** തമേവ പദം തഥാ.

സദ്ദന്തരയോഗേന ധാതൂനമത്ഥവിസേസവാചകത്താ **"ആദാന"**ന്തി ഏതസ്സ ഗഹണന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, തേനാഹ **"ഹരണ"**ന്തിആദി. **പരസ്സാ**തി അത്തസന്തകതോ പരഭൂതസ്സ സന്തകസ്സ, യോ വാ അത്തതോ അഞ്ഞോ, സോ പുഗ്ഗലോ പരോ നാമ, തസ്സ ഇദം **പര**ന്തിപി യുജ്ജതി, **"പരസംഹരണ"**ന്തിപി പാഠോ, **സം**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ധനത്ഥോ,പരസന്തകഹരണന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഥേനോ** വുച്ചതി ചോരോ, തസ്സ ഭാവോ **ഥേയ്യം,** ചോരകമ്മം. **ചോരികാ**തി ചോരസ്സ കിരിയാ. തദത്ഥം വിവരതി **"തത്ഥാ"**തിആദിനാ. **തത്ഥാ**തി "ആദിന്നാദാന"ന്തി പദേ. പരപരിഗ്ഗഹിതമേവ ഏത്ഥ **അദിന്നം,** ന പന ദന്തപോണസിക്ഖാപദേ വിയ അപ്പടിഗ്ഗഹിതകം അത്തസന്തകന്തി അധിപ്പായോ. **"യത്ഥ പരോ"**തിആദി ഉഭയത്ഥ സമ്ബന്ധോ ആവുത്തിയാദിനയേന. തസ്മാ "തം പരപരിഗ്ഗഹിതം നാമ, തസ്മിം പരപരിഗ്ഗഹിതേ"തി ച യോജേതബ്ബം. യഥാകാമം കരോതീതി **യഥാകാമകാരീ,** തസ്സ ഭാവോ **യഥാകാമകരിതാ,** തം. തഥാരുചികരണം ആപജ്ജന്തോതി അത്ഥോ. സസന്തകത്താ **അദണ്ഡാരഹോ** ധനദണ്ഡരാജദണ്ഡവസേന. **അനുപവജ്ജോ ച** ചോദനാസാരണാദിവസേന. തം പരപരിഗ്ഗഹിതം ആദിയതി ഏതേനാതി **തദാദായകോ,** സ്വേവ ഉപക്കമോ, തം സമുട്ഠാപേതീതി **തദാദായകഉപക്കമസമുട്ഠാപികാ.** ഥേയ്യാ ഏവ ചേതനാ **ഥേയ്യചേതനാ.** ഖുദ്ദകതാഅപ്പഗ്ഘതാദിവസേന **ഹീനേ.** മഹന്തതാമഹഗ്ഘതാദിവസേന **പണീതേ.** കസ്മാ? വത്ഥുഹീനതായാതി ഗമ്യമാനത്താ ന വുത്തം, ഹീനേ, ഹീനഗുണാനം സന്തകേ ച ചേതനാ ദുബ്ബലാ, പണീതേ, പണീതഗുണാനം സന്തകേ ച ബലവതീതി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന തേഹി കാരണേഹി അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ വേദിതബ്ബാ. ആചരിയാ പന ഹീനപണീതതോ ഖുദ്ദകമഹന്തേ വിസും ഗഹേത്വാ "ഇധാപി ഖുദ്ദകേ പരസന്തകേ അപ്പസാവജ്ജം, മഹന്തേ മഹാസാവജ്ജം. കസ്മാ? പയോഗമഹന്തതായ. വത്ഥുഗുണാനം പന സമഭാവേ സതി കിലേസാനമുപക്കമാനഞ്ച മുദുതായ അപ്പസാവജ്ജം, തിബ്ബതായ മഹാസാവജ്ജന്തി അയമ്പി നയോ യോജേതബ്ബോ"തി വദന്തി.

സാഹത്ഥികാദയോതി ഏത്ഥ പരസന്തകസ്സ സഹത്ഥാ ഗഹണം **സാഹത്ഥികോ.** അഞ്ഞേ ആണാപേത്വാ ഗഹണം **ആണത്തികോ.** അന്തോസുങ്കഘാതേ ഠിതേന ബഹിസുങ്കഘാതം പാതേത്വാ ഗഹണം **നിസ്സഗ്ഗിയോ.** "അസുകം ഭണ്ഡം യദാ സക്കോസി, തദാ അവഹരാ"തി അത്ഥസാധകാവഹാരനിപ്ഫാദകേന, ആണാപനേന വാ, യദാ കദാചി പരസന്തകവിനാസകേന സപ്പിതേലകുമ്ഭിആദീസു ദുകൂലസാടകചമ്മഖണ്ഡാദിപക്ഖിപനാദിനാ വാ ഗഹണം **ഥാവരോ.** മന്തപരിജപ്പനേന ഗഹണം **വിജ്ജാമയോ.** വിനാ മന്തേന, കായവചീപയോഗേഹി താദിസഇദ്ധിയോഗേന പരസന്തകസ്സ ആകഡ്ഢനം **ഇദ്ധിമയോ.** കായവചീപയോഗേസു ഹി സന്തേസുയേവ ഇദ്ധിമയോ അവഹരണപയോഗോ ഹോതി, നോ അസന്തേസു. തഥാ ഹി വുത്തം "അനാപത്തി ഭിക്ഖവേ, ഇദ്ധിമസ്സ ഇദ്ധിവിസയേ"തി (പാരാ॰ ൧൫൯), തേ ച ഖോ പയോഗാ യഥാനുരൂപം പവത്താതി സമ്ബന്ധോ. തേസം പന പയോഗാനം സബ്ബേസം സബ്ബത്ഥ അവഹാരേസു അസമ്ഭവതോ **"യഥാനുരൂപ"**ന്തി വുത്തം.

സന്ധിച്ഛേദാദീനി കത്വാ അദിസ്സമാനേന വാ, കൂടമാനകൂടകഹാപണാദീഹി വഞ്ചനേന വാ, അവഹരണം **ഥേയ്യാവഹാരോ.** പസയ്ഹ ബലസാ അഭിഭുയ്യ സന്തജ്ജേത്വാ, ഭയം ദസ്സേത്വാ വാ അവഹരണം **പസയ്ഹാവഹാരോ.** പരഭണ്ഡം പടിച്ഛാദേത്വാ അവഹരണം **പടിച്ഛന്നാവഹാരോ.** ഭണ്ഡോകാസപരികപ്പവസേന പരികപ്പേത്വാ അവഹരണം **പരികപ്പാവഹാരോ.** കുസം സങ്കാമേത്വാ അവഹരണം **കുസാവഹാരോ. ഇതി**-സദ്ദേന ചേത്ഥ ആദിഅത്ഥേന, നിദസ്സനനയേന വാ അവസേസാ ചത്താരോ പഞ്ചകാപി ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം. പഞ്ചന്നഞ്ഹി പഞ്ചകാനം സമോധാനഭൂതാ പഞ്ചവീസതി അവഹാരാ സബ്ബേപി അദിന്നാദാനമേവ, അവിഞ്ഞത്തിയാ വാ അരിയായ വിഞ്ഞത്തിയാ വാ ദിന്നമേവാതി അത്ഥോ. **"ദിന്നാദായീ"**തി ഇദം പയോഗതോ പരിസുദ്ധഭാവദസ്സനം. **"ദിന്നപാടികങ്ഖീ"**തി ഇദം പന ആസയതോതി ആഹ **"ചിത്തേനാ"**തിആദി.

അഥേനേനാതി ഏത്ഥ -സദ്ദോ ന-സദ്ദസ്സ കാരിയോ, അ-സദ്ദോ വാ ഏകോ നിപാതോ ന-സദ്ദത്ഥോതി ദസ്സേതും **"ന ഥേനേനാ"**തി വുത്തം. പാളിയം ദിസ്സമാനവാക്യാവത്ഥികവിഭത്തിയന്തപടിരൂപകതാകരണേന സദ്ധിം സമാസദസ്സനമേതം. പകരണാധിഗതേ പന അത്ഥേ വിവേചിയമാനേ ഇധ അഥേനതോയേവ സുചിഭൂതതാ അധിഗമീയതി അദിന്നാദാനാധികാരത്താതി ആഹ **"അഥേനത്തായേവ സുചിഭൂതേനാ"**തി തേന

ഹേതാലങ്കാരവചനമേതന്തി ദസ്സേതി. ആഹിതോ അഹംമാനോ ഏത്ഥാതി **അത്താ,** അത്തഭാവോ. ഭഗവതോ പന സോ രുള്ഹിയാ യഥാ തം നിച്ഛന്ദരാഗേസു സത്തവോഹാരോ. അദതി വാ സംസാരദുക്ഖന്തി **അത്താ,** തേനാഹ **"അത്തഭാവേനാ"**തി. പദത്തയേപി ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനന്തി ഞാപേതും **"അഥേനം...പേ॰... കത്വാ"**തി വുത്തം. അഥേനേന അത്തനാ അഥേനത്താ ഹുത്വാ സുചിഭൂതേന അത്തനാ സുചിഭൂതത്താ ഹുത്വാ വിഹരതീതിപി അത്ഥോ.

സേസന്തി "പഹായ പടിവിരതോ"തി ഏവമാദികം. തഞ്ഹി പുബ്ബേ വുത്തനയം. കിഞ്ചാപി നയിധ സിക്ഖാപദവോഹാരേന വിരതി വുത്താ, ഇതോ അഞ്ഞേസു പന സുത്തപദേസേസു, വിനയാഭിധമ്മേസു ച പവത്തവോഹാരേന വിരതിയോ, ചേതനാ ച അധിസീലസിക്ഖാനമധിട്ഠാനഭാവതോ, തേസമഞ്ഞതരകോട്ഠാസഭാവതോ ച "സിക്ഖാപദ"ന്ത്വേവ വത്തബ്ബാതി ആഹ **"പഠമസിക്ഖാപദേ"**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ "ലജ്ജീ ദയാപന്നോ"തി ന വുത്തം, അധികാരവസേന, പന അത്ഥതോ ച വുത്തമേവാതി വേദിതബ്ബം. യഥാ ഹി ലജ്ജാദയോ പാണാതിപാതപ്പഹാനസ്സ വിസേസപച്ചയോ, ഏവം അദിന്നാദാനപ്പഹാനസ്സാപീതി. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. അഥ വാ **സുചിഭൂതേനാ**തി ഹിരോത്തപ്പാദിസമന്നാഗമനം, അഹിരികാദീനഞ്ച പഹാനം വുത്തമേവാതി "ലജ്ജീ ദയാപന്നോ"തി ന വുത്തം.

ബ്രഹ്മ-സദ്ദോ ഇധ സേട്ഠവാചകോ, അബ്രഹ്മാനം നിഹീനാനം, അബ്രഹ്മം വാ നിഹീനം ചരിയം വുത്തി **അബ്രഹ്മചരിയം,** മേഥുനധമ്മോ. **ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ആചാര**ന്തി മേഥുനവിരതിം. ന ആചരതീതി **അനാചാരീ,** [ആരാചാരീ (ദീ॰ നി॰ ഫ.വ്യ)] തദാചാരവിരഹിതോതി അത്ഥോ, തേനാഹ **"അബ്രഹ്മചരിയതോ ദൂരചാരീ"**തി. ദൂരോ മേഥുനസങ്ഖാതോ ആചാരോ, സോ വിരഹേന യസ്സത്ഥീതി **ദൂരചാരീ,** മേഥുനധമ്മതോ വാ ദൂരോ ഹുത്വാ തബ്ബിരതിം ആചരതീതി **ദൂരചാരീ**തിപി വട്ടതി. മിഥുനാനം രാഗപരിയുട്ഠാനേന സദിസാനം ഉഭിന്നം അയം **മേഥുനോ**തി അത്ഥം ദസ്സേതി **"രാഗപരിയുട്ഠാനവസേനാ"**തിആദിനാ. അസതം ധമ്മോ ആചാരോതി **അസദ്ധമ്മോ,** തസ്മാ. അഭേദവോഹാരേന ഗാമസദ്ദേനേവ ഗാമവാസിനോ ഗഹിതാതി വുത്തം **"ഗാമവാസീന"**ന്തി, ഗാമേ വസതം ധമ്മോതിപി യുജ്ജതി. **"ദൂരചാരീ"**തി ചേത്ഥ വചനതോ, പാളിയം വാ "മേഥുനാ" ത്വേവ അവത്വാ "ഗാമധമ്മാ"തിപി വുത്തത്താ

"ഇധ ബ്രാഹ്മണ, ഏകച്ചോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ സമ്മാ ബ്രഹ്മചാരീ പടിജാനമാനോ ന ഹേവ ഖോ മാതുഗാമേന സദ്ധിം ദ്വയംദ്വയസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, അപിച ഖോ മാതുഗാമസ്സ ഉച്ഛാദനപരിമദ്ദനന്ഹാപനസമ്ബാഹനം സാദിയതി, സോ തം അസ്സാദേതി, തം നികാമേതി, തേന ച വിത്തിം ആപജ്ജതി, ഇദമ്പി ഖോ ബ്രാഹ്മണ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഖണ്ഡമ്പി ഛിദ്ദമ്പി സബലമ്പി കമ്മാസമ്പി, അയം വുച്ചതി ബ്രാഹ്മണ അപരിസുദ്ധം ബ്രഹ്മചരിയം ചരതി സംയുത്തോ മേഥുനേന സംയോഗേന, ന പരിമുച്ചതി ജാതിയാ ജരായ മരണേന സോകേഹി പരിദേവേഹി ദുക്ഖേഹി ദോമനസ്സേഹി ഉപായാസേഹി, ന പരിമുച്ചതി ദുക്ഖസ്മാതി വദാമി.

പുന ചപരം...പേ॰... നപി മാതുഗാമസ്സ ഉച്ഛാദനപരിമദ്ദനന്ഹാപനസമ്ബാഹനം സാദിയതി, അപിച ഖോ മാതുഗാമേന സദ്ധിം സഞ്ജഗ്ഘതി സംകീളതി സംകേലായതി...പേ॰... നപി മാതുഗാമേന സദ്ധിം സഞ്ജഗ്ഘതി സംകീളതി സംകേലായതി, അപിച ഖോ മാതുഗാമസ്സ ചക്ഖുനാ ചക്ഖും ഉപനിജ്ഝായതി പേക്ഖതി...പേ॰... നപി മാതുഗാമസ്സ ചക്ഖുനാ ചക്ഖും ഉപനിജ്ഝായതി പേക്ഖതി, അപിച ഖോ മാതുഗാമസ്സ സദ്ദം സുണാതി തിരോകുട്ടം വാ തിരോപാകാരം വാ ഹസന്തിയാ വാ ഭണന്തിയാ വാ ഗായന്തിയാ വാ രോദന്തിയാ വാ...പേ॰... നപി മാതുഗാമസ്സ സദ്ദം സുണാതി തിരോകുട്ടം വാ തിരോപാകാരം വാ ഹസന്തിയാ വാ ഭണന്തിയാ വാ ഗായന്തിയാ വാ രോദന്തിയാ വാ, അപിച ഖോ യാനിസ്സ താനി പുബ്ബേ മാതുഗാമേന സദ്ധിം ഹസിതലപിതകീളിതാനി, താനി അനുസ്സരതി...പേ॰... നപി യാനിസ്സ താനി പുബ്ബേ മാതുഗാമേന സദ്ധിം ഹസിതലപിതകീളിതാനി, താനി അനുസ്സരതി, അപിച ഖോ പസ്സതി ഗഹപതിം വാ ഗഹപതിപുത്തം വാ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതം സമങ്ഗിഭൂതം പരിചാരയമാനം...പേ॰... നപി പസ്സതി ഗഹപതിം വാ ഗഹപതിപുത്തം വാ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതം സമങ്ഗിഭൂതം പരിചാരയമാനം, അപിച ഖോ അഞ്ഞതരം ദേവനികായം പണിധായ ബ്രഹ്മചരിയം ചരതി "ഇമിനാഹം സീലേന വാ വതേന വാ തപേന വാ ബ്രഹ്മചരിയേന വാ ദേവോ വാ ഭവിസ്സാമി ദേവഞ്ഞതരോ വാ"തി. സോ തം അസ്സാദേതി, തം നികാമേതി, തേന ച വിത്തിം ആപജ്ജതി. ഇദമ്പി ഖോ ബ്രാഹ്മണ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഖണ്ഡമ്പി ഛിദ്ദമ്പി സബലമ്പി കമ്മാസമ്പി. അയം വുച്ചതി ബ്രാഹ്മണ, അപരിസുദ്ധം ബ്രഹ്മചരിയം ചരതി സംയുത്തോ മേഥുനേന സംയോഗേന, ന പരിമുച്ചതി ജാതിയാ ജരായ മരണേന സോകേഹി പരിദേവേഹി ദുക്ഖേഹി ദോമനസ്സേഹി ഉപായാസേഹി, ന പരിമുച്ചതി ദുക്ഖസ്മാതി വദാമീ"തി (അം॰ നി॰ ൭.൫൦) -

അങ്ഗുത്തരാഗമേ സത്തകനിപാതേ ജാണുസോണിസുത്തേ ആഗതാ സത്തവിധമേഥുനസംയോഗാപി പടിവിരതി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. ഇധാപി അസദ്ധമ്മസേവനാധിപ്പായേന കായദ്വാരപ്പവത്താ മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ അബ്രഹ്മചരിയം . പഞ്ചസിക്ഖാപദക്കമേ മിച്ഛാചാരേ പന അഗമനീയട്ഠാനവീതിക്കമചേതനാ യഥാവുത്താ കാമേസു മിച്ഛാചാരോതി യോജേതബ്ബം.

തത്ഥ അഗമനീയട്ഠാനം നാമ പുരിസാനം താവ മാതുരക്ഖിതാദയോ ദസ, ധനക്കീതാദയോ ദസാതി വീസതി ഇത്ഥിയോ. ഇത്ഥീസു പന ദസന്നം ധനക്കീതാദീനം, സാരക്ഖസപരിദണ്ഡാനഞ്ച വസേന ദ്വാദസന്നം

അഞ്ഞേ പുരിസാ. യേ പനേകേ വദന്തി "ചത്താരോ കാമേസു മിച്ഛാചാരാ അകാലോ, അദേസോ, അനങ്ഗോ, അധമ്മോ ചാ"തി, തേ വിപ്പടിപത്തിമത്തം പതി പരികപ്പേത്വാ വദന്തി. ന ഹി സാഗമനീയട്ഠാനേ പവത്താ വിപ്പടിപത്തി മിച്ഛാചാരോ നാമ സമ്ഭവതി. സാ പനേസാ ദുവിധാപി വിപ്പടിപത്തി ഗുണവിരഹിതേ അപ്പസാവജ്ജാ, ഗുണസമ്പന്നേ മഹാസാവജ്ജാ. ഗുണരഹിതേപി ച അഭിഭവിത്വാ വിപ്പടിപത്തി മഹാസാവജ്ജാ, ഉഭിന്നം സമാനച്ഛന്ദഭാവേ അപ്പസാവജ്ജാ, സമാനച്ഛന്ദഭാവേപി കിലേസാനം, ഉപക്കമാനഞ്ച മുദുതായ അപ്പസാവജ്ജാ, തിബ്ബതായ മഹാസാവജ്ജാതി വേദിതബ്ബം.

തസ്സ പന അബ്രഹ്മചരിയസ്സ ദ്വേ സമ്ഭാരാ സേവേതുകാമതാചിത്തം, മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തീതി. മിച്ഛാചാരസ്സ പന ചത്താരോ സമ്ഭാരാ അഗമനീയവത്ഥു, തസ്മിം സേവനചിത്തം, സേവനാപയോഗോ, മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിഅധിവാസനന്തി ഏവം അട്ഠകഥാസു "ചത്താരോ സമ്ഭാരാ"തി (ധ॰ സ॰ അകുസലകമ്മപഥകഥാ; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൮൯; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൧൫൪-൧൫൫) വുത്തത്താ അഭിഭവിത്വാ വീതിക്കമനേ മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിഅധിവാസനേ സതിപി പുരിമുപ്പന്നസേവനാഭിസന്ധിപയോഗാഭാവതോ അഭിഭുയ്യമാനസ്സ മിച്ഛാചാരോ ന ഹോതീതി വദന്തി കേചി. സേവനചിത്തേ സതി പയോഗാഭാവോ ന പമാണം ഇത്ഥിയാ സേവനപയോഗസ്സ യേഭുയ്യേന അഭാവതോ, പുരിസസ്സേവ യേഭുയ്യേന സേവനപയോഗോ ഹോതീതി ഇത്ഥിയാ പുരേതരം സേവനചിത്തം ഉപട്ഠപേത്വാ നിസിന്നായ [നിപന്നായ (ധ॰ സ॰ അനുടീ॰ കമ്മകഥാവണ്ണനാ)] മിച്ഛാചാരോ ന സിയാതി ആപജ്ജതി. തസ്മാ പുരിസസ്സ വസേന ഉക്കംസതോ "ചത്താരോ സമ്ഭാരാ"തി വുത്തം. അഞ്ഞഥാ ഹി ഇത്ഥിയാ പുരിസകിച്ചകരണകാലേ പുരിസസ്സാപി സേവനാപയോഗാഭാവതോ മിച്ഛാചാരോ ന സിയാതി വദന്തി ഏകേ.

ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം - അത്തനോ രുചിയാ പവത്തിതസ്സ സേവനാപയോഗേനേവ സേവനചിത്തതാസിദ്ധിതോ അഗമനീയവത്ഥു, സേവനാപയോഗോ, മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിഅധിവാസനന്തി തയോ, ബലക്കാരേന പവത്തിതസ്സ പുരിമുപ്പന്നസേവനാഭിസന്ധിപയോഗാഭാവതോ അഗമനീയവത്ഥു, തസ്മിം സേവനചിത്തം , മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിഅധിവാസനന്തി തയോ, അനവസേസഗ്ഗഹണേന പന വുത്തനയേന ചത്താരോതി, തമ്പി കേചിയേവ വദന്തി, വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബന്തി **അഭിധമ്മാനുടീകായം** (ധ॰ സ॰ അനുടീ॰ അകുസലകമ്മപഥകഥാവണ്ണനാ) വുത്തം. ഏകോ പയോഗോ സാഹത്ഥികോവ.

൯. മുസാതി തതിയന്തോ, ദുതിയന്തോ വാ നിപാതോ മിച്ഛാപരിയായോ, കിരിയാപധാനോതി ആഹ **"വിസംവാദനപുരേക്ഖാരസ്സാ"**തിആദി. പുരേ കരണം **പുരേക്ഖാരോ,** വിസംവാദനസ്സ പുരേക്ഖാരോ യസ്സാതി തഥാ, തസ്സ കമ്മപഥപ്പത്തമേവ ദസ്സേതും **"അത്ഥഭഞ്ജനകോ"**തി വുത്തം, പരസ്സ ഹിതവിനാസകോതി അത്ഥോ. മുസാവാദോ പന സസന്തകസ്സ അദാതുകാമതായ, ഹസാധിപ്പായേന ച ഭവതി. വചസാ കതാ വായാമപ്പധാനാ കിരിയാ **വചീപയോഗോ.** തഥാ കായേന കതാ **കായപയോഗോ. വിസംവാദനാധിപ്പായോ** പുബ്ബഭാഗക്ഖണേ, തങ്ഖണേ ച. വുത്തഞ്ഹി "പുബ്ബേവസ്സ ഹോതി 'മുസാ ഭണിസ്സ'ന്തി, ഭണന്തസ്സ ഹോതി 'മുസാ ഭണാമീ'തി" (പാരാ॰ ൨൦൦; പാചി॰ ൪) ഏതദേവ ഹി ദ്വയം അങ്ഗഭൂതം. ഇതരം "ഭണിതസ്സ ഹോതി 'മുസാ മയാ ഭണിത'ന്തി" (പാരാ॰ ൨൦൦; പാചി॰ ൪) വുത്തം പന ഹോതു വാ, മാ വാ, അകാരണമേതം. **അസ്സാ**തി വിസംവാദകസ്സ. "ചേതനാ"തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. വിസം വാദേതി ഏതേനാതി **വിസംവാദനം,** തദേവ കായവചീപയോഗോ, തം സമുട്ഠാപേതീതി തഥാ, ഇമിനാ മുസാസങ്ഖാതേന കായവചീപയോഗേന, മുസാസങ്ഖാതം വാ കായവചീപയോഗം വദതി വിഞ്ഞാപേതി, സമുട്ഠാപേതി വാ ഏതേനാതി **മുസാവാദോ**തി അത്ഥമാഹ. "വാദോ"തി വുത്തേ വിസംവാദനചിത്തം, തജ്ജോ വായാമോ, പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനന്തി ലക്ഖണത്തയം വിഭാവിതമേവ ഹോതി.

"അതഥം വത്ഥു"ന്തി ലക്ഖണം പന അവിഭാവിതമേവ മുസാ-സദ്ദസ്സ പയോഗസങ്ഖാതകിരിയാവാചകത്താ. തസ്മാ ഇധ നയേ ലക്ഖണസ്സ അബ്യാപിതതായ, മുസാ-സദ്ദസ്സ ച വിസംവാദിതബ്ബത്ഥവാചകതാസമ്ഭവതോ പരിപുണ്ണം കത്വാ മുസാവാദലക്ഖണം ദസ്സേതും **"അപരോ നയോ"**തിആദി വുത്തം. **ലക്ഖണതോ**തി സഭാവതോ. **തഥാ**തി തേന തഥാകാരേന. കായവചീവിഞ്ഞത്തിയോ സമുട്ഠാപേതീതി **വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപികാ.** ഇമസ്മിം പന നയേ മുസാ വത്ഥു വദീയതി വുച്ചതി ഏതേനാതി **മുസാവാദോ**തി നിബ്ബചനം ദട്ഠബ്ബം. **"സോ യമത്ഥ"**ന്തിആദിനാ കമ്മപഥപ്പത്തസ്സ വത്ഥുവസേന അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജഭാവമാഹ. യസ്സ അത്ഥം ഭഞ്ജതി, തസ്സ അപ്പഗുണതായ അപ്പസാവജ്ജോ , മഹാഗുണതായ മഹാസാവജ്ജോതി അദിന്നാദാനേ വിയ ഗുണവസേനാപി യോജേതബ്ബം. കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാവസേനാപി അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ ലബ്ഭതിയേവ.

"അപിചാ"തിആദിനാ മുസാവാദസാമഞ്ഞസ്സാപി അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജഭാവം ദസ്സേതി. **അത്തനോ സന്തകം അദാതുകാമതായാ**തി, ഹി **ഹസാധിപ്പായേനാ**തി ച മുസാവാദസാമഞ്ഞതോ വുത്തം. ഉഭയത്ഥാപി ച വിസംവാദനപുരേക്ഖാരേനേവ മുസാവാദോ, ന പന വചനമത്തേന. തത്ഥ പന ചേതനാ ബലവതീ ന ഹോതീതി അപ്പസാവജ്ജതാ വുത്താ. **നദീ മഞ്ഞേ**തി നദീ വിയ. അപ്പതായ ഊനസ്സ അത്ഥസ്സ പൂരണവസേന പവത്താ കഥാ **പൂരണകഥാ,** ബഹുതരഭാവേന വുത്തകഥാതി വുത്തം ഹോതി.

തേനാകാരേന ജാതോ **തജ്ജോ,** തസ്സ വിസംവാദനസ്സ അനുരൂപോതി അത്ഥോ. **വായാമോ**തി വായാമസീസേന പയോഗമാഹ. വീരിയപ്പധാനാ ഹി കായികവാചസികകിരിയാ ഇധ അധിപ്പേതാ, ന

വായാമമത്തം. വിസംവാദനാധിപ്പായേന പയോഗേ കതേപി അപരേന തസ്മിം അത്ഥേ അവിഞ്ഞാതേ വിസംവാദനസ്സ അസിജ്ഝനതോ പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനമ്പി ഏകസമ്ഭാരഭാവേന വുത്തം. കേചി പന "അഭൂതവചനം, വിസംവാദനചിത്തം, പരസ്സ തദത്ഥവിജാനന"ന്തി തയോ സമ്ഭാരേ വദന്തി. കായികോവ സാഹത്ഥികോതി കോചി മഞ്ഞേയ്യാതി തം നിവാരണത്ഥം **"സോ കായേന വാ"**തിആദി വുത്തം. തായ ചേ കിരിയായ പരോ തമത്ഥം ജാനാതീതി തങ്ഖണേ വാ ദന്ധതായ വിചാരേത്വാ പച്ഛാ വാ ജാനനം സന്ധായ വുത്തം. **അയന്തി** വിസംവാദകോ. **കിരിയസമുട്ഠാപികചേതനാക്ഖണേയേവാതി** കായികവാചസികകിരിയസമുട്ഠാപികായ ചേതനായ പവത്തക്ഖണേ ഏവ. **മുസാവാദകമ്മുനാ ബജ്ഝതീ**തി വിസംവാദനചേതനാസങ്ഖാതേന മുസാവാദകമ്മുനാ സമ്ബന്ധീയതി, അല്ലീയതീതി വാ അത്ഥോ. സചേപി ദന്ധതായ വിചാരേത്വാ പച്ഛാ ചിരേനാപി പരോ തദത്ഥം ജാനാതി, സന്നിട്ഠാപകചേതനായ നിബ്ബത്തത്താ തങ്ഖണേയേവ ബജ്ഝതീതി വുത്തം ഹോതി.

"ഏകോ പയോഗോ സാഹത്ഥികോവാ"തി ഇദം പോരാണട്ഠകഥാസു ആഗതനയേന വുത്തന്തി ഇധ സങ്ഗഹട്ഠകഥായ സങ്ഗഹകാരസ്സ അത്തനോ മതിഭേദം ദസ്സേതും **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **"യഥാ...പേ॰... തഥാ"**തി ഏതേന സാഹത്ഥികോ വിയ ആണത്തികാദയോപി ഗഹേതബ്ബാ, അഗ്ഗഹണേ കാരണം നത്ഥി പരസ്സ വിസംവാദനഭാവേന തസ്സദിസത്താതി ദസ്സേതി , **"ഇദമസ്സ...പേ॰... ആണാപേന്തോപീ"**തി ആണത്തികസ്സ ഗഹണേ കാരണം, **"പണ്ണം...പേ॰... നിസ്സജ്ജന്തോപീ"**തി നിസ്സഗ്ഗിയസ്സ, **"അയമത്ഥോ...പേ॰... ഠപേന്തോപീ"**തി ഥാവരസ്സ. യസ്മാ വിസംവാദേതീതി സബ്ബത്ഥ സമ്ബന്ധോ. **പണ്ണം ലിഖിത്വാ**തി താലാദീനം പണ്ണം അക്ഖരേന ലിഖിത്വാ, **പണ്ണ**ന്തി വാ ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനം. തേന വുത്തം "തിരോകുട്ടാദീസൂ"തി [കുട്ടാദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ៨.വ്വ)] പണ്ണേ അക്ഖരം ലേഖനിയാ ലിഖിത്വാതി അത്ഥോ. **വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബാ**തി അത്തനോമതിയാ സബ്ബദുബ്ബലത്താ അനത്തുക്കംസനേന വുത്തം. കിഞ്ഹേത്ഥ വിചാരേതബ്ബകാരണം അത്ഥി സയമേവ വിചാരിതത്താ.

സച്ചന്തി വചീസച്ചം, **സച്ചേന സച്ച**ന്തി പുരിമേന വചീസച്ചേന പച്ഛിമം വചീസച്ചം. പച്ചയവസേന ധാതുപദന്തലോപം സന്ധായ **"സന്ദഹതീ"**തി വുത്തം. സദ്ദവിദൂ പന -

"വിപുബ്ബോ ധാ കരോത്യത്ഥേ, അഭിപുബ്ബോ തു ഭാസനേ;
ന്യാസംപുബ്ബോ യഥായോഗം, ന്യാസാരോപനസന്ധിസൂ"തി. -

ധാ-സദ്ദമേവ ഘടനത്ഥേ പഠന്തി. തസ്മാ പരിയായവസേന **"സന്ദഹതീ"**തി വുത്തന്തിപി ദട്ഠബ്ബം. തദധിപ്പായം ദസ്സേതി **"ന അന്തരന്തരാ"**തിആദിനാ. **"യോ ഹീ"**തിആദി തബ്ബിവരണം. **അന്തരിതത്താ**തി അന്തരാ പരിച്ഛിന്നത്താ. **ന താദിസോതി** ന ഏവംവദനസഭാവോ. **ജീവിതഹേതുപി,** പഗേവ അഞ്ഞഹേതൂതി **അപി**-സദ്ദോ സമ്ഭാവനത്ഥോ.

"സച്ചതോ ഥേതതോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ៨.៨൯) വിയ **ഥേത**-സദ്ദോ ഥിരപരിയായോ, ഥിരഭാവോ ച സച്ചവാദിതാധികാരത്താ കഥാവസേന വേദിതബ്ബോതി ആഹ **"ഥിരകഥോതി അത്ഥോ"**തി. ഥിതസ്സ ഭാവോതി ഹി **ഥേതോ,** ഥിരഭാവോ, തേന യുത്തത്താ പുഗ്ഗലോ ഇധ **ഥേതോ** നാമ. **ഹലിദ്ദീ**തി സുവണ്ണവണ്ണകന്ദനിപ്ഫത്തകോ ഗച്ഛവിസേസോ. **ഥുസോ** നാമ ധഞ്ഞത്തചോ, ധഞ്ഞപലാസോ ച. **കുമ്ഭണ്ഡ**ന്തി മഹാഫലോ സൂപസമ്പാദകോ ലതാവിസേസോ. **ഇന്ദഖീലോ** നാമ ഗമ്ഭീരനേമോ ഏസികാഥമ്ഭോ. യഥാ ഹലിദ്ദിരാഗാദയോ അനവട്ഠിതസഭാവതായ ന ഠിതാ, ഏവം ന ഠിതാ കഥാ ഏതസ്സാതി **നഠിതകഥോ** [നഥിരകഥോ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ៨.വ്വ)] യഥാ പാസാണലേഖാദയോ അവട്ഠിതസഭാവതായ ഠിതാ, ഏവം ഠിതാ കഥാ ഏതസ്സാതി **ഠിതകഥോ**തി [ഥിരകഥോ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ៨.വ്വ)] ഹലിദ്ദിരാഗാദയോ യഥാ കഥായ ഉപമായോ ഹോന്തി, ഏവം യോജേതബ്ബം. കഥായ ഹി ഏതാ ഉപമായോതി.

പത്തിസങ്ഖാതാ സദ്ധാ അയതി പവത്തതി ഏത്ഥാതി **പച്ചയികോ**തി ആഹ **"പത്തിയായിതബ്ബകോ"**തി. പത്തിയാ അയിതബ്ബാ പവത്തേതബ്ബാതി **പത്തിയായിതബ്ബാ** യ-കാരാഗമേന, വാചാ. സാ ഏതസ്സാതി **പത്തിയായിതബ്ബകോ,** തേനാഹ **"സദ്ധായിതബ്ബകോ"**തി. തദേവത്ഥം ബ്യതിരേകേന, അന്വയേന ച ദസ്സേതും **"ഏകച്ചോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി** വിസംവാദനതോ. ഇതരപക്ഖേ ച അവിസംവാദനതോതി അധിപ്പായോ. **"ലോക"**ന്തി ഏതേന **"ലോകസ്സാ"**തി ഏത്ഥ കമ്മത്ഥേ ഛട്ഠീതി ദസ്സേതി.

സതിപി പച്ചേകം പാഠക്കമേ അഞ്ഞാസു **അഭിധമ്മട്ഠകഥാ** ദീസു (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ അകുസലകമ്മപഥകഥാ; മ॰ നി॰ ៨.വ്വൻ) സംവണ്ണനാക്കമേന തിണ്ണമ്പി പദാനം ഏകത്ഥസംവണ്ണനം കാതും **"യായ വാചായാ"**തിആദിമാഹ, യായ വാചായ കരോതീതി സമ്ബന്ധോ. **പരസ്സാ**തി യം ഭിന്ദിതും തം വാചം ഭാസതി, തസ്സ. **ച**-സദ്ദോ അട്ഠാനപയുത്തോ, സോ ദ്വന്ദഗബ്ഭഭാവം ജോതേതും കമ്മദ്വയേ പയുജ്ജിതബ്ബോ. **സുഞ്ഞഭാവ**ന്തി പിയവിരഹിതതായ രിത്തഭാവം. **സാ**തി യഥാവുത്താ സദ്ദസഭാവാ **വാചാ,** ഏതേന പിയഞ്ച സുഞ്ഞഞ്ച പിയസുഞ്ഞം, തം കരോതി ഏതായാതി **പിസുണാ** നിരുത്തിനയേനാതി വചനത്ഥം ദസ്സേതി, പിസതീതി വാ **പിസുണാ,** സമഗ്ഗേ സത്തേ അവയവഭൂതേ വഗ്ഗഭിന്നേ കരോതീതി അത്ഥോ.

ഫരുസന്തി സിനേഹാഭാവേന ലൂഖം. **സയമ്പി ഫരുസാ**തി ദോമനസ്സസമുട്ഠിതത്താ സഭാവേന സയമ്പി കക്കസാ. ഫരുസസഭാവതോ **നേവ കണ്ണസുഖാ.** അത്ഥവിപന്നതായ **ന ഹദയങ്ഗമാ.** എത്ഥ പന പഠമനയേ ഫരുസം കരോതീതി വചനത്ഥേന വാ ഫലൂപചാരേന വാ വാചായ ഫരുസസദ്ദപ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ. ദുതിയനയേ മമ്മച്ഛേദവസേന പവത്തിയാ ഏകന്തനിട്ഠുരതായ രുള്ഹിസദ്ദവസേന സഭാവേന, കാരണൂപചാരേന വാ വാചായ ഫരുസസദ്ദപ്പവത്തി ദട്ഠബ്ബാ.

യേനാതി പലാപസങ്ഖാതേന നിരത്ഥകവചനേന. **സമ്ഫ**ന്തി **"സ"**ന്തി വുത്തം സുഖം, ഹിതഞ്ച ഫലതി പഹരതി വിനാസേതീതി അത്ഥേന "സമ്ഫ"ന്തി ലദ്ധനാമം അത്തനോ, പരേസഞ്ച അനുപകാരകം യം കിഞ്ചി അത്ഥം, തേനാഹ **"നിരത്ഥക"**ന്തി, ഇമിനാ സമ്ഫം പലപതി ഏതേനാതി **സമ്ഫപ്പലാപോ**തി വചനത്ഥം ദസ്സേതി.

"തേസ"ന്തിആദിനാ ചേതനായ ഫലവോഹാരേന പിസുണാദിസദ്ദപ്പവത്തി വുത്താ. **"സാ ഏവാ"**തിആദിനാ പന ചേതനായ പവത്തിപരികപ്പനായ ഹേതും വിഭാവേതി. തത്ഥ "പഹായാ"തിആദിവചനസന്നിധാനതോ തസ്സായേവ ച പഹാതബ്ബതാ യുത്തിതോ അധിപ്പേതാതി അത്ഥോ.

തത്ഥാതി താസു പിസുണവാചാദീസു. **സംകിലിട്ഠചിത്തസ്സാ**തി ലോഭേന, ദോസേന വാ വിബാധിതചിത്തസ്സ, ഉപതാപിതചിത്തസ്സ വാ, ദൂസിതചിത്തസ്സാതി വുത്തം ഹോതി, "ചേതനാ"തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. യേന സഹ പരേസം ഭേദായ വദതി, തസ്സ അത്തനോ പിയകമ്യതായാതി അത്ഥോ. **ചേതനാ പിസുണവാചാ** നാമ പിസുണം വദന്തി ഏതായാതി കത്വാ. സമാസവിസയേ ഹി മുഖ്യവസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ, ബ്യാസവിസയേ ഉപചാരവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. യസ്സ യതോ ഭേദം കരോതി, തേസു അഭിന്നേസു അപ്പസാവജ്ജം, ഭിന്നേസു മഹാസാവജ്ജം. തഥാ കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാവിസേസേസുപി യോജേതബ്ബം.

യസ്സ പേസുഞ്ഞം ഉപസംഹരതി, സോ ഭിജ്ജതു വാ, മാ വാ, തസ്സ തദത്ഥവിഞ്ഞാപനമേവ പമാണന്തി ആഹ **"തസ്സ തദത്ഥവിജാനന"**ന്തി. ഭേദപുരേക്ഖാരതാപിയകമ്യതാനമേകേകപക്ഖിപനേന ചത്താരോ. കമ്മപഥപ്പത്തി പന ഭിന്നേ ഏവ. **ഇമേസ**ന്തി അനിയമതായ പരമ്മുഖാപവത്താനമ്പി അത്തനോ ബുദ്ധിയം പരിവത്തമാനേ സന്ധായ വുത്തന്തി ദസ്സേതും **"യേസ"**ന്തിആദിമാഹ. **ഇതോ**തി ഇധ പദേസേ, വുത്താനം യേസം സന്തികേ സുതന്തി യോജേതബ്ബം.

"ഭിന്ന"ന്തി നിദസ്സനവചനം ബഹൂനമ്പി സന്ധാനതോ. **"മിത്താന"**ന്തിആദി **"സന്ധാന"**ന്തി ഏത്ഥ കമ്മം, തേന പാളിയം "ഭിന്നാന"ന്തി ഏതസ്സ കമ്മഭാവം ദസ്സേതി. സന്ധാനകരണഞ്ച നാമ തേസമനുരൂപകരണമേവാതി വുത്തം **"അനുകത്താ"**തി. **അനുപ്പദാതാ**തി അനുബലപ്പദാതാ, അനുവത്തനവസേന വാ പദാതാ. കസ്സ പന അനുബലപ്പദാനം, അനുവത്തനഞ്ചാതി? "സഹിതാന"ന്തി വുത്തത്താ സന്ധാനസ്സാതി വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"സന്ധാനാനുപ്പദാതാ"**തി. യസ്മാ പന അനുബലവസേന, അനുവത്തനവസേന ച സന്ധാനസ്സ പദാനം ആദാനം, രക്ഖണം വാ ദള്ഹീകരണം ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ദള്ഹീകമ്മം കത്താ"**തി. ആരമന്തി ഏത്ഥാതി **ആരാമോ.** രമിതബ്ബട്ഠാനം സമഗ്ഗോതി ഹി തദധിട്ഠാനാനം വസേന തബ്ബിസേസനതാ വുത്താ. "സമഗ്ഗേ"തിപി പഠന്തി, തദയുത്തം **"യത്ഥാ"**തിആദിവചനേന വിരുദ്ധത്താ. യസ്മാ പന ആകാരേന വിനാപി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതി, തസ്മാ **"അയമേവേത്ഥ അത്ഥോ"**തി വുത്തം **സമഗ്ഗേസൂ**തി സമഗ്ഗഭൂതേസു ജനകായേസു, തേനാഹ **"തേ പഹായാ"**തിആദി. തപ്പകതിയത്ഥോപി കത്തുഅത്ഥോവാതി ദസ്സേതി **"നന്ദതീ"**തി ഇമിനാ. തപ്പകതിയത്ഥേന ഹി "ദിസ്വാപി സുത്വാപീ"തി വചനം സുപപന്നം ഹോതി. സമഗ്ഗേ കരോതി ഏതായാതി **സമഗ്ഗകരണീ.** സായേവ വാചാ, തം ഭാസിതാതി അത്ഥമാഹ **"യാ വാചാ"**തിആദിനാ. തായ വാചായ സമഗ്ഗകരണം നാമ. "സുഖാ സങ്ഘസ്സ സാമഗ്ഗീ, സമഗ്ഗാനം തപോ സുഖോ"തിആദിനാ (ധ॰ പ॰ ൧൯൪) സമഗ്ഗാനിസംസദസ്സനമേവാതി വുത്തം **"സാമഗ്ഗിഗുണപരിദീപികമേവാ"**തി. **ഇതര**ന്തി തബ്ബിപരീതം ഭേദനികം വാചം.

മമ്മാനീതി ദുട്ഠാരൂനി, തസ്സദിസതായ പന ഇധ അക്കോസവത്ഥൂനി "മമ്മാനീ"തി വുച്ചന്തി. യഥാ ഹി ദുട്ഠാരൂസു യേന കേനചി വത്ഥുനാ ഘട്ടിതേസു ചിത്തം അധിമത്തം ദുക്ഖപ്പത്തം ഹോതി, തഥാ തേസു ദസസുജാതിആദീസു അക്കോസവത്ഥൂസു ഫരുസവാചായ ഫുസിതമത്തേസൂതി. തഥാ ഹി വുത്തം "മമ്മാനി വിയ മമ്മാനി, യേസു ഫരുസവാചായ ഛുപിതമത്തേസു ദുട്ഠാരൂസു വിയ ഘട്ടിതേസു ചിത്തം അധിമത്തം ദുക്ഖപ്പത്തം ഹോതി, കാനി പന താനി? ജാതിആദീനി അക്കോസവത്ഥൂനീ"തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൮) "യസ്സ സരീരപ്പദേസസ്സ സത്ഥാദിപടിഹനനേന ഭുസം രുജ്ജനം, സോ മമ്മം നാമ. ഇധ പന യസ്സ ചിത്തസ്സ ഫരുസവാചാവസേന ദോമനസ്സസങ്ഖാതം ഭുസം രുജ്ജനം, തം മമ്മം വിയാതി മമ്മ"ന്തി അപരേ. താനി മമ്മാനി ഛിജ്ജന്തി ഭിജ്ജന്തി യേനാതി **മമ്മച്ഛേദകോ,** സ്വേവ കായവചീപയോഗോ, താനി സമുട്ഠാപേതീതി തഥാ. **ഏകന്തഫരുസചേതനാ ഫരുസാ വാചാ** ഫരുസം വദന്തി ഏതായാതി കത്വാ. "ഫരുസചേതനാ" ഇച്ചേവ അവത്വാ **"ഏകന്തഫരുസചേതനാ"**തി വചനം ദുട്ഠചിത്തതായ ഏവ ഫരുസചേതനാ അധിപ്പേതാ, ന പന സവനഫരുസതാമത്തേനാതി ഞാപനത്ഥം. **തസ്സാ**തി ഏകന്തഫരുസചേതനായ ഏവ. **ആവിഭാവത്ഥ**ന്തി ഫരുസവാചാഭാവസ്സ പാകടകരണത്ഥം. **തസ്സാ**തി വാ ഏകന്തഫരുസചേതനായ ഏവ, ഫരുസവാചാഭാവസ്സാതി അത്ഥോ. **തഥേവാ**തി മാതുവുത്താകാരേനേവ, **ഉട്ഠാസി** അനുബന്ധിതുന്തി അത്ഥോ. **സച്ചകിരിയ**ന്തി യം "ചണ്ഡാ തം മഹിംസീ അനുബന്ധതൂ"തി വചനം മുഖേന കഥേസി, തം മാതുചിത്തേ നത്ഥി, തസ്മാ "തം മാ ഹോതു, യം പന ഉപ്പലപത്തമ്പി മയ്ഹം

ഉപരി ന പതതൂ"തി കാരണം ചിത്തേന ചിന്തേസി, തദേവ മാതുചിത്തേ അത്ഥി, തസ്മാ "തമേവ ഹോതൂ"തി സച്ചകരണം, കത്തബ്ബസച്ചം വാ. **തത്ഥേവാ**തി ഉട്ഠാനട്ഠാനേയേവ. **ബദ്ധാ വിയാ**തി യോത്താദിനാ പരിബന്ധി വിയ. **ഏവം മമ്മച്ഛേദകോ**തി ഏത്ഥ സവനഫരുസതാമത്തേന മമ്മച്ഛേദകതാ വേദിതബ്ബാ.

പയോഗോതി വചീപയോഗോ. **ചിത്തസണ്ഹതായാ**തി ഏകന്തഫരുസചേതനായ അഭാവമാഹ. തതോയേവ ഹി ഫരുസവാചാ ന ഹോതി കമ്മപഥപ്പത്താ, കമ്മഭാവം പന ന സക്കാ വാരേതുന്തി ദട്ഠബ്ബം. **"മാതാപിതരോ ഹീ"**തിആദിനാപി തദേവത്ഥം സമത്ഥേതി. ഏവം ബ്യതിരേകവസേന ചേതനാഫരുസതായ ഫരുസവാചാഭാവം സാധേത്വാ ഇദാനി തമേവ അന്വയവസേന സാധേതും **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. **അഫരുസാ വാചാ ന ഹോതി** ഫരുസാ വാചാ ഹോതിയേവാതി അത്ഥോ **സാ**തി ഫരുസവാചാ. **യ**ന്തി പുഗ്ഗലം.

ഏത്ഥാപി കമ്മപഥഭാവം അപ്പത്താ അപ്പസാവജ്ജാ, ഇതരാ മഹാസാവജ്ജാ. തഥാ കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാഭേദേപി യോജേതബ്ബം. കേചി പന "യം ഉദ്ദിസ്സ ഫരുസവാചാ പയുജ്ജതി, തസ്സ സമ്മുഖായേവ സീസം ഏതീ"തി വദന്തി, ഏകേ പന "പരമ്മുഖാപി ഫരുസവാചാ ഹോതിയേവാ"തി. തത്ഥായമധിപ്പായോ യുത്തോ സിയാ, സമ്മുഖാ പയോഗേ അഗാരവാദീനം ബലവഭാവതോ സിയാ ചേതനാ ബലവതീ, പരസ്സ ച തദത്ഥവിജാനനം, ന തഥാ പരമ്മുഖാ. യഥാ പന അക്കോസിതേ മതേ ആളഹനേ കതാ ഖമനാ ഉപവാദന്തരായം നിവത്തേതി, ഏവം പരമ്മുഖാ പയുത്താപി ഫരുസവാചാ ഹോതിയേവാതി സക്കാ ഞാതുന്തി, തസ്മാ ഉഭയത്ഥാപി ഫരുസവാചാ സമ്ഭവതീതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനമഞ്ഞത്ര തയോവ തസ്സാ സമ്ഭാരാ **അട്ഠകഥാസു** വുത്താതി. **കുപിതചിത്ത**ന്തി അക്കോസനാധിപ്പായേനേവ വുത്തം, ന പന മരണാധിപ്പായേന. മരണാധിപ്പായേന ഹി സതി ചിത്തകോപേ അത്ഥസിദ്ധിയാ, തദഭാവേ ച യഥാരഹം പാണാതിപാതബ്യാപാദാവ ഹോന്തി.

ഏലം വുച്ചതി ദോസോ ഇലതി ചിത്തം, പുഗ്ഗലോ വാ കമ്പതി ഏതേനാതി കത്വാ. **ഏത്ഥാ**തി -

> "നേലങ്ഗോ സേതപച്ഛാദോ, ഏകാരോ വത്തതീ രഥോ;
> അനീഘം പസ്സ ആയന്തം, ഛിന്നസോതം അബന്ധന"ന്തി. (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭; ഉദാ॰ ൬൫; പേടകോ॰ ൨൫); -

ഇമിസ്സാ ഉദാനഗാഥായ. സീലഞ്ഹേത്ഥ നിദ്ദോസതായ "നേല"ന്തി വുത്തം. തേനേവാഹ ചിത്തോ ഗഹപതി ആയസ്മതാ കാമഭൂഥേരേന പുട്ഠോ സംയുത്താഗമവരേ സളായതനവഗ്ഗേ "നേലങ്ഗ"ന്തി ഖോ ഭന്തേ സീലാനമേതം അധിവചന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൭) വാചാ നാമ സദ്ദസഭാവാ തംതദത്ഥനിബന്ധനാതി സാദുരസസദിസത്താ മധുരമേവ ബ്യഞ്ജനം, അത്ഥോ ച തബ്ഭാവതോതി അത്ഥമേവ സന്ധായ **ബ്യഞ്ജനമധുരതായ** , **അത്ഥമധുരതായാ"**തി ച വുത്തം. വിസേസനപരനിപാതോപി ഹി ലോകേ ദിസ്സതി "അഗ്യാഹിതോ"തിആദീസു. അപിച അവയവാപേക്ഖനേ സതി "മധുരം ബ്യഞ്ജനം യസ്സാ"തിആദിനാ വത്തബ്ബോ. **സുഖാ**തി സുഖകരണീ, സുഖഹേതൂതി വുത്തം ഹോതി. **കണ്ണസൂല**ന്തി കണ്ണസങ്കും. കണ്ണസദ്ദേന ചേത്ഥ സോതവിഞ്ഞാണപടിബദ്ധതദനുവത്തകാ വിഞ്ഞാണവീഥിയോ ഗഹിതാ. വോഹാരകഥാ ഹേസാ സുത്തന്തദേസനാ, തസ്സാ വണ്ണനാ ച, തഥാ ചേവ വുത്തം **"സകലസരീരേ കോപം, പേമ"**ന്തി ച. ന ഹി ഹദയവത്ഥുനിസ്സിതോ കോപോ, പേമോ ച സകലസരീരേ വത്തതി. ഏസ നയോ ഈദിസേസു. **സുഖേന ചിത്തം പവിസതി** യഥാവുത്തകാരണദ്വയേനാതി അത്ഥോ, അലുത്തസമാസോ ചേസ യഥാ "അമതങ്ഗതോ"തി. **പുരേ**തി ഗുണപാരിപൂരേ, തേനാഹ **"ഗുണപരിപുണ്ണതായാ"**തി. പുരേ സംവഡ്ഢാ **പോരീ,** താദിസാ നാരീ വിയാതി വാചാപി **പോരീ**തി അത്ഥമാഹ **"പുരേ"**തിആദിനാ. **സുകുമാരാ**തി സുതരുണാ. ഉപമേയ്യപക്ഖേ പന അഫരുസതായ മുദുകഭാവോ ഏവ സുകുമാരതാ. **പുരസ്സാ**തി ഏത്ഥ **പുര**-സദ്ദോ തന്നിവാസീവാചകോ സഹചരണവസേന "ഗാമോ ആഗതോ"തിആദീസു വിയ, തേനേവാഹ **"നഗരവാസീന"**ന്തി. **ഏസാ**തി തംസമ്ബന്ധീനിദ്ദേസാ വാചാ. **ഏവരൂപീ കഥാ**തി അത്ഥത്തയേന പകാസിതാ കഥാ. **കന്താ**തി കാമിതാ തുട്ഠാ യഥാ "പക്കന്തോ"തി, മാന-സദ്ദസ്സ വാ അന്തബ്യപ്പദേസോ, കാമിയമാനാതി അത്ഥോ. യഥാ "അനാപത്തി അസമനുഭാസന്തസ്സാ"തി (പാരാ॰ ൪൧൬, ൪൩൦, ൪൪൨) **മനം** അപ്പേതി വഡ്ഢേതീതി **മനാപാ,** തേന വുത്തം **"ചിത്തവുഡ്ഢികരാ"**തി. തഥാകാരിനീതി അത്ഥോ. അതോ **ബഹുനോ ജനസ്സാ**തി ഇധ സമ്ബന്ധേ സാമിവചനം, ന തു പുരിമസ്മിം വിയ കത്തരി.

കാമം തേഹി വത്തുമിച്ഛിതോ അത്ഥോ സമ്ഭവതി, സോ പന അഫലത്താ ഭാസിതത്ഥപരിയായേന അത്ഥോയേവ നാമ ന ഹോതീതി ആഹ **"അനത്ഥവിഞ്ഞാപികാ"**തി. അപിച പയോജനത്ഥാഭാവതോ **അനത്ഥാ,** വാചാ, തം വിഞ്ഞാപികാതിപി വട്ടതി. **അകുസലചേതനാ സമ്ഫപ്പലാപോ** സമ്ഫം പലപന്തി ഏതായാതി കത്വാ. **ആസേവനം** ഭാവനം ബഹുലീകരണം. യം ജനം ഗാഹാപയിതും പവത്തിതോ, തേന അഗ്ഗഹിതേ അപ്പസാവജ്ജോ, ഗഹിതേ മഹാസാവജ്ജോ. കിലേസാനം മുദുതിബ്ബതാവസേനാപി അപ്പസാവജ്ജമഹാസാവജ്ജതാ യോജേതബ്ബാ. **ഭാരത**നാമകാനം ദ്വേഭാതുകരാജൂനം **യുദ്ധകഥാ,** ദസഗിരിയക്ഖേന **സീതായ** നാമ ദേവിയാ **ആഹരണകഥാ,** രാമരഞ്ഞാ പച്ചാഹരണകഥാ , യഥാ തം അധുനാ ബാഹിരകേഹി പരിചയിതാ സക്കടഭാസായ ഗണ്ഠിതാ രാമപുരാണഭാരതപുരാണാദികഥാതി, ഏവമാദികാ നിരത്ഥകകഥാ സമ്ഫപ്പലാപോതി വുത്തം **"ഭാരത...പേ॰... പുരേക്ഖാരതാ"**തി.

“കാലവാദീ”തിആദി സമ്ഫപ്പലാപാ പടിവിരതസ്സ പടിപത്തിസന്ദസ്സനം യഥാ “പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൮, ൧൯൪) പാണാതിപാതപ്പഹാനസ്സ പടിപത്തിദസ്സനം. “പാണാതിപാതം പഹായ വിഹരതീ”തി ഹി വുത്തേ കഥം പാണാതിപാതപ്പഹാനം ഹോതീതി അപേക്ഖാസമ്ഭവതോ “പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ ഹോതീ”തി വുത്തം. സാ പന വിരതി കഥന്തി ആഹ “നിഹിതദണ്ഡോ നിഹിത സത്ഥോ”തി. തഞ്ച ദണ്ഡസത്ഥനിധാനം കഥന്തി വുത്തം “ലജ്ജീ”തിആദി. ഏവം ഉത്തരുത്തരം പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ ഉപായസന്ദസ്സനം. തഥാ അദിന്നാദാനാദീസുപി യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. തേന വുത്തം “കാലവാദീതിആദി സമ്ഫപ്പലാപാ പടിവിരതസ്സ പടിപത്തിസന്ദസ്സന”ന്തി. അത്ഥസംഹിതാപി ഹി വാചാ അയുത്തകാലപയോഗേന അത്ഥാവഹാ ന സിയാതി അനത്ഥവിഞ്ഞാപനഭാവം അനുലോമേതി, തസ്മാ സമ്ഫപ്പലാപം പജഹന്തേന അകാലവാദിതാ പരിവജ്ജേതബ്ബാതി ദസ്സേതും **“കാലവാദീ”**തി വുത്തം. കാലേ വദന്തേനാപി ഉഭയത്ഥ അസാധനതോ അഭൂതം പരിവജ്ജേതബ്ബന്തി ആഹ **“ഭൂതവാദീ”**തി. ഭൂതഞ്ച വദന്തേന യം ഇധലോകപരലോകഹിതസമ്പാദനകം, തദേവ വത്തബ്ബന്തി വുത്തം **“അത്ഥവാദീ”**തി. അത്ഥം വദന്തേനാപി ന ലോകിയധമ്മനിസ്സിതമേവ വത്തബ്ബം, അഥ ഖോ ലോകുത്തരധമ്മനിസ്സിതമ്പീതി ആഹ **“ധമ്മവാദീ”**തി. യഥാ ച അത്ഥോ ലോകുത്തരധമ്മനിസ്സിതോ ഹോതി, തഥാ ദസ്സനത്ഥം **“വിനയവാദീ”**തി വുത്തം.

പാതിമോക്ഖസംവരോ, സതിഞാണഖന്തിവീരിയസംവരോതി ഹി പഞ്ചന്നം സംവരവിനയാനം തദങ്ഗപ്പഹാനം, വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണപ്പഹാനന്തി പഞ്ചന്നം പഹാനവിനയാനഞ്ച വസേന വുച്ചമാനോ അത്ഥോ നിബ്ബാനാധിഗമഹേതുഭാവതോ ലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതോ ഹോതി. ഏവം ഗുണവിസേസയുത്തോ ച അത്ഥോ വുച്ചമാനോ ദേസനാകോസല്ലേ സതി സോഭതി, കിച്ചകരോ ച ഹോതി, നാഞ്ഞഥാതി ദസ്സേതും **“നിധാനവതിം വാചം ഭാസിതാ”**തി വുത്തം. ഇദാനി തമേവ ദേസനാകോസല്ലം വിഭാവേതും **“കാലേനാ”**തിആദിമാഹ. അജ്ഝാസയട്ഠുപ്പത്തീനം, പുച്ഛായ ച വസേന ഓതിണ്ണേ ദേസനാവിസയേ ഏകംസാദിബ്യാകരണവിഭാഗം സല്ലക്ഖേത്വാ ഠപനാഹേതുദാഹരണസംസന്ദനാനി തംതംകാലാനുരൂപം വിഭാവേന്തിയാ പരിമിതപരിച്ഛിന്നരൂപായ ഗമ്ഭീരുദാനപഹൂതത്ഥവിത്ഥാരസങ്ഗാഹികായ ദേസനായ പരേ യഥാജ്ഝാസയം പരമത്ഥസിദ്ധിയം പതിട്ഠാപേന്തോ “ദേസനാകുസലോ”തി വുച്ചതീതി ഏവമേത്ഥാപി അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

വത്തബ്ബയുത്തകാലന്തി വത്തബ്ബവചനസ്സ അനുരൂപകാലം, തത്ഥ വാ പയുജ്ജിതബ്ബകാലം. സഭാവവസേനേവ ഭൂതതാതി ആഹ **“സഭാവമേവാ”**തി. അത്ഥം വദതീതി **അത്ഥവാദീ.** അത്ഥവദനഞ്ചേ തന്നിസ്സിതവാചാകഥനമേവാതി അധിപ്പായേന വുത്തം “ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികത്ഥസന്നിസ്സിതമേവ കത്വാ”തി. **ധമ്മവാദീ”**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

നിധേതി സന്നിധാനം കരോതി ഏത്ഥാതി **നിധാനം. ഠപനോകാസോ.** “ഠാനവതീ”തി വുത്തേ തസ്മിം ഠാനേ ഠപേതും യുത്താതിപി അത്ഥോ സമ്ഭവതീതി ആഹ **“ഹദയേ”**തിആദി. നിധാനവതീപി വാചാ കാലയുത്താവ അത്ഥാവഹാ, തസ്മാ “കാലേനാ”തി ഇദം “നിധാനവതിം” വാചം ഭാസിതാ”തി ഏതസ്സാപേക്ഖവചനന്തി ദസ്സേതി **“ഏവരൂപി”**ന്തിആദിനാ. ഇച്ഛിതത്ഥനിബ്ബത്തനത്ഥം അപദിസിതബ്ബോ, അപദിസീയതി വാ ഇച്ഛിതത്ഥോ അനേനാതി **അപദേസോ,** ഉപമാ, ഹേതുദാഹരണാദികാരണം വാ, തേന സഹ വത്തതീതി **സാപദേസാ,** വാചാ, തേനാഹ **“സഉപമം സകാരണന്തി അത്ഥോ”**തി. **പരിച്ഛേദം ദസ്സേത്വാ**തി യാവതാ പരിയോസാനം സമ്ഭവതി, താവതാ മരിയാദം ദസ്സേത്വാ, തേന വുത്തം **“യഥാ...പേ॰... ഭാസതീ”**തി. സിഖമപ്പത്താ ഹി കഥാ അത്ഥാവഹാ നാമ ന ഹോതി. **അത്ഥസംഹിത**ന്തി ഏത്ഥ **അത്ഥ**-സദ്ദോ ഭാസിതത്ഥപരിയായോതി വുത്തം **“അനേകേഹിപീ”**തിആദി. ഭാസിതത്ഥോ ച നാമ സദ്ദാനുസാരേന അധിഗതോ സബ്ബോപി പകത്യത്ഥപച്ചയത്ഥഭാവത്ഥാദികോ, തതോയേവ ഭഗവതോ വചനം ഏകഗാഥാപദമ്പി സങ്ഖേപവിത്ഥാരാദിഏകത്താദിനന്ദിയാവത്താദിനയേഹി അനേകേഹിപി നിദ്ധാരണക്ഖമതായ പരിയാദാതുമസക്കുണേയ്യം അത്ഥമാവഹതീതി. ഏവം അത്ഥസാമഞ്ഞതോ സംവണ്ണേത്വാ ഇച്ഛിതത്ഥവിസേസതോപി സംവണ്ണേതും **“യം വാ”**തിആദിമാഹ. അത്ഥവാദിനാ വത്തുമിച്ഛിതത്ഥോയേവ ഹി ഇധ ഗഹിതോ. നനു സബ്ബേസമ്പി വചനം അത്തനാ ഇച്ഛിതത്ഥസഹിതംയേവ, കിമേത്ഥ വത്തബ്ബം അത്ഥീതി അന്തോലീനചോദനം പരിസോധേതി **“ന അഞ്ഞ”**ന്തിആദിനാ. അഞ്ഞമത്ഥം പഠമം നിക്ഖിപിത്വാ അനനുസന്ധിവസേന പച്ഛാ അഞ്ഞമത്ഥം ന ഭാസതി. യഥാനിക്ഖിത്താനുസന്ധിവസേനേവ പരിയോസാപേത്വാ കഥേതീതി അധിപ്പായോ.

൧൦. ഏവം പടിപാടിയാ സത്തമൂലസിക്ഖാപദാനി വിഭജിത്വാ സതിപി അഭിജ്ഝാദിപ്പഹാനസ്സ സംവരസീലസങ്ഗഹേ ഉപരിഗുണസങ്ഗഹതോ, ലോകിയപുഥുജ്ജനാവിസയതോ ച ഉത്തരിദേസനായ സങ്ഗഹിതും തം പരിഹരിത്വാ പചുരജനപാകടം ആചാരസീലമേവ വിഭജന്തോ ഭഗവാ “ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ”തിആദിമാഹാതി പാളിയം സമ്ബന്ധോ വത്തബ്ബോ. തത്ഥ വിജായന്തി വിരുഹന്തി ഏതേഹീതി **ബീജാനി.** പച്ചയന്തരസമവായേ സദിസഫലുപ്പത്തിയാ വിസേസകാരണഭാവതോ വിരുഹനസമത്ഥാനം സാരഫലാദീനമേതം അധിവചനം. ഭവന്തി, അഹുവുന്തി ചാതി **ഭൂതാ,** ജായന്തി വഡ്ഢന്തി ജാതാ, വഡ്ഢിതാ ചാതി അത്ഥോ. വഡ്ഢമാനകാനം വഡ്ഢിത്വാ, ഠിതാനഞ്ച രുക്ഖഗച്ഛാദീനം യഥാക്കമമധിവചനം. വിരുള്ഹമൂലാ ഹി നീലഭാവം ആപജ്ജന്താ തരുണരുക്ഖഗച്ഛാ ജായന്തി വഡ്ഢന്തീതി വുച്ചന്തി. വഡ്ഢിത്വാ ഠിതാ മഹന്താ രുക്ഖഗച്ഛാ ജാതാ വഡ്ഢിതാതി. **ഗാമോ**തി സമൂഹോ, സോ ച സുദ്ധട്ഠകധമ്മരാസി, ബീജാനം, ഭൂതാനഞ്ച തഥാലദ്ധസമഞ്ഞാനം അട്ഠധമ്മാനം ഗാമോ, തേയേവ വാ ഗാമോതി തഥാ. അവയവവിനിമുത്തസ്സ ഹി സമുദായസ്സ അഭാവതോ ദുവിധേനാപി അത്ഥേന തേയേവ തിണരുക്ഖലതാദയോ ഗയ്ഹന്തി.

അപിച ഭൂമിയം പതിട്ഠഹിത്വാ ഹരിതഭാവമാപന്നാ രുക്ഖഗച്ഛാദയോ ദേവതാ പരിഗ്ഗയ്ഹന്തി, തസ്മാ ഭൂതാനം നിവാസനട്ഠാനതായ ഗാമോതി ഭൂതഗാമോതിപി വദന്തി, തേ സരൂപതോ ദസ്സേതും **"മൂലബീജ"**ന്തിആദിമാഹ. മൂലമേവ ബീജം **മൂലബീജം.** സേസേസുപി അയം നയോ. **ഫളുബീജ**ന്തി പബ്ബബീജം. പച്ചയന്തരസമവായേ സദിസഫലുപ്പത്തിയാ വിസേസകാരണഭാവതോ വിരുഹനസമത്ഥേ സാരഫലേ നിരുള്ഹോ ബീജ-സദ്ദോ തദത്ഥസിദ്ധിയാ മൂലാദീസുപി കേസുചി പവത്തതീതി മൂലാദിതോ നിവത്തനത്ഥം ഏകേന ബീജ-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ **"ബീജബീജ"**ന്തി വുത്തം യഥാ "രൂപംരൂപം, ദുക്ഖദുക്ഖ"ന്തി ച. **നീലതിണരുക്ഖാദികസ്സാ**തി അല്ലതിണസ്സ ചേവ അല്ലരുക്ഖാദികസ്സ ച. **ആദി**-സദ്ദേന ഓസധിഗച്ഛലതാദയോ വേദിതബ്ബാ. **സമാരമ്ഭോ** ഇധ വികോപനം, തഞ്ച ഛേദനാദിയേവാതി വുത്തം **"ഛേദനഭേദനപചനാദിഭാവേനാ"**തി. നനു ച രുക്ഖാദയോ ചിത്തരഹിതതായ ന ജീവാ, ചിത്തരഹിതതാ ച പരിപ്ഫന്ദനാഭാവതോ, ഛിന്നേ വിരുഹനതോ, വിസദിസജാതികഭാവതോ, ചതുയോനിഅപരിയാപന്നതോ ച വേദിതബ്ബാ. വുഡ്ഢി പന പവാളസിലാലവണാദീനമ്പി വിജ്ജതീതി ന തേസം ജീവതാഭാവേ കാരണം. വിസയഗ്ഗഹണഞ്ച നേസം പരികപ്പനാമത്തം സുപനം വിയ ചിഞ്ചാദീനം, തഥാ കടുകമ്ബിലാസാദിനാ ദോഹളാദയോ. തത്ഥ കസ്മാ ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ പടിവിരതി ഇച്ഛിതാതി? സമണസാരുപ്പതോ, തന്നിസ്സിതസത്താനുകമ്പനതോ ച. തേനേവാഹ ആളവകാനം രുക്ഖച്ഛേദനാദിവത്ഥൂസു "ജീവസഞ്ഞിനോ ഹി മോഘപുരിസാ മനുസ്സാ രുക്ഖസ്മി"ന്തിആദി (പാരാം വ്വൻ).

ഏകം ഭത്തം **ഏകഭത്തം,** തമസ്സ അത്ഥി ഏകസ്മിം ദിവസേ ഏകവാരമേവ ഭുഞ്ജനതോതി **ഏകഭത്തികോ.** തയിദം ഏകഭത്തം കദാ ഭുഞ്ജിതബ്ബന്തി സന്ധായ വുത്തം **"പാതരാസഭത്ത"**ന്തിആദി, ദ്വീസു ഭത്തേസു പാതരാസഭത്തം സന്ധായാഹാതി അധിപ്പായോ. പാതോ അസിതബ്ബന്തി **പാതരാസം.** സായം അസിതബ്ബന്തി **സായമാസം,** തദേവ ഭത്തം തഥാ. ഏക-സദ്ദോ ചേത്ഥ മജ്ഝന്ഹികകാലപരിച്ഛേദഭാവേന പയുത്തോ, ന തദന്തോഗധവാരഭാവേനാതി ദസ്സേതി **"തസ്മാ"**തിആദിനാ.

രത്തിയാ ഭോജനം ഉത്തരപദലോപതോ രത്തിസദ്ദേന വുത്തം, തദ്ധിതവസേന വാ തഥായേവാധിപ്പായസമ്ഭവതോ, തേനാഹ **"രത്തിയാ"**തിആദി. അരുണുഗ്ഗമനതോ പട്ഠായ യാവ മജ്ഝന്ഹികാ അയം ബുദ്ധാദീനം അരിയാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോ ഭോജനസ്സ കാലോ നാമ, തദഞ്ഞോ വികാലോ. തത്ഥ ദുതിയപദേന രത്തിഭോജനസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ അപരന്ഹോവ ഇധ വികാലോതി പാരിസേസനയേന തതിയപദസ്സ അത്ഥം ദീപേതും **"അതിക്കന്തേ മജ്ഝന്ഹികേ"**തിആദി വുത്തം. ഭാവസാധനോ ചേത്ഥ ഭോജന-സദ്ദോ അജ്ഝോഹരണത്ഥവാചകോതി ദീപേതി **"യാവ സൂരിയത്ഥങ്ഗമനാ ഭോജന"**ന്തി ഇമിനാ. കസ്സ പന തദജ്ഝോഹരണന്തി? യാമകാലികാദീനമനുഞ്ഞാതത്താ, വികാലഭോജനസദ്ദസ്സ ച യാവകാലികജ്ഝോഹരണേയേവ നിരുള്ഹത്താ "യാവകാലികസ്സാ"തി വിഞ്ഞായതി. അയം പനേത്ഥ അട്ഠകഥാവസേസോ ആചരിയാനം നയോ - ഭുഞ്ജിതബ്ബട്ഠേന **ഭോജനം,** യാഗുഭത്താദി സബ്ബം യാവകാലികവത്ഥു . യഥാ ച "രത്തൂപരതോ"തി ഏത്ഥ രത്തിഭോജനം രത്തിസദ്ദേന വുച്ചതി, ഏവമേത്ഥ ഭോജനജ്ഝോഹരണം ഭോജനസദ്ദേന. വികാലേ ഭോജനം **വികാലഭോജനം,** തതോ **വികാലഭോജനാ.** വികാലേ യാവകാലികവത്ഥുസ്സ അജ്ഝോഹരണാതി അത്ഥോതി. ഈദിസാ ഗുണവിഭൂതി ന ബുദ്ധകാലേയേവാതി ആഹ **"അനോമാനദീതീരേ"**തിആദി. അയം പന പാളിയം അനുസന്ധിക്കമോ - ഏകസ്മിം ദിവസേ ഏകവാരമേവ ഭുഞ്ജനതോ "ഏകഭത്തികോ"തി വുത്തേ രത്തിഭോജനോപി സിയാതി തന്നിവാരണത്ഥം **"രത്തൂപരതോ"**തി വുത്തം. ഏവം സതി സായന്ഹഭോജീപി ഏകഭത്തികോ സിയാതി തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥം **"വിരതോ വികാലഭോജനാ"**തി വുത്തന്തി.

സങ്ഖേപതോ "സബ്ബപാപസ്സ അകരണ"ന്തിആദി (ദീം നിം ൨.൯൦; ധം പം ൧൮൩; നേത്തിം ൩൦, ൫൦, ൧൧൬, ൧൨൪) നയപ്പവത്തം ഭഗവതോ സാസനം സഹരന്ദരാഗപ്പവത്തിതോ നച്ചാദീനം ദസ്സനം നാനുലോമേതീതി ആഹ **"സാസനസ്സ അനനുലോമത്താ"**തി. വിസുചതി സാസനം വിജ്ഝതി അനനുലോമികഭാവേനാതി **വിസൂകം,** പടിവിരുദ്ധന്തി വുത്തം ഹോതി. തത്ര ഉപമം ദസ്സേതി **"പടാണീഭൂത"**ന്തി ഇമിനാ, പടാണീസങ്ഖാതം കീലം വിയ ഭൂതന്തി അത്ഥോ. "വിസൂക"ന്തി ഏതസ്സ **പടാണീഭൂത**ന്തി അത്ഥമാഹാതിപി വദന്തി. അത്തനാ പയോജിയമാനം, പരേഹി പയോജാപിയമാനഞ്ച നച്ചം നച്ചഭാവസാമഞ്ഞതോ പാളിയം ഏകേനേവ നച്ചസദ്ദേന സാമഞ്ഞനിദ്ദേസനയേന ഗഹിതം, ഏകസേസനയേന വാ. തഥാ ഗീതവാദിതസദ്ദേഹി ഗായനഗായാപനവാദനവാദാപനാനീതി ആഹ **"നച്ചനനച്ചാപനാദിവസേനാ"**തി. സുദ്ധഹേതുതാജോതനവസേന ഹി ദ്വാധിപ്പായികാ ഏതേ സദ്ദാ. നച്ചഞ്ച ഗീതഞ്ച വാദിതഞ്ച വിസൂകദസ്സനഞ്ച **നച്ചഗീതവാദിതവിസൂകദസ്സനം,** സമാഹാരവസേനേത്ഥ ഏകത്തം. **അട്ഠകഥായം** പന യഥാപാഠം വാക്യാവത്ഥികന്തവചനേന സഹ സമുച്ചയസമാസദസ്സനത്ഥം **"നച്ചാ ചാ"**തിആദി വുത്തം. ഏവം സബ്ബത്ഥ ഈദിസേസു. (ദസ്സനവിസയേ മയൂരനച്ചാദിപടിക്ഖിപനേന നച്ചാപനവിസയേപി പടിക്ഖിപനം ദട്ഠബ്ബം) **"നച്ചാദീനി ഹീ"**തിആദിനാ യഥാവുത്തത്ഥസമത്ഥനം. ദസ്സനേന ചേത്ഥ സവനമ്പി സങ്ഗഹിതം വിരൂപേകസേസനയേന, യഥാസകം വാ വിസയസ്സ ആലോചനസഭാവതായ പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം സവനകിരിയായപി ദസ്സനസങ്ഖേപസമ്ഭവതോ **"ദസ്സനാ"** ഇച്ചേവ വുത്തം. തേനേവാഹ "പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന കിഞ്ചി ധമ്മം പടിജാനാതി അഞ്ഞത്ര അതിനിപാതമത്താ"തി.

"വിസൂകഭൂതാ ദസ്സനാ ചാ"തി ഏതേന അവിസൂകഭൂതസ്സ പന ഗീതസ്സ സവനം കദാചി വട്ടതീതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി വുത്തം പരമത്ഥജോതികായ **ഖുദ്ദകപാഠട്ഠകഥായ** "ധമ്മൂപസംഹിതമ്പി ചേത്ഥ ഗീതം ന വട്ടതി, ഗീതൂപസംഹിതോ പന ധമ്മോ വട്ടതീ"തി (ഖും പാം അട്ഠം പച്ഛിമപഞ്ചസിക്ഖാപദവണ്ണനാ)

കത്ഥചി പന ന-കാരവിപരിയായേന പാഠോ ദിസ്സതി. ഉഭയത്ഥാപി ച ഗീതോ ചേ ധമ്മാനുലോമത്ഥപടിസംയുത്തോപി ന വട്ടതി, ധമ്മോ ചേ ഗീതസദ്ദപടിസംയുത്തോപി വട്ടതീതി അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. "ന ഭിക്ഖവേ, ഗീതസ്സരേന ധമ്മോ ഗായിതബ്ബോ, യോ ഗായേയ്യ, ആപത്തി ദുക്കടസ്സാ"തി (ചൂളവ॰ ൨൪൯) ഹി ദേസനായ ഏവ പടിക്ഖേപോ, ന സവനായ. ഇമസ്സ ച സിക്ഖാപദസ്സ വിസും പഞ്ഞാപനതോ വിഞ്ഞായതി "ഗീതസ്സരേന ദേസിതോപി ധമ്മോ ന ഗീതോ"തി. യഞ്ച **സക്കപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനായം** സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബസദ്ദം നിദ്ധാരന്തേന "യം പന അത്ഥനിസ്സിതം ധമ്മനിസ്സിതം കുമ്ഭദാസിഗീതമ്പി സുണന്തസ്സ പസാദോ വാ ഉപ്പജ്ജതി, നിബ്ബിദാ വാ സണ്ഠാതി, ഏവരൂപോ സദ്ദോ സേവിതബ്ബോ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൬൫) വുത്തം, തം അസമാദാനസിക്ഖാപദസ്സ സേവിതബ്ബതാമത്തപരിയായേന വുത്തം. സമാദാനസിക്ഖാപദസ്സ ഹി ഏവരൂപം സുണന്തസ്സ സിക്ഖാപദസംവരം ഭിജ്ജതി ഗീതസദ്ദഭാവതോതി വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി **വിനയട്ഠകഥാസു** വുത്തം "ഗീതന്തി നടാദീനം വാ ഗീതം ഹോതു, അരിയാനം പരിനിബ്ബാനകാലേ രതനത്തയഗുണൂപസംഹിതം സാധുകീളനഗീതം വാ, അസംയതഭിക്ഖൂനം ധമ്മഭാണകഗീതം വാ, അന്തമസോ ദന്തഗീതമ്പി, യം "ഗായിസ്സാമാ"തി പുബ്ബഭാഗേ ഓകൂജിതം കരോന്തി, സബ്ബമേതം ഗീതം നാമാ"തി (പാചി॰ അട്ഠ॰ ൮൩൬; വി॰ സങ്ഗ॰ അട്ഠ॰ ൩൪.൨൯).

കിഞ്ചാപി **മാലാ**-സദ്ദോ ലോകേ ബദ്ധപുപ്ഫവാചകോ, സാസനേ പന രുള്ഹിയാ അബദ്ധപുപ്ഫേസുപി വട്ടതി, തസ്മാ യം കിഞ്ചി പുപ്ഫം ബദ്ധമബദ്ധം വാ, തം സബ്ബം "മാലാ" ത്വേവ ദട്ഠബ്ബന്തി ആഹ **"യം കിഞ്ചി പുപ്ഫ"**ന്തി. "യം കിഞ്ചി ഗന്ധ"ന്തി ചേത്ഥ വാസചുണ്ണധൂപാദികം വിലേപനതോ അഞ്ഞം **യം കിഞ്ചി ഗന്ധജാതം.** വുത്തത്ഥം വിയ ഹി വുച്ചമാനത്ഥമന്തരേനാപി സദ്ദോ അത്ഥവിസേസവാചകോ. **ഛവിരാഗകരണ**ന്തി വിലേപനേന ഛവിയാ രഞ്ജനത്ഥം പിസിത്വാ പടിയത്തം യം കിഞ്ചി ഗന്ധചുണ്ണം. പിളന്ധനം **ധാരണം.** ഊനട്ഠാനപൂരണം **മണ്ഡനം.** ഗന്ധവസേന, ഛവിരാഗവസേന ച സാദിയനം **വിഭൂസനം.** തദേവത്ഥം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ദീപേതി **"തത്ഥ പിളന്ധന്തോ"**തിആദിനാ. തഥാ ചേവ **മജ്ഝിമട്ഠകഥായമ്പി** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൨൯൭) വുത്തം, പരമത്ഥജോതികായം പന **ഖുദ്ദകപാഠട്ഠകഥായം** "മാലാദീസു ധാരണാദീനി യഥാസങ്ഖ്യം യോജേതബ്ബാനീ"തി (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ പച്ഛിമപഞ്ചസിക്ഖാപദവണ്ണനാ) ഏത്തകമേവ വുത്തം. തത്ഥാപി യോജേന്തേന യഥാവുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബാനി. കിം പനേതം കാരണന്തി ആഹ **"യായാ"**തിആദി. യായ ദുസ്സീല്യചേതനായ കരോതി, സാ ഇധ **കാരണം.** "തതോ പടിവിരതോ"തി ഹി ഉഭയത്ഥ സമ്ബന്ധിതബ്ബം, ഏതേനേവ "മാലാ...പേ॰... വിഭൂസനാനം ഠാനം, മാലാ...പേ॰... വിഭൂസനാനേവ വാ ഠാന"ന്തി സമാസമ്പി ദസ്സേതി. തദാകാരപ്പവത്തോ ചേതനാദിധമ്മോയേവ ഹി ധാരണാദികിരിയാ. തത്ഥ ച ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാനം കാരണം സഹജാതാദോപകാരകതോ, പധാനതോ ച. "ചേതയിത്വാ കമ്മം കരോതി കായേന വാചായ മനസാ"തി (അ॰ നി॰ ൬.൬൩) ഹി വുത്തം. ധാരണാദിഭൂതാ ഏവ ച ചേതനാ ഠാനന്തി. ഠാന-സദ്ദോ പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ ദ്വന്ദപദതോ സുയ്യമാനത്താ.

ഉച്ചാതി ഉച്ചസദ്ദേന അകാരന്തേന സമാനത്ഥം ആകാരന്തം ഏകം സദ്ദന്തരം അച്ചുഗ്ഗതവാചകന്തി ആഹ **"പമാണാതിക്കന്ത"**ന്തി. സേതി ഏത്ഥാതി **സയനം,** മഞ്ചാദി. സമണസാരുപ്പരഹിതത്താ, ഗഹട്ഠേഹി ച സേട്ഠസമ്മതത്താ അകപ്പിയപച്ചത്ഥരണം "മഹാസയന"ന്തി ഇധാധിപ്പേതന്തി ദസ്സേതും **"അകപ്പിയത്ഥരണ"**ന്തി വുത്തം. നിസീദനം പനേത്ഥ സയനേനേവ സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. യസ്മാ പന ആധാരേ പടിക്ഖിത്തേ തദാധാരകിരിയാപി പടിക്ഖിത്താവ ഹോതി, തസ്മാ "ഉച്ചാസയനമഹാസയനാ" ഇച്ചേവ വുത്തം. അത്ഥതോ പന തദുപഭോഗഭൂതനിസജ്ജാനിപജ്ജനേഹി വിരതി ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ "ഉച്ചാസയനമഹാസയനാ"തി ഏസ നിദ്ദേസോ ഏകസേസനയേന യഥാ "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧) ഏതസ്മിമ്പി വികപ്പേ ആസനപുബ്ബകത്താ സയനകിരിയായ സയനഗ്ഗഹണേനേവ ആസനമ്പി ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. കിരിയാവാചകആസനസയനസദ്ദലോപതോ ഉത്തരപദലോപനിദ്ദേസോതിപി **വിനയടീകായം** (വി॰ വി॰ ടീ॰ ൨.൧൪൬) വുത്തം.

ജാതമേവ രൂപമസ്സ ന വിപ്പകാരന്തി **ജാതരൂപം,** സത്ഥുവണ്ണം. രഞ്ജീയതി സേതവണ്ണതായ, രഞ്ജന്തി വാ ഏത്ഥ സത്താതി **രജതം** യഥാ "നേസം പദക്കന്ത"ന്തി. "ചത്താരോ വീഹയോ ഗുഞ്ജാ, ദ്വേ ഗുഞ്ജാ മാസകോ ഭവേ"തി വുത്തലക്ഖണേന വീസതിമാസകോ നീലകഹാപണോ വാ ദുദ്രദാമകാദികോ വാ തംതംദേസവോഹാരാനുരൂപം കതോ **കഹാപണോ.** ലോഹാദീഹി കതോ **ലോഹമാസകാദികോ. യേ വോഹാരം ഗച്ഛന്തീ**തി പരിയാദാനവചനം. **വോഹാര**ന്തി ച കയവിക്കയവസേന സബ്ബോഹാരം. അഞ്ഞേഹി ഗാഹാപനേ, ഉപനിക്ഖിത്തസാദിയനേ ച പടിഗ്ഗഹണത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"ന ഉഗ്ഗണ്ഹാപേതി ന ഉപനിക്ഖിത്തം സാദിയതീ"**തി. അഥ വാ തിവിധം പടിഗ്ഗഹണം കായേന വാചായ മനസാ. തത്ഥ കായേന പടിഗ്ഗഹണം ഉഗ്ഗഹണം. വാചായ പടിഗ്ഗഹണം ഉഗ്ഗഹാപനം. മനസാ പടിഗ്ഗഹണം സാദിയനം. തിവിധമ്പേതം പടിഗ്ഗഹണം സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ ഗഹേത്വാ പടിഗ്ഗഹണാതി വുത്തന്തി ആഹ **"നേവ നം ഉഗ്ഗണ്ഹാതീ"**തിആദി. ഏസ നയോ **ആമകധഞ്ഞപടിഗ്ഗഹണാ**തിആദീസുപി.

നീവാരാദിഉപധഞ്ഞസ്സ സാലിയാദിമൂലധഞ്ഞന്തോഗധത്താ **"സത്തവിധസ്സാപീ"**തി വുത്തം. സട്ഠിദിനപരിപാകോ സുകധഞ്ഞവിസേസോ **സാലി** നാമ സലീയതേ സീലാഘതേതി കത്വാ. **ദബ്ബഗുണപകാസേ** പന -

"അഥ ധഞ്ഞം തിധാ സാലി-സട്ഠികവീഹിഭേദതോ;
സാലയോ ഹേമന്താ തത്ര, സട്ഠികാ ഗിമ്ഹജാ അപി;
വീഹയോ ത്വാസള്ഹാഖ്യാതാ, വസ്സകാലസമുബ്ഭ വാ"തി. -

വുത്തം. വഹതി, ബ്രൂഹേതി വാ സത്താനം ജീവിതന്തി **വീഹി,** സസ്സം. യുവിതബ്ബോ മിസ്സിതബ്ബോതി **യവോ.** സോ ഹി അതിലൂഖതായ അഞ്ഞേന മിസ്സേത്വാ പരിഭുഞ്ജീയതി. ഗുധതി പരിവേധതി പലിബുദ്ധതീതി **ഗോധൂമോ,** യം "മിലക്ഖഭോജന"ന്തിപി വദന്തി. സോഭനത്താ കമനീയഭാവം ഗച്ഛതീതി **കങ്ഗു,** അതിസുഖുമധഞ്ഞവിസേസോ. വരീയതി അതിലൂഖതായ നിവാരീയതി, ഖുദ്ദാപടിവിനയനതോ വാ ഭജീയതീതി **വരകോ.** കോരം രുധിരം ദൂസതീതി **കുദ്രൂസകോ,** വണ്ണസങ്കമനേന യോ "ഗോവഡ്ഢനോ"തിപി വുച്ചതി. താനി സത്തപി സപ്പഭേദാ നിധാനേ പോസനേ സാധുത്തേന "ധഞ്ഞാനീ"തി വുച്ചന്തി. **"ന കേവലഞ്ചാ"**തിആദിനാ സമ്പടിച്ഛനം, പരാമസനഞ്ച ഇധ പടിഗ്ഗഹണസദ്ദേന വുത്തന്തി ദസ്സേതി. ഏവമീദിസേസു. "അനുജാനാമി ഭിക്ഖവേ, വസാനി ഭേസജ്ജാനി അച്ഛവസം മച്ഛവസം സുസുകാവസം സൂകരവസം ഗദ്രഭവസ"ന്തി (മഹാവ॰ ൨൬൨) വുത്തത്താ ഇദം പഞ്ചവിധമ്പി ഭേസജ്ജം ഓദിസ്സ അനുഞ്ഞാതം നാമ. തസ്സ പന "കാലേ പടിഗ്ഗഹിത"ന്തി വുത്തത്താ പടിഗ്ഗഹണം വട്ടതീതി ആഹ **"അഞ്ഞത്ര ഓദിസ്സ അനുഞ്ഞാതാ"**തി. മംസ-സദ്ദേന മച്ഛാനമ്പി മംസം ഗഹിതം ഏവാതി ദസ്സേതും **"ആമകമംസമച്ഛാന"**ന്തി വുത്തം, തികോടിപരിസുദ്ധം മച്ഛമംസം അനുഞ്ഞാതം അദിട്ഠം, അസുതം, അപരിസങ്കിതന്തി വാ പയോഗസ്സ ദസ്സനതോ വിരൂപേകസേസനയോ ദസ്സിതോ അനേനാതി വേദിതബ്ബം.

കാമം ലോകിയാ -

"അട്ഠവസ്സാ ഭവേ ഗോരീ, ദസവസ്സാ തു കഞ്ഞകാ;
സമ്പത്തേ ദ്വാദസവസ്സേ, കുമാരീതിഭിധീയതേ"തി. -

വദന്തി . ഇധ പന പുരിസന്തരഗതാഗതവസേന ഇത്ഥികുമാരികാഭേദോതി ആഹ **"ഇത്ഥീതി പുരിസന്തരഗതാ"**തിആദി. **ദാസിദാസവസേനേവാ**തി ദാസിദാസവോഹാരവസേനേവ. **ഏവം വുത്തേ**തി താദിസേന കപ്പിയവചനേന വുത്തേ. വിനയട്ഠകഥാസു ആഗതവിനിച്ഛയം സന്ധായ **"വിനയവസേനാ"**തി വുത്തം. സോ **കുടികാരസിക്ഖാപദവണ്ണനാ**ദീസു (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൩൬൩) ഗഹേതബ്ബോ.

ബീജം ഖിപന്തി ഏത്ഥ, ഖിത്തം വാ ബീജം തായതീതി **ഖേത്തം,** കേദാരോതി ആഹ **"യസ്മിം പുബ്ബണ്ണം രുഹതീ"**തി. അപരണ്ണസ്സ പുബ്ബേ പവത്തമന്നം **പുബ്ബണ്ണം** ന-കാരസ്സ ണ-കാരം കത്വാ, സാലിആദി . വസന്തി പതിട്ഠഹന്തി അപരണ്ണാനി ഏത്ഥാതി **വത്ഥൂ**തി അത്ഥം ദസ്സേതി **"വത്ഥു നാമാ"**തിആദിനാ. പുബ്ബണ്ണസ്സ അപരം പവത്തമന്നം **അപരണ്ണം** വുത്തനയേന. ഏവം അട്ഠകഥാനയാനുരൂപം അത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി "ഖേത്തം നാമ യത്ഥ പുബ്ബണ്ണം വാ അപരണ്ണം വാ ജായതീ"തി (പാരാ॰ ൧൦൪) വുത്തവിനയപാളിനയാനുരൂപമ്പി അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"യത്ഥ വാ"**തിആദിമാഹ. **തദത്ഥായാ**തി ഖേത്തത്ഥായ. **അകതഭൂമിഭാഗോ**തി അപരിസങ്ഖതോ തദുദ്ദേസികോ ഭൂമിഭാഗോ. **"ഖേത്തവത്ഥു സീസേനാ"**തിആദിനാ നിദസ്സനമത്തമേതന്തി ദസ്സേതി. **ആദി**-സദ്ദേന പോക്ഖരണീകൂപാദയോ സങ്ഗഹിതാ.

ദൂതസ്സ ഇദം, ദൂതേന വാ കാതുമരഹതീതി **ദൂതേയ്യം. പണ്ണ**ന്തി ലേഖസാസനം. **സാസന**ന്തി മുഖസാസനം. **ഘരാ ഘര**ന്തി അഞ്ഞസ്മാ ഘരാ അഞ്ഞം ഘരം. **ഖുദ്ദകഗമന**ന്തി ദൂതേയ്യഗമനതോ അപ്പതരഗമനം, അനദ്ധാനഗമനം രസ്സഗമനന്തി അത്ഥോ. തദുഭയേസം അനുയുഞ്ജനം അനുയോഗോതി ആഹ **"തദുഭയകരണ"**ന്തി. **തസ്മാ**തി തദുഭയകരണസ്സേവ അനുയോഗഭാവതോ.

കയനം **കയോ,** പരമ്പരാ ഗഹേത്വാ അത്തനോ ധനസ്സ ദാനം. കീ-സദ്ദഞ്ഹി ദബ്ബവിനിമയേ പഠന്തി വിക്കയനം **വിക്കയോ,** പഠമമേവ അത്തനോ ധനസ്സ പരേസം ദാനന്തി വദന്തി. **സാരത്ഥദീപനിയാ**ദീസു പന **"കയ"**ന്തി പരഭണ്ഡസ്സ ഗഹണം. **വിക്കയ**ന്തി അത്തനോ ഭണ്ഡസ്സ ദാന"ന്തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൨.൫൯൫) വുത്തം. തദേവ "കയിതഞ്ച ഹോതി പരഭണ്ഡം അത്തനോ ഹത്ഥഗതം കരോന്തേന, വിക്കീതഞ്ച അത്തനോ ഭണ്ഡം പരഹത്ഥഗതം കരോന്തേനാ"തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൩.൫൯൫) വിനയട്ഠകഥാവചനേന സമേതി. **വഞ്ചനം** മായാകരണം, പടിഭാനകരണവസേന ഉപായകുസലതായ പരസന്തകഗ്ഗഹണന്തി വുത്തം ഹോതി. തുലാ നാമ യായ തുലീയതി പമീയതി, തായ കൂടം **"തുലാകൂട"**ന്തി വുച്ചതി. തം പന കരോന്തോ തുലായ രൂപഅങ്ഗഗഹണാകാരപടിച്ഛന്നസണ്ഠാനവസേന കരോതീതി ചതുബ്ബിധതാ വുത്താ. അത്തനാ ഗഹേതബ്ബം ഭണ്ഡം പച്ഛാഭാഗേ, പരേസം ദാതബ്ബം പുബ്ബഭാഗേ കത്വാ മിനേന്തീതി ആഹ **"ഗണ്ഹന്തോ പച്ഛാഭാഗേ"**തിആദി. **അക്കമതി** നിപ്പീളതി, പുബ്ബഭാഗേ അക്കമതീതി സമ്ബന്ധോ. **മൂലേ രജ്ജു**ന്തി തുലായ മൂലേ യോജിതം രജ്ജും. തഥാ **അഗ്ഗേ.** **ത**ന്തി അയചുണ്ണം.

കനതി ദിബ്ബതീതി **കംസോ,** സുവണ്ണരജതാദിമയാ ഭോജനപാനപത്താ. ഇധ പന സോവണ്ണമയേ പാനപത്തേതി ആഹ **"സുവണ്ണപാതീ"**തി. **തായ വഞ്ചന**ന്തി നികതിവസേന വഞ്ചനം. "പതിരൂപകം ദസ്സേത്വാ പരസന്തകഗഹണഞ്ഹി നികതി, പടിഭാനകരണവസേന പന ഉപായകുസലതായ വഞ്ചന"ന്തി നികതിവഞ്ചനം ഭേദതോ **കണ്ഹജാതകട്ഠകഥാ**ദീസു (ജാ॰ അട്ഠ॰ ൪.൧൪.൧൫; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൯൫; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൧൧൩൫; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪.൧൯൮ അത്ഥതോ സമാനം) വുത്തം , ഇധ പന തദുഭയമ്പി "വഞ്ചന"മിച്ചേവ. **"കഥ"**ന്തിആദിനാ ഹി പതിരൂപകം ദസ്സേത്വാ പരസന്തകഗഹണമേവ വിഭാവേതി. **സമഗ്ഘതര**ന്തി താസം പാതീനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമകം

അഗ്ഘവിസേസം. **പാസാണേതി** ഭൂതാഭൂതഭാവസഞ്ജാനനകേ പാസാണേ. ഘംസനേനേവ സുവണ്ണഭാവസഞ്ഞാപനം സിഝന്തി **"ഘംസിത്വാ"**ത്വേവ വുത്തം.

ഹദയന്തി നാളിആദിമിനനഭാജനാനം അബ്ഭന്തരം, തസ്മിം ഭേദോ ഛിദ്ദകരണം **ഹദയഭേദോ.** തിലാദീനം നാളിആദീഹി മിനനകാലേ ഉസ്സാപിതാ സിഖായേവ സിഖാ, തസ്സാ ഭേദോ ഹാപനം **സിഖാഭേദോ.**

രജ്ജുയാ ഭേദോ വിസമകരണം **രജ്ജുഭേദോ. താനീ**തി സപ്പിതേലാദീനി. **അന്തോഭാജനേ**തി പഠമം നിക്ഖിത്തഭാജനേ. **ഉസ്സാപേത്വാ**തി ഉഗ്ഗമാപേത്വാ, ഉദ്ധം രാസിം കത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **ഛിന്ദന്തോ**തി അപനേന്തോ.

കത്തബ്ബകമ്മതോ ഉദ്ധം കോടനം പടിഹനനം **ഉക്കോടനം.** അഭൂതകാരീനം **ലഞ്ജഗ്ഗഹണം,** ന പന പുന കമ്മായ ഉക്കോടനമത്തന്തി ആഹ **"അസ്സാമികേ...പേ॰... ഗ്ഗഹണ"**ന്തി. **ഉപായേഹീ**തി കാരണപതിരൂപകേഹി. **തത്രാ**തി തസ്മിം വഞ്ചനേ. "വത്ഥു"ന്തി അവത്വാ **"ഏകം വത്ഥു"**ന്തി വദന്തോ അഞ്ഞാനിപി അത്ഥി ബഹൂനീതി ദസ്സേതി. അഞ്ഞാനിപി ഹി സസവത്ഥുആദീനി തത്ഥ തത്ഥ വുത്താനി. **മിഗന്തി** മഹന്തം മിഗം. **തേന ഹീ**തി മിഗഗ്ഗഹണേ ഉയ്യോജനം, യേന വാ കാരണേന "മിഗം മേ ദേഹീ"തി ആഹ, തേന കാരണേനാതി അത്ഥോ. **ഹി**-സദ്ദോ നിപാതമത്തം. **യോഗവസേനാ**തി വിജ്ജാജപ്പനാദിപയോഗവസേന. **മായാവസേനാ**തി മന്തജപ്പനം വിനാ അഭൂതസ്സാപി ഭൂതാകാരസഞ്ഞാപനായ ചക്ഖുമോഹനമായായ വസേന. യായ ഹി അമണിആദയോപി മണിആദിആകാരേന ദിസ്സന്തി. **പാമങ്ഗോ** നാമ കുലാചാരയുത്തോ ആഭരണവിസേസോ, യം ലോകേ "യഞ്ഞോപവിത്ത"ന്തി വദന്തി. **വക്കലിത്ഥേരാപദാനേ**പി വുത്തം -

> "പസ്സഥേതം മാണവകം, പീതമട്ഠനിവാസനം;
> ഹേമയഞ്ഞോപവിത്തങ്ഗം, ജനനേത്തമനോഹര"ന്തി. (അപ॰ വ.൪൭൦);

തദട്ഠകഥായമ്പി "പീതമട്ഠനിവാസനന്തി സിലിട്ഠസുവണ്ണവണ്ണവത്ഥേ നിവത്ഥന്തി അത്ഥോ. **ഹേമയഞ്ഞോപവിത്തങ്ഗ**ന്തി സുവണ്ണപാമങ്ഗലഗ്ഗിതഗത്തന്തി അത്ഥോ"തി (അപ॰ അട്ഠ॰ വ.൪൭൦) സവനം സഠനം **സാവി,** അനുജുകതാ, തേനാഹ **"കുടിലയോഗോ"**തി, ജിമ്ഹതായോഗോതി അത്ഥോ. **"ഏതേസംയേവാ"**തിആദിനാ തുല്യാധികരണതം ദസ്സേതി. **"തസ്മാ"**തിആദി ലദ്ധഗുണദസ്സനം. യേ പന ചതുന്നമ്പി പദാനം ഭിന്നാധികരണതം വദന്തി, തേസം വാദമാഹ **"കേചീ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **"കേചീ"**തി സാരസമാസകാരകാ ആചരിയാ, ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ ച, തേസം തം ന യുത്തം വഞ്ചനേന സങ്ഗഹിതസ്സേവ പുന ഗഹിതത്താതി ദസ്സേതി **"തം പനാ"**തിആദിനാ.

മാരണന്തി മുട്ഠിപഹാരകസാതാളനാദീഹി ഹിംസനം വിഹേഠനം സന്ധായ വുത്തം, ന തു പാണാതിപാതം. വിഹേഠനത്ഥേപി ഹി **വധ**-സദ്ദോ ദിസ്സതി "അത്താനം വധിത്വാ വധിത്വാ രോദേയ്യാ"തിആദീസു (പാചി॰ ൮൮൦) **മാരണ**-സദ്ദോപി ഇധ വിഹേഠനേയേവ വത്തതീതി ദട്ഠബ്ബോ. കേചി പന "പുബ്ബേ പാണാതിപാതം പഹായാ'തിആദീസു സയംകാരോ, ഇധ പരംകാരോ"തി വദന്തി, തം ന സക്കാ തഥാ വത്തും "കായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ, ഛ പയോഗാ"തി ച വുത്തത്താ. യഥാ ഹി അപ്പടിഗ്ഗാഹഭാവസാമഞ്ഞേപി സതി പബ്ബജിതേഹി അപ്പടിഗ്ഗഹിതബ്ബവത്ഥുവിസേസഭാവസന്ദസ്സനത്ഥം ഇത്ഥികുമാരിദാസിദാസാദയോ വിഭാഗേന വുത്താ. യഥാ ച പരസന്തകസ്സ ഹരണഭാവതോ അദിന്നാദാനഭാവസാമഞ്ഞേപി സതി തുലാകൂടാദയോ അദിന്നാദാനവിസേസഭാവസന്ദസ്സനത്ഥം വിഭാഗേന വുത്താ, ന ഏവം പാണാതിപാതപരിയായസ്സ വധസ്സ പുന ഗഹണേ പയോജനം അത്ഥി തഥാവിഭജിതബ്ബസ്സാഭാവതോ, തസ്മാ യഥാവുത്തോയേവത്ഥോ സുന്ദരതരോതി.

വിപരാമോസോതി വിസേസേന സമന്തതോ ഭുസം മോസാപനം മുയ്ഹനകരണം, ഥേനനം വാ. ഥേയ്യം ചോരികാ മോസോതി ഹി പരിയായോ. സോ കാരണവസേന ദുവിധോതി ആഹ **"ഹിമവിപരാമോസോ"**തിആദി. **മുസന്തീ**തി ചോരേന്തി, മോസേന്തി വാ മുയ്ഹനം കരോന്തി, മോസേത്വാ തേസം സന്തകം ഗണ്ഹന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **യന്തി** ച തസ്സാ കിരിയായ പരാമസനം. **മഗ്ഗപ്പടിപന്നം ജന**ന്തി പരപക്ഖേപി അധികാരോ. ആലോപനം വിലുമ്പനം **ആലോപോ.** സഹസാ കരണം **സഹസാകാരോ.** സഹസാ പവത്തിതാ **സാഹസികാ,** സാവ കിരിയാ തഥാ.

ഏത്താവതാതി "പാണാതിപാതം പഹായാ"തിആദിനാ "സഹസാകാരാ പടിവിരതോ"തി പരിയോസാനേന ഏത്തപ്പരിമാണേന പാഠേന. അന്തരഭേദം അഗ്ഗഹേത്വാ പാളിയം യഥാരുതമാഗതവസേനേവ ഛബ്ബീസതിസിക്ഖാപദസങ്ഗഹമേതം സീലം യേഭുയ്യേന സിക്ഖാപദാനമവിഭത്തത്താ **ചൂളസീലം** നാമാതി അത്ഥോ. ദേസനാവസേന ഹി ഇധ ചൂളമജ്ഝിമാദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ, ന ധമ്മവസേന. തഥാ ഹി ഇധസങ്ഖിത്തേന ഉദ്ദിട്ഠാനം സിക്ഖാപദാനം അവിഭത്താനം വിഭജനവസേന മജ്ഝിമസീലദേസനാ പവത്താ, തേനേവാഹ **"മജ്ഝിമസീലം വിത്ഥാരേന്തോ"**തി.ചൂളസീലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മജ്ഝിമസീലവണ്ണനാ

൧൧. "യഥാ വാ പനേകേ ഭോന്തോ"തിആദിദേസനായ സമ്ബന്ധമാഹ **"ഇദാനീ"**തിആദിനാ. തത്ഥായമട്ഠകഥാമുത്തകോ നയോ - **യഥാ**തി ഓപമ്മത്ഥേ നിപാതോ. **വാ**തി വികപ്പനത്ഥേ, തേന ഇമമത്ഥം

വികപ്പേതി "ഉസ്സാഹം കത്വാ മമ വണ്ണം വദമാനോപി പുഥുജ്ജനോ പാണാതിപാതം പഹായ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ"തിആദിനാ പരാനുദ്ദേസികനയേന വാ സബ്ബഥാപി ആചാരസീലമത്തമേവ വദേയ്യ, ന തദുത്തരിം. "യഥാപനേകേ ഭോന്തോ സമണബ്രാഹ്മണഭാവം പടിജാനമാനാ, പരേഹി ച തഥാ സമ്ഭാവിയമാനാ തദനുരൂപപടിപത്തിം അജാനനതോ, അസമത്ഥനതോ ച ന അഭിസമ്ഭുണന്തി, ന ഏവമയം. അയം പന സമണോ ഗോതമോ സബ്ബഥാപി സമണസാരുപ്പപടിപത്തിം പൂരേസിയേവാ"തി ഏവം അഞ്ഞുദ്ദേസികനയേന വാ സബ്ബഥാപി ആചാരസീലമത്തമേവ വദേയ്യ, ന തദുത്തരിന്തി. **പനാ**തി വചനാലങ്കാരേ വികപ്പനത്ഥേനേവ ഉപന്യാസാദിഅത്ഥസ്സ സിജ്ഝനതോ. **ഏകേ**തി അഞ്ഞേ. "ഏകച്ചേ"തിപി വദന്തി. **ഭോന്തോ**തി സാധൂനം പിയസമുദാഹാരോ. സാധവോ ഹി പരേ "ഭോന്തോ"തി വാ "ദേവാനം പിയാ"തി വാ "ആയസ്മന്തോ"തി വാ സമാലപന്തി. **സമണബ്രാഹ്മണാ**തി യം കിഞ്ചി പബ്ബജ്ജം ഉപഗതതായ **സമണാ**. ജാതിമത്തേന ച **ബ്രാഹ്മണാ**തി.

സദ്ധാ നാമ ഇധ ചതുബ്ബിധേസു ഠാനേസൂതി ആഹ **"കമ്മഞ്ചാ"**തിആദി. കമ്മകമ്മഫലസമ്ബന്ധേനേവ ഇധലോകപരലോകസദ്ദഹനം ദട്ഠബ്ബം "ഏത്ഥ കമ്മം വിപച്ചതി, കമ്മഫലഞ്ച അനുഭവിതബ്ബ"ന്തി. തദത്ഥം ബ്യതിരേകതോ ഞാപേതി **"അയം മേ"**തിആദിനാ. **പടികരിസ്സതീ**തി പച്ചുപകാരം കരിസ്സതി. തദേവ സമത്ഥേതും **"ഏവംദിന്നാനി ഹീ"**തിആദിമാഹ. ദേസനാസീസമത്തം പധാനം കത്വാ നിദസ്സനതോ. തേന ചതുബ്ബിധമ്പി പച്ചയം നിദസ്സേതീതി വുത്തം **"അത്ഥതോ പനാ"**തിആദി.

"സേയ്യഥിദ"ന്തി അയം സദ്ദോ "സോ കതമോ"തി അത്ഥേ ഏകോ **നിപാതോ,** നിപാതസമുദായോ വാ, തേന ച ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭപദേ സദ്ദക്കമേന അപ്പധാനഭൂതോപി ബീജഗാമഭൂതഗാമോ വിഭജ്ജിതബ്ബട്ഠാനേ പധാനഭൂതോ വിയ പടിനിദ്ദിസീയതി. അഞ്ഞോ ഹി സദ്ദക്കമോ അഞ്ഞോ അത്ഥക്കമോതി ആഹ **"കതമോ സോ ബീജഗാമഭൂതഗാമോ"**തി. തസ്മിഞ്ഹി വിഭത്തേ തബ്ബിസയസമാരമ്ഭോപി വിഭത്തോവ ഹോതി. ഇമമത്ഥഞ്ഹി ദസ്സേതും **"യസ്സ സമാരമ്ഭം അനുയുത്താ വിഹരന്തീ"**തി വുത്തം. തേനേവ ച പാളിയം "മൂലബീജ"ന്തിആദിനാ സോ നിദ്ദിട്ഠോതി. മൂലമേവ ബീജം **മൂലബീജം,** മൂലം ബീജം ഏതസ്സാതിപി **മൂലബീജ**ന്തി ഇധ ദ്വിധാ അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. അതോ ന ചോദേതബ്ബമേതം "കസ്മാ പനേത്ഥ ബീജഗാമഭൂതഗാമം പുച്ഛിത്വാ ബീജഗാമോ ഏവ വിഭത്തോ"തി. തത്ഥ ഹി പഠമേന അത്ഥേന ബീജഗാമോ നിദ്ദിട്ഠോ, ദുതിയേന ഭൂതഗാമോ, ദുവിധോപേസ സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന വാ മൂലബീജഞ്ച മൂലബീജഞ്ച മൂലബീജന്തി ഏകസേസനയേന വാ നിദ്ദിട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ, തേനേവ വക്ഖതി **"സബ്ബഞ്ഹേത"**ന്തിആദിം. അതീവ വിസതി ഭേസജ്ജപയോഗേസൂതി **അതിവിസം, അതിവിസാ** വാ, യാ "മഹോസധ"ന്തിപി വുച്ചതി **കച്ഛകോ**തി കാളകച്ഛകോ, യം "പിലക്ഖോ"തിപി വദന്തി. **കപിത്ഥനോ**തി അമ്ബിലങ്കുരഫലോ സേതരുക്ഖോ. സോ ഹി കമ്പതി ചലതീതി **കപിഥനോ** ഥനപച്ചയേന, **കപീ**തി വാ മക്കടോ, തസ്സ ഥനസദിസം ഫലം യസ്സാതി **കപിത്ഥനോ.** **"കപിത്ഥനോതി** പിപ്പലിരുക്ഖോ"തി (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൧.൧൦൯) ഹി **വിസുദ്ധിമഗ്ഗടീകായം** വുത്തം. **ഫളുബീജം** നാമ പബ്ബബീജം. **അജ്ജക**ന്തി സേതപണ്ണാസം. **ഫണിജ്ജക**ന്തി സമീരണം. **ഹിരിവേര**ന്തി വാരം. പച്ചയന്തരസമവായേ സദിസഫലുപ്പത്തിയാ വിസേസകാരണഭാവതോ വിരുഹനസമത്ഥേ സാരഫലേ നിരുള്ഹോ ബീജസദ്ദോതി ദസ്സേതി **"വിരുഹനസമത്ഥമേവാ"**തി ഇമിനാ. ഇതരഞ്ഹി അബീജസങ്ഖ്യം ഗതം, തഞ്ച ഖോ രുക്ഖതോ വിയോജിതമേവ. അവിയോജിതം പന തഥാ വാ ഹോതു, അഞ്ഞഥാ വാ **"ഭൂതഗാമോ"**ത്വേവ വുച്ചതി യഥാവുത്തേന ദുതിയട്ഠേന. വിനയാ (പാചി॰ ൻ൫) നുരൂപതോ തേസം വിസേസം ദസ്സേതി **"തത്ഥാ"**തിആദിനാ. യമേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

൧൧. സന്നിധാനം **സന്നിധി,** തായ കരീയതേതി **സന്നിധികാരോ,** അന്നപാനാദി. ഏവം കാര-സദ്ദസ്സ കമ്മത്ഥതം സന്ധായ **"സന്നിധികാരപരിഭോഗ"**ന്തി വുത്തം. അയമപരോ നയോ - യഥാ "ആചയം ഗാമിനോ"തി വത്തബ്ബേ അനുനാസികലോപേന "ആചയഗാമിനോ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൧) നിദ്ദേസോ കതോ, ഏവമിധാപി "സന്നിധികാരം പരിഭോഗ"ന്തി വത്തബ്ബേ അനുനാസികലോപേന "സന്നിധികാരപരിഭോഗ"ന്തി വുത്തം, സന്നിധിം കത്വാ പരിഭോഗന്തി അത്ഥോ. **വിനയവസേനാ**തി വിനയാഗതാചാരവസേന. വിനയാഗതാചാരോ ഹി ഉത്തരലോപേന "വിനയോ"തി വുത്തോ, കായവാചാനം വാ വിനയനം വിനയോ. സുത്തന്തനയപടിപത്തിയാ വിസും ഗഹിതത്താ വിനയാചാരോയേവ ഇധ ലബ്ഭതി. സമ്മാ കിലേസേ ലിഖതീതി **സല്ലേഖോ**തി ച വിനയാചാരസ്സ വിസും ഗഹിതത്താ സുത്തന്തനയപടിപത്തി ഏവ. **പടിഗ്ഗഹിത**ന്തി കായേന വാ കായപടിബദ്ധേന വാ പടിഗ്ഗഹിതം. **അപരജ്ജൂതി** അപരസ്മിം ദിവസേ. **ദത്വാ**തി പരിവത്തനവസേന ദത്വാ. **ഠപാപേത്വാ**തി ച അത്തനോ സന്തകകരണേന ഠപാപേത്വാ. തേസമ്പി സന്തകം വിസ്സാസഗ്ഗാഹാദിവസേന പരിഭുഞ്ജിതും വട്ടതി. സുത്തന്തനയവസേന സല്ലേഖോ ഏവ ന ഹോതി.

യാനി ച തേസം അനുലോമാനീതി ഏത്ഥ സാനുലോമധഞ്ഞരസം, മധുകപുപ്ഫരസം, പക്കഡാകരസഞ്ച ഠപേത്വാ അവസേസാ സബ്ബേപി ഫലപുപ്ഫപത്തരസാ അനുലോമപാനാനീതി ദട്ഠബ്ബം, യഥാപരിച്ഛേദകാലം അനധിട്ഠിതം അവികപ്പിതന്തി അത്ഥോ.

സന്നിധീയതേതി **സന്നിധി,** വത്ഥമേവ. പരിയായതി കപ്പീയതീതി **പരിയായോ,** കപ്പിയവാചാനുസാരേന പടിപത്തി, തസ്സ കഥാതി **പരിയായകഥാ.** തബ്ബിപരീതോ **നിപ്പരിയായോ,** കപ്പിയമ്പി അനുപഗ്ഗമ്മ സന്തുട്ഠിവസേന പടിപത്തി, **പരിയായ**-സദ്ദോ വാ കാരണേ, തസ്മാ കപ്പിയകാരണവസേന വുത്താ കഥാ **പരിയായകഥാ.** തദപി അവത്വാ സന്തുട്ഠിവസേന വുത്താ **നിപ്പരിയായോ.** **"സചേ"**തിആദി അഞ്ഞസ്സ ദാനാകാരദസ്സനം. പാളിയാ ഉദ്ദിസനം **ഉദ്ദേസോ.** അത്ഥസ്സ പുച്ഛാ **പരിപുച്ഛനം.** **"അദാതും ന വട്ടതീ"**തി

ഇമിനാ അദാനേ സല്ലേഖകോപനം ദസ്സേതി. **അപ്പഹോന്തേ**തി കാതും അപ്പഹോനകേ സതി. **പച്ചാസായാ**തി ചീവരപടിലാഭാസായ. **അനുഞ്ഞാതകാലേ**തി അനത്ഥതേ കഥിനേ ഏകോ പച്ഛിമകത്തികമാസോ, അത്ഥതേ കഥിനേ പച്ഛിമകത്തികമാസേന സഹ ഹേമന്തികാ ചത്താരോ മാസാ, പിട്ഠിസമയേ യോ കോചി ഏകോ മാസോതി ഏവം തതിയകഥിനസിക്ഖാപദാദീസു അനുഞ്ഞാതസമയേ. **സുത്ത**ന്തി ചീവരസിബ്ബനസുത്തം. **വിനയകമ്മം കത്വാ**തി മൂലചീവരം പരിക്ഖാരചോളം അധിട്ഠഹിത്വാ പച്ചാസാചീവരമേവ മൂലചീവരം കത്വാ ഠപേതബ്ബം, തം പുന മാസപരിഹാരം ലഭതി, ഏതേന ഉപായേന യാവ ഇച്ഛതി, താവ അഞ്ഞമഞ്ഞം മൂലചീവരം കത്വാ ഠപേതും ലബ്ഭതീതി വുത്തനയേന, വികപ്പനാവസേന വാ വിനയകമ്മം കത്വാ. കസ്മാ ന വട്ടതീതി ആഹ **"സന്നിധി ച ഹോതി സല്ലേഖഞ്ച കോപേതീ"**തി.

ഉപരി മണ്ഡപസദിസം പദരച്ഛന്നം, സബ്ബപലിഗുണ്ഠിമം വാ ഛാദേത്വാ കതം **വയ്ഹം.** ഉഭോസു പസ്സേസു സുവണ്ണരജതാദിമയാ ഗോപാനസിയോ ദത്വാ ഗരുളപക്ഖകനയേന കതാ **സന്ദമാനിതാ.** ഫലകാദിനാ കതം പീഠകയാനം **സിവികാ.** അന്തോലികാസങ്ഖാതാ പടപോടലികാ **പാടങ്കീ. "ഏകഭിക്ഖുസ്സ ഹീ"**തിആദി തദത്ഥസ്സ സമത്ഥനം. **അരഞ്ഞത്ഥായാ**തി അരഞ്ഞഗമനത്ഥായ. **ധോതപാദകത്ഥായാ**തി ധോവിതപാദാനമനുരക്ഖണത്ഥായ. സംഹനിതബ്ബാ ബന്ധിതബ്ബാതി **സങ്ഘാടാ,** ഉപാഹനായേവ സങ്ഘാടാ തഥാ, യുഗളഭൂതാ ഉപാഹനാതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞസ്സ ദാതബ്ബാ**തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന ദാനം വേദിതബ്ബം.

മഞ്ചോതി നിദസ്സനമത്തം. സബ്ബേപി ഹി പീഠഭിസാദയോ നിസീദനസയനയോഗ്ഗാ ഗഹേതബ്ബാ തേസുപി തഥാപടിപജ്ജിതബ്ബതോ.

ആബാധപച്ചയാ ഏവ അത്തനാ പരിഭുഞ്ജിതബ്ബാ ഗന്ധാ വട്ടന്തീതി ദസ്സേതി **"കണ്ഡുകച്ഛുഛവിദോസാദിആബാധേ സതീ"**തി ഇമിനാ. "ലക്ഖണേ ഹി സതി ഹേതുത്ഥോപി കത്ഥചി സമ്ഭവതീ"തി ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. തത്ഥ **കണ്ഡൂ**തി ഖജ്ജു. **കച്ഛൂ**തി വിതച്ഛികാ. **ഛവിദോസോ**തി കിലാസാദി. **ആഹരാപേത്വാ**തി ഞാതിപവാരിതതോ ഭിക്ഖാചാരവത്തേന വാ ന യേന കേനചി വാ ആകാരേന ഹരാപേത്വാ. ഭേസജ്ജപച്ചയേഹി ഗിലാനസ്സ വിഞ്ഞത്തിപി വട്ടതി. "അനുജാനാമി ഭിക്ഖവേ , ഗന്ധം ഗഹേത്വാ കവാടേ പഞ്ചങ്ഗുലികം ദാതും, പുപ്ഫം ഗഹേത്വാ വിഹാരേ ഏകമന്തം നിക്ഖിപിതു"ന്തി (ചൂളവ॰ ൨൬൪) വചനതോ **"ദ്വാരേ"**തിആദി വുത്തം. **ഘരധൂപനം** വിഹാരവാസനാ, ചേതിയഘരവാസനാ വാ. **ആദി**-സദ്ദേന ചേതിയപടിമാപൂജാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി.

കിലേസേഹി ആമസിതബ്ബതോ **ആമിസം,** യം കിഞ്ചി ഉപഭോഗാരഹം വത്ഥു, തസ്മാ യഥാവുത്താനമ്പി പസങ്ഗം നിവാരേതും **"വുത്താവസേസം ദട്ഠബ്ബ"**ന്തി ആഹ, പാരിസേസനയതോ ഗഹിതത്താ വുത്താവസേസം ദട്ഠബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. കിം പനേതന്തി വുത്തം **"സേയ്യഥിദ"**ന്തിആദി. **തഥാരൂപേ കാലേ**തി ഗാമം പവിസിതും ദുക്കരാദികാലേ. **വല്ലൂരോ**തി സുക്ഖമംസം. **ഭാജന**-സദ്ദോ സപ്പിതേലഗുളസദ്ദേഹി യോജേതബ്ബോ തദവിനാഭാവിത്താ. **കാലസ്സേവാ**തി പഗേവ. **ഉദകകദ്ദമേ**തി ഉദകേ ച കദ്ദമേ ച. നിമിത്തേ ചേതം ഭുമ്മം, ഭാവലക്ഖണേ വാ. **അച്ഛഥാ**തി നിസീദഥ. **ഭുഞ്ജന്തസ്സേവാ**തി ഭുഞ്ജതോ ഏവ ഭിക്ഖുനോ, സമ്പദാനവചനം, അനാദരത്ഥേ വാ സാമിവചനം. കിരിയന്തരാവച്ഛേദനയോഗേന ഹേത്ഥ അനാദരതാ. **ഗീവായാമക**ന്തി ഭാവനപുംസകവചനം, ഗീവം ആയമേത്വാ ആയതം കത്വാതി അത്ഥോ, യഥാ വാ ഭുത്തേ അതിഭുത്തതായ ഗീവാ ആയമിതബ്ബാ ഹോതി, തഥാതിപി വട്ടതി. **ചതുമാസമ്പീ**തി വസ്സാനസ്സ ചത്താരോ മാസേപി. **കുടുമ്ബം** വുച്ചതി ധനം, തദസ്സത്ഥീതി **കുടുമ്ബികോ,** മുണ്ഡോ ച സോ കുടുമ്ബികോ ചാതി **മുണ്ഡകുടുമ്ബികോ,** തസ്സ ജീവികം തഥാ, തം കത്വാ ജീവതീതി അത്ഥോ. നയദസ്സനമത്തഞ്ചേതം ആമിസപദേന ദസ്സിതാനം സന്നിധിവത്ഥൂനന്തി ദട്ഠബ്ബം.

തബ്ബിരഹിതം സമണപടിപത്തിം ദസ്സേന്തോ **"ഭിക്ഖുനോ പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ "ഗുളപിണ്ഡോ താലപക്കപ്പമാണ"ന്തി **സാരത്ഥദീപനിയം** വുത്തം. **ചതുഭാഗമത്ത**ന്തി കുടുമ്ബമത്തന്തി വുത്തം. **"ഏകാ തണ്ഡുലനാളീ"**തി വുത്തത്താ പന തസ്സാ ചതുഭാഗോ ഏകപത്ഥോതി വദന്തി. വുത്തഞ്ച -

> "കുഡുവോ പസതോ ഏകോ, പത്ഥോ തേ ചതുരോ സിയും;
> ആള്ഹകോ ചതുരോ പത്ഥാ, ദോണം വാ ചതുരാള്ഹക"ന്തി.

കസ്മാതി വുത്തം **"തേ ഹീ"**തിആദി. **ആഹരാപേത്വാപി ഠപേതും വട്ടതി,** പഗേവ യഥാലദ്ധം. **"അഫാസുകകാലേ"**തിആദിനാ സുദ്ധചിത്തേന ഠപിതസ്സ പരിഭോഗോ സല്ലേഖം ന കോപേതീതി ദസ്സേതി. സമ്മുതികുടികാദയോ ചതസ്സോ, അവാസാഗാരഭൂതേന വാ ഉപോസഥാഗാരാദിനാ സഹ പഞ്ചകുടിയോ സന്ധായ **"കപ്പിയകുടിയ"**ന്തിആദി വുത്തം. **സന്നിധി നാമ നത്ഥി** തത്ഥ അന്തോവുത്ഥഅന്തോപക്കസ്സ അനുഞ്ഞാതത്താ. **"തഥാഗതസ്സാ"**തിആദിനാ അധികാരാനുരൂപം അത്ഥം പയോജേതി. **പിലോതികഖണ്ഡ**ന്തി ജിണ്ണചോളഖണ്ഡം.

൧൩. **"ഗീവം പസാരേത്വാ"**തി ഏതേന സയമേവ ആപാഥഗമനേ ദോസോ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. **ഏത്തകമ്പീ**തി വിനിച്ഛയവിചാരണാ വത്ഥുകിത്തനമ്പി. **പയോജനമത്തമേവാ**തി പദത്ഥയോജനമത്തമേവ. യസ്സ പന പദസ്സ വിത്ഥാരകഥം വിനാ ന സക്കാ അത്ഥോ വിഞ്ഞാതും, തത്ഥ വിത്ഥാരകഥാപി പദത്ഥസങ്ഗഹമേവ ഗച്ഛതി.

കുതൂഹലവസേന പേക്ഖിതബ്ബതോ **പേക്ഖം,** നടസമത്ഥവിധിനാ പയോഗോ. നടസമൂഹേന പന ജനസമൂഹേ കത്തബ്ബവസേന **"നടസമജ്ജ"**ന്തി വുത്തം. ജനാനം സമ്മദ്ദേ സമൂഹേ കതന്തി ഹി **സമജ്ജം.**

സാരസമാസേ പന "പേക്ഖാമഹ"ന്തിപി വദന്തി, "സമ്മജ്ജദസ്സനുസ്സവ"ന്തി തേസം മതേ അത്ഥോ. ഭാരതനാമകാനം ദ്വേഭാതുകരാജൂനം, രാമരഞ്ഞോ ച യുജ്ഝനാദികം തപ്പസുതേഹി ആചിക്ഖിതബ്ബതോ **അക്ഖാനം. ഗന്തുമ്ബി ന വട്ടതി,** പഗേവ തം സോതും. പാണിനാ താളിതബ്ബം സരം **പാണിസ്സരന്തി** ആഹ **"കംസതാള"**ന്തി, ലോഹമയോ തൂരിയജാതിവിസേസോ കംസോ, ലോഹമയപത്തോ വാ, തസ്സ താളനസദ്ദന്തി അത്ഥോ. പാണിനം താളനസരന്തി അത്ഥം സന്ധായ **പാണിതാളന്തിപി വദന്തി.** ഘനസങ്ഖാതാനം തൂരിയവിസേസാനം താളനം **ഘനതാളം** നാമ, ദണ്ഡമയസമ്മതാളം സിലാതലാകതാളം വാ. **മന്തേനാതി** ഭൂതാവിസനമന്തേന. **ഏകേതി** സാരസമാസാചരിയാ, ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ ച, യഥാ ചേത്ഥ, ഏവമിതോ പരേസുപി "ഏകേ"തി ആഗതട്ഠാനേസു. തേ കിര ദീഘനികായസ്സത്ഥവിസേസവാദിനോ. **ചതുരസ്സഅമ്ബണകതാളം** നാമ രുക്ഖസാരദണ്ഡാദീസു യേന കേനചി ചതുരസ്സഅമ്ബണം കത്വാ ചതൂസു പസ്സേസു ധമ്മേന ഓനന്ധിത്വാ വാദിതഭണ്ഡസ്സ താളനം. തഞ്ഹി ഏകാദസദോണപ്പമാണമാനവിസേസസണ്ഠാനത്താ **"അമ്ബണക"**ന്തി വുച്ചതി, ബിമ്ബിസകന്തിപി തസ്സേവ നാമം. തഥാ കുമ്ഭസണ്ഠാനതായ **കുമ്ഭോ,** ഘടോയേവ വാ, തസ്സ ധുനനന്തി ഖുദ്ദകഭാണകാ. **അബ്ഭോക്കിരണം** രങ്ഗബലികരണം. തേ ഹി നച്ചട്ഠാനേ ദേവതാനം ബലികരണം നാമ കത്വാ കീളന്തി, യം "നന്ദീ"തിപി വുച്ചതി . ഇത്ഥിപുരിസസംയോഗാദികിലേസജനകം പടിഭാനചിത്തം സോഭനകരണതോ **സോഭനകരം** നാമ. "സോഭനഘരക"ന്തി **സാരസമാസേ** വുത്തം. ചണ്ഡായ അലന്തി **ചണ്ഡാലം, അയോഗുളകീളാ. ചണ്ഡാലാ** നാമ ഹീനജാതികാ സുനഖമംസഭോജിനോ, തേസം ഇദന്തി **ചണ്ഡാലം**. സാണേ ഉദകേന തേമേത്വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം ആകോടനകീളാ **സാണധോവനകീളാ**. വംസേന കതം കീളനം **വംസന്തി** ആഹ **"വേളും ഉസ്സാപേത്വാ കീളന"**ന്തി.

നിഖണിത്വാതി ഭൂമിയം നിഖാതം കത്വാ. **നക്ഖത്തകാലേതി** നക്ഖത്തയോഗഛണകാലേ. തമത്ഥം അങ്ഗുത്തരാഗമേ ദസകനിപാതപാളിയാ (അം॰ നി॰ ൧൦.൧൦൭) സാധേന്തോ **"വുത്തമ്പിചേത"**ന്തിആദിമാഹ. **തത്ഥാതി** തസ്മിം അട്ഠിധോവനേ. **ഇന്ദജാലേനാതി** അട്ഠിധോവനമന്തം പരിജപ്പേത്വാ യഥാ പരേ അട്ഠീനിയേവ പസ്സന്തി, ന മംസാദീനി, ഏവം മംസാദീനമന്തരധാപനമായായ. ഇന്ദസ്സ ജാലമിവ ഹി പടിച്ഛാദിതും സമത്ഥനതോ "ഇന്ദജാല"ന്തി മായാ വുച്ചതി ഇന്ദചാപാദയോ വിയ. **അട്ഠിധോവനന്തി** അട്ഠിധോവനകീളാ.

ഹത്ഥിആദീഹി സദ്ധിം യുജ്ഝിതുന്തി ഹത്ഥിആദീസു അഭിരുഹിത്വാ അഞ്ഞേഹി സദ്ധിം യുജ്ഝനം, ഹത്ഥിആദീഹി ച സദ്ധിം സയമേവ യുജ്ഝനം സന്ധായ വുത്തം, ഹത്ഥിആദീഹി സദ്ധിം അഞ്ഞേഹി യുജ്ഝിതും, സയം വാ യുജ്ഝിതുന്തി ഹി അത്ഥോ. **തേതി** ഹത്ഥിആദയോ. അഞ്ഞമഞ്ഞം മദ്ദേന്തി വിലോമേന്തീതി **മല്ലാ,** ബാഹുയുദ്ധകാരകാ, തേസം യുദ്ധം. **സമ്പഹാരോതി** സങ്ഗാമോ. ബലസ്സ സേനായ അഗ്ഗം ഗണനകോട്ഠാസം കരോന്തി ഏത്ഥാതി **ബലഗ്ഗം,** "ഏത്തകാ ഹത്ഥീ, ഏത്തകാ അസ്സാ"തിആദിനാ **ബലഗണനട്ഠാനം.** സേനം വിയൂഹന്തി ഏത്ഥ വിഭജിത്വാ ഠപേന്തി, സേനായ വാ ഏത്ഥ ബ്യൂഹനം വിന്യാസോതി **സേനാബ്യൂഹോ,** "ഇതോ ഹത്ഥീ ഹോന്തു, ഇതോ അസ്സാ ഹോന്തൂ"തിആദിനാ യുദ്ധത്ഥം ചതുരങ്ഗബലായ സേനായ ദേസവിസേസേസു വിചാരണട്ഠാനം, തം പന ഭേദതോ **സകടബ്യൂഹാദിവസേന. ആദി**-സദ്ദേന ചക്കപദുമബ്യൂഹാനം ദണ്ഡഭോഗമണ്ഡലാസംഹതബ്യൂഹാനഞ്ച ഗഹണം, "തയോ ഹത്ഥീ പച്ഛിമം ഹത്ഥാനീകം, തയോ അസ്സാ പച്ഛിമം അസ്സാനീകം, തയോ രഥാ പച്ഛിമം രഥാനീകം, ചത്താരോ പുരിസാ സരഹത്ഥാ പത്തി പച്ഛിമം പത്താനീക"ന്തി (പാചി॰ ൩൧൪ ഉയ്യോധികസിക്ഖാപദേ) കണ്ഡവിഭങ്ഗസിക്ഖാപദസ്സ പദഭാജനം സന്ധായ **"തയോ...പേ...ആദിനാ നയേന വുത്തസ്സാ"**തി ആഹ. തഞ്ച ഖോ "ദ്വാദസപുരിസോ ഹത്ഥീ, തിപുരിസോ അസ്സോ, ചതുപുരിസോ രഥോ, ചത്താരോ പുരിസാ സരഹത്ഥാ പത്തീ"തി (പാചി॰ ൩൧൪ ഉയ്യുത്തസേനാസിക്ഖാപദേ) വുത്തലക്ഖണതോ ഹത്ഥിആദിഗണനേനാതി ദട്ഠബ്ബം, ഏതേന ച "ഛ ഹത്ഥിനിയോ, ഏകോ ച ഹത്ഥീ ഇദമേക"ന്തി (മഹാവ॰ അട്ഠ॰ ൨൭൫) **ചമ്മക്ഖന്ധകവണ്ണനായം** വുത്തമനീകം പടിക്ഖിപതി.

൧൪. കാരണം നാമ ഫലസ്സ ഠാനന്തി വുത്തം **"പമാദോ...പേ... ഠാന"**ന്തി. **പദാനീതി** സാരീആദീനം പതിട്ഠാനാനി. **അട്ഠാപദന്തി** സഞ്ഞായ ദീഘതാ. **"അട്ഠപദ"**ന്തിപി പഠന്തി. **ദസപദം** നാമ ദ്വീഹി പന്തീതി വീസതിയാ പദേഹി കീളനജൂതം. **അട്ഠപദദസപദേസൂതി** അട്ഠപദദസപദഫലകേസു. **ആകാസേയേവ കീളനന്തി** "അയം സാരീ അസുകപദം മയാ നീതാ, അയം അസുകപദ"ന്തി കേവലം മുഖേനേവ വദന്താനം ആകാസേയേവ ജൂതസ്സ കീളനം. **നാനാപഥമണ്ഡലന്തി** അനേകവിഹിതസാരീമഗ്ഗപരിവട്ടം. **പരിഹരിതബ്ബന്തി** സാരിയോ പരിഹരിതും യുത്തകം. ഇതോ ചിതോ ച സരന്തി പരിവത്തന്തീതി **സാരിയോ,** യേന കേനചി കതാനി അക്ഖബീജാനി. **തത്ഥാതി** താസു സാരീസു, തസ്മിം വാ അപനയനുപനയനേ. **ജൂതഖലികേതി** ജൂതമണ്ഡലേ. "ജൂതഫലകേ"തിപി അധുനാ പാഠോ. **പാസകം** വുച്ചതി ഛസു പസ്സേസു ഏകേകം യാവ ഛക്കം ദസ്സേത്വാ കതകീളനകം, തം വഡ്ഢേത്വാ യഥാലദ്ധം ഏകകാദിവസേന സാരിയോ അപനേന്തോ, ഉപനേന്തോ ച കീളന്തി, പസതി അട്ഠപദാദീസു ബാധതി, ഫുസതി ചാതി ഹി **പാസകോ,** ചതുബ്ബീസതിവിധോ അക്ഖോ. യം സന്ധായ വുത്തം -

> "അട്ഠകം മാലികം വുത്തം, സാവട്ടഞ്ച ഛകം മതം;
> ചതുക്കം ബഹുലം ഞേയ്യം, ദ്വി ബിന്ദുസന്തിഭദ്രകം;
> ചതുവീസതി ആയാ ച, മുനിന്ദേന പകാസിതാ"തി.

തേന കീളനമിധ **പാസകകീളനം. ഘടനം** പഹരണം, തേന കീളാ **ഘടികാതി** ആഹ **"ദീഘദണ്ഡകേനാ"**തിആദി. ഘടേന കുമ്ഭേന കീളാ **ഘടികാതി** ഏകേ. **മഞ്ജിട്ഠികായ വാതി** മഞ്ജിട്ഠിസങ്ഖാതസ്സ

യോജനവല്ലിരുക്ഖസ്സ സാരം ഗഹേത്വാ പക്കകസാവം സന്ധായ വദതി. **സിത്ഥോദകേന വാ**തി [പിട്ഠോദകേന വാ (അട്ഠകഥായം)] ച പക്കമധുസിത്ഥോദകം. **സലാകഹത്ഥ**ന്തി താലഹീരാദീനം കലാപസ്സേതം അധിവചനം. ബഹൂസു സലാകാസു വിസേസരഹിതം ഏകം സലാകം ഗഹേത്വാ താസു പക്ഖിപിത്വാ പുന തഞ്ഞേവ ഉദ്ധരന്താ സലാകഹത്ഥേന കീളന്തീതി കേചി. **ഗുളകീളാ**തി ഗുളഫലകീളാ, യേന കേനചി വാ കതഗുളകീളാ. പണ്ണേന വംസാകാരേന കതാ നാളികാ **പണ്ണനാളികാ,** തേനേവാഹ **"തംധമന്താ"**തി. ഖുദ്ദകേ ക-പച്ചയോതി ദസ്സേതി **"ഖുദ്ദകനങ്ഗല"**ന്തി ഇമിനാ. ഹത്ഥപാദാനം മോക്ഖേന മോചനേന ചയതി പരിവത്തതി ഏതായാതി **മോക്ഖചികാ,** തേനാഹ **"ആകാസേ വാ"**തിആദി. പരിബ്ഭമനത്തായേവ തം ചക്കം നാമാതി ദസ്സേതും **"പരിബ്ഭമനചക്ക"**ന്തി വുത്തം.

പണ്ണേന കതാ നാളി **പണ്ണനാളി,** ഇമിനാ പത്താള്ഹകപദദ്വയസ്സ യഥാക്കമം പരിയായം ദസ്സേതി. തേന കതാ പന കീളാ **പത്താള്ഹകാ**തി വുത്തം **"തായാ"**തിആദി. ഖുദ്ദകോ രഥോ **രഥകോ ക**-സദ്ദസ്സ ഖുദ്ദകത്ഥവചനതോ. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. ആകാസേ വാ യം ഞാപേതി, തസ്സ പിട്ഠിയം വാ യഥാ വാ തഥാ വാ അക്ഖരം ലിഖിത്വാ "ഏവമിദ"ന്തി ജാനനേന കീളാ **അക്ഖരികാ,** പുച്ഛന്തസ്സ മുഖാഗതം അക്ഖരം ഗഹേത്വാ നട്ഠമുത്തിലാഭാദിജാനനകീളാതിപി വദന്തി. **വജ്ജ**-സദ്ദോ അപരാധത്ഥോതി ആഹ **"യഥാവജ്ജം നാമാ"**തിആദി. വാദിതാനുരൂപം നച്ചനം, ഗായനം വാ യഥാവജ്ജന്തിപി വദന്തി. "ഏവം കതേ ജയോ ഭവിസ്സതി, ഏവം കതേ പരാജയോ"തി ജയപരാജയം പുരക്ഖത്വാ പയോഗകരണവസേന പരിഹാരപഥാദീനമ്പി ജൂതപ്പമാദട്ഠാനഭാവോ വേദിതബ്ബോ, പങ്ഗചീരാദീഹി ച വംസാദീഹി കത്തബ്ബാ കിച്ചസിദ്ധി, അസിദ്ധി ചാതി ജയപരാജയാവഹോ പയോഗോ വുത്തോ, യഥാവജ്ജന്തി ച കാണാദീഹി സദിസാകാരദസ്സനേഹി ജയപരാജയവസേന ജൂതകീളികഭാവേന വുത്തം. സബ്ബേപി ഹേതേ ജോതേന്തി പകാസേന്തി ഏതേഹി തപ്പയോഗികാ ജയപരാജയവസേന, ജവന്തി ച ഗച്ഛന്തി ജയപരാജയം ഏതേഹീതി വാ അത്ഥേന ജൂതസദ്ദവചനീയതം നാതിവത്തന്തി.

൧൫. പമാണാതിക്കന്താസനന്തി "അട്ഠങ്ഗുലപാദകം കാരേതബ്ബം സുഗതങ്ഗുലേനാ"തി വുത്തപ്പമാണതോ അതിക്കന്താസനം. കമ്മവസേന പയോജനതോ **"അനുയുത്താ വിഹരന്തീതി പദം അപേക്ഖിത്വാ"**തി വുത്തം. **വാളരൂപാനീ**തി ആഹരിമാനി സീഹബ്യഗ്ഘാദിവാളരൂപാനി. വുത്തഞ്ഹി ഭിക്ഖുനിവിഭങ്ഗേ "പല്ലങ്കോ നാമ ആഹരിമേഹി വാളേഹി കതോ"തി (പാചി॰ ൯൨൨) "അകപ്പിയരൂപാകുലോ അകപ്പിയമഞ്ചോ പല്ലങ്കോ"തി **സാരസമാസേ** വുത്തം. **ദീഘലോമകോ മഹാകോജവോ**തി ചതുരങ്ഗുലാധികലോമോ കാളവണ്ണോ മഹാകോജവോ. **കുവു**ച്ചതി പഥവീ, തസ്സം ജവതി സോഭനവിത്ഥടവസേനാതി **കോജവോ.** **"ചതുരങ്ഗുലാധികാനി കിര തസ്സ ലോമാനീ"**തി വചനതോ ചതുരങ്ഗുലതോ ഹേട്ഠാ വട്ടതീതി വദന്തി. **ഉദ്ദലോമീ ഏകന്തലോമീ**തി വിസേസദസ്സനമേതം, തസ്മാ യദി താസു ന പവിസതി, വട്ടതീതി ഗഹേതബ്ബം. **വാനവിചിത്ത**ന്തി ഭിത്തിച്ഛദാദിആകാരേന വാനേന സിബ്ബനേന വിചിത്രം. **ഉണ്ണാമയത്ഥരണ**ന്തി മിഗലോമപകതമത്ഥരണം. **സേതത്ഥരണോ**തി ധവലത്ഥരണോ. സീതത്ഥികേഹി സേവിതബ്ബത്താ **സേതത്ഥരണോ,** "ബഹുമുദുലോമകോ"തിപി വദന്തി. **ഘനപുപ്ഫകോ**തി സബ്ബഥാ പുപ്ഫാകാരസമ്പന്നോ. **"ഉണ്ണാമയത്ഥരണോ**തി ഉണ്ണാമയോ ലോഹിതത്ഥരണോ"തി (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൨.൪൨) **സാരത്ഥദീപനിയം** വുത്തം. ആമലകപത്താകാരാഹി പുപ്ഫപന്തീഹി യേഭുയ്യതോ കതത്താ **ആമലകപത്തോതിപി വുച്ചതി.**

തിണ്ണം തൂലാനന്തി രുക്ഖതൂലലതാതൂലപോടകീതൂലസങ്ഖാതാനം തിണ്ണം തൂലാനം. ഉദിതം ദ്വീസു ലോമം ദസാ യസ്സാതി **ഉദ്ദലോമീ** ഇ-കാരസ്സ അകാരം, ത-കാരസ്സ ലോപം, ദ്വിഭാവഞ്ച കത്വാ. ഏകസ്മിം അന്തേ ലോമം ദസാ യസ്സാതി **ഏകന്തലോമീ.** ഉഭയത്ഥ **കേചീ**തി സാരസമാസാചരിയാ, ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ ച. തേസം വാദേ പന ഉദിതമേകതോ ഉഗ്ഗതം ലോമമയം പുപ്ഫം യസ്സാതി **ഉദ്ദലോമീ** വുത്തനയേന. ഉഭതോ അന്തതോ ഏകം സദിസം ലോമമയം പുപ്ഫം യസ്സാതി **ഏകന്തലോമീ**തി വചനത്ഥോ. **വിനയട്ഠകഥായം** പന "ഉദ്ദലോമീതി ഏകതോ ഉഗ്ഗതലോമം ഉണ്ണാമയത്ഥരണം. 'ഉദ്ധലോമീ'തിപി പാഠോ. ഏകന്തലോമീതി ഉഭതോ ഉഗ്ഗതലോമം ഉണ്ണാമയത്ഥരണ"ന്തി (മഹാവ॰ അട്ഠ॰ ൨൫൪) വുത്തം, നാമമത്തമേസ വിസേസോ. അത്ഥതോ പന അഗ്ഗഹിതാവസേസോ അട്ഠകഥാദ്വയേപി നത്ഥീതി ദട്ഠബ്ബോ.

കോസേയ്യഞ്ച കട്ടിസ്സഞ്ച **കട്ടിസ്സാനി** വിരൂപേകസേസവസേന. തേഹി പകതമത്ഥരണം **കട്ടിസ്സം.** ഏതദേവത്ഥം ദസ്സേതും **"കോസേയ്യകട്ടിസ്സമയപച്ചത്ഥരണ"**ന്തി വുത്തം, കോസേയ്യസുത്താനമന്തരന്തരം സുവണ്ണമയസുത്താനി പവേസേത്വാ വീതമത്ഥരണന്തി വുത്തം ഹോതി. സുവണ്ണസുത്തം കിര "കട്ടിസ്സം, കസ്സട"ന്തി ച വദന്തി. തേനേവ "കോസേയ്യകസ്സടമയ"ന്തി **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧൫) വുത്തം. **കട്ടിസ്സം** നാമ വാകവിസേസോതിപി വദന്തി. **രതനപരിസിബ്ബിത**ന്തി രതനേഹി സംസിബ്ബിതം, സുവണ്ണലിത്തന്തി കേചി. **സുദ്ധകോസേയ്യ**ന്തി രതനപരിസിബ്ബനരഹിതം. **വിനയേ**തി വിനയട്ഠകഥം, വിനയപരിയായം വാ സന്ധായ വുത്തം. ഇധ ഹി സുത്തന്തികപരിയായേ "ഠപേത്വാ തൂലികം സബ്ബാനേവ ഗോനകാദീനി രതനപരിസിബ്ബിതാനി വട്ടന്തീ"തി വുത്തം. വിനയപരിയായം പന പത്വാ ഗരുകേ ഠാതബ്ബത്താ സുദ്ധകോസേയ്യമേവ വട്ടതി, നേതരാനീതി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ, സുത്തന്തികപരിയായേ പന രതനപരിസിബ്ബനരഹിതാപി തൂലികാ ന വട്ടതി, ഇതരാനി വട്ടന്തി, സചേപി താനി രതനപരിസിബ്ബിതാനി, ഭൂമത്ഥരണവസേന യഥാനുരൂപം മഞ്ചപീഠാദീസു ച ഉപനേതും വട്ടന്തീതി. സുത്തന്തദേസനായ ഗഹട്ഠാനമ്പി വസേന വുത്തത്താ തേസം സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം **"ഠപേത്വാ...പേ॰... ന വട്ടന്തീതി വുത്ത"**ന്തി അപരേ. **ദീഘനികായട്ഠകഥായ**ന്തി കത്ഥചി പാഠോ, പോരാണദീഘനികായട്ഠകഥായന്തി അത്ഥോ. **നച്ചയോഗ്ഗ**ന്തി

നച്ചിതും പഹോനകം. കരോന്തി ഏത്ഥ നച്ചന്തി **കുത്തകം,** തം പന ഉദ്ദലോമീഏകന്തലോമീവിസേസമേവ. വുത്തഞ്ച -

"ദ്വിദസേകദസാന്യുദ്ദ-ലോമീഏകന്തലോമിനോ;
തദേവ സോളസിത്ഥീനം, നച്ചയോഗ്ഗഞ്ഹി കുത്തക"ന്തി.

ഹത്ഥിനോ പിട്ഠിയം അത്ഥരം **ഹത്ഥത്ഥരം.** ഏവം സേസപദേസുപി. **അജിനചമ്മേഹീ**തി അജിനമിഗചമ്മേഹി, താനി കിര ചമ്മാനി സുഖുമതരാനി, തസ്മാ ദുപട്ടതിപട്ടാനി കത്വാ സിബ്ബന്തി. തേന വുത്തം "അജിനപ്പവേണീ"തി, ഉപരൂപരി ഠപേത്വാ സിബ്ബനവസേന ഹി സന്തതിഭൂതാ "പവേണീ"തി വുച്ചതി. **കദലീമിഗോ**തി മഞ്ജാരാകാരമിഗോ, തസ്സ ധമ്മേന കതം പവരപച്ചത്ഥരണം തഥാ. **"തം കിരാ"**തിആദി തദാകാരദസ്സനം, തസ്മാ സുദ്ധമേവ കദലീമിഗചമ്മം വട്ടതീതി വദന്തി. ഉത്തരം ഉപരിഭാഗം ഛാദേതീതി **ഉത്തരച്ഛദോ,** വിതാനം. തമ്പി ലോഹിതമേവ ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **"രത്തവിതാനേനാ"**തി. "യം വത്തതി, തം സഉത്തരച്ഛേദ"ന്തി ഏത്ഥ സേസോ, സംസിബ്ബിതഭാവേന സദ്ധിം വത്തതീതി അത്ഥോ. രത്തവിതാനേസു ച കാസാവം വട്ടതി, കുസുമ്ഭാദിരത്തമേവ ന വട്ടതി, തഞ്ച ഖോ സബ്ബരത്തമേവ. യം പന നാനാവണ്ണം വാനചിത്തം വാ ലേപചിത്തം വാ, തം വട്ടതി. പച്ചത്ഥരണസ്സേവ പധാനത്താ തപ്പടിബദ്ധം സേതവിതാനമ്പി ന വട്ടതീതി വുത്തം. **ഉഭതോ**തി ഉഭയത്ഥ മഞ്ചസ്സ സീസഭാഗേ, പാദഭാഗേ ചാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥാപി സഉത്തരച്ഛദേ വിയ വിനിച്ഛയോ. **പദുമവണ്ണം വാ**തി നാതിരത്തം സന്ധായാഹ. **വിചിത്രം വാ**തി പന സബ്ബഥാ കപ്പിയത്താ വുത്തം, ന പന ഉഭതോ ഉപധാനേസു അകപ്പിയത്താ. ന ഹി **ലോഹിതക**-സദ്ദോ ചിത്തേ വട്ടതി. പടലികഗ്ഗഹണേനേവ ചിത്തകസ്സാപി അത്ഥരണസ്സ സങ്ഗഹേതബ്ബപ്പസങ്ഗതോ. **സചേ പമാണയുത്ത**ന്തി വുത്തമേവത്ഥം ബ്യതിരേകതോ സമത്ഥേതും ആഹ **"മഹാഉപധാനം പന പടിക്ഖിത്ത"**ന്തി. **മഹാഉപധാന**ന്തി ച പമാണാതിക്കന്തം ഉപധാനം. സീസപ്പമാണമേവ ഹി തസ്സ പമാണം. വുത്തഞ്ച "അനുജാനാമി ഭിക്ഖവേ, സീസപ്പമാണം ബിമ്ബോഹനം കാതു"ന്തി (ചൂളവ° ൨൯൭) **സീസപ്പമാണഞ്ച** നാമ യസ്സ വിത്ഥാരതോ തീസു കണ്ണേസു ദ്വിന്നം കണ്ണാനം അന്തരം മിനിയമാനം വിദത്ഥി ചേവ ചതുരങ്ഗുലഞ്ച ഹോതി. ബിമ്ബോഹനസ്സ മജ്ഝട്ഠാനം തിരിയതോ മുട്ഠിരതനം ഹോതി, ദീഘതോ പന ദിയഡ്ഢരതനം വാ ദ്വിരതനം വാ. തം പന അകപ്പിയത്തായേവ പടിക്ഖിത്തം, ന തു ഉച്ചാസയനമഹാസയനപരിയാപന്നത്താ. **ദ്വേപീ**തി സീസൂപധാനം, പാദൂപധാനഞ്ച. **പച്ചത്ഥരണം ദത്വാ**തി പച്ചത്ഥരണം കത്വാ അത്ഥരിത്വാതി അത്ഥോ, ഇദഞ്ച ഗിലാനമേവ സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ **സേനാസനക്ഖന്ധകവണ്ണനായം** "അഗിലാനസ്സാപി സീസൂപധാനഞ്ച പാദൂപധാനഞ്ചാതി ദ്വയമേവ വട്ടതി. ഗിലാനസ്സ ബിമ്ബോഹനാനി സന്ഥരിത്വാ ഉപരി പച്ചത്ഥരണം കത്വാ നിപജ്ജിതുമ്പി വട്ടതീ"തി (ചൂളവ° അട്ഠ° ൨൯൭) **വുത്തനയേനേവാ**തി വിനയേ ഭഗവതാ വുത്തനയേനേവ. കഥം പന വുത്തന്തി ആഹ **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദി. യഥാ അട്ഠങ്ഗുലപാദകം ഹോതി, ഏവം ആസന്ദിയാ പാദച്ഛിന്ദനം വേദിതബ്ബം. പല്ലങ്കസ്സ പന ആഹരിമാനി വാളരൂപാനി ആഹരിത്വാ പുന അപ്പടിബദ്ധതാകാരണമ്പി ഭേദനമേവ. **വിജടേത്വാ**തി ജടം നിബ്ബേധേത്വാ. **ബിമ്ബോഹനം കാതു**ന്തി താനി വിജടിതതൂലാനി അന്തോ പക്ഖിപിത്വാ ബിമ്ബോഹനം കാതും.

൧൬. **"മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖന്തദാരകാനാ"**ന്തി ഏതേന അണ്ഡജജലാബുജാനമേവ ഗഹണം, മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖന്തത്താതി ച കാരണം ദസ്സേതി, തേനേവായമത്ഥോ സിജ്ഝതി "അനേകദിവസാനി അന്തോസയനഹേതു ഏസ ഗന്ധോ"തി. **ഉച്ഛാദേന്തി** ഉബ്ബട്ടേന്തി. **സണ്ഠാനസമ്പാദനത്ഥ**ന്തി സുസണ്ഠാനതാസമ്പാദനത്ഥം. **പരിമദ്ദന്തീ**തി സമന്തതോ മദ്ദന്തി.

തേസംയേവ ദാരകാനന്തി പുഞ്ഞവന്താനമേവ ദാരകാനം. തേസമേവ ഹി പകരണാനുരൂപതായ ഗഹണം. **മഹാമല്ലാന**ന്തി മഹതം ബാഹുയുദ്ധകാരകാനം. **ആദാസോ** നാമ മണ്ഡനകപകതികാനം മനുസ്സാനം അത്തനോ മുഖഛായാപസ്സനത്ഥം കംസലോഹാദീഹി കതോ ഭണ്ഡവിസേസോ. താദിസം സന്ധായ **"യം കിഞ്ചി...പേ°... ന വട്ടതീ"**തി വുത്തം. **അലങ്കാരഞ്ജനമേവ** ന ഭേസജ്ജഞ്ജനം. മണ്ഡനാനുയോഗസ്സ ഹി അധിപ്പേതത്താ തമിധാനധിപ്പേതം. ലോകേ **മാലാ**-സദ്ദോ ബദ്ധമാലായമേവ "മാലാ മാല്യം പുപ്ഫദാമേ"തി വചനതോ. സാസനേ പന സുദ്ധപുപ്ഫേസുപി നിരുള്ഹോതി ആഹ **"അബദ്ധമാലാ വാ"**തി. **കാളപീളകാദീന**ന്തി കാളവണ്ണപീളകാദീനം. **മത്തികകക്ക**ന്തി ഓസധേഹി അഭിസങ്ഖതം യോഗമത്തികാചുണ്ണം. **ദേന്തീ**തി വിലേപേന്തി. **ചലിതേ**തി വികാരാപജ്ജനവസേന ചലനം പത്തേ , കുപിതേതി അത്ഥോ. **തേനാ**തി സാസപകക്കേന. **ദോസേ**തി കാളപീളകാദീനം ഹേതുഭൂതേ ലോഹിതദോസേ. **ഖാദിതേ**തി അപനയനവസേന ഖാദിതേ. **സന്നിസിന്നേ**തി താദിസേ ദുട്ഠലോഹിതേ പരിക്ഖീണേ. **മുഖചുണ്ണകേനാ**തി മുഖവിലേപനേന . **ചുണ്ണേന്തീ**തി വിലിമ്പേന്തി. **തം സബ്ബ**ന്തി മത്തികാകക്കസാസപതിലഹലിദ്ദികക്കദാനസങ്ഖാതം മുഖചുണ്ണം, മുഖവിലേപനഞ്ച ന വട്ടതി. അത്ഥാനുക്കമസമ്ഭവതോ ഹി അയം പദദ്വയസ്സ വണ്ണനാ. മുഖചുണ്ണസങ്ഖാതം മുഖവിലേപനന്തി വാ പദദ്വയസ്സ തുല്യാധികരണവസേന അത്ഥവിഭാവനാ.

ഹത്ഥബന്ധന്തി ഹത്ഥേ ബന്ധിതബ്ബമാഭരണം, തം പന സങ്ഖകപാലാദയോതി ആഹ **"ഹത്ഥേ"**തിആദി. സങ്ഖോ ഏവ കപാലം തഥാ. **"അപരേ"**തിആദിനാ യഥാക്കമം "സിഖാബന്ധ"ന്തിആദി പദാനമത്ഥം സംവണ്ണേതി. തത്ഥ **സിഖ**ന്തി ചൂളം. ചീരകം നാമ യേന ചൂളായ ഥിരകരണത്ഥം, സോഭനത്ഥഞ്ച വിജ്ഝതി. മുത്തായ, മുത്താ ഏവ വാ ലതാ **മുത്താലതാ,** മുത്താവളി. **ദണ്ഡോ** നാമ ചതുഹത്ഥോതി വുത്തം **"ചതുഹത്ഥദണ്ഡം വാ"**തി. **അലങ്കതദണ്ഡക**ന്തി പന തതോ ഓമകം രഥയട്ഠിആദികം സന്ധായാഹ. **ഭേസജ്ജനാളിക**ന്തി ഭേസജ്ജതുമ്ബം. പത്താദിഓലമ്ബനം വാമംസേയേവ അച്ഛിണ്ണന്തി വുത്തം **"വാമപസ്സേ

ഓലഗ്ഗിത"ന്തി. **കണ്ണികാ** നാമ കൂടം, തായ ച രതനേന ച പരിക്ഖിത്തോ കോസോ യസ്സ തഥാ. **പഞ്ചവണ്ണസുത്തസിബ്ബിത**ന്തി നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജിട്ഠവസേന പഞ്ചവണ്ണേഹി സുത്തേഹി സിബ്ബിതം തിവിധമ്പി ഛത്തം. **രതനമത്തായാമം ചതുരങ്ഗുലവിത്ഥത**ന്തി തേസം പരിചയനിയാമേന വാ നലാടേ ബന്ധിതും പഹോനകപ്പമാണേന വാ വുത്തം. **"കേസന്തപരിച്ഛേദം ദസ്സേത്വാ"**തി ഏതേന തദനജ്ഝോത്ഥരണവസേന ബന്ധനാകാരം ദസ്സേതി. **മേഘമുഖേതി** അബ്ഭന്തരേ. **"മണി"**ന്തി ഇദം സിരോമണിം സന്ധായ വുത്തന്തി ആഹ **"ചൂളാമണി"**ന്തി, ചൂളായം മണിന്തി അത്ഥോ. ചമരസ്സ അയം ചാമരോ, സ്വേവ വാലോ, തേന കതാ ബീജനീ **ചാമരവാലബീജനീ.** അഞ്ഞാസം പന മകസബീജനീവാകമയബീജനീഉസീരമയബീജനീമോരപിഞ്ഛമയബീജനീനം, വിധൂപനതാലവണ്ടാനഞ്ച കപ്പിയത്താ തസ്സായേവ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം.

൧൭. ദുഗ്ഗതിതോ, സംസാരതോ ച നിയ്യാതി ഏതേനാതി **നിയ്യാനം,** സഗ്ഗമഗ്ഗോ, മോക്ഖമഗ്ഗോ ച. തം നിയ്യാനമരഹതി, തസ്മിം വാ നിയ്യാനേ നിയുത്താ, തം വാ നിയ്യാനം ഫലഭൂതം ഏതിസ്സാതി **നിയ്യാനികാ,** വചീദുച്ചരിതകിലേസതോ നിയ്യാതീതി വാ **നിയ്യാനികാ** ഈ-കാരസ്സ രസ്സത്തം, യ-കാരസ്സ ച ക-കാരം കത്വാ. അനീയ-സദ്ദോ ഹി ബഹുലാ കത്വത്ഥാഭിധായകോ. ചേതനായ സദ്ധിം സമ്ഫപ്പലാപവിരതി ഇധ അധിപ്പേതാ. തപ്പടിപക്ഖതോ **അനിയ്യാനികാ,** സമ്ഫപ്പലാപോ, തസ്സാ ഭാവോ **അനിയ്യാനികത്തം,** തസ്മാ **അനിയ്യാനികത്താ. തിരച്ഛാനഭൂതാ**തി തിരോകരണഭൂതാ വിബന്ധനഭൂതാ. **സോപി നാമാ**തി ഏത്ഥ **നാമ**-സദ്ദോ ഗരഹായം. **കമ്മട്ഠാനഭാവേതി** അനിച്ചതാപടിസംയുത്തത്താ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനഭാവേ. **കാമസ്സാദവസേനാ**തി കാമസങ്ഖാതഅസ്സാദവസേന. സഹ അത്ഥേനാതി **സാത്ഥകം,** ഹിതപടിസംയുത്തന്തി അത്ഥോ. **ഉപാഹനാ**തി യാനകഥാസമ്ബന്ധം സന്ധായ വുത്തം. സുട്ഠു നിവേസിതബ്ബോതി **സുനിവിട്ഠോ.** തഥാ **ദുന്നിവിട്ഠോ. ഗാമ**-സദ്ദേന ഗാമവാസീ ജനോപി ഗഹിതോതി ആഹ **"അസുകഗാമവാസിനോ"**തിആദി.

സൂരകഥാതി ഏത്ഥ **സൂര**-സദ്ദോ വീരവാചകോതി ദസ്സേതി **"സൂരോ അഹോസീ"**തി ഇമിനാ. **വിസിഖാ** നാമ മഗ്ഗസന്നിവേസോ, ഇധ പന വിസിഖാഗഹണേന തന്നിവാസിനോപി ഗഹിതാ "സബ്ബോ ഗാമോ ആഗതോ"തിആദീസു വിയ, തേനേവാഹ **"സദ്ധാ പസന്നാ"**തിആദി.

കുമ്ഭസ്സ ഠാനം നാമ ഉദകട്ഠാനന്തി വുത്തം **"ഉദകട്ഠാനകഥാ"**തി. **ഉദകതിത്ഥകഥാതിപി വുച്ചതി** തത്ഥേവ സമവരോധതോ. അപിച കുമ്ഭസ്സ കരണട്ഠാനം **കുമ്ഭട്ഠാനം.** തദപദേസേന പന കുമ്ഭദാസിയോ വുത്താതി ദസ്സേതി **"കുമ്ഭദാസികഥാ വാ"**തി ഇമിനാ. പുബ്ബേ പേതാ കാലങ്കതാതി **പുബ്ബപേതാ.** "പേതോ പരേതോ കാലങ്കതോ"തി ഹി പരിയായവചനം. ഹേട്ഠാ വുത്തനയമതിദിസിതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം.

പുരിമപച്ഛിമകഥാഹി വിമുത്താതി ഇധാഗതാഹി പുരിമാഹി, പച്ഛിമാഹി ച കഥാഹി വിമുത്താ. **നാനാസഭാവാ**തി അത്ത-സദ്ദസ്സ സഭാവപരിയായഭാവമാഹ. **അസുകേന നാമാ**തി പജാപതിനാ ബ്രഹ്മുനാ, ഇസ്സരേന വാ. ഉപ്പത്തിഠിതിസമ്ഭാരാദിവസേന ലോകം അക്ഖായതി ഏതായാതി **ലോകക്ഖായികാ,** സാ പന ലോകായതസമഞ്ഞേ വിതണ്ഡസത്ഥേ നിസ്സിതാ സല്ലാപകഥാതി ദസ്സേതി **"ലോകായതവിതണ്ഡസല്ലാപകഥാ"**തി ഇമിനാ. ലോകാ ബാലജനാ ആയതന്തി ഏത്ഥ ഉസ്സഹന്തി വാദസ്സാദേനാതി **ലോകായതം,** ലോകോ വാ ഹിതം ന യതതി ന ഈഹതി തേനാതി **ലോകായതം.** തഞ്ഹി ഗന്ഥം നിസ്സായ സത്താ പുഞ്ഞകിരിയായ ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേന്തി . അഞ്ഞമഞ്ഞവിരുദ്ധം, സഗ്ഗമോക്ഖവിരുദ്ധം വാ കഥം തനോന്തി ഏത്ഥാതി **വിതണ്ഡോ,** വിരുദ്ധേന വാ വാദദണ്ഡേന താളേന്തി ഏത്ഥ വാദിനോതി **വിതണ്ഡോ,** സബ്ബത്ഥ നിരുത്തിനയേന പദസിദ്ധി.

സാഗരദേവേന ഖതോതി ഏത്ഥ സാഗരരഞ്ഞോ പുത്തേഹി ഖതോതിപി വദന്തി. വിജ്ജതി പവേദനഹേതുഭൂതാ മുദ്ധാ യസ്സാതി **സമുദ്ദോ** ധ-കാരസ്സ ദ-കാരം കത്വാ, **സഹ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ വിജ്ജമാനത്ഥവാചകോ "സലോമകോ സപക്ഖകോ"തിആദീസു വിയ. **ഭവോ**തി വുദ്ധി ഭവതി വഡ്ഢതീതി കത്വാ. **വിഭവോ**തി ഹാനി തബ്ബിരഹതോ. ദ്വന്ദതോ പുബ്ബേ സുയ്യമാനോ ഇതിസദ്ദോ പച്ചേകം യോജേതബ്ബോതി ആഹ **"ഇതി ഭവോ ഇതി അഭവോ"**തി. **യം വാ തം വാ**തി യം കിഞ്ചി, അഥ തം അനിയമന്തി അത്ഥോ. അഭൂതഞ്ഹി അനിയമത്ഥം സഹ വികപ്പേന യംതം-സദ്ദേഹി ദീപേന്തി ആചരിയാ. അപിച **ഭവോ**തി സസ്സതോ. **അഭവോ**തി ഉച്ഛേദോ. **ഭവോ**തി വാ കാമസുഖം. **അഭവോ**തി അത്തകിലമഥോ.

ഇതി ഇമായ ഛബ്ബിധായ ഇതിഭവാഭവകഥായ സദ്ധിം ബാത്തിംസ തിരച്ഛാനകഥാ നാമ ഹോന്തി. അഥ വാ പാളിയം സരൂപതോ അനാഗതാപി അരഞ്ഞപബ്ബതനദീദീപകഥാ **ഇതി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹേത്വാ ബത്തിംസ തിരച്ഛാനകഥാതി വുച്ചന്തി. പാളിയഞ്ഹി **"ഇതി വാ"**തി **ഏത്ഥ ഇതി**-സദ്ദോ പകാരത്ഥോ, **വാ**-സദ്ദോ വികപ്പനത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി "ഏവംപകാരം, ഇതോ അഞ്ഞം വാ താദിസം നിരത്ഥകകഥം അനുയുത്താ വിഹരന്തീ"തി, ആദിഅത്ഥോ വാ **ഇതി**-സദ്ദോ ഇതി വാ ഇതി ഏവരൂപാ "നച്ചഗീതവാദിതവിസൂകദസ്സനാ പടിവിരതോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧, ൧൯൪; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൩, ൪൧൧; ൨.൧, ൪൧൭; ൩.൪൧, ൧൭; അ॰ നി॰ ൧൦.൯൯) വിയ, ഇതി ഏവമാദിം അഞ്ഞമ്പി താദിസം കഥമനുയുത്താ വിഹരന്തീതി അത്ഥോ.

൧൮. വിരുദ്ധസ്സ ഗഹണം **വിഗ്ഗഹോ,** സോ യേസന്തി **വിഗ്ഗാഹികാ,** തേസം തഥാ, വിരുദ്ധം വാ ഗണ്ഹാതി ഏതായാതി **വിഗ്ഗാഹികാ,** സായേവ കഥാ തഥാ. **സാരമ്ഭകഥാ**തി ഉപാരമ്ഭകഥാ. **സഹിത**ന്തി പുബ്ബാപരാവിരുദ്ധം. തതോയേവ **സിലിട്ഠം.** തം പന അത്ഥകാരണയുത്തതായാതി ദസ്സേതും **"അത്ഥയുത്തം

കാരണയുത്തന്തി അത്ഥോ"തി വുത്തം. ന്തി വചനം. **പരിവത്തിത്വാ ഠിതം** സപത്തഗതോ അസമത്ഥോ യോധോ വിയ ന കിഞ്ചി ജാനാസി, കിന്തു സയമേവ പരാജേസീതി അധിപ്പായോ. **വാദോ ദോസോതി** പരിയായവചനം. തഥാ **ചര വിചരാതി**. **തത്ഥ തത്ഥാതി** തസ്മിം തസ്മിം ആചരിയകുലേ. **നിബ്ബേധേഹീതി** മയാ രോപിതം വാദം വിസ്സജ്ജേഹി.

൩൯. ദൂതസ്സ കമ്മം **ദൂതേയ്യം,** തസ്സ കഥാ തഥാ, തസ്സം. **ഇധ, അമുത്രാതി** ഉപയോഗത്ഥേ ഭുമ്മവചനം, തേനാഹ **"അസുകം നാമ ഠാന"**ന്തി. വിത്ഥാരതോ വിനിച്ഛയോ വിനയട്ഠകഥായം (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൪൩൭-൪൩൯) വുത്തോതി സങ്ഖേപതോ ഇധ ദസ്സേതും **"സങ്ഖേപതോ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഗിഹിസാസനന്തി** യഥാവുത്തവിപരീതം സാസനം. **അഞ്ഞേസന്തി** ഗിഹീനഞ്ഞേവ.

൪൦. തിവിധേനാതി സാമന്തജപ്പനഇരിയാപഥസന്നിസ്സിതപച്ചയപടിസേവനഭേദതോ തിവിധേന. **വിമ്ഹാപയന്തീതി** "അയമച്ഛരിയപുരിസോ"തി അത്തനി പരേസം വിമ്ഹയം സമ്പഹംസനം അച്ഛരിയം ഉപ്പാദേന്തി. വിപുബ്ബഞ്ഹി മ്ഹി-സദ്ദം സമ്പഹംസനേ വദന്തി സദ്ദവിദൂ. സമ്പഹംസനാകാരോ ച അച്ഛരിയം. **ലപന്തീതി** അത്താനം വാ ദായകം വാ ഉക്ഖിപിത്വാ യഥാ സോ കിഞ്ചി ദദാതി, ഏവം ഉക്കാചേത്വാ ഉക്ഖിപനവസേന ദീപേത്വാ കഥേന്തി. **നിമിത്തം സീലമേതേസന്തി നേമിത്തികാതി** തദ്ധിതവസേന തസ്സീലത്ഥോ യഥാ "പംസുകൂലികോ"തി (മഹാനി॰ ൧൬) അപിച നിമിത്തേന വദന്തി, നിമിത്തം വാ കരോന്തീതി **നേമിത്തികാ. നിമിത്തന്തി** ച പരേസം പച്ചയദാനസഞ്ഞുപ്പാദകം കായവചീകമ്മം വുച്ചതി. **നിപ്പേസോ** നിപ്പിസനം ചുണ്ണം വിയ കരണം. നിപ്പിസന്തീതി വാ **നിപ്പേസാ,** നിപ്പേസായേവ **നിപ്പേസികാ,** നിപ്പിസനം വാ **നിപ്പേസോ,** തം കരോന്തീതിപി **നിപ്പേസികാ. നിപ്പേസോ** ച നാമ ഭടപുരിസോ വിയ ലാഭസക്കാരത്ഥം അക്കോസനവുംസനുപ്പണ്ഡനപരപിട്ഠിമംസികതാ. **ലാഭേന ലാഭന്തി** ഇതോ ലാഭേന അമുത്ര ലാഭം. **നിജിഗീസന്തി മഗ്ഗന്തി പരിയേസന്തീതി** പരിയായവചനം. കുഹകാദയോ സദ്ദാ കുഹാനാദീനി നിമിത്തം കത്വാ തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലേസു പവത്താതി ആഹ **"കുഹനാ... പേ॰... അധിവചന"**ന്തി. **അട്ഠകഥഞ്ചാതി** തംതംപാളിസംവണ്ണനാഭൂതം പോരാണട്ഠകഥഞ്ച.

മജ്ഝിമസീലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാസീലവണ്ണനാ

൪൧. അങ്ഗാനി ആരബ്ഭ പവത്തത്താ അങ്ഗസഹചരിതം സത്ഥം **"അങ്ഗ"**ന്തി വുത്തം ഉത്തരപദലോപേന വാ. **നിമിത്തന്തി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ, തേനാഹ **"ഹത്ഥപാദാദീസൂ"**തിആദി. കേചി പന "അങ്ഗന്തി അങ്ഗവികാരം പരേസം അങ്ഗവികാരദസ്സനേനാപി ലാഭാലാഭാദിവിജാനന"ന്തി വദന്തി. **നിമിത്തസത്ഥന്തി** നിമിത്തേന സഞ്ജാനനപ്പകാരദീപകം സത്ഥം, തം വത്ഥുനാ വിഭാവേതും **"പണ്ഡുരാജാ"**തിആദിമാഹ. **പണ്ഡുരാജാതി** ച "ദക്ഖിണാരാമാധിപതി" ഇച്ചേവ വുത്തം. സീഹളദീപേ ദക്ഖിണാരാമനാമകസ്സ സങ്ഘാരാമസ്സ കാരകോതി വദന്തി. "ദക്ഖിണമധുരാധിപതീ"തി ച കത്ഥചി ലിഖിതം, ദക്ഖിണമധുരനഗരസ്സ അധിപതീതി അത്ഥോ. **മുത്തായോതി** മുത്തികാ. **മുട്ഠിയാതി** ഹത്ഥമുദ്ദായ. **ഘരഗോലികായാതി** സരബുനാ. സോ **"മുത്താ"**തി സഞ്ഞാനിമിത്തേനാഹ, സങ്ഖ്യാനിമിത്തേന പന **"തിസ്സോ"**തി.

"മഹന്താന"ന്തി ഏതേന അപ്പകം നിമിത്തമേവ, മഹന്തം പന ഉപ്പാദോതി നിമിത്തുപ്പാദാനം വിസേസം ദസ്സേതി. **ഉപ്പതിതന്തി** ഉപ്പതനം. സുഭാസുഭഫലം പകാസേന്തോ ഉപ്പജ്ജതി ഗച്ഛതീതി **ഉപ്പാദോ, ഉപ്പാതോപി,** സുഭാസുഭസൂചികാ ഭൂതവികതി. സോ ഹി ധൂമോ വിയ അഗ്ഗിസ്സ കമ്മഫലസ്സ പകാസനമത്തമേവ കരോതി, ന തു തമുപ്പാദേതീതി. **ഇദന്തി** ഇദം നാമ ഫലം. **ഏവന്തി** ഇമിനാ നാമ ആകാരേന. **ആദിസന്തീതി** നിദ്ദിസന്തി. **പുബ്ബണ്ഹസമയേതി** കാലവസേന. **ഇദം നാമാതി** വത്ഥുവസേന വദതി. യോ വസഭം, കുഞ്ജരം, പാസാദം, പബ്ബതം വാ ആരുള്ഹമത്താനം സുപിനേ പസ്സതി, തസ്സ "ഇദം നാമ ഫല"ന്തിആദിനാ ഹി വത്ഥുകിത്തനം ഹോതി. **സുപിനകന്തി** സുപിനസത്ഥം. അങ്ഗസമ്പത്തിവിപത്തിദസ്സനമത്തേന പുബ്ബേ "അങ്ഗ"ന്തി വുത്തം, ഇധ പന മഹാനുഭാവതാദിനിപ്ഫാദകലക്ഖണവിസേസദസ്സനേന "ലക്ഖണ"ന്തി അയമേതേസം വിസേസോ, തേനാഹ **"ഇമിനാ ലക്ഖണേനാ"**തിആദി. ലക്ഖണന്തി ഹി അങ്ഗപച്ചങ്ഗേസു ദിസ്സമാനാകാരവിസേസം സത്തിസിരിവച്ഛഗദാപാസാദാദികമധിപ്പേതം തം തം ഫലം ലക്ഖീയതി അനേനാതി കത്വാ, സത്ഥം പന തപ്പകാസനതോ **ലക്ഖണം. ആഹതേതി** പുരാണേ. **അനാഹതേതി** നവേ. **അഹതേതി** പന പാഠേ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ. **ഇതോ പട്ഠായാതി** ദേവരക്ഖസമനുസ്സാദിഭേദേന യഥാഫലം പരികപ്പിതേന വിവിധവത്ഥഭാഗേ ഇതോ വാ ഏത്തോ വാ സഞ്ചരിന്തേ ഇദം നാമ ഭോഗാദിഫലം ഹോതി. **ഏവരൂപേന ദാരുനാതി** പലാസസിരിഫലാദിദാരുനാ, തഥാ ദബ്ബിയാ. യദി ദബ്ബിഹോമാദീനിപി അഗ്ഗിഹോമാനേവ , അഥ കസ്മാ വിസും വുത്താനീതി ആഹ **"ഏവരൂപായാ"**തിആദി. **ദബ്ബിഹോമാദീനി** ഹോമോപകരണാദിവിസേസേഹി ഫലവിസേസദസ്സനവസേന വുത്താനി, **അഗ്ഗിഹോമം** പന വുത്താവസേസസാധനവസേന വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"ദബ്ബിഹോമാദീനീ"**തിആദി.

കുണ്ഡകോതി തണ്ഡുലഖണ്ഡം, തിലസ്സ ഇദന്തി **തേലം,** സമാസതദ്ധിതപദാനി പസിദ്ധേസു സാമഞ്ഞഭൂതാനീതി വിസേസകരണത്ഥം **"തിലതേലാദിക"**ന്തി വുത്തം. **പക്ഖിപനന്തി** പക്ഖിപനത്ഥം. "പക്ഖിപനവിജ്ജ"ന്തിപി പാഠോ, പക്ഖിപനഹേതുഭൂതം വിജ്ജന്തി അത്ഥോ. **ദക്ഖിണക്ഖകജണ്ണുലോഹിതാദീഹീതി** ദക്ഖിണക്ഖകലോഹിതദക്ഖിണജണ്ണുലോഹിതാദീഹി.

"പുബ്ബേ"തിആദിനാ അങ്ഗഅങ്ഗവിജ്ജാനം വിസേസദസ്സനേന പുനരുത്തഭാവമപനേതി. **അങ്ഗുലട്ഠിം ദിസ്വാ**തി അങ്ഗുലിഭൂതം, അങ്ഗുലിയാ വാ ജാതം അട്ഠിം പസ്സിത്വാ, അങ്ഗുലിച്ഛവിമത്തം അപസ്സിത്വാ തദട്ഠിവിപസ്സനവസേനേവ ബ്യാകരോന്തീതി വുത്തം ഹോതി. "അങ്ഗലട്ഠിന്തി സരീര"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨൧) പന **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** വുത്തം, ഏവം സതി അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം വിരുഹനഭാവേന ലട്ഠിസദിസത്താ സരീരമേവ അങ്ഗലട്ഠീതി വിഞ്ഞായതി. **കുലപുത്തോ**തി ജാതികുലപുത്തോ, ആചാരകുലപുത്തോ ച. **ദിസ്വാപീ**തി ഏത്ഥ **അപി**-സദ്ദോ അദിസ്വാപീതി സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. അബ്ഭിനോ സത്ഥം **അബ്ഭേയ്യം**. മാസുരക്ഖേന കതോ ഗന്ഥോ **മാസുരക്ഖോ**. രാജൂഹി പരിഭൂത്തം സത്ഥം **രാജസത്ഥം.** സബ്ബാനിപേതാനി ഖത്തവിജ്ജാപകരണാനി. **സിവ**-സദ്ദോ സന്തിഅത്ഥോതി ആഹ **"സന്തികരണവിജ്ജാ"**തി, ഉപസഗ്ഗൂപസമനവിജ്ജാതി അത്ഥോ. സിവാ-സദ്ദമേവ രസ്സം കത്വാ ഏവമഹാതി സന്ധായ **"സിങ്ഗാലരുതവിജ്ജാ"**തി വദന്തി, സിങ്ഗാലാനം രുതേ സുഭാസുഭസഞ്ജാനനവിജ്ജാതി അത്ഥോ. **"ഭൂതവേജ്ജമന്തോ**തി ഭൂതവസീകരണമന്തോ. **ഭൂരിഘരേ**തി അന്തോപഥവിയം കതഘരേ, മത്തികാമയഘരേ വാ. "ഭൂരിവിജ്ജാ സസ്സബുദ്ധികരണവിജ്ജാ"തി **സാരസമാസേ. സപ്പാവ്ഹായനവിജ്ജാ**തി സപ്പാഗമനവിജ്ജാ. **വിസവന്തമേവ വാ**തി വിസവമാനമേവ വാ. ഭാവനിദ്ദേസസ്സ ഹി മാന-സദ്ദസ്സ അന്തബ്യപ്പദേസോ. യായ കരോന്തി, സാ വിസവിജ്ജാതി യോജനാ. "വിസതന്ത്രമേവ വാ"തിപി പാഠോ. ഏവം സതി സരൂപദസ്സനം ഹോതി, വിസവിചാരണഗന്ഥോയേവാതി അത്ഥോ. തന്ത്രന്തി ഹി ഗന്ഥസ്സ പരസമഞ്ഞാ.
സപക്ഖകഅപക്ഖകദ്വിപദചതുപ്പദാനന്തി
പിങ്ഗലമക്ഖികാദിസപക്ഖകഘരഗോലികാദിഅപക്ഖകദേവമനുസ്സചങ്ഗോരാദിദ്വിപദ-കണ്ടസസജമ്ബുകാദിചതുപ്പദാനം . **രുതം** വസ്സിതം. **ഗതം** ഗമനം, ഏതേന **"സകുണവിജ്ജാ"**തി ഇധ മിഗസദ്ദസ്സ ലോപം, നിദസ്സനമത്തം വാ ദസ്സേതി. **സകുണഞാണ**ന്തി സകുണവസേന സുഭാസുഭഫലസ്സ ജാനനം. നനു സകുണവിജ്ജായ ഏവ വായസവിജ്ജാപവിട്ഠാതി ആഹ **"തം വിസുഞ്ഞേവ സത്ഥ"**ന്തി. തംതംപകാസകസത്ഥാനുരൂപവസേന ഹി ഇധ തസ്സ തസ്സ വചനന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പരിപക്കഗതഭാവോ അത്തഭാവസ്സ, ജീവിതകാലസ്സ ച വസേന ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേതി **"ഇദാനീ"**തിആദിനാ. **ആദിട്ഠഞാണ**ന്തി ആദിസിതബ്ബസ്സ ഞാണം. **സരരക്ഖണ**ന്തി സരതോ അത്താനം, അത്തതോ വാ സരസ്സ രക്ഖണം. **"സബ്ബസങ്ഗാഹിക"**ന്തി ഇമിനാ മിഗ-സദ്ദസ്സ സബ്ബസകുണചതുപ്പദേസു പവത്തിം ദസ്സേതി, ഏകസേസനിദ്ദേസോ വാ ഏസ ചതുപ്പദേസ്വേവ മിഗ-സദ്ദസ്സ നിരുള്ഹത്താ. സബ്ബേസമ്പി സകുണചതുപ്പദാനം രുതജാനനസത്ഥസ്സ മിഗചക്കസമഞ്ഞാ, യഥാ തം സുഭാസുഭജാനനപ്പകാരേ സബ്ബതോ ഭദ്രം ചക്കാദിസമഞ്ഞാതി ആഹ **"സബ്ബ...പേ॰... വുത്ത"**ന്തി.

൨൨. **"സാമിനോ"**തിആദി പസട്ഠാപസട്ഠകാരണവചനം. **ലക്ഖണ**ന്തി തേസം ലക്ഖണപ്പകാസകസത്ഥം. പാരിസേസനയേന അവസേസം **ആവുധം. "യമ്ഹി കുലേ"**തിആദിനാ ഇമസ്മിം ഠാനേ തഥാജാനനഹേതു ഏവ സേസം ലക്ഖണന്തി ദസ്സേതി. **അയം വിസേസോ**തി "ലക്ഖണ"ന്തി ഹേട്ഠാ വുത്താ ലക്ഖണതോ വിസേസോ. തദത്ഥാവികരണത്ഥം **"ഇദഞ്ചേത്ഥ വത്ഥൂ"**തി വുത്തം **അഗ്ഗിം ധമമാന**ന്തി അഗ്ഗിം മുഖവാതേന ജാലേന്തം. **മക്ഖേസീ**തി വിനാസേതി. **പിളന്ധനകണ്ണികായാ**തി കണ്ണാലങ്കാരസ്സ. **ഗേഹകണ്ണികായാ**തി ഗേഹകൂടസ്സ, ഏതേന ഏകസേസനയം, സാമഞ്ഞനിദ്ദേസം വാ ഉപേതം. **കച്ഛപലക്ഖണ**ന്തി കുമ്മലക്ഖണം. **സബ്ബചതുപ്പദാന**ന്തി മിഗ-സദ്ദസ്സ ചതുപ്പദവാചകത്തമാഹ.

൨൩. **അസുകദിവസേ**തി ദുതിയാതതിയാദിതിഥിവസേന വുത്തം. **അസുകനക്ഖത്തേനാ**തി അസ്സയുജഭരണീകത്തികാരോഹണീആദിനക്ഖത്തയോഗവസേന. **വിപ്പവുത്ഥാന**ന്തി വിപ്പവസിതാനം സദേസതോ നിക്ഖന്താനം. ഉപസങ്കമനം **ഉപയാനം. അപയാനം** പടിക്കമനം. **ദുതിയപദേപീ**തി "ബാഹിരാനം രഞ്ഞം...പേ॰... ഭവിസ്സതീ"തി വുത്തേ ദുതിയവാക്യേപി. "അബ്ഭന്തരാനം രഞ്ഞം ജയോ"തിആദീഹി ദ്വീഹി വാക്യേഹി വുത്താ **ജയപരാജയാ പാകടായേവ.**

൨൪. **രാഹൂ**തി രാഹു നാമ അസുരിസ്സരോ അസുരരാജാ. തഥാ ഹി **മഹാസമയസുത്തേ** അസുരനികായേ വുത്തം -

> "സതഞ്ച ബലിപുത്താനം, സബ്ബേ വേരോചനാമകാ;
> സന്നയ്ഹിത്വാ ബലിസേനം, രാഹുഭദ്ദമുപാഗമു"ന്തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩൩);

തസ്സ ചന്ദിമസൂരിയാനം ഗഹണം സംയുത്തനികായേ **ചന്ദിമസുത്തസൂരിയസുത്തേഹി** ദീപേതബ്ബം. **ഇതി**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ആദിഅത്ഥോ "ചന്ദഗ്ഗാഹാദയോ"തി വുത്തത്താ, തേന സൂരിയഗ്ഗാഹനക്ഖത്തഗ്ഗാഹാ സങ്ഗയ്ഹന്തി. തസ്മാ ചന്ദിമസൂരിയാനമിവ നക്ഖത്താനമ്പി രാഹുനാ ഗഹണം വേദിതബ്ബം. തതോ ഏവ ഹി **"അപി ചാ"**തിആദിനാ നക്ഖത്തഗാഹേ ദുതിയനയോ വുത്തോ. **അങ്ഗാരകാദിഗാഹസമായോഗോപീ**തി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന അങ്ഗാരകസസിപുത്തസൂരഗരുസുക്കരവിസുതകേതുസങ്ഖാതാനം ഗാഹാനം സമായോഗോ അപി നക്ഖത്തഗാഹോയേവ സഹ പയോഗേന ഗഹണതോ. സഹപയോഗോപി ഹി വേദസമയേന ഗഹണന്തി വുച്ചതി. **ഉക്കാനം പതന**ന്തി ഉക്കോഭാസാനം പതനം. വാതസങ്ഘാതേസു ഹി വേഗേന അഞ്ഞമഞ്ഞം സങ്ഘട്ടേന്തേസു ദീപികോഭാസോ വിയ ഓഭാസോ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ആകാസതോ പതതി, തത്രായം ഉക്കാപാതവോഹാരോ. **ജോതിസത്ഥേ**പി വുത്തം -

> "മഹാസിഖാ ച സുക്ഖഗ്ഗാ-രത്താനിലസിഖോജ്ജലാ;
> പോരിസീ ച പമാണേന, ഉക്കാ നാനാവിധാ മതാ"തി.

ദിസാകാലുസിയന്തി ദിസാസു ഖോഭനം, **തം** സരൂപതോ ദസ്സേതി **"അഗ്ഗിസിഖധൂമസിഖാദീഹി ആകുലഭാവോ വിയാ"**തി ഇമിനാ, അഗ്ഗിസിഖധൂമസിഖാദീനം ബഹുധാ പാതുഭാവോ ഏവ **ദിസാദാഹോ** നാമാതി വുത്തം ഹോതി. തദേവ "ധൂമകേതൂ"തി ലോകിയാ വദന്തി. വുത്തഞ്ച **ജോതിസത്ഥേ** -

"കേതു വിയ സിഖാവതീ, ജോതി ഉപ്പാതരൂപിനീ"തി.

സുക്ഖവലാഹകഗജ്ജനന്തി വുട്ഠിമന്തരേന വായുവേഗചലിതസ്സ വലാഹകസ്സ നദനം. യം ലോകിയാ "നിഘാതോ"തി വദന്തി. വുത്തഞ്ച **ജോതിസത്ഥേ** -

> "യദാന്തലിക്ഖേ ബലവാ, മാരുതോ മാരുതാഹതോ;
> പതത്യധോ സ നീഘാതോ, ജായതേ വായുസമ്ഭവോ"തി.

ഉദയനന്തി ലഗ്ഗനമായൂഹനം.

"യദോദേതി തദാ ലഗനം, രാസീനമന്വയം കമാ"തി -

ഹി വുത്തം. **അത്ഥങ്ഗമന**മ്പി തതോ സത്തമരാസിപ്പമാണവസേന വേദിതബ്ബം. അബ്ഭാ ധൂമോ രജോ രാഹൂതി ഇമേഹി ചതൂഹി കാരണേഹി **അവിസുദ്ധതാ.** തബ്ബിനിമുത്തതാ **വോദാനം.** വുത്തഞ്ച "ചത്താരോമേ ഭിക്ഖവേ, ചന്ദിമസൂരിയാനം ഉപക്കിലേസാ, യേഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠാ ചന്ദിമസൂരിയാ ന തപന്തി ന ഭാസന്തി ന വിരോചന്തി. കതമേ ചത്താരോ? അബ്ഭാ ഭിക്ഖവേ, ചന്ദിമസൂരിയാനം ഉപക്കിലേസാ, യേന...പേ॰... ധൂമോ...പേ॰... രജോ...പേ॰... രാഹു ഭിക്ഖവേ...പേ॰... ഇമേ ഖോ...പേ॰... ന വിരോചന്തീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൫൦).

൨൭. ദേവസ്സാതി മേഘസ്സ. **ധാരാനുപ്പവേച്ഛനം** വസ്സനം. **അവഗ്ഗാഹോതി** ധാരായ അവഗ്ഗഹണം ദുഗ്ഗഹണം, തേനാഹ **"വസ്സവിബന്ധോ"**തി. **ഹത്ഥമുദ്ദാതി** ഹത്ഥേന അധിപ്പേതവിഞ്ഞാപനം, തം പന അങ്ഗുലിസങ്കോചനേന ഗണനായേവാതി **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨൧) വുത്തം. ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേന പന "ഹത്ഥമുദ്ദാ നാമ അങ്ഗുലിപബ്ബേസു സഞ്ഞം ഠപേത്വാ ഗണനാ"തി ദസ്സിതാ. **ഗണനാ വുച്ചതി അച്ഛിദ്ദകഗണനാ** പരിസേസഞായേന, സാ പന പാദസികമിലക്ഖകാദയോ വിയ "ഏകം ദ്വേ"തിആദിനാ നവന്തവിധിനാ നിരന്തരഗണനാതി വേദിതബ്ബാ. സമൂഹനം **സങ്കലനം** വിസും ഉപ്പാദനം അപനയനം **പടുപ്പാദനം** [സടുപ്പാദനം (അട്ഠകഥായം)] "സദുപ്പാദന"ന്തിപി പഠന്തി, സമ്മാ ഉപ്പാദനന്തി അത്ഥോ. **ആദി**-സദ്ദേന വോകലനഭാഗഹാരാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ **വോകലനം** വിസും സമൂഹകരണം, വോമിസ്സനന്തി അത്ഥോ. ഭാഗകരണം **ഭാഗോ.** ഭുഞ്ജനം വിഭജനം **ഹാരോ. സാതി** യഥാവുത്താ പിണ്ഡഗണനാ **ദിസ്വാതി** ഏത്ഥ ദിട്ഠമത്തേന ഗണേത്വാതി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ.

പടിഭാനകവീതി ഏത്ഥ അങ്ഗുത്തരാഗമേ (അം॰ നി॰ ൪.൨൩൧) വുത്താനന്തി സേസോ, കവീനം കബ്യകരണന്തി സമ്ബന്ധോ, ഏതേന കവീഹി കതം, കവീനം വാ ഇദം **കാവേയ്യ**ന്തി അത്ഥം ദസ്സേതി. **"അത്തനോ ചിന്താവസേനാ"**തിആദി തേസം സഭാവദസ്സനം. തഥാ ഹി വത്ഥും, അനുസന്ധിഞ്ച സയമേവ ചിരേന ചിന്തേത്വാ കരണവസേന **ചിന്താകവി** വേദിതബ്ബോ. കിഞ്ചി സുത്വാ സുതേന അസുതം അനുസന്ധേത്വാ കരണവസേന **സുതകവി,** കിഞ്ചി അത്ഥം ഉപധാരേത്വാ തസ്സ സങ്ഖിപനവിത്ഥാരണാദിവസേന **അത്ഥകവി,** യം കിഞ്ചി പരേന കതം കബ്ബം വാ നാടകം വാ ദിസ്വാ തംസദിസമേവ അഞ്ഞം അത്തനോ ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനേന കരണവസേന **പടിഭാനകവീ**തി. ന്തി തമത്ഥം. **തപ്പടിഭാഗ**ന്തി തേന ദിട്ഠേന സദിസം. "കത്തബ്ബ"ന്തി ഏത്ഥ വിസേസനം, "കരിസ്സാമീ"തി ഏത്ഥ വാ ഭാവനപുംസകം. **ഠാനുപ്പത്തികപടിഭാനവസേനാ**തി കാരണാനുരൂപം പവത്തനകഞാണവസേന. **ജീവികത്ഥായാ**തി പകരണാധിഗതവസേനേവ വുത്തം. കവീനം ഇദന്തി **കബ്യം,** യം "ഗീത"ന്തി വുച്ചതി.

൨൮. പരിഗ്ഗഹഭാവേന ദാരികായ ഗണ്ഹനം **ആവാഹനം.** തഥാ ദാനം **വിവാഹനം.** ഇധ പന തഥാകരണസ്സ ഉത്തരപദലോപേന നിദ്ദേസോ, ഹേതുഗബ്ഭവസേന വാ, തേനാഹ **"ഇമസ്സ ദാരകസ്സാ"**തിആദി. **ഇതീതി** ഏവംഹോന്തേസു, ഏവംഭാവതോ വാ. **ഉട്ഠാന**ന്തി ഖേത്താദിതോ ഉപ്പന്നമായം. **ഇണ**ന്തി ധനവഡ്ഢനത്ഥം പരസ്സ ദിന്നം പരിയുദഞ്ചനം. പുബ്ബേ പരിച്ഛിന്നകാലേ അസമ്പത്തേപി ഉദ്ധരിതമിണം **ഉട്ഠാനം,** യഥാപരിച്ഛിന്നകാലേ പന സമ്പത്തേ **ഇണ**ന്തി കേചി, തദയുത്തമേവ ഇണഗഹണേനേവ സിജ്ഝനതോ. പരേസം ദിന്നം ഇണം വാ ധനന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഥാവര**ന്തി ചിരട്ഠിതികം. ദേസന്തരേ ദിഗുണതിഗുണാദിഗഹണവസേന ഭണ്ഡപ്പയോജനം **പയോഗോ.** തത്ഥ വാ അഞ്ഞത്ഥ വാ യഥാകാലപരിച്ഛേദം വഡ്ഢിഗഹണവസേന പയോജനം **ഉദ്ധാരോ.** "ഭണ്ഡമൂലരഹിതാനം വാണിജം കത്വാ ഏത്തകേന ഉദയേന സഹ മൂലം ദേഥാ'തി ധനദാനം **പയോഗോ,** താവകാലികദാനം **ഉദ്ധാരോ"**തിപി വദന്തി. **അജ്ജ പയോജിതം ദിഗുണം ചതുഗുണം ഹോതീ**തി യദി അജ്ജ പയോജിതം ഭണ്ഡം, ഏവം അപരജ്ജ ദിഗുണം, അജ്ജ ചതുഗുണം ഹോതീതി അത്ഥോ. സുഭസ്സ, സുഭേന വാ ഗമനം പവത്തനം **സുഭഗോ,** തസ്സ കരണം **സുഭഗകരണം,** തം പന പിയമനാപസ്സ, സസ്സിരീകസ്സ വാ കരണമേവാതി ആഹ **"പിയമനാപകരണ"**ന്തിആദി. **സസ്സിരീകകരണ**ന്തി സരീരസോഭഗ്ഗകരണം. **വിലീനസ്സാ**തി പതിട്ഠഹിത്വാപി പരിപക്കമപാപുണിത്വാ വിലോപസ്സ. തഥാ പരിപക്കഭാവേന **അട്ഠിതസ്സ.** പരിയായവചനമേതം പദചതുക്കം. **ഭേസജ്ജദാന**ന്തി ഗബ്ഭസണ്ഠാപനഭേസജ്ജസ്സ ദാനം. **തീഹി കാരണേഹീ**തി ഏത്ഥ വാതേന, പാണകേഹി വാ ഗബ്ഭേ വിനസ്സന്തേ ന പുരിമകമ്മുനാ ഓകാസോ കതോ, തപ്പച്ചയാ ഏവ കമ്മം

വിപച്ചതി, സയമേവ പന കമ്മുനാ ഓകാസേ കതേ ന ഏകന്തേന വാതാ, പാണകാ വാ അപേക്ഖിതബ്ബാതി കമ്മസ്സ വിസും കാരണഭാവോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **വിനയട്ഠകഥായം** (വി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൮൭) പന വാതേന പാണകേഹി വാ ഗബ്ഭോ വിനസ്സന്തോ കമ്മം വിനാ ന വിനസ്സതീതി അധിപ്പായേന തമഞ്ഞാത്ര ദ്വീഹി കാരണേഹീതി വുത്തം. **നിബ്ബാപനീയ**ന്തി ഉപസമകരം. **പടികമ്മ**ന്തി യഥാ തേ ന ഖാദന്തി, തഥാ പടികരണം.

ബന്ധകരണന്തി യഥാ ജിം ചാലേതും ന സക്കോതി, ഏവം അനാലോളിതകരണം. **പരിവത്തനത്ഥ**ന്തി ആവുധാദിനാ സഹ ഉക്ഖിത്തഹത്ഥാനം അഞ്ഞത്ഥ പരിവത്തനത്ഥം, അത്തനാ ഗോപിതട്ഠാനേ അഖിപേത്വാ പരത്ഥ ഖിപനത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഖിപതീ**തി ച അഞ്ഞത്ഥ ഖിപതീതി അത്ഥോ. **വിനിച്ഛയട്ഠാനേ**തി അഡ്ഡവിനിച്ഛയട്ഠാനേ. ഇച്ഛിതത്ഥസ്സ ദേവതായ കണ്ണേ കഥനവസേന ജപ്പനം **കണ്ണജപ്പന**ന്തി ച വദന്തി. **ദേവതം ഓതാരേത്വാ**തി ഏത്ഥ മന്തജപ്പനേന ദേവതായ ഓതാരണം. **ജീവികത്ഥായാ**തി യഥാ പാരിചരിയം കത്വാ ജീവിതവുത്തി ഹോതി, തഥാ ജീവിതവുത്തികരണത്ഥായ. **ആദിച്ചപാരിചരിയാ**തി കരമാലാഹി പൂജം കത്വാ സകലദിവസം ആദിച്ചാഭിമുഖാവട്ഠാനേന ആദിച്ചസ്സ പരിചരണം. **"തഥേവാ"**തി ഇമിനാ "ജീവികത്ഥായാ"തി പദമാകഡ്ഢതി. **സിരിവ്ഹായന**ന്തി ഈ-കാരതോ അ-കാരലോപേന സന്ധിനിദ്ദേസോ, തേനാഹ **"സിരിയാ അവ്ഹായന"**ന്തി. **"സിരേനോ"**തി പന ഠാനവസേന അവ്ഹായനാകാരം ദസ്സേതി. യേ തു അ-കാരതോ **അ**-കാരസ്സ ലോപം കത്വാ "സിരവ്ഹായന"ന്തി പഠന്തി, തേസം പാഠേ അയമത്ഥോ "മന്തം ജപ്പേത്വാ സിരസാ ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ അവ്ഹായന"ന്തി.

൨൭. **ദേവട്ഠാന**ന്തി ദേവായതനം. **ഉപഹാര**ന്തി പൂജം. **സമിദ്ധികാലേ**തി ആയാചിതസ്സ അത്ഥസ്സ സിദ്ധകാലേ. **സന്തിപടിസ്സവകമ്മ**ന്തി ദേവതായാചനായ യാ സന്തി പടികത്തബ്ബാ, തസ്സാ പടിസ്സവകരണം. **സന്തീ**തി ചേത്ഥ മന്തജപ്പനേന പൂജാകരണം, തായ സന്തിയാ ആയാചനപ്പയോഗോതി അത്ഥോ. **തസ്മി**ന്തി യം "സചേ മേ ഇദം നാമ സമിജ്ഝിസ്സതീ"തി വുത്തം, തസ്മിം പടിസ്സവഫലഭൂതേ യഥാഭിപത്ഥിതകമ്മസ്മിം. **തസ്സാ**തി യോ "പണിധീ"തി ച വുത്തോ, തസ്സ പടിസ്സവസ്സ. യഥാപടിസ്സവഞ്ഹി ഉപഹാരേ കതേ പണിധിആയാചനാ കതാ നിയ്യാതിതാ ഹോതീതി. **ഗഹിതമന്തസ്സാ**തി ഉഗ്ഗഹിതമന്തസ്സ. **പയോഗകരണ**ന്തി ഉപചാരകമ്മകരണം. **ഇതീ**തി കാരണത്ഥേ നിപാതോ, തേന വസ്സവോസ്സ-സദ്ദാനം പുരിസപണ്ഡകേസു പവത്തിം കാരണഭാവേന ദസ്സേതി, പണ്ഡകതോ വിസേസേന അസതി ഭവതീതി **വസ്സോ.** പുരിസലിങ്ഗതോ വിരഹേന അവഅസതി ഹീളിതോ ഹുത്വാ ഭവതീതി **വോസ്സോ.** വിസേസോ രാഗസ്സവോ യസ്സാതി **വസ്സോ.** വിഗതോ രാഗസ്സവോ യസ്സാതി **വോസ്സോ**തി നിരുത്തിനയേന പദസിദ്ധീതിപി വദന്തി. **വസ്സകരണം** തദനുരൂപഭേസജ്ജേന. **വോസ്സകരണം** പന ഉദ്ധതബീജതാദിനാപി, തേനേവ **ജാതകട്ഠകഥായം** "വോസ്സവരാതി ഉദ്ധതബീജാ ഓരോധപാലകാ"തി വുത്തം . **അച്ഛന്ദികഭാവമത്ത**ന്തി ഇത്ഥിയാ അകാമഭാവമത്തം. **ലിങ്ഗ**ന്തി പുരിസനിമിത്തം.

വത്ഥുബലികമ്മകരണന്തി ഘരവത്ഥുസ്മിം ബലികമ്മസ്സ കരണം, തം പന ഉപദ്ദവപടിബാഹനത്ഥം, വഡ്ഢനത്ഥഞ്ച കരോന്തി, മന്തജപ്പനേന അത്തനോ, അഞ്ഞേസഞ്ച **മുഖസുദ്ധികരണം.** **തേസ**ന്തി അഞ്ഞേസം. **യോഗ**ന്തി ഭേസജ്ജപയോഗം. **വമന**ന്തി പച്ഛിന്ദനം. **ഉദ്ധംവിരേചന**ന്തി വമനഭേദമേവ "ഉദ്ധം ദോസാനം നീഹരണ"ന്തി വുത്തത്താ. **വിരേചന**ന്തി പകതിവിരേചനമേവ. **അധോവിരേചന**ന്തി സുദ്ധവത്ഥികസാവവത്ഥിആദിവത്ഥികിരിയാ "അധോ ദോസാനം നീഹരണ"ന്തി വുത്തത്താ. അഥോ വമനം ഉഗ്ഗിരണമേവ, ഉദ്ധംവിരേചനം ദോസനീഹരണം. തഥാ വിരേചനം വിരേകോവ, അധോവിരേചനം ദോസനീഹരണന്തി അയമേതേസം വിസേസോ പാകടോ ഹോതി. **ദോസാന**ന്തി ച പിത്താദിദോസാനന്തി അത്ഥോ. സേമ്ഹനീഹരണാദി **സിരോവിരേചനം.** **കണ്ണബന്ധനത്ഥ**ന്തി ഛിന്നകണ്ണാനം സങ്ഘടനത്ഥം. **വണഹരണത്ഥ**ന്തി അരുപനയനത്ഥം. **അക്ഖിതപ്പനതേല**ന്തി അക്ഖീസു ഉസുമസ്സ നീഹരണതേലം. യേന അക്ഖിമ്ഹി അഞ്ജിതേ ഉണ്ഹം ഉസുമം നിക്ഖമതി. യം നാസികായ ഗണ്ഹീയതി, തം **നത്ഥു.** **പടലാനീ**തി അക്ഖിപടലാനി. **നീഹരണസമത്ഥ**ന്തി അപനയനസമത്ഥം. **ഖാരഞ്ജന**ന്തി ഖാരകമഞ്ജനം. സീതമേവ സച്ചം നിരുത്തിനയേന, തസ്സ കാരണം അഞ്ജനം **സച്ചഞ്ജന**ന്തി ആഹ **"സീതലഭേസജ്ജഞ്ജന"**ന്തി. **സലാകവേജ്ജകമ്മ**ന്തി അക്ഖിരോഗവേജ്ജകമ്മം. സലാകസദിസത്താ സലാകസങ്ഖാതസ്സ അക്ഖിരോഗസ്സ വേജ്ജകമ്മന്തി ഹി **സാലാകിയം.** ഇദം പന വുത്താവസേസസ്സ അക്ഖിരോഗപടികമ്മസ്സ സങ്ഗഹണത്ഥം വുത്തം "തപ്പനാദയോപി ഹി സാലാകിയാനേവാ"തി. പടിവിദ്ധസ്സ സലാകസ്സ നിക്ഖമനത്ഥം വേജ്ജകമ്മം സലാകവേജ്ജകമ്മന്തി കേചി, തം പന സല്ലകത്തിയപദേനേവ സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

സല്ലസ്സ പടിവിദ്ധസ്സ കത്തനം ഉബ്ബാഹനം **സല്ലകത്തം,** തദത്ഥായ വേജ്ജകമ്മം **സല്ലകത്തവേജ്ജകമ്മം.** കുമാരം ഭരതീതി **കുമാരഭതോ,** തസ്സ ഭാവോ **കോമാരഭച്ചം,** കുമാരോ ഏവ വാ **കോമാരോ,** ഭതനം **ഭച്ചം,** തസ്സ ഭച്ചം തഥാ, തദഭിനിപ്ഫാദകം വേജ്ജകമ്മന്തി അത്ഥോ. മൂലാനി പധാനാനി രോഗൂപസമനേ സമത്ഥാനി ഭേസജ്ജാനി **മൂലഭേസജ്ജാനി,** മൂലാനം വാ ബ്യാധീനം ഭേസജ്ജാനി തഥാ. മൂലാനുബന്ധവസേന ഹി ദുവിധോ ബ്യാധി. തത്ര മൂലബ്യാധിമ്ഹി തികിച്ഛിതേ യേഭുയ്യേന ഇതരം വൂപസമതി, തേനാഹ **"കായതികിച്ഛതം ദസ്സേതീ"**തിആദി . തത്ഥ **കായതികിച്ഛ**ന്തി മൂലഭാവതോ സരീരഭൂതേഹി ഭേസജ്ജേഹി, സരീരഭൂതാനം വാ രോഗാനം തികിച്ഛകഭാവം. **ഖാരാദീനീ**തി ഖാരോദകാദീനി. **തദനുരൂപേ വണേ**തി വൂപസമിതസ്സ മൂലബ്യാധിനോ അനുച്ഛവികേ അരുമ്ഹി. **തേസ**ന്തി മൂലഭേസജ്ജാനം. **അപനയനം** അപഹരണം, തേഹി അതികിച്ഛനന്തി വുത്തം ഹോതി. ഇദഞ്ച കോമാരഭച്ചസല്ലകത്തസാലാകിയാദിവിസേസഭൂതാനം തന്തീനം പുബ്ബേ വുത്തത്താ പാരിസേസവസേന വുത്തം, തസ്മാ തദവസേസായ തന്തിയാ ഇധ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ, സബ്ബാനി ചേതാനി

ആജീവഹേതുകാനിയേവ ഇധാധിപ്പേതാനി "മിച്ഛാജീവേന ജീവികം കപ്പേന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൧) വുത്തത്താ. യം പന തത്ഥ തത്ഥ പാളിയം "ഇതി വാ"തി വുത്തം. തത്ഥ **ഇതീ**-തി പകാരത്ഥേ നിപാതോ, **വാ**-തി വികപ്പനത്ഥേ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇമിനാ പകാരേന, ഇതോ അഞ്ഞേന വാതി. തേന യാനി ഇതോ ബാഹിരകപബ്ബജിതാ സിപ്പായതനവിജ്ജാട്ഠാനാദീനി ജീവികോപായഭൂതാനി ആജീവികപകതാ ഉപജീവന്തി, തേസം പരിഗ്ഗഹോ കതോതി വേദിതബ്ബം.

മഹാസീലവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുബ്ബന്തകപ്പികസസ്സതവാദവണ്ണനാ

൨൮. ഇദാനി സുഞ്ഞതാപകാസനവാരസ്സത്ഥം വണ്ണേന്തോ അനുസന്ധിം പകാസേതും **"ഏവ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വുത്തവണ്ണസ്സാ**തി സഹത്ഥേ ഛട്ഠിവചനം, സാമിഅത്ഥേ വാ അനുസന്ധി-സദ്ദസ്സ ഭാവകമ്മവസേന കിരിയാദേസനാസു പവത്തനതോ. **ഭിക്ഖുസങ്ഘേന വുത്തവണ്ണസ്സാ**തി "യാവഞ്ചിദം തേന ഭഗവതാ"തിആദിനാ വുത്തവണ്ണസ്സ. തത്ര പാളിയം അയം സമ്ബന്ധോ - ന ഭിക്ഖവേ, ഏത്തകാ ഏവ ബുദ്ധഗുണാ യേ തുമ്ഹാകം പാകടാ, അപാകടാ പന "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞേ ധമ്മാ"തി വിത്ഥാരോ. "ഇമേ ദിട്ഠിട്ഠാനാ ഏവം ഗഹിതാ"തിആദിനാ സസ്സതാദിദിട്ഠിട്ഠാനാനം യഥാഗഹിതാകാരസ്സ സുഞ്ഞഭാവപ്പകാസനതോ, "തഞ്ച പജാനനം ന പരാമസതീ"തി സീലാദീനഞ്ച അപരാമസനീയഭാവദീപനേന നിച്ചസാരാദിവിരഹപ്പകാസനതോ, യാസു വേദനാസു അവീതരാഗതായ ബാഹിരാനം ഏതാനി ദിട്ഠിവിബന്ധകാനി സമ്ഭവന്തി, താസം പച്ചയഭൂതാനഞ്ച സമ്മോഹാദീനം വേദകകാരകസഭാവാഭാവദസ്സനമുഖേന സബ്ബധമ്മാനം അത്തത്തനിയതാവിരഹദീപനതോ, അനുപാദാപരിനിബ്ബാനദീപനതോ ച അയം ദേസനാ സുഞ്ഞതാവിഭാവനപ്പധാനാതി ആഹ **"സുഞ്ഞതാപകാസനം ആരഭീ"**തി.

പരിയത്തീതി വിനയാദിഭേദഭിന്നാ മനസാ വവത്ഥാപിതാ തന്തി. **ദേസനാ**തി തസ്സാ തന്തിയാ മനസാ വവത്ഥാപിതായ വിഭാവനാ, യഥാധമ്മം ധമ്മാഭിലാപഭൂതാ വാ പഞ്ഞാപനാ, അനുലോമാദിവസേന വാ കഥനന്തി പരിയത്തിദേസനാനം വിസേസോ പുബ്ബേയേവ വവത്ഥാപിതോതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ **"ദേസനായ, പരിയത്തിയ"**ന്തി ച വുത്തം. **ഏവമാദീസൂ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സച്ചസഭാവസമാധിപഞ്ഞാപകതിപുഞ്ഞാപത്തിഞേയ്യാദയോ സങ്ഗയ്ഹന്തി. തഥാ ഹി അയം **ധമ്മ**-സദ്ദോ "ചതുന്നം ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാനം അനനുബോധാ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൧) സച്ചേ പവത്തതി, "കുസലാ ധമ്മാ അകുസലാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧) സഭാവേ, "ഏവംധമ്മാ തേ ഭഗവന്തോ അഹേസു"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൩, ൯൪, ൧൪൫; ൩.൧൪൨; മ॰ നി॰ ൩.൧൯൭; സം॰ നി॰ ൫.൩൭൮) സമാധിമ്ഹി, "സച്ചം ധമ്മോ ധിതി ചാഗോ, സ വേ പേച്ച ന സോചതി"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൯൦) പഞ്ഞായം, "ജാതിധമ്മാനം ഭിക്ഖവേ, സത്താനം ഏവം ഇച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൧; ൩.൩൭൩; പടി॰ മ॰ ൧.൩൩) പകതിയം, "ധമ്മോ സുചിണ്ണോ സുഖമാവഹാതീ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൧൮൨; ഥേരഗാ॰ ൩൦൩; ജാ॰ ൧.൧൦.൧൦൨; ൧൫.൩൮൫) പുഞ്ഞേ, "ചത്താരോ പാരാജികാ ധമ്മാ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൩൩) ആപത്തിയം, "സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തീ"തിആദീസു (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) ഞേയ്യേ പവത്തതി. **ധമ്മാ ഹോന്തീ**തി സത്തജീവതോ സുഞ്ഞാ ധമ്മമത്താ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. കിമത്ഥിയം ഗുണേ പവത്തനന്തി ആഹ **"തസ്മാ"**തിആദി.

മകസതുണ്ഡസൂചിയാതി സൂചിമുഖമക്ഖികായ തുണ്ഡസങ്ഖാതായ സൂചിയാ. അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠോ വിയാതി സമ്ബന്ധോ. **അഞ്ഞത്ര തഥാഗതാ**തി ഠപേത്വാ തഥാഗതം. **"ദുദ്ദസാ"**തി പദേനേവ തേസം ധമ്മാനം ദുക്ഖോഗാഹതാ പകാസിതാതി **"അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാ"** ഇച്ചേവ വുത്തം. ലഭിതബ്ബാതി **ലബ്ഭനീയാ,** സാ ഏവ **ലബ്ഭനേയ്യാ,** ലഭീയതേ വാ **ലബ്ഭനം,** തമരഹതീതി **ലബ്ഭനേയ്യാ,** ന ലബ്ഭനേയ്യാ **അലബ്ഭനേയ്യാ,** പതിട്ഠഹന്തി ഏത്ഥാതി **പതിട്ഠാ,** പതിട്ഠഹനം വാ **പതിട്ഠാ,** അലബ്ഭനേയ്യാ പതിട്ഠാ ഏത്ഥാതി **അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠാ**. ഇദം വുത്തം ഹോതി - സചേ കോചി അത്തനോ പമാണം അജാനന്തോ ഞാണേന തേ ധമ്മേ ഓഗാഹിതും ഉസ്സാഹം കരേയ്യ, തസ്സ തം ഞാണം അപ്പതിട്ഠമേവ മകസതുണ്ഡസൂചി വിയ മഹാസമുദ്ദേതി. ഓഗാഹിതുമസക്കുണേയ്യതായ "ഏത്തകാ ഏതേ ഈദിസാ വാ"തി തേ പസ്സിതും ന സക്കാതി വുത്തം **"ഗമ്ഭീരത്താ ഏവ ദുദ്ദസാ"**തി. യേ പന ദട്ഠുമേവ ന സക്കാ, തേസം ഓഗാഹിത്വാ അനു അനു ബുജ്ഝനേ കഥാ ഏവ നത്ഥീതി ആഹ **"ദുദ്ദസത്താ ഏവ ദുരനുബോധാ**തി. സബ്ബകിലേസപരിളാഹപടിപ്പസ്സദ്ധിസങ്ഖാതഅഗ്ഗഫലമത്ഥകേ സമുപ്പന്നതാ, പുരേചരാനുചരവസേന നിബ്ബുതസബ്ബകിലേസപരിളാഹസമാപത്തിസമോകിണ്ണത്താ ച **നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹാ.** തബ്ഭാവതോ **സന്താ**തി അത്ഥോ. **സന്താരമ്മണാനി** മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി അനുപസന്തസഭാവാനം കിലേസാനം, സങ്ഖാരാനഞ്ച അഭാവതോ.

അഥ വാ കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസതബ്ബിസയവിഞ്ഞാണാനം അനന്തഭാവോ വിയ സുസമൂഹതവിക്ഖേപതായ നിച്ചസമാഹിതസ്സ മനസികാരസ്സ വസേന തദാരമ്മണധമ്മാനം സന്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ. അവിരജ്ഝിത്വാ നിമിത്തപടിവേധോ വിയ ഇസ്സാസാനം അവിരജ്ഝിത്വാ ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവാവബോധോ സാദുരസോ മഹാരസോവ ഹോതീതി ആഹ **"അതിത്തികരണട്ഠേനാ"**തി, അതപ്പനകരണസഭാവേനാതി അത്ഥോ. സോഹിച്ചം തിത്തി തപ്പനന്തി ഹി പരിയായോ. **അതിത്തികരണട്ഠേനാ**തി പത്ഥേത്വാ സാദുരസകരണട്ഠേനാതിപി അത്ഥം വദന്തി. പടിവേധപ്പത്താനം തേസു

ച ബുദ്ധാനമേവ സബ്ബാകാരേന വിസയഭാവൂപഗമനതോ ന തക്കബുദ്ധിയാ ഗോചരാതി ആഹ **"ഉത്തമഞാണവിസയത്താ"**തിആദി. **നിപുണാതി** ഞേയ്യേസു തിക്ഖപ്പവത്തിയാ ഛേകാ. യസ്മാ പന സോ ഛേകഭാവോ ആരമ്മണേ അപ്പടിഹതവുത്തിതായ, സുഖുമഞേയ്യഗ്ഗഹണസമത്ഥതായ ച സുപാകടോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"സണ്ഹസുഖുമസഭാവത്താ"**തി. **പണ്ഡിതേഹിയേവാതി** അവധാരണം സമത്ഥേതും **"ബാലാനം അവിസയത്താ"**തി ആഹ.

അയം അട്ഠകഥാനയതോ അപരോ നയോ - വിനയപണ്ണത്തിആദിഗമ്ഭീരനേയ്യവിഭാവനതോ **ഗമ്ഭീരാ.** കദാചിയേവ അസങ്ഖ്യേയ്യേ മഹാകപ്പേ അതിക്കമിത്വാപി ദുല്ലഭദസ്സനതായ **ദുദ്ദസാ.** ദസ്സനഞ്ചേത്ഥ പഞ്ഞാചക്ഖുവസേനേവ വേദിതബ്ബം. ധമ്മന്വയസങ്ഖാതസ്സ അനുബോധസ്സ കസ്സചിദേവ സമ്ഭവതോ **ദുരനുബോധാ.** സന്തസഭാവതോ, വേനേയ്യാനഞ്ച സബ്ബഗുണസമ്പദാനം പരിയോസാനത്താ **സന്താ.** അത്തനോ പച്ചയേഹി പധാനഭാവം നീതതായ **പണീതാ.** സമധിഗതസച്ചലക്ഖണതായ അതക്കേഹി പുഗ്ഗലേഹി, അതക്കേന വാ ഞാണേന അവചരിതബ്ബതോ **അതക്കാവചരാ.** നിപുണം, നിപുണേ വാ അത്ഥേ സച്ചപച്ചയാകാരാദിവസേന വിഭാവനതോ **നിപുണാ.** ലോകേ അഗ്ഗപണ്ഡിതേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന വേദിതബ്ബതോ പകാസിതബ്ബതോ **പണ്ഡിതവേദനീയാ.**

അനാവരണഞാണപടിലാഭതോ ഹി ഭഗവാ "സബ്ബവിദൂഹമസ്മി, (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൫; ൨.൩൪൧; ധ॰ പ॰ ൩൫൩; മഹാവ॰ ൧൧) ദസബലസമന്നാഗതോ ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൨൧; ൨.൨൨) അത്തനോ സബ്ബഞ്ഞുതാദിഗുണേ പകാസേസി, തേനേവാഹ **"സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദേതീ"**തി. **സയം**-സദ്ദേന, നിദ്ധാരിതാവധാരണേന വാ നിവത്തേതബ്ബമത്ഥം ദസ്സേതും **"അനഞ്ഞനേയ്യോ ഹുത്വാ"**തി വുത്തം, അഞ്ഞേഹി അബോധിതോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **അഭിഞ്ഞാതി** യ-കാരലോപോ "അഞ്ഞാണതാ ആപജ്ജതീ"തിആദീസു (പരി॰ ൨൯൫) വിയാതി ദസ്സേതി **"അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേനാ"**തി ഇമിനാ. അപിച **"സയം അഭിഞ്ഞാ"**തി പദസ്സ **അനഞ്ഞനേയ്യോ ഹുത്വാതി** അത്ഥവചനം, **"സച്ഛികത്വാ"**തി പദസ്സ പന **സയമേവ...പേ॰... കത്വാതി.** സയം-സദ്ദാ ഹി സച്ഛികത്വാതി എത്ഥാപി സമ്ബജ്ഝിതബ്ബോ. **അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേനാതി** ച തസ്സ ഹേതുവചനം, കരണവചനം വാ.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഫലനിബ്ബാനാനി വിയ സച്ഛികാതബ്ബസഭാവം ന ഹോതി, ആസവക്ഖയഞാണേ പന അധിഗതേ അധിഗതമേവ ഹോതി, തസ്മാ തസ്സ പച്ചക്ഖകരണം സച്ഛികിരിയാതി ആഹ **"അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന പച്ചക്ഖം കത്വാ"**തി. ഹേതുഅത്ഥേ ചേതം കരണവചനം, അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണസങ്ഖാതസ്സ അഭിവിസിട്ഠഞാണസ്സാധിഗമഹേതൂതി അത്ഥോ. അഭിവിസിട്ഠഞാണന്തി വാ പച്ചവേക്ഖണാഞാണേ അധിപ്പേതേ കരണത്ഥേ കരണവചനമ്പി യുജ്ജതേവ. പവേദനഞ്ചേത്ഥ അഞ്ഞാവിസയാനം സച്ചാദീനം ദേസനാകിച്ചസാധനതോ, "എകോമ്ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ"തിആദിനാ (മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൫) പടിജാനനതോ ച വേദിതബ്ബം. **ഗുണധമ്മേഹീതി** ഗുണസങ്ഖാതേഹി ധമ്മേഹി. യഥാഭൂതമേവ **യഥാഭുച്ചം** സകത്ഥേ ണ്യപച്ചയവസേന.

വദമാനാതി എത്ഥ സത്തിഅത്ഥോ മാനസദ്ദോ യഥാ "എകപുഗ്ഗലോ ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതീ"തി, (അ॰ നി॰ ൧.൧൭൦; കഥാ॰ ൪൦൫) തസ്മാ വത്തും ഉസ്സാഹം കരോന്തോതി അത്ഥോ. എവംഭൂതാ ഹി വത്തുകാമാ നാമ ഹോന്തി, തേനാഹ **"തഥാഗതസ്സാ"**തിആദി . സാവസേസം വദന്താപി വിപരീതവദന്താ വിയ സമ്മാ വദന്തീതി ന വത്തബ്ബാതി യഥാ സമ്മാ വദന്തി, തഥാ ദസ്സേതും **"അഹാപേത്വാ"**തിആദി വുത്തം. തേന ഹി അനവസേസവദനമേവ സമ്മാ വദനന്തി ദസ്സേതി. **"വത്തും സക്കുണേയ്യു"**ന്തി ഇമിനാ ച "വദേയ്യു"ന്തി എതസ്സ സമത്ഥനത്ഥഭാവമാഹ യഥാ "സോ ഇമം വിജടയേ ജട"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩; പേടകോ॰ ൨൨; മി॰ പ॰ ൧.൧.൯) യേ എവം ഭഗവതാ ഥോമിതാ, തേ ധമ്മാ കതമേതി യോജനാ. "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞേവ ധമ്മാ"തിആദിപാളിയാ "സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണ"ന്തി വുത്തവചനസ്സ വിരോധിഭാവം ചോദേന്തോ **"യദി എവ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യദി എവന്തി** എവം "സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണ"ന്തി വുത്തവചനം യദി സിയാതി അത്ഥോ. **ബഹുവചനനിദ്ദേസോതി** "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ"തിആദീനി സന്ധായ വുത്തം. **അത്ഥി**-സദ്ദോപി ഹി ഇധ ബഹുവചനോയേവ "അത്ഥി ഖീരാ, അത്ഥി ഗാവോ"തിആദീസു വിയ നിപാതഭാവസ്സേവ ഇച്ഛിതത്താ. യദിപി തദിദം ഞാണം എകമേവ സഭാവതോ, തഥാപി സമ്പയോഗതോ, ആരമ്മണതോ ച പുഥുവചനപ്പയോഗമരഹതീതി വിസ്സജ്ജേതി **"പുഥുചിത്ത...പേ॰... രമ്മണതോ"**തി ഇമിനാ. **പുഥുചിത്തസമായോഗതോതി** പുഥൂഹി ചിത്തേഹി സമ്പയോഗതോ. പുഥൂനി ആരമ്മണാനി എതസ്സാതി **പുഥുആരമ്മണം,** തബ്ഭാവതോ സബ്ബാരമ്മണത്താതി വുത്തം ഹോതി.

അപിച പുഥു ആരമ്മണം ആരമ്മണമേതസ്സാതി പുഥുആരമ്മണാരമ്മണന്തി എതസ്മിം അത്ഥേ "ഓട്ഠമുഖോ, കാമാവചര"ന്തിആദീസു വിയ എകസ്സ ആരമ്മണസദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ **"പുഥുആരമ്മണതോ"**തി വുത്തം, തേനസ്സ പുഥുഞാണകിച്ചസാധകത്തം ദസ്സേതി. തഥാ ഹേതം ഞാണം തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം, ചതുയോനിപരിച്ഛേദകഞാണം, പഞ്ചഗതിപരിച്ഛേദകഞാണം, ഛസു അസാധാരണഞാണേസു സേസാസാധാരണഞാണാനി, സത്താരിയപുഗ്ഗലവിഭാവനകഞാണം, അട്ഠസു പരിസാസു അകമ്പനഞാണം, നവസത്താവാസപരിജാനനഞാണം, ദസബലഞാണന്തി എവമാദീനം അനേകസതസഹസ്സഭേദാനം ഞാണാനം യഥാസമ്ഭവം കിച്ചം സാധേതി, തേസം ആരമ്മണഭൂതാനം അനേകേസമ്പി ധമ്മാനം തദാരമ്മണഭാവതോതി ദട്ഠബ്ബം. **"തഞ്ഹീ"**തിആദി യഥാക്കമം തബ്ബിവരണം. **"യഥാഹാ"**തിആദിനാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളിം സാധകഭാവേന ദസ്സേതി. **തത്ഥാതി** അതീതധമ്മേ. എകവാരവസേന പുഥുആരമ്മണഭാവം നിവത്തേത്വാ അനേകവാരവസേന കമപ്പവത്തിയാ തം ദസ്സേതും

“പുനപ്പുനം ഉപ്പത്തിവസേനാ”തി വുത്തം. കമേനാപി ഹി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം വിസയേസു പവത്തതി, ന തഥാ സകിംയേവ . യഥാ ബാഹിരകാ വദന്തി “സകിംയേവ സബ്ബഞ്ഞൂ സബ്ബം ജാനാതി, ന കമേനാ”തി.

യദി ഏവം അചിന്തേയ്യാപരിമേയ്യപ്പഭേദസ്സ ഞേയ്യസ്സ പരിച്ഛേദവതാ ഏകേന ഞാണേന നിരവസേസതോ കഥം പടിവേധോതി, കോ വാ ഏവമാഹ “പരിച്ഛേദവന്തം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണ”ന്തി. അപരിച്ഛേദഞ്ഹി തം ഞാണം ഞേയ്യമിവ. വുത്തഞ്ഹേതം “യാവതകം ഞാണം, താവതകം ഞേയ്യം. യാവതകം ഞേയ്യം, താവതകം ഞാണ”ന്തി (മഹാനി॰ ന്ന്, ഫന്റെ; ചൂളനി॰ വ്വ; പടി॰ മ॰ ന.൫ അധിപ്പായത്ഥമേവ ഗഹിതം വിയ ദിസ്സതി) ഏവമ്പി ജാതിഭൂമിസഭാവാദിവസേന, ദിസാദേസകാലാദിവസേന ച അനേകഭേദഭിന്നേ ഞേയ്യേ കമേന ഗയ്ഹമാനേ അനവസേസപടിവേധോ ന സമ്ഭവതിയേവാതി? നയിദമേവം. യഞ്ഹി കിഞ്ചി ഭഗവതാ ഞാതുമിച്ഛിതം സകലമേകദേസോ വാ, തത്ഥ അപ്പടിഹതചാരിതായ പച്ചക്ഖതോ ഞാണം പവത്തതി. വിക്ഖേപാഭാവതോ ച ഭഗവാ സബ്ബകാലം സമാഹിതോതി ഞാതുമിച്ഛിതസ്സ പച്ചക്ഖഭാവോ ന സക്കാ നിവാരേതും. വുത്തഞ്ഹി “ആകങ്ഖാപടിബദ്ധം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണ”ന്തിആദി, (മഹാനി॰ ന്ന്, ഫന്റെ; ചൂളനി॰ വ്വ; പടി॰ മ॰ ന.൫) നനു ചേത്ഥ ദൂരതോ ചിത്തപടം പസ്സന്താനം വിയ, “സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ”തി വിപസ്സന്താനം വിയ ച അനേകധമ്മാവബോധകാലേ അനിരൂപിതരൂപേന ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തതീതി ഗഹേതബ്ബന്തി? ഗഹേതബ്ബം അചിന്തേയ്യാനുഭാവതായ ബുദ്ധഞാണസ്സ. തേനേവാഹ “ബുദ്ധവിസയോ അചിന്തേയ്യോ”തി, (അ॰ നി॰ ർ.൭൭) ഇദം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം - സബ്ബാകാരേന സബ്ബധമ്മാവബോധനസമത്ഥസ്സ ആകങ്ഖാപടിബദ്ധവുത്തിനോ അനാവരണഞാണസ്സ പടിലാഭേന ഭഗവാ സന്താനേന സബ്ബധമ്മപടിവേധസമത്ഥോ അഹോസി സബ്ബനേയ്യാവരണസ്സ പഹാനതോ, തസ്മാ സബ്ബഞ്ഞൂ, ന സകിംയേവ സബ്ബധമ്മാവബോധതോ യഥാസന്താനേന സബ്ബസ്സ ഇന്ധനസ്സ ദഹനസമത്ഥതായ പാവകോ “സബ്ബഭൂ”തി വുച്ചതീതി.

കാമഞ്ചായമത്ഥോ പുബ്ബേ വിത്ഥാരിതോയേവ, പകാരന്തരേന പന സോതുജനാനുഗ്ഗഹകാമതായ, ഇമിസ്സാ ച പോരാണസംവണ്ണനാവിസോധനവസേന പവത്തത്താ പുന വിഭാവിതോതി ന ചേത്ഥ പുനരുത്തിദോസോ പരിയേസിതബ്ബോ, ഏവമീദിസേസു. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി ഭഗവതോ ദസബലാദിഞാണാനിപി അനഞ്ഞസാധാരണാനി, സബ്ബദേസവിസയത്താ പന തേസം ഞാണാനം ന തേഹി ബുദ്ധഗുണാ അഹാപേത്വാ ഗഹിതാ നാമ ഹോന്തി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ പന നിപ്പദേസവിസയത്താ തസ്മിം ഗഹിതേ സബ്ബേപി ബുദ്ധഗുണാ ഗഹിതാ ഏവ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ പാളിഅത്ഥാനുസാരേന തദേവ ഞാണം ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. പാളിയമ്പി ഹി “യേഹി തഥാഗതസ്സ യഥാഭുച്ചം വണ്ണം സമ്മാ വദമാനാ വദേയ്യു”ന്തി തമേവ പകാസിതം തമന്തരേന അഞ്ഞസ്സ നിപ്പദേസവിസയസ്സ അഭാവതോ, നിപ്പദേസവിസയേനേവ ച യഥാഭുച്ചം സമ്മാ വദനസമ്ഭവതോതി.

അഞ്ഞേവാതി ഏത്ഥ **ഏവ**-സദ്ദോ സന്നിട്ഠാപനത്ഥോതി ദസ്സേതും **“അഞ്ഞേവാതി ഇദം പനേത്ഥ വവത്ഥാപനവചന”**ന്തി വുത്തം, **വവത്ഥാപനവചന**ന്തി ച സന്നിട്ഠാപനവചനന്തി അത്ഥോ, **സന്നിട്ഠാപനഞ്ച** അവധാരണമേവ. കഥന്തി ആഹ **“അഞ്ഞേവാ”**തിആദി. **“ന പാണാതിപാതാ വേരമണിആദയോ”**തി ഇമിനാ അവധാരണേന നിവത്തിതം ദസ്സേതി. അയഞ്ച **ഏവ**-സദ്ദോ അനിയതദേസതായ ച-സദ്ദോ വിയ യത്ഥ വുത്തോ, തതോ അഞ്ഞത്ഥാപി വചനിച്ഛാവസേന ഉപതിട്ഠതീതി ആഹ **“ഗമ്ഭീരാവാ”**തിആദി. **ഇതി**-സദ്ദേന ച ആദിഅത്ഥേന ദുദ്ദസാവ ന സുദസാ, ദുരനുബോധാവ ന സുരനുബോധാ, സന്താവ ന ദരഥാ, പണീതാവ ന ഹീനാ, അതക്കാവചരാവ ന തക്കാവചരാ, നിപുണാവ ന ലൂഖാ, പണ്ഡിതവേദനീയാവ ന ബാലവേദനീയാതി നിവത്തിതം ദസ്സേതി. **സബ്ബപദേഹീ**തി യാവ “പണ്ഡിതവേദനീയാ”തി ഇദം പദം, താവ സബ്ബപദേഹി.

ഏവം നിവത്തേതബ്ബതം യുത്തിയാ ദള്ഹീകരോന്തോ **“സാവകപാരമിഞാണ”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സാവകപാരമിഞാണ**ന്തി സാവകാനം ദാനാദിപാരമിപാരിപൂരിയാ നിപ്ഫന്നം വിജ്ജത്തയഛളഭിഞ്ഞാചതുപടിസമ്ഭിദാഭേദം ഞാണം, തഥാ പച്ചേകബുദ്ധാനം **പച്ചേകബോധിഞാണം. തതോതി** സാവകപാരമിഞാണതോ. **തത്ഥാതി** സാവകപാരമിഞാണേ. **തതോപീ**തി അനന്തരനിദ്ദിട്ഠതോ പച്ചേകബോധിഞാണതോപി. **അപി**-സദ്ദേന, **പി**-സദ്ദേന വാ കോ പന വാദോ സാവകപാരമിഞാണതോതി സമ്ഭാവേതി. **തത്ഥാപീ**തി പച്ചേകബോധിഞാണേപി. **ഇതോ പനാ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ പന, തസ്മാ ഏത്ഥ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേ വവത്ഥാനം ലബ്ഭതീതി അധിപ്പായോ. ഗമ്ഭീരേസു വിസേസോ, ഗമ്ഭീരാനം വാ വിസേസേന **ഗമ്ഭീരാ.** അയഞ്ച ഗമ്ഭീരോ അയഞ്ച ഗമ്ഭീരോ ഇമേ ഇമേസം വിസേസേന ഗമ്ഭീരാതി വാ **ഗമ്ഭീരതരാ.** തരസദ്ദേനേവേത്ഥ ബ്യവച്ഛേദനം സിദ്ധം.

ഏത്ഥായം യോജനാ - കിഞ്ചാപി സാവകപാരമിഞാണം ഹേട്ഠിമം ഹേട്ഠിമം സേക്ഖഞാണം പുഥുജ്ജനഞാണഞ്ച ഉപാദായ ഗമ്ഭീരം, പച്ചേകബോധിഞാണം പന ഉപാദായ ന തഥാ ഗമ്ഭീരന്തി “ഗമ്ഭീരമേവാ”തി ന സക്കാ ബ്യവച്ഛിജ്ജിതും, തഥാ പച്ചേകബോധിഞാണമ്പി യഥാവുത്തം ഞാണമുപാദായ ഗമ്ഭീരം, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പന ഉപാദായ ന ഏവം ഗമ്ഭീരന്തി “ഗമ്ഭീരമേവാ”തി ന സക്കാ ബ്യവച്ഛിജ്ജിതും, തസ്മാ തത്ഥ വവത്ഥാനം ന ലബ്ഭതി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണധമ്മാ പന സാവകപാരമിഞാണാദീനമിവ കിഞ്ചി ഉപാദായ ഗമ്ഭീരാഭാവാഭാവതോ “ഗമ്ഭീരാ ഏവാ”തി വവത്ഥാനം ലബ്ഭതീതി. യഥാ ചേത്ഥ വവത്ഥാനം ദസ്സിതം, ഏവം സാവകപാരമിഞാണം ദുദ്ദസം. “പച്ചേകബോധിഞാണം പന തതോ ദുദ്ദസതരന്തി തത്ഥ വവത്ഥാനം നത്ഥീ”തിആദിനാ വവത്ഥാനസമ്ഭവോ നേതബ്ബോ, തേനേവാഹ **“തഥാ ദുദ്ദസാവ…പേ॰… വേദിതബ്ബ”**ന്തി.

പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനന്തിപി പാഠോ, തസ്സാ പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനന്തി അത്ഥോ. **ഏത**ന്തി യഥാവുത്തം വിസ്സജ്ജനവചനം. **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ ദിട്ഠിനം വിഭജനാകാരേന. ഏത്ഥായമധിപ്പായോ - ഭവതു താവ നിരവസേസബുദ്ധഗുണവിഭാവനുപായഭാവതോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ ഏകമ്പി പുഥുനിസ്സയാരമ്മണഞാണകിച്ചസിദ്ധിയാ "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞേവ ധമ്മാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮) ബഹുവചനേന ഉദ്ദിട്ഠം, തസ്സ പന വിസ്സജ്ജനം സച്ചപച്ചയാകാരാദിവിസയവിസേസവസേന അനഞ്ഞസാധാരണേന വിഭജനനയേന അനാരഭിത്വാ സനിസ്സയാനം ദിട്ഠിഗതാനം വിഭജനനയേന കസ്മാ ആരദ്ധന്തി? തത്ഥ യഥാ സച്ചപച്ചയാകാരാദീനം വിഭജനം അനഞ്ഞസാധാരണം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സേവ വിസയോ, ഏവം നിരവസേസദിട്ഠിഗതവിഭജനമ്പീതി ദസ്സേതും **"ബുദ്ധാനഞ്ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം, തത്ഥ **ഠാനാനീ**തി കാരണാനി. **ഗജ്ജിതം മഹന്തം ഹോതീ**തി ദേസേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ അനേകവിധതായ, ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യതായ ച നാനാനയേഹി പവത്തമാനം ദേസനാഗജ്ജിതം മഹന്തം വിപുലം, ബഹുപ്പഭേദഞ്ച ഹോതി . **ഞാണം അനുപവിസതീ**തി തതോ ഏവ ച ദേസനാഞാണം ദേസേതബ്ബധമ്മേ വിഭാഗസോ കുരുമാനം അനുപവിസതി, തേ അനുപവിസിത്വാ ഠിതം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ.

ബുദ്ധഞാണസ്സ മഹന്തഭാവോ പഞ്ഞായതീതി ഏവംവിധസ്സ നാമ ധമ്മസ്സ ദേസകം, പടിവേധകഞ്ചാതി ബുദ്ധാനം ദേസനാഞാണസ്സ, പടിവേധഞാണസ്സ ച ഉളാരഭാവോ പാകടോ ഹോതി. **ദേസനാ ഗമ്ഭീരാ ഹോതീ**തി സഭാവേന ഗമ്ഭീരാനം തേസം ചതുബ്ബിധാനമ്പി ദേസനാ ദേസേതബ്ബവസേന ഗമ്ഭീരാവ ഹോതി, സാ പന ബുദ്ധാനം ദേസനാ സബ്ബത്ഥ, സബ്ബദാ ച യാനത്തയമുഖേനേവാതി വുത്തം **"തിലക്ഖണാഹതാ സുഞ്ഞതാപടിസംയുത്താ"**തി, തീഹി ലക്ഖണേഹി ആഹതാ, അത്തത്തനിയതോ സുഞ്ഞഭാവപടിസഞ്ഞുത്താ ചാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി "സബ്ബം വചീകമ്മം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണപുബ്ബങ്ഗമം ഞാണാനുപരിവത്തീ"തി (മഹാനി॰ ൬൯, ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫; നേത്തി॰ ൧൫) വചനതോ സബ്ബാപി ഭഗവതോ ദേസനാ ഞാണരഹിതാ നാമ നത്ഥി, സമസമപരക്കമനവസേന സീഹസമാനവുത്തിതായ ച സബ്ബത്ഥ സമാനുസ്സാഹപ്പവത്തി, ദേസേതബ്ബധമ്മവസേന പന ദേസനാ വിസേസതോ ഞാണേന അനുപവിട്ഠാ, ഗമ്ഭീരതരാ ച ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

കഥം പന വിനയപണ്ണത്തിം പത്വാ ദേസനാ തിലക്ഖണാഹതാ, സുഞ്ഞതാപടിസഞ്ഞുത്താ ച ഹോതി, നനു തത്ഥ വിനയപണ്ണത്തിമത്തമേവാതി? ന തത്ഥ വിനയപണ്ണത്തിമത്തമേവ. തഥാപി ഹി സന്നിസിന്നപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം പവത്തമാനാ ദേസനാ സങ്ഖാരാനം അനിച്ചതാദിവിഭാവിനീ സബ്ബധമ്മാനം അത്തത്തനിയതാ, സുഞ്ഞഭാവപ്പകാസിനീ ച ഹോതി, തേനേവാഹ **"അനേകപരിയായേന ധമ്മിം കഥം കത്വാ"**തിആദി. **വിനയപഞ്ഞത്തി**ന്തി വിനയസ്സ പഞ്ഞാപനം. ഞ-കാരസ്സ പന ണ്ണ-കാരേ കതേ വിനയപണ്ണത്തിന്തിപി പാഠോ. **ഭൂമന്തര**ന്തി ധമ്മാനം അവത്ഥാവിസേസഞ്ച ഠാനവിസേസഞ്ച. ഭവന്തി ധമ്മാ ഏത്ഥാതി **ഭൂമീ**തി ഹി അവത്ഥാവിസേസോ, ഠാനഞ്ച വുച്ചതി. തത്ഥ **അവത്ഥാവിസേസോ** സതിആദിധമ്മാനം സതിപട്ഠാനിന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദിഭേദോ "വച്ഛോ, ദമ്മോ, ബലീബദ്ദോ"തി ആദയോ വിയ. **ഠാനവിസേസോ** കാമാവചരാദിഭേദോ. **പച്ചയാകാര**-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. **സമയന്തര**ന്തി ദിട്ഠിവിസേസം, നാനാവിഹിതാ ദിട്ഠിയോതി അത്ഥോ, അഞ്ഞസമയം വാ, ബാഹിരകസമയന്തി വുത്തം ഹോതി. വിനയപഞ്ഞത്തിം പത്വാ മഹന്തം ഗജ്ജിതം ഹോതീതിആദിനാ സമ്ബന്ധോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഗജ്ജിതം മഹന്തം...പേ॰... പടിസംയുത്താ, തസ്മാ. **ഛേജ്ജഗാമിനീ**തി അതേകിച്ഛഗാമിനീ.

ഏവം ഓതിണ്ണേ വത്ഥുസ്മിന്തി യഥാവുത്തനയേന ലഹുകഗരുകാദിവസേന തദനുരൂപേ വത്ഥുമ്ഹി ഓതരന്തേ. യം സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനം നാമ അത്ഥി, തത്ഥാതി സമ്ബന്ധോ. **ഥാമോ**തി ഞാണസാമത്ഥിയം. **ബല**ന്തി അകമ്പനസങ്ഖാതോ വീരഭാവോ. **ഥാമോ ബല**ന്തി വാ സാമത്ഥിയവചനമേവ പച്ചവേക്ഖണാദേസനാഞാണവസേന യോജേതബ്ബം. പച്ചവേക്ഖണാഞാണപുബ്ബങ്ഗമഞ്ഹി ദേസനാഞാണം. **ഏസാ**തി സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനമേവ വുച്ചമാനപദമപേക്ഖിത്വാ പുല്ലിങ്ഗേന നിദ്ദിസതി, ഏസോ സിക്ഖാപദപഞ്ഞാപനസങ്ഖാതോ വിസയോ അഞ്ഞേസം അവിസയോതി അത്ഥോ. **ഇതീ**തി തഥാവിസയാവിസയഭാവസ്സ ഹേതുഭാവേന പടിനിദ്ദേസവചനം , നിദസ്സനത്ഥോ വാ **ഇതി**-സദ്ദോ, തേന "ഇദം ലഹുകം, ഇദം ഗരുക"ന്തിആദിനയം നിദ്ദിസതി. ഏവമപരത്ഥാപി യഥാസമ്ഭവം.

യദിപി കായാനുപസ്സനാദിവസേന സതിപട്ഠാനാദയോ സുത്തന്തപിടകേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൭) വിഭത്താ, തഥാപി സുത്തന്തഭാജനീയാദിവസേന അഭിധമ്മേയേവ തേ വിസേസതോ വിഭത്താതി ആഹ **"ഇമേ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ...പേ॰... അഭിധമ്മപിടകം വിഭജിത്വാ"**തി. തത്ഥ **സത്ത ഫസ്സാ**തി സത്തവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പയോഗവസേന വുത്തം. തഥാ **"സത്ത വേദനാ"**തിആദിപി. **ലോകുത്തരാ ധമ്മാ നാമാ**തി **ഏത്ഥ ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ, തേന വുത്താവസേസം അഭിധമ്മേ ആഗതം ധമ്മാനം വിഭജിതബ്ബാകാരം സങ്ഗണ്ഹാതി. ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനാനി ഏത്ഥാതി **ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാന**ന്തി ബാഹിരത്ഥസമാസോ. **"അഭിധമ്മപിടക"**ന്തി ഏതസ്സ ഹി ഇദം വിസേസനം. ഏത്ഥ ച പച്ചയനയം അഗ്ഗഹേത്വാ ധമ്മവസേനേവ സമന്തപട്ഠാനസ്സ ചതുവീസതിവിധതാ വുത്താ. യഥാഹ -

"തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകതികഞ്ചേവ തികദുകഞ്ച;
തികതികഞ്ചേവ ദുകദുകഞ്ച,
ഛ അനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ...പേ॰...

ഛ പച്ചനീയമ്ഹി...പേ॰... അനുലോമപച്ചനീയമ്ഹി...പേ॰...
പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ”തി. [പട്ഠാ॰ ൧.൧.ര്൧(ക), ര്ര്(ഖ), ര്വ്വ(ഗ), ൭൨(ഘ)];

ഏവം ധമ്മവസേന ചതുവീസതിഭേദേസു തികപട്ഠാനാദീസു ഏകേകം പച്ചയനയേന അനുലോമാദിവസേന ചതുബ്ബിധം ഹോതീതി ഛന്നവുതിസമന്തപട്ഠാനാനി. തത്ഥ പന ധമ്മാനുലോമേ തികപട്ഠാനേ കുസലത്തികേ പടിച്ചവാരേ പച്ചയാനുലോമേ ഹേതുമൂലകേ ഹേതുപച്ചയവസേന ഏകൂനപഞ്ഞാസ പുച്ഛാനയാ സത്ത വിസ്സജ്ജനനയാതിആദിനാ ദസ്സിയമാനാ അനന്തഭേദാ നയാതി ആഹ **“അനന്തനയ”**ന്തി.

നവഹാകാരേഹീതി ഉപ്പാദാദീഹി നവഹി പച്ചയാകാരേഹി. തം സരൂപതോ ദസ്സേതും **“ഉപ്പാദോ ഹുത്വാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി ഏതസ്മാ ഫലന്തി **ഉപ്പാദോ,** ഫലുപ്പത്തിയാ കാരണഭാവോ. സതി ച അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി, നാസതി. തസ്മാ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി, തഥാ പവത്തതി ധരതി ഏതസ്മിം ഫലന്തി **പവത്തം.** നിമീയതി ഫലമേതസ്മിന്തി **നിമിത്തം.** (നിദദാതി ഫലം അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നം ഏതേനാതി നിദാനം.) (ഏത്ഥന്തരേ അട്ഠകഥായ ന സമേതി) ആയൂഹതി ഫലം അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നുപ്പത്തിയാ ഘടേതി ഏതേനാതി **ആയൂഹനം.** സംയുജ്ജതി ഫലം അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നേന ഏതസ്മിന്തി **സംയോഗോ.** യത്ഥ സയം ഉപ്പജ്ജതി, തം പലിബുദ്ധതി ഫലമേതേനാതി **പലിബോധോ.** പച്ചയന്തരസമവായേ സതി ഫലമുദയതി ഏതേനാതി **സമുദയോ.** ഹിനോതി കാരണഭാവം ഗച്ഛതീതി **ഹേതു.** അവിജ്ജായ ഹി സതി സങ്ഖാരാ പവത്തന്തി, ധരന്തി ച, തേ അവിജ്ജായ സതി അത്തനോ ഫലം (നിദദന്തി) (പടി॰ മ॰ ൧.ര്൭; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨൨ പസ്സിതബ്ബം) ഭവാദീസു ഖിപന്തി, ആയൂഹന്തി അത്തനോ ഫലുപ്പത്തിയാ ഘടേന്തി, അത്തനോ ഫലേന സംയുജ്ജന്തി, യസ്മിം സന്താനേ സയം ഉപ്പന്നാ തം പലിബുദ്ധന്തി, പച്ചയന്തരസമവായേ ഉദയന്തി ഉപ്പജ്ജന്തി, ഹിനോതി ച സങ്ഖാരാനം കാരണഭാവം ഗച്ഛതി, തസ്മാ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പവത്തം ഹുത്വാ...പേ॰... പച്ചയോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി. ഏവം അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം കാരണഭാവൂപഗമനവിസേസാ ഉപ്പാദാദയോ വേദിതബ്ബാ. സങ്ഖാരാദീനം വിഞ്ഞാണാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

തമത്ഥം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളിയാ സാധേന്തേന **“യഥാഹാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ തിട്ഠതി ഏതേനാതി **ഠിതി,** പച്ചയോ, ഉപ്പാദോ ഏവ ഠിതി **ഉപ്പാദട്ഠിതി.** ഏവം സേസേസുപി. യസ്മാ പന “ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൩) വുത്തത്താ ആസവാവ അവിജ്ജായ പച്ചയോ, തസ്മാ വുത്തം **“ഉഭോപേതേ ധമ്മാ “പച്ചയസമുപ്പന്നാ”**തി, അവിജ്ജാ ച സങ്ഖാരാ ച ഉഭോപേതേ ധമ്മാ പച്ചയതോ ഏവ സമുപ്പന്നാ, ന വിനാ പച്ചയേനാതി അത്ഥോ. **പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ**തി സങ്ഖാരാനം, അവിജ്ജായ ച ഉപ്പാദാദികേ പച്ചയാകാരേ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗഹണവസേന പവത്താ പഞ്ഞാ. **ധമ്മട്ഠിതിഞാണ**ന്തി പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം പച്ചയഭാവതോ ധമ്മട്ഠിതിസങ്ഖാതേ പടിച്ചസമുപ്പാദേ ഞാണം. “ദ്വാദസ പടിച്ചസമുപ്പാദാ”തി വചനതോ ഹി ദ്വാദസ പച്ചയാ ഏവ പടിച്ചസമുപ്പാദോ. അയഞ്ച നയോ ന പച്ചുപ്പന്നേ ഏവ, അഥ ഖോ അതീതാനാഗതേസുപി, ന ച അവിജ്ജായ ഏവ സങ്ഖാരേസു, അഥ ഖോ സങ്ഖാരാദീനം വിഞ്ഞാണാദീസുപി ലബ്ഭതീതി പരിപുണ്ണം കത്വാ പച്ചയാകാരസ്സ വിഭത്തഭാവം ദസ്സേതും **“അതീതമ്പി അദ്ധാന”**ന്തിആദി പാളിമാഹരി. **പട്ഠാനേ** (പട്ഠാ॰ ൧.൧) പന ദസ്സിതാ ഹേതാദിപച്ചയാഏവേത്ഥ ഉപ്പാദാദിപച്ചയാകാരേഹി ഗഹിതാതി തേപി യഥാസമ്ഭവം നീഹരിത്വാ യോജേതബ്ബാ. അതിവിത്ഥാരഭയേന പന ന യോജയിമ്ഹ, അത്ഥികേഹി ച വിസുദ്ധിമഗ്ഗാദിതോ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬ര്) ഗഹേതബ്ബാ.

തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സാതി സങ്ഖാരാദിപച്ചയുപ്പന്നധമ്മസ്സ. **തഥാ തഥാ പച്ചയഭാവേനാ**തി ഉപ്പാദാദിഹേതാദിപച്ചയസത്തിയാ . കമ്മകിലേസവിപാകവസേന തീണി വട്ടാനി യസ്സാതി **തിവട്ടം.** അതീതപച്ചുപ്പന്നാനാഗതവസേന തയോ അദ്ധാ കാലാ ഏതസ്സാതി **തിയദ്ധം.** ഹേതുഫലഫലഹേതുഹേതുഫലവസേന തയോ സന്ധയോ ഏതസ്സാതി **തിസന്ധി.** സങ്ഖിപ്പന്തി ഏത്ഥ അവിജ്ജാദയോ, വിഞ്ഞാണാദയോ ചാതി **സങ്ഖേപാ,** ഹേതു, വിപാകോ ച. അഥ വാ ഹേതു വിപാകോതി സങ്ഖിപ്പന്തീതി **സങ്ഖേപാ.** അവിജ്ജാദയോ, വിഞ്ഞാണാദയോ ച കോട്ഠാസപരിയായോ വാ **സങ്ഖേപ**സദ്ദോ. അതീതഹേതുസങ്ഖേപാദിവസേന ചത്താരോ സങ്ഖേപാ യസ്സാതി **ചതുസങ്ഖേപം.** സരൂപതോ അവുത്താപി തസ്മിം തസ്മിം സങ്ഖേപേ ആകിരീയന്തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിഗ്ഗഹണേഹി പകാസീയന്തീതി **ആകാരാ,** അതീതഹേതുആദീനം പകാരാ. തേ സങ്ഖേപേ പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ വീസതി ആകാരാ ഏതസ്സാതി **വീസതാകാരം.**

ഖത്തിയാദിഭേദേന അനേകഭേദഭിന്നാപി സസ്സതവാദിനോ ജാതിസതസഹസ്സാനുസ്സരണാദികസ്സ അഭിനിവേസഹേതുനോ വസേന ചത്താരോവ ഹോന്തി, ന തതോ ഉദ്ധം, അധോ വാതി സസ്സതവാദീനം പരിമാണപരിച്ഛേദസ്സ അനഞ്ഞവിസയതം ദസ്സേതും **“ചത്താരോ ജനാ”**തിആദിമാഹ. ഏസ നയോ ഇതരേസുപി. തത്ഥ **ചത്താരോ ജനാ**തി ചത്താരോ ജനസമൂഹാതി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ തേസു ഏകേകസ്സാപി അനേകപ്പഭേദതോ. **തേ**തി ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതവാദിനോ. **ഇദം നിസ്സായാ**തി ഇദപ്പച്ചയതായ സമ്മാ അഗ്ഗഹണം. തത്ഥാപി ച ഹേതുഫലഭാവേന സമ്ബന്ധാനം ധമ്മാനം സന്തതിഘനസ്സ അഭേദിതത്താ പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനമ്പി ഭേദനിബന്ധനം നാനത്തനയം അനുപധാരേത്വാ ഗഹിതം ഏകത്തഗ്ഗഹണം നിസ്സായ. **ഇദം ഗണ്ഹന്തീ**തി ഇദം സസ്സതഗ്ഗഹണം അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തി, ഇമിനാ നയേന ഏകച്ചസസ്സതവാദാദയോപി യഥാസമ്ഭവം യോജേത്വാ വത്തബ്ബാ. **ഭിന്ദിത്വാ**തി “ആതപ്പമന്വായാ”തിആദിനാ

വിഭജിത്വാ, “തയിദം ഭിക്ഖവേ തഥാഗതോ പജാനാതീ”തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൬) വാ വിധമിത്വാ. **നിജ്ജടന്തി** അനോനദ്ധം. **നിഗുമ്ബന്തി** അനാവുടം. അപിച വേളുആദീനം ഹേട്ഠുപരിയസംസിബ്ബനട്ഠേന **ജടാ.** കുസാദീനം ഓവരണട്ഠേന **ഗുമ്ബോ.** തസ്സദിസതായ ദിട്ഠിഗതാനം ബ്യാകുലാ പാകടതാ “ജടാ, ഗുമ്ബോ”തി ച വുച്ചതി, ദിട്ഠിജടാവിജടനേന, ദിട്ഠിഗുമ്ബവിവരണേന ച നിജ്ജടം നിഗുമ്ബം കത്വാതി അത്ഥോ.

“തസ്മാ”തിആദിനാ ബുദ്ധഗുണേ ആരബ്ഭ ദേസനായ സമുട്ഠിതത്താ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഉദ്ദിസിത്വാ ദേസനാകുസലോ ഭഗവാ സമയന്തരം വിഗ്ഗഹണവസേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ വിസ്സജ്ജേതീതി ദസ്സേതി.

൨൮. അത്ഥി പരിയായോ **സന്തി**-സദ്ദോ, സോ ച സംവിജ്ജന്തിപരിയായോ, സംവിജ്ജമാനതാ ച ഞാണേന ഉപലബ്ഭമാനതാതി ആഹ **“സന്തീ”**തിആദി. സംവിജ്ജമാനപരിദീപനേന പന **“സന്തീ”**തി ഇമിനാ പദേന തേസം ദിട്ഠിഗതികാനം വിജ്ജമാനതായ അവിച്ഛിന്നതം, തതോ ച നേസം മിച്ഛാഗാഹതോ സിഥിലകരണവിവേചനേഹി അത്തനോ ദേസനായ കിച്ചകാരിതം, അവിതഥതഞ്ച ദീപേതി ധമ്മരാജാ. **അത്ഥീ**തി ച സന്തിപദേന സമാനത്ഥോ പുഥുവചനവിസയോ ഏകോ നിപാതോ “അത്ഥി ഇമസ്മിം കായേ കേസാ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦; ൩.൧൫൪; സം॰ നി॰ ൪.൧൨൭) വിയ. **ആലപനവചന**ന്തി ബുദ്ധാലപനവചനം. ഭഗവായേവ ഹി “ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖവോ”തി ച ആലപതി, ന സാവകാ. സാവകാ പന “ആവുസോ, ആയസ്മാ”തിആദിസമ്ബന്ധനേനേവ. “ഏകേ”തി വുത്തേ **ഏകച്ചേ**തി അത്ഥോ ഏവ സങ്ഖ്യാവാചകസ്സ ഏക-സദ്ദസ്സ നിയതേകവചനത്താ, ന സമിതബഹിതപാപതായ സമണബ്രാഹ്മണാതി ആഹ **“പബ്ബജ്ജൂപഗതഭാവേനാ”**തിആദി. തഥാ വാ ഹോന്തു, അഞ്ഞഥാ വാ, സമ്മുതിമത്തേനേവ ഇധാധിപ്പേതാതി ദസ്സേതി **“ലോകേനാ”**തിആദിനാ. സസ്സതാദിവസേന പുബ്ബന്തം കപ്പേന്തീതി **പുബ്ബന്തകപ്പികാ.** യസ്മാ പന തേസം **പുബ്ബന്തം** പുരിമസിദ്ധേഹി തണ്ഹാദിട്ഠികപ്പേഹി **കപ്പേത്വാ** ആസേവനബലവതായ, വിചിത്രവുത്തിതായ ച **വികപ്പേത്വാ** അപരഭാഗസിദ്ധേഹി അഭിനിവേസഭൂതേഹി തണ്ഹാദിട്ഠിഗാഹേഹി **ഗണ്ഹന്തി** അഭിനിവിസന്തി പരാമസന്തി, തസ്മാ വുത്തം **“പുബ്ബന്തം കപ്പേത്വാ വികപ്പേത്വാ ഗണ്ഹന്തീ”**തി. പുരിമഭാഗപച്ഛിമഭാഗസിദ്ധാനം വാ തണ്ഹാഉപാദാനാനം വസേന യഥാക്കമം കപ്പനഗഹണാനി വേദിതബ്ബാനി. തണ്ഹാപച്ചയാ ഹി ഉപാദാനം സമ്ഭവതി. പഹുതപസംസാനിന്ദാതിസയസംസഗ്ഗനിച്ചയോഗാദിവിസയേസു ഇധ നിച്ചയോഗവസേന വിജ്ജമാനത്ഥോ സമ്ഭവതീതി വുത്തം **“പുബ്ബന്ത കപ്പോ വാ”**തിആദി വുത്തഞ്ച -

> “പഹുതേ ച പസംസായം, നിന്ദായഞ്ചാതിസയനേ;
> നിച്ചയോഗേ ച സംസഗ്ഗേ, ഹോന്തിമേ മന്തുആദയോ”തി.

കോട്ഠാസേസൂതി ഏത്ഥ കോട്ഠാസാദീസൂതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ ആദി-സദ്ദലോപേന, നിദസ്സനനയേന ച വുത്തത്താ. പദപൂരണസമീപഉമ്മഗ്ഗാദീസുപി ഹി **അന്ത**-സദ്ദോ ദിസ്സതി. തഥാ ഹി “ഇങ്ഘ താവ സുത്തന്തേ വാ ഗാഥായോ വാ അഭിധമ്മം വാ പരിയാപുണസ്സു (പാചി॰ ൪൪൨), സുത്തന്തേ ഓകാസം കാരാപേത്വാ”തിആദീസു (പാചി॰ ൧൨൨൧) ച പദപൂരണേ അന്ത-സദ്ദോ വത്തതി, “ഗാമന്തസേനാസന”ന്തിആദീസു (വിസുദ്ധി॰ ൧.൩൧) സമീപേ, “കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ ഏകോ അന്തോ, അത്ഥീതി ഖോ കച്ചാന അയമേകോ അന്തോ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൭൫; സം॰ നി॰ ൨.൧൫) ച ഉമ്മഗ്ഗേതി.

അന്തപൂരോതി മഹാഅന്തഅന്തഗുണേഹി പൂരോ. “സാ ഹരിതന്തം വാ പന്ഥന്തം വാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൪) മജ്ഝിമനികായേ മഹാഹത്ഥിപദോപമസുത്തന്തപാളി. തത്ഥ **സാ**തി തേജോധാതു. **ഹരിതന്ത**ന്തി ഹരിതതിണരുക്ഖമരിയാദം . **പന്ഥന്ത**ന്തി മഗ്ഗമരിയാദം. ആഗമ്മ അനാഹാരാ നിബ്ബായതീതി സേസോ. “അന്തമിദം ഭിക്ഖവേ, ജീവികാനം യദിദം പിണ്ഡോല്യ”ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൦; ഇതിവു॰ ൯൧) പിണ്ഡിയാലോപസുത്തന്തപാളി. തത്ഥ പിണ്ഡം ഉലതി ഗവേസതീതി **പിണ്ഡോലോ,** പിണ്ഡാചാരികോ, തസ്സ ഭാവോ **പിണ്ഡോല്യം,** പിണ്ഡചരണേന ജീവികതാതി അത്ഥോ. **ഏസേവാ**തി സബ്ബപച്ചയസങ്ഖയഭൂതോ നിബ്ബാനധമ്മോ ഏവ, തേനാഹ **“സബ്ബ…പേ॰… വുച്ചതീ”**തി. ഏതേന സബ്ബപച്ചയസങ്ഖയനതോ അസങ്ഖതം നിബ്ബാനം സങ്ഖതഭൂതസ്സ വട്ടദുക്ഖസ്സ പരഭാഗം പരിയോസാനഭൂതം, തസ്മാ ഏത്ഥ പരഭാഗോവ അത്ഥോ യുത്തോതി ദസ്സേതി. **സക്കായോ**തി സക്കായഗാഹോ.

കപ്പോതി ലേസോ. **കപ്പകതേനാ**തി തിണ്ണം ദുബ്ബണ്ണകരണാനം അഞ്ഞതരദുബ്ബണ്ണകതേന. **ആദി**-സദ്ദേന ചേത്ഥ കപ്പ-സദ്ദോ മഹാകപ്പസമന്തഭാവകിലേസകാമവിതക്കകാലപഞ്ഞത്തിസദിസഭാവാദീസുപി വത്തതീതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹേസ “ചത്താരിമാനി ഭിക്ഖവേ, കപ്പസ്സ അസങ്ഖ്യേയ്യാനീ”തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൪.൧൫൬) മഹാകപ്പേ വത്തതി, “കേവലകപ്പം വേളുവനം ഓഭാസേത്വാ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൯൪) സമന്തഭാവേ, “സങ്കപ്പോ കാമോ രാഗോ കാമോ സങ്കപ്പരാഗോ കാമോ”തിആദീസു (മഹാനി॰ ൧; ചൂളനി॰ ൮) കിലേസകാമേ, “തക്കോ വിതക്കോ സങ്കപ്പോ”തിആദീസു വിതക്കേ, “യേന സുദം നിച്ചകപ്പം വിഹരാമീ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭) കാലേ , “ഇച്ചായസ്മാ കപ്പോ”തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൧൦൯൮) പഞ്ഞത്തിയം, “സത്ഥുകപ്പേന വത കിര ഭോ സാവകേന സദ്ധിം മന്തയമാനാ ന ജാനിമ്ഹാ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൬൦) സദിസഭാവേതി.

തണ്ഹാദിട്ഠീസു പവത്തിം **മഹാനിദ്ദേസപാളിയാ** (മഹാനി॰ ൨൮) സാധേന്തോ **“വുത്തമ്പി ചേത”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉദ്ദാനതോ**തി സങ്ഖേപതോ. **“തസ്മാ”**തിആദി യഥാവുത്തായ അത്ഥവണ്ണനായ

ഗുണവചനം. **തണ്ഹാദിട്ഠിവസേനാ**തി ഉപനിസ്സയസഹജാതഭൂതായ അഭിനന്ദനസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ ചേവ സസ്സതാദിആകാരേന അഭിനിവിസന്തസ്സ മിച്ഛാഗാഹസ്സ ച വസേന. പുബ്ബേ നിവുത്ഥധമ്മവിസയായ കപ്പനായ ഇധ അധിപ്പേതത്താ അതീതകാലവാചകോയേവ പുബ്ബ-സദ്ദോ, ന പന "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ"തിആദീസു വിയ പധാനാദിവാചകോ, രൂപാദിഖന്ധവിനിമുത്തസ്സ കപ്പനവത്ഥുനോ അഭാവാ അന്ത-സദ്ദോ ച കോട്ഠാസവാചകോ, ന പന അബ്ഭന്തരാദിവാചകോതി ദസ്സേതും **"അതീതം ഖന്ധകോട്ഠാസ"**ന്തി വുത്തം. **കപ്പേത്വാ**തി ച തസ്മിം പുബ്ബന്തേ തണ്ഹായനാഭിനിവേസനാനം സമത്ഥനം പരിനിട്ഠാപനമാഹ. **ഠിതാ**തി തസ്സാ ലദ്ധിയാ അവിജഹനം, പുബ്ബന്തമേവ അനുഗതാ ദിട്ഠി തേസമത്ഥീതി യോജനാ. അത്ഥിതാ, അനുഗതതാ ച നാമ പുനപ്പുനം പവത്തിയാതി ദസ്സേതി **"പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനവസേനാ"**തി ഇമിനാ. **"തേ ഏവ"**ന്തിആദിനാ **"പുബ്ബന്തം ആരബ്ഭാ"**തിആദിപാളിയാ അത്ഥം സംവണ്ണേതി. തത്ഥ **ആരബ്ഭാ**തി ആലമ്ബിത്വാ. വിസയോ ഹി തസ്സാ ദിട്ഠിയാ പുബ്ബന്തോ. വിസയഭാവതോ ഹേസ തസ്സാ ആഗമനട്ഠാനം , ആരമ്മണപച്ചയോ ചാതി വുത്തം **"ആഗമ്മ പടിച്ചാ"**തി. തദേതം അഞ്ഞേസം പതിട്ഠാപനദസ്സനന്തി ആഹ **"അഞ്ഞമ്പി ജനം ദിട്ഠിഗതികം കരോന്താ"**തി.

അധിവചനപഥാനീതി [അധിവചനപദാനി (അട്ഠകഥായം)] രുള്ഹിമത്തേന പഞ്ഞത്തിപഥാനി. ദാസാദീസു ഹി സിരിവഡ്ഢകാദിസദ്ദാ വിയ വചനമത്തമേവ അധികാരം കത്വാ പവത്തിയാ തഥാ പണ്ണത്തിയേവ **അധിവചനം,** സാ ച വോഹാരസ്സ പഥോതി. അഥ വാ **അധി**-സദ്ദോ ഉപരിഭാഗേ, വുച്ചതീതി **വചനം.** അധി ഉപരിഭാഗേ വചനം **അധിവചനം.** ഉപാദാനിയഭൂതാനം രൂപാദീനം [ഉപാദാഭൂതരൂപാദീനം (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൨൮)] ഉപരി പഞ്ഞാപിയമാനാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി, തസ്മാ പഞ്ഞത്തിദീപകപഥാനീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. പഞ്ഞത്തിമത്തഞ്ഹേതം വുച്ചതി, യദിദം "അത്താ, ലോകോ"തി ച, ന രൂപവേദനാദയോ വിയ പരമത്ഥോതി. **അധിമുത്തി**-സദ്ദോ ചേത്ഥ അധിവചന-സദ്ദേന സമാനത്ഥോ "നിരുത്തിപഥോ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൦൬ ദുകമാതികാ) വിയ ഉത്തിസദ്ദസ്സ വചനപരിയായത്താ. **"ഭൂതം അത്ഥ"**ന്തിആദിനാ പന ഭൂതസഭാവതോ അതിരേകം. തമതിധാവിത്വാ വാ മുച്ചന്തീതി **അധിമുത്തിയോ,** താസം പഥാനി തദ്ദീപകത്താതി അത്ഥം ദസ്സേതി, അധികം വാ സസ്സതാദികം മുച്ചന്തീതി **അധിമുത്തിയോ.** അധികഞ്ഹി സസ്സതാദിം, പകതിആദിം, ദബ്ബാദിം, ജീവാദിം, കായാദിഞ്ച അഭൂതം അത്ഥം സഭാവധമ്മേസു അജ്ഝാരോപേത്വാ ദിട്ഠിയോ പവത്തന്തി.

൩൦. അഭിവദന്തീതി "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി അഭിനിവിസിത്വാ വദന്തി. "അയമേവ ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ"തിആദിനാ അഭിഭവിത്വാപി വദന്തി. അഭിവദനകിരിയായ അജ്ജാപി അവിച്ഛേദഭാവദസ്സനത്ഥം വത്തമാനവചനം കതന്തി അയമേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ. കഥേതുകമ്യതായ ഹേതുഭൂതായ പുച്ഛിത്വാതി സമ്ബന്ധോ. മിച്ഛാ പസ്സതീതി **ദിട്ഠി,** ദിട്ഠി ഏവ **ദിട്ഠിഗതം** "മുത്തഗതം, (അം॰ നി॰ ൯.൧൧) സങ്ഖാരഗത"ന്തിആദീസു (മഹാനി॰ ൪൧) വിയ ഗത-സദ്ദസ്സ തബ്ഭാവവുത്തിതോ, ഗന്തബ്ബാഭാവതോ വാ ദിട്ഠിയാ ഗതമത്തന്തി **ദിട്ഠിഗതം.** ദിട്ഠിയാ ഗഹണമത്തമേവ, നത്ഥഞ്ഞം അവഗന്തബ്ബന്തി അത്ഥോ, ദിട്ഠിപകാരോ വാ **ദിട്ഠിഗതം.** ലോകിയാ ഹി വിധയുത്തഗതപകാരസദ്ദേ സമാനത്ഥേ ഇച്ഛന്തി. ഏകസ്മിംയേവ ഖന്ധേ "അത്താ"തി ച "ലോകോ"തി ച ഗഹണവിസേസം ഉപാദായ പഞ്ഞാപനം ഹോതീതി ആഹ **"രൂപാദീസു അഞ്ഞതരം അത്താതി ച ലോകോതി ച ഗഹേത്വാ"**തി. **അമരം നിച്ചം ധുവ**ന്തി സസ്സതവേവചനാനി, മരണാഭാവേന വാ **അമരം.** ഉപ്പാദാഭാവേന സബ്ബദാപി അത്ഥിതായ **നിച്ചം.** ഥിരട്ഠേന വികാരാഭാവേന **ധുവം. "യഥാഹാ"**തിആദിനാ മഹാനിദ്ദേസ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളീഹി യഥാവുത്തമത്ഥം വിഭാവേതി. തത്ഥ "രൂപം ഗഹേത്വാ"തി പാഠസേസേന സമ്ബന്ധോ. അയം പനത്ഥോ - "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി. വേദനം, സഞ്ഞം, സങ്ഖാരേ, വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തി ഇമിസ്സാ പഞ്ചവിധായ സക്കായദിട്ഠിയാ വസേന വുത്തോ, "രൂപവന്തം അത്താന"ന്തിആദികായ പന പഞ്ചദസവിധായപി തദവസേസായ സക്കായദിട്ഠിയാ വസേന ചത്താരോ ഖന്ധേ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തദഞ്ഞോ "ലോകോ"തി പഞ്ഞപേന്തീതി അയമ്പി അത്ഥോ ലബ്ഭതേവ. തഥാ ഏകം ഖന്ധം "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ അഞ്ഞോ അത്തനോ ഉപഭോഗഭൂതോ "ലോകോ"തി ച. സസന്തതിപതിതേ ഖന്ധേ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തദഞ്ഞോ പരസന്തതിപതിതോ "ലോകോ"തി ച പഞ്ഞപേതീതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏത്ഥാഹ - "സസ്സതോ വാദോ ഏതേസ"ന്തി കസ്മാ ഹേട്ഠാ വുത്തം, നനു തേസം അത്താ ച ലോകോ ച സസ്സതോതി അധിപ്പേതോ, ന വാദോതി? സച്ചമേതം, സസ്സതസഹചരിതതായ പന വാദോപി സസ്സതോതി വുത്തോ യഥാ "കുന്താ പചരന്തീ"തി, സസ്സതോ ഇതി വാദോ ഏതേസന്തി വാ തത്ഥ ഇതി-സദ്ദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. സസ്സതം വദന്തി "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തീതി **സസ്സതവാദാ** തിപി യുജ്ജതി.

൩൧. ആതാപനഭാവേനാതി വിബാധനസ്സ ഭാവേന, വിബാധനട്ഠേന വാ. പഹാനഞ്ചേത്ഥ വിബാധനം. **പദഹനവസേനാ**തി സമാദഹനവസേന. **സമാദഹനം** പന കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതുമദത്വാ ചിത്തസ്സ ഉസ്സാഹനം. യഥാ സമാധി വിസേസഭാഗിയതം പാപുണാതി, ഏവം വീരിയസ്സ ബഹുലീകരണം **അനുയോഗോ.** ഇതി പദത്തയേന വീരിയമേവ വുത്തന്തി ആഹ **"ഏവം തിപ്പഭേദം വീരിയ"**ന്തി. യഥാക്കമഞ്ഹിഹ തീഹി പദേഹി ഉപചാരപ്പനാചിത്തപരിദമനവീരിയാനി ദസ്സേതി. ന പമജ്ജതി ഏതേനാതി **അപ്പമാദോ,** സതിയാ അവിപ്പവാസോ. സോ പന സതിപട്ഠാനാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഏവ. സമ്മാ ഉപായേന മനസി കരോതി കമ്മട്ഠാനമേതേനാതി **സമ്മാമനസികാരോ,** സോ പന ഞാണമേവ, ന ആരമ്മണവീഥിജവനപടിപാദകാ, തേനാഹ **"അത്ഥതോ ഞാണ"**ന്തി. **പഥമനസികാരോ**തി കാരണമനസികാരോ. തദേവത്ഥം സമത്ഥേതി **"യസ്മിഞ്ഹീ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **യസ്മിം മനസികാരേ**തി കമ്മട്ഠാനമനസികരണൂപായഭൂതേ ഞാണസങ്ഖാതേ മനസികാരേ. **"ഇമസ്മിം ഠാനേ"**തി ഇമിനാ

സദ്ദന്തരസമ്പയോഗാദിനാ വിയ പകരണവസേനാപി സദ്ദോ വിസേസവിസയോതി ദീപേതി. **വീരിയഞ്ചാതി** യഥാവുത്തേഹി തീഹി പദേഹി വുത്തം തിപ്പഭേദം വീരിയഞ്ച. **ഏത്ഥാതി** "ആതപ്പ...പേ॰... മനസികാരമന്വായാ"തി ഇമസ്മിം പാഠേ, സീലവിസുദ്ധിയാ സദ്ധിം ചതുന്നം രൂപാവചരജ്ഝാനാനം അധിഗമനപടിപദാ ഇധ വത്തബ്ബാ, സാ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ഘ.ർ൦ം൧) വിത്ഥാരതോ വുത്താതി ആഹ **"സങ്ഖേപതോ"**തി. **തഥാജാതിക**ന്തി തഥാസഭാവം, ഏതേന ചുദ്ദസവിധേഹി ചിത്തപരിദമനേഹി രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ പഗുണതാപാദനേന ദമിതതം ദസ്സേതി. ചേതസോ സമാധി **ചേതോസമാധി,** സോ പന അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതരൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സേവ സമാധി. **യഥാ**-സദ്ദോ **"യേനാ"**തി അത്ഥേ നിപാതോതി ആഹ **"യേന സമാധിനാ"**തി.

വിജമ്ഭനഭൂതേഹി ലോകിയാഭിഞ്ഞാസങ്ഖാതേഹി ഝാനാനുഭാവേഹി സമ്പന്നോതി **ഝാനാനുഭാവസമ്പന്നോ. സോ ദിട്ഠിഗതികോ ഏവം വദതീ**തി വത്തമാനവചനം, തഥാവദനസ്സ അവിച്ഛേദഭാവേന സബ്ബകാലികതാദസ്സനത്ഥന്തി വേദിതബ്ബം. അനിയമിതേ ഹി കാലവിസേസേ വിപ്പകതകാലവചനന്തി. വനതി യാചതി പുത്തന്തി **വഞ്ഝാ ഝ**-പച്ചയം, ന-കാരസ്സ ച നിഗ്ഗഹിതം കത്വാ, വധതി പുത്തം, ഫലം വാ ഹനതീതിപി **വഞ്ഝാ** സപച്ചയഘ്യ-കാരസ്സ ഝ-കാരം, നിഗ്ഗഹിതാഗമഞ്ച കത്വാ. സാ വിയ കസ്സചി ഫലസ്സ അജനനേനാതി **വഞ്ഝോ,** തേനാഹ **"വഞ്ഝപസൂ"**തിആദി. ഏവം പദത്ഥവതാ ഇമിനാ കിദിസം സാമത്ഥിയത്ഥം ദസ്സേതീതി അന്തോലീനചോദനം പരിഹരിതും **"ഏതേനാ"**തിആദിമാഹ. ഝാനലാഭിസ്സ വിസേസേന ഝാനധമ്മാ ആപാഥമാഗച്ഛന്തി, തമ്മുഖേന പന സേസധമ്മാപീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ **"ഝാനാദീന"**ന്തി വുത്തം. **രൂപാദിജനകഭാവ**ന്തി രൂപാദീനം ജനകസാമത്ഥിയം. **പടിക്ഖിപതീ**തി "നയിമേ കിഞ്ചി ജനേന്തീ"തി പടിക്ഖിപതി. കസ്മാതി ചേ? സതി ഹി ജനകഭാവേ രൂപാദിധമ്മാനം വിയ, സുഖാദിധമ്മാനം വിയ ച പച്ചയായത്തവുത്തിതായ ഉപ്പാദവന്തതാ വിഞ്ഞായതി, ഉപ്പാദേ ച സതി അവസ്സംഭാവീ നിരോധോതി അനവകാസാവ നിച്ചതാ സിയാ, തസ്മാ തം പടിക്ഖിപതീതി.

ഠിതോതി നിച്ചലം പതിട്ഠിതോ, **കൂടട്ഠ**-സദ്ദോയേവ വാ ലോകേ അച്ചന്തം നിച്ചേ നിരുള്ഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തിട്ഠതീതി **ഠായീ,** ഏസികാ ച സാ ഠായീ ചാതി **ഏസികട്ഠായീ,** വിസേസനപരനിപാതോ ചേസ, തസ്മാ ഗമ്ഭീരനേമോ നിച്ചലട്ഠിതികോ ഇന്ദഖീലോ വിയാതി അത്ഥോ, തേനാഹ **"യഥാ"**തിആദി. "കൂടട്ഠോ"തി ഇമിനാ ചേത്ഥ അനിച്ചതാഭാവമാഹ. "ഏസികട്ഠായീ ഠിതോ"തി ഇമിനാ പന യഥാ ഏസികാ വാതപ്പഹാരാദീഹി ന ചലതി, ഏവം ന കേനചി വികാരമാപജ്ജതീതി വികാരാഭാവം, വികാരോപി അത്ഥതോ വിനാസോയേവാതി വുത്തം **"ഉഭയേനാപി ലോകസ്സ വിനാസാഭാവം ദസ്സേതീ"**തി.

ഏവമട്ഠകഥാവാദം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി കേചിവാദം ദസ്സേതും **"കേചി പനാ"**തിആദി വുത്തം. **മുഞ്ജതോ**തി [മുഞ്ജേ (അട്ഠകഥായം)] മുഞ്ജതിണതോ. **ഈസികാ**തി കളീരോ. **യദിദം** അത്തസങ്ഖാതം ധമ്മജാതം **ജായതീതി വുച്ചതി,** തം സത്തിരൂപവസേന പുബ്ബേ **വിജ്ജമാനമേവ** ബ്യത്തിരൂപവസേന **നിക്ഖമതി,** അഭിബ്യത്തിം ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. "വിജ്ജമാനമേവാ"തി ഹി ഏതേന കാരണേ ഫലസ്സ അത്ഥിഭാവദസ്സനേന ബ്യത്തിരൂപവസേന അഭിബ്യത്തിവാദം ദസ്സേതി. സാലിഗബ്ഭേ സംവിജ്ജമാനം സാലിസീസം വിയ ഹി സത്തിരൂപം, തദഭിനിക്ഖന്തം വിയ ബ്യത്തിരൂപന്തി. കഥം പന സത്തിരൂപവസേന വിജ്ജമാനോയേവ പുബ്ബേ അനഭിബ്യത്തോ ബ്യത്തിരൂപവസേന അഭിബ്യത്തിം ഗച്ഛതീതി? യഥാ അന്ധകാരേന പടിച്ഛന്നോ ഘടോ ആലോകേന അഭിബ്യത്തിം ഗച്ഛതി, ഏവമയമ്പീതി.

ഇദമേത്ഥ വിചാരേതബ്ബം - കിം കരോന്തോ ആലോകോ ഘടം പകാസേതീതി വുച്ചതി, യദി ഘടവിസയം ബുദ്ധിം കരോന്തോ പകാസേതി, അനുപ്പന്നായ ഏവ ബുദ്ധിയാ ഉപ്പത്തിദീപനതോ അഭിബ്യത്തിവാദോ ഹായതി. അഥ ഘടവിസയായ ബുദ്ധിയാ ആവരണഭൂതം അന്ധകാരം വിധമന്തോ പകാസേതി, ഏവമ്പി അഭിബ്യത്തിവാദോ ഹായതേവ. സതി ഹി ഘടവിസയായ ബുദ്ധിയാ കഥം അന്ധകാരോ തസ്സാ ആവരണം ഹോതീതി. യഥാ ച ഘടസ്സ അഭിബ്യത്തി ന യുജ്ജതി, ഏവം ദിട്ഠിഗതികപരികപ്പിതസ്സ അത്തനോപി അഭിബ്യത്തി ന യുജ്ജതിയേവ. തത്ഥാപി ഹി യദി ഇന്ദ്രിയവിസയാദിസന്നിപാതേന അനുപ്പന്നാ ഏവ ബുദ്ധി ഉപ്പന്നാ, ഉപ്പത്തിവചനേനേവ അഭിബ്യത്തിവാദോ ഹായതി അഭിബ്യത്തിമത്തമതിക്കമ്മ അനുപ്പന്നായ ഏവ ബുദ്ധിയാ ഉപ്പത്തിദീപനതോ. തഥാ സസ്സതവാദോപി തേനേവ കാരണേന. അഥ ബുദ്ധിപ്പവത്തിയാ ആവരണഭൂതസ്സ അന്ധകാരട്ഠാനിയസ്സ മോഹസ്സ വിധമനേന ബുദ്ധി ഉപ്പന്നാ. ഏവമ്പി സതി അത്ഥവിസയായ ബുദ്ധിയാ കഥം മോഹോ തസ്സാ ആവരണം ഹോതീതി, ഹായതേവ അഭിബ്യത്തിവാദോ, കിഞ്ച ഭിയ്യോ - ഭേദസബ്ഭാവതോപി അഭിബ്യത്തിവാദോ ഹായതി. ന ഹി അഭിബ്യഞ്ജനകാനം ചന്ദിമസൂരിയമണിപദീപാദീനം ഭേദേന അഭിബ്യഞ്ജിതബ്ബാനം ഘടാദീനം ഭേദോ ഹോതി, ഹോതി ച വിസയഭേദേന ബുദ്ധിഭേദോ യഥാവിസയം ബുദ്ധിയാ സമ്ഭവതോതി ഭിയ്യോപി അഭിബ്യത്തി ന യുജ്ജതിയേവ, ന ചേത്ഥ വിജ്ജമാനതാഭിബ്യത്തിവസേന വുത്തികപ്പനാ യുത്താ വിജ്ജമാനതാഭിബ്യത്തികിരിയാസങ്ഖാതായ വുത്തിയാ വുത്തിമതോ ച അനഞ്ഞഥാനുജാനനതോ. അനഞ്ഞായേവ ഹി തഥാ വുത്തിസങ്ഖാതാ കിരിയാ തബ്ബന്തവത്ഥുതോ, യഥാ ഫസ്സാദീഹി ഫുസനാദിഭാവോ, തസ്മാ വുത്തിമതോ അനഞ്ഞായ ഏവ വിജ്ജമാനതാഭിബ്യത്തിസങ്ഖാതായ വുത്തിയാ പരികപ്പിതോ കേസഞ്ചി അഭിബ്യത്തിവാദോ ന യുത്തോ ഏവാതി. യേ പന "ഈസികട്ഠായീ ഠിതോ"തി പഠിത്വാ യഥാവുത്തമത്ഥമിച്ഛന്തി, തേ തദിദം കാരണഭാവേന ഗഹേത്വാ "തേ ച സത്താ സന്ധാവന്തി സംസരന്തി ചവന്തി ഉപപജ്ജന്തീ"തി പദേഹി അത്ഥസമ്ബന്ധമ്പി കരോന്തി, ന അട്ഠകഥായമിവ അസമ്ബന്ധന്തി ദസ്സേന്തോ **"യസ്മാ ചാ"**തിആദിമാഹ. **തേ ച സത്താ സന്ധാവന്തീ**തി ഏത്ഥ യേ ഇധ മനുസ്സഭാവേന അവട്ഠിതാ, തേയേവ ദേവഭാവാദിഉപഗമനേന

ഇതോ അഞ്ഞഥ ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. അഞ്ഞഥാ കതസ്സ കമ്മസ്സ വിനാസോ, അകതസ്സ ച അബ്ഭാഗമോ ആപജ്ജേയ്യാതി അധിപ്പായോ.

അപരാപരന്തി അപരസ്മാ ഭവാ അപരം ഭവം, അപരമപരം വാ, പുനപ്പുനന്തി അത്ഥോ. **"ചവന്തീ"**തി പദമുല്ലിങ്ഗേത്വാ **"ഏവം സങ്ഖ്യം ഗച്ഛന്തീ"**തി അത്ഥം വിവരതി, അത്തനോ തഥാഗഹിതസ്സ നിച്ചസഭാവത്താ ന ചുതൂപപത്തിയോ. സബ്ബബ്യാപിതായ നാപി സന്ധാവനസംസരണാനി, ധമ്മാനംയേവ പന പവത്തിവിസേസേന ഏവം സങ്ഖ്യം ഗച്ഛന്തി ഏവം വോഹരീയന്തീതി അധിപ്പായോ. ഏതേന "അവട്ഠിതസഭാവസ്സ അത്തനോ, ധമ്മിനോ ച ധമ്മമത്തം ഉപ്പജ്ജതി ചേവ വിനസ്സതി ചാ"തി ഇമം വിപരിണാമവാദം ദസ്സേതി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഇമിസ്സം സസ്സതവാദവിചാരണായമേവ "ഏവംഗതികാ"തി പദത്ഥവിഭാവനേ വക്ഖാമ. ഇദാനി അട്ഠകഥായം വുത്തം അസമ്ബന്ധമത്തം ദസ്സേതും **"അട്ഠകഥായം പനാ"**തിആദി വുത്തം. **സന്ധാവന്തീതിആദിനാ വചനേന അത്തനോ വാദം ഭിന്ദതി** വിനാസേതി സന്ധാവനാദിവചനസിദ്ധായ അനിച്ചതായ പുബ്ബേ അത്തനാ പടിഞ്ഞാതസ്സ സസ്സതവാദസ്സ വിരുദ്ധഭാവതോതി അത്ഥോ. **"ദിട്ഠിഗതികസ്സാ"**തിആദി തദത്ഥസമത്ഥനം. **ന നിബദ്ധന്തി** ന ഥിരം. "സന്ധാവന്തീ"തിആദിവചനം, സസ്സതവാദഞ്ച സന്ധായ **"സുന്ദരമ്പി അസുന്ദരമ്പി ഹോതിയേവാ"തി വുത്തം.** സബ്ബദാ സരന്തി പവത്തന്തീതി **സസ്സതിയോ** ര-കാരസ്സ സ-കാരം, ദ്വിഭാവഞ്ച കത്വാ, പഥവീസിനേരുചന്ദിമസൂരിയാ, സസ്സതീഹി സമം സദിസം തഥാ, ഭാവനപുംസകവചനഞ്ചേതം. "അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി ഹി കത്തുഅധികാരോ. **സസ്സതിസമന്തി** വാ ലിങ്ഗബ്യത്തയേന കത്തുനിദ്ദേസോ. സസ്സതിസമോ അത്താ ച ലോകോ ച അത്ഥി ഏവാതി അത്ഥോ, **ഇതി**-സദ്ദോ ചേത്ഥ പദപൂരണമത്തം. ഏവ-സദ്ദസ്സ ഹി ഏ-കാരേ പരേ ഇതി-സദ്ദേ ഇ-കാരസ്സ വ-കാരമിച്ഛന്തി സദ്ദവിദൂ. **സസ്സതിസമന്തി** സസ്സതം ഥാവരം നിച്ചകാലന്തിപി അത്ഥോ, സസ്സതിസമ-സദ്ദസ്സ സസ്സതപദേന സമാനത്ഥതം സന്ധായ **ടീകായം** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩൦) വുത്തോ.

ഹേതും ദസ്സേന്തോതി യേസം "സസ്സതോ"തി അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേതി, തേസം ഹേതും ദസ്സേന്തോ അയം ദിട്ഠിഗതികോ ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. ന ഹി അത്തനോ ദിട്ഠിയാ പച്ചക്ഖകതമത്ഥം അത്തനോയേവ സാധേതി, അത്തനോ പന പച്ചക്ഖകതേന അത്ഥേന അത്തനോ അപ്പച്ചക്ഖഭൂതമ്പി അത്ഥം സാധേതി, അത്തനാ ച യഥാനിച്ഛിതം അത്ഥം പരേപി വിഞ്ഞാപേതി, ന അനിച്ഛിതം , ഇദം പന ഹേതുദസ്സനം ഏതേസു അനേകേസു ജാതിസതസഹസ്സേസു ഏകോവായം മേ അത്താ ച ലോകോ ച അനുസ്സരണസമ്ഭവതോ. യോ ഹി യമത്ഥം അനുഭവതി, സോ ഏവ തം അനുസ്സരതി, ന അഞ്ഞോ. ന ഹി അഞ്ഞേന അനുഭൂതമത്ഥം അഞ്ഞോ അനുസ്സരിതും സക്കോതി യഥാ തം ബുദ്ധരക്ഖിതേന അനുഭൂതം ധമ്മരക്ഖിതോ. യഥാ ചേതാസു, ഏവം ഇതോ പുരിമതരാസുപി ജാതീസു, തസ്മാ "സസ്സതോ മേ അത്താ ച ലോകോ ച, യഥാ ച മേ, ഏവം അഞ്ഞേസമ്പി സത്താനം സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി സസ്സതവസേന ദിട്ഠിഗഹണം പക്ഖന്ദന്തോ ദിട്ഠിഗതികോ പരേപി തത്ഥ പതിട്ഠപേതി. പാളിയം പന "അനേകവിഹിതാനി അധിമുത്തിപഥാനി അഭിവദന്തി, സോ ഏവമാഹാ"തി വചനതോ പരാനുഗ്ഗാഹാപനവസേന ഇധ ഹേതുദസ്സനം അധിപ്പേതന്തി വിഞ്ഞായതി. **ഏതന്തി** അത്തനോ ച ലോകസ്സ ച സസ്സതഭാവം. **"ന കേവല"**ന്തിആദി അത്ഥതോ ആപന്നദസ്സനം. **ഠാന**-സദ്ദോ കാരണേ, തഞ്ച ഖോ ഇധ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിയേവാതി ആഹ **"ഇദ"**ന്തിആദി. കാരണഞ്ച നാമേതം തിവിധം സമ്പാപകം നിബ്ബത്തകം ഞാപകന്തി. തത്ഥ അരിയമഗ്ഗോ നിബ്ബാനസ്സ സമ്പാപകകാരണം, ബീജം അങ്കുരസ്സ നിബ്ബത്തകകാരണം, പച്ചയുപ്പന്നതാദയോ അനിച്ചതാദീനം ഞാപകകാരണം, ഇധാപി ഞാപകകാരണമേവ അധിപ്പേതം. ഞാപകോ ഹി അത്ഥോ ഞാപേതബ്ബത്ഥവിസയസ്സ ഞാണസ്സ ഹേതുഭാവതോ കാരണം. തദായത്തവുത്തിതായ തം ഞാണം തിട്ഠതി ഏത്ഥാതി **ഠാനം,** വസതി തം ഞാണമേത്ഥ തിട്ഠതീതി **"വത്ഥൂ"**തി ച വുച്ചതി. തഥാ ഹി ഭഗവതാ വത്ഥു-സദ്ദേന ഉദ്ദിസിത്വാപി ഠാന-സദ്ദേന നിദ്ദിട്ഠന്തി.

൩൨-൩൩. ദുതിയതതിയവാരാനം പഠമവാരതോ വിസേസോ നത്ഥി ഠപേത്വാ കാലഭേദന്തി ആഹ **"ഉപരി വാരദ്വയേപി ഏസേവ നയോ"**തി. തദേതം കാലഭേദം യഥാപാളിം ദസ്സേതും **"കേവലഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ഇതരേന ദുതിയതതിയവാരാ യാവ ദസസംവട്ടവിവട്ടകപ്പാ, യാവ ചത്താലീസസംവട്ടവിവട്ടകപ്പാ ച അനുസ്സരണവസേന വുത്താതി അധിപ്പായോ. യദേവം കസ്മാ സസ്സതവാദോ ചതുധാ വിഭത്തോ, നനു തിധാ കാലഭേദമകത്വാ അധിച്ചസമുപ്പത്തികവാദോ വിയ ദുവിധേനേവ വിഭജിതബ്ബോ സിയാതി ചോദനം സോധേതും **"മന്ദപഞ്ഞോ ഹീ"**തിആദിമാഹ. മന്ദപഞ്ഞാദീനം തിണ്ണം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണലാഭീനം വസേന തിധാ കാലഭേദം കത്വാ തക്കനേന സഹ ചതുധാ വിഭത്തോതി അധിപ്പായോ. നനു ച അനുസ്സവാദിവസേന തക്കികാനം വിയ മന്ദപഞ്ഞാദീനമ്പി വിസേസലാഭീനം ഹീനാദിവസേന അനേകഭേദസമ്ഭവതോ ബഹുധാ ഭേദോ സിയാ, അഥ കസ്മാ സബ്ബേപി വിസേസലാഭിനോ തയോ ഏവ രാസീ കത്വാ വുത്താതി? ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന ദസ്സേതുകാമത്താ. തീസു ഹി രാസീസു യേ ഹീനമജ്ഝിമപഞ്ഞാ, തേ വുത്തപരിച്ഛേദതോ ഊനകമേവ അനുസ്സരന്തി. യേ പന ഉക്കട്ഠപഞ്ഞാ, തേ വുത്തപരിച്ഛേദം അതിക്കമിത്വാ നാനുസ്സരന്തീതി തത്ഥ തത്ഥ ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന ദസ്സേതുകാമതോ അനേകജാതിസതസഹസ്സദസചത്താരീസസംവട്ടവിവട്ടാനുസ്സരണവസേന തയോ ഏവ രാസീ കത്വാ വുത്താതി. **ന തതോ ഉദ്ധന്തി** യഥാവുത്തകാലത്തയതോ, ചത്താരീസസംവട്ടവിവട്ടകപ്പതോ വാ ഉദ്ധം നാനുസ്സരതി, കസ്മാ? ദുബ്ബലപഞ്ഞത്താ. തേസഞ്ഹി നാമരൂപപരിച്ഛേദവിരഹതോ ദുബ്ബലാ പഞ്ഞാ ഹോതീതി അട്ഠകഥാസു വുത്തം.

൩൪. തപ്പകതിയത്തോപി കത്തുത്ഥോയേവാതി ആഹ **"തക്കയതീ"**തി. തപ്പകതിയത്തത്താ ഏവ ഹി ദുതിയനയോപി ഉപപന്നോ ഹോതി. തത്ഥ **തക്കയതീതി** ഊഹയതി, സസ്സതാദിആകാരേന തസ്മിം തസ്മിം

ആരമ്മണേ ചിത്തം അഭിനിരോപയതീതി അത്ഥോ. **തക്കോ**തി ആകോടനലക്ഖണോ, വിനിച്ഛയലക്ഖണോ വാ ദിട്ഠിട്ഠാനഭൂതോ വിതക്കോ. തേന തേന പരിയായേന തക്കനം സന്ധായ **"തക്കേത്വാ വിതക്കേത്വാ"**തി വുത്തം **വീമംസായ സമന്നാഗതോ**തി അത്ഥവചനമത്തം. നിബ്ബചനം പന തക്കിപദേ വിയ ദ്വിധാ വത്തബ്ബം. **വീമംസാ** നാമ വിചാരണാ, സാ ച ദുവിധാ പഞ്ഞാ ചേവ പഞ്ഞാപതിരൂപികാ ച. ഇധ പന പഞ്ഞാപതിരൂപികാവ, സാ ചത്ഥതോ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ, മിച്ഛാഭിനിവേസസങ്ഖാതോ വാ അയോനിസോമനസികാരോ. പുബ്ബഭാഗേ വാ മിച്ഛാദസ്സനഭൂതം ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതം, തദേതമത്ഥത്തയം ദസ്സേതും **"തുലനാ രുച്ചനാ ഖമനാ"**തി വുത്തം. **"തുലയിത്വാ"**തിആദീസുപി യഥാക്കമം "ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേനാ"തിആദിനാ യോജേതബ്ബം. സമന്തതോ, പുനപ്പുനം വാ ആഹനനം **പരിയാഹതം,** തം പന വിതക്കസ്സ ആരമ്മണം ഊഹനമേവ, ഭാവനപുംസകഞ്ചേതം പദന്തി ദസ്സേതി **"തേന തേന പരിയായേന തക്കേത്വാ"**തി ഇമിനാ. **പരിയായേനാ**തി ച കാരണേനാതി അത്ഥോ. **വുത്തപ്പകാരായാ**തി തിധാ വുത്തപ്പഭേദായ. **അനുവിചരിത**ന്തി അനുപവത്തിതം, വീമംസാനുഗതേന വാ വിചാരേന അനുമജ്ജിതം. തദനുഗതധമ്മകിച്ചമ്പി ഹി പധാനധമ്മേ ആരോപേത്വാ തഥാ വുച്ചതി. പടിഭാതി ദിസ്സതീതി **പടിഭാനം,** യഥാസമാഹിതാകാരവിസേസവിഭാവകോ ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദോ, തതോ ജാതന്തി **പടിഭാനം,** തഥാ പഞ്ഞായനം, സയം അത്തനോ പടിഭാനം **സയംപടിഭാനം** , തേനേവാഹ **"അത്തനോ പടിഭാനമത്തസഞ്ജാത"**ന്തി. **മത്ത**-സദ്ദേന ചേത്ഥ വിസേസാധിഗമാദയോ നിവത്തേതി. അനാമട്ഠകാലവചനേ വത്തമാനവസേനേവ അത്ഥനിദ്ദേസോ ഉപപന്നോതി ആഹ **"ഏവം വദതീ"**തി.

പാളിയം "തക്കീ ഹോതി വീമംസീ"തി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസേന വാ വുത്തം തക്കീഭേദം വിഭജന്തോ **"തത്ഥ ചതുബ്ബിധോ"**തിആദിമാഹ. പരേഹി പുന സവനം **അനുസ്സുതി,** സാ യസ്സായം **അനുസ്സുതികോ.** പുരിമം അനുഭൂതപുബ്ബം ജാതിം സരതീതി **ജാതിസ്സരോ.** ലബ്ഭതേതി **ലാഭോ,** യം കിഞ്ചി അത്തനാ പടിലദ്ധം രൂപാദി, സുഖാദി ച, ന പന ഝാനാദിവിസേസോ, തേനേവാഹ പാളിയം "സോ തക്കപരിയാഹതം വീമംസാനുവിചരിതം സയംപടിഭാനം ഏവമാഹാ"തി. അട്ഠകഥായമ്പി വുത്തം "അത്തനോ പടിഭാനമത്തസഞ്ജാത"ന്തി. **ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരോപി** വദതി "മത്ത-സദ്ദേന വിസേസാധിഗമാദയോ നിവത്തേതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩൪) സോ ഏതസ്സാതി **ലാഭീ.** സുദ്ധേന പുരിമേഹി അസമ്മിസ്സേന, സുദ്ധം വാ തക്കനം **സുദ്ധതക്കോ,** സോ യസ്സായം **സുദ്ധതക്കികോ. തേന ഹീ**തി ഉയ്യോജനത്ഥേ നിപാതോ, തേന തഥാ വേസ്സന്തരരഞ്ഞോവ ഭഗവതി സമാനേതി ദിട്ഠിഗ്ഗാഹം ഉയ്യോജേതി. **ലാഭിതായാ**തി രൂപാദിസുഖാദിലാഭീഭാവതോ. **"അനാഗതേപി ഏവം ഭവിസ്സതീ"**തി ഇദം ലാഭീതക്കിനോ ഏവമ്പി സമ്ഭവതീതി സമ്ഭവദസ്സനവസേന ഇധാധിപ്പേതം തക്കനം സന്ധായ വുത്തം. അനാഗതംസതക്കനേനേവ ഹി സസ്സതഗ്ഗാഹീ ഭവതി. **"അതീതേപി ഏവം അഹോസീ"**തി ഇദം പന അനാഗതംസതക്കനസ്സ ഉപനിസ്സയനിദസ്സനമത്തം. സോ ഹി "യഥാ മേ ഇദാനി അത്താ സുഖീ ഹോതി, ഏവം അതീതേപീതി പഠമം അതീതംസാനുതക്കനം ഉപനിസ്സായ അനാഗതേപി ഏവം ഭവിസ്സതീ"തി തക്കയന്തോ ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. **"ഏവം സതി ഇദം ഹോതീ"**തി ഇമിനാ അനിച്ചേസു ഭാവേസു അഞ്ഞോ കരോതി, അഞ്ഞോ പടിസംവേദേതീതി ദോസോ ആപജ്ജതി, തഥാ ച സതി കതസ്സ വിനാസോ അകതസ്സ ച അജ്ഝാഗമോ സിയാ. നിച്ചേസു പന ഭാവേസു അഞ്ഞോ കരോതി, അഞ്ഞോ പടിസംവേദേതീതി ദോസോ നാപജ്ജതി. ഏവഞ്ച സതി കതസ്സ അവിനാസോ, അകതസ്സ ച അനജ്ഝാഗമോ സിയാതി തക്കികസ്സ യുത്തിഗവേസനാകാരം ദസ്സേതി.

തക്കമത്തേനേവാതി സുദ്ധതക്കനേനേവ. **മത്ത**-സദ്ദേന ഹി ആഗമാദീനം, അനുസ്സവാദീനഞ്ച അഭാവം ദസ്സേതി. "നനു ച വിസേസലാഭിനോപി സസ്സതവാദിനോ വിസേസാധിഗമഹേതു അനേകേസു ജാതിസതസഹസ്സേസു, ദസസു സംവട്ടവിവട്ടേസു, ചത്താലീസായ ച സംവട്ടവിവട്ടേസു യഥാനുഭൂതം അത്തനോ സന്താനം, തപ്പടിബദ്ധഞ്ച ധമ്മജാതം "അത്താ, ലോകോ"തി ച അനുസ്സരിത്വാ തതോ പുരിമതരാസുപി ജാതീസു തഥാഭൂതസ്സ അത്ഥിതാനുവിതക്കനമുഖേന അനാഗതേപി ഏവം ഭവിസ്സതീതി അത്തനോ ഭവിസ്സമാനാനുതക്കനം, സബ്ബേസമ്പി സത്താനം തഥാഭാവാനുതക്കനഞ്ച കത്വാ സസ്സതാഭിനിവേസിനോ ജാതാ, ഏവഞ്ച സതി സബ്ബോപി സസ്സതവാദീ അനുസ്സുതികജാതിസ്സരലാഭീതക്കികാ വിയ അത്തനോ ഉപലദ്ധവത്ഥുനിമിത്തേന തക്കനേന പവത്തവാദത്താ തക്കീപക്ഖേയേവ തിട്ഠേയ്യ, തഥാ ച സതി വിസേസഭേദരഹിതത്താ ഏകോവായം സസ്സതവാദോ വവത്ഥിതോ ഭവേയ്യ, അവസ്സഞ്ച വുത്തപ്പകാരം തക്കനമിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ വിസേസലാഭീ സസ്സതവാദീ ഏകച്ചസസ്സതികപക്ഖം, അധിച്ചസമുപ്പന്നികപക്ഖം വാ ഭജേയ്യാതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം. വിസേസലാഭീനഞ്ഹി ഖന്ധസന്താനസ്സ ദീഘദീഘതരം ദീഘതമകാലാനുസ്സരണം സസ്സതഗ്ഗാഹസ്സ അസാധാരണകാരണം. തഥാ ഹി "അനേകവിഹിതം പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരാമി. ഇമിനാമഹം ഏതം ജാനാമീ"തി അനുസ്സരണമേവ പധാനകാരണഭാവേന ദസ്സിതം. യം പന തസ്സ "ഇമിനാമഹം ഏതം ജാനാമീ"തി പവത്തം തക്കനം, ന തം ഇധ പധാനം അനുസ്സരണം പടിച്ച തസ്സ അപധാനഭാവതോ, പധാനകാരണേന ച അസാധാരണേന നിദ്ദേസോ സാസനേ, ലോകേപി ച നിരുള്ഹോ യഥാ "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം യവങ്കുരോ"തിആദി.

ഏവം പനായം ദേസനാ പധാനകാരണവിഭാവിനീ, തസ്മാ സതിപി അനുസ്സവാദിവസേന, തക്കികാനം ഹീനാദിവസേന ച മന്ദപഞ്ഞാദീനം വിസേസലാഭീനം ബഹുധാ ഭേദേ അഞ്ഞതരഭേദസങ്ഗഹവസേന ഭഗവതാ ചത്താരിട്ഠാനാനി വിഭജിത്വാ വവത്ഥിതാ സസ്സതവാദാനം ചതുബ്ബിധതാ. ന ഹി, ഇധ സാവസേസം ധമ്മം ദേസേതി ധമ്മരാജാതി. യദേവം അനുസ്സുതികാദീസുപി അനുസ്സവാദീനം പധാനഭാവോ ആപജ്ജതീതി? ന തേസം അഞ്ഞായ സച്ഛികിരിയായ അഭാവേന തക്കപധാനത്താ, "പധാനകാരണേന ച അസാധാരണേന നിദ്ദേസോ സാസനേ, ലോകേപി ച നിരുള്ഹോ"തി വുത്തോവായമത്ഥോതി. അഥ വാ

വിസേസാധിഗമനിമിത്തരഹിതസ്സ തക്കനസ്സ സസ്സതഗ്ഗാഹേ വിസും കാരണഭാവദസ്സനത്ഥം വിസേസാധിഗമോ വിസും സസ്സതഗ്ഗാഹകാരണഭാവേന വത്തബ്ബോ, സോ ച മന്ദമജ്ഝിമതിക്ഖപഞ്ഞാവസേന തിവിധോതി തിധാ വിഭജിത്വാ, സബ്ബതക്കിനോ ച തക്കീഭാവസാമഞ്ഞതോ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ ചതുധാ ഏവ വവത്ഥാപിതോ സസ്സതവാദോ ഭഗവതാതി.

൩൪. "അഞ്ഞതരേനാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **"ഏകേനാ"**തി വുത്തം. അട്ഠാനപയുത്തസ്സ പന **വാ**-സദ്ദസ്സ അനിയമത്ഥതം സന്ധായാഹ **"ദ്വീഹി വാ തീഹി വാ"**തി, തേന ചതൂസു വത്ഥൂസു യഥാരഹമേകച്ചം ഏകച്ചസ്സ പഞ്ഞാപനേ സഹകാരീകാരണന്തി ദസ്സേതി. "ബഹിദ്ധാ"തി ബാഹ്യത്ഥവാചകോ കത്തുനിദ്ദിട്ഠോ നിപാതോതി ദസ്സേതും **"ബഹീ"**തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥാഹ - കിം പനേതാനി വത്ഥൂനി അത്തനോ അഭിനിവേസസ്സ ഹേതു, ഉദാഹു പരേസം പതിട്ഠാപനസ്സാതി. കിഞ്ചേത്ഥ, യദി താവ അത്തനോ അഭിനിവേസസ്സ ഹേതു, അഥ കസ്മാ അനുസ്സരണതക്കനാനിയേവ ഗഹിതാനി, ന സഞ്ഞാവിപല്ലാസാദയോ. തഥാ ഹി വിപരീതസഞ്ഞാഅയോനിസോമനസികാരഅസപ്പുരിസൂപനിസ്സയഅസദ്ധമ്മസ്സവനാദീനിപി ദിട്ഠിയാ പവത്തനട്ഠേന ദിട്ഠിട്ഠാനാനി. അഥ പന പരേസം പതിട്ഠാപനസ്സ ഹേതു, അനുസ്സരണഹേതുഭൂതോ അധിഗമോ വിയ, തക്കനപരിയേട്ഠിഭൂതാ യുത്തി വിയ ച ആഗമോപി വത്ഥുഭാവേന വത്തബ്ബോ, ഉഭയഥാപി ച യഥാവുത്തസ്സ അവസേസകാരണസ്സ സമ്ഭവതോ "നത്ഥി ഇതോ ബഹിദ്ധാ"തി വചനം ന യുജ്ജതേവാതി? നോ ന യുജ്ജതി, കസ്മാ? അഭിനിവേസപക്ഖേ താവ അയം ദിട്ഠിഗതികോ അസപ്പുരിസൂപനിസ്സയഅസദ്ധമ്മസ്സവനേഹി അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ വിപല്ലാസസഞ്ഞോ രൂപാദിധമ്മാനം ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനസഭാവസ്സ അനവബോധതോ ധമ്മയുത്തിം അതിധാവന്തോ ഏകത്തനയം മിച്ഛാ ഗഹേത്വാ യഥാവുത്താനുസ്സരണതക്കനേഹി ഖന്ധേസു "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧) അഭിനിവേസം ഉപനേസി, ഇതി ആസന്നകാരണത്താ, പധാനകാരണത്താ ച തഗ്ഗഹണേനേവ ച ഇതരേസമ്പി ഗഹിതത്താ അനുസ്സരണതക്കനാനിയേവ ഇധ ഗഹിതാനി. പതിട്ഠാപനപക്ഖേ പന ആഗമോപി യുത്തിയമേവ ഠിതോ വിസേസേന നിരാഗമാനം ബാഹിരകാനം തക്കഗ്ഗാഹിഭാവതോ, തസ്മാ അനുസ്സരണതക്കനാനിയേവ സസ്സതഗ്ഗാഹസ്സ വത്ഥുഭാവേന ഗഹിതാനി.

കിഞ്ച ഭിയ്യോ - ദുവിധം പരമത്ഥധമ്മാനം ലക്ഖണം സഭാവലക്ഖണം, സാമഞ്ഞലക്ഖണഞ്ച. തത്ഥ സഭാവലക്ഖണാവബോധോ പച്ചക്ഖഞാണം, സാമഞ്ഞലക്ഖണാവബോധോ അനുമാനഞാണം. ആഗമോ ച സുതമയായ പഞ്ഞായ സാധനതോ അനുമാനഞാണമേവ ആവഹതി, സുതാനം പന ധമ്മാനം ആകാരപരിവിതക്കനേന നിജ്ഝാനക്ഖന്തിയം ഠിതോ ചിന്താമയപഞ്ഞം നിബ്ബത്തേത്വാ അനുക്കമേന ഭാവനായ പച്ചക്ഖഞാണം അധിഗച്ഛതീതി ഏവം ആഗമോപി തക്കനവിസയം നാതിക്കമതി, തസ്മാ ചേസ തക്കഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോവാതി വേദിതബ്ബോ. സോ അട്ഠകഥായം അനുസ്സുതിതക്കഗ്ഗഹണേന വിഭാവിതോ, ഏവം അനുസ്സരണതക്കനേഹി അസങ്ഗഹിതസ്സ അവസിട്ഠസ്സ കാരണസ്സ അസമ്ഭവതോ യുത്തമേവിദം "നത്ഥി ഇതോ ബഹിദ്ധാ"തി വചനന്തി വേദിതബ്ബം. "അനേകവിഹിതാനി അധിമുത്തിപദാനി അഭിവദന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯), "സസ്സതം അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൦) ച വചനതോ പന പതിട്ഠാപനവത്ഥൂനിയേവ ഇധ ദേസിതാനി തംദേസനായ ഏവ അഭിനിവേസസ്സാപി സിജ്ഝനതോ. അനേകഭേദേസു ഹി ദേസിതേസു യസ്മിം ദേസിതേ തദഞ്ഞേപി ദേസിതാ സിദ്ധാ ഹോന്തി, തമേവ ദേസേതീതി ദട്ഠബ്ബം. അഭിനിവേസപതിട്ഠാപനേസു ച അഭിനിവേസേ ദേസിതേപി പതിട്ഠാപനം ന സിജ്ഝതി അഭിനിവേസസ്സ പതിട്ഠാപനേ അനിയമതോ. അഭിനിവേസിനോപി ഹി കേചി പതിട്ഠാപേന്തി , കേചി ന പതിട്ഠാപേന്തി. പതിട്ഠാപനേ പന ദേസിതേ അഭിനിവേസോപി സിജ്ഝതി പതിട്ഠാപനസ്സ അഭിനിവേസേ നിയമതോ. യോ ഹി യത്ഥ പരേ പതിട്ഠാപേതി, സോപി തമഭിനിവിസതീതി.

൩൫. **തയിദന്തി** ഏത്ഥ **ത**-സദ്ദേന "സസ്സതം അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തീ"തി ഏതസ്സ പരാമസനന്തി ആഹ **"തം ഇദം ചതുബ്ബിധമ്പി ദിട്ഠിഗത"**ന്തി. **തതോതി** തസ്മാ പകാരതോ ജാനനത്താ. പരമവജ്ജതായ അനേകവിഹിതാനം അനത്ഥാനം കാരണഭാവതോ ദിട്ഠിയോ ഏവ ഠാനാ **ദിട്ഠിട്ഠാനാ.** യഥാഹ "മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാഹം ഭിക്ഖവേ, വജ്ജം വദാമീ"തി തദേവത്ഥം സന്ധായ **"ദിട്ഠിയോവ ദിട്ഠിട്ഠാനാ"**തി വുത്തം. **ദിട്ഠീനം കാരണമ്പി ദിട്ഠിട്ഠാനമേവ** ദിട്ഠീനം ഉപ്പാദായ സമുട്ഠാനട്ഠേന. **"യഥാഹാ"**തിആദി പടിസമ്ഭിദാപാളിയാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൪) സാധനം. തത്ഥ **ഖന്ധാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം** ആരമ്മണട്ഠേന. വുത്തഞ്ഹി "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തിആദി, (സം॰ നി॰ ൩.൮൧) **അവിജ്ജാപി** ഉപനിസ്സയാദിഭാവേന. യഥാഹ "അസ്സുതവാ ഭിക്ഖവേ, പുഥുജ്ജനോ അരിയാനം അദസ്സാവീ അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദോ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨; പടി॰ മ॰ ൧.൧൩൧) **ഫസ്സോപി** ഫുസിത്വാ ഗഹണൂപായട്ഠേന. തഥാ ഹി വുത്തം "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൧൮) ഫുസ്സ ഫുസ്സ പടിസംവേദേന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൪൪) **സഞ്ഞാപി** ആകാരമത്തഗ്ഗഹണട്ഠേന. വുത്തഞ്ഹേതം "സഞ്ഞാനിദാനാ ഹി പപഞ്ചസങ്ഖാ"തി (സു॰ നി॰ ൮൮൦; മഹാ॰ നി॰ ൧൦൯) പഥവിം പഥവിതോ സഞ്ജത്വാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨) ച ആദി. **വിതക്കോപി** ആകാരപരിവിതക്കനട്ഠേന. തേന വുത്തം "തക്കഞ്ച ദിട്ഠീസു പകപ്പയിത്വാ, സച്ചം മുസാതി ദ്വയധമ്മമാഹൂ"തി, (സു॰ നി॰ ൮൯൨; മഹാനി॰ ൧൨൧) "തക്കീ ഹോതി വീമംസീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൪) ച ആദി. **അയോനിസോ മനസികാരോപി** അകുസലാനം സാധാരണകാരണട്ഠേന. തേനാഹ "തസ്സ ഏവം അയോനിസോ മനസി കരോതോ ഛന്നം ദിട്ഠീനം അഞ്ഞതരാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി. അത്ഥി മേ അത്താ'തി വാ അസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠിഉപ്പജ്ജതീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൯) **പാപമിത്തോപി** ദിട്ഠാനുഗതി ആപജ്ജനട്ഠേന. വുത്തമ്പി ച "ബാഹിരം ഭിക്ഖവേ, അങ്ഗന്തി കരിത്വാ നാഞ്ഞം ഏകങ്ഗമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം മഹതോ അനത്ഥായ സംവത്തതി,

യഥയിദം ഭിക്ഖവേ, പാപമിത്തതാ”തിആദി (അം നിം ൧.൧൮൯) **പരതോഘോസോപി** ദുരക്ഖാതധമ്മസ്സവനട്ഠേന. തഥാ ചേവ വുത്തം “ദ്വേമേ ഭിക്ഖവേ, പച്ചയാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ഉപ്പാദായ. കതമേ ദ്വേ? പരതോ ച ഘോസോ, അയോനിസോ ച മനസികാരോ”തിആദി (അം നിം ൨.൧൨൬) പരേഹി സുതാ, ദേസിതാ വാ ദേസനാ **പരതോഘോസോ.**

“ഖന്ധാ ഹേതൂ”തിആദിപാളി തദത്ഥവിഭാവിനീ. തത്ഥ ജനകട്ഠേന **ഹേതു,** ഉപത്ഥമ്ഭകട്ഠേന **പച്ചയോ. ഉപാദായാ**തി ഉപാദിയിത്വാ, പടിച്ചാതി അത്ഥോ. **“ഉപ്പാദായാ”**തിപി പാഠോ, ഉപ്പജ്ജനായാതി അത്ഥോ. സമുട്ഠാതി ഏതേനാതി **സമുട്ഠാനം,** ഖന്ധാദയോ ഏവ. ഇധ പന സമുട്ഠാനഭാവോയേവ സമുട്ഠാന-സദ്ദേന വുത്തോ ഭാവലോപത്താ, ഭാവപ്പധാനത്താ ച. **ആദിന്നാ** സകസന്താനേ. **പവത്തിതാ** സപരസന്താനേസു. **പര**-സദ്ദോ അഭിണ്ഹത്ഥോതി വുത്തം **“പുനപ്പുന”**ന്തി. **പരിനിട്ഠാപിതാ**തി “ഇദമേവ ദസ്സനം സച്ചം, അഞ്ഞം പന മോഘം തുച്ഛം മുസാ”തി അഭിനിവേസസ്സ പരിയോസാനം മത്ഥകം പാപിതാതി അത്ഥോ. **ആരമ്മണവസേനാ**തി അട്ഠസു ദിട്ഠിട്ഠാനേസു ഖന്ധേ സന്ധായാഹ. **പവത്തനവസേനാ**തി അവിജ്ജാഫസ്സസഞ്ഞാവിതക്കായോനിസോമനസികാരേ. **ആസേവനവസേനാ**തി പാപമിത്തപരതോഘോസേ. യദിപി സരൂപത്ഥവസേന വേവചനം, സങ്കേതത്ഥവസേന പന ഏവം വത്തബ്ബോതി ദസ്സേതും **“ഏവംവിധപരലോകാ”**തി വുത്തം. യേന കേനചി ഹി വിസേസനേനേവ വേവചനം സാത്ഥകം സിയാ. പരലോകോ ച കമ്മവസേന അഭിമുഖോ സമ്പരേതി ഗച്ഛതി പവത്തതി ഏത്ഥാതി **അഭിസമ്പരായോ**തി വുച്ചതി. “ഇതി ഖോ ആനന്ദ, കുസലാനി സീലാനി അനുപുബ്ബേന അഗ്ഗായ പരേന്തീ”തിആദീസു (അം നിം ൧൦.൨) വിയ ഹി ചുരാദിഗണവസേന **പര**-സദ്ദം ഗതിയമിച്ഛന്തി സദ്ദവിദൂ, അയമേത്ഥ അട്ഠകഥാതോ അപരോ നയോ.

ഏവംഗതികാതി ഏവംഗമനാ ഏവംനിട്ഠാ, ഏവമനുയുഞ്ജനേന ഭിജ്ജനനസ്സനപരിയോസാനാതി അത്ഥോ. **ഗതി**-സദ്ദോ ചേത്ഥ “യേഹി സമന്നാഗതസ്സ മഹാപുരിസസ്സ ദ്വേവ ഗതിയോ ഭവന്തീ”തിആദീസു (ദീം നിം ൧.൨൫൮; ൨.൩൩, ൩൪; ൩.൧൯൯, ൨൦൦; മം നിം ൨.൩൮൪, ൩൯൭) വിയ നിട്ഠാനത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഇമേ ദിട്ഠിസങ്ഖാതാ ദിട്ഠിട്ഠാനാ ഏവം പരമത്ഥതോ അസന്തം അത്താനം, സസ്സതഭാവഞ്ച തസ്മിം അജ്ഝാരോപേത്വാ ഗഹിതാ, പരാമട്ഠാ ച സമാനാ ബാലലപനായേവ ഹുത്വാ യാവ പണ്ഡിതാ ന സമനുയുഞ്ജന്തി, താവ ഗച്ഛന്തി, പാതുഭവന്തി ച, പണ്ഡിതേഹി സമനുയുഞ്ജിയമാനാ പന അനവട്ഠിതവത്ഥുകാ അവിമദ്ദക്ഖമാ സൂരിയുഗ്ഗമനേ ഉസ്സാവബിന്ദൂ വിയ, ഖജ്ജോപനകാ വിയ ച ഭിജ്ജന്തി, വിനസ്സന്തി ചാതി.

തത്ഥായം അനുയുഞ്ജനേ സങ്ഖേപകഥാ - യദി ഹി പരേഹി കപ്പിതോ അത്താ ലോകോ വാ സസ്സതോ സിയാ, തസ്സ നിബ്ബികാരതായ പുരിമരൂപാവിജഹനതോ കസ്സചി വിസേസാധാനസ്സ കാതുമസക്കുണേയ്യതായ അഹിതതോ നിവത്തനത്ഥം, ഹിതേ ച പടിപജ്ജനത്ഥം ഉപദേസോ ഏവ സസ്സതവാദിനോ നിപ്പയോജനോ സിയാ, കഥം വാ തേന സോ ഉപദേസോ പവത്തീയതി വികാരാഭാവതോ. ഏവഞ്ച സതി പരികപ്പിതസ്സ അത്തനോ അജടാകാസസ്സ വിയ ദാനാദികിരിയാ, ഹിംസാദികിരിയാ ച ന സമ്ഭവതി, തഥാ സുഖസ്സ, ദുക്ഖസ്സ ച അനുഭവനനിബന്ധോ ഏവ സസ്സതവാദിനോ ന യുജ്ജതി കമ്മബദ്ധാഭാവതോ. ജാതിആദീനഞ്ച അസമ്ഭവതോ വിമോക്ഖോ ന ഭവേയ്യ, അഥ പന ധമ്മമത്തം തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി ചേവ വിനസ്സതി ച, യസ്സ വസേനായം കിരിയാദിവോഹാരോതി വദേയ്യ, ഏവമ്പി പുരിമരൂപാവിജഹനേന അവട്ഠിതസ്സ അത്തനോ ധമ്മമത്തന്തി ന സക്കാ സമ്ഭാവേതും, തേ വാ പനസ്സ ധമ്മാ അവത്ഥാഭൂതാ, തസ്മാ തസ്സ ഉപ്പന്നാ അഞ്ഞേ വാ സിയും അനഞ്ഞേ വാ, യദി അഞ്ഞേ, ന താഹി അവത്ഥാഹി തസ്സ ഉപ്പന്നാഹിപി കോചി വിസേസോ അത്ഥി, യാഹി കരോതി പടിസംവേദേതി ചവതി ഉപ്പജ്ജതി ചാതി ഇച്ഛിതം, ഏവഞ്ച ധമ്മകപ്പനാപി നിരത്ഥകാ സിയാ, തസ്മാ തദവത്ഥോ ഏവ യഥാവുത്തദോസോ, അഥാനഞ്ഞേ, ഉപ്പാദവിനാസവന്തീഹി അവത്ഥാഹി അനഞ്ഞസ്സ അത്തനോ താസം വിയ ഉപ്പാദവിനാസസമ്ഭവതോ കുതോ ഭവേയ്യ നിച്ചതാവകാസോ, താസമ്പി വാ അത്തനോ വിയ നിച്ചതാപത്തി, തസ്മാ ബന്ധവിമോക്ഖാനം അസമ്ഭവോ ഏവാതി ന യുജ്ജതിയേവ സസ്സതവാദോ, ന ചേത്ഥ കോചി വാദീ ധമ്മാനം സസ്സതഭാവേ പരിസുദ്ധം യുത്തിം വത്തും സമത്ഥോ ഭവേയ്യ, യുത്തിരഹിതഞ്ച വചനം ന പണ്ഡിതാനം ചിത്തം ആരാധേതി, തേനാവോചുമ്ഹ “യാവ പണ്ഡിതാ ന സമനുയുഞ്ജന്തി, താവ ഗച്ഛന്തി, പാതുഭവന്തി ചാ”തി.

സകാരണം സഗതികന്തി ഏത്ഥ **സഹ**-സദ്ദോ വിജ്ജമാനത്ഥോ “സലോമകോ സപക്ഖകോ”തിആദീസു വിയ, ന പന സമവായത്ഥോ **ച**-സദ്ദേന “തയിദം ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ പജാനാതീ”തി വുത്തസ്സ ദിട്ഠിഗതസ്സ സമുച്ചിനിതത്താ, “തഞ്ച തഥാഗതോ പജാനാതീ”തി ഇമിനാ ച കാരണഗതീനമേവ പജാനനഭാവേന വുത്തത്താ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തയിദം ഭിക്ഖവേ, കാരണവന്തം ഗതിവന്തം ദിട്ഠിഗതം തഥാഗതോ പജാനാതി, ന കേവലഞ്ച തദേവ, അഥ ഖോ തസ്സ കാരണഗതിസങ്ഖാതം തഞ്ച സബ്ബന്തി. **“തതോ...പേ०... പജാനാതീ”**തി വുത്തവാക്യസ്സ അത്ഥം വുത്തനയേന സംവണ്ണേതി **“തതോ ചാ”**തിആദിനാ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സേവിധ വിഭജനന്തി പകരണാനുരൂപമത്ഥം ആഹ **“സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഞ്ചാ”**തി, തസ്മിം വാ വുത്തേ തദധിട്ഠാനതോ ആസവക്ഖയഞ്ഞാണം, തദവിനാഭാവതോ വാ സബ്ബമ്പി ദസബലാദിഞാണം ഗഹിതമേവാതിപി തദേവ വുത്തം.

ഏവംവിധന്തി “സീലഞ്ചാ”തിആദിനാ ഏവംവുത്തപ്പകാരം. **പജാനന്തോപീ**തി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദേന, **അപി**-സദ്ദേന വാ “തഞ്ചാ”തി വുത്ത ച-സദ്ദസ്സ സമ്ഭാവനത്ഥഭാവം ദസ്സേതി, തേന തതോ ദിട്ഠിഗതതോ ഉത്തരിതരം സാരഭൂതം സീലാദിഗുണവിസേസമ്പി തഥാഗതോ നാഭിനിവിസതി, കോ പന വാദോ

വട്ടാമിസേതി സമ്ഭാവേതി. **"അഹ"**ന്തി ദിട്ഠിമാനവസേന പരാമസനാകാരദസ്സനം. **പജാനാമീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദേന പകാരത്ഥേന, നിദസ്സനത്ഥേന വാ. **"മമ"**ന്തി തണ്ഹാവസേന പരാമസനാകാരം ദസ്സേതി. **തണ്ഹാദിട്ഠിമാനപരാമാസവസേനാ**തി തണ്ഹാദിട്ഠിമാനസങ്ഖാതപരാമാസവസേന. ധമ്മസഭാവമതിക്കമിത്വാ "അഹം മമ"ന്തി പരതോ അഭൂതതോ ആമസനം **പരാമാസോ,** തണ്ഹാദയോ ഏവ. ന ഹി തം അത്ഥി, യം ഖന്ധേസു "അഹ"ന്തി വാ "മമ"ന്തി വാ ഗഹേതബ്ബം സിയാ, അപരാമസതോ അപരാമസന്തസ്സ അസ്സ തഥാഗതസ്സ നിബ്ബുതി വിദിതാതി സമ്ബന്ധോ. **"അപരാമസതോ"**തി ചേദം നിബ്ബുതിപവേദനായ (നിബ്ബുതിവേദനസ്സ ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩൬) ഹേതുഗബ്ഭവിസേസനം . "വിദിതാ"തി പദമപേക്ഖിത്വാ കത്തരി സാമിവചനം. **അപരാമസതോ** പരാമാസരഹിതപടിപത്തിഹേതു അസ്സ തഥാഗതസ്സ കത്തുഭൂതസ്സ നിബ്ബുതി അസങ്ഖതധാതു വിദിതാ, അധിഗതാതി വാ അത്ഥോ. "അപരാമസതോ"തി ഹേദം ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനം.

"അപരാമാസപച്ചയാ"തി പച്ചത്തഞ്ഞേവ പവേദനായ കാരണദസ്സനം. **അസ്സാ**തി കത്താരം വത്വാപി പച്ചത്തഞ്ഞേവാതി വിസേസദസ്സനത്ഥം പുന കത്തുവചനന്തി ആഹ **"സയമേവ അത്തനായേവാ"**തി. **സയം, അത്തനാ**തി വാ ഭാവനപുംസകം. നിപാതപദഞ്ഹേതം. "അപരാമസതോ"തി വചനതോ പരാമാസാനമേവ നിബ്ബുതി ഇധ ദേസിതാ, തംദേസനായ ഏവ തദഞ്ഞേസമ്പി നിബ്ബുതിയാ സിജ്ഝനതോതി ദസ്സേതി **"തേസം പരാമാസകിലേസാന"**ന്തി ഇമിനാ, പരാമാസസങ്ഖാതാനം കിലേസാനന്തി അത്ഥോ. അപിച കാമം "അപരാമസതോ"തി വചനതോ പരാമാസാനമേവ നിബ്ബുതി ഇധ ദേസിതാതി വിഞ്ഞായതി, തംദേസനായ പന തദവസേസാനമ്പി കിലേസാനം നിബ്ബുതി ദേസിതാ നാമ ഭവതി പഹാനേകട്ഠതാദിഭാവതോ, തസ്മാ തേസമ്പി നിബ്ബുതി നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേതബ്ബാതി വുത്തം **"തേസം പരാമാസകിലേസാന"**ന്തി, തണ്ഹാദിട്ഠിമാനസങ്ഖാതാനം പരാമാസാനം, തദഞ്ഞേസഞ്ച കിലേസാനന്തി അത്ഥോ. ഗോബലീബദ്ദനയോ ഹേസ. **നിബ്ബുതീ**തി ച നിബ്ബായനഭൂതാ അസങ്ഖതധാതു, തഞ്ച ഭഗവാ ബോധിമൂലേയേവ പത്തോ, തസ്മാ സാ പച്ചത്തഞ്ഞേവ വിദിതാതി.

യഥാപടിപന്നേനാതി യേന പടിപന്നേന. തപ്പടിപത്തിം ദസ്സേതും **"താസംയേവ...പേ॰... ആദിമാഹാ"**തി അനുസന്ധിദസ്സനം. കസ്മാ പന വേദനാനഞ്ഞേവ കമ്മട്ഠാനമാചിക്ഖതീതി ആഹ **"യാസൂ"**തിആദി, ഇമിനാ ദേസനാവിലാസം ദസ്സേതി. ദേസനാവിലാസപ്പത്തോ ഹി ഭഗവാ ദേസനാകുസലോ ഖന്ധായതനാദിവസേന അനേകവിധാസു ചതുസച്ചദേസനാസു സമ്ഭവന്തീസുപി ദിട്ഠിഗതികാ വേദനാസു മിച്ഛാപടിപത്തിയാ ദിട്ഠിഗഹനം പക്ഖന്ദാതി ദസ്സനത്ഥം തഥാപക്ഖന്ദനമൂലഭൂതാ വേദനായേവ പരിഞ്ഞാഭൂമിഭാവേന ഉദ്ധരതീതി. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം വാദേ. ഏവം **ഏത്ഥാ**തിപി. **കമ്മട്ഠാന**ന്തി ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം. ഏത്ഥ ഹി വേദനാഗഹണേന ഗഹിതാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചം. വേദനാനം സമുദയഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോ അവിജ്ജാസമുദയോ സമുദയസച്ചം, അത്ഥങ്ഗമനിസ്സരണപരിയായേഹി നിരോധസച്ചം, "യഥാഭൂതം വിദിത്വാ"തി ഏതേന മഗ്ഗസച്ചന്തി ഏവം ചത്താരി സച്ചാനി വേദിതബ്ബാനി. "യഥാഭൂതം വിദിത്വാ"തി ഇദം വിഭജ്ജബ്യാകരണത്ഥപദന്തി തദത്ഥം വിഭജ്ജ ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. വിസേസതോ ഹി "അവിജ്ജാസമുദയാ വേദനാസമുദയോ"തിആദിലക്ഖണാനം വസേന സമുദയാദീസു അത്ഥോ യഥാരഹം വിഭജ്ജ ദസ്സേതബ്ബോ. അവിസേസതോ പന വേദനായ സമുദയാദീനി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ആരമ്മണപടിവേധവസേന, മഗ്ഗപഞ്ഞായ അസമ്മോഹപടിവേധവസേന ജാനിത്വാ പടിവിജ്ഝിത്വാതി അത്ഥോ. **പച്ചയസമുദയട്ഠേനാ**തി "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൧; ഉദാ॰ ൧) വുത്തലക്ഖണേന അവിജ്ജാദീനം പച്ചയാനം ഉപ്പാദേന ചേവ മഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാടേന ച. യാവ ഹി മഗ്ഗേന ന സമുഗ്ഘാടീയതി, താവ പച്ചയോതി വുച്ചതി. **നിബ്ബത്തിലക്ഖണ**ന്തി ഉപ്പാദലക്ഖണം, ജാതിന്തി അത്ഥോ. **പഞ്ചന്നം ലക്ഖണാന**ന്തി ഏത്ഥ ച ചതുന്നമ്പി പച്ചയാനം ഉപ്പാദലക്ഖണമേവ അഗ്ഗഹേത്വാ പച്ചയലക്ഖണമ്പി ഗഹേതബ്ബം സമുദയം പടിച്ച തേസം യഥാരഹം ഉപകാരകത്താ. തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം "മഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാടേന ചാ"തി. **പച്ചയനിരോധട്ഠേനാ**തി "ഇമസ്മിം നിരുദ്ധേ ഇദം നിരുദ്ധം ഹോതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൬; ഉദാ॰ ൨; സം॰ നി॰ ൨.൪൧) വുത്തലക്ഖണേന അവിജ്ജാദീനം പച്ചയാനം നിരോധേന ചേവ മഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാടേന ച. **വിപരിണാമലക്ഖണ**ന്തി നിരോധലക്ഖണം, ഭങ്ഗന്തി അത്ഥോ. **വയ**ന്തി നിരോധം. **യ**ന്തി യസ്മാ പച്ചയഭാവസങ്ഖാതഹേതുതോ. **വേദനം പടിച്ചാ**തി പുരിമുപ്പന്നം ആരമ്മണാദിപച്ചയഭൂതം വേദനം ലഭിത്വാ. **സുഖം സോമനസ്സ**ന്തി സുഖഞ്ചേവ സോമനസ്സഞ്ച. **അയ**ന്തി പുരിമവേദനായ യഥാരഹം പച്ഛിമുപ്പന്നാനം സുഖസോമനസ്സാനം പച്ചയഭാവോ. **അസ്സാദോ** നാമ അസ്സാദിതബ്ബോതി കത്വാ.

അപരോ നയോ - **യ**ന്തി സുഖം, സോമനസ്സഞ്ച. **അയ**ന്തി ച നപുംസകലിങ്ഗേന നിദ്ദിട്ഠം സുഖസോമനസ്സമേവ അസ്സാദപദമപേക്ഖിത്വാ പുല്ലിങ്ഗേന നിദ്ദിസീയതി, ഇമസ്മിം പന വികപ്പേ സുഖസോമനസ്സാനം ഉപ്പാദോയേവ തേഹി ഉപ്പാദവന്തേഹി നിദ്ദിട്ഠോ, സത്തിയാ, സത്തിമതോ ച അഭിന്നത്താ. ന ഹി സുഖസോമനസ്സമന്തരേന തേസം ഉപ്പാദോ ലബ്ഭതി. ഇതി പുരിമവേദനം പടിച്ച സുഖസോമനസ്സുപ്പാദോപി പുരിമവേദനായ **അസ്സാദോ** നാമ അസ്സാദീയതേതി കത്വാ . അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - പുരിമമുപ്പന്നം വേദനം ആരബ്ഭ സോമനസ്സുപ്പത്തിയം യോ പുരിമവേദനായ പച്ചയഭാവസങ്ഖാതോ അസ്സാദേതബ്ബാകാരോ, സോമനസ്സസ്സ വാ ഉപ്പാദസങ്ഖാതോ തദസ്സാദനാകാരോ, അയം പുരിമവേദനായ അസ്സാദോതി. കഥം പന വേദനം ആരബ്ഭ സുഖം ഉപ്പജ്ജതി, നനു ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണന്തി? ചേതസികസുഖസ്സേവ ആരബ്ഭ പവത്തിയമധിപ്പേതത്താ നായം ദോസോ. ആരബ്ഭ പവത്തിയഞ്ഹി വിസേസനമേവ സോമനസ്സഗ്ഗഹണം സോമനസ്സം സുഖന്തി യഥാ "രുക്ഖോ സീസപാ"തി

അഞ്ഞപച്ചയവസേന ഉപ്പത്തിയം പന കായികസുഖമ്പി അസ്സാദോയേവ, യഥാലാഭകഥാ വാ എസാതി ദട്ഠബ്ബം.

"യാ വേദനാ അനിച്ചാ"തിആദിനാ സത്തിമതാ സത്തി നിദസ്സിതാ. തത്രായമത്ഥോ - യാ വേദനാ ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചാ, ഉദയബ്ബയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖാ, ജരായ, മരണേന ചാതി ദ്വിധാ വിപരിണാമേതബ്ബട്ഠേന വിപരിണാമധമ്മാ. തസ്സാ ഏവംഭൂതായ അയം അനിച്ചദുക്ഖവിപരിണാമഭാവോ വേദനായ സബ്ബായപിആദീനവോതി. ആദീനം പരമകാരുഞ്ഞം വാതി പവത്തതി ഏതസ്മാതി ഹി ആദീനവോ. അപിചആദീനം അതിവിയ കപണം പവത്തനട്ഠേന കപണമനുസ്സോ **ആദീനവോ,** അയമ്പി ഏവംസഭാവോതി തഥാ വുച്ചതി. സത്തിമതാ ഹി സത്തി അഭിന്നാ തദവിനാഭാവതോ.

ഏത്ഥ ച **"അനിച്ചാ"**തി ഇമിനാ സങ്ഖാരദുക്ഖതാവസേന ഉപേക്ഖാവേദനായ, സബ്ബാസു വാ വേദനാസുആദീനവമാഹ, **"ദുക്ഖാ"**തി ഇമിനാ ദുക്ഖദുക്ഖതാവസേനദുക്ഖവേദനായ, **"വിപരിണാമധമ്മാ"**തി ഇമിനാ വിപരിണാമദുക്ഖതാവസേന സുഖവേദനായ. അവിസേസേന വാ തീണിപി പദാനി തിസ്സന്നമ്പി വേദനാനം വസേന യോജേതബ്ബാനി. **ഛന്ദരാഗവിനയോ**തി ഛന്ദസങ്ഖാതരാഗവിനയനം വിനാസോ. "അത്ഥവസാ ലിങ്ഗവിഭത്തിവിപരിണാമോ"തി വചനതോ യം ഛന്ദരാഗപ്പഹാനന്തി യോജേതബ്ബം. പരിയായവചനമേവിദം പദദ്വയം. **യഥാഭൂതം വിദിത്വാ**തി മഗ്ഗസ്സ വുത്തത്താ മഗ്ഗനിബ്ബാനവസേന വാ യഥാക്കമം യോജനാപി വട്ടതി. **വേദനായാ**തി നിസ്സക്കവചനം. **നിസ്സരണ**ന്തി നേക്ഖമ്മം. യാവ ഹി വേദനാപടിബദ്ധം ഛന്ദരാഗം നപ്പജഹതി, താവായം പുരിസോ വേദനായ അല്ലീനോയേവ ഹോതി. യദാ പന തം ഛന്ദരാഗം പജഹതി, തദായം പുരിസോ വേദനായ നിസ്സടോ വിസംയുത്തോ ഹോതി, തസ്മാ ഛന്ദരാഗപ്പഹാനം വേദനായ നിസ്സരണം വുത്തം. തബ്ബചനേന പന വേദനാസഹജാതനിസ്സയാരമ്മണഭൂതാ രൂപാരൂപധമ്മാ ഗഹിതാ ഏവ ഹോന്തീതിപി പഞ്ചഹി ഉപാദാനക്ഖന്ധേഹി നിസ്സരണവചനം സിദ്ധമേവ. വേദനാസീസേന ഹി ദേസനാ ആഗതാ, തത്ഥ പന കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. ലക്ഖണഹാരവസേനാപി അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. വുത്തഞ്ഹി ആയസ്മതാ **മഹാകച്ചാനത്ഥേരേന** -

"വുത്തമ്ഹി ഏകധമ്മേ, യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ കേചി;
വുത്താ ഭവന്തി സബ്ബേ, സോ ഹാരോ ലക്ഖണോ നാമാ"തി. (നേത്തി॰ ർവ്വ);

കാമുപാദാനമൂലകത്താ സേസുപാദാനാനം പഹീനേ ച കാമുപാദാനേ ഉപാദാനസേസാഭാവതോ **"വിഗതഛന്ദരാഗതായ അനുപാദാനോ"**തി വുത്തം, ഏതേന **"അനുപാദാവിമുത്തോ"**തി ഏതസ്സത്ഥം സങ്ഖേപേന ദസ്സേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - വിഗതഛന്ദരാഗതായ അനുപാദാനോ, അനുപാദാനത്താ ച അനുപാദാവിമുത്തോതി. തമത്ഥം വിത്ഥാരേതും, സമത്ഥേതും വാ **"യസ്മി"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യസ്മിം ഉപാദാനേ**തി സേസുപാദാനമൂലഭൂതേ കാമുപാദാനേ. **തസ്സാ**തി കാമുപാദാനസ്സ. **അനുപാദിയിത്വാ**തി ഛന്ദരാഗവസേന അനാദിയിത്വാ, ഏതേന "അനുപാദാവിമുത്തോ"തി പദസ്സ യ-കാരലോപേന സമാസഭാവം, ബ്യാസഭാവം വാ ദസ്സേതി.

൩൭. **"ഇമേ ഖോ"**തിആദി യഥാപുട്ഠസ്സ ധമ്മസ്സ വിസ്സജ്ജിതഭാവേന നിഗമനവചനം, "പജാനാതീ"തി വുത്തപജാനനമേവ ച ഇമ-സദ്ദേന നിദ്ദിട്ഠന്തി ദസ്സേതും **"യേ തേ"**തിആദിമാഹ. **യേ തേ** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണധമ്മേ...പേ॰... അപുച്ഛിം, യേഹി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണധമ്മേഹി...പേ॰... വദേയ്യും, തഞ്ച...പേ॰... പജാനാതീതി ഏവം നിദ്ദിട്ഠാ ഇമേ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ...പേ॰... പണ്ഡിതവേദനീയാ ചാതി വേദിതബ്ബാതി യോജനാ. **"ഏവ"**ന്തിആദി പിണ്ഡത്ഥദസ്സനം. തത്ഥ കിഞ്ചാപി "അനുപാദാവിമുത്തോ ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ"തി ഇമിനാ അഗ്ഗമഗ്ഗഫലുപ്പത്തിം ദസ്സേതി, "വേദനാനം, സമുദയഞ്ചാ"തിആദിനാ ച ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം. തഥാപി യസ്സാ ധമ്മധാതുയാ സുപ്പടിവിദ്ധത്താ ഇമം ദിട്ഠിഗതം സകാരണം സഗതികം പഭേദതോ വിഭജിതും സമത്ഥോ ഹോതി, തസ്സാ പദട്ഠാനേന ചേവ സദ്ധിം പുബ്ബഭാഗപടിപദായ ഉപ്പത്തിഭൂമിയാ ച തദേവ പാകടതരം കത്തുകാമോ ധമ്മരാജാ ഏവം ദസ്സേതീതി വുത്തം **"തദേവ നിയ്യാതിത"**ന്തി, നിഗമിതം നിട്ഠാപിതന്തി അത്ഥോ . **അന്തരാ**തി പുച്ഛിതവിസ്സജ്ജിതധമ്മദസ്സനവചനാനമന്തരാ ദിട്ഠിയോ വിഭത്താ തസ്സ പജാനനാകാരദസ്സനവസേനാതി അത്ഥോ.

പഠമഭാണവാരവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

ഏകച്ചസസ്സതവാദവണ്ണനാ

൩൮. "ഏകച്ചസസ്സതികാ"തി തദ്ധിതപദം സമാസപദേന വിഭാവേതും **"ഏകച്ചസസ്സതവാദാ"**തി വുത്തം. സത്തേസു, സങ്ഖാരേസു ച ഏകച്ചം സസ്സതമേതസ്സാതി **ഏകച്ചസസ്സതോ,** വാദോ, സോ ഏതേസന്തി **ഏകച്ചസസ്സതികാ** തദ്ധിതവസേന, സമാസവസേന പന ഏകച്ചസസ്സതോ വാദോ ഏതേസന്തി **ഏകച്ചസസ്സതവാദാ.** ഏസ നയോ **ഏകച്ചഅസസ്സതിക**പദേപി. നനു ച "ഏകച്ചസസ്സതികാ"തി വുത്തേ തദഞ്ഞേസം ഏകച്ചഅസസ്സതികഭാവസന്നിട്ഠാനം സിദ്ധമേവാതി? സച്ചം അത്ഥതോ, സദ്ദതോ പന അസിദ്ധമേവ തസ്മാ സദ്ദതോ പാകടതരം കത്വാ ദസ്സേതും തഥാ വുത്തം. ന ഹി ഇധ സാവസേസം കത്വാ ധമ്മം ദേസേതി ധമ്മസ്സാമീ. "ഇസ്സരോ നിച്ചോ, അഞ്ഞേ സത്താ അനിച്ചാ"തി ഏവംപവത്തവാദാ **സത്തേകച്ചസസ്സതികാ** സേയ്യഥാപി ഇസ്സരവാദാ. തഥാ "നിച്ചോ ബ്രഹ്മാ, അഞ്ഞേ അനിച്ചാ"തി ഏവംപവത്തവാദാപി. "പരമാണവോ നിച്ചാ, ദ്വിഅണുകാദയോ അനിച്ചാ"തി (വിസിസികദസ്സനേ

സത്തമപരിച്ഛേദേ പഠമകണ്ഡേ പസ്സിതബ്ബം) ഏവംപവത്തവാദാ **സങ്ഖാരേകച്ചസസ്സതികാ** സേയ്യഥാപി കാണാദാ. തഥാ "ചക്ഖാദയോ അനിച്ചാ, വിഞ്ഞാണം നിച്ച"ന്തി (ന്യായദസ്സനേ, വിസേസികദസ്സനേ ച പസ്സിതബ്ബം) ഏവംപവത്തവാദാപി . **ഇധാ**തി "ഏകച്ചസസ്സതികാ"തി ഇമസ്മിം പദേ, ഇമിസ്സാ വാ ദേസനായ. **ഗഹിതാ**തി വുത്താ, ദേസിതബ്ബഭാവേന വാ ദേസനാഞാണേന സമാദിന്നാ തഥാ ചേവ ദേസിതത്താ. തഥാ ഹി ഇധ പുരിമകാ തയോ വാദാ സത്തവസേന, ചതുത്ഥോ സങ്ഖാരവസേന ദേസിതോ. **"സങ്ഖാരേകച്ചസസ്സതികാ"**തി ഇദം പന തേഹി സസ്സതഭാവേന ഗയ്ഹമാനാനം ധമ്മാനം യാഥാവസഭാവദസ്സനവസേന വുത്തം, ന പന ഏകച്ചസസ്സതികമതദസ്സനവസേന. തസ്സ ഹി സസ്സതാഭിമതം അസങ്ഖതമേവാതി ലദ്ധി. തേനേവാഹ പാളിയം "ചിത്തന്തി വാ...പേ॰... ഠസ്സതീ"തി. ന ഹി യസ്സ സഭാവസ്സ പച്ചയേഹി അഭിസങ്ഖതഭാവം പടിജാനാതി, തസ്സേവ നിച്ചധുവാദിഭാവോ അനുമ്മത്തകേന സക്കാ പടിജാനിതും, ഏതേന ച "ഉപ്പാദവയധുവതായുത്താ സഭാവാ സിയാ നിച്ചാ, സിയാ അനിച്ചാ, സിയാ ന വത്തബ്ബാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩൮) പവത്തസത്തഭങ്ഗവാദസ്സ അയുത്തതാ വിഭാവിതാ ഹോതി.

തത്രായം അയുത്തതാവിഭാവനാ - യദി ഹി "യേന സഭാവേന യോ ധമ്മോ അത്ഥീതി വുച്ചതി, തേനേവ സഭാവേന സോ ധമ്മോ നത്ഥീ"തി വുച്ചേയ്യ, സിയാ അനേകന്തവാദോ. അഥ അഞ്ഞേന, ന സിയാ അനേകന്തവാദോ. ന ചേത്ഥ ദേസന്തരാദിസമ്ബന്ധഭാവോ യുത്തോ വത്തും തസ്സ സബ്ബലോകസിദ്ധത്താ, വിവാദാഭാവതോ ച. യേ പന വദന്തി "യഥാ സുവണ്ണഘടേന മകുടേ കതേ ഘടഭാവോ നസ്സതി, മകുടഭാവോ ഉപ്പജ്ജതി, സുവണ്ണഭാവോ തിട്ഠതിയേവ, ഏവം സബ്ബസഭാവാനം കോചി ധമ്മോ നസ്സതി, കോചി ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി, സഭാവോ ഏവ തിട്ഠതീ"തി. തേ വത്തബ്ബാ "കിം തം സുവണ്ണം, യം ഘടേ, മകുടേ ച അവട്ഠിതം, യദി രൂപാദി, സോ സദ്ദോ വിയ അനിച്ചോ. അഥ രൂപാദിസമൂഹോ സമ്മുതിമത്തം, ന തസ്സ അത്ഥിതാ വാ നത്ഥിതാ വാ നിച്ചതാ വാ ലബ്ഭതീ"തി, തസ്മാ അനേകന്തവാദോ ന സിയാ. ധമ്മാനഞ്ച ധമ്മിനോ അഞ്ഞഥാനഞ്ഞഥാ ച പവത്തിയം ദോസോ വുത്തോയേവ സസ്സതവാദവിചാരണായം. തസ്മാ സോ തത്ഥ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. അപിച ന നിച്ചാനിച്ചനവത്തബ്ബരൂപോ അത്താ, ലോകോ ച പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനതാപരിജാനനതോ യഥാ നിച്ചാദീനം അഞ്ഞതരം രൂപം, യഥാ വാ ദീപാദയോ. ന ഹി രൂപാദീനം ഉദയബ്ബയസഭാവാനം നിച്ചാനിച്ചനവത്തബ്ബസഭാവതാ സക്കാ വിഞ്ഞാതും, ജീവസ്സ ച നിച്ചാദീസു അഞ്ഞതരം രൂപം സിയാതി, ഏവം സത്തഭങ്ഗോ വിയ സേസഭങ്ഗാനമ്പി അസമ്ഭവോയേവാതി സത്തഭങ്ഗവാദസ്സ അയുത്തതാ വേദിതബ്ബാ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩൮).

നനു ച "ഏകച്ചേ ധമ്മാ സസ്സതാ, ഏകച്ചേ അസസ്സതാ"തി ഏതസ്മിം വാദേ ചക്ഖാദീനം അസസ്സതഭാവസന്നിട്ഠാനം യഥാസഭാവാവബോധോ ഏവ, അഥ ഏവംവാദീനം കഥം മിച്ഛാദസ്സനം സിയാതി, കോ വാ ഏവമാഹ "ചക്ഖാദീനം അസസ്സതഭാവസന്നിട്ഠാനം മിച്ഛാദസ്സന"ന്തി? അസസ്സതേസുയേവ പന കേസഞ്ചി ധമ്മാനം സസ്സതഭാവസന്നിട്ഠാനം ഇധ മിച്ഛാദസ്സനന്തി ഗഹേതബ്ബം, തേന പന ഏകവാദേ പവത്തമാനേന ചക്ഖാദീനം അസസ്സതഭാവാവബോധോ വിദൂസിതോ സംസട്ഠഭാവതോ വിസസംസട്ഠോ വിയ സപ്പിപിണ്ഡോ, തതോ ച തസ്സ സകിച്ചകരണാസമത്ഥതായ സമ്മാദസ്സനപക്ഖേ ഠപേതബ്ബതം നാരഹതീതി. അസസ്സതഭാവേന നിച്ഛിതാപി വാ ചക്ഖുആദയോ സമാരോപിതജീവസഭാവാ ഏവ ദിട്ഠിഗതികേഹി ഗയ്ഹന്തീതി തദവബോധസ്സ മിച്ഛാദസ്സനഭാവോ ന സക്കാ നിവാരേതും. തേനേവാഹ പാളിയം "ചക്ഖും ഇതിപി...പേ॰... കായോ ഇതിപി അയം അത്താ"തിആദി. ഏവഞ്ച കത്വാ അസങ്ഖതായ, സങ്ഖതായ ച ധാതുയാ വസേന യഥാക്കമം "ഏകച്ചേ ധമ്മാ സസ്സതാ, ഏകച്ചേ അസസ്സതാ"തി ഏവംപവത്തോ വിഭജ്ജവാദോപി ഏകച്ചസസ്സതവാദോയേവ ഭവേയ്യാതി ഏവമ്പകാരാ ചോദനാ അനവകാസാ ഹോതി അവിപരീതധമ്മസഭാവപടിപത്തിഭാവതോ. അവിപരീതധമ്മസഭാവപടിപത്തിയേവ ഹേസ വുത്തനയേന അസംസട്ഠത്താ, അനാരോപിതജീവസഭാവത്താ ച.

ഏത്ഥാഹ - പുരിമസ്മിമ്പിസസ്സതവാദേ അസസ്സതാനം ധമ്മാനം "സസ്സതാ"തി ഗഹണം വിസേസതോ മിച്ഛാദസ്സനം ഭവതി. സസ്സതാനം പന "സസ്സതാ"തി ഗാഹോ ന മിച്ഛാദസ്സനം യഥാസഭാവഗ്ഗാഹഭാവതോ. ഏവഞ്ച സതി ഇമസ്സ വാദസ്സ വാദന്തരതാ ന വത്തബ്ബാ, ഇധ വിയ പുരിമേപി ഏകച്ചേസ്വേവ ധമ്മേസു സസ്സതഗ്ഗാഹസമ്ഭവതോതി, വത്തബ്ബായേവ അസസ്സതേസ്വേവ "കേചിദേവ ധമ്മാ സസ്സതാ, കേചി അസസ്സതാ"തി പരികപ്പനാവസേന ഗഹേതബ്ബധമ്മേസു വിഭാഗപ്പവത്തിയാ ഇമസ്സ വാദസ്സ ദസ്സിതത്താ. നനു ച ഏകദേസസ്സ സമുദായന്തോഗധത്താ അയം സപ്പദേസസസ്സതഗ്ഗാഹോ പുരിമസ്മിം നിപ്പദേസസസ്സതഗ്ഗാഹേ സമോധാനം ഗച്ഛേയ്യാതീ? തഥാപി ന സക്കാ വത്തും വാദീ തബ്ബിസയവിസേസവസേന വാദദ്വയസ്സ പവത്തത്താ. അഞ്ഞേ ഏവ ഹി ദിട്ഠിഗതികാ "സബ്ബേ ധമ്മാ സസ്സതാ"തി അഭിനിവിട്ഠാ, അഞ്ഞേ "ഏകച്ചേവ സസ്സതാ, ഏകച്ചേ അസസ്സതാ"തി. സങ്ഖാരാനം അനവസേസപരിയാദാനം, ഏകദേസപരിഗ്ഗഹോ ച വാദദ്വയസ്സ പരിബ്യത്തോയേവ. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - അനേകവിധസമുസ്സയേ, ഏകവിധസമുസ്സയേ ച ഖന്ധപബന്ധേന അഭിനിവേസഭാവതോ തഥാ ന സക്കാ വത്തും. ചതുബ്ബിധോപി ഹി സസ്സതവാദീ ജാതിവിസേസവസേന നാനാവിധരൂപകായസന്നിസ്സയേ ഏവ അരൂപധമ്മപുഞ്ജേ സസ്സതാഭിനിവേസീ ജാതോ അഭിഞ്ഞാണേന, അനുസ്സവാദീഹി ച രൂപകായഭേദഗഹണതോ. തഥാ ച വുത്തം "തതോ ചുതോ അമുത്ര ഉദപാദി"ന്തി, (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮; മ॰ നി॰ ൧.൧൪൮; പാരാ॰ ൧൨) "ചവന്തി ഉപപജ്ജന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯; മ॰ നി॰ ൧.൧൪൮; പാരാ॰ ൧൨) ച ആദി. വിസേസലാഭീ പന ഏകച്ചസസ്സതികോ അനുപധാരിതഭേദസമുസ്സയേ ധമ്മപബന്ധേ സസ്സതാകാരഗഹണേന അഭിനിവേസം ജനേസി ഏകഭവപരിയാപന്നഖന്ധസന്താനവിസയത്താ തദഭിനിവേസസ്സ. തഥാ ഹി തീസുപി വാദേസു "തം

പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി , തതോ പരം നാനുസ്സരതീ”തി ഏത്തകമേവ വുത്തം. തക്കീനം പന ഉഭിന്നമ്പി സസ്സതേകച്ചസസ്സതവാദീനം സസ്സതാഭിനിവേസവിസേസോ രൂപാരൂപധമ്മവിസയതായ സുപാകടോയേവാതി.

൩൯. സംവട്ടട്ഠായീവിവട്ടവിവട്ടട്ഠായീസങ്ഖാതാനം തിണ്ണമ്പി അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പാനമതിക്കമേന പുന സംവട്ടനതോ, അദ്ധാ-സദ്ദസ്സ ച കാലപരിയായത്താ ഏവം വുത്തന്തി ആഹ **“ദീഘസ്സാ”**തിആദി. അതിക്കമ്മ അയനം പവത്തനം **അച്ചയോ.** അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം, ഉപസഗ്ഗവസേന ച അത്ഥവിസേസവാചകത്താ **സം**-സദ്ദേന യുത്തോ **വട്ട**-സദ്ദോ വിനാസവാചീതി വുത്തം **“വിനസ്സതീ”**തി, **വതു**-സദ്ദോ വാ ഗതിയമേവ. സങ്ഖയത്ഥജോതകേന പന **സം**-സദ്ദേന യുത്തത്താ തദത്ഥസമ്ബന്ധനേന വിനാസത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതി **“വിനസ്സതീ”**തി ഇമിനാ. സങ്ഖയവസേന വത്തതീതി ഹി സദ്ദതോ അത്ഥോ, ത-കാരസ്സ ചേത്ഥ ട-കാരാദേസോ. വിപത്തികരമഹാമേഘസമുപ്പത്തിത്തോ ഹി പട്ഠായ യാവ അണുസഹഗതോപി സങ്ഖാരോ ന ഹോതി, താവ ലോകോ സംവട്ടതീതി വുച്ചതി. പാളിയം **ലോകോ**തി പഥവീആദിഭാജനലോകോ അധിപ്പേതോ തദവസേസസ്സ ബാഹുല്ലതോ, തദേവ സന്ധായ “യേഭുയ്യേനാ”തി വുത്തന്തി ദസ്സേതി **“യേ”**തിആദിനാ. **ഉപരിബ്രഹ്മലോകേസൂ**തി ആഭസ്സരഭൂമിതോ ഉപരിഭൂമീസു. അഗ്ഗിനാ കപ്പവുട്ഠാനഞ്ഹി ഇധാധിപ്പേതം, തേനേവാഹ പാളിയം “ആഭസ്സരസംവത്തനികാ ഹോന്തീ”തി. കസ്മാ തദേവ വുത്തന്തി ചേ? തസ്സേവ ബഹുലം പവത്തനതോ. അയഞ്ഹി വാരനിയമോ -

> “സത്തസത്തഗ്ഗിനാ വാരാ, അട്ഠമേ അട്ഠമേ ദകാ;
> ചതുസട്ഠി യദാ പുണ്ണാ, ഏകോ വായുവരോ സിയാ”തി. (അഭിധമ്മത്ഥവിഭാവനീടീകായ പഞ്ചമപരിച്ഛേദവണ്ണനായമ്പി);

ആരുപ്പേസു വാതി ഏത്ഥ വികപ്പനത്ഥേന **വാ**-സദ്ദേന സംവട്ടമാനലോകധാതൂഹി അഞ്ഞലോകധാതൂസു വാതി വികപ്പേതി. ന ഹി സബ്ബേ അപായസത്താ തദാ രൂപാരൂപഭവേസു ഉപ്പജ്ജന്തീതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും അപായേസു ദീഘതരായുകാനം മനുസ്സലോകൂപപത്തിയാ അസമ്ഭവതോ, മനുസ്സലോകൂപപത്തിഞ്ച വിനാ തദാ തേസം തത്രൂപപത്തിയാ അനുപപത്തിതോ. നിയതമിച്ഛാദിട്ഠികോപി ഹി സംവട്ടമാനേ കപ്പേ നിരയതോ ന മുച്ചതി, പിട്ഠിചക്കവാളേയേവ നിബ്ബത്തതീതി **അട്ഠകഥാസു** (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൧൧) വുത്തം. സതിപി സബ്ബസത്താനം പുഞ്ഞാപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരമനസാ നിബ്ബത്തഭാവേ ബാഹിരപച്ചയേഹി വിനാ മനസാവ നിബ്ബത്തത്താ രൂപാവചരസത്താ ഏവ “മനോമയാ”തി വുച്ചന്തി, ന പന ബാഹിരപച്ചയപടിയത്താ തദഞ്ഞേതി ദസ്സേതും **“മനേന നിബ്ബത്തത്താ മനോമയാ”**തി ആഹ. യദേവം കാമാവചരസത്താനമ്പി ഓപപാതികാനം മനോമയഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, അധിചിത്തഭൂതേന അതിസയമനസാ നിബ്ബത്തസത്തേസുയേവ മനോമയവോഹാരതോതി ദസ്സേന്തേന ഝാന-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ **“ഝാനമനേനാ”**തി വുത്തം. ഏവമ്പി അരൂപാവചരസത്താനം മനോമയഭാവോ ആപജ്ജതീതി? ന തത്ഥ ബാഹിരപച്ചയേഹി നിബ്ബത്തേതബ്ബതാസങ്കായ അഭാവേന മനസാ ഏവ നിബ്ബത്താതി അവധാരണാസമ്ഭവതോ. നിരുള്ഹോവായം ലോകേ മനോമയവോഹാരോ രൂപാവചരസത്തേസു. തഥാ ഹി അന്നമയോ പാനമയോ മനോമയോ ആനന്ദമയോ വിഞ്ഞാണമയോതി പഞ്ചധാ അത്താനം വേദവാദിനോ പരികപ്പേന്തി. ഉച്ഛേദവാദേപി വക്ഖതി “ദിബ്ബോ രൂപീ മനോമയോ”തി, (ദീ॰ നി॰ ൧.൮൭) തേ പന ഝാനാനുഭാവതോ പീതിഭക്ഖാ സയംപഭാ അന്തലിക്ഖചരാതി ആഹ **“പീതി തേസ”**ന്തിആദി, തേസം അത്തനോവ പഭാ അത്ഥീതി അത്ഥോ. സോഭനാ വാ ഠായീ സഭാ ഏതേസന്തി **സുഭട്ഠായിനോ**തിപി യുജ്ജതി. **ഉക്കംസേനാ**തി ആഭസ്സരേ സന്ധായ വുത്തം. പരിത്താഭാപ്പമാണാഭാ പന ദ്വേ, ചത്താരോ ച കപ്പേ തിട്ഠന്തി. **അട്ഠ കപ്പേ**തി ചതുന്നമസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പാനം സമുദായഭൂതേ അട്ഠ മഹാകപ്പേ.

൪൦. വിനാസവാചീയേവ **വട്ട**-സദ്ദോ പടിസേധജോതകേന ഉപസഗ്ഗേന യുത്തത്താ സണ്ഠാഹനത്ഥഞാപകോതി ആഹ **“സണ്ഠാതീ”**തി, അനേകത്ഥത്താ വാ ധാതൂനം നിബ്ബത്തതി, വഡ്ഢതീതി വാ അത്ഥോ. സമ്പത്തിമഹാമേഘസമുപ്പത്തിതോ ഹി പട്ഠായ പഥവീസന്ധാരകുദകതംസന്ധാരകവായുആദീനം സമുപ്പത്തിവസേന യാവ ചന്ദിമസൂരിയാനം പാതുഭാവോ, താവ ലോകോ വിവട്ടതീതി വുച്ചതി. **പകതിയാ**തി സഭാവേന, തസ്സ “സുഞ്ഞ”ന്തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. തഥാസുഞ്ഞതായ കാരണമാഹ **“നിബ്ബത്തസത്താനം നത്ഥിതായാ”**തി. പുരിമതരം അഞ്ഞേസം സത്താനമനുപ്പന്നത്താതി ഭാവോ, തേന യഥാ ഏകച്ചാനി വിമാനാനി തത്ഥ നിബ്ബത്തസത്താനം ഛഡ്ഡിതത്താ സുഞ്ഞാനി, ന ഏവമിദന്തി ദസ്സേതി.

അപരോ നയോ - സകകമ്മസ്സ പഠമം കരണം **പകതി,** തായ നിബ്ബത്തസത്താനന്തി സമ്ബന്ധോ, തേന യഥാ ഏതസ്സ അത്തനോ കമ്മബലേന പഠമം നിബ്ബത്തി, ന ഏവം അഞ്ഞേസം തസ്സ പുരിമതരം, സമാനകാലേ വാ നിബ്ബത്തി അത്ഥി, തഥാ നിബ്ബത്തസത്താനം നത്ഥിതായ സുഞ്ഞമിദന്തി ദസ്സേതി. ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജബ്രഹ്മപുരോഹിതമഹാബ്രഹ്മാനോ ഇധ **ബ്രഹ്മകായികാ,** തേസം നിവാസതായ ഭൂമിപി **“ബ്രഹ്മകായികാ”**തി വുത്താ, **ബ്രഹ്മകായികഭൂമീ**തി പന പാഠേബ്രഹ്മകായികാനം സമ്ബന്ധിനീ ഭൂമീതി അത്ഥോ. **കത്താ** സയം കാരകോ. **കാരേതാ** പരേസം ആണാപകോ. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** പുബ്ബേനിവാസഞാണകഥായം (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൦൨) **വുത്തനയേന,** ഏതേന നിബ്ബത്തക്കമം കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനഭാവേ ച കാരണം ദസ്സേതി. കമ്മം ഉപനിസ്സയഭാവേന പച്ചയോ ഏതിസ്സാതി **കമ്മപച്ചയാ.** അഥ വാ തത്ഥ നിബ്ബത്തസത്താനം വിപച്ചനകകമ്മസ്സ സഹകാരീകാരകഭാവതോ കമ്മസ്സ പച്ചയാതി **കമ്മപച്ചയാ.** ഉതു സമുട്ഠാനമേതിസ്സാതി **ഉതുസമുട്ഠാനാ.** “കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനാ”തിപി സമാസവസേന പാഠോ കമ്മസഹായോ പച്ചയോ, വുത്തനയേന വാ കമ്മസ്സ സഹായഭൂതോ പച്ചയോതി

കമ്മപച്ചയോ, സോ ഏവ ഉതു തഥാ, സോവ സമുട്ഠാനമേതിസ്സാതി **കമ്മപച്ചയഉതുസമുആനാ. രതനഭൂമീ**തി ഉക്കംസഗതപുഞ്ഞകമ്മാനുഭാവതോ രതനഭൂതാ ഭൂമി, ന കേവലം ഭൂമിയേവ, അഥ ഖോ തപ്പരിവാരാപീതി ആഹ **"പകതീ"**തിആദി. **പകതിനിബ്ബത്തട്ഠാനേ**തി പുരിമകപ്പേസു പുരിമകാനം നിബ്ബത്തട്ഠാനേ. **ഏത്ഥാ**തി "ബ്രഹ്മവിമാന"ന്തി വുത്തായ ബ്രഹ്മകായികഭൂമിയാ. സാമഞ്ഞവിസേസവസേന ചേതം ആധാരദ്വയം. കഥം പണീതായ ദുതിയജ്ഝാനഭൂമിയാ ഠിതാനം ഹീനായ പഠമജ്ഝാനഭൂമിയാ ഉപപത്തി ഹോതീതി ആഹ **"അഥ സത്താന"**ന്തിആദി, നികന്തിവസേന പഠമജ്ഝാനം ഭാവേത്വാതി വുത്തം ഹോതി, പകതിയാ സഭാവേന നികന്തി തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജതീതി സമ്ബന്ധോ. **വസിതട്ഠാനേ**തി വുത്ഥപുബ്ബട്ഠാനേ. **തതോ ഓതരന്തീ**തി ഉപപത്തിവസേന ദുതിയജ്ഝാനഭൂമിതോ പഠമജ്ഝാനഭൂമിം അപസക്കന്തി, ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. **അപ്പായുകേ**തി യം ഉളാരപുഞ്ഞകമ്മം കതം, തസ്സ ഉപജ്ജനാരഹവിപാകപബന്ധതോ അപ്പപരിമാണായുകേ. **തസ്സ ദേവലോകസ്സാ**തി തസ്മിം ദേവലോകേ, നിസ്സയവസേന വാ സമ്ബന്ധനിദ്ദേസോ. **ആയുപ്പമാണേനേവാ**തി പരമായുപ്പമാണേനേവ. **പരിത്ത**ന്തി അപ്പകം. **അന്തരാവ ചവന്തീ**തി രാജകോട്ഠാഗാരേ പക്ഖിത്തതണ്ഡുലനാളി വിയ പുഞ്ഞക്ഖയാ ഹുത്വാ സകകമ്മപ്പമാണേന തസ്സ ദേവലോകസ്സ പരമായുഅന്തരാ ഏവ ചവന്തി.

കിം പനേതം പരമായു നാമ, കഥം വാ തം പരിച്ഛിന്നപ്പമാണന്തി? വുച്ചതേ - യോ തേസം തേസം സത്താനം തസ്മിം തസ്മിം ഭവവിസേസേ വിപാകപ്പബന്ധസ്സ ഠിതികാലനിയമോ പുരിമസിദ്ധഭവപത്ഥനൂപനിസ്സയവസേന സരീരാവയവവണ്ണസണ്ഠാനപ്പമാണാദിവിസേസോ വിയ തംതംഗതിനികായാദീസു യേഭുയ്യേന നിയതപരിച്ഛേദോ ഹോതി, ഗബ്ഭസേയ്യകകാമാവചരദേവരൂപാവചരസത്താനം സുക്കസോണിതാദിഉതുഭോജനാദിഉതുആദിപച്ചയുപ്പന്നപച്ചയൂപത്ഥമ്ഭിതോ ച, സോ ആയുഹേതുകത്താ കാരണൂപചാരേന ആയു, ഉക്കംസപരിച്ഛേദവസേന പരമായൂതി ച വുച്ചതി. യഥാസകം ഖണമത്താവട്ഠായീനമ്പി ഹി അത്തനാ സഹജാതാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം ഠപനാകാരവുത്തിതായ പവത്തകാനി രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയാനി ന കേവലം നേസം ഖണട്ഠിതിയാ ഏവ കാരണഭാവേന അനുപാലകാനി, അഥ ഖോ യാവ ഭങ്ഗുപച്ഛേദാ [ഭവങ്ഗുപച്ഛേദാ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൪൦)] അനുപബന്ധസ്സ അവിച്ഛേദഹേതുഭാവേനാപി. തസ്മാ ചേസ ആയുഹേതുകോയേവ, തം പന ദേവാനം, നേരയികാനഞ്ച യേഭുയ്യേന നിയതപരിച്ഛേദം, ഉത്തരകുരുകാനം പന ഏകന്തനിയതപരിച്ഛേദമേവ. അവസിട്ഠമനുസ്സപേതതിരച്ഛാനഗതാനം പന ചിരട്ഠിതിസംവത്തനികകമ്മബഹുലേ കാലേ തംകമ്മസഹിതസന്താനജനിതസുക്കസോണിതപച്ചയാനം, തമ്മൂലകാനഞ്ച ചന്ദിമസൂരിയസമവിസമപരിവത്തനാദിജനിതഉതുആഹാരാദിസമവിസമപച്ചയാനം വസേന ചിരാചിരകാലതായ അനിയതപരിച്ഛേദം, തസ്സ ച യഥാ പുരിമസിദ്ധഭവപത്ഥനാവസേന തംതംഗതിനികായാദീസു വണ്ണസണ്ഠാനാദിവിസേസനിയമോ സിദ്ധോ, ദസ്സനാനുസ്സവാദീഹി തഥായേവ ആദിതോ ഗഹണസിദ്ധിയാ, ഏവം താസു താസു ഉപപത്തീസു നിബ്ബത്തസത്താനം യേഭുയ്യേന സമപ്പമാണം ഠിതികാലം ദസ്സനാനുസ്സവേഹി ലഭിത്വാ തം പരമതം അജ്ഝോസായ പവത്തിതഭവപത്ഥനാവസേന ആദിതോ പരിച്ഛേദനിയമോ വേദിതബ്ബോ.

യസ്മാ പന കമ്മം താസു താസു ഉപപത്തീസു യഥാ തംതംഉപപത്തിനിസ്സിതവണ്ണാദിനിബ്ബത്തനേ സമത്ഥം, ഏവം നിയതായുപരിച്ഛേദാസു ഉപപത്തീസു പരിച്ഛേദാതിക്കമേന വിപാകനിബ്ബത്തനേ സമത്ഥം ന ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ആയുപ്പമാണേനേവ ചവന്തീ"**തി. യസ്മാ പന ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയസഹായേഹി അനുപാലകപച്ചയേഹി ഉപാദിന്നകക്ഖന്ധാനം പവത്തേതബ്ബാകാരോ അത്ഥതോ പരമായുകസ്സ ഹോതി യഥാവുത്തപരിച്ഛേദാനതിക്കമനതോ, തസ്മാ സതിപി കമ്മാവസേസേ ഠാനം ന സമ്ഭവതി, തേന വുത്തം **"അത്തനോ പുഞ്ഞബലേന ഠാതും ന സക്കോന്തീ"**തി. "ആയുക്ഖയാ വാ പുഞ്ഞക്ഖയാ വാ ആഭസ്സരകായാ ചവിത്വാ"തി വചനതോ പനേത്ഥ കാമാവചരദേവാനം വിയ ബ്രഹ്മകായികാനമ്പി യേഭുയ്യേനേവ നിയതായുപരിച്ഛേദഭാവോ വേദിതബ്ബോ. തഥാ ഹി ദേവലോകതോ ദേവപുത്താ ആയുക്ഖയേന പുഞ്ഞക്ഖയേന ആഹാരക്ഖയേന കോപേനാതി ചതൂഹി കാരണേഹി ചവന്തീതി **അട്ഠകഥാസു** (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.അപ്പമാദവഗ്ഗേ) വുത്തം. **കപ്പം വാ ഉപഡ്ഢകപ്പം വാ**തി ഏത്ഥ അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പോ അധിപ്പേതോ, സോ ച തഥാരൂപോ കാലോയേവ, **വാ**-സദ്ദോ പന കപ്പസ്സ തതിയഭാഗം വാ തതോ ഊനമധികം വാതി വികപ്പനത്ഥോ.

൪൧. അനഭിരതീതി ഏകകവിഹാരേന അനഭിരമണസങ്ഖാതാ അഞ്ഞേഹി സമാഗമിച്ഛായേവ. തത്ഥ "ഏകകസ്സ ദീഘരത്തം നിവസിതത്താ"തി പാളിയം വചനതോതി വുത്തം **"അപരസ്സാപീ"**തിആദി. ഏവമന്വയമത്ഥം ദസ്സേത്വാ നനു ഉക്കണ്ഠിതാപി സിയാതി ചോദനാസോധനവസേന ബ്യതിരേകം ദസ്സേതി **"യാ പനാ"**തിആദിനാ. പിയവത്ഥുവിരഹേന, പിയവത്ഥുഅലാഭേന വാ ചിത്തവിഗ്ഘാതോ **ഉക്കണ്ഠിതാ,** സാ പനത്ഥതോ ദോമനസ്സചിത്തുപ്പാദോവ, തേനാഹ **"പടിഘസമ്പയുത്താ"**തി. **സാ ബ്രഹ്മലോകേ നത്ഥി** ഝാനാനുഭാവപഹീനത്താ. തണ്ഹാദിട്ഠിസങ്ഖാതാ ചിത്തസ്സ പുരിമാവത്ഥായ ഉബ്ബിജ്ജനാ ഫന്ദനാ ഏവ ഇധ **പരിതസ്സനാ.** സാ ഹി ദീഘരത്തം ഝാനരതിയാ ഠിതസ്സ യഥാവുത്താനഭിരതിനിമിത്തം ഉപ്പന്നാ "അഹം മമ"ന്തി ഗഹണസ്സ ച കാരണഭൂതാ. തേന വക്ഖതി "തണ്ഹാതസ്സ നാപി ദിട്ഠിതസ്സനാപി വട്ടതീ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൧) നനു വുത്തം അത്ഥുദ്ധാരേ ഇമംയേവ പാളിം നീഹരിത്വാ "അഹോ വത അഞ്ഞേപി സത്താ ഇത്ഥത്തം ആഗച്ഛേയ്യുന്തി അയം തണ്ഹാതസ്സനാ നാമാ"തി? സച്ചം, തം പന ദിട്ഠിതസ്സനായ വിസും ഉദാഹരണം ദസ്സേന്തേന തണ്ഹാതസ്സനമേവ തതോ നിദ്ധാരേത്വാ വുത്തം, ന പന ഏത്ഥ ദിട്ഠിതസ്സനായ അലബ്ഭമാനത്താതി ന ദോസോ. ഇദാനി സമാനസദ്ദവചനീയാനം അത്ഥാനമുദ്ധരണം കത്വാ

ഇധാധിപ്പേതം വിഭാവേതും **"സാ പനേസാ"**തിആദിമാഹ. പടിഘസങ്ഖാതോ ചിത്തുത്രാസോ ഏവ **താസതസ്സനാ.** ഏവമഞ്ഞത്ഥാപി യഥാരഹം. **"ജാതിം പടിച്ചാ"**തിആദി വിഭങ്ഗപാളി, (വിഭം ൯൨൧) തത്രായമത്ഥകഥാ - **ജാതിം പടിച്ച ഭയ**ന്തി ജാതിപച്ചയാ ഉപ്പന്നഭയം. **ഭയാനക**ന്തി ആകാരനിദ്ദേസോ. **ഛമ്ഭിതത്ത**ന്തി ഭയവസേന ഗത്തകമ്പോ, വിസേസതോ ഹദയമംസചലനം. **ലോമഹംസോ**തി ലോമാനം ഹംസനം, ഭിത്തിയം നാഗദന്താനമിവ ഉദ്ധഗ്ഗഭാവോ, ഇമിനാ പദദ്വയേന കിച്ചതോ ഭയം ദസ്സേത്വാ പുന **ചേതസോ ഉത്രാസോ**തി സഭാവതോ ദസ്സിതന്തി. **ടീകായം പന** "ഭയാനകന്തി ഭേരവാരമ്മണനിമിത്തം ബലവഭയം, തേന സരീരസ്സ ഥദ്ധഭാവോ ഛമ്ഭിതത്ത"ന്തി (ദീം നിം ടീം ൧.൪൧) വുത്തം, അനേനേവ ഭയന്തി ഏത്ഥ ഖുദ്ദകഭയം ദസ്സിതം, **ഇതി** ഏത്ഥ പയോഗേ **അയം** തസ്സനാതി ഏവം സമ്ബന്ധ അത്ഥോ. **പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിതമേവാ**തി ഏത്ഥ "ദിട്ഠിസങ്ഖാതേന ചേവ തണ്ഹാസങ്ഖാതേന ച പരിതസ്സിതേന വിപ്ഫന്ദിതമേവ ചലിതമേവ കമ്പിതമേവാ"തി (ദീം നിം അട്ഠം ൧.൧൦൫-൧൦൭) അട്ഠകഥായമത്ഥം വക്ഖതി. തേന വിഞ്ഞായതി ലബ്ഭമാനമ്പി തണ്ഹാതസ്സനമന്തരേന ദിട്ഠിതസ്സനായേവ നിഹടാതി. **"തേപീ"**തിആദി സീഹോപമസുത്തന്തപാളി (അം നിം ൪.൩൩) തത്ഥ **തേപീ**തി ദീഘായുകാ ദേവാപി. **ഭയ**ന്തി ഭങ്ഗാനുപസ്സനാപരിചിണ്ണന്തേ സബ്ബസങ്ഖാരതോ ഭായനവസേന ഉപ്പന്നം ഭയഞാണം. **സംവേഗ**ന്തി സഹോത്തപ്പഞാണം, ഓത്തപ്പമേവ വാ. **സന്താസ**ന്തി ആദീനവനിബ്ബിദാനുപസ്സനാഹി സങ്ഖാരേഹി സന്താസനഞാണം. **ഉപപത്തിവസേനാ**തി പടിസന്ധിവസേനേവ.

സഹബ്യതന്തി സഹായഭാവമിച്ചേവ സദ്ദതോ അത്ഥോ സഹബ്യ-സദ്ദസ്സ സഹായത്ഥേ പവത്തനതോ. സോ ഹി സഹ ബ്യായതി പവത്തതി, ദോസം വാ പടിച്ഛാദേതീതി **സഹബ്യോ**തി വുച്ചതി, തസ്സ ഭാവോ **സഹബ്യതാ.** സഹായഭാവോ പന സഹഭാവോയേവ നാമാതി അധിപ്പായതോ അത്ഥം ദസ്സേതും **"സഹഭാവ"**ന്തി വുത്തം. സസാധനസമവായത്ഥോ വാ **സഹ**-സദ്ദോ അധികിച്ചപദേ അധിസദ്ദോ വിയ, തസ്മാ സഹ ഏകതോ വത്തമാനസ്സ ഭാവോ **സഹബ്യം** യഥാ "ദാസബ്യ"ന്തി തദേവ സഹബ്യതാ, സകത്ഥവുത്തിവസേന ഇമമേവത്ഥം സന്ധായാഹ **"സഹഭാവ"**ന്തി. അപിച സഹ വാതി പവത്തതീതി **സഹവോ,** തസ്സ ഭാവോ **സഹബ്യം** യഥാ "വീരസ്സ ഭാവോ വീരിയ"ന്തി, തദേവ **സഹബ്യതാ**തി ഏവം വിമാനട്ഠകഥായം (വിം വം അട്ഠം ൫൭൨) വുത്തം, തസ്മാ തദത്ഥം ദസ്സേതും ഏവം വുത്തന്തിപി ദട്ഠബ്ബം.

൪൨. ഇമേ സത്തേ അഭിഭവിത്വാതി സേസോ. അഭിഭവനാ ചേത്ഥ പാപസഭാവേന ജേട്ഠഭാവേന "തേ സത്തേ അഭിഭവിത്വാ ഠിതോ"തി അത്തനോ മഞ്ഞനായേവാതി വുത്തം **"ജേട്ഠകോഹമസ്മീ"**തി. **അഞ്ഞദത്ഥൂ**തി ദസ്സനേ അന്തരായാഭാവവചനേന, **ദസോ**തി ഏത്ഥ ദസ്സനേയ്യവിസേസപരിഗ്ഗഹാഭാവേന ച അനാവരണദസ്സാവിതം പടിജാനാതീതി ആഹ **"സബ്ബം പസ്സാമീതി അത്ഥോ"**തി. ദസ്സനേയ്യവിസേസസ്സ ഹി പദേസഭൂതസ്സ അഗ്ഗഹണേ സതി ഗഹേതബ്ബസ്സ നിപ്പദേസതാ വിഞ്ഞായതി യഥാ "ദിക്ഖിതോ ന ദദാതീ"തി, ദേയ്യധമ്മവിസേസസ്സ ചേത്ഥ പദേസഭൂതസ്സ അഗ്ഗഹണതോ പബ്ബജിതോ സബ്ബമ്പി ന ദദാതീതി ഗഹേതബ്ബസ്സ ദേയ്യധമ്മസ്സ നിപ്പദേസതാ വിഞ്ഞായതി. ഏവമീദിസേസു. വസേ വത്തേമീതി **വസവത്തീ.** അഹം-സദ്ദയോഗതോ ഹി സബ്ബത്ഥ അമ്ഹയോഗേന വചനത്ഥോ. സത്തഭാജനഭൂതസ്സ ലോകസ്സ നിമ്മാതാ ചാതി സമ്ബന്ധോ. **"പഥവീ"**തിആദി ചേത്ഥ ഭാജനലോകവസേന അധിപ്പായകഥനം. **സജിതാ**തി രചിതാ, വിഭജിതാ വാ, തേനാഹ **"ത്വം ഖത്തിയോ നാമാ"**തിആദി. **ചിണ്ണവസിതായാ**തി സമാചിണ്ണപഞ്ചവിധവസിഭാവതോ. **തത്ഥാ**തി ഭൂതഭബ്യേസു. **അന്തോവത്ഥിമ്ഹീ**തി അന്തോഗബ്ഭാസയേ. **പഠമചിത്തക്ഖണേ**തി പടിസന്ധിചിത്തക്ഖണേ. **ദുതിയതോ**തി പഠമഭവങ്ഗചിത്തക്ഖണതോ. **പഠമഇരിയാപഥേ**തി യേന പടിസന്ധിം ഗണ്ഹാതി, തസ്മിം ഇരിയാപഥേ. ഇതി അതീതവസേന, ഭൂത-സദ്ദസ്സ വത്തമാനവസേന ച ഭബ്യ-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ ദസ്സിതോ. **ടീകായം** (ദീം നിം ടീം ൧.൪൨) പന ഭബ്യ-സദ്ദത്ഥോ അനാഗതവസേനാപി വുത്തോ. അഹേസുന്തി ഹി ഭൂതാ. ഭവന്തി, ഭവിസ്സന്തി ചാതി ഭബ്യാ തബ്ബാനീയാ വിയ ണ്യപച്ചയസ്സ കത്തരിപി പവത്തനതോ.

"ഇസ്സരോ കത്താ നിമ്മാതാ"തി വത്വാപി പുന "മയാ ഇമേ സത്താ നിമ്മിതാ"തി വചനം കിമത്ഥിയന്തി ആഹ **"ഇദാനി കാരണവസേനാ"**തിആദി [കാരണതോ (അട്ഠകഥായം)] കാരണവസേന സാധേതുകാമതായ പടിഞ്ഞാകരണത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. നനു ചേസ ബ്രഹ്മാ അനവട്ഠിതദസ്സനത്താ പുഥുജ്ജനസ്സ പുരിമതരജാതിപരിചിതമ്പി കമ്മസ്സകതാഞാണം വിസ്സജ്ജേത്വാ വികുബ്ബനിദ്ധിവസേന ചിത്തുപ്പാദമത്തപടിബദ്ധേന സത്തനിമ്മാനേന വിപല്ലട്ഠോ "മയാ ഇമേ സത്താ നിമ്മിതാ"തിആദിനാ ഇസ്സരകുത്തദസ്സനം പക്ഖന്ദമാനോ അഭിനിവിസനവസേന പതിട്ഠിതോ, ന പന പതിട്ഠാപനവസേന. അഥ കസ്മാ കാരണവസേന സാധേതുകാമോ പടിഞ്ഞം കരോതീതി വുത്തന്തി? ന ചേവം ദട്ഠബ്ബം. തേസമ്പി ഹി "ഏവം ഹോതീ"തിആദിനാ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജന്താനമ്പി തഥാഅഭിനിവേസസ്സ വക്ഖമാനത്താ പരേസം പതിട്ഠാപനക്കമേനേവ തസ്സ സോ അഭിനിവേസോ ജാതോ, ന തു അഭിനിവിസനമത്തേന, തസ്മാ ഏവം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവാഹ "തം കിസ്സ ഹേതൂ"തിആദി. പാളിയം **മനസോ പണിധീ**തി മനസോ പത്ഥനാ, തഥാ ചിത്തുപ്പത്തിമത്തമേവാതി വുത്തം ഹോതി.

ഇത്ഥഭാവന്തി ഇദപ്പകാരഭാവം. യസ്മാ പന സോ പകാരോ ബ്രഹ്മത്തഭാവോയേവിധാധിപ്പേതോ, തസ്മാ **"ബ്രഹ്മഭാവ"**ന്തി വുത്തം. അയം പകാരോ **ഇത്ഥം,** തസ്സ ഭാവോ **ഇത്ഥത്ത**ന്തി ഹി നിബ്ബചനം. **കേവല**ന്തി കമ്മസ്സകതാഞാണേന അസമ്മിസ്സം സുദ്ധം. **മഞ്ഞനാമത്തേനേവാ**തി ദിട്ഠിമഞ്ഞനാമത്തേനേവ, ന അധിമാനവസേന. **വങ്കഛിദ്ദേന വങ്കആണീ വിയ ഓനമിത്വാ** വങ്കഛിദ്ദേ വങ്കആണി വിയ ഓനമിത്വാ **തസ്സേവ** ബ്രഹ്മുനോ **പാദമൂലം ഗച്ഛന്തി,** തംപക്ഖികാ ഭവന്തീതി അത്ഥോ. നനു ച ദേവാനം ഉപപത്തിസമനന്തരം

“ഇമായ നാമ ഗതിയാ ചവിത്വാ ഇമിനാ നാമ കമ്മുനാ ഇധൂപപന്നാ”തി പച്ചവേക്ഖണാ ഹോതി, അഥ കസ്മാ തേസം ഏവം മഞ്ഞനാ സിയാതി? പുരിമജാതീസു കമ്മസ്സകതാഞാണേ സമ്മദേവ നിവിട്ഠജ്ഝാസയാനമേവ തഥാപച്ചവേക്ഖണായ പവത്തിതോ. താദിസാനമേവ ഹി തഥാപച്ചവേക്ഖണാ സമ്ഭവതി, സാ ച ഖോ യേഭുയ്യവസേന, ഇമേ പന പുരിമാസുപി ജാതീസു ഇസ്സരകുത്തദിട്ഠിവസേന നിബദ്ധാഭിനിവേസാ ഏവമേവ മഞ്ഞമാനാ അഹേസുന്തി. തഥാ ഹി പാളിയം വുത്തം “ഇമിനാ മയ”ന്തിആദി.

൪൩. ഈസതി അഭിഭവതീതി **ഈസോ,** മഹന്തോ ഈസോ **മഹേസോ,** സുപ്പതിട്ഠിതമഹേസതായ പരേഹി “മഹേസോ” ഇതി അക്ഖായതീതി **മഹേസക്ഖോ,** മഹേസക്ഖാനം അതിസയേന മഹേസക്ഖോതി **മഹേസക്ഖതരോ**തി വചനത്ഥോ. സോ പന മഹേസക്ഖതരഭാവോ ആധിപതേയ്യപരിവാരസമ്പത്തിയാ കാരണഭൂതായ വിഞ്ഞായതീതി വുത്തം **“ഇസ്സരിയപരിവാരവസേന മഹായസതരോ”**തി.

൪൪. കിം പനേതം കാരണന്തി അനുയോഗേനാഹ **“സോ തതോ”**തിആദി, തേന “ഇത്ഥത്തം ആഗച്ഛതീ”തി വുത്തം ഇധാഗമനമേവ കാരണന്തി ദസ്സേതി. **ഇധേവ ആഗച്ഛതീ**തി ഇമസ്മിം മനുസ്സലോകേ ഏവ പടിസന്ധിവസേന ആഗച്ഛതി. **ഏത**ന്തി “ഠാനം ഖോ പനേതം ഭിക്ഖവേ, വിജ്ജതീ”തി വചനം. പാളിയം **യം അഞ്ഞതരോ സത്തോ**തി ഏത്ഥ **യ**ന്തി നിപാതമത്തം, കാരണത്ഥേ വാ ഏസ നിപാതോ, ഹേതുമ്ഹി വാ പച്ചത്തനിദ്ദേസോ, യേന ഠാനേനാതി അത്ഥോ, കിരിയാപരാമസനം വാ ഏതം. “ഇത്ഥത്തം ആഗച്ഛതീ”തി ഏത്ഥ യദേതം ഇത്ഥത്തസ്സ ആഗമനസങ്ഖാതം ഠാനം, തദേതം വിജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഏസ ന സോ **പബ്ബജതി, ചേതോസമാധിം ഫുസതി, പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സതീ**തി ഏതേസുപി പദേസു. “ഠാനം ഖോ പനേതം ഭിക്ഖവേ, വിജ്ജതി, യം അഞ്ഞതരോ സത്തോ”തി ഹി ഇമാനി പദാനി “പബ്ബജതീ”തിആദീഹിപി പദേഹി പച്ചേകം യോജേതബ്ബാനി. ന ഗച്ഛതീതി **അഗാരം,** ഗേഹം, അഗാരസ്സ ഹിതം **ആഗാരിയം,** കസിഗോരക്ഖാദികമ്മം, തമേത്ഥ നത്ഥീതി **അനാഗാരിയം,** പബ്ബജ്ജാ, തേനാഹ **“അഗാരസ്മാ”**തിആദി. **പ**-സദ്ദേന വിസിട്ഠോ **വജ**-സദ്ദോ ഉപസങ്കമനേതി വുത്തം **“ഉപഗച്ഛതീ”**തി. **പര**ന്തി പച്ഛാ, അതിസയം വാ, അഞ്ഞം പുബ്ബേനിവാസന്തിപി അത്ഥോ. “ന സരതീ”തി വുത്തേയേവ അയമത്ഥോ ആപജ്ജതീതി ദസ്സേതി **“സരിതു”**ന്തിആദിനാ. **അപസ്സന്തോ**തി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന അപസ്സനഹേതു, പസ്സിതും അസക്കോന്തോ ഹുത്വാതിപി വട്ടതി. മാന-സദ്ദോ വിയ ഹി അന്ത-സദ്ദോ ഇധ സാമത്ഥിയത്ഥോ. **സദാഭാവതോ**തി സബ്ബദാ വിജ്ജമാനത്താ. **ജരാവസേനാപീ**തി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദേന മരണവസേനാപീതി സമ്പിണ്ഡേതി.

൪൫. ഖിഡ്ഡാപദോസിനോതി കത്തുവസേന പദസിദ്ധി, ഖിഡ്ഡാപദോസികാതി പന സകത്ഥവുത്തിവസേന, സദ്ദമനപേക്ഖിത്വാ പന അത്ഥമേവ ദസ്സേതും **“ഖിഡ്ഡായാ”**തിആദി വുത്തം. “ഖിഡ്ഡാപദോസകാ”തി വാ വത്തബ്ബേ ഇ-കാരാഗമവസേന ഏവം വുത്തം. പദുസ്സനം വാ **പദോസോ,** ഖിഡ്ഡായ പദോസോ **ഖിഡ്ഡാപദോസോ,** സോ ഏതേസന്തി **ഖിഡ്ഡാപദോസികാ. “പദൂസികാതിപി പാളിം ലിഖന്തീ”**തി അഞ്ഞനികായികാനം പമാദലേഖതം ദസ്സേതി . മഹാവിഹാരവാസീനികായികാനഞ്ഹി വാചനാമഗ്ഗവസേന അയം സംവണ്ണനാ പവത്താ. അപിച തേന പോത്ഥകാരുള്ഹകാലേ പമാദലേഖം ദസ്സേതി. തമ്പി ഹി പദത്ഥസോധനായ അട്ഠകഥായ സോധിതനിയാമേനേവ ഗഹേതബ്ബം, തേനാഹ **“സാ അട്ഠകഥായം നത്ഥീ”**തി. വേലം അതിക്കന്തം **അതിവേലം,** തം. ഭാവനപുംസകഞ്ചേതം, തേനാഹ **“അതിചിര”**ന്തി, ആഹാരൂപഭോഗകാലം അതിക്കമിത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **രതിധമ്മ**-സദ്ദോ ഹസ്സഖിഡ്ഡാ-സദ്ദേഹി പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ “ഹസ്സഖിഡ്ഡാസു രതിധമ്മോ രമണസഭാവോ”തി. ഹസനം **ഹസ്സോ,** കേളിഹസ്സോ. ഖേഡനം കീളനം **ഖിഡ്ഡാ,** കായികവാചസികകീളാ. അനുയോഗവസേന തംസമാപന്നാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ഹസ്സരതിധമ്മഞ്ചേവാ”**തിആദി. കീളാ യേസം തേ **കേളിനോ,** തേസം ഹസ്സോ തഥാ. കീളാഹസ്സപയോഗേന ഉപ്പജ്ജനകസുഖഞ്ചേത്ഥ **കേളിഹസ്സസുഖം.** തദവസിട്ഠകീളാപയോഗേന ഉപ്പജ്ജനകം **കായികവാചസികകീളാസുഖം.**

“തേ കിരാ”തിആദി വിത്ഥാരദസ്സനം. **കിര**-സദ്ദോ ഹേത്ഥ വിത്ഥാരജോതകോയേവ, ന തു അനുസ്സവനാരുചിയാദിജോതകോ തഥായേവ പാളിയം, അട്ഠകഥാസു ച വുത്തത്താ. **സിരിവിഭവേനാ**തി സരീരസോഭഗ്ഗാദിസിരിയാ, പരിവാരാദിസമ്പത്തിയാ ച. **നക്ഖത്ത**ന്തി ഛണം. യേഭുയ്യേന ഹി നക്ഖത്തയോഗേന കതത്താ തഥായോഗോ വാ ഹോതു, മാ വാ, നക്ഖത്തമിച്ചേവ വുച്ചതി. **ആഹാര**ന്തി ഏത്ഥ കോ ദേവാനമാഹാരോ, കാ ച തേസമാഹാരവേലാതി? സബ്ബേസമ്പി കാമാവചരദേവാനം സുധാഹാരോ. ദ്വാദസപാപധമ്മവിഗ്ഘാതേന ഹി സുഖസ്സ ധാരണതോ ദേവാനം ഭോജനം “സുധാ”തി വുച്ചതി. സാ പന സേതാ സങ്ഖൂപമാ അതുല്യദസ്സനാ സുചി സുഗന്ധാ പിയരൂപാ. യം സന്ധായ **സുധാഭോജനജാതകേ** വുത്തം -

“സങ്ഖൂപമം സേത’മതുല്യദസ്സനം,
സുചിം സുഗന്ധം പിയരൂപ’മബ്ഭുതം;
അദിട്ഠപുബ്ബം മമ ജാതു ചക്ഖുഭി,
കാ ദേവതാ പാണിസു കിം സുധോ’ദഹീ”തി. (ജാ॰ ൨.൨൧.൨൨൭);

“ഭുത്വാ ച സാ ദ്വാദസഹന്തി പാപകേ,
ഖുദ്ദം പിപാസം അരതിം ദരക്ലമം;

കോധൂപനാഹഞ്ച വിവാദപേസുണം,
സീതുണ്ഹ തന്ദിഞ്ച രസുത്തമം ഇദ"ന്തി ച. (ജാം വ.വ.ഫ.വവൻ);

സാ ച ഹേട്ഠിമേഹി ഹേട്ഠിമേഹി ഉപരിമാനം ഉപരിമാനം പണീതതമാ ഹോതി, തം യഥാസകം പരിമിതദിവസവസേന ദിവസേ ദിവസേ ഭുഞ്ജന്തി. കേചി പന വദന്തി "ബിളാരപദപ്പമാണം സുധാഹാരം തേ ഭുഞ്ജന്തി, സോ ജിവ്ഹായ ഠപിതമത്തോ യാവ കേസഗ്ഗനഖഗ്ഗാ കായം ഫരതി, യഥാസകം ഗണിതദിവസവസേന സത്ത ദിവസേ യാപനസമത്ഥോ ഹോതീ"തി. കേചിവാദേ പനേത്ഥ **ബിളാരപദ**-സദ്ദോ സുവണ്ണസങ്ഖാതസ്സ സങ്ഖ്യാവിസേസസ്സ വാചകോ. പമാണതോ പന ഉദുമ്ബരഫലപ്പമാണം, യം പാണിതലം കബളഗ്ഗഹന്തിപി വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹി **മധുകോസേ** -

"പാണിരക്ഖോ പിചു ചാപി, സുവണ്ണകമുദുമ്ബരം;
ബിളാരപദകം പാണി-തലം തം കബളഗ്ഗഹ"ന്തി.

"നിരന്തരം ഖാദന്താപി പിവന്താപീ"തി ഇദം പരികപ്പനാവസേന വുത്തം, ന പന ഏവം നിയമവസേന തഥാ ഖാദനപിവനാനമനിയമഭാവതോ. **കമ്മജതേജസ്സ ബലവഭാവോ** ഉളാരപുഞ്ഞനിബ്ബത്തത്താ, ഉളാരഗരുസിനിദ്ധസുധാഹാരജീരണതോ ച. **കരജകായസ്സ മന്ദഭാവോ** പന സുഖുമാലഭാവതോ. തേനേവ ഹി ഭഗവാ ഇന്ദസാലഗുഹായം പകതിപഥവിയം പതിആതും അസക്കോന്തം സക്കം ദേവരാജാനം "ഓളാരികം കായം അധിട്ഠേഹീ"തി അവോച. മനുസ്സാനം പന കമ്മജതേജസ്സ മന്ദഭാവോ, കരജകായസ്സ ബലവഭാവോ ച വുത്തവിപരീതേന വേദിതബ്ബോ. **കരജകായോതി** ഏത്ഥ **കോ** വുച്ചതി സരീരം, തത്ഥ പവത്തോ. രജോ **കരജോ,** കിം തം? സുക്കസോണിതം. തഞ്ഹി "രാഗോ രജോ ന ച പന രേണു വുച്ചതീ"തി (മഹാനി വ.ൻ; ചൂളനി ൯ർ) ഏവം വുത്തരാഗരജഫലത്താ സരീരവാചകേന ക-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ കാരണവോഹാരേന "കരജോ"തി വുച്ചതി. തേന സുക്കസോണിതസങ്ഖാതേന കരജേന സമ്ഭൂതോ കായോ കരജകായോതി ആചരിയാ. തഥാ ഹി കായോ മാതാപേത്തികസമ്ഭവോതി വുത്തോ. **മഹാഅസ്സപൂരസുത്തന്തടീകായം** പന "കരീയതി ഗബ്ഭാസയേ ഖിപീയതീതി കരോ, സമ്ഭവോ, കരതോ ജാതോതി കരജോ, മാതാപേത്തികസമ്ഭവോതി അത്ഥോ. മാതുആദീനം സണ്ഠാപനവസേന കരതോ ഹത്ഥതോ ജാതോതി കരജോതി അപരേ. ഉഭയഥാപി കരജകായന്തി ചതുസന്തതിരൂപമാഹാ"തി വുത്തം. കരോതി പുത്തേ നിബ്ബത്തേതീതി കരോ, സുക്കസോണിതം, തേന ജാതോ കരജോതിപി വദന്തി. തഥാ അസമ്ഭൂതോപി ച ദേവാദീനം കായോ തബ്ബോഹാരേന **"കരജകായോ"**തി വുച്ചതി യഥാ "പൂതികായോ, ജരസിങ്ഗാലോ"തി. **തേസന്തി** മനുസ്സാനം. **അച്ഛയാഗു** നാമ പസന്നാ അകസടാ യാഗു. **വത്ഥുന്തി** കരജകായം. **ഏകം ആഹാരവേലന്തി** ഏകദിവസമത്തം, കേസഞ്ചി മതേന പന സത്താഹം.

ഏവം അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച ദസ്സേത്വാ ഉപമാവസേനപി തമാവികരോന്തോ **"യഥാ നാമാ"**തിആദിമാഹ. **തത്തപാസാണേതി** അച്ചുണ്ഹപാസാണേ. രത്തസേതപദുമതോ അവസിട്ഠം **ഉപ്പലം. അകഥായന്തി** മഹാഅട്ഠകഥായം. **അവിസേസേനാതി** "ദേവാന"ന്തി അവിസേസേന, ദേവാനം കമ്മജതേജോ ബലവാ ഹോതി, കരജം മന്ദന്തി വാ കമ്മജതേജകരജകായാനം ബലവമന്ദതാസങ്ഖാത കാരണസാമഞ്ഞേന. തദേതഞ്ഹി കാരണം സബ്ബേസമ്പി ദേവാനം സമാനമേവ, തസ്മാ സബ്ബേപി ദേവാ ഗഹേതബ്ബാതി വുത്തം ഹോതി. കബളീകാരഭൂതം സുധാഹാരം ഉപനിസ്സായ ജീവന്തീതി **കബളീകാരാഹാരൂപജീവിനോ. കേചീതി** അഭയഗിരിവാസിനോ. **"ഖിഡ്ഡാപദുസ്സനമത്തേനേവ ഹേതേ ഖിഡ്ഡാപദോസികാതി വുത്താ"**തി അയം പാഠോ **"തേയേവ ചവന്തീതി വേദിതബ്ബാ"**തി ഏതസ്സാനന്തരേ പഠിതബ്ബോ തദനുസന്ധികത്താ. അയഞ്ഹേത്ഥാനുസന്ധി - യദി സബ്ബേപി ഏവം കരോന്താ കാമാവചരദേവാ ചവേയ്യും, അഥ കസ്മാ "ഖിഡ്ഡാപദോസികാ"തി നാമവിസേസേന ഭഗവതാ വുത്താതി? വിചാരണായ ഏവമാഹാതി, ഏതേന ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി "സബ്ബേപി ദേവാ ഏവം ചവന്താപി ഖിഡ്ഡായ പദുസ്സനസഭാവമത്തം പതി നാമവിസേസേന തഥാ വുത്താ"തി. യദേകേ വദേയ്യും "കേചിവാദപതിട്ഠാപകോയം പാഠോ"തി, തദയുത്തമേവ ഇതി-സദ്ദന്തരികത്താ, അന്തേ ച തസ്സ അവിജ്ജമാനത്താ. അത്ഥികേഹി പന തസ്സ കേചിവാദസമവരോധനം അന്തേ ഇതിസദ്ദോ യോജേതബ്ബോതി.

ർ൭-ർ൮. മനോപദോസിനോതി കത്തുവസേന പദസിദ്ധി, മനോപദോസികാതി ച സകത്ഥവുത്തിവസേന, അത്ഥമത്തം പന ദസ്സേതും **"മനേനാ"**തിആദി വുത്തം. **"മനോപദോസകാ"**തി വാ വത്തബ്ബേ ഇ-കാരാഗമവസേന ഏവം വുത്തം. **മനേനാതി** ഇസ്സാപകതത്താ പദുട്ഠേന മനസാ. അപരോ നയോ - ഉസൂയനവസേന മനസാ പദോസോ **മനോപദോസോ,** വിനാസഭൂതോ സോ ഏതേസമത്ഥീതി **മനോപദോസികാ**തി. "തേ അഞ്ഞമഞ്ഞമ്ഹി പദുട്ഠചിത്താ കിലന്തകായാ കിലന്തചിത്താ തേ ദേവാ തമ്ഹാ കായാ ചവന്തീ"തി വചനതോ **"ഏതേ ചാതുമഹാരാജികാ"**തി ആഹ. മനേന പദുസ്സനമത്തേനേവ ഹേതേ മനോപദോസികാതി വുത്താ. **"തേസു കിരാ"**തിആദി വിത്ഥാരോ. **രഥേന വീഥിം പടിപജ്ജതീതി** ഉപലക്ഖണമത്തം അഞ്ഞേഹി അഞ്ഞഥാപി പടിപജ്ജനസമ്ഭവതോ. **ഏതന്തി** അത്തനോ സമ്പത്തിം. **ഉദ്ധുമാതോ വിയാതി** പീതിയാ കരണഭൂതായ ഉന്നതോ വിയ. **ഭിജ്ജമാനോ വിയാതി** തായ ഭിജ്ജന്തോ വിയ, പീതിയാ വാ കത്തുഭൂതായ ഭഞ്ജിതോ വിയ. **കുദ്ധാ നാമ സുവിജാനനാ ഹോന്തി,** തസ്മാ **കുദ്ധഭാവമസ്സ ഞത്വാതി** അത്ഥോ.

അകുദ്ധോ രക്ഖതീതി കുദ്ധസ്സ സോ കോധോ ഇതരസ്മിം അകുജ്ഝന്തേ അനുപാദാനോ ചേവ ഏകവാരമത്തം ഉപ്പത്തിയാ അനാസേവനോ ച ഹുത്വാ ചാവേതും ന സക്കോതി, ഉദകന്തം പത്വാ അഗ്ഗി വിയ നിബ്ബായതി, തസ്മാ അകുദ്ധോ ഇതരം ചവനതോ രക്ഖതി. ഉഭോസു പന കുദ്ധേസു ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ അഞ്ഞമഞ്ഞമ്ഹി പരിവഡ്ഢനവസേന തിഖിണസമുദാചാരോ നിസ്സയദഹനരസോ കോധോ ഉപ്പജ്ജമാനോ

ഹദയവത്ഥും നിദഹന്തോ അച്ചന്തസുഖുമാലകരജകായം വിനാസേതി, തതോ സകലോപി അത്തഭാവോ അന്തരധായതി , തമത്ഥം ദസ്സേതുമാഹ **"ഉഭോസു പനാ"**തിആദി. തഥാ ചാഹ പാളിയം "തേ അഞ്ഞമഞ്ഞമ്ഹി പദുട്ഠചിത്താ കിലന്തകായാ കിലന്തചിത്താ തേ ദേവാ തമ്ഹാ കായാ ചവന്തീ"തി. **ഏകസ്സ കോധോ ഇതരസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തസ്സപി കോധോ ഇതരസ്സ പച്ചയോ ഹോതീ**തി ഏത്ഥ കോധസ്സ ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ പരിവഡ്ഢനായ ഏവ പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ, ന ചവനായ നിസ്സയദഹനരസേന അത്തനോയേവ കോധേന ഹദയവത്ഥും നിദഹന്തേന അച്ചന്തസുഖുമാലസ്സ കരജകായസ്സ ചവനതോ. **കന്ദന്താനംയേവ ഓരോധാനന്തി** അനാദരത്ഥേ സാമിവചനം. **അയമേത്ഥ ധമ്മതാ**തി അയം തേസം കരജകായമന്ദതായ, തഥാഉപ്പജ്ജനകസ്സ ച കോധസ്സ ബലവതായ ഠാനസോ ചവനഭാവോ ഏതേസു ദേവേസു രൂപാരൂപധമ്മാനം ധമ്മനിയാമോ സഭാവോതി അത്ഥോ.

൪൯-൫൦. ചക്ഖാദീനം ഭേദം പസ്സതീതി വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വികാരാപത്തിദസ്സനതോ, അന്തേ ച അദസ്സനൂപഗമനതോ വിനാസം പസ്സതി ഓളാരികത്താ രൂപധമ്മഭേദസ്സ. **പച്ചയം ദത്വാ**തി അനന്തരപച്ചയാദിവസേന പച്ചയസത്തിം ദത്വാ, പച്ചയോ ഹുത്വാതി വുത്തം ഹോതി, തസ്മാ ന പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ, ബലവതരമ്പി സമാനം ഇമിനാ കാരണേന ന പസ്സതീതി അധിപ്പായോ. **ബലവതര**ന്തി ച ചിത്തസ്സ ലഹുതരഭേദം സന്ധായ വുത്തം. തഥാ ഹി ഏകസ്മിം രൂപേ ധരന്തേയേവ സോളസ ചിത്താനി ഭിജ്ജന്തി. **ചിത്തസ്സ ഭേദം ന പസ്സതീ**തി ഏത്ഥ ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജന്തമ്പി ചിത്തം പരസ്സ അനന്തരപച്ചയഭാവേനേവ ഭിജ്ജതി, തസ്മാ പുരിമചിത്തസ്സ അഭാവം പടിച്ഛാദേത്വാ വിയ പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തിതോ ഭാവപക്ഖോ ബലവതരോ പാകടോവ ഹോതി, ന അഭാവപക്ഖോതി ഇദം കാരണം ദസ്സേതും "ചിത്തം പനാ"തിആദി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അയഞ്ചത്ഥോ അലാതചക്കനിദസ്സനേന ദീപേതബ്ബോ. യസ്മാ പന തക്കീവാദീ നാനത്തനയസ്സ ദുരവധാനതായ, ഏകത്തനയസ്സ ച മിച്ഛാഗഹിതത്താ "യദേവിദം വിഞ്ഞാണം സബ്ബദാപി ഏവരൂപേന പവത്തതി, അയം മേ അത്താ നിച്ചോ"തിആദിനാ അഭിനിവേസം ജനേസി, തസ്മാ തമത്ഥം **"സോ തം അപസ്സന്തോ"**തിആദിനാ സഹ ഉപമായ വിഭാവേതി.

അന്താനന്തവാദവണ്ണനാ

൫൩. അന്താനന്തസഹചരിതോ വാദോ **അന്താനന്തോ** യഥാ "കുന്താ പചരന്തീ"തി, അന്താനന്തസന്നിസ്സയോ വാ യഥാ "മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ"തി, സോ ഏതേസന്തി **അന്താനന്തികാ**തി അത്ഥം ദസ്സേതും **"അന്താനന്തവാദാ"**തി വുത്തം. വുത്തനയേന അന്താനന്തസഹചരിതോ, തന്നിസ്സയോ വാ, അന്താനന്തേസു വാ പവത്തോ വാദോ ഏതേസന്തി **അന്താനന്തവാദാ.** ഇദാനി "അന്തവാ അയം ലോകോ"തിആദിനാ വക്ഖമാനപാഠാനുരൂപം അത്ഥം വിഭജന്തോ **"അന്തം വാ"**തിആദിമാഹ. അമതി ഗച്ഛതി ഭാവോ ഓസാനമേത്ഥാതി ഹി **അന്തോ,** മരിയാദാ , തപ്പടിസേധനേന **അനന്തോ.** അന്തോ ച അനന്തോ ച അന്താനന്തോ ച നേവന്തനാനന്തോ ച **അന്താനന്തോ** ത്വേവ വുത്തോ സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസേനവാ "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧) വിയ. ചതുത്ഥപദഞ്ഹേത്ഥ തതിയപദേന സമാനത്ഥന്തി അന്താനന്തപദേനേവ യഥാവുത്തനയദ്വയേന ചതുധാ അത്ഥോ വിഞ്ഞായതി. കസ്സ പനായം അന്താനന്തോതി? ലോകീയതി സംസാരനിസ്സരണത്ഥികേഹി ദിട്ഠിഗതികേഹി അവപസ്സീയതി, ലോകിയന്തി വാ ഏത്ഥ തേഹി പുഞ്ഞാപുഞ്ഞാനി, തബ്ബിപാകോ ചാതി "ലോകോ"തി സങ്ഖ്യം ഗതസ്സ അത്തനോ. തേനാഹ പാളിയം "അന്താനന്തം ലോകസ്സ പഞ്ഞപേന്തീ"തി. കോ പനേസോ അത്താതി? ഝാനവിസയഭൂതം കസിണനിമിത്തം. അയഞ്ഹി ദിട്ഠിഗതികോ പടിഭാഗനിമിത്തം ചക്കവാളപരിയന്തം, അപരിയന്തം വാ വഡ്ഢനവസേന, തദനുസ്സവാദിവസേന ച തത്ഥ ലോകസഞ്ഞീ വിഹരതി, തഥാ ച അട്ഠകഥായം വക്ഖതി "തം 'ലോകോ'തി ഗഹേത്വാ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൫൩-൬൦) കേചി പന വദന്തി "ഝാനം, തംസമ്പയുത്തധമ്മാ ച ഇധ അത്താ, ലോകോതി ച ഗഹിതാ"തി, തം അട്ഠകഥായ ന സമേതി.

ഏത്ഥാഹ - യുത്തം താവ പുരിമാനം തിണ്ണമ്പി വാദീനം അന്താനന്തികത്തം അന്തഞ്ച അനന്തഞ്ച അന്താനന്തഞ്ച ആരബ്ഭ പവത്തവാദത്താ, പച്ഛിമസ്സ പന തക്കികസ്സ തദുഭയപടിസേധനവസേന പവത്തവാദത്താ കഥം അന്താനന്തികത്തന്തി? തദുഭയപടിസേധനവസേന പവത്തവാദത്താ ഏവ. അന്താനന്തപടിസേധനവാദോപി ഹി സോ അന്താനന്തവിസയോയേവ തമാരബ്ഭ പവത്തത്താ. ഏതദത്ഥമേവ ഹി സന്ധായ അട്ഠകഥായം **"അന്തം വാ അനന്തം വാ അന്താനന്തം വാ നേവന്താനാനന്തം വാ ആരബ്ഭ പവത്തവാദാ"**തി വുത്തം. അഥ വാ യഥാ തതിയവാദേ ദേസപഭേദവസേന ഏകസ്സേവ ലോകസ്സ അന്തവതാ, അനന്തവതാ ച സമ്ഭവതി, ഏവമേത്ഥ തക്കീവാദേപി കാലപഭേദവസേന ഏകസ്സേവ തദുഭയസമ്ഭവതോ അഞ്ഞമഞ്ഞപടിസേധേന തദുഭയഞ്ഞേവ വുച്ചതി, ദ്വിന്നമ്പി ച പടിസേധാനം പരിയുദാസതാ. കഥം? അന്തവന്തപടിസേധേന ഹി അനന്തവാ വുച്ചതി, അനന്തവന്തപടിസേധേന ച അന്തവാ. ദ്വിപടിസേധോ ഹി പകതിയത്ഥഞാപകോ. ഇതി പടിസേധനവസേന അന്താനന്തസങ്ഖാതസ്സ ഉഭയസ്സ വുത്തത്താ യുത്തോയേവ തബ്ബിസയസ്സ പച്ഛിമസ്സാപി അന്താനന്തികഭാവോതി. യദേവം സോ അന്താനന്തികവാദഭാവതോ തതിയവാദസമവരോധേയേവ സിയാതി? ന, കാലപഭേദസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ദേസപഭേദവസേന ഹി അന്താനന്തികോ തതിയവാദീ വിയ പച്ഛിമോപി തക്കികോ കാലപഭേദവസേന അന്താനന്തികോ ഹോതി. കഥം? യസ്മാ അയം ലോകസഞ്ഞിതോ അത്താ അനന്തോ കദാ ചി സക്ഖിദിട്ഠോതി അധിഗതവിസേസേഹി മഹേസീഹി അനുസുയ്യതി, തസ്മാ നേവന്തവാ. യസ്മാ പനായം അന്തവാ കദാചി, സക്ഖിദിട്ഠോതി തേഹിയേവ അനുസുയ്യതി, തസ്മാ നാനന്തവാതി. അയം തക്കികോ അവഡ്ഢിതഭാവപുബ്ബകത്താ പടിഭാഗനിമിത്താനം വഡ്ഢിതഭാവസ്സ ഉഭയഥാ ലബ്ഭമാനസ്സ പരികപ്പിതസ്സ അത്തനോ അപ്പച്ചക്ഖകാരിതായ അനുസ്സവാദിമത്തേ ഠത്വാ വഡ്ഢിതകാലവസേന "നേവന്തവാ"തി

പടിക്ഖിപതി, അവഡ്ഢിതകാലവസേന പന "നാനന്തവാ"തി, ന പന അന്തതാനന്തതാനം അച്ചന്തമഭാവേന യഥാ തം "നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ"തി. യഥാ ചാനുസ്സുതികതക്കിനോ, ഏവം ജാതിസ്സരതക്കിആദീനമ്പി വസേന യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം.

കേചി പന യദി പനായം അത്താ അന്തവാ, ഏവം സതി ദൂരദേസേ ഉപപജ്ജനാനുസ്സരണാദികിച്ചനിബ്ബത്തി ന സിയാ. അഥ അനന്തവാ, ഏവഞ്ച ഇധ ഠിതസ്സേവ ദേവലോകനിരയാദീസു സുഖദുക്ഖാനുഭവനം സിയാ. സചേ പന അന്തവാ ചേവ അനന്തവാ ച, ഏവമ്പി തദുഭയദോസസമായോഗോ സിയാ. തസ്മാ "അന്തവാ, അനന്തവാ"തി ച അബ്യാകരണീയോ അത്താതി ഏവം തക്കനവസേന ചതുത്ഥവാദപ്പവത്തിം വണ്ണേന്തി. യദി പനേസ വുത്തനയേന അന്താനന്തികോ ഭവേയ്യ, അഥ കസ്മാ "യേ തേ സമണബ്രാഹ്മണാ ഏവമാഹംസു 'അന്തവാ അയം ലോകോ പരിവടുമോ'തി, തേസം മുസാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൭) തസ്സ പുരിമവാദത്തയപടിക്ഖേപോ വുത്തോതി? പുരിമവാദത്തയസ്സ തേന യഥാധിപ്പേതപ്പകാരവിലക്ഖണഭാവതോ. തേനേവ ഹി കാരണേന തഥാ പടിക്ഖേപോ വുത്തോ, ന പന തസ്സ അന്താനന്തികത്താഭാവേന, ന ച പരിയന്തരഹിതദിട്ഠിവാചാഹി പടിക്ഖേപേന, അവസ്സഞ്ചേതം ഏവമേവ ഞാതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ ഹേസ അമരാവിക്ഖേപപക്ഖഞ്ഞേവ ഭജേയ്യ ചതുത്ഥവാദോ. ന ഹി അന്തതാഅനന്തതാതദുഭയവിനിമുത്തോ അത്തനോ പകാരോ അത്ഥി, തക്കീവാദീ ച യുത്തിമഗ്ഗകോയേവ. കാലഭേദവസേന ച ഏകസ്മിമ്പി ലോകേ തദുഭയം നോ ന യുജ്ജതീതി. ഭവതു താവ പച്ഛിമവാദീദ്വയസ്സ അന്താനന്തികഭാവോ യുത്തോ അന്താനന്താനം വസേന ഉഭയവിസയത്താ തേസം വാദസ്സ. കഥം പന പുരിമവാദീദ്വയസ്സ പച്ചേകം അന്താനന്തികഭാവോ യുത്തോ സിയാ ഏകേകവിസയത്താ തേസം വാദസ്സാതി? വുച്ചതേ - സമുദായേ പവത്തമാന-സദ്ദസ്സ അവയവേപി ഉപചാരവുത്തിതോ. സമുദിതേസു ഹി അന്താനന്തവാദീസു പവത്തമാനോ അന്താനന്തി ക-സദ്ദോ തത്ഥ നിരുള്ഹതായ തദവയവേസുപി പച്ചേകം അന്താനന്തികവാദീസു പവത്തതി യഥാ "അരൂപജ്ഝാനേസു പച്ചേകം അട്ഠവിമോക്ഖപരിയായോ", യഥാ ച "ലോകേ സത്താസയോ"തി. അഥ വാ അഭിനിവേസതോ പുരിമകാലേ പവത്തവിതക്കവസേന അയം തത്ഥ വോഹാരോ കതോ. തേസഞ്ഹി ദിട്ഠിഗതികാനം തഥാരൂപചേതോസമാധിസമധിഗമതോ പുബ്ബകാലേ "അന്തവാ നു ഖോ അയം ലോകോ, ഉദാഹു അനന്തവാ"തി ഉഭയാകാരാവലമ്ബിനോ വിതക്കസ്സ വസേന നിരുള്ഹോ അന്താനന്തികഭാവോ പച്ഛാ വിസേസലാഭേന തേസു അന്താനന്തവാദേസു ഏകസ്സേവ വാദസ്സ സങ്ഗഹേ ഉപ്പന്നേപി പുരിമസിദ്ധരുള്ഹിയാ വോഹാരീയതി യഥാ "സബ്ബേ സത്താ മരണധമ്മാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൩൩) അരഹതി സത്തപരിയായോ, യഥാ ച ഭവന്തരഗതേപി മണ്ഡൂകാദിവോഹാരോതി.

൫൩-൬൦. പടിഭാഗനിമിത്തവഡ്ഢനായ ഹേട്ഠാ, ഉപരി, തിരിയഞ്ച ചക്കവാളപരിയന്തഗതാഗതവസേന അന്താനന്തഭാവോതി ദസ്സേതും **"പടിഭാഗനിമിത്ത"**ന്തിആദി വുത്തം. ന്തി പടിഭാഗനിമിത്തം. **ഉദ്ധമധോ അവഡ്ഢേത്വാ തിരിയം വഡ്ഢേത്വാ**തി ഏത്ഥാപി "ചക്കവാളപരിയന്തം കത്വാ"തി അധികാരവസേന യോജേതബ്ബം. **വുത്തനയേനാ**തി "തക്കയതീതി തക്കീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൪) സദ്ദതോ, "ചതുബ്ബിധോ തക്കീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൪) അത്ഥതോ ച സസ്സതവാദേ വുത്തനയേന. **ദിട്ഠപുബ്ബാനുസാരേനാ**തി ദസ്സനഭൂതേന വിഞ്ഞാണേന ഉപലദ്ധപുബ്ബസ്സ അന്തവന്താദിനോ അനുസ്സരണേന, ഏവഞ്ച കത്വാ അനുസ്സുതിതക്കീസുദ്ധതക്കീനമ്പി ഇധ സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി. അഥ വാ ദിട്ഠഗ്ഗഹണേനേവ "നച്ചഗീതവാദിതവിസൂകദസ്സനാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧, ൧൦) വിയ സുതാദീനമ്പി ഗഹിതഭാവോ വേദിതബ്ബോ. "അന്തവാ"തിആദിനാ ഇച്ഛിതസ്സ അത്തനോ സബ്ബദാഭാവപരാമസനവസേനേവ ഇമേസം വാദാനം പവത്തനതോ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സത്തേവ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയോ, സേസാ സസ്സതദിട്ഠിയോ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൩, ൯൭).

അമരാവിക്ഖേപവാദവണ്ണനാ

൬൧. ന മരതീതി "ഏവമേവാ"തി സന്നിട്ഠാനാഭാവേന ന ഉപച്ഛിജ്ജതി, അനേകന്തികായേവ ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. **പരിയന്തരഹിതാ**തി ഓസാനവിഗതാ, അനിട്ഠങ്ഗതാതി അത്ഥോ. **വിവിധോ**തി "ഏവമ്പി മേ നോ"തിആദിനാ നാനപ്പകാരോ. **ഖേപോ**തി സകവാദേന പരവാദാനം ഖിപനം. കോ പനേസോ അമരാവിക്ഖേപോതി? തഥാപവത്തോ ദിട്ഠിപ്പധാനോ താദിസായ വാചായ സമുട്ഠാപകോ ചിത്തുപ്പാദോയേവ. അമരായ ദിട്ഠിയാ, വാചായ ച വിക്ഖിപന്തി, വിവിധമപനേന്തീതി വാ **അമരാവിക്ഖേപിനോ,** തേയേവ "അമരാവിക്ഖേപികാ"തിപി യുജ്ജതി. **"മച്ഛജാതി"** ച്ചേവ അവത്വാ **"ഏകാ"**തി വദന്തോ മച്ഛജാതിവിസേസോ ഏസോതി ദസ്സേതി. **ഇതോ ചിതോ ച സന്ധാവതി** ഏകസ്മിം സഭാവേ അനവട്ഠാനതോ. യഥാ **ഗാഹം ന ഉപഗച്ഛതി,** തഥാ സന്ധാവനതോ, ഏതേന അമരായ വിക്ഖേപോ തഥാ, സോ വിയാതി **അമരാവിക്ഖേപോ**തി അത്ഥമാഹ "സാ ഉമ്മുജ്ജനനിമുജ്ജനാദിവസേനാ"തിആദിനാ വിക്ഖേപപദത്ഥേന ഉപമിതത്താ. അയമേവ ഹി അത്ഥോ ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേനാപി **സാരത്ഥദീപനിയം** (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.തതിയസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) വുത്തോ. അമരാ വിയ വിക്ഖേപോ അമരാവിക്ഖേപോതി കേചി. അഥ വാ അമരാ വിയ വിക്ഖിപന്തീതി **അമരാവിക്ഖേപിനോ,** തേയേവ **അമരാവിക്ഖേപികാ.**

൬൨. വിക്ഖേപവാദിനോ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ, അബ്യാകതധമ്മേ ച (അകുസലധമ്മേപി ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൬൨) സഭാവഭേദവസേന പടിവിജ്ഝിതും ഞാണം നത്ഥീതി കുസലാകുസലപദാനം കുസലാകുസലകമ്മപഥവസേനേവ അത്ഥോ വുത്തോ. **വിഘാതോ** വിഹേസാ കായികദുക്ഖം "വിപ്പടിസാരുപ്പത്തിയാ"തി ദോമനസ്സസ്സ ഹേതുഭാവേന വചനതോ, തേനാഹ **"ദുക്ഖം ഭവേയ്യാ"**തി.

മുസാവാദേതി നിമിത്തേ ഭുമ്മവചനം, നിസ്സക്കത്ഥേ വാ. മുസാവാദഹേതു, മുസാവാദതോ വാ ഓത്തപ്പേന ചേവ ഹിരിയാ ചാതി അത്ഥോ. കീദിസം അമരാവിക്ഖേപമാപജ്ജതീതി ആഹ **"അപരിയന്തവിക്ഖേപ"**ന്തി, തേന അമരാസദിസവിക്ഖേപസങ്ഖാതം ദുതിയനയം നിവത്തേതി. യഥാവുത്തേ ഹി നയദ്വയേ പഠമനയവസേനായമത്ഥോ ദസ്സിതോ, ദുതിയനയവസേന പന അമരാസദിസവിക്ഖേപം ദസ്സേതും "ഇദം കുസലന്തി പുട്ഠോ"തിആദിവചനം വക്ഖതി.

"ഏവന്തിപി മേ നോ"തി യം തയാ പുട്ഠം, തം ഏവന്തിപി മേ ലദ്ധി നോ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏവം സബ്ബത്ഥ യഥാരഹം. **അനിയമിതവിക്ഖേപോ**തി സസ്സതാദീസു ഏകസ്മിമ്പി പകാരേ അട്ഠത്വാ വിക്ഖേപകരണം, പരവാദിനാ യസ്മിം കിസ്മിഞ്ചി പകാരേ പുച്ഛിതേ തസ്സ പടിക്ഖേപവിക്ഖേപോതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ അപരിയന്തവിക്ഖേപദസ്സനംയേവ അട്ഠകഥായം കതം "ഏവന്തിപി മേ നോതി അനിയമിതവിക്ഖേപോ"തിആദിനാ, "ഇദം കുസലന്തി വാ അകുസലന്തി വാ പുട്ഠോ"തിആദിനാ ച. "ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദിനാ ഹി അനിയമേത്വാ, നിയമേത്വാ ച സസ്സതേകച്ചസസ്സതുച്ഛേദതക്കീവാദാനം പടിസേധനേന തം തം വാദം പടിക്ഖിപതേവ അപരിയന്തവിക്ഖേപവാദത്താ. "അമരാവിക്ഖേപിനോ"തി ദസ്സേത്വാ അത്തനാ പന അനവട്ഠിതവാദത്താ ന കിസ്മിഞ്ചി പക്ഖേ അവതിട്ഠതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"സയം പന ഇദം...പേ॰... ന ബ്യാകരോതീ"**തി ആഹ. ഇദാനി കുസലാദീനം അബ്യാകരണേന തദേവ അനവട്ഠാനം വിഭാവേതി **"ഇദം കുസലന്തി പുട്ഠോ"**തിആദിനാ. തേനേവാഹ **"ഏകസ്മിമ്പി പക്ഖേ ന തിട്ഠതീ"**തി. **കിം നോ നോതി തേ ലദ്ധീ**തി നേവ ന ഹോതീതി തവ ലദ്ധി ഹോതി കിന്തി അത്ഥോ. **നോ നോതിപി മേ നോ**തി നേവ ന ഹോതീതിപി മേ ലദ്ധി നോ ഹോതി.

൬൬. അത്തനോ പണ്ഡിതഭാവവിസയാനഞ്ഞേവ രാഗാദീനം വസേന യോജനം കാതും **"അജാനന്തോപീ"**തിആദിമാഹ. **സഹസാ**തി അനുപധാരേത്വാ വേഗേന. **"ഭദ്രമുഖാ**തി പണ്ഡിതാനം സമുദാചിണ്ണമാലപനം, സുന്ദരമുഖാതി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ബ്യാകരണേ, നിമിത്തേ ചേതം ഭുമ്മം. ഛന്ദരാഗപദാനം സമാനത്ഥഭാവേപി വികപ്പനജോതകേന **വാ**-സദ്ദേന യോഗ്യത്താ ഗോബലീബദ്ദാദിനയേന ഭിന്നത്ഥതാവ യുത്താതി ആഹ **"ഛന്ദോ ദുബ്ബലരാഗോ, രാഗോ ബലവരാഗോ"**തി. **ദോസപടിഘേസുപി** ഏസേവ നയോ. **ഏത്തകമ്പി നാമാ**തി ഏത്ഥ **അപി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനേ വത്തതി, **നാമ**-സദ്ദോ ഗരഹായം. ന കേവലം ഇതോ ഉത്തരിതരമേവ, അഥ ഖോ ഏത്തകമ്പി ന ജാനാമി നാമ, പഗേവ തദുത്തരിജാനനേതി അത്ഥോ. പരേഹി കതസക്കാരസമ്മാനവിസയാനം പന രാഗാദീനം വസേന അയം യോജനാ - കുസലാകുസലം യഥാഭൂതം അപജാനന്തോപി യേസമഹം സമവായേന കുസലമേവ "കുസല"ന്തി, അകുസലമേവ "അകുസല"ന്തി ച ബ്യാകരേയ്യം, തേസു തഥാ ബ്യാകരണഹേതു "അഹോ വത രേ പണ്ഡിതോ"തി സക്കാരസമ്മാനം കരോന്തേസു മമ ഛന്ദോ വാ രാഗോ വാ അസ്സാതി. **ദോസപടിഘേസുപി** വുത്തവിപരിയായേന യോജേതബ്ബം. "തം മമസ്സ ഉപാദാനം, സോ മമസ്സ വിഘാതോ"തി ഇദം അഭിധമ്മനയേന (ധ॰ സ॰ ൧൨൧൯ ആദയോ) യഥാലാഭവചനം യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബന്തി ആഹ **"ഛന്ദരാഗദ്വയ"**ന്തിആദി. തണ്ഹാദിട്ഠിയോ ഏവ ഹി "ഉപാദാന"ന്തി അഭിധമ്മേ വുത്താ (ധ॰ സ॰ ൧൨൧൯ ആദയോ) ഇദാനി സുത്തന്തനയേന അവിസേസയോജനം ദസ്സേതി **"ഉഭയമ്പി വാ"**തിആദിനാ. സുത്തന്തേ ഹി ദോസോപി "ഉപാദാന"ന്തി വുത്തോ "കോധുപാദാനവിനിബന്ധാ വിഘാതം ആപജ്ജന്തീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൬൬) **"ഉഭയമ്പീ"**തി ച അത്ഥതോ വുത്തം, ന സദ്ദതോ ചതുന്നമ്പി സദ്ദാനമത്ഥദ്വയവാചകത്താ. **ദള്ഹഗ്ഗഹണ**ന്തി അമുഞ്ചനഗ്ഗഹണം. പടിഘോപി ഹി ആരമ്മണം ന മുഞ്ചതി ഉപനാഹാദിവസേന പവത്തനതോ, ലോഭസ്സേവ ഉപാദാനഭാവേന പാകടത്താ ദോസസ്സാപി ഉപാദാനഭാവം ദസ്സേതും ഇദം വുത്തം. **വിഹനനം** വിഹിംസനം വിബാധനം. രാഗോപി ഹി പരിളാഹവസേന സാരദ്ധവുത്തിതായ നിസ്സയം വിഹനതി. **"രാഗോ ഹീ"**തിആദിനാ രാഗദോസാനം ഉപാദാനഭാവേ വിസേസദസ്സനമുഖേന തദത്ഥസമത്ഥനം. വിനാസേതുകാമതായ ആരമ്മണം ഗണ്ഹാതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഇതീ**തി തസ്മാ ഗഹണവിഹനനതോ.

൬൮. പധതി സഭാവധമ്മേ ജാനാതി, യഥാസഭാവം വാ ഗച്ഛതീതി **പണ്ഡാ,** സാ യേസം തേ പണ്ഡിതാതി അത്ഥം ദസ്സേതി **"പണ്ഡിച്ചേനാ"**തിആദിനാ. പണ്ഡിതസ്സ ഭാവോ **പണ്ഡിച്ചം,** പഞ്ഞാ. യേന ഹി ധമ്മേന പവത്തിനിമിത്തഭൂതേന യുത്തോ "പണ്ഡിതോ"തി വുച്ചതി, സോയേവ ധമ്മോ **പണ്ഡിച്ചം.** തേന സുതചിന്താമയപഞ്ഞാ വുത്താ താസമേവ വിസയഭാവതോ. സമാപത്തിലാഭിനോ ഹി ഭാവനാമയപഞ്ഞാ. "നിപുണാ"തി ഇമിനാ പന കമ്മനിബ്ബത്തം പടിസന്ധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതം സാഭാവികഞാണം വുത്തന്തി ആഹ **"സണ്ഹസുഖുമബുദ്ധിനോ"**തി. **അത്ഥന്തര**ന്തി അത്ഥനാനത്തം, അത്ഥമേവ വാ. **"വിഞ്ഞാതപരപ്പവാദാ"**തി ഏതേന **കത**-സദ്ദസ്സ കിരിയാസാമഞ്ഞവാചകത്താ "കതവിജ്ജോ"തിആദീസു വിയ കത-സദ്ദോ ഞാണാനുയുത്തതം വദതീതി ദസ്സേതി. **"കതവാദപരിചയാ"**തി ഏതേന പന "കതസിപ്പോ"തിആദീസു വിയ സമുദാചിണ്ണവാദതം. ഉഭിന്നമന്തരാ പന സമുച്ചയദ്വയേന സാമഞ്ഞനിദ്ദേസം, ഏകസേസം വാതി ദട്ഠബ്ബം. വാലവേധീനം രൂപം സഭാവോ വിയ രൂപമേതേസന്തി **വാലവേധിരൂപാ**തി ആഹ **"വാലവേധിധനുഗ്ഗഹസദിസാ"**തി. സതധാ ഭിന്നസ്സ വാലഗ്ഗസ്സ അംസുകോടിവേധകധനുഗ്ഗഹസദിസാതി അത്ഥോ. താദിസോയേവ ഹി **"വാലവേധീ"**തി അധിപ്പേതോ. **മഞ്ഞേ**-സദ്ദോ ഉപമാജോതകോതി വുത്തം **"ഭിന്ദന്താ വിയാ"**തി. **പഞ്ഞാഗതേനാ**തി പഞ്ഞാപഭേദേന, പഞ്ഞായ ഏവ വാ. സമനുയുഞ്ജനാ ലദ്ധിയാ പുച്ഛാ. സമനുഗാഹനാ തംകാരണസ്സാതി ദസ്സേതി **"കിം കുസല"**ന്തിആദിനാ. സമനുഭാസനാപി ഓവാദവസേന സമനുയുഞ്ജനായേവാതി ആഹ **"സമനുയുഞ്ജേയ്യു"**ന്തി. "ന സമ്പായേയ്യ"ന്തി ഏത്ഥ ദ-കാരസ്സ യ-കാരാദേസതം, ഏയ്യ-സദ്ദസ്സ ച സാമത്ഥിയത്ഥതം ദസ്സേതും **"ന സമ്പാദേയ്യ"**ന്തിആദി വുത്തം.

൩൭-൩൮. മന്ദാ അതിക്ഖാ പഞ്ഞാ യസ്സാതി **മന്ദപഞ്ഞോ,** തേനാഹ "അപഞ്ഞസ്സേവേതം നാമ"ന്തി. "മോഹമൂഹോ"തി വത്തബ്ബേ ഹ-കാരലോപേന **"മോമൂഹോ"**തി വുത്തം, തഞ്ച അതിസയത്ഥദീപകം പരിയായദ്വയസ്സ അതിരേകത്ഥഭാവതോതി യഥാ "പദട്ഠാന"ന്തി വുത്തം **"അതിസമ്മൂള്ഹോ"**തി. സിദ്ധേ ഹി സതി പുനാരമ്ഭോ നിയമായ വാ ഹോതി, അത്ഥന്തരവിഞ്ഞാപനായ വാ. യഥാ പുബ്ബേ കമ്മുനാ ആഗതോ, തഥാ ഇധാപീതി **തഥാഗതോ,** സത്തോ. എത്ഥ ച കാമം പുരിമാനമ്പി തിണ്ണം കുസലാദിധമ്മസഭാവാനവബോധതോ അത്ഥേവ മന്ദഭാവോ, തേസം പന അത്തനോ കുസലാദിധമ്മാനവബോധസ്സ അവബോധനതോ വിസേസോ അത്ഥീതി. പച്ഛിമോയേവ തദഭാവതോ മന്ദമോമൂഹഭാവേന വുത്തോ. നനു ച പച്ഛിമസ്സാപി അത്തനോ ധമ്മാനവബോധസ്സ അവബോധോ അത്ഥിയേവ "അത്ഥി പരോ ലോകോ'തി ഇതി ചേ മേ അസ്സ, 'അത്ഥി പരോ ലോകോ'തി ഇതി തേ നം ബ്യാകരേയ്യം, ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദിവചനതോതി? കിഞ്ചാപി അത്ഥി, ന പന തസ്സ പുരിമാനം വിയ അപരിഞ്ഞാതധമ്മബ്യാകരണനിമിത്തമുസാവാദാദിഭായനജിഗുച്ഛനാകാരോ അത്ഥി, അഥ ഖോ മഹാമൂള്ഹോയേവാതി തഥാവേസ വുത്തോ. അഥ വാ "ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദിനാ പുച്ഛായ വിക്ഖേപകരണത്ഥം "അത്ഥി പരോ ലോകോ"തി ഇതി ചേ മം പുച്ഛസീതി പുച്ഛാഠപനമേവ തേന ദസ്സീയതി, ന അത്തനോ ധമ്മാനവബോധാവബോധോതി അയമേവ വിസേസേന "മന്ദോ മോമൂഹോ"തി വുത്തോ. തേനേവ ഹി തഥാവാദീനം സഞ്ചയം ബേലട്ഠപുത്തം ആരബ്ഭ "അയഞ്ച ഇമേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം സബ്ബബാലോ സബ്ബമൂള്ഹോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൮൧) വുത്തം. തത്ഥ "അത്ഥി പരോ ലോകോ"തി സസ്സതദസ്സനവസേന, സമ്മാദിട്ഠിവസേന വാ പുച്ഛാ. യദി ഹി ദിട്ഠിഗതികോ സസ്സതദസ്സനവസേന പുച്ഛേയ്യ, യദി ച സമ്മാദിട്ഠികോ സമ്മാദസ്സനവസേനാതി ദ്വിധാപി അത്ഥോ വട്ടതി. "നത്ഥി പരോ ലോകോ"തി നത്ഥികദസ്സനവസേന, സമ്മാദിട്ഠിവസേന വാ, "അത്ഥി ച നത്ഥി ച പരോ ലോകോ"തി ഉച്ഛേദദസ്സനവസേന, സമ്മാദിട്ഠിവസേന വാ, "നേവത്ഥി ന നത്ഥി പരോ ലോകോ"തി വുത്തപകാരത്തയപടിക്ഖേപേ സതി പകാരന്തരസ്സ അസമ്ഭവതോ അത്ഥിതാനത്ഥിതാഹി ന വത്തബ്ബാകാരോ പരോ ലോകോതി വിക്ഖേപഞ്ഞേവ പുരക്ഖാരേന , സമ്മാദിട്ഠിവസേന വാ പുച്ഛാ. സേസചതുക്കത്തയേപി വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പുഞ്ഞസങ്ഖാരത്തികോ വിയ ഹി കായസങ്ഖാരത്തികേന പുരിമചതുക്കസങ്ഗഹിതോ ഏവ അത്ഥോ സേസചതുക്കത്തയേന സത്തപരാമാസപുഞ്ഞാദിസഫലതാചോദനാനയേന (അത്തപരാമാസപുഞ്ഞാദിഫലതാചോദനാനയേന ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൬൩, ൬൪) സങ്ഗഹിതോ. എത്ഥ ഹി തതിയചതുക്കേന പുഞ്ഞാദികമ്മസഫലതായ, സേസചതുക്കത്തയേന ച സത്തപരാമാസതായ ചോദനാനയോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം.

അമരാവിക്ഖേപികോ പന സസ്സതാദീനം അത്തനോ അരുച്ചനതായ സബ്ബത്ഥ "ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദിനാ വിക്ഖേപഞ്ഞേവ കരോതി. തത്ഥ "ഏവന്തിപി മേ നോ"തിആദി തത്ഥ തത്ഥ പുച്ഛിതാകാരപടിസേധനവസേന വിക്ഖേപാകാരദസ്സനം. കസ്മാ പന വിക്ഖേപവാദിനോ പടിക്ഖേപോവ സബ്ബത്ഥ വുത്തോ. നനു വിക്ഖേപപക്ഖസ്സ "ഏവമേവ"ന്തി അനുജാനനമ്പി വിക്ഖേപപക്ഖേ അവട്ഠാനതോ യുത്തരൂപം സിയാതി? ന, തത്ഥാപി തസ്സ സമ്മൂള്ഹത്താ, പടിക്ഖേപവസേനേവ ച വിക്ഖേപവാദസ്സ പവത്തനതോ. തഥാ ഹി സഞ്ചയോ ബേലട്ഠപുത്തോ രഞ്ഞാ അജാതസത്തുനാ സന്ദിട്ഠികം സാമഞ്ഞഫലം പുട്ഠോ പരലോകത്ഥിതാദീനം പടിസേധനമുഖേനേവ വിക്ഖേപം ബ്യാകാസി.

എത്ഥാഹ - നനു ചായം സബ്ബോപി അമരാവിക്ഖേപികോ കുസലാദയോ ധമ്മേ, പരലോകത്ഥിതാദീനി ച യഥാഭൂതം അനവബുജ്ഝമാനോ തത്ഥ തത്ഥ പഞ്ഹം പുട്ഠോ പുച്ഛായ വിക്ഖേപനമത്തം ആപജ്ജതി, അഥ തസ്സ കഥം ദിട്ഠിഗതികഭാവോ സിയാ. ന ഹി അവത്തുകാമസ്സ വിയ പുച്ഛിതത്ഥമജാനന്തസ്സ വിക്ഖേപകരണമത്തേന ദിട്ഠിഗതികതാ യുത്താതി? വുച്ചതേ - ന ഹേവ ഖോ പുച്ഛായ വിക്ഖേപകരണമത്തേന തസ്സ ദിട്ഠിഗതികതാ, അഥ ഖോ മിച്ഛാഭിനിവേസവസേന. സസ്സതാഭിനിവേസവസേന ഹി മിച്ഛാഭിനിവിട്ഠോയേവ പുഗ്ഗലോ മന്ദബുദ്ധിതായ കുസലാദിധമ്മേ, പരലോകത്ഥിതാദീനി ച യാഥാവതോ അപ്പടിബുജ്ഝമാനോ അത്തനാ അവിഞ്ഞാതസ്സ അത്ഥസ്സ പരം വിഞ്ഞാപേതുമസക്കുണേയ്യതായ മുസാവാദഭയേന ച വിക്ഖേപമാപജ്ജതീതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "യാസം സത്തേവ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയോ, സേസാ സസ്സതദിട്ഠിയോ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൯൭, ൯൮) അഥ വാ പുഞ്ഞപാപാനം, തബ്ബിപാകാനഞ്ച അനവബോധേന, അസദ്ദഹനേന ച തബ്ബിസയായ പുച്ഛായ വിക്ഖേപകരണമേവ സുന്ദരന്തി ഖന്തിം രുചിം ഉപ്പാദേത്വാ അഭിനിവിസന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ വിസുംയേവേസാ ഏകാ ദിട്ഠി സത്തഭങ്ഗദിട്ഠി വിയാതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ച വുത്തം "പരിയന്തരഹിതാ ദിട്ഠിഗതികസ്സ ദിട്ഠി ചേവ വാചാ" ചാതി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൧). യം പനേതം വുത്തം "ഇമേപി ചത്താരോ പുബ്ബേ പവത്തധമ്മാനുസാരേനേവ ദിട്ഠിയാ ഗഹിതത്താ പുബ്ബന്തകപ്പികേസു പവിട്ഠാ"തി, തദേതസ്സ അമരാവിക്ഖേപവാദസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹവസേനേവ വുത്തം. കഥം പനസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോതി? ഉച്ഛേദവസേന അനഭിനിവേസനതോ. നത്ഥി ഹി കോചി ധമ്മാനം യഥാഭൂതവേദീ വിവാദബഹുലത്താ ലോകസ്സ. "ഏവമേവ"ന്തി പന സദ്ദന്തരേന ധമ്മനിജ്ഝാനനാ അനാദികാലികാ ലോകേ, തസ്മാ സസ്സതലേസസ്സ എത്ഥ ലബ്ഭനതോ സസ്സതദിട്ഠിയാ ഏതസ്സ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അധിച്ചസമുപ്പന്നവാദവണ്ണനാ

൬൭. അധിച്ച യദിച്ഛകം യം കിഞ്ചി കാരണം കസ്സചി ബുദ്ധിപുബ്ബം വിനാ സമുപ്പന്നോതി അത്തലോകസഞ്ഞിതാനം ഖന്ധാനം അധിച്ചുപ്പത്തിആകാരാരമ്മണദസ്സനം **അധിച്ചസമുപ്പന്നം** തദാകാരസന്നിസ്സയേനേവ പവത്തിതോ, തദാകാരസഹചരിതതോ ച യഥാ "മഞ്ചാ ഘോസന്തി, കുന്താ

പചരന്തീ"തി, അധിച്ചസമുപ്പന്നദസ്സനം വാ അന്തപദലോപേന **അധിച്ചസമുപ്പന്നം** യഥാ "രൂപഭവോ രൂപ"ന്തി, ഇമമത്ഥം സന്ധായ **"അധിച്ചസമുപ്പന്നോ"**തിആദി വുത്തം. **അകാരണസമുപ്പന്ന**ന്തി കാരണമന്തരേന യദിച്ഛകം സമുപ്പന്നം.

൩൮-൩൯. അസഞ്ഞസത്താതി എത്ഥ **എതം** അസഞ്ഞാവചനന്തി അത്ഥോ. **ദേസനാസീസ**ന്തി ദേസനായ ജേട്ഠകം പധാനഭാവേന ഗഹിതത്താ, തേന സഞ്ഞം ധുരം കത്വാ ഭഗവതാ അയം ദേസനാ കതാ, ന പന തത്ഥ അഞ്ഞേസം അരൂപധമ്മാനമ്പി അത്ഥിതായാതി ദസ്സേതി, തേനേവാഹ **"അചിത്തുപ്പാദാ"**തിആദി. ഭഗവാ ഹി യഥാ ലോകുത്തരധമ്മം ദേസേന്തോ സമാധിം, പഞ്ഞം വാ ധുരം കത്വാ ദേസേതി, ഏവം ലോകിയധമ്മം ദേസേന്തോ ചിത്തം, സഞ്ഞം വാ. തത്ഥ "യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതി (ധ॰ സ॰ ൨൭൭), പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫) പഞ്ചഞാണികോ സമ്മാസമാധി, (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫; വിഭ॰ ൮൦൪) പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ"തി, തഥാ "യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, (ധ॰ സ॰ ൧) കിം ചിത്തോ ത്വം ഭിക്ഖു (പാരാ॰ ൧൮൦, ൧൮൭) മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ, (ധ॰ പ॰ ൧; നേത്തി॰ ൯൦; പേടകോ॰ ൮൩, ൮൪) സന്തി ഭിക്ഖവേ, സത്താ നാനത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ, (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൨, ൩൪൧, ൩൫൯; അ॰ നി॰ ൭.൪൪; അ॰ നി॰ ൯.൨൪; ചൂളനി॰ ൮൩) നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതന"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൮) ച ഏവമാദീനി സുത്താനി ഏതസ്സത്ഥസ്സ സാധകാനി. **തിത്ഥം** വുച്ചതി മിച്ഛാലദ്ധി തത്ഥേവ ബാഹുല്ലേന പരിബ്ഭമനതോ തരന്തി ബാലാ ഏത്ഥാതി കത്വാ, തദേവ അനപ്പകാനമനത്ഥാനം തിത്ഥിയാനഞ്ച സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന, നിവാസട്ഠേന വാ ആയതനന്തി **തിത്ഥായതനം,** തസ്മിം, അഞ്ഞതിത്ഥിയസമയേതി അത്ഥോ. തിത്ഥിയാ ഹി ഉപപത്തിവിസേസേ വിമുത്തിസഞ്ഞിനോ, സഞ്ഞാവിരാഗാവിരാഗേസു ആദീനവാനിസംസദസ്സാവിനോ ച ഹുത്വാ അസഞ്ഞസമാപത്തിം നിബ്ബത്തേത്വാ അക്ഖണഭൂമിയം ഉപപജ്ജന്തി, ന സാസനികാ, തേന വുത്തം **"ഏകച്ചോ തിത്ഥായതനേ പബ്ബജിത്വാ"**തി. **വായോകസിണേ പരികമ്മം കത്വാ**തി ചതുത്ഥേ ഭൂതകസിണേ പഠമാദീനി തീണി ഝാനാനി നിബ്ബത്തേത്വാ തതിയജ്ഝാനേ ചിണ്ണവസീ ഹുത്വാ തതോ വുട്ഠായ ചതുത്ഥജ്ഝാനാധിഗമായ പരികമ്മം കത്വാ, തേനേവാഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ"**തി.

കസ്മാ പനേത്ഥ വായോകസിണേയേവ പരികമ്മം വുത്തന്തി? വുച്ചതേ - യഥേവ ഹി രൂപപടിഭാഗഭൂതേസു കസിണവിസേസേസു രൂപവിഭാവനേന രൂപവിരാഗഭാവനാസങ്ഖാതോ അരൂപസമാപത്തിവിസേസോ സച്ഛികരീയതി, ഏവം അപരിബ്യത്തവിഗ്ഗഹതായ അരൂപപടിഭാഗഭൂതേ കസിണവിസേസേ അരൂപവിഭാവനേന അരൂപവിരാഗഭാവനാസങ്ഖാതോ രൂപസമാപത്തിവിസേസോ അധിഗമീയതി, തസ്മാ ഏത്ഥ "സഞ്ഞാ രോഗോ സഞ്ഞാ ഗണ്ഡോ"തിആദിനാ, (മ॰ നി॰ ൩.൨൪) "ധി ചിത്തം, ധിബ്ബതേ തം ചിത്ത"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩൮-൩൯) ച നയേന അരൂപപവത്തിയാ ആദീനവദസ്സനേന, തദഭാവേ ച സന്തപണീതഭാവസന്നിട്ഠാനേന രൂപസമാപത്തിയാ അഭിസങ്ഖരണം, രൂപവിരാഗഭാവനാ പന സദ്ധിം ഉപചാരേന അരൂപസമാപത്തിയോ വിസേസേന പഠമാരുപ്പജ്ഝാനം. യദി ഏവം "പരിച്ഛിന്നാകാസകസിണേപീ"തി വത്തബ്ബം. തസ്സാപി ഹി അരൂപപടിഭാഗതാ ലബ്ഭതീതി? വത്തബ്ബമേവേതം കേസഞ്ചി, അവചനം പന പുബ്ബാചരിയേഹി അഗ്ഗഹിതഭാവേന. യഥാ ഹി രൂപവിരാഗഭാവനാ വിരജ്ജനീയധമ്മഭാവമത്തേ പരിനിബ്ബിന്ദാ (വിരജ്ജനീയധമ്മ ഭാവമത്തേന പരിനിപ്ഫന്നാ ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൩൮-൩൯) വിരജ്ജനീയധമ്മപടിഭാഗഭൂതേ ച വിസയവിസേസേ പാതുഭവതി, ഏവം അരൂപവിരാഗഭാവനാപീതി വുച്ചമാനേ ന കോചി വിരോധോ. തിത്ഥിയേഹേവ പന തസ്സാ സമാപത്തിയാ പടിപജ്ജിതബ്ബതായ, തേസഞ്ച വിസയപദേസനിമിത്തസ്സേവ തസ്സ ഝാനസ്സ പടിപത്തിതോ തം കാരണം പസ്സന്തേഹി പുബ്ബാചരിയേഹി ചതുത്ഥേയേവ ഭൂതകസിണേ അരൂപവിരാഗഭാവനാപരികമ്മം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - വണ്ണകസിണേസു വിയ പുരിമഭൂതകസിണത്തയേപി വണ്ണപടിച്ഛായാവ പണ്ണത്തിആരമ്മണം ഝാനസ്സ ലോകവോഹാരാനുരോധേനേവ പവത്തിതോ, ഏവഞ്ച കത്വാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൯൩) പഥവീകസിണസ്സ ആദാസചന്ദമണ്ഡലൂപമാവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി. ചതുത്ഥേ പന ഭൂതകസിണേ ഭൂതപടിച്ഛായാ ഏവ ഝാനസ്സ ഗോചരഭാവം ഗച്ഛതീതി തസ്സേവ അരൂപപടിഭാഗതാ യുത്താ, തസ്മാ വായോകസിണേയേവ പരികമ്മം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

കഥം പസ്സതീതി ആഹ **"ചിത്തേ സതീ"**തിആദി. **സന്തോ**തി നിബ്ബുതോ, ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനമേതന്തി വുത്തം ഹോതി. **കാലം കത്വാ**തി മരണം കത്വാ, യോ വാ മനുസ്സലോകേ ജീവനകാലോ ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയേഹി കരീയതി, തം കരിത്വാതിപി അത്ഥോ. **അസഞ്ഞസത്തേസു നിബ്ബത്തതീ**തി അസഞ്ഞസത്തസങ്ഖാതേ സത്തനികായേ രൂപപടിസന്ധിവസേനേവ ഉപപജ്ജതി, അഞ്ഞേസു വാ ചക്കവാളേസു തസ്സാ ഭൂമിയാ അത്ഥിതായ അനേകവിധഭാവം സന്ധായ പുഥുവചനനിദ്ദേസോതിപി ദട്ഠബ്ബം. **ഇധേവാ**തി പഞ്ചവോകാരഭവേയേവ. **തത്ഥാ**തി അസഞ്ഞീഭവേ. യദി രൂപക്ഖന്ധമത്തമേവ അസഞ്ഞീഭവേ പാതുഭവതി, കഥം അരൂപസന്നിസ്സയേന വിനാ തത്ഥ രൂപം പവത്തതി, നനു സിയാ അരൂപസന്നിസ്സിതായേവ രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉപ്പത്തി ഇധേവ പഞ്ചവോകാരഭവേ തഥാ ഉപ്പത്തിയാ അദസ്സനതോതി ? നായമനുയോഗോ അഞ്ഞത്ഥാപി അപ്പവിട്ഠോ, കഥം പന രൂപസന്നിസ്സയേന വിനാ അരൂപധാതുയാ അരൂപം പവത്തതീതി. ഇദമ്പി ഹി തേന സമാനജാതിയമേവ. കസ്മാ? ഇധേവ അദസ്സനതോ, കഥഞ്ച കബളീകാരാഹാരേന വിനാ രൂപധാതുയാ രൂപം പവത്തതീതി. ഇദമ്പി ച തംസഭാവമേവ, കിം കാരണാ? ഇധ അദസ്സനതോയേവ. ഇതി അഞ്ഞത്ഥാപി തഥാ പവത്തിദസ്സനതോ, കിമേതേന അഞ്ഞനിദസ്സനേന ഇധേവ അനുയോഗേന. അപിച യഥാ യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സ നിബ്ബത്തികാരണം രൂപേ അവിഗതതണ്ഹം, തസ്സ സഹ രൂപേന സമ്ഭവതോ രൂപം നിസ്സായ പവത്തി രൂപസാപേക്ഖതായ കാരണസ്സ. യസ്സ പന നിബ്ബത്തികാരണം രൂപേ വിഗതതണ്ഹം, തസ്സ വിനാ രൂപേന

പവത്തി രൂപനിരപേക്ഖതായ കാരണസ്സ, ഏവം യസ്സ രൂപപ്പബന്ധസ്സ നിബ്ബത്തികാരണം അരൂപേ വിഗതതണ്ഹം, തസ്സ വിനാ അരൂപേന പവത്തി അരൂപനിരപേക്ഖതായ കാരണസ്സ, ഏവം ഭാവനാബലാഭാവതോ പഞ്ചവോകാരഭവേ രൂപാരൂപസമ്ഭവോ വിയ, ഭാവനാബലേന ചതുവോകാരഭവേ അരൂപസ്സേവ സമ്ഭവോ വിയ ച. അസഞ്ഞീഭവേപി ഭാവനാബലേന രൂപസ്സേവ സമ്ഭവോ ദട്ഠബ്ബോതി.

കഥം പന തത്ഥ കേവലോ രൂപപ്പബന്ധോ പച്ചുപ്പന്നപച്ചയരഹിതോ ചിരകാലം പവത്തതീതി പച്ചേതബ്ബം, കിത്തകം വാ കാലം പവത്തതീതി ചോദനം മനസി കത്വാ **"യഥാ നാമാ"**തിആദിമാഹ. തേന ന കേവലം ഇധ ചേവ അഞ്ഞത്ഥ ച വുത്തോ ആഗമോയേവ ഏതദത്ഥഞാപനേ, അഥ ഖോ അയം പനേത്ഥ യുത്തീതി ദസ്സേതി. **ജിയാവേഗുക്ഖിത്തോ**തി ധനുജിയായ വേഗേന ഖിപിതോ. **ഝാനവേഗോ** നാമ ഝാനാനുഭാവോ ഫലദാനേ സമത്ഥതാ. **തത്തകമേവ കാലന്**തി ഉക്കംസതോ പഞ്ച മഹാകപ്പസതാനി. **തിട്ഠന്തീ**തി യഥാനിബ്ബത്തഇരിയാപഥമേവ ചിത്തകമ്മരൂപകസദിസാ ഹുത്വാ തിട്ഠന്തി. **ഝാനവേഗേ**തി അസഞ്ഞസമാപത്തിപരിക്ഖിത്തേ ചതുത്ഥജ്ഝാനകമ്മവേഗേ, പഞ്ചമജ്ഝാനകമ്മവേഗേ വാ. **അന്തരധായതീ**തി പച്ചയനിരോധേന നിരുജ്ഝതി ന പവത്തതി. **ഇധാ**തി കാമാവചരഭവേതി അത്ഥോ അഞ്ഞത്ഥ തേസമനുപ്പത്തിതോ. **പടിസന്ധിസഞ്ഞാ**തി പടിസന്ധിചിത്തുപ്പാദോയേവ സഞ്ഞാസീസേന വുത്തോ. കഥം പന അനേകകപ്പസതമതിക്കമേന ചിരനിരുദ്ധതോ വിഞ്ഞാണതോ ഇധ വിഞ്ഞാണമുപ്പജ്ജതി. ന ഹി നിരുദ്ധേ ചക്ഖുപസാദേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമുപ്പജ്ജമാനം ദിട്ഠന്തി? നയിദമേകന്തതോ ദട്ഠബ്ബം. നിരുദ്ധമ്പി ഹി ചിത്തം സമാനജാതികസ്സ അന്തരാ അനുപ്പജ്ജനതോ സമനന്തരപച്ചയമത്തം ഹോതിയേവ, ന ബീജം. ബീജം പന കമ്മമേവ, തസ്മാ കമ്മതോ ബീജഭൂതതോ ആരമ്മണാദീഹി പച്ചയേഹി അസഞ്ഞീഭവതോ ചുതാനം കാമധാതുയാ ഉപപത്തിവിഞ്ഞാണം ഹോതിയേവ, തേനാഹ **"ഇധ പടിസന്ധിസഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. ഏത്ഥ ച യഥാ നാമ ഉതുനിയാമേന പുപ്ഫഗ്ഗഹണേ നിയതകാലാനം രുക്ഖാനം വിദാരണസങ്ഖാതേ വേഖേ ദിന്നേ വേഖബലേന അനിയമതാ ഹോതി പുപ്ഫഗ്ഗഹണസ്സ, ഏവമേവ പഞ്ചവോകാരഭവേ അവിപ്പയോഗേന വത്തമാനേസു രൂപാരൂപധമ്മേസു രൂപാരൂപവിരാഗഭാവനാസങ്ഖാതേ വേഖേ ദിന്നേ തസ്സ സമാപത്തിവേഖബലസ്സ അനുരൂപതോ അരൂപഭവേ, അസഞ്ഞഭവേ ച യഥാക്കമം രൂപരഹിതാ, അരൂപരഹിതാ ച ഖന്ധാനം പവത്തി ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

കസ്മാ പനേത്ഥ പുന സഞ്ഞുപ്പാദാ ച പന "തേ ദേവാ തമ്ഹാ കായാ ചവന്തീ"തി സഞ്ഞുപ്പാദോ തേസം ചവനസ്സ കാരണഭാവേന വുത്തോ, "സഞ്ഞുപ്പാദാ"തി വചനം വാ കിമത്ഥദസ്സനന്തി ചോദനായ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദിമാഹ. ഇധ പടിസന്ധിസഞ്ഞുപ്പാദേന തേസം ചവനസ്സ പഞ്ഞായനതോ ഞാപകഹേതുഭാവേന വുത്തോ, "സഞ്ഞുപ്പാദാ"തി വചനം വാ തേസം ചവനസ്സ പഞ്ഞായനഭാവദസ്സനന്തി അധിപ്പായോ. "സഞ്ഞുപ്പാദാ"തി ഹി ഏതസ്സ സഞ്ഞുപ്പാദേന ഹേതുഭൂതേന ചവന്തി, സഞ്ഞുപ്പാദാ വാ ഉപ്പാദസഞ്ഞാ തേ ദേവാതി സമ്ബന്ധോ. **സന്തഭാവായാ**തി നിബ്ബാനായ. നനു ചേത്ഥ ജാതിസതസഹസ്സദസസംവട്ടാദീനമത്ഥകേ, തദബ്ഭന്തരേ വാ പവത്തായ അസഞ്ഞൂപപത്തിയാ വസേന ലാഭീഅധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദോപി ലാഭീസസ്സതവാദോ വിയ അനേകഭേദോ സമ്ഭവതീതി? സച്ചമേവ, അനന്തരത്താ പന ആസന്നായ അസഞ്ഞൂപപത്തിയാ വസേന ലാഭീഅധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദോ നയദസ്സനവസേന ഏകോവ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹതോ അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദസ്സ സസ്സതവാദേ ആഗതോ സബ്ബോപി ദേസനാനയോ യഥാസമ്ഭവം അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദേപി ഗഹേതബ്ബോതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം ഭഗവതാ ലാഭീഅധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദോ അവിഭജിത്വാ ദസ്സിതോ, അവസ്സഞ്ചസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ ഇച്ഛിതബ്ബോ സംകിലേസപക്ഖേ സത്താനമജ്ഝാസയസ്സ സസ്സതുച്ഛേദവസേനേവ ദുവിധത്താ, തേസു ച ഉച്ഛേദപ്പസങ്ഗാഭാവതോ. തഥാ ഹി അട്ഠകഥായം ആസയ-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരവസേന വുത്തം "സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠി ചാ"തി, തഥാ ച വക്ഖതി "യാസം സത്തേവ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയോ, സേസാ സസ്സതദിട്ഠിയോ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൯൭, ൯൮).

നനു ച അധിച്ചസമുപ്പന്നികവാദസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ ന യുത്തോ "അഹഞ്ഹി പുബ്ബേ നാഹോസി"ന്തിആദിവസേന പവത്തനതോ അപുബ്ബസത്തപാതുഭാവഗാഹകത്താ. സസ്സതദിട്ഠി പന അത്തനോ, ലോകസ്സ ച സദാഭാവഗാഹിനീ "അത്ഥിത്വേവ സസ്സതിസമ"ന്തി പവത്തനതോതി? നോ ന യുത്തോ അനാഗതകോടിഅദസ്സനേന സസ്സതഗ്ഗാഹസമവരോധത്താ. യദിപി ഹി അയം വാദോ "സോമ്ഹി ഏതരഹി അഹുത്വാ സന്തതായ പരിണതോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൬൮) അത്തനോ, ലോകസ്സ ച അതീതകോടിപരാമസനവസേന പവത്തോ, തഥാപി വത്തമാനകാലതോ പട്ഠായ ന തേസം കത്ഥചി അനാഗതേ പരിയന്തം പസ്സതി, വിസേസേന ച പച്ചുപ്പന്നാനാഗതകാലേസു അപരിയന്തദസ്സനപഭാവിതോ സസ്സതവാദോ, യഥാഹ "സസ്സതിസമം തഥേവ ഠസ്സതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧ അത്ഥതോ സമാനം) യദേവം സിയാ ഇമസ്സ ച വാദസ്സ, സസ്സതവാദാദീനഞ്ച പുബ്ബന്തകപ്പികേസു സങ്ഗഹോ ന യുത്തോയേവ അനാഗതകാലപരാമസനവസേന പവത്തത്താതി? യുത്തോ ഏവ സമുദാഗമസ്സ അതീതകോട്ഠാസികത്താ. തഥാ ഹി നേസം സമുദാഗമോ അതീതംസപുബ്ബേനിവാസഞാണേഹി, തപ്പതിരൂപകാനുസ്സവാദിപഭാവിതേഹി ച തക്കനേഹി സങ്ഗഹിതോതി, തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം. അഥ വാ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരേന ധമ്മസ്സാമിനാ നിരവസേസതോ അഗതിം, ഗതിഞ്ച യഥാഭൂതം സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദിതാ ഏതാ ദിട്ഠിയോ, തസ്മാ യാവതികാ ദിട്ഠിയോ ഭഗവതാ ദേസിതാ, യഥാ ച ദേസിതാ, താവതികാ തഥാ ചേവ സന്നിട്ഠാനതോ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബാ, ന ചേത്ഥ യുത്തിവിചാരണാ കാതബ്ബാ ബുദ്ധവിസയത്താ.

അചിന്തേയ്യോ ഹി ബുദ്ധാനം ബുദ്ധവിസയോ, തഥാ ച വക്ഖതി “തത്ഥ ന ഏകന്തേന കാരണം പരിയേസിതബ്ബ”ന്തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൮-൮൨).

ദുതിയഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അപരന്തകപ്പികവാദവണ്ണനാ

൭൪. “അപരന്തേഞാണം (ധ॰ സ॰ ൧൦൬൭), അപരന്താനുദിട്ഠിനോ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൭൪) വിയ **അപരന്ത** -സദ്ദാനം യഥാക്കമം അനാഗതകാലകോട്ഠാസവാചകതം സന്ധായാഹ **“അനാഗതകോട്ഠാസസങ്ഖാത”**ന്തി. “പുബ്ബന്തം കപ്പേത്വാ”തിആദീസു വുത്തനയേന **“അപരന്തം കപ്പേത്വാ”**തിആദീസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. വിസേസമത്തമേവ ചേത്ഥ വക്ഖാമ.

സഞ്ഞീവാദവണ്ണനാ

൭൬. ആഘാതനാ ഉദ്ധന്തി **ഉദ്ധമാഘാതനം,** മരണതോ ഉദ്ധം പവത്തോ അത്താതി അത്ഥോ. “ഉദ്ധമാഘാതന”ന്തി പവത്തോ വാദോ **ഉദ്ധമാഘാതനോ** സഹചരണവസേന, തദ്ധിതവസേന ച, അന്തലോപനിദ്ദേസോ വാ ഏസ. സോ ഏതേസന്തി **ഉദ്ധമാഘാതനികാ.** ഏവം സദ്ദതോ നിപ്ഫന്നം അത്ഥതോ ഏവ ദസ്സേതും **“ഉദ്ധമാഘാതനാ അത്താനം വദന്തീ”**തി വുത്തം, ആഘാതനാ ഉദ്ധം ഉപരിഭൂതം അത്തഭാവന്തി അത്ഥോ. തേ ഹി ദിട്ഠിഗതികാ “ഉദ്ധം മരണതോ അത്താ നിബ്ബികാരോ”തി വദന്തി. **“സോ ഏതേസ”**ന്തിആദിനാ അസ്സത്ഥിയത്ഥം ദസ്സേതി യഥാ “ബുദ്ധമസ്സ അത്ഥീതി ബുദ്ധോ”തി. അയം അട്ഠകഥാതോ അപരോ നയോ - സഞ്ഞീതി പവത്തോ വാദോ **സഞ്ഞീ** സഹചരണാദിനയേന, സഞ്ഞീ വാദോ ഏതേസന്തി **സഞ്ഞീവാദാ** സമാസവസേന. സഞ്ഞീവാദോ ഏവ വാദോ ഏതേസന്തി ഹി അത്ഥോ.

൭൮-൭൭. **രൂപീ അത്താ**തി ഏത്ഥ കസിണരൂപം “അത്താ”തി കസ്മാ വുത്തം, നനു രൂപവിനിമുത്തേന അത്തനാ ഭവിതബ്ബം “രൂപമസ്സ അത്ഥീ”തി വുത്തേ സഞ്ഞായ വിയ രൂപസ്സാപി അത്തനിയത്താ. ന ഹി “സഞ്ഞീ അത്താ”തി ഏത്ഥ സഞ്ഞാ ഏവ അത്താ, അഥ ഖോ “സഞ്ഞാ അസ്സ അത്ഥീ”തി അത്ഥേന അത്തനിയാവ, തഥാ ച വുത്തം **“തത്ഥ പവത്തസഞ്ഞഞ്ചസ്സ ‘സഞ്ഞാ’തി ഗഹേത്വാ”**തി? ന ഖോ പനേതമേവം ദട്ഠബ്ബം “രൂപമസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ”തി, അഥ ഖോ “രുപ്പനസീലോ രൂപീ”തി. രുപ്പനഞ്ചേത്ഥ രൂപസരിക്ഖതായ കസിണരൂപസ്സ വഡ്ഢിതാവഡ്ഢിതകാലവസേന വിസേസാപത്തി. സാ ഹി “നത്ഥീ”തി ന സക്കാ വത്തും പരിത്തവിപുലതാദിവിസേസസബ്ഭാവതോ. യദേവം സിയാ “രുപ്പനസീലോ രൂപീ”തി, അഥ ഇമസ്സ വാദസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ ന യുജ്ജതി രുപ്പനസീലസ്സ ഭേദസബ്ഭാവതോതി? യുജ്ജതേവ കായഭേദതോ ഉദ്ധം പരികപ്പിതസ്സ അത്തനോ നിബ്ബികാരതായ തേന അധിപ്പേതത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം “അരോഗോ പരം മരണാ”തി. അഥ വാ “രൂപമസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ”തി വുത്തേപി ന കോചി ദോസോ കപ്പനാസിദ്ധേന ഭേദേന അഭേദസ്സാപി നിദ്ദേസദസ്സനതോ യഥാ “സിലാപുത്തകസ്സ സരീര”ന്തി.

അപിച അവയവവസേന അവയവിനോ തഥാനിദ്ദേസനിദസ്സനതോ യഥാ “കായേ കായാനുപസ്സീ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൮൦), രുപ്പനം വാ രൂപം, രൂപസഭാവോ, തദസ്സ അത്ഥീതി **രൂപീ,** അത്താ “രൂപിനോ ധമ്മാ”തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧.൧.ദുകമാതികാ) വിയ, ഏവഞ്ച കത്വാ അത്തനോ രൂപസഭാവത്താ “രൂപീ അത്താ”തി വചനം ഞായാഗതമേവാതി വുത്തം **“കസിണരൂപം അത്താ”**തി. **“ഗഹേത്വാ”**തി ഏതേന ചേതസ്സ സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥാ**തി കസിണരൂപേ. **അസ്സാ**തി പരികപ്പിതസ്സ അത്തനോ, ആജീവകാദയോ തക്കമത്തേന പഞ്ഞപേന്തി വിയാതി അത്ഥോ. ആജീവകാ ഹി തക്കികായേവ, ന ലാഭിനോ. നിയതവാദിതായ ഹി കമ്മഫലപടിക്ഖേപതോ നത്ഥി തേസം ഝാനസമാപത്തിലാഭോ. തഥാ ഹികണ്ഹാഭിജാതിആദീസു കാളകാദിരൂപം “അത്താ”തി ഏകച്ചേ ആജീവകാ പടിജാനന്തി. പുരിമനയേന ചേത്ഥ ലാഭീനം ദസ്സേതി, പച്ഛിമനയേന പന തക്കികം. ഏവമീദിസേസു. **രോഗ**-സദ്ദോ ഭങ്ഗപരിയായോ ഭങ്ഗസ്സാപി രുജ്ജനഭാവതോ, ഏവഞ്ച കത്വാ അരോഗ-സദ്ദസ്സ നിച്ചപരിയായതാ ഉപപന്നാ ഹോതി, തേനാഹ **“നിച്ചോ”**തി. **രോഗ**-സദ്ദോ വാ ബ്യാധിപരിയായോ. **അരോഗോ**തി പന രോഗരഹിതതാസീസേന നിബ്ബികാരതായ നിച്ചതം ദിട്ഠിഗതികോ പടിജാനാതീതി ദസ്സേതും **“നിച്ചോ”**തി വുത്തം . കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസപഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണനത്ഥിഭാവാകിഞ്ചഞ്ഞായതനാനി യഥാരഹമരൂപസമാപത്തിനിമിത്തം നാമ. നിമ്ബപണ്ണേ തപ്പരിമാണോ തിത്തകരസോ വിയ സരീരപ്പരിമാണോ അരൂപീ അത്താ സരീരേ തിട്ഠതീതി തക്കമത്തേനേവ നിഗണ്ഠാ “അരൂപീ അത്താ സഞ്ഞീ”തി പഞ്ഞപേന്തീതി ആഹ **“നിഗണ്ഠാദയോ വിയാ”**തി.

തതിയാ പനാതി “രൂപീ ച അരൂപീ ച അത്താ”തി ലദ്ധി. **മിസ്സകഗാഹവസേനാ**തി രൂപാരൂപസമാപത്തീനം യഥാവുത്താനി നിമിത്താനി ഏകജ്ഝം കത്വാ ഏകോവ “അത്താ”തി, തത്ഥ പവത്തസഞ്ഞഞ്ചസ്സ “സഞ്ഞാ”തി ഗഹണവസേന. അയഞ്ഹി ദിട്ഠിഗതികോ രൂപാരൂപസമാപത്തിലാഭീ താസം നിമിത്തം രൂപഭാവേന, അരൂപഭാവേന ച “അത്താ”തി ഗഹേത്വാ “രൂപീ ച അരൂപീ ചാ”തി അഭിനിവേസം ജനേസി അത്ഥേതവാദിനോ വിയ, തക്കമത്തേനേവ വാ രൂപാരൂപധമ്മാനം മിസ്സകഗഹണവസേന “രൂപീ ച അരൂപീ ച അത്താ”തി അഭിനിവിസ്സ അട്ഠാസി. **ചതുത്ഥാ**തി “നേവ അരൂപീ ച നാരൂപീ ച അത്താ”തി ലദ്ധി. **തക്കഗാഹേനേവാ**തി സങ്ഖാരസേസസുഖുമഭാവപ്പത്തധമ്മാ വിയ അച്ചന്തസുഖുമഭാവപ്പത്തിയാ സകിച്ചസാധനാസമത്ഥതായ ഖമ്ഭകുച്ഛി [ഥമ്ഭകുട്ട (ദീ॰ നി॰ ടീ॰

ഫ൩൬-൩൭)] ഹത്ഥപാദാദിസങ്ഘാതോ വിയ നേവ രൂപീ, രൂപസഭാവാനതിവത്തനതോ ന ച അരൂപീതി ഏവം പവത്തതക്കഗാഹേനേവ.

അയം അട്ഠകഥാമുത്തകോ നയോ - നേവരൂപീ നാരൂപീതി ഏത്ഥ ഹി അന്താനന്തികചതുത്ഥവാദേ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞപടിക്ഖേപവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സതിപി ച തതിയവാദേന ഇമസ്സ സമാനത്ഥഭാവേ തത്ഥ ദേസകാലഭേദവസേന വിയ ഇധ കാലവത്ഥുഭേദവസേന തതിയചതുത്ഥവാദാനം വിസേസോ ദട്ഠബ്ബോ. കാലഭേദവസേന ഹി ഇധ തതിയവാദസ്സ പവത്തി രൂപാരൂപനിമിത്താനം സഹഅനുപട്ഠാനതോ. ചതുത്ഥവാദസ്സ പന വത്ഥുഭേദവസേന പവത്തി രൂപാരൂപധമ്മസമൂഹഭാവതോതി. ദുതിയചതുക്കം അന്താനന്തികവാദേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം സബ്ബഥാ സദ്ദത്ഥതോ സമാനത്ഥത്താ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തമ്പി "അമതി ഗച്ഛതി ഭാവോ ഓസാനമേത്ഥാ"തിആദിനാ അമ്ഹേഹി വുത്തമേവ, കേവലം പന തത്ഥ പുബ്ബന്തകപ്പനാവസേന പവത്തോ, ഇധ അപരന്തകപ്പനാവസേനാതി അയം വിസേസോ പാകടോയേവ. കാമഞ്ച നാനത്തസഞ്ഞീ അത്താതി അയമ്പി വാദോ സമാപന്നകവസേന ലബ്ഭതി. അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ ദിട്ഠിഗതികസ്സ വസേന സഞ്ഞാഭേദസമ്ഭവതോ. തഥാപി സമാപത്തിയം ഏകരൂപേനേവ സഞ്ഞായ ഉപട്ഠാനതോ ലാഭീവസേന ഏകത്തസഞ്ഞിതാ സാതിസയം യുത്താതി ആഹ **"സമാപന്നകവസേന ഏകത്തസഞ്ഞീ"**തി. ഏകസമാപത്തിലാഭിനോ ഏവ വാ വസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സതിപി ച സമാപത്തിഭേദതോ സഞ്ഞാഭേദസമ്ഭവേ ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണേയേവ സഞ്ഞാനാനത്തസ്സ ഓളാരികസ്സ സമ്ഭവതോ തക്കീവസേനേവ നാനത്തസഞ്ഞിതം ദസ്സേതും **"അസമാപന്നകവസേന നാനത്തസഞ്ഞീ"**തി വുത്തം. **പരിത്തകസിണവസേനാ**തി അവഡ്ഢിതത്താ അപ്പകകസിണവസേന, **കസിണഗ്ഗഹണഞ്ചേ**ത്ഥ സഞ്ഞായ വിസയദസ്സനം. വിസയവസേന ഹി സഞ്ഞായ പരിത്തതാ, ഇമിനാ ച സതിപി സഞ്ഞാവിനിമുത്തധമ്മേ "സഞ്ഞായേവ അത്താ"തി വദതീതി ദസ്സേതി. ഏസ നയോ **വിപുലകസിണവസേനാ**തി ഏത്ഥാപി. ഏവഞ്ച കത്വാ അന്താനന്തികവാദേ ചേവ ഇധ ച അന്താനന്തചതുക്കേ പഠമദുതിയവാദേസു സദ്ദത്ഥമത്തതോ സമാനേസുപി സഭാവതോ തേഹി ദ്വീഹി വാദേഹി ഇമേസം ദ്വിന്നം വാദാനം വിസേസോ സിദ്ധോ ഹോതി, അഞ്ഞഥാ വുത്തപ്പകാരേസു വാദേസു സതിപി പുബ്ബന്താപരന്തകപ്പനഭേദമത്തേന കേഹിചി വിസേസേ കേഹിചി അവിസേസോയേവ സിയാതി.

അയം പന അട്ഠകഥാമുത്തകോ നയോ - "അങ്ഗുട്ഠപ്പമാണോ അത്താ, അണുമത്തോ അത്താ"തിആദിലദ്ധിവസേന പരിത്തോ ച സോ സഞ്ഞീ ചാതി **പരിത്തസഞ്ഞീ** കാപിലകാണാദപഭുതയോ [കപിലകണാദാദയോ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ഫ.൩൬-൩൭)] വിയ. അത്തനോ സബ്ബഗതഭാവപടിജാനനവസേന അപ്പമാണോ ച സോ സഞ്ഞീ ചാതി **അപ്പമാണസഞ്ഞീ**തി.

ദിബ്ബചക്ഖുപരിഭണ്ഡത്താ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുപഭാവജനിതേന യഥാകമ്മൂപഗഞാണേന ദിസ്സമാനാപി സത്താനം സുഖാദിസമങ്ഗിതാ ദിബ്ബചക്ഖുനാവ ദിട്ഠാ നാമാതി ആഹ **"ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ"**തിആദി. ചതുക്കനയം, പഞ്ചകനയഞ്ച സന്ധായ **തികചതുക്കജ്ഝാനഭൂമിയ"**ന്തി വുത്തം. ദിട്ഠിഗതികവിസയാസു ഹി പഞ്ചവോകാരഝാനഭൂമീസു വേഹപ്ഫലഭൂമിം ഠപേത്വാ അവസേസാ യഥാരഹം ചതുക്കനയേ തികജ്ഝാനസ്സ, പഞ്ചകനയേ ച ചതുക്കജ്ഝാനസ്സ വിപാകട്ഠാനത്താ **തികചതുക്കജ്ഝാനഭൂമിയോ** നാമ. സുദ്ധാവാസാ പന തേസമവിസയാ. **നിബ്ബത്തമാന**ന്തി ഉപ്പജ്ജമാനം. നനു ച "ഏകന്തസുഖീ അത്താ"തിആദിനാ പവത്തവാദാനം അപരന്തദിട്ഠിഭാവതോ "നിബ്ബത്തമാനം ദിസ്വാ"തി പച്ചുപ്പന്നവചനം അനുപപന്നമേവ സിയാ. അനാഗതവിസയാ ഹി ഏതേ വാദാതി? ഉപപന്നമേവ അനാഗതസ്സ ഏകന്തസുഖീഭാവാദികസ്സ പകപ്പനായ പച്ചുപ്പന്നനിബ്ബത്തിദസ്സനേന അധിപ്പേതത്താ. തേനേവാഹ "നിബ്ബത്തമാനം ദിസ്വാ 'ഏകന്തസുഖീ'തി ഗണ്ഹാതീ"തി. ഏത്ഥ ച തസ്സം തസ്സം ഭൂമിയം ബാഹുല്ലേന സുഖാദിസഹിതധമ്മപ്പവത്തിദസ്സനം പടിച്ച തേസം "ഏകന്തസുഖീ"തിആദിഗഹണതോ തദനുരൂപായേവ ഭൂമി വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. സദ്ദന്തരാഭിസമ്ബന്ധവസേന വിയ ഹി അത്ഥപകരണാദിവസേനപി അത്ഥവിസേസോ ലബ്ഭതി. "ഏകന്തസുഖീ"തിആദീസു ച ഏകന്തഭാവോ ബഹുലം പവത്തിമത്തം പതി പയുത്തോ. തഥാപവത്തിമത്തദസ്സനേന തേസം ഏവം ഗഹണതോ. അഥ വാ ഹത്ഥിദസ്സകഅന്ധാ വിയ ദിട്ഠിഗതികാ യം യദേവ പസ്സന്തി, തം തദേവ അഭിനിവിസ്സ വോഹരന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ **ഉദാനേ** "അഞ്ഞതിത്ഥിയാ ഭിക്ഖവേ, പരിബ്ബാജകാ അന്ധാ അചക്ഖുകാ"തിആദി, (ഉദാ॰ ൫൫) തസ്മാ അലമേത്ഥ യുത്തിമഗ്ഗനാതി. "ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ ദിസ്വാ"തി വുത്തമത്ഥം സമത്ഥേതും **"വിസേസതോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

അസഞ്ഞീനേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദവണ്ണനാ

൭൮-൮൩. അഥ ന കോചി വിസേസോ അത്ഥീതി ചോദനം സോധേതി **"കേവലഞ്ഹീ"**തിആദിനാ. "അസഞ്ഞീ"തി ച "നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീ"തി ച ഗണ്ഹന്താനം താ ദിട്ഠിയോതി സമ്ബന്ധോ. **കാരണ**ന്തി വിസേസകാരണം, ദിട്ഠിസമുദാഗമകാരണം വാ. സതിപി കിഞ്ചി കാരണപരിയേസനസമ്ഭവേ ദിട്ഠിഗതികവാദാനം അനാദരിയഭാവം ദസ്സേതും **"ന ഏകന്തേന കാരണം പരിയേസിതബ്ബ"**ന്തി വുത്തം. കസ്മാതി ആഹ **"ദിട്ഠിഗതികസ്സാ"**തിആദി, ഏതേന പരിയേസനക്ഖമാഭാവതോതി അപരിയേസിതബ്ബകാരണം ദസ്സേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അസഞ്ഞീവാദേ അസഞ്ഞീഭവേ നിബ്ബത്തസത്തവസേന പവത്തോ പഠമവാദോ, "സഞ്ഞം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന സഞ്ഞംയേവ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തസ്സ കിഞ്ചനഭാവേന ഠിതായ അഞ്ഞായ സഞ്ഞായ അഭാവതോ "അസഞ്ഞീ"തി പവത്തോ ദുതിയവാദോ, തഥാ സഞ്ഞായ സഹ രൂപധമ്മേ, സബ്ബേ ഏവ വാ

രൂപാരൂപധമ്മേ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ പവത്തോ തതിയവാദോ, തക്കഗാഹവസേനേവ ചതുത്ഥവാദോ പവത്തോ.

ദുതിയചതുക്കേപി കസിണരൂപസ്സ അസഞ്ജാനനസഭാവതായ അസഞ്ഞീതി കത്വാ അന്താനന്തികവാദേ വുത്തനയേന ചത്താരോ വികപ്പാ പവത്താ. നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദേ പന നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീഭവേ നിബ്ബത്തസത്തസ്സേവ ചുതിപടിസന്ധീസു , സബ്ബത്ഥ വാ പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കാതും അസമത്ഥായ സുഖുമായ സഞ്ഞായ അത്ഥിഭാവപടിജാനനവസേന പഠമവാദോ, അസഞ്ഞീവാദേ വുത്തനയേന സുഖുമായ സഞ്ഞായ വസേന, സഞ്ജാനനസഭാവതാപടിജാനനവസേന ച ദുതിയവാദാദയോ പവത്താതി. ഏവം കേനചി പകാരേന സതിപി കാരണപരിയേസനസമ്ഭവേ ദിട്ഠിഗതികവാദാനം പരിയേസനക്ഖമാഭാവതോ ആദരം കത്വാ മഹുസ്സാഹേന തേസം കാരണം ന പരിയേസിതബ്ബന്തി. ഏതേസം പന സഞ്ഞീഅസഞ്ഞീനേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദാനം സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹോ "അരോഗോ പരം മരണാ"തി വചനതോ പാകടോയേവ.

ഉച്ഛേദവാദവണ്ണനാ

വ്വ്ർ. അവിജ്ജമാനസ്സ വിനാസാസമ്ഭവതോ അത്ഥിഭാവഹേതുകോ ഉച്ഛേദോതി ദസ്സേതും വിജ്ജമാനവാചകേന സന്ത-സദ്ദേന **"സതോ"**തി പാളിയം വുത്തന്തി ആഹ **"വിജ്ജമാനസ്സാ"**തി. വിജ്ജമാനതാപയുത്തോ ചേസ ദിട്ഠിഗതികവാദവിസയോ സത്തോയേവ ഇധ അധിപ്പേതോതി ദസ്സനത്ഥം പാളിയം **"സത്തസ്സാ"**തി വുത്തം, തേന ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി - യഥാ ഹേതുഫലഭാവേന പവത്തമാനാനം സഭാവധമ്മാനം സതിപി ഏകസന്താനപരിയാപന്നാനം ഭിന്നസന്തതിപതിതേഹി വിസേസേ ഹേതുഫലഭൂതാനം പരമത്ഥതോ ഭിന്നസഭാവത്താ ഭിന്നസന്താനപതിതാനം വിയ അച്ചന്തം ഭേദസന്നിട്ഠാനേന നാനത്തനയസ്സ മിച്ഛാഗഹണം ഉച്ഛേദാഭിനിവേസസ്സ കാരണം, ഏവം ഹേതുഫലഭൂതാനം വിജ്ജമാനേപി സഭാവഭേദേ ഏകസന്തതിപരിയാപന്നതായ ഏകത്തനയേന അച്ചന്തമഭേദഗഹണമ്പി കാരണമേവാതി. സന്താനവസേന ഹി പവത്തമാനേസു ഖന്ധേസു ഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവേന തേസം ഇധ സത്തഗാഹോ, സത്തസ്സ ച അത്ഥിഭാവഗാഹഹേതുകോ ഉച്ഛേദവാദോ, അനുപുബ്ബനിരോധവസേന പന നിരന്തരവിനാസോ ഇധ "ഉച്ഛേദോ"തി അധിപ്പേതോ യാവായം അത്താ ഉച്ഛിജ്ജമാനോ ഭവതി, താവായം വിജ്ജതിയേവാതി ഗഹണതോതി ആഹ **"ഉപച്ഛേദ"**ന്തി. ഉ-സദ്ദോ ഹി ഉപ-സദ്ദപരിയായോ, സോ ച ഉപസങ്കമനത്ഥോ, ഉപസങ്കമനഞ്ചേത്ഥ അനുപുബ്ബമുപ്പജ്ജിത്വാ അപരാപരം നിരോധവസേന നിരന്തരതാ. അപിച പുനാനുപ്പജ്ജമാനവസേന നിരുദയവിനാസോയേവ **ഉച്ഛേദോ** നാമ യഥാവുത്തനയേന ഗഹണതോതി ആഹ **"ഉപച്ഛേദ"**ന്തി. **ഉ**-സദ്ദോ, ഹി ഉപ-സദ്ദോ ച ഏത്ഥ ഉപരിഭാഗത്ഥോ. നിരുദ്ധതോ പരഭാഗോ ച ഇധ ഉപരിഭാഗോതി വുച്ചതി.

നിരന്തരവസേന , നിരുദയവസേന വാ വിസേസേന നാസോ **വിനാസോ,** സോ പന മംസചക്ഖുപഞ്ഞാചക്ഖൂനം ദസ്സനപഥാതിക്കമനതോ അദസ്സനമേവാതി ആഹ **"അദസ്സന"**ന്തി. അദസ്സനേ ഹി **നാസ**-സദ്ദോ ലോകേ നിരുള്ഹോ "ദ്വേ ചാപരേ വണ്ണവികാരനാസാ"തിആദീസു (കാസികാ ന്ന-ന്ന-ഫ്ലന് സുത്തം പസ്സിതബ്ബം) വിയ. **ഭാവവിഗമ**ന്തി സഭാവാപഗമം. യഥാധമ്മം ഭവനം ഭാവോതി ഹി അത്ഥേന ഇധ **ഭാവ**-സദ്ദോ സഭാവവാചകോ. യോ പന നിരന്തരം നിരുദയവിനാസവസേന ഉച്ഛിജ്ജതി, സോ അത്തനോ സഭാവേന ഠാതുമസക്കുണേയ്യതായ "ഭാവാപഗമോ"തി വുച്ചതി. **"തത്ഥാ"**തിആദിനാ ഉച്ഛേദവാദസ്സ യഥാപാഠം സമുദാഗമം നിദസ്സനമത്തേന ദസ്സേതി, തേന വക്ഖതി "തഥാ ച അഞ്ഞഥാ ച വികപ്പേത്വാവാ"തി. **തത്ഥാ**തി "സതോ സത്തസ്സ ഉച്ഛേദം വിനാസം വിഭവം പഞ്ഞപേന്തീ"തി വചനേ. **ലാഭീ**തി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണലാഭീ. തദവസേസലാഭീ ചേവ സബ്ബസോ അലാഭീ ച ഇധ അപരന്തകപ്പികട്ഠാനേ **"അലാഭീ"** ത്വേവ വുച്ചതി.

ചുതിന്തി സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനമ്പി ചുതിമേവ. ഏസ നയോ **ചുതിമത്തമേവാ**തി ഏത്ഥാപി. **ഉപപത്തിം അപസ്സന്തോ**തി ദട്ഠും സമത്ഥേപി സതി അനോലോകനവസേന അപസ്സന്തോ. **ന ഉപപാത**ന്തി പുബ്ബയോഗാഭാവേന, പരികമ്മാകരണേന വാ ഉപപത്തിം ദട്ഠും ന സക്കോതി, ഏവഞ്ച കത്വാ നയദ്വയേ വിസേസോ പാകടോ ഹോതി. കോ പരലോകം ജാനാതി, ന ജാനാതിയേവാതി നത്ഥികവാദവസേന ഉച്ഛേദം ഗണ്ഹാതീതി സഹ പാഠസേസേന സമ്ബന്ധോ, നത്ഥികവാദവസേന മഹാമൂള്ഹഭാവേനേവ "ഇതോ അഞ്ഞോ പരലോകോ അത്ഥീ"തി അനവബോധനതോ ഇമം ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതീതി അധിപ്പായോ. "ഏത്തകോയേവ വിസയോ, യ്വായം ഇന്ദ്രിയഗോചരോ"തി അത്തനോ ധീതുയാ ഹത്ഥഗ്ഗണ്ഹനകരാജാ വിയ കാമസുഖാഭിരത്തതായപി ഗണ്ഹാതീതി ആഹ **"കാമസുഖഗിദ്ധതായ വാ"**തി. വണ്ടതോ പതിതപണ്ണാനം വണ്ടേന അപടിസന്ധികഭാവം സന്ധായ **"ന പുന വിരുഹന്തീ"**തി വുത്തം. **ഏവമേവ സത്താ**തി യഥാ പണ്ഡുപലാസോ ബന്ധനാ പവുത്തോ പുന ന പടിസന്ധീയതി, ഏവമേവ സബ്ബേപി സത്താ അപ്പടിസന്ധികാ മരണപരിയോസാനാ അപോനോബ്ഭവികാ അപ്പടിസന്ധികമരണമേവ നിഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. ഉദകപുബ്ബുളകൂപമാ ഹി സത്താ പുന അനുപ്പജ്ജമാനതോതി തസ്സ ലദ്ധി. **തഥാ**തി "ലാഭീ അനുസ്സരന്തോ"തിആദിനാ [അരഹതോ (അട്ഠ)] നിദസ്സനവസേന വുത്തപ്പകാരേന. **അഞ്ഞഥാ**തി തക്കനസ്സ അനേകപ്പകാരസമ്ഭവതോ തതോ അഞ്ഞേനപി പകാരേന. ലാഭിനോപി ചുതിതോ ഉദ്ധം ഉപപാതസ്സ അദസ്സനമത്തം പതി തക്കനേനേവ ഇമാ ദിട്ഠിയോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി വുത്തം **"വികപ്പേത്വാവാ"**തി. തഥാ ച വികപ്പേത്വാവ ഉപ്പന്നാ അഞ്ഞഥാ ച വികപ്പേത്വാവ ഉപ്പന്നാതി ഹി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ "ദ്വേ ജനാ"തിആദിനാ ഉച്ഛേദഗ്ഗാഹകപ്പഭേദദസ്സനേന ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. യഥാ അമരാവിക്ഖേപികവാദാ ഏകന്തഅലാഭീവസേനേവ ദേസിതാ, യഥാ ച ഉദ്ധമാഘാതനികസഞ്ഞീവാദേ ചതുത്ഥചതുക്കേ സഞ്ഞീവാദാ

ഏകന്തലാഭീവസേനേവ ദേസിതാ, നയിമേ. ഇമേ പന സസ്സതേകച്ചസസ്സതവാദാദയോ വിയ ലാഭീഅലാഭീവസേനേവ ദേസിതാതി. യദേവം കസ്മാ സസ്സതവാദാദീസു വിയ ലാഭീവസേന, തക്കീവസേന ച പച്ചേകം ദേസനമകത്വാ സസ്സതവാദാദിദേസനാഹി അഞ്ഞഥാ ഇധ ദേസനാ കതാതി? വുച്ചതേ - ദേസനാവിലാസപ്പത്തിതോ. ദേസനാവിലാസപ്പത്താ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ, തേ വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വിവിധേനാകാരേന ധമ്മം ദേസേന്തി, ന അഞ്ഞഥാ. യദി ഹി ഇധാപി ച തഥാദേസനായ നിബന്ധനഭൂതോ വേനേയ്യജ്ഝാസയോ ഭവേയ്യ, തഥാരൂപമേവ ഭഗവാ വദേയ്യ, കഥം? "ഇധ ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ആതപ്പമന്വായ...പേ... യഥാ സമാഹിതേ ചിത്തേ സത്താനം ചുതൂപപാതഞാണായ ചിത്തം അഭിനിന്നാമേതി, സോ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേന അതിക്കന്തമാനുസകേന അരഹതോ ചുതിചിത്തം പസ്സതി, പുഥുജ്ജനം വാ പരസത്താനം, ന ഹേവ ഖോ തദുദ്ധം ഉപപത്തിം. സോ ഏവമാഹ 'യതോ ഖോ ഭോ അയം അത്താ രൂപീ ചാതുമഹാഭൂതികോ മാതാപേത്തികസമ്ഭവോ കായസ്സ ഭേദാ ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതി, ന ഹോതി പരം മരണാ'തിആദിനാ" വിസേസലാഭിനോ, തക്കിനോ ച വിസും കത്വാ. യസ്മാ പന തഥാദേസനായ നിബന്ധനഭൂതോ വേനേയ്യജ്ഝാസയോ ന ഇധ ഭവതി, തസ്മാ ദേസനാവിലാസേന വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം സസ്സതവാദാദിദേസനാഹി അഞ്ഞഥായേവായം ദേസനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബം.

അഥ വാ സസ്സതേകച്ചസസ്സതവാദാദീസു വിയ ന ഇധ തക്കീവാദതോ വിസേസലാഭീവാദോ ഭിന്നാകാരോ, അഥ ഖോ സമാനപ്പകാരതായ സമാനാകാരോയേവാതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ പകാസനത്ഥം അയമുച്ഛേദവാദോ ഭഗവതാ പുരിമവാദേഹി വിസിട്ഠാകാരഭാവേന ദേസിതോ. സമ്ഭവതി ഹി ഇധ തക്കിനോപി അനുസ്സവാദിവസേന അധിഗമവതോ വിയ അഭിനിവേസോ. അപിച ന ഇമാ ദിട്ഠിയോ ഭഗവതാ അനാഗതേ ഏവംഭാവീവസേന ദേസിതാ, നാപി ഏവമേതേ ഭവേയ്യുന്തി പരികപ്പനാവസേന, അഥ ഖോ യഥാ യഥാ ദിട്ഠിഗതികേഹി "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൭, ൨൦൨, ൪൨൭; ൩.൨൭, ൨൯; ഉദാ॰ ൫൫) മഞ്ഞിതാ, തഥാ തഥായേവ ഇമേ ദിട്ഠിഗതാ യഥാഭുച്ചം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പകാസിതാ, യേഹി ഗമ്ഭീരാദിപ്പകാരാ അപുഥുജ്ജനഗോചരാ ബുദ്ധധമ്മാ പകാസന്തി, യേസഞ്ച പരികിത്തനേന തഥാഗതാ സമ്മദേവ ഥോമിതാ ഹോന്തി.

അപരോ നയോ - യഥാ ഉച്ഛേദവാദീഹി ദിട്ഠിഗതികേഹി ഉത്തരുത്തരഭവദസ്സീഹി അപരഭവദസ്സീനം തേസം വാദപടിസേധവസേന സകസകവാദാ പതിട്ഠാപിതാ, തഥായേവായം ദേസനാ കതാതി പുരിമദേസനാഹി ഇമിസ്സാ ദേസനായ പവത്തിഭേദോ ന ചോദേതബ്ബോ, ഏവഞ്ച കത്വാ അരൂപഭവഭേദവസേന ഉച്ഛേദവാദോ ചതുധാ വിഭജിത്വാ വിയ കാമരൂപഭവഭേദവസേനാപി അനേകധാ വിഭജിത്വായേവ വത്തബ്ബോ, ഏവം സതി ഭഗവതാ വുത്തസത്തകതോ ബഹുതരഭേദോ ഉച്ഛേദവാദോ ആപജ്ജതീതി, അഥ വാ പച്ചേകം കാമരൂപഭവഭേദവസേന വിയ അരൂപഭവവസേനാപി ന വിഭജിത്വാ വത്തബ്ബോ, ഏവമ്പി സതി ഭഗവതാ വുത്തസത്തകതോ അപ്പതരഭേദോവ ഉച്ഛേദവാദോ ആപജ്ജതീതി ച ഏവംപകാരാപി ചോദനാ അനവകാസാ ഏവ ഹോതി. ദിട്ഠിഗതികാനഞ്ഹി യഥാഭിമതം ദേസനാ പവത്താതി.

൮൫. മാതാപിതൂനം ഏതന്തി തംസമ്ബന്ധനതോ ഏതം മാതാപിതൂനം സന്തകന്തി അത്ഥോ. **സുക്കസോണിത**ന്തി പിതു സുക്കം, മാതു സോണിതഞ്ച, ഉഭിന്നം വാ സുക്കസങ്ഖാതം സോണിതം. **മാതാപേത്തികേ**തി നിമിത്തേ ചേതം ഭുമ്മം. **ഇതീ**തി ഇമേഹി തീഹി പദേഹി. "രൂപകായവസേനാ"തി അവത്വാ **"രൂപകായസീസേനാ"**തി വദന്തോ അരൂപമ്പി തേസം "അത്താ"തി ഗഹണം ഞാപേതി. ഇമിനാ പകാരേന **ഇത്ഥ**ന്തി ആഹ **"ഏവമേകേ"**തി. **ഏവം**-സദ്ദോ ഹേത്ഥ ഇദമത്ഥോ, ഇമിനാ പകാരേനാതി അത്ഥോ. **ഏകേ**തി ഏകച്ചേ, അഞ്ഞേ വാ.

൮൬. മനുസ്സാനം പുബ്ബേ ഗഹിതത്താ, അഞ്ഞേസഞ്ച അസമ്ഭവതോ "കാമാവചരോ"തി ഏത്ഥ **ഛകാമാവചരദേവപരിയാപന്നോ**തി അത്ഥോ. **കബളീകാരോ** ചേത്ഥ യഥാവുത്തസുധാഹാരോ.

൮൭. **ഝാനമനേന നിബ്ബത്തോ**തി ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. മഹാവയവോ **അങ്ഗോ,** തത്ഥ വിസും പവത്തോ **പച്ചങ്ഗോ,** സബ്ബേഹി അങ്ഗപച്ചങ്ഗേഹി യുത്തോ തഥാ. **തേസ**ന്തി ചക്ഖുസോതിന്ദ്രിയാനം. **ഇതരേസ**ന്തി ഘാനജിവ്ഹാകായിന്ദ്രിയാനം. തേസമ്പി ഇന്ദ്രിയാനം സണ്ഠാനം പുരിസവേസവസേനേവ വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി **അട്ഠകഥാസു** വുത്തം "സമാനേപി തത്ഥ ഉഭയലിങ്ഗാഭാവേ പുരിസസണ്ഠാനാവ തത്ഥ ബ്രഹ്മാനോ, ന ഇത്ഥിസണ്ഠാനാ"തി.

൮൮-൯൧. ആകാസാനഞ്ചായതന-സദ്ദോ ഇധ ഭവേയേവാതി ആഹ **"ആകാസാനഞ്ചായതനഭവ"**ന്തി. ഏത്ഥാഹ - യുത്തം താവ പുരിമേസു തീസു വാദേസു "കായസ്സ ഭേദാ"തി വത്തും പഞ്ചവോകാരഭവപരിയാപന്നം അത്തഭാവമാരബ്ഭ പവത്തത്താ തേസം വാദാനം, ചതുവോകാരഭവപരിയാപന്നം പന അത്തഭാവം നിസ്സായ പവത്തേസു ചതുത്ഥാദീസു ചതൂസു വാദേസു കസ്മാ "കായസ്സ ഭേദാ"തി വുത്തം. ന ഹി അരൂപീനം കായോ വിജ്ജതി. യോ ഭേദോതി വുച്ചേയ്യാതി? സച്ചമേതം, രൂപത്തഭാവേ പന പവത്തവോഹാരേനേവ ദിട്ഠിഗതികോ അരൂപത്തഭാവേപി കായവോഹാരം ആരോപേത്വാ ഏവമാഹ. ലോകസ്മിഞ്ഹി ദിസ്സതി അഞ്ഞത്ഥഭൂതോപി വോഹാരോ തദഞ്ഞത്ഥസമാരോപിതോ യഥാ തം "സസവിസാണം, ഖം പുപ്ഫ"ന്തി. യഥാ ച ദിട്ഠിഗതികാ ദിട്ഠിയോ പഞ്ഞപേന്തി, തഥായേവ ഭഗവാപി ദേസേതീതി. അപിച നാമകായഭാവതോ ഫസ്സാദിധമ്മസമൂഹഭൂതേ അരൂപത്തഭാവേ കായനിദ്ദേസോ ദട്ഠബ്ബോ. സമൂഹട്ഠേനപി ഹി "കായോ"തി വുച്ചതി "ഹത്ഥികായോ

അസ്സകായോ”തിആദീസു വിയ. എത്ഥ ച കാമാവചരദേവത്തഭാവാദിനിരവസേസവിഭവപതിട്ഠാപകാനം ദുതിയാദിവാദാനം അപരന്തകപ്പികഭാവോ യുത്തോ ഹോതു അനാഗതദ്ധവിസയത്താ തേസം വാദാനം, കഥം പന ദിട്ഠിഗതികസ്സ പച്ചക്ഖഭൂതമനുസ്സത്തഭാവാപഗമപതിട്ഠാപകസ്സ പഠമവാദസ്സ അപരന്തകപ്പികഭാവോ യുജ്ജേയ്യ പച്ചുപ്പന്നദ്ധവിസയത്താ തസ്സ വാദസ്സ. ദുതിയവാദാദീനഞ്ഹി പുരിമപുരിമവാദസങ്ഗഹിതസ്സേവ അത്തനോ അനാഗതേ തദുത്തരിഭവൂപപന്നസ്സ സമുച്ഛേദബോധനതോ യുജ്ജതി അപരന്തകപ്പികതാ, തഥാ ചേവ വുത്തം “നോ ച ഖോ ഭോ അയം അത്താ എത്താവതാ സമ്മാ സമുച്ഛിന്നോ ഹോതീ”തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൮൭) യം പന തത്ഥ വുത്തം “അത്ഥി ഖോ ഭോ അഞ്ഞോ അത്താ”തി, (ദീ॰ നി॰ ൧.൮൭) തം മനുസ്സത്തഭാവാദിഹേട്ഠിമത്തഭാവവിസേസാപേക്ഖായ വുത്തം, ന സബ്ബഥാ അഞ്ഞഭാവതോ. പഠമവാദസ്സ പന അനാഗതേ തദുത്തരിഭവൂപപന്നസ്സ അത്തനോ സമുച്ഛേദബോധനാഭാവതോ , “അത്ഥി ഖോ ഭോ അഞ്ഞോ അത്താ”തി എത്ഥ അഞ്ഞഭാവേന അഗ്ഗഹണതോ ച ന യുജ്ജതേവ അപരന്തകപ്പികതാതി? നോ ന യുജ്ജതി ഇധലോകപരിയാപന്നത്തേപി പഠമവാദവിസയസ്സ അനാഗതകാലികസ്സേവ തേന അധിപ്പേതത്താ. പഠമവാദിനാപി ഹി ഇധലോകപരിയാപന്നസ്സ അത്തനോ പരം മരണാ ഉച്ഛേദോ അനാഗതകാലവസേനേവ അധിപ്പേതോ, തസ്മാ ചസ്സ അപരന്തകപ്പികതായ ന കോചി വിരോധോതി.

ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദവണ്ണനാ

൯൩. ഞാണേന ദട്ഠബ്ബോതി **ദിട്ഠോ,** ദിട്ഠോ ച സോ സഭാവട്ഠേന ധമ്മോ ചാതി **ദിട്ഠധമ്മോ,** ദസ്സനഭൂതേന ഞാണേന ഉപലദ്ധസഭാവോതി അത്ഥോ. സോ പന അക്ഖാനമിന്ദ്രിയാനം അഭിമുഖീഭൂതോ വിസയോയേവാതി വുത്തം **“പച്ചക്ഖധമ്മോ വുച്ചതീ”**തി. തത്ഥ യോ അനിന്ദ്രിയവിസയോ, സോപി സുപാകടഭാവേന ഇന്ദ്രിയവിസയോ വിയ ഹോതീതി കത്വാ തഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം, തേനേവാഹ **“തത്ഥ തത്ഥ പടിലദ്ധത്തഭാവസ്സേതം അധിവചന”**ന്തി, തസ്മിം തസ്മിം ഭവേ യഥാകമ്മം പടിലഭിതബ്ബത്തഭാവസ്സ വാചകം പദം, നാമന്തി വാ അത്ഥോ. **നിബ്ബാന**ഞ്ചേത്ഥ ദുക്ഖവൂപസമനമേവ, ന അഗ്ഗഫലം, ന ച അസങ്ഖതധാതു തേസമവിസയത്താതി ആഹ **“ദുക്ഖവൂപസമന”**ന്തി. ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനേ പവത്തോ വാദോ ഏതേസന്തി **ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാ**തിപി യുജ്ജതി.

൯൪. കാമനീയത്താ കാമാ ച തേ അനേകാവയവാനം സമൂഹഭാവതോ സത്താനഞ്ച ബന്ധനതോ ഗുണാ ചാതി **കാമഗുണാ**തി അത്ഥം സന്ധായാഹ **“മനാപിയരൂപാദീഹീ”**തിആദി. യാവ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണഞ്ചേത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗണ്ഹാതി. **സുട്ഠു അപ്പിതോ**തി സമ്മാ ഠപിതോ. ഠപനാ ചേത്ഥ അല്ലീയനാതി ആഹ **“അല്ലീനോ”**തി. പരിതോ തത്ഥ തത്ഥ കാമഗുണേസു യഥാസകം ഇന്ദ്രിയാനി ചാരേതി ഗോചരം ഗണ്ഹാപേതീതി അത്ഥം ദസ്സേതും **“തേസൂ”**തിആദി വുത്തം, തേനാഹ **“ഇതോ ചിതോ ച ഉപനേതീ”**തി. **പരി**-സദ്ദവിസിട്ഠോ വാ ഇധ **ചര**-സദ്ദോ കീളായന്തി വുത്തം **“പലളതീ”**തിആദി [ലളതി (അട്ഠകഥായം)]. **പലളതീ**തി ഹി പകാരേന ലളതി, വിലാസം കരോതീതി അത്ഥോ. **“ഏത്ഥ ചാ”**തിആദിനാ ഉത്തമകാമഗുണികാനമേവ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം പഞ്ഞപേന്തീതി ദസ്സേതി. മന്ധാതുമഹാരാജവസവത്തീദേവരാജകാമഗുണാ ഹി ഉത്തമതായ നിദസ്സിതാ, കസ്മാതി ആഹ **“ഏവരൂപേ”**തിആദി.

൯൫. **അഞ്ഞഥാഭാവാ**തി കാരണേ നിസ്സക്കവചനം. **വുത്തനയേനാ**തി സുത്തപദേസു ദേസിതനയേന, ഏതേന സോകാദീനമുപ്പജ്ജനാകാരം ദസ്സേതി. ഞാതിഭോഗരോഗസീലദിട്ഠിബ്യസനേഹി ഫുട്ഠസ്സ ചേതസോ അബ്ഭന്തരം നിജ്ഝായനം സോചനം **അന്തോനിജ്ഝായനം,** തദേവ ലക്ഖണമേതസ്സാതി **അന്തോനിജ്ഝായനലക്ഖണോ.** തസ്മിം സോകേ സമുട്ഠാനഹേതുഭൂതേ നിസ്സിതം **തന്നിസ്സിതം.** ഭുസം വിലപനം **ലാലപ്പനം,** തന്നിസ്സിതമേവ ലാലപ്പനം, തദേവ ലക്ഖണമസ്സാതി **തന്നിസ്സിതലാലപ്പനലക്ഖണോ.** പസാദസങ്ഖാതേ കായേ നിസ്സിതസ്സ ദുക്ഖസഹഗതകായവിഞ്ഞാണസ്സ പടിപീളനം **കായപടിപീളനം,** സസമ്ഭാരകഥനം വാ ഏതം യഥാ “ധനുനാ വിജ്ഝതീ”തി തദുപനിസ്സയസ്സ വാ അനിട്ഠരൂപസ്സ പച്ഛാ പവത്തനതോ “രൂപകായസ്സ പടിപീളന”ന്തിപി വട്ടതി. പടിഘസമ്പയുത്തസ്സ മനസോ വിഹേസനം **മനോവിഘാതം.** തദേവ ലക്ഖണമസ്സാതി സബ്ബത്ഥ യോജേതബ്ബം. ഞാതിബ്യസനാദിനാ ഫുട്ഠസ്സ പരിദേവനായപി അസക്കുണന്തസ്സ അന്തോഗതസോകസമുട്ഠിതോ ഭുസോ ആയാസോ **ഉപായാസോ.** സോ പന ചേതസോ അപ്പസന്നാകാരോ ഏവാതി ആഹ **“വിസാദലക്ഖണോ”**തി. സാദനം പസാദനം **സാദോ,** പസന്നതാ. അനുപസഗ്ഗോപി ഹി സദ്ദോ സഉപസഗ്ഗോ വിയ യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ ബോധകോ യഥാ “ഗോത്രഭൂ”തി. ഏവം സബ്ബത്ഥ. തതോ വിഗമനം **വിസാദോ,** അപ്പസന്നഭാവോ.

൯൬. വിതക്കനം **വിതക്കിതം,** തം പനത്ഥതോ വിതക്കോവ, തഥാ **വിചാരിത**ന്തി ഏത്ഥാപി, തേന വുത്തം **“അഭിനിരോപനവസേന പവത്തോ വിതക്കോ”**തിആദി. **ഏതേനാ**തി വിതക്കവിചാരേ പരാമസിത്വാ കരണനിദ്ദേസോ, ഹേതുനിദ്ദേസോ വാ. തേനേതമത്ഥം ദീപേതി “ഖോഭകരസഭാവത്താ വിതക്കവിചാരാനം തംസഹിതമ്പി ഝാനം തേഹി സഉപ്പീളനം വിയ ഹോതീ”തി, തേനാഹ **“സകണ്ടകം** [ഭകണ്ഡകം (അട്ഠകഥായം)] **വിയ ഖായതീ”**തി. ഓളാരികഭാവോ ഹി വിതക്കവിചാരസങ്ഖാതേന കണ്ടകേന സഹ പവത്തകഥാ. കണ്ടകസഹിതഭാവോ ച സഉപ്പീളനതാ ഏവ, ലോകേ ഹി സകണ്ടകം ഫരുസകം ഓളാരികന്തി വദന്തി.

൯൭. പീതിഗതം **പീതിയേവ** “ദിട്ഠിഗത”ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൩൯൨; മഹാനി॰ ൧൨) വിയ ഗത-സദ്ദസ്സ തബ്ഭാവവുത്തിതോ. അയഞ്ഹി സംവണ്ണകാനം പകതി, യദിദം അനത്ഥകപദം, തുല്യാധികരണപദഞ്ച

ഠപേത്വാ അത്ഥവണ്ണനാ. തഥാ ഹി തത്ഥ തത്ഥ ദിസ്സതി. "യോപനാതി യോ യാദിസോ, (പാരാ॰ ൪൫) നിബ്ബാനധാതൂതി നിബ്ബായനമത്ത"ന്തി ച ആദി. യായ നിമിത്തഭൂതായ ഉബ്ബിലാവനപീതിയാ ഉപ്പന്നായ ചിത്തം **ഉബ്ബിലാവിതം** നാമ, സായേവ **ഉബ്ബിലാവിതത്തം** ഭാവവാചകസ്സ നിമിത്തേ പവത്തനതോ. ഇതി പീതിയാ ഉപ്പന്നായ ഏവ ചിത്തസ്സ ഉബ്ബിലാവനതോ തസ്സ ഉബ്ബിലാവിതഭാവോ പീതിയാ കതോ നാമാതി ആഹ **"ഉബ്ബിലഭാവകരണ"**ന്തി.

൯൪. ആഭുജനം മനസികരണം **ആഭോഗോ.** സമ്മാ അനുക്കമേന, പുനപ്പുനം വാ ആരമ്മണസ്സ ആഹാരോ **സമന്നാഹാരോ.** അയം പന **ടീകായം** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൯൪) വുത്തനയോ - ചിത്തസ്സ ആഭുഗ്ഗഭാവോ ആരമ്മണേ അഭിനതഭാവോ **ആഭോഗോ.** സുഖേന ഹി ചിത്തം ആരമ്മണേ അഭിനതം ഹോതി, ന ദുക്ഖേന വിയ അപനതം, നാപി അദുക്ഖമസുഖേന വിയ അനഭിനതം, അനപനതഞ്ചാതി. ഏത്ഥ ച "മനുഞ്ഞഭോജനാദീസു ഖുപ്പിപാസാദിഅഭിഭൂതസ്സ വിയ കാമേഹി വിവേചിയമാനസ്സ ഉപാദാരമ്മണപത്ഥനാവിസേസതോ അഭിവഡ്ഢതി, മനുഞ്ഞഭോജനം ഭുത്താവിനോ വിയ പന ഉളാരകാമരസസ്സ യാവദത്ഥം നിചിതസ്സ സഹിതസ്സ ഭുത്തകാമതായ കാമേസു പാതബ്യതാ ന ഹോതി, വിസയാനഭിഗിദ്ധനതോ വിസയേഹി ദുമ്മോചിയേഹി ജലൂകാ വിയ സയമേവ മുച്ചതീ"തി ച അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ കാമഗുണസന്തപ്പിതതായ സംസാരദുക്ഖവൂപസമം ബ്യാകാസി പഠമവാദീ. കാമാദീനം ആദീനവദസ്സിതായ, പഠമാദിഝാനസുഖസ്സ സന്തഭാവദസ്സിതായ ച പഠമാദിഝാനസുഖതിത്തിയാ സംസാരദുക്ഖുപച്ഛേദം ബ്യാകംസു ദുതിയാദിവാദിനോ. ഇധാപി ഉച്ഛേദവാദേവ വുത്തപ്പകാരോ വിചാരോ യഥാസമ്ഭവം ആനേത്വാ വത്തബ്ബോ. അയം പനേത്ഥ വിസേസോ - ഏകസ്മിമ്പി അത്തഭാവേ പഞ്ച വാദാ ലബ്ഭന്തി. പഠമവാദേ യദി കാമഗുണസമപ്പിതോ അത്താ, ഏവം സോ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനപ്പത്തോ. ദുതിയാദിവാദേസു യദി പഠമവാദസങ്ഗഹിതോ സോയേവ അത്താ പഠമജ്ഝാനാദിസമങ്ഗീ , ഏവം സതി ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനപ്പത്തോതി. തേനേവ ഹി ഉച്ഛേദവാദേ വിയ ഇധ പാളിയം "അഞ്ഞോ അത്താ"തി അഞ്ഞഗ്ഗഹണം ന കതം. കഥം പന അച്ചന്തനിബ്ബാനപഞ്ഞാപകസ്സ അത്തനോ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദസ്സ സസ്സതദിട്ഠിയാ സങ്ഗഹോ, ന ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാതി? തംതംസുഖവിസേസസമങ്ഗിതാപടിലദ്ധേന ബന്ധവിമോക്ഖേന സുദ്ധസ്സ അത്തനോ സകരൂപേനേവ അവട്ഠാനദീപനതോ. തേസഞ്ഹി തഥാപടിലദ്ധേന കമ്മബന്ധവിമോക്ഖേന സുദ്ധോ ഹുത്വാ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനപ്പത്തോ അത്താ സകരൂപേനേവ അവട്ഠാസീതി ലദ്ധി. തഥാ ഹി **പാളിയം** "ഏത്താവതാ ഖോ ഭോ അയം അത്താ പരമദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം പത്തോ ഹോതീ"തി സസ്സതഭാവഞാപകച്ഛായായ ഏവ തേസം വാദദസ്സനം കതന്തി.

"ഏത്താവതാ"തിആദിനാ പാളിയത്ഥസമ്പിണ്ഡനം. തത്ഥ **യാസന്തി** യഥാവുത്താനം ദിട്ഠീനം അനിയമനിദ്ദേസവചനം. തസ്സ ഇമാ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ കഥിതാതി നിയമനം, നിയതാനപേക്ഖവചനം വാ ഏതം "യം സന്ധായ വുത്ത"ന്തി ആഗതട്ഠാനേ വിയ. **സേസാതി** പഞ്ചപഞ്ഞാസ ദിട്ഠിയോ. താസു അന്താനന്തികവാദാദീനം സസ്സതദിട്ഠിസങ്ഗഹഭാവോ തത്ഥ തത്ഥ പകാസിതോയേവ. കിം പനേത്ഥ കാരണം, പുബ്ബന്താപരന്താ ഏവ ദിട്ഠാഭിനിവേസസ്സ വിസയഭാവേന ദസ്സിതാ, ന പന തദുഭയമേകജ്ഝന്തി? അസമ്ഭവോ ഏവേത്ഥ കാരണം. ന ഹി പുബ്ബന്താപരന്തേസു വിയ തദുഭയവിനിമുത്തേ മജ്ഝന്തേ ദിട്ഠികപ്പനാ സമ്ഭവതി തദുഭയന്തരമത്തേന ഇത്തരകാലത്താ. അഥ പന പച്ചുപ്പന്നത്തഭാവോ തദുഭയവേമജ്ഝം, ഏവം സതി ദിട്ഠികപ്പനാക്ഖമോ തസ്സ ഉഭയസഭാവോ പുബ്ബന്താപരന്തേസുയേവ അന്തോഗധോതി കഥം തദുഭയമേകജ്ഝം അദസ്സിതം സിയാ. അഥ വാ പുബ്ബന്താപരന്തവന്തതായ "പുബ്ബന്താപരന്തോ"തി മജ്ഝന്തോ വുച്ചതി, സോപി "പുബ്ബന്തകപ്പികാ ച അപരന്തകപ്പികാ ച പുബ്ബന്താപരന്തകപ്പികാ ചാ"തി ഉപരി വദന്തേന ഭഗവതാ പുബ്ബന്താപരന്തേഹി വിസും കത്വാ വുത്തോയേവാതി ദട്ഠബ്ബോ. അട്ഠകഥായമ്പി "സബ്ബേപി തേ പുബ്ബന്താപരന്തകപ്പികേ"തി ഏതേന സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസേന വാ സങ്ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ ഹി സങ്കഡ്ഢിത്വാ വുത്തവചനസ്സ നിരവസേസസങ്കഡ്ഢനാഭാവതോ അനത്ഥകതാ ആപജ്ജേയ്യാതി. കേ പന തേ പുബ്ബന്താപരന്തകപ്പികാതി? യേ അന്താനന്തികാ ഹുത്വാ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാതി ഏവമാദിനാ ഉഭയസമ്ബന്ധാഭിനിവേസിനോ വേദിതബ്ബാ.

൧൦൦-൧൦൪. **"ഇദാനീ"**തിആദിനാ അപ്പനാവചനദ്വയസ്സ വിസേസം ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഏകജ്ഝ**ന്തി രാസികരണത്ഥേ നിപാതോ. ഏകധാ കരോതീതി **ഏകജ്ഝ**ന്തിപി നേരുത്തികാ, ഭാവനപുംസകഞ്ചേതം. **ഇതി**-സദ്ദോ ഇദമത്ഥോ, ഇമിനാ പകാരേന പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജേസീതി അത്ഥോ. **അജ്ഝാസയ**ന്തി സസ്സതുച്ഛേദവസേന ദിട്ഠിജ്ഝാസയം. തദുഭയവസേന ഹി സത്താനം സംകിലേസപക്ഖേ ദുവിധോ അജ്ഝാസയോ. തഥാ ഹി വുത്തം -

"സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠി ച, ഖന്തി ചേവാനുലോമികാ;
യഥാഭൂതഞ്ച യം ഞാണം, ഏതം ആസയസദ്ദിത"ന്തി. (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൧.൧൩൬; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ, വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ; വി॰ വി॰ ടീ॰ ൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാപി പസ്സിതബ്ബം);

തഞ്ച ഭഗവാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം അപരിമാണേ ഏവ ഞേയ്യവിസേസേ ഉപ്പജ്ജനവസേന അനേകഭേദഭിന്നമ്പി "ചത്താരോ ജനാ സസ്സതവാദാ"തിആദിനാ ദ്വാസട്ഠിയാ പഭേദേഹി സങ്ഗണ്ഹനവസേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ദസ്സേന്തോ പമാണഭൂതായ തുലായ ധാരയമാനോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"തുലായ തുലയന്തോ വിയാ"**തി. തഥാ ഹി

വക്ഖതി ''അന്തോജാലീകതാ''തിആദി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൬) **''സിനേരുപാദതോ വാലുകം ഉദ്ധരന്തോ വിയാ''**തി പന ഏതേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ അഞ്ഞസ്സ ഞാണസ്സ ഇമിസ്സാ ദേസനായ അസക്കുണേയ്യതം ദസ്സേതി പരമഗമ്ഭീരതാവചനതോ.

ഏത്ഥ ച ''സബ്ബേ തേ ഇമേഹേവ ദ്വാസട്ഠിയാ വത്ഥൂഹി, ഏതേസം വാ അഞ്ഞതരേന, നത്ഥി ഇതോ ബഹിദ്ധാ''തി വചനതോ, പുബ്ബന്തകപ്പികാദിത്തയവിനിമുത്തസ്സ ച കസ്സചി ദിട്ഠിഗതികസ്സ അഭാവതോ യാനി താനി സാമഞ്ഞഫലാദിസുത്തന്തരേസു വുത്തപ്പകാരാനി അകിരിയാഹേതുകനത്ഥികവാദാദീനി, യാനി ച ഇസ്സരപകതിപജാപതിപുരിസകാലസഭാവനിയതിയദിച്ഛാവാദാദിപ്പഭേദാനി ദിട്ഠിഗതാനി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൮൦-൫൮൨; വിഭ॰ അനുടീ॰ ൨.൨൪൨-൨൪൩ വാക്യഖന്ധേസു പസ്സിതബ്ബം) ബഹിദ്ധാപി ദിസ്സമാനാനി, തേസം ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹതോ അന്തോഗധതാ വേദിതബ്ബാ. കഥം? അകിരിയവാദോ താവ ''വഞ്ഝോ കൂടട്ഠോ''തിആദിനാ കിരിയാഭാവദീപനതോ സസ്സതവാദേ അന്തോഗധോ, തഥാ ''സത്തിമേ കായാ''തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൪) നയപ്പവത്തോ പകുധവാദോ, ''നത്ഥി ഹേതു നത്ഥി പച്ചയോ സത്താനം സംകിലേസായാ''തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮) നയപ്പവത്തോ അഹേതുകവാദോ ച അധിച്ചസമുപ്പന്നവാദേ. ''നത്ഥി പരോ ലോകോ''തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧) നയപ്പവത്തോ നത്ഥികവാദോ ഉച്ഛേദവാദേ. തഥാ ഹി തത്ഥ ''കായസ്സ ഭേദാ ഉച്ഛിജ്ജതീ''തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൮൫) വുത്തം. പഠമേന **ആദി**-സദ്ദേന നിഗണ്ഠവാദാദയോ സങ്ഗഹിതാ.

യദിപി പാളിയം (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൭) നാടപുത്തവാദഭാവേന ചാതുയാമസംവരോ ആഗതോ, തഥാപി സത്തവതാതിക്കമേന വിക്ഖേപവാദിതായ നാടപുത്തവാദോപി സഞ്ചയവാദോ വിയ അമരാവിക്ഖേപവാദേസു അന്തോഗധോ. ''തം ജീവം തം സരീരം, അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൨.൧൨൨; സം॰ നി॰ ൨.൩൫) ഏവംപകാരാ വാദാ പന ''രൂപീ അത്താ ഹോതി അരോഗോ പരം മരണാ''തിആദിവാദേസു സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ''ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ, അത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ''തി ഏവംപകാരാ സസ്സതവാദേ. ''ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ, നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ''തി ഏവംപകാരാ ഉച്ഛേദവാദേ. ''ഹോതി ച ന ഹോതി ച തഥാഗതോ പരം മരണാ, അത്ഥി ച നത്ഥി ച സത്താ ഓപപാതികാ''തി ഏവംപകാരാ ഏകച്ചസസ്സതവാദേ. ''നേവ ഹോതി ന ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ, നേവത്ഥി ന നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ''തി ഏവംപകാരാ അമരാവിക്ഖേപവാദേ. ഇസ്സരപകതിപജാപതിപുരിസകാലവാദാ ഏകച്ചസസ്സതവാദേ. കണാദവാദോ, സഭാവനിയതിയദിച്ഛാവാദാ ച അധിച്ചസമുപ്പന്നവാദേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ഇമിനാ നയേന സുത്തന്തരേസു, ബഹിദ്ധാ ച അഞ്ഞതിത്ഥിയസമയേ ദിസ്സമാനാനം ദിട്ഠിഗതാനം ഇമാസുയേവ ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠീസു അന്തോഗധതാ വേദിതബ്ബാ. തേ പന തത്ഥ തത്ഥാഗതനയേന വുച്ചമാനാ ഗന്ഥവിത്ഥാരകരാ, അതിത്ഥേ ച പക്ഖന്ദനമിവ ഹോതീതി ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ. ഇധ പാളിയം അത്ഥവിചാരണായ അട്ഠകഥായം അനുത്താനത്ഥപകാസനമേവ ഹി അമ്ഹാകം ഭാരോതി.

''ഏവമയം യഥാനുസന്ധിവസേന ദേസനാ ആഗതാ''തി വചനപ്പസങ്ഗേന സുത്തസ്സാനുസന്ധയോ വിഭജിതും **''തയോ ഹീ''**തിആദിമാഹ. അത്ഥന്തരനിസേധനത്ഥഞ്ഹി വിസേസനിദ്ധാരണം. തത്ഥ അനുസന്ധനം **അനുസന്ധി,** സമ്ബന്ധമത്തം, യം ദേസനായ കാരണട്ഠേന ''സമുട്ഠാന''ന്തിപി വുച്ചതി. പുച്ഛാദയോ ഹി ദേസനായ ബാഹിരകാരണം തദനുരൂപേന ദേസനാപവത്തനതോ. തംസമ്ബന്ധോപി തന്നിസ്സിതത്താ കാരണമേവ. അബ്ഭന്തരകാരണം പന മഹാകരുണാദേസനാഞാണാദയോ. അയമത്ഥോ ഉപരി ആവി ഭവിസ്സതി. പുച്ഛായ കതോ അനുസന്ധി **പുച്ഛാനുസന്ധി,** പുച്ഛം അനുസന്ധിം കത്വാ ദേസിതത്താ സുത്തസ്സ സമ്ബന്ധോ പുച്ഛായ കതോ നാമ ഹോതി. പുച്ഛാസങ്ഖാതോ അനുസന്ധി **പുച്ഛാനുസന്ധീ**തിപി യുജ്ജതി. പുച്ഛാനിസ്സിതേന ഹി അനുസന്ധിനാ തന്നിസ്സയഭൂതാ പുച്ഛാപി ഗഹിതാതി. അഥ വാ അനുസന്ധഹതീതി **അനുസന്ധി,** പുച്ഛാസങ്ഖാതോ അനുസന്ധി ഏതസ്സാതി **പുച്ഛാനുസന്ധി,** തംതംസുത്തപദേസോ. പുച്ഛായ വാ അനുസന്ധീയതീതി **പുച്ഛാനുസന്ധി,** പുച്ഛം വചനസമ്ബന്ധം കത്വാ ദേസിതോ തംസമുട്ഠാനികോ തംതംസുത്തപദേസോവ. **അജ്ഝാസയാനുസന്ധി**മ്ഹിപി ഏസേവ നയോ. അനുസന്ധീയതീതി അനുസന്ധി, യോ യോ അനുസന്ധി, അനുസന്ധിനോ അനുരൂപം വാ **യഥാനുസന്ധി.**

പുച്ഛായ, അജ്ഝാസയേന ച അനനുസന്ധികോ ആദിമ്ഹി ദേസിതധമ്മസ്സ അനുരൂപധമ്മവസേന വാ തപ്പടിപക്ഖധമ്മവസേന വാ പവത്തോ ഉപരിസുത്തപദേസോ. തഥാ ഹി സോ ''യേന പന ധമ്മേന...പേ॰... കകചൂപമാ ആഗതാ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൦-൧൦൪) അട്ഠകഥായം വുത്തോ, യഥാപാളിമയം വിഭാഗോതി ദസ്സേതി **''തത്ഥാ''**തിആദിനാ. തത്ഥ ''ഏവം വുത്തേ നന്ദോ ഗോപാലകോ ഭഗവന്തം ഏതദവോചാ''തി പഠന്തി, തം ന സുന്ദരം സുത്തേ തഥാ അഭാവതോ. ''ഏവം വുത്തേ നന്ദഗോപാലകസുത്തേ ഭഗവന്തം ഏതദവോചാ''തി പന പഠിതബ്ബം തസ്മിം സുത്തേ ''അഞ്ഞതരോ ഭിക്ഖു ഭഗവന്തം ഏതദവോചാ''തി അത്ഥസ്സ ഉപപത്തിതോ. ഇദഞ്ഹി സംയുത്താഗമവരേ **സളായതനവഗ്ഗേ** സങ്ഗീതസുത്തം. ഗങ്ഗായ വുയ്ഹമാനം ദാരുക്ഖന്ധം ഉപമം കത്വാ സദ്ധാപബ്ബജിതേ കുലപുത്തേ ദേസിതേ നന്ദോ ഗോപാലകോ ''അഹമിമം പടിപത്തിം പൂരേസ്സാമീ''തി ഭഗവതോ സന്തികേ പബ്ബജ്ജം, ഉപസമ്പദഞ്ച ഗഹേത്വാ തഥാപടിപജ്ജമാനോ നചിരസ്സേവ അരഹത്തം പത്തോ. തസ്മാ ''നന്ദഗോപാലകസുത്ത''ന്തി പഞ്ഞായിത്ഥ. ''കിം നു ഖോ ഭന്തേ''തിആദീനി പന അഞ്ഞതരോയേവ ഭിക്ഖു അവോച. വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ ''ഏവം വുത്തേ അഞ്ഞതരോ ഭിക്ഖു ഭഗവന്തം ഏതദവോച 'കിം നു ഖോ ഭന്തേ, ഓരിമം തീര'ന്തിആദി''.

തത്രായമത്ഥോ - **ഏവം വുത്തേ**തി "സചേ ഖോ ഭിക്ഖവേ, ദാരുക്ഖന്ധോ ന ഓരിമം തീരം ഉപഗച്ഛതീ"തിആദിനാ ഗങ്ഗായ വുയ്ഹമാനം ദാരുക്ഖന്ധം ഉപമം കത്വാ സദ്ധാപബ്ബജിതേ കുലപുത്തേ ദേസിതേ. **ഭഗവന്തം ഏതദവോചാ**തി അനുസന്ധികുസലതായ "കിം നു ഖോ ഭന്തേ"തിആദിവചനമവോച. തഥാഗതോ ഹി "ഇമിസ്സം പരിസതി നിസിന്നോ അനുസന്ധി കുസലോ അത്ഥി, സോ മം പഞ്ഹം പുച്ഛിസ്സതീ"തി ഏത്തകേനേവ ദേസനം നിട്ഠാപേസി. **ഓരിമം തീര**ന്തി ഓരിമഭൂതം തീരം. തഥാ **പാരിമം തീര**ന്തി. **മജ്ഝേ സംസീദോ**തി വേമജ്ഝേ സംസീദനം നിമ്മുജ്ജനം. **ഥലേ ഉസ്സാദോ**തി ജലമജ്ഝേ ഉട്ഠിതേ ഥലസ്മിം ഉസ്സാരിതോ ആരുള്ഹോ. **മനുസ്സഗ്ഗാഹോ**തി മനുസ്സാനം സമ്ബന്ധീഭൂതാനം, മനുസ്സേഹി വാ ഗഹണം. തഥാ **അമനുസ്സഗ്ഗാഹോ**തി **ആവട്ടഗ്ഗാഹോ**തി ഉദകാവട്ടേന ഗഹണം. **അന്തോപൂതീ**തി വക്കഹദയാദീസു അപൂതികസ്സാപി ഗുണാനം പൂതിഭാവേന അബ്ഭന്തരംപൂതീതി.

"അഥ ഖോ അഞ്ഞതരസ്സ ഭിക്ഖുനോ"തിആദി മജ്ഝിമാഗമവരേ ഉപരിപണ്ണാസകേ **മഹാപുണ്ണമസുത്തം** (മ॰ നി॰ ൩.൮൫-൯൦) തത്രായമത്ഥോ - **ഇതി കിരാ**തി ഏത്ഥ **കിര**-സദ്ദോ അരുചിയം, തേന ഭഗവതോ യഥാദേസിതായ അത്തസുഞ്ഞതായ അത്തനോ അരുചിയഭാവം ദീപേതി. **ഭോ**തി ധമ്മാലപനം, അമ്ഭോ സഭാവധമ്മാതി അത്ഥോ. യദി രൂപം അനത്താ...പേ॰... വിഞ്ഞാണം അനത്താ. ഏവം സതീതി സപാഠസേസയോജനാ. **അനത്തകതാനീ**തി അത്തനാ ന കതാനി, അനത്തഭൂതേഹി വാ ഖന്ധേഹി കതാനി. **കമത്താനം ഫുസിസ്സന്തീ**തി കീദിസമത്തഭാവം ഫുസിസ്സന്തി. അസതി അത്തനി ഖന്ധാനഞ്ച ഖണികത്താ താനി കമ്മാനി കം നാമ അത്താനം അത്തനോ ഫലേന ഫുസിസ്സന്തി, കോ കമ്മഫലം പടിസംവേദിസ്സതീതി വുത്തം ഹോതി. തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ചേതോപരിവിതക്കം അത്തനോ ചേതസാ ചേതോ - പരിയഞാണസമ്പയുത്തേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസമ്പയുത്തേന വാ അഞ്ഞായ ജാനിത്വാതി സമ്ബന്ധോ.

അവിദ്വാതി സുതാദിവിരഹേന അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദതായ അപണ്ഡിതോ. **വിദ്വാ**തി ഹി പണ്ഡിതാധിവചനം വിദതി ജാനാതീതി കത്വാ. **അവിജ്ജാഗതോ**തി അവിജ്ജായ ഉപഗതോ, അരിയധമ്മേ അവിനീതതായ അപ്പഹീനാവിജ്ജോതി അത്ഥോ. **തണ്ഹാധിപതേയ്യേന ചേതസാ**തി "യദി അഹം നാമ കോചി നത്ഥി, ഏവം സതി മയാ കതസ്സ കമ്മസ്സ ഫലം കോ പടിസംവേദേതി, സതി പന തസ്മിം സിയാ കമ്മഫലൂപഭോഗോ"തി തണ്ഹാധിപതിതോ ആഗതേന അത്തവാദുപാദാനസഹഗതേന ചേതസാ. **അതിധാവിതബ്ബ**ന്തി അതിക്കമിത്വാ ധാവിതബ്ബം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഖണികത്തേപി സങ്ഖാരാനം യസ്മിം സന്താനേ കമ്മം കതം, തത്ഥേവ ഫലൂപപത്തിതോ ധമ്മപുഞ്ജമത്തസ്സേവ സിദ്ധേ കമ്മഫലസമ്ബന്ധേ ഏകത്തനയം മിച്ഛാ ഗഹേത്വാ ഏകേന കാരകവേദകഭൂതേന ഭവിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ കമ്മകമ്മഫലാനമസമ്ബന്ധോ സിയാതി അത്തത്തനിയസുഞ്ഞതാപകാസനം സത്ഥുസാസനം അതിക്കമിതബ്ബം മഞ്ഞേയ്യാതി. ഇദാനി അനതിധാവിതബ്ബതം വിഭാവേതും **"തം കിം മഞ്ഞഥാ"**തിആദിമാഹ.

ഉപരി ദേസനാതി ദേസനാസമുട്ഠാനധമ്മദീപികായ ഹേട്ഠിമദേസനായ ഉപരി പവത്തിതാ ദേസനാ. ദേസനാസമുട്ഠാനധമ്മസ്സ അനുരൂപപടിപക്ഖധമ്മപ്പകാസനവസേന ദുവിധേസു യഥാനുസന്ധീസു അനുരൂപധമ്മപ്പകാസനവസേന യഥാനുസന്ധിദസ്സനമേതം **"ഉപരി ഛ അഭിഞ്ഞാ ആഗതാ"**തി. തദവസേസം പന സബ്ബമ്പി പടിപക്ഖധമ്മപ്പകാസനവസേന. മജ്ഝിമാഗമവരേ മൂലപണ്ണാസകേയേവ ചേതാനി സുത്താനി. **കിലേസേനാ**തി "ലോഭോ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസോ"തിആദിനാ കിലേസവസേന. **ഭണ്ഡനേനാ**തി വിവാദേന. **അക്ഖന്തിയാ**തി കോപേന. **കകചൂപമാ**തി ഖരപന്തിഉപമാ. **ഇമസ്മിമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദോ അപേക്ഖായം "അയമ്പി പാരാജികോ"തിആദീസു (വി॰ ൧.൭൨-൭൩, ൧൮൭, ൧൭൧, ൧൯൭, ൧൯൭) വിയ, സമ്പിണ്ഡനേ വാ, തേന യഥാ വത്ഥസുത്താദീസു പടിപക്ഖധമ്മപ്പകാസനവസേന യഥാനുസന്ധി , ഏവം ഇമസ്മിമ്പി ബ്രഹ്മജാലേതി അപേക്ഖനം, സമ്പിണ്ഡനം വാ കരോതി. തഥാ ഹി നിച്ചസാരാദിപഞ്ഞാപകാനം ദിട്ഠിഗതാനം വസേന ഉട്ഠിതായം ദേസനാ നിച്ചസാരാദിസുഞ്ഞതാപകാസനേന നിട്ഠാപിതാതി. **"തേനാ"**തിആദിനാ യഥാവുത്തസംവണ്ണനായ ഗുണം ദസ്സേതി.

പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിതവാരവണ്ണനാ

൧൦൫-൧൧൭. മരിയാദവിഭാഗദസ്സനത്ഥന്തി ദിട്ഠിഗതികാനം തണ്ഹാദിട്ഠിപരാമാസസ്സ തഥാഗതാനം ജാനനപസ്സനേന, സസ്സതാദിമിച്ഛാദസ്സനസ്സ ച സമ്മാദസ്സനേന സങ്കരാഭാവ-വിഭാഗപ്പകാസനത്ഥം. തണ്ഹാദിട്ഠിപരാമാസോയേവ തേസം, ന തു തഥാഗതാനമിവ യഥാഭൂതം ജാനനപസ്സനം. തണ്ഹാദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദനമേവേതം മിച്ഛാദസ്സനവേദയിതം, ന തു സോതാപന്നസ്സ സമ്മാദസ്സനവേദയിതമിവ നിച്ചലന്തി ച ഹി ഇമായ ദേസനായ മരിയാദവിഭാഗം ദസ്സേതി. തേന വക്ഖതി "യേന ദിട്ഠിഅസ്സാദേന... പേ॰... തം വേദയിത"ന്തി, "ദിട്ഠിസങ്ഖാതേന ചേവ...പേ॰... ദസ്സേതീ"തി ച. "തദപീ"തി വുത്തത്താ യേന സോമനസ്സജാതാ പഞ്ഞപേന്തീതി അത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതും **"യേനാ"**തിആദി വുത്തം. സാമത്ഥിയതോ ഹി അവഗതത്ഥസ്സേവേത്ഥ ത-സദ്ദേന പരാമസനം. **ദിട്ഠിഅസ്സാദേനാ**തി ദിട്ഠിയാ പച്ചയഭൂതേന അസ്സാദേന. **"ദിട്ഠിസുഖേനാ"**തിആദി തസ്സേവ വേവചനം. അജാനന്താനം അപസ്സന്താനം തേസം ഭവന്താനം സമണബ്രാഹ്മണാനം തദപി വേദയിതം തണ്ഹാഗതാനം വേദയിതന്തി സമ്ബന്ധോ.

"യഥാഭൂതധമ്മാനം സഭാവ"ന്തി ച അവിസേസേന വുത്തം. ന ഹി സങ്ഖതധമ്മസഭാവം അജാനനമത്തേന മിച്ഛാ അഭിനിവിസന്തി. സാമഞ്ഞജോതനാ ച വിസേസേ അവതിട്ഠതി. തസ്മായമേത്ഥ വിസേസയോജനാ കാതബ്ബാ - "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി ഇദം ദിട്ഠിട്ഠാനം ഏവംഗഹിതം ഏവംപരാമട്ഠം ഏവംഗതികം ഹോതി ഏവംഅഭിസമ്പരായന്തി യഥാഭൂതമജാനന്താനം അപസ്സന്താനം അഥ വാ യസ്മിം വേദയിതേ അവീതതണ്ഹതായ ഏവംദിട്ഠിഗതം ഉപാദീയതി, തം വേദയിതം

സമുദയഅത്ഥങ്ഗമാദിതോ യഥാഭൂതമജാനന്താനം അപസ്സന്താനന്തി. ഏവം വിസേസയോജനായ ഹി യഥാ അനാവരണഞാണസമന്തചക്ഖൂഹി തഥാഗതാനം യഥാഭൂതമേത്ഥ ജാനനം, പസ്സനഞ്ച ഹോതി, ന ഏവം ദിട്ഠിഗതികാനം, അഥ ഖോ തേസം തണ്ഹാദിട്ഠിപരാമാസോയേവാതി ഇമമത്ഥം ഇമായ ദേസനായ ദസ്സേതീതി പാകടം ഹോതി. ഏവമ്പി ചായം ദേസനാ മരിയാദവിഭാഗദസ്സനത്ഥം ജാതാ.

വേദയിതന്തി "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) ദിട്ഠിപഞ്ഞാപനവസേന പവത്തം ദിട്ഠിസ്സാദസുഖപരിയായേന വുത്തം, തദപി അനുഭവനം. **തണ്ഹാഗതാനന്തി** തണ്ഹായ ഉപഗതാനം, പവത്താനം വാ തദേവ വുത്തിനയേന വിവരതി **"കേവലം...പേ॰... വേദയിത"**ന്തി. **തഞ്ച ഖോ പനേതന്തി** ച യഥാവുത്തം വേദയിതമേവ പച്ചാമസതി, തേനേതം ദീപേതി - "തദപി വേദയിതം തണ്ഹാഗതാനം വേദയിതമേവാ"തി വച്ഛിന്ദിത്വാ "തദപി വേദയിതം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിതമേവാ"തി പുന സമ്ബന്ധോ കാതബ്ബോതി. തദപി താവ ന സമ്പാപുണാതീതി ഹേട്ഠിമപരിച്ഛേദേന മരിയാദവിഭാഗം ദസ്സേതും **"ന സോതാപന്നസ്സ ദസ്സനമിവ നിച്ചല"**ന്തി വുത്തം. **ദസ്സനന്തി** ച സമ്മാദസ്സനസുഖം, മഗ്ഗഫലസുഖന്തി വുത്തം ഹോതി. കുതോ ചായമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ഏവ-സദ്ദസാമത്ഥിയതോ. "പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിതമേവാ"തി ഹി വുത്തേന മഗ്ഗഫലസുഖം വിയ അവിപ്ഫന്ദിതം ഹുത്വാ ഏകരൂപേ അവതിട്ഠതി, അഥ ഖോ തം വട്ടാമിസഭൂതം ദിട്ഠിതണ്ഹാസല്ലാനുവിദ്ധതായ സഉപ്പീളത്താ വിപ്ഫന്ദിതമേവാതി അത്ഥോ ആപന്നോ ഹോതി, തേനേവാഹ **"പരിതസ്സിതേനാ"**തിആദി. അയമേത്ഥ അട്ഠകഥാമുത്തകോ സസമ്ബന്ധനയോ.

ഏവം വിസേസകാരണതോ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി വിഭജിത്വാ ഇദാനി അവിസേസകാരണതോ താനി ദസ്സേതും **"തത്ര ഭിക്ഖവേ"**തിആദികാ ദേസനാ ആരദ്ധാ. സബ്ബേസഞ്ഹി ദിട്ഠിഗതാനം വേദനാ, അവിജ്ജാ, തണ്ഹാ ച അവിസിട്ഠകാരണം. തത്ഥ **തദപീതി** "സസ്സതം അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തീ"തി ഏത്ഥ യദേതം "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തി പഞ്ഞാപനഹേതുഭൂതം സുഖാദിഭേദം തിവിധമ്പി വേദയിതം, തദപി യഥാക്കമം ദുക്ഖസല്ലാനിച്ചതോ, അവിസേസേന സമുദയത്ഥങ്ഗമസ്സാദാദീനവനിസ്സരണതോ വാ യഥാഭൂതമജാനന്താനം അപസ്സന്താനം ഹോതി, തതോ ഏവ ച സുഖാദിപത്ഥനാസമ്ഭവതോ, തണ്ഹായ ച ഉപഗതത്താ തണ്ഹാഗതാനം തണ്ഹാപരിതസ്സിതേന ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതമേവ ദിട്ഠിചലനമേവ. "അസതി അത്തനി കോ വേദനം അനുഭവതീ"തി കായവചീദ്വാരേസു ദിട്ഠിയാ ചോപനപ്പത്തിമത്തമേവ, ന പന ദിട്ഠിയാ പഞ്ഞപേതബ്ബോ കോചി ധമ്മോ സസ്സതോ അത്ഥീതി അധിപ്പായോതി. ഏകച്ചസസ്സതാദീസുപി ഏസ നയോ.

ഫസ്സപച്ചയവാരവണ്ണനാ

൧൧൮. പരമ്പരപച്ചയദസ്സനത്ഥന്തി യം ദിട്ഠിയാ മൂലകാരണം, തസ്സാപി കാരണം, പുന തസ്സപി കാരണന്തി ഏവം പച്ചയപരമ്പരദസ്സനത്ഥം. യേന ഹി തണ്ഹാപരിതസ്സിതേന ഏതാനി ദിട്ഠിഗതാനി പവത്തന്തി, തസ്സ വേദയിതം പച്ചയോ, വേദയിതസ്സാപി ഫസ്സോ പച്ചയോതി ഏവം പച്ചയപരമ്പരവിഭാവിനീ അയം ദേസനാ. കിമത്ഥിയം പന പച്ചയപരമ്പരദസ്സനന്തി ചേ? അത്ഥന്തരവിഞ്ഞാപനത്ഥം. തേന ഹി യഥാ ദിട്ഠിസങ്ഖാതോ പഞ്ഞാപനധമ്മോ, തപ്പച്ചയധമ്മാ ച യഥാസകം പച്ചയവസേനേവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന പച്ചയേഹി വിനാ, ഏവം പഞ്ഞപേതബ്ബധമ്മാപി രൂപവേദനാദയോ, ന ഏത്ഥ കോചി സസ്സതോ അത്താ വാ ലോകോ വാതി ഏവമത്ഥന്തരം വിഞ്ഞാപിതം ഹോതി. തണ്ഹാദിട്ഠിപരിഫന്ദിതം തദപി വേദയിതം ദിട്ഠികാരണഭൂതായ തണ്ഹായ പച്ചയഭൂതം ഫസ്സപച്ചയാ ഹോതീതി അത്ഥോ.

൧൩൧. തസ്സ പച്ചയസ്സാതി തസ്സ ഫസ്സസങ്ഖാതസ്സ പച്ചയസ്സ. **ദിട്ഠിവേദയിതേ** ദിട്ഠിയാ പച്ചയഭൂതേ വേദയിതേ, ഫസ്സപധാനേഹി അത്തനോ പച്ചയേഹി നിപ്ഫാദേതബ്ബേ. സാധേതബ്ബേ ചേതം ഭുമ്മം. **ബലവഭാവദസ്സനത്ഥന്തി** ബലവകാരണഭാവദസ്സനത്ഥം. തഥാ ഹി വിനാപി ചക്ഖാദിവത്ഥൂഹി, സമ്പയുത്തധമ്മേഹി ച കേഹിചി വേദനാ ഉപ്പജ്ജതി, ന പന കദാചിപി ഫസ്സേന വിനാ, തസ്മാ ഫസ്സോ വേദനായ ബലവകാരണം. ന കേവലം വേദനായ ഏവ, അഥ ഖോ സേസസമ്പയുത്തധമ്മാനമ്പി. സന്നിഹിതോപി ഹി വിസയോ സചേ ചിത്തുപ്പാദോ ഫുസനാകാരവിരഹിതോ ഹോതി, ന തസ്സ ആരമ്മണപച്ചയോ ഭവതീതി ഫസ്സോ സബ്ബേസമ്പി സമ്പയുത്തധമ്മാനം വിസേസപച്ചയോ. തഥാ ഹി ഭഗവതാ **ധമ്മസങ്ഗണീപകരണേ** ചിത്തുപ്പാദം വിഭജന്തേന "ഫസ്സോ ഹോതീ"തി ഫസ്സസ്സേവ പഠമമുദ്ധരണം കതം, വേദനായ പന സാതിസയമധിട്ഠാനപച്ചയോ ഏവ. "പടിസംവേദിസ്സന്തീ"തി വുത്തത്താ "തദപീ"തി ഏത്ഥാധികാരോതി ആഹ **"തം വേദയിത"**ന്തി. ഗമ്യമാനത്ഥസ്സ വാ-സദ്ദസ്സ പയോഗം പതി കാമചാരത്താ, ലോപത്താ, സേസത്താപി ച ഏസ ന പയുത്തോ. ഏവമീദിസേസു. ഹോതി ചേത്ഥ -

> "ഗമ്യമാനാധികാരതോ, ലോപതോ സേസതോ ചാതി;
> കാരണേഹി ചതൂഹിപി, ന കത്ഥചി രവോ യുത്തോ"തി.

"യഥാ ഹീ"തിആദിനാ ഫസ്സസ്സ ബലവകാരണതാദസ്സനേന തദത്ഥം സമത്ഥേതി. തത്ഥ **പതതോതി** പതന്തസ്സ. **ഥൂണാതി** ഉപത്ഥമ്ഭകദാരുസ്സേതം അധിവചനം.

ദിട്ഠിഗതികാധിട്ഠാനവട്ടകഥാവണ്ണനാ

൧൪൪. കിഞ്ചാപി ഇമസ്മിം ഠാനേ പാളിയം വേദയിതമനാഗതം, ഹേട്ഠാ പന തീസുപി വാരേസു അധികതത്താ, ഉപരി ച "ഫുസ്സ ഫുസ്സ പടിസംവേദേന്തീ"തി വക്ഖമാനത്താ വേദയിതമേവേത്ഥ പധാനന്തി ആഹ **"സബ്ബദിട്ഠിവേദയിതാനി സമ്പിണ്ഡേതീ"**തി. "യേപി തേ"തി തത്ഥ തത്ഥ ആഗതസ്സ ച പി-സദ്ദസ്സ അത്ഥം സന്ധായ **"സമ്പിണ്ഡേതീ"**തി വുത്തം. യേ തേ സമണബ്രാഹ്മണാ സസ്സതവാദാ...പേ॰... സബ്ബേപി തേ ഛഹി ഫസ്സായതനേഹി ഫുസ്സ ഫുസ്സ പടിസംവേദേന്തീതി ഹി വേദയിതകിരിയാവസേന തംതംദിട്ഠിഗതികാനം സമ്പിണ്ഡിതത്താ വേദയിതസമ്പിണ്ഡനമേവ ജാതം. സബ്ബമ്പി ഹി വാക്യം കിരിയാപധാനന്തി. **ഉപരി ഫസ്സേ പക്ഖിപനത്ഥായാ**തി "ഛഹി ഫസ്സായതനേഹീ"തി വുത്തേ ഉപരി ഫസ്സേ പക്ഖിപനത്ഥം, പക്ഖിപനഞ്ചേത്ഥ വേദയിതസ്സ ഫസ്സപച്ചയതാദസ്സനമേവ. "ഛഹി ഫസ്സായതനേഹി ഫുസ്സ ഫുസ്സ പടിസംവേദേന്തീ"തി ഇമിനാ ഹി ഛഹി അജ്ഝത്തികായതനേഹി ഛളാരമ്മണപടിസംവേദനം ഏകന്തതോ ഛഫസ്സഹേതുകമേവാതി ദസ്സിതം ഹോതി, തേന വുത്തം **"സബ്ബേ തേ"**തിആദി.

കമ്ബോജോതി ഏവംനാമകം രട്ഠം. തഥാ **ദക്ഖിണാപഥോ. "സഞ്ജാതിട്ഠാനേ"**തി ഇമിനാ സഞ്ജായന്തി ഏത്ഥാതി അധികരണത്ഥോ **സഞ്ജാതി**-സദ്ദോതി ദസ്സേതി. ഏവം **സമോസരണ**-സദ്ദോ. **ആയതന**-സദ്ദോപി തദുഭയത്ഥേ. **ആയതനേ**തി സമോസരണഭൂതേ ചതുമഹാപഥേ. **നന്തി** മഹാനിഗ്രോധരുക്ഖം. ഇദഞ്ഹി അങ്ഗുത്തരാഗമേ പഞ്ചനിപാതേ സദ്ധാനിസംസസുത്തപദം. തത്ഥ ച സേയ്യഥാപി ഭിക്ഖവേ സുഭൂമിയം ചതുമഹാപഥേ മഹാനിഗ്രോധോ സമന്താ പക്ഖീനം പടിസരണം ഹോതീ"തി (അം॰ നി॰ ൫.൩൮) തന്നിദ്ദേസോ വുത്തോ. **സതി സതിആയതനേ**തി സതിസങ്ഖാതേ കാരണേ വിജ്ജമാനേ, തത്ര തത്രേവ സക്ഖിതബ്ബതം പാപുണാതീതി അത്ഥോ. ആയതന്തി ഏത്ഥ ഫലാനി തദായത്തവുത്തിതായ പവത്തന്തി, ആയഭൂതം വാ അത്തനോ ഫലം തനോതി പവത്തേതീതി **ആയതനം,** കാരണം. **സമ്മന്തീ**തി ഉപസമ്മന്തി അസ്സാസം ജനേന്തി. **ആയതന**-സദ്ദോ അഞ്ഞേസു വിയ ന ഏത്ഥ അത്ഥന്തരാവബോധകോതി ആഹ **"പണ്ണത്തിമത്തേ"**തി, തഥാ തഥാ പഞ്ഞത്തിമത്തേതി അത്ഥോ. രുക്ഖഗച്ഛസമൂഹേ പണ്ണത്തിമത്തേ ഹി അരഞ്ഞവോഹാരോ, അരഞ്ഞമേവ ച അരഞ്ഞായതനന്തി. **അത്ഥത്തയേപീ**തി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദേന ആകരനിവാസാധിട്ഠാനത്ഥേ സമ്പിണ്ഡേതി. "ഹിരഞ്ഞായതനം സുവണ്ണായതന"ന്തിആദീസു ഹി ആകരേ, "ഇസ്സരായതനം വാസുദേവായതന"ന്തിആദീസു നിവാസേ, "കമ്മായതനം സിപ്പായതന"ന്തിആദീസു അധിട്ഠാനേ പവത്തതി, നിസ്സയേതി അത്ഥോ.

ആയതന്തി ഏത്ഥ ആകരോന്തി, നിവസന്തി, അധിട്ഠഹന്തീതി യഥാക്കമം വചനത്ഥോ. ചക്ഖാദീസു ച ഫസ്സാദയോ ആകിണ്ണാ, താനി ച നേസം വാസോ, അധിട്ഠാനഞ്ച നിസ്സയപച്ചയഭാവതോ. തസ്മാ തദേതമ്പി അത്ഥത്തയമിധ യുജ്ജതിയേവ. കഥം യുജ്ജതീതി ആഹ **"ചക്ഖാദീസു ഹീ"**തിആദി. ഫസ്സോ വേദനാ സഞ്ഞാ ചേതനാ ചിത്തന്തി ഇമേ ഫസ്സപഞ്ചമകാ ധമ്മാ ഉപലക്ഖണവസേന വുത്താ അഞ്ഞേസമ്പി തംസമ്പയുത്തധമ്മാനം ആയതനഭാവതോ, പധാനവസേന വാ. തഥാ ഹി ചിത്തുപ്പാദം വിഭജന്തേന ഭഗവതാ തേയേവ "ഫസ്സോ ഹോതി, വേദനാ, സഞ്ഞാ, ചേതനാ, ചിത്തം ഹോതീ"തി പഠമം വിഭത്താ. **സഞ്ജായ**ന്തി തന്നിസ്സയാരമ്മണഭാവേന തത്ഥേവ ഉപ്പത്തിതോ. **സമോസര**ന്തി തത്ഥ തത്ഥ വത്ഥുദ്വാരാരമ്മണഭാവേന സമോസരണതോ. താനി ച നേസം കാരണം തേസമഭാവേ അഭാവതോ. അയം പന യഥാവുത്തോ സഞ്ജാതിദേസാദിഅത്ഥോ രുള്ഹിവസേനേവ തത്ഥ തത്ഥ നിരുള്ഹതായ ഏവ പവത്തത്താതി **ആചരിയആനന്ദത്ഥേരേന** വുത്തം. അയം പന പദത്ഥവിവരണമുഖേന പവത്തോ അത്ഥോ - ആയതനതോ, ആയാനം തനനതോ, ആയതസ്സ ച നയനതോ **ആയതനം.** ചക്ഖാദീസു ഹി തംതംദ്വാരാരമ്മണാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ സേന സേന അനുഭവനാദികിച്ചേന ആയതന്തി ഉട്ഠഹന്തി ഘടേന്തി വായമന്തി, ആയഭൂതേ ച ധമ്മേ ഏതാനി തനോന്തി വിത്ഥാരേന്തി, ആയതഞ്ച സംസാരദുക്ഖം നയന്തി പവത്തേന്തീതി. **ഇതി ഇമിനാ നയേനാ**തി ഏത്ഥ ആദിഅത്ഥേന **ഇതി** സദ്ദേന "സോതം പടിച്ചാ"തിആദിപാളിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

തത്ഥ **തിണ്ണന്തി** ചക്ഖുപസാദരൂപാരമ്മണചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം തിണ്ണം വിസയിന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണാനം. തേസം സമാഗമനഭാവേന ഗഹേതബ്ബതോ **"ഫസ്സോ സങ്ഗതീ"**തി വുത്തോ. തഥാ ഹി സോ "സന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനോ"തി വുച്ചതി. ഇമിനാ നയേന ആരോപേത്വാതി സമ്ബന്ധോ. തേന ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി - യഥാ "ചക്ഖുംപടിച്ച...പേ॰... ഫസ്സോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪; ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩, ൪൫; ൨.൪൭൧; കഥാ॰ ൪൬൫) ഏതസ്മിം സുത്തേ വിജ്ജമാനേസുപി സഞ്ഞാദീസു സമ്പയുത്തധമ്മേസു വേദനായ പധാനകാരണഭാവദസ്സനത്ഥം ഫസ്സസീസേന ദേസനാ കതാ, ഏവമിധാപി "ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തിആദിനാ ഫസ്സം ആദിം കത്വാ അപരന്തപടിസന്ധാനേന പച്ചയപരമ്പരം ദസ്സേതും "ഛഹി ഫസ്സായതനേഹീ"തി ച "ഫുസ്സ ഫുസ്സാ"തി ച ഫസ്സസീസേന ദേസനാ കതാതി. **ഫസ്സായതനാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന "ഫുസ്സ ഫുസ്സാ"തി വചനം സങ്ഗണ്ഹാതി.

"കിഞ്ചാപീ"തിആദിനാ സദ്ദമത്തതോ ചോദനാലേസം ദസ്സേത്വാ **"തഥാപീ"**തിആദിനാ അത്ഥതോ തം പരിഹരതി. ന ആയതനാനി ഫുസന്തി രൂപാനമനാരമ്മണഭാവതോ. ഫസ്സോ അരൂപധമ്മോ വിസമാനോ ഏകദേസേന ആരമ്മണം അനല്ലിയമാനോപി ഫുസനാകാരേന പവത്തോ ഫുസന്തോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ഫസ്സോവ തം തം ആരമ്മണം ഫുസതീ"**തി. തേനേവ സോ "ഫുസനലക്ഖണോ, സങ്ഘട്ടനരസോ"തി ച വുച്ചതി. "ഛഹി ഫസ്സായതനേഹി ഫുസ്സ ഫുസ്സാ"തി അഫുസനകിച്ചാനിപി നിസ്സിതവോഹാരേന ഫുസനകിച്ചാനി കത്വാ ദസ്സനമേവ ഫസ്സേ ഉപനിക്ഖിപനം നാമ യഥാ "മഞ്ചാ ഘോസന്തീ"തി. **ഉപനിക്ഖിപിത്വാ**തി ഹി ഫുസനകിച്ചാരോപനവസേന ഫസ്സസ്മിം പവേസേത്വാതി അത്ഥോ. ഫസ്സഗതികാനി കത്വാ ഫസ്സുപചാരം ആരോപേത്വാതി വുത്തം ഹോതി. ഉപചാരോ നാമ വോഹാരമത്തം, ന തേന

അത്ഥസിദ്ധി അതംസഭാവതോ. അത്ഥസിജ്ഝനകോ പന തംസഭാവോയേവ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേതും **"തസ്മാ"**തിആദിമാഹ. യഥാഹു -

> "അത്ഥഞ്ഹി നാഥോ സരണം അവോച,
> ന ബ്യഞ്ജനം ലോകഹിതോ മഹേസീ"തി.

അത്തനോ പച്ചയഭൂതാനം ഛന്നം ഫസ്സാനം വസേന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ യാവ മനോസമ്ഫസ്സജാതി സങ്ഖേപതോ ഛബ്ബിധം സന്ധായ **"ഛഫസ്സായതനസമ്ഭവാ വേദനാ"**തി വുത്തം. വിത്ഥാരതോ പന -

> "ഫസ്സതോ ഛബ്ബിധാപേതാ, ഉപവിചാരഭേദതോ;
> തിധാ നിസ്സിതതോ ദ്വീഹി, തിധാ കാലേന വഡ്ഢിതാ"തി. -

അട്ഠസതപരിയായേ വുത്തനയേന അട്ഠസതപ്പഭേദാ. മഹാവിഹാരവാസിനോ ചേത്ഥ യഥാ വിഞ്ഞാണം നാമരൂപം സളായതനം , ഏവം ഫസ്സം, വേദനഞ്ച പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നമ്പി സസന്തതിപരിയാപന്നം ദീപേന്തോ വിപാകമേവ ഇച്ഛന്തി, അഞ്ഞേ പന യഥാ തഥാ വാ പച്ചയഭാവോ സതി ന സക്കാ വജ്ജേതുന്തി സബ്ബമേവ ഇച്ഛന്തി. **സാതി** യഥാവുത്തപ്പഭേദാ വേദനാ. **രൂപതണ്ഹാദിഭേദായാതി** "സേട്ഠിപുത്തോ ബ്രാഹ്മണപുത്തോ"തി പിതുനാമവസേന വിയ ആരമ്മണനാമവസേന വുത്തായ രൂപതണ്ഹാ യാവ ധമ്മതണ്ഹാതി സങ്ഖേപതോ ഛബ്ബിധായ. വിത്ഥാരതോ പന -

> "രൂപതണ്ഹാദികാ കാമ-തണ്ഹാദീഹി തിധാ പുന;
> സന്താനതോ ദ്വിധാ കാല-ഭേദേന ഗുണിതാ സിയു"ന്തി. -

ഏവം വുത്തഅട്ഠസതപ്പഭേദായ. **ഉപനിസ്സയകോടിയാതി** ഉപനിസ്സയസീസേന. കസ്മാ പനേത്ഥ ഉപനിസ്സയപച്ചയോവ ഉദ്ധടോ, നനു സുഖാ വേദനാ, അദുക്ഖമസുഖാ ച തണ്ഹായ ആരമ്മണമത്തആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയവസേന ചതുധാ പച്ചയോ, ദുക്ഖാ ച ആരമ്മണമത്തപകതൂപനിസ്സയവസേന ദ്വിധാതി? സച്ചമേതം, ഉപനിസ്സയേ ഏവ പന തം സബ്ബമ്പി അന്തോഗധന്തി ഏവമുദ്ധടോ. യുത്തം താവ ആരമ്മണൂപനിസ്സയസ്സ ഉപനിസ്സയസാമഞ്ഞതോ ഉപനിസ്സയേ അന്തോഗധതാ, കഥം പന ആരമ്മണമത്തആരമ്മണാധിപതീനം തത്ഥ അന്തോഗധഭാവോ സിയാതി? തേസമ്പി ആരമ്മണസാമഞ്ഞതോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയേന സങ്ഗഹിതത്താ ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസമോധാനഭൂതേവ ഉപനിസ്സയേ ഏവ അന്തോഗധതാ ഹോതി. ഏതദത്ഥമേവ ഹി സന്ധായ "ഉപനിസ്സയേനാ"തി അവത്വാ "ഉപനിസ്സയകോടിയാ"തി വുത്തം. സിദ്ധേ ഹി സത്യാരമ്ഭോ നിയമായ വാ ഹോതി അത്ഥന്തരവിഞ്ഞാപനായ വാതി. ഏവമീദിസേസു.

ചതുബ്ബിധസ്സാതി കാമുപാദാനം യാവ അത്തവാദുപാദാനന്തി ചതുബ്ബിധസ്സ. നനു ച തണ്ഹാവ കാമുപാദാനം, കഥം സായേവ തസ്സ പച്ചയോ സിയാതി? സച്ചം, പുരിമതണ്ഹായ പന ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ഛിമതണ്ഹായ ദള്ഹഭാവതോ പുരിമായേവ തണ്ഹാ പച്ഛിമായ പച്ചയോ ഭവതി. തണ്ഹാദള്ഹത്തമേവ ഹി "കാമുപാദാനം ഉപായാസോ ഉപകട്ഠാ"തിആദീസു വിയ **ഉപ**-സദ്ദസ്സ ദള്ഹത്ഥേ പവത്തനതോ. അപിച ദുബ്ബലാ തണ്ഹാ തണ്ഹായേവ, ബലവതീ തണ്ഹാ കാമുപാദാനം. അഥ വാ അപത്തവിസയപത്ഥനാ തണ്ഹാ തമസി ചോരാനം ഹത്ഥപസാരണം വിയ, സമ്പത്തവിസയഗ്ഗഹണം കാമുപാദാനം ചോരാനം ഹത്ഥഗതഭണ്ഡഗ്ഗഹണം വിയ. അപ്പിച്ഛതാപടിപക്ഖാ തണ്ഹാ. സന്തുട്ഠിതാപടിപക്ഖം കാമുപാദാനം. പരിയേസനദുക്ഖമൂലം തണ്ഹാ, ആരക്ഖദുക്ഖമൂലം കാമുപാദാനം. അയമ്പി തേസം വിസേസോ കേചിവാദവസേന ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧൪൮) ദസ്സിതോ പുരിമനയസ്സേവ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൪൮) സകവാദഭാവേന വുത്തത്താ.

അസഹജാതസ്സ ഉപാദാനസ്സ ഉപനിസ്സയകോടിയാ, സഹജാതസ്സ പന സഹജാതകോടിയാതി യഥാലാഭമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. തത്ഥ അസഹജാതാ അനന്തരനിരുദ്ധാ അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനപച്ചയേഹി ഛധാ പച്ചയോ. ആരമ്മണഭൂതാ പന ആരമ്മണമത്തആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയേഹി തിധാ, തം സബ്ബമ്പി വുത്തനയേന ഉപനിസ്സയേനേവ സങ്ഗഹേത്വാ **"ഉപനിസ്സയകോടിയാ"**തി വുത്തം. യസ്മാ ച തണ്ഹായ രൂപാദീനി അസ്സാദേത്വാ കാമേസു പാതബ്യതം ആപജ്ജതി, തസ്മാ തണ്ഹാ കാമുപാദാനസ്സ ഉപനിസ്സയകോടിയാ പച്ചയോ. തഥാ രൂപാദിഭേദേ സമ്മൂള്ഹോ "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൭൧; മ॰ നി॰ ൧.൪൪൫; ൨.൯൪-൯൫, ൨.൨൨൫; ൩.൯൧, ൧.൧൧൬, ൧.൩.൧൬; സം॰ നി॰ ൩.൨.൧൧; അ॰ നി॰ ൧൦.൧൭൬, ൨.൧൭; ധ॰ സ॰ ൧൨൨൧; വിഭ॰ ൯൩൭, ൯൮൨, ൯൭൧) മിച്ഛാദസ്സനം, സംസാരതോ മുച്ചിതുകാമോ അസുദ്ധിമഗ്ഗേ സുദ്ധിമഗ്ഗപരാമസനം, ഖന്ധേസു അത്തത്തനിയഗാഹഭൂതം സക്കായദസ്സനഞ്ച ഗണ്ഹാതി. തസ്മാ ഇതരേസമ്പി തിണ്ണം തണ്ഹാ ഉപനിസ്സയകോടിയാ പച്ചയോതി ദട്ഠബ്ബം. സഹജാതാ പന സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതഹേതുവസേന സത്തധാ സഹജാതാനം പച്ചയോ. തമ്പി സബ്ബം സഹജാതപച്ചയേനേവ സങ്ഗഹേത്വാ **"സഹജാതകോടിയാ"**തി വുത്തം.

ഭവസ്സാതി കമ്മഭവസ്സ ചേവ ഉപപത്തിഭവസ്സ ച. തത്ഥ ചേതനാദിസങ്ഖാതം സബ്ബം ഭവഗാമികമ്മം കമ്മഭവോ. കാമഭവാദിനവവിധോ ഉപപത്തിഭവോ. തേസു ഉപപത്തിഭവസ്സ ചതുബ്ബിധമ്പി ഉപാദാനം ഉപപത്തിഭവഹേതുഭൂതസ്സ കമ്മഭവസ്സ കാരണഭാവതോ, തസ്സ ച സഹായഭാവൂപഗമനതോ

പകതൂപനിസ്സയവസേന പച്ചയോ. കമ്മാരമ്മണകരണകാലേ പന കമ്മസഹജാതമുപാദാനം ഉപപത്തിഭവസ്സ ആരമ്മണവസേന പച്ചയോ. കമ്മഭവസ്സ പന സഹജാതസ്സ സഹജാതമുപാദാനം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ചേവ ഹേതുമഗ്ഗവസേന ച അനേകധാ പച്ചയോ. അസഹജാതസ്സ പന അനന്തരസ്സ അസഹജാതമുപാദാനം അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനവസേന, ഇതരസ്സ ച നാനന്തരസ്സ പകതൂപനിസ്സയവസേന, സമ്മസനാദികാലേസു ആരമ്മണാദിവസേന ച പച്ചയോ. തത്ഥ അനന്തരാദികേ ഉപനിസ്സയപച്ചയേ, സഹജാതാദികേ ച സഹജാതപച്ചയേ പക്ഖിപിത്വാ തഥാതി വുത്തം, രൂപൂപഹാരത്ഥോ വാ ഹേസ അനുകഡ്ഢനത്ഥോ വാ. തേന ഹി ഉപനിസ്സയകോടിയാ ചേവ സഹജാതകോടിയാ ചാതി അത്ഥം ദസ്സേതി.

ഭവോ ജാതിയാതി എത്ഥ **ഭവോ**തി കമ്മഭവോ അധിപ്പേതോ. സോ ഹി ജാതിയാ പച്ചയോ, ന ഉപപത്തിഭവോ. ജാതിയേവ ഹി ഉപപത്തിഭവോതി, സാ ച പഠമാഭിനിബ്ബത്തഖന്ധാ. തേന വുത്തം **"ജാതീതി പനേത്ഥ സവികാരാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദട്ഠബ്ബാ"**തി, തേനായം ചോദനാ നിവത്തിതാ "നനു ജാതിപി ഭവോയേവ, കഥം സോ ജാതിയാ പച്ചയോ"തി, കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം "കമ്മഭവോ ജാതിയാ പച്ചയോ"തി ചേ? ബാഹിരപച്ചയസമത്തേപി കമ്മവസേനേവ ഹീനപണീതാദിവിസേസദസ്സനതോ. യഥാഹ ഭഗവാ "കമ്മം സത്തേ വിഭജതി യദിദം ഹീനപണീതതായാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൯) **സവികാരാ**തി നിബ്ബത്തിവികാരേന സവികാരാ, ന അഞ്ഞേഹി, തേ ച അത്ഥതോ ഉപപത്തിഭവോയേവ, സോ ഏവ ച തസ്സ കാരണം ഭവിതുമയുത്തോ തണ്ഹായ കാമുപാദാനസ്സ പച്ചയഭാവേ വിയ പുരിമപച്ഛിമാദിവിസേസാനമസമ്ഭവതോ, തസ്മാ കമ്മഭവോയേവ ഉപപത്തിഭവസങ്ഖാതായ ജാതിയാ കമ്മപച്ചയേന ചേവ പകതൂപനിസ്സയപച്ചയേന ച പച്ചയോതി അത്ഥം ദസ്സേതും "കമ്മപച്ചയം ഉപനിസ്സയേനേവ സങ്ഗഹേത്വാ ഉപനിസ്സയകോടിയാ പച്ചയോ"തി വുത്തം. യസ്മാ പന ജാതിയാ സതി ജരാമരണം, ജരാമരണാദിനാ ഫുട്ഠസ്സ ച ബാലസ്സ സോകാദയോ സമ്ഭവന്തി, നാസതി, തസ്മാ ജാതിജരാമരണാദീനം ഉപനിസ്സയവസേന പച്ചയോതി ആഹ **"ജാതി...പേ॰... പച്ചയോ"**തി വിത്ഥാരതോ അത്ഥവിനിച്ഛയസ്സ അകതത്താ, സഹജാതൂപനിസ്സയസീസേനേവ പച്ചയവിചാരണായ ച, ദസ്സിതത്താ, അങ്ഗാദിവിധാനസ്സ ച അനാമട്ഠത്താ **"അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ"**തിആദി വുത്തം. മഹാവിസയത്താ പടിച്ചസമുപ്പാദവിചാരണായ നിരവസേസാ അയം കുതോ ലദ്ധബ്ബാതി ചോദനമപനേതി **"വിത്ഥാരതോ"**തിആദിനാ. **"ഇധ പനസ്സാ"**തിആദിനാ പാളിയമ്പി പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാ ഏകദേസേനേവ കഥിതാതി ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ബ്രഹ്മജാലേ. **അസ്സാ**തി പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ. **പയോജനമത്തമേവാ**തി ദിട്ഠിയാ കാരണഭൂതവേദനാവസേന ഏകദേസമത്തം പയോജനമേവ. "മത്തമേവാ"തി ഹി അവധാരണത്ഥേ പരിയായവചനം "അപ്പം വസ്സസതം ആയു, ഇദാനേതരഹി വിജ്ജതീ"തിആദീസു വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞത്ഥാവബോധനവസേന സപയോജനത്താ, **മത്ത**-സദ്ദോ വാ പമാണേ, പയോജനസങ്ഖാതം പമാണമേവ, ന തദുത്തരീതി അത്ഥോ. **"മത്ത**-സദ്ദോ അവധാരണേ **ഏവ**-സദ്ദോ സന്നിട്ഠാനേ"തിപി വദന്തി. ഏവം സബ്ബത്ഥ. ഹോതി ചേത്ഥ -

> "മത്തമേവാതി ഏകത്ഥം, മത്തപദം പമാണകേ;
> മത്താവധാരണേ വാ, സന്നിട്ഠാനമ്ഹി ചേതര"ന്തി.

ഏകദേസേനേവിധ പാളിയം കഥിതത്താ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ തഥാ കഥനേ സദ്ധിം ഉദാഹരണേന കാരണം ദസ്സേന്തോ **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. തേന ഇമമധിപ്പായം ദസ്സേതി "വട്ടകഥം കഥേന്തോ ഭഗവാ അവിജ്ജാ-തണ്ഹാ-ദിട്ഠീനമഞ്ഞതരസീസേന കഥേസി, തേസു ഇധ ദിട്ഠിസീസേനേവ കഥേന്തോ വേദനായ ദിട്ഠിയാ ബലവകാരണത്താ വേദനാമൂലകം ഏകദേസമേവ പടിച്ചസമുപ്പാദം കഥേസീ"തി. ഏതാനി ച സുത്താനി അങ്ഗുത്തരനികായേ ദസനിപാതേ (അ॰ നി॰ ൧൦.൬൧ വാക്യഖണ്ഡേ) തത്ഥ **പുരിമകോടി ന പഞ്ഞായതീ**തി അസുകസ്സ നാമ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ, ചക്കവത്തിനോ വാ കാലേ അവിജ്ജാ ഉപ്പന്നാ, ന തതോ പുബ്ബേതി ഏവം അവിജ്ജായ പുരിമോ ആദിമരിയാദോ അപ്പടിഹതസ്സ മമ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സാപി ന പഞ്ഞായതി തതാ മരിയാദസ്സ അവിജ്ജമാനത്താതി അത്ഥോ. **ഏവഞ്ചേത**ന്തി ഇമിനാ മരിയാദാഭാവേന അയം അവിജ്ജാ കാമം വുച്ചതി. **അഥ ച പനാ**തി ഏവം കാലനിയമേന മരിയാദാഭാവേന വുച്ചമാനാപി. **ഇദപ്പച്ചയാ**തി ഇമസ്മാ പഞ്ചനീവരണസങ്ഖാതപച്ചയാ **അവിജ്ജാ** സമ്ഭവതീതി ഏവം ധമ്മനിയാമേന അവിജ്ജായ കോടി **പഞ്ഞായതീ**തി അത്ഥോ. "കോ ചാഹാരോ അവിജ്ജായ, 'പഞ്ച നീവരണാ' തിസ്സ വചനീയ"ന്തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൬൧) ഹി തത്ഥേവ വുത്തം, ടീകായം പന "ആസവപച്ചയാ"തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൫൮) ആഹ, തം ഉദാഹരണസുത്തേന ന സമേതി. അയം പച്ചയോ **ഇദപ്പച്ചയോ** മ-കാരസ്സ ദ-കാരാദേസവസേന. സദ്ദവിദൂ പന "ഈദിസസ്സ പയോഗസ്സ ദിസ്സനതോ ഇദ-സദ്ദോയേവ പകതീ"തി വദന്തി, അയുത്തമേവേതം വണ്ണവികാരാദിവസേന നാനാപയോഗസ്സ ദിസ്സമാനത്താ. യഥാ ഹി വണ്ണവികാരേന "അമൂ"തി വുത്തേപി "അസൂ"തി ദിസ്സതി, "ഇമേസൂ"തി വുത്തേപി "ഏസൂ"തി, ഏവമിധാപി വണ്ണവികാരോ ച വാക്യേ വിയ സമാസേപി ലബ്ഭതേവ യഥാ "ജാനിപതി തുദമ്പതീ"തി. കിമേത്ഥ വത്തബ്ബം, പഭിന്നപടിസമ്ഭിദേന ആയസ്മതാ മഹാകച്ചായനത്ഥേരേന വുത്തമേവ പമാണന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഭവതണ്ഹായാതി ഭവസഞ്ഞോജനഭൂതായ തണ്ഹായ. **ഇദപ്പച്ചയാ**തി ഇമസ്മാ അവിജ്ജാപച്ചയാ. "കോ ചാഹാരോ ഭവതണ്ഹായ, 'അവിജ്ജാ' തിസ്സ വചനീയ"ന്തി ഹി വുത്തം. **ഭവദിട്ഠിയാ**തി സസ്സതദിട്ഠിയാ. **ഇദപ്പച്ചയാ**തി ഇധ പന വേദനാപച്ചയാത്വേവ അത്ഥോ. നനു ദിട്ഠിയോ ഏവ കഥേതബ്ബാ, കിമത്ഥിയം പന പടിച്ചസമുപ്പാദകഥനന്തി അനുയോഗേനാഹ **"തേനാ"**തിആദി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അനുലോമേന പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാ നാമ വട്ടകഥാ, തം കഥനേനേവ ഭഗവാ ഏതേ ദിട്ഠിഗതികാ യാവിദം

മിച്ഛാദസ്സനം ന പടിനിസ്സജ്ജന്തി, താവ ഇമിനാ പച്ചയപരമ്പരേന വട്ടേയേവ നിമുജ്ജന്തീതി ദസ്സേസീതി. **ഇതോ** ഭവാദിതോ. **ഏത്ഥ** ഭവാദീസു. ഏസ നയോ സേസപദദ്വയേപി. ഇമിനാ അപരിയന്തം അപരാപരുപ്പത്തിം ദസ്സേതി. **വിപന്നട്ഠാ**തി വിവിധേന നാസിതാ.

വിവട്ടകഥാദിവണ്ണനാ

൧൪൮. ദിട്ഠിഗതികാധിട്ഠാനന്തി ദിട്ഠിഗതികാനം മിച്ഛാഗാഹദസ്സനവസേന അധിട്ഠാനഭൂതം, ദിട്ഠിഗതികവസേന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനന്തി വുത്തം ഹോതി. പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനധമ്മദേസനാ ഹേസാ. **യുത്തയോഗഭിക്ഖുഅധിട്ഠാന**ന്തി യുത്തയോഗാനം ഭിക്ഖൂനമധിട്ഠാനഭൂതം, ഭിക്ഖുവസേന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനന്തി വുത്തം ഹോതി. **വിവട്ട**ന്തി വട്ടതോ വിഗതം. **"യേഹീ"**തിആദിനാ ദിട്ഠിഗതികാനം മിച്ഛാദസ്സനസ്സ കാരണഭൂതായ വേദനായ പച്ചയഭൂതം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ ഫസ്സായതനമിധ ഗഹിതം ദേസനാകുസലേന ഭഗവതാതി ദസ്സേതി. **വേദനാകമ്മട്ഠാനേ**തി "വേദനാനം സമുദയ"ന്തിആദികം ഇമം പാളിം സന്ധായ വുത്തം. കിഞ്ചിമത്തമേവ വിസേസോതി ആഹ **"യഥാ പനാ"**തിആദി. ന്തി "ഫസ്സസമുദയാ, ഫസ്സനിരോധാ"തി വുത്തം കാരണം. **"ആഹാരസമുദയാ"**തിആദീസു കബളീകാരോ ആഹാരോ വേദിതബ്ബോ. സോ ഹി "കബളീകാരോ ആഹാരോ ഇമസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൫) **പട്ഠാനേ** വചനതോ കമ്മസമുട്ഠാനാനമ്പി ചക്ഖാദീനം ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോ ഹോതിയേവ. **"നാമരൂപസമുദയാ"**തിആദീസു വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയമേവ നാമം. നനു ച "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തി വചനതോ സബ്ബേസു ഛസു ഫസ്സായതനേസു "നാമരൂപസമുദയാ നാമരൂപനിരോധാ" ഇച്ചേവ വത്തബ്ബം, അഥ കസ്മാ ചക്ഖായതനാദീസു "ആഹാരസമുദയാ ആഹാരനിരോധാ"തി വുത്തന്തി? സച്ചമേതം അവിസേസേന, ഇധ പന ഏവമ്പി ചക്ഖാദീസു സമ്ഭവതീതി വിസേസതോ ദസ്സേതും തഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഉത്തരിതരജാനനേനേവ ദിട്ഠിഗതസ്സ ജാനനമ്പി സിദ്ധന്തി കത്വാ പാളിയമനാഗതേപി **"ദിട്ഠിഞ്ച ജാനാതീ"**തി വുത്തം. **സീലസമാധിപഞ്ഞായോ** ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ, **വിമുത്തി** പന ഇദ ഹേട്ഠിമാ ഫലസമാപത്തിയോ "യാവ അരഹത്താ"തി അഗ്ഗഫലസ്സ വിസും വചനതോ. പച്ചക്ഖാനുമാനേന ചേത്ഥ പജാനനാ, തേനേവാഹ **"ബഹുസ്സുതോ ഗന്ഥധരോ ഭിക്ഖു ജാനാതീ"**തിആദി, യഥാലാഭം വാ യോജേതബ്ബം. **ദേസനാ പനാ**തി ഏത്ഥ **പന**-സദ്ദോ അരുചിയത്ഥോ, തേനിമം ദീപേതി - യദിപി അനാഗാമിആദയോ യഥാഭൂതം പജാനന്തി, തഥാപി അരഹതോ ഉക്കംസഗതിവിജാനനവസേന ദേസനാ അരഹത്തനികൂടേന നിട്ഠാപിതാതി. സുവണ്ണഗേഹോ വിയ രതനമയകണ്ണികായ ദേസനാ അരഹത്തകണ്ണികായ നിട്ഠാപിതാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച "യതോ ഖോ...പേ॰... പജാനാതീ"തി ഏതേന ധമ്മസ്സ നിയ്യാനികഭാവേന സദ്ധിം സങ്ഘസ്സ സുപ്പടിപത്തിം ദസ്സേതി, തേനേവ അട്ഠകഥായം "കോ ഏവം ജാനാതീതി? ഖീണാസവോ ജാനാതി, യാവ ആരദ്ധവിപസ്സകോ ജാനാതീ"തി പരിപുണ്ണം കത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ദസ്സിതോ, തേന യദേതം ഹേട്ഠാ വുത്തം "ഭിക്ഖുസങ്ഘവസേനാപി ദീപേതു"ന്തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨), തം യഥാരുതവസേനേവ ദീപിതം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൪൯. "ദേസനാജാലവിമുത്തോ ദിട്ഠിഗതികോ നാമ നത്ഥീ"തി ദസ്സനം ദേസനായ കേവലപരിപുണ്ണതം ഞാപേതുന്തി വേദിതബ്ബം. അന്തോ ജാലസ്സാതി **അന്തോജാലം,** ദബ്ബപവേസനവസേന അന്തോജാലേ അകതാപി തന്നിസ്സിതവാദപ്പവേസനവസേന കതാതി **അന്തോജാലീകതാ,** അന്തോ ജാലസ്സ തിട്ഠന്തീതി വാ **അന്തോജാലാ,** ദബ്ബവസേന അനന്തോജാലാപി തന്നിസ്സിതവാദവസേന അന്തോജാലാ കതാതി **അന്തോജാലീകതാ.** അഭൂതതബ്ഭാവേ കരാസഭൂയോഗേ വികാരവാചകതോ ഈപച്ചയോ, അന്തസരസ്സ വാ ഈകാരാദേസോതി സദ്ദവിദൂ യഥാ "ധവലീകാരോ, കബളീകാരോ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൩൧൩), ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"ഇമസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. നിസ്സിതാ അവസിതാവ ഹുത്വാ ഉമ്മുജ്ജമാനാ ഉമ്മുജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. **മാന**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഭാവേനഭാവലക്ഖണത്ഥോ അപ്പഹീനേന ഉമ്മുജ്ജനഭാവേന പുന ഉമ്മുജ്ജനഭാവസ്സ ലക്ഖിതത്താ, തഥാ **"ഓസീദന്താ"**തിആദീസുപി **അന്ത**-സദ്ദോ. ഉമ്മുജ്ജനേനേവ അവുത്തസ്സാപി നിമുജ്ജനസ്സ ഗഹണന്തി ദസ്സേതി **"ഓസീദന്താ"**തിആദിനാ. തത്ഥ അപായൂപപത്തിവസേന അധോ ഓസീദനം, സമ്പത്തിഭവവസേന ഉദ്ധമുഗ്ഗമനം. തഥാ പരിത്തഭൂമിമഹഗ്ഗതഭൂമിവസേന, ദിട്ഠിയാ ഓലീനതാതിധാവനവസേന, പുബ്ബന്താനുദിട്ഠിഅപരന്താനുദിട്ഠിവസേന ച യഥാക്കമം യോജേതബ്ബം. **പരിയാപന്നാ**തി അന്തോഗധാ. തബ്ഭാവോ ച തദാബദ്ധേനാതി വുത്തം **"ഏതേന ആബദ്ധാ"**തി. **"ന ഹേത്ഥാ"**തിആദിനാ യഥാവുത്തപാളിയാ ആപന്നത്ഥം ദസ്സേതി.

ഇദാനി ഉപമാസംസന്ദനമാഹ **"കേവട്ടോ വിയാ"**തിആദിനാ. കേ ഉദകേ വട്ടതി പരിചരതീതി **കേവട്ടോ,** മച്ഛബന്ധോ. കാമം കേവട്ടന്തേവാസീപി പാളിയം വുത്തോ, സോ പന തദനുഗതികോവാതി തഥാ വുത്തം. **ദസസഹസ്സിലോകധാതൂ**തി ജാതിക്ഖേത്തം സന്ധായാഹ തത്ഥേവ പടിവേധസമ്ഭവതോ, അഞ്ഞേസഞ്ച തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതത്താ. അഞ്ഞത്ഥാപി ഹി ദിട്ഠിഗതികാ ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ അന്തോജാലീകതാവ. **ഓളാരികാ**തി പാകടഭാവേന ഥൂലാ. **തസ്സാ**തി പരിത്തോദകസ്സ.

൧൫൦. "സബ്ബദിട്ഠീനം സങ്ഗഹിതത്താ"തി ഏതേന വാദസങ്ഗഹണേന പുഗ്ഗലസങ്ഗഹോതി ദസ്സേതി. **അത്തനോ...പേ॰... ദസ്സേന്തോ**തി ദേസനാകുസലതായ യഥാവുത്തേസു ദിട്ഠിഗതികാനം ഉമ്മുജ്ജനനിമുജ്ജനട്ഠാനഭൂതേസു കത്ഥചിപി ഭവാദീസു അത്തനോ അനവരോധഭാവം ദസ്സേന്തോ. **നയന്തീ**തി സത്തേ ഇച്ഛിതട്ഠാനമാവഹന്തി, തം പന തഥാആകഡ്ഢനവസേനാതി ആഹ **"ഗീവായാ"**തിആദി. **"നേത്തിസദിസതായാ"**തി ഇമിനാ സദിസവോഹാരം, ഉപമാതദ്ധിതം വാ ദസ്സേതി. **"സാ ഹീ"**തിആദി

സദിസതാവിഭാവനാ. **ഗീവായാ**തി ഏത്ഥ മഹാജനാനന്തി സമ്ബന്ധീനിദ്ദേസോ **നേതീ**തി ഏത്ഥാപി കമ്മഭാവേന സമ്ബജ്ഝിതബ്ബോ നീ-സദ്ദസ്സ ദ്വികമ്മികത്താ, ആഖ്യാതപയോഗേ ച ബഹുലം സാമിവചനസ്സ കത്തുകമ്മത്ഥജോതകത്താ. **അസ്സാ**തി അനേന ഭഗവതാ, സാ ഭവനേത്തി ഉച്ഛിന്നാതി സമ്ബന്ധോ. **പുന അപ്പടിസന്ധികഭാവാ**തി സാമത്ഥിയത്ഥമാഹ. ജീവിതപരിയാദാനേ വുത്തേയേവ ഹി പുന അപ്പടിസന്ധികഭാവോ വുത്തോ നാമ തസ്സേവ അദസ്സനസ്സ പധാനകാരണത്താ. **"ന ദക്ഖന്തീ"**തി ഏത്ഥ അനാഗതവചനവസേന പദസിദ്ധി "യത്ര ഹി നാമ സാവകോ ഏവരൂപം ഞസ്സതി വാ ദക്ഖതി വാ സക്ഖിം വാ കരിസ്സതീ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൨൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦൨) വിയാതി ദസ്സേതി **"ന ദക്ഖിസ്സന്തീ"**തി ഇമിനാ. കിം വുത്തം ഹോതീതി ആഹ **"അപണ്ണത്തികഭാവം ഗമിസ്സന്തീ"**തി. **അപണ്ണത്തികഭാവ**ന്തി ച ധരമാനകപണ്ണത്തിയാ ഏവ അപണ്ണത്തികഭാവം, അതീതപണ്ണത്തിയാ പന തഥാഗതപണ്ണത്തി യാവ സാസനന്തരധാനാ, തതോ ഉദ്ധമ്പി അഞ്ഞബുദ്ധുപ്പാദേസു പവത്തതി ഏവ യഥാ അധുനാ വിപസ്സിആദീനം. തഥാ ഹി വക്ഖതി "വോഹാരമത്തമേവ ഭവിസ്സതീ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൭) പഞ്ഞായ ചേത്ഥ പണ്ണാദേസോതി നേരുത്തികാ.

കായോതി അത്തഭാവോ, യോ രൂപാരൂപധമ്മസമൂഹോ. ഏവഞ്ഹിസ്സ അമ്ബരുക്ഖസദിസതാ, തദവയവാനഞ്ച രൂപക്ഖന്ധചക്ഖായതനചക്ഖുധാതാദീനം അമ്ബപക്കസദിസതാ യുജ്ജതി. **ത**ന്തി കായം. **പഞ്ചപക്കദ്വാദസപക്കഅട്ഠാരസപക്കപരിമാണാ**തി പഞ്ചപക്കപരിമാണാ ഏകാ, ദ്വാദസപക്കപരിമാണാ ഏകാ, അട്ഠാരസപക്കപരിമാണാ ഏകാതി തിവിധാ പക്കമ്ബഫലപിണ്ഡീ വിയ. പിണ്ഡോ ഏതസ്സാതി **പിണ്ഡീ,** ഥവകോ. **തദന്വയാനീ**തി വണ്ടാനുഗതാനി, തേനാഹ **"തംയേവ വണ്ടം അനുഗതാനീ"**തി.

മണ്ഡൂകകണ്ടകവിസസമ്ഫസ്സന്തി വിസവന്തസ്സ ഭേകവിസേസസ്സ കണ്ടകേന, തദഞ്ഞേന ച വിസേന സമ്ഫസ്സം, മണ്ഡൂകകണ്ടകേ വിജ്ജമാനസ്സ വിസസ്സ സമ്ഫസ്സം വാ. സകണ്ടകോ ജലചാരീ സത്തോ ഇധ മണ്ഡൂകോ നാമ, യോ "പാസാണകച്ഛപോ"തി വോഹരന്തി, തസ്സ നങ്ഗുട്ഠേ അഗ്ഗകോടിയം ഠിതോ കണ്ടകോതിപി വദന്തി. ഏകം വിസമച്ഛകണ്ടകന്തിപി ഏകേ. **കിരാ**തി അനുസ്സവനത്ഥേ നിപാതോ. ഏത്ഥ ച വണ്ടച്ഛേദേ വണ്ടൂപനിബന്ധാനം അമ്ബപക്കാനം അമ്ബരുക്ഖതോ വിച്ഛേദോ വിയ ഭവനേത്തിച്ഛേദേ തദുപനിബന്ധാനം ഖന്ധാദീനം സന്താനതോ വിച്ഛേദോതി ഏത്താവതാവ പാളിയമാഗതം ഓപമ്മം, തദവസേസം പന അത്ഥതോ ലദ്ധമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

൧൪൮. **ബുദ്ധബല**ന്തി ബുദ്ധാനം ഞാണബലം. **കഥിതസുത്തസ്സ നാമാ**തി ഏത്ഥ **നാമ**-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ നിപാതോ, തേന "ഏവമ്പി നാമ കഥിതസുത്തസ്സാ"തി വുത്തനയേന സുത്തസ്സ ഗുണം സമ്ഭാവേതി. **ഹന്ദാ**തി വോസ്സഗ്ഗത്ഥേ. തേന ഹി അധുനാവ ഗണ്ഹാപേസ്സാമി. ന പപഞ്ചം കരിസ്സാമീതി വോസ്സഗ്ഗം കരോതി.

ധമ്മപരിയായേതി ധമ്മദേസനാസങ്ഖാതായ പാളിയാ. **ഇധത്ഥോ**തി ദിട്ഠധമ്മഹിതം. **പരത്ഥോ**തി സമ്പരായഹിതം, തദുഭയത്ഥോ വാ. ഭാസിതത്ഥോപി യുജ്ജതി "ധമ്മജാല"ന്തി ഏത്ഥ തന്തിധമ്മസ്സ ഗഹിതത്താ. **ഇഹാ**തി ഇധ സാസനേ. **ന**ന്തി നിപാതമത്തം "ന നം സുതോ സമണോ ഗോതമോ"തിആദീസു വിയ. ന്തി **ധമ്മാ**തി പാളിധമ്മാ. സബ്ബേന സബ്ബം സങ്ഗണ്ഹനതോ അത്ഥസങ്ഖാതം ജാലമേത്ഥാതി **അത്ഥജാലം.** തഥാ **ധമ്മജാലം ബ്രഹ്മജാലം ദിട്ഠിജാല**ന്തി ഏത്ഥാപി. സങ്ഗാമം വിജിനാതി ഏതേനാതി **സങ്ഗാമവിജയോ,** സങ്ഗാമോ ചേത്ഥ പഞ്ചഹി മാരേഹി സമാഗമനം അഭിയുജ്ഝനന്തി ആഹ **"ദേവപുത്തമാരമ്പീ"**തിആദി. അത്ഥസമ്പത്തിയാ ഹി **അത്ഥജാലം.** ബ്യഞ്ജനസമ്പത്തിയാ, സീലാദിഅനവജ്ജധമ്മനിദ്ദേസതോ ച **ധമ്മജാലം.** സേട്ഠട്ഠേന ബ്രഹ്മഭൂതാനം മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനം വിഭത്തത്താ **ബ്രഹ്മജാലം.** ദിട്ഠിവിവേചനമുഖേന സുഞ്ഞതാപകാസനേന സമ്മാദിട്ഠിയാ വിഭത്തത്താ **ദിട്ഠിജാലം.** തിത്ഥിയവാദനിമ്മദ്ദനുപായത്താ **അനുത്തരോ സങ്ഗാമവിജയോ**തി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

നിദാനാവസാനതോതി "അഥ ഭഗവാ അനുപ്പത്തോ"തി വചനസങ്ഖാതനിദാനപരിയോസാനതോ. മരിയാദാവധിവചനഞ്ഹേതം. അപിച **നിദാനാവസാനതോ**തി നിദാനപരിയോസാനേ വുത്തത്താ നിദാനാവസാനഭൂതതോ "മമം വാ ഭിക്ഖവേ, പരേ അവണ്ണം ഭാസേയ്യു"ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൫, ൬) വചനതോ. ആഭിവിധിഅവധിവചനഞ്ഹേതം. ഇദഞ്ച **"അവോചാ"**തി കിരിയാസമ്ബന്ധനേന വുത്തം. "നിദാനേന ആദികല്യാണ"ന്തി വചനതോ പന നിദാനമ്പി നിഗമനം വിയ സുത്തപരിയാപന്നമേവ. **അലബ്ഭ...പേ॰... ഗമ്ഭീര**ന്തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ വിസേസനം.

൧൪൯. യഥാ അനത്തമനാ അത്തനോ അനത്ഥചരതായ പരമനാ വേരിമനാ നാമ ഹോന്തി, യഥാഹ ധമ്മരാജാ **ധമ്മപദേ, ഉദാനേ** ച -

"ദിസോ ദിസം യം തം കയിരാ, വേരീ വാ പന വേരിനം;
മിച്ഛാപണിഹിതം ചിത്തം, പാപിയോ നം തതോ കരേ"തി. (ധ॰ പ॰ ൪൨; ഉദാ॰ ൩൩);

ന ഏവമിമേ അനത്തമനാ, ഇമേ പന അത്തനോ അത്ഥചരതായ **അത്തമനാ** നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"സകമനാ"**തി. സകമനതാ ച പീതിയാ ഗഹിതചിത്തത്താതി ദസ്സേതി **"ബുദ്ധഗതായാ"**തിആദിനാ.

അയം പന അട്ഠകഥാതോ അപരോ നയോ - **അത്തമനാ**തി സമത്തമനാ, ഇമായ ദേസനായ പരിപുണ്ണമനസങ്കപ്പാതി അത്ഥോ. **ദേസനാവിലാസോ** ദേസനായ വിജമ്ഭനം, തഞ്ച ദേസനാകിച്ചനിപ്ഫാദകം

സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ. കരവീകസ്സ രുതമിവ മഞ്ജുമധുരസ്സരോ യസ്സാതി **കരവീകരുതമഞ്ജൂ,** തേന. **അമതാഭിസേകസദിസേനാ**തി കായചിത്തദരഥവൂപസമകം സബ്ബസമ്ഭാരാഭിസങ്ഖതം ഉദകം ദീഘായുകതാസംവത്തനതോ **അമതം** നാമ. തേനാഭിസേകസദിസേന. ബ്രഹ്മുനോ സരോ വിയ അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതോ സരോ യസ്സാതി**ബ്രഹ്മസ്സരോ,** തേന. **അഭിനന്ദതീ**തി തണ്ഹായതി, തേനാഹ **"തണ്ഹായമ്പി ആഗതോ"**തി. അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം **അഭിനന്ദന്തീ**തി ഉപഗച്ഛന്തി സേവന്തീതി അത്ഥോതി ആഹ **"ഉപഗമനേപീ"**തി.

തഥാ **അഭിനന്ദന്തീ**തി സമ്പടിച്ഛന്തീതി അത്ഥമാഹ **"സമ്പടിച്ഛനേപീ"**തി. **അഭിനന്ദിത്വാ**തി വുത്തോയേവത്ഥോ **"അനുമോദിത്വാ"**തി ഇമിനാ പകാസിതോതി സന്ധായ **"അനുമോദനേപീ"**തി വുത്തം.

ഇമമേവത്ഥം ഗാഥാബന്ധവസേന ദസ്സേതും **"സുഭാസിത"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ സദ്ദതോ **സുഭാസിതം,** അത്ഥതോ **സുലപിതം.** സീലപ്പകാസനേന വാ സുഭാസിതം, സുഞ്ഞതാപകാസനേന **സുലപിതം.** ദിട്ഠിവിഭജനേന വാ **സുഭാസിതം,** തന്നിബ്ബേധകസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണവിഭജനേന **സുലപിതം.** ഏവം അവണ്ണവണ്ണനിസേധനാദീഹിപി ഇധ ദസ്സിതപ്പകാരേഹി യോജേതബ്ബം. **താദിനോ**തി ഇട്ഠാനിട്ഠേസു സമപേക്ഖനാദീഹി പഞ്ചഹി കാരണേഹി താദിഭൂതസ്സ. ഇമസ്സ പദസ്സ വിത്ഥാരോ "ഇട്ഠാനിട്ഠേ താദീ, ചത്താവീതി താദീ, വന്താവീതി താദീ"തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൩൮) **മഹാനിദ്ദേസേ** വുത്തോ, സോ ഉപരി അട്ഠകഥായമ്പി ആവിഭവിസ്സതി. കിഞ്ചാപി "കതമഞ്ച തം ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൭) തത്ഥ തത്ഥ പവത്തായ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനവസേന വുത്തത്താ ഇദം സുത്തം വേയ്യാകരണം നാമ ഭവതി. ബ്യാകരണമേവ ഹി വേയ്യാകരണം, തഥാപി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാവസേന പവത്തം സുത്തം സഗാഥകം ചേ, ഗേയ്യം നാമ ഭവതി. നിഗ്ഗാഥകം, ചേ അങ്ഗന്തരഹേതുരഹിതഞ്ച, വേയ്യാകരണം നാമ. ഇതി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാവസേന പവത്തസ്സാപി ഗേയ്യസാധാരണതോ, അങ്ഗന്തരഹേതുരഹിതസ്സ ച നിഗ്ഗാഥകഭാവസ്സേവ അനഞ്ഞസാധാരണതോ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനഭാവമനപേക്ഖിത്വാ നിഗ്ഗാഥകഭാവമേവ വേയ്യാകരണഹേതുതായ ദസ്സേന്തോ **"നിഗ്ഗാഥകത്താ ഹി ഇദം വേയ്യാകരണ"**ന്തി ആഹ.

കസ്മാതി ചോദനം സോധേതി **"ഭഞ്ഞമാനേതി ഹി വുത്ത"**ന്തി ഇമിനാ. ഉഭയസമ്ബന്ധപദഞ്ഹേതം ഹേട്ഠാ, ഉപരി ച സമ്ബജ്ഝനതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - "ഭഞ്ഞമാനേ"തി വത്തമാനകാലവസേന വുത്തത്താ ന കേവലം സുത്തപരിയോസാനേയേവ, അഥ ഖോ ദ്വാസട്ഠിയാ ഠാനേസു അകമ്പിത്ഥാതി വേദിതബ്ബാതി. യദേവം സകലേപി ഇമസ്മിം സുത്തേ ഭഞ്ഞമാനേ അകമ്പിത്ഥാതി അത്ഥോയേവ സമ്ഭവതി, ന പന തസ്സ തസ്സ ദിട്ഠിഗതസ്സ പരിയോസാനേ പരിയോസാനേതി അത്ഥോതി? നായമനുയോഗോ കത്ഥചിപി ന പവിസതി സമ്ഭവമത്തേനേവ അനുയുഞ്ജനതോ, അയം പന അത്ഥോ ന സമ്ഭവമത്തേനേവ വുത്തോ, അഥ ഖോ ദേസനാകാലേ കമ്പനാകാരേനേവ ആചരിയപരമ്പരാഭതേന. തേനേവ ഹി ആകാരേനായമത്ഥോ സങ്ഗീതിമാരുള്ഹോ, തഥാരുള്ഹനയേനേവ ച സങ്ഗഹകാരേന വുത്തോതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം, ഇതരഥാ അതക്കാവചരസ്സ ഇമസ്സത്ഥസ്സ തക്കപരിയാഹതകഥനം അനുപപന്നം സിയാതി. ഏവമീദിസേസു. **"ധാതുക്ഖോഭേനാ"**തിആദീസു അത്ഥോ **മഹാപരിനിബ്ബാനസുത്തവണ്ണനായ** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭൧) ഗഹേതബ്ബോ.

അപരേസുപീതി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദേന പാരമിപവിചയനം സമ്പിണ്ഡേതി. വുത്തഞ്ഹി **ബുദ്ധവംസേ** -

"ഇമേ ധമ്മേ സമ്മസതോ, സഭാവസരസലക്ഖണേ;
ധമ്മതേജേന വസുധാ, ദസസഹസ്സീ പകമ്പഥാ"തി. (ബു॰ വം॰ ൧൬൬);

തഥാ സാസനപതിട്ഠാനന്തരധാനാദയോപി. തത്ഥ സാസനപതിട്ഠാനേ താവ ഭഗവതോ വേളുവനപടിഗ്ഗഹണേ, മഹാമഹിന്ദത്ഥേരസ്സ മഹാമേഘവനപടിഗ്ഗഹണേ, മഹാഅരിട്ഠത്ഥേരസ്സ വിനയപിടകസജ്ഝായനേതി ഏവമാദീസു സാസനസ്സ മൂലാനി ഓതിണ്ണാനീതി പീതിവസം ഗതാ നച്ചന്താ വിയ അയം മഹാപഥവീ കമ്പിത്ഥ. സാസനന്തരധാനേ പന "അഹോ ഈദിസസ്സ സദ്ധമ്മസ്സ അന്തരധാന"ന്തി ദോമനസ്സപ്പത്താ വിയ യഥാ തം കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ സാസനന്തരധാനേ. വുത്തഞ്ഹേതമ**പദാനേ** -

"തദായം പഥവീ സബ്ബാ, അചലാ സാ ചലാചലാ;
സാഗരോ ച സസോകോവ, വിനദീ കരുണം ഗിര"ന്തി. (അപ॰ ൨.൫൪.൧൩൧);

ബോധിമണ്ഡൂപസങ്കമനേതി വിസാഖാപുണ്ണമദിവസേ പഠമം ബോധിമണ്ഡൂപസങ്കമനേ. **പംസുകൂലഗ്ഗഹണേ**തി പുണ്ണം നാമ ദാസിം പാരുപിത്വാ ആമകസുസാനേ ഛഡ്ഡിതസ്സ സാണമയപംസുകൂലസ്സ തുമ്ബമത്തേ പാണേ വിധുനിത്വാ മഹാഅരിയവംസേ ഠത്വാ ഗഹണേ. **പംസുകൂലധോവനേ**തി തസ്സേവ പംസുകൂലസ്സ ധോവനേ. **കാളകാരാമസുത്തം** (അ॰ നി॰ ൪.൨൪) അങ്ഗുത്തരാഗമേ ചതുക്കനിപാതേ. **ഗോതമകസുത്ത**മ്പി (അ॰ നി॰ ൩.൧൭൬) തത്ഥേവ തികനിപാതേ. **വീരിയബലേനാ**തി മഹാഭിനിക്ഖമനേ ചക്കവത്തിസിരിപരിച്ചാഗഹേതുഭൂതവീരിയപ്പഭാവേന. **ബോധിമണ്ഡൂപസങ്കമനേ** -

"കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച, അട്ഠി ച അവസിസ്സതു;
ഉപസുസ്സതു നിസ്സേസം, സരീരേ മംസലോഹിത"ന്തി. (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൨, ൨൩൭; അ॰ നി॰ ൨.൫; ൮.൧൩; മഹാനി॰ ൧൯൬; അവിദൂരേനിദാനകഥാ);

വുത്തചതുരങ്ഗസമന്നാഗതവീരിയാനുഭാവേനാതി യഥാരഹമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അച്ഛരിയവേഗാഭിഹതാ**തി വിമ്ഹയാവഹകിരിയാനുഭാവഘട്ടിതാ. പംസുകൂലധോവനേ ഭഗവതോ പുഞ്ഞതേജേനാതി വദന്തി. പംസുകൂലഗ്ഗഹണേ യഥാ അച്ഛരിയവേഗാഭിഹതാതി യുത്തം വിയ ദിസ്സതി, തം പന കദാചി പവത്തത്താ **"അകാലകമ്പനേനാ"**തി വുത്തം. വേസ്സന്തരജാതകേ (ജാ॰ ൨.൨൨.൱൬൭) പന പാരമീപൂരണപുഞ്ഞതേജേന അനേകക്ഖത്തും കമ്പിതത്താ അകാലകമ്പനം നാമ ഭവതി. സക്ഖിനിദസ്സനേ കഥേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സാനുരൂപതോ സക്ഖി വിയ ഭവതീതി വുത്തം **"സക്ഖിഭാവേനാ"**തി യഥാ തം മാരവിജയകാലേ (ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.അവിദൂരേനിദാനകഥാ). **സാധുകാരദാനേനാ**തി പകരണാനുരൂപവസേന വുത്തം യഥാ തം ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസങ്ഗീതികാലാദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦).

"ന കേവല"ന്തിആദിനാ അനേകത്ഥപഥവീകമ്പനദസ്സനമുഖേന ഇമസ്സ സുത്തസ്സ മഹാനുഭാവതായേവ ദസ്സിതാ. തത്ഥ **ജോതിവനേ**തി നന്ദവനേ. തഞ്ഹി സാസനസ്സ ഞാണാലോകസങ്ഖാതായ ജോതിയാ പാതുഭൂതട്ഠാനത്താ ജോതിവനന്തി വുച്ചതീതി **വിനയസംവണ്ണനായം** വുത്തം. **ധമ്മ**ന്തി അനമതഗ്ഗസുത്താദിധമ്മം. **പാചീനഅമ്ബലട്ഠികട്ഠാന**ന്തി പാചീനദിസാഭാഗേ തരുണമ്ബരുക്ഖേന ലക്ഖിതട്ഠാനം.

ഏവന്തി ഭഗവതാ ദേസിതകാലാദീസു പഥവീകമ്പനമതിദിസതി. **അനേകസോ**തി അനേകധാ. സയമ്ഭുനാ ദേസിതസ്സ ബ്രഹ്മജാലസ്സ യസ്സ സുത്തസേട്ഠസ്സാതി യോജനാ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ. **യോനിസോ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിപ്പഹാനസമ്മാദിട്ഠിസമാദാനാദിനാ ഞായേന ഉപായേന പടിപജ്ജന്തൂതി അത്ഥോ. അയം താവേത്ഥ അട്ഠകഥായ ലീനത്ഥവിഭാവനാ.

പകരണനയവണ്ണനാ

"ഇതോ പരം ആചരിയ-ധമ്മപാലേന യാ കതാ;
സമുട്ഠാനാദിഹാരാദി-വിവിധത്ഥവിഭാവനാ.

ന സാ അമ്ഹേഹുപേക്ഖേയ്യാ, അയഞ്ഹി തബ്ബിസോധനാ;
തസ്മാ തമ്പി പവക്ഖാമ, സോതൂനം ഞാണവുഡ്ഢിയാ.

അയഞ്ഹി പകരണനയേന പാളിയാ അത്ഥവണ്ണനാ - പകരണനയോതി ച തമ്ബപണ്ണിഭാസായ വണ്ണനാനയോ. "നേത്തിപേടകപ്പകരണേ ധമ്മകഥികാനം യോജനാനയോതിപി വദന്തീ"തി **അഭിധമ്മടീകായം** വുത്തം. യസ്മാ പനായം ദേസനായ സമുട്ഠാനപയോജനഭാജനേസു, പിണ്ഡത്ഥേസു ച പഠമം നിദ്ധാരിതേസു സുകരാ, ഹോതി സുവിഞ്ഞേയ്യാ ച, തസ്മാ -

സമുട്ഠാനം പയോജനം, ഭാജനഞ്ചാപി പിണ്ഡത്ഥം;
നിദ്ധാരേത്വാന പണ്ഡിതോ, തതോ ഹാരാദയോ സംസേ.

തത്ഥ **സമുട്ഠാനം** നാമ ദേസനാനിദാനം, തം സാധാരണമസാധാരണന്തി ദുവിധം, തഥാ സാധാരണമ്പി അജ്ഝത്തികബാഹിരതോ. തത്ഥ സാധാരണം അജ്ഝത്തികസമുട്ഠാനം നാമ ഭഗവതോ മഹാകരുണാ. തായ ഹി സമുസ്സാഹിതസ്സ ലോകനാഥസ്സ വേനേയ്യാനം ധമ്മദേസനായ ചിത്തം ഉദപാദി, തം സന്ധായ വുത്തം "സത്തേസു കാരുഞ്ഞതം പടിച്ച ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേസീ"തിആദി. ഏത്ഥ ച തിവിധാവത്ഥായപി മഹാകരുണായ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ യാവദേവ സദ്ധമ്മദേസനാഹത്ഥദാനേഹി സംസാരമഹോഘതോ സത്തസന്താരണത്ഥം തദുപ്പത്തിതോ. യഥാ ച മഹാകരുണാ, ഏവം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണദസബലഞാണാദയോപി ദേസനായ സാധാരണമജ്ഝത്തികസമുട്ഠാനം നാമ. സബ്ബഞ്ഹി ഞേയ്യധമ്മം തേസം ദേസേതബ്ബാകാരം, സത്താനം ആസയാനുസയാദികഞ്ച യാഥാവതോ ജാനന്തോ ഭഗവാ ഠാനാട്ഠാനാദീസു കോസല്ലേന വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വിചിത്രനയദേസനം പവത്തേസി. ബാഹിരം പന സാധാരണസമുട്ഠാനം ദസസഹസ്സിമഹാബ്രഹ്മപരിവാരസ്സ സഹമ്പതിബ്രഹ്മുനോ അജ്ഝേസനം. തദജ്ഝേസനഞ്ഹി പതി ധമ്മഗമ്ഭീരതാപച്ചവേക്ഖണാജനിതം അപ്പോസ്സുക്കതം പടിപ്പസ്സമ്ഭേത്വാ ധമ്മസ്സാമീ ധമ്മദേസനായ ഉസ്സാഹജാതോ അഹോസി.

അസാധാരണമ്പി അജ്ഝത്തികബാഹിരതോ ദുവിധമേവ. തത്ഥ അജ്ഝത്തികം യായ മഹാകരുണായ, യേന ച ദേസനാഞാണേന ഇദം സുത്തം പവത്തിതം, തദുഭയമേവ. സാമഞ്ഞാവത്ഥായ ഹി സാധാരണമ്പി സമാനം മഹാകരുണാദിവിസേസാവത്ഥായ അസാധാരണം ഭവതി, ബാഹിരം പന അസാധാരണസമുട്ഠാനം വണ്ണാവണ്ണഭണനന്തി അട്ഠകഥായം വുത്തം. അപിച നിന്ദാപസംസാസു സത്താനം വേനേയ്യാഘാതാനന്ദാദിഭാവമനാപത്തി. തത്ഥ ച അനാദീനവദസ്സനം ബാഹിരമസാധാരണസമുട്ഠാനമേവ, തഥാ നിന്ദാപസംസാസു പടിപജ്ജനക്കമസ്സ, പസംസാവിസയസ്സ ച ഖുദ്ദകാദിവസേന അനേകവിധസ്സ സീലസ്സ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ ച സസ്സതാദിദിട്ഠിട്ഠാനേ, തദുത്തരി ച അപ്പടിഹതചാരതായ, തഥാഗതസ്സ ച കത്ഥചിപി ഭവാദീസു അപരിയാപന്നതായ സത്താനമനവബോധോപി ബാഹിരമസാധാരണസമുട്ഠാനം.

പയോജനമ്പി സാധാരണാസാധാരണതോ ദുവിധം. തത്ഥ സാധാരണം അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം വിമുത്തിരസത്താ സബ്ബായപി ഭഗവതോ ദേസനായ, തേനേവാഹ "ഏതദത്ഥാ കഥാ, ഏതദത്ഥാ മന്തനാ"തിആദി (പരി॰ ൩൬൬) അസാധാരണം പന ബാഹിരസമുട്ഠാനതോ വിപരിയായേന വേദിതബ്ബം. നിന്ദാപസംസാസു ഹി സത്താനമനേനേയ്യാഘാതാനന്ദാദിഭാവപ്പത്തിആദികം ഇമിസ്സാ ദേസനായ ഫലഭൂതം

കാരണഭാവേന ഇമം ദേസനം പയോജേതി. ഫലഞ്ഹി തദുപ്പാദകസത്തിയാ കാരണം പയോജേതി നാമ ഫലേ സതിയേവ തായ സത്തിയാ കാരണഭാവപ്പത്തിതോ. അഥ വാ യഥാവുത്തം ഫലം ഇമായ ദേസനായ ഭഗവന്തം പയോജേതീതി **ആചരിയസാരിപുത്തത്ഥേരേന** വുത്തം. യഞ്ഹി ദേസനായ സാധേതബ്ബം ഫലം, തം ആകങ്ഖിതബ്ബത്താ ദേസനായ ദേസകം പയോജേതി നാമ. അപിച കുഹനലപനാദിനാനാവിധമിച്ഛാജീവവിദ്ധംസനം, ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിജാലവിനിവേഠനം, ദിട്ഠിസീസേന പച്ചയാകാരവിഭാവനം, ഛഫസ്സായതനവസേന ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനനിദ്ദേസോ, സബ്ബദിട്ഠിഗതാനം അനവസേസപരിയാദാനം, അത്തനോ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനദീപനഞ്ച പയോജനമേവ.

ഭാജനം പന ദേസനാധിട്ഠാനം. യേ ഹി വണ്ണാവണ്ണനിമിത്തഅനുരോധവിരോധവന്തചിത്താ കുഹനാദിവിവിധമിച്ഛാജീവനിരതാ സസ്സതാദിദിട്ഠിപങ്കനിമുഗ്ഗാ സീലക്ഖന്ധാദീസു അപരിപൂരകാരിനോ അബുദ്ധഗുണവിസേസഞാണാ വേനേയ്യാ, തേ ഇമിസ്സാ ദേസനായ ഭാജനം.

പിണ്ഡത്ഥോ പന ഇധ ലബ്ഭമാനപദേഹി, സമുദായേന ച സുത്തപദേന യഥാസമ്ഭവം സങ്ഗഹിതോ അത്ഥോ. ആഘാതാദീനം അകരണീയതാവചനേന ഹി ദസ്സിതം പടിഞ്ഞാനുരൂപം സമണസഞ്ഞായ നിയോജനം, തഥാ ഖന്തിസോരച്ചാനുട്ഠാനം, ബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനാനുയോഗോ, സദ്ധാപഞ്ഞാസമായോഗോ, സതിസമ്പജഞ്ഞാധിട്ഠാനം, പടിസങ്ഖാനഭാവനാബലസിദ്ധി, പരിയുട്ഠാനാനുസയപ്പഹാനം, ഉഭയഹിതപടിപത്തി, ലോകധമ്മേഹി അനുപലേപോ ച -

പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതിവചനേന ദസ്സിതാ സീലവിസുദ്ധി, തായ ച ഹിരോത്തപ്പസമ്പത്തി, മേത്താകരുണാസമങ്ഗിതാ, വീതിക്കമപ്പഹാനം, തദങ്ഗപ്പഹാനം, ദുച്ചരിതസംകിലേസപ്പഹാനം, വിരതിത്തയസിദ്ധി, പിയമനാപഗരുഭാവനീയതാനിപ്ഫത്തി, ലാഭസക്കാരസിലോകസമുദാഗമോ, സമഥവിപസ്സനാനം അധിട്ഠാനഭാവോ, അകുസലമൂലതനുകരണം, കുസലമൂലരോപനം, ഉഭയാനത്ഥദൂരീകരണം, പരിസാസു വിസാരദതാ, അപ്പമാദവിഹാരോ, പരേഹി ദുപ്പധംസിയതാ, അവിപ്പടിസാരാദിസമങ്ഗിതാ ച -

"ഗമ്ഭീരാ"തിആദിവചനേഹി ദസ്സിതം ഗമ്ഭീരധമ്മവിഭാവനം, അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠതാ, കപ്പാനമസങ്ഖ്യേയ്യേനാപി ദുല്ലഭപാതുഭാവതാ, സുഖുമേനപി ഞാണേന പച്ചക്ഖതോ പടിവിജ്ഝിതുമസക്കുണേയ്യതാ, ധമ്മന്വയസങ്ഖാതേന അനുമാനഞാണേനാപി ദുരധിഗമനീയതാ, പസ്സദ്ധസബ്ബദരഥതാ, സന്തധമ്മവിഭാവനം, സോഭനപരിയോസാനതാ, അതിത്തികരഭാവോ, പധാനഭാവപ്പത്തി, യഥാഭൂതഞാണഗോചരതാ, സുഖുമസഭാവതാ, മഹാപഞ്ഞാവിഭാവനാ ച. ദിട്ഠിദീപകപദേഹി ദസ്സിതാ സമാസതോ സസ്സതഉച്ഛേദദിട്ഠിയോ ലീനതാതിധാവനവിഭാവനം, ഉഭയവിനിബന്ധനിദ്ദേസോ , മിച്ഛാഭിനിവേസകിത്തനം, കുമ്മഗ്ഗപടിപത്തിപ്പകാസനം, വിപരിയേസഗ്ഗാഹഞാപനം, പരാമാസപരിഗ്ഗഹോ, പുബ്ബന്താപരന്താനുദിട്ഠിപതിട്ഠാപനാ, ഭവവിഭവദിട്ഠിവിഭാഗാ, തണ്ഹാവിജ്ജാപവത്തി, അന്തവാനന്തവാദിട്ഠിനിദ്ദേസോ, അന്തദ്വയാവതാരണം, ആസവോഘയോഗകിലേസഗന്ഥസംയോജനുപാദാനവിസേസവിഭജനഞ്ച -

തഥാ "വേദനാനം സമുദയ"ന്തിആദിവചനേഹി ദസ്സിതാ ചതുന്നമരിയസച്ചാനം അനുബോധപടിബോധസിദ്ധി, വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപ്പഹാനം തണ്ഹാവിജ്ജാവിഗമോ, സദ്ധമ്മട്ഠിതിനിമിത്തപരിഗ്ഗഹോ, ആഗമാധിഗമസമ്പത്തി, ഉഭയഹിതപടിപത്തി, തിവിധപഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹോ, സതിസമ്പജഞ്ഞാനുട്ഠാനം, സദ്ധാപഞ്ഞാസമായോഗോ, വീരിയസമതാനുയോജനം, സമഥവിപസ്സനാനിപ്ഫത്തി ച -

"അജാനതം അപസ്സത"ന്തി പദേഹി ദസ്സിതാ അവിജ്ജാസിദ്ധി, തഥാ "തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിത"ന്തി പദേഹി തണ്ഹാസിദ്ധി, തദുഭയേന ച നീവരണസഞ്ഞോജനദ്വയസിദ്ധി, അനമതഗ്ഗസംസാരവട്ടാനുപച്ഛേദോ, പുബ്ബന്താഹരണാപരന്താനുസന്ധാനാനി, അതീതപച്ചുപ്പന്നകാലവസേന ഹേതുവിഭാഗോ, അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനം, അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരിതാ, പഞ്ഞാവിമുത്തിചേതോവിമുത്തീനം പടിപക്ഖനിദ്ദേസോ ച -

"തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി പദേന ദസ്സിതാ സസ്സതാദിപഞ്ഞാപനസ്സ പച്ചയാധീനവുത്തിതാ, തേന ച ധമ്മാനം നിച്ചതാപടിസേധോ, അനിച്ചതാപതിട്ഠാപനം, പരമത്ഥതോ കാരകാദിപടിക്ഖേപോ, ഏവംധമ്മതാനിദ്ദേസോ, സുഞ്ഞതാപകാസനം സമത്ഥനിരീഹ പച്ചയലക്ഖണവിഭാവനഞ്ച -

"ഉച്ഛിന്നഭവനേത്തികോ"തിആദിനാ ദസ്സിതാ ഭഗവതോ പഹാനസമ്പത്തി, വിജ്ജാവിമുത്തിവസീഭാവോ, സിക്ഖത്തയനിപ്ഫത്തി, നിബ്ബാനധാതുദ്വയവിഭാഗോ, ചതുരധിട്ഠാനപരിപൂരണം, ഭവയോനിആദീസു അപരിയാപന്നതാ ച -

സകലേന പന സുത്തപദേന ദസ്സിതോ ഇട്ഠാനിട്ഠേസു ഭഗവതോ താദിഭാവോ, തത്ഥ ച പരേസം പതിട്ഠാപനം, കുസലധമ്മാനം ആദിഭൂതധമ്മദ്വയനിദ്ദേസോ സിക്ഖത്തയൂപദേസോ, അത്തന്തപാദിപുഗ്ഗലചതുക്കസിദ്ധി, കണ്ഹകണ്ഹവിപാകാദികമ്മചതുക്കവിഭാഗോ, ചതുരപ്പമഞ്ഞാവിസയനിദ്ദേസോ, സമുദയത്ഥങ്ഗമാദിപഞ്ചകസ്സ യഥാഭൂതാവബോധോ, ഛസാരണീയധമ്മവിഭാവനാ, ദസനാഥകധമ്മപതിട്ഠാപനന്തി ഏവമാദയോ യഥാസമ്ഭവം സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതബ്ബാ അത്ഥാ പിണ്ഡത്ഥോ.

സോളസഹാരവണ്ണനാ

ദേസനാഹാരവണ്ണനാ

ഇദാനി നേത്തിയാ, പേടകോപദേസേ ച വുത്തനയവസേന ഹാരാദീനം നിദ്ധാരണം. തത്ഥ "അത്താ, ലോകോ"തി ച ദിട്ഠിയാ അധിട്ഠാനഭാവേന, വേദനാഫസ്സായതനാദിമുഖേന ച ഗഹിതേസു പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു തണ്ഹാവജ്ജിതാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ **ദുക്ഖസച്ചം.** തണ്ഹാ **സമുദയസച്ചം.** തം പന "പരിതസ്സനാഗഹണേന തണ്ഹാഗതാന"ന്തി, "വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ"തി ച പദേഹി സമുദയഗ്ഗഹണേനഞ്ച പാളിയം സരൂപേന ഗഹിതമേവ. അയം താവ സുത്തന്തനയോ.

അഭിധമ്മേ പന വിഭങ്ഗപ്പകരണേ ആഗതനയേന ആഘാതാനന്ദാദിവചനേഹി, "ആതപ്പമന്വായാ"തിആദിപദേഹി, ചിത്തപദോസവചനേന, സബ്ബദിട്ഠിഗതികപദേഹി, കുസലാകുസലഗ്ഗഹണേന, ഭവഗ്ഗഹണേന, സോകാദിഗ്ഗഹണേന, ദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന, തത്ഥ തത്ഥ സമുദയഗ്ഗഹണേന ചാതി സങ്ഖേപതോ സബ്ബലോകിയകുസലാകുസലധമ്മവിഭാവനപദേഹി ഗഹിതാ ധമ്മകിലേസാ **സമുദയസച്ചം.** തദുഭയേസമപ്പവത്തി **നിരോധസച്ചം.** തസ്സ പന തത്ഥ തത്ഥ വേദനാനം അത്ഥങ്ഗമനിസ്സരണപരിയായേഹി പച്ചത്തം നിബ്ബുതിവചനേന, അനുപാദാവിമുത്തിവചനേന ച പാളിയം ഗഹണം വേദിതബ്ബം. നിരോധപജാനനാ പടിപദാ **മഗ്ഗസച്ചം.** തസ്സപി തത്ഥ തത്ഥ വേദനാനം സമുദയാദീനി യഥാഭൂതപടിവേധനാപദേസേന ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം സമുദയാദീനി യഥാഭൂതപജാനനപരിയായേന, ഭവനേത്തിയാ ഉച്ഛേദവചനേന ച ഗഹണം വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ സമുദയേന **അസ്സാദോ,** ദുക്ഖേന **ആദീനവോ,** മഗ്ഗനിരോധേഹി **നിസ്സരണ**ന്തി ഏവം ചതുസച്ചവസേന, യാനി പാളിയം സരൂപേനേവ ആഗതാനി അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണാനി, തേസഞ്ച വസേന ഇധ അസ്സാദാദയോ വേദിതബ്ബാ. വേനേയ്യാനം താദിഭാവാപത്തിആദി **ഫലം.** യഞ്ഹി ദേസനായ സാധേതബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തം പയോജനം. തദേവ ഫലന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. തദത്ഥഞ്ഹി ഇദം സുത്തം ഭഗവതാ ദേസിതം. ആഘാതാദീനമകരണീയതാ, ആഘാതാദിഫലസ്സ ച അനഞ്ഞസന്താനഭാവിതാ നിന്ദാപസംസാസു യഥാസഭാവം പടിജാനനനിബ്ബേഠനാനീതി ഏവം തംതംപയോജനാധിഗമഹേതു **ഉപായോ.** ആഘാതാദീനം കരണപടിസേധനാദിഅപദേസേന അത്ഥകാമേഹി തതോ ചിത്തം സാധുകം രക്ഖിതബ്ബന്തി അയം ആണാരഹസ്സ ധമ്മരാജസ്സ **ആണത്തീ**തി. അയം അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണഫലൂപായാണത്തിവസേന ഛബ്ബിധധമ്മസന്ദസ്സനലക്ഖണോ **ദേസനാഹാരോ** നാമ. വുത്തഞ്ച -

> "അസ്സാദാദീനവതാ , നിസ്സരണമ്പി ച ഫലം ഉപായോ ച;
> ആണത്തീ ച ഭഗവതോ, യോഗീനം ദേസനാഹാരോ"തി.

വിചയഹാരവണ്ണനാ

കപ്പനാഭാവേപി വോഹാരവസേന, അനുവാദവസേന ച "മമ"ന്തി വുത്തം. നിയമാഭാവതോ വികപ്പനത്ഥം വാഗ്ഗഹണം. തംഗുണസമങ്ഗിതായ, അഭിമുഖീകരണായ ച "ഭിക്ഖവേ"തി ആമന്തനം. അഞ്ഞഭാവതോ, പടിവിരുദ്ധഭാവതോ ച "പരേ"തി വുത്തം, വണ്ണപടിപക്ഖതോ, അവണ്ണനീയതോ ച "അവണ്ണ"ന്തി, ബ്യത്തിവസേന, വിത്ഥാരവസേന ച "ഭാസേയ്യു"ന്തി, ധാരണസഭാവതോ, അധമ്മപടിപക്ഖതോ ച "ധമ്മസ്സാ"തി, ദിട്ഠിസീലേഹി സംഹതഭാവതോ, കിലേസാനം സങ്ഘാതകരണതോ ച "സങ്ഘസ്സാ"തി, വുത്തപടിനിദ്ദേസതോ, വചനുപന്യാസതോ ച "തത്രാ"തി, സമ്മുഖീഭാവതോ, പുഥുഭാവതോ ച "തുമ്ഹേഹീ"തി, ചിത്തസ്സ ഹനനതോ, ആരമ്മണാഭിഘാതതോ ച "ആഘാതോ"തി, ആരമ്മണേ സങ്കോചവുത്തിയാ അനഭിമുഖതായ, അതുട്ഠാകാരതായ ച "അപ്പച്ചയോ"തി, ആരമ്മണചിന്തനതോ, നിസ്സയതോ ച "ചേതസോ"തി, അത്ഥസ്സ അസാധനതോ, അനു അനു അനത്ഥസാധനതോ ച "അനഭിരദ്ധീ"തി, കാരണാനരഹത്താ, സത്ഥുസാസനേ

ഠിതേഹി കാതുമസക്കുണേയ്യത്താ ച "ന കരണീയാ"തി വുത്തം. ഏവം തസ്മിം തസ്മിം അധിപ്പേതത്ഥേ പവത്തതാനിദസ്സനേന, അത്ഥസോ ച -

മമന്തി സാമിനിദ്ദിട്ഠം സബ്ബനാമപദം. വാതി വികപ്പനനിദ്ദിട്ഠം നിപാതപദം. ഭിക്ഖവേതി ആലപനനിദ്ദിട്ഠം നാമപദം. പരേതി കത്തുനിദ്ദിട്ഠം നാമപദം. അവണ്ണന്തി കമ്മനിദ്ദിട്ഠം നാമപദം. ഭാസേയ്യുന്തി കിരിയാനിദ്ദിട്ഠം ആഖ്യാതപദം. ധമ്മസ്സ, സങ്ഘസ്സാതി ച സാമിനിദ്ദിട്ഠം നാമപദം. തത്രാതി ആധാരനിദ്ദിട്ഠം സബ്ബനാമപദം. തുമ്ഹേഹീതി കത്തുനിദ്ദിട്ഠം സബ്ബനാമപദം. ന-ഇതി പടിസേധനിദ്ദിട്ഠം നിപാതപദം. ആഘാതോ, അപ്പച്ചയോ, അനഭിരദ്ധീതി ച കമ്മനിദ്ദിട്ഠം നാമപദം. ചേതസോതി സാമിനിദ്ദിട്ഠം നാമപദം. കരണീയാതി കിരിയാനിദ്ദിട്ഠം നാമപദന്തി. ഏവം തസ്സ തസ്സ പദസ്സ വിസേസതാനിദസ്സനേന, ബ്യഞ്ജനസോ ച വിചയനം **പദവിചയോ.** അതിവിത്ഥാരഭയേന പന സക്കായേവ അട്ഠകഥം, തസ്സാ ച ലീനത്ഥവിഭാവനം അനുഗന്ത്വാ അയമത്ഥോ വിഞ്ഞുനാ വിഭാവേതുന്തി ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ.

"തത്ര ചേ തുമ്ഹേ അസ്സഥ കുപിതാ വാ അനത്തമനാ വാ, അപി നു തുമ്ഹേ പരേസം സുഭാസിതം ദുബ്ഭാസിതം ആജാനേയ്യാഥാ"തി അയം **അനുമതിപുച്ഛാ.** സത്താധിട്ഠാനാ, അനേകാധിട്ഠാനാ, പരമത്ഥവിസയാ, പച്ചുപ്പന്നവിസയാതി ഏവം സബ്ബത്ഥ യഥാസമ്ഭവം പുച്ഛാവിചയനം **പുച്ഛാവിചയോ.**

“നോ ഹേതം ഭന്തേ”തി ഇദം വിസ്സജ്ജനം ഏകംസബ്യാകരണം, നിരവസേസം, സഉത്തരം, ലോകിയന്തി ഏവം സബ്ബസ്സാപി വിസ്സജ്ജനസ്സ യഥാരഹം വിചയനം **വിസ്സജ്ജനാവിചയോ.**

“മമം വാ ഭിക്ഖവേ പരേ അവണ്ണം ഭാസേയ്യും...പേ॰... ന ചേതസോ അനഭിരദ്ധി കരണീയാ”തി ഇമായ പഠമദേസനായ “മമം വാ...പേ॰... തുമ്ഹംയേവസ്സ തേന അന്തരായോ”തി അയം ദുതിയദേസനാ സംസന്ദതി. കസ്മാ? പഠമായ മനോപദോസം നിവാരേത്വാ ദുതിയായ തത്ഥാദീനവസ്സ ദസ്സിതത്താ. തഥാ ഇമായ ദുതിയദേസനായ “മമം വാ...പേ॰... അപി നു തുമ്ഹേ പരേസം സുഭാസിതം ദുബ്ഭാസിതം ആജാനേയ്യാഥാ”തി അയം തതിയദേസനാ സംസന്ദതി. കസ്മാ? ദുതിയായ തത്ഥാദീനവം ദസ്സേത്വാ തതിയായ വചനത്ഥസല്ലക്ഖണമത്തേപി അസമത്ഥഭാവസ്സ ദസ്സിതത്താ. തഥാ ഇമായ തതിയദേസനായ “മമം വാ...പേ॰... ന ച പനേതം അമ്ഹേസു സംവിജ്ജതീ”തി അയം ചതുത്ഥദേസനാ സംസന്ദതി. കസ്മാ? തതിയായ മനോപദോസം സബ്ബഥാ നിവാരേത്വാ ചതുത്ഥായ അവണ്ണട്ഠാനേ പടിപജ്ജിതബ്ബാകാരസ്സ ദസ്സിതത്താതി ഇമിനാ നയേന പുബ്ബേന അപരം സംസന്ദിത്വാ വിചയനം **പുബ്ബാപരവിചയോ.** അസ്സാദവിചയാദയോ വുത്തനയാവ. തേസം ലക്ഖണസന്ദസ്സനമത്തമേവ ഹേത്ഥ വിസേസോ.

“അപി നു തുമ്ഹേ പരേസം സുഭാസിതം ദുബ്ഭാസിതം ആജാനേയ്യാഥാ”തി ഇമായ പുച്ഛായ “നോ ഹേതം ഭന്തേ”തി അയം വിസ്സജ്ജനാ സമേതി. കുപിതോ ഹി നേവ ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധഅരിയസാവകാനം ന മാതാപിതൂനം ന പച്ചത്ഥികാനം സുഭാസിതദുബ്ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ആജാനാതി. “കതമഞ്ച തം ഭിക്ഖവേ, അപ്പമത്തകം...പേ॰... തഥാഗതസ്സ വണ്ണം വദമാനോ വദേയ്യാ”തി ഇമായ പുച്ഛായ “പാണാതിപാതം പഹായ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ”തിആദികാ അയം വിസ്സജ്ജനാ സമേതി. ഭഗവാ ഹി അനുത്തരേന പാണാതിപാതവിരമണാദിഗുണേന സമന്നാഗതോ, തഞ്ച ഖോ സമാധിം, പഞ്ഞഞ്ച ഉപനിധായ അപ്പമത്തകം ഓരമത്തകം സീലമത്തകം. “കതമേ ച തേ ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ ദുദ്ദസാ”തിആദികായ പുച്ഛായ “സന്തി ഭിക്ഖവേ, ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ പുബ്ബന്തകപ്പികാ”തിആദികാ വിസ്സജ്ജനാ സമേതി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഗുണാ ഹി അഞ്ഞത്ര തഥാഗതാ അഞ്ഞേസം ഞാണേന അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠത്താ ഗമ്ഭീരാ ദുദ്ദസാ ദുരനുബോധാ സന്താ പണീതാ അതക്കാവചരാ നിപുണാ പണ്ഡിതവേദനീയാതി ഇമിനാ നയേന വിസ്സജ്ജനായ പുച്ഛാനുരൂപതാവിചയനമേവ ഇധ സങ്ഗഹഗാഥായ അഭാവതോ **അനുഗീതിവിചയോ**തി. അയം പദപഞ്ഹാദിഏകാദസധമ്മവിചയനലക്ഖണോ **വിചയഹാരോ** നാമ. വുത്തഞ്ച “യം പുച്ഛിതഞ്ച വിസ്സജ്ജിതഞ്ചാ”തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൨).

യുത്തിഹാരസംവണ്ണനാ

മമന്തി സാമിനിദ്ദേസോ യുജ്ജതി സഭാവനിരുത്തിയാ തഥാപയോഗദിസ്സനതോ, അവണ്ണസ്സ ച തദപേക്ഖത്താ. വാതി വികപ്പനത്ഥനിദ്ദേസോ യുജ്ജതി നേപാതികാനമനേകത്ഥത്താ, ഏത്ഥ ച നിയമാഭാവതോ. ഭിക്ഖവേതി ആമന്തനനിദ്ദേസോ യുജ്ജതി തദത്ഥേയേവ ഏതസ്സ പയോഗസ്സ ദിസ്സനതോ, ദേസകസ്സ ച പടിഗ്ഗാഹകാപേക്ഖതോതി ഏവമാദിനാ ബ്യഞ്ജനതോ ച -

സബ്ബേന സബ്ബം ആഘാതാദീനമകരണം താദിഭാവായ സംവത്തതീതി യുജ്ജതി ഇട്ഠാനിട്ഠേസു സമപ്പവത്തിസബ്ഭാവതോ. യസ്മിം സന്താനേ ആഘാതാദയോ ഉപ്പന്നാ, തന്നിമിത്തകാ അന്തരായാ തസ്സേവ സമ്പത്തിവിബന്ധായ സംവത്തന്തീതി യുജ്ജതി കമ്മാനം സന്താനന്തരേസു അസങ്കമനതോ. ചിത്തമഭിഭവിത്വാ ഉപ്പന്നാ ആഘാതാദയോ സുഭാസിതദുബ്ഭാസിതസല്ലക്ഖണേപി അസമത്ഥതായ സംവത്തന്തീതി യുജ്ജതി കോധലോഭാനം അന്ധതമസഭാവതോ. പാണാതിപാതാദിദുസ്സീല്യതോ വേരമണീ സബ്ബസത്താനം പാമോജ്ജപാസംസായ സംവത്തതീതി യുജ്ജതി സീലസമ്പത്തിയാ മഹതോ കിത്തിസദ്ദസ്സ അബ്ഭുഗ്ഗതത്താ. ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തേന ഗുണേന തഥാഗതസ്സ വണ്ണനാ ഏകദേസഭൂതാപി സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണഗ്ഗഹണായ സംവത്തതീതി യുജ്ജതി അനഞ്ഞസാധാരണത്താ. തജ്ജാഅയോനിസോമനസികാരപരിക്ഖതാനി അധിഗമതക്കനാനി സസ്സതവാദാദിഅഭിനിവേസായ സംവത്തന്തീതി യുജ്ജതി കപ്പനജാലസ്സ അസമുഗ്ഘാടിതത്താ. വേദനാദീനം അനവബോധേന വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ വഡ്ഢതീതി യുജ്ജതി അസ്സാദാനുപസ്സനാസബ്ഭാവതോ, സതി ച വേദയിതഭാവേ (വേദയിതരാഗേ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧൪൫) തത്ഥ അത്തത്തനിയഗാഹോ, സസ്സതാദിഗാഹോ ച വിപരിപ്ഫന്ദതീതി യുജ്ജതി കാരണസ്സ സന്നിഹിതത്താ. തണ്ഹാപച്ചയാ ഹി ഉപാദാനം സമ്ഭവതി. സസ്സതാദിവാദേ പഞ്ഞപേന്താനം, തദനുച്ഛവികഞ്ച വേദനം വേദയന്താനം ഫസ്സോ ഹേതൂതി യുജ്ജതി വിസയിന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണസങ്ഗതിയാ വിനാ തദഭാവതോ. ഛഫസ്സായതനനിമിത്തം വട്ടസ്സ അനുപച്ഛേദോതി യുജ്ജതി തത്ഥ അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അപ്പഹീനത്താ. ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം സമുദയത്ഥങ്ഗമാദിപജാനനാ സബ്ബദിട്ഠിഗതികസഞ്ഞം അതിച്ച തിട്ഠതീതി യുജ്ജതി ചതുസച്ചപടിവേധഭാവതോ. ഇമാഹിയേവ ദ്വാസട്ഠിയാ സബ്ബദിട്ഠിഗതാനം അന്തോജാലീകതഭാവോതി യുജ്ജതി അകിരിയവാദാദീനം, ഇസ്സരവാദാദീനഞ്ച തദന്തോഗധത്താ, തഥാ ചേവ ഹേട്ഠാ സംവണ്ണിതം. ഉച്ഛിന്നഭവനേത്തികോ തഥാഗതസ്സ കായോതി യുജ്ജതി ഭഗവതോ അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു ഠത്വാ സത്തന്നം ബോജ്ഝങ്ഗാനം യഥാഭൂതം ഭാവിതത്താ. കായസ്സ ഭേദാ പരിനിബ്ബുതം ന ദക്ഖന്തീതി യുജ്ജതി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിയം രൂപാദീസു കസ്സചിപി അനവസേസതോതി ഇമിനാ നയേന അത്ഥതോ ച സുത്തേ ബ്യഞ്ജനത്ഥാനം യുത്തിതാവിഭാവനലക്ഖണോ **യുത്തിഹാരോ** നാമ യഥാഹ “സബ്ബേസം ഹാരാനം, യാ ഭൂമീ”തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൩).

പദട്ഠാനഹാരവണ്ണനാ

വണ്ണാരഹാവണ്ണദുബ്ബണ്ണതാനാദേയ്യവചനതാദി വിപത്തീനം പദട്ഠാനം. വണ്ണാരഹവണ്ണസുബ്ബണ്ണതാസദ്ധേയ്യവചനതാദി സമ്പത്തീനം പദട്ഠാനം. തഥാ ആഘാതാദയോ നിരയാദിദുക്ഖസ്സ പദട്ഠാനം. ആഘാതാദീനമകരണം സഗ്ഗസമ്പത്തിയാദിസബ്ബസമ്പത്തീനം പദട്ഠാനം. പാണാതിപാതാദിപടിവിരതി അരിയസ്സ സീലക്ഖന്ധസ്സ പദട്ഠാനം, അരിയോ സീലക്ഖന്ധോ അരിയസ്സ സമാധിക്ഖന്ധസ്സ പദട്ഠാനം. അരിയോ സമാധിക്ഖന്ധോ അരിയസ്സ പഞ്ഞാക്ഖന്ധസ്സ പദട്ഠാനം. ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തം ഭഗവതോ പടിവേധപ്പകാരഞാണം ദേസനാഞാണസ്സ പദട്ഠാനം. ദേസനാഞാണം വേനേയ്യാനം സകലവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണസ്സ പദട്ഠാനം. സബ്ബായപി ദിട്ഠിയാ ദിട്ഠുപാദാനഭാവതോ സാ യഥാരഹം നവവിധസ്സപി ഭവസ്സ പദട്ഠാനം. ഭവോ ജാതിയാ. ജാതി ജരാമരണസ്സ, സോകാദീനഞ്ച പദട്ഠാനം. വേദനാനം യഥാഭൂതം സമുദയത്ഥങ്ഗമാദിപടിവേധനാ ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം അനുബോധപടിവേധോ ഹോതി. തത്ഥ അനുബോധോ പടിവേധസ്സ പദട്ഠാനം. പടിവേധോ ചതുബ്ബിധസ്സ സാമഞ്ഞഫലസ്സ പദട്ഠാനം. "അജാനതം അപസ്സത"ന്തി അവിജ്ജാഗ്ഗഹണം. തത്ഥ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പദട്ഠാനം, സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണസ്സ. യാവ വേദനാ തണ്ഹായ പദട്ഠാനന്തി നേത്വാ തേസം "വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ"തിആദിനാ പാളിയമാഗതനയേന സമ്ബജ്ഝിതബ്ബം. "തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിത"ന്തി ഏത്ഥ തണ്ഹാ ഉപാദാനസ്സ പദട്ഠാനം. "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി ഏത്ഥ സസ്സതാദിപഞ്ഞാപനം പരേസം മിച്ഛാഭിനിവേസസ്സ പദട്ഠാനം. മിച്ഛാഭിനിവേസോ സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയയോനിസോമനസികാരധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തീഹി വിമുഖതായ അസദ്ധമ്മസ്സവനാദീനഞ്ച പദട്ഠാനം. "അഞ്ഞത്ര ഫസ്സാ"തിആദീസു ഫസ്സോ വേദനായ പദട്ഠാനം. ഛ ഫസ്സായതനാനി ഫസ്സസ്സ, സകലസ്സ ച വട്ടദുക്ഖസ്സ പദട്ഠാനം. ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം യഥാഭൂതം സമുദയാദിപജാനനം നിബ്ബിദായ പദട്ഠാനം, നിബ്ബിദാ വിരാഗസ്സാതിആദിനാ യാവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം നേതബ്ബം. ഭഗവതോ ഭവനേത്തിസമുച്ഛേദോ സബ്ബഞ്ഞുതായ പദട്ഠാനം, തഥാ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനസ്സ ചാതി. അയം സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പദട്ഠാനധമ്മാ, തേസഞ്ച പദട്ഠാനധമ്മാതി യഥാസമ്ഭവം പദട്ഠാനധമ്മനിദ്ധാരണലക്ഖണോ **പദട്ഠാനഹാരോ** നാമ. വുത്തഞ്ഹി "ധമ്മം ദേസേതി ജിനോ, തസ്സ ച ധമ്മസ്സ യം പദട്ഠാന"ന്തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൪).

ലക്ഖണഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദിഗ്ഗഹണേന കോധൂപനാഹമക്ഖപലാസഇസ്സാമച്ഛരിയസാരമ്ഭപരവമ്ഭനാദീനം സങ്ഗഹോ പടിഘചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നതായ ഏകലക്ഖണത്താ. ആനന്ദാദിഗ്ഗഹണേന അഭിജ്ഝാവിസമലോഭമാനാതിമാനമദപ്പമാദാനം സങ്ഗഹോ ലോഭചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നതായ ഏകലക്ഖണത്താ. തഥാ ആഘാതഗ്ഗഹണേന അവസിട്ഠഗന്ഥനീവരണാനം സങ്ഗഹോ കായഗന്ഥനീവരണലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. ആനന്ദഗ്ഗഹണേന ഫസ്സാദീനം സങ്ഗഹോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. സീലഗ്ഗഹണേന അധിചിത്താധിപഞ്ഞാസിക്ഖാനം സങ്ഗഹോ സിക്ഖാലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. ദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന അവസിട്ഠഉപാദാനാനം സങ്ഗഹോ ഉപാദാനലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. "വേദനാന"ന്തി ഏത്ഥ വേദനാഗ്ഗഹണേന അവസിട്ഠഉപാദാനക്ഖന്ധാനം സങ്ഗഹോ ഉപാദാനക്ഖന്ധലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ. തഥാ ധമ്മായതനധമ്മധാതുപരിയാപന്നവേദനാഗ്ഗഹണേന സമ്മസനുപഗാനം സബ്ബേസമ്പി ആയതനാനം, ധാതൂനഞ്ച സങ്ഗഹോ ആയതനലക്ഖണേന, ധാതുലക്ഖണേന ച ഏകലക്ഖണത്താ. "അജാനതം അപസ്സത"ന്തി ഏത്ഥ അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേന ഹേതുആസവോഘയോഗനീവരണാദീനം സങ്ഗഹോ ഹേതാദിലക്ഖണേന ഏകലക്ഖണത്താ, തഥാ "തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിത"ന്തി ഏത്ഥ തണ്ഹാഗ്ഗഹണേനപി. "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി ഏത്ഥ ഫസ്സഗ്ഗഹണേന സഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണാനം സങ്ഗഹോ വിപല്ലാസഹേതുഭാവേന, ഖന്ധലക്ഖണേന ച ഏകലക്ഖണത്താ. ഛഫസ്സായതനഗ്ഗഹണേന അവസിട്ഠഖന്ധായതനധാതിന്ദ്രിയാദീനം സങ്ഗഹോ ഫസ്സുപ്പത്തിനിമിത്തതായ, സമ്മസനീയഭാവേന ച ഏകലക്ഖണത്താ. ഭവനേത്തിഗ്ഗഹണേന അവിജ്ജാദീനം സംകിലേസധമ്മാനം സങ്ഗഹോ വട്ടഹേതുഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താതി. അയം സുത്തേ അനാഗതേപി ധമ്മേ ഏകലക്ഖണതാദിനാ ആഗതേ വിയ നിദ്ധാരണലക്ഖണോ **ലക്ഖണഹാരോ** നാമ. തഥാ ഹി വുത്തം "വുത്തമ്ഹി ഏകധമ്മേ, യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ"തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൫).

ചതുബ്യൂഹഹാരവണ്ണനാ

മമന്തി അനേരുത്തപദം, തഥാ വാതി ച. ഭിക്ഖനസീലാ ഭിക്ഖൂ. പരേന്തിവിരുദ്ധഭാവമുപഗച്ഛന്തീതി പരാ, അഞ്ഞത്ഥേ പനേതം അനേരുത്തപദന്തി ഏവമാദിനാ **നേരുത്തം,** തം പന "ഏവ"ന്തിആദിനിദാനപദാനം, "മമ"ന്തിആദിപാളിപദാനഞ്ച അട്ഠകഥാവസേന, തസ്സാ ലീനത്ഥവിഭാവനീവസേന ച സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ അതിവിത്ഥാരഭയേന ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ. യേ തേ നിന്ദാപസംസാഹി സമ്മാകമ്പിതചേതസാ മിച്ഛാജീവതോ അനോരതാ സസ്സതാദിമിച്ഛാഭിനിവേസിനോ സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധേസു അപ്പതിട്ഠിതാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഗുണരസസ്സാദവിമുഖാ വേനേയ്യാ, തേ കഥം നു ഖോ യഥാവുത്തദോസവിനിമുത്താ സമ്മാപടിപത്തിയാ ഉഭയഹിതപരാ ഭവേയ്യുന്തി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ **അധിപ്പായോ.** ഏവമധിപ്പേതാ പുഗ്ഗലാ, ദേസനാഭാജനട്ഠാനേ ച ദസ്സിതാ ഇമിസ്സാ ദേസനായ **നിദാനം.**

പുബ്ബാപരാനുസന്ധി പന പദസന്ധിപദത്ഥനിദ്ദേസനിക്ഖേപസുത്തദേസനാസന്ധിവസേന ഛബ്ബിധാ. തത്ഥ "മമ"ന്തി ഏതസ്സ "അവണ്ണ"ന്തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോതിആദിനാ പദസ്സ പദന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദസന്ധി.** "മമ"ന്തി വുത്തസ്സ ഭഗവതോ "അവണ്ണ"ന്തി വുത്തേന പരേഹി ഉപവദിതേന

അഗുണേനസമ്ബന്ധോതിആദിനാ പദത്ഥസ്സ പദത്ഥന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദത്ഥസന്ധി.** “മമം വാ ഭിക്ഖവേ, പരേ അവണ്ണം ഭാസേയ്യു”ന്തിആദിദേസനാ സുപ്പിയേന പരിബ്ബാജകേന വുത്തഅവണ്ണാനുസന്ധിവസേന പവത്താ. “മമം വാ ഭിക്ഖവേ, പരേ വണ്ണം ഭാസേയ്യു”ന്തിആദിദേസനാ ബ്രഹ്മദത്തേന മാണവേന വുത്തവണ്ണാനുസന്ധിവസേന പവത്താ. “അത്ഥി ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞേവ ധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ ദുദ്ദസാ ദുരനുബോധാ”തിആദിദേസനാ ഭിക്ഖൂഹി വുത്തവണ്ണാനുസന്ധിവസേന പവത്താതി ഏവം നാനാനുസന്ധികസ്സ സുത്തസ്സ തംതദനുസന്ധീഹി, ഏകാനുസന്ധികസ്സ ച പുബ്ബാപരഭാഗേഹി സമ്ബന്ധോ **നിദ്ദേസസന്ധി. നിക്ഖേപസന്ധി** പന ചതുബ്ബിധസുത്തനിക്ഖേപവസേന. **സുത്തസന്ധി** ച തിവിധസുത്താനുസന്ധിവസേന അട്ഠകഥായം ഏവ വിചാരിതാ, അമ്ഹേഹി ച പുബ്ബേ സംവണ്ണിതാ. ഏകിസ്സാ ദേസനായ ദേസനാന്തരേഹി സദ്ധിം സംസന്ദനം **ദേസനാസന്ധി,** സാ പനേവം വേദിതബ്ബാ - “മമം വാ ഭിക്ഖവേ...പേ॰... ന ചേതസോ അനഭിരദ്ധി കരണീയാ”തി അയം ദേസനാ “ഉഭതോദണ്ഡകേന ചേപി ഭിക്ഖവേ, കകചേന ചോരാ ഓചരകാ അങ്ഗമങ്ഗാനി ഓകന്തേയ്യും, തത്രപി യോ മനോ പദൂസേയ്യ, ന മേ സോ തേന സാസനകരോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൨) ഇമായ ദേസനായ സദ്ധിം സംസന്ദതി. “തുമ്ഹംയേവസ്സ തേന അനന്തരായോ”തി അയം “കമ്മസ്സകാ മാണവ സത്താ കമ്മദായാദാ കമ്മയോനീ കമ്മബന്ധൂ കമ്മപടിസരണാ കമ്മം സത്തേ വിഭജതി, യദിദം ഹീനപണീതതായാ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൯-൨൯൭) ഇമായ, “അപി നു തുമ്ഹേ...പേ॰... ആജാനേയ്യാഥാ”തി അയം -

> “കുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതി, കുദ്ധോ ധമ്മം ന പസ്സതി;
> അന്ധം തമം തദാ ഹോതി, യം കോധോ സഹതേ നര”ന്തി. (അ॰ നി॰ ൭.൬൪; മഹാനി॰ ൫, ൧൫൬, ൧൯൫); -

ഇമായ, “മമം വാ ഭിക്ഖവേ, പരേ വണ്ണം...പേ॰... ന ചേതസോ ഉബ്ബിലാവിതത്തം കരണീയ”ന്തി അയം “ധമ്മാപി വോ ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബാ, പഗേവ അധമ്മാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦), “കുല്ലൂപമം വോ ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി നിത്ഥരണത്ഥായ, നോ ഗഹണത്ഥായാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൦) ച ഇമായ, “തത്ര ചേ തുമ്ഹേ...പേ॰... തുമ്ഹംയേവസ്സ തേന അന്തരായോ”തി അയം -

> “ലുദ്ധോ അത്ഥം ന ജാനാതി, ലുദ്ധോ ധമ്മം ന പസ്സതി;
> അന്ധം തമം തദാ ഹോതി, യം ലോഭോ സഹതേ നര”ന്തി. (ഇതിവു॰ ൮൮; മഹാനി॰ ൫, ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൧൨൮) ച -

> “കാമന്ധാ ജാലസഞ്ഛന്നാ, തണ്ഹാഛദനഛാദിതാ;
> പമത്തബന്ധുനാബദ്ധാ, മച്ഛാവ കുമീനാമുഖേ;
> ജരാമരണമന്വേന്തി, വച്ഛോ ഖീരപകോവ മാതര”ന്തി. (ഉദാ॰ ൬൪; നേത്തി॰ ൨൭, ൯൦; പേടകോ॰ ൧൪) ച -

ഇമായ, “അപ്പമത്തകം ഖോ പനേതം സീലമത്തക”ന്തി അയം “വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ॰... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, അയമ്പി ഖോ ബ്രാഹ്മണ യഞ്ഞോ പുരിമേഹി യഞ്ഞേഹി അപ്പട്ഠതരോ ച അപ്പസമാരമ്ഭതരോ ച മഹപ്ഫലതരോ ച മഹാനിസംസതരോ ചാ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൫൪) ഇമായ പഠമജ്ഝാനസ്സ സീലതോ മഹപ്ഫലമഹാനിസംസതരതാവചനേന ഝാനതോ സീലസ്സ അപ്പഫലഅപ്പാനിസംസതരഭാവദീപനതോ.

“പാണാതിപാതം പഹായാ”തിആദിദേസനാ “സമണോ ഖലു ഭോ ഗോതമോ സീലവാ അരിയസീലേന സമന്നാഗതോ”തിആദിദേസനായ (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൦൪), “അഞ്ഞേവ ധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ”തിആദിദേസനാ “അധിഗതോ ഖോ മ്യായം ധമ്മോ ഗമ്ഭീരോ ദുദ്ദസോ ദുരനുബോധോ”തിആദിദേസനായ, (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭, ൮) ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തധമ്മപടിവേധേന ഹി ഞാണസ്സ ഗമ്ഭീരാദിഭാവോ വിഞ്ഞായതി.

“സന്തി ഭിക്ഖവേ, ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ പുബ്ബന്തകപ്പികാ”തിആദിദേസനാ “സന്തി ഭിക്ഖവേ, ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ പുബ്ബന്തകപ്പികാ...പേ॰... അഭിവദന്തി സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച, ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തി, അസസ്സതോ, സസ്സതോ ച അസസ്സതോ ച, നേവസസ്സതോ ച നാസസ്സതോ ച, അന്തവാ, അനന്തവാ, അന്തവാ ച അനന്തവാ ച, നേവന്തവാ ച നാനന്തവാ ച അത്താ ച ലോകോ ച, ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ”തിആദിദേസനായ (മ॰ നി॰ ൩.൨൭).

തഥാ “സന്തി ഭിക്ഖവേ, ഏകേ സമണബ്രാഹ്മണാ അപരന്തകപ്പികാ”തിആദിദേസനാ “സന്തി ഭിക്ഖവേ ... പേ॰... അഭിവദന്തി സഞ്ഞീ അത്താ ഹോതി അരോഗോ പരം മരണാ. ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തി അസഞ്ഞീ, സഞ്ഞീ ച അസഞ്ഞീ ച, നേവസഞ്ഞീ ച നാസഞ്ഞീ ച അത്താ ഹോതി അരോഗോ പരം മരണാ. ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തി സതോ വാ പന സത്തസ്സ ഉച്ഛേദം വിനാസം വിഭവം പഞ്ഞപേന്തി, ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം വാ പനേകേ അഭിവദന്തീ”ന്തിആദിദേസനായ (മ॰ നി॰ ൩.൨൧), “വേദനാനം സമുദയഞ്ച... പേ॰... തഥാഗതോ”തിആദിദേസനാ “തയിദം സങ്ഖതം ഓളാരികം, അത്ഥി ഖോ പന സങ്ഖാരാനം നിരോധോ, അത്ഥേതന്തി ഇതി വിദിത്വാ തസ്സ നിസ്സരണദസ്സാവീ തഥാഗതോ

തദുപാതിവത്തോ"തിആദിദേസനായ (മ॰ നി॰ ന.വ൯), "തദപി തേസം...പേ॰... വിപ്ഫന്ദിതമേവാ"തി അയം "ഇദം തേസം വത അഞ്ഞത്രേവ സദ്ധായ അഞ്ഞത്ര രുചിയാ അഞ്ഞത്ര അനുസ്സവാ അഞ്ഞത്ര ആകാരപരിവിതക്കാ അഞ്ഞത്ര ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിയാ പച്ചത്തംയേവ ഞാണം ഭവിസ്സതി പരിസുദ്ധം പരിയോദാത'ന്തി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. പച്ചത്തം ഖോ പന ഭിക്ഖവേ, ഞാണേ അസതി പരിസുദ്ധേ പരിയോദാതേ യദപി തേ ഭോന്തോ സമണബ്രാഹ്മണാ തത്ഥ ഞാണഭാവമത്തമേവ പരിയോദാപേന്തി, തദപി തേസം ഭവതം സമണബ്രാഹ്മണാനം ഉപാദാനമക്ഖായതീ"തിആദിദേസനായ (സം॰ നി॰ വ.൪ന), "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി അയം "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ, വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തി (സം॰ നി॰ വ.൪൶), "ഛന്ദമൂലകാ ഇമേ ആവുസോ ധമ്മാ മനസികാരസമുട്ഠാനാ ഫസ്സസമോധാനാ വേദനാസമോസരണാ"തി (പരിയേസിതബ്ബം) ച ആദിദേസനായ, "യതോ ഖോ ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഛന്നം ഫസ്സായതനാന"ന്തിആദിദേസനാ "യതോ ഖോ ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു നേവ വേദനം അത്തതോ സമനുപസ്സതി, ന സഞ്ഞം, ന സങ്ഖാരേ, ന വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതി, സോ ഏവം അസമനുപസ്സന്തോ ന കിഞ്ചി ലോകേ ഉപാദിയതി, അനുപാദിയം ന പരിതസ്സതി, അപരിതസ്സം പച്ചത്തംയേവ പരിനിബ്ബായതീ"തിആദിദേസനായ, "സബ്ബേതേ ഇമേഹേവ ദ്വാസട്ഠിയാ വത്ഥൂഹി അന്തോജാലീകതാ"തിആദിദേസനാ "യേ ഹി കേചി ഭിക്ഖവേ...പേ॰... അഭിവദന്തി, സബ്ബേതേ ഇമാനേവ പഞ്ച കായാനി അഭിവദന്തി ഏതേസം വാ അഞ്ഞതര"ന്തിആദിദേസനായ (മ॰ നി॰ ന.വ൩), "കായസ്സ ഭേദാ...പേ॰... ദേവമനുസ്സാ"തി അയം -

> "അച്ചീ യഥാ വാതവേഗേന ഖിത്താ (ഉപസിവാതി ഭഗവാ),
> അത്ഥം പലേതി ന ഉപേതി സങ്ഖം;
> ഏവം മുനീ നാമകായാ വിമുത്തോ,
> അത്ഥം പലേതി ന ഉപേതി സങ്ഖ"ന്തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൭൬) -

ആദിദേസനായ സദ്ധിം സംസന്ദതീതി. അയം നേരുത്തമധിപ്പായദേസനാനിദാനപുബ്ബാപരാനുസന്ധീനം ചതുന്നം വിഭാവനലക്ഖണോ **ചതുബ്യൂഹഹാരോ** നാമ. വുത്തമ്പി ചേതം "നേരുത്തമധിപ്പായോ"തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൩).

ആവത്തഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനമകരണീയതാവചനേന ഖന്തിസോരച്ചാനുട്ഠാനം. തത്ഥ ഖന്തിയാ സദ്ധാപഞ്ഞാപരാപകാരദുക്ഖസഹഗതാനം സങ്ഗഹോ, തഥാ സോരച്ചേന സീലസ്സ. സദ്ധാദിഗ്ഗഹണേന ച സദ്ധിന്ദ്രിയാദിസകലബോധിപക്ഖിയധമ്മാ ആവത്തന്തി. സീലഗ്ഗഹണേന അവിപ്പടിസാരാദയോ സബ്ബേപി സീലാനിസംസധമ്മാ ആവത്തന്തി. പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതിവചനേന അപ്പമാദവിഹാരോ, തേന സകലം സാസനബ്രഹ്മചരിയം ആവത്തതി. ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തധമ്മഗ്ഗഹണേന മഹാബോധിപകിത്തനം. അനാവരണഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി ആസവക്ഖയഞാണം, ആസവക്ഖയഞാണപദട്ഠാനഞ്ച അനാവരണഞാണം മഹാബോധീതി വുച്ചതി, തേന ദസബലാദയോ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ആവത്തന്തി. സസ്സതാദിദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന തണ്ഹാവിജ്ജാനം സങ്ഗഹോ, താഹി അനമതഗ്ഗം സംസാരവട്ടം ആവത്തതി. വേദനാനം യഥാഭൂതം സമുദയാദിപടിവേധനേന ഭഗവതോ പരിഞ്ഞാത്തയവിസുദ്ധി, തായ പഞ്ഞാപാരമിമുഖേന സബ്ബാപി പാരമിയോ ആവത്തന്തി. "അജാനതം അപസ്സത"ന്തി ഏത്ഥ അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേന അയോനിസോമനസികാരപരിഗ്ഗഹോ, തേന ച നവ അയോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ ആവത്തന്തി. "തണ്ഹാഗതാനം പരിതസ്സിതവിപ്ഫന്ദിത"ന്തി ഏത്ഥ തണ്ഹാഗ്ഗഹണേന നവ തണ്ഹാമൂലകാ ധമ്മാ ആവത്തന്തി. "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തിആദി സസ്സതാദിപഞ്ഞാപനസ്സ പച്ചയാധീനവുത്തിദസ്സനം, തേന അനിച്ചതാദിലക്ഖണത്തയം ആവത്തതി. ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം യഥാഭൂതം പജാനനേന വിമുത്തിസമ്പദാനിദ്ദേസോ, തേന സത്തപി വിസുദ്ധിയോ ആവത്തന്തി. "ഉച്ഛിന്നഭവനേത്തികോ തഥാഗതസ്സ കായോ"തി തണ്ഹാപഹാനം വുത്തം, തേന ഭഗവതോ സകലസംകിലേസപ്പഹാനം ആവത്തതീതി അയം ദേസനായ ഗഹിതധമ്മാനം സഭാഗവിസഭാഗധമ്മവസേന ആവത്തനലക്ഖണോ **ആവത്തഹാരോ** നാമ. യഥാഹ "ഏകമ്ഹി പദട്ഠാനേ, പരിയേസതി സേസകം പദട്ഠാന"ന്തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൭).

വിഭത്തിഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാനന്ദാദയോ അകുസലാ ധമ്മാ, തേസം അയോനിസോമനസികാരാദി പദട്ഠാനം. യേഹി പന ധമ്മേഹി ആഘാതാനന്ദാദീനം അകരണം അപ്പവത്തി, തേ അബ്യാപാദാദയോ കുസലാ ധമ്മാ, തേസം യോനിസോമനസികാരാദി പദട്ഠാനം. തേസു ആഘാതാദയോകാമാവചരാവ, അബ്യാപാദാദയോ ചതുഭൂമകാ, തഥാ പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതി കുസലാ വാ അബ്യാകതാ വാ, തസ്സാ ഹിരോത്തപ്പാദയോ ധമ്മാ പദട്ഠാനം. തത്ഥ കുസലാ സിയാ കാമാവചരാ, സിയാ ലോകുത്തരാ. അബ്യാകതാ ലോകുത്തരാവ. "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞേവ ധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ"തി വുത്തധമ്മാ സിയാ കുസലാ, സിയാ അബ്യാകതാ. തത്ഥ കുസലാനം വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ പദട്ഠാനം. അബ്യാകതാനം മഗ്ഗധമ്മാ, വിപസ്സനാ, ആവജ്ജനാ വാ പദട്ഠാനം. തേസു കുസലാ ലോകുത്തരാവ, അബ്യാകതാ സിയാ കാമാവചരാ, സിയാ ലോകുത്തരാ, സബ്ബാപി ദിട്ഠിയോ അകുസലാവ കാമാവചരാവ, താസം അവിസേസേന മിച്ഛാഭിനിവേസേ അയോനിസോമനസികാരോ പദട്ഠാനം. വിസേസതോ പന

സന്തതിഘനവിനിബ്ഭോഗാഭാവതോ ഏകത്തനയസ്സ മിച്ഛാഗാഹോ അതീതജാതിഅനുസ്സരണതക്കസഹിതോ സസ്സതദിട്ഠിയാ പദട്ഠാനം. ഹേതുഫലഭാവേന സമ്ബന്ധഭാവസ്സ അഗ്ഗഹണതോ നാനത്തനയസ്സ മിച്ഛാഗാഹോ തജ്ജാസമന്നാഹാരസഹിതോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ പദട്ഠാനം. ഏവം സേസദിട്ഠീനമ്പി യഥാസമ്ഭവം വത്തബ്ബം.

"വേദനാന"ന്തി ഏത്ഥ വേദനാ സിയാ കുസലാ, സിയാ അകുസലാ, സിയാ അബ്യാകതാ, സിയാ കാമാവചരാ, സിയാ രൂപാവചരാ, സിയാ അരൂപാവചരാ, താസം ഫസ്സോ പദട്ഠാനം. വേദനാനം യഥാഭൂതം വേദനാനം സമുദയാദിപടിവേധനം മഗ്ഗഞാണം, അനുപാദാവിമുത്തി ച ഫലഞാണം, തേസം "അഞ്ഞേവ ധമ്മാ ഗമ്ഭീരാ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയേന ധമ്മാദിവിഭാഗോ നേതബ്ബോ. "അജാനതം അപസ്സത"ന്തിആദീസു അവിജ്ജാതണ്ഹാ അകുസലാ കാമാവചരാ, താസു അവിജ്ജായ ആസവാ, അയോനിസോമനസികാരോ ഏവ വാ പദട്ഠാനം. തണ്ഹായ സംയോജനിയേസു ധമ്മേസു അസ്സാദദസ്സനം പദട്ഠാനം. "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി ഏത്ഥ ഫസ്സസ്സ വേദനായ വിയ ധമ്മാദിവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. ഇമിനാ നയേന ഫസ്സായതനാദീനമ്പി യഥാരഹം ധമ്മാദിവിഭാഗോ നേതബ്ബോതി അയം സംകിലേസധമ്മേ, വോദാനധമ്മേ ച സാധാരണാസാധാരണതോ, പദട്ഠാനതോ, ഭൂമിതോ ച വിഭജനലക്ഖണോ **വിഭത്തിഹാരോ** നാമ. യഥാഹ "ധമ്മഞ്ച പദട്ഠാനം, ഭൂമിഞ്ച വിഭജ്ജതേ അയം ഹാരോ"തിആദി (നേത്തി॰ ർ.വ്വ).

പരിവത്തനഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനമകരണം ഖന്തിസോരച്ചാനി അനുബ്രൂഹേത്വാ പടിസങ്ഖാനഭാവനാബലസിദ്ധിയാ ഉഭയഹിതപടിപത്തിമാവഹതി. ആഘാതാദയോ പന പവത്തിയമാനാ ദുബ്ബണ്ണതം, ദുക്ഖസേയ്യം, ഭോഗഹാനിം, അകിത്തിം, പരേഹി ദുരുപസങ്കമനതഞ്ച നിപ്ഫാദേന്താ നിരയാദീസു മഹാദുക്ഖമാവഹന്തി. പാണാതിപാതാദിപടിവിരതി അവിപ്പടിസാരാദികല്യാണം പരമ്പരമാവഹതി. പാണാതിപാതാദി പന വിപ്പടിസാരാദിഅകല്യാണം പരമ്പരമാവഹതി. ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തം ഞാണം വേനേയ്യാനം യഥാരഹം വിജ്ജാഭിഞ്ഞാദിഗുണവിസേസമാവഹതി സബ്ബഞ്ഞേയ്യസ്സ യഥാസഭാവാവബോധതോ. തഥാ ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസരഹിതം പന ഞാണം ഞേയ്യേസു സാധാരണഭാവതോ യഥാവുത്തഗുണവിസേസം നാവഹതി. സബ്ബാപി ചേതാ ദിട്ഠിയോ യഥാരഹം സസ്സതുച്ഛേദഭാവതോ അന്തദ്വയഭൂതാ സക്കായതീരം നാതിവത്തന്തി അനിയ്യാനികസഭാവത്താ. സമ്മാദിട്ഠി പന സപരിക്ഖാരാ മജ്ഝിമപടിപദാഭൂതാ സക്കായതീരമതിക്കമ്മ പാരം ഗച്ഛതി നിയ്യാനികസഭാവത്താ. വേദനാനം യഥാഭൂതം സമുദയാദിപടിവേധനാ അനുപാദാവിമുത്തിമാവഹതി മഗ്ഗഭാവതോ. വേദനാനം യഥാഭൂതം സമുദയാദിഅസമ്പടിവേധോ സംസാരചാരകാവരോധമാവഹതി സങ്ഖാരാനം പച്ചയഭാവതോ. വേദയിതസഭാവപടിച്ഛാദകോ സമ്മോഹോ തദഭിനന്ദനമാവഹതി, യഥാഭൂതാവബോധോ പന തത്ഥ നിബ്ബേധം, വിരാഗഞ്ച ആവഹതി. മിച്ഛാഭിനിവേസേ അയോനിസോമനസികാരസഹിതാ തണ്ഹാ അനേകവിഹിതം ദിട്ഠിജാലം പസാരേതി. യഥാവുത്തതണ്ഹാസമുച്ഛേദോ പഠമമഗ്ഗോ തം ദിട്ഠിജാലം സങ്കോചേതി. സസ്സതവാദാദിപഞ്ഞാപനസ്സ ഫസ്സോ പച്ചയോ അസതി ഫസ്സേ തദഭാവതോ. ദിട്ഠിബന്ധനബദ്ധാനം ഫസ്സായതനാദീനമനിരോധനേന ഫസ്സാദിഅനിരോധോ സംസാരദുക്ഖസ്സ അനിവത്തിയേവ യാഥാവതോ ഫസ്സായതനാദിപരിഞ്ഞാ സബ്ബദിട്ഠിദസ്സനാനി അതിവത്തതി, തേസം പന തഥാ അപരിഞ്ഞാ ദിട്ഠിദസ്സനം നാതിവത്തതി. ഭവനേത്തിസമുച്ഛേദോ ആയതിം അത്തഭാവസ്സ അനിബ്ബത്തിയാ സംവത്തതി, അസമുച്ഛിന്നായ ഭവനേത്തിയാ അനാഗതേ ഭവപ്പബന്ധോ പരിവത്തതിയേവാതി അയം സുത്തേ നിദ്ദിട്ഠാനം ധമ്മാനം പടിപക്ഖതോ പരിവത്തനലക്ഖണോ **പരിവത്തനഹാരോ** നാമ. കിമാഹ "കുസലാകുസലേ ധമ്മേ, നിദ്ദിട്ഠേ ഭാവിതേ പഹീനേ ചാ"തിആദി.

വേവചനഹാരവണ്ണനാ

"മമം മമ മേ"തി പരിയായവചനം. 'വാ യദി ചാ"തി പരിയായവചനം. "ഭിക്ഖവേ സമണാ തപസ്സിനോ"തി പരിയായവചനം. "പരേ അഞ്ഞേ പടിവിരുദ്ധാ"തി...പേ॰... നം. "അവണ്ണം അകിത്തിം നിന്ദ"ന്തി...പേ॰... നം. "ഭാസേയ്യും ഭണേയ്യും കഥേയ്യു"ന്തി...പേ॰... നം. "ധമ്മസ്സ വിനയസ്സ സത്ഥുസാസനസ്സാ"തി...പേ॰... നം. "സങ്ഘസ്സ സമൂഹസ്സ ഗണസ്സാ"തി...പേ॰... നം. "തത്ര തത്ഥ തേസൂ"തി...പേ॰... നം. "തുമ്ഹേഹി വോ ഭവന്തേഹീ"തി...പേ॰... നം. "ആഘാതോ ദോസോ ബ്യാപാദോ"തി...പേ॰... നം "അപ്പച്ചയോ ദോമനസ്സം ചേതസികദുക്ഖ"ന്തി...പേ॰... നം. "ചേതസോ ചിത്തസ്സ മനസോ"തി...പേ॰... നം. "അനഭിരദ്ധി ബ്യാപത്തി മനോപദോസോ"തി...പേ॰... നം. "ന നോ അ മാ"തി...പേ॰... നം. "കരണീയാ ഉപ്പാദേതബ്ബാ പവത്തേതബ്ബാ"തി പരിയായവചനം. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു വേവചനം വത്തബ്ബന്തി അയം തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ തംതംപരിയായസദ്ദയോജനാലക്ഖണോ **വേവചനഹാരോ** നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം "വേവചനാനി ബഹൂനി തു, സുത്തേ വുത്താനി ഏകധമ്മസ്സാ"തിആദി (നേത്തി॰ ർ.ഫ്മ).

പഞ്ഞത്തിഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതോ വത്ഥുവസേന ദസവിധേന, ഏകൂനവീസതിവിധേന വാ പഞ്ഞത്തോ. അപച്ചയോ ഉപവിചാരവസേന ഛധാ പഞ്ഞത്തോ. ആനന്ദോ പീതിആദിവസേന വേവചനേന നവധാ പഞ്ഞത്തോ. പീതി സാമഞ്ഞതോ പന ഖുദ്ദികാദിവസേന പഞ്ചധാ പഞ്ഞത്തോ. സോമനസ്സം ഉപവിചാരവസേന ഛധാ, സീലം വാരിത്തചാരിത്താദിവസേന അനേകധാ, ഗമ്ഭീരതാദിവിസേസയുത്തം ഞാണം ചിത്തുപ്പാദവസേന

ചതുധാ, ദ്വാദസധാ വാ, വിസയഭേദതോ അനേകധാ ച, ദിട്ഠിസസ്സതാദിവസേന ദ്വാസട്ഠിയാ ഭേദേഹി, തദന്തോഗധവിഭാഗേന അനേകധാ ച, വേദനാ ഛധാ, അട്ഠസതധാ, അനേകധാ ച, തസ്സാ സമുദയോ പഞ്ചധാ, തഥാ അത്ഥങ്ഗമോപി, അസ്സാദോ ദുവിധേന, ആദീനവോ തിവിധേന, നിസ്സരണം ഏകധാ , ചതുധാ ച, അനുപാദാവിമുത്തി ദുവിധേന, "അജാനതം അപസ്സത"ന്തി വുത്താ അവിജ്ജാ വിസയഭേദേന ചതുധാ, അട്ഠധാ ച, "തണ്ഹാഗതാന"ന്തിആദിനാ വുത്താ തണ്ഹാ ഛധാ, അട്ഠസതധാ, അനേകധാ ച, ഫസ്സോ നിസ്സയവസേന ഛധാ, ഉപാദാനം ചതുധാ, ഭവോ ദ്വിധാ, അനേകധാ ച, ജാതി വേവചനവസേന ഛധാ, തഥാ ജരാ സത്തധാ, മരണം അട്ഠധാ, നവധാ ച, സോകോ പഞ്ചധാ, പരിദേവോ ഛധാ, ദുക്ഖം ചതുധാ, തഥാ ദോമനസ്സം, ഉപായാസോ ചതുധാ പഞ്ഞത്തോതി അയം പഭേദപഞ്ഞത്തി, സമൂഹപഞ്ഞത്തി ച.

"സമുദയോ ഹോതീ"തി പഭവപഞ്ഞത്തി, "യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തി, സമുദയസ്സ പഹാനപഞ്ഞത്തി, നിരോധസ്സ സച്ഛികിരിയാപഞ്ഞത്തി, മഗ്ഗസ്സ ഭാവനാപഞ്ഞത്തി. "അന്തോജാലീകതാ"തിആദിസബ്ബദിട്ഠീനം സങ്ഗഹപഞ്ഞത്തി. "ഉച്ഛിന്നഭവനേത്തികോ"തിആദി ദുവിധേന പരിനിബ്ബാനപഞ്ഞത്തീതി ഏവം ആഘാതാദീനം പഭവപഞ്ഞത്തിപരിഞ്ഞാപഞ്ഞത്തിആദിവസേന. തഥാ "ആഘാതോ"തി ബ്യാപാദസ്സ വേവചനപഞ്ഞത്തി. "അപ്പച്ചയോ"തി ദോമനസ്സസ്സവേവചനപഞ്ഞത്തീതിആദിവസേന ച പഞ്ഞത്തിഭേദോ വിഭജ്ജിതബ്ബോതി അയം ഏകേകസ്സ ധമ്മസ്സ അനേകാഹി പഞ്ഞത്തീഹി പഞ്ഞപേതബ്ബാകാരവിഭാവനലക്ഖണോ **പഞ്ഞത്തിഹാരോ** നാമ, തേന വുത്തം "ഏകം ഭഗവാ ധമ്മം, പണ്ണത്തീഹി വിവിധാഹി ദേസേതീ"തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൧൧).

ഓതരണഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതഗ്ഗഹണേന സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹോ, തഥാ അനഭിരദ്ധിഗ്ഗഹണേന. അപ്പച്ചയഗ്ഗഹണേന വേദനാക്ഖന്ധസങ്ഗഹോതി ഇദം **ഖന്ധമുഖേന ഓതരണം.** തഥാ ആഘാതാദിഗ്ഗഹണേന ധമ്മായതനം, ധമ്മധാതു, ദുക്ഖസച്ചം, സമുദയസച്ചം വാ ഗഹിതന്തി ഇദം **ആയതനമുഖേന, ധാതുമുഖേന, സച്ചമുഖേന** ച **ഓതരണം** . തഥാ ആഘാതാദീനം സഹജാതാ അവിജ്ജാ ഹേതുസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ, അസഹജാതാ പന അനന്തരനിരുദ്ധാ അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനപച്ചയേഹി പച്ചയോ. അനനന്തരാ പന ഉപനിസ്സയവസേനേവ പച്ചയോ. തണ്ഹാഉപാദാനാദി ഫസ്സാദീനമ്പി തേസം സഹജാതാനം, അസഹജാതാനഞ്ച യഥാരഹം പച്ചയഭാവോ വത്തബ്ബോ. കോചി പനേത്ഥ അധിപതിവസേന, കോചി കമ്മവസേന, കോചി ആഹാരവസേന, കോചി ഇന്ദ്രിയവസേന, കോചി ഝാനവസേന കോചി മഗ്ഗവസേനാപി പച്ചയോതി അയമ്പി വിസേസോ വേദിതബ്ബോതി ഇദം **പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന ഓതരണം.** ഇമിനാവ നയേന ആനന്ദാദീനമ്പി ഖന്ധാദിമുഖേന ഓതരണം വിഭാവേതബ്ബം.

തഥാ സീലം പാണാതിപാതാദീഹി വിരതിചേതനാ, അബ്യാപാദാദിചേതസികധമ്മാ ച, പാണാതിപാതാദയോ ചേതനാവ, തേസം, തദുപകാരകധമ്മാനഞ്ച ലജ്ജാദയാദീനം സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മായതനാദീസു സങ്ഗഹതോ പുരിമനയേനേവ ഖന്ധാദിമുഖേന ഓതരണം വിഭാവേതബ്ബം. ഏസ നയോ ഞാണദിട്ഠിവേദനാഅവിജ്ജാതണ്ഹാദിഗ്ഗഹണേസുപി. നിസ്സരണാനുപാദാവിമുത്തിഗ്ഗഹണേസു പന അസങ്ഖതധാതുവസേനപി ധാതുമുഖേന ഓതരണം വിഭാവേതബ്ബം, തഥാ "വേദനാനം...പേ॰... അനുപാദാവിമുത്തോ"തി ഏതേന ഭഗവതോ സീലാദയോ പഞ്ചധമ്മക്ഖന്ധാ, സതിപട്ഠാനാദയോ ച ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ പകാസിതാ ഹോന്തീതി തംമുഖേനപി ഓതരണം വേദിതബ്ബം. "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി സസ്സതാദിപഞ്ഞാപനസ്സ പച്ചയാധീനവുത്തിതാദീപനേന അനിച്ചതാമുഖേന ഓതരണം, തഥാ ഏവംധമ്മതായ **പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന ഓതരണം.** അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖാനത്തഭാവതോ **അപ്പണിഹിതമുഖേന, സുഞ്ഞതാമുഖേന ഓതരണം.** സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പടിച്ചസമുപ്പാദാദിമുഖേഹി സുത്തത്ഥസ്സ ഓതരണലക്ഖണോ **ഓതരണഹാരോ** നാമ. തഥാ ഹി വുത്തം "യോ ച പടിച്ചുപ്പാദോ, ഇന്ദ്രിയഖന്ധാ ച ധാതുആയതനാ"തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൧൨).

സോധനഹാരവണ്ണനാ

"മമം വാ ഭിക്ഖവേ, പരേ അവണ്ണം ഭാസേയ്യു"ന്തി ആരമ്ഭോ. "ധമ്മസ്സ വാ അവണ്ണം ഭാസേയ്യും സങ്ഘസ്സ വാ അവണ്ണം ഭാസേയ്യു"ന്തി പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി. "തത്ര തുമ്ഹേഹി ന ആഘാതോ, ന അപ്പച്ചയോ, ന ചേതസോ അനഭിരദ്ധി കരണീയാ"തി പദസുദ്ധി ചേവ ആരമ്ഭസുദ്ധി ച. ദുതിയനയാദീസുപി ഏസേവ നയോ, തഥാ "അപ്പമത്തകം ഖോ പനേത"ന്തിആദി ആരമ്ഭോ. "കതമ"ന്തിആദി പുച്ഛാ. "പാണാതിപാതം പഹായാ"തിആദി പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി. നോ ച പുച്ഛാസുദ്ധി. "ഇദം ഖോ"തിആദി പുച്ഛാസുദ്ധി ചേവ പദസുദ്ധി ച, ആരമ്ഭസുദ്ധി.

തഥാ "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ"തിആദി ആരമ്ഭോ. "കതമേ ച തേ"തിആദി പുച്ഛാ. "സന്തി ഭിക്ഖവേ"തിആദി ആരമ്ഭോ. "കിമാഗമ്മാ"തിആദി ആരമ്ഭപുച്ഛാ . "യഥാ സമാഹിതേ"തിആദി പദസുദ്ധി, നോ ആരമ്ഭസുദ്ധി, നോ ച പുച്ഛാസുദ്ധി. "ഇമേ ഖോ"തിആദി പദസുദ്ധി ചേവ പുച്ഛാസുദ്ധി ച ആരമ്ഭസുദ്ധി ച. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ ആരമ്ഭാദയോ വേദിതബ്ബാ. അയം പദാരമ്ഭാനം സോധിതാസോധിതഭാവവിചാരണലക്ഖണോ **സോധനഹാരോ** നാമ, വുത്തമ്പി ച "വിസ്സജ്ജിതമ്ഹി പഞ്ഹേ, ഗാഥായം പുച്ഛിതായമാരബ്ഭാ"തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൧൩).

അധിട്ഠാനഹാരവണ്ണനാ

"അവണ്ണ"ന്തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം. തമവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം "മമം വാ"തി. ധമ്മസ്സ വാ സങ്ഘസ്സ വാതി പക്ഖേപി ഏസ നയോ. തഥാ "സീല"ന്തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം. തമവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം "പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ"തിആദി. "അഞ്ഞേവ ധമ്മാ"തിആദി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം, തമവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം "തയിദം ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ പജാനാതീ"തിആദി, തഥാ "പുബ്ബന്തകപ്പികാ"തിആദി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം. തമവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം "സസ്സതവാദാ"തിആദി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ യഥാദേസിതമേവ സാമഞ്ഞവിസേസാ നിദ്ധാരേതബ്ബാ. അയം സുത്താഗതാനം ധമ്മാനം അവികപ്പനാവസേന യഥാദേസിതമേവ സാമഞ്ഞവിസേസനിദ്ധാരണലക്ഖണോ **അധിട്ഠാനഹാരോ** നാമ, യഥാഹ "ഏകത്തതായ ധമ്മാ, യേപി ച വേമത്തതായ നിദ്ദിട്ഠാ"തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൧൪).

പരിക്ഖാരഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനം "അനത്ഥം മേ അചരീ"തിആദീനി (ധ॰ സ॰ ൧൦൬൩; വിഭ॰ ൯൬൯) ഏകൂനവീസതി ആഘാതവത്ഥൂനി ഹേതു. ആനന്ദാദീനം ആരമ്മണാഭിസിനേഹോ ഹേതു. സീലസ്സ ഹിരിഓത്തപ്പം, അപ്പിച്ഛതാദയോ ച ഹേതു. "ഗമ്ഭീരാ"തിആദിനാ വുത്തധമ്മസ്സ സബ്ബാപി പാരമിയോ ഹേതു. വിസേസേന പഞ്ഞാപാരമീ. ദിട്ഠീനം അസപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ, അസദ്ധമ്മസ്സവനം മിച്ഛാഭിനിവേസേന അയോനിസോമനസികാരോ ച അവിസേസേന ഹേതു. വിസേസേന പന സസ്സതവാദാദീനം അതീതജാതിഅനുസ്സരണാദി ഹേതു. വേദനാനം അവിജ്ജാ, തണ്ഹാ, കമ്മാദിഫസ്സോ ച ഹേതു. അനുപാദാവിമുത്തിയാ അരിയമഗ്ഗോ ഹേതു. അഞ്ഞാണസ്സ അയോനിസോമനസികാരോ ഹേതു. തണ്ഹായ സംയോജനിയേസു അസ്സാദാനുപസ്സനാ ഹേതു. ഫസ്സസ്സ സളായതനാനി ഹേതു. സളായതനസ്സ നാമരൂപം ഹേതു . ഭവനേത്തിസമുച്ഛേദസ്സ വിസുദ്ധിഭാവനാ ഹേതൂതി അയം പരിക്ഖാരസങ്ഖാതേ ഹേതുപച്ചയേ നിദ്ധാരേത്വാ സംവണ്ണനാലക്ഖണോ **പരിക്ഖാരഹാരോ** നാമ, തേന വുത്തം "യേ ധമ്മാ യം ധമ്മം, ജനയന്തിപ്പച്ചയാ പരമ്പരതോ"തിആദി.

സമാരോപനഹാരവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനമകരണീയതാവചനേന ഖന്തിസമ്പദാ ദസ്സിതാ ഹോതി. "അപ്പമത്തകം ഖോ പനേത"ന്തിആദിനാ സോരച്ചസമ്പദാ. "അത്ഥി ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ ഞാണസമ്പദാ. "അപരാമസതോ ചസ്സ പച്ചത്തഞ്ഞേവ നിബ്ബുതി വിദിതാ"തി, "വേദനാനം...പേ॰... യഥാഭൂതം വിദിത്വാ അനുപാദാവിമുത്തോ"തി ച ഏതേഹി സമാധിസമ്പദായ സദ്ധിം വിജ്ജാവിമുത്തിവസീഭാവസമ്പദാ ദസ്സിതാ. തത്ഥ ഖന്തിസമ്പദാ പടിസങ്ഖാനബലസിദ്ധിതോ സോരച്ചസമ്പദായ പദട്ഠാനം, സോരച്ചസമ്പദാ പന അത്ഥതോ സീലമേവ, സീലം സമാധിസമ്പദായ പദട്ഠാനം. സമാധി ഞാണസമ്പദായ പദട്ഠാനന്തി അയം **പദട്ഠാനസമാരോപനാ.**

പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതിവചനം സീലസ്സ പരിയായവിഭാഗദസ്സനം. സസ്സതവാദാദിവിഭാഗദസ്സനം പന ദിട്ഠിയാ പരിയായവചനന്തി അയം **വേവചനസമാരോപനാ.**

സീലേന വീതിക്കമപ്പഹാനം, തദങ്ഗപ്പഹാനം, ദുച്ചരിതസംകിലേസപ്പഹാനഞ്ച സിജ്ഝതി. സമാധിനാ പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം, വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം, തണ്ഹാസംകിലേസപ്പഹാനഞ്ച സിജ്ഝതി. പഞ്ഞായ ദിട്ഠിസംകിലേസപ്പഹാനം, സമുച്ഛേദപ്പഹാനം, അനുസയപ്പഹാനഞ്ച സിജ്ഝതീതി അയം **പഹാനസമാരോപനാ.**

സീലാദിധമ്മക്ഖന്ധേഹി സമഥവിപസ്സനാഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛതി പഹാനത്തയസിദ്ധിതോതി അയം **ഭാവനാസമാരോപനാ.** അയം സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പദട്ഠാനവേവചനപഹാനഭാവനാസമാരോപനവിചാരണലക്ഖണോ **സമാരോപനഹാരോ** നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം "യേ ധമ്മാ യം മൂലാ, യേ ചേകത്ഥാ പകാസിതാ മുനിനാ"തിആദി, (നേത്തി॰ ൪.൧൬) അയം സോളസഹാരയോജനാ.

സോളസഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചവിധനയവണ്ണനാ

നന്ദിയാവട്ടനയവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനമകരണവചനേന തണ്ഹാവിജ്ജാസങ്കോചോ ദസ്സിതോ. സതി ഹി അത്തത്തനിയവത്ഥൂസു സിനേഹേ, സമ്മോഹേ ച "അനത്ഥം മേ അചരീ"തിആദിനാ ആഘാതോ ജായതി, നാസതി. തഥാ "പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ"തിആദിവചനേഹി "പച്ചത്തഞ്ഞേവ നിബ്ബുതി വിദിതാ, അനുപാദാവിമുത്തോ, ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം...പേ॰... യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തിആദിവചനേഹി ച തണ്ഹാവിജ്ജാനം അച്ചന്തപ്പഹാനം ദസ്സിതം ഹോതി. താസം പന പുബ്ബന്തകപ്പികാദിപദേഹി, "അജാനതം അപസ്സത"ന്തിആദിപദേഹി ച സരൂപതോപി ദസ്സിതാനം തണ്ഹാവിജ്ജാനം രൂപധമ്മാ, അരൂപധമ്മാ ച അധിട്ഠാനം. യഥാക്കമം സമഥോ ച വിപസ്സനാ ച പടിപക്ഖോ, തേസം പന ചേതോവിമുത്തി,

പഞ്ഞാവിമുത്തി ച ഫലം. തത്ഥ തണ്ഹാ സമുദയസച്ചം, തണ്ഹാവിജ്ജാ വാ, തദധിട്ഠാനഭൂതാ രൂപാരൂപധമ്മാ ദുക്ഖസച്ചം, തേസമപ്പവത്തി നിരോധസച്ചം, നിരോധപജാനനാ സമഥവിപസ്സനാ മഗ്ഗസച്ചന്തി ഏവം, ചതുസച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

തണ്ഹാഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ മായാസാഠേയ്യമാനാതിമാനമദപമാദപാപിച്ഛതാപാപമിത്തതാഅഹിരികാനോത്തപ്പാദിവസേന സബ്ബോപി അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. തഥാ അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേനപി വിപരീതമനസികാരകോധുപനാഹമക്ഖപളാസഇസ്സാമച്ഛരിയസാരമ്ഭ ദോവചസ്സതാ ഭവദിട്ഠിവിഭവദിട്ഠാദിവസേന. വുത്തവിപരിയായേന പന അമായാഅസാഠേയ്യാദിവസേന, അവിപരീതമനസികാരാദിവസേന ച സബ്ബോപി കുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. തഥാ സമഥപക്ഖിയാനം സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം, വിപസ്സനാപക്ഖിയാനഞ്ച അനിച്ചസഞ്ഞാദീനം വസേനാതി അയം തണ്ഹാവിജ്ജാഹി സംകിലേസപക്ഖം സുത്തത്ഥം സമഥവിപസ്സനാഹി ച വോദാനപക്ഖം ചതുസച്ചയോജനമുഖേന നയനലക്ഖണസ്സ **നന്ദിയാവട്ടനയസ്സ ഭൂമി.** വുത്തഞ്ഹി "തണ്ഹഞ്ച അവിജ്ജമ്പി ച, സമഥേന വിപസ്സനായ യോ നേതീ"തിആദി.

തിപുക്ഖലനയവണ്ണനാ

ആഘാതാദീനമകരണവചനേന അദോസസിദ്ധി, തഥാ പാണാതിപാതഫരുസവാചാഹി പടിവിരതിവചനേനാപി. ആനന്ദാദീനമകരണവചനേന പന അലോഭസിദ്ധി , തഥാ അബ്രഹ്മചരിയതോ പടിവിരതിവചനേനാപി. അദിന്നാദാനാദീഹി പന പടിവിരതിവചനേന തദുഭയസിദ്ധി. "തയിദം ഭിക്ഖവേ , തഥാഗതോ പജാനാതീ"തിആദിനാ അമോഹസിദ്ധി. ഇതി തീഹി അകുസലമൂലേഹി ഗഹിതേഹി തപ്പടിപക്ഖതോ ആഘാതാദീനമകരണവചനേന ച തീണി കുസലമൂലാനി സിദ്ധാനിയേവ ഹോന്തി. തത്ഥ തീഹി അകുസലമൂലേഹി തിവിധദുച്ചരിതസംകിലേസമലവിസമാകുസലസഞ്ഞാവിതക്കപഞ്ചാദിവസേന സബ്ബോപി അകുസലപക്ഖോ വിത്ഥാരേതബ്ബോ. തഥാ തീഹി കുസലമൂലേഹി തിവിധസുചരിതവോദാനസമകുസലസഞ്ഞാവിതക്കപഞ്ഞാസദ്ധമ്മസമാധി-വിമോക്ഖമുഖവിമോക്ഖാദിവസേന സബ്ബോപി കുസലപക്ഖോ വിഭാവേതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ചായം സച്ചയോജനാ - ലോഭോ **സമുദയസച്ചം,** സബ്ബാനി വാ കുസലാകുസലമൂലാനി, തേഹി പന നിബ്ബത്താ തേസമധിട്ഠാനഗോചരഭൂതാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ **ദുക്ഖസച്ചം,** തേസമപ്പവത്തി **നിരോധസച്ചം,** നിരോധപജാനനാ വിമോക്ഖാദികാ **മഗ്ഗസച്ച**ന്തി. അയം അകുസലമൂലേഹി സംകിലേസപക്ഖം, കുസലമൂലേഹി ച വോദാനപക്ഖം ചതുസച്ചയോജനമുഖേന നയനലക്ഖണസ്സ **തിപുക്ഖലനയസ്സ ഭൂമി.** തഥാ ഹി വുത്തം -

> "യോ അകുസലേ സമൂലേഹി,
> നേതി കുസലേ ച കുസലമൂലേഹീ"തിആദി. (നേത്തി॰ ൪.൧൫);

സീഹവിക്കീളിതനയവണ്ണനാ

ആഘാതാനന്ദാദീനമകരണ-വചനേന സതിസിദ്ധി. മിച്ഛാജീവാപടിവിരതിവചനേന വീരിയസിദ്ധി. വീരിയേന ഹി കാമബ്യാപാദവിഹിംസാവിതക്കേ വിനോദേതി, വീരിയസാധനഞ്ച ആജീവപാരിസുദ്ധിസീലന്തി. പാണാതിപാതാദീഹി പടിവിരതിവചനേന സതിസിദ്ധി. സതിയാ ഹി സാവജ്ജാനവജ്ജേ ദിട്ഠോ ഹോതി. തത്ഥ ച ആദീനവാനിസംസേ സല്ലക്ഖേത്വാ സാവജ്ജം പഹായ അനവജ്ജം സമാദായ വത്തതി. തഥാ ഹി സാ "നിയ്യാതനപച്ചുപട്ഠാനാ"തി വുച്ചതി. "തയിദം ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ പജാനാതീ"തിആദിനാ സമാധിപഞ്ഞാസിദ്ധി. പഞ്ഞവാ ഹി യഥാഭൂതാവബോധോ സമാഹിതോ ച യഥാഭൂതം പജാനാതീതി.

തഥാ "നിച്ചോ ധുവോ"തിആദിനാ അനിച്ചേ "നിച്ച"ന്തി വിപല്ലാസോ, "അരോഗോ പരം മരണാ, ഏകന്തസുഖീ അത്താ, ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനപ്പത്തോ"തി ച ഏവമാദീഹി അസുഖേ "സുഖ"ന്തി വിപല്ലാസോ. "പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ"തിആദിനാ അസുഭേ "സുഭ"ന്തി വിപല്ലാസോ. സബ്ബേഹേവ ദിട്ഠിപ്പകാസനപദേഹി അനത്തനി "അത്താ"തി വിപല്ലാസോതി ഏവമേത്ഥ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ സിദ്ധാ ഹോന്തി, തേസം പടിപക്ഖതോ ചത്താരി സതിപട്ഠാനാനി സിദ്ധാനേവ. തത്ഥ ചതൂഹി യഥാവുത്തേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ നിദ്ദിസിതബ്ബാ. കഥം ദുവിധോ ഹി തണ്ഹാചരിതോ മുദിന്ദ്രിയോ തിക്ഖിന്ദ്രിയോതി, തഥാ ദിട്ഠിചരിതോപി. തേസു പഠമോ അസുഭേ "സുഭ"ന്തി വിപല്ലത്ഥദിട്ഠികോ സതിബലേന യഥാഭൂതം കായസഭാവം സല്ലക്ഖേത്വാ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി. ദുതിയോ അസുഖേ "സുഖ"ന്തി വിപല്ലത്ഥദിട്ഠികോ "ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൪; ൬.൫൮) വുത്തേന വീരിയസംവരസങ്ഖാതേന വീരിയബലേന തം വിപല്ലാസം വിധമതി. തതിയോ അനിച്ചേ "നിച്ച"ന്തി വിപല്ലത്ഥദിട്ഠികോ സമാധിബലേന സമാഹിതഭാവതോ സങ്ഖാരാനം ഖണികഭാവം യഥാഭൂതം പടിവിജ്ഝതി. ചതുത്ഥോ സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണഘനവിചിത്തതാ ഫസ്സാദിധമ്മപുഞ്ജമത്തേ അനത്തനി "അത്താ"തി വിപല്ലത്ഥദിട്ഠികോ ചതുകോടികസുഞ്ഞതാമനസികാരേന തം മിച്ഛാഭിനിവേസം വിദ്ധംസേതി. ചതൂഹി ചേത്ഥ വിപല്ലാസേഹി ചതുരാസവോഘയോഗഗന്ഥഅഗതിതണ്ഹുപ്പാദുപാദാനസത്തവിഞ്ഞാണട്ഠിതിഅപരിഞ്ഞാദിവസേന

സബ്ബോപി അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. തഥാ ചതൂഹി സതിപട്ഠാനേഹി ചതുബ്ബിധഝാനവിഹാരാധിട്ഠാനസുഖഭാഗിയധമ്മഅപ്പമഞ്ഞാസമ്മപ്പധാനഇദ്ധിപാദാദിവസേന സബ്ബോപി വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ചായം സച്ചയോജനാ - സുഭസഞ്ഞാസുഖസഞ്ഞാഹി, ചതൂഹിപി വാ വിപല്ലാസേഹി **സമുദയസച്ചം,** തേസമധിട്ഠാനാരമ്മണഭൂതാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ **ദുക്ഖസച്ചം,** തേസമപ്പവത്തി **നിരോധസച്ചം,** നിരോധപജാനനാ സതിപട്ഠാനാദികാ **മഗ്ഗസച്ച**ന്തി. അയം വിപല്ലാസേഹി സംകിലേസപക്ഖം, സദ്ധിന്ദ്രിയാദീഹി വോദാനപക്ഖം ചതുസച്ചയോജനമുഖേന നയനലക്ഖണസ്സ **സീഹവിക്കീളിതനയസ്സ ഭൂമി,** യഥാഹ "യോ നേതി വിപല്ലാസേഹി, കിലേസേ ഇന്ദ്രിയേഹി സദ്ധമ്മേ"തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൧൨൯).

ദിസാലോചനഅങ്കുസനയദ്വയവണ്ണനാ

ഇതി തിണ്ണം അത്ഥനയാനം സിദ്ധിയാ വോഹാരനയദ്വയമ്പി സിദ്ധമേവ ഹോതി. തഥാ ഹി അത്ഥനയത്തയദിസാഭൂതധമ്മാനം സമാലോചനമേവ **ദിസാലോചനനയോ.** തേസം സമാനയനമേവ **അങ്കുസനയോ.** തസ്മാ യഥാവുത്തനയേന അത്ഥനയാനം ദിസാഭൂതധമ്മസമാലോകനനയനവസേന തമ്പി നയദ്വയം യോജേതബ്ബന്തി, തേന വുത്തം "വേയ്യാകരണേസു ഹി യേ, കുസലാകുസലാ"തിആദി (നേത്തി॰ ൪.൨൦). അയം പഞ്ചനയയോജനാ.

പഞ്ചവിധനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാസനപട്ഠാനവണ്ണനാ

ഇദം പന സുത്തം സോളസവിധേ സാസനപട്ഠാനേ സംകിലേസവാസനാസേക്ഖഭാഗിയം തണ്ഹാദിട്ഠാദിസംകിലേസാനം സീലാദിപുഞ്ഞകിരിയസ്സ, അസേക്ഖസീലാദിക്ഖന്ധസ്സ ച വിഭത്തത്താ, സംകിലേസവാസനാനിബ്ബേധാസേക്ഖഭാഗിയമേവ വാ യഥാവുത്തത്ഥാനം സേക്ഖസീലക്ഖന്ധാദികസ്സ ച വിഭത്തത്താ. അട്ഠവീസതിവിധേ പന സാസനപട്ഠാനേ ലോകിയലോകുത്തരം സത്തധമ്മാധിട്ഠാനം ഞാണഞേയ്യം ദസ്സനഭാവനം സകവചനപരവചനം വിസ്സജ്ജനീയാവിസ്സജ്ജനീയം കമ്മവിപാകം കുസലാകുസലം അനുഞ്ഞാതപടിക്ഖിത്തം ഭവോ ച ലോകിയലോകുത്തരാദീനമത്ഥാനം ഇധ വിഭത്തത്താതി. അയം സാസനപട്ഠാനയോജനാ.

പകരണനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി സുമങ്ഗലവിലാസിനിയാ ദീഘനികായട്ഠകഥായ പരമസുഖുമഗമ്ഭീരദുരനുബോധത്ഥപരിദീപനായ സുവിമലവിപുലപഞ്ഞാവേയ്യത്തിയജനനായ അജ്ജവമദ്ദവസോരച്ചസദ്ധാസതിധിതിബുദ്ധിഖന്തിവീരിയാദിധമ്മസമങ്ഗിനാ സാട്ഠകഥേ പിടകത്തയേ അസങ്ഗാസംഹീരവിസാരദഞാണചാരിനാ അനേകപ്പഭേദസകസമയസമയന്തരഗഹനജ്ഝോഗാഹിനാ മഹാഗണിനാ മഹാവേയ്യാകരണേന **ഞാണാഭിവംസധമ്മസേനാപതി**നാമഥേരേന മഹാധമ്മരാജാധിരാജഗരുനാ കതായ സാധുവിലാസിനിയാ നാമ ലീനത്ഥപകാസനിയാ ബ്രഹ്മജാലസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥവിഭാവനാ.

ബ്രഹ്മജാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമോ ഭാഗോ നിട്ഠിതോ.